DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

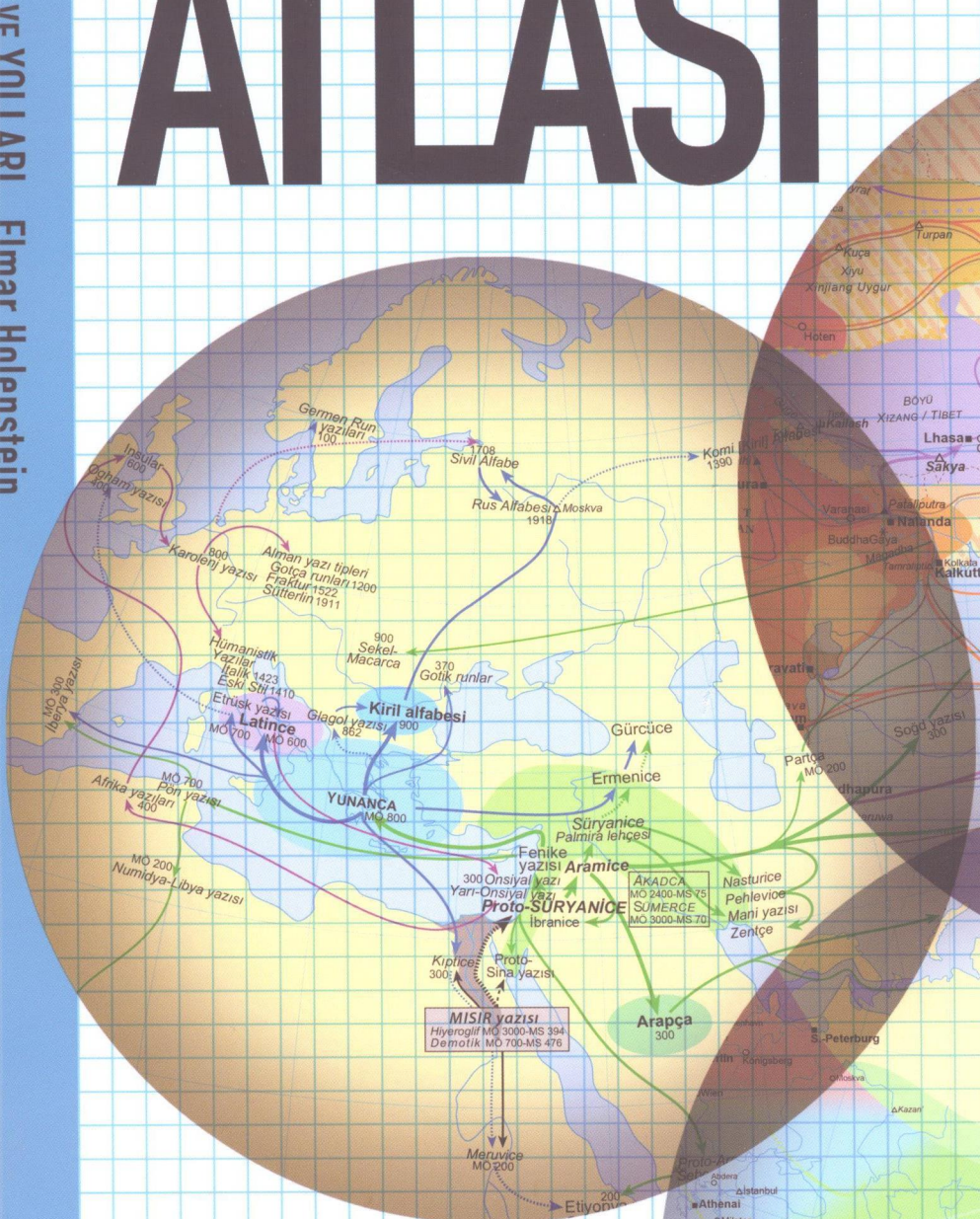
• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

DÜŞÜNMENİN MEKÂNLARI VE YOLLARI

FELSEFE ATLASI

Elmar Holenstein

KÜRE YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

FELSEFE ATLASI

DÜŞÜNMENİN MEKÂNLARI VE YOLLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Elmar Holenstein

FELSEFE ATLASI

DÜŞÜNMENİN MEKÂNLARI VE YOLLARI

tercüme

Ogün Duman

KÜRE YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KÜRE YAYINLARI / 150. Kitap
Felsefe Dizisi 8

Dizi Editörü
O. Faruk Akyol

FELSEFE ATLASI
Düşünmenin Mekânları ve Yolları

Elmar Holenstein

PHILOSOPHIE ATLAS
Orte und Wege des Denkens
Ammann Verlag, Zürich 2004

© Elmar Holenstein
© Küre Yayınları

Çeviren **Ogün Duman**
Yayına Hazırlayan **Mustafa Demiray**

Birinci Basım Haziran 2015

ISBN 978-605-9125-14-7
TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika no: 15813

Kapak **Salih Pulcu**
İç Tasarım **Salih Pulcu**
Tasarım Uygulama **Fatma Efe**

Baskı/Cilt Senyıldız Matbaacılık
Gümüssuyu Cad. No. 3, Kat. 2
Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 483 47 91
Sertifika No: 11964

KÜRE YAYINLARI
Vefa Cad. No: 48 Kat: 3
Vefa/İstanbul
Tel 0212 520 66 41-42
Faks 0212 520 74 00
www.kureyayinlari.com
kure@kureyayinlari.com
facebook.com/kureyayinlari
twitter.com/kureyayinlari

Elmar Holenstein, (d. 7 Ocak 1937, St. Gallen-İsvicre)
1964-1972 yılları arasında, Louvain/Leuven, Heidelberg ve Zürich üniversitelerinde felsefe, psikoloji ve dilbilimi alanlarında eğitim aldı. 1970 yılında Edmund Husserl'in fenomenolojisi üzerine yaptığı çalısma ile doktor, 1976 yılında da "Roman Jakobson'un Fenomenolojik Yapısalcılığı" baslıklı calısması ile docent oldu. 1971 ile 1997 yılları arasında değisik dönemlerde Leuven'deki Husserl Arsivi'nde, Roman Jakobson'la birlikte Harvard Üniversitesi'nde, Joseph Greenberg ile Stanford Üniversitesi'nde, Tokyo'daki Asya ve Afrika Kültürleri ve Dilleri Çalısmaları Enstitüsü'nde ve Budapeste'de calısmalarda bulundu, dersler verdi. Elmar Holenstein, aynı zamanda 1977 ile 1990 yılları arasında Almanya'daki Bochum-Ruhr Üniversitesi'nde, 2002 yılına kadar da Zürich'teki ETH'de (Eidgenössische Technische Hochschule) felsefe profesörü olarak görev yaptı. 2002 yılında emekliye ayrılan Holenstein emekli olduğundan beri Japonya, Yokohama'da hayatını sürdürmektedir. Felsefi psikoloji, dil ve kültür felsefesi alanlarında çalısmalar yapan ve Almanca yazan Elmar Holenstein'ın eserleri Çince, İngilizce, İspanyolca ve İtalyancaya cevrildi. Baslıca çalısmaları şunlardır:

- *Phänomenologie der Assoziation: Zu Struktur und Funktion eines Grundprinzips der passiven Genesis bei Edmund Husserl*, 1972. [Çağrısım Fenomenolojisi: Edilgin Olusun Temel İlkesinin Yapısı ve İslevi Üzerine]
- *Roman Jacobson's Phaenomenologischer Structuralismus*, 1975. [Roman Jakobson'un Fenomenolojik Yapısalcılığı]
- *Von der Hintergehbarkeit der Sprache: Kognitive Unterlagen der Sprache*, 1980. [Dilin Ardına Dolanabilirlik: Dilin Bilissel Belgeleri]
- *Menschliches Selbstverständnis: Ichbewusstsein – Intersubjektive Verantwortung – Interkulturelle Verständigung*, 1985. [İnsani Kendini Anlama: Ben Bilinci – Öznelerarası Sorumluluk – Kültürlerarası Bildirişim]
- *Sprachliche Universalien: Eine Untersuchung zur Natur des menschlichen Geistes*, 1985. [Dilsel Tümeller: İnsan Tininin Doğası Üzerine Bir Araştırma]
- *Kulturphilosophische Perspektiven: Schulbeispiel Schweiz – Europäische Identität – Globale Verständigungsmöglichkeiten*, 1998. [Kültür Felsefesi Açısından: İsvicre Eğitim Örneği – Avrupa Kimliği – Küresel Uzlası İmkânları]
- *Sokrates: 2400 Jahre nach seiner Verurteilung zum Suizid*, 2002. [Sokrates: İntihara Mahkûmiyetinden 2400 Yıl Sonra]
- *China ist nicht ganz anders: Vier Essays in global vergleichender Kulturgeschichte*, 2009. [Çin De Çok Farklı Sayılmaz: Küresel Karsılastırmalı Kültür-Tarihi Üzerine Dört Deneme]

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

Elmar Holenstein'ın *Atlas der Philosophie* (*Felsefe Atlası*) adlı eseri 2004 yılında yayımlandı. Bu eserin ilk bakışta çağrışımda bulunduğu iki noktayı paylaşmak gerekiyor:

1. Eserin altbaşlığı *Orte und Wege des Denkens:* Düşünmenin Mekânları ve Yolları'dır. Bu alt başlık ilgi çekicidir. Yazar, düşünmeyi öne çıkartarak üstü örtülü bir şekilde *philosophia perennis*i çağrışımlarımıza dâhil etmektedir. Bilindiği gibi Boethius (480-524), *De Consolatione Philosophiae* adlı eserinde "Felsefe"nin sadece belli bir dönemin veya mekânın işi, eylemi olmadığını; onun süregiden bir eylem biçimi, bir hayat tarzı olduğunu dile getirmişti. Süregiden felsefe (*philosophia perennis*) tam da bu bakımdan, bir *Felsefe Atlası*'nda *düşünce* olarak değil, fakat ancak *düşünme* olarak gösterilebilirdi. Düşünme, insanlık tarihi boyunca kesintilere maruz kalmış; belli insanların tekeline terkedilmiş bir eyleme tarzından ziyade, bütün bir insanlığın ortak duyuşu, tarzı ve kendilik bilincinin zemini olmuştur. Holenstein'ın, düşünceyi değil ama düşünmeyi önermesi bu bakımdan fevkalade önemli ve üzerinde durulması gereken bir tercihtir.

2. Düşünme, doğal olarak yolda olmayı gerektiren bir eylem biçimidir. Belli bir anlam içinde düşünme, "Dünya" hakkındaki süreklilik ve bütünlüğü kurmanın, daha sonra yeniden kurmanın en temel dinamiğidir. Bu dinamik aracılığıyla insanoğlu felsefeyi ve tarihini var etme başarısını göstermiştir. Bu noktada Kant'ın Antropoloji ve Coğrafya derslerine dikkat çekmek, eseri bir başka yoldan anlamlı hâle getirme girişimini başlatmak adına itici bir kaynak olabilir. Elmar Holenstein, Kant düşüncesinin ağırlığının her zaman doğal bir şekilde hissedildiği bir coğrafyanın filozofudur. Bu bakımdan, *Atlas*'ın ortaya çıkmasında, Kant'ın bazı yaklaşımlarının etkili olduğunu düşünmek abartı olarak kabul edilmemelidir.

Kant, 1775'te yayımlanan bir makalesinde ("Von den verschiedenen Racen der Menschen") fiziki coğrafya ile pragmatik antropoloji derslerinin ortaya çıkardığı bir bilgi türünden bahseder: *Weltkenntnis*. Bu terimin ham tercümesi olarak "Dünya-bilgisi" önerilebilir. Bununla birlikte bazı Kant yorumcuları *Weltkenntnis*'in Kozmopolit bilgi olarak da anlaşılabileceğini düşünmektedir.

Weltkenntnis herşeyden önce dünya vatandaşlığı inşası iddiasını taşımaktadır. Buradaki vatandaş, kendisinde ahlaki ve siyasi bir yaşama pratiği ile içiçeliği barındırmaktadır. Kant'a göre *Weltkenntnis* bizlere ahlaki ve pratik hayatımız boyunca sürecek bir rehberlik teklifi içermektedir.

Coğrafyanın bizatihi kendisi, bir dışsal duyu nesnesi olarak "Dünya" kavrayışının ifadesidir. Bu bakımdan, Kant için coğrafya (elbette antropoloji de) bir/er felsefe olarak düşünülmelidir. Kant'a göre bunlar Dünya-mız için faydalı felsefelerdir. Zira Dünya-bilgisi hem insan hem de doğanın ayrıntılı bir şekilde incelenmesi anlamına gelir. Bu inceleme biçimi, Dünyayı sadece belli bir fiziki mekân olmaktan çıkartır ve düşünmemizin anlam katmanlarında çok önemli bir yere oturtur. Eser, bu anlam katmanlarında belirginlik kazanan felsefenin, bir yönüyle, tümel (küllî) bilgiyi hedefleyen bir etkinliğin düşünsel üyelerini dünya ölçeğinde bir yurttaşlık bilincine yükseltme çabası olduğunu da sürekli hatırlatmaktadır.

Buraya kadar kısaca ele alınanların ışığında, düşünmenin mekânlarını tarihsel ve düşünsel bir süreklilik içinde takip etmemize imkân sağlayan *Atlas*, bu işi, oryantalist bakış açısından mümkün olduğu kadar uzak kalmanın gayreti içinde gerçekleştirmektedir. Her bölge ve her düşünme/anlayış tarzı kendi nokta-i nazarından hareketle anlaşılabilir hâle getirilmeye, sunulmaya çalışılmıştır. Bu tarz, tarih içinde ister istemez ortaya çıkan kültürlerarası duvarların incelmesine, giderek farklı bakışların birbirlerine daha rahat ulaşabilmelerine imkân tanıyan bir geçirgenliğe neden olmaktadır.

Hemen önümüzde durmasına rağmen belirgin olmayan sınırlarından dolayı farkına varamadığımız düşünme geleneklerini ve bunlara ait mekânları bizim için anlaşılabilir hâle getirme girişimini üstlenen *Atlas*, bu gelenekleri ve onların mekânlarını "insan" ile bağlantılandırarak yeniden kurma girişimini başlatmakta, nihayetinde bir büyük düşünce ağına ruh katan önemli bir yürüyüşün yolunu tarif eder hâle gelmektedir.

Bu katkının somutlaştırılmasında çevirmen Ogün Duman önemli bir yere sahiptir. Bunun yanı sıra, ülkemizde editörlük müessesesinin nasıl işlemesi gerektiğine dair âdeta ders verici bir çalışma ortaya koyan Mustafa Demiray'ın çabalarını da mahsusen anmak yerinde olacaktır. Özellikle harita ve dizinlerin yerelleştirilmesindeki olağanüstü titiz çabası takdire değerdir.

Atlas, pek çok bakımdan ülkemiz için yenilik ve ilginçlikler barındıran bir çalışmadır: coğrafya felsefesi, mekân felsefesi veya demografik fenomenoloji gibi. İlgiyle okunacağını ve kendisi üzerinden pek çok düşünce ve çalışmaya katkı sağlayacağını düşünüyor ve umut ediyorum.

O. Faruk AKYOL
İstanbul, 2015

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçindekiler

GİRİŞ 9

Felsefenin coğrafyası 11
Coğrafyanın felsefesi 13
Haritacılık üzerine 16
Felsefe tarihi üzerine 19
Özgül noktalar 22
Cultural Politeness 26
Teşekkürler 31

HARİTA ve TABLOLAR 33

Teknik açıklamalar 34

BAŞLANGIÇ ve MODEL TASVİRLERİ 41

T 1 İnsanların Dünyaya Yayılması I: *Homo sapiens*in menşeine dair tek-bölgeli (*Out of Africa*) hipotez 43
T 2 İnsanların Dünyaya Yayılması II: *Homo sapiens*in menşeine dair çok-bölgeli hipotez 45
T 3 İnsanlık Tarihinin İki Modeli: (a) *Nuh'un Gemisi* / *Out of Africa* modeli, (b) Şamdan Modeli 47
T 4 Hegel'in Dünya Tini Basamakları 49
T 5 Jaspers'in Eksen Çağ Kültürleri 51
T 6 "Eski Dünya"nın yazı ve bilim kültürlerinin (büyük) "Bereketli Hilâl"i 53
T 7 (a) Ortaçağ Avrupa'sına göre dünya diyagramı 55
(b) Dünyayla ilişki konusunda Weberci-Habermasçı diyagram 55
T 8 Farabi'ye göre felsefe döngüsü 57
T 9 "Yahudilik kaynaklı" bilgelik öğretilerinin ikili döngüsü 59
T 10 Jaspers'in sunduğu insanlık tarihinin "Soba Borusu Modeli" 61
T 11 Yazı ve bilim kültürleri: Kıta içi çeşitlilik ve kıtalararası ağ oluşumları 63

ÖN KOŞULLAR ve BAĞLAM KOŞULLARI 65

Ö 1 İnsan bilişselliği, dil, teknik, sanat ve bilgelik aşkının başlangıçları (?) 67
Ö 2 Bitki ıslahı ve hayvanların evcilleştirilmesinin çok-bölgeli başlangıçları ve bunlarla bağlantılı olarak dil ailelerinin geniş alanlara yayılımı 69
Ö 3 Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika'da kent ve yazı kültürleri 71
Ö 4 "Bereketli Hilâl"de ve komşu kültürlerinde alfabeli yazıların yayılışı 73
Ö 5 Alfabetik yazıların gelişimi 75
Ö 6 Zhongguo/Çin'de Konfüçyüçülük öncesi kültürlerin çok-bölgeli başlangıçları ve çerçeve koşulları 77
Ö 7 Başka bir dünya: Columbus öncesi Amerika 79
Ö 8 Afrika'da felsefe 81

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

FELSEFENİN DÖRT TARİHİ 83

BATI - Eski Dünya'nın batı kesimi: Güneybatı Asya ve Akdeniz Havzası

B 1 "Avrupa" felsefesi: Havzası ve yayılım alanı 85
B 2 Antik Çağ'da Akdeniz Havzası ve kültürel bağlamı 87
B 3 Helen bilim ve felsefesi: Merkezleri ve yayılım yönleri 89
B 4 "Ortaçağ"da "Eski Dünya"nın Batı kısmında felsefe 91
B 5 "Nil-Amu Derya Bölgesi"nde felsefe 93

GÜNEY - Güney Asya: Hint Altkıtası ve Güneydoğu ve Orta Asya'da Güney Asya/Hint yazı kültürüne sahip ülkeler

G 1 Güney Asya'da felsefe 95
G 2 Kuzeybatı Hindistan ve Pakistan'da felsefe 97
G 3 Kuzeydoğu Hindistan ve Merkez Tibet'te felsefe 99
G 4 Güney Hindistan ve Sri Lanka'da felsefe 101
G 5 Güney Asya yazı kültürü, bilim ve felsefesinin yayılım alanları 103

DOĞU - Doğu Asya: Zhongguo/Çin ve Çin yazı kültürüne sahip ülkeler

D 1 Zhongguo/Çin'de felsefe 105
D 2 "100 Düşünce Okulu" *Bai Jia* döneminde Zhongguo/Çin'in "Orta Ülkesi" *Zhongyuan*'da felsefe 107
D 3 Han döneminden Tang dönemine kadar Zhongguo/Çin'de felsefe 109
D 4 Güneydoğu Zhongguo/Çin'de felsefe 111
D 5 Çin yazı kültürü, bilim ve felsefesinin "Doğukuzey" *Dongbei*'ye, Han'guk/Kore, Nihon/Japonya ve Viêt Nam'a yayılması 113

KUZEY - Kuzey Atlantik: Batı ve Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika

K 1 "Modern Batı uygarlığının" üzerinde geliştiği zemin olan "üç kement" 115
K 2 Avrupa Yeniçağı'nda felsefe 117
K 3 "Batı" felsefesi: 20. yüzyıl 119
K 4 "Merkez Avrupa"da bilim ve felsefe 121
K 5 Felsefe geleneklerinin tüm dünyayı kapsayan bağlantıları 123

ŞİMDİKİ ZAMAN ve GELECEK 125

Ş Küreselleşmenin tekelleşmesi mi? 127
İ Dünya haritasının yönü mü değişiyor? 129

KAYNAKÇA 131

DİZİN 135

Dizinlerin kullanımına ilişkin notlar 137
KİŞİ DİZİNİ 139
COĞRAFYA DİZİNİ 223
Ülke adları 340

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GİRİŞ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Felsefenin coğrafyası

FELSEFENİN ASIL İLGİ ALANI kimin neyi, ne zaman ve nerede söylediği değildir. Önemli olan birilerinin, bir zamanlar, bir yerlerde ifade ettiğinin doğru mu yanlış mı, iyi mi kötü mü olduğu, bilgimizi teşvik eden ya da engelleyen bir şey olarak mı değerlendirileceğidir. Ancak bir ifadeyi değerlendirmeden önce onu anlamamız gerekir. Bu amaçla ifadenin kimin tarafından, ne zaman, nerede ve hangi bağlamda dile getirildiğini öğrenmemiz faydalı olacaktır. Tarihe paralel olarak felsefenin coğrafyasıyla ilgilenmemizin ilk ve *hermeneutik* sebebi budur. Anlam öğretisi olan *hermeneutik*in birincil ilkesi, bir metnin anlaşılması için bağlamının, dilsel olduğu kadar durumsal ilintilerinin de bilinmesinin belirleyici öneme sahip olmasıdır.

Immanuel Kant, liman kenti Königsberg'de ve 18. yüzyılda yaşayan biri için tipik şekilde tam bir coğrafya tutkunuydu. Verdiği derslerin arasında coğrafya okumaları da yer alıyordu. Nitekim "Sağlıklı bir aklı, coğrafyadan daha fazla eğiten ve geliştiren başka bir şey yoktur" sözünün sahibiydi. Bunu ne amaçla söylemiş olursa olsun, coğrafya doğası gereği hermeneutik bir bilimdir, zira bağlantıları gözler önüne serer. Coğrafya, gösterdiklerini bir bağlam içerisinde sunar; "küresel" olarak ele alındığındaysa küresel bağlamda ifade edilir.

Bir düşünürün menşei ve yaşam koşulları bilindiğinde, düşünce biçim ve içeriklerinin çerçevesi netleşir ve anlaşılması daha kolay olur. Nitekim Vico'nun Güney İtalya'daki Napoli'den, Montesquieu'nün Fransa'nın Akitanya bölgesinden, Rousseau'nun İsviçre'nin Fransız kısmındaki Cenevre'den ve Hume'un İskoçya'nın Edinburgh kentinden olduğunu bilmek, bu düşünürleri kavramak konusunda bir katkı sağlar. Kendi coğrafyamız dışında kalan düşünürlerde, altkıta düzeyinde etkileri olsa da ulusal tâbiyetleri kullanarak bir genellemeye gitme eğiliminde oluruz. Bu esnada dünyanın başka köşelerindeki düşünürlerin menşeinin daha az önemli olduğu düşünülmemelidir. Yukarıda anılan 17. ve 18. yüzyılda yaşamış dört Avrupalının çağdaşlarından örnek verecek olursak, Molla Sadrā için İran'daki Şiraz'ın, Hintli Gadādhara için Bengal'deki Navadvīpa'nın, Çinli Huang Zongxi için Doğu Zhejiang'daki Yuyao'nun, Japon Itō Jinsai içinse başkent Kyōto'nun önemi gözden kaçırılmamalıdır.

Bağlamını bildiren bir metni okumak suretiyle ulaştığımız bilgiyi anlamak, bu bağlamı bilmeden, salt sezgisel, yani tarihsel ve coğrafi sınırlarımızın oluşturduğu çerçevede yorumladığımız bilgiden daha zengin ve sağlıklıdır. Üstelik başkalarının, eski zamanlarda dünyanın başka bölgelerinde düşündüklerinin, kendi dönemimizde ve yakın çevremizde bize sunulanlardan daha özgün ve aydınlatıcı olması da nadir rastlanan bir durum değildir. Kısıtlı bir dönem ve bölge içerisinde yaşamış ilham verici düşünürlerin sayısı dardır. Nitekim her ikisi de *yordamlamacı* (*heuristisch*) olan bu sebepler, neden kendi bölgemiz ve dönemimiz dışında bilgi sahibi olmak gerektiğinin iyi birer göstergesidir. Yordamlama bize keşiften bilgiye ulaşmanın yolunu öğretir.

Felsefenin asli görevi, çok sayıda yeni ya da yabancı bilgilerin toplanması değil, bilgilerin temin edilip değerlendirilmesi, daha geleneksel veya akılcı bir ifade kullanacak olursak temellendirilmesi ya da kanıtlanmasıdır. Bunun için öznelerarasılığın dışında kültürlerarasılığa da gereksinim vardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bilimler nezdinde sadece bir öznede değil, ilgili yetkinliğe sahip olması koşuluyla başkalarında da onay bulan bilgi, kesin kabul edilir. İnsanın kendi öznel inanışlarını, öznelerarası düzlemde sorgulaması bu sebeple mantıklıdır. Bir inanışın kültürel olduğuna inanılıyorsa, müteakip adım olarak onu kültürlerarası bir denetime tâbi tutmak doğru olacaktır. Felsefenin coğrafyasıyla ilgilenmemizin dördüncü ve *epistemolojik* sebebi budur.

Gerek Christian Wolff (1726, Marburg an der Lahn) gerek Arthur Schopenhauer (1844, Frankfurt), kendi felsefelerini özerk, Avrupa'da tanıtmak için çabaladıkları Doğu ve Güney Asya ("Çin" ve "Hindistan") felsefelerinden bağımsız biçimde geliştirdiklerinde ısrar etmişti. Ancak her iki düşünür de bu Avrupa dışı geleneklerden gördükleri onayla övünmekteydi. Katı bir akılcı kabul edilen Wolff, *Rationem iuvat experientia* ("Tecrübe aklı destekler") demişti. Tanrıtanımaz ve tek tabanca Schopenhauer'in görüşü ise şöyleydi: "Öğretimin, dünya üzerinde çoğunluk meydana getiren bir din [Budizm] ile böylesine geniş bir mutabakat içinde olduğunu görmek beni sevindirmekte."

1654'te Pierre de Fermat Toulouse'da, Blaise Pascal ise Paris'te eski bir olasılık kuramı problemini (*le jeu des Pistolets* [*Rulet Oyunu*]) eşzamanlı olarak çözdüklerinde genç Pascal, kendinden yaşça büyük çağdaşına şöyle yazdı: "Görüyorum ki, gerçeklik Toulouse ile Paris'te birbirinin aynı." Üstelik iki matematikçinin aynı gerçeği bulmak için seçtikleri yöntem, birbirinden farklıydı. Felsefede, farklı coğrafyalarda farklı yöntemlerle aynı gerçeklere ulaşma ihtimali, matematikte olduğundan çok daha yüksek olmalı. Öte yandan "yüksek" matematikte günümüzde, felsefedeyse eskiden bu yana tanık olunduğu üzere, dünyanın farklı coğrafyalarında sadece hep aynı gerçekliklere değil, aynı zamanda (Realizm ve İdealizm, Özcülük ve Nihilizm gibi adlar altında) hep aynı birbirini dışlayan gerçeklik iddialarına da rastlanıyor.

İnsanın doğası gereği iyi ve ahlâklı olduğu görüşüne Zhongguo/Çin'de olduğu kadar Avrupa'da da sarsılmaz şekilde inanılırken, kimi zaman bunun aksi görüşe, hatta bazen aynı felsefe öğretisi içinde (Konfüçyüsçü Meng Zi ve Xun Zi örneğinde) rastlamak da mümkündür. Dünyanın çeşitli yörelerinde aynı temel değer yargılarının yanı sıra çözülemeyen değer çatışmalarının da aynılarına rastlarız. Böylesi çatışkı ve çatışmalar bağlamında temsil edilen görüşler her bir münferit vaka için farklılık gösterirken, bu farklılıklar sadece dünyanın farklı coğrafyalarıyla sınırlı değildir; aksine aynı coğrafyada farklı dönemlerde, hatta aynı şahsın hayatının farklı evrelerinde de görülebilir. Buradaki yegâne farklılıklar, ince ayrımlarla ve aynı ya da benzer düşüncelerin dünyanın farklı yerlerinde (çoğunlukla Avrupa'dan önce, bazı durumlardaysa sonra), başka itkilerle ortaya atılıp başka sonuçlar doğurmasıyla kısıtlıdır (→T 7).

Öte yandan dünyanın başka hiçbir yerinde rastlanılmayıp sadece Avrupa'da görülen yegâne gelişme, bilimlerin Yeniçağ'da yaşadığı devrimlerdir. Ancak öncesinde Güney Asya'da matematik, Doğu Asya'daysa teknoloji alanındaki keşifler olmasa ve bunlar, Ortaçağ'da altın dönemini yaşayan Müslüman kültürler tarafından geliştirilip Avrupa'ya aktarılmasa, bu kazanımların gerçekleşemeyeceğini de belirtmek gerekir. Dolayısıyla günümüzde yaşanmakta olan "Avrupa bilimlerinin" yayılması süreciyle, eski dönemlerde alınmış olguların bir kısmı, bu bölgelere geri dönmektedir.

Toplumların kendi tarihlerini bilmeleri daha mütevazı olmalarını, başka coğrafyaların tarihine aşina olmaları ise bunlara daha çok saygı gösterilmesini sağlayabilir. Büyük düşünürlerin büyük çoğunluğu yabancı kültürlerin felsefe geleneklerinden haberdar değildi. Felsefe alanında bugün dahi dünyanın başka yörelerini bilmeden büyük işler başarmak mümkün. Ne var ki günümüzde sahip olduğumuz iletişim imkânları nedeniyle dünyanın bir köşesinde ortaya çıkan bir olay, eskiden

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ancak komşu bölgelerde yaşananların yapacağı kadar hızlı bir etkiye sahiptir. Kader ortaklığıyla bağlı olduklarımızın düşündükleri ya da gelenekleri dâhilinde düşünme eğiliminde olduklarıyla ilgilenmemek ihmal olacak, üstüne üstlük bu tavır, başka kültürlerde yaşayan ve temas halinde olduğumuz bireyler tarafından saygısızlık olarak nitelendirilecektir. Felsefenin coğrafyasını göz ardı etmememiz gerektiğine işaret eden beşinci ve *sosyopolitik* sebep budur.

Kant'ın Königsberg dersleri bağlamında felsefenin ana sorularını -Neyi bilebiliriz? Ne yapmalıyız (ya da daha iyisi, Ne yapmayı istemeliyiz?) Neyi umut edebiliriz?- tek bir soru altında toplamak mümkün: İnsan nedir? Ancak doğamız gereği ne olduğumuzu bilmekle yetinmiyor, nereden geldiğimizi de merak ediyoruz. Bireysel menşeimiz ve kültürel geçmişimiz, ne olduğumuzu açıklamada son derece kısıtlı bir fayda sağlasa ve klasik felsefî bakış açısıyla akıldışı, en azından önemsiz görünse de bunları mutlaka öğrenmek isteriz. Bu merak, felsefenin coğrafyasının bizim için bunca-üstelik daha önce eşine rastlanmamış yoğunlukta- önemli olmasının altıncı ve *antropolojik* sebebidir.

İnsanlığın ortak bir menşee sahip olduğuna dair somut bilgilerin sayısı, daha önce hiç olmadığı kadar çok. İnsan evladının birliği binlerce yıl boyunca spekülatif, mitolojik ya da dinî bir fikir olarak kabul edilmişti. Günümüzdeyse katı ampirik bulgular ve kısa bir süredir de moleküler biyolojik veriler tarafından desteklenen bir hipotez konumunda. Arkeolog ve dilbilimcilerin 200 yıldır, genetikçilerinse kısa bir süredir günışığına çıkardıkları bilgiler sa13yesinde atalarımızın, koca kıtaları kapsayan ticari ilişkileri ve göç yolları hakkında sayısız somut bilgiye sahip olabildik. Hint-Avrupa dilleri arasındaki akrabalığın 18. yüzyılın sonlarına doğru kanıtlanması üzerine Max Müller (1883'te Oxford'da) şu ifadeyi kullandı: "Artık tahmin ettiğimiz şeyden farklı olduğumuzu anlamış bulunmaktayız." Günümüzde duygulanım ve akıl yürütmemizin tarihsel gelişimi hakkında, disiplinlerarası eğitim almış Hindolog Müller'in bundan 130 yıl önce tahmin edeceğinden katbekat fazla bilgiye vakıfız.

Aydınlanmış bir zihin, hayvani, "barbar" ya da salt yabancı bir menşei ayıp saymaz. Bu durum onun için daha ziyade hayvani, "barbar" ya da yabancı akrabası hakkında önyargısız bilgi edinmek için bir itkidir ve bu salt Hristiyanlığa ya da Avrupa'ya özgü bir görüş de değildir. Çin *Chan/Zen*'inin 7. yüzyıldaki en yenilikçi temsilcilerinden olan genç Huineng, Hubei'de akan Huangmei Shan Irmağı kıyısındaki "Doğu Dağı Manastırı" *Dongshan Si*'de Kuzey Çin Patriyarkı Hongren'in şu sorusuyla karşılaşmış: "Eğer ki sen [Güney Çin'deki] Lingnan'dan geliyorsan, bir barbarsın demektir. Nasıl olur da Buddha [yani 'Aydınlanmış'] olabilirsin?" Huineng'in yanıtı şöyleydi: "Benim barbar bedenimle seninki aynı değil elbette, ama Buddha-doğalarımız arasında nasıl bir fark var?"

Coğrafyanın felsefesi

Coğrafya "Eski Dünya"nın batısında kalan (Güneybatı Asya, Kuzey Afrika ve Avrupa) bölgelerinde hep ekolojik yönelimli bir bilim olageldi. Kurucuları, bir yerin coğrafî konumuyla burada yaşayan insanların fiziksel ve zihinsel sağlığı arasındaki ilişkiyle ilgilenen hekimlerdi. Bunların en ünlülerinden biri olan Koslu (İstanköy) Hippokratēs, konuyla ilgili olarak kaleme aldığı klasik metnine, "Havalar, Sular ve Ülkeler Üzerine" *Peri aērōn, hydatōn, topōn* adını vermişti. Ne var

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ki, coğrafyayı geleneksel tıbba özgü "bütüncül" düşünce biçimiyle ilintili olarak ilk araştıranların hekimler olması, bakış açısının da daralmasına yol açtı. Coğrafyayla antropoloji arasındaki ilişki, bir anlamda kısıtlı bir "niş kavram" olarak algılanmaya başlandı. Beden ve ruh sağlığıyla ilgilenen kişiler, yani hekimler için coğrafi araştırmalarının ön planında, bir meskûn mahallin iklim ve yer özellikleriyle burada yaşayanların sağlık durumu, karakter ve mizaçları arasındaki ilişki yer alıyordu. Bordeaux'da Montesquieu ve Weimar'da Herder'in öncülüğündeki gibi kültür filozoflarının coğrafyayı öncelikle sağlıkla değil de genel anlamda kültürbilimsel çıkarlarla alakalı olarak takip etmeleri nedeniyle bu dar bakış açısından 18. yüzyılda da vazgeçilmedi. Montesquieu'nün kültür coğrafyasının iki anahtar sözcüğü yine Hippokratēs geleneğinin izinde- *climat* ve *terrain*, yani iklim ve araziydi.

Gerek bu dar bakış açısı, gerekse insanla çevresi arasında doğrudan kurulan bu niş ilişki 20. yüzyılın ilk yarısında "kan ve toprak mistisizmi" nedeniyle ideolojik olarak saptırılmasıyla tüm kültür coğrafyası kötü bir nama sahip olmuş ve on yıllar boyunca bir kenara itilmiştir.

Kültürbilimleri çevrelerinin, insanla coğrafi yaşam koşulları arasında kurulmuş nedensellik bakış açısından uzaklaşmak için bulduğu yol, tinsel bir varlık olan insanın başka canlılardan farklı olarak çevresi, iklimi ve toprağı üzerinde nasıl davranacağına kendi başına karar verebilme yetisine sahip olduğu görüşüydü. Bu görüş, Kant'ın "doğanın insanı kurduğu" ile insanın "özgürce hareket eden bir varlık olarak kendini kurduğu, kurabildiği ve kurması gerektiği" arasındaki ayrımını hatırlatıyor. Ancak buradaki asıl soru, insanın kendi doğasıyla kendini kurması ya da kurabilmesinin ne kadarının yine doğa tarafından önceden verilmiş olduğudur. İnsanın kendiyle ilişkisi, doğuştan gelen bilgiyle mukadder olmasa bile ne oranda yeteneğiyle ilgilidir? İnsan, "havaların, suların ve ülkelerin" üzerinde süzülen bir tin değildir.

İnsanı diğer canlılardan apayrı bir yere koyan ve kültür coğrafyasının niş kavramını görecelendirip aşkın hâle getirmeye katkı sağlayan başka bir etmen daha vardır. Hayvan türleri de tıpkı insanlar gibi kıtalara yayılmıştır. Hayvanlar da ömürleri boyunca, kimi zaman yıllık döngülerle uzun mesafeleri kat eder, ardından asıl menşelerine geri döner. Ancak bu göçlerden dönerken insanların yaptığı gibi yanlarında herhangi bir mal ya da fikir getirip dâhil oldukları "nişleri" dönüştürmezler. Öte yandan hayvanlar arasında, habitatlarına etki eden bölgelerüstü ticarete de rastlamak mümkün değil; insanlar, ticaretleri aracılığıyla menşeleri olan araziyi değiştirir ve bunun sonucunda iklimin etkisiyle baş etmek zorunda kalır.

Tıpkı bir bölgenin kültür birikiminde olduğu gibi felsefe için de geniş anlamda iklim (ılıman ya da sert, kuru ya da nemli) ya da araziden (dar ya da geniş, ovalık ya da dağlık, verimli ya da verimsiz) ziyade, özellikle çevre belirleyici olmuştur. Bunun en net simgesel ifadesi, köy ve kentlerin içe dönük yapılarıdır. Birçok yerleşimin bu içe dönük yapıları, onları başka yerleşimlere bağlayan yollar tarafından belirlenir. Hatta yerleşimlerin konumunu belirleyen, sıklıkla bu yolların kendileridir. Yollar, üzerlerindeki yerleşimlerden kat kat eskidir. Elbette aralarındaki koşullu ilişki aynı zamanda karşılıklıdır. Bir yerleşimin, bölgeler üzeri ticaret ağındaki önemini oluşturan, "yer altı kaynakları" ve iklimidir. Aynı ilişkiyi tersten de kurmak mümkün; dolayısıyla bir yerleşime çıkan ticaret yollarının ve komşu bölgelerin ne denli önemli oldukları, buranın ekonomik ve kültürel kalkınmasını doğrudan etkiler.

Başta bitkilerin ıslahı ve hayvanların evcilleştirilmesinin, kent ve yazı kültürlerinin ve felsefenin yaygınlaşma tarihi konusunda "Eski" ve "Yeni Dünya" (bir yanda Asya, Kuzey Afrika ve Avrupa,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

öte yandaysa Amerika kıtası) arasındaki en belirgin fark, coğrafi konum, iklim ve arazinin kültür bölgeleri arasındaki iletişim imkânları üzerindeki etkisiyle açıklanabilir (→T 6, Ö 7-8).

Geleneksel niş kavramını aşan, kültür coğrafyasına ait bir bağlam tasavvuruna dair klasik bir örnek olarak Kemet/Mışr/Mısır verilebilir. 1774 yılında, su sıkıntısı nedir bilmeyen Kuzey Saksonya'daki Bückeburg'da yaşayan Herder, "Nil'in verimli çamurundan doğmuş ve onunla bereketli olmuş" Kemet'in alınyazısının tarım olduğuna ve buranın "tarım emeği" sayesinde "burjuva, köysel ve kentsel" bir kültür geliştirmeye yatkınlığına inanıyordu. Günümüzdeyse Kemet'teki tarım kültürünün komşu Güneybatı Asya'da bulunan ve Herder'in ancak "çobanlık" ve hayvancılığı uygun gördüğü "Bereketli Hilâl"den ithal edilen bir ürün olduğu, arkeolojik bulgularla kanıtlanmış durumda.

Kemet'in, mevcudiyetini, Nil Irmağı'na ve bunun yıllık sel baskınlarına borçlu olduğunu eski okul kitaplarımızdan hatırlıyoruz. Ama bu, aslında gerçeğin sadece bir kısmı. Kemet'in kültür fenomeninin oluşumuna dair en kapsamlı açıklamayı yeni bir tarih atlasının ilk sayfasındaki şu cümlede buluruz: "The source of life in Egypt is the river Nile; but the wealth of the nation arose from commerce"[1] ("Mısır'da hayatın kaynağı Nil Nehri'dir; ancak milletin refahı ticaretten meydana gelmiştir"). Buna, Afrika'daki yakın çevrenin yanı sıra Güneybatı Asya'daki "Bereketli Hilâl" ile yapılan ticari faaliyetler de ilave edilebilir.

Düşülen bu not sadece Kemet'in sarayları, kentleri ve anıt mezarlarının (maddi ve fikirsel) zenginliği için değil, çok daha öncesinde, Nil Vadisi'nin tarımsal refahı için de geçerli. Bitki ıslahı ve hayvanların evcilleştirilmesi zaman alan bir süreçtir. Doğal koşullar altında her türü ıslah etmek her zaman mümkün olmaz. "Bereketli Hilâl"de ıslaha uygun olduğu anlaşılan sekiz önemli bitki türünden sadece bir tanesi, yani arpa Kemet'te yerleşikti. Nil Vadisi sakinleri için hâlihazırda ıslah edilmiş bitkileri komşu bölgeden almak (taklitçi), ıslah etme sürecini başlatıp sonunu getirmekten (inisiyatifçi) daha az çaba sarf etmek anlamına geliyordu.[2] Tarım tarihi, bir kültürel başarının elde edilmesinin, taklit edilmesine nisbetle koşullara daha bağımlı olduğunu gözler önüne seren basit bir örnektir (→Ö 2). Verimli toprak tek başına yeterli değildir, yetiştirmeye uygun bitki envanterine de sahip olmak gerekir.

Kültür ürünlerinin üretiminin ve alımlanmasının farklı koşulları vardır. Yabancı dil yetkinliğindekine benzer bir farktır bu. Yabancı bir dili anlamak, kendimizi o dilde hiç hazırlıksız ifade etmekten her zaman daha kolaydır. Bir dilin öğrenilmesi esnasında edilgen yetkinlik, etkin olandan genellikle bir adım önde olur. Öte yandan Kant'ın transendental tümdengelimini ya da Einstein'ın görecelik kuramını kavramanın, onu kendi başımıza geliştirmekten daha kolay olduğunu da biliriz. Sanat ve edebiyatta bu uçurum daha da belirginleşir. Birçok sanat kuramcısı, bir eseri yaratıcısı olan sanatçıdan daha iyi anladıklarını ileri sürebilir. Onlara hak veren sanatçıların sayısıysa hiç de az değildir.

Kültür ürünlerinin yaratım koşulları ile yayılım koşulları arasındaki bu bariz fark, kültürel eylemlerin nasıl hızlı ve kapsamlı yayıldıklarını da açıklar. "Hiçbir şey yerinde kalmaz" deyişi, kültür kuramı açısından bu farklılıkla açıklanabilir. Öte yandan aksini ifade eden "Her şeyin yeri var" sözü, kültürel eylemlerin oluşumu için gerekli koşulların mekânla yakından ilişkili, kendine özgü ve genelleştirilemez olduğu durumlar için geçerlidir.

---

1 *The Penguin Historical Atlas of Ancient Egypt,* ed. by Bill Manley, Londra, 1996.

2 Krş. için bkz. Jared Diamond, *Guns, Germes, and Steel: The Fates of Human Society,* New York: Norton, 1997.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yaratıcılık yeterince aydınlatılmamış bir fenomendir. Ancak gerek kültür tarihi gerekse biyolojik evrim açısından çevre etmenlerinin, birbirine zıt etkilerle yaratıcılık üzerinde önemli bir rol oynadığı kesin. Nitekim biyolojide yeni olanın oluşumu için bir popülasyonun yalıtılmış olması en önemli koşulken, beşerî kültürlerdeki yaratıcı gelişmeler başka kültürlerle komşuluk, temas, ticaret ve iletişim sonucu gelişir. Bir kültür içerisinde gelişmiş olan bir şey, komşu kültür tarafından alımlanır ve yeni bir bağlamda yepyeni bir bakış açısına kavuşur. Yeni çevresi içinde işe yarar hâle gelmesi için genel itibariyle uyumlu hâle getirilmesi, dolayısıyla değiştirilip geliştirilmesi gerekir.

Kimi zaman bilinçli ve güdümlü yürütülen bir eylem olsa da, bu süreç sıklıkla alıcılar tarafından amaçlanmadan, fark edilmeden ve üzerinde düşünülmeden gerçekleşir. Pek sık rastlanmasa da "yaratıcı yanlış anlaşılmalardan" da söz edilebilir. Felsefenin bir kültürden bir başkasına geçerken nasıl dönüşüp gelişebileceğini anlamak için, yazıların, en önemli gelişimlerini bir dilden diğerine aktarılmaya borçlu olduğunu bilmek faydalı olacaktır (→Ö 3-5).

Haritacılık üzerine

Coğrafi haritaların sağladığı bilgiler arasında, tasvir etmek üzere hazırlandıkları nesneyi çevresiyle birlikte yansıtmaları da yer alır. Bu bağlamda haritalar aracılığıyla okuyucuya aktarılan coğrafi bilgiler, salt dille aktarılandan gözle görülür biçimde ayrılır. Aynı şekilde, bir kentin sokaklarını salt adlarıyla sıralayan bir sokak dizini, kent sınırları içinde yer alan sokakların haritayla gösterilmesi sonucu oluşan yapay "kırpma" hissini yaratmaz. Kent sınırları, haritanın sınırlarıyla örtüşmüyorsa ki alışılageldik dörtgen haritalarda asla örtüşmez-, sokakların, kent sınırında kırpılmasının kasıtlı bir yanı vardır. Üstelik ekonomik de değildir, zira ilave bilgiler için kullanılabilecek alan boşa harcanmış olur. Bu sebeple haritacı bir *horror vacui* hisseder, yani boşluğu sevmez.

Elinizdeki *Atlas*'ta yer alan harita alanları mümkün olduğunca akılcı kullanılmaya çalışılmıştır. Aksi halde haritanın merkezini aydınlatacak ilave bilgi yazılamayacaktı. Bir örnek verecek olursak: Zhongguo/Çin'de felsefenin tarihi açısından, Tianzhu/Hindistan'da yer alan üniversite kenti Nālandā'nın önemi yadsınamaz. Zhongguo/Çin'i göstermek için gerekli olan Asya haritasının (dörtgen) kesitinde Nālandā'nın da gösterilmesine yetecek kadar yer vardır (→D 1). Benzer bir durum Avrupa felsefe tarihi açısından önemli olan Kayrevan, Tunus ve Marakeş gibi Kuzey Afrika kentleri için de geçerli. Sıradan Avrupa haritalarında göstermek için yeterince yer bulunurken (→B 1 ve 3), Avrupa'da felsefenin oluşum tarihini konu alan haritalarda neden olmasın?

Tıpkı hava durumu haritalarında olduğu gibi, kültür haritalarında da bilgilerin bir devletle ya da biraz daha az milliyetçi bir tavırla tek bir kıta ya da altkıtayla sınırlı kalması da doğal görünmeyecektir. Kültür fenomenleri, tıpkı hava durumu gibi ne ülke sınırlarına ne de yer şekillerine riayet eder. Ne kültürü ne de iklimi, salt bulundukları bölgelerin dâhilî etmenleriyle açıklamak mümkündür. Haricî etmenler, yani bir bölgedeki kültür için komşu bölgelerdeki durum da bir o kadar önemlidir (→T 6).

Kültür coğrafyasına ait göstergelerin kronik istikrarsızlığına, yani sürekli değişme özelliğine karşın elinizdeki *Atlas*'ta konvansiyonel olarak ifade edilmiş (ekonomik, siyasi, dinî, etnik ve/veya dilsel)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bölgeler yer almaktadır. Buradaki öncelikli amaç, haritanın sunduğu renklerle ifade potansiyelini kullanmaktır. Her ne kadar kültür coğrafyasının amacı her türlü renk tayfının ötesindeyse de, bunu vurgulamak renklerle daha kolaydır. Renklerle vurgulamanın amacı hem dünyanın münferit bölgelerinin dâhilî çeşitliliğine dikkat çekmek hem de bölge ya da devletlerin konvansiyonel sınırlarını izledikleri yerlerde bu ayrımlamanın doğruluğunu sorgulamaktır. Felsefî öğretilerin, dinî inançların ya da bilimsel akımların yayılım yönünü gösteren oklar, yapay olarak homojen bir biçimde tasvir edilmiş alanların ötesine geçer genellikle.

Gerçekliğin haritalanmasında homojenleştirme kaçınılmazdır. Ölçek küçüldükçe bir ırmak ya da kıyının izlediği yol ya da bir ovanın yükselti farkı düzenli olarak gösterilir. Aslında haritalar, gerçekliğin her türlü yeniden üretimi için geçerli olan bir durumu gözler önüne serer. Tarihi yeniden üreten hiçbir yöntem, bir zamanlar ortaya çıkmış bir olayı "gerçekte olduğu gibi"[3] yeniden canlandırmayı başaramaz. Tarihyazımı ve coğrafya için benzer şekilde kaçınılmaz olan bu tıraşlamanın olumlu bir yanı da var: Bir gelişimin genel çizgileri belirginleşir ve bilgi seli içinde yönümüzü kaybetmemizi önler.

Dünya haritaları, bilimlerin eşit olanları eşit, olmayanlarıysa farklılığı derecesinde eşitsiz gösterme idealine erişilemeyeceğinin iyi bir örneğidir. Dünya üç boyutlu bir küredir. Haritalarsa onu izdüşümle iki boyutlu bir düzleme yansıtır. Bunun sonucunda bir "yassılaşma" gerçekleşir, yani bir boyut eksilir. Bu esnada kaçınılmaz olarak bozulmalar meydana gelir. Bir kürenin üzerinde yer alan noktalar arasındaki mesafelerin tümünü iki boyutlu bir haritada aynı şekilde vermek imkânsızdır. Dünyanın bazı kesimleri olduklarından daha kapsamlı, bazılarıysa daha küçük görünecektir. Haritacı, seçtiği izdüşüm türüyle hangi orantıları "iltimaslı" temsil edip hangilerini olduğundan küçük göstereceğine karar verir. Fakat bir kez daha zorluklardan yeni fırsatlar doğurmak mümkün, zira haritacılar yaptıkları izdüşüm seçimleriyle ortalamanın üzerinde bilgi içeren bölgelere daha çok yer sağlamaya çalışır.

Bir yüzey olarak düşünüldüğünde herhangi bir kısıtlayıcı sınırı olmayan bir kürenin, belli sınırlar içinde bir haritaya projeksiyonunda, kesinin nereye uygulanacağına, dolayısıyla neyin haritanın ortasına, yani görüş açısının merkezine neyinse kenara konacağına karar verilmesi gerekir. Algı psikolojisi açısından bir imgenin ne ortasıyla kenarı ne de alt kısmıyla üst kısmı aynı değerdedir. Değerlerden arınmış bir bilim yoktur. Haritacılık buna da iyi bir örnek teşkil eder. Nitekim pragmatik sebeplerle bütün haritaların kullanacağı yeknesak bir sıfır meridyenine[4] (İngiltere'deki Greenwich'te bulunan gözlemevinden geçen) anlaşılana kadar gösterilen direnci ya da Güney Yarımküre'den gelen, güneyin yukarıda, kuzeyinse aşağıda gösterildiği haritaları kullanma talebini hatırlamak yeterli olacaktır.

Dünyanın her bir köşesinin eşit değerli olarak gösterilememesinden faydalanmak da mümkün. Tarihin belli bir döneminde merkezî rol oynamış bir yeri haritanın merkezine yerleştirmek yeterli. Tarihin çeşitli dönemlerine ve araştırılan nesneye bağlı olarak merkeze yerleştirilen mekân değiştirilebilir (→T 1 [harita] ve 2 [metin], K 5, Ş ve İ).

Haritalarda orta çizgiyle sıfır meridyeninin çakışması mutlak bir gereklilik değildir; bu özelliği kullanarak bir içeriğe, dikkat çekmeden, kelime kullanmaya gerek duymadan ve sadece görsel araçlar

3 Leopold von Ranke tarafından 1824 tarihinde Frankfurt an der Oder'de dile getirilmiş talep.

4 Haritanın üst kenarından dik olarak alt kenarına uzanan boylam.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

aracılığıyla bir anlam yüklemek de mümkün. "Eski Dünya"nın batı kısmındaki felsefeye ayrılmış haritalarda, dünyanın bu kesimindeki felsefenin çıkış bölgeleri olan İyonya ve Hellas, ortaya yakın konumdadır (→B 1-4). Ancak seçilmiş olan sıfır meridyeni (35. Doğu boylamı) biraz daha doğudan, Fenike-Filistin ve Mısır bölgelerinden geçiyor. Aynı boylam en eski yazı kültürlerinin çıkışı ve alfabetik yazıları konu edinen haritalarda da sıfır meridyeni olarak kullanılmıştı (→Ö 3-5). Böylelikle kent, yazı ve bilim kültürlerinin başlangıç ve birincil yayılım alanlarının "Eski Dünya"nın batı bölgesinde, Hellas ve Avrupa'da değil, bunların doğusunda, "Bereketli Hilâl" bölgesinde ve Kemet/Mısır'da olduğu anlaşılır.[5]

Sıfır meridyeninin haritanın tam ortasına yerleştirilmesinin ardında her zaman ideolojik bir amaç yatmaz; bu seçim pragmatik sebeplerle de yapılabilir. Örneğin 16. ile 20. yüzyıllar arası Avrupa felsefesine dair haritalar için sıfır meridyeni olarak Hollanda'dan (erken dönem aydınlanmacı yeniçağ felsefesinin merkezi) geçen 5. Doğu boylamı seçilmiştir. Daha merkezî olan, örneğin Berlin yakınlarından geçen bir boylamın ya da daha nesnel bir ifadeyle Batı ile Doğu Avrupa'yı birbirinden ayıran Oder/Odra Irmağı'nın yakınlarındaki Stettin/Szczecin'de bulunan eski Prusya gözlemevi Stargard'dan geçen resmî "Orta Avrupa Zaman" diliminin sıfır meridyeni olan 15. Doğu boylamının seçilmesi, haritacılık açısından kimi dezavantajlara sebep olurdu. 5. Doğu boylamının sıfır meridyeni olarak seçilmesiyle 20. yüzyıl haritasına (K 3), Sankt-Peterburg'u ucu ucuna da olsa sığdırmak mümkün olmuş, geleneksel anlamda Avrupa topraklarına dâhil kabul edilen ve Sankt-Peterburg'dan daha batıda yer alan Hellas ile İstanbul/Kōnstantinupolis ise seçilen ölçekte haritanın dışında kalmış. Bu sayede hem eski Rus başkentinin 20. yüzyıl felsefesi için önemi vurgulanmakta, hem de "Avrupa felsefesi"nin doğduğu topraklar olan Hellas'ın, bu haritaya dâhil edilmesini sağlayacak bir katkıda bulunmadığı belirtilmekte. Yüzyıllar boyunca hiç de küçümsenmeyecek bir aracı rolü üstlenmiş İstanbul/Kōnstantinupolis, elbette 20. yüzyılda anılmayı hak ediyordu, ancak bu kez, Nazi rejiminden kaçan Alman bilim adamlarına sığınacak bir liman sunduğu için.

Her seçim imkânı, aynı zamanda bir manipülasyona gebedir. Haritacılık bunun için de harika bir örnek teşkil eder. İlgili haritanın kapsamının, ortasında nerenin yer aldığının ve projeksiyonunun seçiminde sadece bilimsel gerekçeler rol oynamaz; ister bilinçli isterse bilinçsiz olsun genellikle iktidar mücadeleleri de işin içindedir.

Öte yandan estetik ve didaktik niyetler de, bilimsel olarak izin verilen ya da verilmeyen manipülasyonlara yol açabilir. Akıllıca tasarlanmış bir harita alışkanlık haline gelmiş bir "dünya tahayyülü" ya da "tarih tahayyülü"nü düzeltebilir ve yeni bir anlayışa kalıcı biçimde ön ayak olabilir. Bu fenomeni, "Eski Dünya"nın yazı ve bilim kültürlerine dair harita (T 6) örneğinde inceleyebiliriz. Haritanın sıfır meridyeni olarak seçilmiş olan 60. Doğu boylamı haritanın ya da "Avrasya kara kütlesinin" ortasından değil, bilakis Doğu Îrān'dan geçer. Îrān, yazı ve bilimin "Eski Dünya"nın doğusuyla batısı arasında aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu bilginin de harita aracılığıyla dile getirilmesi, seçilmiş olan sıfır meridyeninin arzulanan bir yan etkisidir. Ancak burada asıl amaçlanan başka, öncelikle estetik bir kaygıydı. Sıfır meridyeni olarak 60. Doğu boylamının seçilmesi sonucunda Atlantik ile Pasifik bölgeleri arasındaki yazı ve bilim kültürlerinin oluşturduğu kuşak

5 35. doğu boylamı aynı zamanda tam olarak Kermel Dağları ve Doğu Afrika'daki *Rift Valley*'den geçer. Kermel, anatomik açıdan modern insanın Afrika dışında bulunan en eski fosilinin buluntu yeri, *Rift Valley* ise insanlığın kökenleri tarihinin şimdiye dek bilinen en önemli bölgesi olmayı sürdürüyor (→ T 1–3 ve Ö 1). Belirtilen haritaların hiçbirinde 35. Doğu boylamı belirtilmemiş, onun yerine tam ortalarında durduğu 30. ve 40. Doğu boylamı çizilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yarım ay biçimine kavuştu. Böylelikle bu biçim, bir yandan Güneybatı Asya'da yer alan ve rolü ve ağırlığı itibariyle karşılaştırılabilir bir kültürtarihsel önemi bulunan "Bereketli Hilâl" bölgesini (→Ö 2-5) çağrıştırırken, diğer yandan güneye doğru göbek yapıp hafif bir asimetri oluşturarak kuzey yarıkürenin kubbemsi biçimiyle arasında cazibeli bir karşıtlık yaratır.[6]

Felsefe tarihi üzerine

Felsefe tarihi ne zaman başlar? Felsefe birikimi, nasıl ki "felsefe" sözcüğünün ortaya çıkışıyla başlamadıysa, "felsefi düşünmek" de bu eyleme tekabül eden kelime öbeğinin bulunduğu yerlerle kısıtlı değildir. Kimse matematiğin, sadece onu ifade etmek için bir terimin vaz' edildiği yerlerde bulunduğunu iddia etmeye kalkmaz. Nitekim Cicero 2100 yıl önce, Tusculum'da Tartışmasında felsefenin tarih kadar kadîm, yeni olanınsa sadece adı olduğunu yazmıştı.

Elbette başlangıç tarihinin tespiti, "felsefe" kavramından ne anlaşıldığına bağlı olarak değişir. Eylemlerini ilkelere göre belirleyen kişilerin *bir felsefesi vardır* denebilir. *Filozof* ise bu ilkeleri arayıp bulan kişidir ve elbette kendi eylemleri üzerine de düşünür. Avrupalı filozofların kendi eylemleri için bir terim aramaları bu sebeple anlaşılır. Çalıştığı disiplinin temel ilkeleriyle haşır neşir olan bir matematikçinin, metafiziğin felsefi disiplinine dayanarak "meta-matematikçi" ya da "matematiğin filozofu" olarak adlandırılacağı aşikârdır.

Felsefeyi geniş bir kavram olarak ele almadan ya da önsel ve bağlam tarihi üzerine düşünmeden felsefenin küresel tarihini tam manasıyla kapsamak mümkün değildir. Şartları ve çerçeve koşullarıyla tutarlı bir bağlam içinde olmak felsefenin başat mecburiyetleridir. Felsefi düşünmenin zihinsel ve toplumsal koşulları, insanların dil yetileriyle beraber geliştirdikleri zihinsel ve toplumsal yetileriyle şaşırtıcı oranda örtüşür (→Ö 1). Bu sebeple elinizdeki *Atlas*'ta felsefenin tarihi Helen "iç denizi" *Thalassa hē esō*'da, Güney Asya'nın "Orta Toprakları" *Madhyamā Dish* ya da Doğu Asya'nın "orta düzlükleri" *Zhongyuan*'da değil, insanlığın Afrika'daki başlangıç tarihiyle başlar (→T 1 ve Ö 1).

"Felsefe dinden eskidir." Merkez Asya'da, "Āmū Deryā/Oxos'un ötesinde" (günümüzde Kazakistan) bulunan Fārāb kentinden gelen Müslüman filozof el-Fārābī'nin, 9. yüzyılda bu cümleyi sarf ettiğinde ne düşündüğü bilinmez, ancak kesin olan, elimizdeki en eski vecizeler yazınının (Milattan önceki 3. binyılda, Kemet/Mısır'da) etik düsturlarını ilahiyata değil, düzen felsefesine dayandırmış olmasıdır. Etiğin dinî temellere dayandırılması ihtiyacı, gerek kadîm bilgelik edebiyatının gerekse sonradan akademik düzeyde yürütülen felsefenin gelişiminin orta dönemlerine özgüdür.

Birçok filozof, disiplinlerinin başlangıç tarihi olarak, Milattan önceki binyılın ortalarında yaşanan "Eksen Çağ"ı görür (→T 5). Bu dönemde yaşanan gelişmeleri, *mitos*tan *logos*a, söylencelerden temellendirmelere ya da başka bir deyişle *narratio*dan *ratio*ya (anlatıdan akla) geçiş olarak tarif ederler. Ancak Eksen Çağ öncesinden mitoloji kadar atasözleri de kalmıştır. Cicero'nun bu gelişime dair öne sürdüğü "vecizelerden felsefeye" anlayışını, tarihsel olarak biraz daha öne çekmek gerekir.

6 Sıfır meridyenini haritanın ortasına çekip daha doğuya, Güney Asya'ya yerleştirmek, tek kolu daha uzun bir bumeranga benzer kırık bir şerit yaratırdı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hegel, Berlin'de tarihin felsefesi üzerine verdiği derslerde, "duygu"dan başlayıp "görüş" üzerinden "düşünmeye" giden üç kademeli bir gelişim şemasından bahseder ve dinle başlayıp sanat üzerinden felsefeye ulaşır. Böyle bir kültür tarihi ölçeği üzerinde dil ve dilsel eserler hangi basamak ya da ara basamakta gösterilmelidir? Bugüne dek yapılan araştırmalar, insanın dil yetisinin, ilk sanat eserlerinden (mağara resimleri ve taşınabilir heykeller) hemen öncesine, en azından bunlarla eşzamanlı olarak konumlandırılabileceğini gösteriyor.

Hegel, tek çizgili kültür tarihi içerisinde Mısırlıların "sessiz sanat eserlerinin" ötesinde "dilsel bir ulusal eser" ortaya çıkarmayı başaracak durumda olmadıkları görüşündeydi. Hegel o dönemki bilgilerle Mısır/Kemet'teki vecizeler edebiyatını bilemezdi. Zira henüz ne "insanlığın en eski kitabı" olan ve tahminen MÖ 24. yüzyılda Memphis'te kaleme alınmış "Ptah Hotep'in Öğretileri" ne de Akhenaton'un MÖ 14. yüzyıl tarihli "Aton İlahisi" keşfedilmişti. Hegel, doğanın Tanrı'nın bir yaratısı olması nedeniyle "tanrısal konumundan indirilmesi" ya da daha çağdaş bir tabir kullanacak olursak "*de*mitolojiye" uğratılmasının ilk kez Tevrat tarafından gerçekleştirilmiş bir başarı olmadığını, bundan bin ilâ iki bin yıl önce, üstelik "zihinlerinin alnına birer çelik bant sarılmış" olarak tanımladığı Afrikalı Mısırlılar tarafından yapıldığını henüz bilemezdi. Arkeoloji, Hegel'in ölümünün (1831) ardından o kadar çok sayıda edebî belge ortaya çıkarmış (→Ö 3, B 2) ve insanlığın tarih öncesine ait zaman ufkunu öylesine genişletmiştir ki (→Ö 1), felsefenin önsel tarihinin yeni baştan tasavvur edilmesi gerekir.

Nitekim felsefenin Avrupa dışı gelişimiyle ilgili olarak bir revizyon başlatılmış durumda. "Aslî" ya da "bilimsel uygulanan" felsefeyi "çıplak" bilgelikten ayırmak (ampirik ve pratik sorunların çözümüne ulaşmak amacıyla yapılan kuramsal varsayımları, söylemsel ve soyut kavram ve kurallarla netleştirmek) için, yine Kant ile Hegel'in kıstaslarına bağlı kalınabilir. Ancak bu kıstaslar söz konusu olduğunda, felsefenin coğrafi sınırlarını, Helenler tarafından başlatılmış felsefi hareketin etkinlik alanının sona erdiği yere çizmek mümkün değil artık. Araştırmaların günümüzde ulaştığı düzey, 1800'lü yılların hemen öncesi ve sonrasındaki on yıllardakinden epeyce farklı. Kant ve Hegel, Avrupa'nın dışında, örneğin Güney Asya'daki Nāgārjuna, Vasubandhu, Bhartrihari, Dharmakīrti, Shankara, Gangesha ya da Doğu Asya'daki Xun Zi, Wang Bi, Fazang, Zhu Xi, Wang Yangming, Yi Hwang ve Ogyū Sorai gibi gerçekten büyük filozofları ismen bile tanımıyorlardı. Aynı durum İslâm felsefesinin Ortaçağ Avrupası'ndaki üniversiteler tarafından keşfedilmesinden sonra Müslüman düşünürler, örneğin Kuzey Afrika'da İbn Haldūn ve İrān'da Mollā Sadrā için de geçerliydi. Bu bilginlerin çoğunun metinleri Avrupa dillerine ancak 20. yüzyılda çevrildi.

Avrupa dışı geleneklerin araştırılması, Avrupa'da uzun süre erken dönem metinlere odaklı olarak yürütüldü. Zira Avrupa dışı düşünce başarımlarının sonraki dönemlerde yaşanan gelişmeler tarafından bozulmamış en saf haline, bu gelenekleri kuran kişilerin metinleriyle ulaşılacağı inancı hâkimdi. Bu bağlamda düşünüldüğünde tarihçiler arasındaki filozoflar, "hakiki Hristiyanlığın" sadece İncil'in, zamanında Aramîce yazılmış dört bölümünde bulunabileceğine inanan, sonradan gerçekleşen değişikliklerin özgün ve yaratıcı başarımlar değil, ancak sahtecilik olduğunu düşünen ilahiyatçılardan daha az dogmatik davranmamıştır.

Uzun süre boyunca Avrupa dışı düşünce gelenekleri, Müslüman ülkelerde ve Doğu Asya'da en geç 13. yüzyılda, Güney Asya'daysa çok daha önce başlamış bir duraklama, hatta bir çöküş tarihi olarak görülmüştür. Yeni dönemlerse kapsamlı bir yargıya varmaya yetmeyecek kadar gençtir henüz. Sonuç ne olursa olsun kesin olan, dünyanın bu köşelerinde hüküm süren düşüncenin, geçmiş yüzyıllarla olduğu kadar büyük klasikleriyle de biçimlendiği. Nitekim bugün Güney ve Doğu Asya'da

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rastlanan "tinsel durumu", klasiklerin yol göstericiliği olmadan anlamak ve gelişme potansiyelini doğru değerlendirebilmek mümkün olmazdı.

"Eski Dünya"nın batısında, çağdaş eğilim ve gelecek perspektiflerinin, Yeniçağ'ın gelişmeleri ışığında değerlendirilmesi gerektiği, bunları anlamak için salt Eksen Çağ kültürleri ve bunların Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm aracılığıyla yaşadıkları "Ortaçağ" transformasyonlarını bilmenin yeterli olmadığı inancı kabul görüyor. Güney ve Doğu Asya'da da durum farklı değil. Burada da Eksen Çağ kaynakları ve Milattan önceki binyılda bölgede yaşanan transformasyonlar birer açıklama olarak yeterli değildir (Güney Asya'da Buddhacı felsefeyle yaşanan entelektüel atılım ve bunun Doğu Asya'ya geçişi). Zhongguo/Çin ve Güney Asya'da gerçekleşen siyasi ve ekonomik gelişmeler, her iki bölgede de felsefi bir dinamiğin varlığını teyit eder niteliktedir. Ancak olduğundan daha önemsiz addedilen bir önceki binyıl boyunca, özellikle Zhongguo/Çin, Han'guk/Kore ve Nihon/Japonya'da belirgin biçimde ortaya çıkan düşünce akımlarının barındırdığı yaratıcılığı ve sarsıcı gücü küçümsememek gerek.

Müslüman ülkeler için de aynı durum geçerlidir. 20. yüzyılın ilk yarısının belki de en yaratıcı İslâm filozofu olan Muhammed İkbal, siyasi ve kültürel dönüşümleri göz önünde bulunduran eseri *İslâm'da Dinî Düşüncenin İhyası*'nda dile getirdiği felsefi düşüncelerini geliştirirken, sadece 9. ilâ 12. yüzyıllar arasında Müslüman ülkelerde yaşanan altın çağın aydınlarına ve Avrupalı yazarlara atıfta bulunmamış, düşüncelerini aynı zamanda 18. yüzyılda Babür başkenti Dillī/Delhi'de yaşayan Şah Veliyyullah'ın tarihkuramsal düşüncelerine de dayandırmıştır. Yaklaşık 1600 yılında "İsfahan Okulu"ndan yayılan felsefi düşüncenin rönesansı, günümüz İrān'ında hâlen hissedilmekte.

Nasıl ki, felsefe tarihi boyunca dönemler her zaman eşit biçimde araştırılmadıysa, aynısı ülkeler için de geçerlidir. Asya ve Kuzey Afrika'nın bazı bölgelerini kapsayan, felsefenin klasik bölgeleri hariç tutulacak olursa, sadece Nihon/Japonya bölgesine ait olan eserler Avrupa dillerine çevrildi. Bu örnekler haricinde asıl dile (Çince, Japonca) hâkim olmayanların araştırma yapmasına yetecek sayıda tarih kitabı ve kuramsal eser eleştirisi çevirisi bulunmamaktadır. Böyü/Tibet ve Han'guk/Kore için benzer çalışmalar ancak kısa süredir yürütülüyor. Yüzyıllar süren (Çin'i kendisine örnek alan) yerel tarihyazımına ve onlarca yıl boyunca Avrupalı sömürgeciler tarafından icra edilen tarihyazımına karşın, Viêt Nam'da dahi felsefi düşünce başarılarının evrimini takip etmek ancak kısıtlı olarak mümkün. Diğer Güneydoğu Asya ülkeleri için de bu durum fazlasıyla geçerli.

Salt sözlü kültüre sahip bölgelerin sistematik envanteriyse ancak yüz yıldır yapılıyor (→K 5). Bundan öncesine dayanan tarihî ve coğrafi gelişmelerin tespiti için dil ve "örf ve âdet" konularındaki araştırmalara bağlıyız. Sözlü bir kültürde felsefe ve bilim alanlarında neler yapılabileceği sorusunu yanıtlamak için Güney Asya'ya bakmak yeterli. Milattan önce 8. yüzyıldan itibaren neredeyse bin yıl boyunca felsefe ve bilim bu topraklarda sözlü olarak yapıldı ve aktarıldı (bunların arasında Gandhāralı Pānini'nin, 19. yüzyıla kadar bilinen en kapsamlı dilbilgisi çalışması olan grameri bulunmakta MÖ 400 yılı). Felsefe ve bilimin yazıya dökülmesi, Milattan önceki yüzyılda adım adım gerçekleşti. Güney Asya'nın felsefe tarihi bize, yazıya dökmeden felsefi olarak düşünmenin mümkün olduğunu gösteriyor: Anlaşılan o ki, kolay ezberlenen deyişler, yani *sūtrāni*ler yazıyla olağanüstü derecede benzerlik gösteren bir taşıyıcı ortam meydana getirir. Bu sayede soyut ve karmaşık düşünümlere bir bağlam oluşturacak zaman ve mekândan bağımsız bir metin külliyatı kurulmuş olur. Ancak Güney Asya'da da gelişmelerle kesin olarak örtüşmese de, bir ifade ortamı olarak yazının hem metinlerin saklanması hem de felsefi düşünme eylemi için kullanıldığını da unutmamak gerekir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Özgül noktalar

Elinizdeki *Atlas*, dünyanın dört bir köşesindeki felsefi akımlarla ilgilenirken, iki noktanın özellikle altını çizmektedir. Birincisi dünyanın çeşitli bölgeleri arasındaki ilişkiler ve tipolojik karşılaştırma imkânları, ikincisiyse, ilkinin aksi gibi görünen, dünyanın münferit bölgelerinde yaşanan entelektüel gelişmelerin çeşitliliğidir. İnsanlık, 20. yüzyılın başlarında tahmin edildiğinden çok daha homojen, münferit kültürlerse o zamanlar dogmatik olarak varsayılandan çok daha heterojen. İnsanların felsefî görüşleri arasında büyük farklılıklar var ve bu farklılıkların en büyüğüne dünyanın farklı bölgeleri arasında değil, bireyler ve bölgeler dâhilindeki farklı eğitimlerde rastlanır. İnsana ait her türlü tecrübeyi ve bütün temel değer anlayışlarını çatışmasız biçimde bünyesinde toplayacak kapsamda bir kuramın olmaması bu sebeple şaşırtıcı değildir.

Atlas, kültürler arası ilişkilere bakılarak zaman içerisinde geliştirilmiş bir dizi model tasviriyle başlıyor (→T haritaları) ve bunları günümüzde alternatif olarak kabul edilen tasvirlerle karşılaştırıyor. Tasvirlerin en güncelleri, insanlığın başlangıç tarihinin ve tüm dünyaya yayılmasının çağdaş yeniden inşalarında bulunabilir.

İkinci bölüm yine ağırlıklı olarak modeller tarihi bağlamında felsefenin ön ve bağlam koşullarıyla ilgileniyor (→Ö haritaları). Burada ilk olarak, insanların gerek bu dönemlerde sahip oldukları varsayılan dilsel becerilerinin gerekse (teknik ve estetik anlamda) semiyotik yorumlara çağıran eserlerinin, yani felsefi düşünme becerisinin ön koşulu olan bilişsel yetileri yer almakta (→Ö 1). Ekonomik koşullar (tarım, kentsel kültür) ile felsefenin akademik ve bilimsel tezahürleri arasında bir ilişki olduğu aşikâr. Felsefe için dil temel bir taşıyıcı ortam, yazıysa belli bir karmaşıklık derecesinin ardından felsefenin vazgeçilmez aktarım biçimidir. Büyük felsefi geleneklerin yayılım alanının, söz konusu dil ailesi ya da yazı tiplerinin kapsadığı coğrafyayla bire bir örtüşmemesi bundandır (→Ö 2-5). Günümüzde tüm yerkürede yaygın olarak kullanılan alfabetik yazıların menşei ("Nīl-Āmū-Deryā Bölgesi") ile Güney Asya, Helen ve Çin felsefesinin oluşturduğu büyük üçlü felsefe geleneğinin kökenleri bu nedenle farklıdır. Özellikle dil, yazı ve felsefenin (Güney Asya çıkışlı Buddhadharma'nın devralınmasına kadar) etki alanlarının bire bir örtüştüğü Zhongguo/Çin'de (→Ö 6) felsefenin başlangıcını açıklamak için ekonomik bağlam koşullarının çeşitliliğinin mutlak surette vurgulanması gerekir; aynı durum, tarih öncesi dönemin, sahip oldukları çeşitlilik uzun süre gerekli felsefî ihtimamı görmemiş Amerika ve Afrika sözlü kültürleri için de geçerlidir (→Ö 7-8) .

Atlas'ın ana bölümü, felsefi düşüncenin tarihyazımı tarafından belgelendirilmiş büyük ağlarına adanmıştır. Bu bölüm mimari-şematik bir yapıya sahiptir. Her biri beşer haritayla temsil edilen dört coğrafî yöne ayrılmıştır (B: Batı, G: Güney, D: Doğu ve K: Kuzey). Burada ilk haritalar söz konusu ağın bulunduğu klasik bölgenin genel görünümünü verir. Bunu izleyen üçer harita, bu dört coğrafyadaki "düşünce merkezleri"nin yaşadığı belirgin kaymaları, gerektiğinde başka bölgelerin haritalarını da ekleyerek gösterir. Her bölümün son haritasıysa bu düşünce geleneklerinin merkezî bölgelerinden çıkıp, komşu bölgelere (Güneybatı ve Güney Asya'da İslâm ve Doğu Asya'da Buddhadharma olmak üzere birer dinle beraber) sıçrayışını, "Eski Dünya" tabir edilen coğrafyanın (Güney Asya yazı kültürü, bilim ve felsefe örneğindeki gibi →G 5) neredeyse tamamına, oradan da (Yeniçağ'da bilim, teknoloji ve siyaset alanında yaşanan devrimlerle →K 5) bütün Yerküre'ye yayılışını resmeder.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Avrupa ve Amerika'nın ("Kuzey Atlantik" başlığı altında toplanmıştır) Yeniçağ'da yaşadığı gelişmeler, insanlık tarihi açısından değerlendirildiğinde özel bir konuma sahiptir (→K haritaları). Önceki gelişmeler bilim tarihçileri tarafından "seviye" itibariyle üç büyük gelenek çizgisi içerisinde birbirleriyle kıyaslanabilir olarak nitelendirilirken, Kuzey Atlantik bunlara göre daha yenilikçidir. Ancak özel konumunun sebebi sadece bu değil, aynı zamanda Avrupa ve Kuzey Amerika'daki yeni gelişmelerin, dünyanın diğer coğrafyalarından gelen ekonomik, kültürel ("dünya görüşü", "yaşam felsefesi" ve estetik alanlarında) ve bilimsel (matematik ve teknolojik) kaynaklara dayanması.

Son iki harita (Ş ve İ) günümüze ve geleceğe dair şematik bir öngörüde bulunuyor.

Elinizdeki *Atlas* ansiklopedik bir eser değil. Bunun için ne kapsamı yeterli ne de bilimin halihazırda sahip olduğu bilgi birikimi. Bundan ziyade bir pilot proje oluşturmayı ve salt zaman ekseni üzerinde değil, coğrafî alanda da felsefenin tarihini yazmanın gerekliliği

ni görsel olarak vurgulamayı amaçlamakta.

Tarihle ilgili kapsamlı eserlere bir zaman tablosunun eklenmesi standart bir uygulamayken, bunların az çok yeterli haritalarla donatıldıklarına daha nadiren rastlanır. *Atlas*, felsefe konusunda yapılacak okumaların ikamesi olarak değil, bunlara eşlik edecek bir destek eser olarak tasarlandı.

Tarihî bir alıntı yapıldığında söz konusu yazarın, doğum ve ölüm tarihlerinin yanı sıra alıntının yer aldığı eserin yayımlanma tarihi aracılığıyla tarihî bir tasnife tabi tutulması da olağan bir durumdur. Ancak bu esnada yazarın nereli olduğu, eğitimini nerede aldığı, hocalık yaptığı ve alıntılanan eserlerini nerede yazdığı belirtilmez. Oysa bu gibi verilerin bilgi değeri, zaman ekseni üzerine yerleştirilmeleri kadar önemli olabilir.

Öte yandan *Felsefe Atlası*, günümüz küresel tarih bilinci çerçevesinde bir atlasın nasıl hazırlanabileceğine, hatta hazırlanması gerektiğine dair iyi bir pilot çalışma oluşturmakta. Pilot çalışmalar henüz tamamlanmamış eserlerdir ve en çarpıcı özellikleri, devrim niteliğindeki etkilerinin yanı sıra hatalarından da birçok şey öğrenmenin mümkün olmasıdır.

Üzerine odaklanılan yer ve bölge, şahıs ve öğretilerin seçiminde dengeli davranmak, elinizdeki *Atlas*'ın kapsamına sahip bir eserde mümkün değildir. Hele ki, felsefe gibi karmaşık, çok boyutlu, çeşitli biçimlerde tezahür eden ve tartışmalı bir nesnesi olduğunda. Ortaya çıkabilecek sorunları, salt coğrafî haritaların tasarlanması örneğinde bile görebiliriz. Örneğin haritacı, yer darlığı nedeniyle bir ırmağın kaynak kollarından sadece birini çizebilecekse, hangisini seçecektir; daha uzun olanı mı, debisi yüksek olanı mı, yoksa ikisini de boş verip en dar açıyla gelip ana ırmağa dökülen kolu mu? Sınır oluşturan bir ırmak tarih atlasında nasıl gösterilecektir: Daha büyük olan devletin (Zhongguo/Çin) verdiği daha tanınmış adla mı (Yalu) ya da daha küçük olan, ancak ırmağın uzun süre sınırları içinden aktığı ve resmî dili ırmağın bu tarafında yaşayan nüfus tarafından hâlen konuşulmakta olan devletin (Han'guk/Kore) verdiği daha az tanınmış isimle mi (Amnok)? Bir kent için hangi ad kullanılmalıdır: Cezayir devletinin resmî dili olan Arapçadaki mi (Bicāye), Kabilî-Berberîlerin kullandığı yerel dildeki mi (Begayet), yoksa eski sömürgecilerin dili olan Fransız bilim dilinin hâlen kullanmakta olduğu adı mı (Bougie)? Peki ya iki resmî devlet adından hangisi tercih edilmeli: Bir ırmağın adından gelen, yüzlerce yıl öncesine ait coğrafi adlandırma mı (India), yoksa yeni yaratılan, etnik çağrışım ve dinî yenileme çabalarıyla bağlantılı, halkın kendini tarifi mi (Bhārat)? Bir filozofun dikkate alınması için belirleyici olan nedir; düşüncelerinin özgünlüğü, önemli bir filozof üzerindeki etkisi, dönemindeki tanınmışlık derecesi, etkinlik süresi ya da tarih kitaplarında yer alması mı? Yer, şahıs ve bunların adlandırmalarına dair seçimlerde genel geçer bir tutarlılık gözetmeye çalışmak nafile bir çaba olacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Seçim esnasında, sahip olunan kişisel ya da çevresel ön bilgi ve beğenilerin etkili olduğunu daha baştan kabul etmek gerekir. Ancak belli tercihler ve dolayısıyla tek yönlülükler de bilinçli tercihlerdir. Nitekim bilimsel bir eserden beklenen, bunları gizlemeye çalışmamasıdır.

Atlas'ın kültürlerarası yönelimi nedeniyle, kültürler arasında aracı rolü oynamış yer ve şahıslar tercih edilmiştir. Bunlar arasında, Doğu'da olduğu gibi Batı'da da sıklıkla hekimlere rastlanır (→B 4-5, G 5 ve K 5). Felsefe yazılarını Helenceden Arapçaya ilk çevirenler Suriyeli hekimler, Arapça bilimsel metinleri Latinceye ilk çeviren Salerno'da yerleşik bir ilâçbilimci (Constantinus Africanus), popüler felsefî *Pañcatantra* fabllarını ilk kez Sanskritçeden Batı diline çeviren İranlı bir hekim (Borzūya), bunları Arapçadan Helen diline çevirense Symeōn Sēth'ti. Buddhadharma'nın Nihon/Japonya'ya kadar bütün Doğu Asya'da yaygınlaşması, ilk başlarda şifa dağıtıcı misyonerler sayesinde oldu. Japon bilginlerin kendi girişimleriyle dillerine çevirttikleri Avrupa'da yazılmış ilk bilimsel eser, dışarıdan baskıyla hayata geçirilen cinsiyet ayrımı yasağının kaldırılmasından 80 yıl önce çevrilen, Hollanda'da yazılmış bir anatomi kitabıydı. İster yoksul ister varlıklı olsun bütün insanlar, özellikle de yönetici sınıfı sağlıklı bir hayat sürmek ister. Dolayısıyla böyle bir dönemde bütün bilimler arasında yabancı düşmanlığı ve sansürle karşılaşma ihtimalinin en düşük olduğu seçenek tıp olacaktır.

Tıp, bunun ötesinde yapısı gereği disiplinlerarası bir bilimdir. Pergamonlu Galēnos'un 2. yüzyılda söylediği ve 9. yüzyılda Bağdād'da [Bağdat] bulunan "Bilgelik Evi" *Beytü'l-hikme* yöneticisi Huneyn'in de Arapçaya çevirdiği "Hekimlerin en iyisi, aynı zamanda bir filozoftur" sözü de bunu anlatır. Japon bilginler Spinoza'nın adına, kitaplarına Japonya'da serbestçe erişemezken, Hollanda'dan alınıp çevrilen tıp kitaplarında rastlamışlardı. Nitekim kültürler arasında köprü işlevi gören tıbbın rolü gelecekte de önemli olacaktır.

Geçmişte astroloji de, kültürel, hatta dinî türden sınırları bile ortalamanın üzerinde bir kolaylıkla aşabilen "bilimlerden" biriydi. Bunu da büyük oranda tıbbın bütüncüllük anlayışına bağlamak, her şeyin her şeyle bağlantılı, dolayısıyla gök cisimlerinin konumunun insanın sağlığıyla yakından ilgili olduğu yönündeki abartılı, hatta mutlakıyetçi inanışla açıklamak mümkün. Felsefe, astrolojinin kültürlerarası çekim gücünden doğrudan değil, ancak astrolojiyi destekleyen disiplinler olan ampirik gökbilimi ve matematik üzerinden dolaylı olarak faydalanmıştır. Bu iki disiplinin astrolojinin hizmetinde geliştirilmesi, felsefenin de ekmeğine yağ sürmüştür.

Kent ve yazı kültürünün ve bunlarla bağlantılı olarak felsefenin yayılması, dikkat çekici bir sıklıkla dinlerin yayılımına koşutluk gösterir. Anlaşılan o ki, ekonomik ve siyasi gelişimin kimi evrelerinde (ticaret ilişkilerinin artması, bölgelerüstü devletlerin ortaya çıkması, yeni çalışma tekniklerinin kabul görmesi, yeni idare biçimlerine olan gereksinim) dinler (en başarılı şekilde Buddhadharma, Hristiyanlık ve İslâmiyet), birer taşıyıcı ya da refakatçi olarak "medenileşme sürecini" kolaylaştırmıştır (→Ö 8, B 4, G 5 ve D 5).

Din ve felsefenin birbirine koşut ilerlediği dönem, Avrupa tarihi içerisinde felsefenin "modern öncesi" evresinin bir emaresi olarak değerlendirilir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, dinlerin ya da dinler içerisindeki münferit öğretilerin, bilginin felsefî biçimlerine nasıl bir rol biçtikleridir. Bağımsız bilgi (eigenständige Erkentnis), Güney Asya menşeli üç büyük din olan Hindudharma, Buddhadharma ve Jainadharma için sarsılmaz bir esas oluştururken, Güneybatı Asya çıkışlı üç büyük semavi din tarafından faydalı, ancak vazgeçilebilir bir araç olarak değerlendirilir. Bunun ötesinde felsefî bilgi, zaman içinde bir otonomi geliştirir ve oluşumunu borçlu olduğu dinî ereklerden, tıpkı Newton fiziğinin dinî itkisinden ayrılması gibi sıyrılacak bir ağırlık kazanır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dinle felsefe arasında olduğu gibi bilimle felsefe arasındaki ilişki de tartışmalıdır. Bilimin salt olgularla ve olguların genellemeleriyle ilgilendiğine, felsefeninse aklı ve aklî temellendirmeleri ele aldığına inanıldığında bir ayrım yapmak kolaydır. Oysa ampirik bilgi için kuramsal varsayımın, kuramsal varsayım içinse temel ilkeler sorununun şart olduğu kabul edilirse, felsefeyle bilim arasındaki yegâne farkın, seçtikleri ağırlık noktalarında yattığı anlaşılır.

"Eski Dünya"nın batı kısmında felsefeyle bilim arasındaki ilişkinin, Güney ve Güneydoğu Asya'dakinden daha yakın olduğu elbette göze çarpar. Bir kişinin Batı'da Aristotelēs'ten İbn Sīnā'ya, Descartes'tan, Leibniz ve Kant'a kadar sayısız örnekte olduğu gibi hem filozof hem bilimadamı olması durumuna, Güney ve özellikle Doğu Asya'da pek rastlanmaz. Buna karşın felsefenin altın çağlarının, mükerrer örneklerde görüldüğü üzere aynı zamanda bilimde çığır açıcı dönemlere tekabül ettiği de görülmektedir. Nitekim felsefe tarihini Asya'da da salt dinler bağlamında değil, fakat aynı zamanda bilim tarihi arka planında da ele almak bu sebeple uygun olacaktır.

Öte yandan felsefe ve edebiyatın, kültürlerötesi açıdan birbirinden ayrılması hiç de kolay değildir. Felsefe için bir ilham kaynağı oluşturmuş (Avrupa'da Homēros'un etkisi Yeniçağ'a kadar hissedilmiştir), kendi sanatları hakkında felsefî düşünmüş (yakl. 1000 yılında Kyōto'da yaşamış Murasaki Shikibu gibi) ya da yabancı kültürlerin aracısı olarak tanınmış edebiyatçılar *Atlas*'a alındı -her ne kadar bunların çalışmaları akademik-felsefî ve bilimsel açıdan sorunlu olarak değerlendirilse de. Başka kültürlerin edebî yollarla yayılmasına özellikle 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında sıklıkla rastlanır; örneğin Chateaubriand, Byron, Goethe ve Pushkin'in yanı sıra Tagore, Kipling, Hesse ve Pearl S. Buck gibi.

Son olarak Atlas'ta sadece gerçekten de yaşamış şahıslar değil, felsefe tarihine geçen, başta Huang Di, Krishna, Vishnusharman/Bidpai, Hermēs Trismegistos, Diotima ve Teveddüd'ü sayabileceğimiz önemli efsanevi ve/veya tamamen kurmaca figürler de yer alır. Zira tarihi sadece gerçek değil, kurmaca kişilikler de etkilemiştir. Bunların da ait oldukları zaman ve mekân belirtilmiştir. Gerçekle kurmaca arasındaki sınır ("Gerçekliğin Sosyal İnşası") hâlihazırda zaten açık, kontrolüyse kolay değildir.

Genel itibariyle *Atlas*'ta, kültürlerötesi ve kıtalararası öneme sahip filozofların hayatlarını geçirdikleri mekânlar yer almaktadır. Büyük önem atfedilen yerler, dizinlerdeyse önemli şahıslar, kalın karakterle vurgulanmış ve bunların akademik eğitime sahip, felsefeyle ilgili kişilerin bilgi haznesinde oldukları tahmin edilmiştir. Felsefe tarihi eğitimi almış uzman ve öğrencilerin aşina oldukları, en azından yabancı olmadıkları tahmin edilen yerler orta büyüklükte karakterlerle yazılmıştır. Marjinal olmakla beraber özel durumlarda önem taşıyabilecek yerler için küçük yazı tercih edilmiştir. Bunların daha ziyade uzmanlara ve tarihyazımına özel bir ilgi duyanlara hitap etmesi beklenmekte.

Kültürlerarası iletişimde önemli bir rol oynayan yerler, özel bir işaretle vurgulanmıştır (Turfan ya da Tuleytular Toledo gibi örnekler). Bir yerin kimi zaman şaşırtıcı biçimde birden fazla filozofun biyografisinde görülmesi, özel bir işaret kullanımı için bir gerekçe olarak kabul edilmiştir (örneğin 'Akka). Sıklıkla yer değiştiren filozoflarda, eserlerine etki eden yerlerin adları tercih edilmiştir (örnek olarak Dostoevskii için Dresden, Husserl için Paris). Gerek erken dönem tarihinde, gerekse Mesoamérica özelinde bir yerin *Atlas*'a alınmasında sanat tarihsel değil, edebî bulgular kıstas kabul edilmiştir.

Ayrı birer harita tahsis edilen iki bölgeye iltimas geçilmiştir: Antik Helen bilim ve felsefesinin Akdeniz bölgesindeki merkezi ve Alman bilim ve felsefesinin hâkim olduğu Yeniçağ "Orta Avrupa"sı (→B 3 ve K 4). Her ikisi de felsefenin klasik dilleri olan Helen diliyle Almancanın bilimadamları arasın-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

daki kullanımı büyük oranda gerilemiş durumda. Bugüne kadar evrensel tarih kitapları ve ansiklopedilerde sahip oldukları önem de aynı sebeple giderek azalacaktır. "Eski Dünya"nın batı kısmında bulunan yer ve şahıslar, dengesiz araştırma koşulları nedeniyle zaten geniş olan alanlarını, küresel olması amaçlanmış bu *Atlas*'ta ayrı birer haritaya sahip olmalarıyla biraz daha genişletmiştir.

Yer ve şahısların atlasa alınmaları konusunda günümüz için seçilmiş zaman sınırı 1960'lı yıllardır. Son yıllarda adından bahsettirmiş yer ve şahıslar, öncelikle bu unvanlarını sürdüreceklerini kanıtlamalı. Adını anmamız gereken bir istisna, son yıllardan çıkarılan insanlığın erken dönemine ait buluntu alanları. İnsan kültürlerinin başlangıcına dair tasavvurlarımızın, gelecekte 1960'takinden çok daha farklı olacağı aşikâr.

Cultural Politeness*

Avrupa edebiyatında, Avrupa dışı felsefe ve dinleri tanımlamak için büyük oranda 18. ve 19. yüzyılda üretilmiş kavramlar kullanılmaktadır. Bu dönemde kültürel ideoloji geniş boyutta bir önyargıya sahipti ve yabancı kültürlere bakıldığında buralarda öncelikle ideolojik sistemler görülüyordu. Nitekim sonu *-izm* sonekiyle biten kavramlar da aynı yoğunlukta kullanılmaktaydı (*Budizm*, *Konfüçyanizm*). Ancak söz konusu kültürün mensuplarınca eskiden beri kullanılan ya da özbilinçli gruplar tarafından, "Batı bilimleri" tarafından ele alındıklarında kullanılacak terimler konusunda yürütülen müzakereler sonucu ortaya çıkmış kavramları tercih etmek, hem tarihsel bağlamda daha doğru hem de kültürlerarası iletişim açısından daha naziktir. Yeni bir binyılın başındayken henüz iki ya da üç yüzyıldır kullanılan kavramları değiştirmek için gecikmiş sayılmayız. İsimler sadece haricî özellikler olsa ve "önemsiz" kabul edilseler de, bazen yücelten, çoğunlukla alçaltıcı ya da kullanımından uzun süre önce vazgeçilen *Muhammedcilik* (*İslâm* yerine) ve *Muhammedci* (*Müslüman* yerine) gibi enikonu saçma tasavvurların izlerini taşırlar. Muhammed'in bir peygamber olarak İslâm içinde üstlendiği konum, İsa'nın Hristiyanlıktaki Tanrı'nın Oğlu rolünden farklıdır.

Ne var ki, kimi küçültücü kavramlar geçerliliklerini hâlen korumakta. Edward Said'in yeniden tanımladığı Şarkiyatçılık ya da 19. yüzyılın ikinci yarısında sanat tarihinde ortaya çıkan *Japonizm* gibi kavramlar, "Batı"nın, "Batılı olmayan", "Şarkî" ve/veya "egzotik" kültürler hakkında üretmeyi alışkanlık edindiği tek boyutlu ve sıklıkla basite indirgenmiş tasarımları ya da yeni ortaya çıkmış "İslâm*izm*" teriminde olduğu gibi, aslında "Batı"nın horgörmesi ve aşağılamasına bir tepki olarak çıkmış köktenci hareketleri tarif etmeye son derece uygundur.

İslâm sözcüğü, Müslümanların dinleri ve tüm tezahürleri için tercih ettikleri bir terim. İslâm*cılık* ise, İslâm içindeki ideolojik hareketleri tanımlamaya daha uygun düşmektedir. Avrupa'da uzunca bir süredir *Katolisizm* yerine Katolik Kilisesi'nden söz ediliyor ve *Katolisizm* terimi bu kilisenin içindeki ideolojik hareketleri, sıklıkla da *Siyasi Katolisizm*'i tanımlamak için kullanılıyor. Dolayısıyla diğer din ve kültürlerdeki mütekabil tanımlar için de benzer bir yol izlenmesi doğru olacaktır.

* Türkçe karşılığı "kültürel nezaket" olan bu İngilizce başlık, yazar tarafından bilinçli olarak konulduğundan aynen korunmuştur [ç.n.].

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Budizm, *Siyasi Budizm*'in ideolojik biçimlerine (örneğin Srī Lankā'da) denk düşerken aynı zamanda Buddhacı öğretilerin Batı'da genellikle bir o kadar ideolojik alımlanmasıyla da (en bilinen örneği *Zen-Budizmi*) örtüşen bir kavram. Buddha tarafından geliştirilen öğretiler, tüm tezahürleriyle beraber *Buddhadharma* (bire bir çevirisi: "Buddha Yasası") başlığı altında toplanabilir. Bu sadece bir özel ad olmakla kalmaz, Avrupa'da kendi dinleri ve diğer dinler için 17. yüzyıla kadar yaygın olarak (yasa kavramıyla beraber) kullanılan tanımlamaya da karşılık gelir (*lex Christiana*, *lex Mosaica*, *lex Macomettana*).

Sıfat haline getirilirken, ideolojik kokan -istik yerine -ist/-cı sonekleri tercih edilmelidir.

Daha nazik biçimlerin teklif edildiği bir dizi ideolojik tanımı aşağıda bulabilirsiniz:

İdeolojik tanım	***"Nezaket biçimi"***
Budizm	Buddhadharma (Buddha yasası, Buddha öğretisi, Buddha dini)
	Pāli: Buddhadhamma
	Çince: Fo Jia (felsefesi)/Fo Jiao (dini)
	Korece: Pulgyo, *Japonca:* Bukkyō
Budist	Buddhacı/baudha(ka)
Hinayāna ("Küçük Araba")	Theravāda ("Yaşlıların Öğretisi")
Hinduizm	Hindudharma/Hindu felsefesi ya da Hinduist felsefe
Jainizm	Jainadharma/Jaina felsefesi ya da J(a)inacı felsefe
Şivaizm	Şiva-Bhakti/Şaiva ya da Şivacı din
Tantrizm	Tantrayāna/Tantra dini ya da Tantra(cı) din
Vişnuizm	Vişnu-Bhakti/Vaişnava dini
	ya da Vişnucu din
Konfüçyizm	Ru Jia/Konfüçyüsçü felsefe
Taoizm/Daoizm	Dao Jia/Daocu felsefe
	Dao Jiao/Daocu din
Aryan	Ariya
Golden Horde	Altın Ordu/Zolotaia Orda/"Altın Orda"
Kalmuklar	Kalmık/Kalmıklar
Seldschuken	Selçuklular
Kabilya	Kabîl/[Minṭakatü'l-Kabā'il]/Tam(o)urt
Mongolistan	Monggol Ulus/Moğolistan
Türkei	Türkiye
Kozmopolit	Jeopolitik

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kozmopolitizm	(küresel bağlamda) Jeopolitik
Sekt	Öğreti, okul, mezhep
Kavim, halk	Popülasyon, nüfus öbeği
Prehistorya	Tarihyazım öncesi/sözel
Tarihöncesi	Tarihyazımından önce
İsa'dan önce/sonra	Milattan önce/sonra

Prehistorya ve *tarihöncesi* farklı anlamlara sahip sıfatlardır. İlki, tarihyazımı öncesinde tarihsel bir dönüşümün değil, sadece duraksamanın yaşandığını, diğeriyse kültürel değil, salt biyolojik bir evrimin varlığını ima eder. *Kozmopolit* ise fazla iddialı bir kelime. Dünya diye adlandırılan yer "Yer-kürenin tamamı" değildir. Ayaklarımızın altındaki toprak ve kaynaklarımızdır.

Ülke, bölge ve devlet adlarında kendi dillerindeki isimler tercih edilmelidir.[7] Birkaç örneği burada vermek gerekirse:

Yabancı dildeki karşılığı	***Kendi adı***
Yunanistan, Yunan	Hellas/Ellas, Helen
Küçük Asya	Anatolē/Anatolia/Anadolu
Mısır	Kemet/Mışr
Filistin	Filastīn
Hindistan	Bhārat(a)/(Republic of) India
	Güney Asya/Hindistan Alt Kıtası
Seylan	Srī Lankā
Çin	Zhongguo/"Orta Ülke"/"Orta Topraklar"
Kore	Han'guk
Japonya	Nihon

Avrupa merkezli tanımların yerini, daha Hegel zamanında *Arka Asya* (Güney ve Doğu Asya için) ile epeydir, *Arka Hindistan* kavramıyla ise (Güneydoğu Asya için) bir süredir kullanılagelen coğrafya odaklı tanımlar almalıdır:

Avrupa merkezli	***Coğrafya Odaklı***
Ön Asya	Güneybatı Asya
Ortadoğu	"Nīl-Āmū Deryā bölgesi"
Uzakdoğu	Doğu Asya
Sahra altı Afrikası	Sahra'nın güneyinde kalan Afrika

7 *Atlas*'ta sıkça geçen ülke ve bölgelerin kendi adlarını ve Türkçelerini Coğrafya Dizini'nin arkasında bulabilirsiniz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şark ve *Anatolē/Anatolia/Anadolu*, *Maşrık, Gündoğdu*, *Levante* ve *Doğu* gibi diğer dillerdeki karşılıkları bir yanda, *Garp* ve *Hesperia*, *Mağrib*, *Günbattı* ve *Batı* gibi alternatif söyleyişleriyse diğer yanda, tarihsel terimler olarak kaçınılmaz biçimde kullanılmaktadır. Bunun ötesinde salt Avrupa merkezli değil, hem *Şark*'ta hem de "Eski Dünya"nın Batı kısmında yer alan *Garp*'ta çift kutuplu ifadeler de var. Bunların kapsamı bağlamdan bağlama değişiklik gösterir. Örneğin eskiden Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan Güneydoğu Avrupa'nın tamamı, Kōnstantinupolis/İstanbul ve Hellas/Yūnānistān dâhil olmak üzere tüm Balkanlar 20. yüzyıla kadar Şark kabul edilmekteydi. Nitekim bu ayrım, 2000 yıl önceki, Roma İmparatorluğu'nun Şark ve *Garp* arasındaki sınırına tekabül etmekteydi. (→B 1, 2). Sınırları değişiklik gösterse de, İngilizcede de benzer şekilde (dar anlamda Güneydoğu Avrupa için) *Near East* [Yakındoğu] ve (yine dar anlamda Irāk ile Afganistan arasındaki bölge için) *Middle East* [Ortadoğu] terimleri kullanılır.

Tüm dünyayı kapsayan bağlamda ele alındığında Şark ile *Garp* ve bunların çevirilerinin kullanımında, dünyanın başka bölgelerinde özgül ve yabancı kullanımların olduğu unutulmamalıdır: Kuzeydoğu Īrān için *Horāsān* ("Işığın yükseldiği topraklar"), Han'guk/Kore için *Hosŏn* ("Sabah tazeliğinin olduğu yer"), Japonya içinse *Nihon* ("Yükselen güneşin toprakları"). "Orta Ülke" *Zhongguo*/Çin'de eskiden Merkez Asya'ya *Xiyu* ("Batı toprakları"/"Batı bölgeleri") ve Güney Asya/Hindistan'a *Xiguo* ("Batı ülkesi") adları verilmişti. Anglo-Amerikan dil geleneğinde, bağlama göre Güneybatı Asya'yı tarif eden *Middle East* ile Orta ABD'nin kuzey kesimlerini anlatmak için kullanılan *Middle West* ifadeleri, herhangi bir güçlük çekilmeden aynı cümle içerisinde kullanılabiliyor. Hristiyan söylencesine göre "bilgeler Şark'tan" gelmiştir. İlgili bölüm İncil'de *magoi apo anatolōn**/*magi ab oriente*" şeklinde ifade edilir. Buna karşın Ortaçağ Zhongguo/Çin'inde büyük Buddhacı âlimlerin menşei "Batı"dır. Adları da buna uygun olarak "Batılı bilginler" anlamına gelen *xifang*dır. Güneşin "yükseldiği" bölge anlamında *Anatolē* ya da (çoğul biçimiyle "güneşlerin" yükseldiği yer anlamında) *Anatolai* günümüzdeki Türkçe çevirisinde (*Anadolu*) Türkiye'nin Asya'daki kısmını ya da Bizans zamanındaki kullanımına koşut olarak Asya'nın batı uzantısını ifade etmeye yarar. Buralar tamamen ya da büyük oranda, İncil'deki *magoi apo anatolōn*'un aradıkları "Kutsanmış toprakların" batısında kalan yerlerdir. Yerkürenin yuvarlaklığı üzerinde birçok şey, referans noktasına bağlı olarak görecelidir. Ancak özellikle küresel bağlamda, dil kullanımı söz konusu olduğunda salt yazarın bulunduğu referans noktası ve doğrudan muhatapları değil, potansiyel okuyucu kitlesi de bir ölçüt olmalıdır.

Şark ve *Garp* kelimeleri ve bunların çeşitli dillerdeki muadilleri mümkün olduğu ölçüde söz konusu bölgenin adıyla ikame edilecektir:

Şark/Maşrık/Gündoğdu/Doğu	***Garp/Mağrib/Günbattı/Batı***
Güneydoğu Avrupa, Güneybatı Asya ve Kuzeydoğu Afrika	Batı Avrupa ve Kuzeybatı Afrika
"Nīl-Āmū Deryā bölgesi"	"Eski Dünya"nın en batıdaki kısmı
Asya (ve Kuzeydoğu Afrika)	Avrupa (ve Amerika)

* [Ant. Yun.] Doğu'dan gelen bilgeler. Burada kastedilen İsa'nın doğumuna tanıklık eden Üç Bilge [/Kral]'dır [ç.n.].

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kültürtarihsel bağlamda kıtalar ve *altkıtalar* yerine daha uygun ve esnek olan *anakara* kavramı tercih edilir. Avrupa coğrafi olarak kıta değildir. Yine coğrafi olarak bakılacak olursa Güney Asya, Himalayalar aracılığıyla "Avrasya kütlesinden", Avrupa'nın Ural Dağları ile Asya'dan ayrıldığından çok daha belirgin biçimde ayrılmıştır. Kültürtarihsel açıdansa Asya'nın kalan kısmıyla arasında, en az Avrupa'nınki kadar büyük farklılık vardır. Kuzeydoğu Afrika'da yer alan Nil Vadisi (Kemet/Mışr/Mısır) ile Güneybatı Asya'daki "Bereketli Hilâl" binlerce yıllık, çokkatmanlı bir kültürtarihsel bölge bütünlüğü meydana getirmiştir. "Nîl-Āmū Deryā bölgesi" (eski Avrupa'daki ifade biçimiyle *Orient*), ince bir toprak şeridiyle birbirine bağlı iki kıtayı kapsar. Kuzey ve Güney Amerika'nın tek ya da iki kıta kabul edilmesi, ekolojik olarak küçük, kültür tarihi bakımındansa büyük farklılık gösteren Mesoamerica/Orta Amerika bölgesini üçüncü bir anakara olarak tanımlamaya engel değildir.

Bir terim olarak *anakara*, beraberinde kimi problemler getiren *kültür* için iyi bir ikame teşkil eder.[8] *Anakara*, *kültür* kadar homojenleştirme çağrışımına sahip değildir zira. Genel itibariyle *Atlas*'ta coğrafi kavramlar, etnik olanlara tercih edilmiştir. Dilbilimciler uzunca bir süredir *Sami* ya da *Hami-Sami* yerine *Afro-Asya* dilleri, İndo-Cermen yerine *Hint-Avrupa* dil grubu kavramlarını kullanmaktadır.

Kent adları genellikle ülke, devlet ya da bölge adları kadar etnik bağlama sahip değildir. Bunun sebebi kentlerin genel itibariyle çevrelerindeki bölgeye göre etnik açıdan daha büyük bir çeşitliliğe sahip olmasıdır. Buralar çeşitli etnik ve dilsel geçmişlere sahip, farklı değerleri ve değer algıları olan insanların, çoğu zaman farklı semtlerde yaşasalar da bir araya geldikleri yerlerdir. Bu sebeple *Atlas*'ta geçen kişilerin mümkün mertebe ülke ya da bölgelerle değil, öncelikle yaşadıkları kentlerle anılmasına özen gösterilmiştir.

8 *Kültür* kavramı için diğer alternatifler (çoğulcu anlamı için), *kültürel ağ* ve *gelenekler ağı* olabilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Teşekkürler

Elinizdeki gibi bir atlası, birçok kişinin işbirliği ve danışmanlığı olmadan hazırlamanın mümkün olmayacağı aşikâr. Uzmanlık alanına dair verdikleri bilgilerle yardımcı olmuş herkesi anmak çok uzun bir liste oluşturacaktır. Bu sebeple harita ve dizinlerin oluşturulması esnasında bana uzun bir süre destek olmuş kişilerin adlarını anmakla yetineceğim. ETH Zürich bünyesinde bulunan Haritacılık Enstitüsü'nden Christoph Brandenberger, haritaları tedarik etti. Bunların felsefe tarihine uyarlanması ve kültürtarihsel verilerin yerleştirilmesi işini, giderek artan haritacılık becerileriyle iki felsefe asistanı yürüttü: Andreas Affentranger ve Patric Schaerer. Patric Schaerer aynı zamanda diyagram ve tabloların çizimi ile haritaların redaksiyonundan da sorumluydu. Bunun ötesinde Arapça ve Farsça bilgisi sayesinde, bunlara ilave olarak Türk dillerini de bilen David Arn ile beraber Müslüman ülkelerdeki felsefe hakkında da bilgi sağlamaktan geri durmadı. Hem Sanskritçe hem de Çince bilgisi sayesinde Güney Asya ve Zhongguo/Çin'deki felsefeler hakkındaki bilginin ana kaynağı olan uzun süreli iş arkadaşım meçhul kalmayı tercih ediyor. Hu Qiuhua Zhongguo/Çin ile ilgili dizini kontrol etti ve Böyü/Tibet üzerine bilgi toplayan Peter Lindegger ise Güney Asya dizinlerini gözden geçirdi. Andrée Belleville Nihon/Japonya, Daniel Schiesser ise Rossiia/Rusya'daki felsefe üzerine bilgi toplanmasında yardımcı oldu. Thomas Meier ve Thomas Hiltbrunner, felsefe öğrencileri arasında artık eskisi kadar sık rastlanmayan Helence ve Latince yetkinliklerinin yanı sıra modern Batı Avrupa dillerine hâkimiyetleriyle, Antik Akdeniz havzası, Avrupa ve ABD felsefelerindeki kişilerin biyografi verilerinin toplanmasında başrolü oynadı. Thomas Hiltbrunner bunun ötesinde dizinlerin teknik redaksiyonunda da yardımcı oldu.

Atlas üzerinde yürütülen on yıldan uzun süreli çalışma, ETH'nin, *Swiss Federal Institute of Technology*'nin, aralarında beşerî bilimler alanında çalışan uzmanların da olduğu eğitimci kadrosuna tanıdığı araştırma özgürlüğü olmaksızın düşünülemezdi. *Atlas*, ETH Zürich'teki felsefe derslerine giriş amacıyla hazırlanmış haritalardan yola çıkarak adım adım oluştu. 1996-1997 yıllarında, kurucu müdür Vékás Lajos'un başkanlığı döneminde Collegium Budapest'te geçirilen dokuz aylık bir araştırma ziyareti, kişi dizininde kullanılacak biyografilerin tedarikinde sevindirici bir destek sağladı. Bu pilot çalışmanın eksik kalmış yanlarının tüm sorumluluğu elbette bu satırların yazarına aittir.

"Levanten" Egon Ammann, coğrafya tutkusu ve jeopolitik bağlantılar konularındaki sezgisiyle *Atlas*'ın en büyük teşvikçisi olmasının yanında, en baştan itibaren kitabı yayınlamaya talip oldu. Mike Bierwolf (Taipei ve Zürih) cildin görsel tasarımını, Ulrike Frank editörlüğünü, Gaby Michel (Hamburg) ise dizgiyi yaparken Beate Becker onlara danışmanlık verdi ve dördü de hevesli oldukları kadar yetkin uzmanlar olduklarını ve yorulmak nedir bilmediklerini gösterdiler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HARİTA ve TABLOLAR

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Teknik açıklamalar

Yazım biçimleri

Yabancı adların yazım biçimi söz konusu olduğunda, farklı bakış açılarını dikkate almak, hakkında konuşulanların yanı sıra mesajın muhatabının bakış açısını da unutmamak gerekir. Nasıl konuşulduğu sadece kim ya da ne hakkında konuşulduğunun dışında, kiminle konuşulduğuna da bağlıdır. Bir şey söylüyorsanız anlaşılmak da istersiniz. Ne var ki, dil ve özellikle de transkripsiyon hakkındaki bilgilerimiz genellikle son derece kısıtlı kalır. Bu sebeple elinizdeki *Atlas*'ta *-kültürel nezaket* ile "okuyucu dostu" metin arasında bir denge tutturulmaya çalışılarak- *lingua franca*, yani ortak iletişim ve bilim dili tercih edildi.

Genel bir kural olarak söz konusu ülkenin resmî ya da bir branşın bilimsel yayınlarında kullanılan yazım biçimlerine öncelik tanındı. Ancak adların yerel popülasyona ve dilbilimcilere nispeten yabancı bölgesel dillerdeki yazımından kaçınılırken (Romansça *Segl maria* →Almanca *Sils maria*), aynı şekilde sadece uzmanların hâkim olduğu transkripsiyon (çeviriyazı; yabancı dildeki metnin telaffuzunun aktarılması) ve özellikle de transliterasyon (harf çevirisi; yabancı dildeki bir metnin geleneksel yazım biçiminin yazı imlerine sadık olarak aktarımı) sistemleri tercih edilmedi (Tibetoloji transliterasyonunda: *d'Ga'lden* →sürgündeki Tibetlilerin çoğunun kullandıkları biçimde İngilizceleşmiştir: *Ganden*).

Dikkat edilen bir başka nokta da, Latin alfabesinin kullanılmadığı dillerdeki ad ve terimlerin, Latin alfabesinden faydalanan dillere mümkün olduğunca yeknesak şekilde aktarılmasıydı. Bunun için günümüzde en akla yakın yolun, İngilizce olarak kaleme alınmış bilimsel yayınlarda kullanılan transkripsiyon biçiminin yanında, münferit büyük dil bölgeleriyle bilim alanlarında yaygın olan *lingua franca*ya ve alışılageldik yazım biçimlerine dikkat edilmesi olduğu anlaşılıyor. Ancak burada, disiplinler arası bir okuyucu kitlesine yönelik eserlerde yer alan ve özel bir harfin telaffuzunu gösteren diyakritik işaretler hassas bir sorun teşkil ediyor. Bu konuya bölümün sonunda, çeviriyazı tablosundan hemen önce değinilecek.

Bu *Atlas*'taki çeviriyazı için ölçüt kabul edilen *lingua franca*lar: Antik Helen-Roma için Doğu'da *Helence*, Batı'daysa *Latince*, Güney Asya'da 18. yüzyıla dek *Sanskritçe*, ardından İngilizce, Müslüman ülkelerde *Arapça* (önekin yazılımında istisnasız *el-* değil, *al-* tercih edilmiştir,* gerektiği yerlerde ilave olarak *Farsça* ve *Türkçe*,** Orta ve Güney Amerika'da İspanyolca, Afrika'daki eski Fransız sömürgelerinde *Fransızca* (*Mağrib*/*Maghrép*'te *Arapça*nın yanında ikinci bir *lingua franca* olarak), "Orta Avrupa"da (her ne kadar artık tarihsel açıdan ikinci dil kabul edilse de) *Almanca*, Kuzey Asya'da *Rusça* ve günümüzde giderek artan bir oranda tüm dünyada *Anglo-Amerikanca.*

Antik Helen'daki yer ve kişi adları, Ortaçağ'dan ve Rönesans'taki Hümanizm döneminden bu yana âdet olduğu üzere Latinleştirilmek yerine Helence olarak aktarıldı (*Ephesus* → *Ephesos*, *Plato* → *Platōn*). Latin Ortaçağ'daki adlar için bu dildeki yazıtlarda kural olduğu üzere, günümüz resmî

* Türkçe neşirde ön ekin yazımında *el-* tercih edilmiş ve şemsî-kamerî ayrımına riayet edilmiştir [ed.n.].

** Metinde uzun okunan "a, i, u" harfleri için "ā, ī, ū" kullanılmıştır. Türkçe neşirde kitabın bütünlüğünü bozmamak adına özel isimlerin yazımında bu kullanıma müdahale edilmemiştir. Türkçede uzun okunan "a, i, u" harfleri için "â, î, û" kullanıldığı hatırda tutulmalıdır [ed.n.].

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dillerinden biri değil, Latince tercih edildi (*Anselmo d'Aosta* ya da *Anselm of Canterbury* →*Anselmus Cantuariensis*). Farklı dillerdeki değişkenlik çok fazla olduğundan bu yönteme başvuruldu.

Atlas'ta belirtilmiş olan arkeolojik buluntu alanlarının neredeyse istisnasız hepsinin adı başvuru eserlerinde İngilizceleşmiş halde yer alır. Bu gibi durumlarda İngilizceleşmiş yazım ve alıntılama biçimi olduğu gibi kullanıldı (örneğin: *Ay Khanum*). Ancak bir mekânın adının klasik çeviriyazıyla belirtilmiş olması, tanınmasına engel teşkil etmiyorsa, bu ifade İngilizceleşmiş olana tercih edildi (*Qafzeh* →*Qafza*).*

Uluslararası Anglo-Amerikan ortak iletişim dilinin etkisi altında, Latince çeviriyazıda ünlü ve ünsüz harflerin, Klasik sonrası Latince bilim dilindeki gibi telaffuz edilmesi kuralı geçerliliğini giderek yitiriyor. Örnek olarak *i* ünlüsünün yerinde *e*'nin gelmesi ve *th* öbeğinin sadece *t* harfine indirgenmesi verilebilir (*Na-Diné* →*Na-Dené*, *Tholing* →*Toling*).

İngilizce okuma alışkanlıklarının etkisiyle günümüzde birçok Alman okuyucunun, pek aşina olmadıkları kişi ve yer adlarının telaffuzunda müteredditi oldukları gözleniyor: Örneğin *j* harfi sıklıkla *cı*, *ch* öbeğiyse ise çı olarak okunuyor. Bu sebeple elinizdeki *Atlas*'ta, branş yayınlarında giderek artan şekilde âdet olduğu üzere Latince transkripsiyonlarda *j* harfinin yerine *i* ya da *y* (dile ve bağlama göre: *Berdjajew* →*Berdia(i)ev*, *Jangtse* →*Yangzi*) ve *ch* yerine *kh* konacaktır (*Bachtin* →*Bakhtin*). Örnekler, farklı dillerden yapılan çeviriyazılarda başka harflerin de yerini yenilere bıraktığını gösteriyor. Bu bağlamda *w*'nin yerine *v*, *s* yerineyse *z* gelebiliyor. Benzer şekilde *k* yerini artık *c*'ye terk etmek zorunda kalmış durumda (*Inka* →*Inca*). İngilizce yazım biçimleri kimi avantajları da beraberinde getiriyor: öncelikle küresel ölçekte daha geniş bir alanı kaplaması ve bizzat İngilizcenin ardından en yaygın diller olan Çince (*Pinyin* çeviriyazısında) ve İspanyolca gibi diğer dillerin yazım biçimlerine, geleneksel Alman çeviriyazıdan daha uygun olması (geleneksel Alm. *Tscheng* →Çin./İng. *Cheng*; geleneksel Alm. *Jangschau* →Çin./İng. *Yangshao*; Alm. *Kantabrien* →İsp./İng. *Cantabria*; Alm. *Simbabwe* →İng./İsp. *Zimbabwe*; Alm. *Wolga* →İng./İsp. *Volga*). Rusça ve Kiril alfabesini ya da Batı dillerinde alışık olunmayan diyakritik noktalama işaretlerini kullanan diğer dillerden yapılan çeviriyazılarda, Latin alfabesini ve diyakritik işaretler yerine iki harf [digraf] kullanan konuşmacıların telaffuz ettiği seslerin tekabül ettiği ses ve harflerin Slav dillerinde (örneğin Lehçede) nasıl yazıldığı da göz ardı edilmemelidir (Çekçe: *Čechy*, Lehçe: *Czechy* ve İngilizce: *Czechia*, oysa Almanca: *Tschechien*). *Atlas*'taki Korece ad ve kavramların yazılışında, Batılı Kore dili uzmanlarınca kullanılan ve Kuzey Kore tarafından da benimsenmiş Mc-Cune-Reischau çeviriyazı sistemi kullanılmıştır. Ne var ki, bugün olsa Güney Kore hükümetinin, diyakritik işaretlere gerek duymayan resmî çeviriyazısını tercih ederdim.

Yabancı dildeki tek bir ünsüzü seslendirmek için Almancada halen yaygın olarak kullanılan üç ya da dört harfli öbekler, İngiliz yazım biçimine dayandırılarak (İngilizceleştirilmiş) bir ya da iki harfe indirgenmiştir (sch →sh, dsch ve tsch → kullanıldığı dile bağlı olarak değişmek üzere j, ch ya da cz**; karşılaştırma için izleyen sayfada yer alan çeviriyazı çeşitleri listesine bakınız). Çoğu zaman İngilizce yazım biçimi, kelimenin hem ilk hem de ikinci anlamında daha ekonomik bir yazıdır. Öncelikle daha kısa ve öz ifade eder (ölçülebilir bir ekonomiklik kıstası) ve daha zarif bir yazı imgesi oluşturur (öznel olarak nitelendirilebilecek bir kıstas). Yazı biçiminin seçimiyle, yabancı tınısı olan bir dile yaklaşımı da etkileyebildiğimizi gözden kaçırmamakta fayda var. Goethe *Batı Doğu Divanı*'nı (dikkat: *Diwan* değil) yazarken, "Şarkiyatçı" danışmanı J. G. L. Kosegarten'in önerisine uyarak Arapça

* Çeviride İslâm medeniyetinin yayıldığı bölgelerdeki isimlerin aslı ayrıca belirtilmiş [Kafze], ayrıca yeni maddebaşı açılarak İngilizce maddebaşına atıf yapılmıştır: Kafze → Qafzeh [ed.n.].

** Türkçede sırasıyla "ş", "j", "h" ya da "z" [ç.n.].

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hicreti ([Hz.] Muhammed'in Mekke'den göçünü tarif eden kelime İngilizce çeviriyazıda *hijra* olarak geçer) karşılamak üzere, "barbar" Almancalaştırma *hedschre* yerine, Fransızca yazımıyla *hegire*yi tercih etmişti.

Bu bağlamda şu tartışmanın ortaya çıkması kaçınılmaz: İngilizce çeviriyazıya aktarılmış bir adın sıfat kullanımlarında yabancı kökün yazımı, Almanca soneke uyumlu hâle getirilmeli midir? Yoksa adın kök haline sadık kalmak mı daha işlevseldir? Elinizdeki *Atlas*'ta Hint, Arap, Fars ve İbrani dillerindeki adlarda sözcüğün kökü korunmuştur (Vishnu - vishnuitisch, Shī'a/Shia - shiitisch, Ashkenāz – ashkenazisch*).

Latin alfabesiyle yazılan dillerdeki (bir harfin özgül telaffuzunu işaretlemek için kullanılan) diyakritik işaretler mümkün mertebe oldukları gibi bırakılmıştır (Danca ve Norveççede œ ya da ö yerine ø, Çekçede *ch* ya da *tsch* yerine *č*, Türkçede *i* yerine ı). Başka bir yazı biçimine sahip dillerdeyse, disiplinler arası okuyuculara hitap eden kitaplarda âdet olduğu üzere, diyakritik işaretler yerine mümkün olduğunca iki harf (diyagraf: *č* yerine *ch*; *š*, *ś* ya da *ṣ* yerine *sh*) kullanılmıştır. İki harf, okuyucu dostu olmanın yanı sıra bilgisayarlarda da daha uyumlu olduğunu kanıtladı. Arap, Sanskrit ve Slav dilleri gibi Latin alfabesi kullanmayan dillerin dilbilimcileri, diyakritik işaretlerin kullanımı üzerinde mutabakata varamadıklarından, iki harf kullanımının yeknesak ve genel geçer anlaşılır yazım biçimi, kendini bir kez daha kanıtlamış oluyor.

Atlas'ı kullanan uzmanların da işlerini kolaylaştırmak için, bölgesel haritalardaki ve dizindeki başlıklarda da alışık oldukları diyakritik işaretlere yer vermeye dikkat ettim. Ancak kıtasal ve küresel ölçekteki genel haritalarda ve bunlara eşlik eden açıklama metinlerinin yanı sıra giriş bölümünde sadece uzatma işaretleri kullanıldı. Dizin başlıkları altındaki adların sayısının çok olduğu durumlarda diyakritik işaretlerin kullanımının, metnin okunabilirliğini olumsuz etkilediği gözlemlendi. Bu nedenle burada işaretlerin kullanımı, (italik yazılmış) özel kavramlar ve yer referanslarıyla kısıtlı tutuldu.

Her bir harfin çeşitli dil ve çeviriyazılardaki telaffuzu, bütün kapsamlı sözlüklerde bulunabilir.

* Sırasıyla: Vişnucu, Şiî, Aşkenaz [ç.n.].

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Çeviriyazı çeşitleri

-a	(Latince)	→ -ē/-e	(Helence)	Creta → Krētē/Krete
-a	(Sanskritçe)	→ am	(Dravid dili)	Tamilaka → Tamilākam
ā	(Almanca)	→ ae	(Latince)	Ägypten → Aegyptus
ae	(Latince)	→ ai	(Helence)	Aegyptus → Aigyptos
al-	(Arapça)	→ad-/an-/ar- as-/ash-/at-	(asimile olmuş)	al-Dīn → ad-Dīn , al-Nasr → an-Nasr, al-Rāzī → ar-Rāzī vs.
c	(Latince)	→ k	(Helence)	Croto → Krotōn
c	(Sanskritçe)	→ch	(İngilizceleşmiş)	Kāñcīpura → Kanchipura(m)
c/z	(Slavca)	→ ts	(İngilizceleşmiş)	Car/Zar → Tsar
č	(Slavca)	→ ch	(İngilizceleşmiş)	Čaadaev → Chaadaev
ch	(Almanca)	→ kh	(İngilizceleşmiş)	Chasaria → Khazari(i)a
		→ x	(yeniden Helenceleşmiş)	→ Xazari(j)a
ḏ	(Arapça)	→ dh	(İngilizceleşmiş)	Lāḏikiyya → Ladhikiyya
dj	(Fransızca)	→ j	(İngilizceleşmiş)	Djenné → Jenne
dsch	(Almanca)	→ j/ch	(İngilizceleşmiş)	Dschurschen → Jurchen
ē/e	(Helence)	→ i	(Çağdaş Helence)	Athēnai/Athenai → Athina
-ei	(Almanca)	→ -ia	(Latince/İngilizce)	Mongolei (Moğolistan) → Mongolia
el-	(bölgesel)	→ al-	(Klasik Arapça)	el-Fayyūm → al-Fayyūm
eo	(Korece)	→ ø		Seoul → Sŏul
ġ	(Arapça)	→ gh	(İngilizceleşmiş)	Baġdād → Baghdād
ǧ	(Arapça)	→ j	(İngilizceleşmiş)	Ǧazīra → Jazīra
h		→ kh	(İngilizceleşmiş)	Orhon → Orkhon
h	(Almanca)	→ g	(Rusça)	Herzen → Gerzen
ḫ	(Arapça)	→ kh	(İngilizceleşmiş)	Ḫorāsān → Khorāsān
i	(Arapça)	→ e	(Persçe)	Isfahān → Esfahān
i	(Latince)	→ ı	(Türkçe)	Aydinlar → Aydınlar
		→ e	(İngilizceleşmiş)	Na-Diné → Na-Dené
i	(Almanca)	→ y	(İngilizceleşmiş)	Tokio → Tokyo
ï	(Ukraynaca)	→ i	(İngilizceleşmiş)	Ukraïne → Ukraina
-ia	(Latince)	→ -eia	(Helence)	Alexandria → Aleksandreia
j	(Slavca)	→ i	(İngilizceleşmiş)	Rossija → Rossiia, Tolstoj → Tolstoi
ja/ya	(Slavca)	→ ia	(İngilizceleşmiş)	Ljady/Lyady → Liady
je/ye	(Slavca)	→ e	(Kirilleşmiş)	Jenissej/Yenisey → Enisei
jo/yo	(Slavca)	→ e	(Kirilleşmiş)	Fjodor/Fyodor → Fedor
k	(Almanca)	→ c	(İspanyolca)	Azteka → Azteca
k/kh		→ q		Konya → Qūniya, Khan → Qan
ṃ	(Sanskritçe)	→ n, ṇ , ṅ, ng		Śaṃkara → Śaṅkara, Siṃhala → Sin(g)hala
o	(Latince)	→ u (oy/ou)	(Helence)	Constantinopolis → Kōnstantinupolis
-o	(Latince)	→ -ōn	(Helence)	Plato → Platōn

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ö	(Almanca)	→ oe	(Latince)	Phönizien → Phoenicia
ø	(Danca)	→ oe/ö	(İngilizce/Almanca)	Ørsted → Orsted/Örsted
oe	(Latince)	→ oi	(Helence)	Phoenicia → Phoinikē
ph	(Helence)	→ f	(Latinceleşmiş)	Philosophia → Filosofia
ṛ	(Sanskritçe)	→ ri	(İngilizceleşmiş)	Bhartṛhari → Bhartrihari
rh	(Helence)	→ r	(Çağdaş Helence)	Rhodos → Rodos
š	(Arapça)	→ sh	(İngilizceleşmiş)	Šīrāz → Shīrāz
š	(Slavca)	→ sh	(İngilizceleşmiş)	Špet → Shpet
ṣ	(Sanskritçe)	→ sh	(İngilizceleşmiş)	Takṣasila → Takshas(h)ila
ś	(Sanskritçe)	→ s	(Pāli)	Śrī Lankā → Srī Lankā
		→ s(h)/sh	(İngilizceleşmiş)	Śrī Harṣa → S(h)ri/Shri Harsha
sch	(Almanca)	→ sh	(İngilizceleşmiş)	Kusch → Kush
s	(Almanca)	→ z	(İngilizceleşmiş)	Kawkas → Kavkaz
s/ss	(Almanca)	→ z	(İspanyolca)	Saragossa → Zaragoza
ss		→ s		Haussa → Hausa
ss	(Rusça)	→ s	(Ukraynaca)	Odessa → Odesa
ṯ	(Arapça)	→ th	(İngilizceleşmiş)	Kāṯ → Kāth
th		→ t	(İngilizceleşmiş)	Tholing → Toling
tsch	(Almanca)	→ ch	(İngilizceleşmiş)	Tschad → Chad
		→ tch	(Fransızca)	Tschad → Tchad
		→ cz	(Lehçe, İngilizceleşmiş)	Tschechien → Czechy, Czechia
-us	(Latince)	→ -os	(Helence)	Aegyptus → Aigyptos
w	(Almanca)	→ v	(İngilizceleşmiş)	Wolga → Volga, Wischnu → Vishnu
				Ghaznawiden → Ghaznaviden
y	(Slavca)	→ i/ii		Tolstoy → Tolstoi, Belinsky → Belinskii
z/c	(Slavca)	→ ts	(İngilizceleşmiş)	Zar/Car → Tsar
ž	(Slavca)	→ zh	(İngilizceleşmiş)	Mežirič → Mezhirich

Tarihlendirmede kullanılan kısaltma ve formüller

KY → "Kilo Yıl" (1000 yıl), İngilizce *ky* → *kilo years* (Arkeolojide genellikle bundan yaklaşık 10.000 yıl öncesine kadar olan zamanları ifade etmekte kullanılır.)

MY → "Milyon Yıl", İngilizce *my* → *million years*

bö → "Bugünden Önce"; İngilizce: *Before Present* (Arkeolojide, kronometrik ölçüme bağlı olarak genellikle bundan yaklaşık 10.000 yıl öncesine kadar olan zamanları ifade etmekte kullanılır.)

-/MÖ → Milattan önce, İngilizce: *BCE* (*Before Common Era*), geleneksel olarak: İÖ ("İsa'dan Önce")

+/MS → Milattan sonra, İngilizce: *CE* (*Common Era*), geleneksel olarak: İS ("İsa'dan Sonra")

yy. → Yüzyıl, yüzyıllar

by. → Binyıl, binyıllar

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Haritalardaki simge ve işaretler

■	**Chang'an**	Felsefe tarihinde merkezî rolü olan yerleşim birimleri
▲	***Hangzhou***	Felsefenin bağlam tarihinde (kültürel, bilimsel, dinî ve/veya siyasi anlamda) merkezî rolü olan yerleşim birimleri
Δ	***Guangzhou***	Kültürel aktarımda öne çıkan yerleşim birimleri (kültürlerarası alışveriş noktası, çeviri merkezleri)
○	Bordeaux	Felsefe tarihinde önemli yerleşim birimleri
▲	*Frombork*	Felsefenin bağlam tarihinde önemli rolü olan yerleşim birimleri
Δ	*Toledo*	Kültürel aktarımda önemli rolü olan yerleşim birimleri
○	Sils Maria	Felsefe tarihi, bağlamı ve aktarımı açısından uç,
▲	*Bayreuth*	ancak kimi durumlarda büyük öneme sahip
Δ	*Kleve*	yerleşim birimleri
山	**Lu Shan**	Felsefi ve/veya kültürtarihsel açıdan öneme sahip
山	*Tai Shan*	dağ, sıradağ, dağlık bölge:
山	De Shan	Font büyüklüğü ve tipi, bölgenin önemiyle koşuttur.
✳	Kapilavastu	Filozof, bilimadamı ya da öne çıkan diğer kişiliklerin memleketleri:
✳	Trier	Punto büyüklüğü ve font tipi,
✳	*Bazentin*	felsefe tarihi açısından önemiyle koşuttur.
✳	**Omo**	İnsanlık tarihinin arkeolojik buluntu yerleri: Simgelerin rengi ve başlık büyüklüğü bölgenin önemiyle koşuttur.
✳	Laetoli	(Felsefe tarihinin "ön alanına" bağlı olsa da,
✳	Kabwe	italik yazı tipi kullanılmamıştır), sadece T 1, 2, Ö 1, 2, 6 haritalarında.
▼	*Grafeneck*	Felsefi bağlamda kültürel bir felaketin vuku bulduğu yerler
▽	*Wounded Knee*	Kültürlerarası bir felaketin yaşandığı yerler
⩙	*Hangu*	Geçit
	═══	Ticaret yolları
	- - - -	Günümüzde geçerli sınırlar

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kurukshetra	Felsefe tarihi açısından önemli bölge ya da tarihî devlet:
Malla	Punto büyüklüğü ve font tipi, bölgenin önemiyle koşuttur
Pallava	
Zhongguo	Hem döneminde hem de günümüzde var olan devletlerinin tarihî haritalardaki gösterim biçimi
[Kenya]	Günümüz devletlerinin tarihî haritalardaki gösterim biçimi
[Uttar Pradesh]	Günümüzdeki eyalet ya da illerin tarihî haritalardaki gösterim biçimi

Haritalarda kullanılan adların dizgisinde iki kural geçerlidir: Yeni adlar eskilerinin ve özadlandırmalar yabancı kullanımların üzerinde yer alır (yani: Yeni adıyla *Kaliningrad*, eski *Königsberg*'in, Sanskritçe olan *Mumbai* ise İngilizce olan *Bombay*'ın üzerindedir). Münferit tanımların felsefe tarihi açısından önemi, ilgili font tipi ve boyutunun seçilmesiyle vurgulanır

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BAŞLANGIÇ ve MODEL TASVİRLERİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İNSANLIK TARİHİNİN başlangıcının arkeolojik bulgulara dayanarak yeniden inşası arkaik mitleri hatırlatır. Modern dönemde bilimsel yöntemlerle kurgulanmış kadîm hikâyeler, tıpkı çoğu mit gibi her şeyin başlangıcını anlatmakla kalmaz, aynı zamanda tarih modelleri de önerir ve tekerrür eden gelişmeleri, ilk örneklerine dayanarak somutlaştırırlar. Nitekim tarihin her alanında olduğu gibi felsefe tarihinde de aynı durum geçerlidir.

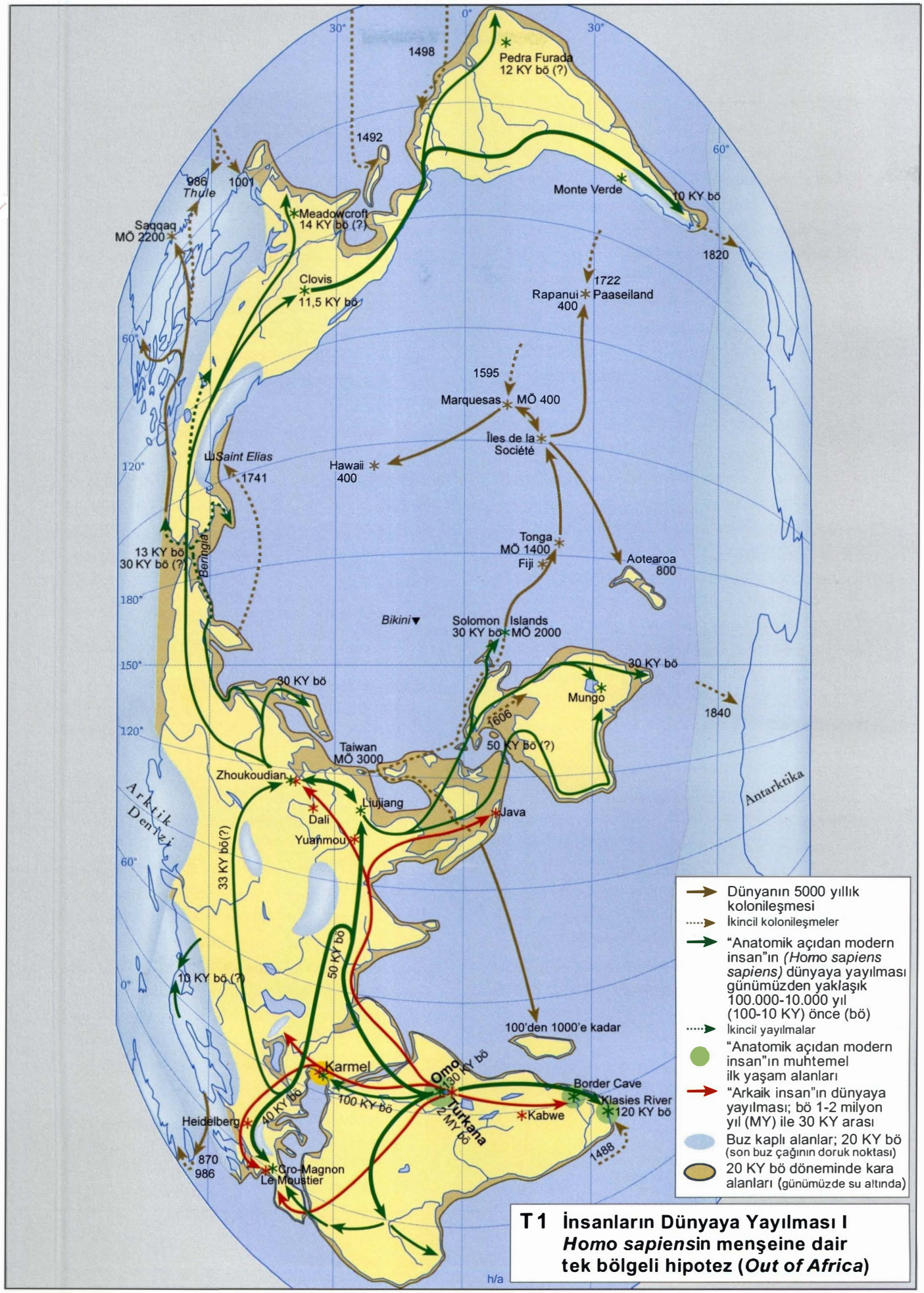
İnsanlığın oluşumu ve yerküreye yayılması hakkında birbiriyle rekabet halinde iki hipotez vardır: (I) Anatomik anlamda modern insanın (Yeniçağ Avrupa'sındaki özadlandırmasıyla *Homo sapiens sapiens*) tek-bölgeli menşe ya da diğer adıyla *out of Africa* hipotezi ve (II) çok-bölgeli menşe hipotezi.

Her iki hipotezin temsilcileri de ilk insanların çıkış kıtasının Afrika olduğu ve arkaik insanlardan meydana gelen grupların "Eski Dünya"nın (Afrika, Asya, Avrupa) geniş bölgelerine yayıldıkları konusunda mutabık. Görüş farklılıkları salt *Homo sapiens*'in gelişimiyle alâkalı. Daha eski olan ve günümüzde savunmaya çekildiği için bu kitapta ikinci sırada anılacak hipoteze göre, arkaik insanlar dünyanın değişik bölgelerinde ve birbirlerinden bağımsız olarak anatomik açıdan modern kabul edilen insana evrimleşmiştir. Daha yakın tarihli olan ve günümüzde hâlen geçerliliğini koruyan *out of Africa* hipotezine göreyse modern insanın kökeni, tıpkı arkaik ataları gibi sadece Afrika'ya dayanır. İnsanlar buradan yola çıkarak tüm dünyaya yayılmış, şaşırtıcı derecede erken bir tarihte Avustralya'ya geçip nihayetinde Amerika kıtasına ayak basmıştır. Yapılan tahminlere göre bilişsel üstünlükleri sayesinde, arkaik insandan *Homo sapiens sapiens*'e dönüşecek, dünyanın başka köşelerinde yaşayan alternatif kolları, gerek köklerini kazımak, gerekse onları kendi kendilerine yok olacakları verimsiz bölgelere sürmek suretiyle baskı altına almışlardır. (bu gelişme Güneybatı Asya'yla Avrupa'da yaygın olan *Homo neanderthalensis* örneğinde açıkça görülebilir). En insaflı senaryoya göre bu kollar hayatta kalmayı başarmış, diğer kan bağından gelenlerin arasına karışmış ve artık izleri sürülmeyecek hâle gelene dek absorbe olmuş olabilirler.

Harita T 1; Amerika, Avustralya ve Pasifik adalarına ilk yerleşimin yanı sıra Yeniçağ'da Avrupalılar tarafından gerçekleştirilen kolonileştirme hareketlerini de gösterir. Bu hareketle beraber eski halklar bir kez daha baskılandı, verimsiz bölgelere sürüldü, kökleri kurutuldu ve/veya asimile edildi. Öte yandan anatomik açıdan modern kabul edilen insanın dünyaya ilk yayılışına eşlik eden koşulların aksine, sömürgecilik dönemindeki ikinci küreselleşmenin (skandal niteliğindeki) koşul ve sebeplerinin (sömürgecilerin teknik üstünlükleri) bir hipotez şeklinde rekonstrüksiyonuna gerek yoktur; zira bunlar tarihsel olarak belgelenmiştir zaten (→K 5, Ş).

İnsanlığın birinci küreselleşme dönemi böyle bir sürecin varlığından yoksun olarak gerçekleşmiştir. Amerika'yı ilk kolonileştirenler, atalarının zaman ve uzam içerisinde kat ettikleri yol hakkında hiçbir denetlenebilir bilgiye sahip değildi. Ne dünyanın başka bölgelerine yayılmış diğer insanlar ne de insanın yerleştiği dünyanın sınırları hakkında bir fikirleri vardı. Yeniçağ'dakinden farklı olarak kadîm zamanlardaki küreselleşme, jeolojik ve tarihsel bir akıl yürütme imkânı ve eşzamanlı, tüm dünyayı kapsayan siyasi ve kültürler arası bir tartışma ve işbirliği olmaksızın meydana geldi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

T 1 İnsanların Dünyaya Yayılması I
***Homo sapiens*in menşeine dair tek bölgeli hipotez (*Out of Africa*)**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HER İKİ SENARYONUN DA (T 1 ve 2), kültürtarihsel bir model karakterine sahip olmaları dikkat çeker. Bununla ilgili iki örnek verecek olursak:

Sözheceli (arkaik bir yazı tipi) yazılar dünyanın farklı bölgelerinde birbirlerinden bağımsız olarak ortaya çıkmışken, modern bir yazı tipi olan alfabeli yazılar Mısır'daki örneklere dayanarak salt Güneybatı Asya'da kullanım bulmuştur (→Ö 3-5). Alfabeli yazılar buradan tüm dünyaya yayılmış, logoheceli yazıların etkin olduğu bölgelere geldiklerinde bunları ikame etmiş ya da Doğu Asya'da olduğu üzere sıkıştırmıştır. Sözheceli yazıların buralarda en azından ikinci bir yazı tipi olarak varlıklarını sürdürebildiği görülmüştür.

Felsefede de benzer bir durum gözlemlemek mümkün. Milattan önceki son bin yılın ortalarında Güney Asya, Doğu Asya ve Akdeniz havzasında birbirinden bağımsız ya da sadece kısıtlı olarak bağlantılı felsefî bir uyanış meydana gelmiştir. Söz konusu dönemden bugüne, eşi benzerine rastlanmamış nicelik ve söylemsel yoğunlukta metinler kalmıştır. Felsefî düşünceler de bu metinlere dayanarak, sürekli ya da mükerrer "rönesanslar" üzerinden yönlerini bulmuşlardı (→T 5). Böylelikle Yeniçağ süresince Avrupa'da art arda bilimsel ve felsefî yenilikler keşfedilmiş ve bunlar dünyanın diğer kesimlerindeki akademik gelenekleri ya istila etmiş ya da kendi başlarına gelişmeyi -en azından o zamanlar- başaramayan bu gelenekleri bir kenara itmiştir. Bu gelenekler, tıpkı insanlık tarihinin arkaik dönemi gibi, tarihsel bakımdan yeniden kurgulanmaya ve korunup saklanmaya muhtaç kalmış olmalılar (→K 5). Neyse ki, sahip oldukları karmaşık yapı sayesinde dışarıdan gelen her türlü yeniliği kendi bünyelerindeki benzer iç eğilimlerle birleştirip "geleneksellikle" meşrulaştıracak ve bağımsız olarak geliştirmeyi sürdürebilecek zenginliğe sahipler.

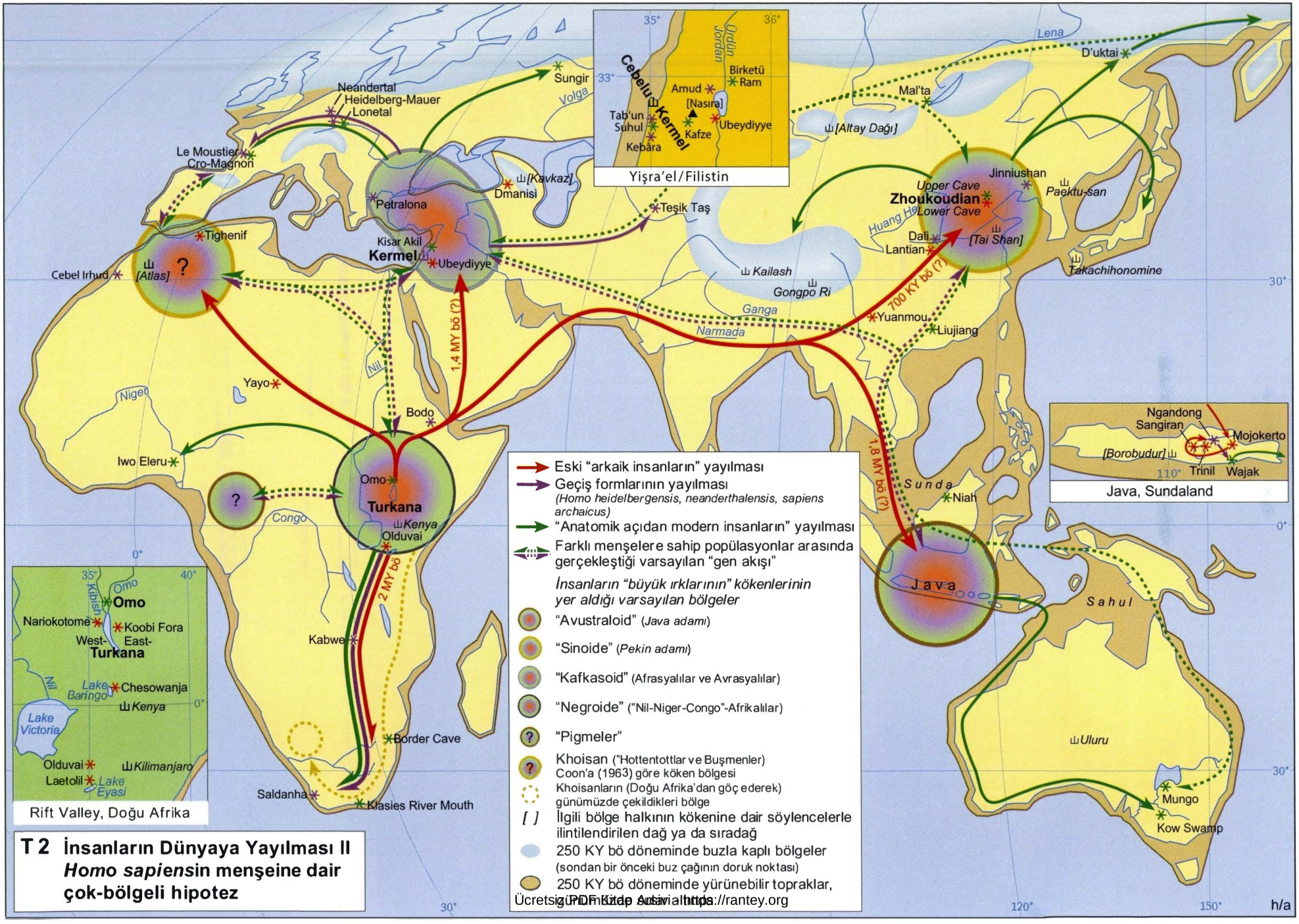
Kadîm tarihin yeniden inşası bir başka açıdan da model kabul edilebilir: Olayların haritalar yardımıyla zaman ve mekân içerisindeki tasvirlerinin simgesel gücünü gösterirler.

Algı psikolojisinden kaynaklanan nedenlerle, bir resmin yüzeyindeki tüm bölgelerin eşit değere sahip olması mümkün değildir. Merkezde yer alan bölge, kenarlardakinden daha büyük bir ağırlığa sahip olacaktır. Avrupa'da üretilmiş dünya haritalarında, bu kıtanın -yani jeolojik olarak bakıldığında "Asya kara kütlesinin" uzantısının- ortada olması ve batı sınırını Amerika'nın oluşturması son derece doğaldır. Matteo Ricci konuk olduğu Zhongguo/Çin adına 1600 yılında bir dünya haritası tasarladığında, yerküreyi, en baştan bu yana kendini "Orta Topraklar" olan tanımlayan Zhongguo/Çin merkezî konuma yerleşecek, "Yeni Dünya"ysa doğuda kalacak biçimde bölümlemeyi tercih etmişti. O günden bu yana Doğu Asya'da bu türden haritalar kullanılır. Bu haritalar aynı zamanda bölgenin dünyayla kurduğu ilişkiye de tekabül eder.

Öte yandan bir haritanın üst ve alt kısımları arasındaki simgesel ilişki de, merkez ve kenarlar kadar eşitsizdir. Eski Hristiyan dünya haritalarında güneş yukarıdan yükselir. Cennet buraya yerleştirilmiştir zira ve bu açıdan bakıldığında insanlık tarihi, bir düşüşün hikâyesi olarak yorumlanır.

Oysa biyolojik evrim öğretisinin ortaya çıkmasıyla insanlık tarihi, 19. yüzyılda olduğu kadar tek yönlü olmasa da aşağıdan yukarıya doğru bir rota izlemektedir. İnsanlığın menşeinin "kara" Afrika'da bulunması, canlılık dolu, hatta vahşi, özellikle de kösnül bir kaideden yola çıkarak metafizik, düşünsel ve iyiyi olduğu gibi kötüyü de barındıran bir üst yapıya varan bir gelişimin ifadesi olarak okunmuştur. T 1 gibi "doğulanmış", yani Afrika'nın yer gibi aşağıda durduğu, Amerika kıta çiftininse bir çatı meydana getirdiği bir haritada insanlığın yayılma tarihi, her yana uzanan dallarıyla bir soyağacını andırır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

MODELLER ZAMANLA dönüşür. Alternatif modeller tarafından ortaya atılan ya da taşınan yeni ampirik bulgular ve kuramsal düşünceler bu dönüşümleri destekler.[1] İnsanlığın bölgesel olarak ayrı zincirler halinde geliştiğini öne süren model yakın zamanlarda takdire şayan bir yenilenme geçirdi. Moleküler biyoloji alanında yapılan araştırmalar, günümüz insanlarının genetik kodunun, gözle görülür farklılıklar (ten rengi, yüz hatları, fiziksel yapı) açısından başta tahmin ettiğimizden çok daha homojen olduğunu ortaya çıkardı. Burada adı geçen yüzeysel farklılıklar, "ırk" olarak ifade edilen bir sınıflandırma sisteminin ortaya çıkmasına neden oldu; çok-bölgeli gelişimin taraftarları bu ırkların temelinin, geçmişin derinliklerinde -iki milyon yıl öncesinde- aranması gerektiğine inanıyordu. Bu görüşün yandaşları genetik homojenliği açıklayabilmek için şimdi nesep zincirleri arasında az çok sürdürülebilir bir bilgi alışverişi olduğu açıklamasına başvuruyor. Bu da "ağ şebekeleri" halinde düşünmeye tekabül ediyor. Kültür tarihi de buna benzer bir yenilenme geçirmiştir. Zira homojen "kültür ortamları", tıpkı "saf ırklar" gibi nadir rastlanan bir durumdur. Münferit kültür bölgeleri arasındaki sınırlar kesin değildir. Bölgesel olarak kıtlığı çekilen ürünler ve seçkin -ya da fikri olan- malların uzak mesafeler üzerinden yapılan ticareti, insanı diğer canlılardan ayırt eden bir özelliktir.

Birbirinden tamamen bağımsız bölgesel gelişmeler olduğunu varsaymak tutarsız bir görüş olacaktır; hele ki bunların ortak dayanak noktası ancak kısıtlı olarak inceleyebildiğimiz "tarihöncesi" olduğunda. 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve insan gelişiminin oluşturduğu "şamdan" yapısının her bir kolu arasındaki çapraz bağlantılarla ilave bir hipotez ileri süren görüş, aynı yüzyılın ilk yarısı boyunca inanılan, kıtalara özgü gelişimlerin farklılıklar nedeniyle karşılaştırılamayacağı varsayımını geçersiz kılmıştır.

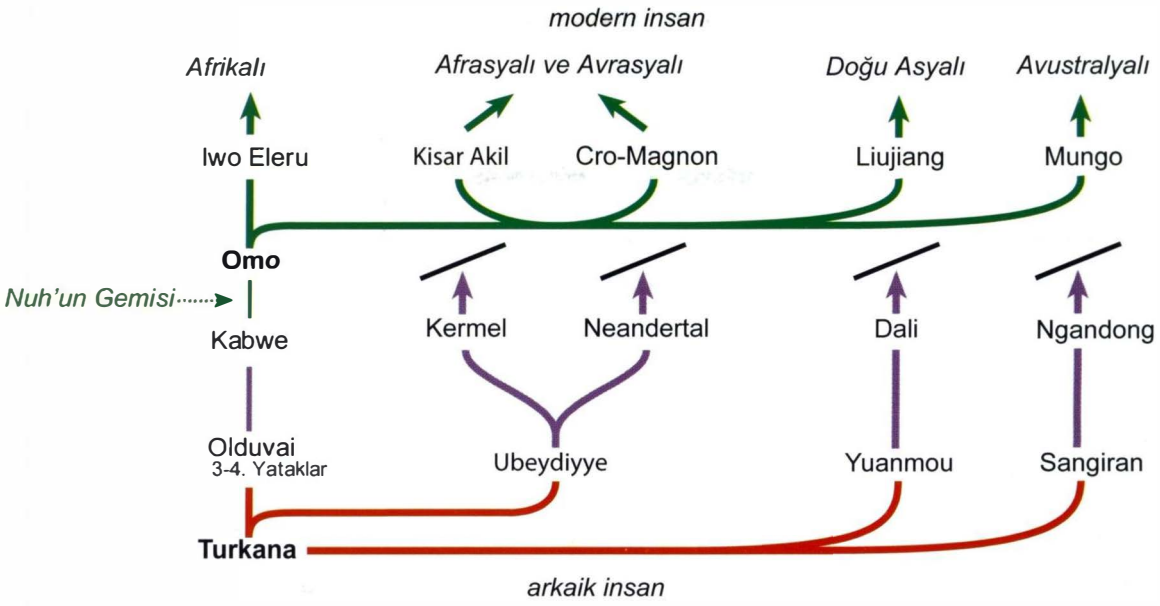
Out of Africa modeli, insanların aynılığını tarihin muhtemel bir gerçeği olarak açıklar. İnsan cinsinin homojenliği, varlığını sürdürmek için mutlak bir koşul değildir. Bunun için daha ziyade tarihsel bir açıklama bulunur: Tesadüf, hatta belki de bir kaza, bir doğal felaket ya da ansızın gelen bir iklim değişikliği küçük bir grubun, arkaik insanlardan coğrafi olarak yalıtılmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda, izleyen dönemde *Homo sapiens sapiens*'in gelişiminde en önemli etkeni oynayan genetik mutasyonun, büyük popülasyonlarda olduğu gibi silinmesi engellenmiş olurdu. Nitekim bu model için *Nuh'un Gemisi* eğretilemesinin kullanılma sebebi de budur.

Bundan 30.000 yıl öncesine kadar varlığını sürdürmeyi başarınış başka neseplerden gelenler, acımasızca verimsiz bölgelere sürülmemiş ya da kökleri kurutulmamış olsa, insanların aynılığını salt doğa tarihi olarak değil, kültür tarihi açısından da açıklamak mümkün olurdu. Arkaik atalarımızın başka kolları hayatta kalabilmeyi başarmış olsalardı, insanlığın aynılığı ve bu bağlamda eşit hakları ve eşit insanlık onuru gibi sorular, insanın genetik mirası üzerinde sınırsız manipülasyonun serbest bırakılması durumunda ortaya çıkacak biçimde ele alınırdı.

Arkeoloji; etnik, hatta ırkçı terimlerin yerine coğrafi (*Negroide* yerine *Afrikalı*), uygunsuz adların yerine daha münasip adları (*Mongoloide* yerine *Sinoide*) ve yabancı tariflerin yerine yerel olanları (*Bushman* [*Buşmen*] ya da *Hotantolar* yerine *Khoisan*) ikame etmekte de örnek bir davranış sergiler.

1 Bkz. s. 134'teki Resim Kaynakçası.

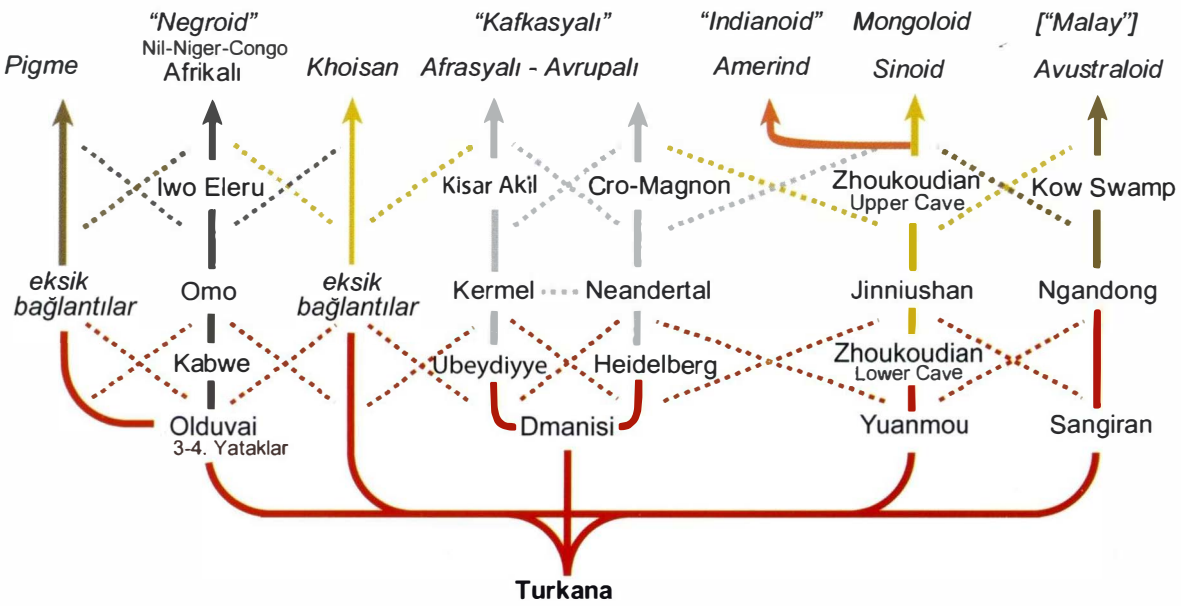
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

(a) *Nuh'un Gemisi / Out of Africa modeli*

Tüm bölgesel gelişimlerin tek bir kültürün istilası altında kalması ve ikame edilmesi; Uzlaşı modeli: Altta görülen kültürler -her zaman açık biçimde olmasa da- üstteki kültürler tarafından hazmedilmiştir.

Arkeo-antropolojik bir örnek: Arkaik insan ve bunun Avrasya'daki uzantılarının yerine modern Afrika insanının geçtiği hipotezi (bkz. harita T 1).

(b) Şamdan Modeli

Ortak olan, ancak "tarihöncesi" döneme dayanan bir temelin üzerinde gelişen sürekli, bölgesel özel gelişimler; Uzlaşı modeli: Bölgesel gelenekler arasında az ya da çok oranda sürekli "bilgi akışı" ihtimali.

Arkeo-antropolojik bir örnek: "Eski Dünya" üzerine yayılmış halde bulunan arkaik insanların, anatomik açıdan modern insanların oluşturduğu "üst ırka" dönüştüğü sürekli bölgesel gelişim hipotezi (bkz. harita T 2).

h/a

T 3 İnsanlık Tarihinin İki Modeli

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DOĞRUSAL BİR KÜLTÜRBİLİMİN (*Geisteswissenschaft*) tasarımına dair öne sürülen en çarpıcı görüş Hegel'e aittir. Bunun üç özelliği vardır: (a) Tarih, aşağıdan yukarıya doğru basamaklar halinde ilerler. (b) Basamaklar coğrafî olarak Doğu Asya'dan, Batı Avrupa'ya doğru ilerler. (c) İçerik itibariyle (Hegel) felsefe-(si)nin sistematik yapısını izler.

Bu tarih yapısı çerçevesinde, bir Avrupalı olarak geçmişin rekonstrüksiyonu için "altınızı" -üzerinde yaşadığınız toprakları- kazıp katman katman incelemeye gerek yok. "Etrafınıza" bakınmak hem daha rahat hem de daha heyecan verici. Zira Dünya bir tür "Açık Hava Müzesi"ne benziyor ve 19. yüzyıl Germen Avrupası'yla "en tepesine" ulaşılan merdivenin her basamağında bir nüfus grubunu bulmak mümkün.

Batı'dan bakıldığında gelişmenin tarihi olarak görülen bu süreç, Doğu'nun duraklama dönemi olarak okunur. Nitekim Hegel'in, geri kalmış kıtaların Avrupa'nın hâmiliğine mecbur olmalarının, onların "kaçınılmaz kaderleri" olduğuna inanması tam da bu yüzdendir.

Ona göre Çin ilk basamaktır. Çin 18. yüzyılda en eski rasyonel (mitolojik ve ilahiyatçı olmayan) tarih yazımına sahip ülke kabul ediliyordu. Ne var ki aynı ülke, Hegel için en alt basamağa tekabül ediyor. Burada bilgi doğaya yönelik ve ona bağlıdır. Dolayısıyla tarih, bir düşünüm, giderek artan bir özbilinçlilik ve buna paralel olarak büyüyen bir özgürlük sürecidir. Hindistan'da bu süreç hayal gücüne dayalı şekilde gelişirken, 19. yüzyıl Avrupalıları onu yabancılaştırıcı biçemlerde yaşar.

Avrupalılar, kendi ellerinde altın çağını yaşayan dinî ve siyasi ilkelerin "yükselişini" Perslere ve bunların fethettikleri topraklara atfeder. Bundan sonraki en büyük basamak "Helen Dünyası"na götürür, ardından da sıra Roma ve Hristiyanlık basamaklarına gelir: "Yunanistan ve İtalya uzun süre dünya tarihinin tiyatro sahnesiydi ve Orta ve Kuzey Avrupa henüz gelişmemişken dünyanın tini yuvasını burada buldu" (Hegel). Tinin hedefine ulaşıp bu sayede felsefeyi tamamlamasıysa en nihayetinde "Germen Dünyası" içerisinde mümkün oldu.

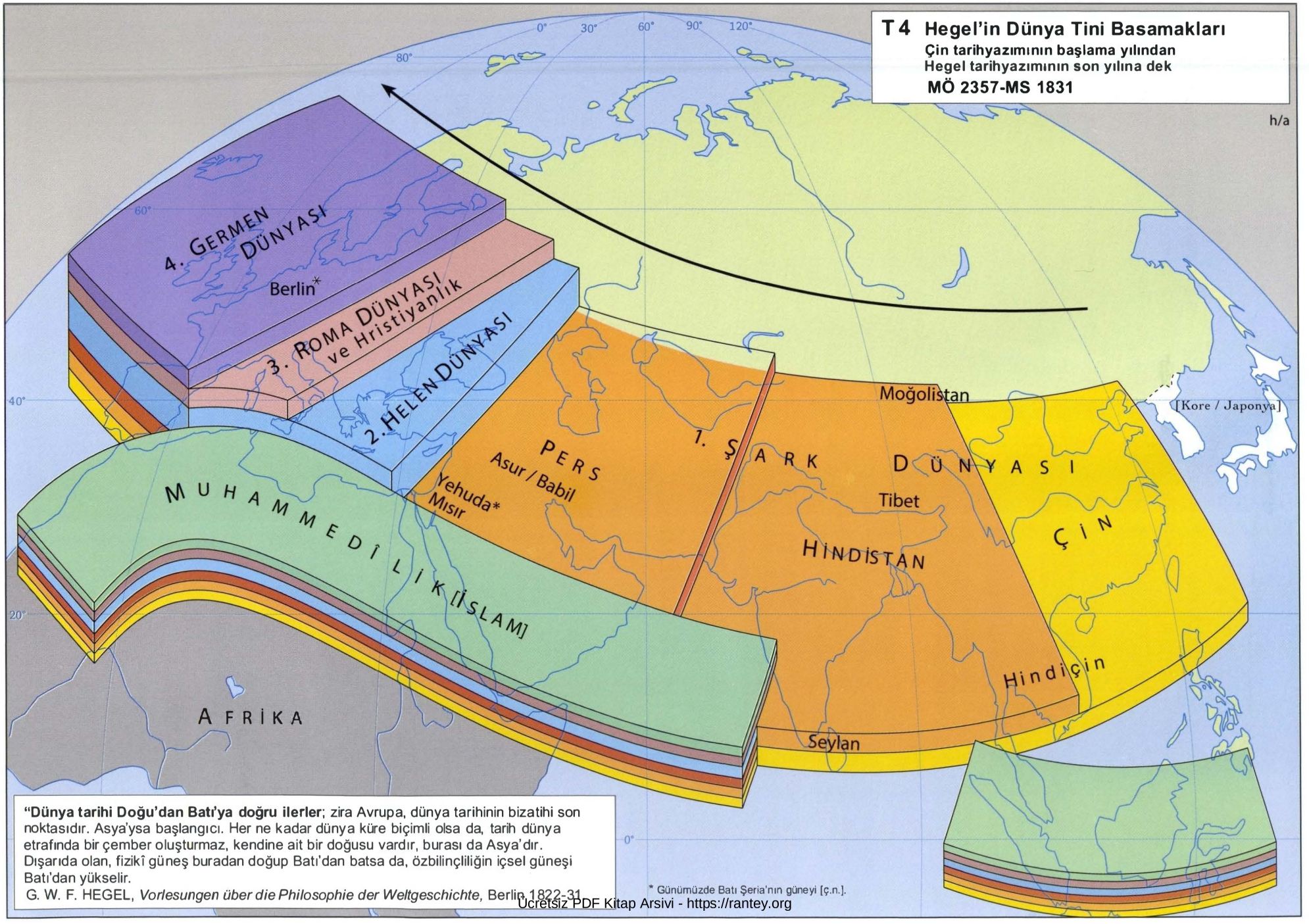
Tarihin izlediği yol, nihai doruk noktasına ancak tek bir yönde ilerleyerek ulaşabilir. Nitekim Hegel'in "Muhammedcilik" adını verdiği İslâm örneğindeki gibi sapmalar, "dünya tarihinin" bir tür çıkmaz sokağında son bulmuştur (→T 8).

Hegel'e göre Afrika, tinin "tarih öncesine" aittir ve "bilinçli tarihin günışığının ötesinde, gecenin karanlık rengine bürülüdür".

Han'guk/Kore ile Nihon/Japonya'nın adları bile anılmaz. Çünkü Zhongguo/Çin'in doğusundadır. Felsefî özbilinçliliklerini, buna eşlik eden mantık ve bu mantığın yarattığı uçurumlar hakkındaki bilgileri, Hegelci tin basamaklanmasının tersi yönde giderek, "Orta Topraklar", yani *Zhongguo/Çin* üzerinden Batı'dan almışlardır. O dönemde Güney Asya onlar için Batı'ydı. Buradaki çeşitli Buddhacı öğretiler sayesinde "kendinden" özgürlük ile "dışarıdan güçler aracılığıyla" özgürlük arasındaki farka aşina idiler.

Hegel, evrensel tarih konusunda kendi kulvarındaki hiçbir düşünürün olmadığı kadar bilgi sahibiydi. İçten bir "mahcubiyetle" ifade ettiği üzere bu sırada eski dönemlerde içselleştirme, düşünme ve soyutlama yetisine dair birçok kanıtla karşılaşmıştı. Bunlar "doğal dinlerde" bile bir özbilinçliliğin varlığına işaret ediyordu. Ancak düşünsel binasının "alt katlarında", daha üstteki "katlarda" yeşerenlerin tohumlarından fazlası olduğunu görmeyi başaramadı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Dünya tarihi Doğu'dan Batı'ya doğru ilerler; zira Avrupa, dünya tarihinin bizatihi son noktasıdır. Asya'ysa başlangıcı. Her ne kadar dünya küre biçimli olsa da, tarih dünya etrafında bir çember oluşturmaz, kendine ait bir doğusu vardır, burası da Asya'dır. Dışarıda olan, fizikî güneş buradan doğup Batı'dan batsa da, özbilinçliliğin içsel güneşi Batı'dan yükselir.
G. W. F. HEGEL, *Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte,* Berlin 1822-31

* Günümüzde Batı Şeria'nın güneyi [ç.n.].

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

20. YÜZYILIN ORTALARINDA Karl Jaspers, Hegel'in tarih felsefesine karşı görsel bir model geliştirdi. Ortaya attığı model, her bir gelişim hattı arasında uzun süreli bilgi alışverişi olduğu görüşüyle mutlaklığını yitirmeden önce doruk noktasını yaşayan paleoantropolojik Şamdan Modeli'ne benziyordu (→T 2-3).

Buna göre tarihsel gelişim, tek kökenli sistematik birimlere verilen adla uzunca bir monofiletik dönem geçirmiş, ardından polifiletik, yani çok kökenli "kültür çevrelerinde" yaşanmaya başlamıştır (→T 10). Ancak Jaspers'ın döneminde altın çağını yaşayan "kültürel görecelik" görüşünden farklı olarak, kültürler kendi aralarında iletişimsiz, karşılaştırılamaz ve birleştirilemez büyüklükler değildir. Nitekim birden fazla dile vakıf ve farklı kültürlerde yetişmiş olan, bu nedenle de Jaspers'ın insanlığı potansiyel bir iletişim topluluğu olarak gören anlayışını destekleyen kişiler pekâlâ vardır.

Jaspers, dil kullanımının ardından insanlığın kültürbilimi alanında yaşadığı en sürdürülebilir ikinci atılımın, "Eksen Çağ" olarak adlandırdığı, MÖ 800-200 yılları arasındaki dönemde ve "Eski Dünya"nın batı kısmında (Jaspers buraya "Şark ile Garp'a ayrılmış Batı toprakları" adını vermiştir), Güney Asya'da ("Hindistan") ve Doğu Asya'da ("Çin") aşağı yukarı aynı zamanda, aynı ağırlıkta ve birbirinden bağımsız olarak gerçekleştiğini öne sürer.

Felsefî düşünmenin bugüne dek içinde hareket ettiği, insanın ve dünyanın temel kavramlarına dair temel çerçeve, bu dönemde geliştirilmiştir. Artık bütün fenomenler için doğal sebepler aranmaktadır. Dinlerde zihniyet ve ahlâk, artık tören ve ritüellerden daha önemlidir. Artık hem doğa büyübozumuna uğramıştır hem de insanoğlunun muhayyilesinin almadığı şeylerle kurduğu ilişki.

Eksen Çağ'ın büyük düşünürlerinin birbirlerinden doğrudan haberdar olmadıkları su götürmez. Ne var ki, en azından Hellas/Yunanistan ve Yishrā'el/Filistin'de yaşanan entelektüel devrimlerin, Kemet/Mısır ve Īrān'daki (kronolojik olarak Eksen Çağ'dan çok daha öncesine dayandığı tahmin edilen Zarathustra/Zerdüşt'e eklemlenen) mistikleşmeden uzaklaşan kozmolojik tahayyüller tarafından da tetiklendiği gerçeğini elimizin tersiyle bir kenara itemeyiz. Jaspers'ın andığı beş bölge arasında çoğu zaman mallarla kısıtlı kalmayan ticari iletişim, hem Eksen Çağ öncesinde hem de Eksen Çağ esnasında sürmekteydi (→T 11, Ö 6, B 1-2).

Burada yaşanan ikinci değişim son derece önemli bir etki yaratmıştır. Eksen Çağ'da yaşanan kırılma, fikirler tarihini değil, daha ziyade gelenekler tarihini etkilemiştir. Yazılaştırma ya da Güney Asya'daki örneklerde görüldüğü üzere kapsamlı bir metin külliyatının formel biçimde ezberlenmesi, aynı metin parçalarının öznelerarası düzlemde düşünüm ve söylem geliştirilmesi konusunda bir genişlemeyi mümkün kıldı. Eksen Çağ'da gerçekleşen, daha önce benzerine rastlanmamış bu genişleme zamansal olduğu kadar mekânsaldı da. Daha eski kaynaklara ait birçok metin, bu dönemde elden geçirilip düzeltildi. Klasik Mısır'daki bilgelik yazıtları gibi gerçekten daha eski olan örnekler bu dönemde kaybolsa da, 150 yıl önce tekrar bulunup deşifre edilmeleriyle yeniden erişilebilir duruma geldi.

Öte yandan düşünceyi düşünmenin, imgeler yerine kavramları kullanmanın, mitolojik anlatılar yerine mantıklı çıkarımlar, duruma göre sorun çözme eylemi yerine sistematik genellemeler yapmanın ancak Eksen Çağ sonrasında mümkün olduğu ve bunun için gerekli bilişsel yetilerin ancak bu dönemde ve bu kültürlerce kazanılabildiği görüşü dayanaksızdır.

İNSANLAR ÇEŞİTLİ BİÇİMLERDE birbirinden ayrılır. Bir kültür içerisinde rastlanan farklılıklar gerek nitelik gerekse nicelik bakımından, kültürlerarası farklılıklarla büyük ayrılıklar göstermez. Bunun sebebi ne olabilir? Farkların çoğu kültürler ötesi koşullara, yapısı itibariyle karmaşık tüm kültürlerde önemli rol oynayan unsurlara bağlıdır. Bireylerin yaşı ve cinsiyeti, iş hayatının var olduğu toplumlarda eğitim ve mesleğin yanı sıra kentsel kırsal alan farklılıkları da bu unsurlar arasındadır.

Kıtalar arasında, "Avrupalı" ile "Asyalı" ya da "Afrikalı değerler" arasında tespit edilmeye çalışılan değer çatışmalarının, aslında kıtalar içinde, toplumlar içinde, hatta kişiler arasında gerçekleşen çatışmalarla aynı olduğu görülür. Neden? Bunlar neredeyse her insan tarafından birer değer olarak algılanır ve yaşanırken, her zaman aynı şekilde hayata geçirilmezler: Özgürlük ve adalet, ailenin ve kamunun huzuru, akıl ve duygu, hayata fiilî ve seyri yaklaşım, refah ve bilgelik. Hangisinin daha önemli olduğu, sadece ait olunan kültüre değil, insanın içinde bulunduğu kişisel döneme ve çevresel koşullara da bağlıdır. Bunlar günlük ya da daha geniş zaman aralıklarında olmak üzere sürekli değişim gösterir.

Kültürlerin homojen yapılar oldukları yönündeki yanlış varsayım, o sırada referans kabul edilen dönem, din ya da entelektüel akıma bağlı olarak kültürlerin zıt kutuplara yerleştirilmesine yol açar. Nietzsche'ye göre Hristiyanlık hayatı olumsuzlarken, Hinduizm olumlar. Albert Schweitzer tersine, Hristiyanlığın hayatı kucaklarken, Hinduizmin reddettiğini düşünür. Max Weber ile Jürgen Habermas'a göreyse, dünyayı olumluyor görünen Konfüçyüsçülük ile Helen metafiziğinin aksine yukarıdaki yönelimlerin her ikisi de dünyayı reddeder.

Weber ile Habermas dört örnek kültürü, iki çift zıt kutuplu özelliğin yalın kombinasyonuyla tarif etmiştir. Yapısal açıdan kullandıkları kültür tipolojisi, toprak, su, hava ve ateşten müteşekkil dört elementi, dört temel özellikten (sıcak, soğuk, kuru, nemli) meydana gelen bir cephaneliğin farklı ikili kombinasyonlarıyla tarif eden Antik Çağ ve Ortaçağ'ın bilimöncesinde kullanılandan farklı değildir.[1] Kültürel geleneklerin yaratıcılık için önemli olan dâhilî çelişkileriyse böyle bir tipolojinin dışında bırakılmıştır.

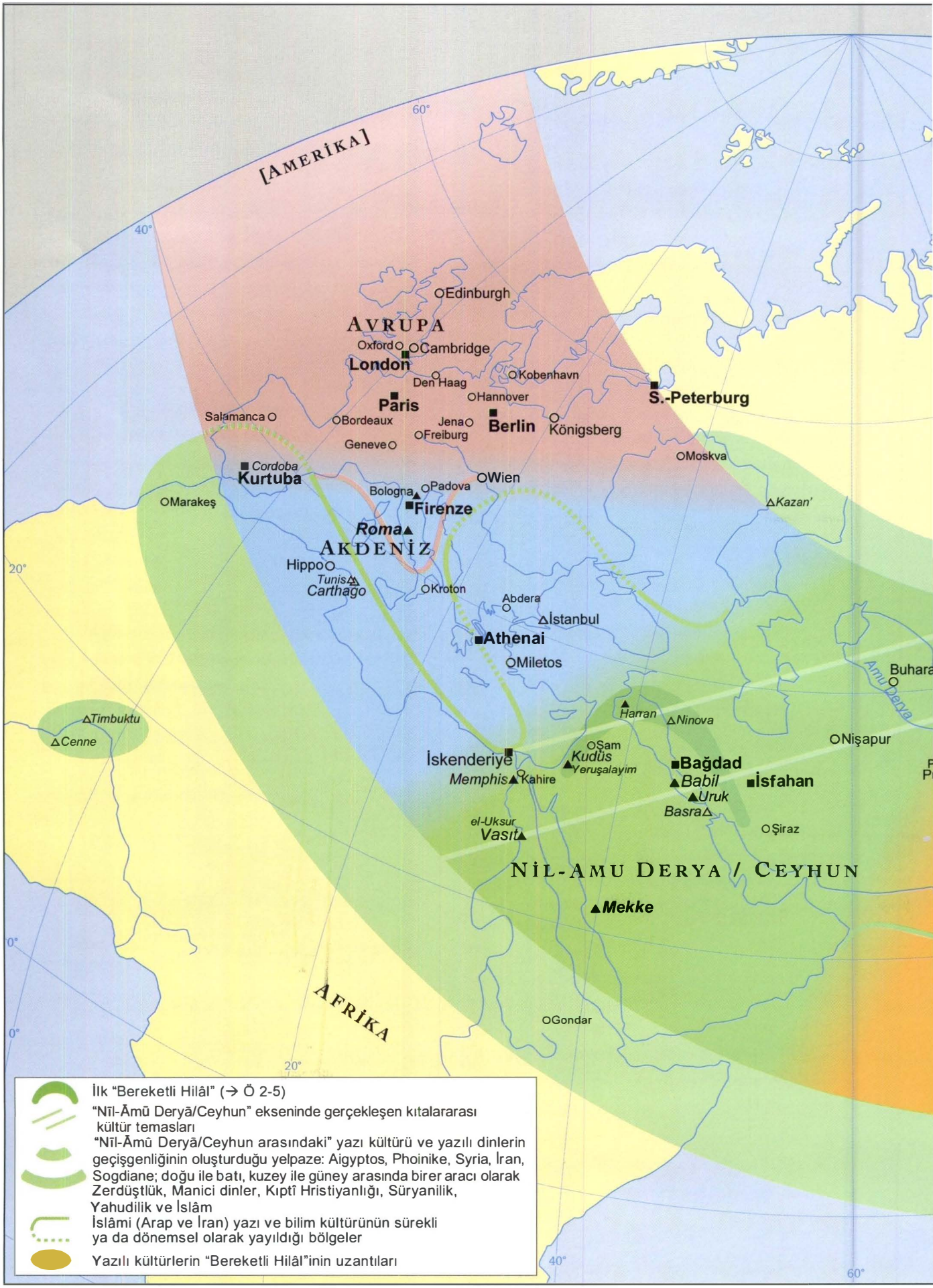
Homojenlik varsayımının bir başka elim sonucu da, bir kültürün akım ve oluşumlarının basitten karmaşığa gidecek biçimde tasnif edilmesi ve öz-oluşumlu bir yapı içermediğinin düşünülmesi. Karl Jaspers "Budizmi", "Hint yaşam biçiminin mükemmelleşmesi" ve "Hint felsefesinin tamamlanması" ifadeleriyle açıklar ve idealize eder. Öte yandan karşıtları Hindulara göreyse, Budizm heterodoks bir inanç, *Vedānta* ise Hint "bilgisi" *Veda*'nın mükemmelliğe ulaşmış hâlidir.

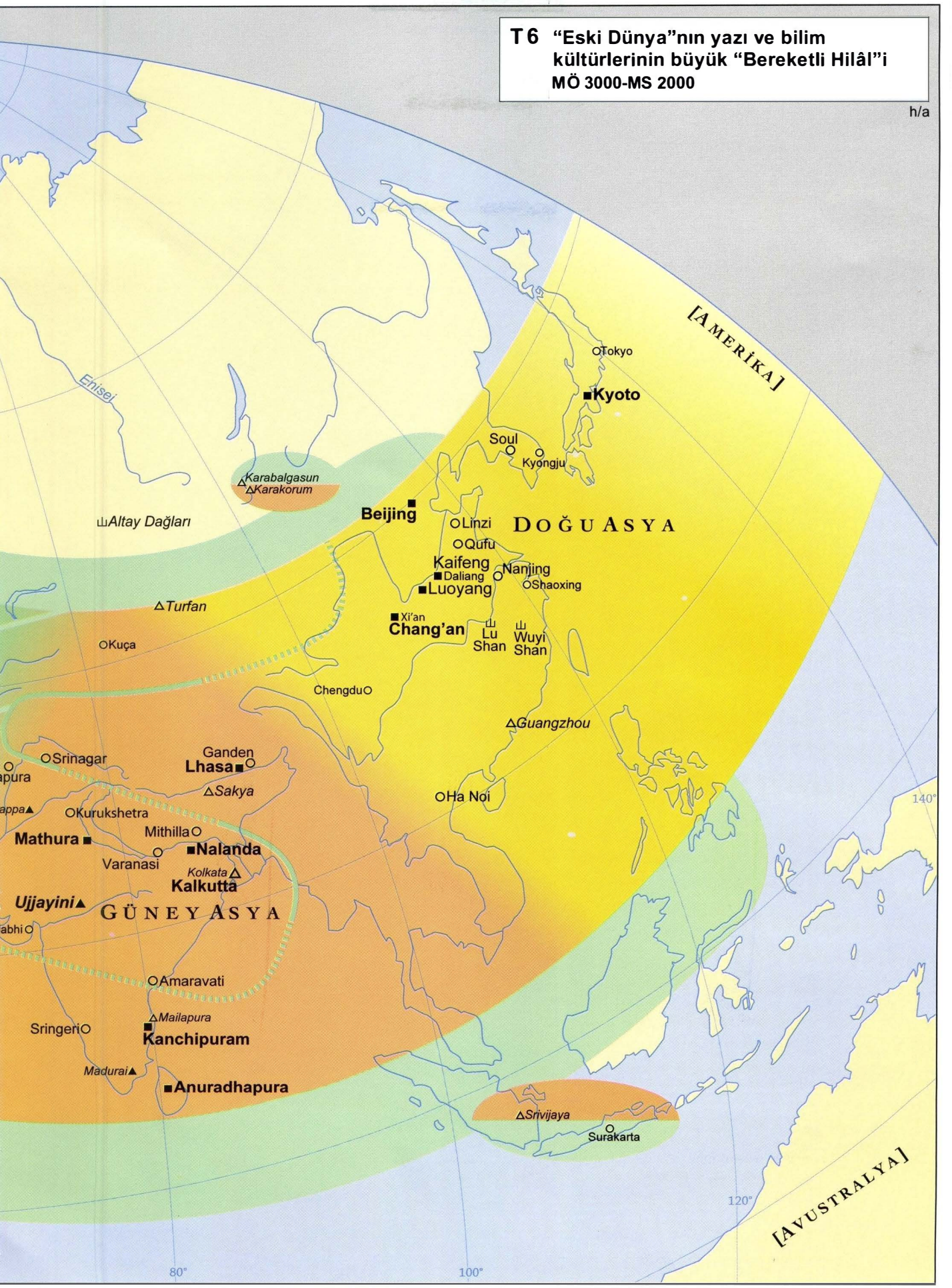
Kültürlerin homojen oldukları inancı, sadece gelişmişlik derecelerinde farklılıklara izin verir. Klasik kültür tipolojilerinde kültürün başlangıç, gelişim, mükemmelleşme ve çöküş evrelerinden aynı derecede söz edilir. En nihayetinde kültür içinde tam değerlikli ve düşük değerlikli oluşumların varlığı kabul edilir ve bir kültürün kendi içinde denk yapısal değişimler gerçekleşmez.

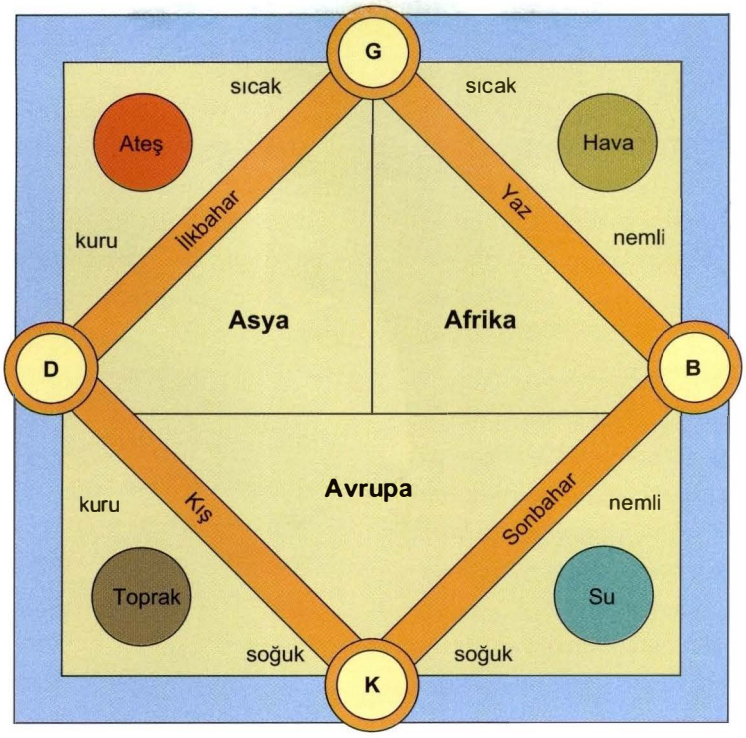
Habermas'ın dünyaya yaklaşım şeması

Sağaltım arama ya da dünyadan emin olma yolları / Dünyanın bir bütün olarak değerlendirilmesi	etken: İnziva ya da vita activa (fiilî hayat)	edilgen: Mistisizm ya da vita contemplativa (seyrî hayat)
Dünyayı olumsuzlamak	Dünyaya hâkimiyeti: Yahudilik / Hristiyanlık	Dünyadan kaçış: Hinduizm
Dünyayı olumlamak	Dünyayla uyum: Konfüçyüsçülük	Dünya görüşü: Helen metafiziği

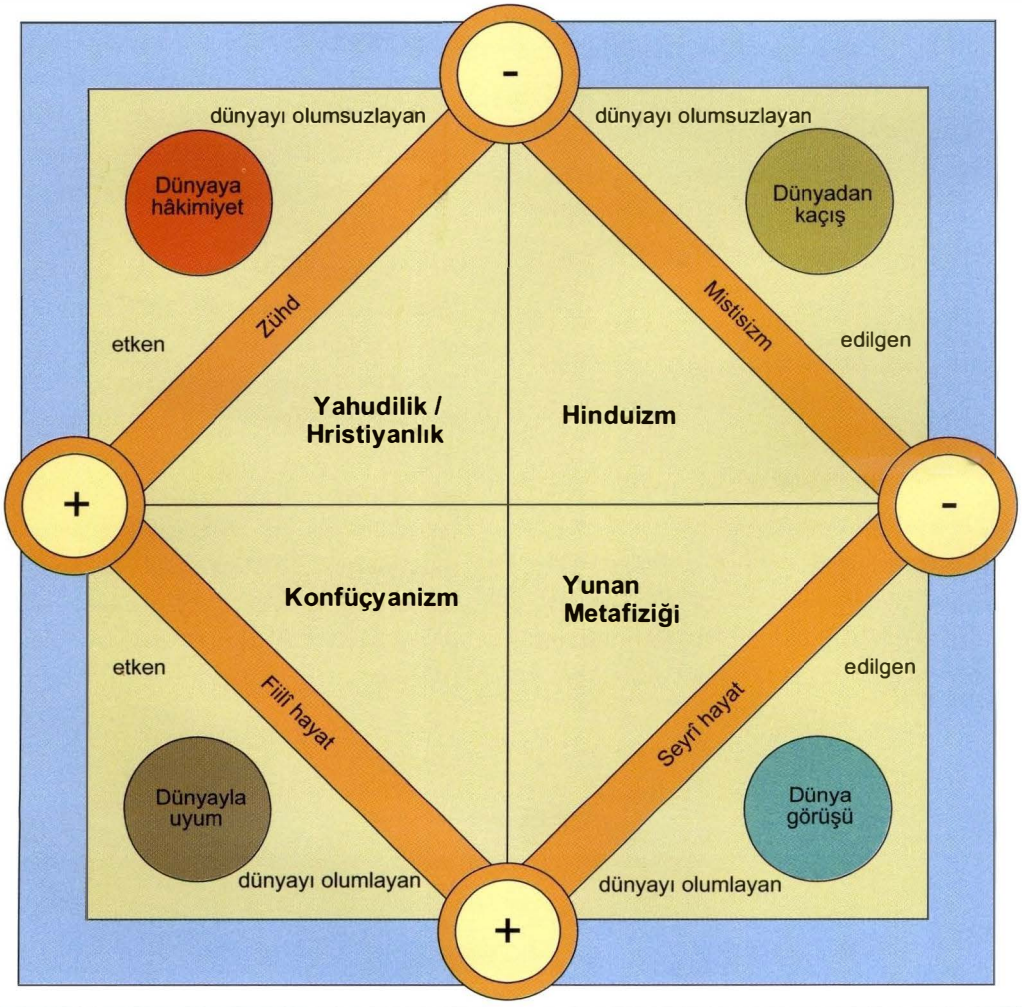
1 Bkz. s. 134'teki Resim Kaynakçası.

[AMERİKA]
AVRUPA
Edinburgh
Oxford
Cambridge
London
Den Haag
Kobenhavn
Paris
Hannover
S.-Peterburg
Salamanca
Bordeaux
Jena
Freiburg
Berlin
Königsberg
Geneve
Moskva
Cordoba
Kurtuba
Wien
Bologna
Padova
Marakeş
Firenze
Kazan'
Roma
AKDENİZ
Hippo
Tunis
Carthago
Kroton
Abdera
İstanbul
Athenai
Miletos
Buhara
Amu Derya
Timbuktu
Cenne
Harran
Ninova
Nişapur
İskenderiye
Sam
Kudüs
Yeruşalayim
Memphis
Kahire
Bağdad
Babil
Uruk
İsfahan
Basra
el-Uksur
Vasıt
Şiraz
NİL-AMU DERYA / CEYHUN
Mekke
AFRİKA
Gondar
60°
40°
20°
0°
İlk "Bereketli Hilâl" (→ Ö 2-5)
"Nîl-Āmū Deryā/Ceyhun" ekseninde gerçekleşen kıtalararası kültür temasları
"Nîl-Āmū Deryā/Ceyhun arasındaki" yazı kültürü ve yazılı dinlerin geçişgenliğinin oluşturduğu yelpaze: Aigyptos, Phoinike, Syria, İran, Sogdiane; doğu ile batı, kuzey ile güney arasında birer aracı olarak Zerdüştlük, Manici dinler, Kıptî Hristiyanlığı, Süryanilik, Yahudilik ve İslâm
İslâmi (Arap ve İran) yazı ve bilim kültürünün sürekli ya da dönemsel olarak yayıldığı bölgeler
Yazılı kültürlerin "Bereketli Hilâl"inin uzantıları

T 6 "Eski Dünya"nın yazı ve bilim kültürlerinin büyük "Bereketli Hilâl"i
MÖ 3000-MS 2000
h/a
[AMERİKA]
Tokyo
Kyoto
Soul
Kyongju
Enisej
Karabalgasun
Karakorum
Altay Dağları
Beijing
Linzi
DOĞU ASYA
Qufu
Kaifeng
Daliang
Nanjing
Shaoxing
Luoyang
Turfan
Xi'an
Chang'an
Lu Shan
Wuyi Shan
Kuça
Chengdu
Guangzhou
Srinagar
Ganden
Lhasa
Sakya
Ha Noi
Kurukshetra
Mithilla
Mathura
Nalanda
Varanasi
Kolkata
Kalkutta
Ujjayini
GÜNEY ASYA
Amaravati
Mailapura
Sringeri
Kanchipuram
Madurai
Anuradhapura
Srivijaya
Surakarta
[AVUSTRALYA]
140°
120°
100°
80°

T 7a Ortaçağ Avrupası'na göre dünya diyagramı, 818

T 7b Dünyayla ilişki konusunda Weberci-Habermasçı diyagram, 20. yüzyıl

h/a

FELSEFENİN ODAKLARI ZAMANLA yer değiştirir, tıpkı iktidar odakları gibi ve kimi zaman bunlarla bağlantılı olarak. *Translatio studii*, yani "araştırmaların aktarılması" tabir edilen bu olgu eski dönemlerden bu yana bilinmektedir ve bir model olarak tasviri 9. yüzyılda Fārābī tarafından yapılmıştır.

Model olmasının nedeni, Fārābī'nin, bilimin aktarılma sebeplerine yönelik araştırmasının benzersiz (dekadans) ya da sonuçları (bilginin mekân değiştirmesiyle bakış açısının değişmesi ve yeni bağlamın doğurduğu metin çağrışımları) üzerinde kafa yorulmuş olması değil, bu yer değiştirmenin gidiş yönüdür. Menşeine dönen çember biçimli bir gidişattır bu. Fārābī'ye göre Doğu'dan Batı'ya (Maşrık/Şark'tan başlayıp Hellas üzerinden Roma'ya) doğru tek yönlü olarak ilerleyen felsefe anlayışı çıkmaz sokaktı. Bunun sorumlusu olarak da Roma Hristiyanlığını görüyordu. Neredeyse 1000 yıl sonraysa Hegel, "dünya tarihinin" kendi alanındaki duraklamasından İslâmiyet'i sorumlu tutacaktı (→T 4).

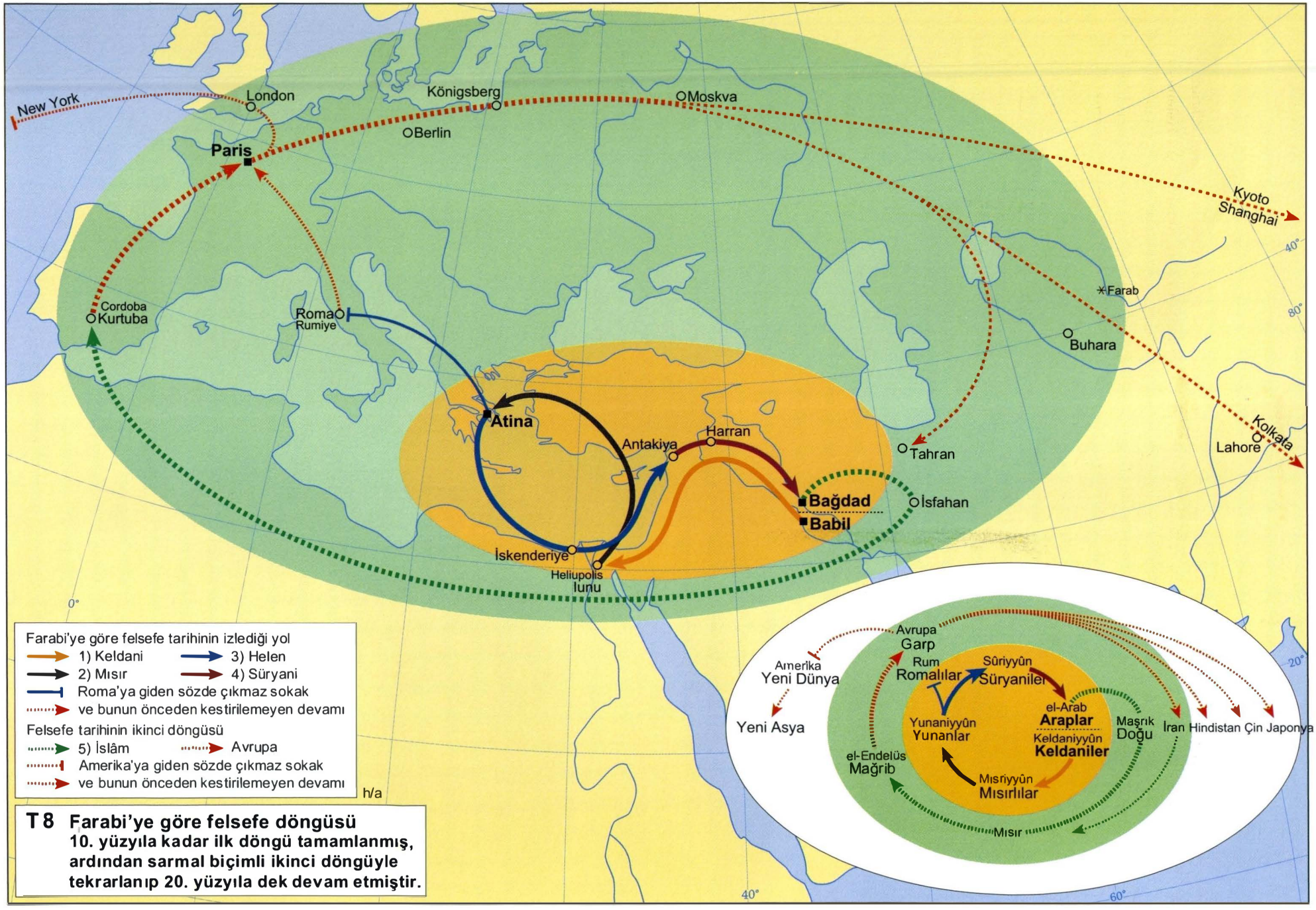
Fārābī'nin tarih anlayışının en çekici kısmı, bizleri davet ettiği gelecek vizyonudur: Yani çemberin büyük bir alanı kapsayan, sarmal biçimli tekrarı. Elbette felsefenin günümüze dek izlediği gelişmenin şart koştuğu revizyon insanı düşündürmüyor değil; Fārābī'nin hemen ardından Ortaçağ Avrupa'sında Latin felsefesinin geçirdiği yenilenmenin, onun tarih görüşünü düzeltmeyi gerektirmesi gibi.

Fārābī'ye göre felsefe Keldânîlerle başlar. Bu varsayım, Güneydoğu Asya'da İslâm öncesi dönemlerde de yaygın bir görüştü. Keldânîler, Bābil/Babylōn'daki Pers İmparatorluğu'ndan önceki son hanedanın temsilcileriydi ve başından itibaren Güney Mezopotamya'daki bütün kültürel gelişimin taşıyıcısı olarak kabul gördüler. Bilginin Keldânîlerden Mısırlılara, onlardan da Helenlere geçtiğine inanılıyordu; Helenlerin ilk merkezi Atina'yken, ikincisini İskenderiye oluşturdu. Roma da üçüncü bir merkez olmaktan geri kalmadı. Bunun ardından felsefe Suriye üzerinden (→B 3-4) asıl menşeine geri döndü. Ancak bu kez merkez, pagan Babil değil, Müslüman Bağdat'tı. Daha az şematik bir bakış açısıyla gelişimin çember ya da sarmal biçimli değil, (Kemet/Aigyptos/Mısır üzerinden ileri ve geri hareketler yapan) bir kement şeklinde olduğu söylenebilir.

Bilindiği üzere İslâm ortamında yeniden canlanan felsefe, ikinci kez Batı'ya, bu kez daha büyük bir kement çizerek İran, Kuzey Afrika ve Endülüs üzerinden Kuzeybatı Avrupa'ya yöneldi. Roma da, Ortaçağ ve Rönesans'ta yeni düşünsel açılımlar üretti.

19. yüzyılın geç ve 20. yüzyılın erken dönemlerinde, felsefenin gelişiminin izlediği sarmal yeniden Asya'ya uzandı ve yaylar halinde sadece Güneybatı Asya'ya değil, aynı zamanda kıtanın güney ve doğu kısımlarına da yayıldı. Avrupa'nın bu topraklarda ilerlemesinin de itkisiyle söz konusu bölgeler, kendi bilgilerini yeniden canlandırma çabası içine girdi.

Aynı dönemlerde felsefenin Amerika kıtasına ulaşmasıysa, tıpkı Fārābī'nin Hellas'tan Roma'ya giden hareket için yaptığı değerlendirmeye benzer şekilde, Avrupalılar tarafından, devam potansiyeli olmayan bir uzantı olarak görüldü. ABD'nin Roma İmparatorluğu'na benzediği eğretilemesine sık sık başvurulurdu. Ama 21. yüzyıla gelinmesiyle ABD, gerek felsefe gerekse bilim alanında merkezî bir rol üstlenmiştir. Artık dünya genelinde "Batı felsefesine" yönelim, artan bir eğilimle ABD tarafından yönlendirilir ve filtreden geçirilir olmuştur (→G).

T 8 Farabi'ye göre felsefe döngüsü
10. yüzyıla kadar ilk döngü tamamlanmış, ardından sarmal biçimli ikinci döngüyle tekrarlanıp 20. yüzyıla dek devam etmiştir.

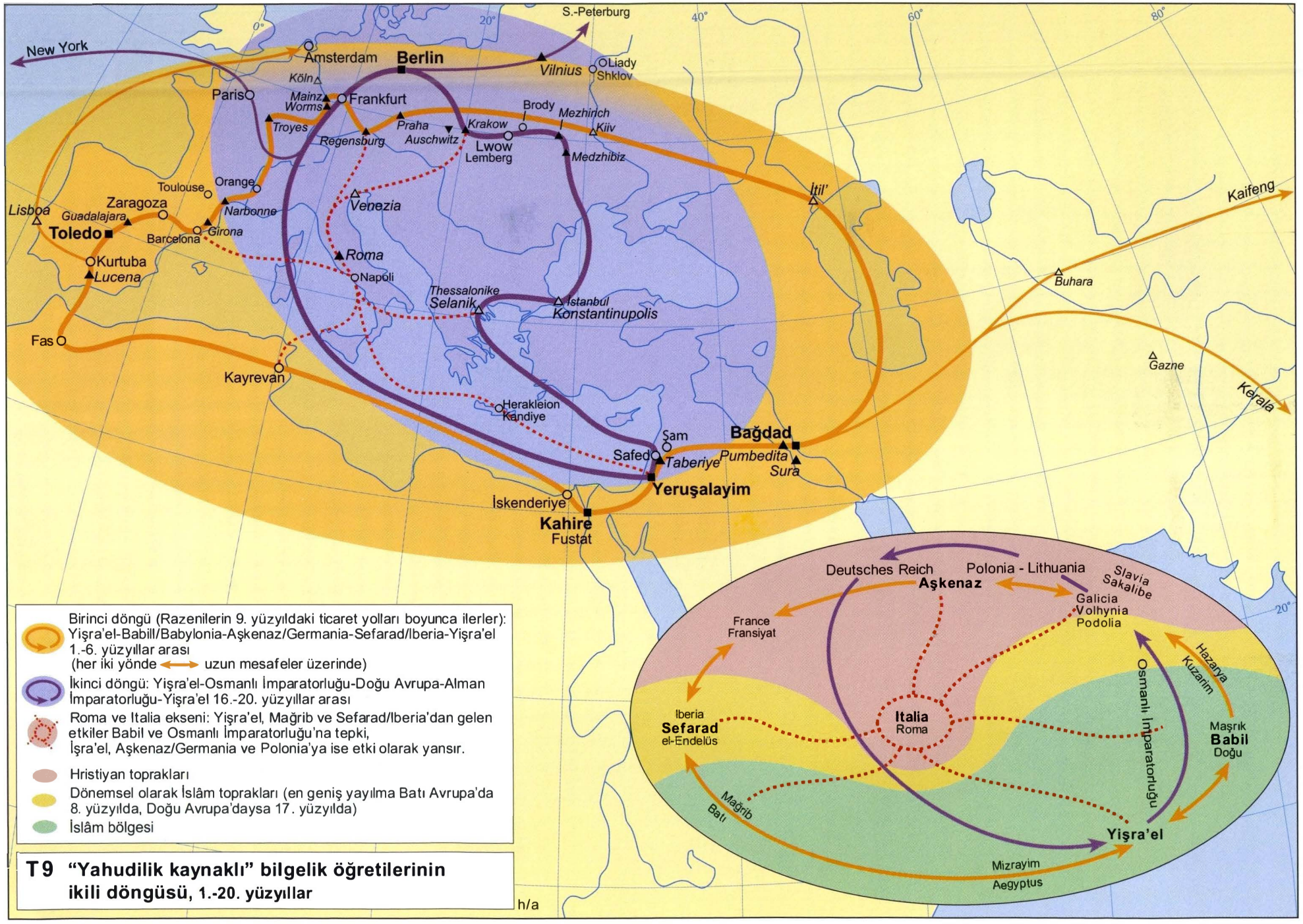
"YAHUDİ ASILLI" bilgelik ve felsefe alanında ikili bir döngüye rastlamak mümkün. Birçok açıdan örnek olarak ele alınabilecek bu döngüyü hem başlatan hem de ayakta tutan, "Eski Dünya"nın batı kısmında mükerrer değişim ve genişlemelerle sınırları sürekli değişen siyasi, iktisadi ve kültürel üstünlük ilişkileriydi.

Yahudi kültürünün, coğrafî ilerleyişe koşut entelektüel gelişimi bu esnada canlanmış ve sıklıkla bulunulan çevre tarafından beslenmiştir -özellikle de söz konusu bölge gösterişli zamanlar yaşıyorsa. Dildeki değişimler bunun net bir göstergedir. Dinî metinleri İbranice yazılmış olsa da, bilim dili olarak ilgili bölge ve dönemde yaygın olan lisan kullanılmıştır: Ortaçağ Batı Avrupa'sında önce Arapça, ardından Latince yaygınken, Yeniçağ Doğu Avrupa'sında Almancaya sonradan Rusça da eklendi. Günümüzde Yahudi felsefesinin esas dili (bilimsel Yahudi çalışmalarında olduğu üzere) İngilizcedir.

Ancak içeriğe dair bilgi alışverişi kesinlikle sadece çevreden Yahudiliğe doğru olmamış, aksi yönde de bir hareket gerçekleşmiştir (kapsamı ve sürdürülebilirliği açısında elbette öncelikle Avrupa'dan). Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm ortak entelektüel sorunlarla boğuşur: Doğa ve ahlâk felsefesinde vahiyle akıl arasındaki çatışma, dünyanın sonluluğu ve sonsuzluğu hakkında Aristotelēs'le İncil arasındaki çelişki, kötünün doğasını açıklarken Tanrı'nın her şeyi bilmesi ve her şeye muktedir olmasıyla insan iradesi arasındaki ilişki, kutsal metinlerin yeknesak yorumlanışı ve öznel dinî tecrübelerin bilgi değerinin ne olacağı gibi sorunsallar bunlar. Hristiyanlık dışı bilginlerin getirdiği çözümler, Hristiyan filozof ve ilahiyatçılar için önce örnek teşkil etti, ardından kendi düşünceleriyle giderek artan oranda örtüşmeye başladı; öyle ki, Ortaçağ Paris'inde kimse, 11. yüzyılda kaleme alınıp Arapçadan Latinceye çevrilmiş, sıklıkla atıfta bulunulan *Fons vitae* ("Hayatın Kaynağı") metninin yazarının Müslüman mı yoksa Hristiyan mı olduğundan emin değildi, zira yazar hakkındaki yegâne bilgi, Latinceleştirilmiş adının Avicebron olduğuydu. Nihayet 1859 yılında, metin incelemeleri yapan bir tarihçi, adı geçen yazarın Sarakusta/Zaragozalı şair İbn Gabirol, yani bir Yahudi olduğunu buldu. Yahudilik tarihi, Şark ile Garp arasındaki rekabetçi ilişkinin ne denli yaratıcı ve çeşitlendirici olabileceğinin kanıtıdır. Yahudilik bunun ötesinde, söz konusu rekabetin Hristiyanlıkla İslâm arasındaki hasımlıktan daha eski olduğunu ve Hristiyan Skolastikler, Helenistik felsefeyi aktaran İslâmi kaynaklara olan ilgilerini 1300'lü yıllarda yitirse de Güneybatı Asya'nın Avrupa için entelektüel anlamını yine de yitirmediğini kanıtlamaktadır.

Yerūşālayim kentinin 71 yılında Romalı birliklerce yerle bir edilmesinin ardından Yahudiler ikinci kez, ancak bu kez gönüllü olarak Babēl/Babylōnia'ya sürgüne gittiler ve burada Roma İmparatorluğu'nun hasmı Partların ve Sasanilerin koruması altında yaşadılar. Kutsal Kitab'ın metinlerinin daha MÖ 6. yüzyılda çıkılan sürgün esnasında kaleme alındığı ya da gözden geçirildiği Mesopotamia, artık bin yıl boyunca Yahudiliğin entelektüel merkezi olacaktı. Burada yerleşik tüccarlar (en bilinenleri Razenîler), "Babil Talmudu"nda yer alan ve gelecek dönemlerin felsefî gelişimi için önemli olacak ilahiyat ve hukuk metinlerini sadece Kuzey Afrika'ya değil, Doğu Avrupa üzerinden Batı Avrupa'ya da taşımıştır. (Oysa aynı dönemde Güney ve Doğu Asya'yla girilen ticaret ilişkileri buna benzer felsefî sonuçlar doğurmamıştır.) İberya Yarımadası'nın Müslüman hükümranlığına geçmesiyle burası (Sefārad) Yahudiliğin ilk felsefe merkezi olmuştur. Sırasıyla Murabıt ve Muvahhid köktenciler ve "Katolik Krallar" tarafından takibata uğradıktan sonra Doğu'ya, İşrā'el ve Osmanlı İmparatorluğu'na dönmeye karar verdiler. Bu arada Osmanlı Devleti sadece Filistin'i fethetmekle kalmamış, Doğu Avrupa'nın büyük bölümünü de eline geçirmişti.

Bu sayede Yahudilere, Doğu Avrupa üzerinden ikinci bir döngünün yolu açılmış oldu. Safed kentinde (Yeni Platoncu akıl yürütmeler ve Tasavvuftan gelen açılımlarla) geliştirdikleri Kabala aracılığıyla Avrupa'daki felsefî düşünce, yine Güneybatı Asya'dan gelen akımla Rönesans döneminde bir kez daha canlandı. Bundan ilham alan Hasidik Hahamların Doğu Avrupa Yahudiliğine getirdikleri dinî yenilenme hareketi de Orta Avrupa'nın felsefesine etki etmekte gecikmedi. En nihayetinde Yahudi soykırımı 20. yüzyılda ikinci döngünün apar topar tamamlanıp yeniden İşrā'el'e dönmesine sebep oldu.

T9 "Yahudilik kaynaklı" bilgelik öğretilerinin ikili döngüsü, 1.-20. yüzyıllar

h/a

JASPERS'IN İNSANLIK TARİHİNE ilişkin tablosu[1] paleoantropolojinin Şamdan Modeli'ni hatırlatır (→T 2-3, 5). Ancak filozof, arkeolojiden farklı olarak sadece geçmişle değil, aynı zamanda gelecekle de ilgilenmektedir. Jaspers, binlerce yıldır ayrı yollar izleyen büyük kültür geleneklerinin gelecekte tekrar birleşeceğini düşünür. Bu nedenle ortaya attığı model, şamdandan ziyade, geleneklerin (Prometheus'un ateşlediği) ortak bir ocaktan çıkarak gelecekte tekrar birleştikleri bir soba borusunu andırır.

Jaspers'ın diğer kültürlere gösterdiği saygıya karşın, teklif ettiği modelin nedense zamana bağlı olduğu ve "Avrupa etkisi" altında kaldığı dikkat çekiyor. "Bilimsel ve Teknik Çağ" öncesinde sadece *ayrışmalar* var. Bu ayrışmaların ilki "Yüksek Kültürler" zamanında, tarım ve hayvancılığın sağladığı zemin sayesinde ortaya çıkıyor. Jaspers'ın zamanında, tarım ve hayvancılığın yaygınlaşmasının, bu alanda öncü olan toplulukların dil ve kültürlerinin yayılmasına ve yerel dil ve kültürlerin -günümüzde küreselleşme nedeniyle azınlıkların ortadan kalkmasına benzer şekilde- kitlesel olarak tükenmesine yol açtığı henüz bilinmiyordu. İlk bakışta henüz farklılaşmamış erken dönem insan kültürünün çeşitliliğine benzeyen bu sürecin, aslında sayısız gelişme olanağını ortadan kaldırdığı görülüyor (→Ö 2).

Jaspers, Eksen Çağ'ın hemen ardından, "Şark ve Garp'a ayrılmış Batı toprakları"na yeni ayrışmalar yerleştirmiştir. Doğu kültürleri Jaspers'a homojen ve "nispeten gerilimsiz" görünmüştür. Güney Asya'da Hindudharma, Jainadharma ve Buddhadharma arasındaki "yarılma" benzeri bir ayrışmanın Batı'da İslâm, "Bizans-Rusya" ve "Batı" arasında gerçekleşmiş olması dikkat çekicidir.

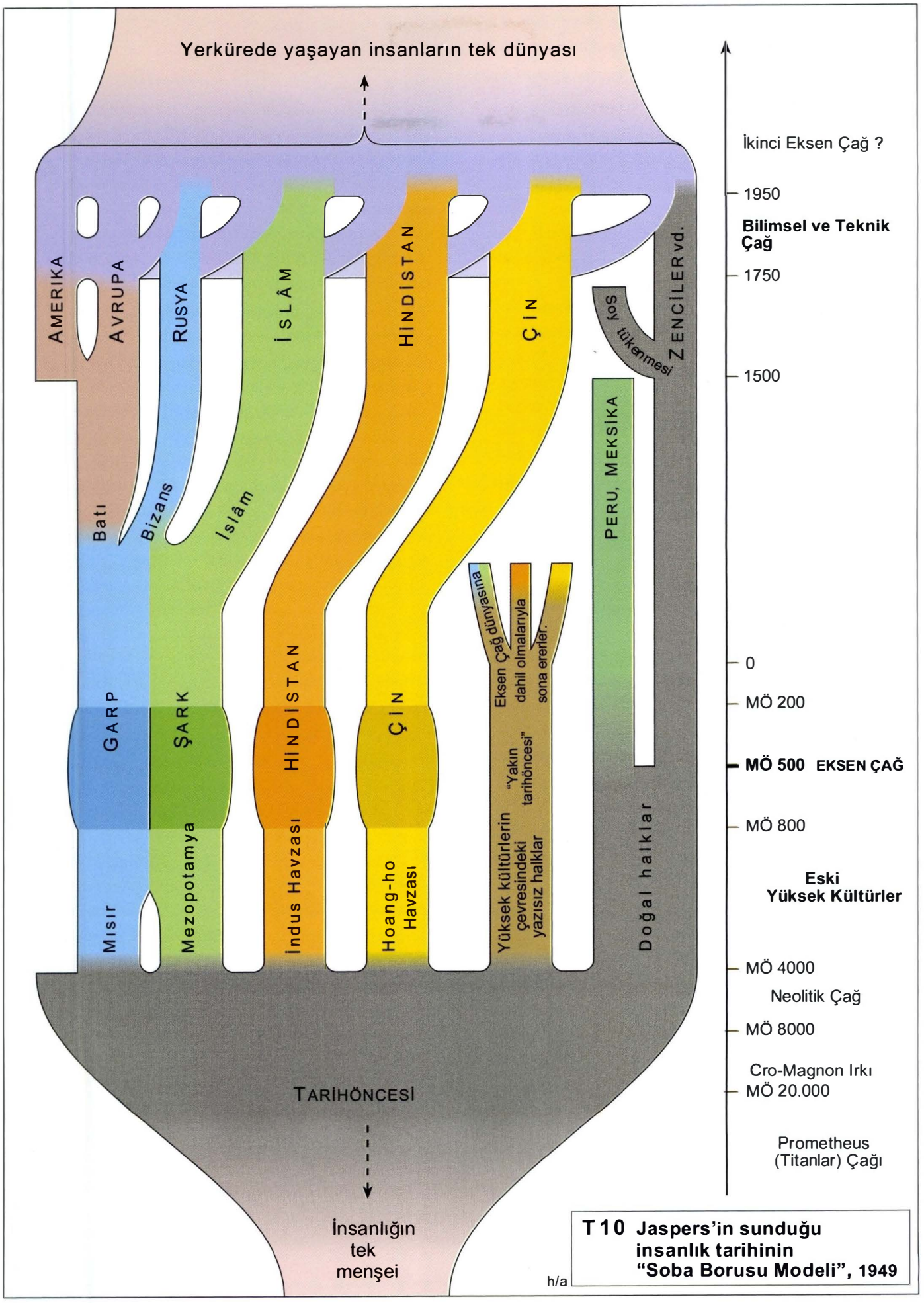
Buddhadharma, Zhongguo/Çin'deki kültürü, Hristiyanlığın Helen-Roma üzerindeki etkisi kadar derinden değiştirmiştir. Bu esnada, nasıl ki İncil Hristiyanlığı ilk dönemlerinden itibaren farklı mezheplere yarılarak Helenleşmişse, Buddhadharma da Doğu Asya'da diğer öğretiler arasında süregelen ayrışmalarla beraber Çinlileştirilmiştir. Neredeyse aynı döneme tekabül eden 7. yüzyılla beraber Hristiyanlığın merkezi (İslâmiyet'in de ortaya çıkmasıyla) kesin olarak Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya, Buddhadharma'nın merkeziyse (Hindudharma'nın yenilenmesi ve İslâmiyet'in Güney Asya'ya yayılmasıyla) menşei olan Hindistan'dan Zhongguo/Çin'e kaymıştır.

Jaspers'a göre *yakınlaşmalar* ancak Yeniçağ'da gerçekleşir ve birleşimlerin tümü Batı'nın inisiyatifiyle olur. Karşılıklı etkileşimler ancak gelecek için öngörülmüştür. Jaspers, erken dönem "temaslar" içinse şematik bir taslak denemesine bile kalkışmamıştır. Görünen o ki, "Yüksek kültürlerin yakınında bulunan ve yazısı olmayan halkların, Eksen Çağ dünyasına yerleşmeleri", gelişmişlik düzeylerine herhangi bir etki etmemiştir.

"Yazısı olmayan halklar" ve "doğal halklar" dünya üzerindeki yayılımlarına bakılmaksızın Çin'in doğusuna yerleştirilmiş. Bu da şemada gizli bir "Avrupa temayülü" olduğunu gösterir: Bir medeniyet, resmin sol (yani batı) kenarına ne kadar yakınsa, tarih o oranda çok katlı ve yüksek düzeyde bir ilerleme kaydetmektedir.

Jaspers erken insanlık tarihi konusunda ziyadesiyle agnostik bir tutum sergiliyor. Aydınlanma çağıyla beraber insanlığın erken tarihini dinî vahiylerle açıklama anlayışından uzaklaşılmasından bu yana felsefenin alışıldık temayülü de bu zaten. Ne var ki arkeolojik bilgilerin günümüzde ulaştığı seviye, Jaspers'ın da ileri sürmekten geri durmadığı insanlığın başlangıcına dair felsefî görüşlerin, ancak arkeolojik bulgulara uymaları ve bunların anlaşılmasına katkıda bulunmaları oranında değerlendirmeye alınmasına neden oluyor.

1 Bkz. s. 134'teki Resim Kaynakçası.

T 10 **Jaspers'in sunduğu insanlık tarihinin "Soba Borusu Modeli", 1949**

h/a

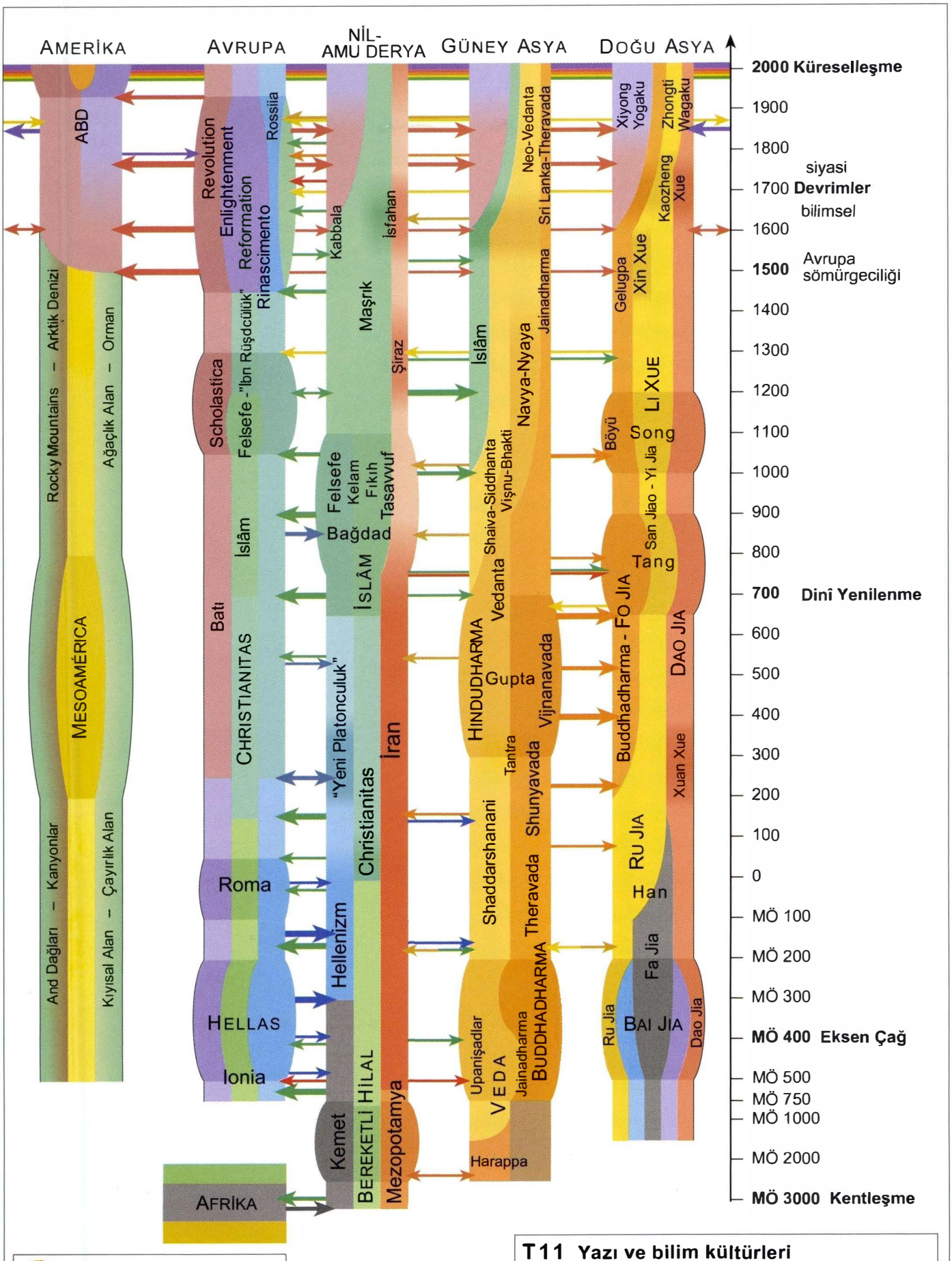
GEÇMİŞTEKİ BÜYÜK YAZI ve bilim kültürlerinde felsefenin gelişimi büyük oranda ayrı yollar izlemiştir. Buna sebep olan ilk kısıt, kültür geleneklerinin her birinin ait olduğu münferit bölgeler arasındaki ticari ilişki ve siyasi ihtilafları, bölgelerin kendi içindeki ticaret ve siyasetle kıyaslamayı engelleyen coğrafî koşullardı. Bu kültürler birbirleriyle rekabet ederken, aynı zamanda birbirlerini besleyen öğretileri ortaya çıkarabilecek denli karmaşık ve entelektüel açıdan zengindi. Böylesi koşullar altında felsefenin merkezî sorularına verilecek bağımsız ve yaratıcı yanıtları gerekli süre, derinlik ve genişlikte bulmak mümkün. Zira kültürel farklılıklardan bağımsız olarak tüm insanların kendilerine sordukları sorulardır bunlar.

Kültürlerarası temas açısından bakıldığında, "medeniyete ilişkin kazanımların" kültürel sınırları aynı oranda aşmamış olması dikkat çekicidir (→K 1). Anlaşılan o ki, kültürlerarası alışverişin koşulları, teknik başarıların ve başta tıp, gökbilimi, sözel edebiyat ve elbette dinî hareketler gibi belli bilimlerin kabul edilmesine daha müsaitken, aynı durum felsefe için geçerli değildi. Ancak adı geçen bu alanların entelektüel önemleri küçümsenmemelidir. Geliştirilmiş gökbilimi gereçlerinin aktarılmasıyla yüksek düzeyde matematik (trigonometri), geleneksel tıpla beraber bütüncül düşünme alışkanlığı, dinlerle ise "son hakikatler" hakkındaki köktenleşmiş düşünceler kültürler arasında aktarılmış oldu.

Elbette burada söz konusu olanın salt uyaran yayılımı mı (→Ö 4), yoksa kapsamlı felsefî metin ve bütünsel sistemlerin benimsenmesi mi olduğu sorusu önem kazanıyor. İkinci ihtimale, Avrupa Yeniçağı'ndan önce sadece bir kez, o da Buddhadharma'nın Güney Asya'dan Doğu Asya'ya yayılması esnasında rastlanır. Felsefe tarihi açısından en önemli kültürlerarası bilgi aktarımları arasında "Nīl-Āmū Deryā Bölgesi" yazı ve bilim kültürünün Eksen Çağ'dan hemen önce Helenler tarafından devralınması ve yüzyıllar sonra Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet'e ait insan ve dünya görüşünün Helen-Roma felsefe geleneğine aktarılması (geç Antik dönemde ve Ortaçağ'da olmak üzere iki aşamalı olarak) sayılabilir.

Milattan önceki binyılın ortasında "Eski Dünya"nın büyük kültür bölgelerinde aydınlanmacı düşüncenin neredeyse eşzamanlı olarak devreye girmesinin (→T 5) ve akabindeki gelişmelerin yeniden eşzamanlı olmayan bir şekilde gerçekleşmesinin ardından, yaklaşık 7. yüzyılda bir kez daha şaşırtıcı bir paralel dönüşüm yaşandı. Bu dönemde Eksen Çağ, din-eleştirel bir karaktere sahipti. Böylelikle "Nīl-Āmū Deryā Bölgesi" içinde İslâmiyet, Güney Asya'da *Vedānta* ve Doğu Asya'da Buddhadharma'nın yaratıcı şekilde "Çinlileştirilmesiyle" yeni bir dinî altın çağ ve felsefî gelenekler içerisinde bir "dinî dönüşüm" başlıyordu. Yine aynı dönemde Avrupa, ilerleyen yüzyıllarda felsefî açıdan büyük önem taşıyacak Hristiyanlığı kabul etmiş, Han'guk/Kore, Nihon/Japonya ve Böyü/Tibet bölgeleriyse Buddhadharma'ya geçmiştir.

Kültürlerarası ilişkilerin asimetrik gelişimi, kültürel yükseliş dönemlerinin eşzamanlı gerçekleşmemiş olmasıyla açıklanabilir. Bunun en belirgin örneklerinden biri, Güney Asya'da 4. ile 5. yüzyıllarda yaşanan ve felsefe alanında 7./8. yüzyıla kadar süren "Altın Çağ"dır. Bölge dışında kalan "Eski Dünya" bu dönemleri "karanlık" yüzyıllar ya da geçiş dönemleri olarak görmüştür. Oysa yine aynı dönemde Güney Asya, bilim ve felsefe alanlarında Doğu'ya, sadece matematik, tıp ve *halk felsefesi* alanlarındaysa Batı'ya doğru tarihinin en büyük yayılımını gerçekleştirmiştir (→G 5).

T11 Yazı ve bilim kültürleri
Kıta içi çeşitlilik
ve kıtalararası ağ oluşumları
MÖ 3000-MS 2000

h/a

ÖN KOŞULLAR ve BAĞLAM KOŞULLARI

BİR FİLOZOF İÇİN FELSEFE yapmanın zihinsel koşulları ve bu koşulları doğuran tarihsel gelişimi araştırmadan felsefenin kökenleriyle ilgilenmek mümkün değildir. Sahip olduğumuz bilgi birikimi, söz konusu zihinsel koşulların Afrika'da başladığını gösteriyor. Dolayısıyla felsefenin başlangıcına ilişkin soru, Afrika kıtasının felsefeye yaptığı en erken ve en önemli katkının ne olduğu düşüncesiyle birleşir.

Bundan 50.000 ilâ 100.000 yıl önce Afrika'dan Asya, Avrupa ve Avustralya'ya göç eden insanlar beraberlerinde felsefî açıdan önemli neler taşıdılar? Bu soruya verilecek en kuşku götürmez cevap konuşma yetisidir. Konuşma yetkinliğine sahip olmak, insanın, bundan 2500 yıl önceki Eksen Çağ'dan bu yana gelişmiş her felsefeyi sadece anlayacak değil, aynı zamanda bunları ortaya çıkaracak bilişsel beceriye de sahip olması anlamına gelir.

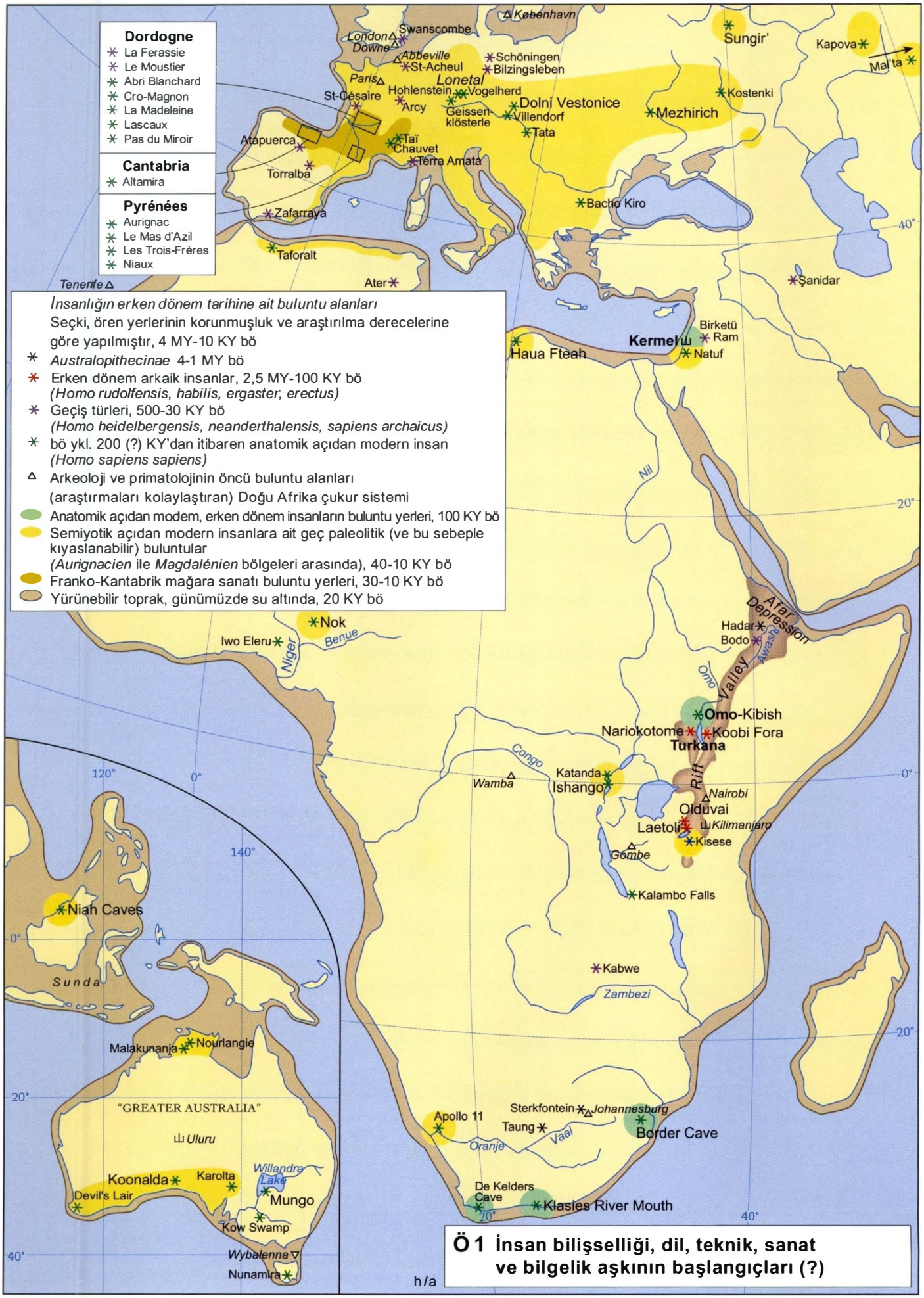
Aşağıda sıralı olan koşullar, insanın dil hâkimiyeti üzerinde olduğu gibi, felsefe yapma yetkinliği için de aynı derecede önemlidir: 1. İnsanlar özgür şekilde konuşabilir. Verdikleri tepkiye neden olan dürtülerden bağımsız olarak, istediklerini söyleyebilir. 2. Her şey, şimdiki zamanlarında yer almayan, hatta hiç var olmamış şeyler hakkında bile *evrensel* bir şekilde konuşabilirler. 3. Bakış açılarını, dolayısıyla *perspektiflerini* değiştirebilir ve her şeyi başka şekilde söyleyebilirler. 4. Kendi dilleri hakkında *düşünümle* konuşabilirler. 5. *Kip kullanımı* sayesinde ifadelerini genelleştirebilir, görecelileştirebilir, gerekli, genel geçer, mümkün, muhtemel, kuşkulu ya da yanlış vs. hâle getirebilirler. 6. Söylemlerini *mantık* düzleminde kurup ifadeleri için *akılcı* sebepler öne sürebilirler.

Dil yetkinliği, sosyal yetkinliği şart koşar. Dilsel bir ifadeyi anlamamız, konuşmacının bu ifadeyle belli bir niyeti olduğunu ve sözlerinin onun için bir anlam ifade ettiğini kabulümüzle mümkündür ancak. Çevremizde bulunan kişilerin, kendi eylem ve davranışlarını belirleyen, zihinsel tasavvur ve niyetlere sahip oldukları bilgisi temel bir felsefî bilgidir ve Afrika'dan tüm dünyaya yayılan erken dönem insanlar bu yetiyi beraberlerinde taşımıştır.

19. yüzyılda insan zekâsının araç-gereç yapımıyla artmaya başladığına inanılırdı. Bu dönemde insan, *toolmaking animal*, yani araç yapan hayvan ya da insan (*homo faber*) olarak tanımlandı. Günümüzdeyse özelde insan zekâsının kökeni sosyal yetkinlik alanında aranır ve insan, tıpkı Aristotelēs'in yaptığı gibi, dile, ve amaca yönelik toplum yapısına sahip olabilecek yetide bir canlı olarak tanımlanır.

Ortada bir kuram olmadan veri toplanmaz. Arkeolojik buluntuların, araç-gereçlerin, takı eşyalarının, hatta mezarların sınıflandırılması, doğal olarak belli "bilişsel kuram" sorularını beraberinde getirir. Bu nesneler estetik bir bilince (dolayısıyla bir şeyi pratik faydasından bağımsız olarak görmeyi sağlayan "felsefî" bir yetiye), özbilince, toplumsal statünün farkındalığına, görülür ve görülemez yaşamlar arasındaki farkın bilincine mi işaret etmektedir?

Hegel, 1805 ile 1831 yılları arasında, insanlığın yaşının 7000 olduğunu hesaplar, Afrikalı insanlar hakkındaki küçümser yargılarına ("herhangi bir gelişim ve eğitime müsait değil") ve tarihyazım öncesi zamanların bilimsel olarak araştırılamaz olduğu yargısına varırken, yandaki haritada görülen buluntu alanlarının varlığından haberdar değildi. 1949 yılına gelindiğindeyse Jaspers, Avrupa'da bulunan "yaklaşık 20.000 yaşındaki Cro-Magnon ırkının", anatomik ve bilişsel yönden modern insanın ilk temsilcisi olduğuna inanıyordu. Bugünse kesin olan yegâne şey, yandaki haritanın bu *Atlas*'ta yer alan bilgiler arasında, yeni bulgular sonucu ilk değiştirilecek ve genişletilecek harita olduğu.

Dordogne
La Ferassie
Le Moustier
Abri Blanchard
Cro-Magnon
La Madeleine
Lascaux
Pas du Miroir
Cantabria
Altamira
Pyrénées
Aurignac
Le Mas d'Azil
Les Trois-Frères
Niaux
İnsanlığın erken dönem tarihine ait buluntu alanları
Seçki, ören yerlerinin korunmuşluk ve araştırılma derecelerine göre yapılmıştır, 4 MY-10 KY bö
Australopithecinae 4-1 MY bö
Erken dönem arkaik insanlar, 2,5 MY-100 KY bö
(Homo rudolfensis, habilis, ergaster; erectus)
Geçiş türleri, 500-30 KY bö
(Homo heidelbergensis, neanderthalensis, sapiens archaicus)
bö ykl. 200 (?) KY'dan itibaren anatomik açıdan modern insan
(Homo sapiens sapiens)
Arkeoloji ve primatolojinin öncü buluntu alanları
(araştırmaları kolaylaştıran) Doğu Afrika çukur sistemi
Anatomik açıdan modern, erken dönem insanların buluntu yerleri, 100 KY bö
Semiyotik açıdan modern insanlara ait geç paleolitik (ve bu sebeple kıyaslanabilir) buluntular
(Aurignacien ile Magdalénien bölgeleri arasında), 40-10 KY bö
Franko-Kantabrik mağara sanatı buluntu yerleri, 30-10 KY bö
Yürünebilir toprak, günümüzde su altında, 20 KY bö
København
Swanscombe
London
Downe
Abbeville
St-Acheul
Schöningen
Bilzingsleben
Paris
Lonetal
Hohlenstein
Vogelherd
St-Césaire
Arcy
Geissen-klösterle
Dolni Vestonice
Villendorf
Tata
Taï
Chauvet
Terra Amata
Atapuerca
Torralba
Zafarraya
Taforalt
Tenerife
Ater
Bacho Kiro
Sungir'
Kapova
Malta
Kostenki
Mezhirich
Şanidar
Birketü Ram
Kermel
Natuf
Haua Fteah
Nil
Nok
Iwo Eleru
Niger
Benue
Hadar
Bodo
Awash
Afar Depression
Omo Valley
Omo-Kibish
Nariokotome
Koobi Fora
Turkana
Congo
Wamba
Katanda
Ishango
Rift
Nairobi
Olduvai
Laetoli
Kilimanjaro
Kisese
Gombe
Kalambo Falls
Kabwe
Zambezi
Niah Caves
Sunda
Malakunanja
Nourlangie
"GREATER AUSTRALIA"
Uluru
Koonalda
Karolta
Devil's Lair
Willandra Lake
Mungo
Kow Swamp
Wybalenna
Nunamira
Apollo 11
Sterkfontein
Johannesburg
Taung
Vaal
Oranje
Border Cave
De Kelders Cave
Klasies River Mouth
120°
0°
140°
20°
40°
Ö 1 İnsan bilişselliği, dil, teknik, sanat ve bilgelik aşkının başlangıçları (?)
h/a

LEWIS H. MORGAN 1877 YILINDA "İnsan Irkının Yabanilikten Barbarlığa Geçerek Medeniyete Yükselme Ölçeği"ni (*Scale of Progress of the Human Race from Savagery through Barbarism to Civilisation*) hazırladı. 19. yüzyıla özgü bu kademelendirme, kısa sürede Marx ve Engels tarafından benimsendi. Ancak bu ölçeğin iki özelliği hatalı görünüyor: kelime seçimi ve çeşitliliğe sahip kültürel başarıları lineer olarak tasnif etme eğilimi.

İlk iki kategori için kullanılan kelime seçimi, Morgan'ın bunlara atfettiği kazanımlara pek uymuyor. "Yabaniler", insana özgü iki başarım gerçekleştirmişti: ateşin keşfi ve kontrolü, ve insan türünün ortaya çıkardığı en karmaşık yapılı eser olan dilin yaratılması. Memeliler arasında bir grup primatın insanlaşmasının bu yolla gerçekleştiğine kuşku yok.

İkinci kategori, yani barbarların en sürdürülebilir başarısı bitkilerin ıslahı ve hayvanların evcilleştirilmesidir. Morgan bu niteliklerin tanımlayıcı emaresi olarak, kültür tarihi basamaklarının orantılı yükselmediğinin en açık örneği kabul edilen çömlekçiliği gösterir. Deniz mahsulleri ya da yabani tahıl gibi doğal besin kaynaklarının zengin olduğu durumlardaysa, yerleşim kültürü ve çömlekçiliğin, tarımdan önce geliştiği gözlemlenir.

Morgan'a göre "medeniyetin" alâmetifarikası yazıdır. Öte yandan genellikle yazıyla ilintilendirilen bir başka medeniyet atılımı vardır; bunlar Güney Asya'da yazının kullanılmaya başlanmasından yüzlerce yıl önce sistematik olarak toplanmış, bilimsel ve felsefi içerikli metinlerdir (→Ö 4-5, G 1). Üstelik günümüzde *medeniyet* terimi, yazıyı kullanan, kentli ve teknik açıdan gelişmiş toplumlar için değil, insan onuruna uygun her türlü gelişmişliği tarif etmek için kullanılır. Bu bağlamda bakıldığında "medeni" davranmak, yazının kendisinden eskidir. Üçüncü evre içinse "*kentleşme*" terimi daha uygun düşer. Morgan'ın insanlığın kültür tarihi üzerine yaptığı üçlü tasnif için günümüze uygun bir başlık, "İnsanlaşmadan Başlayıp Bitki Islahı ve Hayvanların Evcilleştirilmesi Üzerinden Kentleşmeye Ulaşılması" olabilir.

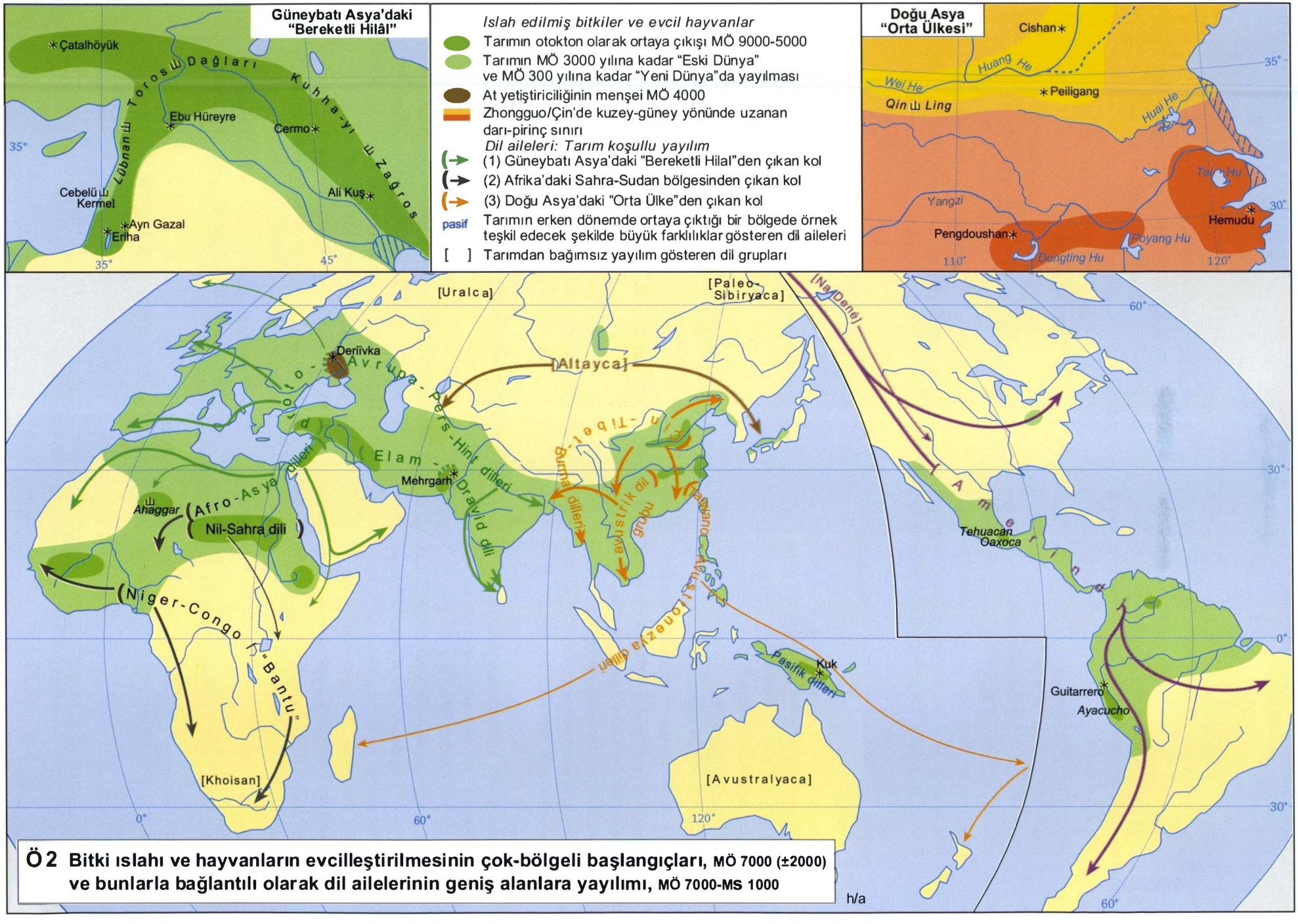
Bitki ıslahı ve hayvanların evcilleştirilmesi, dünyanın çeşitli yerlerinde kendiliğinden ortaya çıkmış kültürel kazanımlardandır. Bunların yayılım hızı öylesine yüksekti ki, dünyanın başka bölgelerinde "otokton", yani kendiliğinden ortaya çıkma fırsatları olmadı.

Günümüzde, birkaç dil ailesinin geniş, kısmen de kıtalarötesi yayılımının, bitki ıslahı ve hayvan evcilleştirmenin yayılımıyla ilintili olduğu varsayılıyor. İlk ıslah ve evcilleştirmelerin görüldüğü Güneybatı Asya'daki "Bereketli Hilâl" ile Hint-Avrupa, Afrika-Asya ("hamito-semitik") ve geçici olarak Dravid dillerinin yayılımı arasında bir bağlantı olduğu düşünülüyor. Aynı ilinti Doğu Asya'daki "Orta Ülke"nin çift menşe bölgesi ile Çin-Tibet dili, Austrik dil grubu* ya da Avustroasya ve Avustronezya dilleri arasında ve Batı Afrika ile Nijer-Kongo ve bunların dayandığı Bantu dilleri arasında da kurulmakta.

Tarım ve hayvancılık, artık biyolojik kıstasların (yaş, cinsiyet, sağlık durumu, akrabalık) değil mesleki farklılıkların önem kazandığı toplumsal katmanların temelini oluşturur. Bu dönemden itibaren efendi ile uşak, zengin ile (hukuksal açıdan olumsuz etkilenen) fakir, (artan oranda) eğitimli ile eğitimsiz, kent ile köy arasındaki tezatların keskinleştiği karmaşık toplumsal yapılar vardır artık. Bundan sonraki gelişim süreci için bir başka önemli atılım da, ticaret yolları ve kentlerden toplanan hazineleri korumakla yükümlü hükümdarla asker sınıfı ve bu hazinelerin defterini tutan kâtip loncalarının ortaya çıkışıdır.

---

* *Austrik* (Alm. *Austrisch*; İng. *Austric*): Avustronezya, Avustroasya, Tay-Kaday, Hmong-Mien dilleri üst grubu [ç.n.].

Güneybatı Asya'daki "Bereketli Hilâl"
Çatalhöyük
Toros Dağları
Kuhha-yı Zağros
Lübnan
Ebu Hüreyre
Cermo
Cebelü Kermel
Ali Kuş
Ayn Gazal
Eriha
35°
45°
Islah edilmiş bitkiler ve evcil hayvanlar
Tarımın otokton olarak ortaya çıkışı MÖ 9000-5000
Tarımın MÖ 3000 yılına kadar "Eski Dünya" ve MÖ 300 yılına kadar "Yeni Dünya"da yayılması
At yetiştiriciliğinin menşei MÖ 4000
Zhongguo/Çin'de kuzey-güney yönünde uzanan darı-pirinç sınırı
Dil aileleri: Tarım koşullu yayılım
(1) Güneybatı Asya'daki "Bereketli Hilal"den çıkan kol
(2) Afrika'daki Sahra-Sudan bölgesinden çıkan kol
(3) Doğu Asya'daki "Orta Ülke"den çıkan kol
pasif
Tarımın erken dönemde ortaya çıktığı bir bölgede örnek teşkil edecek şekilde büyük farklılıklar gösteren dil aileleri
[ ] Tarımdan bağımsız yayılım gösteren dil grupları
Doğu Asya "Orta Ülkesi"
Cishan
Huang He
Wei He
Peiligang
Qin Ling
Huai He
Tai Hu
Yangzi
Hemudu
Pengdoushan
Boyang Hu
Dongting Hu
110°
120°
35°
30°
[Uralca]
[Paleo-Sibiryaca]
[Na-Deneş]
[Altayca]
Dereivka
Avrupa-Pers-Hint dilleri
Elam
Mehrgarh
Dravid dili
Tibet-Burma dilleri
Avustrik dil grubu
Tayvano-Avustronezya dilleri
Afro-Asya dilleri
Ahaggar
Nil-Sahra dili
Niger-Congo / "Bantu"
[Khoisan]
Pasifik dilleri
Kuk
[Avustralyaca]
Tehuacan
Oaxoca
Guitarrero
Ayacucho
60°
30°
0°
120°
Ö2 Bitki ıslahı ve hayvanların evcilleştirilmesinin çok-bölgeli başlangıçları, MÖ 7000 (±2000) ve bunlarla bağlantılı olarak dil ailelerinin geniş alanlara yayılımı, MÖ 7000-MS 1000
h/a

DİL, İNSANI DİĞER CANLILARDAN farklı kılan bir işaret sistemi olarak kabul edilir. Elbette bu durum, hayvanların bilişsel ve iletişimsel bakımlardan insanların ancak kıskanacağı türden başka üstünlükleri olmadığı anlamına gelmez.

Öte yandan yazı, kültür tarihinin en önemli kırılma noktası ve "yüksek kültür" adı altında uzun süre "ilkel kültürler"in üzerinde konumlandırılmış kültürlerin öne çıkmasının sorumlusu olarak görülebilir. Ancak insanların değer anlayışlarını tek bir kültür türü altında toplamak mümkün değildir. Bir "yüksek kültürü" tanımlayacak yazı, kentsel yerleşim, teknoloji, bilim ve felsefe gibi özelliklerin katı bir korelasyonundan ve düzenli bir gelişiminden de söz edilemez. Ancak mutlak biçimde nicelendirilemeyecek olsa da belli bir soyutlama derecesinin ve sistematik karmaşıklığın üzerindeki her bilim dalının ve her felsefenin, yazıyı bir düşünme ve kanıtlama aracı olarak kullandığı kesin.

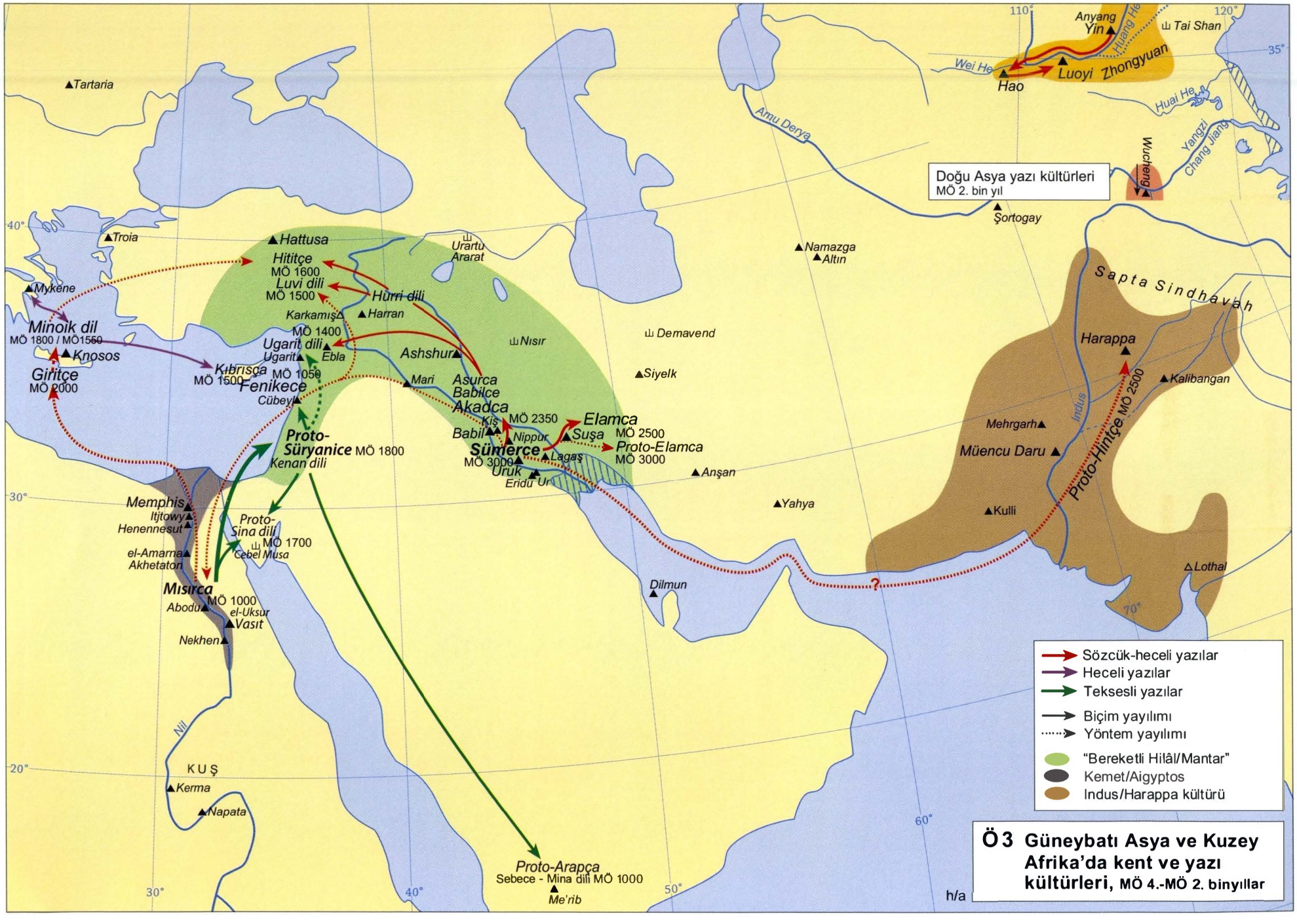
Yazı türleri; (logografik) sözcük yazıları, (heceli) hece yazılar ve (alfabetik) teksesli yazılar şeklinde üçe ayrılır. Yakın zamana kadar bu kronolojik sıranın yazı türlerinin entelektüel seviyelerini yansıttığı düşünülmekteydi. Bu düşünce sistematiğine göre teksesli yazılar, soyutlama yeteneğinin en üst seviyesine işaret ediyordu. Bunların sözcük yazılarından farkı, dilsel ifadelerin semantik anlamından soyutlanmış olmasında, heceli yazılardan farkıysa konuşma esnasında iç içe geçmiş bütünleşik sesleri kullanmamasında yatar. Bu üç yazı türü, bir görevin yerine getirilmesi için artarda gerçekleşmesi gereken süreçlerin, bu görevi her kültürde (bu durumda her dilde) ve her koşulda aynı süreçlerden geçerek yerine getirmesi gerekmediğine dair iyi bir örnek oluşturur.

Sadece alfabetik imleri kullanan bir yazı kültürünün olmaması bunun başlı başına bir göstergesidir. En soyut kavramlar (örneğin rakamlar ve matematik işlemleri) için sözcük imleri kullanılmaya devam eder. Tersinden bakıldığında, dilsel ifadelerin ses yapısı hakkında bilgi içeren im ya da im parçacıkları kullanmadan, ses dilinde bulunan her şeyin grafik işaretlerle aktarıldığı eksiksiz bir yazı oluşturmak mümkün değildir. Eski Mısır, Çin ve Maya yazısı gibi başta sözcük yazıları olarak sınıflandırılmış tüm yazıların, aslında sözcük-heceli (logoheceli) yazılar oldukları anlaşılmıştır. Bunlar semantik ve fonetik bilgiler içeren im ya da im parçacıklarından meydana gelen karma sistemlerdir.

Alfabe, her koşulda ve tüm dil kültürleri için en uygun yazı biçimi değildir. Birbirinin aynı seslenimlere sahip çok sayıda sözcüğün olduğu Çincede, karışıklıkları önlemek sözcük-heceli yazıyla daha kolaydır. Yalın bir hece yapısına sahip Japonca içinse hece yazısı daha ekonomiktir. Ünlülerin anlam ayırt etmede sadece küçük ve göz ardı edilebilir bir rol oynadığı "Sami" dillerinde, sadece ünsüzlerin kullanıldığı bir yazı daha teferruatsızdır.

Öte yandan yazan için kolay olan yazı türü, her zaman okuyucu dostu olmayabilir. 2000 ayrı imi olan bir sözcük-heceli yazı türü bir kez öğrenildikten sonra, teksesli yazılardan çok daha hızlı ve çok daha zengin yan anlamlarla okunabilir. Yazıların farklı işlevleri vardır. Her yazı türü her dile aynı şekilde uygun değildir. Dolayısıyla varlığını sürdüren sözcük-heceli yazıların eninde sonunda yerlerini teksesli yazılara "bırakmaları" beklenmemelidir. Kimi münferit diller için, hâlihazırda kullandıkları sözcük-heceli yazıyı külliyen terk etmek yerine, belli alanlar için heceli ya da tek sesli yazıları ikinci bir yazı türü olarak kullanmak avantajlı olabilir.

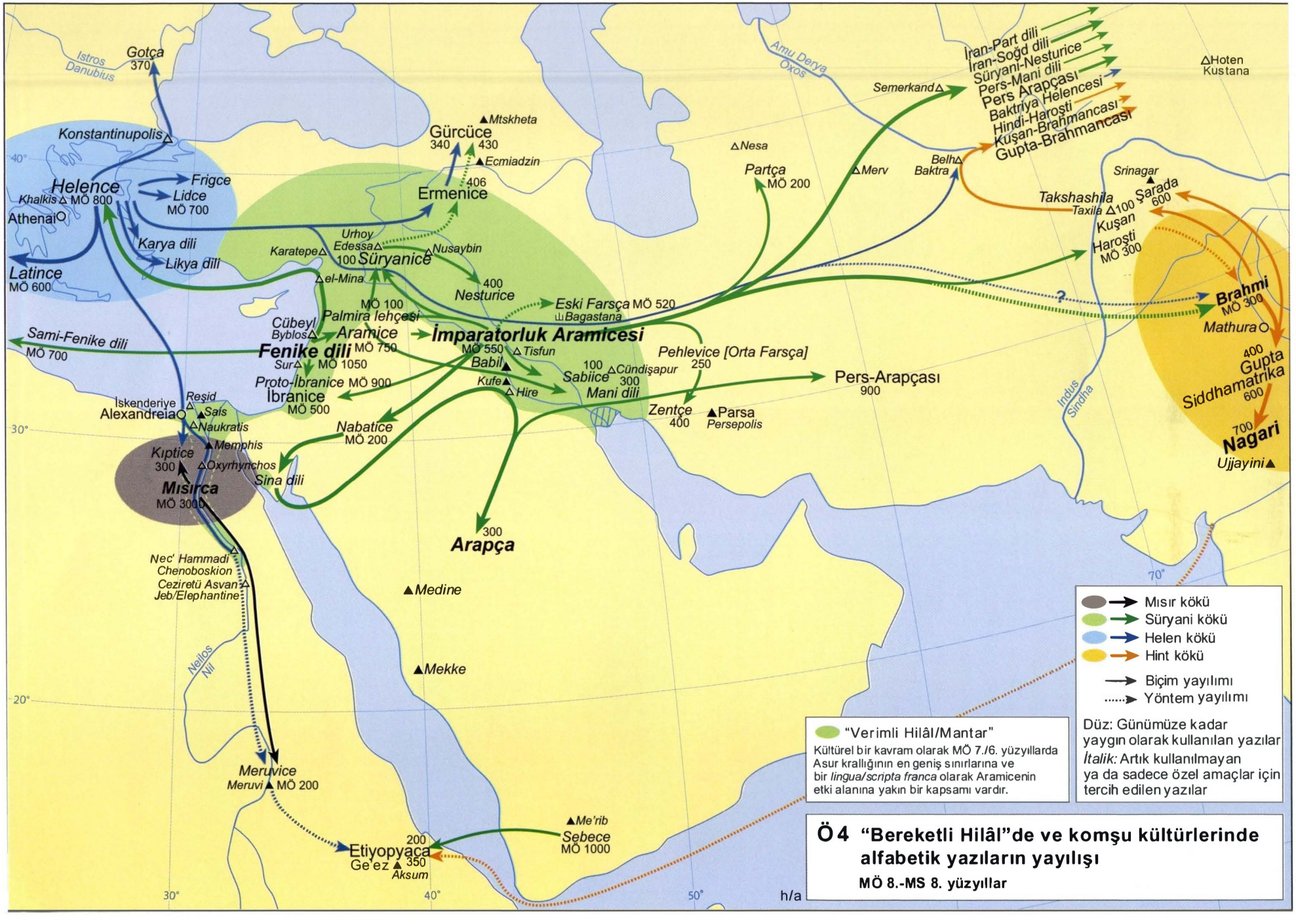
Elbette yazı sistemlerinden elde edilen bu bilgilerin, felsefi sistemlere aktarılabileceği aşikârdır.

Doğu Asya yazı kültürleri
MÖ 2. bin yıl
Şortogay
Anyang
Yin
Tai Shan
Huang He
Wei He
Hao
Luoyi
Zhongyuan
Huai He
Yangzi
Chang Jiang
Wucheng
Amu Derya
Tartaria
Troia
Mykene
Minoik dil
MÖ 1800 / MÖ1550
Knosos
Giritçe
MÖ 2000
Hattusa
Hititçe
MÖ 1600
Luvi dili
MÖ 1500
Hurri dili
Karkamış
Harran
MÖ 1400
Ugarit dili
Ugarit
Ebla
Kıbrısca
MÖ 1500
MÖ 1050
Fenikece
Cübeyl
Urartu
Ararat
Nısır
Demavend
Ashshur
Mari
Asurca
Babilce
Akadca
Kiş
Babil
MÖ 2350
Nippur
Sümerce
MÖ 3000
Uruk
Eridu
Ur
Elamca
Susa
MÖ 2500
Proto-Elamca
MÖ 3000
Lagaş
Anşan
Siyelk
Namazga
Altın
Yahya
Kulli
Dilmun
Proto-
Süryanice MÖ 1800
Kenan dili
Memphis
Itjtowy
Henennesut
el-Amarna
Akhetaton
Proto-
Sina dili
MÖ 1700
Cebel Musa
Mısırca
MÖ 1000
Abodu
el-Uksur
Vasıt
Nekhen
Nil
KUŞ
Kerma
Napata
Proto-Arapça
Sebece - Mina dili MÖ 1000
Me'rib
Sapta Sindhavah
Harappa
Kalibangan
Mehrgarh
Müencu Daru
Indus
Proto-Hintçe MÖ 2500
Lothal
?
Sözcük-heceli yazılar
Heceli yazılar
Teksesli yazılar
Biçim yayılımı
Yöntem yayılımı
"Bereketli Hilâl/Mantar"
Kemet/Aigyptos
Indus/Harappa kültürü
Ö3 Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika'da kent ve yazı kültürleri, MÖ 4.-MÖ 2. binyıllar
h/a

TAMAMI SÖZLÜK-HECELİ yazılardan meydana gelen en eski yazılar, MÖ 4. binyılın sonlarına doğru "Bereketli Hilâl'in" yayılım alanında ortaya çıktı. Bunlardan Sümer yazısı Güneybatı Mezopotamya'da, Mısır yazısıysa Kuzeydoğu Afrika'daki Nil Vadisi'nde gelişti. Her iki yazıdan büyük ihtimalle bağımsız bir sonraki yazı gelişimi, ancak bin beş yüz yıl sonra, Doğu Asya'daki "sarı ırmak" *Huang He* bölgesinde gerçekleşti. Bin yıl sonraysa, Orta Amerika'da bağımsızlığı kesin olmakla beraber diğerleri gibi sözcük-hece temelli yeni bir yazı ortaya çıktı. MÖ 2500 yılında İndus Vadisi'nde görülen (henüz deşifre edilememiş) bir yazıyla MÖ 2000 yılında kullanılmaya başlanan Krētē yazılarının "Nīl-Āmū Deryā" bölgesine ait eski yazılardan etkilendiği aşikâr. Ancak her iki bölgedeki yazı kültürü yaklaşık 1000 yıl sonra yeniden kayboldu. Uzun süreli bir boşluğun ardından bunların yerini nihayet "Bereketli Hilâl" bölgesinden ithal edilen (Helenistik bölge) ya da buradan sadece ilham almış (Hint bölgesi) teksesli yazılar aldı.

Eski yazı kültürlerinin eşzamanlı olmayan gelişimiyle "Eski Dünya"nın aynı bölgelerinde Eksen Çağ'da serpilmiş olan kültürlerin neredeyse mükemmel senkronu arasında dikkat çekici bir tezat göze çarpıyor. Sözcük-heceli yazıların ortaya çıkışı, paleoantropolojinin ortaya attığı Şamdan Modeli kalıbını izlerken (→T 2-3, 5, 10), bunların üzerine gelen (Bir tek Doğu Asya'da bu diller var olanları yerinden etmemiş, bunları sadece baskı altına almıştır) alfabetik dillerin gelişimi, açıkça *Nuh'un Gemisi* modeline uyar (→T 3). Öte yandan yazının alfabeleşmesinin kökenlerinin nereye uzandığı tartışılırken artık *Out of Africa* modeli değil, menşei olarak *Out of the Fertile Crescent* kabul edilir.

Fertile Crescent ("Bereketli Hilâl") önceleri Arap çöllerinin kuzeyinde başlayıp bir ucu Akdeniz, diğer ucuysa İran Körfezi'ne uzanan, bitki ve hayvan ıslahının ilk kez yapıldığı yarım daire biçimli bölgenin tarım tarihi içerisinde kullanılan adıydı. Ancak diğer büyük kültürel kazanımların da ilk olarak burada görülmesi nedeniyle, *Bereketli Hilâl* kavramı, Nil Vadisi'ni de içine alarak kültür tarihi içinde bir onur unvanı rolü kazandı. Neredeyse eşzamanlı olarak ortaya çıkan ve Bereketli Hilâl'le kurduğu karşılıklı ticari ilişkiler nedeniyle serpilen Anadolu toprakları üzerindeki kültürel gelişim de göz önünde bulundurulduğunda bu bölgeden görsel ve simgesel anlamda "Bereketli Mantar" diye söz edilebilir. Tıpkı daha önce hayvanların evcilleştirilmesi ve bitki ıslahında olduğu gibi yazının kendiliğinden sadece birkaç bölgede keşfedilmiş, hatta orijinal alfabetik yazının sadece tek bir bölgede icat edilmiş ve ancak bundan sonra komşu bölgeler tarafından kabul edilmiş olmasının şaşırtıcı bir tarafı yok aslında. Ne de olsa bir sorunu bir şablondan faydalanarak çözmek, sıfırdan yeni bir çözüm üretmekten daha az zahmetli. Kültürel bir kazanımın bir başka bölgede kabul görmesinde coğrafî koşulların etkisi, belli ki söz konusu kazanımların özel, kimi durumlarda tesadüflere dayanan keşiflerinden daha yaygın.

Istros Danubius
Gotça 370
Konstantinopolis
Helence
Khalkis MÖ 800
Athenai
Frigce
Lidce MÖ 700
Karya dili
Likya dili
Latince MÖ 600
Sami-Fenike dili MÖ 700
İskenderiye Alexandreia
Reşid
Saïs
Naukratis
Memphis
Oxyrhynchos
Kıptice 300
Mısırca MÖ 3000
Sina dili
Nec' Hammadi
Chenoboskion
Ceziretü Asvan
Jeb/Elephantine
Neilos Nil
Meruvice
Meruvi MÖ 200
Etiyopyaca
Ge'ez 350
Aksum
200
Me'rib
Sebece MÖ 1000
Gürcüce 340 430
Mtskheta
Ecmiadzin
406
Ermenice
Urhoy
Edessa
Karatepe
100 Süryanice
Nusaybin
el-Mina
MÖ 100
400
Nesturice
Palmira lehçesi
Cübeyl Byblos
Aramice MÖ 750
Fenike dili
Sur
MÖ 1050
Proto-İbranice MÖ 900
İbranice MÖ 500
Nabatice MÖ 200
İmparatorluk Aramicesi
MÖ 550
Tisfun
Babil
Kufe
Hire
Eski Farsça MÖ 520
Bagastana
Sabiice 100
Cündişapur 300
Mani dili
Pehlevice [Orta Farsça] 250
Pers-Arapçası 900
Zentçe 400
Parsa
Persepolis
300
Arapça
Medine
Mekke
Nesa
Partça MÖ 200
Merv
Semerkand
Amu Derya Oxos
İran-Part dili
İran-Soğd dili
Süryani-Nesturice
Pers-Mani dili
Pers Arapçası
Baktriya Helencesi
Hindi-Haroşti
Kuşan-Brahmancası
Gupta-Brahmancası
Belh
Baktra
Hoten
Kustana
Srinagar
Takshashila
Taxila 100
Şarada 600
Kuşan
Haroşti MÖ 300
Brahmi MÖ 300
Mathura
400
Gupta
Siddhamatrika 600
700
Nagari
Ujjayini
Indus Sindhu
?
"Verimli Hilâl/Mantar"
Kültürel bir kavram olarak MÖ 7./6. yüzyıllarda Asur krallığının en geniş sınırlarına ve bir *lingua/scripta franca* olarak Aramicenin etki alanına yakın bir kapsamı vardır.
Mısır kökü
Süryani kökü
Helen kökü
Hint kökü
Biçim yayılımı
Yöntem yayılımı
Düz: Günümüze kadar yaygın olarak kullanılan yazılar
İtalik: Artık kullanılmayan ya da sadece özel amaçlar için tercih edilen yazılar
Ö4 "Bereketli Hilâl"de ve komşu kültürlerinde alfabetik yazıların yayılışı
MÖ 8.-MS 8. yüzyıllar
h/a
40°
30°
20°
30°
40°
50°
70°

DÜNYANIN TEKSESLİ YAZILARINI geriye takip edip "Bereketli Hilâl"in (Filastīn/Filistin ve Lubnān/Fenike'yi kapsayan) Suriye'de kalan batı kesiminde geliştirilmiş olan proto-Süryanice ("proto-Kenan dilleri") yazısına dayandırmak mümkün. Bu yazı sözcük-heceli bir yazıyı alfabetikleştirme çabasıyla Kemet/Mısır'da ortaya çıkmıştır. Avrupa Yeniçağı'nın başlangıcından çok önce alfabetik yazı biçimi Suriye topraklarından çıkıp batıda Atlantik, doğuda ysa Pasifik okyanuslarına ulaştı. Bu esnada asıl alfabetik yazı üzerinde birbirinden farklı iki yapısal değişiklik meydana geldi. Dolayısıyla aslı Suriye'de bulunan kökten, batıya doğru bir Helenistik dalın, doğuya doğruysa bir Hint dalının uzandığını düşünmek doğru olacaktır.

Yazıların bir dilden diğerine geçişi esnasında nasıl ve ne şekilde geliştikleri, felsefenin izlediği yolu takip etmek açısından son derece öğreticidir.

Yabancı bir yazıyla karşılaşma, kültürlerin kendi yazılarını yaratmalarına yol açıyorsa *uyarım* ya da *fikir yayılımından* söz ederiz. Eğer ilham sadece belli bir yöntem, örneğin *rebus** ilkesinden meydana geliyorsa, bu durumda bir *yöntem yayılımı* söz konusudur. Resimli bilmecelerden tanıdığımız bu ilkeye göre bir sözcük için seçilen imgesel bir işaret, aynı zamanda sesteş bir başka sözcük için de kullanılır. Klasik bir örnek olarak Sümercede "ok" anlamına gelen *ti* sözcüğü yerine kullanılan işaretin, aynı dilde "hayat" anlamını taşıyan *ti* sözcüğüne de tekabül etmesi gösterilebilir. Yöntemin sistematik olarak kullanılması sonucunda sözcük yazısı, zamanla hece-yazıya dönüşür. Yabancı bir yazı türünün bir başka kültür tarafından devralınmasında, söz konusu yazıda kısmen ya da sadece belli durumlarda kullanılan yöntemlerin, devralınan yazı içerisinde sistematik olarak genelleştirildiği görülür. Örneğin Kemet'te gizli haberleşme ya da yabancı adların yazımı gibi amaçlarla sözcük imleri, o sözcüğün başlangıç harfinin işareti olarak da kullanılırdı. Dolayısıyla "ev" anlamına gelen beth, *b* ünsüzünü tarif eden harf olarak işlev görmeye başladı. Filistin'deki Kenan dili için kullanılan ve ilk salt alfabetik yazı kabul edilen proto-Süryanice yazısını, teksesli imlerin yaratılmasına yarayan Kemet menşeli bu yöntemin kullanılmasına borçluyuz.

Eğer model yazıdan sadece somut imler alınır ve bunlar aynı amaçla kullanılırsa, *biçem yayılımından* söz edilir. Örneğin "Fenike harflerinin" Helen diline alınması sırasında "yaratıcı bir yanlış anlaşılma" meydana gelmiştir. Anlaşılan o ki, Fenike dilindeki zayıf ünsüzler Helencede olmadığından, öğrenciler ve dilbilimi eğitimi olmayan tüccarlar bunları kulaklarına en yakın gelen ünlüyle karıştırmıştır. Dolayısıyla Fenike dilinde gırtlaktan yükselen bir zayıf ünsüz olan *'Aleph* [elif], Helen alfabesinde *a* ünlüsünü seslendirmeye yarayan *alpha* [alfa] harfini meydana getirdi. Nitekim Fenikeliler de zayıf ünsüzlerini zaman zaman ünlüleri vurgulamak için kullansa da, sonradan Helenlerin yapacağı gibi bunu bir kural haline getirmemişti. Yani Helen dilinin ilk kâtipleri salt bir işitme hatasına dayanarak, farkında bile olmaksızın ünlü ve ünsüz sesler için harfleriyle eksiksiz bir alfabe yaratmış oldu. Platon gibi "barbarlardan aldıkları her şeyi güzelleştirmek ve tamamlamakla" gurur duyan hiçbir Helen filozof, yukarıda adı geçen bu özel başarıyı Helen yaratıcılığının bir kanıtı olarak dile getirmeyi düşünememiştir.

Hint Brāhmī dili tüm Güney Asya dillerinin atası kabul edilir; belli ki bu dilin fonetik eğitimi almış yaratıcıları, Helenlerden farklı olarak Arami modellerini kendi dillerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde metodik olarak ele almışlar.

* Sözcüklerin alışıldık biçimlerinin dışında yazı, simge ya da resimlerle belirtilmesi [ç.n.].

Ö 5 Alfabetik yazıların gelişimi
MÖ 18.-MS 18. yüzyıllar

Tek-sesli yazılar
Mısır kökü
Süryani kökü
Yunan kökü
Hint kökü
Biçim yayılımı
Yöntem yayılımı
italik Artık kullanılmayan ya da sadece özel amaçlar için tercih edilen yazılar
Sözcük heceli yazılar
"Ana yazılar"
ÇİNCE
[ ] "Doğu Asya'da "akraba yazılar"
( ) Doğu Asya'da hece-yazılar
MAYA
{ } Mesoamérica'daki tamamlanmamış yazılar
Latin alfabesi
(1) Akdeniz havzasıyla Avrupa'daki gelişmeler MÖ 6.-MS 16. yy.
(2) Doğu Asya bölgesinde Çin yazı kültürünün ikinci ya da üçüncü yazı olarak alınması 16.-20. yüzyıllar
Germen Run yazıları 100
Insular 600
Ogham yazısı 400
1708 Sivil Alfabe
Rus Alfabesi 1918 Moskva
Komi [Kiril] Alfab 1390
800 Karolenj yazısı
Alman yazı tipleri
Gotça runları 1200
Fraktur 1522
Sütterlin 1911
900 Sekel-Macarca
370 Gotik runlar
Hümanistik Yazılar
İtalik 1423
Eski Stil 1410
MÖ 300 Iberya yazısı
Etrüsk yazısı
Latince MÖ 700 MÖ 600
Glagol yazısı 862
Kiril alfabesi 900
Gürcüce
Ermenice
Afrika yazıları 400
MÖ 700 Pön yazısı
HELENCE MÖ 800
Süryanice
Palmira lehçesi
Fenike yazısı
Aramice
300 Onsiyal yazı
Yarı-Onsiyal yazı
Proto-SÜRYANİCE
İbranice
AKADCA MÖ 2400-MS 75
SÜMERCE MÖ 3000-MS 70
Nesturice
Pehlevice
Mani yazısı
Zentçe
MÖ 200 Numidya-Libya yazısı
Kıptice 300
Proto-Sina yazısı
MISIR yazısı
Hiyeroglif MÖ 3000-MS 394
Demotik MÖ 700-MS 476
Arapça 300
Tifinağ
Meruvice MÖ 200
Proto-Arapça
Sebece MÖ 1000
200 Etiyopya yazısı
Ge'ez 350
[Teotihuacan]
[Olmeca]
[Azteca]
[Zapoteca]
[Mizteca]
MAYA 200-1566
Mesoamérica'da yazılar MÖ 5.-MS 16. yy.

HEGEL, HAZIRLADIĞI DÜNYA tarihine Zhongguo/Çin'i "Hareketsiz Birlik" adıyla kaydetti. Anlaşılan o ki Hegel'e göre Zhongguo/Çin'deki dilsel, kültürel ve her bölünmenin ardından yeniden toparlanmayı başaran siyasi birlik için, sürdürülebilir ve homojen olan, tarihsel dönüşüm ve herhangi bir karmaşık toplumun var olması için mutlak surette gerekli coğrafî çeşitlilikten daha önemliydi.

Günümüzdeki araştırma sonuçları ışığında "Orta Ülke" Zhongguo/Çin, bu büyüklükte bir toprak kütlesi üzerindeki kültürel birliğin, mutlak surette merkezî bir çekirdek bölgesinden gelmesi gerekmediğine dair iyi bir örnek oluşturur. Zira bu birlik, pekâlâ komşu bölgeler arasında binyıllarca sürmüş bir etkileşimin sonucu da olabilir. Birliklerin oluşumuna dair bu açıklamaya dilbiliminde de rastlanır. Diller arasında var olan ve dilbilimcileri söz konusu lisanları tek bir dil ailesi altında toplamaya iten ortak özellikler belki de ortak bir kökten gelmelerinden ziyade, kültürler arasındaki sürekli komşuluk ilişkilerinin neden olduğu etkileşime dayanan tipolojik ortak noktalara dayanmaktaydı.

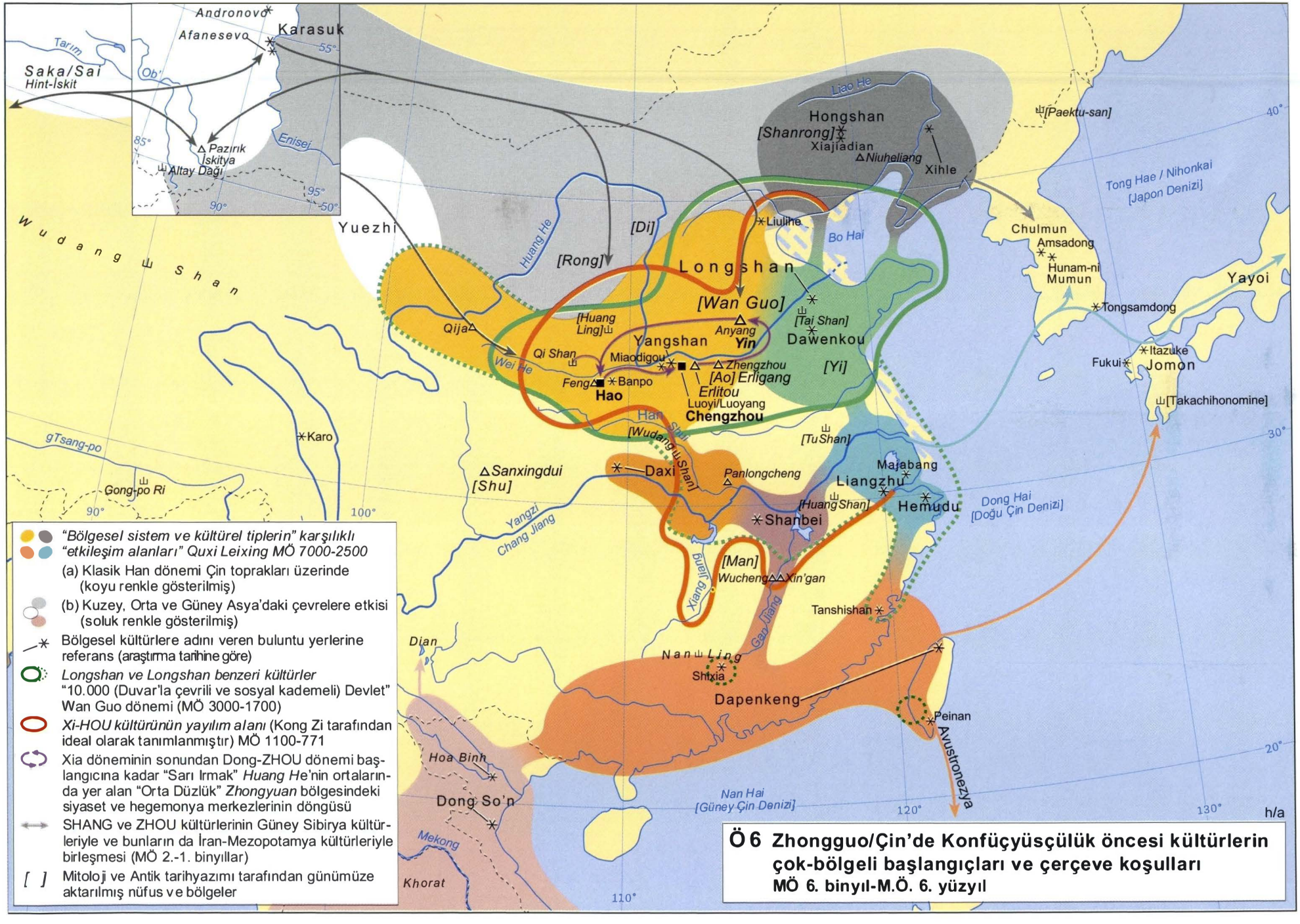
Zhongguo/Çin, dünyada iki farklı iklim bölgesinde tarım geliştirmiş olan yegâne kültürdür; serin ve kuru kuzey bölgelerinde darı ve buğday, daha ılıman ve yağışlı bölgelerinde pirinç yetişir. Her iki bölgenin de devasa büyüklükte olması sonucu, tarım ürünlerinde bölgesel farklılıkların olması kaçınılmaz. Bunun ötesinde ülkenin doğusunda, maddi ve fikrî kazanımların yayılımını ve iki ana bölge arasında meydana gelebilecek siyasi türden müdahaleleri dünyanın başka yerlerindeki gibi zorlaştıran sıradağ ya da çöl gibi coğrafî engeller de bulunmaz.

Milattan önceki iki binyıl süresince "Sarı Irmak" (*Huang He*) çevresindeki bölge nihayet öncü bir konuma yükselmeyi başardı. Bunu kültürel bağlamda en belirgin biçimde yazının geliştirilmesinde görmek mümkün. Bu esnada iktisadi ve teknik açıdan, buranın o dönemlerde Avrasya'nın batı kısmından yapılan ithalat (at) ve alınan itkiler (bronz işleme) açısından en kolay ulaşılabilir bölge olması bir rol oynamış olabilir.

Zhongguo/Çin'de büyük etkiye sahip olan ve -tıpkı dünyanın başka bölgelerinde olduğu gibi- ne yabancı kültürden alınmış bir modelle ne de kültürlerarası özgüllükle açıklanabilecek bir gelişme meydana geldi: Merkezî idareye sahip, toplumsal katmanlara göre düzenlenmiş devletlerin ortaya çıkışı. Kayırmacılığın ötesinde iç huzurun sağlanması, işbölümü yapan bir toplulukta besin maddelerinin adil biçimde dağıtılması, toplu yürütülecek işlerin örgütlenmesi ve acil durumlarda çabuk karar verilebilmesi için, belli bir nüfus yoğunluğunun üzerine çıkıldığında böylesi bir devletin tesisi kaçınılmazdır.

Kritik nüfus yoğunluğunun (geçerli tahminlere göre 50 binden itibaren) yegâne kültürel önkoşulu bitki ıslahı ve/veya hayvanların evcilleştirilmesi olabilir.

Salt nüfus büyüklüğüyle açıklanabilecek son derece önemli ikinci bir gelişme daha var. Büyük nüfusu sayesinde Zhongguo/Çin, yabancı fatih ve göçmenleri ve bunların getirdiği maddi ve fikrî ithalatları zaman içerisinde "Çinlileştirmeyi" daima başardı. Buna ilave olarak sayılabilecek koşullar arasında yüksek eğitim standartları ve entelektüel esneklik, yani Hegel'in teşhis ettiği "hareketsizliğin" tam aksi yer alır.

Ö 6 Zhongguo/Çin'de Konfüçyüsçülük öncesi kültürlerin çok-bölgeli başlangıçları ve çerçeve koşulları
MÖ 6. binyıl-M.Ö. 6. yüzyıl

İKİ PARÇADAN MEYDANA GELEN Amerika Kıtası'nın "Yeni Dünya" olarak adlandırılmasının çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan biri 1492 yılında Columbus tarafından "Eski Dünya" (Afrika, Asya, Avrupa) adına keşfedilmiş olması. Bir diğer sebepse insanın yerleştiği (Antarktika hariç) son kıta olması. Avcı, toplayıcı ve balıkçıların Amerika'ya ayak bastığı tarih hâlen tartışmalı. Geniş ölçekli olarak düşünüldüğünde (bundan 13 bin yıl öncesinden başlayarak), "Bereketli Hilâl"-de yaşayan insanların bitki ıslahı ve hayvanların evcilleştirmesine başladıkları döneme denk düştüğü tahmin ediliyor. Kıtanın buna müteakip yaşadığı kültürel gelişmelerin kendine has niteliği, binlerce yıllık gecikmeden değil, farklı coğrafi koşullardan kaynaklanmaktaydı.

Kayda değer izler bırakmayan küçük ziyaretler hariç tutulacak olursa, "Eski Dünya" ile Amerika arasında herhangi bir ticari ilişki yoktu. Güney, Orta ve Kuzey Amerika'daki önemli kültür bölgeleri arasında ticari ilişkiler yürütmek de, ancak büyük çevresel engelleri aşarak mümkündü (Mesoamérica ile And kültürleri arasındaki yağmur ormanları ve Orta Amerika'yı Kuzey kıtadan ayıran çöller gibi). Ayrıca Columbus öncesi Amerika, binek, yük ve taşımacılık hayvanı olarak kullanılabilecek (And Dağları'ndaki lamalar dışında) evcil büyükbaş hayvan eksikliği çekmesinin yanı sıra kıta, hızlı taşımacılık için tekerlekli araba ve yelkenli gemi gibi teknik gelişmelerden de mahrumdu. Tekerlek ve araba (Mesoamérica'da) sadece oyuncak olarak işlev görüyordu. Metal (demir hariç) işçiliğineyse salt takı amaçlı başvuruluyordu.

Columbus öncesi "diğer dünya"nın bizlere sunduğu en öğretici bilgi, Mesoamérica'daki kent/yazı kültürü, gökbilimi ve matematik gibi "medeni" kazanımların ya da And bölgesindeki geniş alanlı siyasi devlet organının ortaya çıkışının, teknik gelişmelerle (taş devrinden bronz ve demir çağına geçiş) ve hayvanların taşımacılık amacıyla kullanılmasıyla paralellik göstermemesidir. Oysa "Eski Dünya"ya bakarak bunların varlığı olmaksızın herhangi bir kültürün gelişmesinin imkânsız olduğu düşünülüyordu.

Sözlü (yazısız) kültürlerin felsefe tarihi içerisinde incelenmesi sırasında *folk*, *sage* ve *school philosophy** arasında bir ayrım yapmak gerekir. *Folk philosophy* altında, insanların gündelik yaşamda referans olarak kabul ettikleri düsturları ve insan doğası ve dünyaya dair, *common sense*'e** tekabül eden tasavvurları anlamak gerekir. Eğer burada bahsedilen düsturlar belli bir kültüre özgüyse, bu durumda *ethnophilosophy*den*** söz etmek de mümkündür.

Bir "bilge kişi"nin bu düsturları salt yaşamasının yanı sıra bunları düşünmesi ve "sorgulaması" *bilge felsefesi* kavramıyla açıklanır. Buna bir örnek olarak Meksikalı bir "bilge"nin (*tlamatini*), İspanyol fethinden sadece birkaç onyıl önce söyledikleri verilebilir: "Dünyada kimse gerçeği söylemiyor olabilir."

Öte yandan bir toplumda, bu düsturların yanı sıra dünyanın ve insanın oluşumu, tarihi ve geçiciliği üzerine sistematik olarak öğreti geliştiren, aktaran ve bunları başka öğretiler (ikinci anlamıyla "okul") karşısında savunan bilginlerden (rahip, soylu ya da danışmanlar) müteşekkil bir zümre olduğunda, buna *ekol felsefesi* adı uygun düşecektir. Nitekim İspanyol Fransisken misyonerleri, 1524'te Aztek rahipleriyle México'da bir din şurası yaptıklarında karşılaştıkları tablo buydu.

Yandaki Mesoamérica haritasında siyasi ve sanat- tarihsel açılardan önemli yerlerin yanı sıra günümüze kalan yazılı belgelerle bağlantılı mekânlar da gösterilmiştir.

---

* (İng.) Halk, bilge ve ekol felsefesi [ç.n.].

** (İng.) Sağduyu [ç.n.].

*** (İng.) Etnik felsefe [ç.n.].

Ö 7 Başka bir dünya Columbus öncesi Amerika

AFRİKA'NIN AVRUPA tarafından sömürgeleştirilmesinden önceki kültürel çeşitliliği, Columbus öncesi Amerika'dan çok daha büyük ve geniş yelpazelidir. Tıpkı Amerika Kıtası'nda olduğu gibi Afrika'da da coğrafî etmenlerin kıta tarihi üzerindeki etkisi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bu etmenlerden biri Afrika'yı Amerika'dan ayırır: Başka kıtalarla temaslar. Afrika, insanlığın başlangıcından bu yana Güneybatı Asya'yla, sonra Avrupa ve (Muson akıntısının yardımıyla) Güney Asya, hatta Madagaskar üzerinden Güneydoğu Asya'yla ilişki halindeydi. Bu temasların sonuçları büyük olsa da, etkileri elbette sadece belli bölgelerle sınırlı kaldı. Avrupa sömürgeciliği öncesinde kıta üzerinde homojen bir etkileri olmadı.

Sudan ve Sahra Çölü'nün güneyinde kalan yazı kültürlerini (Hristiyan İtyop'ya ve kıtanın kuzey kesimini ve doğu kıyılarını kaplayan İslâm kültürleri), bu kıtalararası temaslarla açıklamak mümkün. Tıpkı Amerika'da olduğu gibi, Avrupalıların gelişinden önce Afrika'nın Sahra Çölü'nün güneyinde kalan kesimlerinde tekerlek bir taşıma aracı olarak kullanılmıyor, ancak Amerika'dan farklı olarak demir işleniyordu (demirci ustalarının mesleki anlayışlarıyla bağlantılı olarak). Bu yöntem Güneybatı Asya'dan ithal edilen şablonlardan bağımsız olarak, bir ihtimal eski bakır üretimine dayanarak geliştirilmişti.

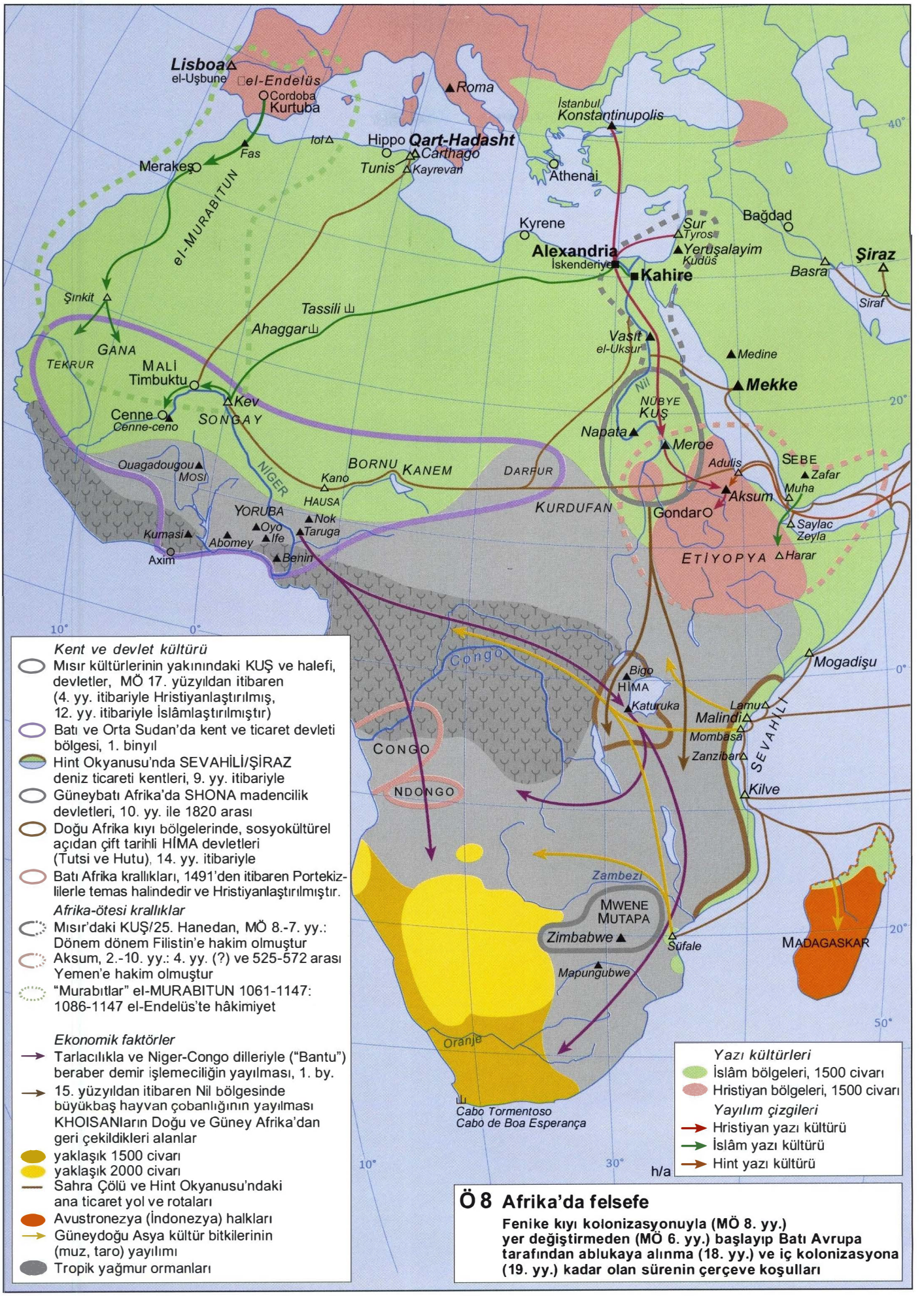
Afrika'da insanlar, tıpkı Avrupa sömürgeciliği öncesi Amerika'da olduğu gibi salt yağmur ormanları, savan, bozkır ya da çöllerde değil, organize tarım yapılan topraklarda, merkezî idareye sahip, bölgeler üstü ve çokuluslu devlet ve kentlerde de yaşıyorlardı. Afrika'da kentsel merkezlere Sahra'nın güneyinde ve Afrika'nın doğu kıyısı boyunca en az 1000 yıldır rastlanır. Batı Afrika'daki yerleşimlerin sebebi Akdeniz ve Nil kıyısındaki kentlerle kurulan ticaret ilişkilerinin yanı sıra bölgenin başlı başına sahip olduğu gelişmiş tarım kültürüdür.

Sömürgecilik de Afrika'ya sadece dışarıdan, örneğin Güneybatı Asya ve Avrupa'dan gelmedi, kıta içi sömürgecilik de vardı ve benzer sonuçlar doğuruyordu: Nilotik dile sahip Hima devletlerindeki yerel halkın "aşağı tabaka"ya indirgenmesi, çevresel açıdan olumsuz bölgelere sürülmeleri ya da taşınan hastalıklarla kırılmaları; nitekim Bantuların Doğu ve Güney Afrika'da yaşayan Khoisanlara yaptıkları tam da buydu -üstelik Boerlerden* ve Britanyalılardan da önce.

İki kıtanın Avrupa sömürgeciliği öncesine dair en önemli farkı, Amerika'nın insanlığın en son, Afrika'nınsa ilk olarak yerleştiği kıta olması. Columbus öncesi Amerika'nın etnik ve dil zenginliği yaklaşık 10 bin civarındayken, Afrika'da bunun on katıydı.

Bunlar, "Afrika felsefesinin sözlü geleneği"ni ortaya çıkarmaya çalışırken dikkat edilmesi gereken tarihsel ve coğrafi çerçeve koşullardır. Afrika'daki çeşitli bölge ve dil gruplarını birbirine bağlayan, diğer kıtalarda yaşayan insanlarda da karşımıza çıkan bir şeydir: insanların gerek özgül dil becerileri gerekse felsefi yetkinlikleri için temel koşul olan bilişsel yetiler. Afrika'nın felsefeye yaptığı en kalıcı katkı, alışılmadık dünya ve değer anlayışında değil, daha ziyade insanlığın erken tarihinde bu bilişsel yetilerin geliştirilmesinde ve diğer kıtalara yayılmasında aranmalıdır (→T 1, Ö 1).

* (İng.) Hollanda asıllı Güney Afrikalı [ç.n.].

Ö 8 Afrika'da felsefe

Fenike kıyı kolonizasyonuyla (MÖ 8. yy.) yer değiştirmeden (MÖ 6. yy.) başlayıp Batı Avrupa tarafından ablukaya alınma (18. yy.) ve iç kolonizasyona (19. yy.) kadar olan sürenin çerçeve koşulları

FELSEFENİN DÖRT TARİHİ

"AVRUPA FELSEFESİ" OLARAK adlandırılan olgu, Avrupa dışı süreçler dâhil edilmeden anlaşılamaz. Hatta daha da ileri giderek, "Avrupa felsefesi"nin, başka yerlerde gerçekleşip Avrupa'ya geçen gelişim süreci olmaksızın kavranamayacağı dahi söylenebilir. "Garp felsefesi" tabir edilen gelişmenin başlangıçları, Helenlerin "Şark" (*Anatolē*) olarak adlandırdığı bölgede yatıyor. Buradaki ilk merkez Milētos'tu. Nitekim bunda şaşıracak bir şey yok, zira Avrupa için felsefe güneydoğu bölgesinde, yani "Nīl-Āmū Deryā Bölgesi"nin kent, yazı ve bilim kültürüne en yakın kesiminde başladı.

İkinci ve asıl merkez Avrupa'daydı: Athēnai. Ne var ki hemen bundan sonraki üçüncü merkez olan Aleksandreia yine Avrupa sınırlarının dışında, Kemet/Aigyptos'ta, ardından gelen Bağdād [Bağdat] ise, Arap dilinde "[Güneşin] Yükseliş Yeri" *Maşrık* olarak adlandırılan Orient'in [Şark] biraz daha derinlerindedir. Bunun sebebi de aşikâr. Büyük İskender ve Ptolemaiosçu halefleri tarafından Helenleştirilen Aigyptos, hem maddi hem de bilimsel kaynaklar açısından Akdeniz havzasının en zengin ülkesiydi. Roma idaresi altındayken Syria'yla beraber imparatorluğun ticari ve kültürel incisiydi. Helen felsefesi içerisindeki son büyük öğreti olan "Yeni Platonculuk" bu ülkelerde ortaya çıktı.

Söz konusu bölgeler Araplar tarafından fethedildikten sonra Halifeliğin, bilimsel açıdan en gelişmiş bölgelerindeki felsefe Süryani hekimler aracılığıyla Müslüman bilginler tarafından tevarüs edildi. Bilginlerin büyük çoğunluğu İran menşeliydi. Dolayısıyla Esfahān [İsfahan] ve Nīšāpūr [Nişabur] gibi İran kentleri kısa sürede Bağdād'la rekabet eden felsefe merkezleri oldu. Nihayet İslâm'ın el-Endelüs [Endülüs]/Iberia'ya kadar yayılmasıyla yeni merkez tekrar Avrupa'ya, Helenler tarafından haklı olarak "Hesperidler Diyarı" (*Hesperia*) adıyla anılan Batı'daki Kurtuba/Córdoba'ya ve oradan da Paris'e gelmiş oldu. Felsefenin Avrupa'ya dönüş yolculuğu, Romalıların *Occidens* [Garp] yani "[Güneşin] Batış Yeri" dâhilinde saydıkları Kuzey Afrika üzerinden gerçekleşti. Roma'dan bakıldığında Kuzey Afrika'nın Garp'a dâhil edilmesi son derece anlaşılırdır. Araplar da bu sınıflandırmaya sadık kalmış ve burayı aynı adla, kendi dillerindeki karşılığı olan *Mağrib*'le anmıştır.

Yeniçağ'la beraber İtalya'da bilim ve felsefe devrim niteliğinde yeni bir başlangıç yaşadı. Ancak bu başlangıç da Avrupa dışında, Akdeniz havzasında gerçekleşen gelişmelerden bağımsız değildir (→K 1-2).

"Avrupa felsefesi"ni, Helen ve İncil çıkışlı, ("Şarkiyatçı") dünya ve değer anlayışlarının birleşimi olarak nitelendirmek mümkün. Bu görüşlerin nerede birleştiği sorusuna verilecek yanıt, Avrupa değil, Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika'dır.

Antik çağda bu birleşmeye yol gösteren düşünceler, Aleksandreialı Philon ve Ōrigenēs ile eski Kartaca yakınlarından gelen Augustinus gibi Yahudi ve erken dönem Hristiyan ilâhiyatçılardan çıkmaktaydı. Nitekim yine Aleksandreia çıkışlı senkretik* Helenizm de bunun için gerekli zemini hazırladı.

İncil ve (artık Aristotelēsçi felsefeden uzaklaşmış) Helen düşünce sistemlerinin, Ortaçağ'da yaşanan ikinci birleşmesi yine Yahudi bilginlerin (Kayrevān'da Isaac Israeli, el-Kāhire'de Maimonides) yanı sıra Müslüman filozoflar tarafından başlatıldı. Bunlardan ikisi olan (Türk kökenli) el-Fārābī ve (Tacik kökenli) İbn Sīnā, Maveraünnehir Orta Asya'sından (→B 5), el-Gazālī ise Kuzeydoğu İran'daki Tūs kentinden gelmekteydi. Kurtubalı İbn Rüşd, defalarca Marrākuş'ta ikamet etti ve hayata gözlerini burada yumdu.

* (Yun./Lat./Fr.) Farklı din, kültür ya da düşünce okullarını birleştirici [ç.n.].

B 1 "Avrupa" felsefesi Havzası ve yayılım alanı

ANTİK HELLAS'TA FELSEFENİN başlangıç tarihine giriş mahiyetindeki en kapsamlı çalışmalardan birinde F. A. Lange (1866 yılı, Zürih) şöyle yazmıştı: "Doğu'nun Helen kültürü üzerindeki etkisi için iki farklı açıklama vardır; bilimsel hareketin Helen dünyasının doğu kesimlerinde, yani Mısır, Fenike ve Pers devletiyle ilişkilerin en canlı olduğu bölgede başlamış olduğu gerçeği, efsanelerde anlatılan gezgin Helen filozofların hikâyesinden çok daha tutarlıdır. Helen eğitiminin mutlak bir başlangıç olması, bu fikir altında tarzın orijinalliği anlaşıldığında doğru kabul edilebilir; ne var ki bu, tarihin olağan kaynaklarının sessiz kaldığı alanlarda doğal koşulların gözlemlenmesiyle ortaya çıkan ilişki ve etkileri reddettiği noktada bir hayalete dönüşmeye mahkûmdur."

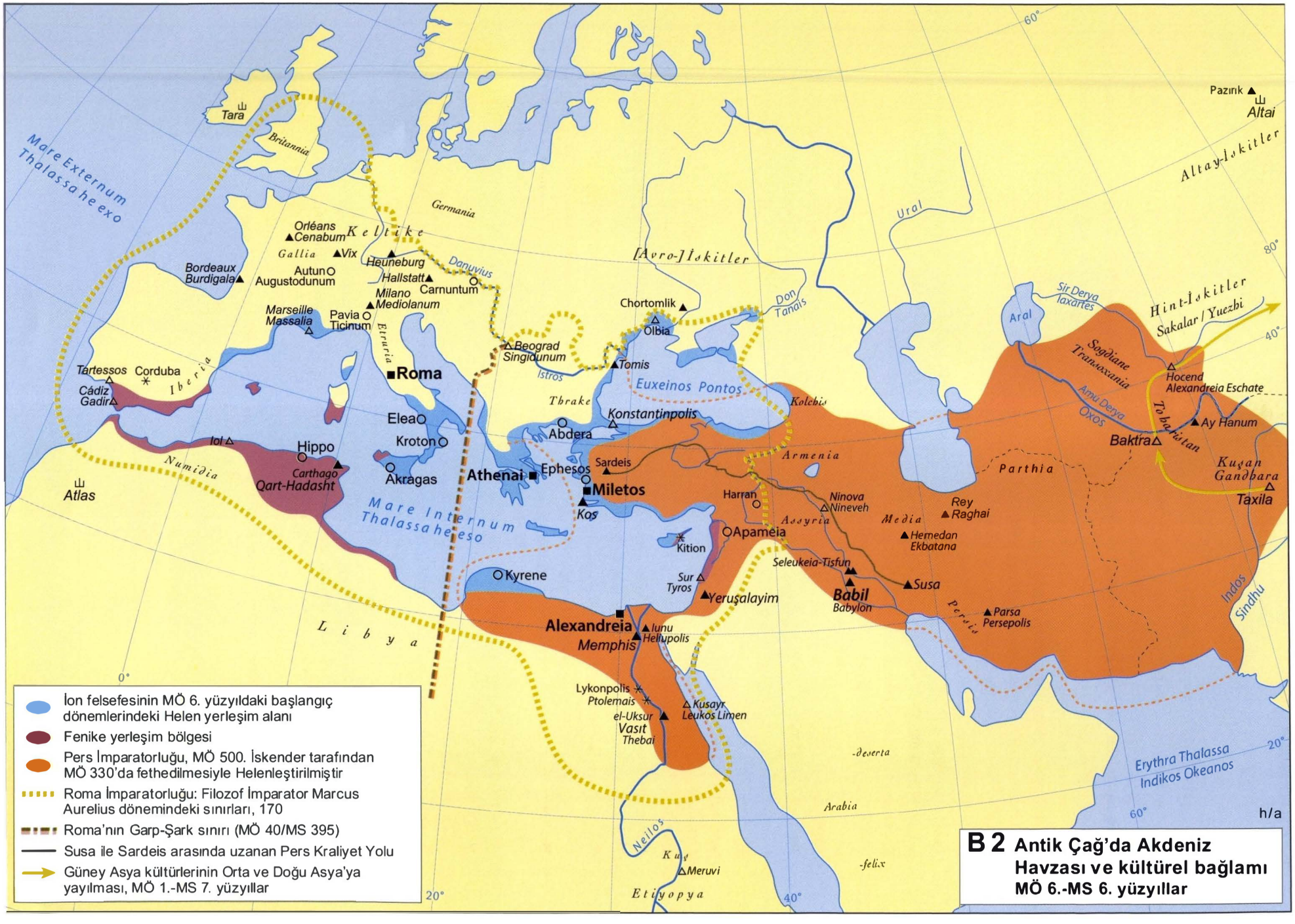
Geleneksel tarihyazımının dile getirmediği şeylerin çoğu, günümüzde arkeoloji tarafından günışığına çıkarılmış buluntularla belgelenmiş durumda: Buna göre Milattan önceki 6. yüzyılda -Ionia'dan Sikelia/Sicilia'ya kadar uzanan- Helen kentlerindeki bilim ve felsefenin öncesinde, iki yüzyıl boyunca tüm Helen yerleşimlerinde bir "Şarklaşma evresi"nden geçildi ve bu sırada sayısız maddi, sanatsal, edebî ve fikrî ürün ortaya çıktı.

Bu kültürlerarası aktarım sadece Helen değil, Kypros'tan Ibēria'ya kadar tüm Helen yerleşimlerini bir havza gibi kapsayan müşterileriyle Fenikeli tüccarlar tarafından da gerçekleştirildi. "Kara Toprak" olarak da adlandırılan *Kemet*'i ve Anadolu'nun geniş kesimlerini kapsayan, "Bereketli Hilâl"in ilk imparatorluğu Asurlular, bu geniş kapsamlı ticareti kolaylaştıran bir etken olmuştu. Ardından Medler ve Pers İmparatorluğu geldi. Persler MÖ 6.-4. yüzyıllar arasında tüm "Nīl-Āmū Deryā Bölgesi"ni kapsıyordu. Pers İmparatorluğu, Hellas, Ionia, Filastīn/Palaistinē, Kemet/Aigyptos, Bābil/Babylōnia, Transoxania ve Gandhāra gibi kültürtarihsel adlar taşıyan Avrupa, Kuzey Afrika, Güneybatı, Merkez ve Güney Asya bölgelerini kapsayan ilk büyük imparatorluktu. Kendilerinden önceki siyasi birleşme ve Ahameniş İmparatorluğu'nun yaptığı yollar olmadan ne "İskender İmparatorluğu" ne de bölgede bunu müteakip yaşanan Helenleşme süreci bu hızla gerçekleşebilirdi.

Helenler Fenikelilerden, yazının dışında, -Aristotelēs tarafından -Carthago örneğinde- örnek olarak bahsedilmiş hukuk yapılarını da öğrenmişlerdi. Fenikelilerin son derece gelişmiş "Semitik" hukuk kültürleri, yine Kartaca üzerinden, Avrupa bilim tarihine en büyük katkılarından biri hukuk sistemi olan Roma'ya da geldi; dolayısıyla Roma hukuku üzerinde etkisi olmadığı da söylenemez.

Helenler başta Aigyptos ve Mesopotamia'da, ardından Medlerle Persler arasında, felsefelerinin temelini oluşturan bilimleri öğrendikleri gibi, söz konusu kültürlerden dünyanın ve insanın oluşumuna dair spekülatif fikirler de tevarüs etti. Bu görüşler mitolojik anlatılar çerçevesinde ele alınsa da, giderek artan oranda fiziksel ve soyut kategorilerden de (ilk madde olarak "su" ya da "kaynaksız ışıklar" gibi) faydalanıyordu. Kendi tasavvurlarıyla kıyaslandığında, güneş tanrısı ve insanlığın, yarı tanrılarla nemflerden geldiğine dair Helen mitleri Mısırlı rahiplere çocuk masalları gibi geliyordu. Solon MÖ 600 yılında Sais'te böyle işitmişti.

Helenler ve Romalılar kuzey yönünde, Traklar, İskitler ve Keltlerle temas halindeydi. Tüm insanların felsefî düşünme yetisine sahip olduğuna inanan Stoacı araştırmacılar, Keltler arasında "felsefe"lerini sözlü olarak aktaran rahip, öğretmen ve büyücülere rastlamıştı. Günümüzde Kelt büyücüleri kültürbilimciler tarafından, aynı dil ailesinin mensubu olan Güney Asya'daki Brahmanlar kastıyla eşdeğer görülüyor.

İon felsefesinin MÖ 6. yüzyıldaki başlangıç dönemlerindeki Helen yerleşim alanı
Fenike yerleşim bölgesi
Pers İmparatorluğu, MÖ 500. İskender tarafından MÖ 330'da fethedilmesiyle Helenleştirilmiştir
Roma İmparatorluğu: Filozof İmparator Marcus Aurelius dönemindeki sınırları, 170
Roma'nın Garp-Şark sınırı (MÖ 40/MS 395)
Susa ile Sardeis arasında uzanan Pers Kraliyet Yolu
Güney Asya kültürlerinin Orta ve Doğu Asya'ya yayılması, MÖ 1.-MS 7. yüzyıllar
B 2 Antik Çağ'da Akdeniz Havzası ve kültürel bağlamı
MÖ 6.-MS 6. yüzyıllar
h/a
Mare Externum Thalassa he exo
Mare Internum Thalassa he eso
Britannia
Germania
Keltike
[Avro-]İskitler
Altay-İskitler
Hint-İskitler
Sakalar / Yuezhi
Ural
Aral
Sir Derya Iaxartes
Amu Derya Oxos
Tokharistan
Sogdiane Transoxania
Hocend Alexandreia Eschate
Ay Hanum
Baktra
Kuşan Gandhara
Taxila
Parthia
Armenia
Media
Assyria
Kolchis
Euxeinos Pontos
Don Tanais
Istros
Thrake
Danuvius
Etruria
Iberia
Numidia
Libya
Arabia
Aegyptus
Indos Sindhu
Erythra Thalassa Indikos Okeanos
Tara
Atlas
Pazırık
Altai
Orléans Cenabum
Gallia
Vix
Heuneburg
Hallstatt
Carnuntum
Autun Augustodunum
Bordeaux Burdigala
Milano Mediolanum
Pavia Ticinum
Marseille Massalia
Tartessos
Corduba
Cádiz Gadir
Roma
Elea
Kroton
Akragas
Hippo
Carthago Qart-Hadasht
Iol
Beograd Singidunum
Chortomlik
Olbia
Tomis
Konstantinpolis
Abdera
Athenai
Ephesos
Sardeis
Miletos
Kos
Harran
Ninova Nineveh
Rey Raghai
Hemedan Ekbatana
Apameia
Kition
Kyrene
Sur Tyros
Yeruşalayim
Seleukeia-Tisfun
Susa
Babil Babylon
Parsa Persepolis
Alexandreia
Memphis
Iunu Heliupolis
Lykonpolis Ptolemais
el-Uksur
Vasit Thebai
Kusayr Leukos Limen
Meruvi
Kuş
Etiyopya
Neilos
-deserta
-felix
0°
20°
40°
60°
80°

ANTİK HELLAS'TAKİ BİLİM ve felsefenin başlangıcını, önce Ionia, Milētos gibi kolonilerinde ve kuzeydeki kentlerde bulmak mümkün. En saygın filozoflar arasında Milētos'taki Thalēs ve Anaksimandros ile Ephesoslu Hērakleitos anılabilir. Bilim ve felsefe alanındaki atılım esnasında Ionia, "Eski Dünya"nın batı kısmında ilk kez sistematik olarak para vasıtasıyla ticaret yapan Lydialıların, ardındansa Pers İmparatorluğu'nun idaresi altındaydı.

Başka etmenlerin yanı sıra Pers İmparatorluğu'nun ilerlemesiyle de ağırlık noktası, Krotōn'daki Samoslu Pythagoras, Akragas'taki Empedoklēs ve Elea'daki Parmenidēs aracılığıyla hızla İtalyan ve Sikelia kolonilerine kaydı. Bilimsel ve felsefî açıdan önemli diğer koloniler, Prōtagoras ve Dēmokritos'un memleketi olan Abdēra (Thrakē [Trakya]) ve daha sonra Afrika Libyē'deki Kyrēnē'dir.

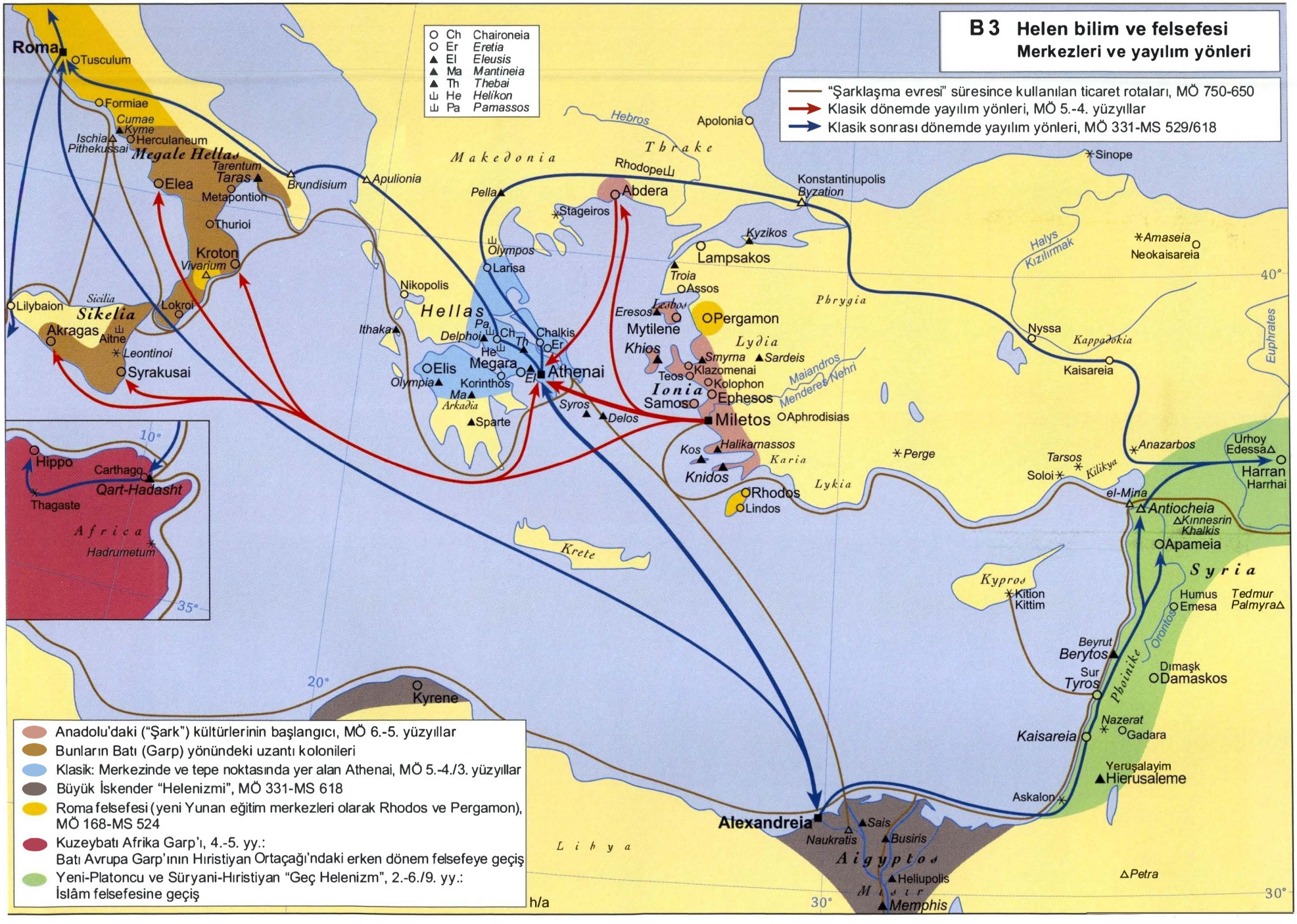
Athēnai, MÖ 5. yüzyılda yaşanan "Perikles Çağı"nda, sanat, şiir, felsefe ve bilimler alanında kendinden önceki tüm yerleşimleri aşan bir kent hâline geldi ve Platoncu *Akadēmeia* okulunun MS 529 yılında kapanmasına dek felsefe tarihindeki merkezî konumunu 1000 yıl boyunca sürdürmeyi başardı. Kent asıl altın çağını MÖ 4. yüzyılda, rol modeli Sokrates ve klasikler olarak kabul edilen Platōn ve Aristotelēs'le yaşadı. Bunların okullarının yanı sıra Künik Antisthenēs, Stoalı Kitionlu Zēnōn ve Epikuros da Athēnai'de okullarını açmıştır. Sırf *Akadēmeia* bile yüzyıllarca var olmayı başardı, elbette felsefî yönelimini birkaç kez değiştirmek zorunda kalarak. Hatta geçici olarak Ēlisli Pyrrhōn'un Şüpheci (agnostik olarak tüm yargılardan kaçınma) öğretisiyle bile idare edildi.

Pers İmparatorluğu'nun Büyük İskender tarafından yıkılmasının ardından bilim merkezi tıp (Erasistratos ve Hērophilos), matematik (Eukleidēs) ve gökbilimi (Ptolemaios) gibi disiplinlerin büyük kişiliklerinin buluştuğu Aleksandreia'ya kaydı. Felsefe alanındaysa Athēnai ile bağlantı hiçbir zaman kopmadı. Bunun ardından Aleksandreia'dan, kurucusu Plōtinos olan Yeni Platoncu felsefe çıktı. Kuruluşunun üzerinden çok zaman geçmeden Aleksandreia kenti Helenci-Yahudi eğitimin, "Miladi takvime geçişten" sonraki iki yüzyılda Helenci-Hristiyan eğitimin merkezi oldu (→B 1).

Roma İmparatorluğu'nun Hellas'ı fethinin ve Doğu Akdeniz havzasına yayılmasının ardından Roma kenti felsefenin üçüncü merkezi haline geldi. Roma'nın felsefe için anlamı, hukuk bilimlerini yaratmasının (→B 2, K 1) yanı sıra (Cicero ve Boethius'un yazılarıyla) Latin Batı Avrupa üzerinde bıraktığı etkidir.

Kuzeybatı Afrika'daki en önemli felsefe düşünürü Hippo'daki Augustinus'tur (aynı zamanda geç dönem Akdeniz Antik Çağı'nın en önemli Hristiyan filozoflarındandır). Aynı dönemin diğer önemli filozoflarının da büyük kısmını Avrupa dışında, Aigyptos, Syria ve Anadolu'da aramak gerekir. Helen tarihinin "Şarklaşma evresi" sırasında "Eski Dünya"nın batı kısmındaki bilimlerin felsefî temeline dair ilk itkiler buradan gelmişti.

Aradan bin beş yüz yıl geçtikten sonra Müslüman bilginler kendi tarihlerinin "Helenleşme evresi"nde "Eski Dünya"nın bu kesimindeki felsefe ve bilimlerin gelişimi için gerekli itkileri yine aynı bölgeden aldılar; böylece döngü yeniden başlangıç noktasına, "Doğu"ya dönmüş oldu.

B 3 Helen bilim ve felsefesi
Merkezleri ve yayılım yönleri
"Şarklaşma evresi" süresince kullanılan ticaret rotaları, MÖ 750-650
Klasik dönemde yayılım yönleri, MÖ 5.-4. yüzyıllar
Klasik sonrası dönemde yayılım yönleri, MÖ 331-MS 529/618
Ch Chaironeia
Er Eretia
El Eleusis
Ma Mantineia
Th Thebai
He Helikon
Pa Pamassos
Roma
Tusculum
Formiae
Cumae
Kyme
Ischia
Pithekussai
Herculaneum
Megale Hellas
Tarentum
Taras
Elea
Metapontion
Thurioi
Kroton
Vivarium
Brundisium
Apulionia
Lilybaion
Sicilia
Sikelia
Akragas
Aitne
Leontinoi
Syrakusai
Lokroi
Hippo
Carthago
Qart-Hadasht
Thagaste
Africa
Hadrumetum
10°
35°
20°
Kyrene
Hebros
Thrake
Makedonia
Pella
Rhodope
Abdera
Stageiros
Apolonia
Konstantinupolis
Byzation
Sinope
Olympos
Larisa
Nikopolis
Hellas
Ithaka
Delphoi
Pa
Ch
Th
Chalkis
Er
He
El
Athenai
Megara
Elis
Olympia
Korinthos
Ma
Arkadia
Sparte
Syros
Delos
Kyzikos
Lampsakos
Troia
Assos
Lesbos
Eresos
Mytilene
Khios
Pergamon
Lydia
Smyrna
Sardeis
Klazomenai
Teos
Kolophon
Ionia
Ephesos
Samos
Miletos
Aphrodisias
Maiandros
Menderes Nehri
Halys
Kızılırmak
Amaseia
Neokaisareia
Phrygia
Nyssa
Kappadokia
Kaisareia
Euphrates
Kos
Halikarnassos
Karia
Knidos
Perge
Lykia
Rhodos
Lindos
Tarsos
Soloi
Kilikya
Anazarbos
Urhoy
Edessa
Harran
Harrhai
el-Mina
Antiocheia
Kınnesrin
Khalkis
Apameia
Syria
Humus
Emesa
Tedmur
Palmyra
Kypros
Kition
Kittim
Krete
Beyrut
Berytos
Sur
Tyros
Phoinike
Oronfos
Dımaşk
Damaskos
Nazerat
Gadara
Kaisareia
Yerusalayim
Hierusaleme
Askalon
Petra
Alexandreia
Naukratis
Sais
Busiris
Aigyptos
Heliupolis
Memphis
Misir
Libya
30°
40°
h/a
Anadolu'daki ("Şark") kültürlerinin başlangıcı, MÖ 6.-5. yüzyıllar
Bunların Batı (Garp) yönündeki uzantı kolonileri
Klasik: Merkezinde ve tepe noktasında yer alan Athenai, MÖ 5.-4./3. yüzyıllar
Büyük İskender "Helenizmi", MÖ 331-MS 618
Roma felsefesi (yeni Yunan eğitim merkezleri olarak Rhodos ve Pergamon), MÖ 168-MS 524
Kuzeybatı Afrika Garp'ı, 4.-5. yy.:
Batı Avrupa Garp'ının Hıristiyan Ortaçağı'ndaki erken dönem felsefeye geçiş
Yeni-Platoncu ve Süryani-Hıristiyan "Geç Helenizm", 2.-6./9. yy.:
İslâm felsefesine geçiş

MİLATTAN ÖNCEKİ SON binyılın ortalarında yaşanan Eksen Çağ, dünya ve insan anlayışının "mitolojiden uzaklaştırılması" çabası tarafından belirlenmiştir (→T 5). Aradan bin yıl geçmesiyle dinî yaşam biçimleri ve düşünce kategorileri kendilerini yenilemeye başladı (→T 11). Dönüşüm, Eksen Çağ'daki üç büyük kültür bölgesinde neredeyse eşzamanlı yaşanmakla kalmadı; geniş yayılım gösteren dinler sayesinde, dünyanın o güne dek felsefî doruk noktalarıyla temas etmemiş köşeleri de onlara katıldı (→Ö 8, G 3 ve 5, D 3 ve 5).

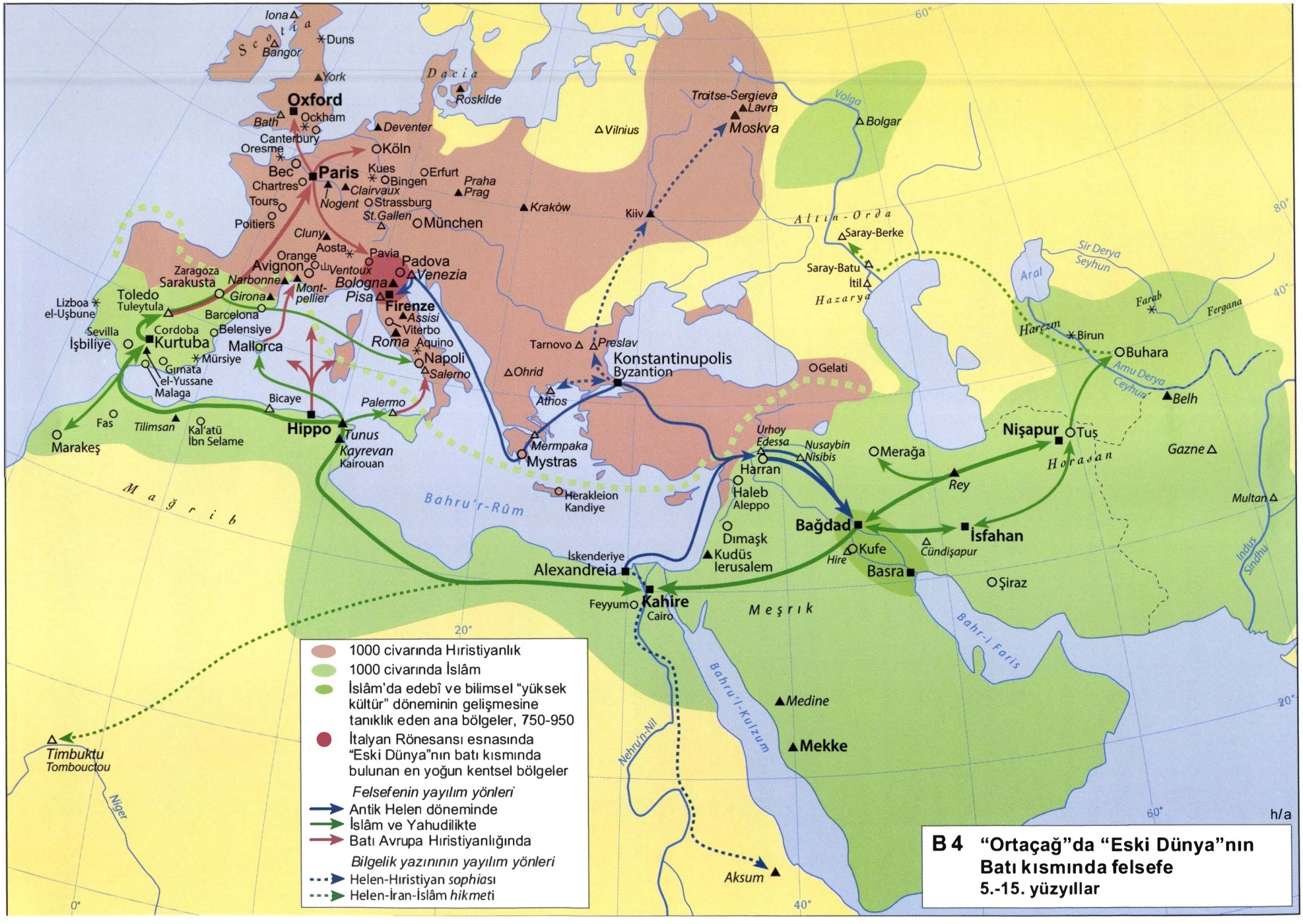
Yayılmakta olan Eksen Çağ kültürleri için dinlerin Avrupa'daki önemini ve buna koşut olarak felsefenin yeni yönelimlerini J. G. Herder (1790 yılında Almanya'daki Weimar'da) şu şekilde ifade etmişti: "Kuzey, Doğu ve Batı Avrupa'nın toplam kültürü, Roma-Helen-Arap tohumlarından büyümüş bir bitkidir. Bu sert topraklarda kendine özgü ve başlarda oldukça acı meyveler verebilmesi için bu bitkinin uzun vakte ihtiyacı oldu; evet, bunun için alışılagelinenin dışında bir araca, bir dine [Hristiyanlık] gereksinim vardı ki, Romalıların fetihlerle yapamadığını tinsel bir fetihle başarabilsin. [...] Arap felsefesi Kur'an üzerinden gelişmiş, yazıları çevrilmiş olan Aristotelēs sayesinde sadece bilimsel bir yön kazanmıştır. Ümmî Muhammed, en eğitimli Helen düşünürle [Aristotelēs], yeni çağların metafiziğine yönünü verme şerefini paylaşıyor."

"Avrupa felsefesi"nin Ortaçağ başından sonuna kadar izlediği yolları gösteren harita, Ortaçağ'ın Hristiyan "dünya haritaları" (*mappae mundi*) ile neredeyse örtüşür. Hindistan bu haritalarda ancak ince bir şerit olarak gösterilmektedir, Zhongguo/Çin ise hiç kaydedilmemiştir. Afrika Kıtası'nda haritaların doğu sınırı, Nil Irmağı'nın doğduğu tahmin edilen İtyop'ia'ya, batıdaysa Atlas Sıradağları'na kadar uzanmaktaydı. Erken dönem Etiyopya'daki Aksum Krallığı, HelenciHristiyan bilge yazıtlarını 4. yüzyıl gibi erken bir dönemde keşfetmişti. İslâm'ın yayılmasıyla beraber Mağrip'te ilk kez kıyıdan uzakta da felsefe merkezleri oluşmaya başlamış, bunlardan en önemlisi Murabıtlar ve Muvahhidlerin başkenti Marrākuş olmuştu. Murabıt ve Muvahhidler 11. yüzyılın sonlarından 13. yüzyılın başlarına dek İberya Yarımadası'nın bazı kısımlarını ellerinde tuttu. 14. yüzyıldan itibaren, Sahra'nın güneyindeki en önemli Müslüman eğitim merkezi olarak Timbuktu'yu da bu listeye eklemek gerekir (→Ö 8).

Müslüman ve Yahudi filozofların "Hristiyan Ortaçağı" için önemleri malum (→B 1 ve 5). Burada dile getirilmesi gereken yegâne nokta, Napoli, Salerno ve Montpellier'deki üniversitelerin kurulma sebebinin, her üç kentin de, Müslüman Mağrip'le yakın ilişki içindeki Sicilia ve Mallorca krallıkları idaresi altında olmaları. Öte yandan İslâm'ın 8. yüzyıldan itibaren, günümüzde Rusya sınırları içerisindeki Volga boylarında, Hazarlar Kağanlığı'nda ve Volga Bulgarları arasında, 13. yüzyıldan itibaren de Moğol "Altın Ordu" (*Zolotaia Orda*) Hükümdarlığı ve bunları izleyen Tatar kağanlıkları altında gerçekleştirdiği "medeniyet" başarımları daha az bilinmektedir.

Batı Avrupa'nın en önemli felsefe merkezi 12. yüzyıldan itibaren Paris olmuştur. Nadir kesintiler sayılmayacak olursa, kent o günden bu yana bu niteliğini kaybetmemiştir. Ortaçağ'ın sonlarına doğru, Rönesans'ın başlangıcıyla beraber "Eski Dünya"nın batısındaki en yoğun yerleşimli kentsel bölge olan Kuzey İtalya ağırlık kazanmaya başlar (→K 1).

"Latin Ortaçağ"ın en önemli filozofları erken dönemlerde İtalya'dan (Aosta'dan Anselmus Canterburiensis, Napoli'den Thomas Aquinas), geç dönemlerdeyse Britanya adalarından (her ikisi de Oxford üzerinden olmak üzere Duns Scotus ve Guilelmus de Ockham) gelmekteydi.

B 4 "Ortaçağ"da "Eski Dünya"nın Batı kısmında felsefe
5.-15. yüzyıllar

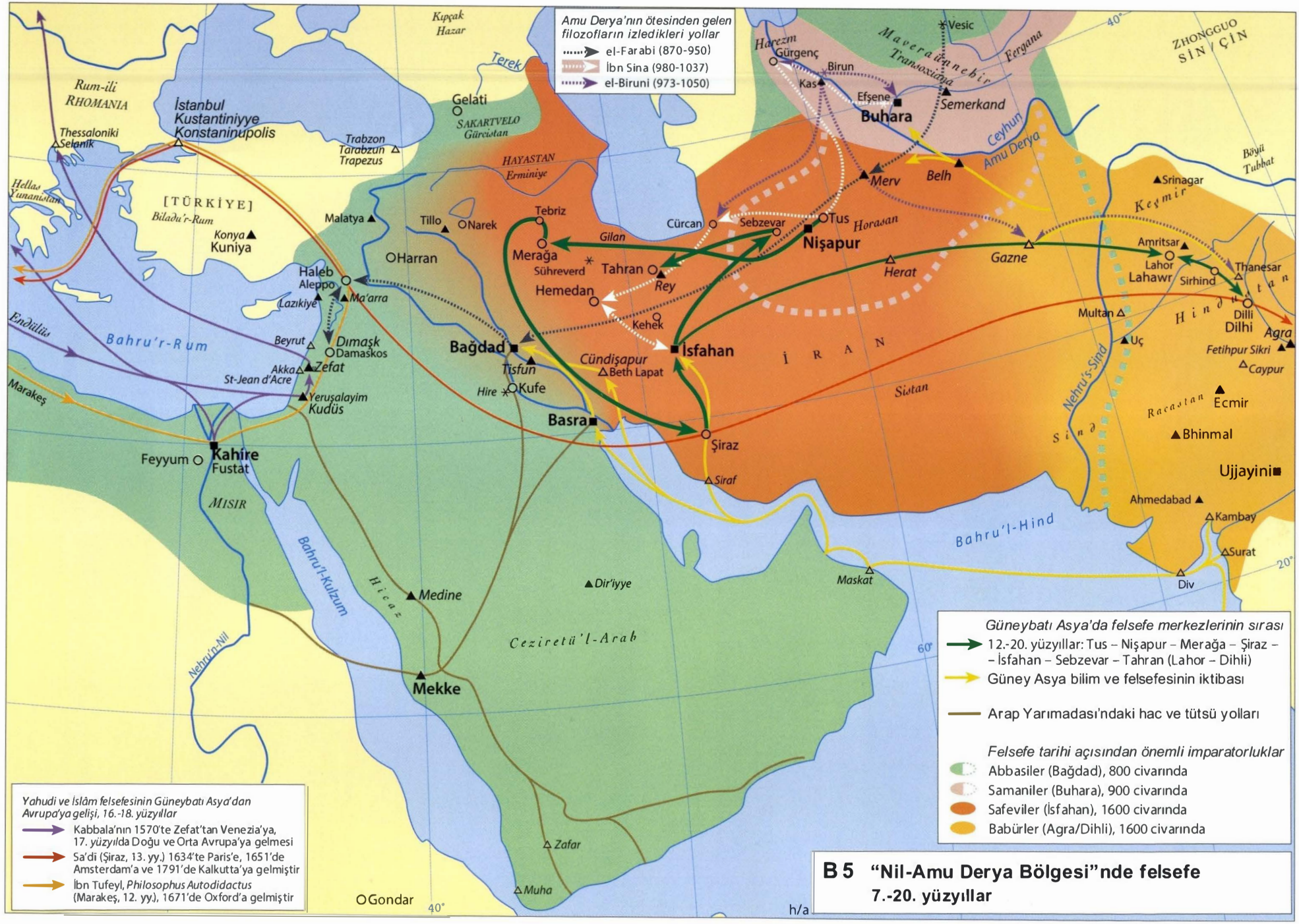
"BİLGİ" ANLAMINA GELEN *'ilm* ("ilim"), İslâm içinde önemli bir yer kapsar. [Hz.] Muhammed'e nisbet edilen hadise göre bir Müslüman, ilim için gerekirse es-Sîn/Çin'e bile gitmelidir. Buradan da anlaşılacağı üzere İslâm, kültürlerarası açıklığı teşvik eder.

Her insan *Kur'an* tarafından kendi "aklından" (*'akl*) istifade etmeye çağrılır. İslâm insana, birey olarak saygı göstermektedir. Vahiy ve akıl tanrı vergisi olup bu şekilde "doğru" anlaşıldıklarında birbirleriyle uyum halindedir. Anlaşılan o ki, bu uyum her koşulda geçerli değildir. Öznelerarası müzakere gerektirir. İslâm bir münazara kültürüdür. "Anlamanın kökenleri" ya da "içtihadın kaynakları"nın, yani fıkıh usûlünün (*usûlü'l-fıkh*) dikkate alınması ve birlikte değerlendirilmesi gerekir. *Kur'an*'a ve hadislere (*Sünnet*) ilave olarak bunlar, insanın kendi muhakeme yeteneği (*içtihat*), İslâm alimi ve müçtehitlerin vardığı "mutabakat" (*icmâ*), insanların genel faydası (*ıstıslâh*) ve tüm koşulların adil biçimde değerlendirilmesi (*istihsan*) gibi felsefî açıdan önemli kıstaslardır. Tüm yapısı itibariyle bakıldığında İslâm felsefî düşünmeyi teşvik eder.

Felsefî düşünmeyi dört alanda bulmak mümkündür. Bunlar (a) "İlâhiyat bilimi" olan *ilm-i kelâm*, (b) Helenli filozofların metinlerinden yola çıkan "bilgelik" *hikmet* ya da "felsefe", (c) "hukuk bilimi" *'ilmu'l-fıkh* ve (d) İslâm kaynaklarına dayanan mistisizme tekabül eden "sufilik", yani *tasavvuf*.

(Akılcı) İlahiyat *kelâm*ı ve bunun doğrudan Helen felsefesinden aldığı etki, 8. ilâ 12. yüzyıllar arasında doruk noktasını yaşadı. "Nîl-Amû Deryâ Bölgesi" içindeki merkezleri Basra, Nîşâpûr, İsfahan ve hepsinin üzerinde Bağdâd'dı (→B 1 ve 4). İlerleyen yüzyıllarda felsefî düşünceler giderek artan oranda, İslâm eğitim sisteminin asıl temeli olan hukuk bilimlerinin ve buna bir alternatif olarak "sufî"lerin alanına girer oldu. Helen edebiyatına değil ama bu edebiyatı klasik dönemde yaratıcı biçimde kullanan en önemli şahsiyet İbn Sînâ'ya dayanan rönesans, 16. ilâ 17. yüzyıllarda "İsfahan Okulu"nda yaşandı. 19. yüzyılın sonlarından bu yana Avrupa ve Amerika'da yaşanan çağdaş hareketlerin doğrudan etkisiyle farklı yenilenme çabaları görülmekte ve bunların geleceği belirsizliklerini korumakta. Bunun ardından felsefenin yeni ikametleri Mısır ve İrân'ın başkentleri el-Kâhire ve Tehrân'ın yanı sıra (bilgi aktarımının kültürlerarası merkezi anlamında) el-Lübnân'daki Beyrût ve (felsefî yenilenmenin temsilcisi İkbâl ile) Pencâp eyaletindeki Lâhor oldu (→K 5).

Helen felsefesinin İslâm bölgelerine aktarılmasında en büyük gayreti gösterenler Süryani Hristiyan hekimlerdi (→B 4). Arapçadan Latinceye ilk metin çevirileri de yine tıp disiplininin aracılığı ve Müslüman bilimadamlarının ampirik öncü başarımlarına olan ilgiyle gerçekleşti. 13. yüzyılın ardından Güneybatı Asya'daki Müslüman ve Yahudi bilgi birikiminin iktibası Avrupa'daki spiritüel ve edebî çevreler tarafından yapıldı. Aynı dönemde Müslüman bilgeliğinin ve bilimlerinin Güney Asya'ya yayılması da dikkat çekicidir. Tersi, yani Güney Asya'dan Güneybatı Asya yönündeki bilgi akışı, İslâm öncesi dönemde yaşanmıştı. Ancak kalıcı etkisi bilimlerle ve kurmaca bir kişilik olan "Filozof Bidpai"nin bilgelikleriyle sınırlıydı (→G 1, 2 ve 5).

B 5 "Nil-Amu Derya Bölgesi"nde felsefe
7.-20. yüzyıllar

GÜNEY ASYA FELSEFESİYLE ilgilenmek üzere yola koyulan herkesin, Max Weber'in din sosyolojisi alanındaki çalışmalarından kendine düstur edindiği bir ara tespit vardır. Buna göre "Dünya ve hayatın 'anlamı' alanında, Asya'da herhangi bir tarzda düşünülmemiş bir şey bulmak mümkün değildir". Güney Asya'yla ilgili olarak "Asya yazınındaki soteriyoloji [insanın iyiliği ve huzuruyla ilgili] ürünlerinin, bu alanda çıkabilecek sorunsalları *Garp*'ın yaptığından çok daha ayrıntılı olarak ele aldığı ilkesi geçerlidir.

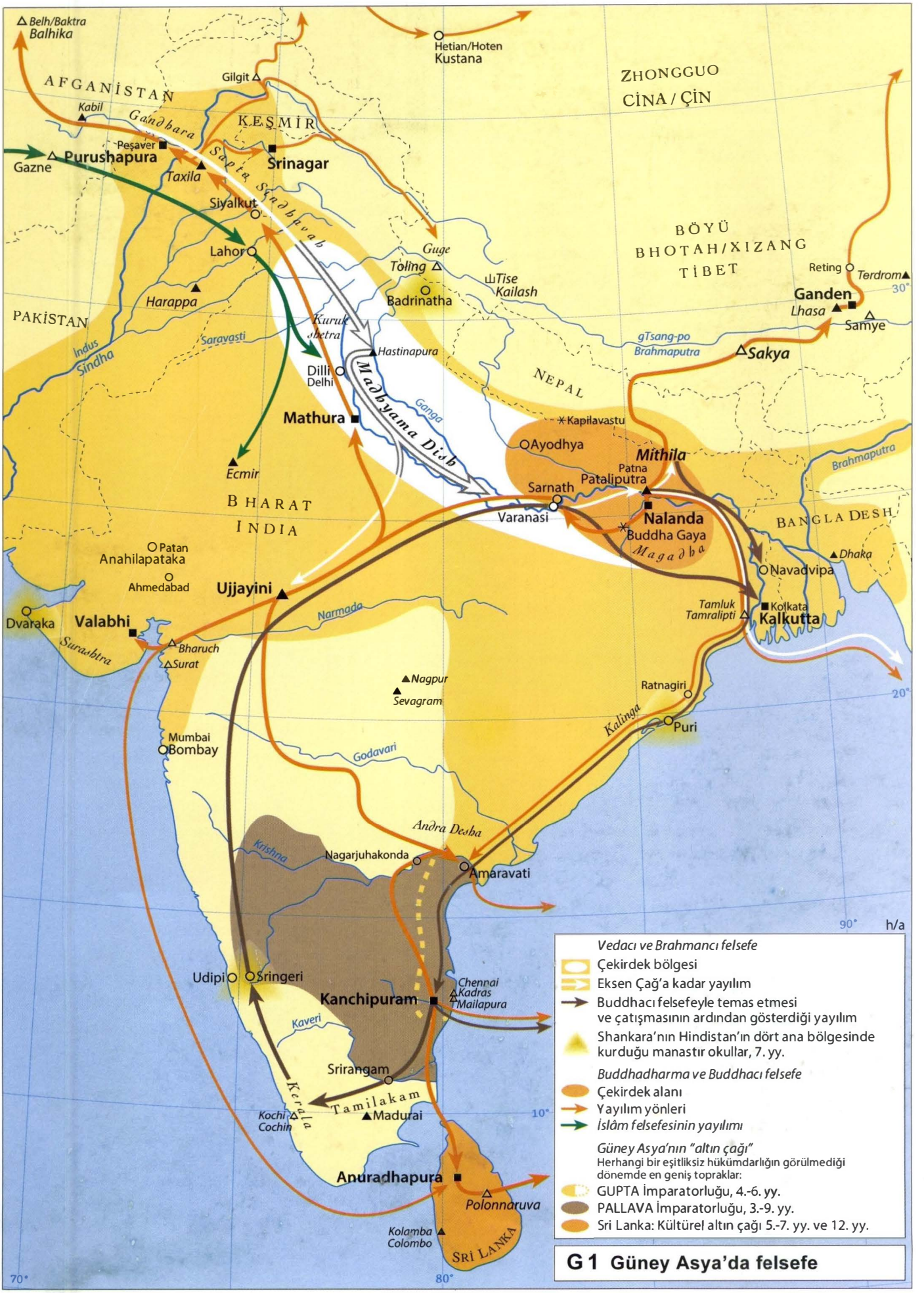
Köktencilik sadece din ve etikle (şiddetten tamamen vazgeçme talebiyle) sınırlı değildir. Ontolojik ve epistemolojik sorunsalların ele alınmasında da aynı köktencilik vardır. Evrenin ve insanın "tözsel olmaması", dolayısıyla değişebilirliği, Güney Asya'da kavramsal analizin konusu oldu -üstelik dünyanın başka yerlerinden yüzyıllarca önce. Diğer bölgelerden çok daha önceki dönemlerde, Güney Asya'da, duyularımızın tecrübelerimiz üzerindeki salt algılayıcı değil aynı zamanda üretici etkileri de dünya görüşü açısından değerlendirilmişti.

Böylesi yetkin bir felsefe kültürünü karşıt kutbuyla karakterize etmek çekici bir uğraş. Avrupa'da felsefeyi temsil eden hayvan olan, Athēnē'nin (ya da Roma mitolojisinde Minerva'nın) baykuşu akşam alacakaranlığının çökmesiyle uçuşuna başlar ve geçmiş olan günü düşünceleriyle özetler. Öte yandan Güney Asya bilgelik, sanat ve bilim tanrıçası Sarasvatī bir kaz tarafından temsil edilir ve kazlar dünyanın her yerinde sabahın ilk ışıklarıyla ortaya çıkar. Avrupa'nın, yaşam pratikleriyle daha alakalı bir başka simge hayvanı da, Zeus'un, Fenike Prensesini, sonradan kadının adıyla anılacak kara parçasına kaçırmak için kılığına girdiği boğadır. Güney Asya'daysa tanrı Krishna, munis bakışlı bir ineğin sırtına oturmuştur. Elbette böyle karşıtlıkları mutlak kabul etmemek gerekir. Kültürbilimi alanında haklılığı kanıtlanmış bir kural, bir kültür ağ şebekesi içinde kapsamlı olarak ifade edilmiş bir unsurun, başka karmaşık kültürel ağ şebekelerinde de, en azından fikir olarak var olacağını söyler.

Güney Asya'da tarihe olan ilgi, Avrupa, Güneybatı ve Doğu Asya'dakinden çok daha azdır. Ancak tarih bilincinin olmadığı ileri sürülemez. Kanun metinlerinin (yani *Veda*, *Upanişad*lar, büyük destanlar ve eski düşünürlerin "öğretileri" ile "sohbetleri") konumu, bunlara dair yapılan klasik tefsirlerden, tefsirlerin konumuysa yine bunların yorumundan farklıdır. Güney Asya'daki tarihsel dinamikler, bölgenin kuzeybatısı, kuzeydoğusu ve güneyi münferiden ele alındığında daha da belirginleşir.

Güney Asya felsefesinin coğrafî çerçevesiyle ilgilenirken, Hindistan'ı "Ganj bölgesi" olarak algılamaktan vazgeçmek gerekir. Gerçi kendini "Orta Ülke" (*Madhyamā Dish*) kavramıyla tanımlayan Gangā çevresindeki bölgeler, felsefî düşüncenin eski ve kendini sürekli yenileyen merkezleridir. Ancak felsefe tarihi açısından bakıldığında Hint Yarımadası'nın batısında da, özellikle kuzeybatı yönündeki Kāshmīr(a)'da, Saurāshtra-Kathiawar Yarımadası'nda (→G 2), güneyde ve Srī Lankā'da (→G 4) öne çıkan bölgeler vardır.

Güney Asya felsefesi tarihyazımı açısından Buddhadharma'nın Doğu Asya'ya yayılımı (→G 5) unutulmamalıdır. Bu sırada Gangā Platosu'na en yakın bölge olan Böyü/Tibet'e özel bir önem atfedilmesi gerekir (→G 2-3 ve 5).

G 1 Güney Asya'da felsefe

GÜNEY ASYA FELSEFESİNİN Buddha öncesi erken dönemlerinin en önemli bölgeleri, günümüzde Bhārat/India ile Pākistān olmak üzere ikiye ayrılmış kuzeybatı kesimleridir. Günümüzde *Pencāb/Punjab*, yani "Beş Irmak Ülkesi" olarak bilinen ve Sindhu/Indus'la efsanevi Sarasvāti ırmakları arasında uzanan "Yedi Irmak Ülkesi" *Sapta Sindhavah*, MÖ 2. yüzyıldan kalma erken dönem *Veda* ("Bilgi") metinlerinin ortaya çıktığı yerdir. Bir sonraki "kutsal ırmaklar" olan Gangā'yla Yamunā arasındaki "İki Irmak Ülkesi" *Doab* çevresinde uzanan Hindistan "Orta Ülke"si *Madhyama Dish*, bir sonraki binyılda yaşanan geç *Veda* döneminin Brahmancı bilgelerinin merkez bölgesini meydana getiriyordu. Buranın hemen kuzeybatısında, *Mahābhārata* destanına göre "Yüce Olanın (Krishna) Türküsü" *Bhagavad-gītā*'nın söylendiği muharebe alanı Kurukshetra yer alır.

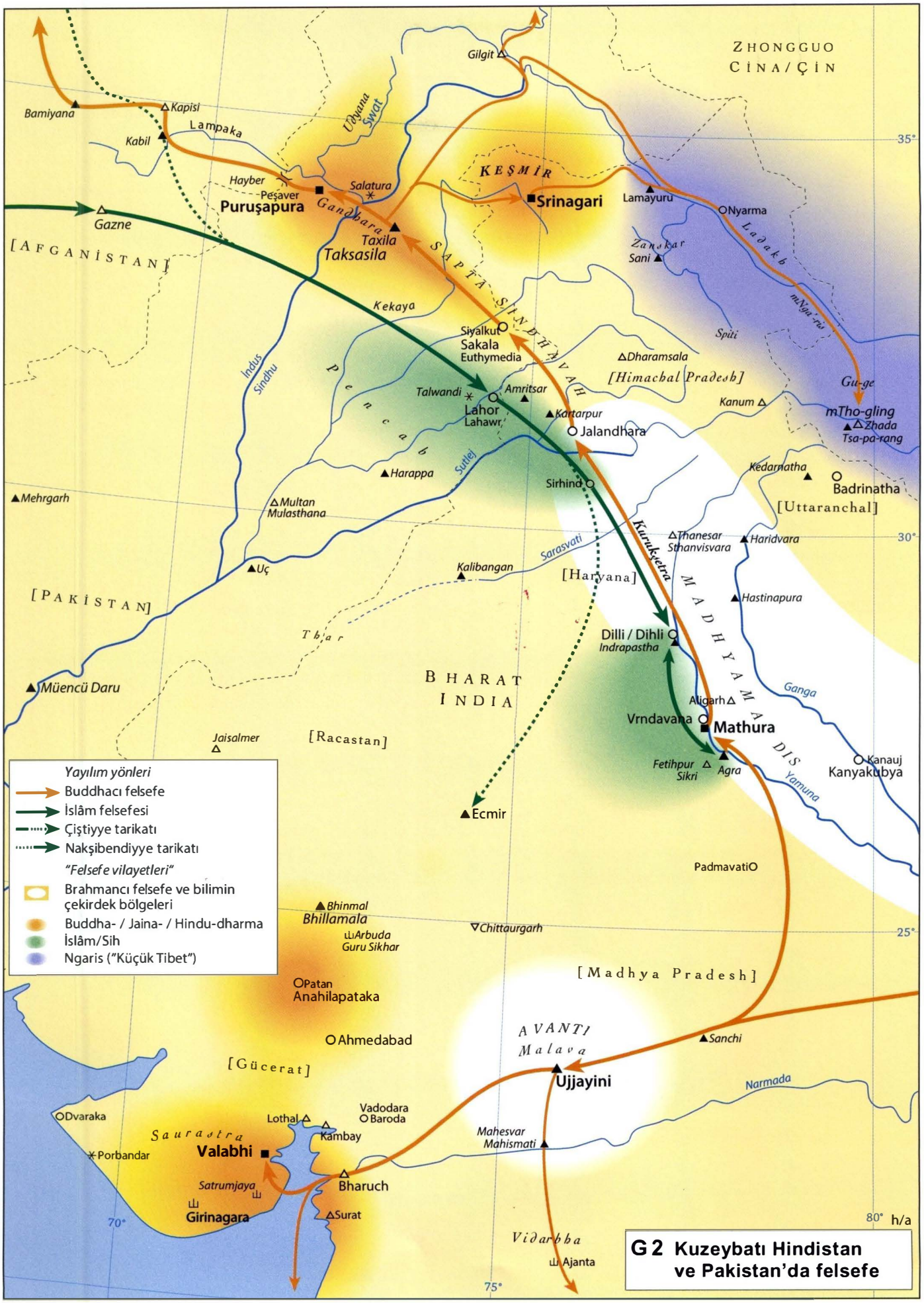
Sonradan Güney Asya'nın bilim tarihinde önemli bir yer kaplayacak Takshashilā/Taxila yerleşiminin etrafındaki Gandhāra'yla Avanti/Mālava çevresindeki Ujjayinī bölgeleri daha İlkçağ'dan itibaren önemliydi. MÖ 400 yılında Gandhāra, 19. ve 20. yüzyılda genç Avrupa dilbiliminin ilham kaynağı olarak saygı gösterdiği dilbilimci Pānini'nin çalışmalarını yürüttüğü bölgeyken, Ujjayinī, Güneybatı Asya'daki Sasanî ve Abbasî bilginler aracılığıyla çok önceleri, daha "Ortaçağ"da Avrupa'daki Yeniçağ atılımlarının önünü açmış gökbilimi ve matematiğin merkeziydi (→G 5, K 5). Gandhāra'nın ikinci önemli kenti Purushapura/Peşhāver'di; burası Buddhacı felsefe içinde idealist "bilinç öğretisi" *Vijñana-vada*'yı kuran Asanga ve Vasubandhu kardeşlerin memleketi olması hasebiyle Güney Asya'nın bir tür Königsberg'ine tekabül ediyordu.

Öte yandan coğrafî yalıtılmışlığı ve birçok dönem ve (Buddhacı, Hinducu ve Müslüman) öğretiyi kapsayan felsefe tarihsel ağırlığı nedeniyle, daha kuzeydeki [Keşmir], şaşırtıcı biçimde Avrupa'nın kuzeybatısındaki Scotia/Scotland/İskoçya'yla ilintilendirilir. Kāshmīra, Buddhacı felsefenin Zhongguo/Çin ve Böyü/Tibet'e aktarılmasında son derece önemli bir rol oynamıştır (→G 5).

Günümüzde bir eyalet olan Gücerat yüzyıllar boyunca Buddhacı ve Jainacı öğretilerin önemli bir bölgesi oldu. Valabhī, Nālandā ile rekabet halinde Buddhacı bir manastır üniversitesine sahipti ve burada Jainacı bir "konsil" toplandı. Jainadharma, Mahātma Gandhi'nin memleketi olan bu bölgede Buddhadharma'dan farklı olarak günümüze dek canlı bir spiritüel güç olarak var olmaya devam etti.

Madhyama Dish bölgesindeki Mathurā, Antik dönem boyunca sanatsal ve entelektüel bir merkezdi. 13. yüzyıldan itibaren Dillī/Dihli/Delhī, siyasi başkent rolünün yanı sıra sanat ve bilim alanında da merkezî bir konum edindi.

İslâm'ın hem kuzeybatıda hem de kuşaklar halinde başka bölgelerde geniş bir alana yayılması, Güney Asya kültür tarihinin en önemli kırılmasını oluşturur. Spiritüalizm ve estetik gibi alanlarda Güney ile Güneybatı Asya gelenekleri arasında karşılıklı bir geçişkenlik açıkça görülmekte -özellikle Sihlerin reform hareketinde. Ne var ki, Sihler kültürlerarası bir köprü vazifesi görmek yerine kısa sürede ayrılıkçı, her iki tarafça da hasmane algılanan bir dinî topluluğa dönüştü. Akademik açıdan İslâm, Buddhadharma'dan farklı olarak Doğu Asya'daki yerel felsefî geleneklerin yerine geçmeyi başaramadı.

G 2 Kuzeybatı Hindistan ve Pakistan'da felsefe

KUZEYDOĞU HİNDİSTAN'DAKİ aşağı Gangā platosunun, tüm felsefe tarihinde nevi şahsına münhasır bir yeri vardır. Burası MÖ 800 yılındaki Eksen Çağ döneminden günümüze, üç bin yıl boyunca ve neredeyse aralıksız şekilde önemini korumayı başarmış "dünyadaki" yegâne bölgedir. Hatta daha da ileri giderek, hep aynı kentin felsefî çalışma ve tartışmaların merkezi olmayı başardığı söylenebilir. Bu kentin adı, Kāshi/Vārānasīḍīṛ.

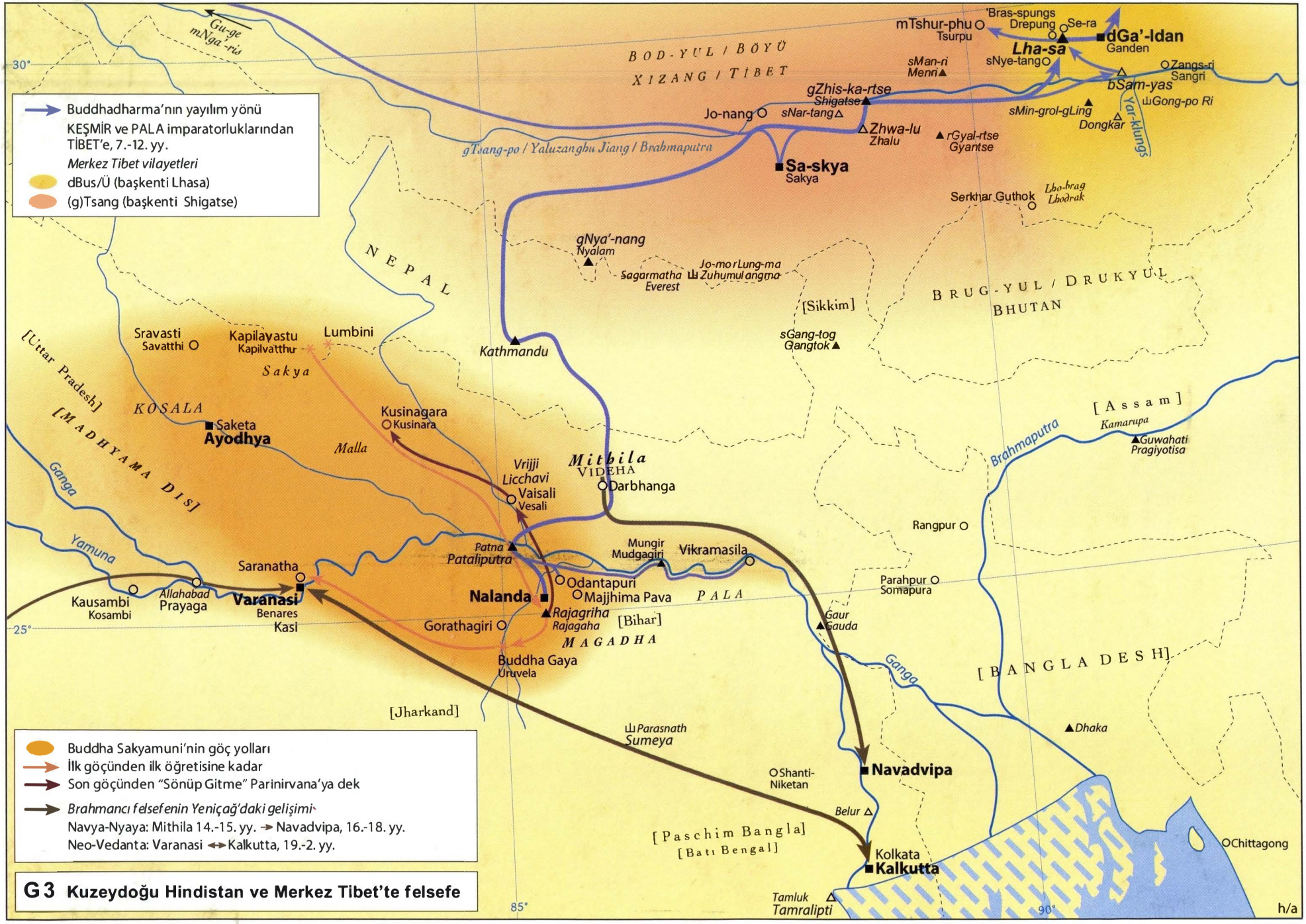
Buranın "tüm dünyaca" tanınmasının nedeni, Buddha'nın memleketi ve etkinlik alanı olması. Nālandā'daki saygın manastır üniversitesiyle beraber Kāshi/Vārānasī 5. ilâ 11. yüzyıl arasında Doğu Asyalı hacı ve araştırmacılar üzerinde mıknatıs etkisi yapmıştı. En önemli Buddhacı filozofların adları mutlaka Nālandā'yla ilintilidir (Bunlardan Dignāga ve Dharmakīrti tarihsel olarak kanıtlanmışken, Vasubandhu ve Nāgārjuna efsanevi aktarımlara dayanır). Britanya'nın kurduğu Kalkutta kenti 18. ilâ 20. yüzyıllarda Avrupalı Hindistan araştırmacılarının yanı sıra "Avrupa bilimleri ve felsefesi" çerçevesinde kendi geleneklerini yenilemeyi arzu eden Güney Asyalı araştırmacılar için de benzer bir çekiciliğe sahipti.

Buddha'nın yaşadığı dönemlerde Gangā platosunda bir dizi *Veda*-eleştirel felsefî ve dinî yenilenme hareketi yaşandı. Bunlar arasından Hindistan topraklarında tutunmayı sadece Vaishālī'den gelen Mahāvīra'nın Jainadharma'sı başardı. Ancak Buddhadharma'dan farklı olarak Jainadharma'nın yayılımı sadece Hint Yarımadası'yla kısıtlı kaldı.

Öte yandan Mahāvīra ve Buddha'dan önce, daha ilk *Upaniṣad*lar döneminde Kāshī ve Videha krallıkları Brahmancı felsefenin doğum yerleriydi. Buddhacı felsefenin altın çağından sonra, artık Vārānasī ve Mithilā adıyla anılan bu bölgeler Buddhacı felsefeyi ele alırken serpilmeye başlayan Brahmancı-Hinducu felsefenin doğum yeri oldu. Hinducu felsefe içinde *Vedānta* öğretisini önemli yere taşıyan Shankara'nın adı da Vārānasī ve komşusu Prayāga kentleriyle beraber anılır (→G 4). "Yeni Mantık" *Navya Nyāya* adıyla günümüze dek var olmayı başarmış olan ikinci Ortodoks öğretinin merkezleri önce Mithilā, ardındansa Navadvīpa'ydı.

Buddha'nın ikamet etmesiyle ünlenen Maghada Krallığı, Milattan önce Maurya, sonraysa Gupta gibi Güney Asya imparatorluklarının merkez topraklarıydı. Buddhadharma'nın tüm Hint Yarımadası'na, hatta bu sınırların ötesine yayılması Maurya sayesinde olmuşken, Güney Asya, Pātaliputra, Ayodhyā, Prayāga ve Ujjayinī gibi siyasi ve entelektüel merkezlerle bir "Altın Çağ" kültürü yaşamasını ve tüm "Eski Dünya"ya doğrudan ya da dolaylı bir kültürel yayılım yapmasını Gupta İmparatorluğu'na borçludur (→T 11, G 1 ve 5, K 5).

Böyü/Tibet düzlüğü coğrafî anlamda zorlu koşullarına rağmen, gelişmiş yazı kültürünü ve Buddhacı felsefenin yaratıcı alımlamasını Gangā platosuna (ve Kāshmīra'ya) yakınlığına borçludur. Öne çıkan felsefî manastır üniversiteleri 12. yüzyılda Sakya ve 15. yüzyıldan itibarense (Tsongkapa ve halefleriyle) Ganden'dir.

Buddhadharma'nın yayılım yönü
KEŞMİR ve PALA imparatorluklarından TİBET'e, 7.-12. yy.
Merkez Tibet vilayetleri
dBus/Ü (başkenti Lhasa)
(g)Tsang (başkenti Shigatse)
Buddha Sakyamuni'nin göç yolları
İlk göçünden ilk öğretisine kadar
Son göçünden "Sönüp Gitme" Parinirvana'ya dek
Brahmancı felsefenin Yeniçağ'daki gelişimi
Navya-Nyaya: Mithila 14.-15. yy. → Navadvipa, 16.-18. yy.
Neo-Vedanta: Varanasi ↔ Kalkutta, 19.-2. yy.
G 3 Kuzeydoğu Hindistan ve Merkez Tibet'te felsefe
BOD-YUL / BÖYÜ
XIZANG / TİBET
NEPAL
BRUG-YUL / DRUKYUL
BHUTAN
[Sikkim]
[Assam]
[BANGLA DESH]
[Uttar Pradesh]
[MADHYAMA DIS]
[Bihar]
[Jharkand]
[Paschim Bangla]
[Batı Bengal]
KOSALA
MAGADHA
PALA
Sakya
Malla
VIDEHA
Mithila
Vrijji
Licchavi
gTsang-po / Yaluzanghu Jiang / Brahmaputra
Ganga
Yamuna
Brahmaputra
Gu-ge mNga'-ris
mTshur-phu Tsurpu
'Bras-spungs Drepung
Se-ra
dGa'-ldan Ganden
Lha-sa
sNye-tang
sMan-ri Menri
Zangs-ri Sangri
bSam-yas
Gong-po Ri
Yar-klungs
sMin-grol-gLing
Dongkar
gZhis-ka-rtse Shigatse
Jo-nang
sNar-tang
Zhwa-lu Zhalu
rGyal-rtse Gyantse
Sa-skya Sakya
Serkhar Guthok
Lho-brag Lhodrak
gNya'-nang Nyalam
Jo-mo rLung-ma Zuhumulangma
Sagarmatha Everest
sGang-tog Gangtok
Kathmandu
Sravasti Savatthi
Kapilavastu Kapilvatthu
Lumbini
Saketa Ayodhya
Kusinagara Kusinara
Darbhanga
Vaisali Vesali
Patna Pataliputra
Mungir Mudgagiri
Vikramasila
Saranatha
Varanasi Benares Kasi
Kausambi Kosambi
Allahabad Prayaga
Odantapuri
Majjhima Pava
Nalanda
Rajagriha Rajagaha
Gorathagiri
Buddha Gaya Uruvela
Parasnath Sumeya
Rangpur
Parahpur Somapura
Gaur Gauda
Kamarupa
Guwahati Pragiyotisa
Dhaka
Chittagong
Shanti-Niketan
Belur
Navadvipa
Kolkata Kalkutta
Tamluk Tamralipti
30°
25°
85°
90°
h/a

GÜNEY HİNDİSTAN, KÜRESEL içerisinde Kuzey Hindistan ve Srī Lankā'dan farklı olarak "Batılı" filozofların büyük kesimi için, temel özelliği olmayan bir kara parçasıdır. Madras/Chennai ve Bombay/Mumbai, sömürgecilik tarihi ve kültürlerarası ilişkilerin merkezleri olarak ve Hindistan ile Avrupa arasındaki tartışma nedeniyle tanınan kentlerdir. İlk kent spiritüel, ikincisiyse siyasi olarak önemliyken, her ikisi de bu açıdan Gangā/Ganj'ın okyanusa döküldüğü Kalkutta/Kolkātā/Kalküta'dan geride kalmıştır. Güney Hindistan'ın günümüzde bilgisayar sektörü için önemi birçok kişi tarafından şaşkınlıkla karşılanıyor. Bölgenin entelektüel tarihi, kuzey gibi 3000 yıl öncesine dayanmamakla beraber, son iki binyılda taşıdığı anlamı bilenler, buranın bilimler konusunda günümüzde ulaştığı seviyeye şaşırmayacaktır.

Buddhadharma içerisindeki akademik felsefenin (Purushapura/Peshāwar/Peşaverli Vasubandhu ile beraber) en önemli dört şahsiyetinin üçü Güney Hindistan'dan gelmekteydi: Tarihsel aktarıma göre bunlardan Nāgārjuna, Amarāvatī çevresindeki Āndra Desha'da eğitim vermekteydi. Amarāvatī, Gandhāra ve Mathurā'nın ardından Buddhacı sanatın üçüncü üslûp merkeziydi. Dignāga, Kāñchīpuram bölgesinde dünyaya gelmişti, Dharmakīrti'nin menşeiyse Tirumalapuram'a dayanmaktaydı. Her ikisi de Nālandā'daki eğitimlerinin ardından güneye, Kalinga/Orissa'ya döndü. Hinducu felsefenin en önemli şahsiyeti sayılan Shankara da Güney Hindistanlıydı. Nitekim Shringeri ve Kāñchīpuram kentleri, bu şahsiyetin asıl etkinlik alanının hangisi olduğu konusunda hâlen ihtilaf halindedir.

Srī Lankā, Güney Hindistan'da Buddhadharma'nın bir din olarak, hem de erken dönem öğretilerinin en başarılılarından sayılan "Yaşlılar Öğretisi" *Theravāda* geleneğiyle nüfusun çoğunluğu tarafından kabul edilen tek bölgedir. Buddhacı metin külliyatı, ilk kez MÖ 1. yüzyılda, Srī Lankā'nın Aluvihāra yerleşiminde yazıya dökülmüştür. Srī Lankā'nın merkezi kültürel altın çağda Anurādhapura, Güneydoğu Asya'ya yayılımın en büyük olduğu döneminde Polonnaruwa, Muang Thai rahiplerinin de desteğiyle yaşanan restorasyon zamanında Kandy ve nihayet restorasyonun siyasallaşmış evrelerinde Colombo/Kolamba'ydı. Adadaki restorasyon, başta Avrupalı sömürgecilerin getirdiği Hristiyanlık, ardından devasa komşu topraklardaki Hindudharma ve son olarak da kendi topraklarındaki Tamil azınlık bağlamında ortaya çıkmıştı.

Anakaradaki Tamil kültürünün en önemli yerleşimi, tarihyazımının başlangıcından itibaren Madurai'ydi. Ancak felsefe tarihi açısından buradaki en önemli ve aynı zamanda Zhongguo/Çin'e kadar tüm Güneydoğu Asya'ya en büyük kültürlerarası yayılımı sağlayan kent birkaç yüzyıl boyunca Kāñchīpuram olmuştur. Burası aynı zamanda güney topraklarının önemli Pallava ve Cōla kültürlerinin başkentlerinden biriydi.

Güney Hindistan 7. yüzyıldan itibaren Shiva/Şiva ve Vishnu/Vişnu tanrılarıyla bağlantılı dinî inanç hareketlerinin ve ilahiyat odaklı, uzun felsefî tartışmalar sonucu birçok akıma ayrılan *Vedānta* felsefesinin merkezi olmuştur. Güney Hindistan'ın anlamı açısından bakıldığında 7. ile 13. yüzyıl arasında yaşamış Shankara, Rāmānuja ve Madhva gibi saygın filozofların hac ve araştırma seyahatleri için kuzeye gitmiş, 16. yüzyıldan itibarense Caitanya ve Vallabha gibi ünlü filozofların ise güneye inmiş olmaları söylenebilir.

→ Buddhadharma'nın yayılım yönü
→ Vedanta reform hareketleri, 7.-14. yy.
Roma İmparatorluğu'yla (Mısır ve Suriye üzerinden) Doğu Asya arasındaki ticaret yolu
Ağırlıklı olarak Dravid dilinin konuşulduğu bölge (Hinducu)
Ağırlıklı Singhali dilinin konuşulduğu bölge (Buddhacı)

h/a

G 4 Güney Hindistan ve Sri Lanka'da felsefe

GÜNEY ASYA, "NĪL-ĀMŪ DERYĀ Bölgesi"yle beraber Avrupa Yeniçağı öncesinde en geniş kültürel yayılım alanına sahip bölgedir. Srī Lankā'ya geçen Aryan ve Tamil göçmenler sayılmayacak olursa bu yayılım neredeyse hiçbir fetih ya da Hintli sömürgeciliği olmadan gerçekleşmiştir. Öte yandan Güney Asya'nın bazı kesimlerinin dış güçler tarafından fethine sıklıkla rastlanmıştır. Bunlar arasında öncelikle İran, kısa süreli de olsa "Büyük Tibet" ve özellikle Kuşan İmparatorluğu'nun fetihleri sayılmalıdır. Buna ilave olarak Çin İmparatorluğu etkinlik alanını, Güney Asya yazı kültürünün hüküm sürdüğü bir ticaret alanı olan Orta Asya'ya kadar genişletti.

Anlaşılan o ki, Güney Asya yazı kültürünün en eski aracıları tüccarlar ve bunların beraberindeki tıbbi personeldi. Geleneksel yöntemlerle çalışan bu tıp danışmanları, bütünlükçü düşünme alışkanlığına sahipti ve müşterilerinin hem bedensel hem de ruhsal sağlığıyla ilgileniyordu. Hizmetlerini yerel insanlara da sunmalarıyla, Güney Asya'nın ilaç bilimi konusunda ulaştığı seviyeden faydalandılar. Nitekim 1900 yılından bu yana Orta Asya'nın çeşitli noktalarında bulunan tıbbi metinlerin sayısı ve Tibet'ten Nihon/Japonya'ya kadar uzanan topraklardaki manastırların "Tıp Buddha"larının yeri de bir o kadar yüksekti.

Güney Asya kültürünün Doğu ve Batı Asya'daki (ve buradan geçip Avrupa'daki) alımlanması dikkat çekici farklılıklar gösterir. Buddhadharma'yla birlikte "Hint bilimleri ve felsefesi" tüm Doğu Asya'ya yayılır ve Hristiyanlığın Helen felsefesine yaptığına benzer biçimde Zhongguo/Çin'deki felsefî gelenekleri kalıcı biçimde dönüştürür. Doğu Asya'nın Çin dışı bölgelerinde (Han'guk/Kore ve Nihon/Japonya, Monggol Ulus/Moğolistan ve Manzhou/Mançurya) Buddhadharma, "Çin medeniyetinin" üstlenilmesini desteklemiş oldu -yine benzer şekilde Avrupa'nın kuzey bölgelerinde Hristiyanlığın, "Helen-Roma uygarlıklarının" üstlenilmesini kolaylaştırması gibi (→B 4).

Hinducu kültür Zhongguo/Çin'de, Buddhacı din ve felsefeyle bütünleştirilebildiği oranda iktibas edildi. Buna karşın Güneydoğu Asya'da özellikle erken dönemlerde Hinducu ve Buddhacı gelenekler yan yana (Java'daki komşu tapınaklar Borobudur ve Prambanam bunun için iyi bir örnektir), kimi zaman birbirleriyle rekabet halinde, kimi zamansa birbirlerini destekleyerek var oldular. İlerleyen dönemlerde buna devletlerin, yine Hintli tüccarların aracılığıyla bir bütün olarak İslâm'a yönelmesi de eklendi.

Doğu Asya'yla tuhaf bir tezat içinde Batı, Güney Asya'nın tıp, gökbilimi ve matematik alanındaki ileri başarılarıyla ilgilendi sadece. Elbette "Hint felsefesi" tamamen yabancı bir kavram değildi. Ancak akademik açıdan ele alınan bilim -özellikle psikoloji, dilbilimi ve mantık alanlarıyla kurduğu yakın bağlar içinde- sürdürülebilir biçimde iktibas edilmedi (→B 5).

Buna karşın Güney Asya'dan üç ayrı yayılmayı göz ardı etmemek gerekir; bunlar fabl derlemesi *Pañcatantra* biçiminde gelen *halk felsefesi*, "Bilge/Filozof" Vishnusharma/Bidpai'nin, Machiavelli benzeri tavsiyelerini içeren "soylu kitabeleri" ve Avrupa'da *Barlaam und Josaphat* adıyla popüler hâle gelmiş, Müslüman ve Hristiyan kutsal şahsiyetlere aktarılmış Buddha efsaneleridir. *Pañcatantra*'nın bir Batı diline ilk çevirisi yine bir tıpçı, Sasanî İmparatoru I. Xusro'nun [Hüsrev] 550 yılında bir araştırma gezisi için komşu topraklara gönderdiği Borzūya tarafından, Pehlevîceye yapılmıştır.*

* Eserin Arapçaya çevirisi ise 750'de İranlı bilgin Abdullah b. el-Mukaffa' tarafından *Kelîle ve Dimne* adıyla yapılmıştır [ed.n.].

G 5 Güney Asya yazı kültürü, bilim ve felsefesinin yayılım alanları
MÖ 4.-MS 18. yüzyıllar

h/a

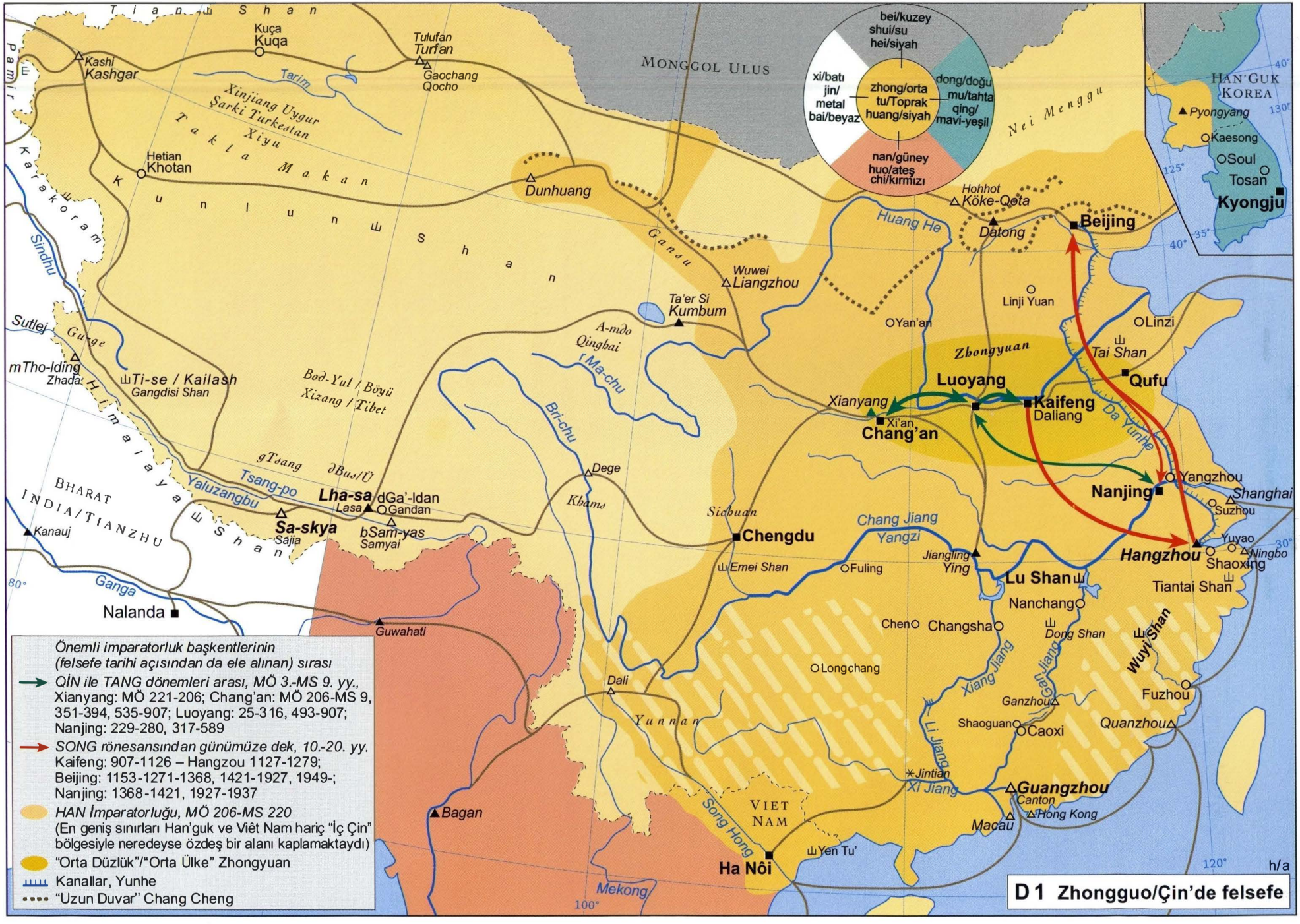

Tarnovo
Athos
Elis
Tekirdağ
İstanbul
Konstantinupolis
Athenai
Volga
Ural
Kalmıkya
[KAZAKİSTAN]
SAKARTVELO
[GÜRCİSTAN]
Sir Derya
Chu
Talas
Kınnesrin
Merağa
Harezm
Parthaya
İskenderiye
Dımaşk
Kahire
Deyru Enba Antuniyus
Bağdad
Rey
Semerkand
Fergana
Kaşgar
Soğdiane
Tirmiz
Belh
Seleukia
Tisfun
Cündişapur
İsfahan
Herat
Baktriya
Gandhara
Purushapura
Gazne
[AFGANİSTAN]
Taxila
MISIR
Kusayr Leukos Limen
Basra
İRAN
Nil
Şiraz
Siraf
Tabennese
[PAKİSTAN]
Delhi
Mathura
Sindhu
Cezîretü'l-Arab
BHARAT
HİNDİSTAN
Ujjayini
Valabhi
Bharuch
Aksum
ETİYOPYA
60°
Ticaret yolları
Kara: "İpek Yolları"
Deniz: "Baharat Yolu" ve "Porselen Yolu"
Buddhadharma'nın yayılım yönleri
(Güneydoğu Asya'ya; Brahman kültürü, Şiva kültü ve 13.-16. yüzyıllarda İslâm da dâhil olmak üzere
7. yüzyıla kadar
7. yüzyıldan sonra
Batı'daki yayılım yön ve izleri
Güney Asya bilim ve ilahiyat yazını
Güney Asya felsefesi
Güney Asya yazı kültürünün yayılmasında önemli olmuş imparatorluklar (en geniş sınırlarıyla)
MAURYA İmp., Ashoka idaresinde, MÖ 268-232
KUSHANA İmparatorluğu, Kanishka idaresinde, 1./2. yy.
Geçmişte ağırlıklı olarak Tibet dili konuşulan bölge
"Büyük Tibet" hâkimiyetindeki bölge, 629-842
TANG İmparatorluğu, 618-907
Dönem dönem TANG mandasındaki bölgeler
Güney Asya yazı kültürünün ilave yayılım bölgeleri
Baskın
Kısmi
[SOMALİYA]
[KENYA]
Mogadişo
Lamu
Malindi
Mombasa
Kilve
[TANZANYA]
[MADAGASKAR]
40°

"ORTA ÜLKE" Zhongguo/Çin'de felsefenin izlediği tarihsel ve coğrafi seyir, felsefenin Avrupa'daki yolculuğuyla kabaca benzerlik gösterir. Tıpkı Avrupa anakarasında olduğu gibi burada da Antik, Ortaçağ, Rönesans, Yeniçağ ve günümüz olmak üzere kaba bir tarihsel bölümlendirme var. Antik dönemde (→D 2) felsefi perspektifler oluşturuldu, müteakip gelişmeler, zaman zaman ayrılsa da bunun üzerine inşa edildi. Ortaçağ'ın (→D 3) tipik özelliği, Zhongguo/Çin için Buddhadharma, Avrupa içinse Hristiyanlık olmak üzere dünyanın başka bir bölgesinden gelen bir dinin alımlanması sonucu tüm kültürün dönüştürülmesidir. Bu dönüşüme koşut olarak söz konusu dinlerin merkezleri, menşe bölgelerinden başka yerlere, Buddhadharma Güney Asya'dan "Orta Ülke"ye, Hristiyanlıksa Güneybatı Asya'dan "Garp"a kayar. Ortaçağ aynı zamanda, dinî dönüşümle bağlantılı olarak, bilginin sezgisel unsurlarının felsefi düşünce içinde daha önemli rol üstlenmeye başladığı bir geçiş dönemidir. Bir sonraki evre (→D 4) bölgenin kendi antik çağına geri dönmesi ve bir Rönesans yaşaması olarak tarif edilebilir. Belli bir mesafeden bakıldığında bunun aynı zamanda bir önceki dönüşüm sürecinin yenilikçi bir devamı olduğu görülebilir. Rönesans Zhongguo/Çin'de, Avrupa'dakinden yaklaşık 400 yıl önce başlamıştı. Bunu izleyen Yeniçağ ise Zhongguo/Çin'de aynı dinamikleri oluşturmayı başaramadı. Yeniçağ'ın en belirgin özelliği ampirik, yani deneyle destekli ve pragmatik yönelimli doğa ve toplum kuramı araştırmalarının kullanılması, önceden idealist biçimde ele alınan tarihin metin eleştirel yöntemlerle analiz edilmesi ve aynı zamanda bilgi temelinin giderek artan biçimde öznelleştirilip bireyselleştirilmesidir. Günümüzde küresel boyutta kültürlerarası temas ve alışveriş, kaçınılmaz gelişmeler. İçinde bulunduğumuz bu dönemde ABD'nin gerek felsefi gerekse siyasi alandaki baskınlığı karşısında etkin bir güç oluşturma ihtimali en yüksek ülke de Zhongguo/Çin'dir.

Coğrafi olarak Avrupa'daki gelişim güneydoğudan, yani Hellas ve Doğu Akdeniz'den başlayıp kuzeybatıya doğru, Kuzey Atlantik yönünde ilerlerken "Merkez Avrupa" ve Rusya bir anlamda çizginin iki yanındaki karşıt noktaları meydana getirir. Zhongguo/Çin'de baskın bölge kuzeybatıda, başkentleri Chang'an ve Luoyang olan "Orta Düzlük" *Zhongyuan*'dayken, Kaifeng üzerinden güneydoğuya, "Güneyin Başkenti" Nanjing ve "Güney Song" Hangzhou çevresindeki bölgeye kayar; bu esnada karşıt noktasını kuzeydoğudaki "Kuzeyin başkenti" Beijing/Pekin meydana getirir.

Zhongguo/Çin'de her bir çağ ve bölgeye dair yaygın bir bilinç geleneği vardır. Ancak tarihsel ve coğrafi özelliklere dair bu algı, birbiriyle ilintili alanların (coğrafi yönler, madenler, renkler) tasnifinde doğal bir korelasyon olduğu görüşünün ideolojik izlerini taşır. Genel ilke olarak çeşitliliğe olumlu bir gözle bakılır, zira bölgelerin birbirlerini karşılıklı olarak tamamlamasını teşvik etmektedir. Çokkatmanlılık doğaldır. Önemli olan çeşitliliğin sadece "dünyaya" değil, münferit bölgelere de atfedilmesidir. Bu bakış açısının bir sonucu olarak yabancı bir kültürdeki özellikler "tamamen farklı" olarak değil, kendi kültüründe farklı öncelikler nedeniyle geri plana itilmiş şeyler olarak görülür. Nitekim Zhongguo/Çin'de bu bakış açısına da rastlanır: Ortaçağ'da Güney Asya çıkışlı Buddhadharma'ya, Yeniçağ'daysa "Batı bilimlerine" bu perspektiften bakılmıştır.

Eski Zhongguo/Çin için Güney Asya (Tianzhu/India) da "Batı"daydı.

bei/kuzey
shui/su
hei/siyah
xi/batı
jin/
metal
bai/beyaz
zhong/orta
tu/Toprak
huang/siyah
dong/doğu
mu/tahta
qing/
mavi-yeşil
nan/güney
huo/ateş
chi/kırmızı
Önemli imparatorluk başkentlerinin
(felsefe tarihi açısından da ele alınan) sırası
QİN ile TANG dönemleri arası, MÖ 3.-MS 9. yy.,
Xianyang: MÖ 221-206; Chang'an: MÖ 206-MS 9,
351-394, 535-907; Luoyang: 25-316, 493-907;
Nanjing: 229-280, 317-589
SONG rönesansından günümüze dek, 10.-20. yy.
Kaifeng: 907-1126 – Hangzou 1127-1279;
Beijing: 1153-1271-1368, 1421-1927, 1949-;
Nanjing: 1368-1421, 1927-1937
HAN İmparatorluğu, MÖ 206-MS 220
(En geniş sınırları Han'guk ve Viêt Nam hariç "İç Çin"
bölgesiyle neredeyse özdeş bir alanı kaplamaktaydı)
"Orta Düzlük"/"Orta Ülke" Zhongyuan
Kanallar, Yunhe
"Uzun Duvar" Chang Cheng
D 1 Zhongguo/Çin'de felsefe
h/a

ZHONGGUO/ÇİN'DEKİ FELSEFENİN oluşum evresi için en uygun özadlandırma "'100 Düşünce Okulu' (*Bai Jia*) Çağı"dır.* Dar bir çerçevede bakıldığında bu dönem, Eksen Çağ'daki Çin Antik çağının ikinci yarısına, imparatorluğun MÖ 221 yılındaki birleşmesinden hemen önceki iki yüzyıla tekabül eder. Bu tanımdaki 100, simgesel bir sayı olmakla beraber dönüşüm zamanlarında çok sayıda öğretinin ortaya çıkması olağandır.

Standart tarihyazımı bu dönemde var olan altı farklı okuldan söz eder: Konfüçyüsçü "Yumuşaklar (ya da Bilginler) Okulu" *Ru Jia*, Taocu okul *Dao Jia*, evrensel etik kavramıyla tanınan *Mo Jia*, analitik dil çalışan "Adlar Okulu" *Ming Jia*, yasa koyucu "Yasa Okulu" *Fa Jia* ve son olarak da doğa filozofu *Yin-Yang Jia*. Elbette diğer okullar, örneğin bıraktığı etkiyle Sun Zi'nin strateji öğretisi *Bingfa*, adları anılmaya değer ağırlığa sahiptir.

Bizzat Kong Zi/Konfüçyüs'e göre her bir okulun en önemli temsilcileriyse şunlardır: *Ru Jia* için Meng Zi ve Xun Ji, *Dao Jia* için efsanevi Lao Zi ve Zhuang Zi, *Mo Jia* için, okula adını veren Mo Zi, *Ming Jia* için Hui Shi ve Gongsun Long, *Fa Jia* için Han Fei ve *Yin-Yang Jia* için Zou Yan.

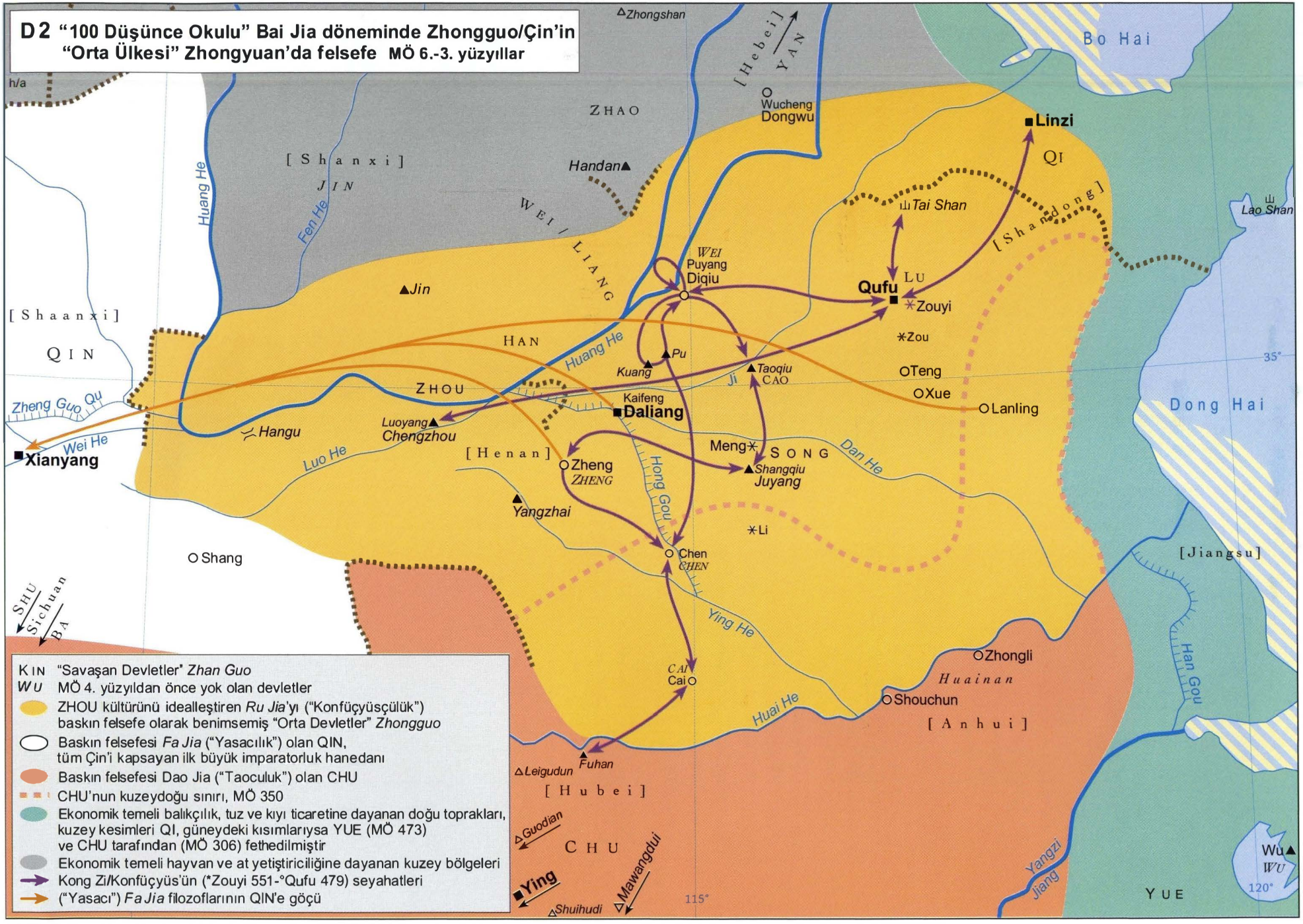
Çin Eksen Çağ'ının en önemli okul merkezi, Lu devletindeki Qufu, aynı zamanda Kong Zi'nin etkinlik alanıdır. "100 Düşünce Okulu" döneminin asıl evresi kabul edilen MÖ 4.-3. yüzyıllar boyunca en öne çıkan entelektüel merkezler Daliang'daki Wei sarayı, Qi'nin başkenti Linzi'deki *Jixia* Akademisi ve Lanling'in yanı sıra Dongwu/Wuçeng'deki "Pingyuan beyinin" sarayıydı. Çin'in tek bir idare altında birleştiği dönemde imparatorluk başkenti Xianyang, dönemin baskın okulu *Fa Jia*'nın temsilcilerinin toplanma yeri olmuştur. Yukarıda adı geçen tüm yerleşimler, "Orta Düzlem" *Zhongyuan* ya da yakın çevresinde, "Orta Ülke" *Zhongguo*/Çin'in asıl "merkezi" olan "Sarı Irmak" *Huang He*'nin vadisinde yer alır.

"Merkez Düzlük"ün dışında, felsefe tarihi açısından en önemli bölge, başkenti Ying, Yangzi Jiang Irmağı yakınlarında bulunan "Güney Devleti" Chu'dur. Chu devleti özellikle *Dao Jia* ve (tarihsel açıdan daha az başarılı kabul edilen, söylemi itibariyleyse daha ileride olan) *Mo Jia* öğretileriyle yakından ilintilidir. Geçtiğimiz onyıllar içerisinde eski Chu topraklarında geç Eksen Çağ'a ait şaşırtıcı yazıtlar bulunmuştur. Bunlar, dünyanın söz konusu döneme ait proto-bilimsel ve felsefi içerikli en kapsamlı metinleridir.

Hellas ve Eksen Çağ'daki Zhongguo/Çin'in siyasi yapıları sık sık karşılaştırılır. Her ikisinde de iktidar için mücadele veren irili ufaklı devletler birbirleriyle rekabet halindedir. Sonunda her iki bölge de, kendi sınırlarında kudrete kavuşmuş imparatorluklara, Makedonya ve Qin'e zorla dâhil edilmiştir. Ancak sınırların daha da ötesine gidildiğinde iki bölgenin büyük farklılıklar arz ettiği görülür. Hellas, bilim ve medeniyet açısından o dönemde dünyanın en gelişmiş kesimiyle komşuluk ilişkisi içindeydi. Zhongguo/Çin, ne yakınlarında bir "bereketli hilâle" ne de Eksen Çağ'daki devrimleri açıklamakta kullanılabilecek bir kültür ithalatının "Şarklaşma evresi"ne sahipti. Komşuları, "barbar" olarak adlandırdıkları toplumlardan müteşekkildi, Hellas içinse bu durum sadece kuzey sınırında geçerliydi. Zhongguo/Çin'in, Akdeniz ticaretinin öncüleri Fenikelilerle kıyaslanabilecek yegâne komşusu, Orta Asya'daki İpek Yolu'nu ele geçiren Xiongnu'ydu. Ancak Fenikelilerin yaptığına benzer bir aracılık rolü üstlendiklerini, en azından günümüzde sahip olduğumuz bilgiyle iddia etmek güç.

---

* (Çin.) Qin birliği öncesi dönemdeki tüm felsefi okul, düşünce akımı ve bunların temsilcilerine verilen genel ad [ç.n.].

D 2 "100 Düşünce Okulu" Bai Jia döneminde Zhongguo/Çin'in "Orta Ülkesi" Zhongyuan'da felsefe MÖ 6.-3. yüzyıllar
Zhongshan
[Hebei]
YAN
Bo Hai
h/a
ZHAO
Wucheng
Dongwu
Linzi
QI
[Shanxi]
JIN
Handan
Huang He
Fen He
WEI / LIANG
Tai Shan
Lao Shan
[Shandong]
WEI
Puyang
Diqiu
Qufu
LU
Zouyi
Zou
Jin
[Shaanxi]
QIN
HAN
Huang He
Pu
Kuang
Taoqiu
CAO
Ji
Teng
Xue
Lanling
35°
ZHOU
Zheng Guo Qu
Kaifeng
Daliang
Luoyang
Chengzhou
Hangu
Wei He
Xianyang
Luo He
[Henan]
Zheng
ZHENG
Meng
SONG
Shangqiu
Juyang
Dan He
Dong Hai
Hong Gou
Yangzhai
Li
Shang
Chen
CHEN
[Jiangsu]
SHU
Sichuan
BA
Ying He
Zhongli
Huainan
Shouchun
[Anhui]
CAI
Cai
Huai He
Han Gou
Leigudun
Fuhan
[Hubei]
Guodian
CHU
Ying
Mawangdui
Shuihudi
115°
Yangzi Jiang
YUE
Wu
WU
120°
KIN "Savaşan Devletler" Zhan Guo
WU MÖ 4. yüzyıldan önce yok olan devletler
ZHOU kültürünü idealleştiren Ru Jia'yı ("Konfüçyüsçülük") baskın felsefe olarak benimsemiş "Orta Devletler" Zhongguo
Baskın felsefesi Fa Jia ("Yasacılık") olan QIN, tüm Çin'i kapsayan ilk büyük imparatorluk hanedanı
Baskın felsefesi Dao Jia ("Taoculuk") olan CHU
CHU'nun kuzeydoğu sınırı, MÖ 350
Ekonomik temeli balıkçılık, tuz ve kıyı ticaretine dayanan doğu toprakları, kuzey kesimleri QI, güneydeki kısımlarıysa YUE (MÖ 473) ve CHU tarafından (MÖ 306) fethedilmiştir
Ekonomik temeli hayvan ve at yetiştiriciliğine dayanan kuzey bölgeleri
Kong Zi/Konfüçyüs'ün (*Zouyi 551-°Qufu 479) seyahatleri
("Yasacı") Fa Jia filozoflarının QIN'e göçü

MİLADİ TAKVİMİN DEĞİŞMESİNİ de kapsayan dört yüzyıllık Han döneminde "100 Düşünce Okulu" evresini, tüm diğer düşünürlerin üzerinde bir konuma yerleşen Kong Zi idaresi altında *tek* bir devlet okulu aldı. Kong Zi'nin felsefesine özel konumunu kazandıran, öncesinde baskın olan yasa koyucu *Fa Jia*'dan, doğa felsefesi söylemine sahip *Yin-Yang Jia*'ya dek diğer ekollerin kimi özelliklerini de bünyesinde barındırmış olmasıdır. Bu sürecin en belirgin sonucu, "Beş Klasik Metin" *Wu Jing*'in ("Dönüşümler Klasik Metni" *Yi Jing* dâhil) derlenmesinin artık Kong Zi'ye atfedilmesidir. Nitekim bu "Klasik Metinler", "Usta" Zi'nin "Sohbetleri" *Lunyu*'yla beraber, devlet eğitim sisteminin temel müfredatını meydana getirir.

Felsefenin sorunları dünyanın her yerinde ayrışmaları beraberinde getirir. Nitekim daha erken Han döneminde bile Konfüçyüsçü felsefe içinde, "Eski Üslup" ve "Yeni Üslup" adlarıyla birbirinden farklılaşan metin aktarımları ve yorumları baş gösterdi. Aynı şekilde klasik felsefî külliyatın oluşumuyla aynı zamanda, Konfüçyüsçü dogmaya karşı bir hareket olarak muhalif Taocu temayüller şekillendi. Bu esnada Taocu felsefe ve "halk dini" anlamına gelen *Dao Jia* ve *Dao Jiao*'yu birbirinden ayırmak kolay değildir. Klasik Han döneminden, Tang Hanedanı'nın "Altın Çağı"na geçişte yaşamış Wang Bi ve epistemolojik düşünümleriyle kendilerini Buddhadharma/*Fo Jia*'nın öncüsü olarak gören "Bambu Korusunun Yedi Bilgesi" gibi öncü düşünürleri sınıflandırmak da aynı derecede zor olabilir.

Birinci yüzyılda, Güney ve Doğu Asya'nın çeşitli bölgelerinden gelen "misyonerlerin" (Kumārajīva, Paramārtha, Amoghavajra ve efsanevi Bodhidharma) yanı sıra hac ve araştırma seyahatleri için Güney Asya'ya gitmiş Çinlilerin (Faxian, Xuanzang ve Yijing) de etkisiyle başlayan alımlama evresinin ardından, altıncı yüzyıl itibariyle, nihayet "Doğu Asya'ya özgü" olarak nitelendirilebilecek bağımsız öğretiler gelişmeye başladı. Felsefî açıdan en kayda değer olanları *Huayan* (adını Çiçekli Kemer Sutra'dan almıştır), *Tiantai* (adını merkezinden almıştır) ve *Chan*'dır (Nihon/Japonya üzerinden *Zen* olarak da tanınmıştır).

Yabancı kökenli hanedanların hükümdarlığı ve Han ve Sui-/Tang dönemleri arasında yaşanan uzun imparatorluk bölünmeleri sırasındaki seyyah hareketleri, Buddhadharma'nın yayılmasına olumlu katkıda bulunmuş olmalı. Zhongguo/Çin'deki siyasi başkentler, resmî eğitim kurumları ve eğitimli memurlarıyla kültürel anlamda da başkent sayıldıklarından, felsefe merkezlerine artık güneyde, Jianye/Jiankang (sonradan Nanjing adını alacaktır), Jingzhou/Jiangling (eski Chu başkenti Ying'in komşusu) ve Chengdu'da (Sichuan) da rastlanmaktadır. Ancak Chang'an ve Luoyang baskınlıklarını hâlen korumaktadır.

Bir başka yenilikse Buddhacı manastırların tesisiyle, dağlık arazilerde entelektüel merkezlerin oluşmasıdır. Burada öne çıkan dağlık bölgeler güneyde, Buddhacı, Taocu, Konfüçyüsçü bilginlerin buluşma yeri olan Lu Shan ve çok sayıda Koreli ve Japon hac seyyahının eğitim yeri olup kendi adıyla anılan Tiantai Shan'dır. Kuzeydeyse tüm Asya'nın hac maksadıyla toplandığı, Güney Asya ve Tibet'ten bile konuklar ağırlayan Wutai Shan bulunur.

D 3 Han döneminden Tang dönemine kadar Zhongguo/Çin'de felsefe MÖ 2.-MS 9. yy.

GÜNEY ASYA TARİHİ irdelenirken, Eksen Çağ sonrası felsefede, kıtanın güney kesiminin giderek artan bir öneme sahip olduğu dile getirilmiştir (→G 4). Zhongguo/Çin için aynı şey, daha da ağırlıklı olarak geçerlidir. Geçtiğimiz binyıl içinde bu bölgenin merkezi giderek daha güneydoğuya kayarken, kuzeyde Beijing'in "Kuzey Başkenti" mertebesine yükselmesiyle dengeleyici bir unsur oluşmuş oldu (→D 1). Doğu Asya felsefesinde yaşanan Neo-Konfüçyüsçü dönüşümün ana aktörlerinin çoğu, örneğin Cheng kardeşler, zaman zaman güney eyaletlerinde ikamet etmişti. Onların yanı sıra söz konusu felsefenin iki başat şahsiyeti Zhu Xi ve Wang Yangming'in yanı sıra -Dai Zhen hariç tutulacak olursa-, 17. yüzyılda Huang Zongxi'den 19. ve 20. yüzyıllarda Kang Youwei ve Mao Zedong'a kadar Yeniçağ'ın ampirik-pragmatik, tarih- ve toplum-eleştirel odaklı reform hareketinin tüm temsilcileri de güneydoğudan gelmekteydi.

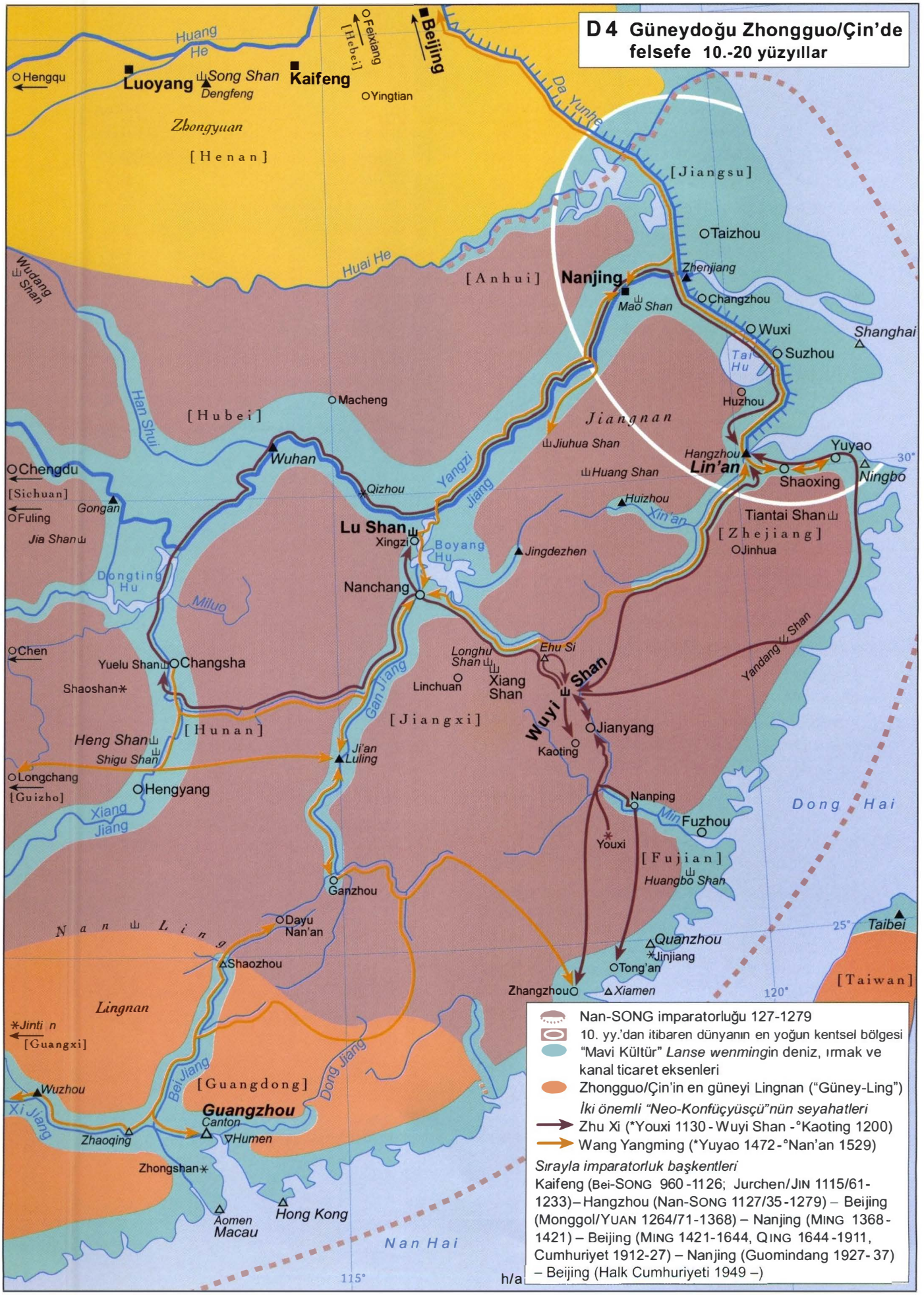
10. ile 13. yüzyıl arasındaki Song Hanedanı dönemi, Zhongguo/Çin'deki bilimsel ve spekülatif felsefi [nazari felsefe] gelişimin asıl doruk noktası kabul edilir. Söz konusu dönem, arada iki büyük fark olmasına rağmen, belki tam da bu nedenle Avrupa'daki Rönesans ve sanayi çağıyla karşılaştırılır. Bir taraftan Avrupa'daki benzer atılımdan yüzyıllarca ileridir ve bunu kendi teknik kazanımlarıyla elde etmiştir. Öte yandan bir dizi engelleyici etmen nedeniyle Avrupa'da ilerleyen bilimsel ve teknik devrimlerin gerisinde kalmıştır.

Tang Hanedanı döneminde *san jiao yi jia* düsturu sahneye çıkmıştır. Schopenhauer'in bulduğu "Üç Öğreti [Konfüçyüsçü, Taocu ve Buddhacı] Birdir" karşılığı, üç öğretinin (*jiao*) nihayetinde ortak bir noktada birleştiği "Hintli", Monizmci bir yoruma tekabül eder. Karşılıklı tamamlayıcılığa sahip, daha "Çince" anlayışa göre, (bütün) bir "ev" yani *jia* ancak üçünün bir araya gelmesiyle meydana gelir. Bu bağlamda çeviri "üç öğreti - bir ev" şeklinde olmalıdır. "Song Okulu"nun, Batı'da "Neo-Konfüçyüsçü felsefe" adıyla tanınan iki kolu olan "İlkeler Okulu" *Li Xue* ve "Tin-Kalp Okulu" *Xin Xue*'de, üç geleneğin öğretici unsurları (Buddhacı *Chan* ve Taocu "bâtıl halk itikatlarına" karşı çıkılsa da) tek potada erimiş ve klasik metinlerin spekülatif yorumu bu çerçevede yapılmıştır.

Song rönesansı sırasında ülkenin kültürel merkezi hâlen "Orta Düzlük" *Zhongyuan*'da, Huang He boyunda ancak biraz daha doğuda, devasa bir metropol olan ve "Doğu Başkenti" *Dongjing* adıyla da anılan Kaifeng'in çevresindeydi. Ancak Neo-Konfüçyüsçü felsefenin siyasal açıdan muhafazakâr öncüleri ikamet yeri olarak eski başkent Luoyang'ı tercih etmekteydi. İki kent arasındaki ilişki, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Nihon/Japonya'da yaşanan "restorasyon" döneminde "Doğu Başkenti" Tōkyō ile eski başkent Kyōto arasındaki rekabeti hatırlatıyor (→D 5).

Güney-Song başkentinin Lin'an/Hangzhou'ya taşınmasıyla, büyük kentlerin en yoğun halde bulunduğu Aşağı Yangzi havzası kültürel öncü bölge haline geldi. Buddhacı *Fo Jia* ve *Dao Jia*'dan ilham alan "yeni Konfüçyüsçü filozofların" düşünce birikimi arasında kırsala dönüş ideali de vardı. Zhu Xi, Lu Shan ve Wuyi Shan kentlerinde akademiler kurdu.

"Batı" ile kaçınılmaz şekilde gerçekleşen temaslar sonucunda "Güney Denizi" *Nan Hai* kıyısındaki liman kenti Guanzhou 19. yüzyıldan, ilave olarak da "Doğu Denizi" *Dong Hai* kıyısındaki Shanghai/Şanghay ise 20. yüzyıldan itibaren giderek artan oranda devrimci reform hareketlerinin kapısına dönüştü (→K 5).

D 4 Güneydoğu Zhongguo/Çin'de felsefe 10.-20 yüzyıllar
Huang He
Hengqu
Luoyang
Song Shan
Dengfeng
Kaifeng
Feixiang [Hebei]
Beijing
Yingtian
Da Yunhe
Zhongyuan
[Henan]
[Jiangsu]
Taizhou
Huai He
[Anhui]
Nanjing
Zhenjiang
Mao Shan
Changzhou
Wuxi
Shanghai
Suzhou
Tai Hu
Wudang Shan
Han Shui
[Hubei]
Macheng
Huzhou
Jiangnan
Jiuhua Shan
Hangzhou
Lin'an
Yuyao
30°
Ningbo
Shaoxing
Wuhan
Chengdu
[Sichuan]
Fuling
Gongan
Qizhou
Yangzi Jiang
Huang Shan
Huizhou
Xin'an
Tiantai Shan
[Zhejiang]
Jinhua
Jia Shan
Lu Shan
Xingzi
Boyang Hu
Jingdezhen
Dongting Hu
Miluo
Nanchang
Chen
Yuelu Shan
Changsha
Shaoshan
Longhu Shan
Ehu Si
Linchuan
Xiang Shan
Wuyi Shan
Yandang Shan
Gan Jiang
[Jiangxi]
Jianyang
Heng Shan
Shigu Shan
[Hunan]
Ji'an
Luling
Kaoting
Longchang
[Guizhou]
Hengyang
Xiang Jiang
Nanping
Min
Fuzhou
Dong Hai
Youxi
[Fujian]
Huangbo Shan
Ganzhou
Dayu
Nan'an
Nan Ling
25°
Taibei
Quanzhou
Jinjiang
Shaozhou
Tong'an
Zhangzhou
Xiamen
120°
[Taiwan]
Lingnan
Jinti n
[Guangxi]
Wuzhou
Bei Jiang
Dong Jiang
[Guangdong]
Guangzhou
Canton
Humen
Xi Jiang
Zhaoqing
Zhongshan
Aomen
Macau
Hong Kong
Nan Hai
115°
Nan-SONG imparatorluğu 127-1279
10. yy.'dan itibaren dünyanın en yoğun kentsel bölgesi
"Mavi Kültür" Lanse wenmingin deniz, ırmak ve kanal ticaret eksenleri
Zhongguo/Çin'in en güneyi Lingnan ("Güney-Ling")
İki önemli "Neo-Konfüçyüsçü"nün seyahatleri
Zhu Xi (*Youxi 1130 - Wuyi Shan - °Kaoting 1200)
Wang Yangming (*Yuyao 1472 - °Nan'an 1529)
Sırayla imparatorluk başkentleri
Kaifeng (Bei-SONG 960-1126; Jurchen/JIN 1115/61-1233) – Hangzhou (Nan-SONG 1127/35-1279) – Beijing (Monggol/YUAN 1264/71-1368) – Nanjing (MING 1368-1421) – Beijing (MING 1421-1644, QING 1644-1911, Cumhuriyet 1912-27) – Nanjing (Guomindang 1927-37) – Beijing (Halk Cumhuriyeti 1949 –)

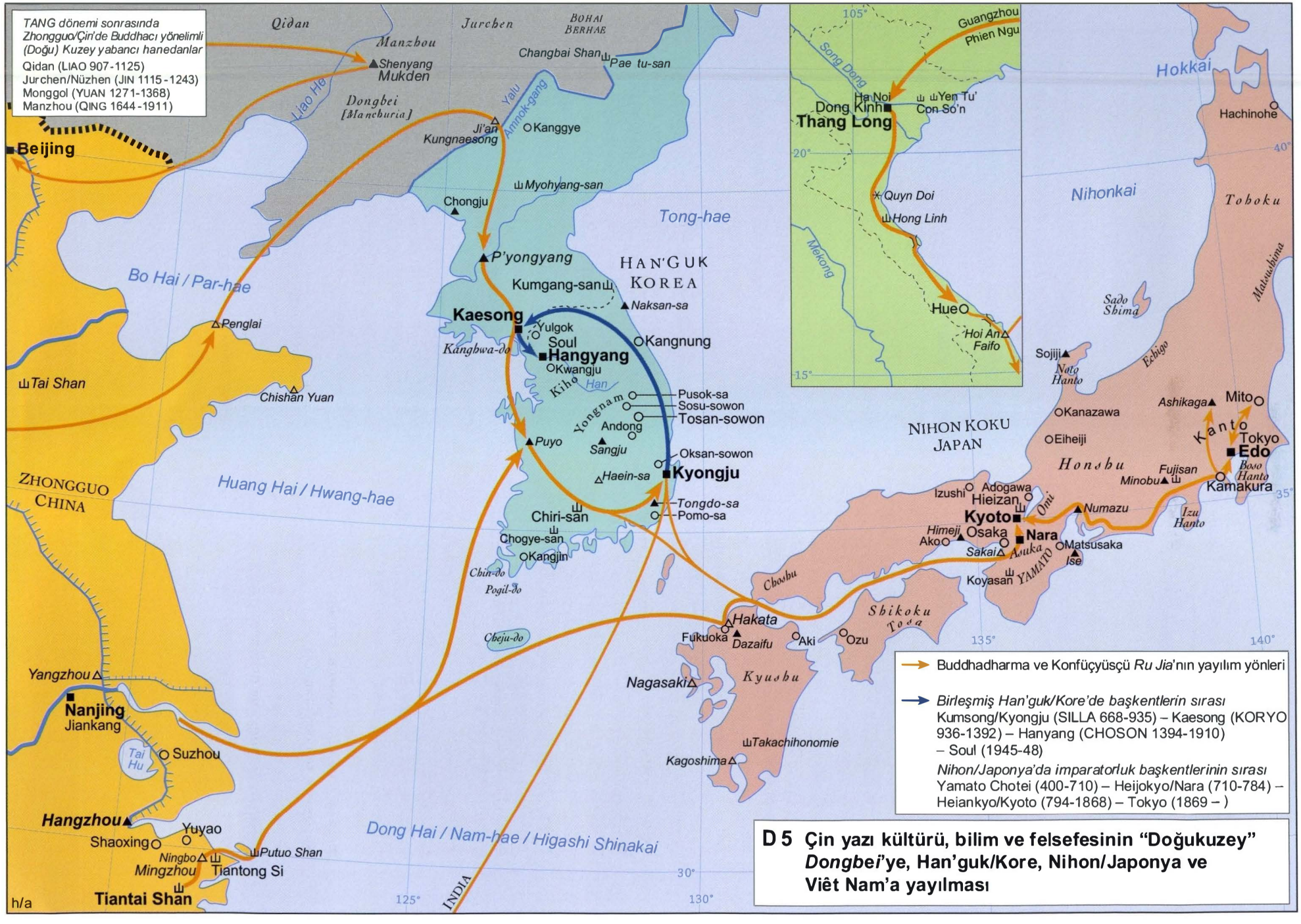
"ORTA ÜLKE" Zhongguo/Çin'in büyük yaratıcı eylemlerinin etkisi, dört coğrafi yönde de farklı ölçülerde ve farklı sürdürülebilirlikte oldu. Çin yazı kültürü, bilimi ve felsefesini sadece üstlenmekle kalmayıp kendi dillerini koruyarak ve geleneksel kültürlerle bağlantılı olarak yaratıcı biçimde geliştirmeyi başaran komşu ülkeler, Han'guk/Kore, Nihon/Japonya ve Fransız sömürgeciliğine kadar Viêt Nam'la kısıtlıdır. Monggol Ulus/Moğolistan'ın dış bölgeleri haricinde bunu salt kendi yazıları ve bağımsız kültürleriyle yapmaya çalışan kuzeydeki devletlerin tümü (Tang-gud, Qidan, Jurchen, Manzhou) zaman içinde tamamen "Çinleşmiştir". Üstelik bu devletler kimi zamanlar Zhongguo/Çin içinde yabancı hanedanlıklar kursa bile bu süreç kaçınılmaz olmuştur (→Ö 5, G 5).

Viêt Nam'ın kuzeyi daha erken Han Hanedanı sırasında 1000 yıldan uzun süre (MÖ 111-MS 998 arası) Zhongguo/Çin'in bütünleşik bir parçasıydı. Viêt Nam savaşarak elde ettiği bağımsızlığının yanı sıra felsefi açıdan "Orta Ülke"ye bağlı kalmayı sürdürdü. En tanınmış bilginleri Neo-Konfüçyüsçü eğitime sahipti ve son hanedanlık sırasında Beijing/Pekin'i, örneğin 1760-62 arasında Le Quy Don'un yaptığı gibi elçilikler kapsamında ziyaret etmişlerdi. Benzer bir durum, daha da belirgin biçimde Han'guk/Kore için geçerlidir. Ülkenin kuzeybatısı 400 yıldan uzun bir süre (MÖ 108-MS 313 arası) doğrudan Çin idaresi altındaydı (→D 1 ve 3). Tang Hanedanı sırasında Wŏnch'uk gibi memur ya da bilginler eğitimlerinin ardından Zhongguo/Çin'de kalmayı sürdürdü. Neo-Konfüçyüsçü filozofların bir kısmı Qing Hanedanı zamanında bile elçi olarak Beijing/Pekin'de bulunuyordu: örneğin 16. yüzyılda iki "Büyük"ten biri olan Yi I.

Han'guk/Kore ve Nihon/Japonya'da felsefenin tarihi, farklı alımlama dönemleri ve ilginç vurgu farklılıklarıyla beraber Zhongguo/Çin'deki gelişmelere koşut ilerlemiştir. Çok sayıdaki öğretilerin edilgen biçimde üstlenildiği başlangıç dönemi ve *Tiantai* okulunun geçici hâkimiyetinin ardından her iki ülkede de Buddhadharma içerisindeki felsefi açıdan en verimli öğreti *Chan* / *Sŏn* / *Zen* oldu. En önemli Buddhacı düşünürler Han'guk/Kore'de Wŭnhyo ve Chinul, Nihon/Japonya'da ise Kūkai ve Dōgen'di.

Neo-Konfüçyüsçü felsefenin üstlenilmesi Han'guk/Kore'de şaşırtıcı biçimde geç (neredeyse istisnasız biçimde salt *Zhu-Xi* öğretisiyle sınırlı), 14. yüzyıldan itibaren, Nihon/Japonya'daysa 16. yüzyıldan sonra gerçekleşti. Kore'nin en seçkin filozofları olarak 16. yüzyıl Konfüçyüsçü düşünürleri Ti Hwang ve Yi I anılabilir. Tıpkı selefleri Zhu Xi gibi her iki filozof da kırsala çekilip, gözlerden uzak "akademiler" (*Sŏwŏn*) kurdu. Nihon/Japonya'daysa Yeniçağ'ın en önemli düşünürleri olarak, her ikisi de tarih-eleştirel bir dönüşle Neo-Konfüçyüşçü spekülatif felsefeden klasik metinlere yönelen Itō Jinsai ve Ogyū Sorai sayılabilir. Gerek Jinsai gerekse Sorai'nin okulları, iki başkentte, Kyōto ve Edo/Tōkyō'daydı. Yeniçağ için karakteristik olan klasik yazına metin-eleştirel yaklaşım çerçevesinde, Nihon/Japonya'da klasik Çin metinleri eğitimi terk edilmiş ve ulusalcı bir tavırla kendi topraklarındaki erken dönem yazını araştırılmıştır.

Nihon/Japonya'da yüzünü ampirik destekli ve pragmatik yönelimli doğa ve toplum kuramı araştırmalarına dönen ikinci "Yeniçağ dönüşümü", Zhongguo/Çin ve Han'guk/Kore'dekinden daha başarılı olmuştur. Hemen akabinde yaşanan "Batı" bilim ve teknolojisinin alımlanması ve "Batı tekniği" ile "Doğu etiğinin" birbiriyle geçinmeyi başarıp başaramayacağı konusundaki tartışmada da Nihon/Japonya, Doğu Asya'da öncü rolünü üstlendi (→K 5).

D 5 Çin yazı kültürü, bilim ve felsefesinin "Doğukuzey" *Dongbei*'ye, Han'guk/Kore, Nihon/Japonya ve Viêt Nam'a yayılması

NE GÜNEY ve DOĞU ASYA'da benzer gelişmelerin gözlemlenebildiği Eksen Çağ'da (→T 5-6, B 1-3) ne de "Batı"nın gerek teknik ve bilimsel, gerekse felsefi ve siyasi devrimleriyle dünyanın diğer bölgelerine katbekat üstünlük sağladığı Yeniçağ'da, "Batı uygarlığını" Avrupa dışı bağlamı olmadan ve dönem dönem Avrupa sınırlarını aşan gelişimine değinmeden açıklamak mümkündür.

Kültürel kazanımların tümü aynı hız ve kolaylıkta yayılmaz, dilsel, dinî ve siyasi engelleri aynı biçimde aşmaz. Buna yönelik gerekli koşulların aydınlatılması için, "modern Batı medeniyetinin" temelini oluşturan bilginin üç alanıyla, yani matematik, felsefe ve hukuk bilimleriyle sınırlı bir gözlem yapacak olursak, şu üç nokta dikkatimizi çeker: (a) Yayılımlarının kapsadığı alanların farklılığı, (b) gelişimlerinin arz ettiği kement biçimi ve (c) bu üç kemendin, Yeniçağ'la beraber Avrupa'da kentsel kültür ve "katî" bilimselliğin başlangıcı sayılan yenilenmenin çıkış bölgesi olan Kuzey İtalya'da birleşmesi.

Üç evre arasındaki en kısa kement, hukuk bilimlerinin gelişimine aittir. Hakkında bilinenler, adını aldığı Roma'da ortaya çıkmış ve 6. yüzyılda "İkinci Roma" Kōnstantinupolis'te yazılı biçime dökülmüş olmasıdır. Hukuk bilimlerinin, Bologna'da oluşturulan Avrupa üniversite yapısıyla beraber 11. yüzyılda yeniden ele alındığı, bilinen başka bir olgudur. Bilinmeyenlerse 3. ile 6. yüzyıl arasında Roma İmparatorluğu'nun en önemli hukuk merkezinin Bērytos/Beyrūt olduğu ve "Bereketli Hilâl" ve Kartaca'daki "Sâmî" hukuk kültürüne sahip Kuzey Afrika ve Güneybatı Asyalı hukuk bilimcilerin Roma hukukunun oluşumuna sağladıkları katkı. Devrimci etkilerini ancak Yeniçağ'la beraber gösteren, tüm insanların doğumlarından itibaren özgür ve eşit oldukları ifadesi, aslen Sūr/Tyroslu Ulpianus'a aittir.

Orta uzunluktaki felsefe kemendi, *Atlas*'ın önceki sayfalarında ayrıntılı biçimde, tüm dallarıyla gösterilmişti (→B 1 ve 4). Bunun Yeniçağ başlarında Kuzey İtalya'daki merkezi Padova'ydı (→N 2).

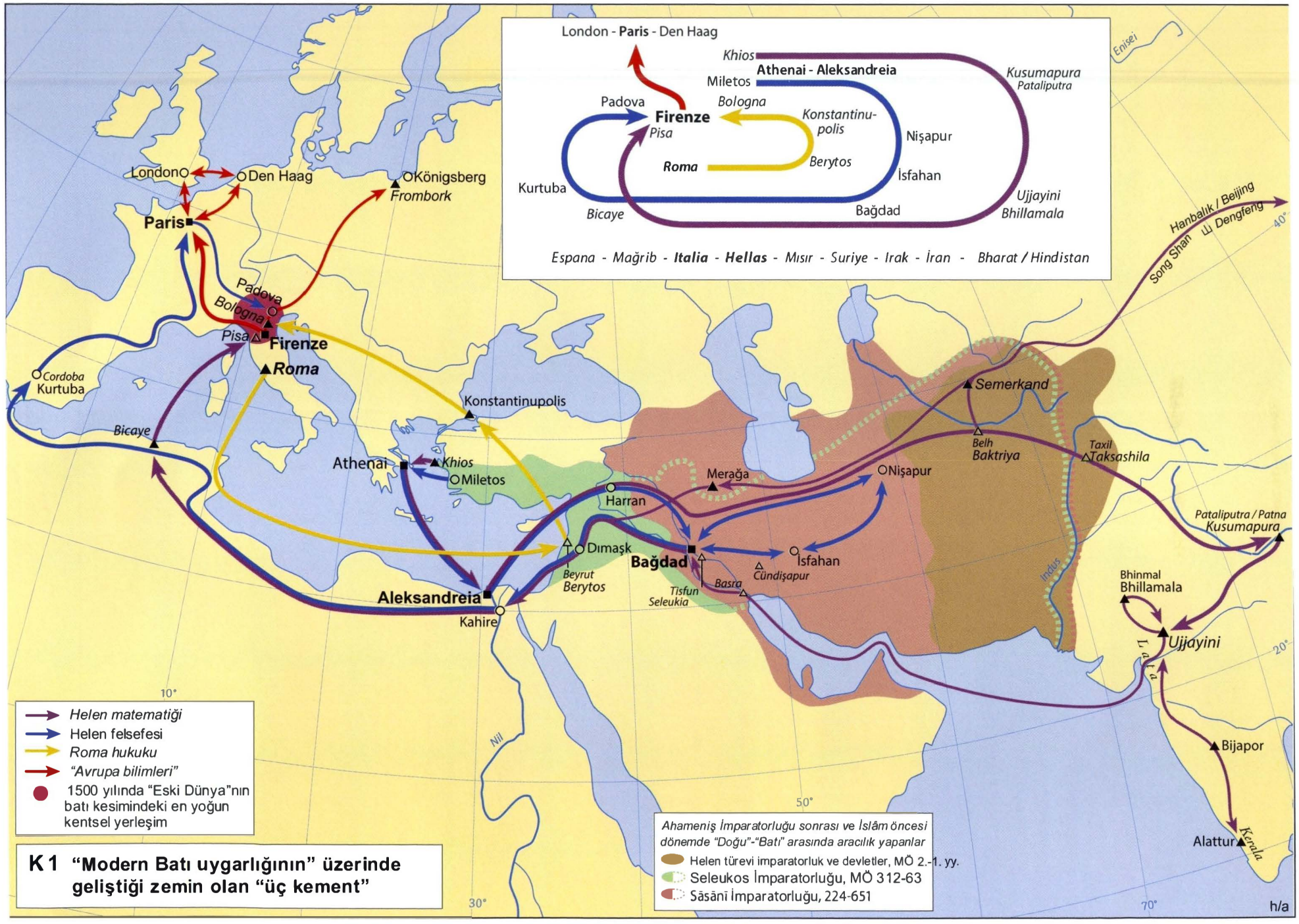
En geniş kapsama sahip kement matematiğin gelişiminin izlediği yoldur. Sumer ve Akkad/Mesopotamia ile Kemet/Aigyptos'taki anonim kökleri göz ardı edilecek olursa, matematiğin kökenleri de Helen felsefesi gibi Ionia'dadır. İlk büyük matematikçi Chios/Koslu Hippokratēs'ti. Matematiğin müteakip merkezleri olan Athēnai ve Aleksandreia da aynı zamanda birer felsefe kentiydi. Güneybatı Asya'daki Helen krallıklarının sağladığı ortam sayesinde, Babil'li seleflerinin izinde ya da bunlarla beraber Hindistan'a ulaştı. Burada, Hindistan Altkıtası felsefesiyle doğrudan teması olmayan merkezler 6. yüzyılda Āryabatha'nın bulunduğu Kusumapura/Pātaliputra ve 7. ve 12. yüzyıllarda Brahmagupta ve II. Bhāskara'nın yaşadığı ve Güney Asya gökbiliminin sıfır meridyeninin geçtiği Ujjayinī'iydi.

Matematiğin tekrar Batı'ya dönüşü İranlı bilginler sayesinde olmuştur. Bunların en bilineni Bağdād'daki el-Hārezmī'dir. Pisalı bir tüccar ailenin oğlu olarak öğrencilik yıllarını Kabiliye'deki Bicāye'de geçiren ve Arkhīmedes'ten sonra Avrupa'nın ilk büyük matematikçisi sayılan Fibonacci sayesinde matematik kemendi Toskana'daki Firenze'ye ulaşmış oldu. Nitekim burası, Galilei'nin matematiğe dayalı modern bilimi kurduğu yer olacaktı.

Matematik kemendinden ayrılan kimi kollar Güney Hindistan'daki Kerala'ya ve Moğollar döneminde Beijing/Pekin'e kadar uzandı. Tarihsel süreç içerisinde aşağı görülen *pax Mongolica** döneminde Kuzeybatı İrān'daki Merāğa'da yapılan hesaplamalar, sonradan gökbilimini değiştirecek Copernicus Devrimi için büyük önem taşımaktaydı.

---

* (Lat.) Moğol Barışı [ç.n.].

K 1 "Modern Batı uygarlığının" üzerinde geliştiği zemin olan "üç kement"

"AVRUPA FELSEFESİ" gerçek anlamda ancak Yeniçağ'la beraber Avrupalı olmuştur. Antik ya da Ortaçağ'da olduğu gibi (→B, K 1) herhangi bir *anaakım*, kement biçiminde Akdeniz Havzası'nın doğusu ya da güneyindeki komşu bölgelere uzanmaz, sadece ara sıra Kabbala gibi etkiler görülür (→T 9, B 5). Avrupa felsefesinin gelişiminin ana çizgilerini göstermek için 18. yüzyılın sonuna kadar bir Avrupa haritası yeterlidir. Bunun ardından Akdeniz ötesi bölgeler yerini, Atlantik'in öte yanında yeni felsefî bölgeler olarak ortaya çıkan eski Avrupa kolonilerine bırakır.

Öte yandan bilim ve felsefe alanında Yeniçağ'da yaşanan yönelimin menşei, manidar biçimde Güney Avrupa ve Kuzey İtalya çevresidir. Siyasetbilimde Machiavelli, fizik alanında Galilei ve gökbiliminde Kuzey Avrupalı Copernicus (öğrencilik yıllarında) ile tıp alanında (hocalık döneminde) Vesalius. Kuzey İtalya'nın çıkış noktası olmasının tarihsel arka planı olarak Müslüman Akdeniz bölgeleriyle uzun yıllar süren temas sayılabilir. Elbette Bizanslı bilginlerin Konstantinupolis'ten, Musevi bilimadamlarının 15. yüzyılda İber Yarımadası'ndan kaçıp İtalya'ya sığınmalarının önemi de küçümsenmemelidir.

17. ve 18. yüzyıllarda felsefenin odak noktası Kuzeybatı Avrupa'ya, Fransa'nın Paris, Hollanda'nın Amsterdam-Leiden-Den Haag ve İngiltere'nin London-Cambridge kentlerinin oluşturduğu üçgene kaymıştır. Cambridge ve Leiden hariç, burada felsefî "aydınlanmanın" merkezleri üniversiteler değil, başkentlerin kentsel "ortamları" çevresinde kurulan entelektüel salonlar ve bilimsel topluluklardır. Bu dönem boyunca yoğun bir hareketlilik gözlemlenir. Spinoza ve Kant dışında 17. ve 18. yüzyılların bütün büyük filozofları bir dönem Paris'te bulunmuştu: Descartes'tan, Britanyalı Hobbes, Locke, Hume ve Smith'e, Alman Leibniz'den Fransız Montesquieu ve Rousseau'ya kadar. Dönemin en büyük bilimadamı olan Newton, Cambridge, London ve doğum yeri olan Woolsthorpe arasında yer değiştirmekle yetinmişti.

18. yüzyılın ikinci yarısında, İskoçya'da ve özellikle "Orta Avrupa" olarak adlandırılan bölgede yeni bölgesel merkezler devreye girdi: Königsberg, Weimar-Jena ve nihayetinde Berlin. Alman felsefesinin Avrupa'daki üstünlüğü Kant ile Königsberg'de başlamıştı. Hegel'e göre bu "felsefenin iki başlangıç noktası" Edinburghlu Hume ve Genève/Cenevreli Rousseau'ydu (→K 4).

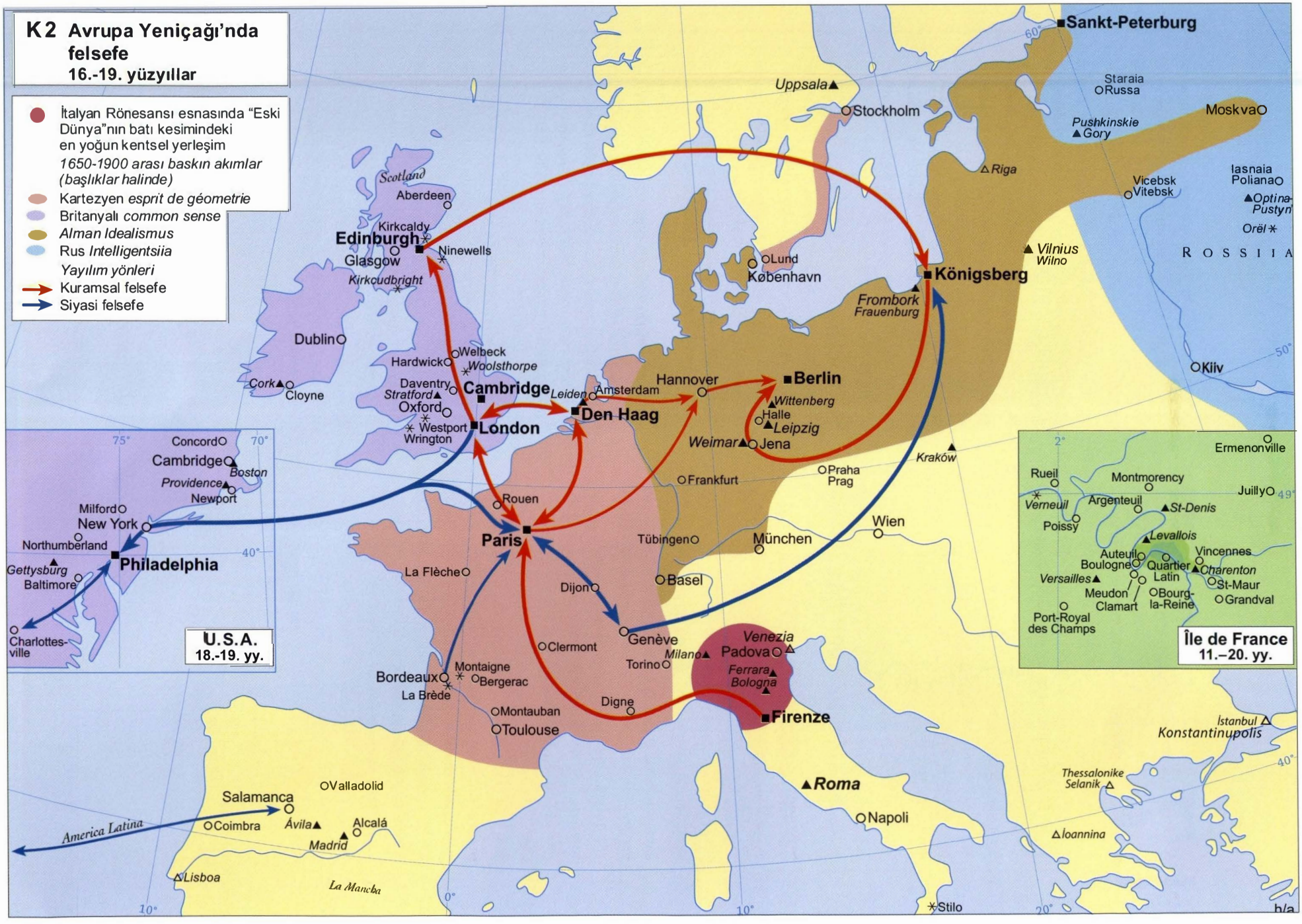
Aydınlanma felsefesinin Batı-Doğu hareketi, 19. yüzyılla beraber Romantizm'in, *siècle des lumières*in* "akılcı" daralmalarına gösterdiği tepkiyle eşzamanlı olarak "Orta Avrupa"dan Rusya'ya doğru ilerledi. Batı tarafından daha ziyade tarihsel bir perspektifle Aydınlanma'nın Romantisizm tarafından ikamesi olarak görülen bu süreç, Rusya'da coğrafî ve etnik bir bakış açısıyla Slav Doğu'nun Roma-Germen Batı'yı reddi biçiminde algılanmaktaydı. Rusya'nın önemli filozofları yazarlarıydı: Dostoyevski ve Tolstoy.

Avrupa'da Yeniçağ felsefesinin ana gelişim hatlarının güneybatısında İber Yarımadası 16. yüzyılda kendi *siglo de oro*sunu** yaşıyordu. İber'in kalıcı katkısı, Vitoria ve Suarez adlarıyla beraber anılan uluslararası hukukun felsefî esaslarıdır.

---

* (Fra.) Aydınlanma Çağı [ç.n.].

** (İsp.) Altın Çağ [ç.n.].

K 2 Avrupa Yeniçağı'nda felsefe
16.-19. yüzyıllar
İtalyan Rönesansı esnasında "Eski Dünya"nın batı kesimindeki en yoğun kentsel yerleşim
1650-1900 arası baskın akımlar (başlıklar halinde)
Kartezyen esprit de géometrie
Britanyalı common sense
Alman Idealismus
Rus Intelligentsiia
Yayılım yönleri
Kuramsal felsefe
Siyasi felsefe
Sankt-Peterburg
Uppsala
Stockholm
Staraia Russa
Moskva
Pushkinskie Gory
Riga
Vicebsk
Vitebsk
Iasnaia Polianа
Optina Pustyn
Orël
ROSSIIA
Vilnius
Wilno
Lund
København
Königsberg
Frombork
Frauenburg
Kiiv
Scotland
Aberdeen
Kirkcaldy
Edinburgh
Ninewells
Glasgow
Kirkcudbright
Dublin
Welbeck
Hardwick
Woolsthorpe
Cork
Cloyne
Daventry
Stratford
Oxford
Cambridge
Leiden
Amsterdam
Hannover
Berlin
Wittenberg
Halle
Leipzig
Den Haag
London
Westport
Wrington
Weimar
Jena
Kraków
Praha
Prag
Frankfurt
Rouen
Paris
Tübingen
München
Wien
La Flèche
Basel
Dijon
Genève
Clermont
Torino
Milano
Venezia
Padova
Ferrara
Bologna
Montaigne
Bergerac
Bordeaux
La Brède
Montauban
Toulouse
Digne
Firenze
Roma
Napoli
Valladolid
Salamanca
Coimbra
Ávila
Alcalá
Madrid
Lisboa
La Mancha
America Latina
Stilo
İstanbul
Konstantinupolis
Thessalonike
Selanik
Ioannina
Concord
Cambridge
Boston
Providence
Newport
Milford
New York
Northumberland
Philadelphia
Gettysburg
Baltimore
Charlottes-ville
U.S.A.
18.-19. yy.
Ermenonville
Rueil
Montmorency
Juilly
Verneuil
Argenteuil
St-Denis
Poissy
Levallois
Auteuil
Boulogne
Vincennes
Quartier Latin
Charenton
Versailles
St-Maur
Meudon
Clamart
Bourg-la-Reine
Grandval
Port-Royal des Champs
Île de France
11.–20. yy.
h/a

17. YÜZYIL İLE BAŞLAYAN, felsefî hayatın odak noktasının Avrupa içinde yer değiştirme süreci, 20. yüzyıla gelindiğinde öylesine ilerlemişti ki, felsefî gelişimi göstermek için artık sadece Alplerin kuzeyini içeren bir harita yeterli olabilirdi. Bölgenin daralması eski kolonilerde yeni ve yenilikçi merkezlerin, sadece Amerika değil, Avustralya'da da ortaya çıkmasıyla fazlasıyla telafî ediliyordu. Yüzyılın ikinci yarısında felsefî fikirlerin oluşumu ağırlıklı olarak bu yeni merkezler tarafından üstlenildi.

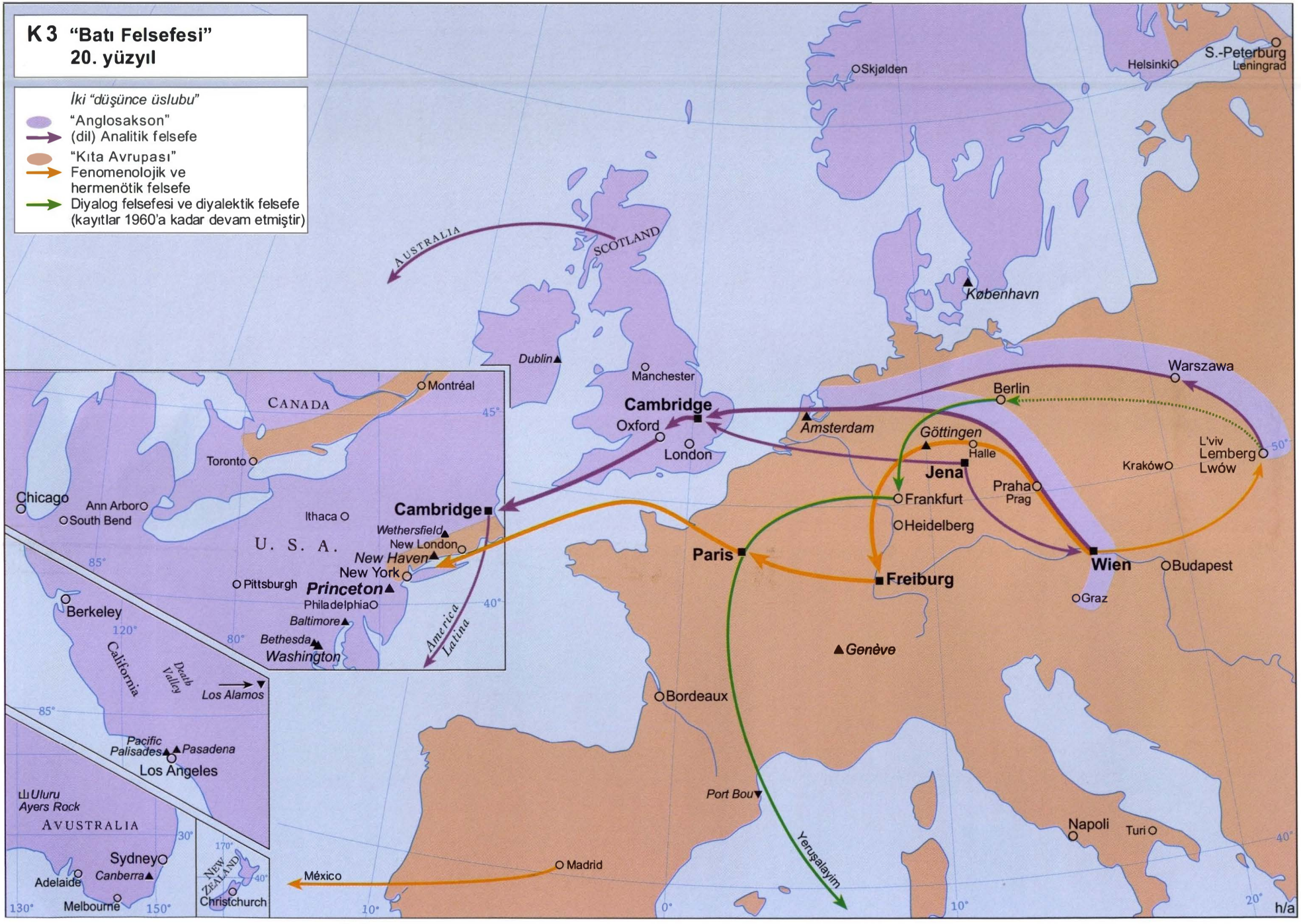
Yüzyılın ortalarında hâkim olan iki düşünce üslubu için İngiltere'de coğrafî referanslar kullanılmaya başlandı: "Anglosakson" ve "Kıta Avrupası" felsefeleri. "Analitik" ve "fenomenolojik ve hermenötik" felsefe adıyla anılan alternatif metodolojik ayrımlar da, su götürmez tanımlar değil. Ortak çıkış noktaları, kesişimler, birleşmeler ve ardışık gelişimlere coğrafî anlamda olduğu kadar metodolojik ve içeriksel açıdan da rastlanır.

Her iki üslubun en belirgin çıkış noktası Viyana'dır. Burada psikolojik fenomenolog Brentano bir yanda, doğa bilimci fenomenalizmci Mach ve onu izleyen "Wiener Kreis" ["Viyana Çevresi"] diğer yandaydı. Her iki üslubun da yol göstericisi Jenalı Frege'ydi. Geniş çaplı etkisi bakımından fenomenolojik hareket 1960'a kadar, analitik felsefeyse bundan sonra daha başarılı oldu. Fenomenolojik ana dal (Husserl ve Heidegger ile) Freiburg üzerinden Paris'e gitti ve buradan da (Sartre ve Merleau-Ponty ile) ABD'ye. Viyana'yla beraber ve sonrasında da analitik felsefenin ikinci merkezi (Russell ve Wittgenstein ile) İngiltere'deki Cambridge oldu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bunu Oxford ve Massachusetts'teki Cambridge izledi. Fenomenolojik tanım ile dil mantığına ilişkin analizin birleşmesi, Lwów/Lviv ve Warszawa/Varşova üzerinden geçen tali kol üzerinde açıkça görülebilir.

20. yüzyılın tüm felsefî başarılarını bu iki başlık altında toplamak her zaman mümkün değildir. Örneğin matematik (Poincaré, Gödel, Turing), fizik (Einstein, Bohr), toplumbilim (M. Weber), psikoloji (Freud, Piaget) ve dilbilimi (Saussure, Chomsky) alanındaki başarıların yanı sıra her ikisi de Frankfurt kentiyle beraber anılan "diyalog felsefesi" (Buber'in çevresinde) ve "eleştirel kuram" etrafında oluşmuş olan "diyalektik felsefe", iki başlığın da dışında sayılmalıdır.

20. yüzyıl, felsefe tarihinde Güney Avrupa'dan ilk kez herhangi bir katkının gelmediği bir dönemdir. İtalya ve İspanya'daki (Croce ve Ortega) en seçkin filozoflar ilham kaynaklarını Almanya'da buldular. Bir zamanlar "Avrupa felsefesinin" çıkış noktası olan Hellas'ın ve Konstantinupolis/İstanbul'un ise felsefe için artık herhangi bir önemi kalmamıştır. Önceki yüzyıllardaki gibi, Musevi spiritüalizminin Filastīn'den "Doğu-Orta Avrupa"ya intikalinde en azından bir aktarım noktası teşkil etmiyorlar artık, Avrupa üniversitelerinin "Şark çalışmaları enstitülerinde" yapılmaya başlanan İslâm edebiyatının metin eleştirisi bağlamındaki analizlerine bile katkı sağlamıyorlar. 19. yüzyıldaki gibi Byron'dan Leont'ev'e kadar Romantik aydınların "Şark gezilerinin" son istasyonu değiller. Aksine, İstanbul'un her zaman olduğu gibi, -bu kez de Sovyetler Birliği ve Nazi Almanya'sından- takibata uğrayan bilimadamlarının sığınağı konumundalar ancak.

Rusya'daysa 19. yüzyılda yükselmiş felsefî *Intelligentsiia* Marksist-Leninist felsefenin siyasi zaferinin ardından bastırıldı.

K 3 "Batı Felsefesi"
20. yüzyıl
İki "düşünce üslubu"
"Anglosakson"
(dil) Analitik felsefe
"Kıta Avrupası"
Fenomenolojik ve
hermenötik felsefe
Diyalog felsefesi ve diyalektik felsefe
(kayıtlar 1960'a kadar devam etmiştir)
AUSTRALIA
SCOTLAND
Skjølden
Helsinki
S.-Peterburg
Leningrad
København
Dublin
Manchester
Cambridge
Oxford
London
Amsterdam
Berlin
Warszawa
Göttingen
Halle
Jena
Frankfurt
Heidelberg
Praha
Prag
Kraków
L'viv
Lemberg
Lwów
Paris
Freiburg
Wien
Budapest
Graz
Genève
Bordeaux
Port Bou
Napoli
Turi
Madrid
México
Yerusalayim
CANADA
Montréal
Toronto
Chicago
Ann Arbor
South Bend
Ithaca
Cambridge
Wethersfield
New London
New Haven
New York
Princeton
Philadelphia
Baltimore
Bethesda
Washington
U. S. A.
America Latina
Berkeley
California
Death Valley
Los Alamos
Pacific Palisades
Pasadena
Los Angeles
Uluru
Ayers Rock
AVUSTRALIA
Sydney
Canberra
Adelaide
Melbourne
NEW ZEALAND
Christchurch
h/a

"ORTA AVRUPA", okyanus tarafındaki Batı Avrupa ile kıtasal Doğu Avrupa ve subtropikal Güney ve neredeyse kutup altı sayılabilecek Kuzey Avrupa arasında yer alan, öncelikle iklim-coğrafî bir terimdir. 19. yüzyıldaysa, o zamanki ifadesiyle, "kültürel olarak Almanlık etkisi altındaki bölgeler" (*Brockhaus* 1932) şeklinde "kültür-coğrafi" bir kavram konumuna yükseltildi. Burada kastedilen, Almancanın birincil dil ya da hâkim bilim ve iletişim dili olduğu ve kültürel bakımdan, özellikle felsefe alanında yüzünü Almanya'ya ve Habsburg Krallığı içerisinde Viyana'ya dönmüş bölgelerdi. Bu kültür-coğrafî anlamıyla "Orta Avrupa", artık sadece kültür-tarihsel bir tanımdır. Günümüzde tercih edilen yabancı dildeki karşılığıyla *Central Europe*'taki Almanca konuşulmayan ya da en azından İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanca konuşulmayan bölgelerinde İngilizce ikinci dil ve bilim dili olarak Almancanın yerini almıştır. Geriye kalan sadece kararlı bir "Batı yönelimidir".

"Merkez Avrupa" olarak adlandırılan bu bölge, 16. yüzyılın başında kozmoloji alanında Copernicus Devrimi ve Luther'in başlattığı Reform hareketiyle beraber Avrupa'da kültür, bilim ve felsefenin merkezi olmuştur. Altın çağını, Kant'ın Königsberg'de öğretim çalışmalarına başlaması ve Goethe'nin Weimar'a taşınmasıyla başlayan 18. yüzyılın son otuz yılıyla, Bern, Göttingen, Berlin ve Køpenhagen'den Planck, Einstein, Bohr ve Heisenberg gibi dönemin önemli fizikçilerinin doğa-felsefî dünya kavrayışında devrim yaratan çalışmalarını Almanca olarak kaleme aldıkları 20. yüzyılın ilk otuz yılı arasında yaşamıştır. Kültür-felsefî bir alan olarak tasarlanmış *Orta Avrupa* kavramının felaket benzeri sonu, psikolojik engelli, siyasi muhalif, Yahudi ve Romanların yok edilmesi amacıyla tesis edilmiş Grafeneck'ten Auschwitz'e uzanan gaz odalarıyla gerçekleşti.

Almanya'daki ilintiler ağı, batısında kalan komşularındakinden çok daha farklıdır. Yeniçağ Fransa'sında her şey Paris'e gider ve Paris'ten yayılır. Başarıya ve başarısızlığa karar veren burasıdır. Diğer bölgeler arasında, Paris üzerinden geçmeyen bağlantı pek yoktur. Buna karşın Almanya, kafa karışıklığına sebep olacak sayıda kültürel merkeze sahiptir. Böyle merkezlerin yoğunlaştığı bir yer, Polska'nın son bölünmesiyle (1795), batı sınırının Odra/Oder Irmağı'na kayması (1945) arasında kalan dönemde Almanya'nın ortasında bulunan Leipzig, Halle ve Jena gibi üniversite kentlerinin yanı sıra kuzeyde "Luther kenti" Wittenberg ve güneyde "Goethe kenti" Weimar'ın oluşturduğu bölgedir. 17. ve 18. yüzyıllarda bu "Orta Almanya" kültürel açıdan en canlı bölge, "Almanya'nın kalbidir". 19. yüzyılın başlarından itibaren lider konumunu Prusya başkenti Berlin'e bırakmak zorunda kalır. Ne var ki, Berlin, ancak Paris'le karşılaştırılabilecek bir tekel konumuna erişemez. Buna rağmen Nietzsche ve Frege hariç 19. yüzyıl Almanya'sının tüm önemli filozoflarının "Berlin yılları" olmuştur: Fichte, Hegel, Schelling, Schopenhauer ve Marx.

Öte yandan Paris'le benzeri bir merkezî konuma, Habsburg Hanedanı'nın başkenti Viyana ulaşmıştır. Lakin bilim (Freud, Gödel) ve felsefe (Brentano, "Wiener Kreis") alanlarında bu gelişme dikkat çekici derecede geç, 1870'ten sonra gerçekleşmiş ve ancak 70 yıl sürmüştür. Buna karşın etnik açıdan daha geniş bir çeşitliliğe ve Batı Avrupa'nın o güne dek erişemediği bir yayılım alanına sahip olmuştur.

K 4 "Merkez Avrupa"da bilim ve felsefe
Copernicus ve Luther'den (1514/17) Grafeneck ve Auschwitz'e (1940)
Batı-Doğu-Batı yayılım yönleri
Aydınlanmacı felsefe, 17.-19. yy. arası
"Yahudi kaynakları" felsefesi
Habsburg İmparatorluğu'nda bilim ve felsefenin Viyana'da yoğunlaşması, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başları
Fransa'da bilim ve felsefenin Paris'te yoğunlaşması
"Merkez Avrupa"nın kıyısında yer alan felsefi ilham noktaları
Alman İmparatorluğu (1900'de sınırları)
"Orta Almanya" (1795-1945)
Habsburg İmparatorluğu (1900'de sınırları)
Rus İmparatorluğu (1900'de sınırları)
Osmanlı İmparatorluğu (16./17. yy.)
İsviçre, Benelux ve Baltık devletleri
Trondheim
Göteborg
Danmark
København
Lund
Kandava
Kandau
Riga
Tallinn
Reval
Tartu/Dorpat
S-Peterburg
Nevel'
Vicebsk
Vitebsk
Rossija
Liady
Orshai
Skhlov
Lettland - Latvija
Litauen - Lietuva - Litwa
Setenial
Kaunas
Vilnius
Wilno
Kaliningrad
Königsberg
Lebork
Lauenburg
Frombork
Frauenburg
Gdansk
Danzig
Elblag
Elbing
Morag
Mohrungen
Augustov
Niasvizh
Litwa
Kiel
Eutin
Rostock
Preussen
Torun
Thorn
Hamburg
Rheinsberg
Aurich
Groningen
Worpswede
Oldenburg
Soltau
Wieuwerd
Holland
Egmond
Santpoort
Amsterdam
Leiden
Utrecht
Den Haag
Rotterdam
Cambridge
Oates
Haileybury
London
Downe
Ashford
Brugge
Leuven
Louvain
Brussel
Bruxelles
Münster
Herford
Minden
Bückeburg
Hannover
Braun-schweig
Wolfenbüttel
Helmstedt
Coswig
Dessau
Potsdam
Berlin
Wittenberg
Halle
Blocksberg
Göttingen
Kleve
Duisburg
Düsseldorf
Wuppertal
Plettenberg
Köln
Bonn
Herborn
Marburg
Giessen
Keilhau
Wartburg
Pforta
Weissenfels
Leipzig
Dresden
Freiberg
Weimar
Jena
Hof
Coburg
Frankfurt
Mainz
Sulzbach
Bamberg
Bayreuth
Darmstadt
Würzburg
Erlangen
Nürnberg
Ansbach
Heidelberg
Heilbronn
Klingenbrunn
Trier
Cambrai
Dieppe
Bazentin
Ribemont
Le Havre
Rouen
Laon
Beaumont
Vouziers
Paris
Nancy
Strasbourg
Strassburg
Stuttgart
Neuburg
Ingolstadt
Augsburg
Ulm
Tübingen
Freiburg
Grafeneck
München
Cirey
Alsace
Elsas
Épinal
Mulhouse
Mülhausen
Langres
Messkirch
Meersburg
Kreuzlingen
Zürich
Basel
Dornach
Besançon
Dole
Dijon
Auxerre
Vézelay
Montbéliard
Mömpelgard
Orléans
La Flèche
Flux
Amboise
Tours
Bourges
La Haye
Nevers
Jura
Bern
Davos
Sils Maria
Lausanne
Villeneuve
Coppet
Genève
Ferney
St-Julien
Puy-de-Dôme
Clermont
Lyon
Locamo
Montagnola
Stresa
Como
Italia
Padova
Venezia
Trieste
Salzburg
Graz
Kraljevec
Zagreb
Agram
Dubrovnik
Ragusa
Srbien - Srbija
Beograd
Bucuresti
Turda/Torda
Thorenburg
Transilvanya
Erdely-Schönburgen
Körös
Criş
Ungarn - Magyarország
Budapest
Wien
Hochreith
Hodonín
Nové Mesto
Nivnice
Chrlice
Brno
Prerov
Prostejov
Olomouc
Morava
Mähren
Pribor
Böhmen
Čechy
Techobuz
Trest
Praha
Prag
Horice
Liberec
Herrnhut
Kamenz
Slawnikowice
Kieslingswalde
Görlitz
Slask
Schlesien
Breslau
Wroclaw
Kielce
Auschwitz
Oswiecim
Kraków
Nowy Sacz
Neusandez
Sárospatak
Leszno
Lissa
Podbrzezie
Dolne
Stara
Rudna
Poznan
Lodz
Warszawa
Polska
Polen
Zamosc
Zhokya
Zoljdew
L'viv
Lwów
Lemberg
Brodi
Galizien
Mala Tur'ia
Zabolotiv
Zablotow
Ternopil'
Tarnopol
Chernivci
Czernovitz
Volynia
Podolia
Kiiv
Mezhirich
Miedzyrzecz
Berdichiv
Medzhibiz
Miedzyboz
Polska - Polska
Preussen
50°
30°
45°
20°
10°
0°
h/a

16. YÜZYILDAN İTİBAREN insanlık tarihinde ilk kez felsefe gelenekleri arasında dünya çapında bir alışveriş meydana gelmiştir. Bu konudaki ilk adımı İspanyol Fransisken rahipleri, 1524 yılında México'da Aztek rahiplerini bir "din şurasına" davet ederek atmıştı (→Ö 7).

Küresel ölçekteki kültürlerarası ilişki hiçbir zaman sorunsuz olmadı. Kültürler arasındaki bu temas, Amerika kıtalarının, Batı, Orta ve Güney Afrika'nın, Avustralya ve Pasifik'teki adaların Batı Avrupa, Sibirya'yı kapsayan Kuzey Asya'nınsa Rusya tarafından, o güne dek eşine benzerine rastlanmamış boyutta ve güç kullanılarak sömürgeleştirilmesiyle mümkün olmuştu. 8. yüzyıldan itibaren, ağırlıklı olarak İran asıllı Müslüman âlimler tarafından Güney ve Doğu Asya'da yürütülen "Batı" kültür, bilim ve teknolojisinin aktarımının, Avrupalı bilimadamlarınca üstlenilmesi süreci de daha az sancılı olmamıştır (→T 6). 1831 yılında kültürünün Avrupa'daki ilk temsilcisi olan Rammohun Roy, çok değil, daha 1790 yılında Eukleidesci geometri ve Aristotelesçi felsefeyi Arapça olarak, eskiden Pātaliputra olarak anılan Pātnā'daki bir Müslüman okulunda öğrenmiş ve burada Farsça çalışmalar yapmıştır.

Avrupa dışı kültürel ağlar daha kısa bir süre öncesine kadar büyük oranda Avrupalı uzmanlar tarafından araştırılmış, metodolojik donanımlarının üstünlüğü nedeniyle de araştırdıkları kültürün mensuplarının işbirliğine ya da en azından denetimine başvurulmamıştı. Aynı durum, Avrupalı ve Amerikalılar tarafından üretilmiş gereç ve kurumlar üzerinden Avrupa dışı kültürler arasındaki bilimsel alışveriş için de geçerli (→Ş). Bu alanda şimdiye kadar Japon bilimadamları, özellikle Buddhacı geleneklerin araştırılmasında büyük başarılara imza atabildi. Bunu da "Batı"-da geliştirilmiş kültür-bilimsel yöntemleri üstlenmekle değil, yabancı dildeki (Sanskritçe ve Çince) metinlerin yorumlanmasında geliştirdikleri yüzlerce yıllık tecrübeyle sağladılar.

Yabancı kültürlerin araştırılmasında Avrupa tarafında sayılabilecek dört büyük başarı şunlar: (1) Konfüçyüsçü klasik metinlerin 17. yüzyılda Zhongguo/Çin'deki Cizvit misyonerlerce çevrilmesi; aynı zamanda buna Avrupa aydınlanmasını teşvik eden, bağımsız, ilahiyat temeli olmayan bir etik kaynağının eklenmesi ve "dünya"nın açıklanmasına dair metafizik kuramlar karşısında agnostik bir mesafenin korunması; (2) Sanskrit dilinin klasik Avrupa dilleriyle akrabalığının W. Jones tarafından 1786 yılında Kalkutta'da ortaya çıkarılması ve akabinde Güney Asya edebiyatının çevirisinde bir ivmelenme görülmesi; (3) *Mahāyana*-Buddhacı metinlerin, dinî bağlamlarından ayrıştırılabilen mantıkçı ve ontolojik analizlerinin Th. Stcherbatsky tarafından 20. yüzyılın başlarında Sankt-Peterburg'da açığa çıkarılması; (4) yine 20. yüzyılın başlarında P. Radin'in Kuzey Amerikalı Winnebago topluluğu arasında yaptığı kapsamlı "saha araştırmaları" ile yazısız ("primitif") kültürlerin mensuplarının felsefî düşünme (bağımsız özgürlük iradesi, soyutlama yeteneği) yetisini sağlayacak toplumsal ve bilişsel koşulların varlığının örneklemle kanıtlanması.

K 5 Felsefe geleneklerinin tüm dünyayı kapsayan bağlantıları
16.-20. yüzyıllar

150°
120°
90°
60°
30°
0°
Arktik Denizi
Kalaallit Nunaat
Inuit
Kuzey Amerika
Ojibwa
Winnebago
Wounded Knee
Rochester
Chicago
La Salle
Iroquois
New York
San Francisco
Hopi
Montgomery
Orta Amerika
México
Mérida
Maya
Honolulu
Puerto Plata
Santa Cruz del Quiche
Fort-de-France
Caracas
Yanomami
Galápagos
Chimborazo
Samoa
Lima
Cuzco
Güney Amerika
Bororo
Guarani
Buenos Aires
Cambridge
Oxford
London
Amsterdam
Paris
Basel
Bordeaux
Salamanca
Roma
Cezayir
Alger
Kuzey Af
Dakar
Gorée
Cenne
Dogon
Ibadan
Axim
Accra
Lambaréné
Küresel ticaret yol ve rotaları
Ağırlıklı olarak Avrupalı
Avrupalı olmayan
1914 yılında eklenmiş olan demiryolu ve gemi bağlantıları
Avrupalı-Amerikalı
Avrupalı-Amerikalı olmayan
▼ Rus aydınların sürgün yerleri, 19.-20. yy.

ŞİMDİKİ ZAMAN ve GELECEK

KÜRESELLEŞMENİN İLK EVRESİ, insanlığın dünyanın tüm kıtalarına yayılmasından meydana geliyordu. Geçtiğimiz 500 yıl içinde yaşanan ikinci evredeyse Amerika, Afrika'nın tamamı ve Avustralya, Avrupa tarafından "Eski Dünya"nın ticaret ağına dâhil edildi (→T 1-2, K 5).

Küreselleşmenin günümüzde yaşanan evresini tanımlayan dört unsur vardır: (1) Mesafelerde yaşanan zamansal daralma; (2) kıtalararası temaslarda aracıların ortadan kaldırılması; (3) kültürel çeşitliliğin bölgesellikten koparılması ve (4) küreselleşmenin tekelleştirilmesi.

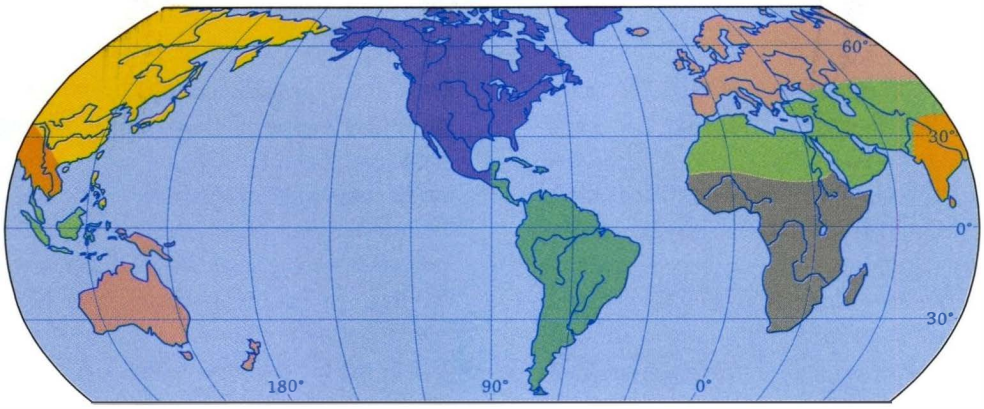
Zaman ve mekâna ilişkin mesafeler artık birbiriyle örtüşmüyor. Teknik olarak günümüzde dünyanın herhangi bir büyük kentine bir gün içinde ulaşmak, birkaç saniye içinde yerkürenin herhangi bir yerindeki biriyle iletişime geçmek mümkün.

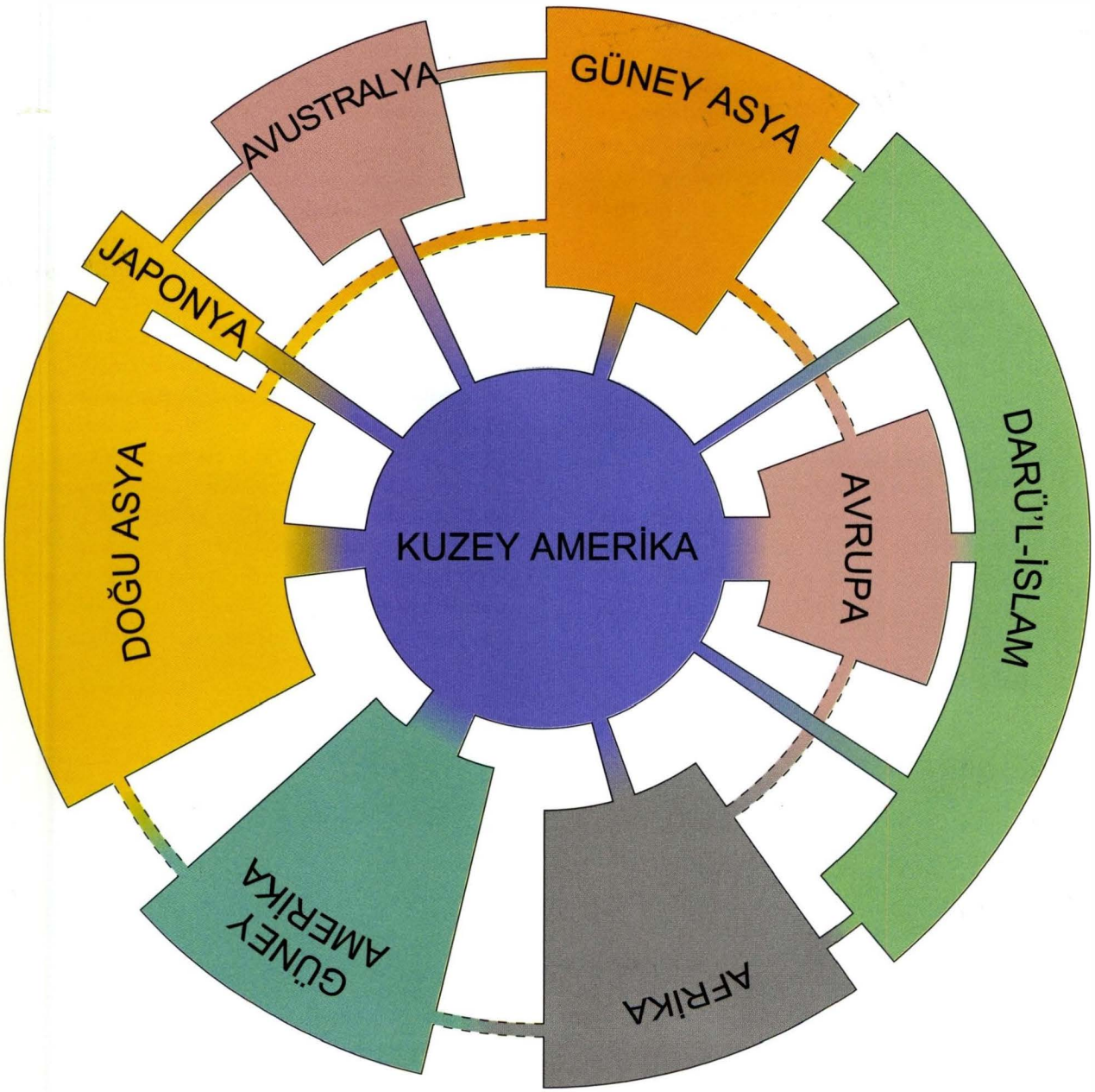
Maddi ve fikrî ürünlerin kıtalararası düzeyde tedavülü, yüzyıllar boyunca ara duraklar ve aracılar üzerinden yapıldı. Çok eskiden değil, daha 19. yüzyılda Schopenhauer *Upanişad*ları, Sanskrit aslından, önce Farsçaya, ondan da Latinceye çevrilmiş bir nüshasından okumuştu (→T 6). Günümüzde İngilizce kaleme alınmış bir Hint çoksatarı, bir yıl içinde tüm yerkürede okunma ve tartışılma fırsatına sahip.

Kültürel çeşitlilik bölgesellikten koparılıyor. Kanton usulü yemek yemek için Zhongguo/Çin'e gitmek ne kadar gerekliyse, Konfüçyüsçü bir yaşam tarzını benimsemek için bir Asya seyahati de o kadar mecburi. Hegel'in, felsefe tarihi hakkındaki ders notlarını okutturabileceği Hindistan'dan, "Orta Ülke"den ya da Afrika'dan tanıdığı herhangi bir meslektaşı yoktu. Günümüzdeyse böyle bir ders hazırladığınızda, olası hatalı yargılarınızı, e-posta aracılığıyla ulaştığınız Mumbai, Shanghai ya da Nairobi'deki meslektaşlarınıza düzelttirebilirsiniz. Küreselleşme sadece homojenleşme anlamına gelmez. Bizden önceki nesiller için ulaşılması imkânsız olan bakış açılarına erişebilmemizi de sağlar.

Bir küre üzerinde tüm noktalar aynı ağırlığa sahipken, yerküre için bu durum geçerli değildir, hiçbir zaman da olmamıştır. Ama geçmişte merkezî bir etkiye sahip çok sayıda kültür, devlet ve kent vardı. Avrupa sömürgeciliği döneminde bile bu yoğunluk birbirleriyle rekabet halinde olan birkaç devlet arasında paylaştırılmıştı. Günümüzde siyasi ve iktisadi açıdan olduğu gibi dil ve kültür alanında da ABD yegâne süper güçtür. İngilizce tüm yerkürede kullanılan tek *lingua franca* konumundadır. Bilim disiplinlerinde araştırılan, üniversitelerde öğretilen ve altkültürler tarafından benimsenenler, ABD'nin gündemine uyum gösterir -aynı durum felsefe için de geçerlidir. Kuzey Amerika, günümüzde artık mümkün olan kültürlerarası temasta aracılığın kaldırılması temayülünün aksi yönde bir seyir izleyerek, dünyanın çeşitli kültürleri arasındaki temaslarda bir aracı ve kendi çıkarları doğrultusunda bir filtre konumuna yerleşmiştir.

Kültürel tekeller, iktisadi olanlar kadar endişe vericidir. Tek bir merkezî noktaya ancak dairelerde rastlanır. Küresel ilişkiler ağının tekelleşmesi, yerkürenin yassılaşıp bir yerdaireye dönüşme tehlikesini de beraberinde getirir. Böyle bir durumun, yani Kuzey Amerika'nın dünyanın merkezinde olmasının istikrarlı bir şekilde devam etmesi, coğrafî ve jeopolitik açıdan bakıldığında yüksek bir ihtimal değil.

h/a

Kıtalararası/kültürlerarası temaslar
Zayıf ya da zayıflamış temaslar

Ş Küreselleşmenin tekelleşmesi mi?
Yerküre artık bir çembere mi dönüşüyor?
21. yüzyılın bir tablosu mu?

GELECEĞE İLİŞKİN ÖNGÖRÜLER, yıldırıcı bir çoğunlukla yakın dönemdeki gelişmelerin doğrusal olarak sürdürülmesiyle sınırlı kalır. Sonra uzun ya da kısa sürenin ardından beklenmedik bir olay, gelişmelerin önceden tahmin edilmemiş bir yöne doğru akmasına neden olur. Öte yandan anlaşılan o ki, yaklaşık 200 yıldır Hegel'in izinde ciddi anlamda sanatın, dinin, felsefenin, bilimin, tarihin ve insanın (hepsi tekil) sonuna inananların da imgelemi oldukça kısıtlı.

Cevabı olmayan daha çok soru var. Birçok kuram daha tasarlanmadı bile. Dünyanın farklı köşelerinde tahayyül edilmiş fikirlerin büyük kısmı henüz birbirleriyle ilintilendirilmemiş halde. Yeni bir başlangıcı mümkün kılan ve yeni dinamikler oluşturan gerginliklere sebep olacak dönüşümler olmadan da kolay kolay ilintilendirilemeyecek.

Bizi bekleyen 22. yüzyılda neler olabileceğini hayal etmeye çalıştığımızda, Hegel'in 1800 yılında 19. ve 20. yüzyıl için öngörebileceklerinin bir listesini yapmak faydalı olabilir: Örneğin Darwin, Dostoyevski, Nietzsche, Einstein ya da Picasso'nun çalışmalarını hayal edebilir miydi? Nihon/Japonya'da yaşanan Meiji Restorasyonu'nu ve Mandela'nın Güney Afrika'da Apartheid'ın kaldırılmasında oynadığı rolü? Akhenaton'un *Aton İlahisi*'nin Mısr/Mısır'daki arkeolojik çalışmalarda yeniden keşfini ya da insanlığın aslında, tahmin ettiğinden 150.000 yıl daha yaşlı olduğuna işaret eden paleoantropolojik bulguyu?

Öngörüler, projelerden farklıdır. Projeler, nihai durumlar yerine hedefler koyar. Dünyanın farklı bölgeleri arasında herkesin eşit olmadığı -nitekim farklı büyüklük, konum ve imkânlar nedeniyle bunun beklenmemesi gerekir- ama bir bütünün parçalarını oluşturan özgül özellikler gösterdiği bir ilişki yakın bir gelecekte mümkün görünüyor mu? En azından dünyanın tüm büyük bölgelerinin kültür tarihi açısından önemlerine tekabül eden ve aralarından hiçbirini ayrımcı biçimde kenara itmeyen bir "dünya haritası" izdüşümü mümkün mü?

Amerika'yı üst kısma yerleştiren ve bu haliyle insanlığın dünyaya yayılışını bir soyağacı gibi resmeden doğuya hizalanmış bir harita bu görevi yerine getirebilir (→T 1).

Kuzey ve güney yarıküredeki kıtalar arasında görülen dengesizlik, genellikte teklif edildiği gibi haritayı kuzeyle güney yer değiştirecek şekilde çevirmektense haritayı sola yatırarak çok daha dengeli bir biçimin lehine ortadan kaldırılabilir.

"İnsanlığın Beşiği" Afrika, "doğulanmış" bir haritada, temel işlevini vurgulayan bir konuma yerleşir ve onu, Yeniçağ'da tüm dünyayı değiştiren gelişmelerin kökeni Avrupa izler. Haritanın orta çizgisinin hemen altına, büyüklüğü ve tarihsel önemi bakımından ağırlıklı olarak Asya hâkimdir, yanında da bir uydu olarak Avustralya yer alır. Bütün bu yapı, kuzeybatı kesimleri neredeyse Asya'yla temas halinde olan ve böylece ilerideki bir birleşmeye işaret eden kuzey kıtası ve geniş manzaraya sahip kemerli bir evin çatısını oluşturan güney kısmıyla "Yeni Dünya"yı oluşturur.

h/a

O "Dünyanın yeni göbek deliği"

Yüksek, kutsal ve ateş püsküren dağlar

~ Yaşam veren (ve yeniden silen) su

İ Dünya haritasının yönü mü değişiyor? Yeniden başlangıç durumuna dönüş mü? 22. yüzyılın bir tablosu mu?

KAYNAKÇA

Bu kaynakçada, elinizdeki *Atlas*'ın oluşturulmasında danışılan ve bir felsefe coğrafyası kılavuzu olarak kullanılacak *Atlas*'ın tamamladığı genel literatür yer almaktadır. Münferit düşünür ve felsefe öğretilerine dair özel literatürün belirtilmesine gerek görülmemiştir. İhtiyaç duyulması halinde bunlara aşağıdaki genel kaynakçadan erişilebilir. Ayrıntılı bir sınıflandırma kullanılmadan listelenmiş eserler uzman olmayanlar, uzmanlık alanı felsefe ya da tarih olmayanlar tarafından da giriş mahiyetinde okunabilir.

ATLASLAR

The Cassell Atlas of World History, ed. John HAYWOOD, Oxford: Andromeda, 1997 [küresel bazda hazırlanmış, emsal teşkil edecek tarih atlası].

Putzger - Historischer Weltatlas, yay. Ernst von BRUCKMÜLLER & Peter Claus HARTMANN, Berlin: Cornelsen, 2001 [geleneksel Avrupa merkezli okul atlası 1877 vd., sömürgecilik dönemi öncesi Avrupa hakkında (orantısız küçüklükte formatla hazırlanmış) yakl. 50 yeni harita içeren 103. baskı 2001].

The Atlas of World Archaeology, ed. Paul G. BAHN, Oxford: Andromeda, 2000.

Tübinger Atlas des Vorderen Orients (TAVO), Wiesbaden: Reichert, 1977 vd. [erken dönemden günümüze dek Güneybatı Asya ve Kuzeydoğu Afrika'yı kapsayan ansiklopedik tasarlanmış, konusal ve bölgesel olarak oluşturulmuş haritalar].

The Cultural Atlas of Mesopotamia and the Ancient Near East, ed. Michael ROAF, Oxford: Andromeda, 1990.

The Penguin Historical Atlas of Ancient Egypt, ed. Bill MANLEY, Londra: Penguin, 1996.

The Penguin Historical Atlas of Ancient Greece, ed. Robert MORKOT, Londra: Penguin, 1996.

Barrington Atlas of the Greek and Roman World, ed. Richard J. A. TALBOT, Princeton UP, 2000 [yer özelliklerini gösteren büyük formatlı atlas].

A Historical Atlas of the Jewish People, ed. Eli BARNAVI, New York: Schocken, 1992.

An Historical Atlas of Islam / Atlas historique de l'Islam, ed. Hugh KENNEDY, Leiden: Brill, 2002 [*Encyclopaedia of Islam* eseri için haritalar].

A Historical Atlas of South Asia, ed. Joseph E. SCHWARTZBERG, Oxford University Press, 1992 [mükemmel bir standart eser].

Zhongguo Lishi Ditu Ji / The Historical Atlas of China, ed. TAN Qixiang, Shanghai: Ditu Chubanshe / Carthographic Publishing House, 1982 [tamamı Çince hazırlanmış, son derece ayrıntılı sekiz ciltlik harita].

The Cultural Atlas of China, ed. Caroline BLUNDEN & Mark ELVIN, Oxford: Andromeda, 1998.

Atlas of Ancient America, ed. Michael COE vd., New York: Facts on File, 1986.

ÇOK CİLTLİ ANSİKLOPEDİLER

Encyclopaedia Britannica, Chicago: Güncel çevrimiçi baskısı [kapsamlı büyük başvuru kaynağı; EB'nin yine *çevrimiçi* erişimli klasik "1911 edisyonu").

Encyclopaedia Universalis, Paris 1990 [adının hakkını veren Fransızca kaleme alınmış, örnek teşkil edecek kültürlerarası kapsamlı bir başvuru kaynağı].

Brockhaus Enzyklopädie, Mannheim: Brockhaus, 2005-06, güncellenmiş çevrimiçi baskısı [başlıklar, olgular ve sayısal veriler açısından kapsamlı başvuru kaynağı].

Lexikon Alte Kulturen, yay. haz. Hellmut BRUNNER vd., Mannheim: Bibliographisches Institut, 1990 ["Eski kültürler" hakkında genel bir başvuru kaynağı; burada Hristiyanlık, İslâm ve/ya da Yeniçağ Avrupası etkisinde kalmadan önceki Avrupa dışı kültürleri toplanmıştır].

Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike, yay. haz. Hubert CANCIK & Helmuth SCHNEIDER, Stuttgart: Metzler, 1996-2003 [Helenistik ve Antik Roma hakkında standart eser; öncüllerinden farkı, çevre bölgelerin yanı sıra iktibas ve bilim tarihini de dâhil etmesi].

Lexikon der Ägyptologie, yay. haz. Wolfgang HELCK & Wolfhart WESTENDORF, Wiesbaden: Harrassowitz, 1975 vd. [konuyla ilgili bilimsel standart eser].

Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie, yay. haz. Dietz Otto EDZARD, Berlin: de Gruyter, 1928 vd. [konuyla ilgili bilimsel standart eser].

Bolshaia Sovetskaia Entsiklopedia, Moskova, 1970-81; İngilizce baskısı: *Great Soviet Encyclopedia,* ed. A. M. PROKHOROV, New York, 1973-83 [standart eser, yenilenmesi gerekli].

Kokushi daijiten, Tokyo: Yoshikawa Kobinkan, 1979-97 ["Büyük Ülke Tarihi Ansiklopedisi", sadece Japonca olarak].

Kodansha Encyclopedia of Japan, Tokyo: Kodansha, 1983, güncellenmiş çevrimiçi baskısı [İngilizce standart eser].

Encyclopédie Philosophique Universelle, publiée sous la direction d'André JACOB, Paris: PUF, 1990-98 [emsal mahiyetinde küresel kapsamda hazırlanmış el kitapçıkları; aralarında eserler üzerine yoğunlaşılmış, sözel kültürlerin edebiyatları da dâhil edilmiş 2 anıtsal cilt ile beraber].

Routledge Encyclopedia of Philosophy, ed. Edward CRAIG, Londra: Routledge, 1998, güncellenmiş çevrimiçi baskısı [kapsamlı olmasının yanı sıra sistematik ve tarihsel olarak hazırlanmış yeni tarihli felsefî başvuru eseri].

Historisches Wörterbuch der Philosophie, yay. haz. Joachim RITTER & Karlfried GRÜNDER, Basel: Schwabe, 1971-2007 [başlık açısından zengin, kavramları tarihsel bağlamıyla ele alan Avrupa merkezli başvuru eseri].

Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie, yay. haz. Jürgen MITTELSTRASS, Mannheim: Bibliographisches Institut, 1980-96 [özellikle Avrupa ve Güney Asya hakkında geniş bilgi içeren kavram analizli ve biyografik özellikli kısa maddelerden müteşekkil].

Großes Werklexikon der Philosophie, yay. haz. Franco VOLPI, Stuttgart: Kröner, 1999 [felsefi yazıların, yazarlarının biyografilerini de içeren örnek tarifleri, ağırlıklı olarak Avrupa merkezli].

Encyclopedia of Indian Philosophies, ed. K. H. POTTER, Princeton University Press, 1981 vd. [konuyla ilgili bilimsel eser, revizyon gerekli].

L'Inde classique: Manuel des études indiennes, yay. haz. Louis RENOU & Jean FILLIOZAT, Paris: École française d'Extrême-Orient, 1985 [standart eser].

The Philosophy of Law: An Encyclopedia, ed. Christopher Berry GRAY, New York: Garland, 1999.

Encyclopedia of Aesthetics, ed. Michael KELLY, Oxford UP, 1998.

Kindlers Neues Literatur-Lexikon, yay. haz. Walter JENS, Münih: Kindler, 1988-92, güncellenmiş çevrimiçi baskısı [felsefî yazılar da dahil olmak üzere "130'dan fazla ulusal edebiyattan" derlenmiş 19.000 edebî eser hakkında bilgilendirici kısa tarifler].

The Encyclopedia of Religion, ed. Mircea ELIADE, New York: Macmillan, 1987 [standart eser, yenilenmesi gerekli].

Encyclopaedia of Islam / Encyclopédie de l'Islam, ed. H. A. R. GIBB, Leiden: Brill, 1960 vd. [Müslüman ülkelerdeki kültür tarihine ilişkin anıtsal ve son derece ayrıntılı standart eser].

Encyclop(a)edia Judaica, ed. Cecil ROTH, New York: Macmillan, 1971-82; güncellenmiş çevrimiçi baskısı 1997 vd. [standart eser, Avrupa merkezli].

EL KİTAPLARI VE TEK CİLTLİK ANSİKLOPEDİLER

The Cambridge Encyclopedia of Language, ed. David CRYSTAL, Cambridge University Press, 1997.

The World's Writing Systems, ed. Peter T. DANIELS & William BRIGHT, Oxford University Press, 1996 [standart eser].

RENFREW, Colin, & Paul BAHN, *Archaeology: Theories, Methods and Practice,* Londra: Thames & Hudson, 1996.

Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures, ed. Helaine SELIN, Dordrecht: Kluwer, 2000.

Encyclopedia of Asian Philosophy, ed. Oliver LEAMAN, Londra: Routledge, 2001.

Encyclopedia of Chinese Philosophy, ed. Antonio S. CUA, Londra: Routledge, 2003.

Korea: A Historical and Cultural Dictionary, ed. Keith PRATT & Richard RUTT, Londra: Curzon, 1999.

Historical Dictionary of Mongolia, ed. Alan J. K. SANDERS, Londra: Scarecrow, 1996.

NETTON, Ian R., *A Popular Dictionary of Islam,* Londra: Curzon, 1992 [kısa bilgiler içeren kullanışlı bir genel bilgilendirme eseri].

TARİH KİTAPLARI

COLLINS, Randall, *The Sociology of Philosophies: A Global Theory of Intellectual Change,* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1998 [felsefe tarihi hakkında büyük kısmı küresel kapsamda hazırlanmış, gelişmelerin bütün büyük felsefi "ağ şebekeleri" üzerinde benzer şekilde etkili toplumsal etmenleri vurgulayan monografi; ancak uygulamada Helen ve Roma'nın etkin olduğu Akdeniz bölgesi, İslâm ve Yahudilik üzerine 1300, Güney Asya ve Zhongguo/Çin (Böyü/Tibet ve Han'guk/Kore hariç) üzerine de 1500 yıllarına kadar olan dönemlerle kısıtlı; sadece Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'da 1965 yılına kadar uzanmakta].

BURKERT, Walter, *The Orientalizing Revolution: Near Eastern Influence on Greek Culture in Early Archaic Age,* Harvard University Press, 1992 [Güneybatı Asya ile Kemet/Mısır'dan Hellas'a ve felsefenin doğumundan hemen öncesinde Helenistik kolonilere doğru ilerleyen kültürel aktarım hakkında aydınlatıcı tartışmalar içermektedir].

The Archaeological and Linguistic Reconstruction of African History, ed. Christopher EHRET & Merrick POSNANSKY, Berkeley: University of California Press, 1982.

CHANG, Kwang-chih, *The Archaeology of Ancient China,* New Haven: Yale University Press, 1986 [standart eser, yenilenmesi gerekli].

BARNES, Gina L., *China, Korea and Japan: The Rise of Civilization in East Asia,* Londra: Thames & Hudson, 1993 [örnek teşkil edecek, dil ve devlet sınırları ötesi arkeolojik bir genel eser].

The Cambridge History of Ancient China, ed. Michael LOEWE & Edward L. SHAUGHNESSY, Cambridge University Press, 1999.

NEEDHAM, Joseph, *Science and Civilisation in China,* Cilt 2: *History of Scientific Thought,* Cambridge University Press, 1956 [standart eser, yenilenmesi gerekli].

GERNET, Jacques, *Le Monde chinois,* Paris: Colin, 1972; gözden geçirilmiş Almanca baskı: *Die chinesische Welt,* Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1987 [standart tarih eseri, yenilenmesi gerekli].

SUGIMOTO, Masayoshi, & David L. SWAIN, *Science and Culture in Traditional Japan A. D. 600-1854,* Cambridge, Massachusetts: MIT Press [örnek teşkil edecek şekilde hazırlanmış tarih kitabı].

DASGUPTA, S. N., *A History of Indian Philosophy,* Cambridge University Press, 1922-55 [standart eser, yenilenmesi gerekli].

LAMOTTE, E., *Histoire du bouddhisme indien: Des origines à l'ère saka,* Louvain: Institut Orientaliste, 1958 [standart eser, yenilenmesi gerekli].

BAGCHI, Prabodh Chandra, *India and China: A Thousand Years of Cultural Relations,* Bombay: Hind Kidabs, 1950 [ekinde 1. ilâ 12. yüzyıllar arasında Zhongguo/Çin'de yaşamış yüzden fazla "Hint" bilgininin biyografik notlarını içermektedir].

DUMOULIN, Heinrich, *Zen Buddhismus: Indien, China, Japan,* Bern: Francke, 1985-86 [standart eser, yenilenmesi gerekli].

TUCCI, Giuseppe, & Walther HEISSIG, *Die Religionen Tibets und der Mongolei,* Stuttgart: Kohlhammer, 1970 [standart eser, yenilenmesi gerekli].

HODGSON, Marshall G. S., *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization,* University of Chicago Press, 1958-74 [kültür tarihi açısından yön gösterici standart eser, münferiden yenilenmesi gerekli].

Routledge History of Philosophy, ed. G. H. R. PARKINSON & S. G. SHANKER, Londra: Routledge, 1993-99 ["Batı" ile kısıtlı İngilizce standart eser; bunu bir *Routledge History of World Philosophies* ile tamamlama çalışmaları başlamıştır; halihazırda yayımlanan eserler: *History of Islamic Philosophy,* ed. Seyyed Hossein NASR & Oliver LEAMAN, 1996, ve *History of Jewish Philosophy,* ed. H. FRANK & Oliver LEAMAN, 1997].

Grundriß der Geschichte der Philosophie ("Neuer Überweg"), yay. haz. Helmuth HOLZHEY, Basel: Schwabe, 1983 vd. [ansiklopedik olarak oluşturulmuş ve "küçük filozoflar" ile "periferideki ülkelerin" felsefe tarihi konusunda ihtimalle en kapsamlı tarih kitabı; şimdilik sadece Helen ve Roma'nın etkin olduğu Akdeniz bölgesi ve Avrupa ile sınırlı ve yer dizini ve harita yok; İslâm'da felsefe hakkındaki cildi hazırlık aşamasında].

Geschichte der Philosophie, yay. haz. Wolfgang RÖD, Münih: Beck, 1978 vd. [giriş mahiyetinde bir eser; Helen ve Roma'nın etkin olduğu Akdeniz bölgesi ve Avrupa ile sınırlı].

HÖFFE, Otfried, *Kleine Geschichte der Philosophie,* Münih: Beck, 2001 ["Hindistan ve Çin"de felsefenin yanı sıra "İslâm ve Yahudi felsefesi" konularında birer bölüm içeren kısa bilgilerden müteşekkil tek ciltlik bir tarih kitabı; Güney ve Doğu Asya'da felsefenin tasviri Eksen Çağ ile, İslâm felsefesinin tasviriyse Ortaçağ'da Latince konuşulan bölgelerde tanınan yazarlarla sınırlıdır ve tarihin ilerleyen dönemlerine münferit bakışlar atmaktadır].

KAYNAK KİTAPLAR

[kısa metinlerin yorumlu bir seçkisi, Columbia University Press, New York tarafından yayımlanan 2. baskıları]

Sources of Indian Tradition, 2 c., ed. Ainslie T. EMBREE & Stephen HAY, 1988.

Sources of Chinese Tradition, ed. Wm. Theodore de BARY, Irene BLOOM & Richard LUFRANO, 1999 & 2000.

Sources of Korean Tradition, 2 c., ed. Peter H. LEE, Yongho CH'OE & Wm. Theodore de BARY, 1997 & 2000.

Sources of Japanese Tradition, c. 1, ed. Wm. Theodore de BARY vd., 2001.

BİYOGRAFİK ESERLER

Dictionary of Scientific Biography, ed. Charles C. GILLISPIE, New York: Scribner, 1970-80 [dünyanın her yanından öne çıkan biliminsanlarının biyografilerinin bir seçkisi; filozofların biyografilerini içeren benzer bir çalışma elzemdir].

The MacTutor History of Mathematics Archive, ed. the School of Mathematics and Statistics, University of Saint Andrews, Scotland; ücretsiz çevrimiçi arşiv [bütün kıtaları kapsayan ve yaşamış tüm matematikçilerin biyografilerinin ansiklopedik seçkisi; doğum yerlerinin haritaları ve küresel zaman tablolarıyla beraber].

The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Free Online Encyclopedia, ed. Edward N. ZALTA, Stanford University: The Metaphysics Research Lab, 1995 vd.; ["dinamik bir başvuru eseri", halihazırda ağırlıklı olarak Avrupa ve Kuzey Amerika merkezli].

The Internet Encyclopedia of Philosophy, Free Online Encyclopedia, ed. James FIESER, University of Tennessee at Martin [halihazırda Avrupa merkezli].

Philtar: Compendium of Philosophers, Online links to materials by and/or about philosophers from all over the world, ed. Elliot SHAW and Trevor CUSNOW [hâlihazırda ağırlıklı olarak Avrupa ve Kuzey Amerika merkezli].

Dictionnaire des philosophes, yay. haz. Denis HUISMAN, Paris: PUF, 1993.

A Companion to American Thought, ed. Richard Wightman FOX & James T. KLOPPENBERG, Oxford: Blackwell, 1995.

Biographische Enzyklopädie deutschsprachiger Philosophen, yay. haz. Bruno JAHN, Münih: Saur, 2001 [Alman dilini kullanan filozofların biyografilerini içeren bu eser, bunların bulundukları mekânlara ve temas ettiği şahsiyetlere ortalamanın üzerinde yoğunlaşmıştır; zaman tablolarının yanı sıra biyografik ansiklopediler için öncü niteliğinde bir çalışma sonucu yer dizini de içerir].

Dictionnaire des philosophes antiques, yay. haz. Richard GOULET, Paris: Centre national de la recherche scientifique, 1989.

A Companion to the Philosophy in the Middle Ages, ed. Jorge J. E. GRACIA ve Timothy B. NOONE, Oxford: Blackwell, 2003 [Avrupa'nın Latince konuşulan bölgeleri üzerine odaklanmış, Ortaçağ'da Latince konuşulan bölgelerde tanınan Yahudi ve İslâm filozoflarının birkaçı dâhil edilmiştir].

SCHULTHESS, Peter & Ruedi IMBACH, *Die Philosophie im lateinischen Mittelalter: Ein Handbuch mit einem bio-bibliographischen Repertorium,* Zürih: Artemis, 1996 [Avrupa'nın Latince konuşulan bölgeleri üzerine odaklanmış, Ortaçağ'da Latince konuşulan bölgelerde tanınan Yahudi ve İslâm filozoflarının birkaçı dâhil edilmiştir].

The Dictionary of Seventeenth-/Eighteenth-/Nineteenth-Century British Philosophers, ed. Andrew PYLE, John W. YOLTON, W. J. MANDLER vd., Bristol: Thoemmes Press, 2002/1999/2003 [yüzyıl başına iki cilt düşmektedir; önyargısız bir felsefe kavramı kullanır ve Annie Besant'ın yanı sıra James Watt'ı da kapsar].

BUCKLAND, C. E., *Dictionary of Indian Biography,* Londra: Swan Sonnenschein, 1906.

Reference India: Biographical Notes, ed. Ravi BHUSHAN, Delhi: Rifacimento International, 1992-95.

RIDDICK, John F., *Who Was Who in British India,* Londra: Greenwood, 1998.

The Biographical Dictionary of Greater India, ed. Henry SCHOLBERG, Yeni Delhi: Promilla, 1998.

Encyclopedia of the Indian Biography, ed. Nagendra Kr. SINGH, Yeni Delhi: A. P. H., 2000 vd.

GILES, Herbert A., *A Chinese Biographical Dictionary,* Londra: Quaritch, 1898.

LOEWE, Michael, *A Biographical Dictionary of the Qin, Former Han and Xin Periods,* Leiden: Brill, 2000.

Sung [Song] Biographies, ed. Herbert FRANKE, Wiesbaden: Steiner, 1976.

Dictionary of Ming Biography, ed. L. Carrington GOODRICH, New York: Columbia University Press, 1976.

Eminent Chinese of the Ch'ing [Qing] Period, ed. Arthur W. HUMMEL, Washington: U.S. Government Printing Office, 1943-44.

Biographical Dictionary of Republican China, ed. Howard L. BOORMAN, New York: Columbia University Press, 1967-71.

Biographical Dictionary of Twentieth-Century Philosophers, yay. haz. Stuart BROWN, Londra: Routledge, 1996 [filozofların bulunduğu yerler ile temas ettikleri kişilerin yanı sıra ülkelerin genel görünümünü de içeren küresel kapsamlı bir başvuru eseri].

Bu atlasın oluşturulmasına ilişkin kuramsal ön çalışmalar ve önsöz ile haritalara eşlik eden metinlerde yer alan alıntılara dair kaynakça aşağıdaki eserde bulunabilir:

HOLENSTEIN, Elmar, *Kulturphilosophische Perspektiven: Schulbeispiel Schweiz - Europäische Identität - Globale Verständigungsmöglichkeiten,* Frankfurt: Suhrkamp, 1998, ve "Die Kulturgeschichte der Menschheit: Ihre Konzeption bei Hegel (bis 1831), bei Jaspers (1949) und heute (1999)"; metnin bulunduğu eser: *Karl Jaspers - Philosophie und Politik,* yay. haz. Reiner WIEHL & Dominic KAEGI, Heidelberg: Winter, 1999, 163-184.

RESİM KAYNAKÇASI

- *Tablo T 3a/b:* Christopher B. STRINGER'in "The Emergence of Modern Humans" yazısında yer alan iki gelişim modelinin (bazı değişiklik ve ilaveler içeren) adaptasyonları, *Scientific American,* Aralık 1990, s. 70'ten alınmıştır.
- *Tablo T 7a*: "Dünya Diyagramı", Viyana'daki Avusturya Ulusal Kütüphanesi, Codex 387'de bulunan bir gökbilimi elyazmasından alınmıştır, Salzburg, 818 (kısıtlı oranda değişikliğe uğramış renkli baskı, Latinceden bire bir çeviri).
- *Tablo T 7b*: "Dünya ile İlişki" şekil 6, Jürgen HABERMAS'ın *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt: Suhrkamp, 1981, c. I, s. 293'ten alınmıştır (Salzburg menşeli "Dünya Diyagramı"nın serbest grafik uyarlaması. Ancak şekil içindeki metinler Habermas diyagramından ya da bağlamından bire bir alınmıştır).
- *Tablo T 10:* Karl JASPERS'ın *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*'sinde yer alan siyah beyaz tablonun serbest grafik uyarlaması, Zürih: Artemis, 1949, s. 49 (Fischer Verlag'ın cep kitabı baskısında kısıtlı oranda değiştirilmiştir, Frankfurt, 1955, s. 37).

DİZİN

Dizinlerin kullanımına ilişkin notlar

Dizinler öncelikle coğrafyaya ve kişilere ilişkin veriler içerir. Bunlar ilk aşamada haritalar için, ikinci aşamada ise felsefe tarihine ilişkin genel bir literatür için yol gösterici başlıklar içerir ama herhangi bir şekilde bu literatürün yerine geçmezler. Bunlar literatür okumaları sırasında kullanılacak yardımcı gereçler olarak görülmelidir.

"Coğrafya Dizini"nde haritalarda gösterilmiş olan tüm yerleşim, bölge ve ülke adlarının yanı sıra *Atlas*'a alınmış yerlerin hâlihazırda sınırları içinde bulunduğu çağdaş ülkeler de bulunmaktadır. Öncelikle yön bulmayı kolaylaştırma amacıyla haritalara alınmış olan dağ, ırmak, göl ve denizler, felsefe tarihi ya da genel tarih açısından önem sahibi olmaları durumunda dizine de dâhil edilmiştir. Doğu Asya'da dağ ve dağlık araziler (*shan*/*san*), filozofların sadece düşüncelere dalmak için inzivaya çekildikleri değil, aynı zamanda düşünce okullarını kurmak için seçtikleri yerlerdir de.

Yerleşim adlarının sıralanmasında [genellikle] aşağıdaki ilkeye riayet edilmiştir: *1.* Günümüzde kullanılan özel adı. *2.* Geleneksel bilimsel transkripsiyon (özellikle Güney Asya bölgesi için). *3.* Tarihî adı. *4.* Yabancı dillerde [ya da Türkçede] kullanılan adı. [Çeviride İslâm medeniyetinin yayıldığı bölgelerdeki yerlerin tarihî isimleri mümkün mertebe ilk sıraya alınmıştır (ed.n.)] Bazı öne çıkan yerleşimler için literatürde hâlen tarihî ad tedavülde bulunmaktadır. Bu gibi istisnai durumlarda yerleşimin günümüzde kullanılan adı da ardına eklenir. Buna verilebilecek en bilinen örnekler, Chang'an/Xi'an ve Königsberg/Kaliningrad'dır. Antik Helen'deki yerleşimlerde daima klasik çeviriyazım birinci sırada yer alır (yani: Athēnai/Athina; Akragas/Agrigento; Aleksandreia/el-İskenderiyye). Betimleyici adların çevirisi parantez içinde yer almaktadır. Önemli yerler, tıpkı haritalarda da olduğu üzere kalın, salt ya da ağırlıklı olarak kültür tarihi açısından bir öneme sahip olanlarsa eğik harflerle belirtilmiştir. Yerleşimlerin bulunduğu haritaların sıralaması, atlastaki sırayı izler (T, Ö, B, G, D, K). Mükerrer atıflarda, önemli olan haritalar kalın harfler kullanılmak suretiyle vurgulanmıştır.

Başlık satırının hemen ardından, adı geçen yerleşim ya da bölgenin coğrafî konumu yer alır. Günümüzde sınırları içinde bulunduğu ülke mutlaka belirtilir. Büyük ve felsefe tarihi içerisinde özel bir önem atfedilen yerleşimlerde, yerini açıkça tarif etmek için önce bölgenin, vilayetin ya da federe devletin, küçük yerleşimlerdeyse yakınlardaki bilinen bir kentin adı yazılır. Artık var olmayan bölge ve devletlerin adları ile günümüzdeki devlet adları arasına bir taksim işareti konur (Örnek: Ionia/Türkiye).

Yerleşimlerin kültür tarihi açısından önemine dair bilgiler, asgari düzeyde tutulmuş, bazı örneklerdeyse bunlardan tamamen vazgeçilmiştir. İnsanlığın başlangıcına dair olan T haritalarıyla, felsefenin ön koşullarının gösterildiği Ö haritalarında yer alan yerleşimlere dair kültür-tarihsel açıklamalar biraz daha kapsamlıdır. Bunlar arasında dünyanın, Avrupa etkisine girmeden önce sadece sözel yolla aktarılmış, herhangi bir tarih yazımına konu olmamış felsefe biçimlerine sahip bölgelerinin haritaları yer alır. Buralar felsefî açıdan önemli kişi adlarıyla eşleştirilemeyen yerleşimlerdir. Felsefe tarihi açısından önemli ve iyi belgelendirmeye sahip yerleşim bölgeleri altında, başta önemli okullar ve bilimsel kurumların, münferiden özel olayların ve başkentler söz konusu olduğunda öne çıkan ve felsefe tarihi açısından önem atfedilen hükümdarların adları da yer alır.

Bu bilgilerin ardına, doğumları, eğitimleri, çalışmaları ve/veya ölümleriyle söz konusu yerleşimle ilişkilendirilebilecek kişilerin listesi eklenmiştir. Bu yerleşimlerin haritalara alınma nedeni genellikle bu kişilerdir. Öne çıkan filozoflar kalın harflerle vurgulanmıştır. Kişi dizininde kendilerine ait başlığı bulunmayan kişilerin adları parantez içinde yazılmıştır. Tarih bilgileri, ilgili yüzyıllarla kısıtlı tutulmuştur. Başlığı oluşturan yerleşimde yüzyıl dönümü süresince de yaşamış kişiler, ayrı olarak gösterilir. Bir ya da iki yüzyılı kapsar şekilde yaşamış kişilerin sayısı yarım düzineyle sınırlı kaldığında tarih, daha fazla olduklarındaysa alfabe sırasına göre listelenmiştir. Kesin tarihlere ve kişi hakkındaki kısa bilgilere kişi dizininden ulaşabilirsiniz.

"Kişi Dizini"nde de adların yazılışı ve sıralanışı için aynı kurallar geçerlidir. En sık kullanılan isim, büyük harflerle öne çıkarılmıştır. Birçok ülkede, özellikle de yakın dönemlerde büyük harfle yazılan genellikle soyadı, ara sıra unvan, bazense adla beraber ünvandır. En klasik örnekler olan Siddhārtha Gautama için BUDDHA, Kong Qiu/Konfüçyüs içinse KONG ZI adları kullanılmıştır. Ön adın arkada yazıldığı Doğu Asya'da, adlar soyadından virgülle ayrılmaz. Arapçada ön ad genellikle bir *patronym* [künye] ile yani babanın adının önüne getirilen, "oğlu" anlamındaki "ibn" ekiyle yazılır. Adı geçen şahsın sözlükte babasının adı altında değil de, "İbn" altında aranması gerektiğini vurgulamak amacıyla İbn büyük harfle yazılmıştır. [Bu tür isimler çeviride meşhur ismine göre sıralanmıştır. "İbn" başta olmadığında "b." olarak kısaltılmıştır: İbn Hanbel yerine Ahmed b. Hanbel, İbn Rüşd gibi. (ed.n.)]

Özellikle uzun zaman öncesine dair tarih verileri genellikle tahminîdir. Araştırmacıların ortaya attığı çeşitli tarihlerin art arda sıralanmasından özellikle kaçınılmıştır. Bu gibi durumlarda yuvarlak olmayanlardansa yuvarlak tarihler, tek yerine çift yıllar tercih edilmiştir. Büyük belirsizlikler söz konusu olduğunda sayıların ardına parantez içinde soru işareti eklenmiştir. Bir ikâmetin eğitim, araştırma ya da öğretim etkinliğiyle bağlantılı olduğu, ancak bu konuda nispeten tutarlı bilgiler tespit edildiyse belirtilir. Her biri kendine özgü bir simgeyle gösterilen bu etkinlikler, bütün ikâmet süresince devam etmemiş olabilir. İşaret ettikleri yegâne şey, adı geçen zaman dilimi içerisinde ağırlıklı bir rol oynadıklarıdır. Kişilere dair ayrıntılı bilgiler asgari düzeyde tutulmuş, yazılarından bahsetmekten tümüyle vazgeçilmiştir. Bu konular hakkında bilgi veren çok sayıda ansiklopedi ve kitap var zira. Kişiler arasındaki ilişkileriyse okur, aynı zamanda aynı bölgede bulunmuş olan kişileri Coğrafya Dizini'nde tespit etmek suretiyle bulabilir.

Son olarak kapsamlı dizinler içeren bu atlasın, felsefe tarihi literatürünün okunmasına eşlik edecek bir kaynak olarak faydalanmaya yönelik olduğu, bir kez daha belirtilmelidir.

Dizinlerdeki simgeler

* Memleketi, doğum yeri, doğum yılı

° Ölümü, ölüm yeri, ölüm tarihi

˘ İkameti, ikâmet ettiği yerler

◊ Eğitim ya da araştırma etkinliğiyle bağlantılı ikâmeti

+ Öğretim göreviyle bağlantılı ikâmeti

ˇ Kısa ikâmetler, ziyaret edilen yerler, ziyaret edilen kişiler

KİŞİ DİZİNİ

ABAELARDUS, Petrus / Pierre Abélard

Nantes'a bağlı Le Pallet **1079/1105-08*, ◊Touraine'de Loches *1093* ve Paris *1100*, +Paris'e bağlı Melun ve Corbeil *1102-05*, Paris *1108*, ◊Laon *1113*, +Paris *1114*, Heloissa ile yaşadığı aşk ilişkisinin ardından Bretagne'daki Saint-Denis, Saint-Médard, Nogent-sur-Seine, Saint-Gildas-de-Rhuys manastırlarında ikâmet *1117-18*, +Paris'e bağlı (bugün kent sınırları içinde) Mont-Sainte-Genevieve *1133*, Cluny *1140* ve °Chalon-sur-Saône'a bağlı Saint-Marcel *1142*: Felsefenin erken dönem Skolastik yenileyicisi (metot öğretisi ve etik)

'ABDUH, Muhammed

*Nil deltasında bulunan Tanta'ya bağlı Mahalletü Nasr *1849*, ◊Tanta *1862*, ˇel-Kahire *1866* ve Beyrut *1882-89*, ˇParis ve Tunus, el-Kahire *1889-°1905*: "Modernist" İslâm hukukçusu, reformcu ilahiyatçı ve hermeneutik/yorumsamacı filozof

ABHINAVAGUPTA

*S(h)rinagar *975*, ◊Jalandhara, °Keşmir *1025*: Hinducu filozof, Keşmir'deki *S(h)aiva*-felsefesinin en namlı temsilcisi ("Her Şey Bütündür öğretisi", epistemoloji ve estetik)

ABRABANEL / Abravanel, Isaac Ben Judah

*Lisboa *1437*, ˇCastilla (Segur, Toledo, Alcala de Henares, Guadalajara) *1483*, Napoli *1492*, Messina *1494*, Kerkyra/Corfu *1495*, Puglia'daki Monopoli *1496* ve Venezia *1503-°1508*: Yahudi İncil yorumcusu ve filozof, Judah Abrabanel'in babası

ABRABANEL, Judah Ben Isaac / Leo Hebraeus / Leone Ebreo

*Lisboa *1460*, ˇCastilla *1483*, Napoli *1492-°1523*; arada Genova *1495-1502*, Bari'ye bağlı Barletta ve Venezia ziyaretleri: Musevi hekim ve Yeni Platoncu fikirlerden etkilenmiş Rönesans filozofu

ADELARDUS BATHENSIS / Bathlı Abelardus

*Bathlı *1080*, ˇTours *1100* ve Laon *1107*, ˇSalerno, Sicilia (Siracusa), Hellas, Kilikya (Mopsuestia/Mamistra/Yakapınar ve Tarsus), Suriye (Antakya) ve İspanya, ˇBath *1130*, °*1160*: Matematik ve gökbilimi metinlerinin Arapçadan Latinceye çevirmeni (Eukleides, el-Harezmi)

ADORNO, Theodor W(iesengrund)

*Frankfurt am Main *1903*, ˇAmorbach im Odenwald, ◊Frankfurt ve Wien, ˇBerlin, +Frankfurt *1931*, Oxford *1934* ve New York *1938*, ˇLos Angeles *1941-53*, +Frankfurt *1949-69*, °İsviçre'nin Visp kenti *1969*: Max Horkheimer ile beraber toplumsal ve kültür-eleştirel "Frankfurt Okulu"nun kurucusu, müzik kuramcısı

AEGIDIUS ROMANUS / Gilles de Rome

*Roma *1243*, +Paris, Bayeux, Bourges ve İtalya, ˇVienne, °Avignon *1316*: Augustinus rahibi, Skolastik filozof (Augustinusçu ve Aristoteles-Thomasçı felsefenin birleştirilmesi)

el-AFĞĀNĪ, Cemâlüddîn

*Hemedan'a bağlı Esedabad ya da Kabil yakınlarındaki Es'adabad *1838*, ˇKabil, el-Kahire *1871-79* ve İstanbul *1870-71/1892-°1897*; ˇMekke *1857*, Herat, Hindistan (Aligarh, Haydarabad ve Kalkutta) *1879-82*, Paris *1883*, London *1883/1889/1891-92*, Beyrut *1885*, Tahran *1886*, Rusya *1886-89*, München *1889* ve Basra *1890*: İslâm reformcusu, siyaset felsefecisi, pan-İslâmcı ideal görüşleri bulunan sömürgecilik karşıtı

AGRICOLA, Rodolphus Phrisius / Roelof Huysman

*Groningen'e bağlı Baflo *1444*, ◊Erfurt, Köln, Leuven ve Pavia, ˇFerrara *1475*, ˇDillingen *1479*, ˇGroningen *1480*, Bruxelles *1482* ve Heidelberg *1484-°1485*; ˇRoma *1485*: hümanist (retorik ve diyalektik)

AGRIPPA von Nettesheim / Henricus Cornelius

*Köln *1486*, ◊Paris, +Dole *1509*, ◊London *1510*, ◊+Pavia ve Torino, ˇMetz *1518*, Köln *1520*, Genève *1521*, İsviçre Freiburg *1523*, Lyon *1524*, Antwerpen *1528*, Mechelen *1530*, Köln, Bonn ve Lyon, °Grenoble *1535*: Hümanist Rönesans filozofu (Hermetizm ve Kabala eleştirisi; kadınlık onurunun savunulması)

AḤMED b. ḤANBEL

Bağdâd **780-°855*; ˇKûfe, Basra, Mekke ve Medine: İslâm ilahiyatçısı ve hukuk âlimi, katılığıyla tanınan *Ḥanābile*['ye / Hanbelî] hukuk okuluna [fıkıh mezhebine] adını veren bilgin

AINESIDĒMOS / Aenesidemus

*Knosos, ˇKilikya/Türkiye'de bulunan Yumurtalık'a bağlı Aitai, ◊+Athenai (?) ve Aleksandreia, *MÖ 1. yy.*: Pyrrhoncu (kuşkucu) felsefeyi yenileyen ve sistematikleştiren kişi (rönesansını G. E. Schulze/Aenesidemus, Helmstedt *1792* ile yaşamıştır)

AISKHYLOS

*Eleusis *MÖ 525*, ˇAthenai ve Syrakusai, °Sikelia'daki Gela *MÖ 455*: Tragedyacı, edebî bir sanat biçimi olarak tragedyayı kuran kişi

AISŌPOS / Aesopus / Ezop

*Thrake, ˇSamos, ˇSardeis, °Delphoi (?), *MÖ 6. yy.*: Yarı efsane haline gelmiş fabl yazarı, arkaik Helen yaşam öğretileri ve bilgeliğinin temsilcisi

AJDUKIEWICZ, Kazimierz

*Tarnopol *1890*, ◊Lwów ve Göttingen, +Lwów, Warszawa ve Poznań, °Warszawa *1963*: Mantıkçı ("Lwów-Warszawa Okulu"), dilbilimci ve bilim filozofu (Konvansiyonalizm)

AKHENATON / Echnaton / Amenhotep IV

*Vâsıt, °Akhetaton *MÖ 14. yy.*: Yazılı olarak belgelendirilmiş en eski tektanrılı dinin (*1892* yılındaki arkeolojik yeniden keşfinin ardından idealleştirilmiş) kurucusu, *Aton İlâhisi*'ni yazan ya da yazdırtan

AKHIQAR / Akikaros

ˇNinua: *MÖ 7. yy.*'da Yeni Asur krallığında yaşamış sefir ve bilge (Aramice), bilgece sözleri toplanmış, birçok antik dile çevrilmiş ve Demokritos'un aktardığına göre *MÖ 5. yy.*'da Babil'de bir sütun yazıtında alıntılanmıştır.

ALBERTUS MAGNUS / Albert der Große

*Suebya'da bulunan Lauingen *1200*, ◊Padova, Bologna ve Köln, ◊+Paris *1243*, +Köln *1248-°1280*; arada ˇAnagni, Viterbo ve Orvieto (Papalık), +Freiberg, Hildesheim, Straßburg ve Würzburg'da bulunmuştur, ˇRegensburg (piskopos) ve ˇLyon (konsül *1274*): Dominiken rahip, Skolastik doğa bilimci ve filozof, Aristoteles yorumcusu ve Thomas Aquinas'ın hocası

ALBERTUS PARVUS / Albert der Kleine / von Sachsen

*Helmstedt *1316*, ◊Prag, ◊+Paris, ˇAvignon *1362*, ˇWien (üniversitenin kurucu rektörü) *1365*, Halberstadt (piskopos) *1366-°1390*: Skolastik filozof

ALCUINUS Flaccus / Alkuin

*York *730*, ˇParma *781*, +Aachen, Troyes, Orleans'a bağlı Ferrieres ve Tours *796-°804*: Benedikten rahip, Büyük Karl (Şarlman) kraliyet okulunun müdürü ("Karolenj Rönesansı")

ALEMANNO, Yohanan Ben Isaac

*Paris *1433*, +Firenze, Padova ve Bologna, °Mantova *1503*: "Yahudi asıllı" Rönesans filozofu, İbn Meymuncu, İbn Rüşdcü ve Kabalacı felsefeyi İtalya'da yayan kişi

ALEMBERT, Jean Le Rond d'

Paris **1717-°1783*; ˇWesel am Rhein *1755*, Genève *1756* ve Berlin *1764*: Matematikçi ve filozof, *Preußische Akademie der Wissenschaften* / Prusya Bilimler Akademisi ve *Académie française*/Fransız Akademisi üyesi (sekreterya *1772*), *Encyclopédie*'nin yayımcılarından biri

ALEXANDROS, Aphrodisiaslı

*Aphrodisias, +Athenai *198-211*: Peripatetik filozof, İbn Rüşd ve Thomas Aquinas'tan önce Aristoteles'in *ho exēgētēs*ini "yorumlamıştır"

ALEXANDRUS HALENSIS / Alexander of Hales

*Birmingham'e bağlı Hales Owen *1185*, ◊Paris, ˇLichfield, London ve Coventry, +Paris *1210-°1245*; ˇLyon *1245*: Fransisken rahibi, Petrus Lombardus'un *Sententia*'sının ilk (yöntembilimi oluşturan) yorumlayıcısı

ALKMAIŌN

ˇKroton *MÖ 5. yy.*: "Pisagorcu" hekim, fizyolojik psikolog ve doğa filozofu

ALKMAN

*Sardeis (?), ˇSparta, *MÖ 7. yy.*: Helen dilinde bilinen en eski koro lirikçisi, yarı mitos niteliğindeki bir dünya modelinin yazarı (*1855*'te Memphis'e bağlı Sakkara'da parçaları bulunmuştur)

AMBEDKAR, Bhimrao Ramji

*Madhya Pradesh'teki Mhow *1891* ("Sakinleştirilemez" *Dalit* olarak), ◊Bombay/Mumbai, Baroda/Vadodara, Baroda Mahārāja'nın yurtdışı bursu *1913*, ◊New York (*Columbia*) *1913-16* ve London (*School of Economics*) *1916-17/1920-23*, Bombay *1917-20/1923-47*, Dilli/Delhi *1947-°1956*: Hukuk bilimci ve siyasetçi, tüm insanların hukuki ve toplumsal "eşitliği" anlamına gelen *samatā*nın, dolayısıyla Hint Kast sisteminin kaldırılmasının mücadelecisi, Gandhi'nin getirdiği Hindudharma'nın restorasyonu görüşünün karşıtı ve Buddhadharma'nın menşe topraklarında yeniden canlandırılması taraftarı, Hindu Kast sisteminin ana metni kabul edilen *Manu-Smriti*'nin Mahad'da yakılması *1927*, *Temple Entry Movement* (*Dalit*lerin Hinducu kutsiyetlere serbest erişimini sağlamak), Maharashtra'ya bağlı Nasik *1930*, *Bhagavad-gītā* üzerine yemin etmeyi Bombay'de reddetmesi *1937*, Londra'da *Indian Round Table Conferences*'a katılım *1930-32/1946*, Buddhacı toplantılara katılım (Kandy ve Colombo'da) Sri Lanka'da *1950*, Rangoon/Yangon'da *1954* ve Kathmandu'da *1956*; Hindistan Cumhuriyeti anayasasının ("Modern Manu") başyazarlarından *1947-49*, *Dalit*'ten Buddhadharma'ya toplu din değiştirmenin başlatıcısı Nagpur *1956*

AMENEMHET → KHETY

AMENEMOPE

ˇMemphis *MÖ 11. yy.*: Sayılara göre düzenlenmiş bölümler hâlinde yazılmış en eski yazı kabul edilen

"(Hayat) Öğretisi"nin yazarı: Kişisel inanç ve tanrının inayetini toplumsal etiğin temeli olarak görmüştür (Etiğin dinî temellendirmesi, Mısır bilgelik edebiyatının ileri dönemlerini tanımlar.), İncil'deki "atasözleri"nin *22.17-23.4* ilksel biçimi (*MÖ 700*)

el-'ĀMİRĪ, Ebu'l-Hasen

*Horasan, ˇReyy *966*, Bağdād *970-75*, ˇHorasan ve Buhara, °Nişapur *992*: Yeni Platoncu ilhama sahip İslâm filozofu (*feylesūf*), (Helen felsefesi ile İslâm kelamı arasında uzlaşma)

AMO, Antonius Guilielmus Afer/Anton Wilhelm

*Axim *1703*, ˇAmsterdam *1707* ve Wolfenbüttel *1708*, ◊Helmstedt (?), Halle *1727* ve Wittenberg *1730*, +Wittenberg *1734*, Halle *1736* ve Jena *1739-40*, ˇHalle ve Berlin (*?*), Gana'ya dönüş (Axim ve Chama) *1747* (*?*), °*1756* (?): Hukuk bilimci, fizyolog ve Aydınlanma dönemi filozofu (Maurilerin hakları: Afrikalılar özellikle köleler), Avrupa'da eğitim gören ilk "Kara Kıta Afrika"lı

AMOGHAVAJRA/Bukong

*Sri Lanka *705*, Güneydoğu Asya *715*, Luoyang *724-36*, Hindistan ve Sri Lanka (*Danta-vihāra*) *737-46*, ˇChang'an, Liangzhou, Wutai Shan ve °Luoyang *774*: Vajrabodhi'nin öğrencisi, Buddhacı metinleri Çinceye kazandıran "dört büyük çevirmenin" sonuncusu, "Elmas Arabası" *Vajrayāna*'nın Çin'e tanıtılması

AMPÈRE, André-Marie

*Lyon *1775*, +Lyon, Bourg-en-Bresse ve Paris *1804-36*, °Marseille *1836*: Matematikçi, fizikçi (elektro dinamik) ve bilim filozofu

AN SHIGAO/LOKOTTAMA

*Anxi/Batı Orta Asya, Luoyang (*Baima Si*) *148-°170*: Araks-Partlı soyluların ifadesine göre Buddhacı metinleri Çinceye aktaran ilk çevirmen

ĀNANDA

*Kapilavastu (?), °Rajagriha, *MÖ 5.-4. yy.*: Buddha'nın gözde öğrencisi; hocasının ölümünden bir yıl sonra gerçekleştirilen Rajagriha Konsili'nde, "Öğretici Söyleşiler" *Sūtrapitaka*'nın (sözlü) redaksiyonundan sorumlu olduğu aktarılmıştır

ANAKSAGORAS

*Klazomenai *MÖ 500*, +Athenai *MÖ 460-50*, °Lampsakos/Lapseki *MÖ 428*: İyonyalı doğa filozofu (Eski Helen dilinde *Nus* olarak adlandırılan "ruh" temel ilkedir), Athenai'de açıkça ortaya çıkmış (ve yargılanmış) ilk filozof

ANAKSARKHOS

*Abdera *MÖ 380*, ◊Athenai, ˇPella, Büyük İskender'in Ahameniş İmparatorluğu hâkimiyeti altında bulunan "Nil-Amu Derya(-Sindhu)" bölgesini fethetmek üzere çıktığı sefere katılmıştır (Miletos *MÖ 334*, Sur/Tyros *MÖ 332*, Iunu/Heliupolis, Memphis ve Aleksandreia *MÖ 331*, Babil/Babylon *MÖ 331/MÖ 323*, Parsa/Persepolis *MÖ 330/MÖ 324*, Ekbatana/Hemedan *MÖ 330/MÖ 324*, Sus(h)a *MÖ 331/MÖ 324*, Aleksandreia Eschate *MÖ 329*, Baktra/Balkh *MÖ 328-327*, Marakanda/Semerkand *MÖ 327*, Gandhara *MÖ 326-325* arası, Takshas(h)ila/Taxila *MÖ 326*), +Aleksandreia, °Kypros'taki Salamis *MÖ 320* (öldürüldü): Demokritos'un okulundan filozof, Pyrrhon'un hocası

ANAKSIMANDROS

*Miletos *MÖ 610*, ˇSparte (?) ve Apollonia Pontike, °*MÖ 546*: Önemli İyonyalı doğa filozofu (muhtemelen İran'dan etkilenmiştir, "sonsuz"u (*apeiron*) temel ilke olarak kabul etmişti), bir Avrupa dilinde, nazım biçiminde kaleme alınmış ilk felsefe kitabının yazarı

ANAKSIMENĒS

ˇMiletos *MÖ 6. yy.*: İyonyalı doğa bilimci ("hava" *aēr*i temel ilke olarak kabul etmişti)

ĀṆḌĀL/Āṇṭāl/Godai

*S(h)rivilliputur (hocası ve babalığı "Büyük Alvar" Periyalvar'dı), ˇMadurai'ye bağlı Villiputur (?) ve Madurai, °S(h)riranga(m) (?), *9. yy.*: Vaishṇava şairi (Tamil dilinde) ve Vaishṇava mistiği

ANDERSON, John

*Lanarkshire'daki Stonehouse *1893*, ◊Glasgow ve Edinburgh, +Cardiff ve Edinburgh, +Sydney *1927-°1962*: *20. yy.*'ın ikinci yarısında ampirik realist "Avustralya felsefesinin" kurucusu.

ANDŌ Shōeki

*Tohoku'daki Odate *1703*, ˇKyoto, Hachinohe *1744-°1762*: Hekim ve bağımsız Yeni Konfüçyüsçü düşünür ("maddeci enerji *Kigaku* öğretisi", feodal toplum düzeni eleştirisi)

ANI

ˇVasıt *MÖ 15.-14. yy.* arası: Bir "(Yaşam) Öğretisi" yazarı: Toplumsal etik davranışın tanrının rızasına bağlı olması

ANNAMBHATTA

ˇGüney Hindistan *16.-17. yy.*: "Materyalizm yönelimli" Brahmancı filozof, *Nyāya* eğitim kitabı yazarı

ANQUETIL-DUPERRON, Abraham Hyacinthe

*Paris *1731*, Hindistan (Pondichéry, Kalkutta'ya bağlı Chandernagore ve Surat) *1755-61*, Paris *1762-°1805*: Pers *Zend-Avesta*'nın (Fransızca *1771*) ve Brahmancı *Upanişad*'ın (Latince *1801-02*) tanıtıcısı ve çevirmeni

ANSCOMBE, G(ertrude) E(lizabeth) M(argaret)

*Limerick İrlanda *1919*, ◊London, Oxford ve Cambridge, +Oxford *1946* ve Cambridge *1970-°2001*: Dil analizi üzerine çalışan filozof (eylem kuramı ve erdem etiği), Wittgenstein yorumcusu ve Katolik inanç öğretilerinin savunucusu, filozof Peter T. Geach ile evli

ANSELMUS Cantuarensis/Anselm of Canterbury/Anselmo d'Aosta

*Aosta *1033*, ˇLyon, Cluny ve Avrenches, +Bec *1059-93* ve Caën *1063-78*, Canterbury *1093-°1109*; ˇRoma, Bari ve Capua'ya bağlı Liberi *1097-1100*, ˇRoma *1103-06*: Benedikten rahip ve başpiskopos, erken dönem Skolastik felsefenin önemli kişiliklerinden (ontoloji, dil felsefesi)

ANTIOKHOS Aşkelonlu

*Aşkelon *MÖ 130*, ◊Athenai, ˇAleksandreia *MÖ 87*, +Athenai *MÖ 79*, °Mezopotamya *MÖ 68*: Filozof (Platoncu *Akadēmeia* ile Aristotelesçi *Peripatos* ve *Stoa* felsefesinin sentezi), Romalı Brutus, Cicero, Lucullus ve Varro'nun hocası

ANTISTHENĒS

Athenai **MÖ 445-°365* arası, anne tarafından Trakya asıllı: Sokrates'in öğrencisi, Kinik felsefenin kurucusu

AOKI Kon'yō

Edo **1698-°1769*; ◊Kyoto ve Nagasaki: Konfüçyüsçü öğretmen ve "Hollanda çalışmaları" Rangaku'nun (sonradan "Batı çalışmaları" *Yōgaku* adı altında genişletildi) destekçisi

APOLLŌNIOS, Pergeli

*Perge *MÖ 260*, ◊+Aleksandreia ve Pergamon, °*MÖ 190*: matematikçi (koni kesitleri öğrentisi)

ARENDT, Hannah

*Hannover *1906*, ◊Marburg (Heidegger'in yanında), Freiburg (Husserl'in yanında) ve Heidelberg (Jaspers'ın yanında), ˇBerlin *1929*, *1933*'te Paris üzerinden +New York'a göç etti (*New School*) *1941-°1975*; arada +Berkeley, Princeton ve Chicago'da bulundu: Jaspers'ın ardından burada siyaset felsefesiyle ilgilendi (totalitarizm eleştirisi), filozof Günther Stern (Anders) ve Heinrich Blücher ile evlendi

ARETĒ

+Kyrene *MÖ 4. yy.*: Filozof, babası Büyük Aristippos tarafından kurulmuş ve oğlu Küçük Aristippos tarafından sürdürülmüş Kirene'nin "hazcı" okulunun yöneticiliğini yapmıştır

ARGUEDAS, José María

*Andahuaylas, Perú *1911*, ◊Abancay ve Lima, +Cuzco'ya bağlı Sicuani *1939-41*, ˇMéxico, Bolivia ve Chile, +Lima *1962-°1969*: Yazar ve antropolog (Keçuva kültürünün toplum ve kültür felsefesine içeriden bir bakış)

ARISTARKHOS, Samoslu

Samos **MÖ 310-°230* arası; ◊Athenai (?), +Aleksandreia (?): Gökbilimci, güneş merkezli evren modelinin bilinen en eski savunucusu

ARISTIPPOS, Büyük

Kyrene **MÖ 435-°355* arası, ˇAthenai ve Syrakusai, ˇKorinthos ve Megara: Sokrates'in öğrencisi, Kyrene'nin "hazcı" okulunun kurucusu

ARISTOPHANĒS

Athenai **MÖ 445-°385* arası: Komedya yazarı (Sokrates ve Aspasia üzerine hicivler yazmıştır)

ARISTOTELĒS

*Stageiros *384*, ◊+Athenai *367*, +Assos *347*, Mytilene *345*, Pella *343*, Stageiros *338* ve Athenai *335*, °Euboia'daki Khalkis *322*: Hocası Platon ile beraber antik felsefenin en önemli şahsiyeti (mantık, ontoloji, etik, siyasetbilimi ve poetika) ve "Eski Dünya"nın batısının en önemli doğa bilimcisidir (biyoloji)

ARKESILAOS

*Misya'daki Pitane *315*, ◊Sardeis ve Athenai, +Athenai *265* ile °*240* arası: Theophrastos'un öğrencisi, orta dönem "Şüpheci" *Akadēmeia*'nın kurucusu

ARKHIMĒDĒS

Syrakusai **MÖ 287-°212* arası, ◊Aleksandreia: Mühendis, fizikçi ve matematikçi (kaldıraç yasası)

ARKHYTAS

Taras **MÖ 430-°345* arası: Başarılı "Pythagorasçı" matematikçi (matematik müzikolog ve mekanik)

ARNALDUS DE VILLA NOVA/Catalanus

*Aragón'da bulunan Daroca'ya bağlı Villanueva de Jiloca *1240*, ◊Montpellier, Salerno, Napoli, Valencia ve Barcelona, +Montpellier *1289* ve Paris *1299-1300*, ˇRoma, Marseille ve Palermo, °Genova *1311*: Hekim ve doğa bilimci ("Arap" ve "Salerno merkezli" tıp ve simya), diplomat ve avam ilahiyatçısı (Talmud çalışmaları)

ARNAULD, Antoine

*Paris *1612*, +Paris *1643-56*, ˇPort-Royal des Champs *1656-68*, Hollanda'ya iltica *1679*: ˇBruxelles, °Liège *1694*: Mantıkçı, filozof ve ilahiyatçı

ARON, Raymond

Paris **1905-°1983*, ◊Köln ve Berlin *1930-33*, +Le Havre, Toulouse ve Paris, London (iltica) *1940-44*: Liberal siyasetbilimci, Alman sosyoloji ve felsefesini (M. Weber) Fransa'ya tanıtmıştır

ĀRYABHATA

*Kerala *476*, ˇKusumapura/Pataliputra, °*550*: Hint matematiği (aritmetik, cebir, küresel trigonometri) ve gökbiliminin (dünyanın küre biçimi ve ekseni etrafında dönüşü) bilinen en eski temsilcisi

ĀRYADEVA

*Anuradhapura, ˇDakshina Kos(h)ala, Andhra Des(h)a, Pataliputra ve Prayaga (?), *2.-3. yy.*: Buddhacı Mahāyāna filozofu, Nagarjuna'nın öğrencisi, "[Görüntülerin] Özsüzlük Öğretisi *S(h)ūnya-vāda*"yı ve *Sānkhya* ve *Vais(h)eshika* eleştirisini geliştirdi

ASAṄGA

*Purushapura, +Nalanda, Kaus(h)ambi ve Ayodhya (?), *4. yy.*: Buddhacı *Mahāyāna* filozofu, (hocası Maitreyanatha ve kardeşi Vasubandhu ile beraber) "[Görüntülerin] Özsüzlük Öğretisi *S(h)ūnya-vāda*"nın "Bilinç Öğretisi" *Vijñāna-vāda*'ya dönüştürülmesinin destekçisi, dolayısıyla Tibet kaynaklarına göre "Bilgi Tekerleğinin Üçüncü Dönüşü"

AS(H)OKA/Aśoka

ˇMagadha (Pataliputra), Gandhara (Takshas(h)ila) ve Avanti (Ujjayini), °*MÖ 232*: Maurya hükümdarı *MÖ 268*, Buddhadharma'nın sosyokültürel ve etik muhtevasının fermanlarla (deşifre *1837*, tebliğin gerçekleşmesi *1915*) Güney Asya'nın geniş kesimlerine ve misyoner göndermek suretiyle Sri Lanka ve Orta Asya'ya -Burma literatüründe bahsedildiğine göre Myanmar'a da- yayılmasını sağlamıştır; Güney Asya'daki tüm yazıların anası kabul edilen Brahmi yazısının yaratılmasının ardındaki kişi olduğu ileri sürülür.

AS(H)VAGHOSHA/Aśvaghoṣa

*ˇSaketa, ˇVaranasi ve Purushapura, *1.-2. yy.*: Buddhacı *Mahāyāna* şairi ve filozofu, epik bir Buddha biyografisinin yazarı, Kuşan İmparatoru Kanişka'nın danışmanı, Jalandhara ya da Keşmir'de yapılan dördüncü Buddhacı konsilin tertipleyicilerinden biri

ASPASIA

*Miletos, Athenai *MÖ 440-°420* arası: Hetare (?), Perikles'in felsefe eğitimi almış ikinci karısı ve danışmanı

ATĪS(H)A/Atīśa/Dīpaṅkara S(h)rījñāna

*Dhaka'ya bağlı Vikramapura *982*, ˇSumatera (?), ◊Nalanda ve Odantapuri, +Vikramas(h)ila, ˇBatı Tibet: Tsaparang ve T(h)oling *1042-45*, ˇMerkez Tibet: Zhalu, Samye, Lhasa ve Lhasa'ya bağlı Drayerpa, °Nyetang *1054*: Buddhacı *Tantrayāna* mistiği ve *Tantrayāna* öğretmeni, "*(Buddha)Dharma*'nın Tibet'teki ikincil yayılım" sürecine önemli ölçüde katılmıştır

AUGUSTINUS, Aurelius/Hippolu Aziz Augustinus

*Thagaste (anne tarafından Fenike asıllı) *354*, ◊Madaura, ◊+Thagaste ve Carthago, ˇRoma *383-84/387-88*, ◊+Mediolanum/Milano *384-87*, aralarda ˇRus Cassiciacum (Milano ve Lago di Como arasında bir yer), ˇOstia *387*, +Thagaste *387* ve Hippo *391-°430*: Geç Latin Antik dönemin önemli (Hristiyan) filozofu, hatip, piskopos ve "kilise babası"

AUROBINDO, S(h)rī Ghose

*Kalkutta *1872*, ◊İngiltere (Manchester, London ve Cambridge) *1879*, ˇBaroda/Vadodara *1893*, Kalkutta *1906* ve Pondichery/Puduchcheri *1910-°1950*: Önce ulusal bağımsızlık savaşçısı, ardından şair, mistik ve filozoftu (*Vedānta*'dan alınma fikirleri Batı'daki diyalektik ve evrim kuramsal kavramlarla birleştirmiştir), kültürlerarası bir *aşram*ın kurucusu *1910*

AUSTIN, John

*Suffolk'ta bulunan Ipswich'e bağlı Creeting Mill *1790*, Malta ve Sicilia (subay olarak) *1806-12*, ◊Bonn *1826*, +London *1828-33*, ˇMalta, Almanya ve Paris, Surrey'deki Weybridge *1848- °1859*: "Sağ Pozitivizm"in kurucusu, hocası J. S. Mills

AUSTIN, J(ohn) L(angshaw)

*Lancaster *1911*, ◊Oxford, +Oxford *1933-°1960*; +Harvard *1955* ve Berkeley *1958-59*: *Oxford School*'da analitik dil felsefesinin kurucusu (*Ordinary Language Philosophy*), *Speech Act Theory*'nin yaratıcısı

AVENARIUS, Richard

*Paris *1843*, ◊Zürich, Leipzig ve Berlin, +Leipzig *1876* ve Zürich *1877-°1896*: "yaşanan dünyayla ilgili" tecrübenin ve düşünme ekonomisinin "ampirik eleştirel" filozofu

AVERROES → ***İBN RÜŞD***

AVICENNA → ***İBN SĪNĀ***

BAADER, Franz von

München **1765-°1841*; ◊Ingolstadt ve Wien (tıp) ve Freiberg (madencilik), İngiltere ve İskoçya *1792-96*, ˇHamburg *1796*: Teozofi filozofu, Böhme'den etkilenmiş, Schelling'i etkilemiştir

BACHELARD, Gaston

*Champagne'daki Bar-sur-Aube *1884*, Paris *1907-13*, +Bar-sur-Aube *1919*, Dijon *1930* ve Paris *1940-°1962*: Bilim psikologu ve filozof (şiirsel muhayyilenin höristik [heuristik] anlamı)

BACHOFEN, Johann Jacob

Basel **1815-°1887* (+*1841-44*); ◊Berlin (Savigny yakınlarında), Göttingen, Oxford, Cambridge ve Paris:

Hukuk tarihçisi ("Anaerkillik"), mitoloji ve sembolizme dayanarak antropoloji eğitimi

BACON, Francis

London **1561-°1626*, ˇHerfordshire'a bağlı Gorhambury, ◊Cambridge *1573*, Paris *1576-79*: Siyasetçi, Aristoteles karşıtı bilim filozofu ve Avrupa Yeniçağ'ındaki deneysel doğa biliminin öncüsü

BACON, Rogerus

*Somerset'e bağlı Ilchester *1214*, ◊+Oxford ve Paris, °Oxford *1294*: Fransisken rahip, Skolastik doğa, ahlâk ve dil felsefesi

BĀDARĀYAṆA

ˇMadhyama Dis(h) *MÖ 4. yy. (?)*: *Vedānta* felsefesinin ana metinlerinden biri olan *Brahma-sūtra*'nın yarı efsane statüsüne yükselmiş yazarı (metin redaksiyonu *MÖ 4.-MS 1. yy.*)

BAER, Karl Ernst von

*Jerwen/Järvamaa (Weißenstein/Paide) bölgesi Sankt Marien-Magdalenen/Koeru'ya bağlı Piep/Piibe, Estonya/Eesti *1792*, ◊Reval/Tallinn, Dorpat/Tartu, Berlin, Wien ve Würzburg, +Königsberg *1817* ve St. Petersburg *1834-67*, Dorpat *1867-°1876*: Biyolog, jeolog ve doğa filozofu, ontojeni ve filojeni karşılaştırmalı gelişim öğretisinin kurucusu

BAḤYA Ben Joseph İbn Paquda

ˇSaraqusta/Zaragoza *11.-12. yy.*: *İslâm*-Yeni Platoncu ilhama sahip Pietist Yahudi ilahiyatçı

BAKHTIN/Baxtin, Mikhail Mikhailovich

*Orel *1895*, ˇVilnius, ◊Odes(s)a ve Petrograd, +Nevel' *1918* ve Vitebsk *1920*, Leningrad *1924*, Qostanay (sürgün) *1929-35*, +Mordovya Cumhuriyeti'ndeki Saransk *1936/1946-70*, Moskva'ya bağlı Kimry *1937-46*, Moskva (aynı zamanda yine Moskova'ya bağlı Klimovsk ve Peredelkino) *1971-°1975*: *20. yy.*'da Rusya'nın en önemli felsefe düşünürlerinden (dil felsefesi, roman kuramı, "Freudculuk eleştirisi", Rabelais ve Dostoyevski yorumları)

BAKUNIN, Mikhail Aleksandrovich

*Tver' bölgesinde bulunan Premukhino *1814* (*1857*'ye kadar mükerrer ziyaretler), ◊St. Petersburg (subay okulu) *1828-33*, Moskva *1836-40* ve Berlin *1840-42*; Batı Avrupa'daki ilk devrimci bağlantıları: ˇZürich, Paris (Marx ve Proudhon ile görüşmeler) *1844-47*, ˇBruxelles, Dresden *1842/1849-50*; *1850*'de Praha ve *1851*'de Olomouc üzerinden St. Petersburg'a (sürgün hapishanesi) *1851* ve Shlissel'burg am Ladogasee'ye (sürgün hapishanesi) *1854-57* geri gönderildi, *1857*'de Tomsk ve *1859-61* arası Irkutsk'a sürüldü, *1861*'de De-Kastri, Yokohama, San Francisco, Panamá ve New York üzerinden İngiltere'ye kaçış, sürekli mekân değiştirerek Batı Avrupa'da ilticada yaşadı, ajitasyon ve konferans gezileri: London (Herzen, Marx ve Engels ile temas kurdu) *1861-64*, Stockholm *1863-64*; Fransa: Paris *1864* ve Lyon *1870*; İtalya *1864-74*: Firenze, Napoli, Sorento ve Ischia, Bologna; İsviçre: Genève *1863-64/1867-69*, Jura (Neuchâtel *1869-74*, Le Locle *1869* ve Saint-Imier *1872*), ˇBern ve Zürich (pekçok defa), ˇBasel *1869*, ˇLocarno *1869*, Lugano *1874* ve °Bern *1876*: anarşist toplum filozofu ve ajitasyoncu - "Saçmalık, zayıflık ve çelişkiler her türlü muhayyileyi aşacak ölçüde" (Dostoyevski Genève'de, *1876*)

BAN ZHAO

*Ling'an, ˇChang'an'a bağlı Xianyang *49*, Luoyang *97-°120*: Kadın şair, kadınların erdemleri hakkında bir kitabın yazarı, erkek kardeşi Ban Gu ile (Xi-)Han Hanedanı'nın vakanüvisliğini yapmıştır

BÁÑEZ, Domingo

*Valladolid *1528*, ◊Salamanca *1543-46*, +Ávila *1561*, Alcalá *1567*, Valladolid *1573* ve Salamanca *1577-1600*, °Medina del Campo *1604*: Dominiken rahip ve filozof, Molina'daki özgürlük ve merhamet tartışmasında taraftı, Mistisizmci Teresa de Ávila'nın ilahiyat danışmanı

BANKEI Yōtaku

*Hyogo Ken'e bağlı Hamada Mura (günümüzde Himeji'nin bir semti) *1622*, ◊Ako *1638* ve Nagasaki *1650*, Nihon/Japonya'nın geniş kesimlerinde eğitim faaliyetleri, Hamada, Şikoku ve Edo'da saygın manastırların kurulması, °Hamada/Himeji *1693*: Nihon/Japonya'nın felsefesinin en yaratıcı döneminde yaşamış *Zen* Budizmi felsefesi eğitmeni ("Doğmamış olan" (*anutpāda/fushō*) öğretisi)

BARDĒSANĒS/Bar Daisan

*Urhoy *154*, ˇBabylon (?), °Türkiye'de bulunan Kars'a bağlı Anium/Ani *222*: "Süryani filozof" (Hint çıplak sufi "Jimnosofist"ler hakkında Porphyrios tarafından aktarılmış metni), ilahi şairi ve gökbilimci

BARTH, Karl

Basel **1886-°1968*; ◊Bern, Berlin, Tübingen ve Marburg, ˇGenève (yardımcı vaiz) *1909*, İsviçre'deki Safenwil (papaz) *1911*, +Göttingen *1921*, Münster *1925*, Bonn *1930-35* (işten çıkarıldı) ve Basel *1935-61*: "Diyalektik İlahiyat"ın öncü ve sözcülerinden

BASAVA

*Karnataka'ya bağlı Bagavadi *1105*, ˇMangalaveda ve Karnataka'ya bağlı Kalyana, °Kudala Sangama *1167*: Devlet adamı, Ortodoks olmayan Hinducu *Viras(h)aiva* şairi ve reformcusu

BASHŌ ("Muz Hevengi")

*Mie Ken'deki Ueno *1644*, Kyoto *1666* ve Edo (Fukagawa Ku) *1672-94*, batı yönünde yaptığı şiirsel ve ruhsal içerikli yolculuklar: (*1*) (Ueno, Nara, Kyoto) *1684-85*, (*2*) Kanto'daki Kashima'ya (Pasifik Okyanusu) *1687*, (*3*) batıya ve "Japonya Alpleri" olarak kabul edilen *Nihon Arupusu*'daki Sarashina'ya *1688*, (*4*) Sendai ve Matsushima üzerinden Tohoku'daki Hiraizumi'ye ve "Japon Denizi" *Nihonkai* boyunca kuzeye, Kanazawa, Eiheiji ve Okagi'den Kyoto'ya (Saga) ve Omi'ye (Genjuan) *1689-91*, °Osaka'ya (Kyushu'ya giderken) *1694* yolculuklar: Önemli bir *Haiku* şairi, şiir uzmanı ve *Zen* Budizminden ilham almış seyyah

BASILEIOS, Büyük

Kappadokia'daki Kaisareia **330-°379*, ˇNeokaisareia/Niksar ve Pontos'taki Annisa, ◊Konstantinupolis ve Athenai, ˇAigyptos, Palaistine, Syria ve Mesopotamia *357-58*, ˇKonstantinupolis *381*: Nyssalı Gregorios'un ve Makrina'nın kardeşi, piskopos, önemli bir Hristiyan ilahiyatçı ve "kilise babası"

BAUMGARTEN, Alexander Gottlieb

*Berlin *1714*, ◊Halle ve Jena, +Halle *1737* ve Frankfurt an der Oder *1740-°1762*: Wollf geleneğinden gelen ekol filozofu, bağımsız bir dal olarak estetiğin kurucusu

BAYLE, Pierre

*Le Carla(-Bayle) Pyrennées dağlarında *1647*, ◊Tarn'daki Puylaurens, ˇToulouse, Genève ve Paris, +Ardennes'deki Sedan *1675* ve Rotterdam *1681-°1706* (+*1681-93*): Aydınlanma felsefesinin öncüsü ve ansiklopedicilerin ("*historique et critique*") fikir babası

BEAUVOIR, Simone de

Paris **1908-°1986*; +Marseille *1931* ve Rouen *1932-36*, *1945* sonrası ilk kıtalararası seyahatler (ABD, Moskva, Zhongguo/Çin, Brasil, Cuba, Nihon/Japonya): "Diğer cinsin" varoluşçu filozofu, Sartre'ın hayat arkadaşı

BECCARIA, Cesare

Milano **1738-°1794*, ◊Parma ve Pavia, ˇParis ve Wien: Aydınlanmacı hukuk bilimci, ceza hukuku reformcusu (işkence ve idam cezasının kaldırılması)

BELINSKII / Belinskij, Vissarion Grigor'evich

*Helsinki'ye bağlı Sveaborg/Suomenlinna (Rusya *1808-1918*) *1811*, Penza bölgesindeki Chembar (*Belinskii*) *1816-24*, ◊Penza ve Moskva *1829-32*, Kavkaz ve Batı Avrupa'da (Silezya) kaplıca ikâmetleri, St. Petersburg *1839-°1848*: Edebiyat kuramcısı (edebiyatın toplumsal eleştirideki rolü)

BENEDICT, Ruth

*New York *1887*, ◊Poughkeepsie New York (Vassar) ve New York (*Columbia*, Dewey ve Boas'ın yanında), +New York (*Barnard* ve *Columbia*) *1923-31*, ABD'nin güneybatı ve batısında yaşayan *Amerikalı Kızılderililer* arasında saha çalışması *1922-26*, ˇWashington *1943-45*, °New York *1948*: kültür antropologu

BENJAMIN, Walter

*Berlin *1892*, ◊Thüringen eyaletindeki Westhausen yakınlarında yer alan Heubinda *1905-07*, Freiburg *1912*, München, Bern (ˇBern'e bağlı Muri) *1915-19* ve Frankfurt am Main *1923*, ˇWien *1919* ve Berlin *1920-33*, ˇSankt Moritz *1917*, Capri *1924*, Moskva *1926-27* ve Ibizza/Eivissa *1932/1933*, Paris *1933-40*, ˇSvendborg Danmark (Brecht'in yanında) *1934/1938*, ˇNevers (çıkışının engellenmesi) *1939*, °Port Bou *1940*: Marksist ve Musevi tarih felsefesinden ilham almış sanat ve kültür kuramcısı

BENJI / Caoshan Benji

*Quanzhou'ya bağlı Putian *840*, ˇJiangxi'deki Fuzhou'ya bağlı Lingzhi Shan, ◊Dong Shan *865-68*, °Cao Shan *901*: Dong Shan'dan gelen hocası Liangjie ile beraber *Chan/Zen*'in *Cao-Dong/Sōtō* öğretisinin kurucusu (Uyanışın "beş basamağı" *wu wei öğretisi*)

BENTHAM, Jeremy

London **1748-°1832*; ◊Oxford *1760-63*, ˇİtalya, Konstantinupolis ve Belarus'taki Klichev *1785-88*: Hukuk bilimci ve ahlak filozofu (Faydacılık akımının kurucusu, köle ticaretinin kaldırılması)

BENUSSI, Vittorio

*Trieste *1878*, ◊+Graz *1896-1918*, ◊Roma *1898-99*, +Padova *1919-°1927*: Meinong'un izinde çalışan deneysel psikolog (*Gestalt* algısı)

BERDIAEV / Berdjaev, Nikolai Aleksandrovich / Nicolas Berdiaeff

*Kyiv'e bağlı Obukhovo *1874*, ◊Kiïv *1894*, Vologda (sürgün) *1898-1901*, St. Petersburg *1904-09*, ◊Heidelberg, +Moskva *1907*, Rusya'dan sınır dışı edilme *1922*, Berlin *1922* ve Paris'e bağlı Clamart *1924-°1948* (+*1924-39*): Dostoyevski ve Nietzsche çıkışlı, din filozofu, antropolog

BERGSON, Henri

Paris **1859-°1941*; +Angers *1881* ve Clermont-Ferrand *1883-87*, ˇStockholm *1927*: Vitalizm/canlıcılık felsefesinin öncü temsilcisi

BERKELEY, George

*Kilkenny'deki Disert Castle *1685*, Dublin *1700-13/1721-24* ve London *1713-21/1724-28/1732-34*,

ˇKıta Avrupası (Sicilia ve İtalya) *1713-14/1716-20*, Newport Rhode Island *1728-31*, Cork'a bağlı Cloyne (piskopos) *1734* ve Oxford *1752-°1753*: Zihin filozofu (birincil ve ikincil duyu niteliklerinin öznelliği)

BERLIN, Isaiah

*Riga *1909*, Petrograd *1916-20*, Riga *1920-21*, ◊London *1921-27* ve Oxford *1928-32*, +Oxford *1932-°1997*; New York (Britanya basın görevlisi) *1941* ve Washington DC (Britanya elçiliği) *1942-46*, ˇMoskva ve Leningrad (pek çok kere): Kültür filozofu (siyasetbilimci, fikirler tarihi)

BERNARD, Claude

*Lyon'a bağlı Saint-Julien *1813*, ◊+Paris *1834-°1878*: Fizyoloji ve tıbbi bilim kuramcısı

BERNOULLI

17.-18. yy.'da yaşamış Baselli matematikçi aile: Tanınmış aile fertleri: Jakob ve Johann kardeşler ve Johann'ın oğlu Daniel; geniş bir bilimsel ve felsefî ilişkiler ağına, Paris'ten Londra'ya, St. Petersburg'dan Berlin ve Padova'ya uzanan bir etkinlik alanına sahipler (cebir, sonsuz küçükler hesaplaması, varyasyon hesaplaması ve ihtimaliyet, kuramsal mekanik, hidrolik ve gökbilimi, matematik metotlarının tıp, iktisat ve hukuk bilimleri alanında kullanımı); Jakob: Basel **1654-°1705*, ˇGenève *1676-77*, Leiden *1681* ve London *1683*; Johann: Basel **1667-°1748*, ˇGenève *1690* ve Paris *1691-92*, +Groningen *1695-1705*; Daniel: *Groningen *1700*, ◊Basel *1705*, +St. Petersburg *1725* ve Basel *1733-°1782*

BĒRŌSSOS "Keldânî"/Bel-Ussur

*Babylon *MÖ 345*, °Kos (?) *MÖ 270*: Bel/Marduk rahibi ve Babil'in tarihinin yanı sıra evrenbilimsel ve gökbilimsel kültürüne dair bir hikâyenin yazarıdır; felsefenin Keldânî menşeinin" temsilcileri için referans özelliği taşır

BERTALANFFY, Ludwig von

*Wien'e bağlı Atzgersdorf *1901*, ◊Innsbruck ve Wien, +Wien *1934*, Ottawa *1949*, Los Angeles *1955*, Topeka KS *1958*, Batı Kanada Edmonton *1961* ve Buffalo New York *1969-°1972*: Biyoloji filozofu, sistem kuramcısı

BERZELIUS, Jöns Jacob

*Linköping'e bağlı Väversunda Sörgård *1779*, ◊+Uppsala, +Stockholm *1807-°1848*; ˇLondon *1812* ve Paris *1826-27*: Hekim ve kimyager (kimya terminolojisi *1811*, elementler analizi)

BESANT, Annie (Wood)

*London *1847*, ˇBonn ve Paris, *1885*'te Fabian Society ve *1889*'de *Theosophical Society* üyesi (*1907*'de başkan), ˇChicago (*World Parliament of Religions*) *1883*, Madras'a bağlı Adyar *1893-°1933*; ˇKalkutta, Varanasi ve Delhi, ˇİngiltere ve ABD *1926-27*: Sosyal reformcu ve ilahiyat filozofu, *1898*'de Varanasi'de *Hindu College*'in yanı sıra *1916*'da *Indian Home Rule League* kurucularından ve *1917*'de *Indian National Congress*'in başkanı

BESSARION, Ioannes

*Trapezus [Trabzon] *1403*, ◊Konstantinupolis, Mystras *1431-36* ve Trapezus, Ferrara-Firenze (konsül) *1438-39*, Konstantinupolis *1439-40*, Roma *1443-72*, Bologna *1450-55*, Almanya (Nürnberg, Worms, Wien) *1460-61*, Venezia *1463*, °Ravenna *1472*: Kardinal, hümanist yazar ve Yeni Platoncu filozof, İtalyan rönesansı üzerinde etki sahibi

el-BETTĀNĪ/Albatenius

*Harran *850*, ˇBağdād'a bağlı Rakka, °Samarra'ya bağlı Kasru'l-Ciss *929*: *Sābiī*; Ptolemaios geleneğinde önemli İslâm gökbilimci ve matematikçisi (küresel trigonometri)

BHĀRATA

ˇSapta Sindhavah: Adını verdiği soylu (*ārya*) Bharata ailesinin mitolojik atası, efsaneye göre *Nātya-s(h)āstra* ("Oyunculuk Sanatının El Kitabı"; metin redaksiyonu *MÖ 1.-MS 4. yy. arası*) kitabının yazarı

BHARTRIHARI/Bhartahari

*Ujjayini, ˇNalanda (?) ve Valabhi, °Ujjayini, *5. yy.*: Brahmancı gramerci (metafiziğin dil felsefesi açısından temellendirilmesi; *Vedānta* ve *Nyāya* felsefelerine etkide bulunmuştur)

BHĀSKARA I

*Saurashtra, ˇAs(h)maka, Valabhi, Bharuch ve Thanesar (?), *6.-7. yy.*: Gökbilimci, Aryabhata'nın yorumlayıcısı (*629*)

BHĀSKARA II

*Bidar oder Vijjadavida/Bijapur *1115*, +Ujjayini, °*1185*: Gökbilimci ve Aryabhata'nın ardından en tanınmış Hint matematikçi (matematiğin Güney Asya'daki altın dönemi)

BHATTACHARYYA, Krishna-Chandra

*Kalkutta'ya bağlı S(h)rirampur *1875*, ◊Kalkutta, +Bangla'daki *Gouvernment Colleges 1898*, Amalner (*Indian Institute of Philosophy*) *1933* ve Kalkutta *1935-37*, °*1949*: Kant'ın felsefesine atıfta bulunan Brahmancı *Neo-Vedānta* filozofu

BHĀVAVIVEKA/Bhavya

+Nalanda ve Valabhi *6. yy.*: Buddhacı *Mahāyāna* filozofu (*Svātantrika*), Buddhacı mantığın bağımsızlaştırılması

BIDPAI → VISHNUS(H)ARMAN

BINSWANGER, Ludwig

Kreuzlingen **1881-°1966*; ◊Lausanne, Heidelberg ve Zürich, Jena *1907-08*, ˇFreiburg: Psikiyatr, psikanaliz ve fenomenolojist "varoluş analizi"ni ilintilendiren öncü

el-BĪRŪNĪ, Ebu'r-Reyḥān

*Kās'ın "banliyösü"/Birun *973*, ˇRayy *955* (*?*), ˇGilan *995*, Kās *997*, ˇBuhara, Cürcan *999*, Harizm (Kās ve Gürgenc) *1003*, +Gazne *1017-°1050*; Kabul, Keşmir ve Pencab üzerinden, büyük ihtimalle Thanesar'a uzanan (Gazneli Mahmud'un fetih seferlerine eşlik ederek) Hindistan seyahati: Evrensel dahi, gökbilimci ve coğrafyacı, (hermenötik yaklaşımlı) Hindolog ve filozof

BLAVATSKY, Madame/Blavatskaia/Helena Petrovna Halın von Rottenstern

*Ukrayna'daki Ekaterinoslav/Dnipropetrovs'k *1831*, Volga boyundaki Saratov *1842-48*; Avrupa seyahatleri *1846-91*, Mısır *1848/1870-71*, Kuzey Amerika (ABD, Kanada *1851*, México *1852*) *1851-79*, Güney Asya (Bombay, Colombo, Galle, Madras) *1852-85* ve Güneybatı Asya (Tbilisi *1861-63*, Palmyra *1871*); New York'ta *1873-79*, Madras'a bağlı Adyar'da *1882*, Würzburg'da *1885* ve London'da *1887-°1891* tarihlerinde uzun süreli ikâmetler: Mısır, Hint ve Tibet ilhamlarına atıfta bulunan Okültizm uzmanı; Olcott ile beraber *Theosophical Society*'nin kurucusu kadın *1875*

BOAS, Franz

*Westfalen'deki Minden *1858*, ◊Heidelberg, Bonn, Kiel ve Berlin, +New York *1886-°1942*; arada +Worcester Massachusetts ve Chicago: Batı Kanada'da yaşayan Kwakiutl ve Baffin Island'da yaşayan Inuitler hakkında model oluşturacak araştırmalar; dil, bölge ve kültür odaklı antropolojinin ABD'deki kurucusu

BODHIDHARMA/(Puti) Damo/Talma/(Bodai) Daruma

*Kanchipura(m) (?), Nanhai/Guangzhou *520* ya da *420* (*?*), Jinling/Nanjing, ˇLuoyang, ˇSong Shan (*Shaolin Si*), °*532* ya da *479* (*?*): *Dhyāna/Chan/Zen*'in efsanevi ilk dinî idarecisi ve *Şaolin dövüş sporunun kurucusu*

BODIN, Jean

*Angers *1530*, ◊+Toulouse, ˇParis *1561* ve Laon *1583-°1596*: Hukuk bilimci, siyasetbilim filozofu (egemenlik ve hoşgörü kuramı) ve para kuramının öncüsü

BOETHIUS, Anicius Manlius Severinus

*Roma *480*, ◊Athenai (?), ˇRavenna, °Ticinum/Pavia *525*: Devlet görevlisi, Eskiçağ Helen felsefesini (dünyevi bilgelik ve mantık) Latin Ortaçağ'a aktaran kişilerden biri

BOETHIUS DACUS

*Dacia/Danmark, ◊Roskilde, ◊+Paris, *13. yy.*: Dominiken rahip, Skolastik filozof ("Latin İbn Rüşdcülüğü"nün temsilcisi)

BOHR, Niels

København **1885-°1962*; ˇCambridge *1911* ve Manchester *1912-15*, Princeton *1939* ve Los Alamos *1943-45*, ˇStockholm *1922*, Tokyo ve Kyoto *1937*: Kuantum fizikçi ve filozof (atom modeli, kuantum fiziğinin "Kopenhag Yorumu")

BOLTZMANN, Ludwig

*Wien *1844*, ◊Linz, Wien Heidelberg ve Berlin, +Graz, Wien, München ve Leipzig, ˇABD (St. Louis, Berkeley) *1904*, °Trieste'ye bağlı Duino *1906*: Kuramsal fizikçi (gaz kuramı, termodinamik, Atomculuk) ve bilim filozofu

BOLZANO, Bernard

Prag **1781-°1848* (+*1805-19*); Těchobuz'a dönüş *1823-41*: Bilgi, din ve ahlâk filozofu, "Bohemya Aydınlanması"nın kahramanlarından biri, Kant yorumcusu, matematiksel mantığın ve kümeler kavramının yanı sıra *20. yy.* analitik ve fenomenolojik felsefenin öncü temsilcilerinden

BONAVENTURA/Giovanni Fidanza

*Orvieto'ya bağlı Bagnoregio *1217*, ◊+Paris, Fransisken tarikatının lideri *1257* (ˇAssisi, Roma ve Viterbo), °Lyon *1274*: Fransisken rahibi, Yeni Platoncu felsefeden ilham almış ilahiyatçı

BONNET, Charles

Genève **1720-°1793*; Genève'ye bağlı Genthod'da bir özel mülk: Ampirik biyoloji ve psikoloji öncüsü, doğa filozofu

BOOLE, George

*Lincoln *1815*, +Cork *1849*, °Cork'a bağlı Ballintemple *1864*: Matematiksel mantığın ve "Boolcu Cebir"in kurucularından

BORGES, Jorge Luis

*Buenos Aires *1899*, ◊Genève (*Collège Calvin*) *1914*, ˇİspanya (Mallorca) *1919*, Buenos Aires *1921* (Kütüphaneci *1938-46*, Milli Kütüphane yöneticisi *1955-73*) ve Genève *1985-°1986*: gerçeküstücü yazar ve filozof

BOSCOVICH, Ruggero Giuseppe/Bošković, Rudjer Josip

*Ragusa/Dubrovnik *1711*, +Roma *1740* ve Pavia *1764*, ˇParis (Cizvit mezhebinin feshinin ardından) *1773* ve Milano *1783-°1787*: Cizvit, matematikçi ve fizikçi (Atomları, genişlemesi sınırsız kuvvet merkezleri olarak görmüştür)

BOUCHER DE PERTHES, Jacques

*Ardennes'lerdeki Rethel *1788*, Abbeville *1825-°1868*: Gümrükçü, kendini bu konuda geliştirmek suretiyle paleoantropolojinin temellerini atmış kişi ("Tufan Öncesi", buzul çağı insanlarının taş araç gereçlerinin sunumu *1838*, resmî olarak tanınma tarihi *1859*)

BOYLE, Robert

*İrlanda'daki Lismore *1627*, ˇDublin, ◊Eton, ˇFransa ve İtalya (Genève *1639-44*, Firenze *1641-42*), ˇDorset'teki Stalbridge *1644*, Oxford *1654* ve London *1668-°1691*: Farmakolog, doğa filozofu (mekanik Atomculuk) ve analitik kimyanın temellerini atan kişi

BÖHME, Jacob

*Schlesien'deki Alt Seidenberg/Stary Zawidów *1575*, Görlitz *1599-°1624*; ˇPrag, Schlesien'deki Striegau/Strzegom *1622* ve Dresden *1624*: Kunduracı, Teozofi mistiği, Alman dilinde yazan ilk filozof ("Philosophus Teutonicus")

BRADLEY, F(rancis) H(erbert)

*London'a bağlı Surrey'deki Clapham *1846*, ◊Cheltenham ve Marlborough College, ◊ˇOxford *1865-°1924*: *British Idealism*'in (İngiliz İdealizmi) temsilcisi (etik, mantık, metafizik)

BRAHMAGUPTA

ˇBhillamala ve Ujjayini, **598-°665*: Matematikçi ve gökbilimci (Bağdad'a gelişi *8. yy.* ve el-Biruni üzerinden *11. yy.*)

BRECHT, Bertolt

*Augsburg *1898*, ˇMünchen *1917* ve Berlin *1924*, iltica yılları: Danmark'taki Fyn adası, Svendborg *1933*, Suomi'deki Iitti *1939*, Los Angeles'e bağlı Santa Monica *1941* ve Zürich *1947*, Doğu Berlin *1948-°1956*: Marksist ideolojiden etkilenmiş şair ve dramaturg, eski Çin bilgeliğinin (Mo Zi ve Lao Zi) edebî aktarıcısı

BRENTANO, Franz

*Rheinland bölgesi, Boppard'a bağlı Marienberg *1838*, ◊München, Würzburg, Berlin, Münster ve Tübingen, +Würzburg *1866* ve Wien *1874*, Firenze *1896* ve Zürich *1915-°1917*: Aristoteles'ten etkilenmiş filozof (ampirik psikoloji, epistemoloji, ontoloji ve etik), *20. yy.* analitik felsefe ve fenomenolojinin felsefesinin öncüsü

BRIHASPATI/Bahaspati

ˇMadhyama Dis(h) *MÖ 5. yy.* (*?*): (Brahmanlar tarafından heterodoks olarak değerlendirilen) Materyalist *Lokāyata* felsefesinin yarı efsanevi kurucusu, Carvaka'nın hocası ya da bizzat kendisi

BROUWER, Luitzen

*Rotterdam'a bağlı Overschie *1881*, ◊+Amsterdam, ˇWien *1928*, °Hollanda'daki Blaricum *1966*: Sezgisel ve inşacı matematik ve mantığın başlatıcısı

BRUCKER, Jacob

Augsburg **1696-°1770*; ◊Jena, +Augsburg'a bağlı Kaufbeuren *1724-44*: İlk Alman ("eleştirel") felsefe tarihi yazarı

BRUNO, Giordano

*Napoli'ye bağlı Nola *1548*, ◊Napoli *1562*, Roma'ya kaçış *1576*, +Genève *1578*, ˇLyon *1579*, +Toulouse *1579*, +Paris *1581-83/1585-86*, ˇLondon ve ˇOxford *1583-85*, +Wittenberg *1586*, ˇPraha *1588*, +Helmstedt *1588*, ˇFrankfurt am Main *1590* ve ˇVenezia *1591*, Roma *1593-°1600* (Dinsiz olduğu gerekçesiyle yakılmıştır): Spekülatif doğa filozofu

BUBER, Martin

*Wien *1878*, Lemberg *1881-92*, ◊Wien, Leipzig ve Zürich, ˇBasel *1899/1901*, +Berlin ve Frankfurt am Main, ˇHeppenheim, Bergstraße Yolu (Heidelberg ile Darmstadt arasında), +Yeruşalayim *1938-°1965*: "Yahudi asıllı" din filozofu ve toplumsal filozof (Hasidik mistisizm), Zioncu hareketin kuramcısı

BUCK, Pearl S(ydenstricker)

*Hillsboro WV *1892*, ˇJiangsu'ya bağlı Qingjiang *1896*, Zhenjiang (Lu Shan'da yaz mevsimi ikâmetleri) *1896*, Anhui'deki Nanxuzhou *1917* ve +Nanjing *1919-34*, aralarda ◊Shanghai *1909-10*, Lynchburg Virginia *1910-14* ve Ithaca New York (*Cornell*) *1924-26*, ˇNagasaki'ye bağlı Unzen *1927* ve Shanghai *1927-28*, ˇNew York ve Bucks County'deki Green Hills Farm Pennsylvania *1934*, ˇStockholm *1938*, °Danby Vermont *1973*: Yazar, romanlarıyla çağdaş Çin yaşamını yansıtır (Nesiller arası çatışmayı, kendi kültürü ile yabancı kültürler arasındaki çatışmayla ilintilendirir), filozof W. E. Hocking ile birlikte yaşamıştır *1963-°1966*

BUDDHA/Siddhārtha Gautama/Siddhattho Gotamo/S(h)ākyamuni/Fo/Pul/Butsu

*Lumbini, Kapilavastu (29 yaşına kadar), altı yıl boyunca "münzevi" (*śramaṇa*) olarak gezginlik yapmıştır, Buddha Gaya ("Uyanış" *bodhi* 35 yaşında), Saranatha (ilk vaazını "Kahinler Korusu" *Rishipatana*'da vermiş ve *"Öğreti Tekerleğinin İlk Dönüşü" dharma-cakra-pravartana*yı yaşamıştır), Kos(h)ala ve Magadha arasında gezgin hayatı, Muson yağmuru dönemlerinde kullandığı ikâmeti S(h)ravasti ("Galipler Korusu" *Jetavana*'da) ve Rajagriha'da (mükerrer defalar "Akbaba Doruğu" *Gridhrakyta*'ya çekilmiştir), °Kus(h)inagara ("sönüp gitme" *parinirvāṇa*); ya-

şadığı dönem hakkında kesin bir uzlaşı yoktur: *563* ile *483* ya da *448* ile *368* arası (Sin(g)hali geleneğine göreyse *624* ile *544*): Kendi adıyla anılan felsefi "Öğreti" Buddhadharma'nın (çileden kurtulmak için kaçınıklık ile hazcılık arasında seçilecek "Orta Yol" *mādhyamā pratipad*, Brahmancı ritüellerin ve tanrıcılığın eleştirisi) kurucusu

BUDDHABHADRA/Jiaoxian

*Afganistan'daki Nagarahara/Celalabad (ailesi Kapilavastu'dan) *359*, ◊Keşmir, ˇNanhai/Güney Çin, Chang'an *408*, Lu Shan *410* ve Jiankang/Nanjing *413-°429*: Çevirmen, (Faxian ile beraber) aralarında "Çiçekli Kemer Sutra"sı *Avatamsaka-sūtra/Huayan-jing (Huayan* öğretisinin temel metni) de olmak üzere Buddhacı metinleri Çinceye çevirmiştir

BUDDHADATTA

*Uragapura, ◊Uragapura'ya bağlı *Kelasavihara* ve Anuradhapura'daki *Mahavihara*, ˇKaveri boyundaki Bhutamangala, *5. yy.*: Buddhacı *Theravāda* filozofu, Burma tarihçesine göre Myanmar'da misyonerlik

BUDDHAGHOSA

*ˇBuddha Gaya, Andhra Des(h)a ya da Kanchipura(m), +Anuradhapura, *5. yy.*: Öne çıkan Buddhacı *Theravāda* filozofu, Pali külliyatının derleyici ve yorumlayıcısı

BUDDHAPĀLITA

ˇGüney Asya, *5. yy.*: Nagarjuna geleneğinde Buddhacı *Mahāyāna* filozofu, *Prāsaṅgika öğretisinin kurucusu*

BUFFON, Georges Louis Leclerc de

*Dijon'a bağlı Montbard *1707*, ◊Dijon ve Angers, ˇNantes *1830*, ˇİtalya (Roma) ve İngiltere (London), Paris *1732-°1788* (Montbard'da yaz ikâmetleri): Ampirik doğa bilimci (jeoloji ve biyoloji) ve doğa tarihi kuramcısı

BUHTĪŠŪʿ

Cündişapur'da yaşamış Suriye-Pers asıllı hekim ailesi *8.-11. yy.*: Hekim ve Bağdad'da hastane kurucuları *786*, Helen ve Hint tıbbını aktarmışlardır

BULGAKOV, Sergei Nikolaevich

*Orel'e bağlı Livny *1871*, ◊Moskva, Berlin, London ve Paris, +Kyiv *1901* ve Moskva *1906-18*, Kırım'daki Simferopol' *1919*, Konstantinupolis üzerinden Almanya'ya zorunlu göç *1922*, +Praha *1923* ve Paris *1925-°1944*: Başta Marksist, ardından Hristiyan iktisat bilimcisi, din filozofu, çalışmalarını Solov'ev'e dayandırmıştır

BURCKHARDT, Jacob

Basel **1818-°1897*; ◊Berlin ve Bonn *1839-43*, +Zürich *1855-58*: Kültür ve sanat tarihçisi

BURGUNDIUS PISANUS/Burgundio da Pisa

Pisa **1110* -°*1193*, Konstantinupolis'te diplomatik görevler *1168-71*: Eski Helen metinlerinin Latinceye çevirmeni

BURIDANUS, Ioannes/Jean Buridan

*Picardie'deki Béthune *1295*, ◊+Paris, °*1360*: Skolastik filozof (Ockham'ın halefi olarak Adcılık), Aristoteles yorumcusu

BURKE, Edmund

*Dublin *1729*, ◊York'taki Ballyduff, Kildare'e bağlı Ballitore ve Dublin, ˇLondon *1750*, ˇParis *1773*, °London'a bağlı Beaconsfield *1797*: Liberal siyasetçi (*Whig*) ve muhafazakâr siyasetbilimci, Fransız Devrimi'ni ve Britanya'nın Hindistan'daki sömürge idaresini eleştirmiştir, estetik tecrübe filozofu

BURLAEUS, Gualterus/Walter Burley

*Wharfedale'e bağlı Burley ya da Leeds'e bağlı Burley *1275* (?), ◊+Oxford ve Paris, ˇAvignon, Toulouse ve Bologna, ˇDurham, °Kent'teki Great Chart *1345* (?): Skolastik filozof (Özcülüğün Ockham eleştirel savunucusu)

BURNOUF, Eugène

Paris **1801-°1852* (+*Collège de Fransa 1832*): Avesta ve Pali dil araştırmacılığının ve Buddhadharma tarihinin Avrupa'daki öncüsü

BURZŌĒ/Borzūya/Bürzūye

*Abarşehr/Nişapur ya da Merv, ˇTisfūn/*Medāin*, ˇHindistan, °İran, *6. yy.*: Hekim, tıp bilgilerini ve *Pancatantra* fabllarını Sanskritçeden Pehlevîceye aktaran kişi

BUTÖN/Bu-ston Rin-po-che

ˇZhalu, **1290-°1364*: Buddhacı bilgin, tarihçi ve Tibet-Buddhacı külliyatının son redaktörü

BÜCHNER, Ludwig

Darmstadt **1824-°1899*, ◊Straßburg ve Gießen, ◊+Tübingen, ˇLausanne *1867*: Hekim ve popüler filozof ("Vülger Materyalizm"), şair Georg Büchner'in kardeşi

BÜHLER, Karl

*Heidelberg'e bağlı Meckesheim *1879*, ◊Freiburg, Straßburg, Würzburg ve Berlin, +Würzburg *1907*, Bonn *1909*, München *1913*, Dresden *1918*, Wien *1922*, Oslo *1938*, Duluth Minnesota *1939* ve Saint Paul Minnesota *1940*, Los Angeles *1945-°1963*: Algı, dil ve düşünce psikologu; Külpe ("Würzburg Okulu") ve gelişim psikologu Charlotte Bühler ortak çalışmalar

BYRON, Lord/George Gordon

*London *1788*, ˇNottinghamshire'daki Aberdeen ve Newstead Abbey, ◊London *1801* ve Cambridge *1805*, "Doğu gezisi" *1809-11* (ˇIoannina, Shqipëria/

Albania'daki Tepelena, Athina, Smyrna/İzmir, Troia, Konstantinupolis), ˇLondon *1811*, Genève ve Schloß Chillon üzerinden Venezia'ya İtalya gezisi *1816*, Ravenna *1819*, Pisa *1821* ve Genova *1822-23*, Hellas'taki Mesolongi *1823-°1824*: Romantik şair (kültür ve Avrupa yılgınlığı, *Oriental Tales*)

CABANIS, Georges

*Limousin'deki Cosnac *1757*, Vilnius (piskopos sekreteri) *1773-75*, ◊Paris *1777*, ˇReims *1784*, Paris'e bağlı Auteuil *1785* ve +Paris *1797*, °Paris'e bağlı Rueil *1808*: Hekim, fizyoloji ve materyalist *Idéologue* ("Beyin organik olarak düşüncenin salgılamasını yapar")

CA'FER eṣ-ṢĀDIK

*Medine *700*, °Kufe *765*: *Şī'a*'nın altıncı imamı, *Ḥadīs* âlimi [*muhaddis*] ve Şii Caferiye İslâm hukuku [*fıkıh*] okuluna [*mezheb*] adının veren otorite (*Kur'an* ve *hadisleri* tamamlayan hukuk kaynakları olarak "akıl" (*'akl*) ve "içtihat" (*ictihād*) kullanılır)

CAITANYA, S(h)rī Krishna / Śrī Kṛṣṇa / Vis(h)vambhara Mis(h)ra

*Navadvipa *1486*, ˇPuri, Hindistan'ın geniş kesimlerini kapsayan hac ziyaretleri: Güneyde Rames(h)vara(m)'a kadar; ˇGaya, Varanasi, Allahabad, Mathura ve Vrindavana *1515*, °Puri *1534*: Hinducu *Vaishṇava* mistiği ve filozofu (din eylemi olarak "Adanmışlık"/ *bhakti*)

CALVIN, Jean

*Picardie'deki Noyon *1509*, ◊Paris, Orléans ve Bourges, Basel'de reform çalışmaları *1535-36*, Straßburg *1535/1538-41* ve Genève *1536-38/1541-°1564*: Kilise reformcusu ve ilahiyatçı

CAMÕES, Luís Vaz de

*Lisboa *1525*, ◊Coimbra (?), ˇCeuta, Goa ve Macau, °Lisboa *1580*: Yazar (Hindistan'a giden deniz yolunun keşfinin "Os Lusíadas"ta epik bir tarifi)

CAMPANELLA, Tommaso

*Calabria'daki Stilo yakınlarında bulunan Steniano *1568*, ˇNapoli *1589*, Firenze, Padova ve Roma, Napoli'de zindan hapsi *1599* ve Roma *1626-29*, Paris *1634-°1639*: Dominiken rahibi, hayalî "Güneş Devleti" *La città del sole*'nin yazarı

CAMUS, Albert

*Algérie française'deki (Fransız Cezayiri) Mondovi/Drean *1913*, Cezayir *1914-40*, ˇTipasa, Bicaye ve Oran, Paris *1940-60*, Lyon ve Saint-Étienne çevresindeki bölgedeki Fransız direnişine katılım *1940-43*, ˇStockholm *1957*, °Montereau-Font-Yonne'a bağlı Villeblevin, Val de Seine *1960*: Varoluşçu yazar

CANDRAKĪRTİ

*Güney Hindistan, +Nalanda, *7. yy.*: Nagarjuna geleneğinde (*Prāsaṅgika öğretisi*) Buddhacı filozof (bilişsel psikoloji ve mantık)

CANETTI, Elias

*Bulgaristan'daki Ruse/Rusçuk *1905*, ˇManchester *1911*, Wien *1913*, Zürich *1916*, Frankfurt am Main *1921*, Wien *1924-38*, Berlin *1928-29*, Paris *1938*, London *1939-88* ve Zürich *1971-°1994*; ˇMarakeş *1954*, ˇStockholm *1981*: Yazar ve sosyolog

CANTOR, Georg

*St. Petersburg *1845*, ˇWiesbaden, Frankfurt am Main ve Darmstadt, ◊Zürich, Berlin ve Göttingen, +Halle *1869-°1918*: Matematikteki kümeler öğretisinin kurucusu

CARAKA

ˇKeşmir ve Purushapura, *2. yy.* (*?*): Kuşan İmparatoru Kanişka'nın (büyük ihtimalle Buddhacı) hekimi, Güney Asya'dan günümüze kalan en eski tıp kitabının (*Caraka-saṃhitā*) yazarı, anlattığına göre Vedacı "kahin" Agnives(h)a'nın metinlerine dayanmakta (*MÖ 8. yy.?*)

CARDANUS, Hieronymus / Geronimo Cardano

*Pavia *1501*, ◊Padova, +Milano *1534*, Pavia *1543* ve Bologna *1562*, ˇEdinburgh *1552*, Roma *1570-°1576*: Hekim, matematikçi ve doğa filozofu ("Canlı Materyalizm")

CARNAP, Rudolf

*Ronsdorf-Wuppertal *1891*, ˇBarmen-Wuppertal, ◊Jena ve Freiburg, seferberlik hizmeti *1914*, ˇBerlin *1917* ve Jena *1921*, +Wien *1926* ("Wiener Kreis" [Viyana Çevresi]) ve Prag *1931-35*, ABD'ye göç *1935*, +Harvard *1936/1941-42*, Chicago *1936*, Princeton *1952* ve Los Angeles *1954-62*, °Santa Monica California *1970*: Mantıksal pozitivizmin üyelerinden filozof

CARO, Joseph / Qārō, Yōsef / Yosef Karo

*Toledo ya da Portekiz *1488*, Portekiz *1492-96*, Osmanlı İmparatorluğu'na iltica etmiştir: Nikopolis/Nikbuli, İstanbul, Hadrianupolis/Edirne ve Selanik, ˇMısr (?), +Safed *1536-°1575*: Maimonides'in ardından en etkili Yahudi hukuk bilgini (*Halaka*), Kabala uzmanı

CARUS, Carl Gustav

*Leipzig *1789*, +Dresden *1814-°1869*; ˇWeimar *1821*: Hekim ve doğa bilimci psikolog

CARUS, Paul

*Harz dağlarındaki Ilsenburg *1852*, ◊Greifswald, Straßburg ve Tübingen, +Dresden, İngiltere ve New York üzerinden La Salle, Illionis'e göç *1887-°1919*:

"Monizmci" bilim ve din filozofu, Chicago'daki *World Parliament of Religions* organizatörü *1893*

CĀRVĀKA

ˇMadhyama Dis(h) *MÖ 5. yy.* (*?*): Brihaspati'nin öğrencisi ya da bizzat kendisi, kendisinden sonra *Cārvāka* olarak da adlandırılan materyalist *Lokāyata* felsefesinin kurucusu

CASSIODORUS

*Scylaceum (Suriye asıllı aile) *490*, ˇCalabria, Roma ve Ravenna, Scylaceum'a bağlı Vivarium *540-°580*: Devlet görevlisi, Vivarium Manastırı'nın ve manastır kütüphanesinin kurucusu olarak Helen ve Roma kültürünü Latin Ortaçağ'a aktarmıştır

CASSIRER, Ernst

*Breslau *1874*, ◊Berlin, Leipzig, Heidelberg, München ve Marburg, +Berlin *1906*, Hamburg *1919*, Oxford *1933*, Göteborg *1935*, New Haven (*Yale*) *1941* ve New York *1944-°1945*: Evrensel dahi ve Yeni Kantçı filozof

CAVENDISH, Margaret

*Essex *1623*, Paris, Rotterdam ve Antwerpen (sürgün) *1644-60*, William Cavendish (First Duke of Newcastle) ile evlilik *1650*, Welbeck Abbey *1660-°1673*: Duchess of Newcastle ve Welbeck Abbey'deki *Newcastle Circle*'ın üyesi (Cavendish ailesinin aile öğretmeni olan Hobbes ile beraber), Descartes ve Hobbes'u eleştiren doğa filozofu, İngilizce bilimsel ve felsefi eserler yazan ilk kadın yazar

CERVANTES, Miguel de

*Alcalá de Henares *1547*, ◊Madrid ve Roma, Napoli'de subaylık (Lepanto ile Tunis arasında görev yapmıştır) *1570-75* ve el-Cezāir/Alger'de kölelik *1575-80*, hızlı değişen ikâmetler: Madrid, La Mancha'daki Esquivias, Sevilla, Valladolid ve tekrar Madrid *1606-°1616*: İspanyolca yazan olağanüstü bir romancı (Don Quixote)

CÉSAIRE, Aimé

*Martinique Adası'ndaki Basse-Pointe *1913*, ◊Fort-de-Fransa *1924* ve Paris *1931-36*, +Fort-de-Fransa *1939*: Siyasetçi, şair ve Négritude hareketinin (Senghor ile beraber) düşünürü

CHAADAEV / Aaadaev, Petr Iakovlevich

Moskva **1794-°1856*; ˇBatı Avrupa (Erlangen) *1823-26*: "Slavofili"nin (felsefi düşüncenin nesnesi olarak Rusya; Chaadaev'in durumunda muhafazakâr Batıcı bir bakış açısıyla) başlatıcısı

CHATEAUBRIAND, François René

*Bretagne'daki Saint-Malo *1768*, ˇCombourg, ◊Dol-de-Bretagne, Rennes ve Paris, London *1793* ve Paris *1800-°1848*; Voyage en Amérique *1791-92* Baltimore Maryland, Philadelphia, New York ve Iroquois bölgesi üzerinden Niagara Falls'a (ve kurmaca olarak Louisiana'da bulunan Natchezlere); Hellas (Sparta ve Athina) ve Konstantinupolis/İstanbul üzerinden Jérusalem/Kudüs rotası *1806-07* ve Alexandria/İskenderiye, Cairo/Kahire, Carthago/Kartaca, Córdoba/Kurtuba ve Granada/Gırnata üzerinden geri dönüş; Roma, Berlin, London ve Verona'da diplomatik görev: Romantik yazar, siyasetçi ve Restorasyon dönemi siyasetbilimcisi (Antik ve "Şarkçı" kültürlerin egzotik biçimde yabancılaştırılmış tasviri: "*je parle éternellement de moi*")

CHENG Hao

*Hebei'deki Zhongshan/Dingzhou ya da Luoyang *1032*, ◊Chen/Yuanling *1046-47*; Kaifeng ◊*1052-59*/+*1067-70/1081*; Shaanxi (Xi'an'daki Hu) ve Henan'da (Fugou *1078-80*) memurluk, ˇChengdu *1067*, Guizhou'daki Zhenning (sürgün) *1070*, +Luoyang *1073-78/1082-°1085*: Neo-Konfüçyüsçü filozof, Bei-Song dönemindeki "Beş Usta" *Wu Zi*'den biri, "iki Cheng [kardeş]"in yaşlı olanı *Er Cheng*, Neo-Konfüçyüsçü "(Doğa) İlkeler(i) Öğretisi" [*Xing-*]*Li Xue*'nin başlatıcısı ("İnsanlık" *ren* ile "kendini yetiştirme" *xiushen*in vurgulanması, spekülatif klasik dönem eğitimi), Neo-Konfüçyüsçü öğreti içinde daha sezgiselidealist yönün temsilcisi

CHENG Yi / Yichuan

*Luoyang *1033*, ◊Chen/Yuanling *1046-47*; Kaifeng ◊*1052-59*/+*1084-87*; Chengdu *1067-71/1080/1091*; Fugou *1078*, Sichuan'daki Fuzhou/Fuling (sürgün) *1097-1100*; +Luoyang (malikanesi ve okulu Yi He üzerinde) *1072-83/1088-97/1100-°1107*: Bei-Song döneminin öne çıkan Neo-Konfüçyüsçü filozofu, aynı dönemdeki "Beş Usta"dan *Wu Zi* biri, kardeşi Hao ile beraber Neo-Konfüçyüsçü "(Doğa) İlkeler(i) Öğretisi"nin (*Xing-*)*Li Xue* başlatıcısı ("İnsan doğası" *xing*'le evrensel "düzen ilkesi" *li*'nin eşit görülmesi), Neo-Konfüçyüsçü öğreti içinde daha sezgiselidealist yönün temsilcisi

CHENGGUAN

*Shanyin/Shaoxing *738*, +Wutai Shan (*Qingliang Si*), ˇChang'an, °*839*: Buddhacı *Huayan* öğretisinin dördüncü patriği ve sistematikçisi

CHERNYSHEVSKII / Černyševskij, Nikolai Gavrilovich

*Volga boyundaki Saratov *1828*, ◊St. Petersburg, +Saratov *1851*, ˇSt. Petersburg *1853* (kale hapsi *1862-64*), ˇLondon *1859*, Nerchinsk'e sürgün *1864*, Viliuisk *1871* ve Astrakhan' *1883-89*, °Saratov *1889*: Non-konformist toplumsal filozof, Rus Marksistler tarafından öncüleri olarak yorumlanmıştır

CHINUL/Mogu-ja ("Sığır Çobanı")

*Hwanghae-do'daki Tongju-gun/Sohung-gun *1158*, ◊Kaesong *1182*, ◊Sagul-san üzerindeki *Kulsan-sa*, *Cholla-namdo*'daki Mokp'o'ya bağlı Ch'ongwon-sa, Kyongsang-pukdo'daki Haga-san üzerindeki *P'omun-sa 1185*, P'algong-san üzerindeki Taegu'ya bağlı *Kojo-sa 1188*, ˇChiri-san (*Sangmuju-am*) *1197* ve Chogye-san üzerindeki *Suson-sa*/*Songgwang-sa 1200-°1210*: Buddhacı gezgin rahip ve bilgin, *Caoxi*/*Chogye* öğretisinin kurucusudur, Huineng geleneğinde ilerler ancak birbirinden farklı öğretileri telif etmeyi amaçlar ("Meditasyon" *Chan*/*Sōn* ile "Metin Okumaları" *Jia*/*Kyo*'yu birleştirmiştir)

CHISHOLM, R(oderick) M(ilton)

*North Attleborough Massachusetts *1916*, ◊New York, Providence Rhode Island (*Brown*) ve Harvard, +Philadelphia Pennsylvania *1946* ve Providence Rhode Island *1947-°1999*; +Graz (mükerrer): Analitik filozof, Brentano ve Meinong'un izinde ilerlemiştir (realist ontoloji, fenomenolojik epistemoloji, değerler etiği)

CH'OE Cheu

*Kyongju'ya bağlı Kajong *1824*, ˇUlsan *1845*, T'ongdo-sa'ya bağlı Ch'ongsong-san *1853-54* ve Kumi-san üzerindeki Kyongju'ya bağlı Yongdam-jong, °Taegu *1864* (idam): Kore "Doğu Okulu"nun *Tonghak* ("Gökevi Yolunun Öğretisi" *Ch'ōndo-gyo*, *1851-64* arasındaki ideolojik "Büyük Barışın Gökevi Krallığı" *Taiping Tianguo* reform hareketiyle benzerlik gösterir) kurucusu, mücadele ettiği (Katolik ağırlıklı) "Batı Okulu" *Sōhak*'tan etkilenerek Budizm, Taoizm, Konfüçyüsçülük, Şamanizm ve Hristiyan eskatolojik dünya görüşü arasında tutkal görevi görmüştür

CHOMSKY, Noam

*Philadelphia Pennsylvania *1928*, ◊Philadelphia (Goodman'ın yanında) ve Harvard (Quine'in yanında), +Cambridge Massachusetts (MIT) *1955*: Dil kuramcısı, beşerî bilimlerdeki "bilişsel dönüm noktasının" destekçisi ve siyasi açıdan son derece etkin aydın, *20. yy.*'ın ikinci yarısının en önemli filozof ve bilimadamı

CHŎNG Chedu/Hagok ("Puslu Vadi")

*S(e)oul *1649*, ˇS(e)oul'e bağlı Hwasong-gun'daki Ansan *1690*, Kanghwa-do *1710* -°*1736*: Wang Yangming tarafından temsil edilen, Han'guk/Kore'deki öğretinin (*Yangmyŏnghak*) yegâne kayda değer Neo-Konfüçyüsçü filozofu

CHŎNG Ch'ol/Songgang ("Çamlı Irmak")

*S(e)oul *1536*, ˇS(e)oul, ˇBeijing, °Kanghwa-do *1594*: Memur, Neo-Konfüçyüsçü hoca ve öne çıkan şair (Kore dilinde, konular: Sadakat ve doğadaki yaşam)

CHŎNG Mongju/P'oŭn ("Sebze Tarhının Münzevisi")

**1337*, ˇKaesong, ˇKyushu *1377* ve Nanjing *1386*, °Kaesong *1392* (öldürüldü): Devlet memuru, "Üç Münzevi" *samŭn*dan biri ve Neo-Konfüçyüsçü felsefenin Han'guk/Kore'de önünü açan kişi

CHŎNG Yagyong/Tasan ("Çay Dağı")

*S(e)oul'e bağlı Kwangju *1762*, ◊ˇS(e)oul *1776*, ˇSuwon *1793*, Ch'ungch'ong-namdo'daki Kumjong *1795* ve Hwanghae-do'daki Koksan *1796*, +Kwangju'ya bağlı Soch'on *1799*, Kyongsang-pukdo'daki P'ohang'a bağlı Changgi'ye, Kangjin'e ve Kangjin'e bağlı Tasan'a sürülme *1801*, ˇKwangju ve S(e)oul'daki Mahyon *1818-°1836*: Bağımsız Konfüçyüsçü filozof, Han'guk/Kore'deki ampirik yaklaşımlı "Pragmatik Okul" *Sirhak*'ın öne çıkan temsilcisi, "Batı Okulu" *Sŏhak*'tan (ve Zhongguo/Çin'deki Ricci'nin Konfüçyüsçü felsefe yorumundan) etkilenmiştir.

CHRISTINE DE PISAN/Cristina da Pizzano

*Venezia *1365*, ˇBologna *1365*, Paris *1368*, ˇOrléans *1399-1404*, Paris'e bağlı Poissy'deki (?) manastır *1418-°1430*: Erken dönem hümanist yazar (Fransız dilinde) ve filozof kadın

CHURCH, Alonzo

*Washington DC *1903*, ◊Princeton, Harvard, Göttingen ve Amsterdam, +Princeton *1929* ve Los Angeles *1967-90*, °Hudson Ohio *1995*: Matematik mantıkçı

CICERO, Marcus Tullius

*Latium'daki Arpinum *MÖ 106*, Roma, Tusculum ve Formiae (aralıklarla) *MÖ 96-43*; Hellas ve Asia Minor'a eğitim gezileri (Athenai, Korinthos, Sparte, Miletos, Smyrna, Rhodos) *MÖ 79-77*, Sicilia (Lilybaeum) *MÖ 75*, Thessalonike (sürgün) *MÖ 58-57*, Kilikia (ˇTarsos, ˇIkonion/Konya, ˇLykos/Denizli yakınındaki Laodikeia) *MÖ 51-50*, Brundisium *MÖ 48-47*, °Formiae'ye bağlı Caieta/Gaeta *MÖ 43*: Eklektik filozof, devlet adamı, hatip ve retorikçi

CİHĀN ĀRĀ/Bēgüm Ṣāḥibe

*Agra *1614*, ˇDihli/Delhi, Ecmīr, Lahor, Srinagar ve Keşmir'deki Sahibabad/Achibal, °Dihli *1681*: Büyük Ekber'in büyük torunu, Dara Şükuh'un kız kardeşi, *sūfī* mistik ve âlim

CLARKE, Samuel

*Norfolk'taki Norwich *1675*, ˇCambridge ve Norwich, London *1706-°1729*: Doğa filozofu (Leibniz karşısında Newton'un en büyük savunucusu) ve "Doğal İlahiyat"ın destekçisi

CLAUBERG, Johannes

*Wuppertal'a bağlı Solingen *1622*, ◊Bremen, Groningen, Paris ve Leiden, +Herborn *1649* ve Duisburg

1651-°1665: Kartezyen felsefenin Almanya'daki ilk destekçilerinden

CLAUSEWITZ, Carl von

*Magdeburg'a bağlı Burg *1780*, Prusya ordusuna katılım *1793* ve Rusya adına Napoléon'a karşı çıkılan seferler *1812-14*, ˇFransa (savaş esirliği) *1806*, ˇCoppet *1807*, ˇKönigsberg *1808*, +Berlin *1810-30* ve Koblenz *1815-18*, Breslau *1830-°1831*: Savaş kuramcısı

COHEN, Hermann

*Wittenberg'e bağlı Coswig *1842*, ◊Dessau, Breslau, Berlin ve Halle, +Marburg *1873* ve Berlin *1912-°1918*: Yeni Kantçı felsefenin "Marburg Okulu" kurucusu ve "Yahudi asıllı" din filozofu

COLEBROOKE, Henry Thomas

London **1765-°1837*; Fransa *1777-81*, Hindistan *1783-1814* (ˇKalkutta, Tirhut ve Bihar'a bağlı Purnia ˇNagpur, +Kalkutta'daki Fort William *1805*): Avrupa Hindolojisinin (W. Jones ile beraber) kurucusu, çevirmen (Manu *1797*) ve yayıncı (Panini *1809*)

COLLINGWOOD, R(obin) G(eorge)

*Lancashire'daki Cartmell Fell *1889*, ˇRugby, ◊+Oxford *1908-41*, °Cumbria'daki Coniston *1943*: Tarih ve kültür filozofu

COMENIUS, Johannes Amos / Jan Amos Komenský

*Nivnice *1592*, ◊Přerov, Herborn *1611* ve Heidelberg *1613*, +Přerov *1614* ve Fulnek *1618*, kaçış *1621*, +Leszno/Lissa *1628-56* arada London ikâmetleri *1641-42*, +Elbing *1642-48* ve Sárospatak *1650-54*, Amsterdam *1656-°1670*: "Biraderler Birliği" piskoposu ve reform pedagojisi filozofu ("Evrensel Bilgi")

COMTE, Auguste

*Montpellier *1798*, Paris *1814-°1857*: "Pozitivist filozof" ve sosyolojiyi bağımsız bir disiplin olarak kuranlardan

CONDILLAC, Étienne Bonnot de

*Grenoble *1715*, ◊Lyon, ˇParis *1733*, aralarda Parma *1758-67*, *Académie française* üyesi *1768*, Beaugency'ye bağlı Flux *1773-°1780*: Aydınlanma filozofu ve ampirik ("duyusalcı") psikolog, Locke'dan yola çıkmıştır

CONDORCET, Marie-Jean-Antoine-Nicolas Caritat de

*Ribemont *1743*, ◊Reims ve Paris, *Académie des sciences 1769* ve *Académie française 1782* üyesi, °Bourgla-Reine *1794*: Matematikçi (olasılık kuramı) ve aydınlanma filozofu (ilerlemecilik kuramı), Fransız Devrimi'nin destekçisi ve kurbanı

CONFUCIUS → **KONG ZI**

CONRAD, Joseph / Józef Teodor Konrad Korzeniowski

*Berdychiv/Berdyczów *1857*, ˇRusya'daki Vologda *1862*, Lwów *1868* ve Kraków *1869-74*, beş kıta arasında çalışmış denizci (ağırlıklı olarak Karayipler'de, Güney ve Güneydoğu Asya, Avustralya) Marseille *1874* ve İngiltere'den yola çıkmıştır *1878-94*, Kongo Irmağı üzerinde "Karanlığın Kalbi"ne doğru ilerlemiştir *1890*, ˇLondon, Essex ve Kent: Ashford'a bağlı Orlestone'daki *Capel House 1910-19*, Canterbury'ye bağlı Bishopsbourne'daki *Oswalds House 1919-°1924*: Yazar (açık deniz ve cangıllarda insan hayatı; çağdaş Batı Avrupa ve Rus emperyalizminin, Polonyalı bir aristokratın "Batılı gözleri" ile izlenmesi, ilerleyen dönemlerde Russell ile dostluk)

CONRAD-MARTIUS, Hedwig

*Berlin *1888*, ◊(Almanya'da üniversiteye alınmış ilk kadınlardan biri) München ve Göttingen *1910*, ˇPfalz'daki Bergzabern (meyve bahçesi işleticisi) *1912-38*, Niederbayern'deki Arnstorf *1944-48*, München *1949* ve Oberbayern'deki Starnberg *1957-°1966*: Fenomenolojist doğa filozofu, fenomenolog Theodor Conrad ile evlenmiştir

CONSTANT, Benjamin

*Lausanne *1767*, ◊Bruxelles, Erlangen, Oxford ve Edinburgh, Paris *1785-1802/1814-15/1816-°1830*, Germaine de Staël ile arkadaşlık *1794-1806*, İsviçre (Coppet) ve Almanya'ya (Weimar *1804*) iltica: Erken dönem romantizm yazarı ve liberal siyasetbilimci

CONSTANTINUS AFRICANUS

*Tunis ya da Sicilia *1020*, ◊Kayravan (?), Akdeniz ve Güneybatı Asya bölgesinde şifa dağıtıcı, ˇSalerno *1075* ve °Montecassino *1087*: Farmakolog ve tıbbi metinleri Arapçadan Latinceye ilk çeviren kişi (*orientis et occidentis magister*)

COPERNICUS, Nicolaus / Mikołaj Kopernik / Nikolaus Koppernigk

*Toruń *1473*, ◊Kraków *1491-94*, Bologna *1496*, Roma *1500*, Padova *1501* ve Ferrara *1503*, ˇLidzbark Warmiński/Heilsberg *1503* ve Frombork/Frauenburg *1510 -°1543* (aralarda ˇOlsztyn/Allenstein ve Pieniężno/Mehlsack): Devrim yaratan gökbilimci (Batlamyusçu evren görüşü yerine, kendi adıyla anılan güneş merkezli görüşü getirmiştir)

CORBIN, Henry

*Paris *1903*, ˇAlmanya (Freiburg) *1930-36*, +İstanbul (*Institut français*) *1939*, Tahran (*Institut français*) *1945* ve Paris *1954-°1978*; Jerusalem'deki [Kudüs] *Université Saint-Jean*'ın kurucularından *1974*: İslâm'daki mistik felsefenin (tasavvuf) tarih yazımının ve karşılaştırmalı spiritüalizmin öncüsü

CORDOVERO, Moses

**1522* (Córdoba/Kurtubalı aile), Safed *1540-°1570*: Kabala bilgini

COUSIN, Victor

*Paris *1792*, †Paris *1815/1830*, ˇAlmanya (Heidelberg ve Weimar *1817*, München *1818*, Dresden *1824*, Berlin *1824-25/1831*, Frankfurt *1831*), ˇHollanda, °Cannes *1867*: Eklektik filozof ve eğitim siyasetçisi ("Alman İdealizmi"ni ve Prusya eğitim sistemini Fransa'ya taşımıştır)

CRESCAS, Ḥasdai

*Barcelona *1340*, Zaragoza *1388-°1410*; ˇNavarra (Pamplona): Yahudi din filozofu, Aristotelesçi, Musa İbn Meymuncu, Gersonidesçi felsefenin eleştirisi

CROCE, Benedetto

*Pescasseroli di L'Aquila *1866*, Ischia üzerindeki Casamicciola (depremle yıkıldı) *1883*, ◊Roma *1883-86*, †Napoli *1886-°1952*: Hegel'den etkilenmiş idealist filozof, edebiyat kuramcısı ve liberal (anti-faşist) siyasetçi (Roma'da bakanlık *1920-21* ve *1944*)

CSOMA Körösi, Sandor

*Körös/Criş *1784*, ◊Nagyenyed ya da Transilvania'daki Aiud *1799-1815* ve Göttingen *1816-18*, araştırma gezisi *1819* Konstantinopolis/İstanbul, Aleksandreia, ◊Tahran, ◊Meşhed, Lahore, Srinagar, Dras/Himbabs ve Ladakh'taki Leh, ◊Zangla ve Zanskar'daki Phugtal *1822-26*, ◊S(h)imla'daki Sabatha ve Kinnaur'daki Kanum *1827-30* üzerinden Kalkutta'ya (*Asiatic Society*) *1831-42,* arada dil eğitimi için Paschim Bangla'daki Malda'ya bağlı Titalia *1835-37*, °Darjiling ("Lhasa ve ötesi" yollarında) *1842*: Magyarların anavatanını ararken (tahminen Xinjiang/Sincan Uygur'daki Yarkent/Shache civarında) Tibet dilini keşfetmiş ve Tibet-Buddhacı dinin felsefesini keşfetmiştir

CUDWORTH, Ralph

*Somerset'teki Aller *1617*, Cambridge *1632-°1688*; †Somerset'teki North Cadbury *1650-54*: *Cambridge Platonism*'in temsilcisi, salt İngilizce yazan ilk filozoflardan biri, Damaris Masham'ın babası

CUI Shu

*Hebei'deki Daming *1740*, ˇLuoyuan ve Fujian'daki Shanghang, °*1816*: "Denetleme ve Kanıtlar Okulu"nun (*Kaozheng Xue*) metin eleştirel filozofu

CURIE, Marie / Marya Skłodowska

*Warszawa *1867*, Paris *1891-1934* (*Sorbonne*'da fizik alanındaki ilk kadın profesör *1906*), ˇStockholm *1903/1911*, °Savoie'deki Sallanches'e bağlı Sancellemoz *1934*: Fizikçi (radyokimya, kocası Pierre Curie ve kızı Irène Joliot-Curie ile beraber)

CUSANUS, Nicolaus / Nikolaus von Kues

*Kues/Cusa *1401*, ◊Heidelberg, Deventer (?), Padova ve Köln, ˇTrier, ˇKoblenz ve Paris, ˇBasel (konsül) *1432*, ˇKonstantinupolis *1437*, ˇFerrara ve Firenze (konsül) *1438-39*, ˇRoma, ˇAlmanya (papalık elçisi), Güney Tirol/Alto Adige'deki Brixen/Bressanone *1452-58*, °Umbria'daki Todi *1464*: Ekümen kilise siyasetçisi ve reformcusu, hem mistisizm hem de matematik ağırlıklı filozof

CUVIER, Georges

*Mömpelgard/Montbéliard *1769*, ◊Stuttgart *1784*, Normandie'de özel öğretmen *1788*, †Paris *1795-°1832*: Karşılaştırmalı anatomi ve bilimsel paleontolojinin kurucusu (evrim karşıtı "felaket kuramı")

ÇİŞTÎ, Mu'înüddîn

*Sistan *1141*, ◊Semerkand, Buhara ve Nişabur, Bağdâd, Semerkand ve Gazne arasında seyyah hayatı, ˇLahor, Ecmîr *1191-°1236*: Müslüman mistik, Güney Asya'daki en eski ve "Hint" *sûfî* öğretisi *Çiştiyye*'nin kurucusu

DAI Zhen

*Xiuning'teki Longfu/Tunxi, Huiyang, Anhui *1724*, ◊Huizhou, Beijing *1754-°1777*; arada Yangzhou *1757-62*, Hebei'deki Baoding *1768-69*, Taiyuan ve Shanxi'deki Fengzhou/Xinfeng *1769-72* ve Jinhua *1772-73*: Evrensel dahi ve *18. yy.*'ın önemli filozoflarından, *Kaozheng Xue*'un ("Denetleme ve Kanıtlar Okulu"), dolayısıyla buna bağlı *Han Xue*'un (Han döneminin metin eleştirel biçimde araştırılması, ampirik araştırma odaklıdır, *li* ilkesi karşısında *qi* ilkesini vurgular, "doğadan gelen" *ziran*'dan yola çıkılarak ahlâki açıdan "gerekli" *biran*'ın ortaya konması) temsilcisi

DAMASKIOS

*Damaskos *462*, ◊Aleksandreia *480*, ◊†Athenai *482*, *Akadēmeia*'nın *529*'da kapanmasıyla Sasani topraklarındaki Tīsfūn/Medāin'e iltica *530-32* (?), †Harran (?), °Emesa *540* (?): Yeni Platoncu filozof, *Akadēmeia*'nın son yöneticisi

DANILEVSKII / Danilevskij, Nikolai Jakovlevich

*Orel bölgesindeki Oberets *1822*, ◊St. Petersburg, sürgün *849-53*, Volga boyunda, Hazar Denizi, Arktik bölge, Beyazdeniz, Karadeniz ve Azak Denizi'ne yapılan bilimsel geziler (K. E. von Baers'in emrinde) *1853*, °Tbilisi *1885*: "Slavofil" tarih filozofu ve Darwin eleştirel biyolog (Spengler'i etkileyecek kültür tipleri öğretisi: İnsanlık tarihinin on farklı kültürtarihsel tip aracılığıyla lineer olmayan biçimde tasnif edilmesi, *Rossiia i Evropa*)

DANTE, Alighieri

*Firenze *1265*, ◊Bologna (?), Firenze'den sürüldükten sonra *1302* ˇArezzo'daki Casentino, Bologna (?),

ˇParis (?), ˇPisa *1312*, ˇVerona *1303/1316* ve Ravenna *1319-°1321*: Hristiyan Ortaçağ'ının öne çıkan şairi (*La Divina Commedia*), filozof(dil kuramı ve siyasi felsefe)

DAOAN

*Hebei'deki Fuliu *314*, ˇYe/Linzhang, Hebei, Henan ve Hubei illerinde seyyah hayatı, ˇShaoxing, Hebei'deki Heng Shan, Xiangyang *365* ve Chang'an *379-°385*: Buddhacı filozof ("Bilgeliğin tamamlanması"/*prajñā-pāramitā*), yeni çeviri tasarılarının fikir babası

DAOCHUO

Taiyuan'daki Bingzhou **562-°645*: Buddhacı "Saf ülke" (*Sukhavatī/Jingtu/Jōdo*) öğretisini yaygınlaştırmıştır

DAOSHENG

*Hebei'deki Julu/Pingxiang *355*, ◊Lu Shan *397*, Chang'an *405-08* ve ˇJiankang/Nanjing *409*, °*434*: Buddhacı filozof, Kumarajiva'nın öğrencisi, her tözün içinde var olan "Buddha doğası" *foxing* anlayışı nedeniyle *Chan/Zen* ve *Tiantai/Tendai* öğretilerinin yolunu açmıştır

DĀRĀ ŞÜKŪH/Dārā Shikōh/Dārā Shukoh

*Ecmīr *1615*, ˇAgra, Dihli/Delhi, Lahore ve Srinagar, °Dihli *1659* (erkek kardeşi Evrengzib tarafından irtidat sebebiyle idam edilmiştir): Büyük Akbar'ın büyük torunu ve Cihan-ara'nın oğlu, din filozofu (*Sufī* ve *Vedānta* felsefelerinin kavram analizci biçimde ilintilendirilmesi), *Upanişad*ların ve diğer din felsefesi metinlerinin Sanskritçeden Farsçaya çevirisinin idarecisi

DARWIN, Charles

*Shropshire'daki Shrewsbury'ye bağlı The Mount *1809*, ◊Edinburgh (tıp) *1825* ve Cambridge (ilahiyat) *1828*, Beagle gemisiyle dünya çapında araştırma gezisi *1831-36*, ˇLondon *1836* ve yakınlardaki Downe (*Down House*) *1842-°1882*: Kendi adıyla anılan biyolojik evrim kuramının kurucusu

DASGUPTA, Surendranāth

*Bangladesh'teki Kus(h)tia *1885*, ◊Kalkutta, +Chittagong *1911-24*, ◊Cambridge *1920-22*, +Kalkutta *1924-45*, ˇAvrupa ve ABD *1924-39*, +Cambridge *1949* ve Lucknow *1950-°1952*: "Hint felsefesi" tarihçisi

DELBRÜCK, Max

*Berlin *1906*, ◊Göttingen ve Berlin *1932-37*, +Nashville Tennessee (Vanderbilt) *1940-47* ve Pasadena California (Caltech) *1937-39/1947-°1981*, ˇStockholm *1969*: Biyofizikçi ve moleküler biyolojinin kurucularından biri, doğa bilimleri alanındaki araştırmaları fizikten yaşambilimlerine (canlı organizmalardan herhangi biriyle uğraşan bilim dalı) kaydırmıştır

DELMEDIGO, Elijah Ben Moses Abba/Elia Cretensis

Candia [Kandiye]/Herakleion **1460-°1497*; +İtalya (Padova, Firenze, Venezia, Perugia ve Veneto'daki Bassano) *1480-94*: Hekim ve "Yahudi asıllı" din filozofu, İtalya'da İbn Meymuncu ve İbn Rüşdcü felsefenin Kabala eleştirel aracısı

DELMEDIGO, Joseph Solomon

*Candia [Kandiye]/Herakleion *1591*, ◊Padova *1606*, ˇVenezia, ˇCandia, el-Kahire ve Konstantinupolis/İstanbul, ˇWallachia, Moldov(i)a, Polska ve Lietuva, ˇVilnius *1620*, ˇHamburg, Holstein'daki Glückstadt, Amsterdam, Frankfurt am Main *1630* ve Praha *648-°1655*: Hekim ve "Yahudi asıllı" filozof, selefî Elijah Delmedigo'nun geleneğinde Kabala eleştirisi

DĒMOKRITOS

*Abdera *MÖ 460*, ˇAthenai, anlatılanlara göre Phoinike, Syria, Babilia, Aigyptos ve Meroe'ye eğitim seyahatleri, °*MÖ 370*: Öne çıkan Helen doğa bilimci, hocası Leukippos ile beraber atomcu ve mekanik fiziğin ve duyu fizyolojisinin fikir babası

DESCARTES, René/Renatus Cartesius

*La Haye(-Descartes) *1596*, ◊La Flèche *1606* ve Poitiers *1615-16*, ˇHollanda *1618-19* (Breda'da I. Beeckmann ile temas *1618*), Orta Avrupa'ya yapılan geziler *1619-20*, Almanya'da uzunca süre kalmıştır (Bavyera'da ordu hizmeti, 'Düş Gecesi' Tuna boyundaki Neuburg'da (?) *10/11 Kasım 1619*), İtalya (Venezia, Roma) *1623-24*, Paris *1625-28*, Hollanda'daki Deventer, Amsterdam, Leiden, Haarlem'e bağlı Santpoort, Egmond-Binnen ve Egmond aan den Hoef'te kısa ikâmetler *1628-49*, aralarda ˇParis *1644/1647/1648*, Stockholm (Kraliçe Kristina Wasa'nın daveti üzerine) *1649-°1650*: Matematikçi (analitik geometrinin temelleri), mekanikçi fizikçi ve fizyolog, öne çıkan "Yeniçağcı" filozof (yöntembilim ve epistemoloji, bilinç felsefesi, "Beden-ruh İkiliği", "doğuştan gelen ideler")

DEUSSEN, Paul

*Rheinland Neuwied'teki Oberdreis *1845*, ◊Schulpforta (Nietzsche ile beraber), Bonn, Tübingen ve Berlin, +Genève *1872*, Aachen *1875*, Berlin *1881* ve Kiel *1889-°1919*; ˇHellas, Filastin, Mısr, el-Cezair ve Hindistan: Schopenhauer'in etkilediği, Nietzsche'yi etkileyen Güney Asya felsefesinin aktarıcısı

ed-DEVVĀNĪ, Muhammed İbn Es'ad

*Pers'teki Kazerun'a bağlı Devvan *1427*, ◊+Şiraz, °Kazerun'a bağlı Ebu'l-Feth ordu karargâhı *1503*: İslâm hukuku bilgini (*fakīh*) ve filozof(etik, siyasetbilimi ve mistisizm)

DEWEY, John

*Burlington Vermont *1859*, ⁺Oil City Pennsylvania *1879*, ◊Baltimore Maryland (*Johns Hopkins*) *1881*, ⁺Ann Arbor Michigan (*University of Michigan*) *1884*, Chicago *1894* ve New York (*Columbia*) *1904-°1952*; ⁺Tokyo, Beijing ve Nanjing *1919-21*, ˇİstanbul *1924*, Moskva *1928* ve Edinburgh *1929*: Filozof (antropoloji, pedagoji, estetik), Peirce'ın ardından "Amerikan pragmatizminin" en öne çıkan şahsiyeti

DHAMMAPĀLA/Dharmapāla

*Tamil Nadu, ◊Anuradhapura, ⁺Nagapattina(m)'daki Badaratittha ve Kanchipura(m) (?) *5. yy.*: Buddhacı Theravāda filozofu

DHARMAGUPTA/Fami

*Lata, ◊Kanyakubja ve Takka/Pencab'daki Devavihara, Kapis(h)i, Kaşgar, Kuça ve Turfan üzerinden Çin seyahati, Chang'an'a *590* ve °Luoyang'a *619*: Orta Asya coğrafyacısı ve Buddhacı metinlerin Çince çevirmeni

DHARMAKĪRTİ

*Tirumalapura *600*, ⁺Nalanda, tüm Hindistan'da misyonerlik seyahatleri, °Kalinga/Orissa *660*: Öne çıkan Buddhacı filozof ("Bilinç öğretisi" (*Vijñāna-vāda*), Dignaga'nın mantığı ve bilişsel psikoloji geliştirilmesi)

DHARMAPĀLA

*Kanchipura(m) *530*, ⁺Nalanda: "Bilinç öğretisi" *Vijñāna-vāda* akımının Buddhacı *Mahāyāna* filozofu, Dignana'nın ikinci nesil öğrencisi ve Xuanzang'ın hocaların hocası

DHARMAPĀLA, Anagārika/Siri Devamitta Dhammapāla/David Hewavitarne

Sri Lanka **1864-°1933*, ◊Kolombo'ya bağlı Kotte, ˇKolombo, (*Mahābodhi Society*'nin kurucusu *1891*), ˇChennai'ye bağlı Adyar *1884*, Nihon/Japonya (ilk olarak *1889*, Olcott ile beraber), Buddha Gaya ve Kalkutta *1891*, Chicago (*World Parliament of Religions*) *1893* ve London (*Buddhist Lodge of the Theosophical Society*'nin kurulması) *1925*: "Modernist" bir Buddhadharma reformunun kahramanı: Meditasyoncu, sosyal reformcu, sömürgecilik karşıtı ve ulusalcı (*"bir Ari tarafından ilan edilen, Ariler tarafından Arilere vaaz edilen saf Ari bir Dharma"*)

DHARMARAKSHA/Dharmarakṣa/Fahu

*Dunhuang *230*, Orta Asya seyahati, muhtemelen Güney Asya'ya dek, ˇChang'an ve Luoyang, °*309*: Buddhacı metinlerin çevirmeni ve Chang'an'daki erken dönem Buddhacı cemaatin merkezî şahsiyeti

DHYANABHADRA/Zhikong/Chigong

*Kuzey Hindistan, ⁺Beijing, ˇKaesong, ˇKumgang-san ve S(e)oul'e bağlı Yangju-gun'daki Hoeamsa, °Zhongguo/Çin *1363*: Han'guk/Kore'de yaşayan en ünlü Güney Asyalı Buddhacı misyoner (Chan/Sōn)

DIDEROT, Denis

*Langres *1713*, Paris *1728-°1784*; arada Vincennes (hapishane) *1749*, ˇDen Haag ve St. Petersburg (Büyük Katharina'nın sarayında) *1773*: Aydınlanma filozofu, *Encyclopédie*'nin baş editörü, Sophie Volland ile dostluk *1755-84*, geniş bir ilişkiler ağı vardır (Rousseau, Condillac, d'Alembert, d'Holbach, Helvétius)

DIETRICH VON FREIBERG/Theodoricus Teutonicus de Vriberch

*Freiberg *1240*, ◊Paris, ⁺Trier ve Paris, ˇWürzburg, °*1320*: Dominiken rahip, Thomas eleştirici Skolastik filozof

DIGNĀGA/Diṅnāga

*Kanchipura(m)'a bağlı Simharakatra(m) *480*, ˇAndhra Des(h)a ve Ajanta (?), ◊Ayodhya (?), ⁺Nalanda ve Ratnagiri (?), °Kalinga/Orissa *540*: Önemli Buddhacı bilişsel psikolog ve Vasubandhu'nun halefi mantıkçı (doğrudan duyusal bilgi ile yordamlama aracılığıyla ulaşılan bilginin ayrılması, Brahmancı mantık *Nyāya* eleştirisi, "bilinç öğretisi" *Vijñāna-vāda*'nın temeli)

DILTHEY, Wilhelm

*Wiesbaden'e bağlı Biebrich *1833*, ˇWiesbaden, ◊Heidelberg ve Berlin, ⁺Basel *1866*, Kiel *1868*, Breslau *1871* ve Berlin *1882-1905*, °Güney Tirol/Alto Adige'de bulunan Bolzano'ya bağlı Seis am Schlern/Siusi *1911*: Tinbilimi ve tanımlayıcı psikolojinin hermenötik filozofu

DIOGENĒS BABYLŌNIOS/Babylōn(ia)lı

*Seleukeia *240*, ◊⁺Athenai, ˇRoma *156* ile *155* arası, °*150*: Stoalı filozof

DIOGENĒS, Sinōpēli/Sinoplu Diyojen

*Sinope *MÖ 400*, ˇAthenai, ˇKrete, °Korinthos *323* (*?*): Kinik yaşam felsefesinin en tanınmış temsilcisi, "Delirmiş Sokrates"/*Sōkratēs mainomenos* (Platon)

DIONYSIOS Areopagitēs/Sahte Dionysios

ˇSyria (?) *5. yy.*: Ortaçağ'da Paulos öğrencileri ve Athenai piskoposuyla aynı seviyede kabul edilir, Proklos'tan etkilenmiş Yeni Platoncu Hristiyan filozof

DIOP, Cheikh Anta/Şeyh Entā Diyūb

*Sénégal'deki Diourbel'e bağlı Caytou *1923*, ◊Dakar ve Sénégal'deki Saint-Louis, ◊⁺Paris *1946-60* (◊Bachelard ve Griaule'ün yanında), ⁺Dakar *1960-°1986*: Kültür tarihçisi (arkeolojinin "Eski Mısır" kültürleri konusunda Afrika arka planı ve bağlamına yönelmesinin destekçisi)

DIOSKORIDĒS Pedanios

*Anazarbos *1. yy.*: Romalı askerî hekim, "Eski Dünya"nın batı kısmının ilaç öğretisi kitabının yazarı

DIOTIMA

Mantineialı efsanevi rahibe *MÖ 5. yy.*, Platon'un *Symposion* diyalogunda Eros ile bilgi arasındaki ilişkinin sembol karakteri

DIRAC, P(aul) A(drien) M(aurice)

*Bristol *1902*, ◊Cambridge *1923*, København *1926*, Göttingen ve Leiden *1927*, +Cambridge *1927-68*, Princeton *1934-35* ve Tallahassee Florida *1968-°1984*; ˇMoskva *1928-73*, ˇStockholm *1933*: Kuramsal fizikçi (göreli kuantum mekaniği)

DIVICIACUS

*Bourgogne'deki Augustodunum/Autun'a bağlı Bibracte/Mont Beuvray bölgesi (her iki yer de Aedui Kelt'lerinin bulunduğu ana bölgelerden), ˇRoma, *MÖ 1. yy.*: En tanınmış Kelt büyücü (rahip, hâkim, bilgin), "Doğa Bilgisi" *physiologia* konusunda Cicero'nun sohbet arkadaşı

DŌGEN Zenji

*Kyoto *1200*, ◊Hieizan *1213*, Omi (*Onjoji*) ve Kyoto, (ˇNingbo, ◊Tiantai Shan, Tiantong Si ve Ningbo'ya bağlı Ayuwang Si) *1223-27*, +Kyoto *1227*, *Uji* (*Anyoin* ve *Koshoji*) *1230* ve Kichijozan üzerindeki Eiheiji *1244-53*, ˇKamakura *1247-48*, °Kyoto *1253*: Öne çıkan *Zen* Budizmi filozofu, Çin'deki *Caodong Chan*'ın (salt "lotus oturuşuyla oturarak meditasyon" *shikan taza/zazen* ile "sessiz aydınlanma" *mokusho* yaşanması) Japonya'da gelişmiş karşılığı olan *Sōtō Zen*'in kurucusu

DONG Zhongshu

*Hebei'deki Guangchuan *MÖ 195*, +Chang'an, ˇYangzhou ve Shandong'daki Jiaoxi, °*MÖ 105*: Han dönemi devlet adamı ve filozof (Taocu "Beş Evre" *wu xing* ve *Yin-Yang* öğretisi gibi kozmolojik fikirlerin Konfüçyüsçü felsefeye taşınması), Konfüçyüsçü felsefenin devlet ideolojisine yükseltilmesine yol açmıştır

DORZHIEV, Agva(a)n/Ngavang Dorje/Vagindra

*Buriatiia *1853*, ˇSt. Petersburg, Lhasa ve Drepung, ˇUlaan Ude'ye bağlı Atsagatskii Datsan (manastır), °Ulaan Ude *1938*: Buddhacı rahip, Rus Çarı emrinde çalışmış ajan ve 13. Dalai Lama'nın danışmanı, Tibet-Buddhacı dinselliği Rusya'ya aktaran kişi (St. Petersburg'ta Buddhacı tapınak *1911*)

DŌSHŌ

*Osaka'ya bağlı Kawachi *629*, ◊Chang'an *653-60*, +Nara'ya bağlı Asuka, mühendis olarak tüm Nihon/Japonya'da hayır işleri yapmıştır, °*700*: Buddhacı bilgin, "*Salt Bilinç* Öğretisi"ni *Vijñāna-vāda/Weishi/Yuishikishū* aktaran kişi ve bu felsefeyi kullanan *Faxiang Zong/Hossō Shū* öğretisinin Nihon/Japonya'daki kurucusu

DOSTOEVSKII / Dostoevskij, Fedor Mikhailovich / Theodore Dostoyevsky

*Moskva *1821*, ◊St. Petersburg *1838-49* (sahte infaz), Omsk (çalışma kampı) *1850* ve Semipalatinsk/Semey (mecburi askeri hizmet) *1854-59*, ˇTver' *1859*; St. Petersburg *1859-°1881*; beş "Avrupa seyahati" *1862* (London)/*1863/1865/1867-71* (Geneve *1867*, Firenze *1868-69* ve Dresden *1869-71*)/*1876* (Bad Ems'te kaplıca ziyareti); ˇOptina-Pustyn' (Solov'ev ile beraber) *1878*, ˇMoskva ("Pushkin Konuşması") *1880*; Staraia Russa'da mükerrer taşra ikâmetleri *1872-80*: Felsefî ve psikolojik yazar (Nietzsche: "Kendisinden bir şeyler öğrenebildiğim yegâne psikolog"), *19. yy.* Rus edebiyatının üç devinden biri (Pushkin ve Tolstoy'la beraber), tin yönelimli din ve varoluşçu felsefenin sözcülerinden, Freudcu psikanaliz ve Bakhtinci edebiyat kuramı

DRIESCH, Hans

*Frankfurt am Main'a bağlı Bad Kreuznach *1867*, ˇHamburg, ◊Freiburg, Jena ve München, ˇİngiltere ve Hindistan, ˇNapoli *1891*, +Heidelberg *1900*, Köln *1920* ve Leipzig *1921-°1941* (mecburi emeklilik *1933*); +Aberdeen *1907-08*, Nanjing ve Beijing *1922-23* ve Buenos Aires *1928*: Biyolog ve doğa filozofu ("Neovitalizm")

DU Fu

*Song Shan üzerindeki Gongxian *712*, ◊Chang'an, seyyah hayatı *730-45*, ˇLuoyang *744* ve Chang'an *746-55*, ˇFengyang ve Shaanxi'deki Huazhou, Qinzhou ve Gansu'daki Tonggu/Chengxian, Chengdu ve Sichuan'daki Kuizhou, °Hengyang'daki Leiyang *770*: Arkadaşı Li Bai ile beraber "Altın (Tang) Dönemi" süresince Zhonggou şiir sanatının öne çıkan şahsiyeti

DU BOIS-REYMOND, Emil

Berlin **1818-°1896*, ◊Berlin ve Bonn, ˇParis *1850* ve İngiltere *1850/1855/1866*: Elektro fizyolog ve popüler filozof ("Doğa bilimlerinin sınırları")

DU CHÂTELET-LOMONT, Émilie

*Paris *1706*, Champagne'daki Cirey-sur-Blaise (Voltaire ile beraber) *1734-48*, ˇBruxelles ve Paris, °Lorraine'deki Lunéville *1749*: Matematikçi ve doğa filozofu, Newton, Locke ve Leibniz'den yola çıkmıştır, Voltaire ile dostluk *1733-49*

DUHEM, Pierre

*Paris *1861*, +Lille *1887*, Rennes *1893* ve Bordeaux *1894-1916*, °Carcassonne'a bağlı Cabrespine *1916*:

Fizikçi, bilim tarihçisi ve filozof (tüm kuramların ampirik açıdan birbirlerine bağımlılığına dair "Duhem-Quine tezi")

DUNS SCOTUS, Ioannes

*Scottish Borders'daki Duns ya da Maxton *1265*, ◊Northampton, ◊†Oxford, †Paris *1302/1304* ve Köln *1307-°1308*: Fransisken rahibi, Skolastik felsefenin, argümantasyon konusundaki hassas yeteneği nedeniyle *Doctor Subtilis* unvanını taşıyan kurucusu

DURKHEIM, Émile

*Épinal *1858*, ◊Paris ve Leipzig, †Sens, Saint-Quentin, Troyes, Bordeaux *1887* ve Paris (*Sorbonne*) *1902-°1917*: Sosyal antropolog, ahlâk ve din filozofu

EBÛ BİŞR METTÂ İbn Yûnus

*Bağdâd'a bağlı Deyr Kunna, Bağdâd *935-°940*: Aristoteles metinlerinin Süryani-Nesturi dilleri çevirmeni ve yorumcusu, el-Farabi'nin hocası

EBÛ ḤANÎFE

*Kufe *699*, ˇMekke, °Bağdâd (hapishane) *767*: İslâm ilahiyatçısı [kelâmcı] ve hukuk âlimi [*fakîh*]; Hanefî fıkıh mezhebine adını veren otorite (Kur'an ve Sünnet'e ilave hukuk kaynağı olarak *istihsan* ve *kıyas* kavramlarını kullanır)

EBÛ MA'ŞER el-Belhî/Albumasar

*Belh, ˇBağdâd, °Irâk'taki Vasıt, *9. yy.*: Gökbilimci (Mezopotamya-İran, Hindistan ve Helen kaynaklarının birbiriyle ilintilendirilip ders kitapları hazırlanması)

EBU'l-ḤÜZEYL el-'Allâf

*Basra *750*, Bağdâd *818-°840*: (Felsefî söylem kullanan) Mu'tezile kelâmcısı

EBU'l-KÂSIM/Abulcasis

Kurtuba'ya bağlı ez-Zehra **936-°1013*: Hekim (farmakolog, cerrah ve psikiyatr), "Eski Dünya"nın batı kısmındaki en eski resimli tıp ansiklopedisinin yazarı

EBU'l-VEFÂ' el-Bûzecânî

*Horasan'daki Buzecan *940*, Bağdâd *959-°998*: Gökbilimci ve matematikçi (trigonometri)

ECKHARDUS Teutonicus/Meister Eck(e)hart

*Gotha'ya bağlı Hochheim *1260*, ◊†Erfurt, Köln ve Paris, ˇStraßburg, °Engizisyonda yargılanırken Avignon'a gitmiştir *1328*: Dominiken rahibi, mistik ve filozof

EINSTEIN, Albert

*Ulm *1879*, ˇMünchen *1894*, ◊İsviçre Aarau *1895* ve Zürich (*ETH*) *1896-1900*, Bern (patent ofisinde "üçüncü sınıf teknik uzman") *1902*, †Zürich (üniversite) *1909*, Prag (*Deutsche Universität*) *1911* ve Zürich (*ETH*) *1912*, Berlin (*Kaiser-Wilhelm-Institut*) *1914* ve Princeton (*Institute for Advanced Studies*) *1933-°1955*; †Leiden *1919-25*, ˇBruxelles (*Solvay*) *1911-30*, Stockholm *1921*, Paris *1921/1922*, Yeruşalayim, Tokyo, Sendai ve Kyoto *1923*, Davos *1927* ve Oostende'deki Le Coq/De Haan (Avrupa'daki son ikâmeti) *1933*: Fizikte devrim yaratan bilimadamı (görelilik kuramı, evrensel alan kuramı denemesi) ve siyasi olarak etkin aydın, *20. yy.*'ın ilk yarısının öne çıkan *filozof-bilimadamı*

EISAI

*Okayama Ken'e bağlı Kibitsu *1141*, ◊Hieizan, Zhongguo/Çin *1168/1187-91* (◊Tiantai Shan, *Ayuwang Si* ve Ningbo'*ya bağlı Tiantong Si*), †Kyushu (liman kentleri Hirado ve Hakata), Kyoto ve Kamakura, °Kamakura *1215*: *Zen* Budizmi bilgini, Çin asıllı *Linji Chan*'ın Japonya'da geliştirilmiş hali olan *Rinzai Zen*'in ve ilk Japon *Zen* manastırının kurucusu (Hakata'daki *Shofukuji*), tıp kitabı yazarı, Nihon/Japonya'da çay kültürünün ve *Zen*'in Samurai yaşam tarzıyla bağlantısının destekçisi

EKBER, Celâlüddîn Muhammad/"Ulu"

*Sind'e bağlı Umarkot *1542*, ˇKabil *1543*, Babür hükümdarı *1556*, başkentleri: Agra, Fetihpur Sikri ve Lahore, ikâmet ettiği diğer kentler: Dihli/Delhi, Ecmîr, Srinagar ve Allahabad, °Agra *1605*: "Evrensel hoşgörü" *sulh-i küll* talep etmiş ve imparatorluğunda bulunan çeşitli dinî inançlar arasında dinler arası diyalogu desteklemiştir

ELIADE, Mircea

*Bucureşti *1907*, ◊Kalkutta (Dasgupta'nın yanında) ve Haridvara'ya bağlı Rishikesh *1928*, †Bucureşti *1932*, ˇLondon *1940* ve Lisboa *1941*, †Paris *1945* ve Chicago *1956-°1986*: Karşılaştırmalı din filozofu

ELIJAH BEN SOLOMON Zalman/Ha-Gaon mi-Vilna/Vilniaus Gaoni Elijahu

*Belarus'taki Grodno'ya bağlı Selets *1720*, ◊Lietuva'daki Kedainiai *1727*, ˇZhovkva/Żółkiew, Leszno ve Berlin, †Vilnius *1748-°1797*: Aydınlanma çağında Doğu Avrupa'nın öne çıkan Yahudi bilgini, Hasidizm hareketinin düşmanı

ELISABETH von Böhmen/von der Pfalz

*Heidelberg *1618*, ˇBerlin, Hollanda'ya iltica (Den Haag) *1627*, ◊Leiden (Descartes ile temas *1642*), Berlin *1646-50*, ˇHeidelberg *1650*, Herford *1661-°1680* (Lutherci kadın manastırı yöneticisi *1667*): Filozof ve ilahiyatçı

EMERSON, Ralph Waldo

*Boston *1803*, ◊Harvard, Concord Massachusetts *1834-°1882*; ˇAvrupa: Roma, Paris, London ve İs-

koçya'daki Craigenputtock (Carlyle yakınlarında) *1832-33*, ˇLondon ve Paris *1847-48*, İngiltere ve Mısır *1872-73*: Hümanist şair ve düşünür, *Transcendental Club*'ın kurucusu *1836* (Kant sonrası transandantal felsefe, Romantisizm, Yeni Platonculuk, Eski Mısır, Pers ve Hint bilgeliklerinin birbirine bağlanması)

EMPEDOKLĒS

*Akragas *MÖ 490*, ˇMegale Hellas (Thurioi) ve Hellas (Olympia *MÖ 440*), °Peloponnesos (?) *MÖ 430* (efsanelerin aktardığına göre Aitne volkanında): Hekim ve doğa filozofu (elementler öğretisi, "Aşk ve Nefret"/ hareket ilkesi olarak çekim ve itim gücünü kullanır)

ENGELS, Friedrich

*Barmen-Wuppertal *1820*, ˇBremen *1840*, Berlin *1841*, Manchester *1842*, ˇParis, Bruxelles, Köln ve Geneve *1844*, ˇBarmen *1844*, Manchester *1850* ve London *1870-°1895*: Diyalektik tarih, toplum ve doğa filozofu, Marx'ın çalışma arkadaşı ve (onun ölümünden sonra) eserlerinin yorumlayıcısı (ilk karşılaşma Paris *1844*)

ENNIN

*Kanto'daki Tsuga *794*, ˇHieizan *819*, *838-47* (◊Yangzhou *839/845/847*, Chishan Yuan *839-40/845-47*, Wutai Shan *840* ve Chang'an *840-45*), Hieizan *847-°864*: Çin'deki *Tiantai* öğretisinin Japonya'da geliştirilmiş (ezoterik yönelimli) biçimi olan *Tendai* öğretisinin Buddhacı öğretmeni ve "Saf Ülke"nin *Sukhavati/Jingtu/Jōdo* Nihon/Japonya'daki öncüsü, seyahatname yazarı

EPIKTĒTOS

*Phrygia'daki Hierapolis *50*, +Roma, °Nikopolis *138*: Stoalı filozof ("mutluluk" *eudaimonia* yönelimli etik)

EPIKUROS

*Samos *MÖ 341*, ˇTeos, Athenai *MÖ 323-321* arası, Kolophon, +Mytilene, Lampsakos/Lapseki *MÖ 310* ve Athenai *MÖ 306-°271* arası: "Epikürosçu" felsefeye adını veren kurucu ("Dinginlik"in *ataraksia* "mutluluk" *eudaimonia* yönelimli etiği)

ERASISTRATOS

*Keos'taki Iulis, ◊+Kos, +Antiokheia ve Aleksandreia, °Anadolu *MÖ 240*: Hekim, Herophilos ile beraber tıbbi anatomi ve nörolojinin "Eski Dünya"nın batısındaki kurucusu

ERASMUS, Desiderius / Rotterdamlı

*Rotterdam *1466* (?), ◊Gouda, Utrecht, Deventer ve Gouda'daki Steyn, sıklıkla ikâmet değiştirmiştir: Fransa (Cambrai ve Paris) *1493-99*, İngiltere (London, Oxford, Cambridge) *1499-1514*, İtalya (Torino, Pavia, Bologna, Firenze, Venezia, Padova, Ferrara, Siena, Roma, Napoli) *1506-09*, Leuven *1502-21*, Freiburg *1529-35*, Basel *1514-°1536*: Hümanist Rönesans yazarı ve filozofu

ERATOSTHENĒS

*Kyrene *MÖ 284*, ˇAthenai, °Aleksandreia/İskenderiye *MÖ 202*: Evrensel dahi, filolog ve coğrafyacı

ERI(U)GENA, Ioannes Scotus

*Scotia/İrlanda *800*, +Laon (Dazlak Karl'ın saray okulunda) *845*, °İngiltere'deki Malmesbury *877* (?): Yeni Platoncu filozof, Dionysios Areopagita'nın eserlerinin Latinceye çevirmeni

el-EŞ'ARĪ, Ebu'l-Hasan

*Basra *893*, °Bağdād *935*: Kendi adıyla anılan Eş'ariyye kelâmını (akılcı, felsefeden ilham almış ilâhiyatın *kelām*, yazıya geçirilmiş vahiy *Kur'an* ve Sünnet *hadīs* ile irtibatlandırılması) başlatan kişi

EUDĒMOS, Rhodoslu

*+°Rhodos *MÖ 4. yy.*, ◊Athenai: Aristoteles'in öğrencisi; mantıkçı, doğa bilimci ve bilim tarihçisi

EUDOKSOS, Knidoslu

Knidos **MÖ 400-°340* arası, ◊Taras, Lokroi, Athenai ve Heliupolis, +Kyzikos *MÖ 370*, Athenai (*Akadēmeia*) *MÖ 367*, Knidos *MÖ 365*: Evrensel dahi, filozof ve öne çıkan matematikçi

EUKLEIDĒS, Megaralı

*Megara *MÖ 450*, ◊Athenai, +Megara, °*MÖ 360*: Sokrates'in öğrencisi ve "Megara mantığının" kurucusu

EUKLEIDĒS / Öklid

◊Athenai (?), +Aleksandreia *MÖ 320-260*: Matematikteki aksiyomcu yöntemin kurucusu, klasik geometri kitabının yazarı

EULER, Leonhard

*Basel *1707*, ˇSt. Petersburg *1727*, Berlin *1741* ve Sankt-Petersburg *1766-°1783*: Matematikçi ve kuramsal fizikçi (analitik mekanik)

EURIPIDĒS

*Salamis *MÖ 485*, ˇAthenai, °Pella (?) *MÖ 406*: Aydınlanmacı ve mitosu eleştiren tragedya yazarı

EUSEBIOS

Palaistine'deki Kaisareia **260-°339*, ˇKonstantinupolis *335*: Piskopos ve Hristiyan tarihyazımcı (Helen felsefesinin Şark, dolayısıyla Mezopotamya menşeli olduğu savını ortaya atmıştır)

EVANS-PRITCHARD, Edward

*Sussex'teki Crowborough *1902*, ◊Oxford ve London, zamanını Sudan'daki Azandeler *1926-30* ve Nuer-

ler *1935* arasında geçiren saha araştırmacısı, İkinci Dünya Savaşı esnasında Sudan ve Mısr'da Britanya ordularıyla yerli halk arasında aracılık yapmıştır, ⁺London (aralıklarla) *1930-40*, Kahire *1931-34*, Cambridge *1945* ve Oxford *1946-°1973*: Sosyal antropolog (kültür tarihi yaklaşımlı fonksiyonel antropoloji)

el-EVZĀ'Ī, Ebū 'Amr 'Abdurrahmān

*Dimaşk (Şam) (?), °Beyrut *774*: Erken dönem İslâm hukuku âlimi [*fakīh*] ([Hz.] Muhammed'in davranışlarına ve sözlü öğretilerine dair rivayetlerin *Sünnet, Kur'an* tefsirinin bir aracı olarak kullanılması)

FANON, Frantz / Omar

*Fort-de-Fransa *1925*, Fransa'da savaş gönüllüsü (Montbéliard, Toulon) *1944*, ◊Lyon *1947*, ˇel-Ceza'ir *1952-57/1960*, ˇAkra (diplomat) ve Tunis (Front de Libération National'ın merkez organının yayıncısı), °Washington DC'deki Bethesda Maryland *1961*: Psikiyatr ve siyasetbilimci (sömürgecilik alanlarının özgürleştirilmesi devrimi; "Kültürel ırkçılık", etnik psikiyatri anlayışlarının ve Négritude [Siyahîlik] ideolojisinin eleştirisi)

el-FĀRĀBĪ / Alpharabius

*Farab'daki Vesīc *870*, ◊Merv, ˇBağdād, Harran *910* ve Haleb *942*, ˇMısr ve Konstantinupolis (?), °Dimaşk ya da Haleb *950*: Helen etkilerinin görüldüğü, İslâm'daki *felsefe* anlayışının öne çıkan şahsiyeti (metafizik, epistemoloji, aynı zamanda siyasetbilimci), (Aristoteles'in ardından) "İkinci Usta/Mu'allim-i Sānī"

FAXIAN

*Shanxi'deki Wuyang *331*, ˇJiangling; "Buddha ülkesi"ne *Foguo* (Hindistan) hac ve araştırma seyahati *399-413*: Chang'an'dan yola çıkarak Dunhuang, Hoten, Kaşgar, Udyana, Purushapura, Takshas(h)ila, Mathura, Kanyakubja, Ayodhya, S(h)ravasti, Kapilavastu ve Vais(h)alī üzerinden Pataliputra'ya *405-07*; ˇRajagriha, Buddha Gaya ve Varanasi; Tamralipti üzerinden deniz yoluyla Anuradhapura'ya *410*, Sumatera ve Java üzerinden *411* Shandong'a *412* ve Jiankang/Nanjing'e *413*, °*422*: Hindistan seyyahı ve (Buddhadharma ile beraber) Buddhacı sutraların Çince çevirmeni

FAZANG

Chang'an **643-°712* (Soğd asıllı aile); ˇLuoyang (?): Buddhacı *Huayan/Kegon* öğretisinin kurucusu ve öne çıkan temsilcisi, önce Xuanzang ardındansa S(h)ikshananda ile beraber "Çiçekli Kemer Sutrası" *Avatamsaka sūtra/Huayan Jing*'i Çinceye çevirmiştir

FECHNER, Gustav

*Sachsen'deki Bad Muskau/Mužakov'a bağlı Groß-Särchen/(günümüzde) Polska'daki Żarkie Wilkie *1801*, ◊⁺Leipzig *1817-°1887*: Fizikçi, psikolog ve doğa filozofu, psikofiziğin kurucusu

FEDOROV, Nikolai Fedorovich

*Tambov *1829*, ◊Odes(s)a, ˇGüney Rusya (lise öğretmeni) *1851* ve Moskva (yard. kütüphaneci) *1868-°1903*: Geniş bir akademik ve edebî etkiye sahip filozof

FEIGL, Herbert

*Reichenberg/Liberec *1902*, ◊München *1921*, Wien *1922* ve Harvard *1931*, ⁺Iowa City *1931* ve Minneapolis Minnesota *1940-°1988*: Ampirik analitik filozof, "Wiener Kreis"tan yola çıkmıştır ("Beden-Ruh Problematiği")

FÉNELON / François de Salignac de la Mothe-Fénelon

*Dordogne'daki Fénelon *1651*, ◊Cahors ve Paris, ˇParis (prens eğitmeni) *1689-1697* ve Cambrai (başpiskopos) *1695-°1715*: Din filozofu ve pedagog, erken dönem romantisizminin öncüsü

FENG Youlan / Fung Yulan

*Henan'daki Tanghe *1895*, ◊Kaifeng ve Shanghai *1910*, Beijing *1915* ve New York (*Columbia*) *1919-23*, ⁺Kaifeng *1918*, Guangzhou *1923* ve Beijing *1927-°1990*; belli aralıklarla ⁺Hunan'daki Hengshan *1937* ve Yunnan'daki Kunming *1938-45*, Philadelphia *1946* ve Honolulu *1947-48*; "Kültür Devrimi" esnasında *1968-72* ve "Dörtlü Çete"nin devre dışı bırakılmasının ardından *1974-83* bilinmeyen ikâmetler: Zhongguo/Çin'de Batı yöntembilimine, *1949*'tan itibarense Marksist ideolojiye göre tarihyazımı

FENOLLOSA, Ernest F(rancisco)

*Salem Massachusetts *1853*, ◊Harvard ve Boston, ⁺Tokyo *1878-90/1897-1900*, Boston *1890-97* ve New York (*Columbia*) *1900-08*, °London *1908*: Nihon/Japonya'da "Batı" felsefesi, siyasetbilimi ve ekonomisinin temsilcisi ve (öğrencisi Okakura Kakuzo ile beraber) "Japon" sanatını, estetiğini ve felsefesini "Batı"ya tanıtan kişi

el-FERGĀNĪ / Alfraganus

*Fergana *800*, ˇBağdād ve Samarra, °Fustat *860*: Ptolemaios'un ardından gelen gökbilimci

FEUERBACH, Ludwig

*Landshut *1804*, ˇMünchen ve Ansbach, ◊Heidelberg *1823* ve Berlin *1824*, ◊⁺Erlangen *1828*, Ansbach'a bağlı Bruckberg *1837-60*, ⁺Heidelberg *1848-49*, Nürnberg'e bağlı Rechenberg *1860 -°1872*: "Genç Hegelci", antropolojik din felsefesi

FEYNMAN, Richard P(hillips)

*New York *1918*, ◊Cambridge Massachusetts (MIT) ve Princeton, ˇLos Alamos *1943*, +Ithaca New York *1945* ve Pasadena California (*Caltech*) *1950-88*, ˇStockholm *1965*, °Los Angeles *1988*: Kuramsal fizikçi (Kuantum mekaniğiyle Maxwell'in elektrodinamiğini birleştirmiştir *1948*, matematikte "evrensel formül" arayışı)

FIBONACCI, Leonardo / Leonardus Pisanus

Pisa **1170-°1240*; ◊Bugea/Bicaye, ˇMısr, Suriye, Hellas (Konstantinupolis?), Sicilia (Palermo?) ve Provence: Archimedes'in ardından öne çıkan ilk Batı Avrupalı matematikçi, Arap matematiğini Avrupa'ya taşıyan kişi

FICHTE, Johann Gottlieb

*Sachsen'deki Bischofswerda'ya bağlı Rammenau *1762*, ◊Meißen, Schulpforta, Jena, Wittenberg ve Leipzig, Sachsen *1784* ve Zürich'te *1788* özel öğretmenlik, ˇLeipzig *1790*, ˇWarszawa *1791*, Königsberg ˇ*1791*/+*1806-07*, Danzig'e bağlı Krokowa'da özel öğretmenlik *1791*, ˇZürich *1793*, +Jena *1794* ve Berlin *1799-°1814*; ˇTübingen *1795*, +Erlangen *1805*, ˇKøbenhavn *1807*: Kant'ın izinde yürüyen radikal transandantal filozof ("Alman idealizmi"; "Alman Ulusuna Sesleniş" *1807-08*)

FICINO, Marsilio

*Firenze'ye bağlı Figline Valdarno *1433*, ˇFirenze, °Firenze'ye bağlı Careggi *1499*: Rönesans filozofu, Platon çevirmeni ve Careggi'deki *Accademia Platonica*'nın kurucusu *1462*

FİRDEVSÎ / Ferdowsī / Firdawsī

*Tus'a bağlı Bazlı *940*, ˇİsfahan ve Bağdād (?), Gazne ve Herat (?) *1004*, Tus *1005-°1020*: Yeni Farsçanın öne çıkan şairi, Pers "Millî Destanı" *Şāhnāme*nin yazarı

FLAUBERT, Gustave

*Rouen *1821*, °Rouen'e bağlı Croisset *1880*; ˇParis ve London (mükerrer), ˇGenova *1845*; *Voyage en Orient*: Mısr (Kahire, Vadi Halfa'ya kadar Nil üzerinde seyahat), Filastin (Kudüs) ve Lübnan, Rodos, Konstantinupolis/İstanbul, Hellas (Athina, Delfi, Parnassos) ve İtalya (Napoli, Roma) *1849-51*; *Voyage à Carthage* (Algérie ve Tunis) *1858*: Yazar ve filozof (tarihyazımı araştırmalarıyla kendi görüşlerini "Şarkiyatçı" biçimde karıştırmıştır)

FLORENSKII / Florenskij, Pavel Aleksandrovich

*Azerbaycan'daki Yevlax *1882*, ◊Tbilisi ve Moskva, +Moskva *1908-17*, Sibir' sürgünü *1933* ve Beyaz Deniz'deki Soloveckie Ostrova (Adaları) sürgünü *1934-°1937* (?): Solov'ev'in halefi din filozofu, mühendis

FLUDD, Robert / Robertus de Fluctibus

*Kent'teki Bearsted *1574*, ◊Oxford, ˇFransa, İspanya, İtalya ve Almanya *1598-1604* ve Fransa *1606*, ˇOxford *1606* ve +London *1609-°1637*: Hekim, mistik ve simgeci filozof (Hür Masonların esin kaynağı)

FONTENELLE, Bernard de

*Rouen *1657*, Paris *1687-°1757*: Matematikçi ve popüler filozof, Aydınlanma çağının öncülerinden, ***Querelle des anciens et des modernes*** (eski edebiyat-modern edebiyat münakaşası) modern tarafta yer almıştır

FORSTER, Georg

*Gdańsk'e bağlı Nassenhuben/Mokry Dwór *1754*, ◊Saratov ve St. Petersburg, ˇKalmıkya, ˇLondon, Kaptan Cook'un ikinci dünya turuna *1772-75* ve Alexander von Humboldt'un İngiltere ve Fransa seyahatine katılmıştır *1790*, +Kassel *1778* ve Vilnius *1784-87*, ˇMainz *1788* ve Paris *1793-°1794*: Gezgin seyyah, antropolog ve (Jakoben) siyasetbilimci

FOUCAULT, Michel

*Poitiers *1926*, ◊Paris *1946*, ˇLille *1952*, ˇKreuzlingen *1952-53*, Uppsala *1955*, Warszawa *1958* ve Hamburg *1959*, +Clermont-Ferrand *1960*, Tunis *1965* ve Paris *1969-°1984*: Düşünce tarihyazımcısı (*archéologie du savoir*), Marx ve Nietzsche'den yola çıkar, psikanaliz ve varoluşçuluk (Freud ve Binswanger)

FOURIER, Charles

*Besançon *1772*, Lyon *1791-1825*, Paris *1826-°1837*: Marx öncesi ütopik toplumsal filozof

FOURIER, Joseph

*Auxerre *1768*, ◊+Auxerre, ◊Saint-Benoit-sur-Loire, ˇOrleans, ◊+Paris, Mısr (Napoléon'un emrinde araştırma seyahati) *1798-1801*, ˇGrenoble *1801* ve Paris *1815-°1830*: Matematikçi ve kuramsal fiziğin kurucularından biri

FRANK, Philipp

*Wien *1884*, ◊Göttingen, +Wien *1910*, Prag *1912* ve Harvard *1939-53*, °Cambridge Massachusetts *1966*: Fiziğin filozofu ("mantıksal pozitivizm"), Einstein'ın biyografi yazarı

FRANK, Semen Liudvigovich

*Moskva *1877*, ˇNizhnii Novgorod *1892*, ◊Moskva *1894*, Berlin *1899*, Kazan *1901*, Stuttgart ve München *1903*, +St. Petersburg *1906-17*, arada ◊Marburg ve München *1913-14*, +Volga boyundaki Saratov *1917* ve Moskva *1921*, Rusya'dan sınır dışı edilme *1922*, +Berlin *1922*, ˇFransa (Grenoble, Paris) *1938*, London *1945-°1950*: Devrimci Marksist başlangıcın ardından Ortodoks kiliseye geçmiş ve

liberal bir devlet için çalışmalar yürütmüştür, epistemoloji ve din filozofu (Solov'ev'den yola çıkarak "bütüncü öğreti")

FRANKLIN, Benjamin

*Boston *1706*, Philadelphia *1723-°1790*; London *1724-26/1757-75* (˅Birmingham: *Lunar Society*) ve Paris *1778-85*: Siyasetçi, deneysel fizikçi (elektrik) ve popüler filozof, *American Philosophical Society*'nin kurucusu *1743*

FREGE, Gottlob

*Mecklenburg'daki Wismar *1848*, ◊Jena ve Göttingen, +Jena *1874*, Wismar'a bağlı Bad Kleinen *1917-°1925*: Modern mantığın, matematik temel ilkeler araştırmasının ve analitik dil felsefenin destekçisi

FREUD, Sigmund

*Freiberg/Příbor *1856*, Wien *1860-1938*, Paris'e *1885* ve Nancy'ye *1889* yapılan araştırma seyahatleri, ˅İtalya, Athina *1904* ve ABD (Worcester Massachusetts'teki *Clark University*) *1909*, London *1938-°1939*: Psikanalizin kurucusu

FRIEDRICH (II) der Große

*Berlin *1712*, Polska'daki Oder/Kostrzyn boyundaki Küstrin kalesinde hapis *1730-32*, ˅Schloß Rheinsberg *1736*, Berlin ve Potsdam *1740-°1786*: Kendi "aydınlanmış" görüşüne göre "devletinin başhizmetkârı", Voltaire'in yargısı uyarınca "antimakyavelist" üslupta, emrindeki paralı asker Ulrich Bräker'in tabiriyle ise bir "barbar" gibi hüküm süren Prusya kralı; devlet filozofu, Voltaire, Maupertuis, Lambert, La Mettrie'i üye yapmak suretiyle Prusya *Akademie der Wissenschaften*'i (Bilimler Akademisi) yenilemiştir

FRIES, Jakob

*Magdeburg'a bağlı Barby *1773*, ◊Sachsen'deki Oberlausitz'e bağlı Niesky/Niska ve Leipzig, ◊+Jena *1795-°1843*; İsviçre'deki Zofingen (özel öğretmen) *1798-1800*, +Heidelberg *1805-16* (zorunlu sürgün *1819-24*), ˅Wartburg *1817*: Kant eleştirel psikolog ve filozof

FROBENIUS, Leo

*Berlin *1873*, ˅Bremen, Basel ve Leipzig (Völkerkundemuseum'da asistan), "Alman İç Afrika Araştırma Gezileri" (Güney Asya'da benzer araştırmalarla ve Avrupa'daki Taş Devri'nden kalma mağaraların incelenmesiyle beraber) *1904-35*, ˅München *1922* ve Frankfurt am Main *1925-38*, °Lago Maggiore gölü yakınlarındaki Verbania'daki Biganzolo *1938*: Etnolog, Afrika araştırmacısı (organizmaya dayalı kültür morfolojisi: "Kültürel çevre" öğretisi)

FROMM, Erich

*Frankfurt am Main *1900*, ◊Heidelberg, ˅München ve Berlin, Frankfurt ve New York'ta sosyal araştırma kurumu çalışanı *1929-38*, +New York *1934-74*, Washington *1940-41*, New Haven (*Yale*) *1948-49* ve Ciudad de México (ve Morelos'taki Cuernavaca) *1949-67*, Locarno'ya bağlı Muralto *1969-°1980*: Psikanalist ("Neo-Psikanaliz" ve "Neo-Marksist" Frankfurt "eleştiri kuramı" ile Buddhacı yaşam bilgeliğinin birleştirilmesi)

FRÖBEL, Friedrich

*Thüringen'deki Oberweißbach *1782*, ◊Jena ve Göttingen, ˅Frankfurt am Main, Arnstadt'a bağlı Griesheim'da *1816* ve akabinde Rudolstadt'a bağlı Keilhau'da birer köy enstitüsünün *1817-31* ve Rudolstadt'a bağlı Blankenburg'da ilk "anaokulunun" kurucusu *1837*, arada Yverdon *1810-11* ve İsviçre'deki Burgdorf'ta bulunmuştur *1831-36*, °Bad Liebenstein'a bağlı Marienthal *1852*: Julius Fröbel'in amcası J. H. Pestalozzi'nin halefi reform pedagogu

FRÖBEL, Julius

*Thüringen'deki Griesheim *1805*, ◊Keilhau, München, Jena, Weimar ve Berlin, +Zürich *1833*, ˅Frankfurt (ulusal kongre) *1848*, Amerika'da mültecilik yılları *1849-57* (New York, Nicaragua, México'daki Chihuahua, San Francisco), ˅Kissingen (Tolstoy'un ziyareti), Wien, München, Smyrna/İzmir *1876*, el-Ceza'ir *1888* ve °Zürich *1893*: Sol liberal siyasetçi ve siyasetbilimci

FU Xi

Çinli "kültür kahramanlarının" ilki *Shengren*, *MÖ 3. binyıl*: Efsanelerin aktardığına göre "Dönüşümler Kitabı" Yi Jing'de yer alan "Sekiz Ba gua"nın "Aydınlanan Gök" *xiantian* düzenlemesinin yazarı

FUJIWARA Seika

*Harima/Hyogo Ken'deki Hosokawa Mura (günümüzde Miki semti) *1561*, +Kyoto, °*1619*: Önce *Zen* rahibi, Nihon/Japonya'da bulunan Koreli bir savaş esiri olan Kang Han/Kyo Ko'nun etkisi altında kalmıştır *1597-1600*, Yenü Konfüçyüsçü *Cheng-Zhu Xue*'ye yönelmiş ve bunun Japonya'daki gelişimi olan *Shushigaku*'yu desteklemiştir (*Zen* ve *Wang-Yangming öğretisi olan Yōmeigaku*'ya bağlı kalmak suretiyle)

GADĀDHARA / Bhaṭṭācārya

*Navadvipa *1604*, °*1709*: Ganges(h)a geleneğinde Brahmancı *Navya-Nyāya* filozofu (hukuk felsefesine katkıda bulunmuştur)

GADAMER, Hans-Georg

*Marburg *1900*, ◊Breslau, Marburg, München ve Freiburg, +Marburg *1929*, Leipzig *1939*, Frankfurt

1947 ve Heidelberg *1949-°2002*; ˇParis *1941*, ˇBuenos Aires *1949*, +ABD (birkaç defa) *1968-88*: Hermenötik filozof ("Etki tarihi")

GALĒNOS

*Pergamon *129*, ˇSmyrna, Korinthos ve Aleksandreia, Pergamon *157-68*, Aquileia *168-69*, Roma *162-°216*: Hekim ve Aristotelesçi-Stoalı filozof, İslâm dünyasının en öne çıkan "İyonyalı" tıp otoritesi

GALILEI, Galileo

*Pisa *1564*, ◊Firenze'ye bağlı Santa Maria di Vallombrosa *1579* ve Pisa *1581*, ˇFirenze *1585*, +Pisa *1589*, Padova *1592* ve Firenze *1610*, Roma'da engizisyon *1633*, Firenze'ye bağlı Arcetri'de ev hapsi *1634-°1642*: Devrimci fizikçi ve doğa filozofu (doğanın matematikleştirilmesi)

GANDHI, Mohandas Karamchand/Mahātma ("Büyük Ruh")

*Porbandar *1869*, ◊Gücerat'taki Rajkot ve Bhavnagar, ◊London *1888-91*, Durban *1893-1914* (avukatlık, Durban ile Pretoria arasındaki ilk tren seyahati esnasında Pietermaritzburg'da birinci sınıf vagonundan atıldı *1893*, Durban'a bağlı Phoenix'te bir çiftlik *1904* ve Johannesburg'daki "Tolstoy Çiftliği"ni kurmuştur *1910*), Hindistan'a dönüş *1915*, Ahmadabad'a bağlı Sabarmati'de *1918* ve Wardha'ya bağlı Sevagram'da *1936* Aşramların tesisi, "Sivil İtaatsizlik" kampanyaları *1920-22/1930-34* (*Tuz Yürüyüşü 1930*)/*1940-42*, müteakip mahpusluk, London'da bir *Indian Round Table Conference*'a katılım *1931*, °Dilli/Delhi *1948*: Hukukçu, siyasetçi, siyasetbilimci ve filozof (ırk ve kast ayrımcılığına karşı ve ulusal bağımsızlık için verilen ruhani, şiddet karşıtı ve aracılık üzerine kurulu mücadele; geleneksel Hindu ve Jaina ideallerine ("Yaralamamak" *ahimsā* ve "Hakikate Sıkıca Tutunmak" *satya-graha*), "Niyet Ahlakı" *Bhagavad-gītā*'ya ve "Yeni Ahit"ten benzer fikirlere bağlılık, Tolstoy ve Thoreau'da da izleri görülür; dinler arası hoşgörü ve komünal kırsal yaşamı savunmuştur)

GAṄGES(H)A/Gaṅgeśa Upādhyāya

*Mithila'daki Chadana, +Darbhanga'daki Karion: Brahmancı filozof, merkezi Mithila olan "Yeni Mantık"ın (*Navya-Nyāya*) kurucusu *13.-14. yy.*, bu düşünce öğretisinin temel metni olan *Tattva-cintā-maṇi*'nin ("Gerçek Olan Üzerine Düşüncelerin Elması") yazarı

GANJIN → JIANZHEN

GAOS, José

*Asturias'taki Gijón *1900*, ◊Valencia ve Madrid, +Montpellier *1923*, Zaragoza *1930* ve Madrid *1933*, ˇValencia ve Paris *1937*, +Ciudad de México *1938-°1969* (+Nuevo León, Cuba ve Guatemala): Çağdaş Kıta Avrupası felsefesini (Ortega y Gasset'in ardından) Latin Amerika'ya tanıtan kişi

GASSENDI, Pierre

*Digne'ye bağlı Champtercier *1592*, ◊Digne, Riez, Aix-en-Provence ve Avignon; sıkça değişen ikâmetler: +Aix *1616*, Grenoble *1623*, Digne *1625-53* ve Paris *1624-°1655*; ˇHollanda *1628-29*: Epikürcü felsefenin Yeniçağ'daki reformcusu (Atomculuk, ampirik epistemoloji ve mutluluk etiği; Descartes ve Hobbes ile yazışmalar)

GAUḌAPĀDA

ˇKurukshetra, Badrinatha ve Bangla *6. yy.* (?): Başlarda Buddhacı *Mahāyāna* (?) yandaşı, Hinducu (Dualist olmayan) *Advaita-Vedānta*'nın başlatıcısı S(h)ankara konusunda hocaların hocası (Buddhacı "[görünenlerin] özsüzlüğü öğretisi" *S(h)ūnya-vāda*'ya dayanan "İllüzyonizm"in (*Māyā-vāda*) geliştirilmesi

GAUSS, Carl Friedrich

*Braunschweig *1777*, ◊Göttingen *1795*, ˇBraunschweig *1798*, +Göttingen *1807-°1855*; ˇMünchen *1816* ve Berlin *1828*: Matematikçi ve fizikçi (*princeps mathematicorum*)

GAUTAMA, Akshapāda/Akṣapāda

ˇMadhyama Dis(h), ˇMithila (?), *2. yy.* (?): Brahmancı mantığın temel kitabı olan *Nyāya-sūtra*'nın ("Mantığın Temel İzleği") yarı efsanevi Brahmancı yazarı (metin işleme *MÖ 2.-4. yy.* arasında yapılmıştır)

el-GAZĀLĪ/Algazel

*Tus *1058*, ◊Cürcan ve Nişapur, +Bağdād *1085-95*, ˇDimaşk, el-Kuds, Mekke ve Medine, Tus *1097-°1111*; aralarda +Nişapur *1106-11*: Epistemoloji ve felsefe eleştirel İslâm ilahiyatçısı [*mütekellim*], hukukçu [*fakīh*] ve *sūfī* mistik [mutasavvıf]

GE Hong/Baopu Zi

*Jiangsu'daki Jurong *283*, ˇNanjing, Chang'an ve Guangxi'deki Goulou, ˇGuangzhou ve Viêt Nam (?), °Luofu Shan *343*: Taocu simyager ve filozof

GEŌRGIOS TRAPEZUNTIOS/Trabzonlu Georgius

*Krete'deki Chandax/Herakleion *1395*, ˇİtalya *1428*: +Vicenza ve Verona, ˇVenezia *1433*, Roma *1438*, Napoli *1452*, ˇKonstantinupolis *1464* ve Roma *1466-°1484*: Hümanist yazar, Helen yazılarının Latince çevirmeni, Aristoteles'i, Platoncu Plethon'a ve Bessarion'a karşı savunmuştur

GERARDUS CREMONENSIS/Toletanus

*Lombardia'daki Cremona *1114*, ˇ°Toledo *1187*: Arapça doğa bilimi, tıp, matematik ve felsefe kitaplarının Latince çevirmeni

GERBERTUS AURELIACENSIS/Gerbert d'Aurillac/Silvester II

*Auvergne, ◊Aurillac ve Barcelona, ˇCataluña'daki Vich, ◊+Reims, Piacenza'ya bağlı Bobbio (papaz) *980-83*, Ravenna (başpiskopos) *998*, Roma (papa) *999-°1003*: Benedikten rahibi, evrensel dahi, eğitim reformcusu, Hint-Arap rakamları Batı dünyasına tanıtmıştır

GERSONIDES → LEVI BEN GERSHOM

GESNERUS, Conrad/Konrad Ges(s)ner

*Zürich *1516*, ◊Straßburg, Bourges, Paris, Montpellier ve Basel, +Lausanne *1537-40*, Zürich *1540-°1565*: Taksonomik doğa ve dil araştırmalarının öncüsü

GEULINCX, Arnold

*Antwerpen *1624*, ◊+Leuven, ◊+Leiden *1658-°1669*: Descartes'tan (mantık ve metafizik) etkilenmiş filozof ve hekim

GILGAMESH/GILGAMIŞ → SIN-LEQE-UNNINI

GINZBURG, Evgeniia Semenovna

*Moskva *1906*, idealist Komsomol ve Kazan'da okutman *1918*, Moskva ve Iaroslav (hapishane) *1937*, El'gen (kadınlar için çalışma kampı) *1939* ve Magadan *1947*, Moskva *1955-°1977*: Yazar (idealist ütopya ile Gulag tecrübesi arasındaki çelişkinin tavsifi)

GODWIN, William

*Cambridgeshire'daki Wisbech *1756*, ◊Hindolveston ve Norfolk'taki Norwich, ◊Hoxton (Dissenting Academy) *1773-77*, ˇHertfordshire'daki Ware ve Suffolk'taki Stowmarket, London *1782-°1836*: Erken romantik dönemin siyasetbilim filozofu ("Anarşizm"), aynı düşüncelere sahip Mary Wollstonecraft ile evlilik *1797*, karısının biyografisini kaleme almış ve yayınlamıştır

GOETHE, Johann Wolfgang von

*Frankfurt amı Main *1749*, ◊Leipzig ve Straßburg, Weimar *1775-°1832*; ˇJena, ˇİtalya *1786-88/1790*: "Fırtına ve Atılım" ("*Sturm ve Drang*") akımının ve Alman klasisizminin öne çıkan olağanüstü şair ve düşünürü, Farsça edebiyatı ve (Doğu) bilgeliğini Batı'ya aktarmıştır

GOGOL', Nikolai Vasil'evich

*Ukrayna'nın Poltava bölgesinde bulunan Velyki Sorochintsi *1809*, ◊Nizhyn *1818-28*, Hamburg seyahati *1829*, St. Petersburg *1829-36*, Batı Avrupa gezileri (Genève, Paris, Wien, Berlin, Düsseldorf, Frankfurt am Main, Nizza/Nice, Napoli ve ağırlıklı olarak Roma'da uzun süreli ikâmetler, arada St. Petersburg ve Moskva'ya dönüş) *1836-48*, Yeruşalayim'e hac ziyareti *1848*, Moskva'ya dönüş ve sık sık Rusya içinde seyahatler (ˇOptina-Pustyn' *1850/1851*), °Moskva *1852*: Yazar, filozof ("Merhamet etiği", "Gözyaşlarıyla gülümsemek")

GONGSUN Long

+Wucheng, Handan, Daliang (?) ve Yan'daki Ji/Beijing, *MÖ 4. yy.*: "Adlar okulu" filozofu *Ming Jia* (mantık, diyalektik, sofistik), hayırsever ve pasifist

GOODMAN, Nelson

*Somerville Massachusetts *1906*, ◊Harvard, +Philadelphia (University of Pennsylvania) *1946*, Waltham Massachusetts (Brandeis) *1964* ve Harvard *1967-°1998*: Analitik filozof, Carnap ve Cassirer'den (bilim, sanat ve simge kuramı) yola çıkmıştır

GORGIAS

*Leontinoi *MÖ 480*, ˇAthenai *MÖ 427*, ˇDelphoi ve Olympia, °Larisa (?) *MÖ 380*: "Sofist" filozof, bir Platoncu diyalogun başkişisi

GOS(H)ĀLA/Gośāla Maskariputra/Gosāla Makkhaliputto

ˇMadhyama Dis(h)/Majjhima Des(h)a (anlatıya göre Mahavira'nın ve Buddha'nın çağdaşı, *MÖ 6.-4. yy.* arası), °S(h)ravasti: Mahavira'nın öğrencisi ve yoldaşı olarak seyyah hayatı (Nalanda'da ayrılık), Kuzeydoğu Asya'da dönemin en önemli (Buddhadharma ve Jainadharma'nın yanı sıra) üçüncü felsefî-dinî yenilenme hareketi olan fatalizmci *Ājīvika öğretisinin kurucusu*

GOSVĀMIN, Jīva

ˇVrindavana ve Mathura, °*1612*: Caitanya'nın halefi Hinducu *Vaishnava* filozofu (akılla kavranması mümkün olmayan, dünya ve insanın, tanrı ile hem bir hem de farklı olması öğretisi olan *Caitanya* dogmasının derlenmesi), Rupa Gosvamin'in yeğeni

GOSVĀMIN, Rūpa

ˇVrindavana ve Mathura, °*1566*: Caitanya'nın halefi Hinducu *Vaishnava* filozofu (estetik tasarımların Krishna ilahiyatında uygulanması)

GOUGES, Olympe de

*Montauban *1748*, Paris *1767-°1793* (giyotin ile): Filozof, *Déclaration des droits de la Femme et de la Citoyenne*'in yazarı *1791*

GÖDEL, Kurt

*Brünn *1906*, ◊+Wien *1923-39*, +Princeton *1933-°1978*; Rusya ve Nihon/Japonya üzerinden Princeton'a kaçış *1939-40*: Matematikçi ve mantıkçı (temel araştırmalar, Eksiklik Teoremi *1931*, matematik Platonculuk)

GRACIÁN y Morales, Baltasar

*Aragón'daki Belmonte de Calatayud *1601*, ◊Toledo, Calatayud ve Zaragoza, sürekli değişen ikâmetler

(eğitmenlik, ruhani danışmanlık): ⁺Aragón'daki Huesca, Valencia'ya bağlı Gandia, Tarragona, Madrid ve Zaragoza, °Tarazona de Aragón *1658*: Cizvit, Barok kuramcı, yazar ve filozof, üslupçu ve etikçi (Schopenhauer'in saygı duruşunda bulunduğu Kötümserci filozof)

GRAMSCI, Antonio

*Sardegna Adası'ndaki Ales *1891*, ◊Torino *1911*, ˇMoskva *1922*, Roma *1924*, Turi'deki Carcere *1928-33*, Lazio'daki Civitavécchia ve Formia, Roma *1935-°1937*: Siyasi aktivist ve filozof (komünist toplum düzeninde kültürel egemenlik)

GRĒGORIOS ho Nyssēs

*Kappadokia'ya bağlı Kaisareia *335*, Postos'taki Neokaisareia ve Annesis, Nyssa/Nevşehir (piskopos) *371-°395*; arada Türkiye'de Sebaste/Sivas başpiskoposluğu, ˇAntiokheia/Antakya *379* ve Konstantinupolis *381-383/394*: Basileios ve Makrina'nın kardeşi, felsefe tarihinin öne çıkan Hristiyan ilahiyatçısı ve "kilise babası"

GRIAULE, Marcel

*Bourgogne'daki Aisy-sur-Armançon *1898*, ◊Paris, Ityop'ya'dan Sénégal'e uzanan Sudan kuşağında, ağırlıklı olarak Dogonlar arasında çalışmış saha araştırmacısı (*1931-33*), ⁺Paris *1942-°1956*: Kültürel antropolog, Dogon kabilesinin kozmolojik düşünme biçimlerini araştırmıştır (görüştüğü kişi: Ogotemmêli)

GRICE, H(erbert) P(aul)

*Birmingham *1913*, ◊⁺Oxford *1938*, ⁺Harvard *1967* ve Berkeley California *1967-°1988*: Dil analizci filozof (pragmatizm, değerler öğretisi)

GRIGOR NAREKAC'I / Gregor von Narek

*Antsevatsi/Andzewac'i *945*, °Narek *1010*: Ortaçağ Hayastan/Armenia'sının en önemli filozofu, Helen felsefesi ve patriklik yorumcusu

GROSSETESTE, Robertus

*Suffolk *1168*, ◊Lincoln, Oxford ve Paris, ⁺Oxford, ˇLincoln (piskopos) *1235*, °Buckinghamshire'daki Buckden *1253*; ˇLyon *1245*: Fransisken rahip, Helence felsefe metinlerinin Latince çevirmeni

GROTIUS, Hugo / Huigh de Groot

*Delft *1583*, ◊Leiden ve Orléans, ˇParis *1598*, ˇDen Haag *1599* ve Rotterdam *1613*, ˇLondon *1613*, ˇDordrecht'e bağlı Loevestein (hapis) *1618*, Paris *1621*, Hamburg *1632*, Paris *1635-45*, ˇStockholm *1635/1645*, °Rostock *1645*: Filozof ve hukuk kuramcısı (uluslararası hukuk)

GU Yanwu

*Suzhou'ya bağlı Kun Shan *1613*, Ming Hanedanı'nın devrilmesinin ardından sabit bir ikâmeti olmamış, en çok Nanjing ve *1657* sonrası Kuzey Zhongguo/Çin'de vakit geçirmiştir, Shandong'daki Ji'nan (hapis) *1668*, ˇBeijing, ˇShaanxi'deki Huayin *1679-82*, °Shanxi'deki Houma *1682*: Evrensel dahi, metin eleştirel "Denetlemeler ve Kanıtlar Okulu"nun (*Kaozheng Xue*) ve "uygulamalı araştırmalar" üzerine yoğunlaşmış (Yeni Konfüçyüsçü metafizikten uzaklaşan) felsefenin kurucusu

GUAMAN Poma de Ayala, Felipe

*Ayacucho'ya bağlı San Cristóbal de Suntunto *1535* (?), ˇCuzco ve Guamanga/Ayacucho, °Lima *1615* (?): "Başlangıçlarından" İspanyol fethine kadarki dönemin And bölgesi tarihçisi, İspanyol sömüreci iktidarının eleştirisi

GUAN ZI / Guan Zhong / Yiwu

*Anhui'deki Yingshang (?), ˇQufu ve Linzi, °*MÖ 645*: Qi'de yönetim reformcusu ve böylelikle "Yasa Okulu"nun (*Fa Jia*) öncüsü, aktarılanlara göre kendi adıyla anılan *Guanzi* metninin yazarı (metin yazımı *MÖ 5-1. yy.* arasında Linzi'deki *Jixia* akademisinde yapılmıştır)

GUILLAUME, James

*London *1844*, ˇVal de Travers ve ⁺Le Locle im Jura Neuchâtelois, ˇParis (göç *1879*), °Neuchâtel'e bağlı Marin *1916*: Toplumsal filozof (anarşist, enformel, komünal ve federal yapılı sosyalizm), Jura Bernois'teki Saint-Imier'de bulunan *Fédération Jurassienne*'in kurucusu *1870*, Bakunin ve Kropotkin'in ortağı ve danışmanı, Marx ve Engels'in karşıtı

GUNDISSALINUS, Domenicus / Domingo Gundisalvo / González

**1110*, ˇSegovia ve Toledo, °*1182* (?): Skolastik filozof ve Arapça felsefe metinlerinin Latince çevirmeni

GUO Shoujing

*Hebei'deki Xingtai *1231*, ˇDengfeng ve Beijing, °*1316*: Mühendis ve gökbilimci

GUO Xiang

*Henan, ˇLuoyang ve Donghai/Tancheng, °*312*: *Zhuangzi*'nin "Neo-Taocu" yorumcusu, "Karanlık Okul"un (*Xuan Xue*) temsilcisi (Buddhacı düşüncenin Taocu felsefeye getirilmesi)

GURWITSCH, Aron

*Vilnius *1901*, ◊Berlin, Freiburg, Frankfurt am Main ve Göttingen, Paris'e *1933* ve ABD'ye göç *1940*, ⁺Baltimore Maryland (*Johns Hopkins*) *1940*, Harvard *1943*, Waltham Massachusetts (*Brandeis*) *1946* ve New York *1959-73*, °Zürich *1973*: Fenomenolojist psikolog

HAECKEL, Ernst

*Potsdam *1834*, ˇMerseburg, ◊Berlin, Würzburg ve Wien, ◊+Jena *1861-°1919*; Islas Canarias'tan (Pico del Teide *1867*) Java'ya (Yogyakarta *1901*) kadar keşif gezileri: Zoolog, monist felsefe düşüncesini izleyen kalıtım kuramcısı

ḤĀFIẒ

*Şiraz *1320*, ˇİsfahan ve Yezd, °Şiraz *1388*: Öne çıkan İranlı şair (mistik ve ahlaki içerikli şiirler), Goethe tarafından alımlanmıştır

HAKUIN

*Hara (günümüzde Numazu'nun bir semti) *1685*, öğretim ve seyyahlık yılları Nihon/Japonya'nın büyük kesiminde *1702-16* (Gifu Ken'deki *Zuiungji*, Fukui Ken'deki *Jokoji*, Shikoku'daki *Shoshuji*, Echigo no Kuni'deki *Eiganji*, Nagano Ken'deki *Shojuan*), Hara (*Shoinji*) *1716-°1768*: Edo döneminin son önemli *Rinzai-Zen* Budizmi ustası (Nihon/Japonya'da Yeniçağ)

HALEVI → JUDAH HALEVI

el-ḤALLĀC

*Pers'teki Beyza'ya bağlı Tur *857*, ◊Irak'taki Vasıt ve Tüster, ˇBasra *877*, seyyah hayatı (Mekke, Huzistan, Horasan, Hindustan/Hindistan ve Türkistan), Şuş/Susa *909-11*, Bağdād *883/903-08/912-°922*: *Sūfī* mistik ve kelâmcı

HALLER, Albrecht von

Bern **1708-°1777*; ◊Biel, Tübingen, Leiden (Boerhaave'ın yanında) ve Basel (Johann Bernoulli'nin yanında), ˇLondon *1727*, ˇParis *1727*, ˇBern *1729*, +Göttingen *1736* ve ˇBern *1753* (aralarda ˇLausanne, Roche ve Aigle): Hekim, *18. yy.*'ın öne çıkan fizyologu (duyusallık ve irritasyon araştırmaları, (karşıtı La Mettrie gibi) Newton'dan etkilenerek yaşam bilimlerinde nihai bir açıklamadan agnostik biçimde vazgeçmiştir), şair

HAMANN, Johann Georg

*Königsberg *1730*, Riga *1756-59*, ˇLondon *1757-58*, Königsberg *1759-87*, ˇWarszawa *1765*, ˇMünster ve Düsseldorf *1787*, °Münster *1788*: Dil ve kültür filozofu

HAMILTON, William Donald

*Cairo *1936*, ◊Cambridge *1957*, London *1960* ve Brasil'deki Rio Claro *1963*, +London *1964*, Ann Arbor (*University of Michigan*) *1978* ve Oxford *1984-°2000*; arada Brasil ve Kongo'da saha araştırmaları: Evrim biyologu (diğerkâm davranışın genetik evrimi)

HAN Fei (ZI)

*Han'daki Zheng *MÖ 280*, ◊Lanling (?), °Xianyang *MÖ 233*: Xun Zi'nin öğrencisi, Han devletinin, İmparator Qin Shi Huangdi'nin yanına gönderdiği elçi, totaliter devlet ideolojisi "Yasa Okulu"nun (*Fa Jia*) öne çıkan filozofu

HAN Pongwan / Yongun ("Ejder Bulutu") / Manhae

*Ch'ungch'ong-namdo'daki Hongsong *1879*, ◊Inje'ye bağlı Kangwon-do ve *Paektam-sa*, ˇNihon/Japonya *1908/1910*, ˇZhongguo *1910-13*, ˇS(e)oul, °*1944*: Han'guk/Kore'de *20. yy.*'ın en önemli Buddhacı yazarı ve eğitmeni

HAN Yu

*Luoyang'a bağlı Heyang *768*, Shaozhou *777-80*, Anhui'deki Xuancheng *782-86*, ◊+Chang'an, ˇLuoyang, Kaifeng, Guangdong'daki Yangshan ve Chaozhou, °Luoyang *824*: Edebiyatçı, Liu Zongyuan ve Li Ao ile beraber "Eski Üslup Öğretisi" (*Guwen Xuepai*) destekçisi, *Buddhadharma/Fo Jia* ve *Dao Jia* karşıtı, Song döneminin Konfüçyüsçü rönesansın öncüsü

HANSON, Norwood Russell

*New York *1924*, ◊Cambridge ve Oxford, +Cambridge *1952*, Bloomington Indiana *1957* ve New Haven (*Yale*) *1963-°1967*: Bilim felsefecisi, tarihsel ve mantıksal analizi birleştirmiştir

el-ḤĀREZMĪ, Muhammed İbn Mūsā / Algorismi

*Bağdād'a bağlı Kutrubbul(?) *780*, +Bağdād *813-°850*: Gökbilimci ve öne çıkan Müslüman matematikçi, Hint rakamlarını aktaran kişi

HARIBHADRA, Syri

*Citrakuta, Chittaurgarh, ˇS(h)rimala/Bhinmal, *8. yy.*: Jaina filozofu ("Beyaz urbalı" *S(h)vetāmbara*), Güney Asya'daki felsefe hakkında genel bilgi sağlayan ilk yazar (Brahmancı felsefenin altı "görüş"e *dars(h)ana* ayrılması)

HARIVARMAN

ˇMadyama Dis(h) *3. yy.* (*?*): (Fenomenolojist ve nominalist) *Sautrāntika öğretisinin Buddhacı* filozofu, Çin *Chengshi* ve Japon *Jōjitsu* öğretilerinin temel metni olan *Satya-siddhi-s(h)āstra*'nın ("Hakikatın Kanıtı") yazarı

HARTMANN, Eduard von

Berlin **1842-°1906* (Groß-Lichterfeld); ◊Rostock: Spekülatif yaşam filozofu (bilinçsiz olanın felsefesi)

HARTMANN, Nicolai

*Riga *1882*, ◊St. Petersburg, Dorpat/Tartu ve Marburg, +Marburg *1920*, Köln *1925*, Berlin *1931* ve Göttingen *1945-°1950*: Fenomenolojist filozof (gerçekçi ontoloji, değerler etiği)

HARVEY, William

*Kent'teki Folkestone *1578*, ◊Canterbury, Cambridge *1593* ve Padova *1600-02*, London *1603-56*, °Essex'teki Hempstead, London *1657*; ˇRegensburg, Nürnberg,

Praha, Wien, Venezia, Roma ve Napoli *1636*, ⁺Oxford *1642-46*: Hekim ve anatomi uzmanı (dolaşım sistemi, embriyoloji)

HAYASHI Razan

*Kyoto *1583*, ˇSumpu/Shizuoka *1607* ve Edo (Tokugawa Şogunluğu'nda devlet memuru), °Edo *1657*: Kyoto'da *Rinzai Zen* rahibi olarak başladıktan sonra *1595-97*, "Ortodoks" Neo-Konfüçyüsçü *Zhu Xi* (*Shushigaku*) öğretisini teşvik etmiş, onu Buddhacı *Chan/Zen*'den ayırmış ve Japon tarihine yaklaştırmıştır (Şinto ve bunun dünyanın oluşumuna dair açıklamasının *kozmogoni* Konfüçyüsçü yorumcusu); Hayashi hanedanının Edo'daki özel akademisinin kurucusu *1630* (Hayashi Razan'ın torunlarından biri olan akademinin ilk müdürü Hayashi Hoko altında resmî bir Şogun akademisine dönüştürülmüştür *1691*; kapatılması *1871*)

HAYEK, Friedrich August von

*Wien *1899*, ◊Wien ve New York, ⁺London *1931*, Chicago *1950*, Freiburg *1962* ve Salzburg *1969-77*, ˇStockholm *1974*, °Freiburg *1992*: Neo-liberal iktisat filozofu

el-HAYYĀM, 'Umar/Ömer Hayyām

Nişapur **1050-°1132*, ˇSemerkand *1070*, İsfahan *1075* ve Merv *1118*: Özgür ruhlu İslâm şairi, gökbilimci ve matematikçi

HE Yan

*Nanyang *190*, °Luoyang *249*: "Karanlık Okul"un (*Xuan Xue*) "Neo-Taocu" filozofu

HEARN (Patrick) Lafcadio/Koizumi Yakumo

*Lefkada/Leukas/Santa Maura (İyonya adası) *1850*, ˇDublin *1852*, ◊Rouen *1862* ve Durham *1863-67*, ˇLondon *1867*, Cincinnati Ohio *1869*, New Orleans New Orleans *1877* ve Martinique Adası'ndaki Saint-Pierre *1887-89*, ˇYokohama *1890*, ⁺Matsue *1890* ve Kumamoto *1891*, ˇKobe *1894*, ⁺Tokyo *1896-1903*, °Tokyo'daki Okubo *1904*: Gazeteci ve yazar (Şintocu Japon yaşamını edebî yollarla aktarmıştır)

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich

*Stuttgart *1770*, ◊Tübingen (Schelling ve Hölderlin ile beraber) *1788-93*, Bern *1793* ve Frankfurt am Main'da *1797-1800* özel öğretmenlik, ⁺Jena *1801-06*, ˇBamberg *1807*, ⁺Nürnberg *1808*, Heidelberg *1816* ve Berlin *1818-°1831*; ˇHollanda *1822*, ˇPrag ve Wien *1824*, ˇParis, Bruxelles, Gent, Brugge ve Weimar *1827*: Kendi görüşünce Kant, Fichte ve genç Schelling tarafından idealize edilen tin felsefesi, doğa, tarih, sanat, din, hukuk ve bilim felsefesinin tamamlayıcısı; kendi dönemindeki araştırmalar aracılığıyla Avrupa öncesi ve Avrupa dışı kültürleri felsefî açıdan yorumlamaya çalışmıştır

HEIDEGGER, Martin

*Meßkirch *1889*, ◊Konstanz *1903*, ◊⁺Freiburg *1906*, ⁺Marburg *1923* ve Freiburg *1928-°1976*; Schwarzwald'da bulunan Todtnauberg'deki Hütte *1923*, ˇHeidelberg *1922*, ˇBerlin *1917/1933* ve Leipzig *1933*, Tuna Vadisi'nin üst kısımlarında bulunan Burg Wildenstein'da öğretmenlik *1944-45*, eğitim yasağı uygulanması *1945-51*, ˇBremen *1949*, ˇMünchen *1950/1953*, ˇDarmstadt *1951*; yurtdışı seyahatleri: Davos *1929*, Amsterdam *1930*, Roma *1936*, Zürich *1936/1959-69* (Zürich'e bağlı Zollikon'da M. Boss ile beraber varoluşçu analiz seminerleri), Paris ve Normandie'de Cérisy-la-Salle *1955*, Aix-en-Provence *1958*, Wien *1958*, Athenai *1962/1967*, Avignon'a bağlı Le Thor *1966/1968/1969* ve İsviçre, Amriswil *1968*: Öne çıkan fenomenolojist varoluşçu filozof, ilerleyen dönemlerde "Sein"i [Varlık] giderek artan oranda nazımla anlatan mistagog (antropoloji ve teknik eleştirisi, nasyonalsosyalizmin fark edilmemesi)

HEISENBERG, Werner

*Würzburg *1901*, ◊München, ◊⁺Göttingen ve København, ˇHelgoland *1925*, ⁺Leipzig *1927*, Berlin *1941*, Göttingen *1946* ve München *1955-°1976*; ˇStockholm *1932*, ˇCambridge'e bağlı Farın Hill (hapis) *1945*, ⁺Cambridge *1955* ve Saint Andrews *1955-56*: Kuantum fizikçisi (belirsizlik ilkesi *1927*, genelgeçer bir alan kuramı oluşturma çabası)

HELMHOLTZ, Hermann von

*Potsdam *1821*, ◊Berlin *1838*, Potsdam (askerî hekim) *1843*, ⁺Königsberg *1849*, Bonn *1855*, Heidelberg *1858* ve Berlin *1871-°1894*: Fizyolog, fizikçi, epistemoloji ve bilim filozofu, *19. yy.*'ın öne çıkan filozof-bilimadamı

HELOISSA/Heloïse

*Paris *1101*, ◊Argenteuil ve Paris *1117-18*, Argenteuil Manastırı *1118* ve Nogent-sur-Seine'e bağlı Quincey'deki Le Paraclet *1129-°1164*: Abaelardus'un öğrencisi, sevgilisi ve (tarihsel olarak kanıtlanmamış) mektup arkadaşı *1117-18*

HELVÉTIUS, Claude-Adrien

*Paris *1715*, Orne'deki Rémalard'a bağlı Château de Voré *1751-°1771*; ˇLondon *1764* ve Potsdam *1765*: Aydınlanma filozofu ("duyusalcı Materyalizm"); Paris'te ve kocasının ölümünün ardından Auteuil'de salon işleten Madame Anne Catherine de Ligneville ile evliydi

HEMACANDRA/Candradeva

*Gücerat'taki Dhandhuka *1088*, ˇAnahilapataka, °Gücerāt *1172*: Jaina bilgini (Sanskrit ve Prakrit gramerleri, Jainadharma ve Jaina etiği öğretmeni)

HEMPEL, Carl Gustav

*Berlin'deki Oranienburg *1905*, ◊Göttingen, Heidelberg, Berlin ve Wien, *1934*'te Bruxelles üzerinden ABD'ye göç, +Chicago *1937*, New York *1939*, New Haven Connecticut (*Yale*) *1948*, (Harvard *1953-54*), Princeton *1955*, Yeruşalayim *1974*, Berkeley California *1975/1977* ve Pittsburgh Pennsylvania *1976-85*, °Princeton *1997*: Bilim felsefecisi

HENRICUS GANDAVENSIS / Hendrik van Gent

*Gent, +Paris, Brugge ve Tournai, ˇLyon *1274*, °Tournai *1293* (?): Filozof ve ilahiyatçı

HĒRAKLEITOS

Ephesos **MÖ 550-°485* arası: Öne çıkan İyonyalı filozof (varlıkların dinamik ve zıtlıklar tarafından belirlenen düzeni)

HERBART, Johann Friedrich

*Oldenburg *1776*, ◊Jena, Bern'deki Interlaken'de özel öğretmen (Burgdorf'ta J. H. Pestalozzi ile temas) *1797* ve Bremen *1800*, ◊+Göttingen *1802*, +Königsberg *1809* ve Göttingen *1833-°1841*: Kant eleştirel gelişim fizyologu ve eğitim filozofu

HERDER, Johann Gottfried

*Mohrungen/Morąg *1744*, ◊Königsberg *1762*, Riga (okul öğretmeni) *1764-69*, ˇHollanda, Fransa ve Batı Almanya *1769/1770* (Den Haag, Nantes, Paris, Straßburg, Hamburg, Darmstadt) ve İtalya *1788-89*, ˇBückeburg *1771* ve Weimar *1776-°1803*: Dil, kültür ve tarih filozofu

HERMĒS TRISMEGISTOS ("Üç Kez Büyük")

Efsanevi Mısırlı bilge ve *Corpus Hermeticum*'da derlenmiş Yeni Platoncu gnostik yazıların yazarı (metin redaksiyonu *2.* ile *5. yy.* arası); gnostik görüşe göre Mısır yazısının yaratıcısı Kral Thoth'un kendisi, Yahudi ve Hristiyan aktarımına göreyse Musa'nın çağdaşı (*MÖ 13. yy.*)

HĒRODOTOS

*Halikarnassos (baba tarafından Karya asıllı) *MÖ 484*, Samos *MÖ 465-60* arası, Halikarnassos, Athenai ve Thurioi; araştırma seyahatleri için Anadolu ve Hellas'ı gezmiş, Trak ve İskit bölgelerine (Apollonia, Hebros ve Rhodope üzerinden Olbia), Babylon'a (İskenderun'a bağlı Myriandros ve Karkemiş üzerinden), Aigyptos'a (Naukratis'ten yola çıkarak Buto, Sais, Papremis, Busiris, Bubastis, Heliupolis, Memphis, Moeris/Fayyum, Hermupolis, Abydos ve Thebai üzerinden Elephantine/Asvan'a kadar), Tyros ve Kyrene'ye gitmiştir; °Thurioi (ya da Athenai?) *MÖ 424*: Önemli vakanüvis ve etnograf (Avrupa ve Asya, Hellas ile Aigyptos arasındaki ilişkinin kutuplaşmış tasviri)

HĒROPHILOS

*Bithynia'daki Chalkedon *MÖ 330*, ◊+Kos, +Aleksandreia, °*MÖ 250*: Hekim, Erasistratos ile beraber "Eski Dünya"nın batısında tıbbi anatomi ve nörolojinin kurucusu olarak kabul edilir

HERTZ, Heinrich

*Hamburg *1857*, ◊München ve Berlin, +Kiel *1883*, Karlsruhe *1885* ve Bonn *1889-°1894*: Fizikçi (mekanik, elektromanyetizma), doğa ve bilim filozofu

HERZEN, Alexander / Aleksandr Ivanovich Gercen

*Moskva *1812*, Perm', Viatka/Kirov ve Vladimir'e sürülmüştür *1835-36*, ˇMoskva *1836*, St. Petersburg *1840*, Novgorod *1841*, Moskva *1842*; Batı Avrupa'ya iltica *1847*: ˇParis *1848*, Geneve *1849*, Nizza/Nice *1850*, London *1852*, Geneve ve Bruxelles *1865-70*, °Paris *1870*: Sosyal ütopyacı yazar ve filozof; Rusya'da "Batıcılar"ın sözcüsü, sürgünde Rus geleneğine bağlı komünitarizmin teşvikçisi olmuştur

HĒSIODOS

*Boiotia, ˇHelikon, ˇEuboia adasındaki Chalkis, *MÖ 8.-7. yy.* arası: Dünyanın oluşumuna dair yarı mitolojik bir açıklamanın (Güneybatı Asya referanslarına göre) ve insan emeği ve hakkaniyet üzerine didaktik bir şiirin yazarı; kendini adıyla tanıtan ve ilhama dayanan metninin inandırıcılığını temin eden en eski Helen şairi → Kabti-ili-Marduk

HESSE, Hermann

*Württemberg eyaletindeki Calw *1877*, ◊Maulbronn, ˇTübingen, Basel, Bodensee gölü kıyısındaki Gaienhofen (arada Güney Asya seyahati *1911*, sağlık sebepleriyle Sri Lanka'da yarıda kesilmiştir), Bern'e bağlı Ostermundigen, Zürich ve Lugano'ya bağlı Montagnola *1919-°1962*; ˇStockholm *1946*: Yazar, Asya bilgeliğinin edebî elçisi

HESSEN, Sergei Iosifovich

*Ural'daki Syktyvkar *1887*, ◊St. Petersburg ve Freiburg, +Petrograd *1914-23* ve Tomsk *1917-21*, Berlin ve Praha'ya göç, +Warszawa (başta özgür, ardından yer altı üniversitesi) *1935* ve Łódź *1945-°1950*: Yeni Platoncu filozof (felsefi pedagoji ve siyasi felsefe)

HILBERT, David

*Königsberg *1862*, ◊Heidelberg, +Königsberg *1886* ve Göttingen *1895-°1943*; ˇParis *1900*: Matematikçi (aksiyomatik, formalizm)

HILDEGARD VON BINGEN

*Pfalz bölgesindeki Alzey'e bağlı Bermersheim *1098*, ˇNahe üzerindeki Disibodenberg manastırı *1106* ve Bingen'e bağlı Rupertsberg *1150-°1179*: Kadın manastır yöneticisi, hekim, doğa bilimci, mistik şair ve düşünür

HIPPIAS

*Elis *MÖ 460*, ⁺Athenai, ˇSparte ve Olympia, °*MÖ 390*: Matematik tarihçisi ve sofist filozof ("Yasa"/"-Konvansiyon" (*nomos*) ile "Doğa"nın (*physis*) ayrılması, iki Platoncu diyalogun başkişisi

HIPPOKRATĒS, Khioslu

*Khios, ˇAthenai, *MÖ 5. yy.*: Önemli Helen matematikçilerin en eskisi (geometrinin sistematikleştirilmesi)

HIPPOKRATĒS, Kōslu

*Kos *MÖ 460*, °Larisa (?) *MÖ 370*: Tecrübeye dayalı bilim olarak tıbbın "Eski Dünya"nın batısındaki kurucusu, tıp hekiminin ideal figürü

HŌ Nansŏrhŏn

*Kangnung *1563*, ˇ°S(e)oul'e bağlı Kwangju *1589*: Han'guk/Kore'nin en önemli kadın şairlerinden

HO Xuan Huong

*Ha Nôi'ye bağlı (ailesi Quynh Dôi'den gelmekteydi) *18. yy.*, ◊Thang Long/Ha Nôi, °*19. yy.*: Viêt Nam'daki önemli kadın şair (Konfüçyüsçü ve Buddhacı ahlak ve toplum düzeninin eleştirisi)

HOBBES, Thomas

*Wiltshire'daki Malmesbury'ye bağlı Westport *1588*, ◊Oxford *1602* ve Cambridge *1608-10*, Hardwick Hall, Chatsworth House, Welbeck Abbey ve London'da aralıklarla Cavendish ailesinin (Earls of Devonshire) özel öğretmeni *1608-79*, ˇOxford'a bağlı Great Tew (*Tew Circle*), ˇFransa (Paris: Mersenne ve Gassendi ile temaslar) ve İtalya (Roma, Firenze, Arcetri'de Galilei'yi ziyaret *1636*) *1610-15/1629-30/1634-37*, Paris'te mülteci *1640-51* (ˇMontauban *1646-47*; Descartes ile görüşmeler *1648*), °Hardwick Hall *1679*: Liberal düşünceci ve ampirik filozof (mekanikçi fizik, duyusal ve bireysel psikoloji, toplumsal sözleşme kuramcısı ve mutlakçı devlet öğretisi)

HOLBACH, Paul-Henri Thiry d'/Paul Heinrich Dietrich

*Pfalz bölgesindeki Landau'ya bağlı Edesheim *1723*, ◊Paris *1731* ve Leiden *1744*, Val-de-Marne'deki Château de Grandval ve Paris *1749-°1789*: Doğa filozofu (ateist Materyalizm), *Encyclopédie*'nin yazımına katılmıştır

HOMĒROS

*Smyrna/İzmir (?), ˇKhios (?), ˇTroia *MÖ 720* (?), °Ios (?), *MÖ 8. yy.*: Seyyah ozan, aktarılanlara göre *İlyada* ve *Odysseia*'nın yazarı; Yeniçağ'a dek "Paganizmin ilk yazarı" ve "tüm Helen felsefelerinin kaynağı" (Vico *1725*) kabul edilmiştir

HŌNEN

*Okayama Ken'deki Inaoka *1133*, ◊⁺Hieizan, ⁺Kyoto, Tosa ve Shizuoka Adası'ndaki Komazu (sürgün) *1207-11*, °Kyoto *1212*: Nihon/Japonya'da Buddhacı "Saf ülke" (*Sukhavatī/Jingtu/Jōdo*) *öğretisinin kurucusu* ("Saf ülke"ye, "Bilgelerin Yolu"ndan (*nembutsu*) değil, Amida Buddha'nın çağrısı üzerinden erişmek gerekir)

HORKHEIMER, Max

*Stuttgart (Zuffenhausen) *1895*, ˇParis, London ve Bruxelles, ◊München, Frankfurt am Main ve Freiburg *1919-22*, ⁺Frankfurt *1923-33/1949-59*, *1933*'te Genève ve Paris üzerinden New York'a göç *1934* ve Los Angeles'teki Pacific Palisades'e yerleşim *1940-49*, ⁺Chicago *1954-59*, ˇLugano'daki Montagnola *1959*, °Nürnberg *1973*: Adorno ile beraber toplum ve kültür eleştirel "Frankfurt Okulu"nun öncülerinden ("araçsal aklın eleştirisi")

HÖLDERLIN, Friedrich

*Lauffen am Neckar *1770*, ˇNurtingen ve ˇStuttgart (birden fazla), ◊Denkendorf, Maulbronn ve Tübingen (Hegel ve Schelling ile beraber), ˇWeimar ve Jena (Schiller ile) *1793-95*, Frankfurt am Main ("Diotima" karakteri Susette Gontard ile arkadaşlık) *1796* ve Bad Homburg *1798-1800/1804-06*, ˇİsviçre'deki Hauptwil *1801* ve Bordeaux *1802*, Tübingen *1806-°1843*: Şair ve "Alman İdealizmi" filozofu

HU Hong

*Fujian'daki Chongan *1106*, ⁺Hunan'daki Heng Shan, °*1161*: Filozof, Yeni Konfüçyüsçü Hunan okulunun kurucusu

HU Shi

*Anhui'deki Jixi *1891*, ◊Shanghai *1904*, Ithaca New York (*Cornell*) *1910* ve New York (*Columbia*) *1915-17*, ⁺Beijing *1917-37* ve Shanghai *1927-30*, ˇABD ve Avrupa *1926-27/1937-38*, ˇWashington DC *1938-46*, ⁺Beijing *1946*, New York *1948* ve Taibei *1958-°1962*: Dewey'in pragmatik felsefesinin aracısı, edebiyatta konuşma dili kullanımının ve felsefe tarihyazımının revizyonunun destekçisi (destansı ögelerin silinmesi ve yöntembilimsel unsurların öne çıkarılması)

HUANG DI ("Sarı İmparator")

Han Çinlilerinin efsanevi atası (*MÖ 3. binyıl*) ve Taocu (felsefe ve tıp içerikli) metinlerde yer alan edebî figür, kabul edilen defin yeri: Huang Ling

HUANG Zongxi

*Yuyao *1610*, ˇBeijing *1623* ve Nanjing *1630-41*, ˇHangzhou, Shaoxing (*Zhengren* Akademisi), Ningbo (*Fan kütüphanesi*) ve Suzhou'ya bağlı Kun Shan (*Xu-Qianxue* kütüphanesi), Yuyao *1650-°1695*: Wang Yangming geleneğinden ilerleyen filozof, Ming hanedanının vakanüvisi ve gerek bu dönemdeki gerekse

öncesindeki Tuan ve Song dönemlerinin Konfüçyüsçü felsefesinin tarihyazarı, "Doğu Zhejiang Okulu" *Dong-Zhejiang Xue*'nun tarihyazımının ve sistematik (ve coğrafya odaklı) felsefe tarihi yazımının Zhongguo/Çin'deki kurucusu

HUI Dong

*Suzhou *1697*, ˇGuangzhou, Suzhou *1731* ve Yangzhou *1754-57*, °*1758*: Filozof, Han dönemini metinlere dayanarak inceleyen "Han Okulu" (*Han Xue*) içerisindeki Wu ya da Suzhou öğretilerinin kurucusu

HUI Shi

*Song, ˇDaliang, *MÖ 4. yy.*: Yönetici, "Adlar Okulu" (*Ming Jia*) filozofu (mantık, diyalektik, bilgicilik), pasifist, Zhuang Zi'nin edebî karşıtı

HUINENG / Caoxi Huineng

*Lingnan'daki Xinzhou *638*, ˇNanhai/Guangzhou, ◊Qizhou'ya bağlı Huangmei Shan üzerinde bulunan *Dongshan Si*, +Sihui ve Guangzhou, °Caoxi *713*: Barbar menşeli (?) okuma yazması olmayan şahıs, *Chan/Zen*'in "Güney Okulu"nun (*Nan-Zong*) kurucusu (dogma metni: *Tan Jing*/"Basıkbiçim Sutrası", "ani uyanma" (*dunwu*) öğretisi)

HUIYUAN

*Shanxi'deki Yanmen *334*, ◊Luoyang ve Hebei'deki Heng Shan, ˇYe'ye bağlı Qiankou Shan, Henan'daki Luhun, Jiangling, Xiangyang ve Lu Shan (*Longquan Si* ve *Donglin Si*) *381-°417*: Buddhacı "Saf ülke" (*Jingtu/Jōdo*) *öğretisinin kurucusu,* (Tao Qian ve Lu Xiujing ile beraber) "Kaplan Vadisinin Üç Kahkahası"ndan (*Huxi San Xiao*) biri

HUIZINGA, Johan

*Groningen *1872*, ◊Leipzig *1895-97*, +Groningen *1905* ve Leiden *1915-41*, °Arnhem'e bağlı De Steeg *1945* (Nazi hapishanesi); ˇABD *1926*: Kültür tarihçisi

HUMBOLDT, Alexander von

*Berlin *1769*, ◊Frankfurt an der Oder, Göttingen, Hamburg ve Freiberg, ˇFranken (Ansbach, Bayreuth, Coburg, Bayreuth'a bağlı Gefrees) *1792*, ˇJena ve Wien *1797*, ˇParis *1798/1804/1807-27*, ˇRoma ve Napoli (Vesuvio) *1805*, Berlin *1827-°1859*; Avrupa'da araştırma gezileri *1790-1805*, Madrid *1798-99* ve Tenerife üzerinden Güney Amerika'ya (Los Andes ve Cuba, dönüş seyahati México üzerinden *1803*, Philadelphia, Pennsylvania ve Washington DC *1804*) *1799-1804* ve St. Petersburg, Moskva ve Kazan' üzerinden Sibir' (Altay) ve Orta Asya'ya (Astrahan) dönüş *1829*: Coğrafyacı ve bilim tarihçisi, Wilhelm von Humboldt'un kardeşi

HUMBOLDT, Wilhelm von

*Potsdam *1767*, ˇBerlin, ◊Frankfurt an der Oder ve Göttingen, ˇJena *1794-97*, ˇParis *1789/1797-1801/1813-14/1828*, ˇKönigsberg *1809*, ˇBerlin'e bağlı Tegel, Mansfeld'e bağlı Burgorner ve Thüringen bölgesinde yer alan Nordhausen civarındaki Auleben'in yanı sıra Schlesien'deki Grottkau/Grodkow'a bağlı Ottmachau/Otmuchow (inziva yerleri), Almanya içinde sayısız seyahat (Mainz, Düsseldorf, Mannheim, Stuttgart, Erfurt, Weimar, Lübeck, Holstein'daki Eutin, Hamburg, Dresden) ve Batı Avrupa (Paris, Zürich, Prag, Madrid, Toledo, Cordoba, Sevilla, Cadiz, Granada, Barcelona ve Euskal Herria/Pais Vasco), Roma'da diplomatik görev *1802-08*, Wien *1810-15*, Prag *1813*, Paris *1814-15* ve London *1817-18*, Berlin'e bağlı Tegel *1819-°1835*: Eğitim siyasetçisi, dil ve kültür bilimi uzmanı

HUME, David

Edinburgh **1711-°1776*, ˇTaşra ikâmeti Ninewells, Fransa (*Treatise of Human Nature*'ı yazmak için La Flèche'e çekilmiştir) *1734-37*, İngiltere (London) ve İskoçya (Edinburgh ve Ninewells) arasında sürekli değişen ikâmetler, ˇWien ve Torino (kançılarya sekreteri) *1748*, Paris (elçilik müsteşarı) *1763-66* (Rousseau ile beraber London'a dönüş): (Başarılı) tarihyazarı ve (yaşadığı süre boyunca kısıtlı başarılar elde etmiş) filozof (akademik ünvanı olmadan), fenomenolojist psikolog, ahlak ve din filozofu olarak yön gösterici bir rol üstlenmiştir

ḤUNEYN İBN İSḤĀK / Ioannitius

*Hire *808*, ◊Cündişapur ve Basra, Konstantinupolis'e (ve el-İskenderiyye?) yapılan araştırma seyahatleri, °Bağdād *873*: Süryani-Nesturi hekim ve filozof (mantık ders kitabı), Helen yazarları Süryanice ve Arapçaya çevirmiş en ünlü çevirmen

HUSSERL, Edmund

*Proßnitz/Prostějov *1859*, ◊Olmütz, Leipzig (Masaryk ile beraber), Berlin (Weierstraß'ın yanında matematik eğitimi), Wien (Brentano'nun yanında) ve Halle (Stumpf'un yanında), +Halle *1887*, Göttingen *1901* ve Freiburg *1916-28*, London'da sunumlar *1922*, Amsterdam *1928*, Paris ("Kartezyen Meditasyonlar") *1929*, Wien ("Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe") *1935* ve Prag *1935*, °Freiburg *1938*: Filozof, fenomenoloji hareketinin kurucusu

HUTCHESON, Francis

*Ulster'deki Saintfield'e bağlı Drumalig *1694*, ˇArmagh, ◊Ulster'deki Killyleagh ve Glasgow, +Dublin *1719* ve Glasgow *1729-46*, °Dublin *1746*: Ahlak filozofu (*moral sense*), Reid ile beraber *Scottish (common sense) Philosophy*'nin kurucusu

HUXLEY, T(homas) H(enry)

*London'a bağlı Ealing *1825*, ◊London, Rattlesnake gemisiyle Avustralya ve Yeni Gine arasında araş-

tırma seyahatleri *1846-50*, ˇSydney *1847*, London *1850-1895*, °Sussex'teki Eastbourne *1895*; ˇOxford *1859/1893/1894*, ˇNew York *1876*: Evrim kuramcısı ve popüler filozof

HUYGENS, Christiaan

Den Haag **1629-°1695*; ◊Leiden ve Breda, ˇParis *1655/1660/1665-81*, London *1661/1663-64/1688-89*: Matematikçi ve fizikçi (ışığın dalga kuramı, sarkaçlı saat), Hollanda'da Descartes, Paris'te Pascal ve Leibniz, London'da Boyle ve Newton ile temaslar

HYECH'O / Huichao

*Silla (ya da ailesi Zhongguo/Çin'deki Silla menşeli) *704*, ◊Guangzhou, Kampuchea üzerinden Güney ve Orta Asya'ya seyahatler: ˇBuddha Gaya, Rajagriha, Varanasi, Sarnath, Vais(h)alī, Kus(h)inagara, Kapilavastu, S(h)ravasti ve Kuzeydoğu Hindistan'daki Kanyakubja, Güney Hindistan'daki *Cālukya*'nın başkenti Vatapi/Badami (ya da Andhra Des(h)a?'daki Vengi), Batı Hindistan'daki Valabhi, Jalandhara, Keşmir, Ladakh, Gilgit Bölgesi, Gandhara (Purushapura'ya bağlı başkent Pushkaravati), Udyana, Lampaka, Kapis(h)i ve Güney Asya'nın kuzeybatısındaki Bamiyana, Baktra, Semerkand, Fergana, Kaşi/Kaşgar ve Orta Asya'daki Kuça/Kuçar, ˇChang'an, °Wutai Shan *780* (?): Güney ve Orta Asya'nın en önemli Koreli hacısı ve araştırma seyyahı (seyahatnamesinin tekrar bulunması *1908*'de Dunhuang'da); Vajrabodhi'nin çeviri asistanı

HYPATIA

Aleksandreia **370-°415*: Bilinen en eski ünlü kadın matematikçi, Yeni Platoncu filozof

IAMBLIKHOS / Ya-mliku

*Khalkis/Kinnesrin *240*, ˇPalaistine'deki Kaisareia ve Roma, +Antiokheia'daki (?) Daphne ve Apameia, °*325*: Porphyrios'un öğrencisi ve Yeni Platoncu felsefenin Suriye dalını kuran kişi

IKKYŪ Sōjun

*Kyoto'ya bağlı Saga *1394*, ◊Kyoto ve Omi'ye bağlı Katata, ˇSakai, Osaka ve Kyoto, Takigi köyündeki Shuonan (günümüzde Kyoto sınırlarında bir semt olan Tanabe Machi) *1456-°1481*: Eksantrik *Zen* rahibi ve şairi (*Zen* ideallerinin sanat ve edebiyata dâhil edilmesi)

IL'IN, Ivan Aleksandroviç

*Moskva *1882* (+*1909-22*), ◊Almanya (Heidelberg, Freiburg, Gottingen, Berlin), İtalya ve Fransa *1910-12*, Rusya'dan sınır dışı *1922*, +Berlin *1923* ve ˇZürich *1937-°1954*: Filozof (hukuk, ahlak ve din felsefesi)

IMANISHI Kinji

Kyoto **1902-°1992*: Zhongguo/Çin'de araştırma ikâmetleri (Ilin'deki Chongchun, Nei Menggu'daki Da Xinggan Lin ve Çin Seddi'nin Hebei bölgesindeki Zhangjakou) *1938-39/1944-46*, Micronesia (Ponape) *1941*, Nepal (Annapurna ve Manaslu) *1952-53*, Keşmir (Hunza Valley) *1955*, Tanzania (Mahale Mountains) *1961-62*, ˇAfrika, Avrupa ve ABD: Ekolojik ve sosyolojik odaklı davranış araştırmacısı, "kültür primatolojisi"nin öncüsü ("Doğa öğretisi" *shizengaku*)

IMHOTEP / Imuthēs

*ˇIunu, ˇ°Memphis, *MÖ 27. yy.* (ilk yarısı): Adıyla bilinen ve tarihlendirilebilen en eski "bilge", (güneş tanrısının) başrahibi, mimar, ilerleyen yıllarda kâtiplerin hamiliğine ve tıp tanrısına (Asklepios) adanmıştır

INGARDEN, Roman

Kraków **1893-°1970*, ◊Lwów, Göttingen, Wien ve Freiburg, ˇKolskie, Lublin, Warszawa ve Toruń, +Lwów *1924* ve Kraków *1945*; ˇFreiburg *1927-39*, Marburg ve Paris *1927-28*, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika *1957-69*: Fenomenolojist filozof (gerçekçi ontoloji, estetik)

INGEN → YINYUAN

IŌANĒ PETRIC'I

**1050*, ◊Konstantinupolis, ˇBulgaristan'daki Petritzos/Bachkovo manastırı, °Gelati *1126*: (Yeni Platoncu fikirlerden ilham almış) Sakartvelo/Gürcistanlı ünlü filozof, Helen felsefesini Gürcüceye çevirmiştir

IOANNES DACUS

*Dacia/Danmark ya da Güney İsveç, ◊Lund ve/ya da Roskilde, ◊+Paris, *13. yy.*: Dil filozofu

IŌANNĒS DAMASKĒNOS

*Damaskos *670*, Yeruşalayim (*Mar Saba* manastırı) *700-°750*: Hristiyan ilahiyatçı ve filozof, "Şark kilise babalarının" sonuncusu

IOANNES HISPANUS

ˇToledo *12. yy.*: Arapçadan Latinceye çeviriler yapmış kişi, İbn Daud/Avendauth ile karıştırılır

IOANNES a Sancto Thoma / João de São Tomás / Juan de Santo Tomás

*Lisboa *1589*, ◊Coimbra ve Leuven, ˇMadrid, +Alcalá *1613-43*, °Fraga de Aragón *1644*: Thomas Aquinas geleneğinde çalışmış filozof ve ilahiyatçı

ISAIAH ve DEUTERO-ISAIAH / İşāya ve İkinci İşāya / Yēşa'yahū / Ēsaias / Isaias

Yeruşalayim *MÖ 8. yy.* ve Babil *MÖ 6. yy.*: Tarihsel öneme sahip Musevi peygamberler (dinî geleneğin spiritüelleştirilmesi, mitosluktan çıkarılması ve ahlâkileştirilmesi)

ISIDORUS DE SEVILLA

*Cart(h)agena (?) *560*, °Sevilla *636*: Başpiskopos *600*, Latin kökenli "kilise babaları"nın sonuncusu, Latin Ortaçağı üzerinde geniş etkisi olan ansiklopedi bilgini

ISOKRATĒS

Athenai **436* ile °*338*; ◊Larisa (?): Antik retorik okulunun kurucusu ("genel eğitim")

ISRAELI, Isaac Ben Solomon / Ebū Ya'kūb Isḥāk İbn Süleymān / Isaac Iudaeus

*Mısr *855*, Kayrevan *905-°955*: Musevi hekim (oftalmoloji, farmakoloji) ve Yeni Platoncu fikirlerden ilham almış filozof (Constantinus Africanus tarafından Latinceye çevrilmiştir)

ITŌ Jinsai

Kyoto'daki Horikawa Ku **1627-°1705*: Öne çıkan Konfüçyüsçü filozof; Yeni Konfüçyüsçü spekülasyondan, *Kong Zi* ve *Meng Zi* gibi klasik eserlerin içeriğine ve pratik kavrayışına dönüş anlamına gelen restoratif ve yenilikçi "Eski Anlamlar Okulu"nun (*Kogigaku* ya da diğer adıyla *Horikawa Gakkō*) kurucusu

IUBA (II)

**MÖ 50*, ˇIol, ◊Roma, °+*23*: Moritanya kralı, coğrafyacı ve etnograf

IULIANOS

ˇSyria *2. yy.*: Roma ordusunda asker, "Keldânî Kehanetleri"nin (*Chaldaika logika*) derleyicisi (Yeni Pythagorasçı ve Yeni Platoncu menşee sahip kozmoloji ve psikoloji öğretisi, Babil'den gelen "Tanrı sözleri" olarak anılmıştır)

IULIANUS, Salvius

*Hadrumetum ya da Pupput (Hadrumetum ile Carthago arasında) *107* (?), ˇRoma, ˇAegyptus *130-31*, ˇGermania Inferior *151-52*, Hispania Cisterior (Tarragona) *161-64* ve Africa Proconsularis (ˇCarthago, ˇHadrumetum ve Pupput) *167-68*, °Roma *170*: Öne çıkan (Stoa felsefesi eğitimi almış) Romalı hukuk bilgini (Temel ilkeler olarak "hakkaniyet" (*aequitas*) ve "fayda"yı (*utilitas*) seçmiştir)

IXTLILXOCHITL / Fernando de Alva

*Teotihuacán (annesi Texcoco asıllı bir soylu aileden gelmektedir) *1575*, ◊Santa Cruz de Tlatelolco, °Texcoco *1650*: México ve çevre bölgelerin tarihçisi, Columbus öncesi kanunlardan (*Codices*) ve çevirilerinden faydalanmıştır

İBN 'ADĪ, Yaḥyā'

*Irak'taki Takrit/Tikrit *893*, Bağdād *900-°974*: Yakubi Hristiyan ve el-Farabi'nin öğrencisi; filozof ve Helen bilimini Bağdād'a taşıyan kişi

İBNÜ'L-'ARABĪ

*Mürsiye *1165*, İşbîliye *1173-94*, ˇel-Meriyye/Almeria, Tunis, Fas, Kurtuba, el-Kahire, el-Kuds, Mekke, Bağdād, Kuniya/Konya, ˇMalatya *1216* ve Dimaşk/Şam *1230-°1240* Haleb: Öne çıkan *sūfī* mistik, şair ve düşünürü

İBN BĀCCE / Avempace

*Sarakusta/Zaragoza, ˇBelensiyye, ˇİşbîliye, ˇGırnata, ˇVahran/Oran, °Fas *1139*: Müslüman hekim, hukukçu ve filozof *feylesūf*, Helen-İslâm felsefesini el-Endelüs'e (Endülüs) taşıyan kişi

İBNÜ'L-BAYṬĀR

*Malaga *12. yy.*, ◊İşbîliye, ˇMağrib *1220*, Anadolu ve el-Kahire, °Dimaşk/Şam *1248*: Botanikçi ve farmakolog

İBN DAVUD, Abraham / Abraham Ben David Halevi / Avendauth

*Kurtuba *1110*, ˇel-Yussāne/Lucena, Toledo *1150-°1180*: Musevi hekim, gökbilimci, Aristotelesçi geleneğe bağlı tarihyazarı ve filozof (sıklıkla çevirmen Ioannes Hispanus ile karıştırılır)

İBN EZRA, Abraham / Abraham Iudaeus

*Aragon'daki Tutila/Tudela *1089*, ˇKurtuba ve el-Yussāne/Lucena, Kuzey Afrika seyahatleri; İtalya *1140-47* (Roma, Lucca, Mantua, Verona), Fransa *1147-58* (Narbonne, Provence bölgesindeki Beziers, Rouen, Paris'e bağlı Dreux), ˇLondon *1158*, ˇNarbonne *1161*, °Aragon'a bağlı Calahorra *1167*: Musevi şair, İncil yorumcusu ve İslâmi-Yeni Platoncu fikirlerden ilham almış filozof

İBN EZRA, Moses Ben Jacob

*Gırnata *1055*, ◊el-Yussāne/Lucena, ˇGırnata, ˇKurtuba, °Castilla *1135* (?): Musevi şair, İncil yorumcusu ve İslâmi-Yeni Platoncu fikirlerden ilham almış filozof

İBN CEBÎRÛL, Solomon / İbn Jabīrūl / Avicebron

*Malaga *1020*, ◊Sarakusta/Zaragoza, Gırnata, °Belensiyye *1058*: Musevi şair, İncil yorumcusu ve İslâmi-Yeni Platoncu fikirlerden ilham almış filozof; el-Endelüs'teki senkretist Yahudi-İslâm-Hristiyan kültürlerin öne çıkan temsilcisi

İBN HALDŪN

*Tunis *1332*; sıklıkla değişen ikâmetler: ˇBicaye *1352*, Fas *1354-62*, Gırnata *1362*, İşbîliye *1364*, Biskra *1366*, Fas *1372*, Tilimsan *1375*, Kal'atü İbn Selame *1375*, Tunis *1378* ve el-Kahire *1382-°1406*; ˇMekke, ˇDimaşk/Şam *1400-01*: İslâm hukuk âlimi [*fakīh*] ve hâkim [*kādī*], diplomat ve tarih sosyolojisinin öncüsü; Osmanlı İmparatorluğu'nda *16.-18. yy.*'da alımlanmıştır, ilk Türkçe çevirisi *18. yy.*'da, bir Avrupa dilineyse (Fransızca) *1858*'de Paris'te yapılmıştır

İBN HAZM

*Kurtuba *994*, ˇel-Meriyye/Almeria *1013*, el-Endelüs'teki Hisnu'l-Kasr *1016*, Gırnata *1020*, Şatibe/Jativa *1021*, Kurtuba *1023* ve Huelva'daki Manta Lisham/Casa Montija *1031-°1064*: Müslüman şair, hukuk âlimi [*fakīh*] ve hermenötik ilahiyatçı [*mütekellim*] (*Ẓāhiriyye*)

İBNÜ'L-HEYSEM / Alhacen

*Basra *965*, el-Kahire *996-°1039*: "Eski Dünya"nın batısında "Ortaçağ"da döneminin ilerisindeki doğa bilimci (optik ve tıp, deneysel fizik, matematik ve felsefe kuramlarını birleştiren öncü)

İBN MĀSEVEYH, Ebū Zekeriyyā' / Mesue

*Cündişapur, °Bağdād *857*: Hekim, tıp ders kitabı yazarı ve Helen dilinde yazılmış bilim metinlerinin Arapça çevirmeni

İBN MESERRE

*Kurtuba *883*, ˇMaşrık *888* ve Sierra de Cordoba (yerleşim) *912-°931*: Karşılaştırmalı dinbilimci, *Mu'tezile* kelâmı, Helen-İslâm felsefesi ve *sūfī* mistisizmini el-Endelüs'e getiren ilk kişi

İBN MİSKEVEYH

Reyy **932-°1030*: İslâm filozofu *feylesūf* (etik) ve tarihçi

İBNÜ'L-MUKAFFA'

*Pers'teki Cur/Firuzabad *720*, ˇKirman ve Kufe, °Basra *756*: Şair, *Pancatantra* fabllarını Pehleviceden Arapçaya çevirmiştir (*Kelīle ve Dimne*), Aristotelesçi mantıkçı

İBN RÜŞD / Averroës

*Kurtuba *1126*, ˇİşbîliye (*kādī*) *1169*, Kurtuba *1171-79/1184-95*, el-Yussāne/Lucena (sürgün) *1195* ve Marrākuş/Marakeş *1153/1180-84/1196-°1198*: İslâm hukuk âlimi, hekim ve Aristoteles'ten etkilenmiş felsefenin (*felsefe*), Mağrib'deki ("Garp") önemli temsilcisi, Latince konuşulan Ortaçağ ve İtalyan Rönesans'ını büyük oranda etkilemiş Aristoteles yorumcusu ("Latin İbn Rüşdcülüğü")

İBN SEB'ĪN

*Mürsiye/Murcia *1218*, ˇSebte/Ceuta, Titvan'a bağlı Badis, Bicaye, Tunis, Kabis/Gabes (Tunis) ve el-Kahire; Mekke *1250-°1270*: Felsefe eleştirel İslâm âlimi, *sūfī* mistik ve düşünür

İBN SĪNĀ / Avicenna

*Buhara'ya bağlı Efşene *980*, °Buhara, ⁺Gürgenc *1003*, Cürcan *1013*, Reyy *1014*, Hemedan *1015* ve İsfahan *1023-37*, °Hemedan *1037*: Müslüman hekim, tıbbi ders kitabı yazarı, hâkim/kadı ve İslâm'da Helen kültüründen ilham almış felsefenin (*felsefe*) en önemli şahsiyeti, Latince konuşulan Ortaçağ'ı ve Yeniçağ İran felsefesini derinden etkilemiştir

İBN TEYMİYYE

*Harran *1263*, Dimaşk/Şam *1269-°1328*; ˇMekke *1292*, ˇel-Kahire *1301/1306-08/1310-13*, ˇel-İskenderiyye ve el-Kuds: Selefî Hanbelî kelâmcı [*mütekellim*] ve hukuk âlimi [*fakīh*], *Vehhābiyye* hukuk okulunun başotoritesi (*18. yy.* itibariyle)

İBN ṬUFEYL / Abubacer

*Vādī Āş/Guadix *1115*, Gırnata, Septe/Ceuta *1154*, Tanca/Tangier ve Merrakuş *1163-°1185*: Müslüman hekim ve Yeni Platoncu fikirlerden ilham almış filozof (*feylesūf*), (sonradan "İlk Robinson" olarak ünlenmiş) bir felsefî gelişim romanının [*Hayy b. Yakzan*] yazarı; *1671*'de Oxford *Philosophus Autodidactus* başlığıyla Latinceye çevrildi

İBN ZADDİK, Joseph Ben Jacob

°Kurtuba *1149*: Musevi şair, hakim ve İslâmi-Yeni Platoncu fikirlerden ilham almış filozof

İBRĀHĪM HAKKĪ / Hakkı

*Erzurum'a bağlı Hasankale/Pasinler *1708*, Siirt'e bağlı Tillo/Aydınlar *1717-°1780*; aralarda °Erzurum ve ˇMekke: Evrensel dahi ve *sūfī* mistik (bilimsel kozmoloji ile İslâm dini arasında uzlaşı)

İHVĀNU'Ṣ-ṢAFĀ' ("Temizlik Kardeşleri")

Basra *10. yy.*: Felsefî ve popüler bilimsel içerikli mektuplardan meydana gelen seçkinin yazarları, Yeni Platoncu ve Aristotelesçi fikirlerden ilham almışlardır

İKBĀL, Muhammed

*Siyalkut *1877*, °Lahor *1893*, Cambridge *1905*, Heidelberg ve München *1907-08*, Lahore *1908-°1938*; ˇHindistan (Delhi, Aligarh, Allahabad, Bombay, Haydarabad, Madras) *1905-35*, el-Kahire ve el-Kuds *1931*, Avrupa (London, Paris, Roma, Cordoba) *1931-33* ve Afganistan (Kabul, Ghazni) *1933*: Şair (Urduca ve Farsça), avukat ve filozof; Pers şiiri, *Kur'an* ve *sūfī* mistisizmi, Goethe ve Dante'nin yanı sıra Avrupa'daki çağdaş yaşam ve din felsefesine dayanarak *Reconstruction of Religious Thought*'u yazmıştır

'ĪSĀ B. MERYEM / Jesus / Yeshūa' / Iēs(o)us ho Nazōraios / Christos / Nasıralı İsa

*Nasıra *MÖ 6* (*?*), Celile/Galilaia'da hocalık, ˇGadara ve Tiros/Sur ve Sidon/Saydūn/Sayda bölgeleri, °Yeruşalayim *30* (*?*): Dinî mübeşşir ve diğerkâm ve evrensel bir sevgi etiğinin sözcüsü, ölümünün ardından Hristiyan dininin kurucu figürü olmuştur

ÎS(H)VARAKRISHṆA/Îśvarakṛṣṇa

ˇMadhyama Dis(h) *4.-5. yy.*: Brahmancı filozof, *Sāṅkhya* felsefesinin ana metinlerinden biri olan *Sāṅkhya-kārikā*'nın ("Kategoriler Öğretisinin Belletici Dizeleri") yazarı

JACOBI, Friedrich Heinrich

*Düsseldorf'a bağlı Pempelfort *1743*, ◊Geneve *1759-62*, ˇWolfenbüttel *1780*, London *1786* ve Paris *1801*, ˇHamburg (Wandsbek) ve Holstein'a bağlı Eutin *1794-1804*, München ˇ*1779/*+1804-°1819*: Mantık eleştirisine dayalı duygu ve inanç filozofu, "Sturm und Drang" döneminin ana figürü ve Romantik dönemin öncüsü

JAIMINI

ˇMadhyama Dis(h) *MÖ 4. yy.* (*?*): "Tören hermenötiği" *Mīmāṃsā*'nın temel metni olan *Mīmāṃsā-sūtra*'nın (törenlere ait "Açıklamaların Yolu") yarı efsanevi Brahmancı yazarı, (metnin yazıya dökülmesi *MÖ 2.-MS 2. yy.* arası)

JAKOBSON, Roman Osipovich

*Moskva *1896*, ˇPraha *1920* (*Cercle linguistique de Prague*'ın kurucularından *1926*) ve +Brno *1933*, København, Oslo ve Uppsala *1939* üzerinden +New York'a kaçış (École libre ve *Columbia*) *1941* ve +Cambridge Massachusetts (*Harvard* ve *MIT*) *1949-82*, °Boston *1982*: Fenomenoloji tasarımlı yapısal dilbiliminin destekçisi, Cassirer, Koyré ve Lévi-Strauss ile arkadaşlık

JAMES, William

*New York *1842*, ˇNew Port *1858*, ◊+Harvard *1861-1907*, ˇBoston *1864*, Cambridge Massachusetts *1866* ve Chocorua New Hampshire *1886-°1910*; *1843-1910* yılları arasında on Avrupa seyahati: ˇLondon ve Paris, ◊Geneve *1859-60*, +Edinburgh *1901-02* ve Oxford *1908-09*, ˇBerlin, Dresden, Heidelberg, Leipzig, Prag, Padova ve Roma; +Berkeley *1898*, Stanford *1906* ve *Columbia 1907*: Fizyolog ve deneysel bilinç psikologu, din psikologu ve Peirce geleneğinden filozof ("Pragmatizm")

JASPERS, Karl

*Oldenburg *1883*, ◊Heidelberg, Berlin ve Göttingen, Heidelberg *1908-48* (+*1913*, öğretim yasağı *1937-45*), ˇFreiburg *1920*, +Basel *1948-°1969*: Psikiyatr ve varoluşçu filozof, insanlık tarihinin felsefi tasarımının döneme özgü reformcularından (felsefi bir atılım noktası olarak "Eksen Çağ")

JEAN PAUL/Johann Paul Friedrich Richter

*Hof'a bağlı Wunsiedel *1763*, sıklıkla değişen ikâmetler, ağırlıklı olarak Hof ve yakınlarında, Leipzig, Weimar ve Berlin'de, Bayreuth *1804-°1825*: Yazar, filozof (estetik, eğitim öğretisi)

JEFFERSON, Thomas

*Shadwell Virginia *1743*, ˇWilliamsburg, Charlottesville'e bağlı Monticello, Philadelphia ve Richmond Virginia, Paris (büyükelçi *1784-89*), Washington DC (ABD'nin üçüncü başkanı *1801-09*), Monticello *1809-°1826*: Devlet adamı (Locke'un siyasi felsefesinden ilham almıştır), *Declaration of Independence*'ın *1776* ve *Statute of Virginia for Religious Freedom*'ın *1776/86* başyazarı

JEREMIAH/Yeremya/Yirmeyahū/Ieremias

*Yeruşalayim'e bağlı Anatot *MÖ 650*, ˇYeruşalayim, °Kemet/Mısır *MÖ 587*: Tarihsel öneme sahip İsrailli peygamber (dinî geleneğin spiritüelleştirilmesi, mitosluktan çıkarılması ve ahlâkileştirilmesi)

JHERING, Rudolf von

*Aurich *1818*, ◊Berlin, +Basel *1845*, Rostock *1846*, Kiel *1849*, Gießen *1852*, Wien *1868* ve Göttingen *1872-°1892*: Hukuk tarihçisi ve filozofu ("hukuksal natüralizm")

JIA Yi

*Luoyang *MÖ 200*, ˇChang'an ve Changsha, °*MÖ 168*: Devlet adamı ve şair, "Konfüçyüsçü devlet"in öncüsü

JIANZHEN Gaozong/Ganjin

*Yangzhou *688*, ◊Shaoxing, ˇChang'an ve Luoyang, ˇTiantai Shan ve Suzhou, ˇYangzhou, Nara *754-°763*: Buddhacı rahip ve şifa dağıtıcı, Nihon/Japonya'da "Tarikat disiplini"nin (*vinaya/lü/ritsu*) tertipleyicisi

JIAO Hong

Nanjing **1540-°1620*; +Beijing *1589-97*: Wang Yangming geleneğinde Neo-Konfüçyüsçü hoca (Li Zhi ile arkadaşlık, Konfüçyüsçü, Taocu ve Buddhacı fikirlerin birleştirilmesi)

JIUN Onkō

*Osaka *1718*, ◊Kyoto, ˇOsaka'ya bağlı Habikino, Nagano Ken'deki *Shōanji*, Takaida'daki *Chōeiji* (günümüzde Osaka'nın bir semti), Arima'daki *Keirinji* (günümüzde Kobe'nin bir semti), Ikomasan üzerindeki Nagao'daki *Sōryiū'an* (günümüzde Osaka'nın bir semti), Kyoto'daki *Amidaji*, Osaka Ken'deki Katsuragisan üzerinde bulunan *Kōkiji* (*Shōbō* rahipler düzeninin ana tapınağı), °Kyoto (*Amidaji*) *1804*: *Mantra-dhāranī/Zhenyan/Shingon* ("Hakikat Sözleri") öğretisinin Buddhacı rahibi, öne çıkan (kendi kendini geliştirmiş) Sanskrit araştırmacısı ve Doğu Asya'daki ilk Sanskrit gramerinin yazarı

JIZANG

*Jinling/Nanjing *548* (baba tarafı Arşaki-Part menşeli), ◊She Shan *555*, ˇKuaiji Shan *590*, Yangzhou *599*

ve Chang'an, °*623*: Nagarjuna geleneğinde Buddhacı filozof, *Mādhyamika* ve *Sanlun* öğretilerinin Zhongguo/Çin'deki kurucusu

JÑĀNAPRAKAS(H)A/Jñānaprakāśa

*S(h)alivati/Tirunelveli, ˇBangla, Tirunnamalai ve °Chidambara(m), *16. yy.*: Hinducu *S(h)aiva-siddhānta* filozofu

JONAS, Hans

*Düsseldorf'a bağlı Mönchengladbach *1903*, ◊Freiburg, Berlin, Heidelberg ve Marburg, İngiltere'ye *1933* ve Yeruşalayim'e *1935-49* göç, ˇMontréal, +Ottawa *1949* ve +New York (*New School*) *1955-°1993* (*New Rochelle*): Din bilimci (Gnostisizm) ve filozof (Sorumluluk Etiği)

JONES, William

*London *1746*, ◊Oxford, ˇLondon (Burke'ün yanında *1781-82*), ◊Paris ve Hollanda, Kalkutta *1783-°1794*: Hakim ve hukuk filozofu, çevirmen (Arapça, Farsça ve Sanskritçeden: Kalidasa *1789*, Manu *1794*) ve Hint ve Avrupa dilleri arasındaki bağlantıyı kanıtlanabilir şekilde ortaya koymasıyla *1786*'da karşılaştırmalı dilbilimini kurmuştur

JUANA Inés de la Cruz, Sor

*Amecameca'ya bağlı Hacienda San Miguel de Naplanta *1651*, ˇAmecameca de Juárez, Ciudad de México (Claustro San Jerónimo *1667*) *1661-°1695*: Kadın şair ve kültür filozofu

JUDAH HALEVI

*Aragon'daki Tutila/Tudela *1075*, +el-Yussāne, Kurtuba, İşbîliye, Gırnata ve Tuleytula/Toledo, ˇel-İskenderiyye *1140*, °el-Kahire *1141*: Musevi hekim, felsefe eleştirel ilahiyatçı ve (İbranice yazan) önemli şair

JUNG, Carl Gustav

*Bodensee kıyısındaki Kesswil *1875*, Basel *1879-1900/+1943-44*, Zürich ve Zürich'e bağlı Küsnacht *1900-°1961*; ˇWien *1907*, ˇABD (Freud ile beraber Worcester Massachusetts'teki *Clark University*'ye gelmiştir *1909*, New York *1912*, New Mexico ve Arizona *1924-25*, *Harvard 1936*, *Yale 1937*), ˇAfrika (Kenya ve Uganda: Mount Elgon, Sudan ve Mısr: Vasıt/Luksor, Kahire) *1925-26*, ˇHindistan (Bombay, Delhi, Agra, Varanasi, Sanchi, Kalkutta) *1937-38*: Psikiyatr ve psikolog, Freud'dan farklı olarak kendine özgü bir "derinlik psikolojisi"nin (bireycilik, din ve mitos psikolojileri) kurucusu

JUNGIUS, Joachim

*Lübeck *1587*, ◊+Rostock ve Gießen, +Frankfurt anı Main ve Augsburg, ◊Padova *1618*, ˇBraunschweig, Wolfenbüttel ve +Helmstedt, +Hamburg *1629-°1657*: Hekim, matematikçi ve bilim felsefecisi

KABTI-ILI-MARDUK

ˇBabil *MÖ 10. yy.* (sonradan tarihlendirme ile *MÖ 8. yy.*'ın ilk yarısı): Erra mitosunun yazarı, kendini adıyla tanıtan ve (rüya aracılığıyla aktardığı) eserinin inandırıcılığını temin eden, bilinen en eski şair; → Hēsiodos

KAGAME, Alegisi/Aléxis

*Rwanda'daki Kiyanza *1912*, ◊Ruhengei, Kabgayi ve Nyakibanda, ˇKigali, ◊Roma *1952-55*, +Astrida/Butare *1956* ve Nyakibanda *1971*, °Butare *1981*; +Congo-Zaire'deki Lumumbashi *1972*: Tempel'in ayak izindeki şair ve filozof (sözlü kültürlerin felsefesinin "etno-felsefe" olarak alımlanması)

KAIBARA Ekiken

*Fukuoka *1630*, ◊Nagasaki ve Kyoto, ˇEdo, ˇFukuoka Ken, °*1714*: Neo-Konfüçyüsçü evrensel dahi, hekim, botanikçi, pedagog ve filozof (*Cheng-Zhu Xue/Shushigaku*: *li/ri* ve *qi/ki* ilkelerinin birlikteliklerinin vurgulanması)

KĀLIDĀSA

ˇUjjayini ve Ayodhya (?), °Sri Lanka (?), *5. yy.*: Sanskritçe yazan en önemli şair ve drama yazarı (*S(h)akuntalā*, W. Jones tarafından *1789* yılında İngilizceye çevrilmiştir)

KAMO no MABUCHI

*Shizuoka Ken'deki Totomi *1697*, ◊Kyoto *1733* ve +Edo *1737-°1769*: *waka* şairi ve erken dönem Japon edebiyatı ve Shinto'nun filolojik açıdan araştırılması olan *Kokugaku*'nun ("vatan onuru") destekçisi

KAṆĀDA

*ˇVaranasi *2.-3. yy.* (?): *Vais(h)eshika* felsefesinin temel metni olan *Vais(h)eshika-sūtra*'nın ("Farketmenin Yolu") yarı efsanevi Brahmancı yazarı

KANG Senghui/Sanghabhadra

*Giao Chi/Jiaozhi/Kuzey-Viêt Nam (Soğd asıllı), ˇJianye/Nanjing *247-°280*: Buddhadharma'nın (*Mādhyamika*) Güney Zhongguo/Çin'deki bilinen en eski yaygınlaştırıcısı

KANG Youwei

*Guangzhou'ya bağlı Nanhai bölgesindeki Yintan *1858*, +Guangzhou *1891-97*; Beijing *1888-89/1894/1895/1897-98* ("100 gün reformu")/*1926*; iltica ve kıtalararası seyahatler dönemi *1898-1913*: Nihon/Japonya, Güney ve Güneydoğu Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika, arada uzun süreli ya da mükerrer Hong

Kong *1898-1913*, Tokyo ve Yokohama *1898-99* ikâmetleri, Singapore ve Malaysia'daki Penang *1900-10*, Batı Bengal'deki Darjiling *1902-03*, Kanada Vancouver'daki Victoria *1899-1909*, Stockholm'e bağlı Saltsjobaden *1904/1906-08* ve Nihon/Japonya'daki Kobe *1912-13*; Shanghai *1914-27* ve Hangzhou *1918-25*, °Shandong'daki Qingdao *1927*; havayolları taşımacılığı öncesinde, propaganda, iş ve kültürtarihsel itkilerle en uzağa seyahat etmiş filozof: Lu Shan *1889*, Luofu Shan *1894*, Mao Shan (birden fazla) *1914-24*, Qufu ve Tai Shan *1916* ve *1922*, Kaifeng, Luoyang, Hangu Guan, Song Shan, Putuo Shan ve Lao Shan *1923* (defin yeri *1927*) ve Tiantai Shan *1924*; Güney Asya'da: Kalkutta, Agra, Mathura ve Delhi, Varanasi, Buddha Gaya ve Gangtok, Anuradhapura ve Kandy; Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika'da: Kudüs, Kahire, Luksor ve Fas; Avrupa'da: St. Petersburg hariç tüm başkentler; Pompeii ve Herculaneum, Aachen (Büyük Karl/Şarlman'ın mezarı), Waterloo (Napoleon'un mağlubiyeti), Amsterdam (Büyük Petro'nun tersanesi), Toledo, Cordoba, Granada ve Sevilla; Kuzey Amerika'da: Boston, New York, Washington DC ve Mount Vernon, Mexico, Yucatan ve Oaxaca: İmparatorluk dönemi sonunda Zhongguo/Çin felsefesinin en önemli şahsiyeti, toplumsal ve siyasi reformcu ("Büyük Eşitlik" *datong* ütopyası), Kong Zi'nin ilerici bir toplumsal reformcu olarak yorumlanması, Taocu, Buddhacı ve "Batılı" ideallerden, Nihon/Japonya'da yaşanan Meiji restorasyonundan, Büyük Petro'nun Rusya'daki aydınlanmacı reformlarından ve [Hz.] Muhammed'in Hicret'inden (*el-Hicre*) etkilenmiştir

KANT, Immanuel

Königsberg **1724-°1804* (*+1755-96*): Yeniçağ Avrupa "Aydınlanma"sının önemli şahsiyeti; (Newtoncu) doğa biliminin, (organizmaya dayalı) yaşambilimlerinin, pratik aklın (etik) ve muhakemenin (estetik) transandantal filozof eleştirisi, kozmoloji (gezegenler sistemi), ampirik antropoloji ve liberal siyaset alanında katkılar yapmıştır; *19. yy.* ve *20. yy.*'ın ilk yarısında *Vedānta* felsefesi ve Buddhacı felsefenin bilimsel rehabilitasyonunda ve yenilenmesinde önemli katkıları olmuştur

KAPILA

ˇMadhyama Dis(h) *MÖ 7. yy.* (*?*): *Sāṅkhya* felsefesinin temel metinlerinden *Sāṅkhya-sūtra*'nın ("Kategoriler Öğretisi Yolu") yarı efsanevi yazarı (metinlerin derlenmesi *14. yy.*), eski aktarımlara göre *Yoga*'nın kurucusu

KARNEADĒS

*Kyrene *MÖ 214*, ˇRoma *MÖ 156-155*, °Athenai *MÖ 129*: *Akadēmeia*'nın orta dönem üyesi ve yeni dönemine geçiren kişi, matematikçi (olasılık öğretisi)

el-KĀŞĪ/el-Kāşānī

*İran'daki Kaşan, +Semerkand *1419-°1429*: Uluğ Beğ'in rasathanesinde çalışan *gökbilimci* ve matematikçi (ondalık sistem simgeleri)

KAUṬILYA/Cāṇakya/Vishṇugupta

ˇTakshas(h)ila ve Pataliputra *MÖ 4.-3. yy.*: Siyasetçi ve siyasetbilimci, devlet öğretisi *Artha-s(h)āstra* ("Önceliğin Kitabı"; metnin hazırlanması *MÖ 3.-MS 4. yy.*, tekrar keşfedilmesi *1905*) yazarı; → Vishnus(h)arman

KEBĪR

*Varanasi *1440* (*?*), °Pradesh'teki Gorakhpur'a bağlı Maghar Uttar *1518* (*?*): Müslüman olarak dünyaya gelmiştir, besteci (Hindi dilinde) ve mistik (İslâmi *sūfī* ve Hinducu *Bhakti* kutsiyetlerinin senkretist biçimde birleştirilmesi), dinî Sih reform hareketinin öncüsü

KECKERMANN, Bartholomaeus

*Danzig *1571*, ◊Wittenberg ve Leipzig, ◊+Heidelberg *1592* ve +Danzig *1602-°1609*: Kuzey Avrupa üzerinde geniş etkisi olmuş Kalvinci ilahiyatçı ve Aristotelesçi filozof

KELSEN, Hans

*Prag *1881*, ◊+Wien *1906* ve +Köln *1930*, Genève *1933* ve Prag *1936* üzerinden +Harvard *1940-45* ve Berkeley California'ya *1942-°1973* göç: Hukuk filozofu ("Hukuk pozitivizmi"), *1920* tarihli Avusturya anayasasının yazarı

KENYATTA, Jomo/Johnstone Kamau Ngengi/"Yaşlı Bey" Mzee

*Kikuyu ve Mount-Kenya bölgelerindeki Gatundu *1891*, ˇNairobi *1910*; İngiltere *1929-46*: ◊Birmingham ve London (Malinowski'nin yanında), ˇMoskva *1931-32*, ˇSussex'teki Storrington *1939*, ˇManchester (*Pan African Federation*, Nkrumah ile beraber) *1945*; Kenya'ya dönüş *1946*, +Githunguri *1947*, hapis dönemi *1953-59*, Batı Turkana'daki Lodwar'a *1959* ve Nairobi'deki Maralal'a *1961* sürgün, Nairobi *1961-78* (Kenya Cumhuriyeti'nin ilk başkanı *1964-78*), °Mombasa *1978*: Antropolog, Afrika çalışmaları uzmanı ve siyasetçi

KEPLER, Johannes

*Württemberg'deki Weil der Stadt *1571*, ◊Maulbronn ve Tübingen, +Graz *1594*, ˇPrag *1600*, ˇLinz *1612*, ˇUlm, Frankfurt am Main, Regensburg ve Prag, Schlesien'deki Sagan/Żagań *1627*, °Regensburg *1630*: Çalışmalarıyla devrim yaratan (eliptik gezegen hareketleri) bilim adamı

KEYNES, John Maynard

Cambridge *1883*, ⁺Cambridge ve ˇLondon (*India Office*), ˇVersailles *1919* ve Bretton Woods New Hampshire *1944*, °Sussex'teki Firle *1946*: İktisat bilimci (para kuramı ve ekonomi politik) ve bilim filozofu (olasılık kuramı), Moore, Russell ve Wittgenstein ile arkadaşlık

KEYSERLING, Hermann

*Pernau/Pörnu bölgesindeki Könno/Kõnnu, Estland/Eesti *1880*, ◊Pernau, Dorpat/Tartu, Genève, Heidelberg ve Wien, ˇParis *1903*, Berlin *1906*, Hamburg *1907* ve Raplamaa bölgesindeki Rappel/Rapla'ya bağlı Raykull/Raikkula, Eesti *1908*, dünyanın kuzey yarıküresi etrafında seyahatler *1911-12*, ˇHamburg'a bağlı Friedrichsruh *1918*, ⁺Darmstadt *1920*, ˇElbe kıyısındaki Schönhausen *1939* ve Tirol kantonundaki Aurach *1942*, °Innsbruck *1946*: Popüler filozof, "Dünya seyahati" güncesi yazarı (idealleştirici kültür tipolojisi)

KHEDRUP JE / mKhas-grub dGe-legs dPal bZang-po

*Batı Tibet *1385*, Merkez Tibet bölgesinde eğitim seyahatleri, eğitimine Remdava'nın (Gyantse'de) yanında başlamış, onun tarafından Tsongkhapa'ya teslim edilmiştir; ikinci halefi olarak "Ganden tahtına" çıkmıştır *1432-°1438*: Tsongkhapa geleneğindeki en önemli felsefe hocası ("Panchen Lama" ruh göçü)

KHETY / Cheti

ˇVasıt (?), ˇItjtowy, *MÖ 20. yy.*: Görevlendirilmiş bir yazarın hayatı üzerine (kurulmuş) bir "(Yaşam) Öğretisi"nin müellifi; kraliyet "otobiyografisi" ile (insanlara güvenmeyen) "siyasetname" arasında bir bağlantı olan "Amenemhet'in (I) Öğretisi"nin muhtemel yazarı, keza otobiyografik ve kendi üzerine düşünme mahiyetindeki "Sinuhların Tarihi"ni yazmıştır

KHRYSIPPOS

*Soloi (Fenike asıllı?) *MÖ 280*, °Athenai *MÖ 205*: Stoacı filozof (irade özgürlüğü, *Apatheia* etiği, *Pneuma* öğretisi ve mantık)

KI no TSUAYUKI

Kyoto **872-°945*; Tosa *930-34* (Kyoto'ya dönüş yolculuğunu anlatan güncesi *Tosa Nikki 935*): Devlet görevlisi, *waka* şairi, Nihon/Japonya'da şiir öğretisi üzerine yazılan ilk eserin sahibi

KIERKEGAARD, Søren Aabye

København **1813-°1855*; ◊Berlin *1841-42* (Schelling'in yanında)/*843/1845-46*: Hegel-eleştirel yazar ve filozof (bireysel özseçim), *20. yy.* varoluşçu felsefenin öncüsü

KILWARDBY, Robertus

*Leicestershire *1215*, ◊⁺Paris ve Oxford, Canterbury (başpiskopos) *1272-78*, °Viterbo *1279*: Dominiken rahip, gramer uzmanı, mantıkçı ve (Augustinusçu) filozof

KIPLING, Rudyard

*Bombay *1865*, ˇİngiltere'deki Devon *1871*, British India *1882-89* (Lahore *1882* ve Allahabad *1887-89*, yaz aylarını S(h)imla'da geçirmiştir), Nihon/Japonya ve ABD üzerinden İngiltere'ye dönüş *1889*, ˇBrattleboro Vermont *1892*, İngiltere *1896-1936* (Sussex'teki Burwash *1902*, kış mevsimini Güney Afrika'da geçirmiştir *1898-1904*, ˇStockholm *1907*, ˇKanada *1907*, Mısır/Mısır *1913*, Brasil *1927* ve West Indies *1930*), °London *1936*: Çocuk kitapları ve sömürgecilik yazarı ("Beyaz Adam"ın medenileştirici misyonu ve Asya'nın egzotizmi)

KIRCHER, Athanasius

*Fulda'ya bağlı Geisa *1601*, ◊Fulda, Paderborn ve Köln, ⁺Koblenz, Thüringen'deki Heiligenstadt, Mainz, Speyer ve Würzburg, ⁺Avignon *1632* ve Roma *1633-°1680*; ˇMalta *1637/1638*: Barok dönemde yaşamış evrensel dahi, "Şarkiyatçı" (Mısır yazı ve kültürünün tahminlere dayanan yeniden üretimi)

KIREEVSKII / Kireevskij, Ivan Vasil'evich

*Moskva *1806*, Tula bölgesindeki Velev'e bağlı Dolbino, Moskva *1822-56*, ˇOptina-Pustyn', ◊Berlin ve München *1830-31*, °St. Petersburg *1856*: Slav felsefesi ("Rus düşüncesi"nin temel ilkesi olarak "Bütünsellik" / *tsel'nost'*)

el-KİNDĪ / Alkindus

*Basra ya da Kufe *800*, ◊Kufe, °Bağdād *866*: "Arapların ilk *feylesūfu*" (Aristotelesçi ve Yeni Platoncu fikirlerden ilham alarak, vahiyle gelmiş öğretilerin, soyut felsefî hakikatler olarak yorumlanması), Arapça *felsefe* terminolojisinin yaratıcısı

KLAGES, Ludwig

*Hannover *1872*, ◊Leipzig, Hannover ve München, ˇMünchen *1901* ve Zürich'e bağlı Kilchberg *1915-°1956*: Psikolog ("İfade araştırmaları") ve spekülatif (kurgusal) yaşama filozofu

KLEANTHĒS

*Assos *MÖ 330*, ⁺Athenai *MÖ 280* ile °*MÖ 230*: Stoalı filozof, Zenon'un örneğini izlemiştir

KLEIST, Heinrich von

*Frankfurt an der Oder *1777*, ˇPotsdam *1792*, ◊Frankfurt an der Oder *1799*, ˇWürzburg *1800*, Göttingen ("Kant krizi"), Dresden, Paris ve İsviçre (Thun) *1801*, Weimar'a bağlı Oßmanstedt *1802-03*, ◊Königsberg *1805-06*, Châlons-sur-Marne'da hapis *1807*, ˇDresden *1807* ve Berlin *1809-°1811*: Yazar, filozof

KLEITOMAKHOS / Clitomachus / Hasdrubal

*Carthago *MÖ 186*, ⁺Carthago (Fenike ve dili), ◊⁺Athenai (*Akadēmeia*) *MÖ 162-°110* arası; ˇRoma *MÖ 156-155* (?) arası: Kuşkucu filozof

KLEMENS, Aleksandrialı

*Athenai (?) *150*, ⁺Aleksandreia, ˇAntiokheia, Hellas, Palaistine, Kappadokia ve Roma, °*215*: Hristiyan ilahiyatçı (İncil vahiyleri ile Helen kültürünün ilintilendirilmesi), Gnostisizm eleştirisi

KNORR VON ROSENROTH, Christian

*Alt-Raudten/Stara Rudna *1636*, ◊Leszno'ya bağlı Fraustadt/Wschowa, ˇStettin/Szczecin, Leipzig *1655-60* ve Wittenberg *1660*, ˇHollanda (Leiden, Amsterdam), Fransa ve İngiltere *1663-66*, Sulzbach am Main *1668-°1689*: Hristiyan Kabala âlimi

KOJÈVE/Kojèvnikoff, Alexandre/Aleksandr Kożevnikov

*Moskva *1902*, Bozei (hapis) ve Warszawa üzerinden Berlin'e kaçış *1920*, ◊Heidelberg *1921*, Berlin *1922* ve Paris *1926*, ⁺Paris (École pratique des hautes études) *1933-39*, Vincennes (kütüphaneci) *1937-39*, Marseille *1941-44* ve Lot'taki Gramat *1943*, Paris (*Direction des relations économiques extérieures*'de memuriyet, uluslararası toplantılara katılım) *1944-68*, °Bruxelles *1968*: Filozof, Solov'ev, Dostoyevski ve Hegel yorumcusu ("Tarihin Sonu")

KONG ZI/Kong Qiu/Köshi/Confucius/Konfüçyüs

*Lu'daki Zouyi *MÖ 551*; ˇQufu, ˇTai Shan; ˇLuoyang (Lao Zi'ye yaptığı efsanevi ziyaret), Qi'deki Linzi *MÖ 517-16*; seyyah hayatı *MÖ 497-94*: Diqiu/Puyang *MÖ 497-96*, Chen'e gitmek üzere çıktığı seyahati Kuang ve Pu'ya uzanır; Cao, Song, Zheng üzerinden Chen'e varır *MÖ 492-89* ve tekrar Diqiu'ya döner; Zhao'ya ulaşmak için Huang He'ye gider ve tekrar Diqiu'ya döner; Chen üzerinden Cai'ye *MÖ 489-86*, ˇFuhan ve tekrar Diqiu'ya *MÖ 486-84*; ⁺Qufu *MÖ 484-°479*: Zhongguo/Çin'deki felsefe geleneğinin öne çıkan şahsiyeti, "Yumuşak Okul" ya da "Bilginler Okulu" *Ru Jia*'nın kurucusu, aktarılana göre "Beş Klasik" *Wu Jing*'in redaktörü (felsefesinin ana kaynağı: *Lunyu*/"Analecta"/"Seçmeler"; metinlerin derlenmesi *MÖ 4. yy.*)

KÖNSTANTINOS, "Filozof"/Kyrillos "Köle Havari"/Konstantin-Kiril Filosof

*Thessalonike *826*, ˇKonstantinupolis, Abbasi sarayında *860* ve Kırım'daki Hazar Kağanlığı'nda *861* diplomatik misyonlar (kardeşi Michael-Methodios ile beraber), ˇOhrid *863*, Pannonia/Magyarország ve Morava *866*, ˇVenezia *867*, Roma *867-°869*: sonradan alacağı Kiril adıyla anılacak alfabenin bir öncülü olan Glagol alfabesinin mucidi *862*, "nevi şahsına münhasır bir düşünür ve dilbilimci" (R. Jakobson)

KOTARBIŃSKI, Tadeusz

Warszawa **1886-°1981* (⁺*1918-57*); ◊Darmstadt (mimarlık) ve Lwów, Łódź *1945-49*: Mantıkçı ("Reizm") ve ahlak filozofu

KOYRÉ, Alexandre

*Taganrog *1882*, ◊Tbilisi, Rostov-na-Donu, Göttingen (Husserl'in yanında) *1908* ve Paris (Bergson'un yanında) *1911-14/1919-22*, savaş gönüllüsü *1914-18*, Rusya *1916-19*, ⁺Paris *1922-0/1932*, Montpellier *1930-31*, Kahire (aralıklarla) *1934-38*, New York (École libre) ve Paris *1945-°1964*; ABD'nin çeşitli bölgelerinde misafir öğretim görevlilikleri (⁺Princeton *1955-62*): Bilim ve felsefe tarihçisi

KÖHLER, Wolfgang

*Reval/Tallinn *1887*, ˇWolfenbüttel *1893*, ◊Tübingen, Bonn ve Berlin (Stumpf'un yanında), Frankfurt am Main *1911-13*, ˇTenerife (*Preußische Akademie der Wissenschaften*'deki insansı maymunlar istasyonu) *1913*, ⁺Berlin *1921*, Philadelphia Pennsylvania (*Swarthmore*) *1935* ve Enfield New Hampshire (*Dartmouth*)*1958*, °Lebanon New Hampshire *1967*; ⁺Harvard *1934*, Edinburgh *1958* ve Princeton *1966*: Wertheimer ve K. Koffka ile beraber gestalt psikolojisinin kurucusu

KRATYLOS

ˇAthenai (?) *MÖ 5. yy.*: Herakleitos geleneğinde "sofist" filozof, dil felsefesi üzerine yürütülen bir Platoncu diyalogun başkişisi

KRAUSE, Karl Christian Friedrich

*Thüringen'deki Eisenberg *1781*, ◊⁺Jena, ˇThuringen'deki Rudolstadt, Dresden ve Berlin, ⁺Göttingen *1823* ve München *1831-°1832*; ˇRoma ve Paris: İspanya ve América Latina'da (Krausismo adıyla) reform etkisi uzun süre hissedilen idealist filozof

KRISHNA/Kṛṣṇa

Mitolojik bilge ve savaş kahramanı (Tanrı Vishnu'nun "Görünüm"ü *avatāra*): *Mathura, gençliğinde Mathura'ya bağlı Yamuna Irmağı'nın sol ve sağ kıyısındaki Gokula ve Vrindavana'da inek çobanlığı yapmıştır, Dvaraka'da kral olmuştur, Kurukshetra muharebesine (*MÖ 9. yy.?*) kağnı sürücüsü olarak katılmış, Arjuna'nın felsefe hocalığını yapmıştır (edebî olarak *Bhagavad-gītā*/"Yüce Olanın Türküsü"nde işlenmiştir; metnin derlenmesi *MÖ 1.-MS 1. yy.* arası)

KROCHMAL, Nachman

*Brody *1785*, Lwów'a bağlı Żółkiew/Zhovkva, ˇBrodi, °Tarnopol/Ternopil' *1840*: Haskala ("Aydınlanma") filozofu ve "Yahudilik bilimi"nin kurucusu

KROPOTKIN, Petr Alekseevich

*Moskva *1842*, St. Petersburg *1860-62* (*page de chambre*)*1867-76* (içişleri bakanlığı ve hapishane), Irkutsk ve Sibir' bölgesindeki Chita (gönüllü memuriyet ve coğrafi araştırmalar) *1862-67*; ˇİsviçre (Zürich, Genève, Neuchâtel, Jura Bernois'daki Sonvilier) ve Bruxelles *1872*; Batı Avrupa'da mültecilik yılları:

İngiltere (London, Harrow ve London'a bağlı Bromley, Brighton) *1876-1917*, İsviçre (Genève, Neuchâtel ve Jura Neuchâtelois'daki La Chaux-de-Fonds) *1876-81*, Fransa (Lyon *1882* ve Clairvaux *1883-86*, ˇParis) *1882-1907*, kış aylarında İsviçre ve İtalya'da *1908-17*, ˇABD *1897/1901* ve Kanada *1901*; ˇPetrograd ve Moskva *1917*, Moskva'ya bağlı Dmitrov *1918-°1921*: Coğrafyacı ve toplumsal filozof (anarko komünizm)

KSENOPHANĒS

*Kolophon *MÖ 570*, Hellas ve Sikelia'da gezgin hayatı (Syrakusai, Zankle/Messina, Katane/Catania), °Elea *MÖ 478* (?): İyonyalı filozof, Elea Okulu'nun kurucusu, insan merkezli tanrı tahayyüllerinin eleştirisi

KSENOPHŌN

*Athenai *MÖ 427*, ˇSardeis, Babil'e bağlı Kunaksa'da savaş *MÖ 401* ve akabinde, *MÖ 401-399* arasında Trapezus/Trabzon'a "Geri Çekiliş" *anabasis*, ˇSparte, Olympia'ya bağlı Skillos *MÖ 394-371*, ˇKorinthos *MÖ 371*, °Athenai ya da Korinthos *MÖ 350*: Sokrates'in öğrencisi ve yaşamöyküsünün yazarı, ordu komutanı (hem Pers ordusunda hem de Perslere karşı), vakanüvis ve felsefi pedagog (ideal bir hükümdar imgesi olarak Kyros)

KUHN, Thomas S(amuel)

*Cincinnati Ohio *1922*, ◊+Harvard, +Berkeley California *1956*, Princeton *1964* ve Cambridge Massachusetts (MIT) *1979-°1996*: Bilim tarihçisi (bilimsel devrimlerin sosyolojisi)

KŪKAI / Kōbō Daishi

*Shikoku üzerindeki Sanuki/Zentsuji *774*, ◊Nara ve Kyoto; Çin seyahati *804-06*: ˇFujian, ◊Chang'an, ˇNingbo; +Nara, Kyoto ve Koyasan (manastır kuruluşu *816*), ülkenin büyük kesiminde yürüttüğü efsanevi hac yolculuğu ve eğitim çalışmaları, °Koyasan *835*: Buddhacı *Mahāyāna* filozofu, Nihon/Japonya'daki "Hakikat Sözleri"nden yola çıkarak senkretist ve "ezoterik" *Mantra-dhāraṇī/Zhenyan/Shingon öğretisinin kurucusu* (aktarılanlara göre *Kana* hece-yazısının mucidi)

KUKI Shūzō

*Tokyo *1888*, ◊Heidelberg, Freiburg, Marburg, Zürich ve Paris *1922-28*, +Kyoto *1929-°1941*: Hermenötik filozof, "Japonya'ya özgü" (estetik yaşam biçimi, özneler arasılık, zorunluluk) konularda çalışan fenomenolojist analitikçi, dönemin Avrupa'sındaki yaşam ve varoluş felsefelerinden etkilenmiştir

KUMĀRAJĪVA / Jiumoluoshi

*Kuça *344*, ◊Keşmir *352*, ˇKaşgar ve Kuça *355*, Liangzhou *385* ve Chang'an *402-°413*: Geniş bilgi birikimli *Mahāyāna* filozofu, Buddhacı metinleri Çinceye aktaran "dört büyük çevirmen"den biri

KUMĀRILA Bhaṭṭa

ˇKerala, Mithila ve Prayaga (?), *7.-8. yy.*: Öne çıkan Brahmancı *Mīmāṃsā* filozofu, *Mīmāṃsā-sūtra* yorumcusu, *Mīmāṃsā*'nın kendi adıyla anılan (realist) *Bhaṭṭa* kolunun kurucusu

KUMAZAWA Banzan

*Kyoto *1619*, ˇOkayama Ken, ◊Omi *1641-42*, Kyoto *1656-67*, birçok bölgede geçirilen "yarı sürgün" dönemler, °Kanto'daki Shimosa *1691*: "Efendisiz Samuray" (*rōnin*), hocası Nakae Toju'nun yanı sıra *Wang-Yangming* (*Yōmeigaku*) öğretisinin en önemli Yeni Konfüçyüsçü filozofu ve Japonca yazan ilk filozoflardan biri

KUṆḌAKUṆḌA / Padmanandī

*Kondakunde, *3.-4. yy.*: "Hava urbalı" (çıplak), önemli bir *Digambara-Jaina*cı filozof ve erken dönem Jaina mantıkçısı

KÜLPE, Oswald

*Kandau/Kandava *1862*, ◊Leipzig, Berlin, Göttingen ve Dorpat/Tartu, +Leipzig *1888*, Würzburg *1894*, Bonn *1909* ve München *1914-°1915*: Filozof ("Eleştirel realizm"), düşünme psikolojisini geliştiren "Würzburg Okulu"nun kurucusu

LAGRANGE, Joseph Louis de / Giuseppe Ludovico Lagrangia

*Torino *1736*, ˇParis *1763/1766* ve London *1766*, +Berlin (Euler'in halefi) *1766* ve Paris *1787-°1813*: Matematikçi ve fizikçi (analitik mekanik)

LALLĀ / Lal Ded

*S(h)rinagar'a bağlı Pandrethan, ˇPampura, °Keşmir'deki Bijbehara/Vejibror, *14. yy.*: Hinducu *S(h)aiva* mistiği ve kadın şair

LAMARCK, Jean-Baptiste de Monet

*Picardie'deki Bazentin-le-Petit *1744*, ◊Amiens, ◊+Paris *1768-°1829*; ˇHollanda, Almanya (Göttingen, Berlin), Avusturya ve Macaristan *1781-82*: Evrim kuramcısı biyolog (*Philosophie zoologique*)

LAMBERT, Johann Heinrich

*Mülhausen *1728*, ˇBasel *1745*, Chur'daki (İsviçre) von Salis ailesinin özel öğretmeni ve Avrupa çapındaki eğitim seyahatlerindeki hocası *1748-58/1762-63*, ˇAugsburg ve ˇMünchen (*Bayerische Akademie der Wissenschaften*) *1759-62*, Berlin (*Preußische Akademie der Wissenschaften*) *1764-°1777*: Kendi kendini yetiştirmiş evrensel dahi ve filozof (yöntembilim, simgebilim, Eucleidesçi olmayan geometriye ilişkin ön çalışmalar)

LAMETTRIE, Julien Offray de

*Bretagne'daki Saint-Malo *1709*, Normandie'deki Coutances Collège'leri, Paris, Caën ve Normandie'deki Harcourt, ◊Paris, Reims ve Leiden (H. Boerhaave'nin yanında) *1728-33*, ˇSaint-Malo *1734* ve Paris *1742-46* (aralarda "Avusturya Veraset Savaşı"nda askerî hekimlik: Dettingen am Main *1743*, Breisgau'daki Freiburg *1744*, Hainaut'taki Fontenoy, Belgique *1745*), ˇLeiden *1746* ve Berlin (*Preußische Akademie der Wissenschaften* üyesi ve Potsdam'da Büyük Friedrich'in dostu) *1748-°1751*: Hekim ve aydınlanmacı filozof (eklektik olmayan materyalizm)

LANFRANCUS

*Pavia *1010*, ˇNormandie (Avranches *1039*, Bec *1042* ve Caën *1063*), Canterbury *1070-°1089*; ˇRoma: Benedikten rahip ve başpiskopos, erken dönem skolastik ilahiyatçı ve filozof

LANGE, Friedrich Albert

*Solingen'e bağlı Wald *1828*, ◊Duisburg, Zürich ve Bonn, ˇKöln *1852*, Bonn *1855*, Duisburg *1858* ve Zürich'e bağlı Winterthur *1866*, +Zürich *1870* ve Marburg *1872-°1875*; ˇDüsseldorf *1861* ve Leipzig *1864*: Gazetede yayın yönetmenliği, toplumsal filozof ve Yeni Kantçı felsefenin öncüsü

LANGER/Knauth, Susanne K(atherina)

*New York *1895*, ◊Harvard (Whitehead'in yanında) ve Wien *1921*, +Harvard *1927*, Newark Delaware (*University of Delaware*) *1943*, New York (*Columbia*) *1945-50* ve New London Connecticut (*Connecticut College*) *1954-85*, °Old Lyme Connecticut *1985*: Yeni Kantçı kadın filozof (simgecilik, estetik, duyguların fenomenolojisi)

LAO ZI/Lao Dan/Lōshi/Lao Tzu

Efsanevi ya da yarı efsanevi (?) "Yaşlı Usta", eski aktarımlara göre *Dao De Jing* ("Yol ve Onların Erdemlerinin Kitabı" adlı eserin derlenmesi; *MÖ 4.-3. yy.*) ve "Yol'un Okulu" (*Dao Jia*/"Taoculuk"): *Chu'daki Li(xiang)'ta bulunan Kuren (semti) *MÖ 604*, ˇChengzhou/Luoyang (Archivar, Kong Zi ile karşılaşma), Hangu Geçidi üzerinden "Batı"ya (*xi*) geçiş °*MÖ 531*

LAPLACE, Pierre Simon

*Beaumont-en-Auge *1749*, ◊Caën, Paris (ve Auteuil) *1768-°1827*: Gökbilimci (*Mécanique céleste*, kozmogoni) ve matematikçi (*démon de Laplace*)

LAS CASAS, Bartolomé de

*Sevilla *1474* (?), Amerika'da mükerrer ikâmetler *1502-47*, öncelikli olarak La Española/Haiti/Santo Domingo (Puerto Plata'daki Dominiken manastırına çekilme, tarihçilik çalışmalarına başlaması *1523-31*), Cuba, Venezuela (Cumaná *1520-21*), Nicaragua, Costa Rica, México ve Guatemala'da kısa ikâmetler (Ciudad Real de los Llanos de Chiapa'da piskoposluk *1544-47*); Madrid *1547-°1566*: İspanyol sömürgecilik iktidarının eleştirmeni ve Indio (yerli) halklarının insan onurunun ve tüm insanların "doğal özgürlüklerinin" tanınmasının ilk savunucularından (Barcelona *1519* ve Valladolid *1550* savunmaları)

LASK, Emil

*Frauenstadt/Wadowice *1875*, ˇMark Brandenburg, ◊Freiburg, Straßburg ve Berlin, +Heidelberg *1905*, Savaş gönüllüsü *1914*, °Turza Mała/Mala Tur'ia *1915*: Yeni Kantçı ve yaşam felsefesi bakış açısına sahip filozof

LĀṬADEVA

*Lata Des(h)a, ◊Kusumapura/Pataliputra (*Āryabhata* öğrencisi), *5.-6. yy.*: Gökbilimci (Helenci ve Helen-Babyloncu tekniklerin kullanımı)

LA VEGA, Garcilaso de/"el Inca"

*Cuzco *1539* (melez/mestizo olarak), ˇSpanien *1560* (Córdoba'ya bağlı Montilla, Granada), °Córdoba *1616*: Inca ve And bölgesinin İspanyollar tarafından fethinin tarihçisi, Judah Abrabanel'i İspanyolcaya kazandıran çevirmen

LAVOISIER, Antoine-Laurent de

Paris **1743-°1794* (giyotinle), ˇAuteuil: Analitik kimyanın kurucularından (Flojiston kuramının yerine yanma süreçlerinde oksidasyonu ikame etmiştir)

LAVROV, Petr Lavrovich

*Pskov bölgesindeki Melekhovo *1823*, ◊+St. Petersburg *1837-66*, ˇVologda (sürgün) *1867* ve Paris (iltica) *1870-71/1877-°1900*; London *1872-77*: Pozitivizm eleştirel toplumsal filozof ("öznel yöntem"), "Rus popülizmi" (*narodnichestvo*) akımının öncüsü

LE Quy Don

*Thai Binh'e bağlı Son Nam *1726*, ˇThang Long/Ha Nôi, Beijing *1760-62*, °Nghê An/Nghê Tinh *1784*: Neo-Konfüçyüsçü filozof (klasikler yorumcusu), birçok alanda bilgi sahibi ve Viêt Nam'da Çince yazan son önemli bilgin

LE Thanh Tong

Dong Kinh/Ha Nôi **1441-°1497*: Le Hanedanlığı'nın geç dönemlerinin önemli hâkimi, Hong Duc iktidar dönemi (*1460-97*), Viêt Nam kültürünün "Altın Çağı"; şair ve Konfüçyüsçü âlim, ceza kanunu ve medeni kanun olan *Hong Duc*'u hazırladı (kadın hakları)

LEE, Tsung-Dao → LI Zhengdao

LEGGE, James

*Aberdeenshire'daki Huntly *1815*, ◊Aberdeen ve London, ˇMelaka/Malakka *1840* ve Hong Kong *1843-73* (İngiltere ve İskoçya'ya mükerrer dönüşler), +Oxford

1875-°1897; Dollar'da kır evi, Clackmannanshire, İskoçya: *19. yy.*'ın öne çıkan Avrupalı Sinologu, Çin klasiklerinin çevirmen ve yorumcusu (Wang Tao'nun meslektaşı ve danışmanı), Avrupa'daki ilk Sinoloji profesörü (*1876*)

LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm

*Leipzig *1646*, ◊Leipzig, Jena ve Nürnberg'e bağlı Altdorf, ˇMainz *1668* ve Paris *1672-76*, ˇLondon *1673/1676*, ˇAmsterdam ve Den Haag *1676/1694*, Hannover *1676-°1716*; Hannover'e bağlı Herrenhausen'de (Hannover elektörlerinin yazlık ikâmeti) ve Hannover Krallığı'yla bağlantılı kentler Braunschweig (*1664-1716*), Hildesheim (*1690-1707*), Wolfenbüttel (*1685-1716*, kütüphaneci olarak *1691*), Helmstedt (*1690-1707*) ve Harz'taki Clausthal'ın (*1680-97*) yanı sıra Berlin (*1698-1709*), Hamburg (*1678-1710*), Dresden (*1680-1714*) ve Halle'de mükerrer ikâmetler (*1700-12*); ˇHerford *1679*, Sulzbach *1688* ve Leipzig *1711*; ˇPrag (*1690/1700/1712*), Wien (*1688-89/1690/1700/1708/1712-14*) ve İtalya *1689-90* (Napoli, Roma ve Firenze *1689*, Bologna *1689/1690*): Evrensel dahi, matematikçi (hesap makinesi, sonsuz küçükler hesaplaması, matematiksel mantık) ve Yeniçağ felsefesinin Almanya'daki ilk önemli şahsiyeti (ontoloji: monadoloji, teodise; epistemoloji: Locke yorumu), Paris (Arnauld, Malebranche, Huygens, Tschirnhaus), London (Boyle) ve Den Haag'da (Spinoza) döneminin önemli bilginleriyle kişisel ilişkiler, bunlara ilave olarak Zhongguo/Çin'deki bilimlerle ilgili bilgi toplamak için "Çin misyoneleri" ile çeşitli yazışmalar; Elisabeth von der Pfalz ve von Böhmen (Herford'taki kadın manastırı yöneticisi), Sophie von der Pfalz (Hannover elektörü), Sophie Elisabeth von Braunschweig-Wolfenbüttel ve kızı Sophie Charlotte von Preußen (Berlin'deki "*Sozietät der Wissenschaften*"in kurulması *1700*) gibi yüksek eğitimli kadınlarla temasları olmuştur

LENIN / Ulianov, Vladimir Il'ich

*Simbirsk *1870*, ◊Kazan' ve Volga boyundaki Samara, Sankt-Petersburg *1893-97*, aralarda ˇBatı Avrupa *1895*, Shushenskoe (sürgün) *1897-1900*; ilk Batı Avrupa ilticası (München, London, Genève) *1900-05*, ˇMoskva *1905*, Batı Avrupa'daki ikinci iltica dönemi (Genève, Paris, Kraków, Bern, Zimmerwald ve Bern platolarında bulunan Kiental'da toplantılar, Zürich) *1907-17*; ˇPetrograd *1917* ve Moskva *1918-24*, °Moskva'ya bağlı Gorki *1924*: Marksist filozof ("Marksizm-Leninizm"), devrim kuramcısı ve tertipleyicisi, güç siyasetçisi

LEONARDO da Vinci

*Firenze'ye bağlı Vinci *1452*, Firenze *1467-82/1500-06*, Milano *1482-99/1506-13*, Roma *1513-16* ve Amboise'ye bağlı Cloux/Clos-Lucé *1516-°1519*: Ressam, doğa bilimci ve tekniker, Rönesansı Fransa'ya taşımıştır

LEONT'EV, Konstantin Nikolaevich

*Kaluga bölgesindeki Kudinovo *1831*, ˇMoskva, Kırım savaşında hekim (Kerch', Feodosiia ve Simferopol') *1853-56*, Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomatlık görevi *1863-73* (Krete/Girit *1864*, Hadrianupolis/Edirne *1865*, Romania'daki Tuzla *1867*, Ioannina *1869*, Thessalonike *1871* ve Konstantinupolis/İstanbul *1871-73*), ˇAthos *1871*; Moskva (denetçi) *1880-87*, Optina-Pustyn' *1875/1887-91*, °Sergiev Posad *1891*: Kültür filozofu ("estetik töretanımazlık"), yaşamın şiirselliği, "Modernizm karşıtlığı" ve Avrupa eleştirisi)

LERMONTOV, Mikhail Jur'evich

*Moskva *1814*, ˇPenza bölgesinde yer alan Chembar'a bağlı Tarkhany (Belinskii), ◊Moskva ve St. Petersburg, Kavkaz'a sürgün *1837/1840-41*: Tbilisi ve Mtskheta *1837*, ˇGroznyi, Valerik Irmağı muharebesi *1840*, Piatigorsk *1837/1840-°1841*: Lord Byron ve Puşkin geleneğini sürdüren şair (medeniyet eleştirisi, "natüral" kültür arayışı)

LEŚNIEWSKI, Stanisław

*Moskva'ya bağlı Serpukhov *1886*, ˇSt. Petersburg ve Sibir' (Kiakhta, Irkutsk), ◊Leipzig, Zürich, Heidelberg, München ve Lwów, +Moskva *1915* ve Warszawa *1918-°1939*: Filozof (ontoloji, *Mereologie*) ve mantıkçı ("Lwow-Warszawa Okulu")

LESSING, Gotthold Ephraim

*Dresden'e bağlı Kamenz *1729*, ◊Meißen, Leipzig ve Wittenberg, Berlin (Mendelssohn ile temaslar) *1748-55*, Leipzig *1752-58*, Breslau (sekreterlik) *1760*, Berlin *1765*, Hamburg (dramaturg) *1767*, Wolfenbüttel (kütüphaneci) *1770-81*, °Braunschweig *1781*; ˇAmsterdam *1756* ve İtalya (Wien üzerinden Napoli'ye kadar) *1775-76*: Yazar, edebiyat eleştirmeni ve aydınlanmacı filozof (Hümanizm, hoşgörü)

LEUKIPPOS

*Miletos ya da Elea, ˇAbdera, *MÖ 5. yy.*: öğrencisi Demokritos ile beraber Helen felsefesi içinde atomcu ve mekanikçi bir doğa kuramının başlatıcısı

LEVI BEN GERSHOM / Gersonides / Ralbag

*Bagnols-sur-Ceze *1288* (?), ˇAvignon, Orange *1320-°1344*: Musevi hekim, gökbilimci ve matematikçi, İncil yorumcusu ve filozof, Aristoteles'ten ilham almıştır

LÉVINAS, Emmanuel

*Kaunas *1905*, ˇRusya *1914-20* (Ukrayna'daki Khar'kov/Harkiv *1916-20*), ◊Strasbourg *1923-30* ve Freiburg *1928-29*, +Paris *1930-°1995*; Soltau (savaş esiri) *1940-45*, +Poitiers *1963-67*: "Yahudi asıllı" ilahiyatçı ve fenomenolojist filozof

LÉVI-STRAUSS, Claude

*Bruxelles *1908*, ◊Paris (felsefe) *1927-31*, +São Paulo (sosyoloji) *1934-39*, Brasil'in iç kesimlerindeki *tristes tropiques*e seyahatler *1938*, +New York (New School, Koyré ve Jakobson ile temaslar) *1941* ve Paris *1947-°2009*: Antropolog (*Anthropologie structurale*), mit kuramcısı ve felsefe eleştirmeni

LÉVY-BRUHL, Lucien

Paris **1857-°1939* (+*1908*): Filozof ve etnolog (*mentalité prélogique*)

LEWIS, C(larence) I(rving)

*Stoneham Massachusetts *1883*, ◊Harvard, ◊+Boulder Colorado, +Berkeley California *1911* ve Harvard *1920-53*, °Menlo Park California *1964*: Filozof (*pragmatic a priori*) ve mantıkçı (değerleme, modal mantık)

LI Ao

*Kaifeng *774*, ˇChang'an ve Luoyang, Shaanxi'deki Jingzhao, Hunan'daki Changde, Henan'daki Zhengzhou, Anhui'deki Hefei, Guizhou/Guiyang, Changsha ve Xiangyang (memuriyet), °*836*: Han Yu ile beraber "Eski Üslup Öğretisi" (*Guwen Xuepai*) destekçisi ve Song dönemindeki Konfüçyüsçü rönesansın öncüsü (*Mengzi*'ye yönelmek, Buddhacı fikirlerin Konfüçyüsçü felsefeye dahil edilmesi)

LI Bai / Li Taibo

*Kırgızistan'da bulunan Chu kıyısındaki Suiye/Tokmok ya da Gansu'daki Chengji *700*, ˇSichuan'daki Qinglian, seyyah hayatı: ˇChang'an ve Luoyang, Lu Shan kıyısındaki Jiujiang (hapis), ˇHuang Shan ve Jiuhua Shan; °Anhui'deki Dangtu/Taiping *762*: Dostu Du Fu ile beraber Zhongguo/Çin'deki şiir sanatının "Altın Çağı"nın öne çıkan şahsiyeti

LI Gong

Hebei'deki Baoding'e bağlı Xicaojiazui **1659-°1733*; ağırlıklı olarak memleketinde yürüttüğü eğitim ve danışmanlık çalışmaları, Beijing (*1685-1727* arasında 38 ayrı ikâmet) ve Zhejiang'daki Tongxiang/Wutong (ˇ*1695*, *1697-99*): Evrensel dahi, Yan Yuan'ın geleneğinde ampirik-pratik filozof

LI Qingzhao

*Shandong'daki Ji'nan'a bağlı Zhangqiu *1084*, Kaifeng *1086-1107*, arada Luoyang *1095*, ˇQingzhou, Laizhou, Shandong'daki Zizhou *1107-26*, Jiankang/Nanjing *1128-29*, Huzhou *1129*, *Song* maiyetiyle beraber Hongzhou/Nanchang'a kaçış, Yuezhou/Shaoxing ve Zhejiang'daki Mingzhou/Ningbo, Hangzhou *1132-49*, °Jinhua *1155*: Kadın şair (kadın ve kaçak konulu şiirler) ve şiirbilimci

LI Shizhen

Qizhou **1518-°1593*; ˇWuchang/Wuhan, Beijing ve Nanjing, Hubei'de araştırma gezileri (Wudang Shan), Henan, Anhui ve Jiangsu: Hekim ve farmakolog, Çin tıbbının standart farmakoloji eseri *Bencao Gangmu*'nun ("Kök ve Otların Sökülmüş Hâli ve Ayrıntıları") yazarı

LI Si

*Chu/Henan'daki Shangcai, ◊Lanling, Xianyang *MÖ 247* ile °*MÖ 208* arası (idam): Xun Zi'nin öğrencisi, Qin tarafından kurulan imparatorluğun idarecisi *MÖ 221* ve radikal kanuncu reformcu, kitap yakımının fikir babası

LI Ye/Li Zhi

*Hebei'deki Luancheng *1192*, ◊Hebei'deki Yuanshi ve Luoyang, Junzhou/Yangzhai (memuriyet), +Shanxi ve Hebei, ˇBeijing, °Yuanshi *1279*: Matematikçi (herhangi bir dereceden denklemlerin çözülmesine dair teknik)

LI Zhengdao / Tsung-Dao LEE

*Shanghai *1926*, ◊Ganzhou, ˇGuizhou, Kunming *1944*, Chicago *1946* ve Berkeley *1950*, ◊+Princeton *1951* ve +New York (*Columbia*) *1953*, ˇStockholm *1957*: Kuramsal fizikçi (Yang Chen-Ning ile beraber doğa kanunlarının simetrik olmadığını deneyle destekli biçimde tahmin etti *1956*)

LI Zhi

*Jinjiang (Müslüman menşeli aile) *1527* (mükerrer dönüşler), Henan'daki Gongcheng/Huixian *1556-60/1566*, Nanjing (imparatorluk akademisinde hekim ve memur) *1560-1600*, Beijing *1563-98*, Yunnan'daki Yao'an (memuriyet) *1577-80*, Hubei'deki Huang'an *1581-85*, Macheng'e bağlı Longhu'da ("Ejder Gölü") bulunan Buddhacı manastır *1585-91/1593/1600*, ˇBeijing'e bağlı Tongzhou *1601* ve °Beijing *1602*: Wang Yangming ve Taizhou okulu geleneğinde, muhalif Neo-Konfüçyüsçü filozof

LI Zhizao

*Renhe/Hangzhou *1565*, ˇNanjing, Beijing ve Hangzhou, ˇFuzhou *1603*, °*1630*: Coğrafyacı ve gökbilimci, Ricci'nin çalışanı *1601-10*

LIANG Qichao

*Guangdong'daki Xinhui *1873*, ◊+Guangzhou *1887-95*, ˇBeijing ve Shanghai *1890-98*, +Changsha *1897*, ˇTokyo ve Yokohama *1898-1911*, ˇHonolulu *1899-1900*, ˇSingapur, Avustralya, Filipinler, Kanada ve ABD (Washington) *1900-03*, ˇBeijing *1912-°1929*; ˇShanghai *1915-16*, +Tianjin *1915/1920-28*, ˇHong Kong *1916*, +Nanjing, ˇAvrupa (London, Paris ve

başka başkentler) *1919-20*: Gazeteci ve filozof, *20. yy.*'ın ilk yirmi yılının Zhongguo/Çin'deki en önemli aydını

LIANGJIE/Dongshan Liangjie

*Kuaiji Shan kıyısındaki Zhuji *807*, ◊Song Shan *827*, ˇShaanxi'deki Yunyan, +Xinfeng Shan ve Dong Shan *859-°869*: Öğrencisi Caoshan Benji ile beraber *Chan/Zen*'in *Caodong/Sōtō* öğretisinin kurucusu

LICHTENBERG, Georg Christoph

*Darmstadt'a bağlı Ober-Ramstadt *1742*, ◊+Göttingen *1763-°1799*; ˇHannover, Osnabrück ve Niedersachsen'deki Stade *1772-73*, ˇİngiltere *1770/1774-75*: Doğa bilimci ve heccav aydınlanma filozofu

LIEBIG, Justus

*Darmstadt *1803*, ◊Bonn, Erlangen ve Paris, +Gießen *1825* ve München *1851-°1873*: Organik kimya öncüsü, bilim kuramcısı

LINNÉ, Carl von/Linnaeus, Carolus

*Småland'daki Råshult *1707*, ◊Lund *1727* ve ◊+Uppsala *1728-°1778*; ◊Hollanda (Leiden) *1735-38*, İngiltere (Oxford) *1736* ve Paris *1738*, Stockholm *1738-41*: Hekim ve botanikçi (taksonomik "doğa sistemi")

LINJI YIXUAN → YIXUAN

LIPSIUS, Justus/Joost Lips

*Bruxelles'e bağlı Overijse *1547*, ◊Köln ve Leuven, ˇRoma *1568* ve Wien *1571*, +Jena *1572*, Köln *1574*, Leuven *1576*, Leiden *1579* ve Leuven *1592-°1606*: Hümanist filolog ve filozof

LIU An/Huainan Zi

*Anhui'deki Feng *MÖ 179*, Shouchun *MÖ 164-°122*; Chang'an (mesleki ziyaretler) *MÖ 152/146/139/134*: Huainan kralı, filozof ve senkretist Taocu bir eser olan *Huainanzi*'nin yazıya dökülmesini başlatan kişi

LIU Xiang

*Jiangsu'ya bağlı Pei *MÖ 77*, ˇChang'an, *°6*: İmparatorluk kütüphanecisi ve Klasik Çin yazınının sınıflandırılması ve düzeltilmesinin ana sorumlusu

LIU Xie

*Jiangsu'daki Jingkou/Zhenjiang *465*, ˇJiankang/Nanjing, Linchuan ve Nankang/Xingzi (memuriyet), *°522*: Zhongguo/Çin'deki en eski edebiyat derlemesinin yazarı: *Wenxin Diaolong* ("Edebî Ruh ve Ejderlerin Pençe İzleri")

LIU Zhi

Nanjing **1660-°1730*: Zhongguo/Çin'deki en önemli Müslüman (Hui) âlimi, klasik ve evrensel eğitim almış çevirmen ve İslâm edebiyatının tanıtıcısı (*Kur'ān* ile Konfüçyüsçü felsefenin birleştirilmesi)

LIU Zhiji

*Pengcheng/Xuzhou *661*, ˇLuoyang, ˇWuhan'a bağlı Anzhou/Anlu (sürgün), *°721*: Tarihçi (eleştirel, nesnelliği hedefleyen bir tarihyazımının geliştirilmesi)

LIU Zongyuan

*Shanxi'deki Jie/Yuncheng *773*, ˇChang'an, Chang'an'a bağlı Lantian, Lingling/Yongzhou ve Guangxi'deki Liuzhou (sürgün) *815-°819*: Han Yu ve Li Ao ile beraber "Eski Üslup Öğretisi" (*Guwen Xuepai*) destekçisi, *Buddhadharma/FoJia* ve *DaoJia* karşıtı Song döneminin Konfüçyüsçü rönesansının öncüsü

LLULL, Ramón/Raimundus Lullus

*Palma de Mallorca *1232*, Aragón (Barcelona) *1246-63*, sürekli değişen ikâmetler: ˇMallorca (ˇPuig de Randa *1274*, +Miramar *1276*), +Montpellier ve Paris, ˇBarcelona, Lyon ve Marseille, ˇİtalya ve Sicilia (Genova, Pisa, Roma, Napoli, Messina), ˇKypros (Famagusta/Ammochostos/Gazi Magusa ve Bufavento'ya bağlı Agios Chrysostomos manastırı) ve Armenia Inferior/Kilikia (Laiazzo/Ayas/Yumurtalık) *1301-02*, ˇTunis *1292-93/1293-94/1314-16* ve Bugea/Bicaye *1307/1315*, °Tunis (ya da Mallorca'ya dönüş yolculuğunda) *316*: Arabist, şair (Katalanca), mistik ve filozof (mantık kombinasyon)

LOBACHEVSKII/Lobačevskij, Nikolai Ivanovich

*Volga boyundaki Nizhnii Novgorod *1792*, ◊+Kazan' *1800-°1856*; ˇSt. Petersburg: Matematikçi, "Eukleidesçi olmayan" ve "zahirî" geometrinin kurucularından biri, Kant eleştirmeni

LOCKE, John

*Somerset'teki Wrington *1632*, ◊London *1647*, ◊+Oxford *1652*, ˇNiederrhein'daki Kleve (elçilik müsteşarı) *1665*, London *1667*, Fransa (Paris, Lyon, Montpellier) *1675*, London ve Oxford *1679*, Hollanda (Amsterdam, Rotterdam) *1683*, London ve Oates (Damaris Masham'ın evinde) *1689-°1704*: Hekim, devlet adamı ve erken dönem aydınlanmanın öne çıkan filozofu; Descartes-eleştirel ampirik ve analitik epistemoloji kuramcısı ve antropolog (kişisel kimlik, eylem özgürlüğü), devlet ve din filozofu olarak (*natural law*, *toleration*) liberal anayasal devletin öncüsü

LOMONOSOV, Mikhail Vasil'evich

*Arkhangel'sk bölgesindeki Kholmogory yakınlarında kalan Denisovka(-Lomonosovo) *1711*, ◊Moskva *1731*, St. Petersburg *1736*, Marburg (Wolff'un yanında) *1736* ve Freiberg (Berg Akademisi) *1739-40*, +St. Petersburg *1741-°1765*: Kimyager, dil ve edebiyat bilimci, ilk Rusça grameri kitabının yazarı ve Moskva'da (kendi adıyla anılan) üniversitenin kurucularından

LORENZ, Konrad

*Wien *1903*, ˇWien'e bağlı Altenberg, ˇLeiden *1936*, +Königsberg *1940*, askerî psikiyatr (Posen/Poznán) *1941* ve savaş esiri (Azerbaycan'daki Çalburun, Armenia'daki Erivan, Moskva'ya bağlı Krasnogorsk) *1944-48*, Münsterland'daki Dülmen'e bağlı Buldern'de bulunan Max-Planck Araştırma Enstitüsü *1950* ve Bayern eyaletindeki Seewiesen *1957*, ˇStockholm *1973*, Altenberg ve Wien *1973-°1989*: Davranışbilimci (canlının kendini ya da kendini barındıranı tanımasını sağlayan "iz bırakma", doğuştan gelen davranış kalıpları)

LOSSKII/Losskij, Nikolai Onufrievich

*Vitebsk'e bağlı Kreslavka *1870*, ◊Bern, St. Petersburg *1891-98* ve Almanya (Göttingen, Heidelberg, Leipzig) *1901-03/1907*, +St. Petersburg *1900-21*, Rusya'dan sınırdışı edilme *1922*, +Praha, Brno ve Bratislava *1922-45*, aralarda Palo Alto California, New York *1946* ve Los Angeles *1950-64*, °Paris'teki Sainte-Geneviève-des-Bois *1965*: Rusların en tanınmış akademik filozofu (Leibniz geleneğinde metafizik, bilginin zemini olarak sezgi)

LOTZE, (Rudolf) Hermann

*Dresden'e bağlı Bautzen *1817*, ◊Leipzig, ˇZittau *1838*, +Leipzig *1840*, Göttingen *1844* ve °Berlin *1881*: Hekim ve filozof, doğa bilimsel ("mekanik") ve klasik felsefi ("metafizik" ve "değer etiği") araştırmaların sistematik olarak birbirine bağlanması

LOVEJOY, Arthur O(ncken)

*Berlin *1873*, ◊Berkeley, Harvard ve Paris, +Stanford *1899* ve Saint Louis Missouri *1901* ve Baltimore Maryland (*Johns Hopkins*) *1910-°1962*: Filozof (fikirler tarihi)

LU Xiangshan/Lu Jiuyuan

*Jinxi am Xiang Shan *1139*, Hangzhou ˇ*1172/1183-87*; felsefe alanındaki hasmı Zhu Xi ile *Ehu Si*'de *1175* ve Lu Shan'da *1181* karşılaşma, +Xiang Shan *1187-91*; Wuyi Shan'a bağlı Chongan/Chongcheng *1179-82* ve Hubei'deki Jingmen *1191-°1193* devlet adamlığı: Karizmatik filozof, Neo-Konfüçyüsçü hareket içerisinde yer alan "Kalp Okulu"nun (*Xin Xue*) kurucusu, Cheng Hao'dan yola çıkmıştır ("Kalp" (*xin*) ile evrensel "düzen ilkesi" (*li*) eşit görülür, klasik eğitim eleştirisi)

LU Xiujing

*Wuhing/Huzhou *406*, ˇJiankang/Nanjing, Lu Shan *453-67*, °*477*: *Lingbao* öğretisi doğrultusunda Taocu hoca, ilk Taocu külliyatın derleyicisi, külliyat, "Üç Mağara" (bir önceki nesilden Huiyuan ve Tao Qian ile beraber) ve "Kaplan Vadisinin Üç Kahkahacısı" (*Huxi San Xiao*) adlarını taşıyan bölümlerde toplamıştır

LU Xun/Zhou Shuren

*Shaoxing *1881*, ◊Nanjing *1899*, Tokyo *1902* ve Sendai *1904-09*; +Shaoxing*1910*, Beijing *1912*, Xiamen *1926* ve Guangzhou *1927*, Shanghai *1927-°1936*: Cumhuriyet Zhongguo/Çin'inde öne çıkan yazar (gündelik dilin yazı diline dönüşmesi)

LU Yu

*Hubei'deki Jingling/Tianmen *733*, °*804*: "Çay Klasiği"nin (*Cha Jing*) yazarı

LUCRETIUS

ˇRoma ve çevresi, **MÖ 97-°55*: Doğa felsefesi, psikoloji ve etik üzerine Epikuros-Demokritosçu bir didaktik şiirin yazarı

LUKÁCS, György/Georg

Budapest **1885-°1971*; ◊Berlin (Simmel'in yanında) ve Heidelberg (Rickert ve Windelband'ın yanında, M. Weber, E. Lask ve S. George ile temaslar), ˇWien *1922-24*, Moskva *1930*, Berlin *1931*, ˇMoskva (göç) *1933*, Taşkent/Toşkent (kentin boşaltılması) *1941*, +Budapest *1944*, România (sınırdışı) *1956-57*: Marksist filozof ve edebiyat kuramcısı

ŁUKASIEWICZ, Jan

*Lwów *1878*, ◊Berlin, Louvain ve Graz, +Lwów *1906* ve Warszawa *1915*, kaçış *1944* (ˇİsviçre, Bruxelles, Münster), +Dublin *1946-°1956*: Mantıkçı ve filozof ("Lwów-Warszawa Okulu", "Polonya notasyonu"nun yaratıcısı, çok değerlikli mantık)

LURIA, Isaac (Ben Solomon) Aşkenazi

*Yeruşalayim *1534*, ˇel-Kahire (ve Nil üzerindeki Ceziretü'r-Ravda) *1540* ve +Zefat *1570-°1572*: Zefat'ta Kabala çalışmalarında öne çıkan kişilik

LURI(I)A/Lurija, Aleksandr Romanovich

*Kazan' *1902*, ◊+Moskva *1923-°1977*: Psikoloji, Vygotskii'nin çalışanlarından biri, kültürlerarası bilişsel psikoloji (Özbekistan *1931-32*) ve nöropsikolojinin (afazi araştırmaları) öncüsü

LUTHER, Martin

Thüringen/Sachsen-Anhalt'taki Eisleben **1483-°1546*; ˇMansfeld, ◊Magdeburg, Eisenach ve Erfurt, ◊+Wittenberg *1508-09/1511-21/1522-46*; ˇRoma *1510*, Heidelberg ve Augsburg *1518*, Leipzig *1519*, Worms *1521*, Wartburg *1521-22* ve Marburg *1529*: Hristiyan ilahiyatçı ve kilise reformcusu (İncil'in vahiyle gelmiş sözlerine ve vicdana atıfta bulunmuştur)

LUXEMBURG, Rosa

*Zamość *1870*, ˇWarszawa *1873*, ◊Zürich *1889*, ˇBerlin *1899*, ˇWarszawa *1905*, +Berlin (SPD parti oku-

lu) *1907*, Berlin ve Breslau'da hapishane dönemleri *1915-18*, °Berlin'e bağlı Wilmersdorf *1919* (öldürüldü): Devrimci sosyalist propagandacı ve siyasetbilimci (dikta eleştirisi)

LÜ Buwei

*Yangzhai/Junzhou *MÖ 290*, ˇHandan ve Xianyang, °Sichuan *MÖ 235*: Devlet adamı, felsefe hamisi ve Zhongguo/Çin'deki en eski eklektik eserin başlatıcısı: *Lüshi Chunqiu* ("Efendi Lü'nün Baharı ve Güzü") *MÖ 239*

LÜ T'AI / Lidaiya

Sukhothai kralı *1347*, aktarılanlara göre Buddhacı kozmolojinin Tayland varyasyonunun yazarı ("Üç Dünya" *Trai bhūmi kathā*)

LYELL, Charles

*İskoçya'daki Kirriemuir'e bağlı Kinnordy *1797*, ˇSouthampton'a bağlı New Forest, ◊Oxford *1816*, London (özel hoca, Darwin ile temaslar) *1819-°1875*; ˇParis (A. von Humboldt ve Cuvier ile temaslar) *1823*, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da saha araştırmaları: Jeolog (jeolojik yasaların zaman ötesi geçerliliği)

el-MA'ARRĪ, Ebu'l-'Alā

Ma'arra **973-°1058*; ◊Haleb, ˇAntakiyya, Trablus ve el-Lazikiyye'ye bağlı Deyru'l-Fārūs, ˇBağdād *995 (?)/1007*: Şair ve aykırı düşünür

MACH, Ernst

*Brünn'e bağlı Chirlitz *1838*, ˇWien'e bağlı Untersiebenbrunnen, ◊Prostějov'a bağlı Kremsier/Kroměříž ve Wien, +Graz *1864*, Prag *1867* ve Wien *1895*, München'e bağlı Vaterstetten *1913-°1916*: Fizikçi, duyulama verileri psikologu ve filozof (metafizik "nötr Monizm"), fenomenolojinin, "Wiener Kreis"taki "mantıkçı pozitivizmin" ve Einstein'ın kuramsal fiziğinin öncüsü

MACHIAVELLI, Niccolò

Firenze **1469-°1527*; devlet memuru, diplomatik seyahatler (Fransa, İsviçre, Avusturya, Roma), San Casciano'ya bağlı Sant'Andrea'daki arazisine çekilmesi *1513*: siyasetbilimci filozof

MACHIG LABDRÖN / Ma-gcig Lap-s Gron

**1049* (?), Merkez Tibet'teki Dranang/Din-ri (?), °Sangri *1129*: Buddhacı *Tantra-yāna* mistiği, Drapa Ngonshe ve onun Hint hocası Padampa Sanggye'nin öğrencisi ve yandaşı

McTAGGART, John

London **1866-°1925*; ˇSurrey'deki Weibridge *1870*, ◊+Cambridge *1885-1925*: Neo Hegelci filozof

MĀDHAVA

ˇVijayanagara ve S(h)ringeri, *°1386*: Manastır yöneticisi, devlet adamı ve Vijayanagara Krallığı'nın kurucularından, Hinducu rönesansın öncüsü, Brahmancı felsefenin yorumlayıcısı

MADHVA / Pūrṇaprajña / Ānandatīrtha

*Udipi'ye bağlı Kalyanapura *1238* (?), +Udipi, Rames(h)vara(m)'a kadar güneye ve kuzeyde Haridvara ve Badrinatha'ya kadar seyahatler, °Udipi *1317* (?): Hinducu filozof, "Vedantacı Dualizm"in (*Dvaitā-Vedānta*) ve "Realizm"in (*Tattva-vāda*) kurucusu (tanrı (*īs(h)vara*) ile "ruh" (*jīva*) arasındaki tözsel fark, bir Vedanta kavramı olarak "ilüzyon" *māyā*nın ele alınması, Jaina skolastiğinden ve büyük ihtimalle Güney Hindistan'daki Nesturi Hristiyan ilahiyattan etkilenmiştir)

MAGO

ˇCarthago *MÖ 2. yy.*: "Eski Dünya"nın batısında tarım biliminin başlatıcısı, "Tarımın babası" (*pater rusticationis*), yegâne Kartacalı yazar olarak *146* yılında Latinceye, *MÖ 88* yılındaysa Helenceye çevrilmiştir

MAHĀVĪRA / Vardhamāna Kās(h)yapa / Jina

*Vais(h)alī'ye bağlı Kundagrama (aktarımlara göre Buddha'nın en yaşlı çağdaşıdır, *MÖ 6.-5. yy.*), "münzevi" (*s(h)ramaṇa*) olarak seyyah hayatı (30 yaşından itibaren), kısmen Gos(h)ala ile beraber (Nalanda'da ayrılırlar), Rijupalika Irmağı üzerindeki Jrimbhikagrama yakınlarında "uyanış" (42 yaşında), muson dönemi ikâmetleri Vais(h)alī, S(h)ravasti ve Rajagriha'da, °Majjhima Pava (aktarımlara göre 72 yaşında): Jaina aktarımına göre 24. "sığlık su hazırlayıcısı" (*Tīrthan-kāra*) ve Jainadharma'nın kurucusu (inzivacı kurtuluş öğretisi, "Eylem"in (*karman*) ruhun üzerindeki kirletici ağırlığı hakkındaki maddeci görüş, aynı zamanda "zarar vermeme" *ahiṃsā* ile açıklanabilir ve hafifletilebilir ve böylelikle ölüm ve yeniden doğumun "döngüsü" *saṃsāra*dan kaçınılabilir)

MAHINDA → SAṄGAMITTĀ

MAIMON, Salomon / Shlomo Ben Yehoshua

*Belarus'un Mir kenti yakınlarındaki Sukoviborg (Neman/Memel Irmağı'nın üst kısımlarında yer alan bir köy) *1753*, ˇNiasvizh, ˇMezhyrich, seyahat *1776-77* Königsberg üzerinden Berlin'e, ˇPosen/Poznań *1778-80*, ˇBerlin *1780-83/1785-95*, ◊Hamburg (Altona) *1783-85*, ˇAmsterdam ve Den Haag *1783*, ˇDessau *1786* (?), Breslau *1787* ve Potsdam *1789*, Nieder-Siegersdorf/Podbrzezie Dolne *1795-°1800*: Rabbinik, Hasidik ve Kabalacı araştırmalara göre aydınlanmacı filozof ve radikal idealist Kant eleştirisi

MAIMONIDES → **MOŞE BEN MAIMON**

MAINE DE BIRAN, Marie-François-Pierre

*Bergerac *1766*, ◊Perigueux, ˇBergerac, Bergerac'a bağlı Grateloup ve Paris, °Paris *1824*: Siyasetçi ve antropolog filozof (istemli çabanın duyusal deneyimi)

MAISTRE, Joseph de

*Savoie'deki Chambéry *1753*, ˇ◊Torino, ˇLausanne (iltica) *1792*, ˇCoppet, Torino *1797-°1821*; Sardegna-Piemonte Krallığı'nın St. Petersburg'daki elçisi *1802-17*: Restorasyon dönemi siyaset bilimcisi

MAKRINA, Genç

*Kaisareia ya da Neokaisareia *327*, °Iris kıyısındaki Annessoi, Neokaisareia *380*: Felsefi açıdan önemli Hristiyan ilahiyatçı, "kilise babası" Kaisareialı Basileios ile Nyssalı Gregorios'un kız kardeşi

MALEBRANCHE, Nicolas

Paris **1638-°1715*; ◊Saumur (sur-Loire) *1661*, ˇJuilly, ˇNormandie *1685* ve Perigord *1688*: Filozof, Augustinus ve Descartes'tan etkilenmiştir

MÂLİK B. ENES

Medine **716-°795*: *Mālikiyye* hukuk ekolüne [fıkıh mezhebine] adını veren kişi (hukuk kaynakları olarak *Kur'an* ve *hadīs*leri *Sünnet* tamamlayan "kamu menfaati" *istişlāḥ/maşlaḥat* ve "*şahsi görüş*" *ictihād/re'y*)

MALINOWSKI, Bronislaw

*Kraków *1884*, ◊Leipzig, ˇLondon *1910*, Avustralya, Yeni Gine ve Trobriand Adaları/Kiriwina *1914-18*, London *1924*, +New Haven (*Yale*) *1939-°1942*: Sosyal antropolog (fonksiyonalizm)

MALRAUX, André

Paris **1901-°1976*; Avrupa'ya erken dönem seyahatler: Firenze, Venezia, Praha ve Wien *1921*, Berlin ve Hellas *1922*; "Hindiçin"e ilk seyahat: Ha Nôi, Saigon, Angkor'a bağlı Banteay-Srei tapınağından sanat hırsızlığı ve Phnom Penh'te tutukluluk *1923-24*; "Hindiçin"e ilk seyahat: Saigon ve Ha Nôi, ardından Zhongguo/Çin (Hong Kong) *1925*; İran'a üç seyahat: İsfahan *1926-31*; kuzey yarımkürede yapılan "dünya seyahati" *1931*, Almanya seyahatleri: Köln ve Berlin *1931/1934*; Cibuti'ye seyahat (ve Yemen'deki Sebe'nin uçaktan keşfi ve Sovyetler Birliği'ne ilk seyahat: Leningrad, Moskva ve Novosibirsk *1934*, İspanya İç Savaşı katılımı ("Escadrille A. M."): Barcelona, Madrid, Valencia, Banyuls-sur-Mer *1936-39*; Fransız *Résistance*'a katılım: Midi, Paris, Alsace *1939-45*; de Gaulle hükümetinde Bilgi ve Kültür Bakanlığı *1945-46* ve *1959-69*, Avrupa, Afrika, Asya ve Amerika'ya mükerrer geziler *1945-75*: *20. yy.*'da *condition humaine* ekolü yazarı ve filozof

MALTHUS, Thomas Robert

*Surrey'deki Guildford'a bağlı Rookery *1766*, ◊Cambridge, +Haileybury (*East India Company*'nin *College*'i) *1805-34*, °Bath'a bağlı Guildford'a bağlı Rookery *1834*: Ekonomi ve nüfus çalışmaları uzmanı

MAṆḌANA Mis(h)ra/Sūres(h)vara

*Mithila *660* (*?*): Brahmancı filozof, kaynağı kesin olmayan aktarıma göre *Mīmāṃsā* filozofu Kumarila'nın öğrencisi ve kayınbiraderi, Prayaga'daki S(h)ankara ile yapıp kaybettiği tartışmanın ardından Sures(h)vara adı altında onun *Vedānta* felsefesine geçmiştir, dil filozofu

MANDEVILLE, Bernard (de)

*Rotterdam *1670*, ◊Rotterdam ve Leiden, London *1692-°1733*: Hekim ve toplum filozofu (genel refahın temeli olarak egoizm)

MANGKUNEGARA IV

Surakarta **1809-°1881*: Aktarıma göre nazımla yazılmış epistemolojist felsefenin temel eseri *Wedhatama*'nın yazarı

MANI/Manichaios

*Tīsfūn/Medāin'e bağlı Mardinu ya da Afruniya *216*, ˇTīsfūn, Sasani İmparatorluğu içinde ve doğuda İndus Vadisi, batıdaysa Roma işgali altındaki Mesopotamia ve Armenia olmak üzere çevre bölgelerde seyahatler, °Beth Lapat/Cündişapur *276*: Gnostik, (coğrafi ve içerik açısından) "İlk Dünya Dini"nin kurucusu: Batıda Kuzey Afrika üzerinden Atlantik kıyılarına, doğudaysa Orta Asya üzerinden Pasifik kıyılarına kadar uzanmıştır, Zerdüştçü, Hristiyan ve Buddhacı fikir ve ideallerin birleştirilmesi); orijinal metinlerden elde edilen bilgiler (Orta Asya'da bulunmuştur) *1902*

MĀṆIKKAVĀCAKAR

*Madurai'ye bağlı Tiruvatavur, ˇMadurai ve Chidambara(m), *9. yy.* (*?*): Hinducu *S(h)aiva* mistiği, şair (Tamil dilinde) ve düşünürü ("O [S(h)iva], aslında ben olan" *yāNāginiNRāNē*)

MANN, Thomas

*Lübeck *1875*, München *1892-1933*, Roma *1896-98*, iltica: Provence'deki Sanary-sur-Mer *1933*, Zürich'e bağlı Küsnacht *1933*, +Princeton *1938* ve Los Angeles'a bağlı Pacific Palisades *1941*, Erlenbach ve Zürich'e bağlı Kilchberg *1952-55*, °Zürich *1955*; batıda Oxford'dan doğuda Königsberg'e ve güneyde Napoli ile Granada'dan kuzeyde Stockholm'a, Kuzey Amerika'da New York ile Washington'dan San Francisco ve Los Angeles'a kadar seyahatler; "Akdeniz gezisi" (Kahire, Luksor, Konstantinupolis/İstanbul, Atina) *1925*

ve Mısr/Mısır ve Filistin'e yapılan "araştırma gezisi" (Kahire'den Vadi Halfa'ya kadar Nil'de seyahat; Kudüs) *1930*: Yazar filozof (Mısır'da ortaya çıkan çağdaş arkeolojik buluntuların edebî olarak işlenmesi: Akhenaton'un hümanizmi)

MANU

Brahmancı mitolojiye göre insanlığın atası ve (Kurukshetra'da) Hinducu hukukun temel metni olan *Mānava-Dharma-s(h)āstra*'nın ("Manu Kanunlarının Kitabı") yazarı (metinlerin derlenmesi *MÖ 2.* ile *2. yy.* arası), Geç Vedacı döneme ait hukuk metinlerine (*Dharma-sūtra/Manu-smriti*) dayanmaktadır, ilk çevirisi W. Jones tarafından *1794*'te yapılmış, ardından (Hindistan Cumhuriyeti'nin anayasasının yazarı olarak "Modern Manu" adıyla anılacak) Ambedkar tarafından Mahad'da yakılmıştır *1927*

MAO Zedong

*Shaoshanchong *1893*, ◊Changsha, Beijing *1918*, Shanghai mükerrer *1919-26*, Guangzhou ˇ*1923*/+*1925*; Hunan ve Jiangxi'deki çiftçi devrimlerinin ideolojik stratejist *1925*, Jiangxi'den (Jinggang Shan) Shaanxi'ye *1934-35*, Yan'an'a *1936-47* ve Beijing'e *1949*-°*1976* yapılan "Büyük Yürüyüş"; ˇQufu *1916* ve Lu Shan *1959/1970*, ˇMoskva *1949/1957*: Sino-Marksist devrimci, güç siyasetçisi ve filozof

MARCUS AURELIUS

*Roma *121*, Partlara ve Germenlere karşı savaşa çıkmıştır, ˇAquileia, ˇCarnuntum, °Carnuntum'a bağlı Vindobona (Wien) ya da Sirmium'a bağlı Bononia (?) *180*: Romalı imparator ve Stoalı filozof

MARCUSE, Herbert

*Berlin *1898*, ◊Berlin ve Freiburg, Frankfurt anı Main (*Institut für Sozialforschung*) *1932*, Genève ve Paris *1933* üzerinden New York'a iltica *1934*, ˇWashington DC *1942*, +New York *1950*, Harvard *1952*, Boston Massachusetts (Brandeis) *1954* ve San Diego California *1965*, (aralarda +Paris *1959/1961-62*, Frankfurt *1964* ve Berlin *1965*), °München'e bağlı Starnberg *1979*: Neo-Marksist varoluşçu filozof, "68 öğrenci hareketinin" düşünürlerinden

MARITAIN, Jacques

*Paris *1882*, ◊Paris (Bergson'un yanında) ve Heidelberg, +Paris (karısı Raïssa Oumançoff ile beraber Versailles ve Meudon'daki *Institut catholique*, "Salon") *1912-40*, +Kanada ve ABD (Chicago, New York [*Columbia*, École libre], Princeton, South Bend [*Notre Dame*], Toronto) *1933-60* (iltica *1940-45*), Roma (Vaticano, büyükelçi) *1945-48*, Toulouse *1960*-°*1973*: Kültür ve toplum filozofu, Bergson ve Thomas Aquinas'tan yola çıkmıştır, BM'nin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin başyazarı *1948*

MARPA/Mar-pa

*Lhodrak *1012*, ◊Myu-gu-lung ve Nalanda, ˇSerkhar Guthok ve Drobolung, °*1097*: Tibet-Buddhacı *Tantrāyāna* şairi ve çevirmeni, Drogmi ve Naropa'nın öğrencisi, Milarepa'nın hocası

MARSILIUS da Padova/Marsilio dei Mainardini

*Padova *1275*, +Paris *1313*, Ludwig von Bayern'in Nürnberg'deki sarayına sığınması *1326*, ˇRoma *1328*, München *1330*-°*1342*: Hekim, siyaset felsefecisi (kilise ile devletin ayrılması)

MARTINUS DACUS

*Dacia/Danmark ya da Güney İsveç, ◊Roskilde ve/ya da Lund, ◊+Paris, ˇRoskilde (Danimarka sarayında idareci), °*1304*: Skolastik dil filozofu

MARTY, Anton

*Schwyz *1847*, ◊Einsiedeln, Mainz, Würzburg *1869* ve Göttingen *1874*, +Schwyz *1869*, Czernowitz *1875* ve Prag *1880*-°*1914*: Dil filozofu

MARX, Karl

*Trier *1818*, ◊Bonn ve Berlin ("Genç Hegelci" çevrelerde), Köln (gazete yazı işleri) *1842-43/1848-49*, Paris *1843-45* (Proudhon ve Heine ile karşılaşmalar, Engels ile işbirliğinin başlangıcı)/*1848/1849*, Bruxelles *1845-48* ve London *1845/1849*-°*1883*: İktisat, toplum ve tarih filozofu (diyalektik Materyalizm, Komünizm), uluslararası işçi hareketi ideolojisi

MASARYK, Tomáo Garrigue

*Hodonín/Göding *1850*, ◊Brno, Wien ve Leipzig, +Wien *1879* ve Praha *1882* (Çek Üniversitesi'nin ilk felsefe profesörü), (Doğu Avrupa'nın ortasındaki "ulusların" otonomi hareketi örgütü) Batı Avrupa'ya göç *1915*, Rusya'ya (Kyiv, Moskva) *1917* ve ABD'ye (Washington) *1918*, Praha *1918*-°*1937* (Lány Sarayı): Toplumsal filozof ve devlet adamı, Československo'nun ilk devlet başkanı *1918-35*

MASHAM/Cudworth, Damaris

*Cambridge *1658*, ˇEssex'teki Oates *1785*, °Bath *1708*: Ahlak felsefesi, R. Cudworth'ın kızı, Locke'un son yıllarında öğrencisi ve evsahibesi *1689-1704*

MASSIGNON, Louis

*Paris'e bağlı Nogent-sur-Marne *1883*, ◊Paris ve Alger/Cezayir, ˇBağdâd *1908*, +Kahire *1912-60* ve Paris *1926*-°*1962*: Karizmatik ilahiyat bilimcisi (İslâm mistisizmi, feminen spiritüalizm, kültürlerarası işbirliği)

el-MĀTŪRĪDĪ, Ebū Manṣūr

*Semerkand'a bağlı Matürid *870*, °Semerkand *945*: Hanefî kelamcı, hukukçu ve *Kur'an* yorumcusu [*mü-*

fessir], kendi adıyla anılan *Mātürīdiyye* kelamının kurucusu

MAUPERTUIS, Pierre-Louis Moreau de

*Saint-Malo *1698*, ˇParis *1714*, ◊Basel *1729-30*, Laponya araştırma seyahati (ˇSuomi/Sverige sınır bölgesindeki Tornio, Newtoncu fiziğin teyidi) *1736-37*, Berlin ve Potsdam *1741-56* (*Preußische Akademie der Wissenschaften* başkanı *1745*), °Basel *1759*: Matematikçi, doğa bilimci ve filozof ("En Küçük Etki İlkesi")

MAUTHNER, Fritz

*Horschitz/Hořice *1849*, ◊Prag, ˇBerlin *1876*, Freiburg *1905* ve Bodensee kıyısındaki Meersburg *1909-°1923*: Tiyatro ve dil eleştirmeni (felsefenin dil terapisi olarak tasarlanması)

el-MĀVERDĪ, Ebu'l-Ḥasan

*Basra *974*, ◊+Bağdād *995-°1058*; ˇNişapur'a bağlı Ustuva *1035-38*: Şafii hukuk alimi [*fakīh*]

MAXWELL, James Clerc

*Edinburgh *1831*, ˇKirkcudbright'a bağlı Glenlair malikânesi (inziva mekânı *1865-71*), ◊Edinburgh ve Cambridge, +Aberdeen *1856*, London *1860-65* ve Cambridge *1871* (*Cavendish Laboratory*'nin kurulması) -°*1879*: Fizikçi (elektrodinamik, gaz kuramı, üç temel renk kuramı)

MAYER, Julius Robert

Heilbronn **1814-°1878*; ◊Tübingen, ˇDen Haag *1839*, ˇParis *1839-40*: Hekim (gemi hekimi olarak Indonesia'ya seyahat *1840-41*) ve fizikçi (Enerjinin korunumu yasası)

MEAD, George Herbert

*South Hadley Massachusetts *1863*, ◊Oberlin Ohio ve Harvard, Wisconsin Central Railroad'un çalışanı *1883-87*, ◊Leipzig (Wundt'un yanında) *1888* ve Berlin (Dilthey'in yanında) *1889*, +Ann Arbor Michigan (*University of Michigan*, Dewey ile işbirliği) *1891* ve Chicago *1894-°1931*: Filozof (simgesel etkileşimin pragmatik tasarımı)

MEAD, Margaret

*Philadelphia Pennsylvania *1901*, ◊Greencastle Indiana (DePauw), ◊+New York (*Barnard/Columbia*, *American Museum of Natural History*) *1920-°1978*; Samoa'da toplum kuramsal saha çalışması (Tau Adası) *1925-26*, New Guinea *1931-33*, Bali ve New Guinea *1936-39*, +Poughkeepsie New York (*Vassar*) *1939* ve Washington DC *1942-45*: Antropolog (kültürel belirlenimcilik ve kültürel görelilik)

MEIER, Georg Friedrich

*Halle'ye bağlı Ammendorf *1718*, ◊+Halle *1730-°1777*: Aydınlanmacı filozof (hermenötik)

MEINONG, Alexius

*Lemberg *1853*, ◊+Wien *1875*, +Graz *1882-°1920*: Analitik fenomenolojist filozof (bilişsel psikoloji, nesne kuramı), Avusturya'daki ilk psikoloji laboratuvarının kurucusu *1894*

MELISSOS

ˇSamos *MÖ 5. yy.*: Elealı filozof

MENDEL, Gregor

*Mähren/Morava'daki Troppau/Opava'ya bağlı Heinzendorf/Hynčice *1822*, ◊Olmutz/Olomouc, Brünn/Brno *1843-°1884*; +Znaim/Znojmo ve ◊Wien *1851-53*: Augustinus rahibi, kalıtım öğretisinin öncüsü

MENDELEEV, Dmitrii Ivanovich

*Tobol'sk, Batı Sibir'deki Tiumen' bölgesi *1834*, ◊+St. Petersburg *1849-°1907*; +Krim Yarımadası'ndaki Simferopol' ve Karadeniz kıyısındaki Odes(s)a *1855-56*, ◊Paris ve Heidelberg *1859-61*, Moskva'ya bağlı Klin'deki Boblovo'da tarın yapılan geniş mülk *1865*, çok sayıda yurtdışı seyahat (Paris, London, ABD): Kimyager, "Periyotlar Cetveli"nin mucidi

MENDELSSOHN, Moses

*Dessau *1729*, Berlin *1743-°1786*; Lessing ile dostluk *1754*: Aydınlanma döneminin popüler filozofu, Yahudiliğin, Yasa'nın (doğal) dinî olarak yorumlanması

MENG ZI / Meng Ke / Mōshi / Mencius

*Zou *MÖ 371*, ◊Qufu (?), ˇTeng, ˇLinzi, +Daliang, °Song ya da Zou'daki Xiu *MÖ 289*: Öne çıkan Konfüçyüsçü filozof, (Kong Zi'nin ardından "İkinci Kutsal Kişi" *yasheng*, Song dönemindeki konfüçyüsçü rönesansın ardından klasik mertebesine erişmiştir (etikin "insanın iyi doğası"nda aranması *xing shan*); → Xun Zi

MENGER, Carl

*Neusandez/Nowy Sącz *1840*, ◊Kraków, Wien ve Prag, ˇLemberg, +Wien *1873-1903*, °Wien *1921*: Ulusal ekonominin "Avusturya Okulu"nun kurucusu (Marjinalizm kuramı)

MENIPPOS

*Gadara (Finike menşeli?) *MÖ 3. yy.*: Künik filozof (hem mitoloji hem de felsefenin parodisi)

MERIKARE

ˇHenennesut *MÖ 21. yy.*: Mısırlı kral, "en eski siyasetname", "(Yaşam İçin) Öğreti"nin muhatabı ve hamisi (?): Sosyal etik, insanmerkezli bir yaradılış öğretisine ve ölüler mahkemesi beklentisine dayanmaktadır

MERLEAU-PONTY, Maurice

*Rochefort-sur-Mer *1908*, ◊Le Havre ve Paris (École normale; Sartre, Beauvoir, Gurwitsch, Lévinas, Mari-

tain ve G. Marcel ile temaslar), ˇLeuven (*Husserl-Archief*) *1939*, +Lyon *1945* ve Paris *1949-°1961*: Fenomenolojist filozof (bedensel varoluş fenomenolojisi)

MERSENNE, Marin

*La Flèche'e bağlı Oizé *1588*, ◊Le Mans, La Flèche *1604* ve Paris *1609-11*, ˇNigeon ve Paris'e bağlı Meaux, +Nevers *1614* ve Paris (manastır hücresi ve Place Royale'de akademik salon) *1619-°1648*; Orta Avrupa seyahatleri *1628-30*, *1640*'tan itibaren ağırlıklı olarak İtalya'da: Minimen Manastırı rahibi, filozof (metafizik eleştirel, mekanik ve pragmatik bilim anlayışı) ve müzik kuramcısı

MICHAEL SCOTUS

*Scotia/İskoçya ya da İrlanda *1175*, ˇToledo *1217*, ˇBologna ve Roma, Palermo *1225-°1235*: Astrolog ve simyacı, İbn Rüşd'ün Aristoteles yorumlarının yazarı

MIKHAILOVSKII / Mixajlovskij, Nikolai Konstantinovich

*Kaluga bölgesindeki Meshchovsk *1842*, ˇSt. Petersburg, sürgün *1882/1891*, °St. Petersburg *1904*: Gazeteci ve toplumsal filozof ("Rus Popülist akımı" *narodnichestvo* ve "ahlaki Sosyalizm", bireycilik ile Komünizmin birleştirilmesi)

MIKI Kiyoshi

*Hyogo Ken'deki Hirai Mura (günümüzde Tatsuno semti) *1897*, ◊Kyoto ve Europa (Heidelberg, Marburg ve Paris *1922-25*), ˇTokyo (+*Hōsei Daigaku 1927-30*), ˇPilipinas (mecburi askerî hizmette savaş muhabirliği) *1943*, °Tokyo (hapis) *1945*: Hümanist Neo Marksist yönelimli toplumsal filozof

MIKYÖ DORJE / Mi-bskyod rDo-rje

*Kham'daki Damchu *1507*, +Tsurpu (?),°Dakpo Shedrup Ling/Kham'daki Dvags-po bShad-sgub-gling *1554*: Buddhacı filozof, Nagarjuna'ya dayanmaktadır (*Mādhyamika* öğretisi, her türden felsefi görüşün kavramsal sabit fikirliliğinin eleştirisi), Tibetçi *Kagyupa* öğretisinin 8. dinî önderi, Tsongkhapa ve onun *Gelukpa* öğretisinin eleştirisi

MILAREPA / Mi-la Ras-pa

*Lhodrak *1040*, ˇSerkhar Guthok ve Tise/Kailas(h) (Dzutrül Phug), °Nyalam *1123*: Öne çıkan Tibet-Buddhacı *Tantrāyāna* mistiği ve şairi (yaşam yolu ve doğa liriği)

MILL, James

*Forfarshire'daki Northwater Bridge *1773*, ◊Edinburgh *1790*, London *1802-°1836*: Bentham ile dostluk, *East India Company*'nin *India House*'unda denetçi, faydacı filozof ve kolonyalist siyasetbilimci, John Stuart Mill'in babası

MILL, John Stuart

*London *1806*, *East India Company*'nin *India House*'unda denetçi *1823-58*, ˇFransa *1820-21/1830*, İtalya ve Hellas *1854-55*, Harriett Harry (Mrs. Taylor) ile evlilik *1851-58*, Avignon'a bağlı Saint-Véran (arada kısa London ikâmetleri: *Member of Parliament 1865-68*) *1858-°1873*: Filozof (faydacı etik, bilim mantığı, ekonomi politik)

MIŁOSZ, Czesław

*Lietuva'daki Šeteniai *1911*, çocukluk yılları Rusya'da (Petrograd, Enisei'deki Krasnoiarsk, Volga üzerindeki Rzhev, Tartu), ˇWilno/Vilnius *1921* ve Warszawa *1937-45*, aralarda ◊Paris *1934-35*, New York ve Washington'da elçilik müsteşarı *1945-50*, iltica *1951-90*: Paris *1951* ve +Berkeley *1960*, ˇKraków ve Berkeley *1990*; ˇStockholm *1980*: Şair filozof (Totalitarizm, Doğu ve Batı Avrupa)

MIURA Baien

Kyushu'daki Tominaga Mura/Oazu Tomikiyo (günümüzde Aki semtinde) **1723-°1789*; ˇNagasaki *1745/1778* ve Ise *1750*: Hekim ve kuşkucu (toplumsal mutabakat ve gelenek-eleştirel) filozof

MĪR DĀMĀD

*Esterabad/Cürcan *16. yy.*, ◊Meşhed, ˇKazvin ve Kaşan, +İsfahan *1590-1631*, °Irāk'taki en-Necef *1631*: Müslüman şair, hukuk alimi [*fakīh*] ve gnostik filozof, (Aristoteles ve el-Farabi'nin ardından) "Üçüncü Muallim [*Muallim-i Sālis*]", "İsfahan Okulu"nun kurucusu

MO ZI / Mo Di / Micius

*Lu, ˇSong, °Chu, *MÖ 5. yy.*: Kendi adıyla anılan, komünist ve pasifist fikirlere dayalı ve mantık ve fizik odaklı lonca benzeri bir felsefî hareket olan *Mo Jia* okulunun kurucusu: "Sonsuz itinalı davranış" (*jian'ai*)

MOERBECKA, Guilelmus de / Willem van Moerbeke

*Brabant'taki Moerbeke *1215*, ◊Ghent, Paris ve Köln, ˇİtalya (Orvieto'daki Papalık sarayında, Roma ve Viterbo), ˇLyon *1274*; Bizans İmparatorluğu (Haçlılar ve Venedik iktidarı altında): ˇThebai ve Nikaia, Mermpaka ve Korinthos (başpiskopos) *1278-°1286*: Dominiken rahip, Aristotelesçi ve Yeni Platoncu metinlerin Latinceye çevrilmesi

MOLESCHOTT, Jacob

*Hollanda'daki 's-Hertogenbosch *1822*, ◊Kleve ve Utrecht, ◊+Heidelberg, +Zürich *1856*, Torino *1861* ve Roma *1878-°1993*: Fizyolog ve filozof ("Vülger Materyalizm")

MOLIÈRE/Jean Baptiste Poquelin

Paris **1622-°1673*; gezgin kumpanya (Madeleine Béjart ile beraber) *1645-58*: Komedi yazarı, Gassendi'nin öğrencilerinden

MOLINA, Luis de

*Castilla-La Mancha'daki Cuenca *1535*, ◊Alcala ve Salamanca, ◊+Coimbra ve Portekiz'deki Évora, ˇLisboa ve Cuenca, °Madrid *1600*: Cizvit, ahlak filozofu, özgürlük ve belirlenim (merhamet) konusunda Bañez ile ihtilaf

MOLLĀ ŞADRĀ Şīrāzī

*Şiraz *1571*, ◊+İsfahan, ˇMekke, Kum'a bağlı Kehek *1600-13*, +Şiraz *1613-40*, °Basra *1640*: "İsfahan Okulu" ve İslâm'daki Yeniçağ gnostik felsefesinin öne çıkan şahsiyeti

MONGKUT/Mahāmankuta/Rama IV

Krung Thep/Bangkok **1804-°1868*; rahip *1824* ve kral *1851-68*: *Dhammayuttika-Nikāya* reform okulunun kurucusu (Mon rahipleriyle beraber), Güney Asya'da "Buddhacı Modernizm"in öne çıkan şahsiyeti, geleneksel dinlere ("halk dinleri") ve yabancı dinlere (İslâm, Hristiyanlık) karşı hoşgörülü davranış

MONTAIGNE, Michel Eyquem de

*Saint-Michel(-de-Montaigne)'deki Château de Montaigne *1533-°1592*, ◊Bordeaux ve Toulouse, ˇBordeaux (Maire *1581-85*) ve Château de Montaigne *1571*; İsviçre ve Güney Almanya üzerinden İtalya'ya seyahat *1580-81*: ˇBasel, Zürich'e bağlı Baden, Augsburg, Verona, Padova, Venezia, Ferrara, Bologna, Firenze, Siena, Roma, Ancona'ya bağlı Loreto, Firenze, Pisa, Lucca, Viterbo, Parma ve Milano; Paris *1588*: Rönesans yazarı ve filozofu (Pürrhoncu Agnostizm)

MONTESQUIEU, Charles de

*Bordeaux'ya bağlı Château de La Brède *1689*, ◊Paris'e bağlı Juilly *1700-05*, ˇBordeaux, La Brède ve Paris, Avusturya (Wien) ve Macaristan üzerinden İtalya'ya (Venezia, Firenze, Roma, Napoli) ve Almanya ve Hollanda üzerinden İngiltere'ye (ˇLondon) seyahat *1728-31*, °Paris *1755*: Aydınlanmacı filozof ve siyasetbilimci (hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı), Amerikan ve Fransız devrimlerinin özgürlük ve devlet tasarımının fikrî öncüsü

MOORE, G(eorge) E(dward)

*London *1873*, Cambridge *1892-°1958*; aralarda ˇLondon ve Edinburgh: Analitik sağduyu (*common-sense*) felsefesinin kurucularından, Russell, Keynes ve Wittgenstein ile dostluk

MORE, Henry

*Lincolnshire'daki Grantham *1614*, ◊Eton, ◊+Cambridge *1631-°1687*; ˇWarwickshire'daki Ragley (Anne Conway'in taşra evi): Cambridge Platoncusu

MORE/Morus, Thomas

London **1478-°1535* (başı kesildi); ◊Oxford, Brugge *1515/1521* ve Calais sefirlikleri, Lordlar Kamarası başkanı *1529-32*: Hümanist ve ütopyacı

MORGAN, Lewis Henry

*Aurora New York *1818*, Rochester New York *1844-°1881*; (Senecaların bir üyesi olarak) Iroquoiler ve Ojibwalar arasında saha araştırması: Kültür antropologu (İnsan Irkının Yabanilikten Barbarlığa Geçerek Medeniyete Yükselmesi / *Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization*)

MORI Ōgai

*Tsuwano'ya bağlı Machida Mura *1862*, ◊Tokyo ve Almanya (Leipzig, Dresden, München ve Berlin *1884-88*), Tokyo *1888-°1922*; aralarda Manzhou/Manchuria *1894-95/1904-05*, Taiwan *1895* ve Kyushu Adası'ndaki Kokura *1899-1902*: (Askerî) hekim, öne çıkan yazar ve edebiyat kuramcısı

MOSES → Mūsā

MOSHE BEN MAIMON/Mūsā İbn Meymūn el-Kurṭubī/Moses Maimonides

*Kurtuba *1138*, Muvahhidlerden kaçarak Espana'nın Hristiyan kesimine (◊Toledo?) ve Provence'e (?) yerleşmiştir *1148*, ˇFas *1160*, Saint-Jean d'Acre/'Akka *1165* (ˇYeruşalayim ve el-Halil/Hebron), ˇel-İskenderiyye ve el-Fustat *1170-°1204*: Musevi hekim, hukuk alimi (*Halaka*) ve filozof, Aristoteles'ten ilham almıştır; "Yahudilik kaynaklı" felsefenin Ortaçağ'daki en önemli şahsiyeti

MOSHE BEN NAḤMAN/Moses Nahmanides/Bonastrug da Porta/Musa İbn Nahman

*Girona *1194*, ˇMontpellier *1232* (*?*) ve Barcelona *1263*, ˇYeruşalayim *1267*, Saint-Jean d'Acre/'Akka *1267-°1270*: Ahit tefsircisi ve Helen-İslâm felsefesinin Yahudi alternatifi olarak Kabala'nın en büyük destekçisi

MOTOORI Norinaga

*Matsusaka *1730*, ◊Kyoto, +Matsusaka, çeşitli ders seyahatleri, °Kyoto *1801*: Hekim ve filozof, erken dönem Japon edebiyatının ve bunun içinde yer alan insan tasviriyle toplum anlayışının filolojik tarih-eleştirel açıdan araştırılması olan *Kokugaku*'nun ("vatan onuru") önemli destekçisi

MÖBIUS, August Ferdinand

*Schulpforta *1790*, ◊Leipzig, Gottingen ve Halle, †Leipzig *1816-°1868*: Matematikçi (projektif ve analitik geometri, "Möbius şeridi")

MUḤAMMED b. 'Abdillāh

*Mekke *570*, Yesrib/Medine *622* ("Hicret" *el-Hicre*)-°*632*: Peygamber ve İslāmiyet'in kurucusu

MUKAŘOVSKÝ, Jan

*Čechy'deki Písek *1891*, ◊†Praha *1910-°1975*; †Plzeň *1915-25* ve Bratislava *1934-37*: Edebiyat kuramcısı (işlevsel ve yapısal analiz), *Cercle linguistique de Prague*'ın üyesi *1926-51* (özeleştiri)

MURASAKI Shikibu

˘Kyoto, Echizen/Fukui Ken'deki Takefu ve Otsu'ya bağlı Ishiyamadera, **987-°1016* (*?*): Saray hanımı, döneminin dünyaca tanınmış romancı, günce yazarı ve estetikçisi (bunların bir sonucu olarak bizzat edebî bir figür)

MŪSĀ/Moses/Moshē/Mōysēs

İncil'e göre *Mizrayim/Mısr, ˘Akabe Körfezi'ndeki Medyen, Sinai/Cebelu Musa ve Necev Çölü'ndeki Kadeş Barnea/'Ayn Kudeys, °Ürdün'deki Nebo/Cebelü'n-Nebe/Mount Pisgah, *MÖ 13. yy.*: Yahudi dininin yasa koyucusu ve Ahit/*Tora*'nın ilk "Beş Kitap"ının yazarı (metinlerin derlenmesi: Yeruşalayim ve Babil *MÖ 10-5. yy.* arası; Aleksandreia'da yapılmış Helence çeviri *MÖ 3. yy.*) Yahudi ve Hristiyan ilahiyatçılar tarafından (Philon ve İskenderiyeli Klement'ten bu yana) tüm Helen felsefesinin ilham kaynağı olarak görülmüştür

MUSIL, Robert

*Kärnten'deki Klagenfurt *1880*, ◊Olomouc'a bağlı Mährisch-Weißkirchen/Hranice Severomoravský, Wien, Brünn/Brno, Stuttgart ve Berlin, Bozen/Bolzano (savaş gönüllüsü) *1916-17*, ˘Wien ve Berlin, Zürich'e göç *1938* ve Genève *1939-°1942*: Yazar filozof (bilimsel bir dünyada "Ben"in bulunması ve yabancılaşma)

MUSŌ Soseki

*Mie Ken *1275*, ◊Yamanashi Ken (Heienzan), †Nara, Kyoto ve Kamakura, gezgin ve münzevi hayatı ağırlıklı olarak Yamanashi Ken, Tohoku (Matsushima) ve Tosa'da, °Kyoto *1351*: Buddhacı rahip (ezoterik olanın (*Shingon*), *Zen* ile birleştirilmesi), Japon *Zen*'i içinde "Beş Dağ" (*Gozan*) sisteminin destekçisi

MÜLLER, Max

*Dessau *1823*, ◊Leipzig, Berlin ve Paris, †Oxford *1846-°1900*; †London *1861/1863/1873*: Karşılaştırmalı dil ve din bilimci, Hindolog, *Sacred Books of the East*'in (*50* Bände *1879-1910*) yayımcısı

NĀGĀRJUNA

*Vidarbha(?), †Dakshina Kos(h)ala ve Andhra Des(h)a (Amaravati, Dhanyakataka ve Nagarjunakonda?), °S(h)rishaila(m) (?), *2.-3. yy.*: Buddhacı felsefenin öne çıkan şahsiyeti, *Mūla-madhyamaka-kārikā* ("Köktenci Orta Yolun Belleyici Dizeleri") içinde yer alan erken dönem *Mahāyāna* edebiyatının hazırlanması, "[imgelerin] özsüzlüğü öğretisi"nin (*S(h)ūnya-vāda*) kurucusu, böylelikle Tibet kaynaklarına göre "Bilgi Tekerleğinin İkinci Dönüşü"; Çin, Tibet ve Müslüman kaynaklar uyarınca, aynı adda bir yazarın tıp ve simyayla ilgili metinleri de kendisine atfedilmektedir

NĀGASENA

*Keşmir ya da Himalaya, ◊Hoten ve Pataliputra (?), †Euthymedia/S(h)akala: Buddhacı *Theravāda* filozofu, *Milinda-pañha* ("Milinda'nın Soruları"; metinlerin derlenmesi *1.* ile *5. yy.* arası) metninde Hellen-Hint kralı Menandros/Milinda'yla (*MÖ 2. yy.*) diyaloga giren kişi

NAGEL, Ernest

*Waagneustadtl/Nové Mesto *1901*, ◊†New York (*Columbia*) *1911-°1985*: Bilim filozofu

NAHMANIDES → MOSHE BEN NAḤMAN

NAKAE Tōju

*Omi'deki Ogawa/Kamiogawa (günümüzde Adogawa semtinde) *1608*, ˘Ozu, Ogawa/Adogawa *1634-°1648*: "Omi'nin bilgesi", Nihon/Japonya'da *Wang-Yangming öğretisinin* (*Yōmeigaku*) kurucusu ("iyi sezgisel bilgi" *liangzhi/ryōchi*nin öne çıkarılması)

NAMBI/Āndār Nambi

˘Tamilakam *10.-11. yy.*: Tamilci *S(h)aiva* felsefesinin *S(h)aiva-siddhānta* temel ilkelerinden olan S(h)iva'ya (Tamil dilinde) yazılmış ilahileri *Tirumurai* derleyen kişi

NAMMĀḺVĀR

˘Tirunelveli *7.-9. yy.* (*?*): Hinducu *Vaishṇava* mistiği, şairi ve düşünürü

NĀNAK/Guru Nānak

*Talwandi *1469*, ˘Jalandhar'a bağlı Sultanpur (aydınlanma *1496*), çeşitli kaynaklara göre doğuda Guwahati, güneyde Rames(h)vara(m), kuzeyde Ladakh ve Tibet (Manasarovara) ve batıda Bağdād, Medine ve Mekke'ye kadar seyahatler, °Kartarpur

1538: Sihlerin dinî reform hareketinin kurucusu (Hindudharma ile İslâm'ın birleştirilmesi, gerek kast sisteminin gerekse ritüellerin reddi)

NANJŌ Bun'yū / Nanjio Bunyiu

*Gifu Ken *1849*, ◊Oxford *1876* ve +Tokyo *1884-°1927*: Önemli Buddhadharma ve Sanskrit araştırmacısı (Buddhacı gelenek ve bunun Zhongguo/Çin ve Nihon/Japonya'daki yorumunun, Avrupa'da geliştirilmiş felsefi ve tarihyazımsal yöntemlerle birleştirilmesi)

NĀROPA

*Keşmir *956*, ◊Vikramas(h)ila, +Nalanda, ˇLadakh (Lamayuru) ve Zanskar (Sani), °Nyetang *1040*: Tibet'te Buddhacı *Tantra-yāna* mistiği ve misyoneri, Marpa'nın hocası

NĀṢIR-I HÜSREV

*Amu Derya Irmağı üzerindeki Kubadiyan *1004*, Merv *1040-45*, ˇNişapur, Tebriz, Haleb, Ma'arra, el-Kuds ve Mekke, el-Kahire *1047-50*, ˇBelh *1052*, ˇ°Afganistan'daki Bedahşan *1075*: İranlı şair ve *İsmā'īliyye* filozofu

NATORP, Paul

*Düsseldorf *1854*, ◊Berlin, Bonn ve Straßburg, ˇDortmund ve Worms (özel öğretmen), +Marburg *1880-°1924*: Yeni Kantçı filozof, Tagore ile temaslar

NATSUME Sōseki

Edo/Tokyo **1867-°1916* (+*1903-10*); +Shikoku üzerindeki Matsuyama *1895* ve Kyushu üzerindeki Kumamoto *1896*, ˇParis *1900*, ◊London *1900-03*: Edebiyat kuramcısı (İngiliz ve Japon dili uzmanı) ve öne çıkan yazar psikolog

en-NAẒẒĀM, İbrāhīm b. Seyyār

*Basra *770*, Bağdād *819-°840*: Sünni olmayan *Mu'tezile* ilahiyatçısı [*mütekellim*] ve radikal ontolog ("zaman atomculuğu ve fenomenalizm", varolanın rastlantısallığı), *Elf leyle ve leyle* (Binbir Gece)'de bilge Teveddüd'ün sohbet ettiği kişi (458. ile 460. geceler arası)

NEEDHAM, Joseph

*London *1900*, ◊+Cambridge *1918-°1995*; Chongqing *1943-46*: Biyolog ve Zhongguo/Çin teknoloji ve bilimleri tarihçisi, Çin'de *Science and Civilization* dergisinin yayımcısı (*1954*)

NEMESIOS

ˇEmesa *4.-5. yy.*: Hristiyan piskopos ve Yeni Platoncu antropolog

NESTORIOS

*Syria/Türkiye'deki Germanikeia/Kahramanmaraş *380*, ◊+Antiokheia, Konstantinupolis (Patrik) *428-31*, ˇEphesos *431*, Arabia'daki Petra ve Aigyptos'a sürgün (Pano(n)polis/Akhmim ile Elephantine/Asvan arasında kalan batı çölleri), °*450*: Hristiyan ilahiyatçı, Efes Konsili tarafından yargılanmasının ardından, öğretisi (Khristos/İsa'nın semavi ve dünyevi doğalarının ayrımı öğretisi) Sasani topraklarındaki Süryani Hristiyan Kilisesi'nin resmî öğretisi olarak kabul görmüş (Cündişapur Konsili, *483*) ve buradan da (Nesturi-Süryani yazısıyla beraber) Orta Asya, Zhongguo/Çin ve Güney Hindistan'a yayılmıştır

NEUMANN, János / Johann / John von

*Budapest *1903*, ◊Berlin, Zürich (*ETH*) ve Göttingen, +Berlin, Hamburg *1929* ve Princeton *1930-57*, Los Alamos New Mexico *1943*, °Washington DC *1957*: Matematikçi (oyun kuramı, Computer Science), Stanley Kubrick'in "Dr. Strangelove"ı için bir model teşkil etmiştir

NEURATH, Otto

*Wien *1882*, ◊Berlin, ˇWien, Leipzig ve Heidelberg, Bayern'de "Toplum teknikeri" *1919*, ˇWien *1920*, ˇMoskva *1924*, ˇDen Haag *1934*, Isle of Man (savaş esiri) *1939* ve Oxford *1941-°1945*: Filozof ve sosyolog, "Wiener Kreis"ın Pozitivizm eleştirmeni üyesi

NEWMAN, John Henry

*London *1801*, ◊+Oxford *1817-45*, Birmingham *1849-°1890*; aralarda ˇLondon, ˇRoma ve +Dublin *1854-58*: ilahiyatçı ve epistemoloji kuramcısı (*Oxford Tractarian Movement*'ın başı)

NEWTON, Isaac

*Woolsthorpe *1642* (inziva yeri *1665-67*), ◊Lincolnshire'daki Grantham, ◊+Cambridge *1661* ve ˇLondon *1696-°1727*: Matematikçi (sonsuz küçükler hesaplaması) ve fizikçi (klasik mekanik yasaları, ışığın korpuskül kuramı, renkler öğretisi), (yerçekimi kuvveti gibi kuramsal tasarımlarla çalışan) "klasik fiziğin" kurucusu

NEZAHUALCOYOTL ("Oruç Tutan Çakal")

Texcoco **1400-°1470*; ◊Tenochtitlan: Columbus öncesi Mesoamérica'nın en ünlü (*Nahuatl*) şairi ve (Sahagún) tarafından en ayrıntılı biçimde belgelenmiş bilgin ve felsefi düşünür, Tezcoco kralı, halefi kendisi kadar zeki oğlu Nezahualpilli (**1462-°1515*) olmuştur

NGO Thi Nham

*Tha Thanh Oai, Ha Tay'daki Tuong Tin (edebiyatçı ailesi Ngo) *1746*, ˇThang Long/Ha Nôi ve Phu Xuân/Huê, ˇBeijing, **1746-°1803*: "Üç öğreti" (*sanjiao/tam giao*) olan *nho*, *dao* ve *phat giao*'nun eklektik filozofu

NGUYEN Du

*Hông Linh üzerindeki Tiên Diên *1765*, ˇHue, Hong Linh ve Quang Binh, ˇBeijing *1813*, °Huê *1820*: (Viet-

nam dilinde yazan) klasik yazar, ahlaki (Buddhacı ve Konfüçyüsçü) bir nazım romanın yazarı

NGUYEN Trai

*Ha Nôi'ye bağlı Nhi Khê *1380*, ˇThang Long/Ha Nôi ve Côn So'n üzerindeki Chi Linh, °*1442*: Konfüçyüsçü bilgin, stratejist ve coğrafyacı, kaynaklara göre Vietnam dilinde, "kadınlar ve çocuklar" için yazılmış Konfüçyüsçü bir ahlak öğretisinin yazarı

NICHIREN

*Boso Hanto adasındaki Kominato *1222*, ◊Boso Hanto üzerindeki Kiyosumidera, Hieizan, Omi'deki Otsu ve Koyasan *1234-53*, +Kiyosumidera *1253* ve Kamakura *1254/1263-71*, Izu Hanto'ya (Ito) *1261-63* ve Sadoshima'ya (Niibo Mura) sürgün *1271-74*, +Minobu *1274-82*, °Ikegami (günümüzde Tokyo'nun bir semti) *1282*: Karizmatik Buddhacı reformcu, kendi adıyla anılan, siyasi olarak aktif dinî bir hareketin kurucusu (*Nichiren Shugi*: *20. yy.*'ın en namlı örgütleri: "Değer Yaratan Toplum" *Sōka Gakkei 1930* ve "Temiz Hükümet Partisi" *Kōmeitō 1961*)

NICOLAUS ORESMIUS/Nicole d'Oresme

*Bayeux'ya bağlı Oresme ya da Caën'e bağlı Allemagne/Fleury-sur-Orne *1320*, ◊+Paris, Rouen *1362-64*, ˇAvignon *1363/1366*, Lisieux (piskopos) *1378-°1382*: Bağımsız Skolastik filozof, doğa ve iktisat bilimci, Aristoteles metinlerinin Fransızca çevirmeni

NIETZSCHE, Friedrich

*Sachsen'daki Lützen'e bağlı Röcken *1844*, Naumburg *1850-64*, ◊Schulpforta (Deussen ile beraber), Bonn ve Leipzig, +Basel *1869-79*, İsviçre içinde kısa sürede değişen ikâmetler (ˇLuzern *1869-72/1882*, Basel *1882/1884/1889* ve Zürich *1882/1884*, yazları Sils Maria *1881/1883-88*), Almanya (sık sık Naumburg'a dönüş, son olarak hastalık döneminde *1890*; ˇBayreuth *1872/1874/1876*, ˇKlingenbrunn *1876*), İtalya (ˇSorento *1876-77*, Stresa *1880*, Venezia *1880/1884-85*, Messina ve Roma *1882*, kışları Genova ve yakınlarında *1880-83*, ˇTorino *1888-89*) ve Côte d'Azur'da (kışları Nizza/Nice'de *1883-88*), ˇJena *1889*, Naumburg *1890* ve Weimar *1897-°1900*: Eski Helence dilbilimcisi, yazar, filozof; *19. yy.* sonu felsefesinin olağanüstü şahsiyeti, Hint Veda felsefesi ve Buddha'nın öğretilerinin Avrupa'daki alımlanmasından da etkilenmiştir (metafizik eleştirisi, "bütün değerleri değiştirme"/"Umwertung aller Werte")

NIMBĀRKA

*Karnataka'daki Nimbapura, +Mathura, Govardhana ve Vrindavana, *12. yy.*: Hinducu *Vedānta* filozofu (S(h)ankara'nın "bütünsellik öğretisi" karşısında ılımlı bir karşıt kutup meydana getirmiştir: "Hem bölünme hem de bölünmeme" *bhedābheda*)

NISHI Amane

*Tsuwano *1829*, ◊Osaka *1849*, ◊+Edo *1853*, ◊Leiden *1863-65*, +Edo/Tokyo, Kyoto ve Shizuoka Ken'deki Numazu, Tokyo *1870-°1897*: Çin bilimlerinin eleştirmeni ve "Batı" bilimleri lehdarı, Comte ve J. S. Mill'in felsefî fikirlerinin aktarıcısı

NISHIDA Kitarō

*Kanazawa'ya bağlı Mori *1870*, ˇUnoke, ◊Kanazawa ve Tokyo, +Noto Hanto üzerindeki Nanao *1895* ve Kanazawa *1896-97/1899-1909* ve Yamaguchi Shi *1887-99*, +Tokyo *1909-10*, +Kyoto *1910-44* ve ˇKamakura *1928-°1945*: *20. yy.*'da Nihon/Japonya'nın önemli filozofu, *Kyōto-Gakuha*'nın ("Kyoto okulu") başkanı

NKRUMAH, Kwame/Francis Nwia Kofie

*Axim'e bağlı Nkroful *1909*, ˇHalf Assini ve Accra'ya bağlı Achimota; ◊+Philadelphia'ya bağlı *Lincoln University 1935-45*, London *1945-47*, ˇManchester (*Pan African Federation*, Kenyatta ile beraber) *1945*; Accra *1947-66* (Ghana Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı *1960-66*), Guinée'deki Conakry'ye iltica *1966*, °Bucureşti *1972*: "Kara Afrika"nın önemli Neo Marksist kurtuluş filozofu ("geleneksel Afrikalı" olanın Hristiyan ve Marksist ideallerle birleştirilmesi) ve güç siyasetçisi

NOBILI, Roberto de

*Toscana'daki Montepulciano *1577*, ◊Napoli ve Roma *1596-1603*, ˇGoa *1604*, Kochi, Madurai *1606* ve Chennai'ye bağlı Mailapura(m)/São Tomé *1645-°1656*: Cizvit, misyon ilahiyatçısı ("Hintli Ricci": Hristiyan kültür aktarımı), Sanskrit ve Tamil dili araştırmacısı, halefi Costanzo Giuseppe Beschi/Viramamunivar (*Mantova'ya bağlı Castiglione *1680*, ˇMadurai ve Tiruchirapalli, Tiruchirapalli'ye bağlı Manapparai *1755-°1747*)

NOËL, François

*Belçika sınırındaki Maubeuge'e bağlı Hestrud (Kuzey Fransa) *1651*, ◊Tournai ve Lille'e bağlı Douai, Zhongguo/Çin (Macau, Jiangsu ve Jiangxi) *1685-1702/1707-08*, Roma (ritüel tartışması) *1702-06*, ˇPraha *1708*, °Lille *1729*: Çin kültürünü, bilim ve felsefesini aktaran Cizvit görevli (*philosophia sinica*nın "Hristiyan hakikatleri" ile örtüşmesi)

NOGUCHI, Hideyo

*Fukushima Ken'deki Inawashiro'ya bağlı Okinashima Mura *1876*, ◊Tokyo, ˇPhiladelphia *1900*, København *1903* ve New York (*Rockefeller Institute for Medical Research*) *1904*, ˇEcuador'daki Guayaquil *1918*, Yucatan'daki Merida *1920*, Arizona (ABD) ve Accra *1927-°1928*: Bakteriyolog (zührevi ve tropikal hastalıklar), ülkenin dışa açılmasının ardından Nihon/Japonya'daki ilk önemli tıp bilimcisi

NOTKER LABEO ("Geniş Dudaklı")/Teutonicus

*Wil ya da Sankt Gallen'e bağlı Jonschwil *950*, °Sankt Gallen *1022*: Benedikten rahibi, felsefi metinlerin (Aristoteles, Boethius) ilk Almanca çevirmeni

NOVALIS/Friedrich Leopold Freiherr von Hardenberg

*Harz dağlarındaki Mansfeld'de Oberwiederstedt *1772*, Weißenfels *1785-°1801*; ◊Eisleben, Jena, Leipzig ve Wittenberg, Erfurt'a bağlı Bad Tennstedt *1794-95*, ◊Freiberg (dağ akademisi) *1797-99*: "Mavi Çiçek" metaforunun şairi, felsefede romantik akımın öncüsü (haleti ruhiye ve poetikanın oynadığı bilişsel rol)

NUMĒNIOS, Apameialı

˘Apameia *2. yy.*, ˇRoma (?): Yeni Platoncu felsefenin Yeni Pythagorasçı öncüsü

OCKHAM, Guilelmus/William of Ockham

*London'a bağlı Surrey'deki Ockham *1285*, ◊London'a bağlı Southwark, ◊+London ve Oxford, Avignon *1324-28*, Ludwig des Bayern [Bavyeralı Ludwig]'in Pisa'daki sarayına kaçış *1328*, München *1330-°1347*: Fransisken rahip, geç dönem Skolastik felsefenin öne çıkan şahsiyeti ve "Yeniçağ"ın felsefi görüşlerinin (nominalist epistemoloji ve ontoloji, doğa kanunlarına dayanan toplum felsefesi) öncüsü

OGATA Kōan

*Okayama Ken *1810*, ◊Osaka, Edo *1831* ve Nagasaki *1836*, +Osaka ve Edo (*1838*'de Osaka'da bir tıp okulunun (*Tekijuku*) ve "Hollanda çalışmaları" okulunun (*Rangaku*) kurulması ve Edo'da "Batı" ekolünde bir tıp okulunun (*Igakujo*) yeniden düzenlenmesi *1862*), °Edo *1863*: Hekim ve tıp bilimci (kolera salgınıyla mücadele esnasında "Batı" tıbbını kullanmasıyla, Nihon/Japonya'nın Batı bilim ve felsefesine açılmasının öncüsü)

OGYŪ Sorai

Edo **1666-°1728*; Boso Hanto'daki Nagara (babasının sürgün yeri) *1679-90*: Edo döneminin (Nihon/Japonya'da Yeniçağ) öne çıkan Konfüçyüsçü filozofu, klasik metinlerin ("Eskilerin Öğrenilmesi" *Kogaku*) Neo-Konfüçyüsçü yorumlanmasına dönülmesi gerektiğini savunmuştur

OKEN(FUSS), Lorenz

*Offenburg'a bağlı Bohlsbach *1779*, ◊Freiburg, Würzburg ve Göttingen, +Jena *1807-27* (görevden alınması *1819*), ˇWartburg *1817*, ˇParis, +Basel *1821-22*, München *1827* ve Zürich *1833-°1851*: Romantik doğa filozofu ve liberal siyasetçi, *Isis* dergisinin kurucusu

OLCOTT, Henry Steel

*Orange New Jersey *1832*, ◊New York, ˘Amherst Ohio, Newark New Jersey, Mount Vernon New York, Washington DC ve New York, ˘Bombay *1879* ve Chennai'ye bağlı Adyar *1882-°1907*; ˇChittenden Vermont (Madame Blavatsky ile karşılaşma) *1874*, ˇSri Lanka (Colombo, Galle ve Kandy) *1880-98/1906*, Kuzeydoğu Hindistan (Buddha Gaya, Kalkutta, Lucknow, Varanasi), Burma/Myanmar (Rangoon/Yangon ve Mandalay) *1885-91*, Nihon/Japonya (Kobe, Kyoto, Yokohama, Tokyo) *1889-91*, London *1878-1906* ve New York *1906*: "Reform ruhu" (alt toplumsal tabakaların tarım, yaygın eğitim ve teknik eğitimler alması, kölelik ve kast sisteminin kaldırılması, eski metinlere başvurarak ve "köhneleşmiş" ritüellerden uzaklaşarak dinlerin yeniden canlandırılması), "culture broker between Occident and Orient" (Şark ile Garp arasında kültür elçisi), New York'taki *Theosophical Society*'nin (Madame Blavatsky ile beraber) *1875* ve Adyar'daki merkezinin kurucusu *1882* (spiritiüal hareketlerin reformuyla ilgilenen Amerikalı bir örgütün, Asya bilgeliğini destekleyen küresel bir birliğe dönüşmesi ve tüm dinlerin, insanlık adına evrensel bir kardeşlik [Universal Brotherhood of Humanity] kapsamında çağın liberal Protestanlığıyla bir araya gelmesi)

ONKHSHESHONQY

˘Iunu ve Memphis *MÖ 4. yy.* (*?*): "(Hayat) Öğreti(si)" yazarı, "Altın Kural" ile ilgili bir açıklamayla beraber

OPARIN, Aleksandr Ivanovich

Moskva **1894-°1980*: Biyolog, yaşamın oluşumunun bilimsel araştırılmasının öncüsü (indirgemeci olmayan diyalektik materyalizmden etkilenmiştir)

ŌRIGENĒS

*Aleksandreia *185*, +Aleksandreia ve Filistin'deki Kaisareia, ˇRoma *212*, Yeruşalayim, Syria'daki Bostra/Busra *244* ve Athenai *245*, °Kaisareia ya da Tyros *254*: Hristiyan inanç öğretisi içinde felsefi bir yorumlamanın destekçisi

ORIKUCHI Shinobu/Shaku Chōkū

*Osaka Fu *1887*, ◊+Tokyo (*Kokugakuin* ve *Keiō Daigaku*), tüm Nihon/Japonya'yı kapsayan saha araştırmaları, °Tokyo *1953*: Önemli bir kültür antropologu (çağdaş ve tarihsel "folklor" araştırmalarının birleştirilmesi), *Tanka* şairi

ORPHEUS

Efsanevi aktarıma göre Trakyalı şair (°Hebros) ve teogoni (tanrı doğum) ve kozmogoni (evren doğum) konulu "kutsal sözler"ın (*hieroi logoi*) yazarı; (metinlerin derlenmesi *MÖ 7.-1. yy.* arası), *15. yy.* Yeni Platoncular çevresinde (güzel sanatlar bağlamında) ilk filozof olarak saygı görür

ØRSTED/Oersted, Hans Christian

*Langeland üzerindeki Rudkøbing *1777*, ◊+København *1794-°1851*; ◊Almanya (Berlin, Göttingen, Weimar) *1801-04*: Schelling'in doğa felsefesinden ilham almış fizikçi (elektromanyetizma)

ORTEGA y Gasset, José

*Madrid *1883*, ◊Malaga, Bilbao, Madrid, Leipzig *1905*, Berlin (Simmel'in yanında) *1906* ve Marburg (Cohen'in yanında) *1907/1911*, +Madrid *1908-29*, Sürgün (Paris *1936*, Argentina *1939* ve Lima *1941*), Madrid *1948-°1955*; Almanya'ya defalarca seyahatler (Darmstadt'ta Heidegger ile sohbetler *1951*): Liberal yaşam filozofu ve varoluşçu filozof

ORUKA, Henry Odera

*Kenya'daki Nyanza *1944*, ◊Uppsala *1968* ve Detroit Michigan (*Wayne State*) *1969-70*, +Nairobi *1970-°1995*; +Richmond Indiana *1988-89* ve Philadelphia (*Haverford*) *1993-94*: Filozof, Afrika'da (*folk philosophy* ya da *ethnophilosophy*nin karşıtı olarak) *sage philosophy*nin araştırmacısı

ORWELL, George/Eric A(rthur) Blair

*Bihar'daki Motihari (British India) *1903*, ◡Henley-on-Thames ve Reading'e bağlı Shiplake *1904*, ◊Sussex'teki Eastbourne (Saint Cyprian's) *1911* ve Eaton *1917-21*, Burma/Myanmar sömürge polis kuvvetleri müdür vekili *1922-27* (◊Mandalay, ◡Myaungmya, Twante, Syriam/Thanlyin ve Rangoon/Yangon'a bağlı Insein, Moulmein/Mawlamying ve Katha), London ve çevresi *1927-°1950*; Paris (*Down and Out*) *1928-29*, İspanya İç Savaşı'na katılım (Catalunya ve Aragón: Barcelona, Huesca, Zaragoza) *1936-37*, London'a bağlı Hertfordshire'daki Wallington *1936-40*, Kuzey İngiltere'de araştırma seyahatleri (Manchester'e bağlı Wigan, Liverpool, Sheffield ve Barnsely) *1936*, Marakeş (kaplıca ziyareti) *1938-39*, İskoçya'daki Jura Adası *1946-50*: Gazeteci ve yazar filozof (*"against [imperialism and] totalitarianism and for democratic Socialism, as I verstand it"*/"[emperyalizm ve] totalitarizme karşı ve inandığım demokratik bir Sosyalizm için")

OTTO, Rudolf

*Hannover'e bağlı Peine *1869*, ◊Hildesheim, Erlangen, Göttingen ve Göttingen'e bağlı Erichsburg (vaizlik eğitimi), +Göttingen *1899* (◊Tübingen *1905*), +Breslau *1914* ve Marburg *1917-°1937*; ◡Hellas (Korfu/Kerkyra, Athina, Konstantinupolis) *1891*, Kahire, Kudüs ve Athos *1895*, Rusya (Ladoga Gölü üzerindeki Valaam manastır adası) *1900*, Asya (Lahor, Karaçi, Kalkutta, Rangoon/Yangon, Tokyo, Kyoto, Koyasan, Tsingtau/Qingdao) *1911-12*, ABD (Oberlin Ohio) *1924*, Sri Lanka ve Hindistan (Colombo, Anuradhapura, Madurai, Madras, Kanchipuram, Bangalore, Mysore, Bombay) *1927-28*: İlahiyatçı ve din fenomenologu (dinî tecrübenin bağımsızlığı, "Batı-Doğu mistisizmi"nin yayılması)

OUYANG Xiu

*Sichuan'daki Mianzhou *1007*, ◡Hubei'deki Suizhou, Luoyang *1030* ve Kaifeng (defalarca) *1034-67* başkentlerindeki memuriyet, Hubei ve Hunan (sürgün) *1036-43*, Anhui, Henan *1045-54* ve Anhui'deki Bozhou/Boxian *1067-71*; Anhui'deki Yingzhou/Fuyang *1071-°1072*: Devlet adamı, tarihçi ve edebiyatçı (Tang Dönemi "Eski Metin Üslubu"nun (*Guwen*) yeniden kullanılması)

OVIDIUS

*Abruzzi'deki Sulmo/Sulmona *MÖ 43*, ◡Roma, ◡Hellas, Tomi (sürgün) *8-°17*: Klasik Latin şair

PADMASAMBHAVA ("Lotustan Doğan")

*Udyana/Swat, +Nalanda (?), ◡Keşmir, Zanskar ve Ladakh: Sani, Shergol, Traktok ve Lamayuru (?); ◡Merkez Tibet: Samye (Tibet'teki ilk Buddhacı manastırın kurucusu *775*) ve Terdrom, °Kailas(h) (?), *8. yy.*: Tibet'teki ef sanevi Buddhacı *Tantra-yāna-vāda* ve *Vijñāna-vāda* mistiği ve misyoneri; aktarımlara göre "Tibet Ölüler Kitabı"nın (*Bar-do Thos-grol/Thodol*) yazarı (metinlerin derlenmesi *16. yy.*); Tibet-Buddhacı *Nyingmapa öğretisinin* ("Eskiler Öğretisi", "Kızıl Şapkalar") ve geleneksel, Buddhacı *Tantra-yāna*'dan etkilenmiş Bon dininin referans makamı; kader yoldaşları: Mandarava (Keşmir) ve Yeshe Tsogyel (Tibet)

PAGPA PAṆḌITA/'Phags-pa Paṇḍita/Chögyal Pagpa *Sakya *1235*, Liangzhou *1247* (?), Kaiping/Doloon Nuur *1258* ve Qanbaliq/Beijing *1260-°1280*: Sakya Pandita'nın yeğeni, Buddhacı rahip, diplomat ve Kubilay Han'ın sarayında "devlet öğretmeni" Guo Shi, Moğol yazısının mucidi

PAINE, Thomas

*Norfolk'taki Thetford *1737*, ◡Kent (Sandwich ve Margate), ABD'ye göç (Philadelphia ve New Rochelle New York) *1774*, ◡İngiltere *1787*, Fransa'ya kaçış (Paris) *1792*, ABD'ye dönüş (New Rochelle New York) *1802*, °New York *1809*: Siyasetbilimci, Amerikan Devrimi'nin baş aktörlerinden ve (Burke'a karşı) Fransız Devrimi'nin savunucusu

PANAITIOS, Rodoslu

*Lindos *MÖ 185*, ◊+Pergamon, +Athenai, Lindos ve Roma, "Doğu Gezisi"nde Scipio Africanus Minor'a eşlik etmiştir *MÖ 141-139* arası, °*MÖ 100*: Filozof, pratik hayata yakın duran Orta Stoa'nın kurucusu ve Roma'ya götüren kişi

PĀṆINI

*S(h)alatura, ⁺Takshas(h)ila, *MÖ 5.-4. yy.* arası: Tüm Antik çağın en önemli dilbilimcisi, *Aṣhṭādhyāyī*'nin ("Oktalog", yani "Sekiz Bölüm" içerisinde Vedacı Sanskrit dilini yaklaşık 4000 kuralla ve cebir formülleriyle analizini içeren kapsamlı gramer kitabı; *19.* ve *20. yy.* "modern Batı dilbilimi" için paha biçilmez bir ilham kaynağı) yazarı

PAPINIANUS, Aemilius

*Afrika'daki el-Hums'a bağlı Leptis Magna/Labda Tripolitana/Libiya ya da Emesa/Hims *140* (?), ˇEburacum/York *211* (?), °Roma *212*: Önemli Romalı hukuk bilgini (etik ilkeler)

PARACELSUS / Theophrastus Bombastus von Hohenheim

*İsviçre'ye yerleşme *1493*, ˇKärnten'deki Villach *1502*, ◊Wien *1509* (?) ve Ferrara *1513-16*, gezgin hekim *1517-41*: İspanya'dan Rusya'ya askerî hekimlik yapmıştır, ˇSalzburg *1524*, ˇBaden-Baden, ˇStraßburg *1526*, ⁺Basel *1527*, ˇZürich, ˇColmar *1528*, ˇNürnberg *1529*, ˇRegensburg'a bağlı Beratzhausen *1530*, ˇSankt Gallen, Appenzell ve Bodensee bölgesi *1531*, ˇInnsbruck, Sterzing/Vipiteno ve Güney Tirol/Alto Adige'deki Meran(o) *1534*, ˇİsviçre'deki Bad Pfäfers *1535*, ˇAugsburg *1536*, ˇMünchen, Linz yakınındaki Eferding, Mährisch-Kromau/Moravský Krumlov, Preßburg/Bratislava ve Wien *1537*, ˇKärnten (Villach, Sankt Veit, Klagenfurt) *1538*, °Salzburg *1541*: Yenilikçi hekim, "Faustçu" simyager ve "Hermetik" filozof

PARAMĀRTHA / Boluomota / Zhendi

*Ujjayini *499*, ˇPataliputra (?), ˇFunan/Kampuchea, ˇNanhai/Guangzhou *546*, ˇJianye/Nanjing *548*, °*569*: Buddhacı filozof, Buddhacı "*Salt bilinç öğretisi*" (*Vijñāna-vāda/Weishi Zong*) metinlerinin çevirmeni ve yorumlayıcısı (*Vasubandhu* biyografisi)

PARETO, Vilfredo

*Paris *1848*, ◊Genova ve Torino, ˇFirenze *1874* ve Fiesole *1889*, ⁺Lausanne *1893-1907* ve ˇGenève'ye bağlı Céligny *1898-°1923*: İktisat filozofu ve toplumsal filozof (matematik yöntembilim, "Pareto-Optimum", marjinal faydacı okul)

PARMENIDĒS

⁺Elea *MÖ 5. yy.*: "Eski Dünya"nın batı kısmındaki felsefî ontolojinin kurucusu, bir Platoncu diyalogun başkişisi (Sokrates ile Athenai'de kurmaca bir tartışma *MÖ 450*?)

PĀRS(H)VA / Pārśva / Pārs(h)avanātha

*Varanasi, °Summeya/Parasnath, *MÖ 8. yy.* (?): Jaina aktarımına göre 23. "sığlık su hazırlayıcısı" (*Tīrthan-kāra*), büyük ihtimalle Jainadharma'nın asıl tarihsel yazarı, Mahavira'nın selefi

PASCAL, Blaise

*Clermont *1623*, ˇParis *1631*, Rouen *1640* ve Paris *1647-°1662*; Clermont'a mükerrer seyahatler ve Port-Royal des Champs'ta ikâmet *1656*: *esprit de géometrie et esprit de finesse*: Matematikçi (olasılık kuramı, bir hesap makinesi tasarlamıştır), deneysel fizikçi (doğadaki *horror vacui* görüşünü çürütmek için Puy-de-Dôme ve Paris'te hava basıncını ölçmüştür *1648*) ve filozof

PASTEUR, Louis

*Dole *1822*, ◊Franche-Comté'deki Arbois *1829-39*, Besançon *1839-42* ve Paris *1842-48*; ⁺Dijon *1848*, Strasbourg *1849-54*, Lille *1854-57* ve Paris *1857-95*, °Paris'e bağlı Villeneuve-l'Étang *1895*: Kimyager, mikrobiyolog ve immünolog (*Institut Pasteur 1888*)

PATAÑJALI I

ˇMadhyama Dis(h) *MÖ 2. yy.* (?): Brahmancı filozof, yakın tarihli bir aktarıma göre *Yoga* felsefesinin ana metni olan *Yoga-sūtra*'nın ("Germenin Kılavuzu"; metinlerin derlenmesi *2.* ile *3. yy.* arası) yazarı, kaynaklarda Patanjali II ile eşdeğer görülür

PATAÑJALI II

ˇMadhyama Dis(h): Mathura ve Ayodhya (?), *MÖ 2. yy.*: Brahman gramerci, Panini ile ilgili "Büyük Yorum"un (*Mahābhāshya*) yazarı

PATOČKA, Jan

*Čechy/Böhmen'deki Turnov/Turnau *1907*, ◊Praha *1925*, Paris *1929*, Berlin *1932* ve Freiburg *1933*, Praha *1934-°1977* (⁺*1945-50/1968-71*): Fenomenolojist varoluşçu filozof ve kültür filozofu, Comenius yorumcusu

PAULOS Apostolos

*Tarsos ("Roma Vatandaşı"), ˇYeruşalayim (mükerrer), Damaskos *32-35* ve Antiokheia (mükerrer); Kypros, Anadolu (pek çok kere Ikonion *47-52*, Ephesos defalarca *51-55*, ˇMiletos *56*) ve Hellas (pek çok kere Thessalonike *50/54-55*, Athenai *50*, Korinthos *50-56*), ˇTyros *56*, ˇFilistine'deki Kaisareia *58*, ˇSyracusae *60* ve Roma'ya *60-°63* (?) misyonerlik seyahatleri: Hristiyan ilahiyatının kurucusu ve Hristiyanların "Helenleştirilmesi" sürecinin öncüsü

PAVLOV, Ivan Petrovich

*Riazan' *1849*, ◊⁺St. Petersburg/Petrograd/Leningrad *1870-°1936*; Breslau ve Leipzig *1884-86*, ˇStockholm *1904*: Fizyolog (davranış bilimci, nörolog ve psikiyatr), insan hakları ve akademik özgürlük savunucusu

PEANO, Giuseppe

*Piemonte'deki Cúneo'ya bağlı Spinetta *1858*, ◊+Torino *1876-°1932*, ˇParis *1900*: Matematik mantıkçısı (aksiyomatik, matematik simge dilinin geliştirilmesi)

PEI Wei

*Shanxi'deki Wenxi *267*, ˇLuoyang, °*300*: Bağımsız Konfüçyüsçü filozof ("Karanlık Okul"un (*Xuan Xue*) karşı kutbu)

PEIRCE, Charles S(anders)

*Cambridge Massachusetts *1839*, ˇBoston, ◊+Cambridge Massachusetts *1855-69*, +Baltimore Maryland *1879-84*, Milford Pennsylvania *1887-°1914*; Avrupa seyahatleri: Sicilia (Catania) *1870*, London ve Paris *1875/1880*, Stuttgart *1877*: Matematik mantıkçı (simgebilim, orantı kuramı) ve filozof, Duns Scotus ve Kant'tan yola çıkmıştır, "Amerikan Pragmatizmi"nin başlatıcılarından

PERIKLĒS

Athenai **MÖ 500-°429* arası; Thrake'ye kolonizasyon seyahati *MÖ 447*, Thurioi (?) *MÖ 444* ve Karadeniz bölgesinde (Sinope) *MÖ 435*, Samos'a sefer *MÖ 441-439* arası: Devlet adamı, Miletoslu Aspasia ile evlidir; *18. yy.* itibariyle demokratik "açık toplumun" simge şahsiyeti

PETRARCA, Francesco

*Toscana'daki Arezzo *1304*, ˇAvignon *1312*, ◊Montpellier *1316* ve Bologna *1320*, ˇAvignon ve yakınlarındaki Vaucluse *1326*, Milano *1353*, Venezia *1362*, Padova ve Padova'ya bağlı Arquà *1368-74*, °Arquà (Petrarca) *1374*; Fransa seyahatleri, Vlaanderen, Almanya (Prag) ve İtalya, ˇMont Ventoux *1336*, ˇRoma (şair payesi) *1341*, ˇVerona (Cicero elyazmalarının bulunması) *1345*: Şair, Rönesans'ın öncülerinden

PETRAŻYCKI, Leon / Lev Iosifovich Petrazhitskii

*Vitebsk'e bağlı Kollontaevo *1867*, ◊Kiiv ve Berlin, +Sankt-Petersburg/Petrograd *1898-1917*, +Warszawa *1919-°1931*: Hukuk filozofu (hukuk bilimleri, psikoloji ve sosyolojinin birbirleriyle ilintilendirilmeleri)

PETRUS HISPANUS I / Ioannes Papa XXI

*Lisboa *1205*, ˇSiena, Viterbo (Papst) *1276-°1277*: Hekim ve felsefi psikolog; tarihsel kaynaklarda Petrus Hispanus II'den ayırt edilmemiştir

PETRUS HISPANUS II (Papa olmayan)

+Toulouse ve/ya da Montpellier *13. yy.*: Mantık ve gramer ders kitapları yazarı

PETRUS LOMBARDUS

*Lombardia'daki Novara'ya bağlı Lumellogno *1095*, ◊Bologna ve Reims, ◊+Paris *1133-°1160*: İncil ve Kilise Babalarının alıntılarını toplayan Skolastik derleyici (*Sentetiae*, Ortaçağ Batı Avrupa'sında üniversitelerde çok tartışılan ders kitabı)

PETRUS VENERABILIS

*Auvergne'deki Montboissier *1093*, ◊Sauxillanges, Cluny *1109-°1156*; ˇToledo *1142*: Benedikten manastır idarecisi, Latince Kur'an çevirisinin teşvikçisi

PHAIDŌN

*Elis *MÖ 418*, ◊Athenai, +Elis ve Phle(i)us: Sokrates'in öğrencisi, Elis-Eritrea felsefe okulunun kurucusu, Platoncu bir diyalogun başkişisi

PHAIDROS

Athenai **MÖ 450-°393*; aralarda ˇEleusis (dünyevileşme ithamı) ve sürgün: Sokrates'in sohbet arkadaşı, Platoncu bir diyalogun başkişisi

PHEREKYDĒS

Anadolu/Güneybatı Asya menşe'li (?), ˇSyros, *MÖ 6. yy.*: Anaksimandros ile beraber Helen dilinde eser veren en eski nesir yazarı, (yarı mitsel bir) kozmogoni eserinin (Güneybatı Asya etkisi altında) yazarı; "Yedi Bilge"den biri

PHILODĒMOS

*Gadara *MÖ 110*, ◊Athenai, +Roma, Neapolis ve Herculaneum, °*MÖ 40*: Epikurosçu filozof, aforizma yazarı

PHILOLAOS

*Kroton ya da Taras *MÖ 470*, ˇTaras, Sikelia ve Thebai, °*MÖ 380*: Pythagorasçı hekim ve doğa filozofu

PHILŌN, Aleksandreialı/Philo Iudaeus

Aleksandreia **MÖ 20-°MS 50* arası; ˇYeruşalayim ve Roma *39-40*: Helen-Yahudi din filozofu (İncil metinlerinin alegorilerle yorumu; Helen felsefesinin kaynağının Musa'nın halkında yattığı savı)

PHILŌN, Larisalı

*Larisa *MÖ 160*, +Athenai *MÖ 134-°85*; +Roma *MÖ 88*: Hekim ve şüpheci filozof (bir tedavi olarak felsefe)

PHILOPONOS, Iōannēs

Aleksandreia **480-°565*: Evrensel dahi, "Grammatikos", Aleksandreia'daki son namlı filozof, Yeni Platoncu (Hristiyan) Aristoteles yorumcusu

PIAGET, Jean

*Neuchâtel *1896*, ◊Zürich ve Paris, +Genève *1921-°1980*; +Neuchâtel *1925-29* ve Paris (Sorbonne) *1952-63*: Gelişim psikologu ve filozof (genetik epistemoloji)

PICO DELLA MIRANDOLA, Giovanni

*Emilia'daki Mirandola *1463*, ◊Bologna, Padova, Firenze, Paris ve Perugia, ˇRoma *1487*, ˇFransa (iltica), Firenze *1488-°1494*: Öne çıkan hümanist Rönesans filozofu (Kabala, İbn Rüşdcülük, Platon ve Aristoteles uzmanı)

PLANCK, Max

*Kiel *1858*, München *1867-85*, ◊Berlin (Helmholtz yakınlarında) *1877-78*, +Kiel *1885* ve Berlin *1889*, ˇMagdeburg'a bağlı Rogätz *1943* ve Göttingen *1945-°1947*; ˇStockholm *1918*: Kuantum fiziğinin kurucusu ve Einstein'ın destekçisi

PLATŌN / Plato

*Athenai (ya da Aigina Adası?) *MÖ 427*, ˇMegara *399*, ˇKyrene ve Aigyptos, Syrakusai'ye üç seyahat *388* ile *387* arası (Megale Hellas üzerinden: Taras ve Lokroi)/*366* ile *365/361* ile *360* arası, +Athenai (*Akadēmeia*) *387* ile *°348* arası ˇOlympia *360*: öğrencisi Aristoteles'le beraber "Eski Dünya"nın batı kısmındaki felsefenin en önemli şahsiyeti ("idealar öğretisi"; ontoloji, etik, siyasetbilim)

PLESSNER, Helmuth

*Wiesbaden *1892*, ◊Freiburg, Heidelberg, Göttingen, Berlin ve Erlangen, ˇNürnberg *1917-18*, +Köln *1920*, ˇİstanbul *1933*, +Groningen *1934-51*, Utrecht *1943-44*, Göttingen *1951-62*, Frankfurt am Main *1952-53*, New York (*New School*) *1962-63* ve Zürich *1966-72*, ˇZürich'e bağlı Erlenbach *1963* ve Göttingen *1975-°1985*: Felsefi biyolog ve antropolog

PLĒTHŌN, Geōrgios Gemistos

*Konstantinupolis *1355*, ◊Hadrianopolis/Edirne ve Prusa pros Olympo/Bursa Uludağ kenarındaki *1380*, +Konstantinupolis *1400* ve Mystras *1410 -°1452*; İtalya seyahati *1437-41* (Ferrara-Firenze Konsili'ne katılım *1438-39*): Platoncu filozof, İtalyan Rönesansı üzerinde büyük etkisi olmuştur

PLINIUS MAIOR [Yaşlı]

*Comum/Como *23*, ˇRoma, devlet görevlisi ve birden fazla Roma vilayetinde (Germania Superior, Africa, Gallia Narbonensis, Hispania Tarraconensis, Gallia Belgica) ordu komutanlığı, son olarak Neapolis'e bağlı Misenum °Pompeii'ye bağlı Stabiae/Castellamare di Stábia *79*: Doğa bilimci

PLŌTINOS

*Lykonpolis *205* (?), +Aleksandreia, İran'a yapılan bir Roma seferine katılım (Pers ve Hint bilgeliği arayışında) *242-44*, ˇAntiokheia *244*, +Roma *244-69*, °Formiae'ye bağlı Minturnae *270*: Yeni Platoncu felsefenin kurucusu

PLUTARKHOS

*Khaironeia *45*, ◊Athenai, ˇRoma, Aleksandreia, Sparte, Patras ve Sardeis, ˇKhaironeia, Athenai ve Delphoi (Apollon rahibi *95*), *°120*: Tarihçi (Helenler ve Romalılar hakkında paralel biyografiler) ve filozof (etik)

POCOCK(IUS) / Pococke, Eduard(us)

Oxford **1604-°1691*; Haleb *1630-35* ve Konstantinupolis *1637-40*: Oxford'daki ilk Arap dilleri profesörü *1636* (geçici olarak Birkshire'daki Childrey), Arap ve İbrani edebiyatının Yeniçağ'daki çığır açıcı aracısı

POINCARÉ, Henri

*Nancy *1854*, ◊Paris, +Caën *1879* ve Paris *1881-°1912*: Matematikçi (niteliksel yöntemler, topoloji), fizikçi (değişmezler tezi) ve filozof (sezginin höristik rolü, "Konvansiyonalizm")

POLANYI, Michael

*Budapest *1891*, Almanya'ya *1919* (Karlsruhe ve Berlin) *1920* ve İngiltere'ye göç *1933*, +Manchester *1933* ve Oxford *1959-61*, °Northampton *1976*; ˇSovyetler Birliği (birçok kez), +Aberdeen *1951-52*: Hekim, kimyager ve filozof (*zımni bilgi*, *hayatın indirgenemez yapısı*)

POLYBIOS

*Arkadia'daki Megale Polis *MÖ 200*, ˇRoma *MÖ 168*, *°MÖ 120*: Vakanüvis ve filozof, Scipio Africanus Minor'un etrafında toplanmış bilginler çevresinin bir üyesi

POPPER, Karl (Raimund)

*Wien *1902*, ◊Wien, İngiltere (London, Cambridge, Oxford) *1935-36*, +Christchurch *1937* ve London *1945-°1994*: Bilim filozofu ("eleştirel Rasyonalizm": Bilimsel ifadelerin yanlışlanabililik ilkesi) ve liberal siyasetbilimci ("Açık Toplum")

PORPHYRIOS / Malchos

*Syria'daki Tyros ya da Batanaia/Bashan *233*, ◊Athenai ve Roma *263-68*, ˇLilybaion, +Roma *280-°309*: Plotinos'un öğrencisi ve yayıncısı, Aristotelesçi mantığa giriş mahiyetindeki klasik kitabın yazarı

POSEIDONIOS, Apameialı

*Apameia *MÖ 135*, ◊Athenai, +Rhodos, ˇEtruria, Gallia (Massalia/Marseille), Hispania (Gades/Cadiz *MÖ 90*) ve Kuzey Afrika, ˇRoma *MÖ 87-86* arası, *°MÖ 51*: Öne çıkan Helenli evrensel dahi, coğrafyacı ve etnograf, Stoalı filozof ve felsefeyi Roma'ya taşıyan kişi

POST, Emil Leon

*Augustów *1897*, ◊+New York *1904-°1954*; +Princeton *1920-21* ve Ithaca New York (*Cornell 1924-27*): Matematik mantıkçı (formel diller kuramı)

PRABHĀKARA Mis(h)ra

*Mithila (?), ˇKerala (?), *7. yy.*: Brahmancı filozof, muhtemelen Kumarila'nın öğrencisi, Kommentator des *Mīmāṃsā-sūtra* yorumcusu ve *Mīmāṃsā* felsefesinin kendi adıyla anılan (realist) kolunun kurucusu

PRAS(H)ASTAPĀDA/Prasastapāda

ˇGüney Asya *6. yy.*: Brahmancı filozof, *Vais(h)eshika* felsefesini sistematik hâle getirmiştir

PRIESTLEY, Joseph

*Leeds'e bağlı Birstall'daki Fieldhead *1733*, ◊Daventry (*Dissenting Academy*) *1752-55*, ˇSuffolk'taki Needham Market, ˇNantwich ve +Manchester'e bağlı Cheshire'da bulunan Warrington (*Dissenting Academy*) *1761*, ˇLeeds *1767*, London'daki Shelburne House ve Bristol'a bağlı Wiltshire'daki Calne *1773*, Birmingham (*Lunar Society* üyesi) *1780*, London *1791* ve Northumberland Pennsylvania *1794-°1804*; ˇParis *1774*: Muhalif ilahiyatçı, kimyager (oksijenin keşfi), siyasetbilimci (Fransız Devrimi'nin savunucusu) ve doğa bilimci (eklektik olmayan Materyalizm)

PRIGOGINE, Ilya

*Moskva *1917*, ˇAlmanya *1921*, ◊+Bruxelles *1929-°2003*; +Austin TX *1967-2003*, ˇStockholm *1977*: Kimyager ve evrim kuramcısı (geri dönüşsüz süreçlerin termodinamiği, "Enerji Dağıtan Yapılar")

PRIOR, A(rthur) N(orman)

*Yeni Zelanda, Masterton *1914*, ◊Dunedin (Otago) *1932-38*, ˇİtalya, Fransa ve İngiltere (London, Oxford) *1937*, ˇYeni Zelanda (Dunedin, Wellington, Christchurch, *Royal New Zealand Air Force 1940*), +Christchurch *1946*, Manchester *1959* ve Oxford *1956/1966-69*, °Trondheim *1969*: Mantıkçı (*tense logic*, temporal mantık)

PRISCIANUS

*Caesarea Mauretaniae/Iol, +Konstantinopolis, *5.-6. yy.*: Latin dili için klasik bir gramer kitabının yazarı

PROKLOS

*Konstantinopolis *412*, ◊Lykia/Türkiye'deki Xanthos/Kınık, Berytos/Beyrut ve Aleksandreia, ◊+Athenai *430-°485*: *Akadēmeia*'nın son önemli Yeni Platoncu filozofu

PRŌTAGORAS

*Abdera *MÖ 490*, ˇAthenai, °*MÖ 420*: Önemli "Sofist" filozof ("İnsan her şeyin ölçüsüdür"), Thurioi anayasasının yazarı, bir Platoncu diyalogun başkişisi

PROUDHON, Pierre-Joseph

*Besançon *1809*, ◊Paris *1838*, ˇLyon *1843* ve Paris *1848-°1865*; Belçika'ya iltica *1858-62*: İktisat ve toplum filozofu ("bilimsel Sosyalizm", liberal ve çoğulcu)

PSELLOS, Michael

*Konstantinopolis *1017*, imparatorluk sarayında görevli, Prusa/Bursa'ya bağlı Olympos/Uludağ'da *1054-55* ve Konstantinopolis çevresinde *1074-°1078* inzivaya çekilme: Evrensel dahi ("en büyük filozof" *hypatos tōn philosophōn*)

PTAHHOTEP

ˇMemphis *MÖ 24. yy.*: Kraliyet görevlisi ve "dünyanın [günümüze kalmış] en eski kitabı", bir "(Yaşam) Öğreti(si)"nin yazarı: İnsanın refahının adil davranışına bağlı olması (düzen felsefesi ve etiğin pragmatik olarak temellendirilmesi, Mısır'daki bilgelik edebiyatının en eski evrelerini tanımlar)

PTOLEMAIOS, Klaudios/BATLAMYUS

*Ptolemais he hermeion (?), ˇAleksandreia, °Aleksandreia'ya bağlı Kanopos *170*: Antik dönemde "Eski Dünya"nın batı kesimlerinde yaşamış büyük gökbilimci ve coğrafyacı (dünya merkezli evren modeli)

PUFENDORF, Samuel

*Sachsen'deki Chemnitz'e bağlı Dorfchemnitz *1632*, ◊Grimma, Leipzig ve Jena, ˇKøbenhavn *1658*, ◊Leiden *1659*, +Heidelberg *1661*, +Lund *1668*, ˇStockholm *1677* ve Berlin *1688-°1694*: Hukukçu, tarihçi ve hukuk filozofu (doğal ve uluslararası hukuk)

PUŞKİN/Puškin, Aleksandr Sergeevich

*Moskva (Büyük Petro'nun Habeşli "Arabı" İbrahim Hannibal'ın büyük torunu) *1799*, ◊St. Petersburg'a bağlı Tsarskoe Selo (Puşkin) *1811* ve St. Petersburg *1817*, Ukrayna'daki Ekaterinoslav/Dnipropetrovs'k'a sürgün *1820*, Bas(s)arabia/Moldovya'daki Kishinev/Chişinău *1820*, Odes(s)a *1823* ve Pskov bölgesindeki Mikhailovskoe (Pushkinskie Gory) *1824-26*, aralarda seyahatlerle Kavkaz ve Krim'de (ˇYalta'ya bağlı Gurzuf ve Bahçesaray/Kırım) *1820* ve Ukrayna Berezine'de bulunan "Çingene" Romanların kampında (Chişinău'nun güneyinde); ˇMoskva *1826-36* ve St. Petersburg *1827-°1837*; ˇMikhailovskoe *1827/1835*, Kavkaz (Tbilisi) *1829*, Nizhnii Novgorod bölgesindeki Boldino *1830/1833/1834* ve Tsarskoe Selo *1831*: Rusya'nın en önemli şairlerinden, Avrupa dışı kültürlerle ilgilenmesiyle Lord Byron'dan ayrılır ("Bir Avrupalı, güneyin şevkiyle mest olsa da bir Avrupalının ince zevkini ve bakış açısını korumalıdır"), ırkçı bir dil ve kültür kuramının dayanaksızlığının simgesi

PYRRHŌN/[Pürrhon]

Elis **MÖ 360-°270* arası; ◊Megara ve Athenai (?), Büyük İskender'in, Ahameniş İmparatorluğu'nun idaresi altındaki "Nil-Amu Derya(-Sindhu)-Bölgesi"ne (→ Anaksarkhos) doğru çıktığı fetih seferine katılmıştır, +Athenai *MÖ 300*, ˇAttika'daki Oropos ve Delphoi: Helen Antik çağının en namlı Agnostik ("Şüpheci") filozofu ("yargıdan kaçınma" *epochē*)

PYTHAGORAS/PİSAGOR

*Samos *MÖ 570*, ◊Miletos (?), kanıtlanmamış kaynaklara göre Aigyptos, Phoinike (Tyros) ve Babil'e seyahatler yapmıştır, ˇKroton *529*, Metapontion *508* ile °*480* arası: Şamancı (?) hekim, dinî ve siyasi "Pythagorasçılar" topluluğu ve bunların sayı odaklı felsefesinin yarı efsanevi kurucusu (müzikoloji, kozmoloji, psikoloji, ruh göçü öğretisi)

QIN Jiushao

*Sichuan'daki Puzhou/Anyue *1202*, ˇHangzhou, Qizhou, Anhui'deki Hexian, Jiankang/Nanjing, Huzhou ve Hainan Dao Adası üzerinde bulunan Haikou'ya bağlı Qiongzhou, °Guangdong'daki Meizhou/Meixian *1261*: Matematikçi (herhangi dereceden denklemlerin çözümü yöntemi)

QIU Jin

*Xiamen *1875*, ˇHunan, Beijing *1903*, Tokyo *1904* ve Shanghai ˇ*1905/1906-07*, °Shaoxing *1907*: Şair, kadın hakları temsilcisi ve kadın devrimci

QU Yuan

*Chu *MÖ 340*, ˇYing, °Hunan'daki *Miluo* Irmağı *289*: Zhongguo/Çin'in ilk namlı şairi ("Chu'ya Kaside" *Chuci*)

QUESNAY, François

*Versailles'a bağlı Méré *1694*, ◊Paris, ˇSeine Irmağı üzerindeki Mantes ve Versailles *1749-°1774*: Hekim (Marquise de Pompadour ve 15. Louis'nin hekimi), iktisat bilimci, ilk ulusal iktisat okulunun kurucusu ("Fizyokrasi", model olarak Zhongguo/Çin'i almıştır)

QUETZALCOATL/Kukulcan ("Tüylü Yılan")

Tula'daki (Toltecaların) efsanevi bilge hükümdarı *10. yy.*, ◊Xochilcalco, *987* civarında sürgün, anlatılardan birine göre körfez sahilinde tanrısallaşmıştır (*apotheosis*), bilgeliğin, takvimin, imlerin ve sarraflığın tanrılığına yükselmiştir (Aztecalar tarafından *1519*'da Conquistador Cortés ile eşdeğer tutulmuştur), başka bir anlatıya göre Cholula üzerinden Yucatán'a göç ve Kukulcan adıyla Chichén Itzá'daki Tolteca-Maya Devleti'nin kurucusudur

QUINE, W(illard) V(an) O(rman)

*Akron Ohio *1908*, ◊Oberlin Ohio, Harvard ve Oxford, ˇWien, Praha ve Warszawa *1932-33*, +Harvard *1933-2000*, +São Paulo *1942* ve Oxford *1953-54/1973-74*, ˇPrinceton *1956-57* ve Palo Alto California *1958-59*, toplam 117 ülke ve küçük devleti gezmiştir, °Boston *2000*: Mantıkçı ve ontolog (ampirizm eleştirel Natüralizm, *indeterminacy of translation*/*çevirinin belirsizliği*)

RĀBİ'Atü'l-'Adeviyye

Basra **713-°801*: Ünlü kadın *sūfî* mistik ve düşünür

RĀDHAKRISHNAN, Sarvepalli

*Tamil Nadu'daki Tiruttani *1888*, ◊*Madras Christian College*, +Mysore *1918*, Kalkutta *1921-41*, Oxford *1936-52* ve Varanasi *1939-48*, ˇParis (Hindistan Cumhuriyeti'nin UNESCO'daki kurucu temsilcisi *1946-52*), Moskva (büyükelçi *1949-52*), Dilli/Delhi (Hindistan Cumhuriyeti başkan yardımcısı *1952-62*, cumhurbaşkanı *1962-67*), °Madras *1975*: S(h)ankara ve Vivekananda'nın halefi Hinducu *Neo-Vedānta* filozofu, "Hindistan düşüncesi"ni "Batı"ya tanıtan kişi

RADIN, Paul

Łódź *1883*, ◊New York, München, Berlin ve Praha, Ojibwalar ve Winnebagolar arasında saha çalışması *1908-13*, +Nashville Tennessee (*Fisk*), Berkeley California, Chicago, İngiltere'de Cambridge ve Boston'da Waltham (*Brandeis*), °New York *1959*: Antropolog, sözel kültürlerde felsefi düşünce araştırmasının öncüsü (sohbet ettiği kişi: Warudjáxega/"Düşen Yıldırım"/Jasper ve Hágaga/"Büyük Winnebago"/Sam Blowsnake)

RAGHUNĀTHA S(h)iromani

*Assam *1475*, ◊Mithila, +Navadvipa, °*1550*: Brahmancı filozof, Vasudeva'nın öğrencisi, "Yeni Mantık"ın (*Navya-Nyāya*) öne çıkan temsilcisi (Ganges(h)a yorumları, oran kategorilerinin ve rakamların özünün incelenmesi)

RĀMAKRISHNA/Rāmakṛṣna/Gadadhar Chatterji

*Paschim Bangla'daki Kamarpukur *1836*, Kalkutta *1852-°1886*: Hinducu mistik, *Dakshines(h)var* tapınağında Kali rahibi (*Vedānta* geleneğinde senkretist dinî çoğulculuk, öğrencisi Vivekananda tarafından kurulmuş *Rāmakrishna Math* ["Manastırı"] *and Mission* aracılığıyla etkin olmuştur)

RAMAN, Chandrasekhara Venkata

*Tiruch(ch)irapalli *1888*, ◊+Madras, +Kalkutta *1907* ve Bangalore (ve Bangalore'ye bağlı Hebbal) *1933-°1970*; +Oxford *1921*, Toronto ve Philadelphia *1924*, ◊Moskva *1925* ve ˇStockholm *1930*: Fizikçi (foton dağılımı, spektroskopi)

RĀMANA Mahāṛṣi/Venkatarāmaṇ Ayyār

*Madurai'ye bağlı Tiruch(ch)uli *1879*, Tiruvannamalai'ye bağlı Arunachala Dağı'na yerleşim, °Tamil Nadu'daki Tiruvannamalai *1950*: *Vedānta* geleneğinde Hinducu *Shaiva* mistiği ve öğretmeni

RĀMĀNUJA/Iḷaiya Perumāḷ

*S(h)riperumbudur *1017*(?), ◊Kanchipura(m), +S(h)riranga(m), tüm Hindistan'ı kapsayan hac yolculuk-

ları: ˇRames(h)vara(m), Mathura, Vrindavana, Ayodhya, Badrinatha, S(h)rinagari, Dvaraka ve Puri, Karnataka'da misyonerlik (Belur, Yadavagiri), +S(h)riranga(m) *1122-°1137*: Önemli Hinducu *Vaishṇava* filozofu, "farklılaşmış, dualizmci olmayan *Vedānta*"nın kurucusu *Vis(h)ishtādvaita-Vedānta* ("Tek ruhların" (*jīva*), "tinsiz" maddenin (*acit*) ve zamanın tanrının nitelikleri olarak yorumlanması, S(h)ankara'nın "İlüzyonizm"inin (*Māyā-vāda*) gerçekçi karşı görüşü

RAMÓN y Cajal, Santiago

*Petilla de Aragón *1852*, ◊+Zaragoza, +Valencia *1883*, Barcelona *1887* ve Madrid *1892-°1934*; ˇStockholm *1906*: Hekim ve morfolog (sinir sisteminin nöronlardan oluştuğunu bulmuştur)

RAMSEY, F(rank) P(lumpton)

*Cambridge *1903*, °London *1930*: Mantıkçı ve bilim filozofu, Russell, Keynes ve Wittgenstein ile arkadaşlık (ˇPuchberg *1923* ve Wien *1924*)

RAMUS, Petrus / Pierre de la Ramée

*Picardie'deki Noyon'a bağlı Cuts *1515*, ◊+Paris *1526-°1572* (mezhep kaynaklı kesintilerle); ˇPoissy *1561*, Almanya (Straßburg, Heidelberg) ve İsviçre (Basel, Zürich, Genève) seyahati *1568-70*: Hümanist ve reformcu filozof, Aristoteles eleştirisi ve eğitim reformcusu (mantık, retorik, "Ramici" yöntembilimci)

RATNAKĪRTİ

+Vikramas(h)ila *11. yy.*: Senkretist Buddhacı *Mahāyāna* filozofu

RAWLS, John

*Baltimore *1921*, ◊Kent Connecticut, ◊+Princeton *1939*, ◊Oxford *1952*, +Ithaca New York *1953*, *MIT 1960* ve *Harvard 1962*, Lexington Massachusetts *2003*: Felsefi etikçi ve siyasetbilimci

er-RĀZĪ, Ebū Bekr / Rhazes

Reyy **854-°925*, ˇBağdād: Özgür ruhlu Müslüman hekim (Helen ve Hint tıbbının birleştirilmesi) ve filozof (*feylesūf*)

er-RĀZĪ, Fahreddīn

*Reyy *1149*, ◊Merağa, ˇReyy *1180* (?) ve Meşhed'e bağlı Serahs *1184*, ˇHarezm, Maveraünnehir (Buhara ve Semerkand) ve Hindustan/India (?), °Herat *1209*: *Şāfi'iyye* hukuk âlimi [*fakīh*], felsefe-eleştirel *Eş'ariyye* kelâmcısı ve evrensel dahi

REGIOMONTANUS ("Königsbergli") / Johannes Müller

*Franken'deki Königsberg *1436*, ◊+Wien, ˇRoma ve Padova, Ofen/Buda(-Pest) *1468* ve Nürnberg *1471-75*, °Roma *1476*: Gökbilimci ve matematikçi (trigonometri, "Arapça" şablonlardan yola çıkmıştır)

REICHENBACH, Hans

*Hamburg *1891*, ◊Stuttgart, Berlin, Göttingen, München ve Erlangen, savaşa katılım ("Doğu cephesi"nde) *1915-17*, +Stuttgart *1920*, Berlin *1926*, İstanbul *1933* ve Los Angeles *1938-°1953*: Bilim filozofu (mantıksal Ampirizm, Einstein'ın İzafiyet Kuramı'ndan yola çıkarak Kant eleştirisi)

REID, Thomas

*Aberdeen'e bağlı Strachan *1710*, ◊Kincardine ve Aberdeen, ˇAberdeen'e bağlı New Machar *1737*, +Aberdeen *1751* ve Glasgow *1764-°1796*: İskoç (*common sense*) felsefesinin temsilcisi

REIMARUS, Hermann Samuel

Hamburg **1694-°1768*; ◊Jena ve Wittenberg, ˇLeiden ve Oxford *1720-21*, +Mecklenburg'daki Wismar *1723* ve Hamburg *1728*: Aydınlanmacı filozof ve ilahiyatçı ("doğal din")

REINACH, Adolf

*Mainz *1883*, ◊München ve Tübingen, ◊+Göttingen *1905/1909-14*, °Vlaanderen'deki Diksmuide *1917*: Fenomenoloji filozofu (hukuk felsefesi)

RENAN, Ernest

*Bretagne'daki Tréguier *1823*, ◊+Paris *1838-°1892*; Roma *1849-50*, Lübnan, Filistin ve Mısır *1860-61*: "Şarkiyatçı", din tarihçisi ve siyasi kültür filozofu

REŞĪDÜDDĪN Ṭabīb

*Hemedan (Musevi hekim aile) *1247*, Tebriz *1265-°1318*: Hekim, Moğol İlhanlıların veziri, Güneybatı ve Doğu Asya kaynaklarına dayanan en eski "Evrensel tarihçi", tıbbi ve tarihsel metinlerin Çinceden Farsçaya çevrilmesi görevini veren kişi

REUCHLIN, Johannes / Kapnion

*Baden'deki Pforzheim *1455*, ◊Freiburg, Paris ve Basel, ˇPoitiers ve Orléans, ˇStuttgart, Heidelberg, Tübingen ve Ingolstadt, °Pforzheim'a bağlı Bad Liebenzell *1522*; ˇİtalya (Roma, Firenze) *1482/1492/1498*: Hümanist Rönesans filozofu (Platoncu ve Pythagorasçı felsefenin, Kabala ve Hristiyan ilahiyatının birleştirilmesi) ve İbranice uzmanı

RICCI, Matteo / Li Madou

*Ancona'ya bağlı Macerata *1552*, ◊Roma *1568*, Coimbra *1577* ve Goa *1578-81*, ˇKochi *1580*, ˇMacau *1582*, Zhaoqing *1583*, Shaozhou *1589*, Nanchang *1595*, Nanjing ˇ*1595/1599-1601* ve Beijing ˇ*1598/1601-°1610*: Cizvit, misyoner ilahiyatçı (Hristiyanlığın kültür aktarımı), Avrupa'nın coğrafya, gökbilim ve matematik konularındaki bilgisini Zhongguo/Çin'e aktaran kişi

RICKERT, Heinrich

*Danzig *1863*, ◊Berlin, Zürich ve Straßburg, +Freiburg *1891* ve Heidelberg *1916-°1936*: Windelband ile beraber Yeni Kantçı felsefeye dayanan "Südwestdeutsche Schule"nin kurucusu

ROLLAND, Romain

*Vézelay'a bağlı Clamecy *1866*, ◊Paris *1880*, Roma *1886-89/1895-97*, +Paris *1903-12*, Genève *1914*, Lac Léman kıyısındaki Villeneuve *1922* ve Vézelay *1938-°1944*; ˇStockholm *1915* ve Moskva *1935*: Müzik bilimci, yazar ve Hint spiritüelitesi ve etiğini (Ramakrishna ve Gandhi) aktaran kişi

ROSCEL(L)INUS Compendiensis/Roscelin de Compiègne

*Bretagne (?) *1050*, ◊Picardie'deki Compiègne'e bağlı Soissons ve Reims, +Compiègne, Tours, Touraine'deki Loches (Abaelardus'un hocası) ve Besançon, °Tours ya da Besançon *1120*: Erken dönem Skolastik filozof (Nominalizm)

ROSENBLUETH, Arturo

*México'daki Guerrero *1900*, ◊Ciudad de México, Berlin ve Paris, +Ciudad de México *1927-30/1961-°1970*; Harvard (*Medical School*, Cannon ve Wiener'in yanında) *1930-61*: Fizyolog (*Cybernetics*) ve filozof (*Mind and Brain*)

ROSENZWEIG, Franz

*Kassel *1886*, ◊Göttingen, München, Freiburg, Leipzig *1912* ve Berlin *1913-14*, Belçika, Makedonya ve Polonya (savaşa katılım) *1914-18*, +Kassel *1920* ve Frankfurt am Main *1920-°1929*: "Yahudi asıllı" din felsefecisi

ROSMINI-SERBATI, Antonio

*Trentino'daki Rovereto *1797*, ◊Padova, ˇRovereto *1821*, Milano *1826-28*, Trento *1831-37* ve Stresa *1839-°1855*; ˇRoma (defalarca) *1823-49*, Torino, Domodossola (Monte Calvario) *1828/1831*, Gaeta *1848-49* ve Napoli *1849*: Katolik Aydınlanma filozofu ve siyasetbilimci, Augustinus, Thomas Aquinas ve Kant'tan ilham almıştır

ROUSSEAU, Jean-Jacques

*Genève *1712*, sıkça değişen ikâmetler: Annecy, Chambéry ve Savoie'deki Chambéry'ye bağlı Les Charmettes (Madame de Warens'in yanında) *1728-42*; Torino *1728* ve Venezia *1743-44*; Paris *1731/1742-52/1766/1770-78* ve Montmorency (Château de La Chevrette ve Madame d'Épinay'in yanında inziva, Jardin de Montlouis) *1756-62*; ˇGenève *1754*, Neuchâtel'e bağlı Môtiers *1762-65* ve Bielersee Gölü'ndeki Sankt-Peters Adası *1765*; İngiltere (Hume ile beraber: London, London'a bağlı Chiswick ve Bedfordshire'daki Wootton) *1766-67*; Rhône-Alpes'taki Bourgoin(-Jallieu) ve Bourgoin'e bağlı Monquin *1768-70*; °Paris'e bağlı Ermenonville *1778*: Aydınlanmacı felsefe ve aydınlanma eleştirisinin önemli şahsiyeti (toplum eleştirisi, sosyal felsefe ve devlet felsefesi, antropoloji ve pedagoji), müzik bilimci ve besteci

ROY, Rammohun/Rām Mohan Raya

*Paschim Bangla'daki Bardhaman'a bağlı Radhanagar *1772*, ◊Patna (İslâm), Tibet (Buddhadharma) ve Varanasi (Hindudharma), ˇPaschim Bangla'daki Mürşidabad, Bihar'daki Ramgarh ve Bhagalpur, Rangpur *1809* ve Kalkutta *1815-30*, London *1831-33*, ˇParis *1832-33*, °Bristol *1833*: Hindudharma'nın dini ve toplumsal reformcusu, İslâm, Protestan Hristiyanlık ve *Vedānta*'dan (Monoteizm taraftarı, batıl itikat ve dulların yakılması karşıtı, İngiliz yaygın eğitimi taraftarı) ilham almıştır, "Society of God"ın *Brahmo Samāj* kurucusu *1828*, Fars dili ve Sanskritçeden İngilizceye çevirmen

ROZANOV, Vasilii Vasil'evich

*Volga boyundaki Vetluga *1856*, ◊Simbirsk, Nizhnii Novgorod ve Moskva, taşra liselerinde öğretmen, ˇSt. Petersburg/Petrograd *1893* ve Sergiev Posad *1918-°1919*: Yazar, Rusya'da *1900* civarındaki din felsefesi rönesansının destekçisi

(er-)RŪMĪ, Celāleddīn/Mevlānā/Mevlana Celaleddin-i Rumi

*Belh *1207*, Semerkand *1212*, Nişapur, Mekke, Malatya, Sivas, Akşehir *1219* ve Karaman'a bağlı Larende üzerinden *1222* Kuniya/Konya'ya göç *1228-°1273*: Büyük *sūfī* şair (Farsça) ve mistik

RUSSELL, Bertrand

*Wales'teki Monmouth'a bağlı Trelleck *1872*, London *1875-90* ve hayatının sonuna kadar pek çok defa, Cambridge ◊*1890-94* (Whitehead ve McTaggart'ın yanında)/+*1895-1901/1910-16/1944-* (formal) *1970*; Güney İngiltere ve Wales'te değişen ikâmetler (Sussex'teki Fernhurst, Worcestershire'daki Little Buckland, Oxford, Cornwall'daki Porthcurno, Wales'teki Ffestiniog); Sunum seyahatleri ve konuk profesörlük: ABD (birçok defa) *1896-1950*: +Chicago *1938*, Los Angeles *1939* ve Harvard *1940*, Philadelphia ve Princeton *1941-44*; ˇPetrograd ve Moskva (Trotskii ve Lenin'i ziyaretler) *1920*, +Beijing *1920-21*, ˇAvustralya *1950*, ˇStockholm *1950*; Wales'teki Penrhyndeudraeth'e bağlı Plas Penrhyn *1955-°1970*: *20. yy.*'ın ilk yarısının en önemli analitik ve aynı zamanda siyasi motivasyonlu filozoflarından; ampirik felsefeye *1898*, Antimilitarizme ve Antiemperyalizme yönelmiştir *1901*, İkinci Dünya Savaşı sonrası insan haklarına bağlılık ve nükleer silahların denetimine önem ver-

miştir; matematik ve mantık (tipleri, bağıntılar ve tanımlar öğretisi, "mantıkçı Atomizm"), psikoloji ("nötr Monizm") ve doğa bilimleri (fiziksel Realizm) felsefesi, popüler felsefe (Moralizm ve din eleştirisi, "Batı felsefesi" tarihi)

RUTHERFORD, Ernest

*Yeni Zelanda'daki Nelson'a bağlı Spring Grove *1871*, ◊Dunedin (Otago) ve Christchurch, ◊Cambridge (Cavendish Laboratory) *1895-98*, +Montreal *1898*, Manchester *1907* ve Cambridge *1919-°1937*; ˇStockholm *1908*: Fizikçi (radyoaktivite, atom modeli)

RÜCKERT, Friedrich

*Franken'deki Schweinfurt *1788*, ◊Würzburg, Heidelberg ve Jena, ˇStuttgart *1816*, ˇRoma *1818*, ˇWien *1818*, ˇCoburg *1820*, +Erlangen *1826*, +Berlin *1841* ve ˇCoburg'a bağlı Neuses *1848-°1866*: Romantik şair ve "Şarkiyatçı" (çok sayıda Asya dilinde yazılmış şiirlerin çevirisi)

RYLE, Gilbert

*Brighton *1900*, ◊+Oxford *1919-76*, °Yorkshire'daki Withby *1976*: *Oxford School*'un Analitik dil filozofu (*Ordinary Language Philosophy*, Kartezyen beden-ruh etkileşimi mitinin eleştirisi)

SAADIAH (Ben Joseph) GAON / [Sa'īd b. Yusuf el-Feyyūmī]

*Feyyum'daki Pithom/Ebu Suveyr *882*, ˇYişra'el (Tiberias?) ve Haleb, +Bağdād (*Sura Akademisi*) *922-33/937-°942*: Hukuk (*Halaka*) bilimci, dilbilimci (İncil'in ilk Arapça çevirisi) ve Ortaçağ'ın ilk önemli Musevi filozofu

SĀBİT B. KURRE

*Harran *836*, °Bağdād *901*: *Ṣābiī*; Hekim, gökbilimci ve matematikçi (rakam kuramı), Helen metinlerinin Arapça çevirmeni

SA'DĪ, Muṣliḥiddīn

Şiraz **1213-°1292*; ◊Bağdād, Güneybatı Asya ve Mısır/Mısır'a sehayatler (Kesin olmayan aktarımlara göre Konstantinupolis ve Hindustan/India'ya da gitmiştir): Seçkin İranlı şair (yaşam pratikleri ve ahlak felsefesi içerikli didaktik şiirler; bir Avrupa diline ilk çevirisi (Fransızca), Paris *1634*; Farsçada ilk matbu nüsha, Kalkutta *1791-95*)

SAHAGÚN, Bernardino de

*Léon'daki Sahagún de Campos *1499*, ◊Salamanca, Valle de México (+Santa Cruz de Tlatelolco, ˇTlalmanalco, Xochimilco, Huexotzinco ve Cholula) *1530-°1590*: Fransisken rahip, misyoner ve antropolog, dil konusunda çalışan araştırmacı ve belgeleyici (Nahuatl), Azteca dini ve kültürü

SAICHŌ

*Omi (ailesi Çin menşe'li) *767*, ◊Nara, ◊+Hieizan *785*, ˇNingbo ve ◊Tiantai Shan *804-05*, +Hieizan, Kyoto ve Omi (Otsu'*ya bağlı Shojuraigoji*), °Hieizan *822*: Nihon/Japonya'da Buddhacı *Tiantai/Tendai* öğretisinin Hieizan tapınak dağındaki merkezinin kurucusu (*Enryakuji 788*)

SAINT-SIMON, Henri de

Paris **1760-°1825*; Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na katılım (Yorktown Virginia *1781*), ˇJamaica *1783*, Madrid *1787* ve Geneve *1802*: İktisat ve toplum filozofu, toplumbilim ve sosyalist fikirlerin öncüsü

SAKUMA Shōzan

*Nagano Matsushiro *1811*, ◊+Edo *1833-36/1839-55*, Matsushiro'ya sürgün *1855-63*, ˇHagi ve Tosa/Kochi, °Kyoto *1864* ("İmparatora tapın ve barbarları kovun"/*sonnō jōi* hareketinin taraftarlarınca öldürüldü): "Batı çalışmaları" *Yōgaku*'nun ve bunun Neo-Konfüçyüsçü felsefeyle bağlantısının destekçisi: "Doğu etiği ve Batı [ampirik ve teknik] bilimi" *Tōyō no dōtoku, seiyō no gakugei*; → Zhang Zhidong

SAKYA PAṆḌITA / Sa-skya Paṇḍita / Sa-pan / Kunga Gyaltsen

*Tsang *1182*, +Sakya, ˇLiangzhou *1247* (*?*), °Gansu'daki Lanzhou *1251*: Seçkin Tibeto-Buddhacı bilgin, Sanskritçe çevirmen, siyasetçi ve diplomat, yeğeni Pagpa Pandita ile beraber Moğolların Buddhadharma'ya "İlk Geçiş"inin destekçisi

SANCHES, Franciscus / Francisco Sanchez

*Portekiz'deki Valenca do Minho *1551* (?), ◊Bordeaux *1562*, ◊Roma *1571* ve ◊+Montpellier, +Toulouse *1585-°1623*: Hekim ve filozof (ampirik kuşkucu bilim metodolojisi, Platon ve Aristoteles eleştirisi)

SANCHUNIATHŌN

ˇBeruta/Beyrut (ve/ya da Sur/Tyros ve Siduna/Sidon) *MÖ 10-4. yy.* (?) arası: Tarihyazımcı ve filozof (Fenike tarihi; evrenin ve hayvanların oluşumuna *kozmogoni* ve *zoogoni* dair)

SANGGYE GYATSO / Sangs-rgyas rGya-mtsho

Lhasa **1653-°1705*: Evrensel dahi, hekim ve Lhasa'ya bağlı Chakpo Ri "Demir Dağ"ında bir tıp okulunun kurucusu, takvim bilimcisi, tarihçi ve devlet adamı (iktidarı *1679-1705*)

SANGHABHADRA

ˇKeşmir *5. yy.*: Buddhacı *Sarvāsti-vāda* filozofu

SAṄGHAMITTĀ / Saṅghamitrā

*Ujjayini, ˇKakanada/Sanchi (?), ˇAnuradhapura, *MÖ 3. yy.* Yarı efsanevi aktarıma göre Maurya hü-

kümdarı As(h)oka'nın kızı ve erkek kardeşi (ya da amcasıyla) Mahinda/Mahendra'yla beraber Buddhacı misyoner ve Sri Lanka'da rahibe geleneğinin kurucusu

SANTAYANA, George

*Madrid *1863*, ˇÁvila ve Boston, ◊Harvard ve Almanya, +Harvard *1889-1912*, ˇİngiltere (London, Oxford, Cambridge), Fransa (Paris), İspanya (Madrid, Ávila) ve İtalya (Firenze), Roma *1925-°1952*: Yazar, kültür filozofu (indirgemeci olmayan Natüralizm, Püritanizm eleştirisi)

SAPIR, Edward

*Lauenburg/Lebork *1884*, New York *1889-1905* (◊*Columbia*), Oregon'daki Amerika yerlileri arasında saha araştırması *1905-07*, ˇBerkeley California *1907*, Philadelphia *1908* ve Ottawa *1910*, +Chicago *1925* ve New Haven (Yale) *1931-°1939*: Antropolog, dilbilimci (dilsel izafiyet kuramının "Sapir-Whorf Hipotezi")

SĀRAMATĪ

ˇGüney Asya *3. yy.*: Buddhacı *Mahāyāna* filozofu, *Tathāgata-garbha* felsefesinin ana temsilcisi (her canlının içinde bulunan "Aydınlanma Nüvesi" öğretisi, Doğu Asya'da *Chan/Zen* geleneğinin yolunu hazırlamıştır)

SARMIENTO, Domingo

*Arjantin'deki San Juan de la Frontera *1811*, Şili, Brezilya, Avrupa ve ABD sürgünü, Washington DC (büyükelçi) *1865-68*, ˇBuenos Aires (cumhurbaşkanı *1868-74*), °Paraguay'daki Asunción *1888*: Güney Amerika'da *Civilización y barbarie* analizcisi

SARTRE, Jean-Paul

Paris **1905-°1980*; La Rochelle *1917-20*, ◊Paris *1924-29* ve Berlin *1933-34*, +Le Havre *1931-33/1934-36*, Laon *1936-37* ve Paris *1937-39/1941-44*, sıhhiyeci olarak savaşa katılım *1939* ve Trier'e bağlı Staleg XII D'de savaş esiri *1940-41*, ˇFreiburg *1952*; *1945* sonrası pek çok kere kıtalararası seyahatler (Kuzey ve Güney Amerika, Sovyetler Birliği, Doğu Asya, Afrika): Yazar ve fenomenolojist filozof, Paris'te "Varoluşçuluk"un en önemli şahsiyeti, siyasi angaje entelektüel (Marksist ideolojinin sorgulanması), S. de Beauvoir'nın hayat arkadaşı

SAUSSURE, Ferdinand de

*Genève *1857*, ◊Leipzig *1876*, ˇParis *1881*, +Genève *1891-1912*, °Genève'ye bağlı Vufflens-sur-Morges *1913*: Yapısalcı dilbilimin kurucusu

SAVIGNY, Friedrich Carl von

*Frankfurt am Main *1779*, ◊+Marburg *1795*, +Landshut *1808* ve Berlin *1810-°1861*; ˇParis *1804-05*: Hukuk tarihçisi ve filozof, "Tarihsel Hukuk Okulu" kurucusu

SCHELER, Max

*München *1874*, ◊Berlin, ◊+Jena, +München *1906*, Göttingen *1906/1910-11*, Berlin *1912*, Köln *1919-28* ve °Frankfurt anı Main *1928*: Fenomenolojist filozof (değerler etiği, antropoloji)

SCHELLING, Friedrich Wilhelm Joseph

*Stuttgart'a bağlı Leonberg *1775*, ◊Tübingen (Hegel ve Hölderlin ile beraber) *1790* ve Leipzig *1795*, +Jena (başta Fichte, ardından Hegel'le beraber) *1798*, Würzburg *1803*, München *1806* (aralarda +Erlangen *1820-27*) ve Berlin *1841-54*, °İsviçre'deki Bad Ragaz *1854*: "İdealist" filozof, Kant ve Fichte'den yola çıkmıştır, *19. yy*'ın başlarında romantik din felsefesi, mitoloji ve doğa felsefesi destekçisi

SCHILLER, Friedrich

*Württemberg'deki Marbach *1759*, ◊Ludwigsburg ve Stuttgart, alay hekimi *1780*, sık sık değişen ikâmetler *1782-89* (Mannheim, Meiningen ve Thüringen'deki Rudolstadt, Weimar *1784-85/1787/1789*, Leipzig ve Dresden), +Jena *1787-99* ve ˇWeimar *1799-°1805*: Edebiyattaki "Sturm und Drang", Klasisizm ve erken dönem Romantisizm, tarihyazarı ve filozof ("Fizyolojinin Felsefesi", estetik, Kantçı kategorik imperatifin eleştirisi)

SCHLEGEL, August Wilhelm von

*Hannover *1767*, ◊Göttingen *1786*, ˇAmsterdam (özel öğretmen) *1791*, ˇBraunschweig *1795/1800-01*, ˇDresden *1796/1798*, +Jena *1794-1800* ve Berlin *1798/1801-02/1841*, Coppet'te ve Avrupa gezileri sırasında Madame de Staël'in sekreteri ve yoldaşı *1804-17* (Roma *1804*, Genève *1805*, Auxerre ve Rouen *1806*, München *1807*, Wien, Dresden ve Weimar *1808*, Paris *1810*, Wien, Kiïv, Moskva, St. Petersburg ve Stockholm *1812*, London ve Paris *1814*, Pisa *1815*, Firenze ve Paris *1816*), +Bonn *1818-°1845*; ˇHeidelberg *1818*, Paris *1820* ve London *1821*: Erken dönem Romantisizm edebiyatçısı, edebiyat ve sanat kuramcısı, Shakespeare çevirmeni, Almanya'daki ilk Sanskritçe profesörü ve "Hint" edebiyatının tanıtıcısı; Friedrich von Schlegel'in ağabeyi

SCHLEGEL, Friedrich von

*Hannover *1772*, ◊Göttingen ve Leipzig, ˇLeipzig'e bağlı Lucka *1793*, Dresden *1794*, Jena *1796* ve Berlin *1797*, +Jena *1799-1802*, ˇParis *1802*, Köln *1804* ve Wien *1808-28*, Frankfurt am Main *1815-18* ve Dresden *1828-°1829*; Frankfurt am Main'de Avusturya ataşesi *1815-18* ve ˇİtalya (Roma, Napoli, Firenze) *1819*, Dresden *1824* ve München *1827*: Başlangıçta yenilikçi erken dönem Romantisizm edebiyatçısı, edebiyat bilimci ve "Hintlilerin dil ve bilgeliklerinin" aktarıcısı, sonradan muhafazakâr edebiyat kuramcısı,

yaşam ve tarih felsefesi, M. Mendelssohn'un kızlarından biri olan yazar ve hayırsever Brendel Mendelssohn/Dorothea Veit ile evli

SCHLEIERMACHER, Friedrich

*Breslau/Wrocław *1768*, ˇKatowice'ye bağlı Pleß/Pszczyna ve Pleß'e bağlı Anhalt, ◊Oberlausitz/Sachsen'deki Niesky/Niska Herrnhut Kardeşliği ve Elbe boyundaki Barby, ◊Halle *1787*, Elbląg'a bağlı Schlobitten/Słobity'de özel öğretmen, Warthe/Gorzów Wielkopolski'deki Landsberg'de vaiz *1794*, Berlin *1796* ve Stolp/Słupsk *1802*, +Halle *1804* ve Berlin *1807-°1834*: Liberal ilahiyatçı, Platon çevirmeni ve hermenötikçi

SCHLICK, Moritz

*Berlin *1882*, ◊Heidelberg, Lausanne ve Berlin, ˇGöttingen, ˇZürich *1908*, +Rostock *1911*, Kiel *1921* ve Wien *1922-°1936* (öldürüldü); +Stanford *1929* ve Berkeley California *1931-32*: "Neo-pozitivist" filozof, "Wiener Kreis"ın kurucusu

SCHMITT, Carl

Plettenberg **1888-°1985*; ◊Berlin, München ve Straßburg, +München *1919*, Greifswald *1921*, Bonn *1922*, Berlin *1928-45* ve Köln *1933*, Berlin kamp hapsi *1945-47* ve Nürnberg *1947*: İdeolojik hukuk ve devlet kuramcısı (DeSiyonizm, Nasyonal Sosyalizmin reddi)

SCHOPENHAUER, Arthur

*Danzig *1788*, ˇHamburg *1793* (◊Le Havre *1797-99*, London'a bağlı Wimbledon *1803*) ve Weimar *1807*, ◊Göttingen *1809*, Berlin *1811* ve Jena *1813*, ˇWeimar *1813-19* ve Dresden *1814-18*, ˇİtalya (Venezia, Firenze, Roma, Napoli) *1818-19/1822-23*, +Berlin *1820/1825-31*, ˇMannheim *1831*, Frankfurt am Main *1831-°1860*: Filozof, Kant'ın "İdealizm"inden yola çıkmıştır, "Brahmancılık ve Buddhacılık" düşünce akımlarının Avrupa'da alımlanmasının yükselişe geçmesi Schopenhauer'in düşüncesini desteklemiştir (irade metafiziği, ateist ve kötümser ilahiyat ve merhamet etiği)

SCHRÖDINGER, Erwin

Wien **1887-°1961*; +Wien *1917*, Jena *1920*, Stuttgart *1920*, Breslau *1921*, Zürich *1921*, Berlin *1927*, Oxford *1933*, Graz *1936*, Gent *1938*, Dublin *1939* ve Wien *1956-61* (ˇTirol'deki Alpbach); ˇStockholm *1933*: Kuantum fizikçisi (dalga mekaniği, dalga ve matris mekaniği denklemleri) ve doğa filozofu (biyofiziksel araştırmaların destekçisi)

SCHUMPETER, Joseph A(lois)

*Triesch/Třešť *1883*, ◊Wien *1893*, ˇİngiltere ve Mısır *1906-08*, +Czernowitz *1909* ve Graz *1911*, ˇWien *1919*, +Bonn *1925* ve Harvard *1932-50*, °Taconic Connecticut *1950*: İktisat bilimci (marjinal fayda kuramı, konjonktür araştırmaları)

SCHURMAN, Anna Maria van

*Köln *1607*, ˇKöln'e bağlı Dreiborn *1610*, Utrecht *1613* (ˇGenève *1661*), Amsterdam *1669*, Herford ve Hamburg'a bağlı Altona *1670-72*, Wieuwerd *1675-°1678*: Kadın şair, kadın hakları savunucusu, filozof ve muhalif ilahiyatçı

SCHÜTZ/Schu(e)tz, Alfred

*Wien *1899*, ˇFreiburg *1932-37*, *1938* yılında Paris üzerinden New York'a göç *1939-°1959* (+*New School*): Fenomenolojist sosyolog ("Yaşam Dünyası"nın *Lebenswelt* tarifi)

SCHWEITZER, Albert

*Elsaß'taki Colmar'a bağlı Kaysersberg *1875*, ◊Mülhausen, Straßburg, Paris ve Berlin, +Straßburg *1902-12*, *14* Lambaréné'de ikâmetler *1913-°1965*; Fransa *1917-18* (Bordeaux'da, Hautes-Pyrennées'teki Garaison ve Saint-Rémyde-Provence'de hapis), Avrupa'da birçok yıl sürmüş sunum ve ders seyahatleri, ˇOslo *1952*: Müzik bilimci, liberal ilahiyatçı, aileden gelen (*paternalistisch*) "şifa dağıtıcı", ahlak filozofu ("yaşama karşı huşu duymak", "Hint" etiğinin aktarılması)

es-SEBZEVĀRĪ, Mollā Hādī

Sebzevar **1797-°1873*: ◊Meşhed ve İsfahan, +Meşhed ve Sebzevar, ˇMekke ve Kirman: *19. yy.* İran felsefesinin önemli şahsiyeti (Molla Sadra'nın halefi)

SEKI Takakazu

*Gumma Ken ya da Edo'daki Fujioka *1642*, °Edo *1708*: Avrupa matematiğinin tanınmasından önce Nihon/Japonya'da yaşamış büyük matematikçi (Leibniz'in yaptığı buluşları önceden kestirmiştir)

SELLARS, Wilfrid S(talker)

*Ann Arbor Michigan *1912*, ◊Paris, Buffalo New York, Oxford ve Harvard, +Iowa City *1938*, Minneapolis Minnesota *1946*, New Haven (*Yale*) *1958* ve Pittsburgh Pennsylvania *1963-°1989*; +London *1956*: Analitik dil filozofu ('verili olanın miti' anlamındaki epistemolojik "*myth of the given*"ın eleştirisi, bilimsel gerçekçilik)

SEN no RIKYŪ

*Sakai *1522*, ˇKyoto, Osaka ve Sakai, ˇOmi, Yoshino Yama (*Chikurinin*), Hakata ve Odawara, °Kyoto *1591*: En önemli Japon çay ustası ve "Çay yolu" *chadō* ve çay estetiği *wabicha*nın öğretmeni

SENECA

*Corduba *MÖ 4*, ˇRoma, ˇAigyptos (kaplıca ikâmeti), Corsica (sürgün) *41-48*, Roma *49-°65*: Devlet görevlisi ve Stoalı filozof

SENGHOR, Léopold Sédar

*Sénégal'deki Joal-la-Portugaise *1906*, ◊N'Gasobil, Dakar *1922* ve Paris *1928-32*, +Tours *1935* ve Paris'e bağlı Saint-Maur-des-Fossés *1939-40/1942-46*, savaşa katılım ve Loire bölgesinde esaret *1940-42*, Dakar ve Paris *1945-60* (milletvekili, hükümet üyesi), Dakar *1960-80* (Sénégal Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı), Paris (*Académie française* üyesi *1983*) ve Caën'e bağlı Verson *1980-°2001*: "Négritude" hareketin şairi ve kuramcısı

SENGZHAO

*Jingzhao/Chang'an *374*, ◊Liangzhou, Chang'an *402-°414*: Buddhacı metinlerin çevirisinde Kumarajiva'yla beraber çalışmıştır, Zhongguo/Çin'de Çin *Mādhyamika/Sanlun* öğretisinin öncülerindendir

SERVETO, Miguel/Michel Servet

*Aragón'daki Tudela ya da Villanueva de Sigena *1511*, ◊Toulouse ve Paris, ˇBologna, Basel ve Straßburg *1530-31*, ˇLyon ve Vienne, °Genève (Champel'de idam) *1553*: Hekim, anatomi uzmanı (akciğer dolaşımı), özgür ruhlu ve Yeni Platoncu fikirlerden ilham almış ilahiyatçı

SEXTOS EMPEIRIKOS

Helen menşe'li (?), ˇRoma (?), *2.-3. yy.*: Hekim ve ampirik-Stoalı filozof

S(H)ABARASVĀMIN/Śabarasvāmin

ˇMadhyama Dis(h) *4. yy.*: Brahmancı filozof, *Mīmāṃsā-sūtra*'nın günümüze kalmış en eski yorumunun yazarı

SHAFTESBURY, Anthony Ashley Cooper, Third Earl of

*London *1671*, Hollanda *1698-99* (Rotterdam)/*1703-04*, İtalya *1711-13*, °Napoli'ye bağlı Chiaia *1713*: Aydınlanma Dönemi siyasetçisi ve filozofu, Locke'tan ve Cambridge Platoncularından yola çıkmıştır (*moral sense* ve estetik tecrübenin otonomisi)

SHAGGIL-KINAM-UBBID

ˇBabil *MÖ 8. yy.*: Masum bir insanın yaşadığı haksız duruma ilişkin salt kendini gözeten bir arkadaşla tartışma diyalogu olan "Babil Teodezisi"nin özgüvenli yazarı (Akka dili): gelişmiş toplumdan ve dinî kültten "çıkma" düşüncesi

SHAKESPEARE, William

Stratford-upon-Avon **1564-°1616*; London *1582-1612*: Büyük İngiliz oyun yazarı ve şair

SHANG Yang/Gongsun Yang

*Wei'deki Shang *MÖ 390*, ˇDaliang, ˇXianyang ve Shaanxi'deki Shang, °*MÖ 338*: "Yasa Okulu" *Fa Jia* mensubu filozof, Wei devletinin hukuk metinlerini Qin'e tanıtan kişi *MÖ 361*, Qin'in devlet sekreteri

S(H)AṄKARA/Śaṅkara/Śaṅkarācārya

Klasik sonrası Hinducu felsefenin önemli şahsiyeti; kesin olmayan, efsanelerle bezeli yaşam veri ve tarihlerine göre ve aktarımlara dayanarak **788-°820*, büyük ihtimalle *7.-8. yy.*, *Kaladi, tüm India/Hindistan içinde, Keşmir ve Kailas(h)'a kadar seyahatler, ◊Narmada Irmağı'nda (Gaudapada'nın öğrencilerinden biri olan Govinda'nın yanında) ve Varanasi'de, +Prayaga (kesin olmayan aktarıma göre Kumarila ve/ya da onun öğrencisi Mandana Mis(h)ra) ile tartışma, +S(h)ringeri ve/ya da Kanchipura(m), India'nın dört yönünde manastırların kurulması: S(h)ringeri (Güney), Dvaraka (Batı), Badrinatha (Kuzey), Puri (Doğu), °Kanchipura(m) ya da Kedarnatha: "Vedantacı Dualizm karşıtlığı" *Advaita-Vedānta*'nın ana temsilcisi ("mutlak" olanın *brahman*, "kendi" olan *ātman* ile eş tutulması, *Vedānta-sūtra*'ya ve Brahmancı aktarımla gelen ana metinlere yazılmış yorumlar)

S(H)ĀNTARAKSHITA/Śāntarakṣita

*Bangladesh'teki Zahor *725*, +Nalanda ve Odantapuri, ˇNepal, +Tibet *763*, Samye *775-°788*: "[görünenlerin] özsüzlüğü öğretisi" *S(h)ūnya-vāda* ve "Bilinç öğretisi" *Vijñāna-vāda* geleneğindeki Buddhacı *Mahāyāna* filozofu Padmasambhava ile beraber Samye Manastırı'nın kurucusu *775*

S(H)ĀNTIDEVA/Śāntideva

*Saurashtra, +Nalanda, °*730* (*?*): Nagarjuna (*Svātantrika öğretisi*) geleneğinde Buddhacı *Mahāyāna* filozofu, "Orta Yol" *Mādhyamika* öğretisinin genel görünümü hakkında bir belgenin yazarı

SHAO Yong

*Beijing'e bağlı Fanyang/Zhouxian *1011*, ˇHenan'daki Gongcheng/Huixian, ◊Huixian'a bağlı Sumen Shan (nümeroloji eğitimini Li Zhicai yanında almıştır), Luoyang *1050-°1077*: Olağanın dışında görüşlere sahip Neo-Konfüçyüsçü filozof (nümerolojik kozmoloji, döngüsel dönüşüm), Song Dönemi'ndeki "Beş Usta" *Wu Zi*'den birisi

SHCHERBATSKOI/Ščerbatskoj, Fedor Ippolitovich/Stcherbatsky, Theodore

*Polska/Pol'sha/Polonya'daki Kielce *1866*, ◊St. Petersburg, Wien ve Berlin, +St. Petersburg/Petrograd/Leningrad *1900-41*, ˇUrga/Ulaan Baatar *1905*, Buriatiia *1907* ve Güney Asya (Bombay ve Kalkutta) *1910-11*, °Kazakistan'daki Borovoe *1942*: Hindolog ve Tibetolog, Buddhacı Sanskrit yazınındaki mantık ve ontolojinin araştırılmasının destekçisi

SHEN Kuo/Shen Gua

*Qiantang/Hangzhou *1031*, Chengdu'ya bağlı Pingquan *1042*, Kaifeng *1043-48*, Suzhou *1050*, Hangzhou

1051; Kaifeng'de, Wang Anshi bölgesi (aralıklarla) *1066-80* ve birçok başka ilde memuriyet, Runzhou/Zhenjiang *1086-°1095*: Evrensel dahi, mühendis (mıknatıslı pusula), coğrafyacı ve bilim tarihçisi

SHENHUI

*Xiangyang *670*, ◊Caoxi, ˇLuoyang ve Luoyang'a bağlı Nanyang, Huatai ("Kuzey" *Bei* ve "Güney Okulu" *Nan Zong* arasında tartışma) *732*, ˇJiangxi (sürgün) *753*, °Luoyang *762*: Önce Shenxiu'nun, ardından Huineng'in öğrencisi, *Chan/Zen*'in "Güney Okulu" *Nan Zhong*'un başlatıcısı ("ani uyanış" *dun wu öğretisi*)

SHENXIU

*Henan'daki Weishi *606*, ◊Qizhou'ya bağlı Shuangfeng Shan ve Hubei'deki Dangyang'a bağlı "Zümrüt Kaynağı Dağı" Yuquan Shan, ˇLuoyang ve Chang'an, °*706*: *Chan/Zen*'in ("zamanla aydınlanma" *jian wu*) "Kuzey Okulu" *Bei Zong* temsilcisi

SHESTOV/Šestov, Lev (Léon)/Lev Isaakovich Shvartsman/Yehuda Leib

*Kiïv *1866*, ◊Moskva ve Kiev, ˇKiïv, Simferopol', Moskva ve St. Petersburg/Petrograd *1889-1920*, Batı Avrupa'da mükerrer ikâmetler *1896-1914* (ˇRoma *1895*, Bern *1998* ve Genova'ya bağlı Nervi *1900*, Freiburg *1908* ve Coppet *1910-14*), ˇIasnaia Poliana *1910*; iltica *1919*: ˇGenève *1920*, +Paris *1921-°1938* (ˇClamart *1921-26* ve Boulogne-sur-Seine *1930-38*); Batı Avrupa ve Filistin'de sunumlar: Berlin *1922*, Amsterdam *1928*, Yeruşalayim *1936*: Muhabirliğin ardından din felsefesi ile iştigal, Dostoyevski ve Tolstoy'dan yola çıkarak yaşam ve varoluş felsefesine yakınlaşma

SHINRAN

*Kyoto'ya bağlı Hino *1173*, ◊Hieizan *1181* ve Kyoto (Yashimizu) *1201*, ˇEchigo no Kuni'deki Echizen Kokufu (sürgün) *1207*, +Kanto'daki Kasama'ya bağlı Inada *1212* ve Kyoto *1235-°1263*: Buddhacı öğretmen, "Saf Ülke Hakikati" *Jōdo Shin* dinî öğretisinin kurucusu ("kendi gücü" *za li/jiriki* değil "başkasının gücü" *ta li/tariki* sayesinde kurtuluş, ifadesini "*Amithāba Buddha*'ya sığınıyorum" *Namu Amida Butsu* inancında bulur), "Japon Luther'i"

SHNEUR, Zalman

*Belarus'taki Lezna/Lozniany/Liozno *1745*, ˇVilnius, ◊Mezhirich, ˇBelarus', St. Petersburg (hapis *1798* ve *1801*), +Liady *1801*, °Kursk'a bağlı Piena *1813*: "Liadyli Usta" *Ha-Rav mi-Ladi*, Hasidi hareketi içerisindeki "*Chabad* Sistemi"nin kurucusu (geleneksel sofuluk, bilgelik ve çağdaş felsefenin birleştirilmesi)

SHŌTOKU Taishi

*Asuka *574*, ˇOsaka (*Tennoji 593*), ˇOmi (Hachiman? yakınlarındaki *Chomeiji*), ˇ°Nara'ya bağlı Ikaruga (*Hōryūji 607*) *622*: Japon devletinin Çin modeline göre tanzim eden, Sui-Zhongguo ile diplomatik ilişkileri başlatan kişi, "17 Madde Anayasası" *Jūshichijō no Kempō*'nun yazarı ya da yazdırtan kişi (Buddhacı, Konfüçyüsçü, Taocu ve "Yasacı" değer ve toplum anlayışının birleştirilmesi) *604*

SHPET/Špet, Gustav Gustavovich

*Kiïv *1879*, ◊+Kiïv ve Moskva, ˇParis, Edinburgh ve Almanya *1910* ve *1911*, ˇGöttingen *1912-13*, +Moskva *1914*, Eniseisk'e sürgün *1935* ve Tomsk *1935-°1937*: Filozof (estetik, anlambilim, fenomenoloji ve hermenötik), Hegel çevirmeni

S(H)RĪ HARSHA/Śrī Harşa

+Kanyakubja, ˇGauda, *12. yy.*: Mandana Mis(h)ras geleneğinde "dualist olmayan" *Advaita-Vedānta* filozofu, *Nyāya-Vais(h)eshika* felsefesi kategorilerine karşı çıkmış ve böylelikle "Yeni Mantık" *Navya-Nyāya*'yı teşvik etmiştir

SHUBSHI-MESHRE-SAKKAN

ˇBabil *MÖ 12. yy.*: "Elem Çeken Adil Kişi", "Babilli Eyüp": Adilce yaşanan hayata rağmen çekilen anlaşılmaz elem üzerine düşünceler (Sümer dilinde)

SHURUPPAK/Uburtutu (?)

ˇSümer'deki Shuruppak *MÖ 25. yy.*: "Öğretiler"in (Yaşam Kuralları) yazarı

SIDDHASENA Divāraka

ˇUjjayini *7. yy.*: Jaina mantıkçısı

SIEBOLD, Philipp Franz von

*Würzburg *1796*, Nagasaki (*Dejima*) *1823-29/1859-62*, ˇEdo, Leiden *1830-59*, °München *1866*: Hekim, biyolog, coğrafyacı ve etnograf: Batı bilimlerini (*Yōgaku*) Nihon/Japonya'ya, Nihon/Japonya hakkındaki bilimsel bilgileri Avrupa'ya aktaran kişi

SIGERUS de Brabantia/Siger van Brabant/[Brabantlı Siger]

*Belçika'daki Brabant *1240*, ◊+Liège ve Paris, °Orvieto *1283*: "Latin İbn Rüşdcülüğü"nün en önemli temsilcisi

SIMA Guang

*Anhui'deki Guangshan *1019*, ˇShaanxi'deki Xiaxian/Sushuixiang, Kaifeng *1038/1045-70*, Suzhou *1038-41*, Yongxing/Chang'an *1070-71*, Luoyang *1071-85*, °Kaifeng *1086*: Tarihyazıcı ve muhafazakâr siyasetçi, Cheng kardeşlerle arkadaşlık, Song Dönemi'nde "Altıncı Usta", Wang Anshi'nin muhalifi

SIMA Qian

*Shaanxi'deki Huang He boyunda bulunan Hancheng'e bağlı Xiayang *MÖ 145*, ˇChang'an, ˇYangzi

Irmağı havzası (Lu Shan), Shandong (Tai Shan), Sichuan ve Yunnan, °Xiayang *MÖ 90*: Kraliyet gökbilimcisi ve tarihyazıcı, Zhongguo/Çin'in efsanevi ilk dönemlerinden kendi dönemine kadar olan tarihini içeren *Shiji*'nin ("Vakanüvisin Kayıtları") yazarı, izleyen hanedan tarihleri için bir örnek oluşturmuştur

SIMMEL, Georg

*Berlin *1858*, †Straßburg *1914-°1918*: Sosyolog ve kültür filozofu

SIMON DACUS

*Dacia/Danmark/Danimarka ya da Güney İsveç, ◊Lund ve/ya da Roskilde, ◊†Paris, *13. yy.*: Dil filozofu

SIMON, Richard

Dieppe **1638-°1712*; ◊˘Paris *1658* (Kütüphaneci *1662*), Normandiya'daki Bolleville *1678-82*: İncil eleştirisinin öncüsü

SIMPLIKIOS

*Kilikia *490*, ◊Aleksandreia, ◊†Athenai, *Akadēmeia*'nın *529*'daki kapanışının ardından Sasani topraklarından Tīsfūn/Medāin'e göç *530-32* (?), Harran *532-°560* (?): Yeni Platoncu Aristoteles yorumcusu

SIN-LEQE-UNNINI

˘Ashshur *MÖ 13-12. yy.*: *Gılgamış* Destanı'nın son hâlinin derleyicisi (Akka dilinde, Ninua'daki Ashshur-bani-apli kütüphanesinde bulunmuş on iki levha üzerinde; en eski Sümer örneği *MÖ 21. yy.*); Homeros'tan yüzyıllar önce yazılmış tipik "Homerosçu" tema: Kahramanların kendlerine danışması (çok zorlaması: kendilerinden medet umması), ölümlülük, arkadaşlık ilişkileri ve insan zihniyetinin dönüşebilirliği

es-SİCİSTĀNĪ, Ebū Süleymān Muhammed

*Sicistan/Sistan *930 yılı civarında,* †Bağdād *985-°1000*: Hümanist İslâm filozofu (*feylesūf*), *el-Manṭıkī* ("Mantıkçı")

es-SĪRĀFĪ, Ebū Sa'īd el-Hasan

*Siraf *900*, ◊'Uman, el-'Asker/Samarra ve Bağdād, †Bağdād *930-°979*: Hukuk âlimi [*fakīh*] ve dilbilimci (dil göreceli mantık ve anlambilimi, mantık ve dil arasındaki ilişki konusunda Ebu Bişr Metta ile tartışmalar *932*)

SİRHİNDĪ, Aḥmed

*Sirhind *1564*, ◊Siyalkut ve Dilli, Sirhind *1603-°1624*: *Nakşbendiyye* tarikatının *sūfī* mistik ve düşünürü, Ehl-i Sünnet'in savunucusu

SMITH, Adam

*Kirkcaldy *1723*, ◊Glasgow ve Oxford, †Edinburgh *1748* ve Glasgow *1751*, ˘Fransa (Paris, Toulouse, Genève: Voltaire ile temaslar) *1764-66*, London, Kirkcaldy, Edinburgh ve Glasgow'da defalarca değişen ikâmetler, °Edinburgh *1790*: İskoç (*common sense*) Felsefesi'nin öne çıkan temsilcisi, ahlak ve iktisat filozofu

SÖKRATĒS

Athenai **470* ile °*399* arası; ˘Samos, Korinthos (?) ve Delphoi (?), Peloponessos Savaşı'na katılım (Kuzey Hellas ve Makedonya: Poteidaia *429*, Delion *424*, Amphipolis *422*): Özgür felsefî düşünen insanın tecessüm etmiş hâli, epistemoloji ve kuramsal etiğin "doğurmacı" [*Maieutik*/Sokratik yöntemle hareket eden] öncüsü

SOLŌN

Athenai **MÖ 640-°560*; ˘Aigyptos (Sais), Kypros ve Sardeis (?): Şair, devlet adamı ve yasa koyucu, "Yedi Bilge"den biri

SOLOV'EV, Vladimir Sergeevich

*Moskva *1853* (†*1875*, ardından mükerrer ziyaretler), Sergiev Posad *1873-74* (ardından yine mükerrer ziyaretler), St. Petersburg *1877-1900* (†*1880-82*, Dostoyevski ile temaslar *1878-81*, Optina-Pustyn'i birlikte ziyaret *1878*); "Avrupa seyahatleri" *1875-76/1888-89/1893/1899*, Mısır gezisiyle bağlantılı olarak (Kahire) *1875-76/1899*; ˘Zagreb (ekümen konuşmalar) *1886/1888-89*, *1894*'ten itibaren Suomi/Finlandiya'da kaplıca ziyaretleri °Moskva'ya bağlı Uzkoe *1900*: *19. yy.*'da Rusya'daki en önemli filozof (teokratik tarih felsefesi ve bağımsız etik)

SOPHOKLĒS

Athenai **MÖ 496-°406*: Tragedya yazarı, Oidipos mitosunun dramatik bir yorumunun yazarı

SOREL, Georges

*Bretagne'daki Cherbourg *1847*, ◊Paris, ˘el-Cezair ve Perpignan, Paris'e bağlı Boulogne-sur-Seine *1892-°1922*: Mühendis, toplumsal filozof (şiddet kuramı)

SŎSAN Taesa ("Batı Dağının Büyük Ustası")/Ch'oe Yŏsin

*P'yongan-namdo'daki Anju *1520*, ◊†S(e)oul, ˘Chiri-san ve *Pŏmŏ-sa*, ˘°Myohyang-san/So-san *1604*: Han'guk/Kore'deki Choson Dönemi'nin (Yeniçağ) en önemli Buddhacı eğitmeni, Japon istilacılara karşı yürütülen mücadelede "savaşçı rahiplerin" lideri *1592-98*

SPENCER, Herbert

*İngiltere'deki Derby *1820*, Birmingham (demiryolu mühendisi) *1837-41*, London *1846-1903*, ˘İsviçre ve Paris *1853-55*, İtalya *1867*, Mısr *1879-80*, ABD ve Kanada *1882*, °Brighton *1903*: Toplumsal filozof (Liberalizm, *nightwatchman state* [bekçi devlet], evrim kuramı)

SPENGLER, Oswald

*Harz Dağları'ndaki Blankenburg *1880*, ◊Halle, München ve Berlin, ˇSaarbrücken, Düsseldorf ve Hamburg, München *1904-°1936*: Tarih ve kültür filozofu ("Batı'nın Çöküşü")

SPERBER, Manès

*Zabłotów *1905*, ◊Wien *1916*, ˇBerlin *1927*, Wien, Praha ve Zagreb üzerinden Paris'e kaçış *1933-°1984*; İsviçre *1940-45*: Yazar, psikolog ve siyasetbilimci (Totalitarizm tahlili)

SPEUSIPPOS

Athenai **MÖ 410-°339* arası: Platon'un yeğeni, aynı zamanda ona Syrakusai'ye kadar eşlik etmiş kişi ve *MÖ 348-339* arasında *Akadēmeia*'nın ikinci nesil yöneticisi

SPINOZA, Baruch de/Benedictus de

*Amsterdam *1632*, ˇLeiden'e bağlı Rijnsburg *1660*, Den Haag'a bağlı Voorburg *1663* ve Den Haag *1670-°1677*: Aydınlanma dönemi filozofu, Descartes'tan yola çıkmıştır (tözsel Monizm, etik, siyasetbilimi, İncil eleştirisi)

STAËL-HOLSTEIN, Madame de/Germaine Necker

*Paris *1766-1803* (Constant ile arkadaşlık *1794-1806*), Genève'ye bağlı Coppet'te mükerrer sürgün ve yaz ikâmetleri *1792-1816*, Napoléon tarafından hükmedilen sürgün *1803*, Surrey'deki Mickleham'a bağlı Junipeter Hall *1803-04*, → A. W. Schlegel ile Avrupa seyahatleri *1804-17*, °Paris *1817*: Erken dönem Romantizm yazarı ve liberal siyasetbilimci kadın

STCHERBATSKY → SHCHERBATSKOI

STEIN, Edith/Teresia Benedicta a Cruce

*Breslau *1891*, ◊Göttingen ve Freiburg, +Speyer *1923* ve Münster *1932*, Köln-Lindenthal'da *1933* ve Hollanda'daki Roermond'a bağlı Echt'te *1938-42* Karmelit rahibe, °Auschwitz *1942*: Fenomenolojist filozof ve Mistisizm araştırmacısı kadın

STEIN, Gertrude

*Pittsburgh Pennsylvania'ya bağlı Allegheny *1874*, ˇWien *1875*, Paris *1878* ve Oakland California *1880-91*, ◊Cambridge Massachusetts (*Radcliffe*) *1893* ve Baltimore (*Johns Hopkins*) *1897-1902*, Paris *1903-°1946* (Neuilly-sur-Seine); ˇLondon *1902-03/1914*, ABD (New York, Chicago) *1934-35*, Oxford ve Cambridge *1926/1936*, Savoie'deki Bilignin *1929/1942-44*: Avangart yazar ve estetikçi

STEINER, Rudolf

*Kraljevec *1861*, Pottschach, Neudörfl ve Niederösterreich'taki Wiener Neustadt *1863-79*, ◊Wien, ˇWeimar ve Berlin, Dornach *1913-°1925*: Goethe araştırmacısı ve Goetheci filozof, Teozofi Derneği'nin (*Theosophical Society*) Almanya şubesi genel sekreteri *1902-12*, Antropozofi Derneği'nin *1913* ve Stuttgart'taki ilk Waldorf Okulu'nun *1919* kurucusu

STHIRAMATI

◊Nalanda, +°Valabhi, *5.-6. yy.*: "Bilinç Öğretisi" *Vijñāna-vāda*'nın Buddhacı *Mahāyāna* filozofu

STIRNER, Max/Johann Caspar Schmidt

*Bayreuth *1806*, ◊Berlin, Erlangen ve Königsberg, ˇBerlin *1826-°1856*): "Sol Hegelci" filozof (etik Solipsizm, kuramsal Anarşizm)

STRABON

Amaseia **MÖ 64-MS 23* (?), ◊Anadolu/Türkiye'deki Nysa/Sultanhisar, ˇAleksandreia ve Roma, Akdeniz havzasında (ˇKorinthos *MÖ 29*) ve Nil Irmağı'nda (Syene/Asvan ve Philai/Pilak'a kadar *MÖ 25-24 yılları arasında*) seyahatler: Stoalı coğrafyacı ve tarihyazımcı

STRAUSS, David Friedrich

Stuttgart'a bağlı Ludwigsburg **1808-°1874*; ◊Blaubeuren, Tübingen ve Berlin, +Tübingen *1832-35* ve Zürich ("Straußenhandel") *1839*, ˇStuttgart: Hegel'den ilham almış liberal ilahiyatçı (dogma karşıtı hümanist bir din olarak Hristiyanlık)

STRAUSS, Leo

*Marburg'a bağlı Kirchhain *1899*, ◊Marburg, Hamburg, Freiburg, Frankfurt am Main ve Berlin, ˇParis *1932*, London *1934* ve Cambridge *1935*, +New York *1938*, Chicago *1949*, Los Angeles'a bağlı Claremont *1968* ve Annapolis Maryland *1969-°1973*; +Berkeley *1953* ve Yeruşalayim *1954-55*: Siyasetbilimci filozof (düşünce tarihi ve dönem eleştirisi)

STUMPF, Carl

*Würzburg'a bağlı Wiesentheid *1848*, ◊Würzburg ve Göttingen, +Würzburg *1873*, Prag *1879*, Halle *1884*, München *1889* ve Berlin *1894-°1936*: Filozof, psikolog ve müzik bilimci, fenomenoloji ve Gestalt psikolojisinin öncüsü

SU Shi/Su Dongpo

*Sichuan'daki Meizhou *1037*, ˇKaifeng, Hangzhou, Shandong'daki Mizhou/Zhucheng, Jiangsu'daki Xuzhou, Huzhou ve Anhui'deki Yingzhou/Fuyang, ˇGuangdong'daki Huizhou ve Hainan Dao Adası üzerindeki Danzhou/Nada (sürgün), °Jiangsu'daki Changzhou *1101*: Şair, ressam ve kaligraf, eğitimli ve sadık Çin memurunun vücuda gelmiş hali

SUÁREZ, Francisco

*Granada *1548*, ◊+Salamanca *1561*, +Valladolid *1574/1576*, Ávila *1575*, Segovia *1575*, Roma *1580-85*,

Alcalá *1585*, Salamanca *1592* ve Coimbra *1597-1615*, °Lisboa *1617*: Cizvit, öne çıkan geç dönem Skolastik filozof (metafizik, psikoloji, hukuk ve devlet felsefesi), *Doctor Eximius*

SUN Simiao

*Huayuan/Yaoxian *581*, ˇChang'an, °*682*: Hekim, *14. yy.*'dan itibaren tanrısal "Lokman Hekim" *Yaowang* olarak saygı görmektedir, tıp eserleri yazarı

SUN Yixian / Sun Yat-sen / Sun Zhongshan / Sun Nakayama

*Xiangshan/Zhongshan'daki Cuiheng *1866*, ◊Honolulu, Guangzhou ve Hong Kong, hızla değişen yurtdışı ikâmetleri: Nihon/Japonya (birçok defa Tokyo ve Yokohama *1895-1907/1913-16*), ABD, Avrupa (London) ve Güneydoğu Asya (Ha Nôi, Singapore, Penang); ˇShanghai *1911-22* ve Guangzhou *1916-25*, °Beijing *1925*: Hekim, toplumsal ve siyasi reformcu, "Çin Cumhuriyeti" *Zhonghua Minguo*'nun Nanjing'deki ilk cumhurbaşkanı *1912*

SUN ZI / Sun Wu

*Wei, ˇQi ve Wu, Chu'ya karşı muhabereye çıkmıştır, *MÖ 6.-5. yy.* arası: Stratejist ve strateji kuramcısı ("Savaş Sanatı" *Sunzi bingfa*, tahminen halefi olan Sun Bin tarafından sürdürülmüştür, *MÖ 4. yy.*)

SUS(H)RUTA / Suśruta

ˇVaranasi(?) *1. yy.*: Efsanevi aktarıma göre bir Kas(h)i / Varanasi kralı olan Divodasa'nın öğrencisi, hekim ve Güney Asya tıbbının ikinci klasik ders kitabı olan *Sus(h)ruta-saṃhitā*'nın yazarı (metin tashihi *MÖ 1.-MS 7. yy.*)

SUZUKI Daisetsu (Daisetz) Teitarō

*Kanazawa *1870*, ◊Tokyo ve Kamakura (*Engakuji*), ˇLa Salle *1897*, ˇParis ve London *1908*, +Tokyo *1909*, Kyoto *1919* ve New York (*Columbia*) *1951-57*, °Kamakura *1966*; ˇLondon *1936*, +Honolulu *1949-50*, ˇMexico ve Cuernavaca *1957*: Çin *Mahāyāna* felsefesinin klasik yazılarının çevirmeni ve "Zen Budizmi"ni ABD ve Avrupa'ya yayan kişi

es-SÜHREVERDÎ, Yaḥyā

*Sühreverd *1154*, ◊Merağa ve İsfahan, ˇRum/Anadolu, Haleb *1183-°1191*: *Şeyhü'l-işrāk* ("Aydınlanmanın Ustası"), önemli *sūfî* mistik ve filozof ("Işık ilmi" *Hikmetü'l-işrāk*)

SWEDENBORG, Emanuel

*Stockholm *1688*, Uppsala *1692-1709*, Stockholm *1716-70*; *11* "Avrupa Seyahatleri" *1710-70* İngiltere (London, Oxford), Hollanda (Amsterdam, Leiden), Fransa (Paris), Almanya (Berlin, Dresden, Leipzig, Rostock), İtalya (Padova, Roma) ve Danimarka'ya (København), London *1771-°1772*; Delft *1744* ve Göteborg'da *1759* vizyonlar: Evrensel dahi, mühendis ve Teozof, "Spiritüel Hayaller Gören *Geisterseher*" (Kant), Emerson'a göre altı temsilciden (*representative men*) biri

SYMEŌN SĒTH

*Antakiya/Antiokheia (?), ˇMısr/Aigyptos, ˇKonstantinupolis, ˇPursa/Bursa'ya bağlı Olympos/Uludağ ve Rhaidestos/Tekirdağ (inziva yerleri), *11. yy.*: Hekim (diyatetik) ve filozof, *Pancatantra/Kelile ve Dimne*'nin Helence çevirmeni

eş-ŞĀFİ'Î

*'Askalan (?) *767*, Mekke *769-86/802-11*, ◊Medine *786-96*, ˇel-Yemen'deki Necran *797*, ˇBağdād *800*, Fustat *815-°820*: Müslüman ilahiyatçı [*mütekellim*] ve hukuk âlimi [*fakīh*], "İslâm hukuk biliminin babası", *Şāfi'iyye* hukuk okuluna [fıkıh mezhebine] adını veren hukukçu (hukuk kaynakları olarak *Kur'an* ve *hadīs*i tamamlayan "uzlaşma" ve "görüş birliği" *icmā'*, *kıyās* ve "geçmişte sabit olan hükmün değiştiği bilinmiyorsa aynı kalması" *istiṣḥāb*)

ŞĀH VELİYYULLAH ed-Dihlevī

Dilli **1703-°1762*; Mekke ve Medine *1730-32*: Muğal-Hindustan'ın önemli İslâm âlimi (kelâm, felsefe, dil ve hukuk bilimleri), *Nakşibendiyye* tarikatı müntesibi

ŞÎRĀZÎ, Kuṭbüddīn

*Şiraz *1236*, ◊Merağa *1260*, ˇSivas ve Malatya *1280*, Mısr/Mısır *1283* (?), Tebriz *1290* (?)-°*1311*: et-Tusi'nin halefi evrensel dahi, hekim, gökbilimci ve matematikçi

eṭ-ṬABERÎ, Ebū Ca'fer

*Taberistan'daki Amul *839*, ◊Reyy, Basra, Kufe ve Bağdād, Güneybatı Asya ve Mısr/Mısır seyahatleri, Bağdād ziyareti *870-°923*: *Kur'an* tefsircisi, hukuk âlimi [*fakīh*] ve dünya tarihi yazarı

TACITUS

*Gallia *55*, ˇRoma, Asya ili başkonsülü (Ephesos) *112*, °*117*: Tarihyazımcı ve etnograf, yabancı bir ulus (Cermenler) hakkında yazılmış, Antik edebiyatta benzersiz bir eserin yazarı

T'AEGO ("Büyük Yaşlılık") / Pou ("Safdil")

*Cholla-do *1301*, ◊Kaesong, Zhongguo *1346-48/1365*, +°Kaesong *1382*: *Chan / Sŏn*'un Linji-/Imje öğretisinden Buddhacı hoca ("Aydınlanma"nın aracı olarak rahatsız edici sorular ve yanıtlar *gongan / kongan*)

et-TAFTĀZĀNÎ, Sa'düddīn

*Horasan'daki Taftazan *1322*, ◊Sebzevar'daki Farumad, ˇCürcan *1342*, Herat *1345-51/1358*, Buhara'ya bağlı Gücduvan *1355*, Saray *1357*, Harezm *1365-79*,

ᵕHorasan'daki Serahs *1380/1384-85* ve Semerkand *1382/1385-°1390*: Hukuk âlimi [*fakīh*], gramer uzmanı, *Kur'an* yorumcusu [*müfessir*] ve *Mātürīdiyye* kelâmcısı

TAGORE/Ṭhākur, Rābīndranāth(a)

Kalkutta **1861-°1941*; ◊Brighton ve London *1878-80*, S(h)anti-Niketan *1901-41* (Ashram *1901*, üniversite *Vis(h)va-Bhārati 1922*), on "dünya seyahati" *1912-32* (Avrupa, Amerika, Asya, üç kez Nihon/Japonya), W. B. Yeats ile London'da *1912*, Natorp ve Otto'yla Marburg'da *1930*, Rolland ile Paris, Villeneuve ve Geneve'de *1921-36*, Mussolini'yle Roma'da *1926* karşılaşma (Hint ve Tibet dilleri uzmanı G. Tucci aracılığıyla): *Brahmo Samāj* idarecisi olarak Roy'un halefi Debendranath Tagore'nin oğlu, Bengalli şair (Nobel edebiyat ödülünü Avrupa dışından alan ilk kişi *1913*), toplumsal ve (Pan-Asya görüşlü) kültür reformcusu, "Doğu" ile "Batı" arasında çalışmış aracı

TAINE, Hippolyte

*Vouziers *1828*, ◊Paris *1848-51*, +Nevers *1851*, Versailles'a bağlı Saint-Cyr-l'École *1863* ve Poitiers *1852* ve Paris *1864-°1893*: Kültür bilimci ve filozof (çevre kuramı), *19. yy.*'ın son otuz yılında Fransa'nın aydın kanaat önderi

TAKUAN Sōhō

*Izushi *1573*, ◊+Kyoto ve Yamanashi Ken'deki *Nansoji*, +Izushi, Kyoto ve Edo, Yamagata Ken'deki Unzen'e sürgün *1629-32*, °Edo *1645*: Neo-Konfüçyüsçü *Cheng-Zhu Xue/Shushigaku* felsefesinin Nihon/Japonya'da alımlanma dönemindeki Buddhacı *Rinzai Zen* hareketindeki "bilgin rahip" *gakusō* (Neo-Konfüçyüsçü ilkeler *li/ri* ve *qi/ki*'nin *Zen* Budizmi yorumu)

TANABE Hajime

*Tokyo *1885*, +Sendai *1913* ve Kyoto *1927-45*, ◊Berlin ve Freiburg *1922-24*, ᵕKita-Karuizawa *1945*, °Gumma Ken'deki Maebashi *1962*: Fenomenolojist filozof (Buddhacı, Hristiyan ve Marksist fikirlerin sentezi)

TANAKA Ōdō

*Tokyo'ya bağlı Nakatome/Tokorozawa *1867*, ◊Tokyo ve Kyoto, ᵕTohoku'ya bağlı Tsuruoka, ◊Lexington Kentucky (*College of the Bible*) *1889-94* ve Chicago (*University*) *1894-97*, +Tokyo (*Waseda*) *1897-°1932*: Denemeci ve filozof (liberal toplum kuramı taraftarı, Dewey'den yola çıkmıştır)

TANLUAN

*Wutai Shan Dağı'ndaki Yanmen/Daixian *476*, +Wutai Shan ve Shanxi'deki Bingzhou/Wenshui, °Hebei'deki Pingzhou/Lulong *542*: "Saf Ülke" *Sukhavatī/Jingtu/Jōdo öğretisinin hamisi* ("kendi gücü" *za li* değil "başkasının gücü" *ta li* sayesinde kurtuluş)

TAO Hongjing

*Jiangsu'daki Danyang'a bağlı Moling *456*, ᵕJiankang/Nanjing ve Mao Shan, °Huayang *536*: Devlet memuru, şair, kaligraf, mühendis (su saati, kılıç dövme ustası), farmakolog ve eleştirel Taocu filozof (Taocu ve Buddhacı fikirlerin birleştirilmesi)

TAO Qian/Tao Yuanming

Lu Shan Dağı eteklerindeki Chaisang/Jiujiang **365-°427*; ᵕSichuan'daki Jiangzhou/Chongqing ve Jiangxi'deki Pengze (memuriyet), ᵕLu Shan ve Hunan'daki Yangzi Irmağı üzerindeki Taohuayuan: Münzevi ve şair (doğa içindeki toplumsal açıdan bağımsız hayata övgü), (Huiyuan ve Lu Xiujing ile beraber) "Kaplan Vadisi'nin Üç Kahkahacısı" *Huxi San Xiao*'dan biri

TĀRANĀTHA/Künga Nyingpo/Kun-dga' sNying-po

*Tsang *1575*, ◊+Jonang, °Monggol Ulus (Erdene Zuu?) *1634*: Tibet-Buddhacı rahip (Monggol Ulus'taki Buddhacı dinin lideri Bogdo Gegeen'de beden bulmuştur *1635-1924*), Buddhadharma tarihçisi

TARSKI/Tajtelbaum, Alfred

*Warszawa *1901* (+*1926*), ᵕWien *1930/1935*, +Harvard *1939*, Princeton *1941* ve Berkeley California *1942-°1983*; +Paris *1955*, London *1966* ve Lima *1974-75*: Matematikçi ve mantıkçı (doğruluk tanımı)

TEMPELS, Placide Frans

*Antwerpen'e bağlı Berlaar *1906*, ◊Vlaanderen'deki Tielt *1924-30*, Shaba/Katanga'daki Lubular arasında çalışmış misyoner (Elisabethville/Lumumbashi) *1933-46/1949-62*, Roma (kilise davası) *1964*, °Belçika'daki Hasselt *1978*: Misyoner ilahiyatçı (Hristiyanlığın yaygınlaştırılması), Afrika felsefesinin araştırılmasına öncülük etmiş kişi

TERESA DE ÁVILA

*Ávila *1515*, 15 farklı kentte manastır kurulmasına öncülük etmiştir (Ávila *1562*, Valladolid *1568*, Toledo *1569*, Salamanca *1570*, Sevilla *1575*), Toledo (engizisyon) *1576-77*, °Salamanca'daki Alba de Tormes *1582*: Karmelit rahibesi, manastırın reformcusu, mistik, mistik tecrübelerin psikolojik tahlilini yapmıştır (ilahiyatçı danışmanları: Bañez ve Juan de la Cruz), "Kilise öğretmeni" *doctor ecclesiae* ünvanını alan ilk kadın (*1970*)

TETENS, Johann Nicolaus

*Tetenbüll *1736* ya da Tönning *1738* (her ikisi de Schleswig-Holstein eyaletinde), ◊København ve Rostock, +Rostock *1759*, Schwerin'e bağlı Bützow *1760* ve Kiel *1776*, København (Maliye Bakanlığı'nda memurluk) *1789-°1807*: Filozof ve psikolog

TEVEDDÜD

Elf leyle ve leyle'de ("Binbir Gece"; *436.-462.* geceler) yer alan ve *800* yılında Harun er-Reşid'in Bağdat'taki sarayında sayısız âlim, hukuk âlimi [*fakīh*], *Kur'an* uzmanı, hekim, matematikçi ve filozofu ve en-Nazzam'ı tartışmada yenen kadın köle, kadınların bilim ve felsefe tarihinde fırsat eşitliğine sahip olmamalarını telafi etmek için yaratılmış kurgusal karakter

THALĒS

Miletos (anne tarafından Fenike asıllı?) **MÖ 624-°546*: "Yedi Bilge"den biri, İyonya doğa felsefesinin başlatıcısı; *MÖ 28.5.585* tarihli güneş tutulmasını önceden bildirmiştir (Helen felsefesinin geleneksel başlangıç tarihi kabul edilir)

THEAITĒTOS

Athenai **MÖ 415-°369*: Matematikçi, bir Platoncu diyalogun başkişisi

THEODŌROS

Kyrene **MÖ 465-°385* arası; ◊+Athenai: Platon ve Theaitetos'un matematik hocası (irrasyonel sayılar)

THEODŌROS, Mopsuestialı

*Antiokheia *350*, ˇTarsos, Kilikia/Türkiye'deki Mopsuestia/Yakapınar *392-°428*: Piskopos, Antakya ilahiyat okulunun lider üyesi, tarihsel odaklı anlayışa sahip hermenötikçi, *553* tarihli Konstantinopolis Konsili'nden itibaren Nesturi Hristiyanlığın ilahiyatçı otoritesi

THEOPHRASTOS

*Eresos *MÖ 370*, ◊+Athenai, Assos, Mytilene, Pella ve Stageiros, °Athenai *MÖ 287*: Aristoteles'in öğrencilerinden ve *Peripatos*'un idarecisi olarak halefi, filozof ve doğa bilimci

THOMAS AQUINAS

*Aquino'daki Roccasecca *1225*, ◊Montecassino *1230-39*, ◊+Napoli *1244/1272-74*, Paris *1245-48/1252-59/1269-72* ve Köln *1248-52*, ˇOrvieto *1261*, Roma *1265* ve Viterbo *1267* (Papalık mevkiinde), °Lazio'daki Fossanova *1274*: Dominiken rahibi, geç Skolastik dönem felsefesinin en önemli kişiliklerinden, Aristoteles yorumcusu

THOMAS(IUS), Christian(us)

*Leipzig *1655*, ◊Frankfurt an der Oder, +Leipzig *1681*, Berlin *1690* ve Halle *1690-°1728*: Hukukçu ve filozof, hukuk reformcusu (hukuk ve ahlakın birbirinden ayrılması, işkencenin reddi ve kadın hakları savunuculuğu) ve erken dönem Aydınlanmacı (Almanca dersler *1687*, Alman dilinde çıkarılan ilk bilimsel derginin yayıncısı *1688*)

THOMSEN, Christian Jürgensen

København **1788-°1865*: Ampirik arkeolog, "Tarihöncesinin Üç Kademeli Sistemi"nin kurucusu (taş, tunç ve demir çağları) *1836* (insanlığın kökenlerine dair bilimsel felsefesi temelli Agnostizmin arkeolojiyle aşılması)

THOREAU, Henry David

Concord Massachusetts **1817-°1862*; ◊Harvard, Concord'a bağlı *Walden Pond* kıyısında bir kulübede *1845-47*: Filozof (Kant sonrası transandantal felsefe, doğa dinselliği, "Hint felsefesinin" alımlanması, "Sivil İtaatsizlik" kavramı)

THUKYDIDĒS

*Athenai (baba tarafından Trakya asıllı) *MÖ 460*, sürgün *MÖ 424-404* arası, °Athenai *MÖ 400* (?): Klasik tarihyazımcı

TIMAIOS

Bir Platoncu diyalogun başkişisi, Platon tarafından uydurulmuş (?) ve Athenai'yi ziyarete gelmiş Lokroili "Pythagorasçı" filozof *5. yy.*

TLACAELEL

ˇTenochtitlán/México **1398-°1470*: Yasa koyucu, son Azteca krallarının danışmanı

TOCQUEVILLE, Aléxis de

*Paris'e bağlı Verneuil-sur-Seine *1805*, ˇParis, Versailles (hâkim) *1827-31*, ˇABD *1831-32* ve İngiltere *1833/1835/1857*, °Cannes *1859*: Cumhuriyetçi siyasetçi ve liberal siyasetbilimci (ABD örneğinde demokrasi teorisi)

TOLSTOI / Tolstoj, Lev Nikolaevich / Leo Tolstoy

Iasnaia Poliana **1828-1910*; ◊Kazan' *1841-47*, sık sık Moskva (uzunca süreliğine *1837-41*, *1848-51* arasında ve *1881-96 kışında*) ve St. Petersburg ziyaretleri; Kavkaz'da (Tbilisi, Terek Irmağı üzerindeki Starogladkovskaia, Groznii, Piatigorsk) *1851-54* ve Kırım Savaşı'nda savaş gönüllüsü (Bucureşti ve Kishinev/Chişinău *1854*; Simferopol' *1854* ve Sevastopol' *1854-55*); Avrupa seyahatleri" *1857* (Paris, Luzern)/*1860-61* (Kissingen: ˇJ. Frobel, London: ˇHerzen); Krim üzerindeki Ialta yakınlarında kalan Gaspra *1901-02*, ˇOptina-Pustyn' *1877/1890/1910*; °Lipetsk'e bağlı Astapovo *1910*: Yazar filozof, pedagog ve pasifist, *19. yy.* Rus edebiyatının en önemli figürlerinden biri (Puşkin ve Dostoyevski ile beraber)

TOMINAGA Nakamoto

Osaka **1715-°1746*: Aydınlanmacı filozof, aktarılan öğretilerin (*Buddhadharma/Bukkyō*, *Ru Jia/Jukyō* ve Shinto) hermenötik açıdan eleştirisi

TRAN Nhan Tong

ˇThang Long/Ha Nôi, **1258*, krallık dönemi *1279-93*, rahip olarak Côn So'n (?) ve Yen Tu' ("Bambu Korusu"/*Truc Lâm*) dağlarına çekilmesi, °Yen Tu' *1308*: Budd-

hacı *Chan/Thiên*'in "Bambu Korusu"/*Truc-Lâm öğretisinin kurucusu*

TRAN Thai Tong

ˇThang Long/Ha Nôi, **1218*, krallık dönemi *1225-58*, rahip olarak Yen Tu' (?) ve Côn So'n dağlarına çekilmesi, °*1277* (Long Hung, Thai Binh'te defnedilmiştir): Konfüçyüsçü bir ahlak öğretisi kitabı ve Buddhacı yazıların (*Chan/Tiên*) yazarı

TROTSKII/Trockij, Lev Davidovich/Leo Trotsky/Leib Bronshtein

*Ukrayna'daki Kherson'da bulunan Ianovka'daki çiftlik *1879*, ˇOdes(s)a *1888* ve Irkutsk (sürgün) *1900*, London ve Paris'e kaçış *1902*, ˇSt. Petersburg *1905*, ˇWien *1907* (+Bologna *1911*), ˇZürich *1914*, Paris *1915* ve New York *1917*, ˇPetrograd *1917* ve Moskva *1918-27*, ˇAlmaty (sürgün) *1928*, İstanbul açıklarındaki "Prens Adası" Prinkipo/"Büyük Ada" *1929*, Paris *1933*, Oslo *1935* üzerinden Ciudad de México'ya kaçış *1937-°1940* (cinayet): Marksist Leninist ideolog ("Devrimci Ahlak", "Sürekli Devrim")

TRUBETSKOI, Nikolai Sergeevich/Nikolaj S. Trubeckoj/Trubetzkoy

*Moskva *1890*, Karadeniz kıyısındaki Tuapse ve Kavkaz'daki Cherkessk'te saha araştırmaları, ˇTbilisi *1913*, ◊Leipzig *1913*, Tbilisi *1918*, +Rostov-na-Donu *1918*, Konstantinupolis *1920*, +Sofiia *1920* ve Slovenya'daki Bled *1922* üzerinden +Wien'e kaçış *1922-°1938*; *Cercle linguistique de Prague üyesi 1926-38*: Dilbilimci, yapısal sesbiliminin öncüsü, "Avrasyacılık"ın (*Evraziistvo*) ideolojik lideri, filozof Sergei Nikolaevich Trubetskoi'nin oğlu ve yine filozof Evgenii Nikolaevich Trubetskoi'nin yeğeni

TSCHIRNHAUS, Ehrenfried Walther von

*Kieslingswalde/Sławnikowice *1651*, ◊Görlitz ve Leiden, ˇLondon ve Oxford *1675*, Paris *1675-76/1679/1682*, İtalya ve Malta, ˇKieslingswalde *1679*, °Dresden *1708*: Doğa bilimci ve filozof (Paris'teki *Académie des sciences*'ın ilk Alman üyesi *1682*, ilk Avrupalı porselen üreticisi)

TSONGKHAPA/Tsong-kha-pa bLo-bzang Grags-pa

*Amdo/Qinghai'daki Tsongkha (Kumbum) *1357*, ◊Drikung, Nyetang, Tzechen, Samye, Zhalu, Sakya ve Gyantse, Olkha *1392-97*, ˇLhasa, Reting ve Sera, +Ganden *1409-°1419*: Buddhacı felsefenin Tibet'teki öne çıkan şahsiyeti (Nagarjuna ve Atis(h)a'dan yola çıkarak), o günden itibaren Tibet ve Moğol Buddhadharma'sında baskın olan *Gelugpa öğretisinin kurucusu* ("Erdem Dilencisi"/"Sarı Şapkalılar")

TURGENEV, Ivan Sergeevich

*Orel bölgesindeki Spasskoe-Lutovinovo *1818*, ˇBatı Avrupa (Bern, Paris) *1822-23*, ◊Moskva *1827*, St. Petersburg *1834* ve Berlin *1838-39*; Rusya ve Batı Avrupa'ya mükerrer seyahatler *1840-81*, Rusya'daki en sık ve uzun ikâmetler St. Petersburg, Moskva ve Spasskoe'de, Batı Avrupa'daysa Paris *1845-83*, Baden-Baden *1862-70* ve Paris'e bağlı Bougival'de *1873-°1883*, buna ilave olarak öncelikle Berlin, Dresden, London ve Roma'ya düzenli ziyaretler: Yazar filozof, Rusya'daki çağdaş kültürel etkileşim ve akımları ilk olarak yurtdışına taşıyan kişi ("Gereksiz Kişiler")

TURING, A(lan) M(athison)

*London *1912*, ◊Cambridge ve Princeton, ˇMilton Keynes'teki Bletchley Park (Britanya gizli servisi için çalışmalar) *1939*, London *1945* ve Manchester *1948-54*, °Cheshire'daki Wilmslow *1954*: Matematik mantıkçı ve bilgisayar bilimcisi

eṭ-ṬŪSĪ, Naṣīrüddīn

*Tus *1201*, ◊Nişapur *1213-21* ve 'Irāk (Mevsıl/Musul), ˇKirmanşah'a bağlı Sertaht *1233*, Alamut'a bağlı Meymundiz (İsmailîlere ait kale) *1245* ve Elburz Dağları'ndaki Kazvin *1256*, ˇBağdād (Moğol fatihlerin danışmanı) *1256*, +Merağa (gözlemevi yöneticisi) *1259*, °Bağdād'a bağlı (günümüzde içinde kalan) Kazimeyn/Kazimiyye *1274*: Evrensel dahi, hekim, hukuk âlimi [*fakīh*], matematikçi ve filozof [*feylesūf*] ("Ahlak öğretisi" *ilmü'l-ahlāk*)

TWARDOWSKI, Kazimierz

*Wien *1866*, ◊Wien, Leipzig ve München, +Wien *1894* ve Lwów *1895-°1938*: Fenomenolojist filozof, Brentano'dan ilham almıştır (bilişsel psikoloji, nesne kuramı), Lehçe konuşulan bölgelerdeki ilk psikoloji laboratuvarını kurmuştur *1907*

UDAYANA

Darbhanga'ya bağlı Karion **975-°1050*: Geleneksel *Nyāya-Vais(h)eshika* felsefesinin son temsilcisi, "Yeni Mantık" *Navya-Nyāya*'nın öncüsü, "Ben"in var olmadığını savunan Buddhacı öğretinin eleştirisi (*anātman*)

UDDĀLAKA Āruṇi

ˇKurukshetra, Kekaya, Varanasi ve Videha, *MÖ 8.-6. yy.* (?) arası: Sonradan *Vedānta* tarafından devralınmış *Chāndogya-Upanişad* filozofu, "Ben" *ātman*ın "mutlak" *brahman* ile aynı olduğu öğretisinin sahibi (ifadesi: "Bu sensin" *tat tvam asi*)

UDDYOTAKARA Bhāradvāja

ˇPadmavati *6.-7. yy.*: Brahmancı *Nyāya* filozofu, bir *Nyāya-sūtra* yorumunun yazarı (Dignaga'nın Buddhacı mantığı üzerine düşünme)

UEXKÜLL, Jakob Johann von

*Estonya'daki Keblas(e)/Mihkli *1864*, ◊Reval/Tallinn, Dorpat/Tartu ve Heidelberg, ˇNapoli, ˇAfrika, +Hamburg *1925-40*, °Capri *1944*: Biolog ve filozof

ŬICH'ÖN

*Kaesong *1055*, ◊Zhongguo/Çin (Kaifeng, Hangzhou, Tiantai Shan) *1085-86*, °Kaesong *1101*: Tiantai-/Ch'ont'ae öğretisinin Buddhacı hocası, Buddhacı yazıların ("Üçlü Sepet" *Tripiṭaka*) yazılı bir külliyata dönüştürülmesini desteklemiştir (Çince olarak)

ŬISANG

*Silla *625*, ◊Kyongju ve Koguryo'da, Cholla-pukdo'daki Chonju, yarıda bırakılmış Chang'an eğitim seyahati (Wonhyo ile beraber) *650*, ◊Chang'an *661-70* ve Zhongnan Shan *662*, ˇSilla, ˇT'ongdo-sa, *Naksan-sa 671*, *Pusŏk-sa 676* ve *Pŏmŏ-sa 678* manastırlarının kurucusu, °*702*: gezgin rahip ve "Çiçekli Kemer"/*Huayan*/*Hwaŏm* öğretisinin Buddhacı hocası

ULPIANUS, Domitius

*Tyros *170* (?), ˇRoma, ˇEburacum/York *211* (?), °Roma *223*: Roma hukuk bilimlerini sistematikleştiren kişi

ULUĞ BEG

*İran'da Zencan'daki Sultaniyye *1394*, Semerkand *1409-°1449*: Timur'un torunu, üst düzey eğitimli hükümdar, bir üniversitenin *1420* ve gözlemevinin *1425* kurulmasını emretmiştir

UMĀSVĀTI/Umāsvāmin

*Nyagrodhika, ˇPataliputra *3.-4. yy.*: Jainadharma'nın sistematik hâle sokulmasında önemli rol oynamış filozof ve Jaina felsefesinin en erken tasviri kabul edilen *Tattvārthādhigama-sūtra*'nın ("Hakiki anlama ulaşmanın yolu") yazarı

UNAMUNO y Jugo, Miguel de

*Bilbao *1864*, ◊Madrid *1880-84*, +Salamanca *1891-1924/1931-°1936*; ˇFuerteventura (Islas Canarias) (sınır dışı edilme) *1924*, Pays Basque/Euskal Herria'daki Hendaye ve Paris (göç) *1925-30*: Yazar filozof, başta "Krausismo", ardından yaşam ve var oluş felsefesine dayanmıştır

VĀCASPATI Mis(h)ra

ˇMithila *9. yy.*: Brahmancı *Vedānta* filozofu, *Sāṅkhya* felsefesinin en önemli tasvirinin yazarı (ayrıca *Mīmāṃsā*, des *Nyāya*, *Yoga* ve *Vedānta* gibi eserlere dair yorumlar kaleme almıştır)

VĀGBHAṬA/Vāhaṭa

ˇKerala *8. yy.* (*?*): Hekim, Güney Asya tıbbının üçüncü ve en sistematik eserinin yazarı (Caraka ve Sus(h)ruta'yı derlemiştir; Çince ve Tibetçeye çeviriler)

VAJRABODHI/Jingangzhi

*Kanchipura(m)'a bağlı Malaya ya da Madhyama Dis(h) *669*, +Kanchipura(m), ◊Nalanda ve Valabhi, ˇSri Lanka, Guangzhou *719* ve Luoyang *724-°741*: Zhongguo/Çin'de Buddhacı misyoner ve çevirmen ("Elmas arabası" *Vajra-yāna*); Amoghavajra'nın hocası

VALLA, Laurentius/Lorenzo

Roma **1407-°1457*; ˇVenezia, Piacenza, Pavia, Milano, Genova, Firenze ve Napoli: Hümanist yazar, kaynak eleştirel tarihçi ve Skolastik mantığın eleştirisi

VALLABHA Bhaṭṭa

*Chhattisgarh'taki C(h)amparanya *1479*, ˇVaranasi, tüm Hindistan'ı kapsayan hac seyahatleri: ˇgüneyde Vijayanagara (defalarca), Udipi, Kanchipura(m), Chidambara(m) ve Rames(h)vara(m)'a, batıda Bharukaccha üzerinden Dvaraka'ya, kuzeyde Mathura ve Gokula, Kurukshetra, Haridvara, Kedarnatha ve Badrinatha, Kanyakubja ve Ayodhya'ya, doğudaysa Gaya ve Puri'ye; °Varanasi *1531*: Hinducu filozof, *Vedānta*'nın (Krishna'ya teslimiyetle "Çiçek Açma Yolu" *pushtimārga*) beş büyük yorumcusunun sonuncusu

VASUBANDHU

*Purushapura *315*, ◊Keşmir, +Purushapura, S(h)akala ve Kaus(h)ambi (?), Ayodhya *391-°395* (?): Buddhacı felsefenin en önemli kişiliklerinden, genç yaşta "gerçekçi" *Sarvāsti-vāda*'nın ateşli savunucusu, *Abhidharma-kos(h)a*'nın ("Skolastik'in Kılıç Kını") yazarı, ardından ağabeyi Asanga tarafından *Mahāyāna*'ya kazandırılmıştır, bunun üzerine "Bilinç Öğretisi" *Vijñāna-vāda*'nın (idealist epistemoloji ve mantık) sistematik düzenleyicisi olmuştur, bunun sonucunda Tibet kaynaklarına göre "Bilgi Tekerinin Üçüncü Dönüşü"ne tekabül etmiştir (E. Frauwallner *1951* tarihinde bu iki dönemi, yani *400-80* ve *315-95* dönemlerini farklı kişilere atfeder: Ayodhya'da Dignaga'nın hocası "Genç" Vasubandhu, ve Purushapura'da Asanga'nın kardeşi "Yaşlı" Vasubandhu)

VĀSUDEVA Sārvabhauma ("Evrensel Olan")

*Navadvipa, ◊Mithila, +Navadvipa, *15.-16. yy.*: Brahmancı filozof, Navadvipa "Yeni Mantık" *Navya-Nyāya*'nın ikinci eğitim merkezinin kurucusu, Caitanya ve Raghunatha S(h)iromani'nin hocası

VASUMITRA

*Madhyama Dis(h), ˇPurushapura, *1.-2. yy.*: Gerçekçi *Sarvāsti-vāda öğretisinin* Buddhacı filozofu, Jalandhara ya da Keşmir'deki "Dördüncü Buddhacı Konsil'in başkanı (Buddhacı *Mahāyāna* kanunlarının tespiti)

VĀTSĀYANA, Pakṣilasvāmin

*Kanchipura(m) *4.-5. yy.*: Brahmancı filozof, *Nyāya-sūtra*'nın ("Mantığın Temel İzleği") en eski tefsirinin yazarı: *Nyāya*'nın gerçekçi bakış açısının geliştirilmesi, Nagarjuna'nın "[görünenlerin] Özsüzlük[ü] Öğretisi" *S(h)ūnya-vāda*'nın eleştirisi)

VERGILIUS

*Mantova'ya bağlı Andes/Pietole *MÖ 70*, ˇRoma, Neapolis ve Sicilia, ˇHellas, °Brundisium *MÖ 19*: Klasik dönem Latin şairi, Roma devlet destanı (*Aeneis*) ve eclog şiirlerinin (*Bucolica* ve *Georgica*) yazarı

VESALIUS, Andreas / Andries van Wesel

*Bruxelles *1514*, ◊Leuven, Paris ve Padova, +Padova *1537-43* ve Bologna *1540*, ˇVenezia *1542*, ˇBasel ve Mainz *1543*, Bruxelles *1553-56*, Madrid *1559-64*, ˇYeruşalayim *1564*, °Zante/Zakynthos *1564*: Hekim (er-Razi eğitimi) ve anatomici (cerrahi, kapsamlı insan anatomisine dair en eski eser)

VICO, Giambattista

Napoli **1668-°1744*; Salerno'ya bağlı Vatolla (özel öğretmen) *1684-93*: Rönesans sonrası İtalya'da öne çıkan filozof (Avrupa merkezli kültür tarihi felsefesi, beşerî bilimlerde epistemoloji kuramı, Descartes eleştirisi)

VIJÑĀNABIKSHU / Vijñānabhikṣu

ˇIndia *16. yy.*: Sentezleyici Hinducu filozof, Vedanta etkisiyle *Sāṅkyā-kārikā* yorumları

VINĪTARUCI

*Güney Asya (?), ˇChang'an *574*, ˇNanhai/Guangzhou ve Ha Nôi çevresi *580-°594*: Kuzey Viêt Nam'da en tanınmış erken dönem Buddhacı misyoner

VISHNUS(H)ARMAN / Viṣṇuśarman / Beydebā / Bīdbā / Bidpai / Sendebar

ˇMahilaropya/Mailapura ya da Pataliputra: muhtemelen Kautilya/Vishnugupta modeline göre değiştirilmiş Brahmancı bilge ve *Pañcatantra* fabllarında ("Beş Metin"in redaksiyonu *3. yy.*) ortaya çıkan "ahlâk filozofu" (Venezia'daki A. Doni *1552*: "indiano filosopho morale"), (Makyavellici) bir "siyasetname"nin yazarı "Adab-ı Muaşeret Öğretisi" *nītis(h)āstra*); *15.-16. yy.*'da Avrupa'da en çok basılmış ve Britanya adalarından Endonezya'ya dek en çok dile çevrilmiş ve okunmuş "filozof"

VITAL, Hayyim Ben Joseph

*Zefat *1543*, ˇes-Suriyye ve Mısr, +Yeruşalayim *1577-97*, Zefat *1586-92* ve Dimaşk *1597-°1620*: I. Luria'nın halefi Kabala alimi

VITORIA, Francisco de

*Pais Vasco/Euskal Herria'daki Vitoria/Gasteiz ya da Burgos *1485*, ◊Burgos *1506*, ◊+Paris *1510*, +Valladolid *1523* ve Salamanca *1526-°1546*: Dominiken rahip, hukuk filozofu (sömürgecilik eleştirisi ve uluslararası hukukun temelleri)

VITRUVIUS

ˇRoma *MÖ 1. yy.*: Klasik dönem mimarlık kuramcısı

VIVEKĀNANDA, Narendranāth Datta

*Kalkutta *1863*, °Belur *1902*: S(h)ankara ve Ramakrishna geleneğinde Hinducu *Neo-Vedānta* filozofu, *1897*'de Belur'da *Ramakrishna Math* ["Manastırı"] *and Mission*'ın kurucusu, ˇMadras *1892*, "Batı"ya iki seyahat *1893-97* ve *1899-1900* (Chicago'daki *World's Parliament of Religions 1893*, akabinde ABD ve Avrupa'da geziler, Oxford'da Max Müller'in ve Kiel'de Deussen'in *1896* yanına)

VIVES, Juan Luis

*Valencia *1493*, ◊Paris ve Brugge, +Leuven *1517*, London *1523* ve Brugge *1528-°1540*: Hümanist (Skolastik eleştirisi, pedagojik psikoloji)

VOGT, Carl

*Gießen *1817*, ◊Gießen ve Bern, ˇNeuchatel ve Paris (Bakunin, Herzen, G. Herwegh ve Proudhon ile temaslar), Akdeniz havzasında araştırma seyahatleri *1844-47*, +Gießen *1847-49*, ˇFrankfurt am Main ve Stuttgart (Milli Meclis) *1848*, +Genève *1852-°1895*: Liberal siyasetçi, zoolog ("Darvinizm") ve filozof ("Vülger Materyalizm")

VOLTA, Alessandro

Como **1745-°1827*; +Como *1774*, Pavia *1778* ve Padova *1815-19*, ˇFransa ve İngiltere *1781-82*, Almanya *1784*, Genève ve Paris *1801*: Fizikçi (elektrofizik)

VOLTAIRE, François Marie Arouet

Paris **1694-°1778*, London *1726-28*, Cirey (Émilie Du Châtelet ile beraber) *1734-48*, ˇHollanda (Bruxelles), Niederrhein'daki Kleve ve Berlin; Potsdam ve Berlin (*Preußische Akademie der Wissenschaften*) *1750-53*, ˇGenève *1754* ve Ferney *1758-78*: Aydınlanma dönemi yazar-filozofu (Teodise ve Kilise eleştirisi, "Çin Kasidesi", Teizm, hoşgörü anlayışı), Du Châtelet ile beraber Newton'ın fiziğini ve Locke'ın felsefesini Fransa'da yaygınlaştırmıştır, tarihyazımcı

VON WRIGHT, Georg Henrik

*Helsingfors/Helsinki *1916-°2003*; ˇTrentino/Güney Tirol'deki Merano (kaplıca ziyareti) *1928*, ◊Wien *1937* ve Cambridge *1939*, +Cambridge *1948-51*, London *1956*, Saint Andrews *1959-60*, Ithaca New York (*Cornell*) *1965-77* ve Oxford *1978*: Mantıkçı ve filozof (Modal mantığı, eylem ve anlayış kuramını, Wittgenstein'dan ilham almıştır)

VYĀSA / Vedavyāsa / Krishṇa Dvaipāyana / Bādarāyaṇa

Veda'nın, *Mahābhārata* Destanı'nın, *Vedānta-sūtra*'nın, *Yoga-sūtra*'ya dair bir yorumun (metinlerin derlenmesi *6. yy.*) ve başka erken dönem metinlerin mitolojik derleyicisi: *Yamuna Irmağı üzerinde bir adada, ˇSarasvati Irmağı'nda, °Badrinatha, *MÖ 12. yy.*(*?*)

VYGOTSKII/ Vygotskij, Lev Semenovich/ Leo Vygotsky

*Orsha *1896*, ◊Belarus'taki Homel' ve Moskva, +Moskva, Leningrad ve Ukrayna'daki Khar'kov/Kharkiv, °Moskva *1934*: Edebiyat ve sanat kuramcısı, psikolog (gelişim psikolojisinin sosyokültürel oluşumu, Piaget eleştirisi), (A. Luriia ile beraber) kültürlerarası bilişsel psikolojinin öncüsü

WAGNER, Richard

*Leipzig *1813*, ◊Dresden ve Leipzig, ˇWürzburg *1833-34*, Königsberg *1836* ve Riga *1837*, London üzerinden (maddi sebeplerle) Paris'e kaçış *1839-42*, Dresden *1842-49*, (siyasi sebeplerle) Zürich'e kaçış *1850-58*, ˇMünchen *1864*, Luzern'e bağlı Tribschen *1866*, Bayreuth *1872* ve Venezia *1882-°1883*; aralarda hızla değişen ikâmetler: Besteci ve sanat kuramcısı, Romantizmden ve Schopenhauer'in felsefesinden (külliyat olarak müzikli dram) yola çıkmıştır

WANG Anshi

*Linchuan/Shangdundu *1021*, birçok vilayette devlet adamlığı (Ningbo'da muhtemelen Arap menşeli fikirlerle temas etmiştir), Kaifeng *1041/1058-63*/(dönem dönem devlet sekreteri olarak) *1066-76*, Jiangning/ Nanjing *1041/1063-66/1076-°1086*'ya kadar: Yazar, iktisadi ve toplumsal reform odaklı siyasetbilimci ve siyasetçi, Sima Guang etrafındaki muhafazakâr Neo-Konfüçyüsçü filozofların "Neo-yasacı" karşıtı

WANG Bi

*Shanyang/Jiaozuo *226*, °Luoyang *249*: "Karanlık Okul"un (*Xuan Xue*) Taocu filozofu, *Daode Jing* (*Yol ve Özün Klasik Metni*), *Yi Jing* (*Dönüşümler Kitabı*) gibi metinlerin yanı sıra *Lunyu*'nun (Konfuzius'un *Sohbetler*'i) da etkili yorumcusu

WANG Chong

*Shaoxing'e bağlı Shangyu/Baiguan *27*, ◊Luoyang, ˇShangyu ve Shaoxing, °*97*: Ortodoks Konfüçyüsçü felsefenin kuşkucu eleştirmeni ("göksel olayların" doğacı açıklaması)

WANG Fuzhi/ Chuanshan

*Hengyang *1619*, ˇZhaoqing, Guangxi'deki Guilin ve Hunan'daki Heng Shan eteklerindeki Chuan Shan *1652-°1692*: Tarihçi ve toplum filozofu (Neo-Konfüçyüsçü felsefenin eleştirisi, evrimsel, ilerleme odaklı tarih anlayışı)

WANG Gen

*Taizhou'daki Anfengchang *1483*, ˇShandong, Qufu *1507*, Nanchang *1521* ve Beijing *1522*, ◊+Shaoxing *1522* ve +Taizhou *1529-°1541*: Wang Yangıming örneğindeki Neo-Konfüçyüsçü filozof, Taizhou okulunun kurucusu

WANG Ji

*Shaoxing'e bağlı Shanyin *1498*, ◊Yuyao *1521*, ˇBeijing (defalarca), +Shaoxing *1542-°1583*; aralarda +Hangzhou, Nanjing, Jiangnan, Fujian ve Guangdong: Wang Yangming'in halefi Neo-Konfüçyüsçü filozof

WANG Tao

*Kunshan'a bağlı Fulizhen/Luli *1828*, ◊Suzhou'ya bağlı Kunshan, ˇNanjing *1846/1861*, Shanghai *1848-62*, İngiltere ve İskoçya (ˇClackmannanshire'daki Dollar, ˇParis ve Oxford) *1868-70*, ˇNihon/Japonya *1879*, ˇShandong *1889*, Shanghai *1884-°1897*: Muhabir (Zhongguo/Çin'de modern gazeteciliğin kurucusu), toplumsal duyarlılık odaklı reformcu (Kong Zi'nin reformcu olarak yorumlanması), J. Legges'in bilim danışmanı

WANG Wei

*Shanxi'deki Qi *700*, ˇTaiyuan, Chang'an, Luoyang, Shandong ve Chang'an'daki Lantian, °*761*: Buddhadharma'dan ilham almış şair, ressam ve müzisyen (kişiliğin bir ifadesi olarak sanat)

WANG Yangming/ Wang Shouren

*Yuyao *1472*, Shaoxing, Kuaiji Shan'daki Yangming Yarı ve Yuyao *1472-82/1502-04/+1522-27*; başkentteki siyasi ve entelektüel faaliyetleri: Beijing *1482-88/◊1492-1502/+1504-06* ve Nanjing *1501/1511-16/1521*; Longchang (sürgün, felsefi aydınlanma) *1508-10*; Jiangxi'de yönetici, vali ve derebeyi (Luling/Ji'an *1510*, Nanchang *1516-18/1519-21* ve Ganzhou *1517-18*, ˇJiuhua Shan), Guangdong'da ve Guangxi'de (Wuzhou *1527-28*), Jiangxi'de ve güneydeki komşu vilayetlerde Pasifizm kampanyaları yürütmüştür *1517-18/1527-28*, güneydoğuda Fujian'daki Zhangzhou'ya ve güneybatıda Guangxi'deki Nanning'e kadar, geri dönüş yolculuğunda °Nan'an/ Dayu *1529*: Yeniçağ'da (Song rönesansının ardından) Zhongguo/Çin felsefesinin öne çıkan şahsiyeti, "Kalp okulu" *Xin Xue*'nin (Lu Jiuyuan'dan yola koyularak), Neo-Konfüçyüsçü felsefenin ikinci (muhalif) kolunun temsilcisi (*Lu-Wang Xue*, Han'guk/Kore'de *Yangmyŏng-hak*, Nihon/Japonya'da *Yōmeigaku*): Şeylerin tözünün "salim sezgisel bilgi" *liang zhi* ile keşfedilmesi, bilginin eylemle, eyleminse bilgiyle tamamlanması: "Bilgi ve eylem birdir" *zhi xing he yi*

WANG'IN/ WANI

*+Paekche (Kwangju?) *4.-5. yy.*, +°Yamato *5. yy.*: Çin yazısı ve yazı kültürünü Han'guk/Kore'den Nihon/ Japonya'ya ilk aktaran kişilerden biri (Kong Zi'nin *Sohbetler*'i: *Lunyu*) *405* (?), Yamato'da "Saray" *Chōtei* danışmanı

WATSON, John B(roadus)

*Greenville South Carolina *1878*, ◊+Chicago *1900*, +Baltimore Maryland (*Johns Hopkins*) *1908*, ˇNew

York (reklam sektörü) ve Westport Connecticut *1920-°1958*: Psikolog, Davranışçılık ekolünün kurucusu

WATSUJI Tetsurō

*Himeji *1889*, ◊Tokyo, +Kyoto *1925* ve Tokyo *1934-°1960*; ˇSinay *1927*, ◊Berlin, ˇFreiburg ve Paris *1927-28*: *20. yy.*'da Nihon/Japonya'da öne çıkan ahlâk ve kültür filozofu

WATT, James

*Glasgow'a bağlı Greenock *1736*, ˇLondon *1754*, Glasgow *1757* ve Birmingham (*Lunar Society* üyesi) *1774*, ˇParis *1786*, °Birmingham'a bağlı Heathfield *1819*: Kuramsal temel ilkeler araştırmasıyla ilgilenen mühendis (*Watt's steam engine* / Watt'ın buharlı motoru *1769*)

WEBER, Marianne

*Westfalen'deki Oerlingshausen *1870*, Heidelberg *1887-°1954*: Kadın hakları savunucusu, toplum bilimleri uzmanı, Max Weber'in eşi ve miras hukuku danışmanı

WEBER, Max

*Erfurt *1864*, Berlin-Charlottenburg *1869-93*, ◊Heidelberg *1882-84*, Straßburg'da askerlik hizmeti ve ◊Göttingen *1885*, +Freiburg *1894* ve Heidelberg *1896-1919* (+*1903*'e kadar), +Wien *1918* ve München *1919-°1920*; İngiltere *1895* ve ABD'ye *1904* seyahatler: Toplumbilimin önemli şahsiyeti (beşerî bilimlerin, iktisat, siyaset ve karşılaştırmalı din sosyolojisinin metodolojisi) ve siyasetçi

WEI Yuan

*Hunan'daki Shaoyang *1794*, ˇBeijing *1814*, ˇDongtai, Xinghua ve Jiangsu'daki Gaoyou *1845-54*, °Hangzhou *1856*: Filozof ("Yeni Metin Öğretisi" *Jinwen-Xuepai*), coğrafyacı ve tarihyazımcı

WEIL, Simone

*Paris *1909*, +birçok Fransız kentinde *1931-38*, fabrika işçisi kadın *1934*, İspanya İç Savaşı gönüllüsü *1936*, ˇİtalya (Assisi) *1937*, Vichy *1940* ve Marseille üzerinden New York'a kaçış *1942*, London'daki *France libre*'de görev almıştır *1942*, °Ashford *1943*: sonuna kadar inançları uğruna yaşayan ahlâk, toplum ve din filozofu

WEN Wang ("Kral Wen")

*Qi Shan, ˇYin'e bağlı Youli (tutukluluk), Feng (*Zhou* başkenti) *MÖ 1099-°1050* arası: Zhou Hanedanı'nın ilk kralı ve bilge hükümdarın mükemmel imgesi, efsanelerin aktardığına göre "Dönüşümler Kitabı" *Yi Jing*'de yer alan "Sekiz Trigram" *ba gua*nın "Kararan Gök" *houtian* düzenlemesinin ve klasik "Belgeler" ve "Türküler" *Shu Jing* ve *Shi Jing*'in yazarı

WERTHEIMER, Max

*Prag *1880*, ◊Berlin, Würzburg, Frankfurt am Main ve Wien, +Frankfurt am Main *1912-16/1929-33*, Berlin *1916-29* ve New York *1933-43*, °New Rochelle New York *1943*: Gestalt psikolojisinin kurucusu

WHITEHEAD, A(lfred) N(orth)

*Kent'teki Ramsgate (Isle of Thanet) *1861*, ◊+Cambridge *1880*, +London *1911-24* ve Harvard *1924-37*, °Cambridge Massachusetts *1947*: Matematikçi (Russell ile beraber *Principia Mathematica*'yı kaleme almıştır *1910-13*) ve filozof (gerçekliğin süreç çerçevesinde alımlanması)

WHORF, Benjamin Lee

*Boston'a bağlı Winthrop *1897*, ◊Cambridge Massachusetts (MIT), *Hartford Fire Insurance Company*'de kimya mühendisi *1919-41*, dilbilimci *1924*, New Haven Connecticut (*Yale*) ◊*1931-35*/+*1937-38*, ˇMéxico (Nahuatl dilleri üzerine çalışmalar) *1930*, *1932*'den itibaren New York ve Hartford Connecticut yakınlarındaki Wethersfield'da ana dili Hopi olan biriyle Hopi dili çalışmaları, ˇArizona'daki *Hopi Reservation* *1938*, °Wethersfield *1941*: Kimyager ve karizmatik dilbilimci (dilsel göreceliğin "Sapir-Whorf Savı")

WIENER, Norbert

*Columbia Missouri *1894*, ◊Cambridge Massachusetts (*Tufts* ve *Harvard*), İngiltere Cambridge ve Göttingen, +Cambridge Massachusetts (MIT) *1919-64*, Ciudad de México *1947/1949/1951* ve Kalkutta *1955-56*, °Stockholm *1964*: Matematikçi, bilişim kuramının kurucularından ve sibernetiğin babası

WINCKELMANN, Johann

*Magdeburg'a bağlı Altmark'daki Stendal *1717*, ˇBerlin ve Salzwedel, ◊Halle ve Jena, ˇHadmersleben *1742* ve Altmark'taki Seehausen *1743*, Dresden'e bağlı Nöthnitz (kütüphaneci) *1748*, Dresden *1754* ve Roma *1755-68* (kütüphaneci ve sahaf), ˇNapoli *1758/1762/1764*, °Trieste *1768* (cinayet): Sanat tarihçisi, bilimsel arkeolojinin Avrupa'daki kurucusu ve Helen Antik Çağı'nın "Alman Klasik" dönemindeki idealize edilmiş yönünün kaşifi

WINDELBAND, Wilhelm

*Potsdam *1848*, ◊Jena, Berlin, Göttingen ve Leipzig, +Zürich *1876*, Freiburg *1877*, Straßburg *1882* ve Heidelberg *1903-°1915*: Rickert ile beraber Yeni Kantçı felsefenin "Güneybatı Okulu"nun kurucusu

WITTGENSTEIN, Ludwig

*Wien *1889*, ◊Linz *1903*, Berlin *1906*, Manchester *1908* ve Cambridge *1911-13*, ˇJena *1912*, +Cambridge *1930-47*; işten kalan zamanlarda ve dinlence için çekildiği mekânlar: *1933*'e kadar Wien'e bağlı Hochreith, Nor-

ge'deki Skjølden ise *1913-14/1921/1936-37/1950* tarihlerinde, İrlanda (Dublin, Wicklow'daki Red Cross, Connemara Coast'taki Rosro) *1934/1936/1947-49*, Galler'deki Swansea *1942-47*, Oxford *1950-51*; Birinci Dünya Savaşı'nda savaş gönüllüsü ve tutsağı (Doğu Orta Avrupa: Kraków *1914*, Lemberg *1915*, Olmütz *1916*, Czernowitz *1917*; İtalya: Asiago ve Trient/Trento *1918*, arada Salzburg'a bağlı Hallein'daki eğitim ziyareti, Como ve Cassino'da tutukluluk *1918-19*), İkinci Dünya Savaşı'nda hastanede gönüllü hizmet (London *1941* ve Newcastle *1943-44*); Semmering'e bağlı Trattenbach ve Neunkirchen'e bağlı Haßbach, Schneeberg eteklerindeki Puchberg ve Niederösterreich'taki Trattenbach'a bağlı Otterthal'da lise öğretmenliği *1920-26*, Wien'e bağlı Klosterneuburg ve Hütteldorf manastırlarında bahçıvan çıraklığı *1920* ve *1926*, kız kardeşi adına Wien'de mimarlık *1925-28*; ˇSovyetler Birliği (Leningrad, Moskva, Kazakistan) *1935* ve ABD (New York *1939* ve Ithaca New York *1949*); aralarda Wien'de ikâmetler *1919-39/1948-50* ("Viyana Çevresi" *Wiener Kreis* ile temaslar *1927-30/1934-36*), Cambridge'e mükerrer dönüşler *1948-°1951*: *20. yy.*'ın ilk yarısında analitik dil felsefesinin en önemli şahsiyeti, başta ideal bir mantıklı dile odaklanmış, ardından "gündelik yaşamda dil" üzerine yoğunlaşmıştır (matematik ve psikolojinin felsefesi)

WOLFF, Christian

*Breslau *1679*, ◊Jena, ˇLeipzig ve Gießen, ˇBerlin, +Halle *1706-23/1740-°1754*; "Çinlilerin pratik felsefesi hakkında konuşma" nedeniyle "din düşmanı ve belirlenimci" olarak sınır dışı edilmesinin (*1721*) ardından dönem dönem +Marburg'a gelmiştir *1723-40*: Aydınlanmacı filozof, Descartes, Suárez ve Leibniz'den ilham almıştır

WOLLSTONECRAFT, Mary

London **1759-°1797*; ˇPortekiz *1785*, ˇİrlanda *1787*, Paris *1792-95*, ˇİskandinavya *1795*: Muhalif kadın siyasetbilimci ve ahlâk filozofu, kadın hakları savunucusu, sonradan yaşamöyküsünü yazacak ve yayımcısı olacak olan W. Godwin ile evlenmiştir

WŎNCH'UK

*Kyongju'ya bağlı Moryang *613*, ◊+Chang'an (Ximing Si'nin emrindeki din görevlisi), °Chang'an *696*: Zhongguo/Çin'de kalmış en saygın Han'guk/Koreli Buddhacı bilgin ("Salt Bilinç Öğretisi" *Vijñāna-vāda / Weishi Zhong* temsilcisi ve dilbilimci; Tsongkhapa tarafından *14. yy.*'da alımlanmıştır)

WŎNHYO

*Taegu'ya bağlı Kyongsan-gun'daki Puljich'on/Chain-myan *617*, ◊Kyongju, ˇCholla-pukdo'daki Chonju, (Uisang ile beraber) Chang'an'a iki eğitim seyahati teşebbüsü: Koguryo'da dönüş *650*, Kyonggi-do'daki Namyang çevresinde *661*, ˇSilla, ˇNaksan-sa, °*686*: Han'guk/Kore'deki en önemli Buddhacı hoca (ve hakkında efsaneler yazılmış gezgin rahip), çeşitli Buddhacı yaşam biçimleri ve öğretileri arasında uzlaştırıcılık rolü ("Orta yol" *Chung-do*); efsanelerin anlattığına göre, Silla Krallığı'nın en ünlü Konfüçyüsçü bilgini olan Sol Ch'ong'un babası

WOOLF, Leonard S(idney)

*London *1880*, ◊Cambridge, Sri Lanka/Ceylon'da *Civil Servant* [*devlet memuru*] *1904-11* (Colombo, Jaffna *1905*, Kandy *1907* ve Hambantota *1908-11*), ˇLondon, ˇ°Sussex'teki Rodmell *1969*; *1912* yılında Virginia (Stephen) Woolf ile evlenmiştir, *London *1882*, ˇLondon (Gordon Square), °Rodmell *1941*: Her ikisi de yazar filozof, otobiyografi yazarı ve çağının nabzını tutan kişilikler ve *Bloomsbury Group*'un merkezî üyeleriydi *1907-30*

WUNDT, Wilhelm

*Mannheim'a bağlı Neckarau *1832*, ◊Tübingen, Heidelberg ve Berlin, +Heidelberg (başlarda Helmholtz'un asistanı) *1857* (Baden Eyalet Meclisi üyesi *1864-68*), Zürich *1874* ve Leipzig *1875-1917*, °Leipzig'e bağlı Großbothen *1920*: Fizyolog, psikolog ve filozof, ilk deneysel psikoloji laboratuvarının kurucusu *1879*

XI Kang

*Anhui'deki Zhi *223*, ˇLuoyang ve Shanyang/Jiaozuo, °Luoyang *262*: Taocu filozof, müzisyen ve şair, "Bambu Korusunun Yedi Bilgesi"nin *Zhulin Qi Xian* lideri

XIANG Xiu

*Shanyang/Jiaozuo'ya bağlı Huai, ˇLuoyang ve Shanyang/Jiaozuo, *3. yy.*: Taocu klasik metin *Zhuangzi*'nin yorumcularından, "Bambu Korusunun Yedi Bilgesi"nden *Zhulin Qi Xian* biri

XIONG Shili

*Hubei'ye bağlı Huanggang/Huangzhou *1885*, ˇNanchang, Guangzhou ve Nanjing, +Beijing, Sichuan ve Hubei, °Beijing *1968*: Konfüçyüsçü filozof ve *Buddhadharma* ve *Fojiao* araştırmacısı, Buddhacı "Salt Bilinç Öğretisi" *Vijñāna-vāda/Weishi Zong*'un Konfüçyüsçü yorumu

XU Xing

*Chu, ˇTeng, *MÖ 4. yy.*: "Çiftçiler Okulu" ya da "İlkelciler" *Nong Jia* akımının adıyla tanınan yegâne temsilcisi, Meng Zi'nin karşıtı

XUANJIAN/Deshan Xuanjian

*Jiannan/Chengdu *782*, ◊Hunan'daki Lizhou *810-40*, +De Shan *847-°865*: *Chan* ve *Zen* ustası (sopa darbeleriyle uyanış)

XUANZANG

*Song Shan'daki Goushi'ye bağlı Chenhe *602*, ◊Luoyang ve Chengdu, ˇChang'an *622*; Hindistan'da hac ve araştırma seyahatleri *629-45*: Turfan *630*, Kuça, Tianshan, Talas, Semerkand, ◊Belh, ◊Tirmiz, Bamiyana, Kapis(h)i *630*, Lampaka, Purushapura (ˇVasubandhu'nun evi), Udyana/Swat, Takshas(h)ila, ◊Keşmir (S(h)rinagara'da, Sanghakirti'nin yanında *Sarvāsti-vāda* çalışmaları) *631-33*, ◊S(h)akala, ◊C(h)inabhukti *633-34*, ◊Jalandhara *634*, Mathura, Sthanvis(h)vara/Thanesar, ◊S(h)rugna/Sugh ve Matipura, ◊Kanyakubja *636*/(Kral Harsha'nın konuğu olarak) *642*, Ayodhya *636*, Prayaga ve Kaus(h)ambi *636/642*, S(h)ravasti, Kapilavastu, Lumbini, Kus(h)inagara, Varanasi ve Saranatha, Vais(h)alī, Pataliputra, Buddha Gaya, ◊Nalanda (S(h)ilabhadra'nın yanında) *637*, ˇRajagriha, Tamralipti *638*, ◊Dakshina Kos(h)ala ve Andhra Des(h)a (Dhanyakataka/Amaravati), Kanchipura(m), Vatapi/Balami, Nasik(ya) ve Ajanta *641*, Malava, Bharukaccha, Valabhi, Girinagara, Ujjayini (?), Mulasthana/Multan, ◊Jammu'ya bağlı Parvata *642*, Nalanda (dönüş) *642*, ˇKamarupa/Assam, (dönüş seyahati) Kanyakubja *643*, Prayaga ve Kaus(h)ambi, Jalandhara, Takshas(h)ila, Kapis(h)i, Hindukuş ve Pamir, Kaşgar *644*, Hoten, Taklamakan Çölü, Dunhuang, Chang'an *645*; ˇLuoyang, °Chang'an *664*: Güney Asya'dan getirdiği Buddhacı eserlerin, öncelikle de *"Salt Bilinç Öğretisi" Vijnānavāda/Weishi Zong*'un çevirmeni ve yorumcusu, Buddhacı *Faxiang öğretisinin merkezi olan* Chang'an'daki "Büyük Hoşgörü ve Merhamet Manastırı" *Dacien Si içindeki çeviri evi Yichang*'ın kurucu ve idarecisi *649-59*

XUN ZI / Xun Kuang / Sun Qing

*Zhao *MÖ 310*, ◊+Linzi (*Jixia* Akademisi) *MÖ 295*, +Chu (Ying) *MÖ 284*, Linzi ve Xue (Mengchang) *MÖ 275*, Qin (Xianyang) *MÖ 265*, Wucheng (Pingyuan) *MÖ 260* ve Lanling *MÖ 255* ile °*MÖ 230* arası: Önemli Konfüçyüsçü filozof (sistematik söylem, yasacı bileşenlerin Konfüçyüsçü etike dâhil edilmesi, Meng Zi'nin aksine "kötü insan doğası" *xing e* savı)

YĀJÑAVALKYA

ˇVideha *MÖ 6. yy.* (?): *Brihad-āraṇyaka-Upanişad* (ölümsüz "Ben" *ātman* ve ruh göçü öğretisi) hareketinin Brahmancı yasa koyucu ve filozofu, sohbet ortakları: Maitreyi (eşi) ve Gargi

YAMAGA Sokō

*Fukushima Ken'deki Aizu *1622*, ◊Edo, +Ako *1652-75* ve Edo *1660-°1685*: Askerî bilimadamı ve filozofu (Hayashi Okulu'nun Neo-Konfüçyüsçü felsefesinin eleştirisi), "Savaşçının Yolu" *bushidō*nun teşvikçisi (Samurai etiği)

YAMAGATA Bantō

*Hyogo Ken'deki Kazume Mura *1748*, Osaka *1760-°1821*: Tüccar, ("maddeci" ve "eleştirel") filozof, Osaka'daki "Tüccarlar Okulu" *Kaitokudō*'nun önemli temsilcisi

YAMAZAKI Ansai

*Kyoto *1619*, ◊Hieizan, Kyoto, Tosa (*Nangakuha*) ve Ise, +Kyoto *1646-°1682*: Neo-Konfüçyüsçü ve "Milli" filozof (Neo-Konfüçyüsçü felsefe *Shushigaku* ile Shinto'nun spekülatif şekilde birbirine bağlanması)

YAN Fu

*Fujian'daki Ganzhe'ye bağlı Yangqi *1854*, ◊Fuzhou *1866-71*, Portsmouth ve Greenwich *1877-79*, Tianjin *1879-98*, +Beijing *1905-°1921*: Tayfa ve gemi mühendisi, teknik, siyaset ve etik alanlarında reformlar yapmıştır, İngiliz ve Fransız felsefe eserlerini (Spencer, J. S. Mill, A. Smith, Montesquieu) çevirmiş ve Çin'e aktarmıştır

YAN Yuan

Hebei'deki Boye **1635-°1704*; aralarda +Feixiang: Wang Yangming ve Lu Jiuyuan geleneğinde Konfüçyüsçü filozof (Neo-Konfüçyüsçü ortodoksi anlayışından ve klasik eserler eğitiminden uzaklaşıp "Alıştırma" *xixing* anlayışının üstlenilmesi, deneyim ve egzersizlerin dâhil edildiği yeni bir eğitim idealinin kurulması)

YANG Hui

*Qiantang/Hangzhou, ˇTaizhou, ˇSuzhou, *13. yy.*: Matematikçi (cebir yöntemlerinin geliştirilmesi)

YANG Xiong

*Chengdu *MÖ 53*, °Chang'an *MS 18*: "Eski Metinler Öğretisi" *Guwen Xuepai* geleneğinde Konfüçyüsçü filozof ve Taocu felsefe karşıtı (yeni, kanonik metinlerin yaratılması denemesi)

YANG Zhenning / Chen-Ning

**1922* Anhui'deki Hefei, ˇBeijing, ◊Yunnan'daki Kunming *1944* ve Chicago *1946*, ◊+Princeton *1949*, +Stony Brook New York *1966-99*, Hong Kong *1986* ve Beijing *1998*, ˇStockholm *1957*: Kuramsal fizikçi (Lee Tsung-Dao ile beraber aynada aksi simetriye sahip olmayan doğa kanunlarını deneylerle kanıtlamıştır *1956*)

YANG Zhu

*Wei, *MÖ 5.-4. yy.* arası: "100 Okul" *Bai Jia dönemi* filozofu, hazcı, benmerkezci (*wei wo*) felsefenin temsilcisi, Konfüçyüsçü toplum odaklı etiğin eleştirisi

YAS(H)OVIJAYA / Yaovijaya

*Patan'a bağlı Radhanpur *1624* (?), ◊Varanasi, +Gücerat, ˇKambay, °Vadodara'ya bağlı Darbhavati *1688* (?): Jainacı filozof (bilişsel psikoloji, ontoloji, Jainacı

mantığın sistematik bir düzleme oturtulması, "Yeni Mantık" *Navya-Nyāya* eleştirisi)

YĀSKA

ˇMadhyama Dis(h) *MÖ 5. yy.*: Brahmancı bilgin, Vedacı ifadelerin etimolojisini içeren *Nirukta*'nın yazarı

YESHE TSOGYEL / Ye-shes mTsho-rGyal

ˇLhasa, Samye'ye bağlı Yamalung, Yarlung (?), Tise-/Kailas(h) bölgesindeki Tirthapuri ve Tertrom: Kral Trisong Detsen'in kızı ve Padmasambhava'nın üyesi *772*, Buddhacı *Tantrāyāna* mistiği

YI Hwang / T'oegye

*Andong'a bağlı Tosan-myon'daki On'gye-ri/T'oegye-dong *1501*, ˇS(e)oul (◊*1523-34*, Devlet memuru, son ziyareti *1568*), ˇDanyang ve P'unggi (memuriyet), *Sosu-sŏwŏn* ve *Tosan-sŏwŏn* akademilerinin kurucusu, memleketi Tosan-myon'a çekilmesi *1549-°1570*: Han'guk/Kore'de Neo-Konfüçyüsçü felsefenin en önemli şahsiyetlerinden biri, "Dört Başlangıç" *si duan / sadan* ve "Yedi Duygu" *qi qing / ch'ilchŏng* içindeki "düzen ilkesi" *li / i* ve "enerji ilkesi" *qi / ki* oranları konusunda yürütülen "Dört-Yedi İhtilafı" *sach'il-lon*'u başlatan kişi *1561* ("Ritüellere Dair Klasik Metin" *Liji* uyarınca)

YI I / Yulgok

*Kangnung'a bağlı Pukp'ong-ri *1536*, son derece eğitimli annesi Sin Saimdang (**1504-°1551*) tarafından klasik eğitime tâbi tutulmuştur, ˇKumgang-san *1554-56* ve S(e)oul, ˇ*Tosan-sŏwŏn 1558*, ˇCh'ungch'ong-pukdo'daki Ch'ongju ve Hwanghae-do (memuriyet), ˇBeijing (sefirlik), S(e)oul (memuriyet) *1581-°1584*; inziva yerleri: Hwanghaedo Haeju'ya bağlı Soktam-ri ve Yulgok-ri: "Dört Yedi İhtilafı"ndaki (*li / i* ve *qi / ki* arasında dengeli oran) karşıtı Yi Hwang'ın yanı sıra Han'guk/Kore'de öne çıkan önemli Neo-Konfüçyüsçü filozof, *Kiho* öğretisi ve taraftarlarının *li / i* ve *qi / ki*'nin arasındaki ilişkiye dair yürüttükleri *Horak* tartışmasının ilham kaynağı, her iki hareket de taraftarları tarafından başlatılmıştır

YI Ŏnjŏk / Hoajae ("Alacakaranlık Sahnesi")

*Kyongju'ye bağlı Yangdong-ri *1491*, ˇS(e)oul (memuriyet *1514-30/1537-45*), ˇ*Oksan-sŏwŏn*'a bağlı Tongnaktang (inziva yeri) *1530-37*, Kanggye (sürgün) *1547-°1553*: Neo-Konfüçyüsçü filozof ve "kırsal bilge" *sarim*, Yi Hwang'ın selefi (doğum ve inziva yerinin yakınlarında kırsal (özel) *Oksan-sŏwŏn* akademisini kurmuştur)

YI Saek / Mogŭn ("Çoban Münzevi")

**1328*, ◊Kaesong ve Beijing *1348-51*, +Kaesong, Ch'ungch'ong-namdo'daki Hansan (sürgün) *1392*, °Kyonggi-do'daki Yoju *1396*: Devlet memuru, "Üç Münzevi" *samŭn*dan biri ve Han'guk/Kore'de Neo-Konfüçyüsçü felsefenin öncüsü

YI Sungin / Toŭn ("Çömlekçi Münzevi")

*Kyongsang-pukdo *1349*, +Kaesong, ˇNanjing, °Cholla-namdo'daki Sunch'on *1392*: Defalarca Kaesong'dan sürülmüş devlet memuru, "Üç Münzevi" *samŭn*dan biri ve Han'guk/Kore'de Neo-Konfüçyüsçü felsefenin öncüsü

YIJING

*Shandong'taki Qizhou/Ji'nan *653*, Hindistan'a hac ve araştırma seyahatleri *671-95*: Yangzhou'dan *671* çıkıp deniz yoluyla ◊Sumatera'daki S(h)rivijaya (Palembang?) *672* (ve Mon?) üzerinden *673*'te Tamralipti'ye varmıştır, ◊Nalanda *673-83*, ˇRajagriha, Vais(h)alī, Kus(h)inagara ve Saranatha, ˇValabhi (?), dönüş aynı yol üzerinden, kısa süreli bir S(h)rivijaya konaklamasıyla (çeviri amacıyla) gerçekleşti *685-92* (aralarda ˇGuangzhou *689*) Luoyang *695* ve °Chang'an'a *713* seyahat: Çevirmen, Buddhacı "Büyük Araba" *Mahāyāna* metinlerini Çinceye çevirmiştir

YINYUAN Longqi / Ingen Ryūki

*Fujian'daki Fuqing/Rongcheng *1592*, ˇPutuo Shan *1614*, Fujian'daki Huangbo Shan (*Wanfu Si*) *1620-53*, ◊Zhejiang'daki Jiaxing *1624-30*, ˇNagasaki (*Kofukuji*, Çinli tüccarların manastırı) *1654* ve Osaka'ya bağlı Settsu *1655*, ˇEdo *1658*, Kyoto'ya bağlı *Uji 1659-°1673*: *Zen* Buddhacı *Huangbo* ve *Ōbaku öğretilerinin* Nihon/Japonya'daki başlatıcısı ve Uji'deki *Wanfu Si/Mampukuji* manastırının kurucusu (Çin Ming kültür, sanat ve tıbbının Nihon/Japonya'daki merkezi)

YIXUAN / Linji Yixuan / Imje Uihyon / Rinzai Gigen / Lam-Te

*Shandong'daki Nanhua/Dongming *810*, ◊Nanchang'a bağlı *Daan Si* ve Jiangxi'deki Huangbo Shan, Zhengding (*Linji Yuan*) *854-°887*: *Chan/Sŏn/Zen içindeki Linji/Imje / Rinzai öğretilerinin kurucusu* ("Aydınlanma"nın aracı olarak rahatsız edici sorular ve yanıtlar *gongan / kongan*)

YOSHIDA Shōin

*Hagi'ye bağlı Matsumoto Mura *1830*, ◊+Hagi, ˇKyushu, Edo ve Mito, °Edo *1859* (infaz): Meiji Restorasyonu'nun fikir babası

YUKAWA, Hideki

*Tokyo *1907*, ◊+Kyoto, aralarda +Osaka *1933-36*, Princeton *1948* ve New York (*Columbia*) *1949-53*, °Kyoto *1981*: Kuramsal fizikçi (temel parçacıklar arasındaki kuvvet etkileri), Japonya'nın ilk Nobel ödüllü bilimadamı *1949*

YUN Sŏndo / Kosan ("Yalnız Dağ")

**1587*, ˇS(e)oul, S(e)oul'a bağlı Yangju-gun'daki Kosan, P'yongan-pukdo, Kanghwa-do ve S(e)oul'a bağlı

Namhan Sansong, °Pogil-do *1671*: Konfüçyüsçü eğitime sahip, mükerrer defalar S(e)oul'dan sürgün edilmiş devlet adamı ve önemli şair (Kore dilinde; konuları: insanların hıyaneti, doğa içinde bir hayat)

YŪSUF ḤĀṢṢ ḤĀCİB / Yusuf Has Hâcib

ˇBalasagun ve Kaşgar *11. yy.*: Şair ve eğitmen (İbn Sina geleneğinde etik ve tıp), Türk-İslâm edebiyatının en eski eserinin sahibi ("Kutlandıran Bilgi" *Kutadgu Bilig*)

YUTOK Yönten Gönpo / gYu-thog Yon-tan mGon-po

ˇKham/Doğu Tibet'teki Gongbu Menlong ve Lhasa, Güney Asya ve Zhongguo/Çin (?) seyahatleri, **786-°911* (?): Hekim, Hindiçin tıbbının ana eseri kabul edilen kitabın yazarı, halefi "İkinci" Yutok tarafından *12. yy.*'da şerhedilmiştir.

ZANGPO, Rinchen / Rin-chen bZang-po

*Radnis *958*, ˇKeşmir, Guge (Toling ve Tsaparong) ve Ngari/"Küçük Tibet" (Ladakh ve Zanskar), °Toling *1055*: Sanskrit metinlerin Tibetçe çevirmeni (Atis(h)a ile temas halinde) ve (aktarımlara göre) aralarında Guge'deki Toling ve Tsaparang, Spiti'deki Tabo ve Ladakh'taki Lamayuru, Nyarma, Alchi, Manggyu ve Spituk olmak üzere "108" Buddhacı tapınak ve manastırın kurucusu

ZAR'A, Ya'ecob

*Aksum *1599*, °Gondar *1692*: Özyaşamöyküsel felsefî bir denemenin yazarı, Amo'nun yanında *20. yy.* öncesi "Kara Afrika"nın en önemli düşünürü

ZARATHUS(H)TRA / Zardusht / Zoroaster / Zerdüşt

ˇDoğu İran (*Horasan?-⁺Harezm?) *MÖ 10. yy.* (tahminen en erken *MÖ 628*, geleneksel olarak kabul edilen en geç tarihi *MÖ 551*): Perslerin "Temel Kitabı" *Avesta*'nın ilk bölümlerinin yazarı (öncesinde sadece Ahamenişler arasında sözlü olarak aktarılan destanın ilk kez derlenmesi ve yazıya dökülmesi *MÖ 5. yy.*, Sasaniler döneminde *gözden geçirilm*iş ve kanon teşekkülü *5. yy.*) ve ritüel kurbanlara değil, (İyi ve Kötü karşıt kavramlarının Tin ve Madde'nin oluşturduğu ontolojik karşıtlıkla örtüşmediği) gelişmiş bir etik Dualizm'e dayanan ve "Eski Dünya"nın batısındaki en eski tektanrılı dinin devrimci kurucusu

ZAYA Bandit / Jaya Paṇḍita

Xinjiang Uygur'daki Zhungaer/Dzungaria **1592-°1662*; Tibet *1616-39*: Oyrat asilzadesi ve Tibet-Buddhacı bilgin, şair, Tibetçe metinlerin Moğolca çevirmeni, Batı Moğol dili için "Açık Yazı" *tod bichig/ todo üsüg*ü geliştirmiştir *1648*, Oyrat Konfederasyonu Kongresi'ne katılmıştır (*Tsaajiyn bichig* yasasının çıkarılması) *1640*

ZEAMI

*Nara *1363*, ˇYamato, Kyoto ve Sadoshima (sürgün), °Kyoto *1443*: *Nō* aktörü, yazarı ve kuramcısı (*Zen* ve Shinto'ya dayanan estetik)

ZĒNŌN, Elealı

*Elea *MÖ 490*, Athenai'de geçen ve Platon tarafından kurgulanmış (?) Sokrates tartışması (öğretmeni Parmenides ile beraber) *MÖ 450*, °*MÖ 430*: Ontolog (hareket ve çeşitliliğin paradoksları)

ZĒNŌN, Kitionlu / Kıbrıslı

*Kittim (Fenike asıllı) *MÖ 333*, Athenai *MÖ 312-°262*: Stoalı *felsefe*sinin kurucusu

ZHANG Heng

*Henan'daki Xi'e/Shiqiao *78*, ˇLuoyang, °*139*: Gökbilimci ve mühendis (sismograf ve su gücüyle çalışan bir gökyüzü modelini geliştirmiş, ay tutulmasını açıklamıştır)

ZHANG (Dao-)Ling / Zhang Tianshi ("Göksel Usta Zhang")

*Jiangsu'daki Fengxian ya da Zhejiang'daki Tianmu *34*, ◊Chang'-an (?), ˇJiangzhou/Chongqing, Heming Shan ("En Büyük Efendi Lao" vizyonları *Taishang Laojun 142*) ve Qingcheng Shan, °Hanzhong *156* (?): Taocu simyager ve filozof, "Gökevi Ustanın Yolu" *Tianshi Dao*'nun ya da "Beş Kap Pirinç" *Wudoumi Dao*'nun ilk büyük şahsiyeti ve böylelikle dinî Dao Jiao'nun "kilise" örgütünün kurucusu; en önemli halefleri: Zhang Heng (oğlu), Zhang Lu (torunu, *Hanzhong*'da Taocu bir devletin kurucusu) ve Zhang Sheng (torununun oğlu, Longhu Shan Dağı'ndaki *Tianshi* meskeninin kurucusu)

ZHANG Lu

*Jiangsu'daki Fengxian, ˇChengdu ve Hanzhong, °*220*: Zhang Ling'in torunu ve Gökevi Ustanın Yolu" *Tianshi Dao*'nun üçüncü büyük şahsiyeti, Sichuan ve Güney Shaanxi'de Taocu bir devletin kurucusu *191-215*

ZHANG Xuecheng

*Kuaiji/Shaoxing *1738*, Hubei'deki Yingcheng *1751-56*, ˇBeijing (mükerrer ikâmetler *1760-82*), ˇNingbo (mükerrer), Anhui, Henan, Hebei ve Hubei'deki bölgesel akademilerde öğretmenlik ve araştırma çalışmaları, ⁺Feixiang *1780-82*, Beijing'e bağlı Baoding *1784-87* ve Wuchang *1790-94*, gezgin hayatı *1795-°1801*: Bölgesel tarihyazımcı ve coğrafyacı, tarih filozofu (metodoloji, Faydacılık anlayışı), *Dong-Zhejiang Xue* tarihyazıcılığın son önemli temsilcisi

ZHANG Zai / Hengqu

*Kaifeng *1020*, Kaifeng, Hebei, Shaanxi, Gansu ve Zhejiang'da memuriyet, Hengqu'ya bağlı aile topraklarında yer alan Nan Shan'a geri çekilmesi *1070-*

°*1077*: Neo-Konfüçyüsçü felsefenin teşvikçisi (kozmoloji ve etik, *qi* temel ilke olarak alınmıştır), Bei-Song Dönemi'ndeki "Beş Usta" *Wu Zi*'den biri, Cheng Kardeşlerin dayısı ve öğretmeni

ZHANG Zhidong

*Hebei'deki Nanpi *1837*, Beijing *1863-67/1877-82/1907-°1909*; Zhejiang, Hubei ve Sichuan'da idarecilik *1867-73*, ⁺Chengdu *1873-77*, Taiyuan'daki Shanxi'de *1882*, Guangzhou'daki Guangdong ve Guangxi'de *1884* ve Wuchang'daki Hubei ve Hunan'da *1889-1907* valilik yapmıştır, aralarda Nanjing'de memuriyet *1894-97/1902*: Siyasetçi ve Nihon/Japonya'daki Meiji Restorasyonu örneğinde ılımlı reformcu; sloganı: "Orta (Ülkesi'nden) tözü, Batı'dan tekniği almalı" *zhongti xiyong*; → Sakuma Shōzan

ZHENG Xuan

*Shandong'taki Gaomi *127*, ˇLuoyang, °Hebei'deki Yuancheng *200*: Klasik metinlerin yorumcusu

ZHI Dun/Zhi Daolin

*Chenliu/Kaifeng (Yuezhi menşe'li) *314*, ˇJiankang/Nanjing ve Kuaiji Shan, °*366*: Buddhacı filozof (Taocu "Karanlık Okul" *Xuan Xue* ile "Büyük Araba" *Mahāyāna* felsefesinin birleştirilmesi)

ZHI Qian

Yuezhi menşe'li, ◊Luoyang, ˇWuchang ve Jianye/Nanjing (Wu başkentleri) *223-53* ve Jiangsu'daki Qionglong Shan, *3. yy.*: Buddhacı metinleri Çinceye ilk çevirenlerden biri

ZHIYI

*Henan'daki Yingchuan/Xuchang *538*, ◊Jiangling'a bağlı Huarong, Xiangyang ve Henan'daki Guangshan'a bağlı Dasu Shan *560-67*, ⁺Tiantai Shan, Jinling/Nanjing, Jiangling/Jingzhou, Guangzhou, Lu Shan ve Yangzhou, °*597*: *Buddhadharma/Fo Jia*'nın önemli ve sistematikleştirici filozofu ("Boşluk Öğretisi" *S(h)ūnya-vāda*'nın geliştirilip *Tiantai öğretisine dönüştürülmesi*)

ZHOU Dunyi

*Hunan'daki Yingdao/Daojiang *1017*; ardından *1036/ˇ1060/1067* tarihlerine kadar Kaifeng; Jiangxi'de memuriyet (Nan'an/Dayu *1040-46*, Nanchang *1055*, Ganzhou *1061-64*, Lingling/Yongzhou *1064-67*), Chen/Yuanling *1046-47*, Sichuan ve Guangdong; Nankang/Xingzi ve Lu Shan eteklerindeki *Lianxi* (kır evi) *1062-°1073*: Neo-Konfüçyüsçü felsefenin en önemli teşvikçilerinden (*taiji* kozmolojisi ve etik), Bei-Song Dönemi'nde "Beş Usta" *Wu Zi*'den biri, Cheng Kardeşlerin öğretmeni

ZHOU Gong Dan ("Zhou Komutanı")

ˇZhongzhou/Hao ve Chengzhou/Luoyang, *MÖ 11. yy.*: Wen Wang'ın oğlu, devlet bakanının sadıklığını simgeleyen Konfüçyüsçü ideal figür, efsanevi aktarımlara göre *Zhouli*'nin ("Zhou Ritüelleri") ve klasik "Belgeler" ve "Türküler" *Shu Jing* ve *Shi Jing*'in bazı kısımlarının yazarı

ZHU Xi

*Youxi *1130*,ˇJianyang *1140* ve Wuyi Shan eteklerindeki Wufu (köy) (kesintilerle) *1143-94*, ◊Jianpu/Nanping *1151/1158/1160/1162*; devlet memuru: Tongan *1151-54*, Nanchang *1179-81*, Anhui ve Zhejiang *1181-82*, Zhangzhou *1190*, Changsha (*Yuelu Shuyuan*) *1194*; Hangzhou (imparatorluk sarayında toplam *46* gün) *1163/1165/1181/1188/1194*; ˇ*Ehu Si* (Lu Jiuyuan ile tartışma) *1175*, ⁺Lu Shan ("Ak Geyik Patikası Akademisi" *Bailudong Shuyuan*) *1179-81*, ˇNanjing (tapınak nöbetçisi) *1192*, ⁺Wuyi Shan eteklerindeki Kaoting *1194-°1200*: "(Doğa) İlke(si) Öğretisi" (*Xing-*) *Li Xue* ile Zhongguo/Çin ve Han'guk/Kore'de Neo-Konfüçyüsçü felsefe içinde baskın olan öğretiyi sentezleyen önemli şahsiyet (*Cheng-Zhu Xue*, Han'guk/Kore'de *Chuja-hak/Chongju-hak*, Nihon/Japonya'da *Shushigaku*), klasik eserlerin spekülatif yorumcusu

ZHU Zaiyu

Beijing **1536-°1610*: Ampirik araştırmalarda bulunmuş müzik kuramcısı

ZHUANG ZI/Zhuang Zhou

*Meng, ˇSong, ˇDaliang (?), °Zhongli *MÖ 4. yy.*: "Yol Okulu" *Dao Jia*'nın örnek filozofu (başlık olarak kendi adını taşıyan *Zhuangzi* metninin gözden geçirilmesi *MÖ 4.-MS 4. yy.* arası)

ZI Chan/Gongsun Qiao

ˇJin, °*MÖ 522*: Jin komutanının danışmanı, Zhongguo/Çin'deki yazıyla kaydedilmiş ilk yasa kitabının yazarı ve böylelikle "Yasa Okulu" *Fa Jia*'nın öncüsü

ZIEGENBALG, Bartholomäus

*Dresden'e bağlı Pulsnitz *1682*, ◊Berlin ve Halle, Tranquebar/Tarangambadi *1706-°1719*: Hristiyan misyoner ve Tamil araştırmacısı (dil ve din)

ZİYA GÖKALP/Mehmet Ziyā

*Anadolu'daki Diyarbakır *1876*, ◊İstanbul ve Selanik, ⁺İstanbul *1913-18*, °İstanbul *1924*: Yazar ve sosyolog, "modern" Türkiye'nin öncü düşünürlerinden

ZONGMI/Guifeng Zongmi

*Sichuan'daki Nonghui'ye bağlı Xichong *779*, ◊Sichuan'daki Suizhou *802* ve Xiangzhou *810*, ⁺Luoyang, Chang'an, Zhongnan Shan ve Wutai Shan, °Zhongnan Shan bölgesindeki Guifeng *841*: Buddhacı *Huayan* ve *Chan/Zen öğretilerinin beşinci büyük ustası*, *Avatamsaka-sūtra/Huayan Jing* ve des *Yuanjiao Jing*'in oyrumcusu (*Chan/Zen* ve Neo-Konfüçyüsçü felsefe üzerine etki etmiştir)

ZOU Yan

*Qi, ⁺Linzi (*Jixia* akademisi), Daliang (?), Wucheng ve Yan, *MÖ 3. yy.*: Kozmolojik *Yin* ve *Yang öğretisinin ve* "Beş Evre" *wu xing*in kurucusu

COĞRAFYA DİZİNİ

Abbeville Ö 1

Picardie, France, France: "Tufan öncesi insan"ın (*homme antédiluvien*) kullandığı taş araçların (ve bunların yanı sıra *500 KY* yaşında nesli tükenmiş hayvan kemiklerinin) J. Boucher de Perthes tarafından devrim niteliğindeki keşfi *1847*, bilimsel olarak kabulü *1859*

Abdēra / Avdhira T 6, B 1-3

Thrakē, Hellas: İyonya kolonisi *MÖ 7. yy.*; ⁺Leukippos, **Demokritos, Protagoras** *MÖ 5. yy.*, *Anaksarkhos *4. yy.*

Aberdeen K 2

Scotland: Üniversite *1593*, *Aberdeen Philosophical Society 1758-73*, *Scottish* (*common sense*) *Philosophy*'nin merkezi; *⁺**Reid,** (*⁺°G. Campbell) *18. yy.*, ˇByron, *Legge, ⁺Maxwell *19. yy.*, ⁺Driesch, ⁺Polanyi, ⁺Arendt *20. yy.*

Abodu / Abydos / Abīdūs Ö 3

Kemet / el-Balyanā yakınlarında, Mısr: İlk hanedanların ikamet kenti *MÖ 2900-2600* arası, yazı kültürünün başlangıcı, Osiri(s)'e tapınma mekânı

Abomey / Dahomey Ö 8

Benin: Mutlak ve "bürokratik" idareye sahip krallığın başkenti *1658-1892*

Abri Blanchard Ö 1

Les Eyzies yakınlarında, Dordogne, France: *32 KY* yaşında, menderes biçimli noktalarla bezeli bir kemik parçasının buluntu yeri, seri düzenli bir notasyon sistemi ("arkeo-gökbilimsel (?) ay takvimi") olarak değerlendirilmiştir

Abū Hurayra, Tall / Tellu Ebī Hureyre Ö 2

el-Furāt/Fırat kıyısında, es-Sūriyye, Suriye: "Bereketli Hilâl"de ilk bitki ıslahı (*MÖ 11000*) ve hayvanların evcilleştirilmesine (*MÖ 7000*) dair devrim niteliğinde buluntuların çıkarıldığı yer (*1974*) (cinsiyetler arası işbölümü, yeni beslenme alışkanlıkları ve iş gereçlerinin neden olduğu hastalıklar)

Accra K 5

Gold Coast/Ghana, Gana: Başkent *1876/1957*; °Noguchi, ˇNkrumah, ˇFanon *20. yy.*; komşu bölgeler: Legon, *University of Ghana* (⁺B. Williams, ◊⁺K. Wiredu *20. yy.*)

Acheul(éen) → *Saint-Acheul*

Açe / Aceh / Atjēh G 5

Sumat(e)ra: Endonezya'daki ilk İslâmi bölge *13. yy.*

Adelaide K 3

Güney Avustralya: Üniversite *1874*, felsefi *brainstorming 1950-70* (*Mind-Brain Identity Theory* [Zihin-Beyin Özdeşliği Teorisi], U. T. Place ve J. J. C. Smart tarafından geliştirilmiştir)

Adena Ö 7

Chillicothe yakınlarında, Ohio, USA: Woodland-Move kültürünün buluntu yeri *MÖ 700-100* arası

Adogawa D 5

Omi/Shiga Ken, Nihon/Japonya: *⁺°Nakae Toju *17. yy.*

Adulis Ö 8

Mitsiwa/Massawa yakınlarında, Eritre: "Punt" topraklarındaki Mısır limanı *MÖ 2.-1. binyıllar* arası (?), Aksum İmparatorluğu liman kenti *1.-8. yy.*, Afrika ve Güney Asya menşeli malların boşaltma yeri

Adyar → *Chennai*

Afanasevo → *Karasuk*

Afar Depression Ö 1

İtyop'ya: Bölgeye adını veren *Australopithecus afarensis*in buluntu yeri *1972 4-3 MY bö*, → Hadar

Afganistan / Afgānistān T 9, Ö 3-5, **B** 1, 2, 4, **5, G 1, 2,** 5, K 1

Öne çıkan kültürel merkezler → Belh, Gazne, Herat

***Afrika** / Libye / Libya* **T 1-4, 6,** 7, 10, **11, Ö 1**-5, **8, B,** G 5, K 1, 5, Ş

Afrodisias / Geyre B 3

Karia/Türkiye: Heykelcilik merkezi *MÖ 1.-MS 5. yy.* arası; *Aphrodisiaslı Aleksandros *2. yy.*

Agadir → *Tilimsān*

Āgra B 5, G 2, K 5

Uttar Pradesh, Bhārat/India: Babür hükümdarlarının ikamet ettiği yönetim merkezi *1566-1638*; ˇ°Ekber Şah *16.-17. yy.*, *Cihan-ara ve ˇDara Şükuh *17. yy.*, ˇKang Youwei *20. yy.*; komşusu → Fetihpur Sikri

Agrigento → Akragas

Ağrı Dağı → *Urartu*

Ahaggar / Hoggar / Hakkār Ö 2, 8

eṣ-Ṣaḥrā', el-Cezāir: Neolitik kültür bölgesi (sığırın evcilleştirilmesi, kaya resimleri) *MÖ 7.-2.* binyıl arası; *Tevārık*ın (Tuareg) geleneksel alanı; → (eṣ-)Ṣaḥrā'

Ahmedābād B 5, **G 1, 2,** K 5

Gücerāt, Bhārat/India: Müslümanlarca kuruluşu *1411*, Britain *1818-1949*; *Jaina*ların merkezi - ˇ**Gandhi:** Sabarmati'de bir *aşram*ın kurulması *1918*, *1936*'ya kadar ana ikameti ve Dandi'ye (Surat'ın güneyi) doğru Tuz Yürüyüşü'nün çıkış noktası *1930*

Aigyptos → *Mısr*

Aithiopia → *(1) Kuş*, *(2) Ityop'ya*

Aitne / Aetna / Monte Etna B 3, İ

Sikelia/Sicilia: °Empedokles (efsanevi aktarıma göre volkanın içine düşmüştür) *MÖ 5. yy.* (?)

Ajantā G 2

Mahārāshtra, Bhārat/India: Buddhacı mağara tapınağı *1.-6. yy.* arası, yeniden keşfi *1819*; ˇDignaga *6. yy.* (?), ˇXuanzang *7. yy.* (?)

Akdeniz Bölgesi → ***Mediterranea***

Akhetaton / el-'Amārna Ö 3

Kemet/Mısr: Güneş tanrısı Aton'un kült mekânı ve Akhenaton'un (Echnaton) ikameti *MÖ 14. yy.*, ortaya çıkarılması *1892*, Amarna mektuplarının bulunma tarihi *1887*, ekseriyetle Akadca çiviyazısıyla yazılmıştır (Güneybatı Asya'dan en az 300 kil tablet üzerinde)

Aki D 5

Bungo/Ōita Ken, Kyūshū, Nihon/Japonya: *+°Miura Baien *18. yy.*

Akita K 5

Tōhoku, Nihon/Japonya: "Batı" sanatının (resim) ve biliminin (tarım, madencilik) Nihon/Japonya'ya giriş kapısı *18.-19. yy.* arası, (ˇHiraga Gennai *18. yy.*)

Akkad Ö 3, 5

Mesopotamia/'Irāk: Bölgeler üzeri devlet (başkenti Akkad/Kish yakınlarındaki Agade) *MÖ 2300*, bundan daha önce Afro-Asya ("Sami") dil ailesine ait Akadcada kullanılmak üzere Sümer çiviyazısının devralınması ve iki dilli yazı kültürü eğitiminin verilmesi *MÖ 2500*; bunun sonucunda Güney Mezopotamya için "Sümer ve Akad" tanımı oluşmuş ve Akadca *lingua franca*, çiviyazısı da Güneybatı Asya'da en yaygın biçimde kullanılan yazı sistemi olarak yayılmış, sonunda yerini Aramice ve bunun kullandığı alfabetik yazıya bırakmıştır *MÖ 7. yy.*; Akadca yazının çözülmesi *1857*

Akka / 'Akkā / 'Akko / (Saint-Jean d')Acre B 4

Hayfa yakınlarında, Yişrā'el: Antik ticaret limanı, Fransız haçlı seferinin Filistīn'deki son başkenti *1104-1291*; (ˇIoachimus de Floris/da Fiore), ˇMaimonides *12. yy.*, (ˇİbn Falaquera), ˇ°Nahmanides, (ˇMarco Polo) *13. yy.*

Akō D 5

Hyōgo Ken, Nihon/Japonya: ◊Bankei, +Yamago Soko *17. yy.*

Akragas/Agrigento B 1-3

Sikelia/Sicilia: Helen *MÖ 600-210* arası; tıp okulu, *+Empedokles *MÖ 5. yy.*

Aksūm / Axum **Ö** 4, **8,** B 1, 4, **G 5**

İtyop'ya: Bilinen en eski, yazılı olarak belgelenmiş Etiyopya devletinin başkenti *1.-8. yy.* arası, altın çağı (Hristiyanlaştırılması, Sebe', Meruvi ve Hint şablonlarına göre bir Etiyopya yazısının yaratılması) *4. yy.*; Kuşi Meruvi (fethi *350*), Helenleşmiş ve Hristiyanlaştırılmış Aigyptos, Arap Yarımadası'ndaki Sebe' (egemenlik talebi *4.-6. yy.*) ve Güney Asya ile kültürel temaslar; *Zar'a *16. yy*

Ālaṭṭūr / Asvatthagrāma G 4, K 1

Tirūr yakınlarında, Kerala, Bhārat/India: Parames(h)vara ve Nilakantha etrafında meydana gelen gökbilimci ve matematikçi "Kerala Okulu"nun başlangıcı *15. yy.*

Alcalá de Henares/Complutum K 2

Madrid yakınlarında, España: Üniversite *1509* (Jiménez de Cisneros tarafından kurulmuştur, Madrid'e devri *1836*), *Biblia poliglota complutense* edisyonu (İbranice, Helence, Latince, ekinde İbranice-Aramice dizinle beraber) *1414-17*; ˇI. ve J. Abrabanel *15. yy.*, ◊Molina, *Cervantes, ˇBáñez, ˇSuárez *16. yy.*, +Ioannes/Juan de Santo Tomás, (◊Calderón de la Barca) *17. yy.*

Aleppo → Haleb

Aleksandreia → *Herāt*

Aleksandreia / el-İskenderiyye / **İskenderiye** **T 6**, 8, 9, **Ö** 4, **8, B 1-4, G 5, K 1**

Aigyptos/Mısr: Büyük İskender'in kurduğu olağanüstü kent *MÖ 331*, Ptolemaiosçu *MÖ 305*, Romalı *MÖ 30*, Arap *642*; kentin kurulmasından *MÖ 331* evrensel dahi Philoponos'a *°565* kadar Helen bilimlerinin merkezi ve böylelikle Memphis'e ilave olarak Aigyptos'un kültürel merkezi, Yahudi-Helen ve erken dönem Hristiyan-Helen bilginin giriş kapısı *MÖ 3.-MS 1. yy.* (İncil çevirisi Septuaginta *MÖ 3. yy.*) ve *2.-6. yy.*; Yeni Platoncu felsefenin çıkış noktası *3. yy.*; kütüphaneler: Museion *MÖ 300-MS 270* arası ve Serapeion *MÖ 235-MS 391* arası

Filozof ve bilimadamları, Antik çağ: Felsefe: +Anaksarkhos *MÖ 4. yy.*, ˇAinesidemos, ˇAntiokhos *MÖ 1. yy.*, ˇSeneca, ˇPlutarkhos *1. yy.*, (+Ammonios Sakkas ve) ◊+**Plotinos** *3. yy.*, *+°Hypatia *4.-5. yy.* arası, ◊Proklos, ◊Damaskios *5. yy.*, *+°Philoponos *5.-6. yy.*; (+Ammonios Hermeiu), ◊Simplikios *6. yy.*; filoloji ve gramer: (+Byzantionlu Aristophanes *3.-2. yy.* arası, +Samothrakeli Aristarkhos ve Dionysios Thraks),

ˇPolybios *MÖ 2. yy.*; matematik: +**Eukleides** *4.-3. yy.* arası, ◊Arkhimedes *MÖ 3. yy.*, ◊+Apollonios *MÖ 3.-2. yy.*, (+Heron *1. yy.*, +Diophantos *3. yy.*, +Pappos *3.-4. yy.*); Gökbilimi ve coğrafya: +Samoslu Aristarkhos, +°Eratosthenes *MÖ 3. yy.*, ˇStrabon *MÖ 1. yy.*, ˇPtolemaios *2. yy.*; tıp: Hippokratesçi yazıların derlenmesi, ˇErasistratos ve Herophilos *MÖ 3. yy.*, ˇGalenos *2. yy.*; "Yahudilik ve Hristiyanlık kaynaklı" öğreti: *°Aleksandreialı **Philon** *MÖ 1.* ile *1. yy.* arası, +Aleksandreialı Klemens, *+**Origenes** *2.-3. yy.*; *Ortaçağ:* ˇHuneyn İbn İshak *9. yy.* (?), ˇHalevi, ˇMaimonides *12. yy.*, ˇİbn Teymiye *14. yy.*; *Yeniçağ:* (ˇNapoléon Bonaparte ve) ˇJ. Fourier *18.-19. yy.*, ˇChateaubriand, Csoma Körösi ve Flaubert *19. yy.*, (+R. Barthes ve A. J. Greimas *20. yy.*)

Aleksandreia → *Kāpis(h)t*

Aleksandreia → *Merv*

Aleksandreia → *Multān*

Aleksandreia Eschate/Alexandria Ultima → *Hocend*

Alger ve *Algérie* → *(el-)Cezāir*

Alīgarh/Ko(i)l G 2, K 5

Uttar Pradesh, Bhārat/India: *Alīgarh Movement*, Seyyid Ahmed Han tarafından İslâm'ın 'modernleştirici' [biçimde] yenilenmesi için kurulmuştur *19. yy.*, *Muhammadan Anglo-Oriental College/Alīgarh Muslim University 1875/1920*; ˇel-Afgani *19. yy.*, ˇİkbal *20. yy.*

'Ali Kosh, Tappe/Tepe-i 'Ali Kuş Ö 2

Dehlorān, Hūzistān, İrān: 'Bereketli Hilâl'in doğu tarafında bitki ıslahına ve hayvanların evcilleştirilmesine dair kanıtların bulunduğu ören yeri (*1961*) *MÖ 8000-3000* arası

Allahābād/Prayāga G 3

Uttar Pradesh, Bhārat/India: Ganga [Ganj] ve Yamuna ırmaklarının birleştiği yerdeki Hinducu hac yeri, Gupta Krallığı'nın ikamet ettiği kentlerden biri *4.-6. yy.* arası, Brahmancı ve Buddhacı kültürün merkezi; Ekber Şah tarafından *1583* yılında "Allah kenti" Allahābād kalesiyle donatılmıştır; üniversite *1887*, toplumsal reform ve ulusal bağımsızlığın entelektüel merkezi (Nehru ailesinin ikameti) *19.-20. yy.*; ˇAryadeva *2.-3. yy.* (?),ˇXuanzang *7. yy.*, ˇ**Kumarila** (?), ˇMandana ve ˇ**S(h)ankara** (tartışmalar) *7.-8. yy.* arası, ˇNanak, Vallabha ve Caitanya *15.-16. yy.* arası, ˇKipling *19. yy.*, ˇİkbal *20. yy.*

Almalık → *Kulca*

Almatı/Alma Ata G 5

Kazakistan: ˇTroçki (sürgün) *20. yy.*

Almina → *el-Minā'*

Alsace/Elsaß K 4

France: Alman idaresi *5. yy.-1681/1871-1918*; *Lambert (Mülhausen) *18. yy.*, *Schweitzer (Colmar yakınlarındaki Kaysersberg) *20. yy.*

Altamira Ö 1

Cantabria, España: Üst Paleotik mağara resimlerinin buluntu (*1879*) yeri *13,5 KY bö*, bilimsel olarak kabulü (E. Cartailhac: '*Mea culpa* d'un sceptique [Bir Şüphecinin İtirafları]') *1902*

Altay/Altai/Altaj/Altain Nuruu T 2, 6, Ö 2, 6, B 2, G 5, K 5, İ

Monggol Ulus - Zhongguo/Çin - Rossiia: Enisei ve Ob' ırmaklarının yüksek kesimlerinde serpilmiş erken tarım ve Tunç Çağı kültürleri, güneybatı ve Doğu Asya kültürleriyle temas, "Altaiskythai"; Altay dillerine adını veren dağlık bölge, Türkler ve Moğollar için "Tanrı Dağı"; ˇA. von Humboldt *19. yy.*

Altın/Altyn Tepe Ö 3

Aşkabat yakınlarında, Türkmenistan: Orta Asya'da, başlangıcı Tunç Çağı'na dayanan kentsel kültüre dair buluntu yeri *MÖ 3. by.*, → *Namazga*

Altın Orda/Zolotaia Orda/Orda Aurea/Goldene Orda [*"Ordu"*] W 4

Rossiia: Moğol Kağanlığı *1237-1502*, İslâm dönemi *14. yy.*, Zhongguo/Çin, İrān, Mısır, Konstantinupolis, Moskva ve Lietuva-Polska ile ticari ve kültürel temaslar; → *Kıp*çak

Aluvihāra/Ālokavikāra G 4

Simhala/Srī Lankā: Matale'de taş tapınak, Buddhacı metin külliyatının yazıya dökülmesi ("Üçlü Sepet" *tipiṭaka* derlemesi) *MÖ 1. yy.*, kütüphanenin İngiliz birlikleri tarafından yıkılması *1848*

Amarāvatī T 6, **G** 1, **4, 5**

Āndhra Des(h)a/Āndhra Pradesh, Bhārat/India: Buddhacı sanatın erken dönem merkezi (Gandhara ve Mathura'nın yanı sıra), Srī Lankā ve Güneydoğu Asya'ya yayılım *1.-4. yy.*; +Nagarjuna ve Aryadeva *2.-3. yy.* (?); Amaravati'yle akraba ya da bizzat kendi: *Dhanyakataka*, ˇXuanzang *7. yy.*

Amarna → *Akhetaton*

Amaseia/Amasya B 3

Pontos/Türkiye: Roma *MÖ 63*, Pontus krallarının ilk ikameti, Mithridates I Philhellenos tarafından kuruldu *MÖ 301*; *°Strabon *MÖ 1.-MS 1. yy.* arası

Amboise K 4

Touraine, Loire, France: °Leonardo da Vinci *16. yy.*

America/Amerika T 1-3, 6, 8-**11, Ö** 2, 5, **7, K 2, 3, 5, Ş** →*"New World"*/*"Yeni Dünya"*, ***Mesoamérica***

*Amerindian*lar [Amerikan yerlileri] T 1, 3, Ö 2, 7

Columbus öncesi dönemde "Yeni Dünya"nın en büyük nüfuslu grubunun tanımı ("Kızılderili" yerine), daha geniş anlamda sadece Inuitler hariç tutularak, dar

(dilbilimsel) anlamdaysa *Na-Dené*ler hariç *Amerind(ian)-dil ailesi* üyeleriyle sınırlı; göç dalgaları Kuzeydoğu Asya: *Amerind(ians) 35(?)-13 KY*, Na-Dené *14-12 KY*, Inuit *10-4 KY bö*

Ampato, Nevado de Ö 7

Los Andes, Perú: 6310 m yüksekliğinde, 5300 metrede seremoni platformu bulunan dağ, yaklaşık *1500* yılında adak amacıyla öldürülmüş bir genç kızın bulunması (*1995*)

Amritsar Ö 5, B 5, **G 2,** K 5

Pencab, Bhārat/India: *Sih* din topluluğunun (Hinducu ve Müslüman fikirleri bir potada eriten) kült merkezi, kuruluş *1577* Ekber Şah'ın desteğiyle, "Ulu Kitap" *Ādi Grantha*'nın saklanma yeri (metinlerin Gurmuhi yazısıyla derlenmesi *1604*); "Altın Tapınak" *Harimandir*'in (Hindular tarafından) iki kez yıkılması *1761* ve *1984*, İngiliz birliklerince yapılan *Amritsar Katliamı 1919*

Amsadong Ö 6

S(e)ŏul yakınlarında, Han'guk/Kore: *Chŭlmun* kültürünün en önemli buluntu (*1968*) yeri

Amsterdam T 9, B 5, **K 2-5**

Hollanda, Nederland: Kıtalararası liman kenti *16. yy.*; *Athenaeum Illustre 1632*/Üniversite *1877*; ˇ°Comenius, ˇJ. Delmedigo, ˇDescartes, ˇKnorr von Rosenroth, ˇLeibniz, ˇLocke, ˇSchurman ve ***Spinoza** *17. yy.*; ◊Amo, ˇHerder, ˇLessing, ˇMaimon, ˇA. W. Schlegel ve Swedenborg *18. yy.*; ˇKang Youwei, ◊⁺Brouwer, ◊Church, ˇBarth, Buber, Husserl, Shestov ve Heidegger *20. yy.*

Amu Derya / Āmū Deryā / Oxos / Ceyhun **T 6, 11,** Ö 2-5, **B 1, 2, 4, 5,** G 5

Afganistan - Tacikistan - Özbekistan - Türkmenistan: Orta Asya'nın batısındaki en büyük ırmak (Hindukuş Dağları'ndan Aral Gölü'ne), geniş (zamansal ve mekânsal) bölgeleri kapsayan sınır ırmağı; "Irmağın Ötesindeki Topraklar" → *Maveraünnehir / Trans-oxania*, ırmağın alt kısımları → *Hārezm*, Köprü Kent → *Tirmiz*; → ***"Nīl-Āmū Deryā Bölgesi"***

'Amūd, Wādī / Vādī 'Amūd / Nahal 'Ammud T 2

Yişrā'el: Neandertal fosilleri ve yaprak biçimli el araçlarının (*blades*) buluntu yeri *50-40 KY bö*

Anadolu / Anatole / Anatolai / Anatolia (*"Gündoğdu"*) / *Asia minor* (*"Küçük Asya"*) Batı Türkiye: İyon (Helen) bilim ve felsefesinin başlangıç bölgesi *MÖ 6. yy.*, → *Ionia*

Anahilapataka → Pātan

Anasazi / Ancestral Pueblo Ö 7

New Mexico, USA: Kuzey Amerika'nın güneybatısında bulunan önemli Pueblo kültürü *MÖ 100-MS 1700* arası, *Pueblo Indian*ların muhtemel ataları, → *Chaco Canyon*

Anazarbos / Dilekkaya B 3

Kilikia/Türkiye: Roma *MÖ 31*; *Dioskorides Pedanios *1. yy.*

Los Andes T 11, Ö 7

Dünyanın (Böyü/Tibet'in ardından) ikinci yüksek dağlık bölgesi, olağanüstü bir kültür tarihine sahiptir (Lhasa deniz seviyesinin 3700 m, Cuzco ise 3380 m üzerinde); Perú ve Ecuador kıyılarında pamuk ve seramik kültürü (→ *El Paraiso*, *Valdivia*) *MÖ 3.-1. by.* arası, el sanatlarının yaygın olduğu erken dönem kültürler, bölgeler üzeri kültür (→ *Chavin*, *Mochica*, *Nazca*) ve devletler (→ *Huari*, *Tiahuanaco*) *1. by.*, bunu izleyen imparatorluklar (→ *Chimū*, *Inca*) *1200-1532*

***Āndhra Des(h)a** / Āndhra Desa* Ö 5, **G 1, 4**

Āndhra Pradesh, Bhārat/India: Yazı dili olarak Dravid dillerinden olan Telugu kullanılan Güney Hindistan bölgesi, (Mathura ve Gandhara'nın ardından) erken dönem Buddhacı sanatın üçüncü merkezi (Amarāvati üslubu: Srī Lankā ve Güneydoğu Asya'ya geçmiştir), aynı zamanda erken dönem Buddhacı *Mahāsanghika* öğretisinin ve bundan ayrılan "Orta Yol" *Mādhyamika* ("Tözsüzlük öğretisi" *S(h)ūnya-vāda*) felsefesinin merkezi; ⁺**Nagarjuna** ve **Aryadeva** *2.-3. yy.* (?), ⁺Dignaga *6. yy.*, ◊Xuanzang *7. yy.*

Andong D 5

Yŏngnam/Kyŏngsang-pukdo, Han'guk/Kore: Geleneksel kırsal kent; komşu bölgeleri: On'gye-ri/T'oegye-dong (*Yi Hwang) ve → Tosan-sŏwŏn

Andronovo → *Karasuk*

Angkor G 5

Siemreab yakınlarında, Kāmpūchea: Kmer başkenti *889-1431*, *Phnom Bakheng:* Hinducu (Şivacı) tapınak dağı ("Dünya Dağ" *Meru*), *Angkor Wat:* Hinducu (Vişnucu) başkent manastırı *12. yy.*, *Angkor Thom:* Buddhacı imparatorluk merkezi *13. yy.*; kazıyla çıkarılması *1860*, ˇMalraux (Hindu tapınağı *Banteay Srei*'de yağmalama) *20. yy.*

Angola → *Ndongo*

'Annāba → **Hippo**

Ann Arbor K 3

Michigan, USA: *University of Michigan 1837*; ⁺Dewey, ⁺G. H. Mead *19. yy.*, ⁺Hamilton, *◊Sellars *20. yy.*

Ansbach K 4

Nürnberg yakınlarında, Franken, Deutschland: ˇFeuerbach (*Schloß Brückberg*) *19. yy.*

Anshan / Anşan / Tappe Malyān / Tepe-i Malyān Ö 3

Fārs, Īrān: Elamî kent, altın çağı *MÖ 4.-2. by.* arası, Ptolemaiosçu yazı tabletlerinin en ünlü buluntu yeri *MÖ 3. by.*

Antakya / Antiocheia / Antākiya / Hatay T 8, B 3

Türkiye: Helen dönemi *MÖ 307*, Roma dönemi *MÖ 64*, Sasani dönemi *MS 540*, Arap dönemi *638*; Roma İmparatorluğu'nun Güneybatı Asya'daki metropolü: Hristiyan ilahiyatının Roma ve Pers (Sasani) imparatorluklarında yayılmasının merkezi ve Helen bilimi ve Aristotelesçi-Yeni Platoncu felsefenin Aleksandreia'dan Cündişapur ve Bağdat'a giderken durakladığı noktalardan biri; ˇErasistratos *MÖ 3. yy.*, ˇPaulos Apostolos *1. yy.*, ˇİskenderiyeli Klemens *2.-3. yy.* arası, ˇPlotinos, ⁺Iamblikhos (?) *3. yy.*, ˇNyssalı (günümüzde Nevşehir) Gregorios, *Misisli (Mopsuestia) Theodoros *4. yy.*, ◊⁺Nestorios *5. yy.*, ◊Adelardus Bathensis *12. yy.*

Anurādhapura T 6, G 1, 4, 5

Simhala/Srī Lankā: Sin(g)hali kralların ikameti *MÖ 380-MS 993* arası ve anıtsal Buddhacı manastır kenti *MÖ 3.-MS 10. yy.* arası ("Büyük Manastır" *Mahāvihāra MÖ 3. yy.*, Hizipçi (şizmatik) manastırlar: *Abhayagirivihāra MÖ 1.-MS 12. yy.* arası, *Jetavanavihāra 3.-12. yy.* arası, arkeolojik buluntu tarihi *1817*); Buddhacı "Yaşlılar Öğretisi" *Theravāda*'nın merkezi; ˇMahinda ve Sanghamitta *MÖ 3. yy.*, *Aryadeva *2. yy.*, ⁺Buddhadatta, ⁺**Buddhaghosa,** ◊Dhammapala, ˇFaxian *5. yy.*, ◊Vajrabodhi, ˇAmoghavajra *8. yy.* (?); ˇR. Otto *20. yy.*

Anyang Ö 3, 6, D 3

Henan, Zhongguo/Çin: Yakınlarındaki yerler: (1) Shang Hanedanı'nın son başkenti "Yin kalıntıları" *Yinxu*'nun buluntu yeri *MÖ 13.-11. yy.* arası, → *Yin*; (2) Hebei'deki *Linzhang*, *Ye* adı altında çok sayıda kısa süreli hanedanlığın başkenti *4.-6. yy.* arası, → *Ye*

Ao → *Erligang*

Aosta B 4

Piemonte, Italia: *Anselmus *11. yy.*

Aotearoa / New Zealand T 1, K 3

Apameia / Afāmiyya / Qal'at al-Muḍīq / Kal'atü'l-Muḍīk B 2, 3

Syria, Suriye: *Poseidonios *MÖ 2. yy.*, ˇNumenios *2. yy.*, ⁺**Iamblikhos** *3.-4. yy.*

Apoala Ö 7

Mixteca Alta, México: Mitolojik aktarımlara göre Mixteca imparatorluk hanedanlarının menşe bölgesi

Apollo 11 Cave Ö 1

Huns Mountains, Namibia: Afrika'da bilinen en eski mağara resimlerinin buluntu (*1969*) yeri (hayvan figürleri) *27,5 KY bö*

Apollonia Pontike/Sozopol B 3

Thrakē/Bālgariia: Miletos kolonisi *MÖ 610*, ˇAnaksimandros *MÖ 6. yy.*

Apollōnia / Pojani B 3

Ēpeiros/Shqipëria: Brundisium deniz yolu ile Byzantion'a giden karayolu arasında yer alan, Roma'ya ait trafik düğüm noktası *MÖ 2. yy.*; ˇHerodotos *MÖ 5. yy.*, (◊Augustus Imperator *MÖ 45*)

Aquino B 4

Roccasecca yakınlarında, Campania, Italia: Norman-Sicilya *1058-1282*; *Thomas Aquinas *13. yy.*; yakın bölgeler: *Abbazia di Montecassino*, Benedictus de Nursia tarafından, kendi adıyla anılan Benedikten tarikatıyla beraber kurulmuştur *6. yy.*, ◊Thomas Aquinas *13. yy.*

Aram / Aramaia / Aramaea **Ö 3-5**

es-Sūriyye, Suriye - Türkiye: "Arami toprakları" *Māt Aramu* (dar anlamda: Dimaşk/Şam kent devletinin toprakları); Arami kent devletlerinin kurulması ve Kenani-Fenike (proto-Süryani) alfabesinin devralınması *MÖ 10. yy.*, Asurlular tarafından ilhak edilmeleri *MÖ 8. yy.*, son Pers öncesi hanedanın şüpheli taşıyıcısı ("Keldânîler") ve Babil/Babylon'daki kültürel altın çağın aktörleri *MÖ 625-539* arası, bunun sonucunda Arami dilinin Pers İmparatorluğu'nda *lingua franca* olarak yaygınlaşması ("İmparatorluk Aramicesi") ve kullandığı yazının Orta, Doğu ve Güney Asya'daki tüm alfabetik yazıların "ana yazısına" dönüşmesi *MÖ 6.-MS 18. yy.* arası; ˇAkhiqar *MÖ 7. yy.*

Arap Yarımadası / Arabia ve *el-'Arabiyyetü's-Su'ūdiyye* → *Ceziretü'l-'Arab*

Arbuda / Guru Sikhar / Mount Abu G 2

Rācastān, Bhārat/India: *Jaina*'nın beş "Kutsal Dağ"ından biri, tapınak *11.-13. yy.* arası, ˇNanak *15.-16. yy.*

Arcy-sur-Cure Ö 1

Avalon yakınları, Bourgogne, France: Neandertal fosilleri, içlerinde ocak bulunan kulübeler, kemik el aletleri ve mağara resimleri *31-36 KY bö*, *Homo sapiens neanderthalensis*in aynı dönemlerde varolan *Homo sapiens sapiens* ile karşılaştırılabilir kültürel yetkinliğinin göstergesi olarak yorumlanmıştır

Argenteuil K 2

Paris yakınları, France: ˇHeloissa (manastır) *12. yy.*; İzlenimci ressamların en sevdiği bölgelerden *19. yy.*

Argentina Ö 7, K 5

Arikamedu / Podukē / Poduca G 4

Tamil Nādu, Bhārat/India: Antik liman kenti, karayoluyla Kerala kıyısındaki Muziris'le bağlantılıdır, Aigyptos üzerinden Roma İmparatorluğu ve Güneydoğu Asya üzerinden Çin İmparatorluğu ile ticari ilişkiler *1.* ile *2. yy.* arası

Arkadia B 3

Peloponnesos, Hellas: Şiirsel olarak idealleştirilmiş dağlık bölge, Polybios (*Arkadia) tarafından destek-

lenmesi *MÖ 2. yy.*, Vergilius tarafından teşvik edilmiş *MÖ 1. yy.* ve Petrarca tarafından yenilenmiştir *14. yy.*

Armenia → *Hayastan, Kilikia*

Ashford K 4

Kent, England: ˇConrad (Orlestone'daki *Capel House*), ˇRussell, °S. Weil *20. yy.*

Ashikaga D 5

Kantö, Nihon/Japonya: Muro-machi dönemi Shogunlarının (*12. yy.*) memleketi *1338-1573*; "Ortaçağ" Nihon/Japonya'sının en büyük okulu olan Konfüçyüsçü *Ashikaga Gakko*'nun merkezi, Buddhacı rahipler tarafından yönetilmiştir *12. yy.- 1872*, altın çağı *15.-16. yy.*

Ās(h)maka/Āśmaka G 4

Āndhra Pradesh, Bhārat/India: *Aryabhata *5. yy.* (?), ˇBhaskara I *6.-7. yy.*

Askalan → Aşkalön

Assisi B 4

Umbria, Italia: (*ˇ°Francesco d'Assisi, "Fransisken tarikatı" *Ordo Fratrum Minorum*'un kurucusu *1209*), ˇBonaventura *13. yy.*, ˇS. Weil *20. yy.*

Assos/Behramkale B 3

Troas/Türkiye: +Aristoteles, ◊+Theophrastos, *Kleanthes *MÖ 4. yy.*

Assyria/Māt Aššur T 4, Ö 3

Mesopotamia/'Irāk: Dünyanın tarihsel olarak belgelenmiş en eski imparatorluğu (Basra Körfezi'nden Lidya ve Kemet'e uzanır *MÖ 9.-7. yy.* arası), Helen kültürünün "Şarklaşma evresinde" Suriye ve Mezopotamya yazı kültürünün geniş alanlara yayılmasını sağlamıştır. (*MÖ 750-650* arası), Pers İmparatorluğu'nun öncüsü; Kuzey Mezopotamya'nın geleneksel adı

Astrahan' K 5

Volga Irmağı'nın döküldüğü yerdedir, Rossiia: "Altın Ordu"nun halefi Moğol Türkü bir devletin ana kentlerinden *1466*, Rus dönemi *1544*; (ˇİbn Battuta *14. yy.*), ˇA. von Humboldt, ˇÇernişevski *19. yy.*

Asuka D 5

Nara yakınlarındaki bölge, Nihon/Japonya: Çin yazı ve devlet kültürünün ithali esnasında (Asuka dönemi *538/552-710*) Nihon/Japonya'nın siyasi ve kültürel merkezi konumundadır, *Buddhadharma/Bukkyō*'nun yürürlüğe girmesinin resmî tarihi *538* ya da *552*, devlet memurları için Konfüçyüsçü yüksek okul *Daigakuryō*'nun kurulması *7. yy.*, olağanüstü hükümdarlar: *+°**Shotoku** Taishi ve Naka no Oe/Tenji *6.-7. yy.*; +**Dosho** *7. yy.*

Asur İmparatorluğu → *Assyria*

Asvān → *Jeb*

Asya **T,** Ö 1-6, 8, **B, G, D,** K 1, 5, Ş

Asyūt → *Lykōnpolis*

Aşkalön/'Askalān/'Ashqelön/Askalan B 3

Suriye-Filistin/Yişrā'el: Helen dönemi *MÖ 333*, Arap dönemi *640*; *Aşkalonlu Antiokhos *MÖ 2. yy.*, *eş-Şafi'i *8. yy.*

Aşkenāz T 9

Orta Avrupa (Almanya, Polonya, Litvanya) için kullanılan geleneksel Musevi tabir

Aşşur/Asur/Qal'at Shirqāṭ/Kal'atu Şirkāt Ö 3

Mesopotamia/'Irāk: Asur İmparatorluğu'nun menşei ve başkenti *MÖ 2400-879* arası; Tukulti-apal-esharra'nın (Tiglatpileser I) çiviyazı kütüphanesi *MÖ 1100*; ˇSin-leqe-unnini *MÖ 13.-12. yy.* arası

Atapuerca Ö 1

Burgos yakınları, España: "İnsan öncülü" *Homo antecessor* kafatasının ve Avrupa'nın en eski taş devri el aletlerinin buluntu (*1976*) yeri *800 KY bö(?)*, bunların yanı sıra arkaik insanların bilinçli defin törenlerine dair bulunan en erken *200 KY bö* kanıtlar

Ater/Bi'rü'l-'ātır Ö 1

Tébessa yakınları, el-Ceza'ir, Cezayir: Kuzey Afrika'da yaygın olan Üst Paleolitik taş gereçleri tekniğinin (*Atérien*) bulunduğu yere adını veren bölge *60-40 KY bö*

Athēnai/Athina/Atīnā/Atina T 6, 8, Ö 3, 4, 8, **B 1-3, G 5,** K 1

Attikē, Hellas: "Perikles Çağı" (*MÖ 443-429* arası) ile *Akadēmeia*'nın *527*'de kapatılması arasında geçen 1000 yıldan uzun süre boyunca Helen felsefesinin merkezi olmuştur, Altın çağı *MÖ 5.-3. yy.* arası; *Felsefi okulları: Kynikoi*'un ("Kyon", yani köpekten gelen "Kinikler/Köpeksiler") adını, ya bir Sokrates öğrencisi olan Antisthenes'in eğitim verdiği, kentin doğusunda bulunan *Kynosarges*'ten ya da Antisthenes'in öğrencisi olan Diogenes'in "utanmaz, köpeksi" yaşam tarzından aldığı sanılmaktadır, *MÖ 4. yy.*; ***Akadēmeia*** ise adını, kentin kuzeybatısında yer alan Heros Akademos'un komşu tapınağından almıştır, kurucusu: Platon, ardından Pythagorasçı, Şüpheci ve Yeni Platoncu evreler geçirmiştir, *MÖ 387-MS 529* arası; ***Peripatos*** ("Gezimciler") *Lykeion*'da, kentin doğusunda bulunan ve Apollon Lykeios'a adanmış koruluğun adını taşır, kurucusu: Aristoteles ve Theophrastos, *MÖ 335-MS 3. yy.* arası; *Philosophia tou kepou*, adını, bir eğitim alanı olan "bahçe" ***Kēpos***'tan alır, kurucusu: Epikuros, *MÖ 306-1. yy.* arası; ***Stoa,*** adını, "Yaşlı Stoalar"ın toplandığı "meydan" *Agora*'daki "Sütunlu Yol"dan alır, kurucusu: Kitionlu Zenon, *MÖ 300-130*

Filozof ve diğer önemli aydınlar, klasik öncesi dönem: *°Solon *MÖ 7.-6. yy.* arası; *klasik dönem:* ˇAiskhylos *MÖ 6.-5. yy.* arası; +**Anaksagoras,** ˇ°Aspasia, ˇEuri-

pides, ˇHerodotos, ˇKhioslu Hippokrates, ˇParmenides (?), *°Perikles, +Protagoras, *°Sophokles, ˇTheodoros Kyrene, *ˇThukydides ve ˇEleali Zenon (?) *MÖ 5. yy.*, *+°Antisthenes, ◊Aristippos, *°Aristophanes, ˇDemokritos, ◊Megāralı Eukleides, +Gorgias, +Hippias, *+°Isokrates, ◊Phaidon, *°Phaidros, *+°**Platon,** *+°**Sokrates,** *+°Speusippos, *°Theaitetos ve *ˇKsenophanes *MÖ 5.-4. yy.* arası, ◊Anaksarkhos, ◊+**Aristoteles,** ◊Sinopeli Diogenes, ◊Rodoslu Eudemos, ◊+Eudoksos, ◊Eukleides (?) ve ˇKratylos (?) *MÖ 4. yy.*, ◊+**Epikuros,** +Pyrrhon, ◊+°Theophrastos ve ◊+°Kitionlu **Zenon** *MÖ 4.-3. yy.* arası; *Helen ve Roma dönemi:* ◊+°Arkesilaos, ◊Samoslu Aristarkhos (?), ◊+°Khrysippos, ◊Eratosthenes ve ◊+°Kleanthes *MÖ 3. yy.*, ◊+Diogenes Babylonios *MÖ 3.-2. yy.* arası, °Karneades, ◊+Hasdrubal/Kleitomakhos, +Panaitios ve ◊Poseidonios *MÖ 2. yy.*, ◊+Antiokhos ve +°Larisalı Philon *MÖ 2.-1. yy.* arası, ◊+Ainesidemos, ◊Philodemos ve Cicero *MÖ 1. yy.*, ˇPaulos Apostolos *1. yy.*, ˇPlutarchos *1.-2. yy.* arası, *İskenderiyeli Klemens *2. yy.* (?), +Aphrodisiaslı Aleksandros *2.-3. yy.* arası, ˇOrigenes, ˇPorphyrios *3. yy.*, ◊Basileios, (◊Iulianos Apostata) *4. yy.*, +°**Proklos** *5. yy.*, ◊+Damaskios *5.-6. yy.* arası, ◊Boethius (?), ◊+Simplikios *6. yy.*; *Yeniçağ:* ˇChateaubriand, Byron, Flaubert, Haeckel ve Otto *19. yy.*; (◊C. Castoriadis), ˇFreud, Thomas Mann ve Heidegger *20. yy.*

Athōs / Hagion Oros / Agio Oros B 4, G 5

Chalkidike/Halkidiki, Hellas: Kültürler arası manastır dağı (İberya, Gürcü, Sırp, Bulgar, Rus ve *13. yy.*'a kadar Güney İtalya manastırları), *9. yy.*'dan itibaren özerk manastırlar ve çeviri evleri, altın çağı *11. yy.* ile *14.-15. yy.* arası, Rönesans *18.-19. yy.*; ˇLeont'ev, ˇOtto *19. yy.*

Atlas T 2, İ

Hesperia/Occidens/Mağrib: (1) Yüksek sıradağlar, (2) "Eski Dünya"nın batı ucunda göğü taşıyan mitolojik karakter, (3) coğrafi ve/ya da tematik haritaların oluşturduğu bütün

Augsburg K 4

Bayern, Deutschland/Almanya: ˇAlbertus Magnus *13. yy.*, +Jungius, ˇParacelsus, ˇMontaigne *16. yy.*, *°Brucker *17.-18. yy.* arası, ˇLambert *18. yy.*, *ˇBrecht *19.-20. yy.*

Augustów K 4

Polska: Rus dönemi *1795-1917*; *Post *19. yy.*

Aurich K 4

Friesland, Deutschland: *Jhering *19. yy.*, (ˇW. Schapp *20. yy.*)

Aurignac Ö 1

Pyrennees, France: Şu ana dek Üst Paleolitik döneme ait en eski ve salt anatomik modern insana ait olan kültür evresine adını veren Avrupa'daki bölge (*Aurignacien*) *40-30 KY bö*; taştan el aletlerinin hazırlanmasında keskin uç kullanılması, günümüze kalan kemik kalıntıların sayısında büyük artış, malzemenin özelliklerine göre el aleti tiplerinin oluşması, sanat eserleri: taşınabilir heykelcikler, duvar ressamlığı (hayvan tasvirleri) ve petroglifler (soyut şekillerin kazınması)

Auschwitz / Oswiecim T 9, K 4

Polen/Polska, Polonya: Alman dönemi *1939-45*, SS'e ait temerküz ve imha kampları *1940-45:* °E. Stein, (ˇL. Fleck)

Avustralya T 1-3, **Ö 1,** K 3, 5, Ş

Austro-Asia → Güneydoğu Asya

Avustrik ve Avustralasya dil grubuna adını veren tanım (→ Ö 2)

Avustronezya T 1, **Ö 2,** 6, K 5

Orta ve Güney Pasifik'te bulunan adalar; Avustronezya dil ailesine adını veren tanım

Avusturya → Österreich

Auteuil K 2

Paris yakınları, France: Madame Helvétius/Anne Catherine de Ligneville'in salonu *1771-1800*, konukları: d'Alembert, Buffon, Cabanis, Condillac, Condorcet, (A. L. Destutt de Tracy), Diderot, Franklin, d'Holbach, Jefferson, Laplace, Lavoisier (ve Napoléon); (*M. Proust *19. yy.*)

Autun / Augustodunum B 2

Bourgogne, France: Galya-Roma okul merkezi *MÖ 1-MS 4. yy.* arası, Kelt büyücülerin idarecisi olduğu geleneksel okulların devamı niteliğinde, yakın bölgeler: +Diviciacus *MÖ 1. yy.*

Auxerre K 4

Bourgogne, France: (*Guilelmus Altissiodorensis/Guillaume d'Auxerre 12 *yy.*), *+J. Fourier *18. yy.*, ˇStaël ve A.W. Schlegel *19. yy.*

Avanti G 2

Madhya Pradesh, Bhārat/India: Kuzey Hindistan'da, bölgeler üzeri hegemonya emelleri olan krallık *MÖ 7.-4. yy.* arası, başkentleri→ *Māhishmatt* ve ***Ujjayinī,*** Mauryalar tarafından fethedilmiştir *MÖ 4. yy.*, Pali dilinin geliştiği bölge *MÖ 4. yy.*; ˇAs(h)oka, *ˇMahinda (kardeşi ya da oğlu) ve Sanghamitta (kızı, Srī Lankā'da misyoner) *MÖ 3. yy.*

Avignon B 4

Provence, France: Romalı papaların ikamet yeri *1309-76*, üniversite *1303-1791*; °Aegidius Romanus, ˇAlbertus Parvus, ˇBurlaeus, °Eckehardus (?), ˇGersonides, ˇNicolaus Oresmius, ˇOckham, ˇPetrarca *14. yy.*, (°Petrus de Alliaco/Pierre d'Ailly *15. yy.*), ˇGas-

sendi, +Kircher *17. yy.*; yakın bölgeler: (1) *Saint-Véran*, ˇ°(Harriet Harry ve) J. S. Mill *19. yy.*, (2) *Le Thor*, (ˇR. Char), ˇHeidegger *20. yy.*

Ávila K 2

Castilla, España: (ˇMoses de León *13.-14. yy.*), ***ˇTeresa,** +Báñez, +Suárez *16. yy.*, ˇSantayana *20. yy.*

Avrupa → *Occidens*

Axim Ö 8, K 5

Gold Coast/Ghana, Gana: *Amo *18. yy.*, *Nkrumah *20. yy.*

Ayacucho / Guamanga / Huamanga Ö 2

Los Andes, Perú: Bitki ıslahı ve hayvanların evcilleştirilmesine (lamalar, evcil kemirgen türleri) dair erken dönem kanıtların buluntu bölgesi (*MÖ 6000*), önemli buluntu yerleri: *Pikimachay Cave* (patates *MÖ 4500*); *ˇGuaman *16.-17. yy.*

Aydınlar → *Tillo*

Ay Khanum / Ay-Hanım / Āi Xānum / Euhratida (?) B 2

Baktria/Afganistan: Helen-Baktriya dönemi *MÖ 239-130*, Helenci felsefe papirüslerinin buluntu (*1964*) yeri *MÖ 2. yy.*

'Ayn Ghazāl / Ain Ghazal / Ayn Gazāl Ö 2

el-Ürdün/Jordan, Ürdün: *MÖ 7000-6000* arasında hızla büyüme göstermiş (bitki ıslahı, hayvan evcilleştirme ve) defin töreni kanıtları (balçıktan hazırlanmış kafatası örnekleri) içeren Neolitik bir yerleşimin buluntu (*1980*) yeri

Ayodhyā / Sāketa / Sāgeya / Oudh / Sākīt günümüzde *Feyzābād*'ın semtlerinden **S 1, 3**

Kos(h)ala/Oudh/Uttar Pradesh, Bhārat/India: *Rāmāyana* destanına göre destanın kahramanı *Rāmā*'nın doğduğu ve yaşadığı yer, mitolojik Jaina aktarımına göre ilk "Bent Hazırlayıcısı" *tīrthan-kāra* Rishabhanatha'nın doğum yeri, Buddha'nın döneminden hemen önce *MÖ 6.-5. yy.* arası Kos(h)ala'nın ikametlerinden biri ve Güney Asya'daki "Altın Çağ" esnasında Gupta İmparatorluğu'nun kentlerinden biri *4.-6. yy.*; ˇMahavira ve Buddha *MÖ 6.-4. yy.* arası, ˇPatanjali II *MÖ 2. yy.* (?), ˇAs(h)vaghosha *1.-2. yy.* arası, +**Asanga** ve +°**Vasubandhu** *4. yy.* (?), ˇFaxian *5. yy.*, ◊Dignaga, ˇKalidasa *5. yy.* (?), ˇXuanzang *7. yy.*, ˇRamanuja *11. yy.*, ˇNanak ve Vallabha *15.-16. yy.*; *Rāmā*'nın doğum tapınağının üzerine inşa edilmiş olan Babür'ün camisi *Babri [Bâbürî] Mescidi 1528*, Hindular tarafından *1992*'de yıkıldı

Ayuthia / Ayudhyā / Nakhon S(r)i Ayutthaya **G 5,** K 5

Muang Thai: Thai İmparatorluğu başkenti *1350-1767*, Sukhotai'nin yıkılışının *1438* ardından kültürel merkez haline gelmiştir; Srī Lankā'daki Buddhacı *Theravāda* restorasyonu için Kandy'ye Buddhacı rahiplerin gönderilmesi *1751*, "Solenelle Ambassade du Roy de Siam au Roy [de France Louis XIV]" *1686*

Āzerbaycān (İrān'da bir vilayet) → *Merāğa, Tebriz*

Azerbaycan / Azerbaijan (bağımsız devlet *1991*) → *Kavkaz*

Azteca Ö 7

Valle de México: Mesoamérica'daki son ve en büyük Columbus öncesi imparatorluk, Tolteca kent kültürünün ve Teotihuacán metropolünün yanı sıra ve Mixteca'nın resimli yazı kültürünün üstlenilmesi; → **México**

Bābil / *Bāb-ili* / *Bābel* / ***Babylōn*** **T** 4, **6, 8,** 9, **Ö 3,** 4, **B 1, 2**

Mesopotamia/el-Ḥille yakınları, 'Irāk: el-Furat/Euphrat/Fırat yakınlarında küçük bir kent *MÖ 3. by.*, Güneybatı Asya'da büyük bir kültürel ve siyasi merkez (defalarca değişen yabancı imparatorluklar boyunca) *MÖ 1700-300* arası, Keldânîler hükümdarlığı altında Yeni Babil'in *MÖ 626-539* arasındaki altın çağında bir "dünya kenti" kavramına tekabül eden yerleşim birimi, bir merkez olarak yerini Dicle üzerindeki Seleukeia almıştır *MÖ 300*; öne çıkan hükümdarı: Hammurapi *MÖ 1728-1686* arası ve Nabu-kudduri-usur (Nebukadnezar II) *MÖ 605-562* arası, yarı mitolojik kadın hükümdar (Asur kralının eşi ve kral annesi): Sammuramat/Semiramis *MÖ 9.-8. yy.* arası; önemli bir aydın kişilik: ˇShubshi-meshre-Sakkan *MÖ 12. yy.*, ˇKabti-ili-Mar-duk *MÖ 10. yy.*, ˇ**Shaggil-kinam-ubbid** *MÖ 8. yy.*, ˇPythagoras *MÖ 6. yy.* (?), ˇHerodotos, ˇDemokritos (?) *MÖ 5. yy.*, ˇBerossos, (ˇ°Büyük İskender), ˇAnaksarkhos ve Pyrrhon *MÖ 4. yy.*

Bābil / ***Bābel*** / ***Babylōnia*** **T** 4, 6, **8, 9,** Ö 4, B 1, 2

Güney Mezopotamya için Antik çağda kullanılan (Helen ve Musevi) ad, geleneksel öz adlandırma: "Sümerler ve Akadlar"; Süleyman Tapınağı'nın yıkımının ardından Yahudilerin sürgün bölgesidir ("Babil esareti"), "Eski Ahit"e ait önemli yazıların (peygamber kitapları) elden geçirilmesi *MÖ 586-538* arası ve Rabbici Yahudiliğin oluşumu evresinde ("Babil Talmudu" metinlerinin toplanması) ikinci tapınağın Roma ordusu tarafından yerle bir edilmesinin ardından en önemli sığınma bölgesi (artık Part ve Sasani hükümdarlığı altında), "Babil Talmudu"nun redaksiyonu *1.-6. yy.* → *Pumbedita*, *Sura*, **Bağdād;** ˇ**Deutero-Isaiah** *MÖ 6. yy.*, *Diogenes Babylonios *MÖ 3. yy.*, +°Saadiah Gaon *10. yy.*

Bacho Kiro Ö 1

Bălgariia: Üst Paleolitik kültüre (*erken Aurignacien*) ait en eski buluntuların (hayvan dişlerinden hazırlanmış takılar) yeri *43 KY bö*; anatomik açıdan modern insanların Güneybatı Asya'dan Batı Avrupa'ya göç yolundaki varsayımsal durağı

Bādāmi / Vātāpi G 4

Karnātaka, Bhārat/India: *Cālukya*'nın başkenti *6.-8. yy.*; ˇXuanzang *7. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*

Badrīnāth(a) / Badarīkā G 1, 2

Uttaranchal, Bhārat/India: Ganga Irmağı'nın kaynaklarından biri üzerindeki hac yeri, Badrīnātha/Wishnu kutsiyeti; ˘°Vyasa (mitolojik), ˇGaudapada *6. yy.* (?), ˇS(h)ankara (kurulan dört manastırın kuzeyde olanı) *7.-8. yy.* arası, ˇRamanuja *11. yy.*, ˇMadhva *13. yy.*, ˇVallabha *15.-16. yy.*

Bagan / Pagan / Arimaddanapura G 5, D 1

Myanmar: Günümüzde Myanmar olan Birinci Burma İmparatorluğu'nun *1044-1287* başkenti ve anıtsal tapınak kenti; Pyu, Mon, Singhali ve Burma kültürlerinin birbirine bağlanması; Thaton tarafından *1057*'de fethedilmesinin ardından Monların (Kanchipuram'dan devralınmış) *Theravāda*'larının kabul edilmesi, akabinde doğrudan temaslar ve karşılıklı teşvikler sayesinde *Singhali Theravāda*'nın kabul edilmesi (?) (Buddhadharma'nın yenilenmesi için Bagan'daki rahiplerin *1751*'de Srī Lankā'ya alınması); bilim dili olarak kullanılan Pali'nin yanı sıra Burma'daki Mirma dili ve yazıyla yazılmış edebiyatın en eski merkezi; (Marco Polo *13. yy.?*)

Bagastāna / Bīsütūn Ö 4

Kūhhā-yı Zagros, Īrān: Mezopotamya (Babil/Babylon) ve Med ile Īrān topraklarındaki plato (Hagmatana/Hemedan) arasında uzanan ticaret yolu üzerindeki kaya kütlesi, üç dil ve çiviyazıyla hazırlanmış Büyük Dareios [Daryus] Anıtı (*MÖ 520*) (Elami, Akad-Babil dili ve Eski Persçe); yazıtın çözümlenmesine H. C. Rawlinson tarafından *1836*'da başlanmıştır

Bago / Pegu / Haṃsavatī G 5

Myanmar: (*Theravāda* Buddhacı) Mon kültürünün, Thaton tarafından kurulmuş giriş bölgesi *825*, bir Mon devletinin *1287-1539* ve yeniden birliğe kavuşmuş Burma İmparatorluğu'nun başkenti *1546-1635*

Bagrām → *Kāpis(h)ī*

Bağdād T 6, 8, 9, 11, Ö 8, **B 1, 4-5, G 5,** K **1**

el-Maşrık/'Irāk: Abbasi halifelerinin başkenti *762-863 / 892-1258* (Büveyhoğulları *945-1055* ve Selçuklu hükümdarlığı altında *1055-1194*), önemli halifeler: el-Mansur *754-75* ve Harun er-Reşid *786-809*; İslâm'ın kültür, bilim ve felsefe merkezi *8.-11. yy.* arası, *bilimsel kurumlar: Bīmāristān* (bilimsel araştırma da yapan kent hastanesi) *786*, "Bilgelikler Evi" ***Beytü'l-ḥikme*** *832* (?) ve *Nizāmiyye Medresesi 1066*, Musevi "Akademiler" *Yeshivot Pumbedita* ve *Sura 9.-13. yy.*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: +°**Ebu Hanife** *8. yy.*, ˇBuhtişu' *8.-9. yy.* arası, ˘°Ebu'l-Hüzeyl, ˇEbu Ma'şer, ˇel-Fergani, +°Huneyn İbn Ishak, ◊˘°İbn 'Adi, +°**Ahmed b. Hanbel,** ˘°İbn Masaveyh, ˘°el-Harezmi, ◊+°el-**Kindi,** +°en-**Nazzam,** ◊+eş-Şafi'i ve ˘°Teveddüd (kurgusal) *9. yy.*, ˘°el-Hallac, ˇEbu Bekr er-**Rāzī,** ◊+°et-Taberi ve Sabit b. Kurre *9.-10. yy.* arası, +°Ebu Bişr Metta, ˘°Ebul-Vefa, ˇel-'Amiri, +°el-Eş'ari, +el-**Farabi,** ˇFirdevsi (?), +°**Saadiah** Gaon, +°es-Sicistani ve ◊+°es-Sirafi *10. yy.*, ◊+el-Maverdi *10.-11. yy.* arası, +el-Gazali *11. yy.*, ◊Çişti *12. yy.*, ˇİbn Arabi, ◊Sa'di ve ˘°et-Tusi *13. yy.*, ˇNanak *15.-16. yy.* arası, ˘Massignon *20. yy.*

Bahreyn → *Dilmun*

Balasagun / Balāsāg(h)ūn / Akbeşi / Husiwoerduo G 5

Chu-Tal, Kırgızistan: Batı Türk Karahanlılar devletinin yönetim merkezi *10.-11. yy.*; (*ˇSingqu Seli Tutung *10. yy.*), ˇYusuf Has Hacib *11. yy.*; yakınlarında çok kültürlü ve çok etnikli Kara Hitay/Xi-Liao devletinin yönetim merkezi *1128-1218*, Avrupa'da "Rahip Kral Ioannes"in meskenlerinden biri olduğu tahmin edilen yer

Balat → **Miletos**

Bālgari(i)a / Bālgarija / Bulgaria, Bulgaristan Ö 3, 5, B 2-4 → *Thrakē*

Baltimore K 2, 3

Maryland, USA: *Johns Hopkins University 1816*, ˇChateaubriand *18. yy.*, ◊Dewey, +Peirce *19. yy.*, ◊G. Stein *19.-20. yy.*, +J. B. Watson, +Lovejoy, *Rawls, +A. Gurwitsch *20. yy.*

Bamberg K 4

Franken, Deutschland: ˇHegel *19. yy.*

Bāmiyān(a) G 2

Afganistan: İpek Yolu ağının Hint dallarından biri üzerinde yer alan Buddhacı mağara manastırları *2.-7. yy.*; ˇXuanzang *7. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*

Bangalore G 4

Karnātaka, Bhārat/India: Mysore/Karnataka'nın başkenti. *1831*, Dravidci (Kannada, Telugu ve Tamil dillerine sahip) toplulukların kültürlerarası merkezi, *Indian Institute of Science 1909* ve *Indian Academy of Science 1933* (Bangalore'ye bağlı Hebbal'da *1943*), ˇR. Otto, +°Raman *20. yy.*

Bangkok → *Krung Thep*

Baṅgla / Banga / Bengal(en) Ö 5, **G 1, 3,** 5, K 5

Pas(h)chim(a) Bangla/Batı Bengal, Bhārat/India - Bāṃlādesh/Bangladesh/Doğu Bengal/Bengladeş: Öne çıkan önemli entelektüel merkezleri → Paharpur, **Navadvīpa, Kalkutta;** +S(h)ri Harsha *11.-12. yy.*, Jnanaprakas(h)a *16. yy.*, *Roy *18. yy.*, *Ramakrishna, *Dasgupta *19. yy.*, +Bhattacharyya *19.-20. yy.*

Bangor B 4

Belfast'a bağlı, Scotia/Northern Ireland: Scotland, England ve Avrupa kıtasına edebî etkide bulunmuş

manastır *555-900* (Schweiz/İsviçrede'deki St. Gallen ve Italia'daki Bobbio)

Banpo(cun) Ö 6

Xi'an'a bağlı, Zhongguo/Çin: Yangshao kültürüne ait bir köyün prototip niteliğindeki (kilden eserler üzerine yapılmış piktogram ve ideograf imleriyle) buluntu yeri, en iyi saklanmış Arkaik Neolitik yerleşimlerden biri *MÖ 4000-3000* arası

Bantu Ö 1, 8

Sahra Çölü'nün güneyinde Afrika'daki en büyük dil grubu, Batı Afrikalı Benue-Niger bölgesinden başlayan ve *MÖ 3000-MS 300* arasında Kongo bölgesi üzerinden Doğu ve Güney Afrika'ya doğru patlama benzeri yayılım

Barcelona/Barşinūna/Berşelūne T 9, B 4

Catalunya, España: İslâm dönemi (el-Endelüs) *717-801*, üniversite *1430*; ◊Gerbertus Aureliacensis, ◊Arnaldus de Villa Nova, ˇLlull, ˇNahmanides *13. yy.*, *Crescas *14. yy.*, ˇLas Casas *16. yy.*, ˇW. von Humboldt *18. yy.*, +Ramon y Cajal *19. yy.*, ˇMalraux, Orwell ve S. Weil *20. yy.*

Basel T 5, **K 2, 4,** 5

Schweiz/İsviçre: Üniversite *1460*; ◊Reuchlin *15. yy.*, ˇCalvin, ˇ°Erasmus, ◊Gesner, ˇMontaigne, +Paracelsus, ˇRamus, ˇServeto ve ˇVesalius *16. yy.*, *+°Jakob ve Johann Bernoulli, ◊+°Daniel Bernoulli *17.-18. yy.*, *Euler, ◊Haller, ˇ**Lambert** ve ˇ°Maupertius *18. yy.*, *+°Bachofen, *+°J. **Burckhardt,** +Oken, +Dilthey, ˇFrobenius, +Jhering ve +**Nietzsche** *19. yy.*, ◊+Jung, ˇHesse, *+°K. **Barth,** ˇBuber *19.-20. yy.*, ˇLuxemburg, *°Jaspers *20. yy.*

el-**Basra** T 6, Ö 8, **B** 1, **4, 5,** G 5, K 1

el-Maşrık/'Irāk: Basra Körfezi üzerinde yer alan ticaret kenti, İslâm'ın erken dönemdeki entelektüel merkezi *8-10. yy.*, ***Mu'tezile*** *8. yy.* ve ***Eş'ariyye*** *10. yy.* kelam okullarının oluşum yeri; *Ebu'l-Hüzeyl, ˇ°İbnü'l-Mukaffa', *en-Nazzam *8. yy.*, *ˇ°Rabi'a *8.-9. yy.*, ˇel-Hallac, ◊Huneyn b. İshak, +Ahmed b. Hanbel, *el-Kindi (?), ◊et-Taberi *9. yy.*, *+el-Eş'ari *9.-10. yy.*, ˇ**İhvan-ı Safa,** *İbnü'l-Heysem, *el-Maverdi *10. yy.*, °Molla Sadra *17. yy.*, ˇel-Afgani *19. yy.*

Bath B 4

Avon, England: *ˇAdelardus Bathensis *11.-12. yy.*, (ˇ°D. Hartley *18. yy.*), °Malthus *19. yy.*

Batı → Occidens

Bayreuth K 4

Franken, Bayern, Deutschland: ˇ°Jean Paul, *Stirner, ˇWagner (Şenlikler *1872*), ˇNietzsche *19. yy.*

Bayrūt → Beyrut

Bazentin-le-Petit K 4

Péronne'a bağlı, Picardie, France: *Lamarck *18. yy.*

Beaumont-en-Auge K 4

Lisieux'ye bağlı, Normandie, France: *Laplace *18. yy.*

Bec/Le Bec-Hellouin B 4

Normandie, France: Benedikten manastırı *1034:* +Lan-francus ve ◊+**Anselmus** *11. yy.*

el-Behnesā → Oxyrhynchos

Behramkale → Assos

Beijing/Peking ("Kuzeybaşkenti")/Yanjing/Zhongdu/Dadu/Qanbaliq/Hanbalık **T 6,** Ö 5, **G 5, D 1, 4,** 5, K 1, 5

Zhongguo/Çin: Birçok hanedanın başkenti (ya da ikinci başkenti) *10.-20. yy.:* Qidan/Liao *917-1122*, Jurchen/Jin *11531215*, Monggol/Yuan *1267-1368*, Ming *1421-1644*, Qing *1644-1911*; önemli imparatorları: Kubilay *1271-95*, Kangxi *1661-1722*, Qianlong *1735-96*; *bilimsel yayınlar:* Tibet-Buddhacı külliyatın *1683* ve Moğol çevirilerinin *1720/1749* baskısı, resimli ansiklopedi *Gujin Tushu Jicheng* ("Eski ve Yeni Eserlerin Eksiksiz Seçkisi") *1728*, Çin dilinde yazılmış eserlerin en kapsamlı seçkisi *Siku Quanshu 1782*; *bilimsel kurumlar:* İslâmi enstitüler: *Huihui Sitian Jian* (gözlemevi) *1271* ve *Huihui Guozi Xue* (çevirmen okulu) *1289*, *Guanxiang Tai* (Gözlemevi, F. Verbiest SJ'nin planlarına göre hazırlanmıştır) *1674*, "Batı Dilleri ve Bilimleri Okulu" *Tongwen Guan 1862*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ˇGongsun Long *MÖ 3. yy.*, +Li Ye, ˇ°Pagpa Pandita, (+Xu Heng, ˇMarco Polo, ˇAn Hyang) *13. yy.*, (ˇIoannes de Montecorvino), ˇGuo Shoujing *13.-14. yy.*, (ˇİbn Battuta *14. yy.*), ◊+**Wang Yangming** *15.-16. yy.*, ˇLi Shizhen, +Jiao Hong, ˇWang Gen, ˇWang Ji, ˇYi I, ˇChong Ch'ol *16. yy.*, ˇ°Li Zhi, ˇLi Zhizao, *ˇ°Zhu Zaiyu, ˇ°Ricci *16.-17. yy.*, ˇHuang Zongxi, ˇGu Yanwu *17. yy.*, ˇLi Gong *17.-18. yy.*, ˇ°**Dai Zhen,** ˇLe Quy Don, ˇNgo Thi Nham, ˇZhang Xue-cheng *18. yy.*, ˇNguyen Du', ˇWei Yuan *19. yy.*, ˇ**Kang Youwei,** ˇ°Zhang Zhidong, ˇ°Liang Qichao *19.-20. yy.*, ◊+°Feng Youlan, +Hu Shi, +Lu Xun, ˇ°**Mao Zedong,** ˇQiu Jin, ˇ◊Sun Yixian, +°Xiong Shili, +°Yan Fu ve +Yang Chen-Ning *20. yy.*; *konuk hocalar 1920:* Dewey, Russell ve Driesch

Belarus' K 4 → *Lietuva, Polska*

el-Belensiyye/Valencia B 4

España: İslâm dönemi (el-Endelüs) *713-1238*, üniversite *1500*; °İbn Cebīrūl *11. yy.*, ˇİbn Bacce *11.-12. yy.*, ◊Arnaldus de Villa Nova *13. yy.*, *Vives *15. yy.*, +Gracián *17. yy.*, +Ramón y Cajal *19. yy.*, ◊Gaos, ˇMalraux *20. yy.*

Belh/Baxtrish/Baktra/Bālhika Ö 4, **B** 1, 2, 4, **5, G** 1, **5,** K 1

Baktria/Mezār-ı Şerīf yakınları, Afganistan: Pers dönemi *MÖ 6. yy.*, Helen göçmenler *MÖ 5.-4. yy.* arası,

Büyük İskender tarafından fethi *MÖ 329*, Helen-Baktriya dönemi *MÖ 206*, *Yuezhi*-Kuşan dönemi *MÖ 126-MS 140* arası, Sasani dönemi *3. yy.*, İslâm dönemi *642*; Güneybatı, Güney ve Orta Asya arasındaki ticaret yollarının düşüm noktasında bulunan Zerdüştçü, Helen-Baktriya, Hind-Baktriya, Buddhacı ve İslâm kültürlerinin merkezi; (ˇBüyük İskender, °Kallistenes), ˇAnaksarkhos ve Pyrrhon *MÖ 4. yy.*, ◊Xuanzang *7. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*, *Ebu Ma'şer *9. yy.*, ˇNasır-ı Hüsrev *11. yy.*, *Celaleddin Rumi *13. yy.*

Belgie / Belgique / Belçika K 4

Nederland/Pays Bas'ın güney kesimi; Burgund dönemi *1384*, Habsburg-Avusturya dönemi *1477-1555 / 1714-94*, İspanyol dönemi *1555-1714*, Fransız dönemi *1794-1815*, Hollanda dönemi *1815-30*; → Brugge, Brussel, Leuven

Belgrad → *Beograd*

Belize Ö 7 → *Maya*

Belür G 4

S(h)ravana Belgola'ya bağlı, Karnātaka, Bhārat/India: Hoysalaların en eski başkenti *12. yy.*; yüz yıl boyunca Jainacı olmuş bir bölgede Ramanuja'nın Vişnucu misyonerlik çalışmaları *12. yy.*

Belūr G 3

Kolkātā'ya bağlı, Bhārat/India: +°Vivekānanda *19.-20. yy.*, *Rāmakrishna Math* ("Manastır") *and Mission*'un kurucusu *1897*

Benares → **Vārānasī**

Benin City Ö 8

Nigeria: Tropik yağmur ormanları bölgesindeki önemli kent-devlet, altın çağı *13.-15. yy.* arası

Beograd / Belgrad (*"Beyaz Kale"*) / *Alba Graeca / Singidunum* B 2, K 4

Srbiia: Doğu ve Batı Roma imparatorlukları arasında kalan ve Roma, Bizans ve Türklere kale olarak hizmet etmiş kent *MÖ 40 / MS 395-476*, Avusturya/Macaristan/Sırbistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında sınır kenti *1521-1806 / 1867*, "Orta Avrupa'nın Balkanlar ve Şark'a giriş kapısı" (*Brockhaus* ansiklopedisi *1935*)

Berdichiv / Berdyčiv / Berdyczów / Berdichev K 4

Ukraina: *Korzeniowski/Conrad *19. yy.*

"Bereketli Hilâl" / Fertile Crescent A 6, 8, 9, **11, Ö 2-5,** B

Yişrā'el - Filisṭīn - el-Lübnān - es-Sūriyye - Türkiye - 'Irāk - Īrān: Başlangıçta salt tarım kültürü tarihini açıklamak amacıyla, Arap Çölü'nün kuzeyini çevreleyen yarım daire biçimli ve ilk kez bitki ıslahının yapıldığı ve hayvanların evcilleştirildiği (*MÖ 11.-7. yy.*) "yağmurlu tarla tarımı" (yani yapay sulama olmaksızın) yapılan tepelik alanlar için kullanılan tabir (J. H. Breasted tarafından tedavüle sokulması *1916*), sonraları (Kemet/Aigyptos'u da içine alarak) hem semavi dinler hem de Helen kültürü için "verimli" bir bağlam olarak kullanılan bölgeleri ifade eden kültürtarihsel tanım; günümüzdeki araştırma verilerine göreyse tarımsal ve kültür-tarihsel açıdan Anadolu'daki gelişmeler de göz önünde tutulduğunda (Çatal Höyük, *Hattusa*) "Verimli Mantar" tabiri daha uygun olacaktır; → *el-Maşrık*, ***"Nīl-Āmū Deryā Bölgesi"***

Berekhat Ram / Birketü Rām Ö 1

Golan Tepeleri, Güneybatı Asya: Ense çizgisi işlenmiş Venüs biçimli volkanik bir tüft taşının buluntu (*1981*) yeri (jeolojik ve arkeolojik buluntu karması) *230 KY bö*, bilinen en eski sanat eseri olarak yorumlanmıştır

Bergama → Pergamon

Bergerac K 2

Dordogne, France: *ˇMaine de Biran *18.-19. yy.*

Berkeley K 3

California, U.S.A: *University of California 1868*; (◊+J. Royce), ◊Lovejoy, +W. James *19. yy.*, +Arendt, +J. L. Austin, ˇBoltzmann, +°Grice, +Hempel, +°Kelsen, +Kuhn, +C. I. Lewis, +Milosz, +Radin, ˇSapir, +Schlick, +L. Strauss ve +°Tarski *20. yy.*, (◊+J. R. Searle ve +H. L. Dreyfus *20.-21. yy.*)

Berlin T 4, **6,** 8, **9, B 1, K 2-5**

Deutschland: Brandenburg-Preußen'in yönetim merkezi *15. yy. / 1701*, Alman İmparatorluğu'nun başkenti *1871-1945*; *Societät der Wissenschaften / Preußische Akademie der Wissenschaften 1700 / 1740* (kurucuları: Leibniz/II. Friedrich), üniversite *1809* (kurucusu: W. von Humboldt, ilk rektörü: J. G. Fichte), *Kaiser-Wilhelm- / Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften* (kurucusu: A. Harnack) *1911 / 1948*, *"Gesellschaft für empirische Philosophie" / "Berliner Kreis"* (kurucusu: Reichenbach) *1928-33*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ˇElisabeth von Böhmen, ˇ°Pufendorf, ˇThomasius *17. yy.*, ˇ**Leibniz** *17.-18. yy.*, ˇAmo (?), ˇd'Alembert, *Baumgarten, ˇElijah Ben Solomon, ˇEuler, *ˇ**Friedrich** (II) der Große, ˇGoethe, ˇHelvetius, ˇ°Kleist, +Lagrange, ˇ°Lambert, ˇ°La Mettrie, ◊ˇLessing, ˇMaimon, ˇMaupertius, ˇ°M. **Mendelssohn,** ˇSwedenborg, ˇVoltaire, ˇWinckelmann, ˇWolff ve ◊Ziegenbalg *18. yy.*, ˇChateaubriand, +°**Fichte,** *ˇ°A. ve W. von **Humboldt,** ˇJean Paul, ˇLamarck ve +A. W. ve ˇF. Schlegel, +°**Schleiermacher** *18.-19. yy.*, ◊Avenarius, ◊Bachofen, ◊von Baer, ◊Bakunin, (ˇ°Bauer), ◊Boas, ◊Boltzmann, ◊F. Brentano, ◊S. N. Bulgakov, ◊J. Burckhardt, ◊Cantor, ◊+Clausewitz, *Conrad-Martius, ˇCousin,

◊+Deussen, *+°Du Bois-Reymond, ˇEngels, ◊Feuerbach, ◊J. Fröbel, *Frobenius, ˇGauß, ˇGogol', ◊Haeckel, +°**Hegel,** ◊+°Helmholtz, ◊Hertz, ◊Husserl, ˇW. James, ◊Jhring, ◊Kierkegaard, ◊Kireevskii, ˇKrause, ◊Külpe, +°Lotze, *Lovejoy, ◊Marx, ◊G. H. Mead, ◊Mori Ogai, ◊M. Müller, ◊Natorp, (*ˇ°C. F. Nicolai), ◊Ørsted, ◊Rickert, +Rückert, +°Savigny, +**Schelling,** ˇSchiller, ◊+**Schopenhauer,** ◊Schweitzer, ˇStäel, ◊Stcherbatsky, ◊ˇ°Stirner, ◊D. F. Strauß, ◊ˇTurgenyev, ◊Max Weber, ◊Windelband ve ˇWundt *19. yy.*, *ˇBenjamin, ◊+Cassirer, ◊+°Cohen, ◊+**Dilthey,** ◊+S. L. Frank, *°E. von Hartmann, +°Luxemburg, *+H. Marcuse, ˇMauthner, ◊Petrazycki, ◊+**Planck,** ◊ˇScheler, *Schlick, *+Simmel, ˇR. Steiner, +°Stumpf ve ◊+Wertheimer *19.-20. yy.*, ˇAdorno, ◊Arendt, ◊+Aron, ◊K. Barth, ◊Berdiaev, ˇ°Brecht, ˇBuber, ◊Bühler, ˇCanetti, ˇCarnap, *Delbrück, ˇ**Einstein,** ˇFromm, ◊A. Gurwitsch, +N. Hartmann, ˇHeidegger, +Heisenberg, *Hempel, ˇHessen, ◊+Il'in, ◊Jaspers, ◊Jonas, ˇKang Youwei, ◊Köhler, ◊Kojeve, ◊ˇLukács, ◊Łukasiewicz, ˇMalraux, ◊Musil, ◊+von Neumann, ◊Neurath, ◊Ortega y Gasset, ◊Patocka, ◊Plessner, ◊+Polanyi, ◊Radin, ◊+Reichenbach, ◊Rosenblueth, ◊Rosenzweig, ◊Sartre, ◊+Schmitt, +Schrödinger, ˇShestov, ◊Spengler, ˇSperber, ◊L. Strauss, ◊Tanabe, ˇS. Weil ve ◊Wittgenstein *20. yy.*; komşu bölge → Potsdam

Bern K 4

Schweiz/İsviçre: Üniversite *1834*; *ˇ°Haller, +Hegel, +Herbart *18. yy.*, (+I. P. V. Troxler), ˇTurgenyev, ◊Vogt, ˇ°Bakunin, ◊Losskii *19. yy.*, ˇ**Einstein,** ◊K. Barth, ˇLenin, ◊Benjamin (E. Bloch ve G. Scholem) *20. yy.*

Berşelüne → Barcelona

Bērytos → *Beyrūt*

Besançon/Bisanz K 4

Franche-Comté, France: Üniversite *1691*; +Roscelinus *11.-12. yy.*, *Ch. Fourier *18. yy.*, (*V. Hugo), *Proudhon, ˇPasteur *19. yy.*

Bethesda K 3

Washington DC'ye bağlı, Maryland: *National Institute(s) of Medicine 1887*, sağlık bilimleri araştırma merkezi

Beyrut/Bayrūt/Beruta/Berytos/Beirut B 3, K 1, 5

Phoinike/el-Lübnān: Roma İmparatorluğu'ndaki önemli hukuk okulu *MÖ 3. yy.-MÖ 551*; "Batı" yönelimli Müslüman aydınların merkezi *1850-1975*, *American University 1866*; ˇSanchuniaton *MÖ 10.-4. yy.* (*?*) arası, (+Gaius *2. yy.*), ◊Proklos *5. yy.*, (+Dorotheos *6. yy.*), ˇ°el-Evza'i *8. yy.*, ˇel-Afgani, ˇAbduh *19. yy.*

Bhārat(avarsha)/Indikē/India/Hind(ūstān)/Tianzhu/Hindistan **T 4**-7, 10, **11,** Ö 2-5, B 5, **G,** D 1, K 5

(1) *Bhārat(a):* Mitolojik (Aryan) ata *Bhārata*'nın soyundan gelenlerin ve "kutsal" ırmak Sarasvati boyundaki memleketlerinin adı, *1947* itibariyle Hint Cumhuriyeti'nin resmî adı; (2) *Indikē* vs.: Güney Asya altkıtasının yabancı dillerdeki karşılığı, → ***South Asia***

Bharūch/Bharukacchā/Barygaza/Broach G 1, 2, 5

Lāta/Gujarāt/Gücerat, Bhārat/India: Kıtalararası ticaret limanı *MÖ 1. yy.*, Güneybatı Asya ve Kuzeydoğu Afrika ile ticaret ilişkileri, İpek Yolu ağına bağlı deniz yolunun limanlarından; ˇBhaskara I (?), ˇXuanzang *7. yy.*, ˇVallabha *15.-16. yy.*

Bhinmāl/Bhillamāla/S(h)rīmāla B 5, G 2, K 1

Rācastān, Bhārat/India: +Brahmagupta, ˇXuanzang *7. yy.*, +Haribhadra *8. yy.*

Bian → **Kaifeng**

Bicāye/Begayet/Bugea/Bougie B 4, K 1

Tam(o)urt/Bilādü'l-Kabā'il/Kabiliyye, el-Cezāir: ◊Fibonacci *12. yy.*, ˇİbn Seb'in *13. yy.*, ˇLlull, ˇİbn Haldūn *14. yy.*, ˇCamus *20. yy.*

Bīdar G 4

Karnātaka, Bhārat/India: *Bhaskara II *12. yy.* (?),ˇNanak *15.-16. yy.*

Bigo Ö 8

Katonga Irmağı üzerinde, Uganda: Toprak yığıntısı, bir Hima devletinin yerleşim alanı *14. yy.*

Bīcāpūr(a)/Vijayapura/Vijjadavida G 4, K 1

Karnātaka, Bhārat/India: ˇBhaskara II *12. yy.*; Müslüman sultanlık (ve kültürel altın çağı) *1489-1686*, → *Goa*

Bikini T 1

Pasifik Okyanusu'nda mercan adası, U.S.A: Atom ve hidrojen bombası testleri *1946-58*, akabinde ikamet imkânsız hâle gelmiştir

Bilādü'l-Kildān → *Chaldaia*

Bilzingsleben Ö 1

Thüringen, Deutschland: *300 KY* yaşında *Homo-erectus* fosillerinin, alet yapımında kemik, boynuz ve ahşap kullanımına dair kanıtların ve Üst Paleolitik döneme ait kemik el aletleri üzerinde simgebilimsel açıdan anlamlı işaretlerin açık hava buluntu (*1972*) yeri

Bingen B 4

Rheinland, Deutschland: ˇ°**Hildegard** von Bingen (*Rupertsberg* manastırının kurucusu) *12. yy.*

Birketü Rām → *Berekhat Ram*

Bi'rü'l-'ātır → *Ater*

Bīrūn/Beruni(j) B 4, 5

Kās kentinin "banliyösü", Hārezm/Özbekistan → *Kās*: *el-Biruni *10. yy.*

Bīsütūn → *Bagastāna*

Blocksberg/Brocken K 4

Harz, Deutschland: Eski Alman destanlarına göre Walpurgisnacht gecesi cadıların buluşma yeri; ˇGoethe *18. yy.*, (ˇH. Heine *19. yy.*)

Bodo d'Ar T 2, Ö 1

Middle Awash, Ityop'ya: *Acheuléen* kesici taşlarıyla beraber bir *Homo heidelbergensis*in kafatası kemiklerinin buluntu (*1976*) yeri *600 KY bö* (*?*)

Bodrum → *Halikarnassos*

Bohai/Parhae D 5

Dongbei, Zhongguo/Çin - Han'guk/Kore: Koguryo'nun Buddhacı, Çinleştirilmiş bölgesel halef devleti *696*, Qidan/Liao tarafından ilhak edilmesi *926*; Nihon/Japonya ile diplomatik ve kültürel ilişkiler

Bolgar/Bulgar B 4

Tatarstan, Rossiia: Volga Bulgarlarının ticaret bölgesi, İslâm dönemi *9. yy.*; (ˇGürgencli İbn Fadlan *10. yy.*, ˇNiccolò ve Matteo Polo *13. yy.*, ˇTancalı İbn Battuta *14. yy.*)

Bolivia → *Tiahuanaco*

Bologna T 6, **B 4, K 1,** 2

Emilia, Italia: Üniversite *11. yy.*, Ortaçağ'da Avrupa'nın en önemli hukuk bilimleri merkezi; (en eski önemli hukuk bilimciler: Irnerius ve Gratianus *11.-12. yy.*), ◊Petrus Lombardus *12. yy.*; ˇMichael Scotus, ◊Albertus Magnus, (◊+Petrus de Dacia) *13. yy.*, ˇDante *13.-14. yy.*, ˇBurlaeus, ◊Petrarca, ˇCristina/Christine da Pizzano *14. yy.*, ˇBessarion, ◊Pico della Mirāndola, ◊Copernicus, +Alemanno *15. yy.*, ˇErasmus, ˇServeto, +Vesalius, +Cardanus, ˇMontaigne *16. yy.*, ˇLeibniz *17. yy.*, ˇBakunin *19. yy.*, (*+°L. Galvani *19.-20. yy.*), +Troçki *20. yy.*

Bombay → Mumbai

Bonn K 4

Niederrhein, Deutschland: Üniversite *1786-97/1818:* ˇAgrippa *16. yy.*, ◊J. Austin, ˇBesant, ◊Boas, ◊J. Burckhardt, ◊Deussen, ◊Du Bois-Reymond, +Helmholtz, +°Hertz, (+°F. A. Kekulé), ◊+Lange, ◊Liebig, ◊Marx, ◊Natorp, ◊Nietzsche ve +°A. W. **Schlegel** *19. yy.*, +K. Barth, +Bühler, ◊Köhler, +Külpe, +Schmitt ve +Schumpeter *20. yy.*

Bordeaux/Burdigala T 6, B 1, 2, **K 2,** 3, 5

Gironde, Aquitaine, France: Öğretmen kadrosu büyücü çocuklarından meydana gelen önemli Galya-Roma okul merkezi *4. yy.*, İngiliz mandası *1154-1453*, üniversite *1441*, France'ta (Paris'in ardından) en önemli felsefe merkezi; °ˇ**Montaigne,** ◊Sanches *16. yy.*, °ˇ**Montesquieu** *18. yy.*, ˇHölderlin *19. yy.*, +Durkheim, +**Duhem** *19.-20. yy.*, ˇSchweitzer *20. yy.*

Border Cave T 1, 2, Ö 1

Ingwavuma yakınlarında, Kwa Zulu, South Africa: bilinçli olarak defnedilmiş, anatomik açıdan modern bir *Homo-sapiens* çocuğuna (*80 KY bö* (*?*)) ait fosilin buluntu yeri (Ngwane/Swaziland sınırında, *1974*)

Bornu → *Kanem*

Borobudur T 2, G 5

Yogyakarta'ya bağlı, Java: Anıtsal tapınak ("Dünya Dağı" *Meru*), Hint Gupta üslubunun Javacı inşa geleneğiyle birleştirilmesi *800*, bin yıl doğaya teslim olduktan sonra yeniden keşfedilmiştir *18. yy.*

Bororo K 5

Mato Grosso, Brasil: Amerind popülasyon, günümüzde belli alanlarda sınırlandırılmışlardır (*Tristes Tropiques*), ˇLévi-Strauss *20. yy.*

Borovoe K 5

Kökshetaū yakınları, Kazakistan: Sovyet yazarlar birliği sanatoryumu, °Shcherbatskoi *20. yy.*

Bōsō Hantō D 5

Yarımada, Tōkyō'ya bağlı Chiba Ken, Nihon/Japonya: *+Nichiren *13. yy.*; ˇOgyu Sorai *17. yy.*

Boston K 2

Massachusetts, U.S.A.: Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın çıkış noktası *1770*; *ˇFranklin *18. yy.*, *ˇEmerson, ◊Peirce, ˇW. James, ˇSantayana, ◊+Fenollosa *19. yy.*, (*ˇO. W. Holmes Jr. *19.-20. yy.*; ˇOkakura Kakuzo), ˇKang Youwei, +Radin, +A. Gurwitsch, °Jakobson *20. yy.*, ˇ°Quine *20.-21. yy.*; yakın bölgeler: *Waltham*, *Wellesley* ve → **Cambridge Massachusetts**

Boulogne-sur-Seine K 2

Paris'e bağlı, France: ˇ°Sorel *19.-20. yy.*, ˇShestov *20. yy.*

Bourg-la-Reine K 2

Paris'e bağlı, France: °Condorcet (Fransız Devrimi'nin destekçisi *1789* ve kurbanı *1794*)

Bourges K 4

Centre, France: Üniversite *1463*; +Aegidius Romanus *13.-14. yy.*, ◊Calvin, ◊Gesner *16. yy.*, +S. Weil *20. yy.*

Böhmen → *Čechy*

Böyü**(l)/Bod-Yul/Bhotah/Tufan/Xizang/et-Tubbat/**Tibet T 2, 4, ll, Ö 5, B 5, **G 1-3, 5, D 1,** 3

Xizang Zizhiqu ("Otonom Bölge"), Zhongguo/Çin: "(*Buddha-*)*Dharma'nın ilk yayılması*" esnasında kültürün biçimlendirici dönemi *730-840*: Gupta alfabesinin Thönmi Sambhota tarafından Tibet diline uyarlanması *632*, Lhasa'nın siyasi merkez ilan edilmesi *630* ve "Büyük Tibet" idare ve mandasının güneyde Nepal'e ve Kuzeydoğu Hindistan'a (Pala İmparatorluğu'ndaki Buddhacı üniversiteler aracılığıyla), batıda Kashmīr'e (Ladakh, Zanskar ve Gilgit), kuzeyde

Dunhuang'dan Kuça'ya kadar Batı Orta Asya'ya ve doğuda Chang'an (fethi *763*) ve Batı Sichuan'ın yanı sıra Kuzeydoğu Yunnan'a kadar genişlemesi *7.-9. yy.*; *"(Buddha-)Dharma'nın ikinci yayılması" 10.-11. yy.:* Buddhacı yazıtların sistematik biçimde çevrilmesi ve çelişkili kısımların analitik yorumu, öne çıkan şahsiyet **Sakya Pandita** ile yaşanan ilk felsefî altın çağ *12.-13. yy.* arası, öne çıkan şahsiyet **Tsongkhapa** ile yaşanan ikinci felsefî altın çağ *15.-16. yy.*, "(*Buddha-*)*Dharma'nın* [Monggol Ulus'a doğru] *yayılması*" *13./16.-17. yy.*, "Dalai Lama" teokrasisinin önce Batı Moğollarla (Oyrat), ardından Çin müdahaleleriyle *17.* ve *18. yy.* istikrar kazanması, söz konusu tarihten itibaren Çin "mandası" altındadır

Brasil(ia) T 1, Ö 7, K 5

Braunschweig K 4

Niedersachsen, Deutschland: Braunschweig-Lüneburg-Wolfenbüttel dükalığının yönetim merkezi *1753-1807*, en önemli idareci: I. Karl *1735-°1780*; *Collegium Carolinum 1745*; Hannover ile birlikte Helmstedt (Braunschweig Eyalet Üniversitesi) ve Kuzey Almanya'da kültürel bir merkez oluşturmuştur *17.-18. yy.*; ˇJungius *17. yy.*, ˇLeibniz *17.-18. yy.*, ˇMontesquieu, ˇ°Lessing *18. yy.*, *ˇGauß, ˇA. W. Schlegel *18.-19. yy.*

Breslau → Wroclaw

Britannia B 2

Romalıların Britanya Adası için kullandıkları ad: Güney kısmın fethi, kentleşmesi ve Latinleştirilmesi *1.-4. yy.*

Brno/Brünn K 4

Morava, Česko/Çek Cumhuriyeti: (*Th. Gomperz), *Mach (*Chrlice*), ˇ°**Mendel,** ◊Masaryk *19. yy.*, *Gödel, (+O. Spann), +Jakobson, +Lossky *20. yy.*

Brodi T 9, K 4

Galicia/Ukraina: Leh dönemi *1584-1772*, Avusturya dönemi *17721918*; *ˇKrochmal *18.-19. yy.*

Brugge/Bruges K 4

Vlaanderen, Belgie: ◊+°Vives, ˇT. More *16. yy.*, ˇHegel *19. yy.*

Brundisium/Brindisi B 3

Apulia/Puglia, Italia: Roma'ya giden karayolu ile Hellas'a uzanan deniz yolu arasındaki Roma kavşak noktası *MÖ 266*; ˇCicero, °Vergilius *MÖ 1. yy.*

Brussel/Bruxelles K 4

Belgie/Belgique: *Solvay Conferences* (*on theoretical physics*) *1911*; ˇAgricola *15. yy.*, *ˇVesalius *16. yy.*, ˇArnauld *17. yy.*, ˇDu Châtelet, ˇVoltaire, ˇHerder, ◊Constant *18. yy.*, ˇHegel, ˇBakunin, ˇEngels, ˇMarx, ˇHerzen, ˇKropotkin *19. yy.*, ˇKang Youwei, *Levi-Strauss, ˇEinstein ve Planck, ˇHempel, ˇŁukasiewicz, °Kojeve *20. yy.*, ◊+°Prigogine *20.-21. yy.*

Bucuresti/Bucharest/Bükreş K 4

România: ˇTolstoy *19. yy.*, *Eliade, (+R. Barthes), °Nkrumah *20. yy.*

Budapest/Budapeşte: Buda/Ofen (Tuna'nın sağ kıyısı) ve Pest (sol kıyısı) K 3, 4

Magyarország: Macar kralların ikamet kenti (Buda) *1247-1541*, Osmanlı dönemi *1526/1541*, Habsburg dönemi *1686*, Avusturya-Macaristan dönemi (çifte monarşi) *1866-1918*; üniversiteler *1387* (Pest)/*1395* (Buda) ve *1777*; ˇRegiomontanus *15. yy.*, *Polanyi *19. yy.*, *+°Lukács, (◊+°S. Ferenczi, *ˇK. Mannheim) *19.-20. yy.*, ˇKang Youwei, *von Neumann, *ˇLakatos) *20. yy.*

Buddha Gayā/Bodhgayā G 1, 3, 5

Magadha, Bihār, Bhārat/India: ˇ**Buddha** ("Uyanış" *bodhi* 35 yaşında) *MÖ 6.* ya da *MÖ 5. yy.*, *ˇBuddhaghosa (?), ˇFaxian *5. yy.*, ˇXuanzang, ˇYijing *7. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*, ˇDharmapala, ˇMadame Blavatsky ve Olcott *19. yy.*, ˇKang Youwei *20. yy.*; *MÖ 2. yy.*'da inşa edilmiş olan *Mahābodhi* Tapınağı'nın yeniden açılışı *1949*, *Mahābodhi Society* tarafından *1891*'den itibaren bu yönde çaba sarfediliyordu; yakın bölgeler: *Uruvelā/Uruvilvā*, Buddha'nın uyanışından önce "münzevi" *s(h)ramana* olarak altı yıl boyunca çekildiği yer ve *Gayā*, Hinducu hac mekânı, ˇNanak, Vallabha ve Caitanya *15.-16. yy.*

Buenos Aires K 5

Argentina: ˇSarmiento *19. yy.*, ˇBorges, ˇOrtega y Gasset, ˇGadamer, +Quine, +von Wright *20. yy.*

Buhārā/Buhoro/Buhara T 6, 8, 9, **B 1, 4, 5**

Maveraünnehir/Özbekistan: İslâm dönemi *647/710*, Samanilerin *892-999* ve Buhara Emirliği'nin *16.-20. yy.* başkenti, Rus yönetimi altında *1868-1920*, Sovyet yönetimi altında *1920-92*; (*el-Buhari *810*, [Hz.] Muhammed'in hayatını ve öğretilerini içeren *hadis*leri toplayan kişi), ˇel-'Amiri, ◊**İbn Sina,** ˇel-Biruni *10. yy.*, ◊Çişti *12. yy.*, ˇFahreddin er-Razi *12.-13. yy.*; yakın bölgeler: → (1) Efşene, *İbn Sina *10. yy.*; (2) *Kasr-ı Hinduvan/Kasr-ı 'Arifan* (*ˇ°Bahaeddin Nakşbend, *Nakşibendi sūfī* tarikatının kurucusu *14. yy.*)

Bulgar → *Bolgar*

Buriatiia/Burjatija/Buryatya G 5

Sibir', Rossiia: Buryat-Moğol Özerk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu içerisindeki en büyük Tibet-Buddhacı cemaat, Rus dönemi *1630*; *°Dorzhiev *19.-20 yy.*, ◊Shcherbatskoi *20. yy.*; başkenti → *Ulaan Ude*

Burma → *Myanmar*

Busiris/Per-Osiri (*"Osiris'in evi"*)/*Ebū Sīr Banā* B 3

Kemet/Aigyptos: Dönemsel başkent *MÖ 3. by.*; ˇHerodotos *MÖ 5. yy.*

Butare/Astrida K 5

Rwanda: +°Kagame *20. yy.*

Bückeburg K 4

Schaumburg/Niedersachsen, Deutschland: ˇHerder (Pietist Kontes Maria von Schaumburg-Lippe'nin konuğu olarak) *18. yy.*

Büyük Britanya → Great Britain

Byblos → Cübeyl

Byzantion → *Kōnstantinupolis* → *İstanbul*

Cādiz/Gadir/Gadeira/Gades/Kādis B 2

Iberia/España: Fenike-Kartaca dönemi *MÖ 11./MÖ 8. yy.*, Batı Avrupa'nın en eski kenti olduğu ileri sürülür, Roma dönemi *MÖ 197*; ˇApameialı Poseidonios *MÖ 1. yy.*, ˇW. von Humboldt *18. yy.*

Caesarea → Kaisareia

Cahokia Ö 7

Illinois, USA: Columbus öncesi Kuzey Amerika'daki en büyük yerleşim, anıtsal toprak piramidi (*Monk's Mound*); altın çağı *1050-1250* (Mississippi kültürü esnasında)

Cai/Xincai D 2

Henan, Zhongguo/Çin: aynı adlı devletçiğin başkentlerinden biri *MÖ 1100-447* arası; ˇKong Zi *MÖ 5. yy.*; yakın bölgeler: Cai/Shangcai, *Li Si *MÖ 3. yy.*

Cairo → ***el-Kāhire***

Cakchiquel/Kaqchikel Ö 7

Guatemala: Yüksek platolarda Maya nüfusu ve günümüze kalmış yazınları (yıllıklar, kanun metinleri); son başkenti → *Iximche*

Calcutta → Kalkutta

Cambrai K 4

Nord, France: (ˇPetrus de Alliaco/Pierre d'Ailly *14.-15. yy.*), ˇErasmus *15. yy.*, ˇ°Fenelon *17.-18. yy.*

Cambridge T 6, B 1, K 2-5

England: Great Britain'da önemli bilimsel ve felsefi merkez *17.-20. yy.*; üniversite *1209/1502*, *Cavendish Laboratory 1871*; felsefe grupları: *Cambridge Platonists 1630-80*, *Cambridge Analytical Society 1813*, *Cambridge Conversazione Society* (*The Apostles*) *1820*

Filozof ve bilimadamları: ˇErasmus *15.-16. yy.*, ˇF. Bacon, ◊ˇHarvey *16. yy.*, ◊Clarke, (◊A. Conway/Finch), +°Cudworth, *Cudworth/Masham, ◊Hobbes, ◊+°H. More ve ◊+**Newton** *17. yy.*, ◊Malthus *18. yy.*, ◊Aurobindo, (◊+C. Babbage), ◊Bachofen, ◊Byron, ◊Darwin, ◊+°Maxwell, (◊+°H. Sidgwick ve W. Whewell) *19. yy.*, (+°J. G. Frazer), +°Keynes, +McTaggart, ◊+°G. E. Moore, ◊+**Russell,** ◊+°Rutherford, (◊+°J. Venn), ◊+Whitehead ve ◊L. Woolf *19.-20. yy.*, ◊+Anscombe, ˇBohr, ◊+Dasgupta, ◊+Dirac, +Evans-Pritchard, ◊W. D. Hamilton, ◊+Hanson, ˇHeisenberg, ◊İkbal, ◊+°**Needham,** ◊Popper, +Radin, *+Ramsey, +G. Stein, ˇL. Strauss, ◊Turing, ◊+°**Wittgenstein** ve ◊+von Wright *20. yy.*

Cambridge Massachusetts K 2, 3

Massachusetts, New England, USA: *Harvard University 1636*, *Radcliffe College 1879*, *MIT 1861*; ◊Emerson, ◊Fenollosa, ◊Lovejoy, ◊G. H. Mead, *+**Peirce** ve ◊Thoreau *19. yy.*, ◊+W. **James,** ◊+Santayana, (+J. Royce, +°H. Münsterberg), ◊G. Stein *19.-20. yy.*, +J. L. Austin, +Carnap, ◊Chisholm, ◊+Chomsky, ◊Church, (◊+H. L. Dreyfus), ◊Feynman, (◊+Fodor), +Ph. Frank, ◊+°Goodman, +Grice, +A. Gurwitsch, +Hempel, (+W. Jaeger), +Jakobson, +Kelsen, ◊+°Kuhn, ◊+Langer, ◊+C. I. Lewis, +H. Marcuse, ◊+Quine, +J. Rawls, ˇRosenblueth, +Russell, +Schumpeter, ◊Sellars, +Tarski, +°Whitehead, ◊Whorf ve ◊+Wiener *20. yy.*, (◊+D. C. Dennett ve H. Putnam *20.-21. yy.*) → *Boston*

Canada K 3, 5

Canberra K 3

Australia: Başkent *1908/1927*, *National University 1946*; (+J. Passmore ve J. J. M. Smart *20.-21. yy.*)

Cantabria Ö 8

España: Güney Fransa'yla beraber Üst Paleolitik dönem mağara resimciliğinin önemli buluntu alanı, → *Altamira*

Canterbury B 4

Kent, England: ˇ°Lanfrancus *11. yy.*, ˇ°**Anselmus** *11.-12. yy.*, +Kilwardby *13. yy.*, ◊Harvey *16. yy.*, ˇ°J. Conrad (Bishopsbourne'daki *Oswalds House*) *20. yy.*

Cao Shan D 3

Yihuang yakınları, Fenggang, Jiangxi, Zhongguo/Çin: Dong Shan ile beraber *Chan/Zen*'in *Caodong-/Sōtō* öğretisine adını veren dağ, +Caoshan Benji *9. yy.*

Caoxi D 1, 3

Shaoguan yakınlarındaki uçurum, Guangdong, Zhongguo/Çin: *Nanhua Si: Chan/Zen*'in "Güney Okulu" *Nan-Zong*'un çıkış manastırı; +**Huineng** *6.-7. yy.*, ◊Shenhui *7. yy.*

Cape of Good Hope/Cape of Storms/Cabo da Boa Esperanza/Cabo Tormentoso/Ümit Burnu Ö 8, İ

South Africa'nın güney ucu: Bartolomeo Diaz tarafından *1488*'de gözlemlenmiştir

Caracas K 5

Venezuela: Latin Amerika'nın siyasi ve kültürel bağımsızlık hareketinin ünlü çıkış noktası (*ˇS. Bolivar *18.-19. yy.*, *°R. Gallegos *19.-20. yy.*); ˇA. von Humboldt *18. yy.*

Carnuntum/Petronell B 2

Vindobona/Wien yakınları, Pannonia/Österreich/Avusturya: Roma dönemi *14-395*; ˇMarcus Aurelius *2. yy.*

Carrhae → Harrān

Carthago/Qart Hadasht ("Yeni Kent")/Karechdōn/Qartājanna/Kartaca T 6, **Ö** 5, **8, B 1-3**

Africa (Proconsularis)/Tūnis: Fenike dönemi *MÖ* 8. *yy.* (Platon'a göre *MÖ 814*), Roma dönemi *MÖ 146*, "Nīl-Amū Deryā Bölgesi"nin kent, hukuk ve yazı kültürünün Batı Akdeniz bölgesine yayılma alanı (Aristoteles tarafından örnek olarak gösterilen cumhuriyetçi anayasa ve Etrüsk kentleriyle yapılan devlet sözleşmesi); ˇMago, *+Hasdrubal/Kleitomakhos, ˇPolybios *MÖ 2. yy.*, ˇPlinius Maior *1. yy.*, ˇIulianus *2. yy.*, (*+°Tertullianus *2.-3. yy.*), ˇAugustinus *4. yy.*, ˇChateaubriand ve Flaubert *19. yy.*

Caypūr/Jaipur B 5

Rācastān, Bhārat/India: Bölgenin başketi *1727*, *Jantar Mantar* gözlemevi, Jayasimha II tarafından *1726-34* yılları arasında Semerkand gözlemevi örnek alınarak inşa ettirilmiştir; (ˇJagannatha *18. yy.:* Eukleides'in kaleme aldığı matematik ve gökbilimi yazılarının *1727* ve Ptolemaios'un metinlerinin *1732* Arapçadan Sanskritçeye çevrilmesi; bu esnada Avrupa'nın matematik ve gökbilimi alanındaki gelişmelerinden faydalanılmaması)

Cebelu Irhūd → *Jabal Irhūd*

Cebelu Kafze → *Qafza, Jabal*

Cebelu Kermel → *Karmel, Har*

Cebelu Mūsā → *Jabal Mūsā*

Cebelü'r-Ruhūn → *Sri Pāda*

Čechy/Böhmen/Bohemya K 4

Česko: Slav dönemi *6. yy.*, *13. yy.*'dan itibaren Alman yerleşimi, Lüksemburg dönemi *1310-1437*, Avusturya dönemi *1526-1918*, Çekoslovak dönemi *1918-93*; "Orta Avrupa"da kültürel bir merkez *14.-20. yy.*, Hus reform hareketi *15. yy.*, → Praha/Prag

Cenne/Djenne T 6, Ö 8, B 1

Mali: Niger Irmağı üzerindeki ticaret kenti, İslâm dönemi *1250*, bölgeler üzeri bir entelektüel merkez *17.-18. yy.*; yakın bölgeler: *Djenne-djeno/Cenne-ceno* (*"Eski Cenne"*): Bitki ıslahına dair kanıtların buluntu yeri *MÖ 7. by.*, proto-kentsel yerleşim *1.-14. yy.* (kentleşmenin başlangıcının, Sahra Çölü üzerinden yapılan ticarete bağlı olarak değil, yükselişe geçen bölgesel tarımın gereksinimlerinden doğduğunun kanıtı)

Cermo → *Jarmo*

Česko/Czechia/Tschechien/Çek Devleti T 9, B 1, 4, **K 2-4** → *Čechy* ve *Morava*

Ceyhun → *Āmū Deryā*

el-Cezāir/Alger ve *Algérie/Cezayir* T 6, B 1-4, K 5

Aynı adlı devletin (*Algérie*) başkenti (*Alger*), bölgesel başkent *16. yy.*, üniversite *1879*, bağımsızlığı *1962*; ˇJ. Fröbel, ˇSorel *19. yy.*, ◊Massignon, ˇCamus, (*J. Derrida), ˇFanon, (ˇJ. Baudrillard) *20. yy.*

Cezīretü'l-'Arab T 6, **Ö 2-5,** 8, **B,** K 5

Arap Yarımadası: Kuzey kısmı (Antik Roma dönemi): *Arabia deserta*, güney kısmı: *Arabia felix*

Chaco Canyon Ö 7

New Mexico, USA: Anasazi-Pueblo kültürü bölgesi, altın çağı *11.-12. yy.*, önemli buluntu yeri: Pueblo Bonito

Chaironeia/Heronia B 3

Boiotia, Hellas: *ˇPlutarkhos *1.-2. yy.*

Chalco Ö 7

Valle de México: Bir Nahua devletinin başkenti *15.-16. yy.*, (*Chimalpahin Quauhtlehuanitzin/Domingo de San Anton Muñon, tarihçi *16.-17. yy.*)

Chaldaia/Chaldaea/Māt Kaldi/Bilādü'l-Kildān T 8

Mesopotamia/'Irāk: Babylonia'ya Helen, Latin ve Arap dillerinde verilen ad (aslen Arap-Īrān Körfezi'ne komşu bölge için öngörülmüş ad), *Kaldu/Kaldāyyū/Keldāniyyūn*'daki Arami nüfustan geldiği tahmin edilmekte, Pers öncesi dönemin son hanedanının merkezi, Babylon'daki altın çağı *MÖ 626-539* arası; ˇIulianos (*Chaldaika logika*) *2. yy.*

Chalkis → *Kınnesrīn*

Champa/Cham Ö 5, G 5

Viêt Nam: Hintlileşmiş devlet (*Champa*), ağırlıklı olarak Avustronezya nüfusa sahipti (*Cham*) *192-1471* arası, devamında Viét tarafından ilhak edilmiş ve Çinlileştirilmiş *11.-17. yy.*

Chan Chan Ö 7

Valle de Moche, Perú: Chimú İmparatorluğu'nun kentsel merkezi *1200-1463* (Inkalar tarafından fethedilmiştir); sonradan Inka İmparatorluğu'nca devralınmış ve bunlarla anılan ekonomik altyapının (kanal sistemi, yol ağı) ve siyasi üstyapının (hiyerarşik düzen toplumu, zorunlu göç ve zorunlu çalışma) geliştirilmesi

Chandannagar → Kolkātā/**Kalkutta**

Chang'an/Xi'an **T 6, G 5, D 1-3**

Qin/Shaanxi, Zhongguo/Çin: Birçok hanedanın başkenti (ya da yan başkenti) *MÖ 3.* ile *10. yy.* arası: Xi-Han *MÖ 206* ile *9* arası, proto-Tibet Hou-Qin *386-417*, Sui ve Tang *581-907*; önemli imparatorları: Han-Wendi *MÖ 180-157* arası, Wudi *MÖ 141-87* arası, Xuandi *MÖ 74-49* arası, Sui-Wendi *581-601*, Taizong *627-49*, Xuanzong *712-56*; *bilimsel kurumları:* "İmparatorluk Akademisi" *Taixue MÖ 124*, "Fırça Korusu" (bilginler akademisi) *Hanlin Yuan 738*, tıp okulu *620*, **Xuanzang**'ın "Çeviri Enstitüsü" *Yichang 649-59*, "Büyük Erdem ve Merhamet Manastırı" *Dacien Si*, "Dikmeler Ormanı" (taşa kazınmış metinler) *Beilin 1090*; *Sohbetler:* Konfüçyüsçü ve Yasa'cı bil-

ginler arasında yürütülen "Tuz ve Demir Tartışması" *Yantie Lun MÖ 81*, "Taş Davul Evi"nde yürütülen tartışmalar: "Eski Metin" ve "Yeni Metin" öğretilerinin *Guwen* ve *Jinwen-Xuepai* temsilcileri arasında *MÖ 53-51* arası

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: (ˇLu Jia), ˇJia Yi, ˇLiu An, +**Dong** Zhongshu *MÖ 2. yy.*, ˇSima Qian *MÖ 2-1. yy.* arası, ˇLiu Xiang *MÖ 1. yy.*, ˇ°Yang Xiong *MÖ 1-MS 1. yy.*, *Ban Zhao, ◊Zhang Ling (?) *1. yy.*, ˇDharmaraksha *3.-4. yy.*, ˇ°Daoan, ˇFaxian, ˇGe Hong *4. yy.*, *+°Sengzhao *4.-5. yy.*, ˇBuddhabhadra, ˇDaosheng, +°**Kumarajiva** *5. yy.*, ˇDhar-magupta ve Vinitaruci *6. yy.*, ◊+°Xuanzang, +°**Jizang,** ˇSun Simiao, (◊+Kuiji), ◊Dosho, ◊+Wonh'uk *7. yy.*, *+°**Fazang,** +Shenxiu, ◊+Uisang *7.-8. yy.*, ˇAmoghavajra, ◊ˇDu Fu, °Yrjing, ˇHyech'o/Huichao, ˇJianzhen, ˇLi Bai, ˇLiu Zongyuan ve ˇWang Wei *8. yy.*, ˇChengguan, ˇHan Yu ve Li Ao *8.-9. yy.*, +**Zongmi,** (◊Ch'oe Ch'iwon), ◊Kukai, ◊Ennin *9. yy.*, **Zhang Zai*, ˇSima Guang *11. yy.*

Changsha / Tanzhou D 1, 3, 4

Hunan, Zhongguo/Çin: ˇJia Yi *MÖ 2. yy.*, ˇLi Ao *7.-8. yy.*, ˇZhu Xi *12. yy.*, +Liang Qichao, ◊+Mao Zedong, ˇDewey ve Russell *20. yy.*; komşu bölge → *Mawangdui* ve *Yuelu Shan*

Changzhou D 4

Jiangsu, Zhongguo/Çin: Metin eleştirel Changzhou Okulu'na adını veren bölge *18.-19. yy.*; °Su Shi *12. yy.*, (*ˇHong Liangji *18.-19. yy.*)

Charenton / Saint-Maurice K 2

Paris yakınları, Val-de-Marne, France: *asile d'aliénés* ("Deliler Hastanesi, ˇ°Marquis de Sade *19. yy.*)

Charlottesville K 2

Virginia, USA: ˇ°**Jefferson** *18.-19. yy.* arası, Jefferson'ın Monticello'daki çiftliğinde yer alan höyüğün (*mound*) incelenmesiyle Kuzey Amerika'da bilimsel arkeolojinin başlangıcı *1784*

Chartres / Carnotum B 4

Centre, France: Erken dönem Avrupa skolastik okul merkezi, Fulbertus Carnotensis (°*1028*) tarafından kurulmuştur, altın çağı (+Bernardus Carnotensis/ Bernard de Chartres, Theodoricus Brito/Thierry de Chartres ve Ioannes Salisburiensis/John of Salisbury) *12. yy.*

Chauvet, Grotte Ö 1

Ardèche, Rhône, France: Erken döneme ait olağanüstü mağara resimlerinin (300 hayvan) ve çok sayıda el izinin buluntu (*1994*) yeri *30 KY bö*

Chavín de Huántar Ö 7

Perú: Kült merkezi ve Orta And bölgesine yayılmış Chavín kültürüne adını veren bölge *MÖ 800-200*

Cheju-do D 5

Nam-hae'de ada, Han'guk/Kore: Kuzey Kore'deki Paektu-san ikiz tepesi olan Halla-san'ın eteklerinde, "Şamanlık" *musok*un çıkış bölgesi; (ˇH. Hamel, Han'guk/Kore hakkında haberler yazan ilk muhabir, *1653*); yakın bölgeler: *Ch'uja-do*, "Kadın Şaman" *mudang* Chill-yong-gun'un sürgün edildiği ada *19. yy.*

Chen / Huaiyang D 2

Henan, Zhongguo/Çin: Aynı adlı küçük devletin başkenti *MÖ 1100-479* arası; ˇKong Zi *MÖ 5. yy.*

Chen / Yuanling D 4

Hunan, Zhongguo/Çin: +Zhou Dunyi, ◊Cheng Hao ve Cheng Yi *11. yy.*

Chengde / Rehe / Jehol K 5

Hebei, Zhongguo/Çin: Qing imparatorunun yazlık sarayı *1703-1860* arası; "Orta İmparatorluk"un evrensel pasifleştirme iradesini, dilsel çeşitliliğini (beş dil ve yazı sistemiyle kaleme alınmış yazıtlar: Çince, Mançuca, Moğolca, Tibetçe ve Uygurca) ve dinî hoşgörüsünü göstermesi amacıyla inşa edilen (Lhasa ve Kulca'daki) Tibet ve Moğol tapınaklarının taklit yapıları, anıtsal kütüphaneler, (ˇPak Chiwon *1780*, ˇG. Macartney *1793*)

Chengdu / Shu T 6, G 5, **D 1, 3,** 4

Sichuan, Zhongguo/Çin: Shu devletlerinin *MÖ 1100-316* ve *MÖ 221-63* arası, ayrıca başka kısa ömürlü bölgesel devletlerin başkenti *4.* ve *10. yy.* arası, kitap baskısı merkezi (ahşap baskı) *10. yy.*: Buddhacı külliyatın (*Tripitaka / Sanzang*) ilk baskısı *971-83*, kağıt para emisyonu *1024*; *Yang Xiong *MÖ 1. yy.*, ˇZhang Ling, Heng ve Lu ("Göksel Usta" *Tianshi*) *1.-3. yy.*, ◊Xuanzang *7. yy.*, *Deshan Xuanjian, ˇDu Fu *8. yy.*, (ˇ°Xue Tao *9. yy.*, ˇ°Guanxiu *10. yy.*), ◊Shen Kuo, ˇCheng Hao ve Cheng Yi *11. yy.*, (ˇMarco Polo *13. yy.?*), +Zhang Zhidong *19. yy.*; yakın bölgeler: *Yangping Zhi* bei *Pengxian:* Dinî *Dao Jiao*'nun bölgesi (Zhang Ling'in oğlu ˇ°Zhang Heng) *2. yy.*

Chengji D 3

Qin'an yakınları, Xingguo, Gansu, Zhongguo/Çin: Li Bai ve Li Ao ailelerinin menşei *8. yy.*

Chennai / Cennai / Madras G 1, 4, K 5

Tamil Nādu, Bhārat/India: Britanya sömürgesi *1639-1947* (Britanyalı *East India Company*'nin Güney Asya'daki ilk merkezi *1639*), üniversite *1856*; ˇVivekananda *19. yy.*, ◊Raman, (ˇ°S. A. Ramanujan), ◊°Radhakrishnan, ˇİkbal *20. yy.*; komşu bölge → *Mailapura*; *Adyar* (*Mailapura*'nın güneyi): *Theosophical Society*'nin merkezi *1882*, (*Thera-vāda* ve *Mahāyāna* taraftarlarının) ilk uluslararası Buddhacı buluşması

1891; ˇMadame Blavatsky ve ˇDharmapala *19. yy.*, ˇ°Olcott ve Besant *19.-20. yy.*, ˇR. Otto *20. yy.*

Chernivci / Cernivci / Czernowitz / Cernăuti / Çernivçi K 4

Bukovina/Ukraina: Roma dönemi *100-270*, Osmanlı dönemi *1514-1769*, Avusturya dönemi *1775-1918*, Romen dönemi *1918-44*; Almanca eğitim veren en doğudaki üniversite *1875-1918*; +Marty *19. yy.*, (*P. Celan, *E. Chargaff), +Schumpeter, ˇWittgenstein (savaşa katılım) *20. yy.*

Chesowanja T 2

Lake Baringo, Kenya: Yanık kil topaklarının buluntu (*1978*) yeri *1,4 MY bö*, ateşin kontrollü kullanımının kanıtı olarak yorumlanmıştır

Chiang Mai (*"Yeni Kent"*) / *Niblisapura* G 5

Muang Thai: Bir Lao krallığının başkenti *1296*-(formel olarak) *20. yy.*, Sukothai ve Mottama/Martaban'dan gelmiş Buddhacı *Theravāda*'nın kültürlerarası merkezi

Chicago K 3, 5

Illinois, USA: *University of Chicago 1857 / 1890*, *Oriental Institute* (+J. H. Breasted) *1896 / 1919*; *World Parliament of Religions* (ˇBesant, P. Carus, Dharmapala ve Vivekananda) *1893*; +Dewey, +°**G. H. Mead,** ◊Tanaka Odo *19.-20. yy.*, +Arendt, +**Carnap,** ˇ°Eliade, (+°Fermi), +Hayek, +Hempel, +Horkheimer, +Maritain, ˇMasaryk, (◊+C. W. Morris), +Radin, +Russell, +Sapir, ˇG. Stein, +**L. Strauss** ve ◊+J. B. Watson *20. yy.*

Chichén Itzá Ö 7

Yucatán, México: Tanrı Quetzalcoatl/Kukulcan'ın kentsel kültür merkezi, klasik dönem sonrası Maya kültürüyle Tula kültürü arasındaki (geniş çaplı ticari temaslar ya da fetih sonucu) bağlantı, altın çağı *10.-12. yy.*; *Codex Dresdensis*'in (takvim, gökbilimi ve matematik bilgiler içeren bir "almanak"ın *13. yy.*'dan kalma kopyası) menşei olduğu varsayılan bölge

Chidambara(m) / Citāṃbara G 4

Tamilākam/Tamil Nādu, Bhārat/India: S(h)aiva kutsiyeti ve felsefesinin kült ve entelektüel merkezi (Keşmir'deki S(h)aiva mistisizmi ve felsefesiyle temas); ˇManikkavacakar *9. yy.*, ˇVallabha *16. yy.*

Chile / Şili Ö 7, K 5

Chimborazo K 5, İ

Ecuador: Dağ, ilk tırmanış (5400 metreye kadar) ve tarifi A. von Humboldt (ve A. Bonpland) tarafından *1802*

Chinchorro Ö 7

Chile: Bilinen en eski yapay mumyalama örneklerinin buluntu yeri, *MÖ 7000-3000*

Chin-do D 5

Nam-hae'de ada, Han'guk/Kore: "Şamanlık" *musok*'un çıkış bölgesi, (ˇNo Susin, sürgün *16. yy.*)

Chiri-san D 3, 5

Kyŏngsang-namdo - Chŏlla-do, Han'guk/Kore: Han'guk/Kore'nin "Beş İşaret Dağı"nın en güneyde yer alanı, Buddhacı ve Konfüçyüsçü bilginlerin tercih ettiği inziva yeri; önemli manastırları: *Hwaŏm-sa* ve *Ssanggye-sa*, Zhongguo/Çin'den dönenler tarafından kuruluşu *544* ve *722* arası; ˇChinul *12. yy.*, (Konfüçyüsçü "Orman ve Dağ Bilginleri" *sallim*in öncüsü +Kim Chong-jik, ve ◊Chong Yoch'ang *15. yy.*), ˇSosan *16. yy.*

Chishan Yuan D 5

Shandong, Zhongguo/Çin: Kore'de Buddhacı manastır, Koreli iş adamı ve askeri lider Chang Pogo tarafından vakfedilmiştir, *9. yy.*; ˇEnnin *9. yy.*

Chittagong / Chātgāon G 3

Bangladesh: +Dasgupta *20. yy.*

Chittaurgarh / Citrakūṭa / Chittor G 2

Rācastān, Bhārat/India: Hindu nüfusun, sonuncusu Ekber Şah olmak üzere Müslüman fatihlere karşı üç kez direniş sergilediği yer (erkeklerin tümünün savaşta ölmesi, kadın ve çocukların kolektif biçimde kendilerini yakmaları *jauhar*) *1303 / 1535 / 1568*; *Haribhadra *8. yy.*, ˇVallabha *15.-16. yy.*

Chogye-san D 5

Chŏlla-namdo, Han'guk/Kore: *Songgwang-sa*, Chinul'un temsil ettiği *Caoxi / Chogye* öğretisine (Caoxi Huineng'den yola çıkarak) ait Buddhacı manastır *1205*, Kore manastırları arasındaki "üç elmas" manastırın sonuncusu, +°Chinul *13. yy.*

Cholula Ö 7

Puebla, México: Orta Amerika'nın en eski kentsel merkezlerinden biri (gerek iktidarın, gerekse kültürel alanın sıklıkla değişmesine karşın) *MÖ 1000-MS 1519* arası, Tula'dan efsanevi sürgününden sonra Tanrıkral Quetzalcoatl'ın kült merkezi olmuştur *987*, anıtsal toprak piramidi; +Sahagún *16. yy.*

Chŏngju D 5

P'yŏngan-pukdo, Han'guk/Kore/Chosŏn: *Osan-hakkyo* ("Beş Tepe Okulu") *1907*, siyasi ve edebî gelişme alanı (+Yi Kwangsu, ◊Kim Sowol) *20. yy.* (*1. yarısı*)

Chongqing / Jiangzhou K 5

Sichuan, Zhongguo/Çin: *MÖ 1100-316* arasında Ba İmparatorluğu'nun ve *1937-45* arasında Guomindang hükümetinin başkenti; ˇZhang Ling *1. yy.*, ˇTao Qian *4.-5. yy.*, ˇ**Needham** *20. yy.*

Chortomlik B 2

Skythia/Ukraina: Anıtsal bir İskit höyüğünün kazı alanı (*1862* ve *1981*), kazı alanında silahlı kadınların ("Amazonlar") mezarlarına rastlanmıştır

Chōshū D 5

Yamaguchi Ken, Nihon/Japonya: Meiji restorasyonu

1868 ve Nihon/Japonya'nın "Batı"ya açılmasının birçok liderinin memleketi, → *Hagi* ve *Tsuwano*

Chosŏn / North Korea → *Han'guk / Kore*

Christchurch K 3

New Zealand: Üniversite *1873*; ◊Rutherford *19. yy.*, **+Popper,** +Prior, ˇRyle *20. yy.*

Chrlice / Chrilitz K 4

Brno yakınlarındaki Tufany/Turas, Morava, Česko/Çek Cumhuriyeti: *Mach *19. yy.*

Chu D 2

Hubei - Hunan, Zhongguo/Çin: Hegemonya devleti *MÖ 600-223* arası, başkentleri → **Ying** ve Shouchun, *MÖ 6.-3. yy.* arasında "Yüz Okul" *Bai Jia* döneminde *Dao Jia* ve *Mo Jia*'nın (Taocu ve Moici felsefe) entelektüel merkezi, en karakteristik edebî kanıt: *Chuci* ("Chu Türküleri"), karakteristik buluntu alanları → *Leigudun*, *Mawangdui* ve *Shuihudi*; *Lao Zi (*Li*) *MÖ 7. yy.* (*?*), ˇKong Zi (*Fuhan*) *MÖ 5. yy.*, °Mo Zi, *Xu Xing *MÖ 4. yy.*, *°Qu Yuan *MÖ 4.-3. yy.* arası, *Li Si, +Xun Zi *MÖ 3. yy.*

Chŭlmun ("Tarak Deseni") Ö 6

Han'guk/Kore: Kore Yarımadası üzerinde yer alan Tunguz öncesi kültür *MÖ 7000-2000* arası, Kuzeydoğu Çin'deki Xinle kültürüyle benzerlik gösterir, başlangıcından bu yana seramik imal edilmiş, tahıl ıslahına dönemin sonuna doğru başlanmıştır

Chumash Ö 7

Los Angeles yakınları, California, USA: Amerika yerlileri nüfusu; "yabanıl avcı toplayıcı evresi" (deniz ürünlerinin toplanması, açık deniz balıkçılığı) içinde bulunan, henüz tarımı keşfetmemiş, ancak yerleşik hayata geçmiş (köylerde), ticaret ilişkileri oluşturmuş ve gelişmiş zanaat yetisine (kano yapımı, sepet örücülüğü) sahip "kompleks toplum" için ideal arkeolojik örnek

Chumayel Ö 7

Maní yakınları, Yucatán, México: Bir Maya köyü tarihçesinin ("Jaguar'ın Ulağı") *Chilam Balam* menşei; Yucatán'da başka menşei bölgeler → *Maní* ve *Tizimín* (*17.* ve *18. yy.*'da söz konusu yazının Maya dilinde, ancak Latin harfleriyle kopyaları çıkarılmıştır)

Cirey-sur-Blaise K 4

Champagne, France: ˇDu Châtelet ve Voltaire *18. yy.*

Cishan Ö 2

Taihang Shan, Hebei, Zhongguo/Çin: Bitki ıslahı (darı) ve hayvanların evcilleştirilmesinin (kümes hayvanları, domuz, köpek) yanı sıra "Çin'e özgü" eserlerin (üç ayaklı kaplar) *MÖ 6000* buluntu (*1976*) yeri

Clairvaux / Claravallis B 4

Champagne'daki Bar-sur-Aube yakınları, France: Reform tarikatı *Ordo Cisterciensis*'in *1115-1790* manastırı, Bernard de Clairvaux tarafından kurulmuştur (°*1153*); hapishane *19. yy.*; ◊Erasmus *15. yy.*, ˇKropotkin *19. yy.*

Clamart K 2

Paris yakınları, France: ˇCondorcet (tutukluluk) *1794*, ˇ°Berdiaev (Maritain ile beraber Berdiaev'in evinde düzenlenen "pazar buluşmaları" *Dimanches de Clamart*), ˇShestov *20. yy.*

Clermont-Ferrand K 2, 4

Auvergne, France: *ˇPascal *17. yy.*, (*Teilhard de Chardin), +Bergson *19. yy.*, +Foucault *20. yy.*; komşu bölge → *Puy-de-Dôme*

Clovis TI

New Mexico, USA: Taş devrinden kalma *Clovis Cultural Complex*'e adını veren buluntu (*1932*) yeri, geniş ölçekli büyük baş yabani hayvan avının (ve soylarının kurutulmasının?) kanıtı kabul edilen yivli taş mızrak uçları *11 KY bö*

Cloyne / Cluain Uamha K 2

Cork yakınları, Ireland: ˇBerkeley (piskopos) *18. yy.*

Cluny / Cluniacum B 4

Bourgogne, France: Benedikten reform manastırı *910-1790*; ˇAnselmus *11. yy.*, ˇ°Petrus Venerabilis, ˇAbaelardus *12. yy.*

Coburg K 4

Franken, Deutschland: ˇA. von Humboldt *18. yy.*, ˇ°Rückert *19. yy.*

Coimbra K 2

Portugal/Portekiz: Residenzstadt *12.-13. yy.*, üniversite *1307 / 1537*, *Collegium Conimbricense* (Cizvit Aristoteles yorumcuları gruplandırması) *1555-1606*; ◊Camöes, ◊+Molina, (+P. da Fonseca), ◊Ricci *16. yy.*, +Suárez, ◊João de São Tomás *16.-17. yy.*

Cōḷa / Chōla / Cōḷamaṇḍala(m) / Coromandel G 4

Tamilākam/Tamil Nadu, Bhārat/India: "Üç [klasik] Tamil Krallığı"nın *Trairājiva* en doğuda ve en güçlü olanı *1.-13. yy.*, kültürel altın çağı Pallava idaresi altında *3.-9. yy.*, C(h)ola thalassokrasisi [deniz hakimiyeti] sayesinde Srī Lankā ve Güneydoğu Asya'nın bazı kısımlarının fethi, Şivacı Hindudharma'nın teşviki *10.-12. yy.*; merkezleri → Tiruch(ch)irapalli, **Kanchipuram**

Colombia / Kolumbien / Kolombiya Ö 7

Colombo → *Koḷamba*

Como / Comum K 4

Gallia Transpadana/Lombardia, Italia: *Plinius Maior (ve Plinius Minor) *1. yy.*, *+°Volta *18.-19. yy.*, ˇWittgenstein (savaş esiri) *20. yy.*; yakın bölgeler: *Cassiciacum* (Cassago Brianza yakınları?), ˇAugustinus *4. yy.*

Concord K 2

Cambridge yakınları, Massachusetts, USA: ˇ°Emerson, *°Thoreau *19. yy.*

Congo/Kongo Ö 1, 2, 8, K 5

(1) Congo Irmağı'nın alt kesimleri ve Kuzey Angola'daki Bantu krallığı ("Midye parası", demir işleme, tekstil fabrikasyonu) *15.-18. yy.*, Portekiz ve Hristiyanlıkla ilk temaslar *1482*; (2) *Congo-Kinshasa*, Niger-Congo dil ailesi (Bantu) nüfusunun yerleşmesi *700* (*?*), Belçika sömürgesi *1885*, bağımsızlık *1960*; ˇJ. Conrad *19. yy.*

Côn So'n D 5

Chi Linh yakınları, Hai Duong, Viêt Nam: Buddhacı kral, rahip ve Tran Thai Tong ve Tran Nhan Tong adlı filozofların inziva yeri *13.-14. yy.* arası; ˇNguyen Trai *15. yy.*

Copán Ö 7

Honduras: Kült ve siyasi açıdan önemli Maya merkezi *426-822*, Maya kültürünün klasik dönemine ait en fazla sayıda taş yazıtın bulunduğu ("hiyeroglifler merdiveni") bölge; "Yeni Dünya'nın Atina'sı" (S. Morley)

Coppet K 4

Genève yakınları, Suisse/İsviçre: "Groupe de Coppet", erken dönem Romantisizmin, Madame de **Staël** etrafında toplanmış edebiyat ve siyasetbilim çevresi *18.-19. yy.*, üyeler ve konuklar: Constant, (C.V. von Bonstetten, J. von Müller, J.-C.-L. Simonde de Sismondi), A. W. Schlegel, de Maistre, Clausewitz, Chateaubriand, Lord Byron; ˇShestov *20. yy.*

Córdoba → **Kurtuba**

Cork/Corcaigh K 2

Ireland: *Queen's College 1849*; +°Boole *19. yy.*; komşu bölge → Cloyne

Coswig K 4

Wittenberg yakınları, Anhalt, Deutschland: *Cohen *19. yy.*

Cro-Magnon T 1-3, Ö 1

Les Eyzies, Dordogne, France: Anatomik açıdan modern *Homo sapiens*lere ait fosillere adını veren buluntu (*1868*) yeri *30 KY bö*, aynı insan tipine ait başka fosillerin *20. yy.'ın 2. yarısında* Afrika, Güneybatı Asya ve Güneydoğu Avrupa'da bulunmasına dek, erken dönem insan türü ve "zarif yapılı" (anatomik açıdan modern) *Homo sapiens sapiens*in ("Cro-Magnon") "Avrupa ırkı" kolu kabul edilmiştir

Cuau(h)titlán Ö 7

México: *Codex Chimalpopoca*'nın (Azteca ve diğer Nahua nüfuslarının düşünce biçimlerinin kaynağı) ilk bölümü olan "Cuautitlan Yıllıkları"nın derlendiği yer *16. yy.*

Curcen → Jurchen

Cuzco Ö 7, K 5

Los Andes, Perú: Columbus öncesi dönemde (Huari kültürü ve Chimú İmparatorluğu'nun devamı olan ve resmî dil olarak Quechua'yı kullanan) And bölgesindeki son büyük çaplı devletin başkenti ve yönetim merkezi ve aynı zamanda gelişmiş bir yazı diline sahip olmayan (ölçülebilir verileri tarif etmek için ilmikler *Quipu* kullanılmıştır) en büyük devlet, kuruluşu *12. yy.*, imparatorluk dönemi *15. yy.*, F. Pizarro tarafından fethedilmiştir *1533*; *La Vega "el Inca" *16. yy.*, ˇGuaman *16.-17. yy.*, ˇArguedas *20. yy.*

Cübeyl → Jubeyl

Cündişāpūr/Cündīşābūr/Beth Lāpāt/Şāhābād Ö 4, **B** 1, 4, **5, G 5,** K 1

Dezfūl yakınları, Hūzistān, Irān: Romalılardan alınan Antakya'daki Süryani-Hristiyan zanaatkâr ve bilimadamlarının yerleşmesi için Sasani hükümdarı I. Şapur tarafından kurulmuş kent (ikinci adı: "Antakya'dan daha iyi Şapur" anlamına gelen *Veh-Andiyōk-Şābūr*) *260*; °Mani dönemi *277*; Nesturi Konsili (Roma İmparatorluğu'nun Roma Kilisesi'nden ayrılması) *484*, "Eski Dünya"nın batı kesimindeki en eski hastane *Bīmāristān* (bir kent içinde bulunan ve araştırma ve eğitimle ilgili hekimlerin yönetimindeki hastane), tıbbi sempozyum *610*, ˇBuhtişu' hekim ailesi (Bağdād'a çağrılmıştır *765*) *8.-11. yy.*; *İbn Maseveyh *8. yy.*, ◊Huneyn b. İshak *9. yy.*; İbnü'l-Kıfti, Mısır-Suriyeli vakanüvis *13. yy.*: "Cündişapurlu hekimlerin sağaltma sanatını, İyonyalı [Helen] ve Hintlere tercih edenler vardır, zira bunlar her iki tıbbı da almış ve kendi bulduklarıyla zenginleştirmiştir."

Cürcān/Gürgān/Curjāniyye/Hyrkania/Esterābād B 5

Māzenderān, Īrān: ˇel-Biruni *10.-11. yy.*, ˇİbn Sina, ◊el-Gazali *11. yy.*, ˇet-Taftazani *14. yy.*, *Mir Damad *16. yy.*

Czernowitz → Chernivci

Çad/Tchad/Tashād/Chad T 2, Ö 8

Çatal Höyük/Çatalhöyük Ö 2

Konya yakınları, Türkiye: *MÖ 7. by.*'dan kalma hem Neolitik hem de proto-kentsel döneme ait büyük bir yerleşim yerinin buluntusu (*1961*), Anadolu ve "Bereketli Hilâl" bölgesinde hem hayvanların evcilleştirilmesi hem de bitki ıslahının neredeyse aynı anda geliştiğinin kanıtı bölge

Dacia B 4

Danmark ve Güney Sverige'nin Ortaçağ'daki adı: Bölgeden gelen saygın bilginler *de Dacia* ya da *Dacus* ilave adlarını alıp Paris (Boethius, Ioannes, Marti-

nus, Simon) ve Bologna'ya (Petrus) yerleşmiştir *13. yy.*; Eğitim kurumları: Dominiken manastırı → Lve ve Roskilde

Dakar K 5

Sénégal: Başkent *1902/1958*; ◊+Diop, ◊+Senghor *20. yy.*

Dakka → *Dhākā*

Dakshiṇa Kos(h)ala/Dakṣiṇa Kośala (*Güney Koshala*) G 4

Kalinga/Chhattisgarh - Mādhya Pradesh - Āndhra Pradesh, Bhārat/India: +Nagarjuna ve Aryadeva *2.-3. yy.* (?); ◊Xuanzang *7. yy.*

Dali T 1-3

Shaanxi, Zhongguo/Çin: Arkaik bir *Homo sapiens* kafatasının *200 KY bö* buluntu (*1978*) yeri

Dali/Taihecheng G 5, D 1

Yunnan, Zhongguo/Çin: Çinlileştirilmiş devletler Nan-zhao *739-902* ve Dali'nin *937-1253* başkenti, Güney Asya (Viêt Nam, India), Tibet ve Kuzey Zhongguo/Çin ile kültürel ilişkiler; Moğol fethiyle *1253* beraber kati olarak Çin İmparatorluğu'na dâhil olmuştur, ancak artık güçlü bir Müslüman azınlığa ve yeni başkent olarak da Kunming'e sahiptir

Daliang T 6, 9, **D 1, 2**

Henan, Zhongguo/Çin: Wei/Liang'ın başkenti *MÖ 4.-3. yy.* arası ("Yüz Okul" *Bai Jia* döneminde), önemli hükümdarları: Kral Hui *MÖ 369-335* arası; ˇ**Hui Shi,** ˇZhuang Zi (?), +**Meng Zi,** ˇShang Yang, (ˇTian Wen/Vali Mengehang) *MÖ 4. yy.*, +Gongsun Long (?), +Zou Yan (?) *MÖ 3. yy.*; Halefî kenti komşu bölgedeki → **Kaifeng**

Damaskos → Dimaşk/Şam

Danmark/Dānemark/Dacia/Danimarka Ö 1, 5, B 1, 4, **K 2-5**

Danzig → Gdansk

Dapenkeng Ö 6

Taibei yakınları, Taiwan, Zhongguo/Çin: Zhongguo/Çin Güneydoğu kıyısı boyunca yaşamış Neolitik bir kültüre *MÖ 5000-4000* arası (balıkçılık, seramik, bitki ıslahı) adını veren buluntu (*1964*) yeri, sadece aynı yayılım bölgesindeki geç dönem diğer bölgesel kültürlerin değil, büyük ihtimalle Taiwan'dan yayılan Avustronezya kültürlerinin de öncülüdür

Dārü'l-İslām (*"İslâm Diyarı"*) **T** 4, **6, 8,** 10, **11,** Ö **8, B 1, 4, 5, G** 1, **2,** 5, K 1, 5, Ş

İslâm hukuku *Şerī'at*a tâbi bölgelere verilen *İslâmi* ad

Darbhanga G 3

Mithilā/Bihār, Bhārat/India: +***Udayana*** *10.-11. yy.*; +***Ganges(h)a*** *13.-14. yy.*; → ***Mithilā***

Dārfūr/Dar For Ö 8

es-Sūdān: Nil ile Niger ırmakları arasında kalan ticaret yolunu kapsayan bölge, Meruvi hükümdar ailesinin kaçtığı bölge *4. yy.*, Sultanlık dönemi *17.-19. yy.*

Darmstadt K 4

Hessen, Deutschland: "Bilgelik Okulu", kurucusu Keyserling (konuklar: Berdiaev, Driesch, Frobenius, C. G. Jung, Scheler, R. Tagore, P. Tillich, E. Troeltsch, R. Wilhelm, H. Zimmer) *1920-33*; *Lichtenberg (*Ober-Ramstadt*), ˇHerder *18. yy.*, *Liebig, ◊Cantor, *°L. Büchner *19. yy.*, ◊Kotarbinski, +Keyserling, ˇHeidegger, ˇOrtega y Gasset *20. yy.*

Datong/Pingcheng G 5, D 1, 3

Shanxi, Zhongguo/Çin: İpek Yolu'nun kuzeydoğu rotası üzerinde yer alan ticaret kenti, Tuoba-Wei'nin başkenti *398-493*, *Buddhadharma/Fo Jia*'nın yayılmasında etkili merkez, Buddhacı mağara tapınağı *Yungang Shiku 398-493/524*; (ˇ°Cui Shi, diyetetikçi, *5. yy.*)

Daventry K 2

Northamptonshire, England: Dinî ve siyasi *nonconformist*lerin bölgesi *17.-18. yy.*; ◊Priestley (*Dissenting Academy*) *18. yy.*

Davos K 4

Schweiz: *1929*'da Cassirer ile Heidegger arasındaki ünlü tartışma gerçekleşmiştir, en ünlü öğrenci katılımcısı: Lévinas; ˇThomas Mann, ˇEinstein, *20. yy.*

Dawenkou Ö 6

Tai Shan yakınları, Shandong, Zhongguo/Çin: Neolitik bir bölgesel kültürün (*MÖ 5000-3000* arası) buluntu (*1959*) yeri, anaerkil tarım (?), büyük oranda zengin mezarları bulunmuş, Çinli arkeologlar tarafından tarihsel olarak aktarılmış "Barbar" Dong Yi nüfusuyla ilintilendirilmiştir; coğrafî olarak geniş bir alana yayılan Longshan kültürü tarafından kapsanmıştır

Daxi Ö 6

Sichuan, Zhongguo/Çin: Orta Yangzi Vadisi'ne yerleşmiş Neolitik bir pirinç kültürüne (*MÖ 5000-3000* arası) adını veren buluntu (*1959*) yeri (ejderha sembolizmi)

Dayu/Nan'an D 4

Jiangxi, Zhongguo/Çin: ˇZhou Dunyi *11. yy.*, °Wang Yangming *16. yy.*

Dazaifu D 5

Fukuoka yakınları, Kyūshū, Nihon/Japonya: İdare ve dış ticaret merkezi (Zhongguo/Çin ve Han'guk/Kore arasındaki ticari hareketler için) *3.-13. yy.* arası, altın çağı *8.-9. yy.*, ˇKukai *9. yy.*, (ˇ°Sugawara no Michizane *9.-10. yy.* arası)

De Kelders Cave Ö 1

Cape Coast, South Africa: Anatomik açıdan modern *Homo sapiens* dişlerinin (*1969*) *75-60 KY bö* ve Güney

Afrika'da Bantuların göçle gelmesinden önce koyun evcilleştirildiğinin (500) kanıtı buluntu yeri

De Shan D 3

Changde yakınları, Hunan, Zhongguo/Çin: ⁺Deshan Xuanjian *9. yy.*

Dege/sDe-dge G 5, D 1

Kham(s)/Sichuan, Zhongguo/Çin: Lhasa ile Chengdu arasındaki yol üzerindeki kent, Tibet-Buddhacı külliyatın en otoriter yazımının ahşap baskısı *18. yy.*

Değirmendere → Kolophön

Delhī → Dillī

Délos B 3

Ege Denizi'nde ada, Hellas: Apollon Tapınağı *MÖ 1000*, Pan-Hellenci kült merkezi *MÖ 7. yy.-MS 362* arası, (ˇIulianos Apostatas *4. yy.*)

Delphoi/Delfī B 3

Phokis, Hellas: Pan-Hellenci Apollon kutsiyeti *MÖ 6. yy.-MS 392* arası, kahin sözcüsü ve "Kendini bil" *gnōsi seauton* gibi bilgece sözlerin aktarıcısı Rahibe Pythia; °Aisopos *MÖ 6. yy.* (?), ˇSokrates (?), ˇGorgias *MÖ 5. yy.*, ˇAristoteles *MÖ 4. yy.*, ˇPlutarkhos *1.-2. yy.*

Demāvend, Kūh-i Ö 3

Kūhhā-yi Alborz, Īrān: "Kutsal Dağ"

Dengfeng Guanxingtai D 4, K 1

Song Shan üzerinde, Henan, Zhongguo/Çin: Güneşin devir süresini tespit için anıtsal bir güneş satine sahip Gaocheng gözlemevi *1276* (Merağa ile bilimsel temaslar); ˇGuo Shoujing *13.-14. yy.*

Den Haag/Lahey T 6, **B 1, K** 1, **2, 4**

Holland, Nederland: Hollanda beyliklerinin (ve Hollanda Meclisi'nin) toplanma yeri *1580*, Yeniçağ Avrupa Aydınlanması'nın ilk merkezlerinden (dinî hoşgörü, araştırma özgürlüğü) *16.-17. yy.* arası; ˇ**Grotius** *16.-17. yy.*, ˇDescartes, ˇElisabeth von Böhmen, *°Huygens, ˇ°**Spinoza,** ˇLeibniz *17. yy.*, (ˇ°F. Hemsterhuis, ˇ°G. Turnbull), ˇHerder, Diderot ve Maimon *18. yy.*, ˇJ. R. Mayer *19. yy.*, ˇNeurath *20. yy.*

Deriïvka/Derievka Ö 2

Dnipro üzerinde, Ukraina: Atların evcilleştirilmesine (hem binicilik hem de kurban ritüelleri için) dair bilinen en eski kanıtların buluntu yeri *MÖ 4000*

Dessau K 4

Anhalt, Deutschland: *Bauhaus 1925-32*; *Mendelssohn, ˇMaimon *18. yy.*, *M. Müller *19. yy.*

Deutschland/Germania/Aşkenāz/Almanya **T 4,** 6, 9, Ö 5, **B 1, 2, 4, N**

Deventer B 4

Nederland: *ˇ°Geert Groot/Gerardus Magnus *14. yy.* etrafında toplanmış dinî (mistik ve toplumsal etik) bir yenilenme hareketi olan *devotio moderna*nın merkezi *14.-15. yy.* (ikinci merkez: ˇ°Thomas a Kempis tarafından, Zwolle yakınlarındaki Agnietenberg Manastırı, yakl. *15. yy.*), ◊Cusanus *15. yy.* (?), ◊Erasmus *16. yy.*, ˇDescartes *17. yy.*

Devil's Lair Ö 1

West Australia: Uzun süre (aralıklarla) yaşanmış bir mağaranın buluntu yeri, *30-10 KY bö*; bulunan nesnelerin arasında üzerine çentik açılmış kireçtaşı levhaları ve kanguru kemiklerinden yontulmuş süs eşyaları da yer almaktaydı

Deyru Enbā Anṭūniyūs G 5

Aigyptos/Mısr: Bilinen en eski Hristiyan münzevi Antonios'un inziva yeri *4. yy.*

Dhākā/Dacca/Dakka G 1, 3

Bangladesh: Bölgesel bir devletin *17. yy.* ve Bangladesh'in başkenti *1972*; ˇNanak *15.-16. yy.*; komşu bölgeler: *Vikramapura/Bikrampur*, Pala döneminde bölgesel bir merkez rolündeydi *8.-12. yy.*, *Atis(h)a *10. yy.*

Dhānyakataka G 4

Amarāvatī yakınlarında ya da bizzat burası, Āndhra Pradesh: ⁺Nagarjuna ve Aryadeva *2.-3. yy.* (?), ◊Xuanzang *7. yy.*

Dhar(a)msāla/Dharmasāla G 2, K 5

Himāchal Pradesh, Bhārat/India: Sürgündeki Tibetlilerin siyasi ve kültürel merkezi *1959*

Di → Rong

Dian Ö 6

Yunnan, Zhongguo/Çin: Dông-So'n kültürünün etki alanı

Dieppe K 4

Normandie, France: *°R. Simon *17.-18. yy.*

Digne K 2

Provence, France: *ˇ**Gassendi** *16.-17. yy.*

Dijon K 2, 4

Bourgogne, France: Üniversite *1722*, *Académie des sciences et des arts 1740* (Bilim ve sanat alanındaki atılımlarla ahlak arasındaki ilişki *1749* ve insanların eşitsizliğinin kaynakları *1753* üzerine tartışmalar, Rousseau tarafından iki diskurda yanıtlanmıştır); (*Bernard de Clairvaux *11. yy.*, *J. B. Bossuet, *S. Foucher *17. yy.*), *◊Buffon *18. yy.*, ⁺Pasteur *19. yy.*, ⁺Bachelard *20. yy.*

Dilekkaya → Anazarbos

Dillī/Dihlī/(New) Delhī/*Indraprastha*/Yeni Delhi **B 5, G** 1, **2,** 5, **K 5**

Madhyamā Dis(h)/Bhārat/India: (1) *Dihlī:* Müslüman sultanlıkların *1206*, Babür İmparatorluğu'nun (kesintilerle) *1526* başkenti, önemli hükümdarları: Babür *1526-°1530* (*Agra*), Ekber Şah *1556-°1605*

(*Agra*), Şah Cihan *1627-58*; (2) *Delhī: British India*'nın başkenti *1912*; (3) *Dillī: Bhārat Ganarājiva/Republic of India*'nın başkenti *1947*; (4) kentin güney kesimlerinden birinde: *Indraprastha*, *Mahābhārata* destanındaki savaşın taraflarından olan Pandavaların başkenti

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: (ˇİbn Battuta *14. yy.*), ˇNanak *15.-16. yy.*, ◊Sirhindi *16. yy.*, °Dara Şükuh, ˘°Cihan-ara, (ˇG. Bernier) *17. yy.*, *+°**Şah Veliyyullah** *18. yy.*, ˘°Ambedkar, ˇBesant, ˘°Gandhi, ˇİkbal, ˇKang Youwei, (ˇO. Paz), ˇRadhakrishnan *20. yy.*

Dilmun/Tilmun Ö 3

el-Bahreyn: Ada ve liman kenti, Sümer kent devletleriyle ticaret yapılmıştır *MÖ 3. by.*, Sümer mitosunda "Cennet"in mekânı

Dimaşk/Damaskos/Damascus/Şam T 6, 9, **B** 1, **3-5,** G 5, K 1

Aram/Syria/es-Süriyye: Süryani yazı kültürünün merkezi *MÖ 1. by.*, Süryani kent devleti *MÖ 1000*, Asur, Babil, Pers dönemleri *MÖ 732-333* arası, Helen dönemi *MÖ 333*, Roma-Bizans dönemi *MÖ 64-MS 635* arası, İslâm dönemi *635*, Osmanlı dönemi *1516-1918* arası; Emevi halifelerinin *661-750* ve bölgesel bir Kürt Eyyubi hanedanının başkenti *1154-1260*, önemli hükümdarlar: Nureddin *1146-°1174* (kent hastanesi *Bīmāristān Nūrī 1154* ve medrese *el-Medresetü'n-Nūriyye 1172*) ve Selahaddin *1174-°1193*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ˘Paulos Apostolos *1. yy.*, *Damaskios *5. yy.*, *ˇYaḥya b. Mansur *7. yy.*, *el-Evza'i *8. yy.* (?), ˘°el-Farabi *10. yy.* (?), ˇel-Gazali *11. yy.*, ˘°İbn Arabi ve °İbnü'l-Baytar *13. yy.*, ˘°İbn Teymiye *13.-14. yy.*, ˇİbn Haldūn (Timur Lenk'le karşılaşma) *15. yy.*, ˘°Vital *16.-17. yy.*

Dir'ıyye B 5

el-'Arabiyyetü'-Su'ūdiyye: *Hanbeli* (ç. *Hanābile*) hukuk okulunun [*mezheb*] köktenci bir kolu olan *Vahhabi* İslâm hukuku okulunun (Adını, kurucusu İbn 'Abdilvehhab'dan almıştır) *18. yy.* merkezi

Diu/Divi/Diw/Dio B 5, G 1

Kathiawar açıklarında ada, Bhārat/India: Kıtalararası ve kültürlerarası ticaret noktası, Zerdüştçü Perslerin Güney Asya'daki ilk kaçış yerleri *917* (?), İslâm dönemi (Dihli Sultanlığı) *1349*, Portekiz dönemi *1534-1961* arası

Divehi/Maldive(s) Ö 5

Djenne → Cenne

Dmanisi T 2, 3

Kavkaz, Sakartvelo: Güneydoğu Asya'da şu ana dek bilinen en eski insan fosilinin buluntu (*1991*) yeri *1,7 MY bö* (*?*)

Dogon K 5

Burkina Faso - Mali: Kavramsal kompleksliği olan antropolojiye, kozmoloji ve dine sahip nüfus, Griaule'li Ogotemmelis'in emri üzerine incelenmiştir *1931-33*

Doğu → Oriens

Doğu Asya/East Asia **T,** Ö **2-6,** B 2, 5, **G** 1-3, **5, D, K** 1, **5,** Ş

Çin yazı ve bilim kültürünün etki bölgesi: → ***Böyü/Tibet, Han'guk/Kore,*** *Monggol Ulus*, ***Nihon/Japonya,*** *Sibir'*, *Southeast Asia*, *Viêt Nam*, *Xiyu*, ***Zhongguo/Çin***

Dole K 4

Franche-Comte, France: Üniversite *1422-1691* (Besancon'a taşınması): +Nettesheimli Agrippa *16. yy.*, *Pasteur *19. yy.*

Dolni Vestonice/Unter-Wisternitz Ö 1

Morava, Česko: Hayvan kemiği ve kürklerinden hazırlanmış, ocakları ve fildişi ve terrakotta [pişmiş] topraktan hazırlanmış (aralarında "Venüs heykeli"nin de yer aldığı) figürleri olan kulübelerden müteşekkil bir yerleşimin buluntu (*1922*) yeri *26 KY bö*

Doloon Nuur/Duolun/Shangdu/Kaiping G 5

Nei Menggu, Zhongguo/Çin: (1) Moğol Yuan imparatorunun yazlık sarayı *1257-1369*, Kubilay Han tarafından kurulmuş "108 Tapınak Kenti"; Buddhacı ve Taocu bilginler arasında yürütülen tartışmalar (Buddhacı tarafta: Pagpa Pandita) *1258*, (˘Marco Polo *13. yy.*); (2) Anıtsal Tibet-Buddhacı manastır *1700*, *1628* yılında Ligdan Qan tarafından sipariş edilen Tibet-Buddhacı külliyatın Moğolca çevirisinin, Qing İmparatoru Kangxi emriyle revize edilmesi ve tamamlanması *1712-20*

Dong Shan D 1, 3

Yifeng yakınları, Xinchang, Jiangxi, Zhongguo/Çin: Cao Shan ile beraber *Chan/Zen*'in *Caodong-/Sōtō* öğretisine adını veren dağ; (+Hongren *7. yy.*), +Dongshan Liangjie ve ◊Caoshan Benji *9. yy.*

Dong So'n Ö 6

Thanh Hoa yakınları, Viêt Nam: Üslup açısından bağımsız bir Tunç Çağı kültürüne adını veren buluntu (*1920*) yeri *MÖ 600-MS 100*; yayılımı kuzey yönünde Güney-Zhongguo/Çin'e (Yunnan'daki Dian kültürü), güneydeyse Sunda adalarına dek uzanır; belirleyici özelliği: Tunç davullar

Dongkar G 3

Chonggye/Qiongjie, Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Bön öğretisi bilgini Drenpa Namkha ile Buddhacı misyoner Padmasambhava ve S(h)antarakshita arasındaki münazaralar *785*

Dordogne T 1-3, **Ö 1,** K 2

Aquitaine, France: Paleolitik buluntu yerlerinin oluşturduğu sık bir ağ *80-10 KY bö*; önemli yerler → *Cro-Magnon*, *La Madeleine*, *Lascaux*, *Le Moustier*; saygın filozofların memleketi: *°Montaigne, *Fenelon ve *˘Maine de Biran *16.-19. yy.*

Dornach K 4

Basel yakınları, Schweiz/İsviçre: *Goetheanum* (Antropozofi yüksek okulu) *1924*, +°R. Steiner *20. yy.*

Downe Ö 1, K 4

London yakınları, Kent, England: ˘°**Darwin** (*Down House*) *19. yy.*

Drāvida Ö 2, 3, G 4

İndo-Aryanların *MÖ 2. by.*'daki gelişlerine dek Güney Asya'daki en yaygın nüfus; günümüzde ağırlıklı olarak Güney Hindistan, Ilankai/Srī Lankā ve Belucistan; Güney Asya'nın kuzeybatısında bitki ıslahı ve hayvanların evcilleştirilmesinin, İndus Vadisi'ndeki Harappa kültürünün ve tartışmalı olsa da- Güneybatı Asya'da Elam ve Sümer kent ve yazı kültürlerinin bilinen en eski taşıyıcıları

Drepung/'Bras-spungs/Zhebeng G 3

Lhasa yakınları, Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Üç büyük Tibet-Buddhacı Gelugpa manastır üniversitesinden biri, Tsongkhapa'nın öğrencisi Jamyang Chöje tarafından kurulmuştur *1416*, "Dalai Lama"nın Lhasa dışındaki ana ikameti; ˘Dorzhiev *19.-20. yy.*

Dresden K 4

Sachsen, Deutschland: Sachsen devleti Fürst (prens) *1485* ve krallarının yönetim kenti *1806-1918* (önemli hükümdarlar: 2. Augustus (Kudretli August), Sachsen Baş Fürstü ve Polonya Kralı, *Dresden *1670*-°Warszawa *1733*); kültürel merkez (müzik, sanat, edebiyat) *18.-19. yy.*, günümüze dek kalmış dört Maya kanunundan birinin saklandığı yer: *Codex Dresdensis* (*13. yy.*), Maya sayı sistemi ve takviminin kütüphaneci E. Förstemann tarafından burada çözümlenmesi *1880-93*; ˘Böhme *17. yy.*, ˘Leibniz *17.-18. yy.*, °Tschirnhaus, ˘Swedenborg, ˘Winckelmann, ˘Schiller *18. yy.*, ˘A. W. ve ˘°F. Schlegel, (˘C. D. Friedrich) *18.-19. yy.*, ˘Bakunin, +°C. G. Carus, +P. Carus, ˘Cousin, ˘Dostoyevski, ◊Hertz, ◊W. James, ˘Kleist, ˘Krause, ◊Mori Ogai, ˘Schopenhauer, ˘Staël ve ◊˘Wagner *19. yy.*, +Bühler *20. yy.*

Drukyü(l)/'Brug-Yul ("Ejder İmparatorluğu")/Bhutan G 3

Dublin K 2, 3

Ireland: *Trinity College 1591*, *Dublin Philosophical Society* (W. Molyneux tarafından kurulmuştur) *1683*, *National University 1909*; ˘Boyle *17. yy.*, (*°J. Swift *17.-18. yy.*), ◊+**Berkeley,** +°Hutcheson, *Burke *18. yy.*, +Newman, ˘Hearn *19. yy.*, (◊J. Joyce *19.-20. yy.*), +°Łukasiewicz, +Schrödinger, ˘Wittgenstein *20. yy.*

Dubrovnik/Ragusa/Iraguza K 4

Dalmacija/Dalmatia, Hrvatska: Venedik *1204*, Macar *1358* ve Osmanlı *1526-1806* yönetiminde bulunmuş kent cumhuriyeti; altın çağında "Güney Slavların Atinası" olarak kabul edilmiştir *14.-17. yy.*; *Boscovich *18. yy.*

Duisburg K 4

Niederrhein, Deutschland: Kleve eyalet üniversitesi *1655-1818*; +°Clauberg *17. yy.*, ◊+Lange *19. yy.*

D'uktai/Dyuktai Cave T 2

Aldan-Lena bölgesi, Sibir', Rossiia: Kuzey Amerika'ya yerleşen "Paleoindo" nüfusun ataları ya da akrabaları oldukları varsayılan Üst Paleolitik kültüre adını veren buluntu (*1967*) yeri *20-10 KY bö*

Dunhuang G 5, D 1

Gansu, Zhongguo/Çin: İpek Yolu üzerindeki vaha kenti, Çin dönemi *MÖ 117*, Tibet dönemi *781-848*, Tanggu dönemi *11.-13. yy.*; renkli duvar resimlerinin yer aldığı "Bin Buddha Mağarası" *Qian Fo Dong 366-1300*, "duvarla örülmüş kütüphane" *1035*, yeniden keşfi *1900*, bilimsel (gökbilimsel ve tıbbi) ve dinî (Buddhacı ve Taocu) içeriğe sahip, farklı dil ve yazı türlerinde kaleme alınmış çok sayıda metin

4.-10. yy. arası, bunların arasında günümüzde varolan en eski basılmış kitap ("Elmas Sutrası" *Jingang Jing*) da yer alır *868*; *Dharmaraksha *3. yy.*, ˘Faxian *4. yy.*, ˘Xuanzang *7. yy.*, ˘Hyech'o *8. yy.* (?), (˘Marco Polo *13. yy.*)

Duns B 4

Berwickshire, Scottish Borders, Scotland: *Duns Scotus *13. yy.* (?)

Durban K 5

Kwazulu-Natal, South Africa: ˘Gandhi, (˘F. Pessoa) *19.-20. yy.*

Düsseldorf K 4

Niederrhein, Deutschland: *˘F. H. **Jacobi** (taşra evi *Pempelfort*, eskiden Düsseldorf yakınları, şimdiyse kent sınırları içinde: ˘Diderot, G. Forster, Goethe, Hamann, F. Hemsterhuis, Herder, A. ve W. von Humboldt, J. K. Lavater, Lessing) *18.-19. yy.*, ˘Gogol', *Natorp, ˘Lange *19. yy.*, ˘Spengler *20. yy.*

Dvārakā/Dwarka G 1, 2

Gücerat, Bhārat/India: Efsanevi aktarıma göre Mathura'dan sürgün edilmesinin ardından Krishna'nın meskeni, kuşkucu Ājīvika felsefesinin merkezi *MÖ 3. yy.*; ˘S(h)ankara (dört Pan-Hint manastırının en batıda kalanı) *7.-8. yy.*, ˘Ramanuja *11. yy.*, ˘Vallabha *16. yy.*

Ebla / Tall Mardīkh / Tellu Mardīh Ö 3

Haleb yakınları, es-Sūriyye: Mezopotamya ile Nil Vadisi arasında bulunan eski bir ticaret yolu üzerindeki kent devlet *MÖ 4. by.-MÖ 16. yy.* arası; Sümer, Akkad ve Ebla dilinde yazılmış, aralarında (Ebla ile henüz neresi olduğu kesinleşmemiş Abarsal adlı kentler arasında imzalanmış) bilinen en eski devletler anlaşmasının yer aldığı 15 binin üzerinde çiviyazı tableti içeren arşivin bulunması (*1974*) *MÖ 25.-24. yy.*

Echigo no Kuni D 5

Niigata Ken, Nihon/Japonya: ˇShinran *13. yy.*, ˇBasho *17. yy.*, ˇHakuin *18. yy.*

Ec(h)miadzin / Vagarshapat Ö 4, B 1

Erewan/Erivan yakınları, Hayastan: Siyasi ve kültürel merkez *2. yy.*, Grigor "aydınlatıcı" Lusarovich tarafından Hristiyanlaştırılmıştır *4. yy.*, Ermeni dillerinin Mesrop tarafından alfabeye dökülmesi *406*

Ecmīr / Ajmer / Ajayameru B 5, G 1, 2

Rācastān, Bhārat/India: İslâm dönemi *1193*; Güney Asya'da yaygın, ˇ°Çişti'nin mezarı etrafında kurulmuş sūfî tarikatının (Çiştiyye) en eski ve en "Hintli" merkezi *12.-13. yy.*; ˇNanak *15.-16. yy.* arası, ˇEkber Şah (mükerrer ikametler) *16. yy.*, *Dara Şükuh ve ˇCihan-ara *17. yy.*

Ecuador / Ekvador Ö 7, K 5

Edessa → Urhoy

Edinburgh T 6, **B 1, K 2**

Scotland: Siyasi ve kültürel merkez, kilise reformansyonunun (J. Knox, *Confessio Scotica 1560*) *16. yy.* ve tecrübe odaklı filozof aydınlanmanın (*Scottish Philosophy*) *18. yy.* başlangıcı, üniversite *1582*; ˇCardanus *16. yy.*, (ˇH. Home), ˇ°**Hume,** (◊⁺A. Ferguson), ˇ°A. **Smith,** ◊Constant *18. yy.*, ◊⁺J. Mill *18.-19. yy.* arası, ◊Darwin, *Maxwell, (⁺T. Carlyle, ⁺°W. Hamilton) *19. yy.*, ⁺W. James, ◊⁺Anderson, ˇMoore, ˇShpet, ⁺Dewey, ⁺Köhler *20. yy.*

Edo → Tōkyō

Eesti / Estoni(i)a / Estland / Estonya K 4

Efşene / Afshāne / Afshāna B 5

Buhārā yakınlarında, Māverāünnehr/Özbekistan: *İbn Sina *10. yy.*

Egmond-Binnen ve Egmond aan den Hoef K 4

Holland, Nederland: ˇ**Descartes** *17. yy.*

*Ehu Si ("Kaz G*ölü Tapınağı") D 4

Xiang Shan üzerinde, Jiangxi, Zhongguo/Çin: Zhu Xi ve Lu Xiangshan arasında münazara *1175*

Eiheiji D 5

Kichijōzan, Fukui Ken, Nihon/Japonya: *Sōtō Zen*'in merkezi, **Dogen** tarafından kurulmuştur *1244*, ⁺Dogen (ve Koun Ejo) *13. yy.*, ˇBasho *17. yy.*

Ekbatana → Hemedān

Ekibastuz K 5

Kazakistan: Stalinist çalışma kampı (A. Soljenitzin *1950-53*, "İvan Denizoviç'in Hayatında Bir Gün" adlı öyküsünün mekânı)

Elam / Haltamti / Īlām Ö 2, 3

Hūzistān, Īrān: Hangi toplumla akraba olduğu henüz belli olmayan bir nüfusun kent ve yazı kültürü *MÖ 3. by.* (Dravid?), proto-Elamcı bir çizgi yazısının yaratılması *MÖ 3000*, Sümer Akad çiviyazısının alınması *MÖ 2300*; merkezleri → *Şuşa ve Anşan*

Elbląg / Elbing K 4

Polska: Otuz Yıl Savaşları'nda *1618-48* İsveç dönemi, ⁺Comenius *17. yy.*

Elea / Velia B 1-3

Megale Hellas/Campania, Italia: İyonya kolonisi *MÖ 540*, Helen felsefesinin başlangıçları; ⁺°Ksenophanes (?), ⁺**Parmenides,** *⁺Elealı Zenon, *Leukippos (?) *MÖ 5. yy.*

Eleusis / Elefsina B 3

Attike, Hellas: Kült merkezi (ezoterik "gizemler"), efsanevi aktarıma göre Trakyalı Eumolpos tarafından kurulmuştur; *Aiskhylos *MÖ 6. yy.*, ˇPhaidros *MÖ 5.-4. yy.*

El'gen K 5

Magadan bölgesi, Sibir', Rossiia: Stalinist kadın ceza kampı, ˇE. S. Ginzburg *20. yy.*

Elgon, Mount K 5

Uganda - Kenya: Bugis(h)u bölgesi, ˇJung, Mısır kültürünün Afrika etkilerini Nil Irmağı'nın kaynak bölgesinde aramıştır *1925*

Ēlis / Ilis B 3, G 5

Peloponnesos, Hellas: *Hippias *MÖ 5. yy.*, *⁺Phaidon *MÖ 5.-4. yy.* arası, *⁺°**Pyrrhon** *MÖ 4.-3. yy.* arası

El Mirador Ö 7

Guatemala: Klasik öncesi Maya kültürünün kentsel kült merkezi *MÖ 250-50* arası, Maya yazısının en eski kanıtları

El Paraiso Ö 7

Valle del Chillón, Perú: Güney Amerika'nın Columbus öncesi kültürlerinin ilk denizcilik dönemi esnasındaki kült merkezi (pamuk ve metal işleme, büyük ihtimalle Ecuador'dan alınmış seramik) *MÖ 1900-900* arası

Emei Shan D 1, 3

Sichuan, Zhongguo/Çin: Buddhacı dört "Kutsal Dağ"dan biri

Emesa → Hims

el-Enbār → *Pumbedita*

el-Endelüs / Andalucia / Endülüs **T 8, 9,** Ö 8, **B 4,** 5

İberya Yarımadası'na (dar anlamda Müslüman kısımlarına) verilen Arapça ad (*Endülüs*), İslâm dönemi *711-1492*, İslâm bilimleri ve felsefesinin altın çağı *11.-12. yy.*

Endonezya → *Indonesia*

England → *Great Britain*

Enisei / Enisej / Yenisey T 6, Ö 6, G 5, **K 5**

Sibir', Rossiia: Doğu ile Batı Asya, dağlık Doğu ile yaylalık Batı Sibir' ve Altay ile Ural dillerini konuşan halklar arasındaki sınırı belirleyen ırmak (Kant'ın coğrafya derslerinde Asya ile Avrupa arasındaki muhtemel sınır olarak belirtilmiştir), Rus dönemi *1619*; Eski Türk "Run" yazıtlarının (Orhun-Enisei Yazıtları *7.-11. yy.* arası) buluntu (*1696-1712*) yeri; Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği döneminde ceza kampları bulunmuştur: ˇLenin *19. yy.*, (ˇStalin), ˇShpet *20. yy* .

Eniseisk K 5

Sibir', Rossiia: ˇShpet (sürgün) *20. yy.*

Ephesos / Efes / Selçuk B 1-3

Ionia/Türkiye: Lidya (*MÖ 560-547* arası) ve Pers (*MÖ 546-465 / MÖ 387-334* arası) idaresi altındaki bağımsız Helen kenti, Roma dönemi *MÖ 129*; *+°**Herakleitos** *MÖ 6.-5. yy.* arası, ˇṖaulos Apostolos *1. yy.*, ˇTacitus *2. yy.*

Épinal K 4

Lorraine, France: *Durkheim (ve yeğeni M. Mauss) *19. yy.*

Erbūne → *Narbonne*

Erdene Zuu / Erdeni Jū G 5

Karakorum yakınları, Monggol Ulus: Tibet-Buddhacı manastır *1586-1937*, Abadai Han tarafından kurulmuştur; °Taranatha *17. yy.* (?)

Eres(s)os B 3

Lesbos, Hellas: *Theophrastos *MÖ 4. yy.*

Eretria B 3

Euboia/Evia, Hellas: Hellas'ın "Şarklılaşma" ve kolonileşme evresindeki ticari ve kültürel merkez *MÖ 8.-7. yy.*; Elis'in felsefe okulunun ikinci yerleşkesi, Menedemos tarafından yeniden kurulmuştur, *MÖ 3. yy.*

Erfurt B 4

Thüringen, Deutschland: Üniversite *1392-1816*; ◊+Meister Eckhart (ve Thomas de Erfordia) *13.-14. yy.* arası, ◊Agricola *15. yy.*, ◊Luther *16. yy.*, *Max Weber *19. yy.*

Eridu / Tellu Ebi Şehrayn Ö 3

'Irāk: Sümer kaynaklarına göre bir kral tarafından yönetilen ilk ve en eski kent *MÖ 5. by.*, bilgelik tanrısı Enki'nin kült yeri

Eriha → *Yerīḥō*

Erlangen K 4

Nürnberg yakınları, Franken, Deutschland: Üniversite *1743*; ◊Constant *18. yy.*, +Fichte, +Schelling, ˇÇadayev, ◊Stirner, (+F. Klein: "Erlangen Programı" *1872*) *19. yy.*, ˇPlessner, ◊Reichenbach, (+P. Lorenzen) *20. yy.*

Erligang / Ao (?) Ö 6

Zhengzhou, Henan, Zhongguo/Çin: Shang'ın sondan bir önceki hükümet kentinin buluntu (*1952*) yeri *MÖ 15.-14. yy.* arası, tarihyazımsal olarak aktarılmış Ao kentiyle özdeş olabilir; Kuzey Zhonggou'da kent kültürünün başlangıcı

Erlitou Ö 6

Yanshi yakınları, Luoyang'ın komşu bölgesi, Henan, Zhongguo/Çin: Xia'nın ya da Hanedan öncesi Shang'ın yerleşim yeri, Zhongguo/Çin'deki en eski tunç eserlerin buluntu yeri *MÖ 1900-1500* (*1957*)

Ermenistan → *Hayastan*, *Kilikia*

Ermenonville K 2

Paris yakınları, France: °Rousseau *18. yy.*

"Eski Dünya" / Afro-Avrasya T 4-7

Avrupa'da *15. yy.*'a kadar bilinen kıtaların, (Kuzey) Afrika, Asya ve Avrupa'nın genel adı; *'Yeni Dünya'*

"Eskimo" → *Inuit*

España / Ibēria / el-Endelüs / Sefārad / İspanya **T** 6, **8, 9,** Ö 1, 5, 8, **B, K 1-3,** 5 → (*el-*)*Endelüs*

Esterābād → Cürcān

Etiyopya → *Ityop'ya*

Etruria Ö 5, B 2

Toscana - Umbria - Lazio, Italia: Etrüsklerin (Etrusci/Tusci/Tyrrhēnoi) Roma öncesi dönemdeki kent ve yazı kültürünün yer aldığı bölge *MÖ 1. by.*, altın çağı *MÖ 7.-4. yy.* arası, Carthago ile ticari, siyasi ve kültürel temaslar (Aristoteles tarafından örnek olarak gösterilmiş devletler arası antlaşma Etrüsk kentleriyle Carthago arasında imzalanmıştır *MÖ 540*), Helen yazısının büyük ihtimalle Kyme üzerinden alınması *MÖ 700*, Helen yazı kültürünü (ve Carthago hukuk kültürünü ?) Roma ve Kuzey Avrupa'ya aktarmıştır

Europa / Avrupa **T,** Ö 1-5, 8, **B, K, Ş**

→ *Occidens*

Evenki / Tunguzi / Tunguzlar K 5

Sibir', Rossiia: Tunguz nüfusu; Ruslarla ilk temas *1606*, Şamancı bir dinin ilk tasviri (aynı zamanda Evenki menşeli *şaman* sözcüğünün kullanılması) sürgündeki Rus rahip Avvakum tarafından *17. yy.*'da yapılmıştır; *20. yy.*'dan bu yana, taş devri kültürleri

de dahil olmak üzere tüm "avcı-toplayıcı kültürlerin" büyüsel-dinî uygulamalarını tarif etmek için Kuzeydoğu Asya'da araştırılmış fenomenlere dayanarak "şamancı" denmiştir

Eutin K 4

Holstein, Deutschland: ˇJacobi, ˇHerder, ˇW. von Humboldt *18. yy.*, (*F. A. Trendelenburg *20. yy.*)

Fārāb T 7, 8, B 1, 4

Maveraünnehir/Kazakistan yakınları: *el-Farabi (*Vesic*) *9. yy.*

Fas / Fās / Fes / Fez T 9, Ö 8, B 4

el-Mağrib/Maroc: Siyasi ve kültürel merkez, altın çağları *11.-12. yy.:* (Murabıtlar idaresi altında) ve *18.-19. yy.; el-Karaviyyin:* cami *859,* üniversite *12. yy.;* °İbn Bacce, ˇ**Maimonides,** ˇİbn Arabi *12. yy.;* ˇ**İbn Haldun** *14. yy.*, ˇKang Youwei *20, yy.*

Fetihpur Sikri / Fatehpur / Fatḥpūr Sīkrī B 5, G 2

Agra yakınları, Uttar Pradesh, Bhārat/India: Ekber Şah tarafından, sūfî veli Şeyh Selim Çişti'nin (°1568) çilehanesinden yanına *1571-84* inşa ettirilmiş yönetim merkezi, dinlerarası mabet *İbadethane*

Feixiang D 4

Handan yakınları, Hebei, Zhongguo/Çin: ⁺Yan Yuan *17. yy.*, ⁺Zhang Xuecheng *18. yy.*

Feng / Fengyi / Fengjing Ö 6

Xi'an yakınları, *Hebei,* Zhongguo/Çin: Aktarımlara göre Xi-Zhou'nun ilk yönetim merkezi ve kalıcı istirahatgâhı, Wen Wan tarafından kuruluşu *MÖ 11. yy.*

Fergana / Farghāna / Farghona B 5, G 5

Maveraünnehir, Özbekistan - Tacikistan - Kırgızistan: Sir Derya/Iaxartes Irmağı'nın üst kesimlerinde vadilik arazi; Zhongguo/Çin ile at ticareti *MÖ 2. yy.* (Zhang Xian'ın diplomatik ziyareti *MÖ 115*), Çin tarafından dile getirilen hakimiyet talepleri *3. / 6.-8. yy.*; Tibet fetih seferleri *715 / 809*; İslâm dönemi *750*; ˇHyech'o *8. yy.*, *el-Fergani *9. yy.*

Ferney (-Voltaire) K 4

Genève yakınları, France: ˇ**Voltaire** *18. yy.*

Ferrara K 2

Emilia, Italia: En eski İtalyan *Signoria* (d'Este) *1264-1598* arası, üniversite *1391*, Ferrara-Firenze Reform Konsili (Rum-Ortodoks Kilisesi'yle birlik kurulmuştur, ˇCusanus, Bessarion ve Plethon) *1438-39*, Hümanizm merkezi (L. Ariosto *15.-16. yy.*, T. Tasso *16. yy.*); ˇAgricola *15. yy.*, ◊Copernicus, ˇErasmus, ◊Paracelsus, ˇMontaigne *16. yy.*

Fertile Crescent → "Bereketli Hilâl"

el-Feyyūm B 4, 5

Kemet/Mısr: Vaha, suyunun kurutulması *MÖ 19. yy.*; ˇHerodotos *MÖ 5. yy.*, *Saadiah Gaon *9. yy.*

Fiji T 1

Filistin / Filastīn / Pelishta'in / Palaistinē / (Syria) Palaestina / Kana'an / Kenan A, **Ö 1-5,** 8, B, K 5

Doğu Akdeniz kıyısının Ğazze ile Cebelu Kermel arasında kalan kısmı: İsrail yerleşimi *MÖ 12.-11. yy.* arası, Asur dönemi *MÖ 8. yy.*, Babil-Keldânî dönemi *MÖ 597,* Pers dönemi *MÖ 539,* Helen dönemi *MÖ 332,* Roma dönemi *MÖ 63,* Bizans dönemi *395,* İslâm dönemi *634; (salt) alfabetik en eski yazının kullanıldığı bölge* (Proto-Kenan ya da genel olarak Proto-Suriye dili, eski tabirler "Batı Sami") *MÖ 18. yy.*, dünyadaki tüm alfabetik yazıların anası, Musevi ve Hristiyan "dünya dinlerinin" menşei *MÖ 1. by. / 1. yy.;* → ***Bereketli Hilal/Fertile Crescent, "Nīl-Amū*** Derya Bölgesi", *Yişra'el Fin(n)land → Suomi*

Firenze/ Florentia **T 6, B 1, 4. K 1, 2**

Toscana, Italia: Üniversite *1349,* İtalyan Rönesansı ve Hümanizm doğum yeri (edebiyat, sanat, mimari, Helen-Platoncu, Yeni Platoncu ve Hermetik felsefe, cumhuriyetçi siyasetbilim, matematik tabanlı doğa bilimleri ve teknoloji), altın çağını Mediciler idaresi altında yaşamıştır *1434-1737* (öne çıkan *Signori:* Cosimo il Vecchio **1389-°1464*, Lorenzo il Magnifico **1449-°1492),* Ferrara-Firenze Reform Konsili (Rum Ortodoks Kilisesi'yle birlik kurulmuştur) *1439,* G. Savonarola hakimiyeti altında "Tanrı Devleti" *1494-98*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: *ˇ**Dante** *13.-14. yy.*, ˇBessarion, ˇCusanus, *ˇFicino, ◊°Pico della Mirandola, ˇPlethon, ⁺Alemanno, ˇReuchlin, ⁺E. Delmedigo ve ˇValla *15. yy.*, *ˇLeonardo da Vinci, *°**Machiavelli** *15.-16. yy.*, ˇErasmus, ˇMontaigne, ˇCampanella *16. yy.*, ˇ**Galilei** *16.-17 yy.*, ˇBoylee, ˇLeibniz *17. yy.*, ˇMontesquieu *18. yy.*, ˇStaël, A. W. ve F. Schlegel, ˇBakunin, ˇDostoyevski, ˇPareto *19. yy.*, ˇF. Brentano *19.-20. yy.*, ˇMalraux, ˇSantayana *20. yy.*, ˇMalraux, ˇSantayana *20. yy.;* yakın bölgeler Careggi, *Accademia Platonica 1462,* ˇ°Ficino *15. yy.; Arceteri,* ˇ°Galilei ve ˇHobbes *17. yy.*

Flux K 5

Loire üzerindeki Beaugency yakınları, Centre, France: °Condillac *18. yy.*

Formiae / Formia B 3

Latium/Lazio, Italia: ˇCicero (taşra evi) *MÖ 1. yy.*, ˇGramsci *20. yy.*; yakın bölgeler: *Caieta / Gaeta,* °Cicero *MÖ 1. yy.*, ˇRosmini-Serbati *19. yy.*; *Minturnae / Minturno,* °Plotinus *3. yy.*

Fort-de-France K 5

Martinique, Caraïbes, France: *Fanon, *⁺Césaire *20. yy.*; yakın bölgeler: *Saint-Pierre*, ˇHearn *19. yy.*

France / Frankreich / Frānsiyāt / Gallia / Fransa T 6, 8, 9, Ö 1, 5, **B 1,** 2, **4, N**

Frankfurt am Main T 9, **K 2-5**

Deutschland: Paulskirche'de yapılan "Frankfurt Ulusal Toplantısı" (liberal ve ulusal yönelimli "Kırksekizler" grubu baskınlığı vardı) *1848-49*, üniversite *1914*, *Freies jüdisches Lehrhaus* (Buber ve Rosenzweig tarafından kurulmuştur) *1919-38*, *Institut für Sozialforschung 1923-33 / 1950* (New York ve Los Angeles'a taşınması *1933-50*; Horkheimer idaresi altında *1930*, Adorno *1950* ve Habermas *1964:* "Eleştirel Kuram"ın "Frankfurt Okulu"), Berlin'le beraber Almanya'daki "Neo-Marksçı/diyalektik" tedrisattan geçmiş "Altmışsekizler"in ikinci merkezi

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ˇBruno *16. yy.*, +Jungius, ˇKepler, ˇJ. Delmedigo *17. yy.*, ***Goethe,** *Savigny, ˇHegel, ˇHölderlin *18. yy.*, ˇCousin, ˇF. Fröbel, ˇF. Schlegel, ˇ°**Schopenhauer,** ˇGogol', ˇJ. Fröbel, ˇVogt, (+°S. R. Hirsch) ˇCantor *19. yy.*, *+Adorno, ˇBenjamin, +**Buber,** ˇCanetti, +Frobenius, *+Fromm, +Gadamer, ◊A. Gurwitsch, (◊+Habermas), ◊+Horkheimer, +Köhler, ◊H. Marcuse, +Plessner, ˇ°Rosenzweig, +°Scheler, ◊L. Strauss ve ˇ+Wertheimer *20. yy.*

Frankfurt an der Oder K 3

Brandenburg, Deutschland: Üniversite *1506-1811;* ◊Thomasius *17. yy.;* +°**Baumgarten,** *Kleist, ◊A. ve W. von Humboldt *18, yy.*

Frānsiyāt T 9

France'ın Yahudi adı

Freiberg K 4

Sachsen, Deutschland: "Hür Dağ Kenti" *1346*, *Bergakademie 1765*; +Albertus Magnus, *Dietrich von Freiberg *13. yy.*; ◊Lomonosov, Baader, Novalis ve A. von Humboldt *18. yy.*

Freiburg im Breisgau T 6, B 1, **K 2-5**

Baden, Deutschland: Üniversite *1457*, sırasıyla "Yeni Kantçılığın" (Heidelberg'le beraber "Badener Schule" ya da "Südwestdeutsche Schule" ekolü) *1877*, Fenomenolojinin *1916* ve Varoluşçu felsefenin *1928* merkezi; ◊Reuchlin *15. yy.*, ˇErasmus *16. yy.*, ˇLa Mettrie (askerî hekim) *18. yy.*, ◊Oken, +Max Weber, ◊Driesch, +Windelband *19. yy.*, +Rickert *19.-20. yy.*, ◊Bühler, ˇMauthner, ˇSimmel, +°**Husserl,** ◊+°**Heidegger** ve +°Hayek; *Husserl ve Heidegger'in yanında okuyan ya da onları ziyaret edenler:* Arendt, Benjamin, (J. Beaufret), Binswanger, Carnap, Cassirer, (P. Celan), Corbin, Gadamer, A. Gurwitsch, Hessen, Horkheimer, Il'in, Ingarden, Jaspers, Jonas, (Felix ve Fritz Kaufmann), Kuki, Lévinas, H. Marcuse, Miki, Ortega y Gasset, Patocka, Plessner, Rosenzweig, Ryle, Sartre, Scheler, Schütz, Shestov, E. Stein, L. Strauss ve Tanabe *20. yy.*

Frigya → Phrygie

Frombork / Frauenburg B 1, **K** 1, 2, **4**

Warmia/Ermland, Polska Leh dönemi *1466-1772*, Prusya dönemi *1772-1945*; ˇ°**Copernicus,** (ˇG. J. Rheticus) *16. yy.*

Fuhan D 2

Chu/Henan, Zhongguo/Çin: Kong Zi'nin seyahat rotasında en güneydeki kent *MÖ 5. yy.*

Fukui Dōkutsu (*"Fukui Mağarası"*) Ö 6

Nagasaki yakınları, Kyūshū, Nihon/Japonya: Dünyanın ilk seramiğine sahip *Jōmon* kültürünün buluntu (*1960*) yeri *MÖ 11. by.* (seramikle tarımın birbirine paralel gelişmediğinin ve kültür tarihinin doğrusal ilerlemediğinin arkeolojik açıdan devrimci kanıtı)

Fukuoka D 5

Kyūshū, Nihon/Japonya: *ˇKaibara Ekiken *17. yy.*; komşu bölge (günümüzde semt) → *Hakata*

Fuling / Fuzhou D 1, 4

Chongqing-Sichuan, Zhongguo/Çin: ˇCheng Yi (sürgün) *11. yy.*, Yan Fu *19. yy.*

Funan G 5

Kampuchea - Vièt Nam: Bilindiği kadarıyla Güneydoğu Asya'da ilk Hintleşmiş devlet *2.-6. yy.*, Zhongguo/Çin ile temaslar *3. yy.*

el-Fustāt → (el-)**Kāhire**

Fuzhou D 4

Fujian, Zhongguo/Çin: Yue Devleti *MÖ 2. yy.* ve Min Devleti'nin *907-78* başkenti; Yerel Min Yue'lerin Çinleştirilmesi *7. yy.*; açık deniz limanı (Manila üzerinden Acapulco'ya ulaşılması *16. yy.*); Huabiao Shan Irmağı üzerinde yer alan Manici manastır *Caoan*; Taocu külliyat *Daozang*'ın ilk baskısı *1114-20*; ˇCaoshan Benji *9. yy.*, +Zhu Xi (Gu Shan üzerindeki *Shuiyun Ting*) *12. yy.*, ˇLi Zhizao *17. yy.*, ◊Yan Fu *19. yy.*

Gabon → Lainbarene

Gadara / Ümmü'l-Kays B 3

Dekapolis, Syria/el-Ürdün: *Menippos *MÖ 3. yy.*, *Philodemos *MÖ 2. yy.*, ˇİsa (Gadara bölgesi) *1. yy.*

Galāpagos K 5

Pasifik Okyanusu'nda ada grubu, Ecuador: ˇDarwin *1835*

Galicia / Galic(i)ja / Galiçya T 9, K 4

Polska - Ukraina: Avusturya dönemi *1772-1918*; merkezleri → Krakow ve L'viv/**Lwów**/Lemberg

Galle / Galla G 4

Srī Lankā: Kıtalararası ticaret limanı, Arap-Pers dönemi *9. yy.* (ˇİbn Battuta *14. yy.*), Portekiz dönemi

1518, Hollanda dönemi *1640-1796*; Sin(g)hali *Theravāda*'nın dinî ve siyasi restorasyon döneminin merkezi *19.-20. yy.*, Madame Blavatsky ve Olcott'un Buddhizme geçtiği yer *1880*

Gallia (*Transalpina*) B 2

France ve Belgique'in (Kelt bölgelerinin) Roma dönemindeki adı, fethedilmesi ve Romalaştırılması *MÖ 2.-1. yy.*, Fatih Caesar/Sezar tarafından anlatılmıştır *MÖ 1. yy.*, *Tacitus *1. yy.*, → *Keltike*

Gana/Ghana Ö 8, K 5

(1) Bugüne dek Sahra Çölü'nün güneyindeki bilinen en eski belgelenmiş ticaret devleti (Mali-Mūrītāniye) *6.-13. yy.*, altın çağı *9.-11. yy.*; (2) bağımsız devlet (Altın Sahili) *1957*

***Ganden**/dGa'-ldan/Gandan* T 6, **G 1, 3, 5, D 1**

Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Tibet-Buddhacı Gelugpa öğretisinin manastır üniversitesi (Nagarjuna'nın "Orta Yol"u *Mādhyamika*'nın Dignaga ve Dharmakirti'nin bilgi psikolojisi ve bilgi mantığıyla birleştirilmesi), kurucusu ve idarecisi **Tsongkhapa** *1409-°1419*, iki öğrencisi ve "Ganden"in varisi *Gandan Tripa* Gyeltsap Je *1419-°1432* ve **Khedrup Je** *1432-°1438* tarafından devralınması

Gandhāra/Kaṇṭhādhāra/Kandahar/Kandehar Ö 4, 5, B 2, **G 1, 2, 5**

Pākistān - Afgānistān: Büyük Darius'un yönetimi altındaki Pers Ahameniş Devleti'nin vilayeti *MÖ 518-507* arası (Pers İmparatorluğu'nun resmî yazısı olan Arami modeline dayanarak Haroşti yazısının yaratılması *MÖ 4. yy.*), Büyük İskender tarafından fethi *MÖ 325*, Maura İmparatorluğu'nun bir parçası *306* (Buddhadharma'nın Merkez Asya'ya yayılması başlar), Helen-Baktriyacı (Helen-Hindi) kralların hükümdarlık bölgesi *189*, "Hindu-İskit" (Saka) *MÖ 1. yy.*, Kuşan İmparatorluğu'nun, Buddhacı Kandehar üslubunun gelişmesi dönemindeki kültürel merkezleri Takshas(h)ila ve Purushapura'yla beraber merkez bölgesi *1.-3. yy.*, Sasani dönemi *4. yy.*, Akhunlar dönemi (Huna) *5. yy.*; Buddhacı (Gerçekçi) *Sarvāstivāda* öğretisinin *MÖ 1. yy.* ve (fenomenolojik ve nominalist/adcı) *Sautrāntika* öğretisinin merkezi *MÖ 1.-MS 5. yy.* arası; ˇFaxian *4. yy.*, ˇXuanzang *7. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*

Gangā/Ganges/Ganj G 1-3

Bhārat/India: Sindhu/Indus ve Saravati'yle beraber *Veda*'nın üç büyük "ilâhî" ırmağından biri

Gangtok/sGang-tog G 3

Sikkim, Bhārat/India: *Namgyal Institute of Tibetology* (Beijing ve St. Peterburg'un ardından Tibet dışındaki en büyük üçüncü Tibet yazıları koleksiyonu) *1958*; ˇRoy *18. yy.* (?), ˇKang Youwei *20. yy.*

Ganj → *Gangā*

Ganzhou D 1, 4

Jiangxi, Zhongguo/Çin: ˇZhou Dunyi *11. yy.*, ˇWang Yangming *16. yy.*, °Li Zhengdao *20. yy.*

Gao → *Kevkev*

Gaochang/Qocho D 1

Turfan yakınları, Xiyu/Xinjiang, Zhongguo/Çin: İpek Yolu üzerindeki Çin garnizon kenti *MÖ 100*, yarı Çin bir bölgesel devletin (Gaochang) *531-640* ve bir Uygur devletinin (Qocho) başkenti *9. yy.-1209*, Moğol dönemi *1209*; birçok dinin yazıtlarının buluntu (birçok dilde "Turfan Yazıtları") yeri; ˇXuanzang *7. yy.*

Garp → *Occidens*

Gaur/Gauda/Lakhnautt G 2

Mālda yakınları, Paschim Bangla, Bhārat/India: Palaların yönetim merkezi *8.-12. yy.*, ardından Bangla'daki (siyasi ve kültürel) Müslüman merkez *13.-16. yy.*; ˇS(h)ri Harsha *12. yy.*

Gazne/Ghaznī/Arachosia'daki Demetrias T 9, **B** 1, 4, **5, G** 1, **2,** 5

Afganistan: Orta Asyalı Türk Gaznelilerin başkenti (Kuzey ve Batı Hindistan'a yağma akınları, Pencab'ın İslâmlaştırılması) *977-1186*, önemli hükümdarı: Mahmud Gaznevi *998-°1030*; ˇFirdevsi, +°el-**Biruni** *11. yy.*, ˇÇişti *17. yy.*, ˇİkbal *20. yy.*

Gdańsk/Danzig K 4

Polska: Polonya himayesi altında bağımsızlık *1454*, Prusya dönemi *1793-1919*; *+°Keckermann *16.-17. yy.*, *J. G. A. Forster, *Schopenhauer, ˇFichte (*Krokowa*) *18. yy.*, *Rickert *19. yy.*

Gediz → *Sarde(i)s*

Geißenklösterle/Geissenklösterle Ö 1

Blaubeuren yakınları, Schwäbische Alb, Deutschland: Aralarında bilinen en eski insan suretinin (elleri havaya kalkmış) de yer aldığı fildişinden yontulmuş küçük heykellerin *30 KY bö*, ve (tahminen) kemikten yontulmuş bir flütün *35 KY bö* (?) de yer aldığı buluntu (*1957*) yeri

Gelaṭi B 1, 4, 5

Kutaisi yakınları, Sakartvelo: Akademi (Könstantinopolis'teki bir akademi örneğine göre), *1106* +°Ioane Petric'i tarafından kurulmuş, altın çağı *12.-14. yy.*

Genève/Cenevre T 6, B 1, **K 2-4**

Suisse/İsviçre: Reformasyon'dan itibaren (G. Farel ve) Calvin aracılığıyla kilise merkezi *1536*, akademi *1559*/Üniversite *1873*; *1550*'den itibaren Italia ve France'tan mezhep kaçaklarının alınması, bunun sonucu olarak *18. yy.*'dan itibaren bilimsel merkez haline gelmiştir (Montesqieu, Voltaire ve Rousseau'nun yazılarının ve *Encyclopédie*'nin basılması; T. Jefferson ve G. Washington *1795:* "The colleges of Geneva

and Edinburgh [are] the two eyes of Europe in matters of science" ["Cenevre ve Edinburgh kolejleri, bilim konusunda Avrupa'nın iki odağıdır"]), *19. yy.*'dan itibaren uluslararası kurumların merkezi

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ˇ°**Calvin,** °Serveto, ˇRamus, +Bruno *16. yy.*, ˇBoyle, ˇSchurman, ˇBayle, ˇJakob ve Johann Bernoulli *17. yy.*, *ˇ**Rousseau,** *+°Bonnet, ˇVoltaire, ˇd'Alembert, ◊Jacobi, ˇA. Smith *18. yy.*, ˇStaël ve Constant *18.-19. yy.*, ˇBakunin, ˇByron, +Deussen, ˇGogol', ˇDostoyevski, ˇEngels, ˇHerzen, ◊W. James, ˇKropotkin, ˇA. W. Schlegel, ˇSaint-Simon, +°Vogt ve ˇVolta *19. yy.*, *+°**Saussure**, ˇ°Pareto (*Céligny*) *19.-20. yy.*, ˇK. Barth, ◊°Borges, ˇHorkheimer, ˇKelsen, ◊Keyserling, ˇLenin, ˇH. Marcuse, ˇ°Musil, +**Piaget,** ˇRolland, ˇShestov ve ˇTagore *20. yy.*; komşu bölge → Coppet, Ferney

Georgia → *Sakartvelo*

Germania T 4, B 2

Cermen Almanya'sının Roma'daki adı: Güney kesimleri Tuna, batısıysa Ren ırmakları civarında fethedilmiş, Latinleştirilmiş ve kentleşmiştir *1.-3./4. yy.*, etnik tasvirinin Tacitus tarafından yapılması *1.-2. yy.*

Gettysburg K 2

Pennsylvania, USA: ABD Başkanı A. Lincoln tarafından yapılan *Gettysburg Address 1863* (demokrasinin "government of the people, by the people, for the people" ["halkın, halk adına halk için hükümet etmesi"] olduğu tanımı)

Geyre → Aphrodisias

Gırnata/Garnāta/Granada B 4

Andalucía, España: İslâm dönemi (el-Endelüs) *711-1492*, üniversite *1540*; ˇİbn Hazın, ˇ**İbn Cebīrūl,** ˇHalevi *11. yy.*, *ˇM. İbn Ezra *11.-12. yy.*, ˇİbn Bacce, ˇİbn Tufeyl *12. yy.*, ˇİbn Haldūn *14. yy.*, ˇW. von Humboldt *18. yy.*, ˇKang Youwei *20. yy.*

Gießen/Giessen K 4

Hessen, Deutschland: Üniversite *1607*; ˇJungius *17. yy.*, ˇWolff, ◊Savigny *18. yy.*, *+Vogt, +**Liebig,** ◊Büchner, +Jhering *19. yy.*, (+H. Blumenberg *20. yy.*)

Gilān B 5

İrān: ˇel-Biruni *10. yy.*, (*Mesihüddin Gilani, hekim filozof, "İyonya" tıbbının Güney Asya'daki teşvikçisi *16. yy.*)

Gilgit/Drusha/'Bru-sha G 1, 2

Keşmir: Yolların düğüm noktası ve İpek Yolu üzerinde, Karakorum Dağları üzerindeki Buddhacı merkez ("Asmalı Köprüler Yolu", yedi yazılı belge); "Büyük Tibet" himayesi altında *8.-9. yy.*; ˇHyech'o *8. yy.*, ˇImanishi *20. yy.*

Girinagara/Girnār G 2

Saurāshtra/Gücerāt, Bhārat/India: Jaina'nın beş "Kutsal Dağ"ından biri, Maurya hükümdarı As(h)oka'nın kaya fermanları *MÖ 3. yy.*; ˇXuanzang *7. yy.*

Girit → *Krete*

Girona/Gerona/Jarunda T 9, B 4

Catalunya, España: İslâm dönemi (el-Endelüs) *713-1015*, Kabbala'nın España'daki en eski merkezi *13. yy.*, *ˇMusa ben Nahman *12.-13. yy.*

Glasgow B 1, K 2

Scotland: Üniversite *1451*; ◊+**Hutcheson,** ◊+A. **Smith,** (ˇJ. Watt), +°Reid *18. yy.*, ◊Anderson *20. yy.*

Goa/Sindābūr G 4, K 5

Bhārat/India: İslâm dönemi *1327*, Bijapur saltanatı dönemi *1489*, Portekiz dönemi *1510-1961*, Portekiz *Vicerei da India*'nın bulunduğu yer ve Güney ve Doğu Asya'da Katolik Kilisesi'nin misyonerlik merkezi *16.-19. yy.*; ˇCamões, ˇRicci *16. yy.*, ˇde Nobili *17. yy.*

Goldene Orda [*"Ordu"*] → *Altın Orda*

Gombe Ö 1

Tanzania: Doğada serbest yaşayan şempanzeleri araştırma konusunda yol gösteren merkez, kurucusu J. Goodall *1960*

Gondar/Gonder/Enferaz T 6, **Ö 8, B 1,** 5

Ityop'ya: Ülkenin yaşadığı kültürel rönesans döneminde başkent *1632-1855*; +°**Zar'a** *17. yy.*, (◊+Walda Heywat *17.-18. yy.*)

Gondēshāpūr → *Cündīşābūr*

Gongan D 4

Hubei, Zhongguo/Çin: Li Zhi ile bağlantılı olarak (Yuan Zong-dao, Hongdao ve Zhongdao kardeşler etrafındaki) şairlerden meydana gelen arkadaş grubu *Gongan Pai*'ye adını veren yer *16.-17. yy.*

Gongpori/Gong-po Ri T 2, G 2

Tset(h)ang yakınları, Merkez-Tibet, Zhongguo/Çin: "Kutsal Dağ", Tibet mitolojisine göre, beyaz bir dişi iblis ile Bodhisattva Avalo-kites(h)vara'nın öğrencisi kırmızı bir maymunun birleşmesinden meydana gelmiş ilk Tibetlilerin menşei (insanların maymundan geldiğine dair rastlanan nadir mitlerden biri; *19. yy.*'da Tibet platosu Avrupalı bilim adamları tarafından insanlığın menşei olarak değerlendirmeye alınmıştır)

Gorathagiri/Barabar Hill G 3

Magadha/Bihār, Bhārat/India: Sabitkaderci Ājīvika öğretisinin mağara evleri, As(h)oka tarafından inşa ettirilmiştir *MÖ 3. yy.*

Goree, Île de K 5

Dakar yakınları, Senegal: "Köle Pazarı" *16.-18. yy.*, Portekiz dönemi *1444*, Hollanda dönemi (Fort Nassau) *1588*, Fransız dönemi (Fort Saint-Michel) *1678*, bazı dönemlerde Britanya idaresi altında olmuştur

Görlitz/Zgorzelec K 4

Schlesien/Śląsk, Deutschland-Polska: ˘°**Böhme** *16.-17. yy.*, ◊Tschirnhaus *17. yy.*

Göteborg K 4

Sverige/İsveç: Üniversite *1891*; ˇSwedenborg *18. yy.*, +Cassirer *20. yy.*

Göttingen K 3, **4**

Hannover/Niedersachsen Seçici Vilayetleri [Kurfürstentum], Deutschland: Üniversite *1736*, "Göttinger Hain [Göttingen Korusu]" (Erken Romantizm dönemi şairleri J. H. Voss ve F. G. Klopstock etrafında toplanmıştır) *1772*, "Göttingen Yedilisi"nin (profesörler) devlet anayasasının kaldırılmasına itirazı *1837*; +**Haller,** ◊+°Lichtenberg, ˇLamarck, ◊A. ve W. von Humboldt, ◊Savigny, ◊A.W. ve F. Schlegel, (◊S. T. Coleridge) *18. yy.*, (+J. F. Blumenbach), ◊+°Gauß *18.-19. yy.*, ◊Bachofen, ◊Cantor, ◊Csoma Körösi, ◊Frege, ◊F. Fröbel, (+J. ve W. Grimm), ◊+°Herbart, ˘°Jhering, ◊Kleist, ˇKrause, ◊Külpe, +Lotze, ◊Marty, ◊Möbius, ◊Oken, ◊Ørsted, ◊Schopenhauer, ◊Stumpf, ◊Max Weber ve ◊Windelband *19. yy.*, ◊+Otto, +°**Hilbert,** (◊+E. Zermelo) *19.-20. yy.*, ◊Ajdukiewicz, +K. Barth, ◊Church, ◊Conrad-Martius, ◊Delbrück, ◊Ph. Frank, ◊A. Gurwitsch, +°N. Hartmann, ◊+**Heisenberg,** ◊Hempel, +**Husserl,** ◊Il'in, ◊Ingarden, ◊Jaspers, ◊Koyré, (+°Nelson), ◊von Neumann, +°**Planck,** ◊+°Plessner, ◊Reichenbach, ◊+Reinach, ◊Rosenzweig, +Scheler, ◊Schlick, ◊Shpet, ◊E. Stein ve ◊Wiener *20. yy.*

Grafeneck K 4

Münsingen yakınları, Schwäbische Alb, Deutschland: Psikolojik açıdan hasta 10.000 insanın hayatına gazla son verilmesi ("Ötanazi") *1940*; *The Grafeneck Declaration on Bioethics 1996*

Granada → Gırnata

Grandval K 2

Sucy-en-Brie yakınlarındaki Boissy-Saint-Léger, Valde-Marne, France: Château ve Salon des Baron d'Holbach, ˇDiderot, ˇHélvetius, ˇVoltaire *18. yy.*

Graz K 3, 4

Steiermark, Österreich/Avusturya: İç Avusturya'da yer alan yönetim merkezi *1379-1749*, üniversite *1586*; +Kepler *16. yy.*, +Boltzmann, +Mach *19. yy.*, +°**Meinong** ve ◊+Benussi *19.-20. yy.*, ◊Łukasiewicz, +Schumpeter, +Schrödinger, +Chisholm *20. yy.*

Great Britain/Britannia/Büyük Britanya T 6, 8, Ö 1, 5, **B 1,** 2, **4, K**

→ *Britannia, Britanya, England, Scotia/Ireland* ve *Scotland*

Groningen K 4

Friesland, Nederland: Üniversite *1614*; *ˇAgricola *15. yy.*, ◊Clauberg *17. yy.*, +Johann ve *Daniel Bernoulli *17.-18. yy.*, *+Huizinga *19.-20. yy.*, +Plessner *20. yy.*

Grönland → *Kalaallit Nunaat*

Guadalajara/Vādi'l-Hicāra T 9

Castilla, España: İslâm dönemi (el-Endelüs) *714-1081*, Yahudiliğin kültürel giriş alanı (*Sefārad*) *13.-15. yy.*; Kabbala'nın ana metni *Zohar*'ın (Aramicede) Moses de León tarafından anonim biçimde kaleme alınması *1286*; ˇI. ve J. Abrabanel *15. yy.*

Guangzhou/Nanhai/Phiên Ngu/Khānfū/Canton T 6, **G 5, D 1, 3-5, K 5**

Guangdong, Zhongguo/Çin: Çok kültürlü denizaşırı liman, Çin garnizon kenti *MÖ 214*, Güney Çin-Kuzey Vietnam'da bir devlet olan Nam Viêt'in başkenti *MÖ 207-137* arası; Hintlileştirilmiş Güneydoğu Asya, Buddhacı Güney Asya ve Müslüman Güneybatı Asya'yla bağlantılar, ilk altın çağı *7.-8. yy.*, Avrupa'yla doğrudan bağlantı *1517*, Avrupalılar için yegâne resmî liman *1757-1842* (Shamian: Avrupalıların kendi bölgeleri dışındaki adaları *1861-1949*)

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ˇGe Hong *4. yy.*, ˇBuddhabhadra *5. yy.*, ˇBodhidharma, ˇParamartha, ˇVinitaruci, +Zhiyi *6. yy.*, ˘Huineng, ˇYijing *7. yy.*, +Vajrabodhi, ◊Hyech'o/Huichao *8. yy.*, ˘Hui Dong *18. yy.*, (˘Lin Zexu), ◊+**Kang Youwei,** ˘Zhang Zhidong, ◊+Liang Qichao *19. yy.*, ˇ*Sun Yixian*, ˇXiong Shili *19.-20. yy.*, +Mao Zedong, +Lu Xun, +Feng Youlan *20. yy.*

Guaraní K 5

Paraguay - Argentina - Brasil: Örnek *Reduccione*sler, yerel halkın Avrupalı fatihler tarafından köleleştirilmesini önlemek amacıyla Cizvitler (Paternalizm) tarafından klasik Avrupa devlet ütopyaları örneğine göre kurulmuş (ve idare edilen), ekonomik açıdan bağımsız ve siyasi otonomiye sahip köy birlikleri *1609-1768*

Guatemala Ö 7

Guge/Gu-ge/Shang Shung **G 2,** 3, 5

Batı Tibet, Zhongguo/Çin: Arkaik Tibet Bön dininin menşei, Merkez Tibet tarafından ilhak edilmiştir *7. yy.*, "Büyük Tibet" Krallık hanedanından gelen Buddhacı bir soyun geri çekilme yeri *840-1683*, "(*Buddha-*) *Dharma*'nın İkinci Yayılması"nın Tibet'teki çıkış bölgesi *9.-11. yy.*, başkentleri → *Tsaparang* ve *T(h)oling*; (*Tricham, Songtsen Gampo'nun Bön-Tibetli gelini *Mongsa, 8. yy.*), +Rinchen **Zangpo** *10.-11. yy.*, +Atis(h)a *11. yy.*, *Kedrup Je *14. yy.*

Guifeng → Zhongnan Shan

Guitarrero Cave Ö 2

Callejón de Huaylas, Perú: Kayalık sığınak *MÖ 10500-MS 500* arası; halat ve sepetlerin hazırlanması *MÖ 8500*, bitki ıslahının başlangıcı: fasulye *MÖ 6000*, mısır *MÖ 4000*

Gulja → *Kulca*

Gunung Agung/(Su-)Meru G 5

Bali, Indonesia: Güney Asya kültüründe "Dünya Dağı" Meru ile eşdeğer görülen çok sayıdaki "Kutsal Dağlar"dan biri; volkanın güney yamacında: Buddhacı tapınak *10. yy.* ve anıtsal Hinducu tapınak kompleksi *Pura Besakih 14. yy.*

Guodian D 2

Jingmen yakınları, Hubei, Zhongguo/Çin: Şu ana kadar bilinen en eski Daode-Jing yazmalarının yanı sıra *MÖ 4. yy*'dan kalma Konfüçyüsçü ve kozmogoni metinlerinin buluntu (*1993*) yeri

Gupta-İmparatorluğu Ö 4, 5, **G 1,** 3

Güney Asya'daki üç imparatorluğun ortancası *320-570* (Maurya İmparatorluğu *MÖ 4.-2. yy. arası* ve Babür İmparatorluğu'nun *16.-18. yy. arası* ardından), merkez bölgesi Maghada, yönetim merkezleriyse Pataliputra, Prayaga, Ayodhya ve Ujjayini'dir; Hint edebiyatı, bilim ve felsefesinin "Altın Çağı", önemli hükümdarı: C(h)andra Gupta II *378-°415*

Guwahāti/Prāgjyotisha/Kāmākya G 3, D 1

Kāmarūpa/Assam, Bhārat/India: Hinducu ve Buddhacı Tantra inancının bölgesi, ˇXuanzang *7. yy.* (?),ˇNanak *15.-16. yy.*

Güney Asya → ***South Asia***

Güneybatı Asya → *Southwest Asia*

Gürcistan → *Sakartvelo*

Gürgān → Cürcān

Gürgenc B 5

Hārezm/Özbekistan: Harzemşahların yönetim merkezi *995-1221*, +İbn Sina,ˇel-Biruni *11. yy.*, (ˇİbn Battuta *14. yy.*)

Gyan(g)tse/rGyal-rtse/Jiangzi G 3

Tsang/Batı-Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Ticaret, idare ve Buddhacı manastır kenti, (+Remdava), ◊Tsongkhapa, ◊Khedrup Je *14.-15. yy.*

Hachinohe D 5

Tōhoku, Nihon/Japonya: ˇ°Ando Shoeki *18. yy.*

Hadar Ö 1

Lower [Aşağı] Awash, Ityop'ya: Şimdiye dek bulunan en iyi durumdaki *Australopitheca* ("Lucy") iskeletinin (*1974*) *3 MY bö* (*?*), birbiriyle ilişkili 13 bireyin ("İlk Aile") fosillerinin (*1975*), İnsansıların bir arada yaşadıklarına dair bilinen en eski fosil kanıtlarının *3,2 MY bö* ve bilinen en eski taş gereçlerin (*1976*) buluntu yeri *2,6 MY bö*

Hadrumetum/Iustinianupolis/Sūsa B 3

Africa (Proconsularis)/Tūnis/Tunus: Roma döneminde Kartaca anayasasına sahip kent, Augustinus'un özgürlük öğretisi hakkında münazara *424*; *Iulianus *2. yy.* (?)

Haein-sa D 5

Kyŏngsang-do'daki Kaya-san, Han'guk/Kore: *1398*'dan bu yana Buddhacı külliyatın yazılı olduğu 81.258 adet ahşap baskı plakalarının saklanma yeri ("Üçlü Sepet" *Tripitaka Koreanum*, 1496 cilt), Kanghwa-do'da imal edilmiştir *1236-51*, Han'guk/Kore'deki Buddhacı manastırlar arasındaki "üç elmas"ın ikincisi, *802* tarihinde *"Çiçek Kemeri"/Huayan/Hwaŏm* öğretisinin rahipleri tarafından kurulmuştur, (ˇ°Ch'oe Ch'iwon *9.-10. yy.*)

Hagi K 5

Chōshū/Yamaguchi Ken, Nihon/Japonya: Meiji restorasyonunu *1868* başlatanlardan birçok aydının memleketi, ◊+Yoshida Shoin, ˇSakuma Shozan *19. yy.*

Haileybury K 4

London yakınları, Hertfordshire, England: *East India Company*'nin koleji *1806* (Hertford Castle)/*1809*: +**Malthus,** ˇBentham, J. ve J. S. Mill *19. yy.*

Hakata D 5

Fukuoka, Kyūshū, Nihon/Japonya: Zhongguo/Çin ve Han'guk/Kore ile ticaretin ana ticaret limanı *7.-16. yy.*, altın çağı (Zhongguo/Ming döneminde) *15.-16. yy.*, *17. yy.*'da önemi Hirado (kısa süreli) ve Nagasaki nedeniyle azalmıştır; Nihon/Japonya'daki ilk Zen manastırı (*Shofukuji*), Eisai tarafından kurulmuştur *1195*; ˇSen no Rikyu *16. yy.*

Hakkār → *Ahaggar*

Ḥaleb/Khalpa/Aleppo/Halep B 1, 4, 5

es-Sūriyye: Ticaret yollarının kesiştiği noktadaki (Mezopotamya, Akdeniz, Arabistan, Anadolu ve İpek Yolu'nun oluşturduğu ağ) kültürel giriş alanı *MÖ 18. yy.*, altın çağını Hamdani *10. yy.* ve Eyyubiler *12.-13. yy.* altında yaşamıştır; ˇ(°?)el-**Farabi,** ˇSaadiah Gaon, ◊el-Ma'arri *10. yy.*, ˇNasır-ı Hüsrev *11. yy.*, ˇ°es-**Sühreverdi** *12. yy.*, ˇİbn Arabi *13. yy.*, ˇPocockius *17. yy.*, (ˇA. ve P. Russell *18. yy.*)

Halikarnassos/Bodrum B 3

Karia/Türkiye: Lidya dönemi *MÖ 560*, Pers dönemi *MÖ 546-469/MÖ 412-334* arası; *ˇHerodotos *MÖ 5. yy.*

Halle an der Saale **K 2-4**

Sachsen-Anhalt, Deutschland: Brandenburg-Prusya dönemi *1680-1918*; üniversite *1694*, Pietizmin (A. H. Francke +*1692-°1727* etrafında toplanmış "Franckesche Stiftungen" vakıfları: eğitim kurumları, Doğu Hindistan misyonerlik kurumu, *Cansteinsche Bibelanstalt*), Almanya'daki erken dönem Aydınlanma'nın (Leibniz ve Wolffçu felsefe) ve lirik Anakreontizm'in merkezi *18. yy.*, "Genç Hegelciler"in merkezi (A. Ruge'nin *Hallische Jahrbücher für deutsche Wis-*

senschaft ve Kunst etrafında *1838-41*) *19. yy.*; +°**Thomasius** *17.-18. yy.*, ◊+Amo, ◊+Baumgarten, ˇLeibniz, ◊+°Meier, ◊Winckelmann, +°**Wolff** ve ◊Ziegenbalg *18. yy.*, ◊+Schleiermacher *18.-19. yy.*, ◊Möbius, ◊Cohen, +Stumpf *19. yy.*, +°Cantor, (+H. Vaihinger), °+**Husserl,** ◊Spengler *19.-20. yy.*

Hallstatt B 2

Salzkammergut, Österreich/Avusturya: Orta ve Batı Avrupa'da erken demir çağına ait buluntu yerine adını veren bölge (J. G. Ramsauer tarafından modelli kazı belgelendirmesi yapılmıştır, *1846*) (Batıda Keltler, güneydoğuda İlliryalılar (?) baskın olmuştur) *MÖ 700-500* arası; Hallstadt kültürlerinin Akdeniz bölgesindeki kentlileşmiş kültürlerle teması giderek artmıştır

Hambantota G 4

Srī Lankā: ˇL. Woolf *20. yy.*

Hamburg K 4

Deutschland: Kuzey Almanya'da *17. yy.*'dan itibaren ticari ve (liberal) kültürel merkez; ˇJ. Delmedigo, +°Jungius, ˇGrotius *17. yy.*, ˇLeibniz, *+°Reimarus *17.-18. yy.*, ˇ**Lessing** ("Hamburgische Dramaturgie" *1767-69*), ˇHerder, ˇBaader, ˇW. von Humboldt *18. yy.*, (ˇ°F. G. Klopstock), ˇJacobi, ˇSchopenhauer *18.-19. yy.*, *Reichenbach *19.yy.*, ˇGogol', *Hertz, ˇDriesch *19. yy.*, +Cassirer, ˇFoucault, ˇvon Neumann, ˇSpengler, ◊L. Strauss ve +Uexküll *20. yy.*; yakın bölgeler: *Altona*; ˇSchurman *17. yy.*, ◊Maimon *18. yy.*

Hampi (Harabeleri) / Vijayanagara G 4

Hospet yakınları, Karnātaka, Bhārat/India: Vijaya İmparatorluğu'nun başkenti *1336-1565:* Güney Hindistan'daki en geniş bölgesel imparatorluk, Güney Asya'daki son bağımsız (ve hakkında en bol belge bulunan) Hinducu imparatorluk, Brahmancı kültür ve Sanskritçe edebiyatın rönesansı, İslâm'ın Güney Hindistan'daki yayılımının engellenmesi; +**Madhava** *14. yy.*, ˇVallabha, ˇCaitanya *15.-16. yy.*

Han T 11, D 1-3

Zhongguo/Çin: (1) Jin'in halef devletlerinden biri *MÖ 453-230* arası, başkentleri → *Zheng* ve *Yangzhai*, *Lü Buwei ve Han Fei *MÖ 3. yy.*; (2) klasik (Zhongguo/Çin'in siyasi ve kültürel birliğini sağlayan) hanedanın adı *MÖ 202-MS 220* arası; (3) bölgenin en büyük nüfusuna buradan yola çıkılarak verilen "Han Çinlileri" anlamındaki *Hanzu* adı

Handan D 2

Hebei, Zhongguo/Çin: *Zhao* Devleti'nin başkenti *MÖ 386-228* arası; (ˇ"Pingyuan Seçici Prensi" Zhao Sheng), +**Gongsun Long,** ˇLü Buwei *MÖ 3. yy.*; yakın bölgeler: *Yongnian* (aktarıma göre "Gölge Boksörü" *Taijiquan*'ın memleketi) ve → Feixiang

Hangu Guan ("*Geçit*") D 2

Zhongnan Shan, Henan, Zhongguo/Çin: Lao Zi'nin sınır bekçisi Yin Xi aracılığıyla *Daode Jing*'i kaleme almasından sonra Batı'ya doğru çıktığı efsanevi seyahat *MÖ 500* (?); ˇKang Youwei *20. yy.*

Han'guk / *Hanguo* / *Kankoku* / *Korea* / *Kore* T 2, 6, Ö 5, 6, **G 5, D 1, 3, 5,** K 5

Alternatif geleneksel adları: *Chosōn* (*Chaoxian*, "Hanedan" ya da "Sabah Tazeliği", Kuzey Kore tarafından *1948* tarihinde üstlenilmiştir) ve *Taehan* (Güney Kore tarafından *1948* tarihinde üstlenilmiştir), kendini "Küçük Çin" olarak adlandırmıştır (*Xiao Hua* / *Sohwa*); Kuzey Han'guk/Kore'nin (Lelang/Nangnang) bazı kısımlarının *MÖ 108-MS 313* arası Çin İmparatorluğu'na bağlanmasıyla "Üç Krallık" *samguk* (Koguryo, Paekche ve Silla) döneminde Çin yazı ve devlet kültürünün devralınması *4. yy.-668*, kültürel altın çağı *7.-8. yy.* (merkezi: Kyongju)/*15.-16. yy.* (merkezi: Hanyang/S(e)oul), "Ortaçağ geçiş dönemi" *10.-14. yy.* (merkezi: Kaesong), Buddhacı felsefenin (*Pulgyo*) *4.-14. yy.* (genel olarak *Chan* / *Sōn*, *1100* tarihinde *Tiantai* / *Ch'ŏnt'ae öğretisi*) ve Neo-Konfüçyüsçü felsefenin *Xingli Xue* / *Sŏngni-hak* ("Doğa İlkesi Okulu"), *Cheng-Zhu Xue* / *Chŏngju-hak* (*Cheng-Zhu* Okulu) *15.-19. yy.* baskın olduğu dönem; ampirik pragmatik yönelimli bilimsel reform hareketi *Sirhak 18.-19. yy.*; öne çıkan filozoflar: Wonhyo, Yi Hwang, Yi Yulgok ve Chong Yagyong

Hangzhou / *Lin'an* / *el-Hansā* / *Quinsai* **D l, 4, 5**

Zhejiang, Zhongguo/Çin: Buddhacı manastır *Lingyin Si 326*; Nan-Song başkenti ("Büyük Kanal" *Da Yunhe*'nin güney ucunda) *1138-1279* (ˇMarco Polo *1290:* "dünyanın en asil ve en iyi şehri"); *ˇShen Kuo, ˇSu Shi, ◊Uich'on *11. yy.*, ˇLu Xiangshan, ˇLi Qingzhao, ˇZhu Xi *12. yy.*, (+Zhen Dexiu), ˇQin Jiushao, *Yang Hui *13. yy.*, (ˇİbn Battuta *14. yy.*), +Wang Ji *16. yy.*, *ˇLi Zhizao *16.-17. yy.*, ˇHuang Zongxi *17. yy.*, (ˇZhang Xingao *17.-18. yy.*), °Wei Yuan *19. yy.*, ˇKang Youwei *20. yy.*

Hannover T 6, B 1, **K 2, 4**

Niedersachsen, Deutschland: Calenberg/Hannover seçici prens ailesinin *1634*, Kurbraunschweig/Kurhannover seçici prens ailesinin *1692* (Great Britain ile evlilik yoluyla hanedan birleşmesi *1714-1837*) ve Hannover Krallığı'nın yönetim kenti *1813-66*; öne çıkan seçici prens çifti: Ernst August *1679-°1698* ve Sophie von der Pfalz *1679-°1714*; ˇ°Leibniz *17.-18. yy.*, (ˇJ. Toland), *A. W. ve F. Schlegel, ˇLichtenberg *18. yy.*, *Otto (*Peine*), *Klages *19. yy.*, *Arendt *20. yy.*; yakın bölgeler: *Herrenhausen* (yazlık saray *1665*, Leibniz'in tasarımı fiskiyeler)

Ha Nôi (Henei)/Dông Kinh (Tonkin)/**Thang Long**/Tông Binh T 6, **G 5, D 1,** 3, **5,** K 5

Viêt Nam'ın (Çinlileşmiş kısmının) çevresindeki eski yönetim merkezleriyle bağlantılı olarak başkenti ve kültürel merkezi *679-1803*, Cô Loa ile başlar *MÖ 257*; "Edebiyat Tapınağı" *Van Mieu 1070* ve "Devlet Akademisi" *Quoc Tu Giam 1076*; ˇTran Thai Tong ve Nhan Tong *13. yy.*, ˇNguyen Trai *14.-15. yy.*, ˇLe Thanh Tong *15. yy.*, **Le** Quy Don ve Ngo Thi Nham *18. yy.*, Ho Xuan Huong *18.-19. yy.*, ˇMalraux *20. yy.*

Hanyang → Sŏul/Seoul

Hanzhong D 3

Shaanxi, Zhongguo/Çin: Taocu bir "ideal devlet" oluşumunun "Semavi Usta" *Tianshi* Zhang Lu altındaki başkenti *2.-3. yy.*; °Zhang Ling *2. yy.* (?)

Hao(jing)/Zhongzhou Ö 3, 6

Xi'an üzerinde, Zhongguo/Çin: Aktarıma göre Xi-Zhou'nun ikinci yönetim kenti *MÖ 1045-771*, öne çıkan hükümdarı ve "Belgeler" *Shu Jing* ve "Türküler" *Shi Jing* klasiklerinin bazı kısımlarının yazarları: Wu Wang, erkek kardeşleri Zhou Gong Dan ve Shao Gong Shi ve oğlu Sohn Cheng Wang *MÖ 11. yy.*

Harappā T 6, 10, 11, **Ö 3,** G 1, 2

Pencāb, Pakistan: Harappa ya da İndus (Vadisi) kültürüne adını veren kazı yeri (*1921*) (başlangıcı *MÖ 4. by.*, altın çağı *MÖ 2500-1750* arası, Post-Harappa dönemi *MÖ 1750-900* arası), Güney Asya kültürlerinin erken dönem tarihlerinin oluşumu üzerinde büyük etkisi olmuştur (*"Sindhu-Sarasvatī Medeniyeti"* → *Kalibangam*)

Hārar/Hārer Ö 8

Ityop'ya: Ityop'ya'daki Müslümanların ticari ve kültürel merkezi ("Doğu Afrika'daki Timbuktu"), Güney Arabistan tarafından kuruluşu *7. yy.*; (ˇA. Rimbaud *1880-91*)

Harezm/Khwārezm/Uwārazmī B 1, 4, 5

Özbekistan - Türkmenistan - Îrān: Aral Gölü'nün güneyindeki bölge (*Baḥr-i Harezm*), kültürel altın çağı *11.-13. yy.*; +Zerdüşt *10. yy.* (?); *el-Harezmi ailesi *8. yy.*, *el-Biruni *10. yy.*, ˇFahreddin er-Razi *12. yy.*

Hardwick Hall K 2

Derbyshire, The Midlands, England: Cavendish ailesinin taşra evi, +°**Hobbes** *17. yy.*; komşu bölgelerde Cavendishlerin başka taşra evleri ve Hobbes'un ikameti: Chatsworth House ve → Welbeck Abbey

Haridvāra/Haridwar G 2

Uttaranchal, Bhārat/India: Ganga Irmağı'nın dağlardan düzlüğe döküldüğü bölgede yer alan Hinducu hac yeri; ˇMadhva *13. yy.*, ˇNanak, ˇVallabha *15.-16. yy.*; yakın bölgeler: *Rishikesh*, ˇEliade *20. yy.*

Harrān/Kharrān(u)/Karrhai/Carrhae T 6, 8, Ö 3, **B,** K 1

Türkiye: Ay tanrısı Sin'in kült merkezi, astroloji ve "Sâbiî"lerin *Sābi'ūn* (Mezopotamya ve Akdeniz havzası kültürlerini tanıştıran ve harmanlayan) Gnosis [irfan] merkezi; Tevrat aktarımına göre ˇİbrahim *MÖ 18. yy.* (?), +Damaskios (?), +°Simplikios *6. yy.* (?), *Sabit b. Kurre, *el-Bettani *9. yy.*, ˇel-**Farabi** *10. yy.*, *İbn Teymiye *13. yy.*

Harvard → **Cambridge Massachusetts**

Hastināpur(a) G 1, 2

Madhyamā Dis(h)/Uttar Pradesh, Bhārat/India: Kuruların başkenti, *Mahābhārata* destanında savaşan taraflardan biri; *MÖ 9. yy.*'daki selden sonra Kaus(h)ambi'ye göç

Hatay → *Antakya*

Hattusa(s)/Hattuşaş Ö 3

Boğazkale yakınları, Anadolu, Türkiye: Hititlerin başkenti *MÖ 16.-13. yy.* arası, *1834* tarihinde keşfedilmiş, *1905*'te kazıyla çıkarılmıştır; B. Hrozny tarafından *1915*'te tanımlandığı üzere bir Hint-Avrupa dilinin en eski yazılı metinlerinin bulunduğu yer; Mezopotamya çiviyazısıyla ve "Hiyeroglif Luvi" ile kayda geçirilmiş dinî, efsanevi, hukuki ve tarihyazınsal metinler; bilinen en eski yazılı barış anlaşması (Hattuşaş ile Kemet arasında) *MÖ 1259*

Haua Fteah Ö 1

Lîbiyā: Taş devrinden kalma uzun bir eser dizisinin buluntu yeri *60-7 KY bö*, seramik işlenmesi ve koyun ve keçilerin evcilleştirilmesi *MÖ 7000*; bir müzik enstrümanı (flüt ya da düdük) olarak yorumlanan bir kemik parçasının buluntu (*1955*) yeri *45 KY bö*

Haus(s)a Ö 8

Nigeria - Niger: Afrika'nın en güneybatısında bulunan, Afro-Asyatik ("hamito-semitik") dil ailesine sahip popülasyon, kent-devletlerin kurulması (Hausa Bakwai) *13. yy.*, gelişmiş bir kentsel kültür

Hawaii/Sandwich Islands T 1, K 5

USA: Avustronezya kolonizasyonu *400* (*?*), Captain Cook tarafından *1778*'de "keşfedilmiştir", İspanya-Amerika Savaşı'nda ABD tarafından *1898*'de ilhak edildi; Başkenti → *Honolulu*

Hayastan/Ermenia/Armina/Armenia Ö 4, 5, **B 2, 5,** K 5

Sınırları, Akdeniz havzasının kuzeydoğusu ile Hazar Denizi'nin güneybatısı arasında değişen, münavebeli olarak defalarca Helen ve İran, *MÖ 1. yy.*'dan itibaren Roma ve *7. yy.* sonrasında Arap etkisi altında kalan (Ermenilerin yoğun olarak yaşamış olduğu) bölge, Hristiyanlığa geçiş *3. yy.*, kendilerine özgü bir yazının geliştirilmesi *5. yy.*; ilahiyat ve felsefe tarihi açısından önemli yerler → *Ecmiadzin*, Narek, *Kilikia/Armenia Inferior*

Hayber / Khaybar / Khyber G 2

Pākistān: Güney ve Güneybatı/Orta Asya arasında yer alan, kültür tarihi açısından önemli geçit

Haydarābād / Hyderābād G 4

Āndhra Pradesh, Bhārat/India: Bir Müslüman prensliğinin başkenti *1724-1948*; ˇel-Afgani *19. yy.*, ˇİkbal *20. yy.*

Hazarya / Khazari(i)a / Xazarija T 9, B 4

Rossiia - Ukraina - Orta Asya: Harezm(ler)/Kuzarimlerin önemli ticaret kenti *7.-13. yy.* arası, Hristiyan ve Müslüman nüfus ve *8. yy.*'da Yahudiliğe geçmiş üst toplum katmanı (Kurtuba'daki Yahudilerle yapılan -kesinleşmemiş- yazışmalar *10. yy.*), altın çağı (*pax khazarica*) *8.-9. yy.* arası, Orta Asya'daki Hazar topluluğu, Konstantinupolis, Volga Bulgarları ve Kii'v Ruslarıyla ticaret ilişkileri, en önemli başkentleri → *Itil'*

Head-Smashed-In Buffalo Jump Ö 7

Alberta, Canada: En ünlü Bizon Öldürme Bölgesi (*Bison Kill Site*), bizon sürülerinin sürek avıyla kum taşından uçurumlardan aşağı sürülmesi, ölü hayvanların beslenme, barınma, giyim ve araç gereç amacıyla kullanılması *MÖ 3600-MS 1800* arası

Hebros / Evros / Marica / Meriç B 3

Thrake/Hellas - Türkiye - Bălgariia: Irmak; °Orpheus *MÖ 7. yy.* (?), efsanevi aktarıma göre Bakhalar tarafından parçalanmıştır (ˇKserkses), ˇHerodotos *MÖ 5. yy.*

Heidelberg T 1-3, **K 3, 4**

Pfalz/Baden, Deutschland: Pfalz kontu ve seçici prensinin yönetim merkezi *12. yy.-1720* arası; üniversite *1386* (ilk rektörü: Marsilius von Inghen), kilise reformunun (*Heidelberg Kateşizmi*) *16. yy.*, Romantizm akımının (A. von Arnim, C. Brentano ve I. Görres etrafında) *19. yy.* ve "Yeni Kantçılığın" (Freiburg'la beraber: "Badener Schule" ya da "Südwestdeutsche Schule") *19.-20. yy.* merkezi; (◊+Marsilius von Inghen *14. yy.*), ◊Cusanus, +°Agricola, ˇReuchlin *15. yy.*, ˇLuther, ˇRamus *16. yy.*, ◊+Keckermann *16.-17. yy.*, *Elisabeth von der Pfalz, ◊Comenius, ˇPufendorf *17. yy.*, ◊Boas, ◊Boltzmann, *Bühler, ◊Cassirer, ˇCousin, (+°G. F. Creutzer), ◊Dilthey, ◊+**Feuerbach,** +Fries, +**Hegel,** [**Helmholtz,** ◊Hilbert, ◊James, ◊Mendeleev, ˇA. W. Schlegel, ◊Scheler, ◊Rückert ve ◊+Wundt *19. yy.*, ◊+Max ve ˘°Marianne **Weber,** ◊˘Uexküll *19.-20. yy.*, ◊+**Jaspers,** +Driesch, +°Windelband, (+°G. Radbruch), +°Rickert, ˇHeidegger, ◊Arendt, Berdiaev, Binswanger, Fromm, Hempel, Il'in, Jonas, Keyserling, Kojeve, Kuki, Lesniewski, Lukács, Maritain, Miki, Neurath, Plessner ve Schlick *20. yy.*, (ˇH. Albert), +°H.-G. Gadamer *20.-21. yy.*; yakın bölgeler: *Mauer*, bir çene kemiği bulunan *Homo heidelbergensis*e adını veren ("Çalışan İnsan" *Homo ergaster* ile *Homo sapiens neanderthalensis* arasında yer alan bir ara tür) buluntu (*1907*) yeri *500 KY bö*

Heilbronn K 4

Württemberg, Deutschland: *°J. R. Mayer *19. yy.*

Hejian D 3

Hebei, Zhongguo/Çin: Kral Xian altındaki "Eski Metin Okulu" *Guwen Xuepai* merkezi *MÖ 2. yy.*

Helikōn B 3

Boiōtia, Hellas: Mitolojide bahsi geçen "Periler Vadisi"nin de yer aldığı dağlık arazi; ˇHesiodos *MÖ 8. yy.*, ˇHerodotos *MÖ 5. yy. Heliupolis* → *Iunu*

***Hellas** / Ellas / Graecia / Yūnānistān / Yunanistan* **A** 2, **4-11,** Ö 3-5, **B**

"Eski Dünya"nın batı kesiminde bilim ve felsefenin çıkış bölgesi (Ionia/Anadolu kolonileri ve Megale Hellas/Italia ile beraber); Girit ve Miken kültürleri *MÖ 2000-1100* arası (Avrupa'daki en eski kent ve yazı kültürü, mitolojik aktarıma göre Kahramanların Altın Çağı, → ***Krete*** ve ***Mykene***), *Karanlık dönem MÖ 1250-900* arası (Helen'deki etnik grupların biçimlenme evresi), *Arkaik dönem MÖ 800-500* arası (bağımsız kent devletlerin oluşumu, yasaların kitaplaştırılması; kültürel merkez ***Anatole / Anadolu***'nun batı kıyısında, Ege'de yer alan kültürel merkez), *Şarklılaşma evresi MÖ 750-650* arası (Fenike yazısının devralınması, Güneydoğu Asya ve Aigyptos'tan maddi, sanatsal, edebî ve fikrî ithalatın, Asur İmparatorluğu'nun Lydia, Kypros ve Aigyptos'a genişlediği dönemde artması), *Klasik dönem MÖ 500-323* arası (kültürel merkezi → ***Athenai;*** tüm dönem boyunca Pers İmparatorluğu'nun uydu toprakları konumundadır, kimi zaman bununla ittifak, kimi zamansa direnç halindedir, Anadolu'daki filozofların etki bölgesi → ***Megalē Hellas),*** *Helen* dönemi *MÖ 323-31* (tüm Pers İmparatorluğu topraklarının Helen-Makedon hükümdarlar tarafından işgali, Helen dil ve kültürünün yaygınlaştırılması, "Şark" gelenekleri altında gerçekleşen dönüşüm; felsefe açısından büyük önem sahibi Athenai'nin yanında diğer kültürel merkezler → **Aleksandreia,** Pergamon ve Rhodos), *Roma / Geç Helen dönemi MÖ 200 / MÖ 31-MS 330 / 529* (Aleksandreia'nın yanı sıra yeni kültürel merkezler → **Roma** *MÖ 150-MS 250* ve Syria *200-635*), *Bizans dönemi 330-1453 / 1459* (entelektüel merkezler → **Kōnstantinupolis** *330-1453*, Athos *11. / 14.-15. yy.* ve Mystras *1348-1459*), *Osmanlı dönemi 1453 / 1459-1830 / 1923* (*1923* tarihli "Lozan Barış Antlaşması" çerçevesinde, 1,5 milyon Helenin, 600.000 Türk karşılığında Anadolu'nun 3000 yıldır ikamet ettikleri İyonya bölgesinden "mübadele" yoluyla Hellas'a gönderilmesi)

Helmstedt K 4

Braunschweig yakınları, Niedersachsen, Deutschland: Braunschweigsche Landesuniversität *1576-1810*; *Albertus Parvus/Küçük Parvus *14. yy.*, ⁺Bruno *16. yy.*, ⁺Jungius *17. yy.*, ˇLeibniz *17.-18. yy.*, ˇGauß *18. yy.*, (⁺G. E. Schulze/Aenesidemus *18.-19. yy.*)

Helsinki / Helsingfors K 3

Suomi/Fin(n)land: İsveç dönemi *1550-1808*, Rus dönemi *1809-1905 / 1917*, üniversite *1640 / 1828*; *Belinskii *19. yy.*, (*⁺E. Westermarck *19.-20. yy.*), *⁺°von Wright *20.-21. yy.*

Hemedan / Hemedān / Hagmatāna / Ekbatana B 2, 5

Media/Irān: Med ve Pers hükümdarlarının yönetim merkezi *MÖ 7.-4. yy.* arası; ˇ°**İbn Sina** *11. yy.*, *Reşiddüddin *13. yy.*

Hemudu Ö 2, 6

Yuyao yakınları, Zhejiang, Zhongguo/Çin: Bitki (pirinç) ıslahı yapmış ve hayvan (domuz, Asya mandası) evcilleştirmiş, karmaşık el zanaatlerine (cilalama) sahip bir Neolitik kültüre adını veren buluntu (*1973*) yeri, muhtemelen Doğu Asya'da pirinç tarımının başlangıç bölgesi, "Çin medeniyetinin" kültürel ve etnik kökenlerinin çokbölgeli olduğuna dair devrimci arkeolojik kanıt *MÖ 7000-5000*

Henennesut / Herakleōpolis / Ihnāsiyyetü'l-Medīne Ö 3

Kemet/Aigyptos: 9. ve 10. hanedanların yönetim merkezi, ˇMerikare *MÖ 21. yy.*

Heng Shan / Bei Yue D 3

Hebei, Zhongguo/Çin: Taocu "Kuzeyin İşaret Dağı"; ⁺Daoan, ◊Huiyuan *4. yy.*

Heng Shan / Nan Yue D 3, 4

Hunan, Zhongguo/Çin: Taocu "Güneyin İşaret Dağı"; Taocu aktarıma göre bir ölümsüzün Jiang Kui'ye şiirsel bir yazıtı (*Shishuo*) verdiği yer *1186*; (⁺°Shitou Xiqian *8. yy.*), ⁺Hu Hong *12. yy.*, ˇ°**Wang Fuzhi** (*Chuanshan*) *17. yy.*, ⁺Feng Youlan *20. yy.*

Hengqu(zhen) D 4

Chang'an yakınları, Shaanxi: Zhang Zai ailesinin memleketi ve inziva yeri *11. yy.*

Hengyang D 4

Heng-Shan bölgesi, Hunan, Zhongguo/Çin: ˇDu Fu *8. yy.*, *Wang Fuzhi *17. yy.*

Herakleion / Iraklion / Chandax / Candia / Kandiye T 9, B 4

Krete/Candia: İslâm dönemi *824-961*, Venedik dönemi *1210*, Osmanlı dönemi *1609-1897*, altın çağını Hristiyanlık ve Yahudiliğin Doğu Akdeniz havzasındaki kültürel merkezi olarak yaşamıştır *14.-16. yy.*; (◊Petros Philargis/Pietro Filargo da Candia/Alexandrus Papa V), *Georgios Trapezuntios *14. yy.*, ⁺°E. Delmedigo *15. yy.*, (*Domenikos Theotokopulos/El Greco *16. yy.*), *ˇJ. Delmedigo *16.-17. yy.*, ˇLeont'ev *19. yy.*

Herāt / Harāt / Haraiva / Aleksandreia / Herat B 5, G 5

Haraiva/Areia/Horāsān, Afganistan: Ahameniş kenti, Büyük İskender tarafından *330*'da fethedilmiştir, İslâm dönemi *660*, Timur İmparatorluğu hükümdarlarının yönetim merkezi, kültürel altın çağı (bilim, şiir ve Çin etkisinde gelişmiş resim: Tīmūrī minyatürleri, Firdevsi ve Sa'di'nin eserlerinin ilüstrasyonları) *1380-1507*; ˇFirdevsi *11. yy.* (?), °Fahreddin er-Razi *13. yy.*, ˇet-Taftazani *14. yy.*, ˇel-Afgani *19. yy.*

Herborn K 4

Nassau/Hessen, Deutschland: "Hohe Schule" *1584-1817*, (⁺J. Althusius *16.-17. yy.*, ◊⁺J. H. Alsted), ⁺Clauberg, ⁺Comenius *17. yy.*

Herculaneum / Ercolano B 3

Campania, Italia: Vezüv'ün *79* yılında patlamasıyla kül altında kalmış kent, *Villa dei Papiri*'de felsefe (Epikurosçu) eserlerinin yer aldığı bir kütüphanenin buluntu (*1750*) yeri (*MÖ 1.-MS 1. yy.* arası); ˇPhilodemos *MÖ 1. yy.*

Herford K 4

Westfalen, Deutschland: Kadın manastırı *789-1802*, ˇ°Elisabeth von Böhmen, ˇvan Schurman, ˇLeibniz *17. yy.*

Herrnhut K 4

Sachsen, Deutschland: Pietist "Herrnhuter Brüdergemeinde"nin merkezi, kurucusu Graf N. L. von Zinzendorf *1722*, "Böhmisch-mährischen Brüderunität" ile birlikte

Heuneburg B 2

Hebertingen, Baden-Württemberg, Deutschland: Tuna Irmağı üzerinde yer alan Kelt yerleşimi *MÖ 6.-5. yy.* arası, Akdeniz havzasından (seramik) ve Doğu Asya'dan (ipek) ithal edilmiş mallar

Heva → Kās

Hırvatistan → Hrvatska

Hıms / Humus / Emesa B 3

Suriye/es-Sūriyye: Güneş tanrısı Baal'ın mabedi, Süryani imparator annelerinin (Iulia Domna ve Iulia Mamaea *2.-3. yy.*) ve Roma'daki imparatorluğun (Elgabal *218-222*) memleketi (devletin "şark" dinlerine karşı gösterdiği hoşgörünün başlangıcı, Roma hukuk biliminin yerleşme evresi); *Papinianus *2. yy.* (?), (°Kassios Longinos *3. yy.*), ˇNemesios *4.-5. yy.*, °Damaskios *6. yy.* (?)

el-Hibā' → Lagaş

el-Ḥicāz / Hicaz B 5

Cezīretü'l-'Arab: İslâm'ın menşei (*Mekke* ve *el-Medine* etrafında) ve ruhani merkezi olan bölge

Hieizan D 5

Kyōto yakınları, Nihon/Japonya: Buddhacı tapınak dağı, Saicho tarafından *785* yılında Tiantai/Tendai öğretisinin merkezi olarak kurulmuştur (esas tapınak: *Enryaku'i*), bütün önemli Buddhacı âlimlerin ve yeni öğretilerin kurucularının eğitim yeri *12.-13. yy.*; ◊+°**Saicho** *8.-9. yy.*, ◊+°Ennin, (◊+Enchin) *9. yy.*, (◊+Genshin *9.-10. yy.*), ◊Eisai, ◊+Honen *12. yy.*, ◊Shinran *12.-13. yy.*, ◊Dogen, ◊Nichiren *13. yy.*, ◊Yamazaki Ansai *17. yy.*, (◊B. Petzold *20. yy.*)

Hima Ö 8

Uganda - Rwanda - Burundi - Tanzania: Doğu Afrika'nın göller bölgesinde yer alan sosyokültürel açıdan iki katmanlı devletler, Nilotik dilleri konuşan göçmenler (Tutsi: üst tabaka, hayvan yetiştiricileri ve toprak sahipleri) tarafından kurulmuştur; daha önceden bölgeye göç etmiş olan Hutuların (Bantu) ırgat ve işçi olarak alt sınıfa itilmesi *14. yy.*

Hime'i D 5

Hyōgo Ken, Nihon/Japonya: Kale kenti *14. yy.*; *Bankei Yotaku *17. yy.*, *Watsuji Tetsuro *19. yy.*; yakın bölgeler: Kakogawa yakınlarındaki *Kakurinji*, ˇShotoku *6. yy.* (?)

Hindistan → Bhārat

Hios → Khios

Hippo Regius/Hippone/Bône/'Annāba T 6, Ö 8, **B 1-4**

Numidya/el-Cezāir: Numidya krallarının yaşadığı yerleşim yeri *MÖ 2. yy.*; +°Augustinus *4.-5. yy.*; yakın bölgeler: *Mondovi/Drean*, *Camus *20. yy.*

el-Ḥīre Ö 4, B 4, 5

en-Necef yakınlar, Maşrık/'Irāk: İslâm öncesi Arap yazı kültürü merkezi (Nesturi Hristiyanlık, şiir, Arap yazısının yaratılması) *5.-6. yy.*, İslâm dönemi *633*; *Huneyn b. İshak *9. yy.*; komşu bölge → (el-)Kufe

Hiroshima K 5

Nihon/Japonya: Atom bombasının savaş amacıyla ilk defa kullanılışı *6.8.1945*; yakın bölgeler: *Miya'ima/Itsukushima* (tabut adası), ˇKukai *9. yy.*

Hoa Binh Ö 6

Ha Nôi yakınları, Viêt Nam: Güneydoğu Asya'da bir Neolitik kültür geleneğine adını veren buluntu (*1926*) bölgesi *MÖ 8000-2000*, hayvanların (domuz, kümes hayvanları) evcilleştirilmesi ve bitki (soğanlı bitkiler, pirinç) ıslahının bağımsız başlangıçları gözlemlenmiştir

Hocend/Aleksandreia Eschate/Alexandria Ultima/Leninabad B 2

Fergāne, Sogdianē/Tacikistan: Büyük İskender'in Pers İmparatorluğu'nun kuzeydoğu sınırında kurduğu "son" kent *329*

Hochreith K 4

Zwettl yakınları, Niederösterreich: **Wittgenstein** ailesinin "Av Evi" *20. yy.* ("Wiener Werkstätte" tarafından tadilata alınmıştır *1905*)

Hodonin/Göding K 4

Morava, Česko: *Masaryk *19. yy.*

Hof K 4

Bayern, Deutschland: Prusya dönemi *1792-1806*; *ˇJean Paul *18.-19. yy.*

Hohlenstein Ö 1

Ulm yakınlarındaki Lonetal, Deutschland: Şimdiye dek bilinen en eski, mamut dişinden yontulmuş (28 cm boyunda) antropomorfik (insanbiçimli) hayvan plastiğinin ("Aslan Adam") buluntu yeri ("Stadel" mağarası) *32 KY bö*, Nazi dönemi sonrası iade edilmiştir *1956*; komşu bölge → *Vogelwerd*

Hohokam Ö 7

Arizona, USA: *Pueblo-Kültürü* (Tarım ve el sanatları konusunda Orta Amerika'dan etkilenmiştir) *MÖ 300-MS 1400* arası, Klasik sonrası dönemde *1100-1400* Anasazi kültürü tarafından örtülmüştür, Mississippi kültürünü etkilemiştir; → *Snake-town*

Hōi An/Faifo D 5

Da Nang yakınları, Viêt Nam: Çin, Japon ve Avrupalı tacirlerin kullandığı ticaret limanı *16.-18. yy.* arası, alüvyonla dolmasının ardından yerine komşu Da Nang/Tourane geçmiştir

Hoysan → Khoisan

Holland/Hollanda T 6, 9, B 1, 4, N

Nederland (batı bölümü): Siyasi ve dinî takibata uğrayanların (Yahudiler, reformcu Hristiyanlar, Aydınlanma'nın öncüleri) sığınma yeri *16.-18. yy.* arası, bunun sonucunda toplumsal, bilimsel ve felsefi yenilikçilik hareketlerinin başlangıç noktası

Honduras → Copān

Hong Kong/Xianggang D 1, 4, K 5

Zhongguo/Çin: Britanya dönemi *1842-1997*; ˇLegge, ˇWang Tao, ˇSun Yixian *19. yy.*, ˇKang Youwei *19.-20. yy.*, ˇLiang Qichao, ˇRussell, ˇMalraux, (+°Tang Chun-I/Junxi), +Yang Chen-Ning *20. yy.*

Hong Linh D 5

Ha Tinh, Viêt Nam: Nguyen Du'nun memleketi ve inziva yeri (Tien Dien köyü) *18.-19. yy.*

Hongshan Ö 6

Chifeng yakınları, Dongbei, Zhongguo/Çin: Bir Neolitik kültürün buluntu (*1908/1924*) yeri *MÖ 3500-2500* arası, klasik Han dönemi Çin hakimiyet bölgesinin dışında kalmıştır ve aynı dönemdeki kültürleri (Dawenkou ve Yang-shao) aşan bir karmaşıklık arz

eder (ilk yeşim ürünler, şaman dini); (sonradan keşfedilmiş) Hemudu kütürüyle beraber "Çin uygarlığının" çokbölgeli, çokkültürlü ve çoketnikli başlangıcının arkeolojik açıdan devrimci kanıtı

Honolulu K 5

Oahu, Hawaii, USA: *University of Hawaii 1907*, *East-West-Center 1960*; ◊Sun Yat-sen *19. yy.*, ˇKang Youwei, ˇLiang Qichao *19.-20. yy.*, +Suzuki *20. yy.*

Hopewell Ö 7

Hamilton yakınları, Ohio, USA: Kuzey Amerika'nın doğu ve ortabatısındaki bir *Woodland-Mound* kültürüne adını veren buluntu yeri (C. Hopewell'in çiftliği) *MÖ 100-MS 1000*

Hopi / Moqui K 5

Arizona, USA: "*Pueblo* Amerikan yerlisi" nüfusu; Whorf tarafından incelenmesinin ardından birçok kez "dünya görüşlerinin" güçlü dilsel belirlenimciliği ve göreceliğinin kanıtı olarak anılmıştır, ˇWhorf *20. yy.*

Horāsān / Khorāsān / Horasan ("Şark") B 1, 4, 5

Īrān - Afganistan: Doğu Īrān'da yer alan, kültür tarihi açısından önemli bölge, Zerdüşt'ün memleketi olduğu varsayılmaktadır *MÖ 10. yy.*; Oxos [Āmū Deryā] Irmağı'nın etrafında yaşayan Samaniler, Gazneliler ve Selçuklular altında altın çağını yaşamıştır *873-1240*, kültürel merkezleri → Merv, Tūs, **Nīşāpūr,** Meşhed, Sebzevār

Hořice / Horschitz K 4

Hradec Králové/Königgrätz yakınları, Čechy, Česko: *Mauthner *19. yy.*

Hoten / Khotan / Hetian / Kustāna Ö 4, 5, **G 1, 5,** D 1

Xiyu/Sharqi Turkestan [Şarki Türkistan]/Xinjiang, Zhongguo/Çin: İpek Yolu üzerindeki vaha kenti, Güney Asya kolonisi *MÖ 3. yy.* (?), belli oranda bağımsızlığa sahip, ("Hint-İskitleri" kökenli) Saka Krallığı'nın yönetim merkezi *1.-10. yy.*, *1. yy.*'a kadar geri uzanan yazılı belgelere sahip Buddhacı merkez, *6. yy.*'dan itibaren ağırlıklı olarak Saka dili kullanılmıştır, yeniden keşfi *1914*, "Büyük Tibet" hükümdarlığı *7.-8. yy.* arası, İslâm dönemi *10. yy.*; ◊Nagasena *2. yy.* (?), ˇFaxian *4. yy.*, ˇXuanzang *7. yy.*, (ˇMarco Polo *13. yy.*)

Hrvatska / Croatia / Dalmatia / Hırvatistan K 4

Hua Shan / Xi Yue D 3

Shaanxi, Zhongguo/Çin: Taocu "Batının işaret dağı" (ˇChen Tuan *10. yy.*)

Huainan ("Güney Huai") D 2, 3

Chu/Anhui: Sentezleyici Taocu yazıt Huainanzi'ye (derleyen: Liu An) *MÖ 2. yy.* ve "Nesnelerin araştırılmasının Huainan yöntemi"ne (başlatıcı: Wang Gen) *15. yy.* adını veren Eski Han döneminde tâbi devlet → Shouchun, Taizhou

Huang Ling Ö 6, D 3

Shaanxi, Zhongguo/Çin: "Sarı İmparator" Huang Di'nin efsanevi istirahatgâhı

Huang Shan Ö 6, D 3, 4

Anhui, Zhongguo/Çin: Olağandışı dağlık arazi, efsanevi ve anakronik biçimde, şifalı otlar arayan "Sarı İmparator" Huang Di'yle ilintilendirilmiştir, ˇLi Bai *8. yy.*

Huangbo Shan D 3

Jiangxi, Zhongguo/Çin: Chan/Zen manastırı; ◊Linji Yixuan *9. yy.*

Huangbo Shan / Ōbakusan D 4

Fuqing yakınları, Fujian, Zhongguo/Çin: *Linji- / Rinzai* öğretisine ait Chan/Zen manastırı *Wanfu Si / Mampukuji*, Kyoto yakınlarındaki Uji'de aynı adlı kardeş manastır vardır; ˇYinyuan/Ingen *17. yy.*

Huari / Wari Ö 7

Perú: Bölgeler üzeri Huari Krallığı'nın kült ve siyaset merkezi ve Huari kültürünün memleketi, altın çağı *500-800*, bunları izleyen Chimú ve Inca imparatorluklarının temelini oluşturmuştur

Huatai D 3

Henan, Zhongguo/Çin: *Dayun Si* ("Büyük Bulut Manastırı"), *Chan / Zen* içindeki "Güney" *Nan-Zong* ve "Kuzey" *Bei-Zong* okulları arasında tartışma, muzaffer Güney okulunun temsilcisi Shenhui *732*

Hué / Phu Xuān D 5

Viêt Nam: Başkent *1687 / 1802-1945* (Hintleşmiş Orta Vietnam Cham devletinin başkenti Champapura bölgesinde *192-605*); Siyasi Buddhizmin merkezi *20. yy.*; ˇNgo Thi Nham ve Nguyen Du *18.-19. yy.*

Huexotzingo Ö 7

México: Bir Chichimeca devletinin başkenti *14.-16. yy.*; Prens, şair ve bilge Tecayahuatzin tarafından tertiplenmiş "Çiçek ve Türküler" hakkında toplantı *15. yy.*; +Sahagún *16. yy.*

Huining G 5

Acheng yakınları, Heilongjiang, Dongbei, Zhongguo/Çin: Tunguzka Curçenlerin başkenti *1115-53*, Jin hanedanının taşıyıcısı *1125-1234*; (+°Bao Yan *12. yy.*)

Huizhou D 4

Huicheng, Anhui, Zhongguo/Çin: "Hui Tacirleri" *Huishang*'ın üssü *15.-19. yy.*; ◊Dai Zhen *18. yy.*

Humen D 4

Guangzhou'da liman, Zhongguo/Çin: (Britanyalılar tarafından Güney Asya'dan ithal edilen) 20.000 kutu afyonun yakılması *1839*, "Afyon Savaşı"nın *Yapian Zhanzheng* başlangıcı

Humus → Hıms

Hunam-ri Ö 6

Namhan-gang Irmağı üzerinde: Kyŏnggi-do, Han'guk/Kore: Kore Yarımadası'ndaki Mumun seramiklerinin buluntu (*1972*) yeri, bitki (tahıl, soya fasülyesi, pirinç) ıslahına dair erken dönem kanıtlarıyla (*MÖ 3300-2500* arası)

Hurri / Khurri / Mitanni / Hurriler Ö 3

Türkiye-es-Sūriyye-'Irāk: Çiviyazı ve kültürünü Mezopotamya'dan Anadolu'ya (Hititlere) aktaran bölge *MÖ 3200-1300*, bu işlevi açısından Asurluların öncüsü

Huzhou D 4

Zhejiang, Zhongguo/Çin: *Lu Xiujing *5. yy.*, ˇSu Shi *11. yy.*, ˇLi Qingzhao *12. yy.*, ˇQin Jiushao *13. yy.*

Iasnaia Poliana / Jasnaja Poljana K 2

Tula bölgesi, Rossiia: *ˇ**Tolstoy** (malikane) *19.-20. yy.*, ˇShestov *20. yy.*

Ibadan K 5

Nigeria: Batı Nijerya'da şu anda en büyük kent ("Yoruba ülkesi"), Batı Afrika kültürünün *19. yy.*'dan itibaren merkezi (sanat, edebiyat, bilim), üniversite *1948*, (◊+Wole Soyinka *20.-21. yy.*)

Iberia → *España*

Ife Ö 8

Nigeria: Yorubaların en eski kenti (*11. yy.*) ve dinî merkezi, altın çağı "klasik" tunç sanatı *13.-14. yy.*; ◊Frobenius *20. yy.*

Ihnāsiyyetü'l-Medīne → *Henennesut*

Inca → *Cuzco*

India T 4-10, Ö 2-5, **B** 1, 2, 4, **5, G, D 1,** K 1, 5, Ş

(1) → ***South Asia,*** (2) → *Bhārat(a)*

Indonesia / Endonezya T 6, Ö 5, **G 5,** K 5

→ *Java*, *S(h)rtvijaya*

Indraprastha → *Dillt*

Ingolstadt K 4

Bayern, Deutschland: Üniversite *1472-1800* (Landshut'a taşınma), Hümanizmin merkezi *15.-16. yy.*, (Aydınlanmacı) Illuminati tarikatının kuruluşu (A. Weishaupt tarafından) *1776*; +Reuchlin *16. yy.*, ◊Baader *18. yy.*

Inuit / "Eskimo" TI, K 5

Canada - Kalaallit Nunaat: Kuzeydoğu Asya'dan Kuzey Amerika'ya göç eden son nüfus *MÖ 8000-2000* (*?*) arası, Şaman kozmoloji; ◊Boas *19. yy.*; → *Thūle*

Iōannina / Jannina / Yanya K 2

Epeiros, Hellas: Osmanlı dönemi *1430-1913*; ˇByron, ˇLeont'ev *19. yy.*

Iol / Caesarea Mauretaniae / Cherchell Ö 8, B 2

Mauretania/el-Cezāir: (Latinleşmiş) Moritanya kralların yönetim merkezi; ˇIuba *MÖ 1.-MS 1. yy.*

Iona / Hy B 4

Hebridian Island, Scotland: İrlanda-İskoç rahip Yaşlı Columba(nus)'un misyon üssü *563-°597*

Ionia / İyonya T 6, 11, B 1-3, K 1

Anadolu/Türkiye: Helen yerleşim bölgesi *MÖ 1000-MS 1923* arası, Lidya dönemi *MÖ 560*, Pers dönemi *MÖ 546-334* arası (İyonya ayaklanması *MÖ 499-94* arası), Roma dönemi *MÖ 211 / MÖ 129*; Lidya'yla beraber "Eski Dünya"nın batısında para ticaretinin çıkış bölgesi (madenî para basımı) *MÖ 600*, Helen (İyonya) felsefesinin çıkış üssü *MÖ 6. yy.*, → **Miletos,** Ephesos, Klazomenai, Kolophon, *Khios* ve Samos

'Irāk / Irak T 8, 9, **B 1, 4, 5,** K 1

→ **Bereketli Hilal** ***(Fertile Crescent), "Nūl-Āmū Deryā Bölgesi",*** *Akkad*, ***Assyria, Bābil/Babylōnia,*** *Mesopotamia*, *Sumer*

Ireland / Eire / Scotia / İrlanda Ö 5, **B** 2, **4, K 2,** 3

→ *Scotia*

Irkutsk K 5

Sibir', Rossiia: ◊Kropotkin (coğrafî araştırmalar) *19. yy.*, ◊Lesniewski *19.-20. yy.*, ˇTroçki (sürgün) *20. yy.*

Iroquois (*Irokesen*) Ö 7, K 5

Great Lakes, USA - Canada: Amerika yerlisi topluluklar, "Beş Ulus Birliği" halinde birleşmesi *1570*; ˇChateaubriand, ◊L. H. Morgan *19. yy.*

Ise D 5

Mie Ken, Nihon/Japonya: Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun ana Şinto kült mekânı, İmparatorluk nişanlarının saklanma lahiti, aktarıma göre *3. yy.*'dan bu yana; ˇBasho *17. yy.*, ˇMiura Baien *18. yy.*

Ishango Ö 1

Lake Rutanzige/Edward Gölü yakınlarındaki Kızıl Nil üzerinde, Congo-Kinshasa: Kuvars ve kemik gereçlerin buluntu (*1950*) yeri *208 KY bö*, aralarında (elle hazırlanmış tırtıkları olan) mızrak uçları ve sistematik bir anlayışla (matematik bilgisinin kanıtı olarak yorumlanan) çentiklerin açıldığı bir kemik bulunmaktadır

Island / İzlanda T 1

Israel → *Yişrā'el*

Italia, İtalya **T** 4, **6,** 8, **9,** 11, Ö 5, **B, N**

→ ***Megalē Hellas,*** **Roma**

Itazuke Ö 6

Fukuoka yakınları, Kyūshū, Nihon/Japonya: Yayoi kültürüne ait buluntu yeri (*MÖ 300-MS 300* arası), Nihon/Japonya'da (doğrudan Zhongguo/Çin'den ya da Han'guk/Kore üzerinden ithal edilmiş) pirinç ekimine dair erken dönem kanıtlar

Ithaca K 3

New York, USA: *Cornell University 1865*, ◊Hu Shi, +Post, ◊Buck, +Feynman, (+N. Malcolm), ˇWittgenstein, +Rawls *20. yy.*

Ithaka B 3

İyon Denizi'nde bulunan ada, Hellas: Homeros'a göre Odysseus, Penelope ve Telemakhos'un memleketi

Itil' / İtil / İdil / *Atil* / *Etil* / *Khamlj* T 9, B 4

Khazari(i)a/Rossiia: Volga Irmağı'nın alt kısımlarında bulunan, Hazarların son başkenti *7.-10. yy.*; Hristiyan, Yahudi ve İslâm bilgileri arasında tartışmalar ve yönetici kademesinin Yahudiliğe geçmesi *861*

Itjtowy / *el-Lişt* Ö 3

Nil'in batı kıyısında, el-Feyyūm'un komşu bölgesi, Kemet/Mısr: 12. Hanedanlığın ilk krallarının ikameti; ˇ°Amenemhet I, +**Khety** *MÖ 20. yy.*

Ityop'ya / *Aithiopia* / *Ethiopia* / *Etiyopya* **Ö 1,** 4, 5, **8, B 1,** 2, 4, 5, **G 5**

→ *Aksūm*, Gondar

Iunu / *On* / *Heliupolis* / *Mısr el-Cedide* (el-Kahire'nin semti) T 8, B 3

Kemet/Aigyptos/Mısr: Güneş tanrısı Ra'nın kült alanı; (ˇImhotep *MÖ 27. yy.*), ˇPythagoras *MÖ 6. yy.* (?), ˇHerodotos, ˇDemokritos (?) *MÖ 5. yy.*, ˇOnkhsheshonqy, ◊Eudoksos, (ˇBüyük İskender), ˇAnaksarkhos ve Pyrrhon *MÖ 4. yy.*, (ˇManethon *MÖ 3. yy.*)

Iwo Eleru / *Ileru* T 2, 3, Ö 1

Nigeria: Nigeria'da bugüne kadar bulunmuş, içinde iskelet bulunan en eski mezar buluntusu *12 KY bö*; iskeletin morfolojisi "negroid" olarak yorumlanmıştır; Batı Afrika'da bitki ıslahının başlangıçlarına dair ilk kanıtlar *MÖ 3000*

Iximché Ö 7

Texpān yakınları, Guatemala: Cakchiquel Maya devletinin (son bağımsız) başkenti *1470-1540*

Izu Hantō D 5

Yarımada, Shizuoka Ken, Nihon/Japonya: ˇKukai *9. yy.*, ˇNichiren (sürgün) *13. yy.*

Izushi D 5

Hyōgo Ken, Nihon/Japonya: *+Takuan Soho *16.-17. yy.*

İyonya → *Ionia*

Īrān **T 4-6,** 8, **11,** Ö 2-5, 8, **B 1,** 2, **4, 5,** G 5, **K 1,** 5

Güneybatı Asya: Bereketli Hilal ***(Fertile Crescent)*** ve ***"Nīl-Āmū Deryā Bölgesi"***nin doğu ("semitik olmayan" ya da "Afro-Asyalı olmayan) kesimi, eski dönem tarım (Zagros Dağları) ve kent ve yazı kültürü (*Elam*, *Namazga*) *MÖ 1. by.*; *linguae francae* olarak İmparatorluk Aramicesi *MÖ 6.-3. yy.*, Helence *MÖ 3.-1. yy.*, Arapça *7.-18. yy.* ve Farsça *16.-18. yy.* ile Doğu ile Batı arasında (Doğu Asya, Güney Asya ve Avrupa) kültürel aktarımda son derece önemli rol oynamıştır; önemli hanedanlar: Ahamenişler *MÖ 700-330* arası, Seleukos dönemi (Helenleşmiş Makedonlar) *MÖ 312-64* arası, Arşaki (Part) dönemi *MÖ 247-MS 224* arası, Sasani dönemi *224-651* arası, Abbasi dönemi *750945/1258* arası, Samani dönemi (*Maveraünnehir* ve *Horāsān*'da) *873-1005* arası, Selçuklular (Türkler) *1040-1157* arası, *İlhanlar* (Moğollar) *1256-1335* arası ve Safevî dönemi *1501-1722* arası; öne çıkan başkentleri → *Pārsa*, *Ktēsiphōn*, ***Bağdād***, ***Buhārā***, Tebrīz, ***İsfahān*** ve Şīrāz; önemli bölgeleri → *Media* ve *Pārsa* / *Fārs*, *Horāsān* ve *Harezm* ve *Maveraünnehir*; gnostik Zerdüştlüğün (*MÖ 10.-MS 10. yy.* arası) ve Maniciliğin (*3.-8. yy.*) çıkış bölgesi, İslâm dönemi *640* (Şiî dönemi *16. yy.*); felsefenin altın çağı *9.-11. yy.* arası (öne çıkan âlimler: er-Razi, İbn Sina, el-Biruni ve el-Gazali) ve *16.-17. yy.* arası ("İsfahan Okulu", önemli âlimi: Molla Sadra)

Īrān → *Pārsa*

İsfahān / Esfahān / Aspahan **A 6,** 8, 11, **B 1, 4, 5, G 5,** K 1, 5

İrān: Birçok farklı hanedanın başkenti, altın çağını Selçuklu *11.-12. yy.* ve Safevi (Şiiliğin teşvikçileri) idaresi altında yaşamıştır *1598-1722*, önemli hükümdarı: Büyük Abbas *1588-°1629*; ˇFirdevsi *10. yy.*, +**İbn Sina** *11. yy.*, ˇel-Hayyam *11.-12. yy.*; felsefe alanındaki "İsfahan Okulu", +Mir Damad ve °+**Molla Sadra** tarafından kurulmuştur *16.-17. yy.* arası; ◊Sebzevari *19. yy.*

İskenderiye → Aleksandreia

İskitya → *Skythia*

İspanya → *España*

İsrail → *Yişrā'el*

İstanbul / **Kōnstantinupolis** / Constantinopolis / Konstantiniyye / Byzantion T 6, 9, 10, Ö 4, 8, **B,** G 5, K 1, 2, 5

Thrake/Rhōmania/Türkiye: Roma İmparatorluğu'nun başkenti, İmparator Konstantinos tarafından kurulmuş *Nova* (*Secunda*) *Roma 330-1453* (Roma dönemi *1204-65*), Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti *1453-1920*; önemli hükümdarlar: Iustinianus *527-65*, Kanunî ("Kanun Koyucu"/"Muhteşem") [Sultan] Süleyman *1520-66*; dört ekümenik konsil toplanmıştır *381-870*, Roma hukukunun tedvini (*Corpus Iuris Civilis*) *528-34*; Helen felsefesi ve biliminin korunması ve Batı Avrupa'nın yanı sıra İslâm ülkelerine aktarılması *4.* / *8.-15. yy.* arası, Helen yazı kültürünün, Hristiyan ilahiyatının ve spritüalizminin Doğu Avrupa'ya aktarılması *4.-20. yy.* arası

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ˇEusebios, ◊+Basileios, ˇNyssalı Gregorios, (ˇNazianzlı Gregorios) *4. yy.*, *Proklos, +Nestorios *5. yy.*, +Priscianus *5.-6. yy.*, ˇCassiodoros *6. yy.*, ◊Huneyn b. İshak, ˇKonstantinos-Kyrillos, (ˇKusta b. Luka) *9. yy.*, (ˇel-Bakillani *10. yy.*), *ˇ°Psellos *11. yy.*, (*°Anna Komnene *11.-12. yy.*), ˇBurgundius Pisanus *12. yy.*, ˇFibonacci (?), ˇMoerbecka, (ˇMarco Polo), ˇSa'di (?) *13. yy.*, *+Plethon *14.-15. yy.*, ◊ˇBessarion, ˇGeorgios Trapezuntios *15. yy.*, ˇCaro *15.-16. yy.*, ˇJ. Delmedigo, ˇPocockius *17. yy.*, ˇBentham *18. yy.*, ˇ°Cemaleddin Afgani, ˇByron, ˇChateaubriand, ˇCsoma Körösi, ˇFlaubert, ˇGogol', ˇHaeckel, ˇLeont'ev ve ˇOtto *19. yy.*, ◊+°Ziya Gökalp *19.-20. yy.*, ˇS. N. Bulgakov, (*C. Castoriadis), +Corbin, (+F. Dessauer), ˇDewey, (+G. Dumézil, +A. J. Greimas), ˇTh. Mann, ˇPlessner, +Reichenbach, (+J. Ritter), ˇTroçki ve ˇN. S. Trubetskoi *20. yy.*

İstanköy → *Kos*

İşbîliye/Sevilla B 4

Endelüs, İspanya: İslâm dönemi (el-Endelüs) *712-1248*, üniversite *1254*; °Isidorus de Sevilla *7. yy.*, ˇHalevi *11. yy.*, ˇİbn Bacce, ˇİbn Rüşd, ◊İbn Arabi, ◊ˇİbnü'l-Baytar *12. yy.*, ˇİbn Haldûn *14. yy.*, *Las Casas *15. yy.*, ˇCervantes *16.-17. yy.*, ˇW. von Humboldt, ˇKang Youwei *20. yy.*

İtalya → *Italia*

İyonya → *Ionia*

İzmir → *Smyrna*

Jabal Irhūd/Cebelu Irhud T 2

Fas/el-Mağrib: Arkaik ve modern *Homo sapiens* arasında yer alan (Neandertal benzeri) bir geçiş türüne ait fosilin *100 KY bö* (*?*) buluntu yeri

Jabal Mūsā/Cebelu Mūsā/Har Sīnay/Sinai/Sina Ö 3-5

Sina Yarımadası, Mısr: Eski Ahit'teki aktarıma göre Musa'ya Ahit'in indiği dağ ("On Emir") *MÖ 1200*; ˇWatsuji *20. yy.*

Jaipur → *Caypūr*

Jaisalmer G 2

Rācastān, Bhārat/India: Tar Çölü'nde vaha kenti, Gücerat'taki Jaina yazıtlarının Müslüman fatihlerden korunması için saklandığı yer ("Bilginin Haznesi" *Gyāna Bhandār*)

Jakarta/Sunda Kalapa/Batavia K 5

Java/Jawa: Hollanda sömürge idaresinin (*Vereenigde Oostindische Compagnie 1602-1799*) Asya'daki merkezi *1619-1949*, Endonezya'nın başkenti *1949*; ˇJ. R. Mayer *19. yy.*, ˇHaeckel *20. yy.*

Jālandhar(a)/Jullundur G 2

Pencāb, Bhārat/India: Kuşan imparatoru Kanishka'nın emriyle As(h)vaghosha ve Vasumitra idaresi altında toplanan "Dördüncü Buddhacı Konsil"in toplanma yerlerinden biri olduğu tahmin ediliyor *2. yy.*, Realist "Her Şey Öğretidir" *Sarvāsti-vāda* külliyatının toplanması; ◊Xuanzang *7. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*, ◊Abhinavagupta *10.-11. yy.*

Japonya → ***Nihon***

Jarmo/Cermo Ö 2

Camcamāl yakınları, Kürdistān, 'Irāk: "Bereketli Hilâl" bölgesinde bitki ıslahı ve hayvanların evcilleştirilmesinin başlangıçlarına dair kanıtların da yer aldığı önemli buluntu yeri (*1948*) (Anadolu'yla obsidyen ticareti) *MÖ 8. by.*

Java/Jawa/Yāvadvīpa T 1-3, 6, Ö 5, **G 5,** K 5

Indonesia: Erken dönem insan yerleşimi (*Homo erectus 1,8 MY bö* (*?*); *Homo sapiens 50 KY bö?*), "Hintlileşme" (Hindudharma ve Buddhadharma) *5. yy.*, yerel (eski-Java) dilinde (Kavi/Kawi) erken dönem edebiyat *10. yy.*; İslâm'a geçiş *15.-16. yy.*, Avrupa (Hollanda) sömürgesi *17. yy.*; sentezleyici restorasyon *20. yy.*

*Jeb/Abu/Elephantinê/Cezîret*ü *Asvān* Ö 4

Sunu ("Ticaret Meydanı")/Syēnē/Asvān hizasına denk gelen Nil üzerindeki ada, Kemet/Aigyptos: Ticaret kenti *MÖ 3. by.*, Pers hizmetinde Yahudi bir asker kolonisinin Aramice kaleme alınmış papirüs "Elephantine Belgeleri" metinlerinin buluntu yeri *MÖ 5. yy.*; (ˇIuvenalis *2. yy.*), ˇNestorios *3. yy.*, ˇFlaubert *19. yy.*, ˇJung, ˇTh. Mann *20. yy.*

Jena T 6, B 1, **K 2-4**

Thüringen, Deutschland: Sachsen [Saksonya]'nın yönetim merkezi *14. yy.-1918*; üniversite *1558*, *1800* yılını izleyen on yıllarda Alman Klasikinin yanı sıra hemen ardından gelen edebiyattaki Romantisizm ve felsefedeki İdealizm akımlarının entelektüel merkezi; ◊Lipsius *16. yy.*, ◊Brucker, ◊Baumgarten,◊Pufendorf, ◊ˇLeibniz *17. yy.*, ◊Wolff *17.-18. yy.*, +Amo, ◊+**Fichte,** ˇGoethe, ◊Herbart, ˇHölderlin, ˇW. von Humboldt, ◊Novalis, ◊Reimarus, (+C. L. Reinhold), +Schiller ve ◊Winckelmann *18. yy.*, ◊+°Fries, ◊+Krause, +**Schelling,** +A. W. ve F. Schlegel *18.-19. yy.*, ◊Driesch, +**Hegel,** (ˇNapoléon), ˇNietzsche, +Oken, ◊Rückert, Schopenhauer, J. Fröbel ve Windelband *19. yy.*, +°Haeckel, ◊+**Frege** *19.-20. yy.*, ◊Scheler, ˇBinswanger, +Schrödinger, ◊Wittgenstein, ◊Carnap *20. yy.*

Jericho → *Yerīḥō*

Jerusalem* → *Yerūşālayim/Kudūs

Ji'an/Luling D 4

Jiangxi, Zhongguo/Çin: ˇWang Yangming *16. yy.*

Ji'an/Kungnaesōng/Hwandosōng/Tonggou D 5

Jilin, Zhongguo/Çin: Koguryo'nun ikinci başkenti *3*(*?*)*-427*, Chang'an'dan Shundao/Sundo'nun, Buddhacı bir misyoner ve Qian-Qin hanedanının bir diploma-

tının gelişiyle eşzamanlı olarak kurulan, Kore idaresi altındaki en eski Konfüçyüsçü "Yüksekokul" *Taehak 372*

Jiangling/Jingzhou D 1-3

Hubei, Zhongguo/Çin: Yangzi Irmağı üzerine kurulan ilk köprünün yakınındaki kent, kısa süreli bölgesel devletlerin başkenti *6./7./10. yy.* ve oluşum aşamasında *Fo Jia*'nın (*Buddhadharma*) merkezi *3.-6. yy.*: ˇFaxian, ˇHuiyuan *4. yy.*, ˇZhiyi *6. yy.*; selef kenti → **Ying**

Jiangnan (*Jiang-Sūd*) D 4

Zhongguo/Çin: Yangzi Jiang'ın güneyindeki bölge, değişken sınırlar, ağırlıklı olarak Zhejiang ve Jiangxi, ayrıca Jiangsu, Anhui ve Hubei'nin güney kesimleri, zaman zaman Hunan ve Fujian da dâhil

Jiankang/Jianye → **Nanjing**

Jianyang D 4

Tancheng, Fujian, Zhongguo/Çin: Kitap baskısı (ksilografi) merkezi *11.-18. yy.*; ˇZhu Xi *12. yy.*

Jiaozuo/Shanyang D 3

Henan, Zhongguo/Çin: *ˇWang Bi *3. yy.* (?); "Bambu Korusunun Yedi Bilgesi" *Zhulin Qi Xian*'ın buluşma yeri: ˇ**Xi Kang** ve *ˇXiang Xiu *3. yy.* (Han'guk/Kore'deki Kaesong'da yaşayan torunları: "Denizin Solundaki [Doğudaki] Yedi Bilge" *Haejwa Ch'irhyŏn 12.-13. yy.*)

Jia Shan D 4

Hunan, Zhongguo/Çin: *Lingquan Yuan*, *Linji-/Rinzai Öğretisi*'nin *Chan-/Zen* okulu, Yuanwu Keqin tarafından yapılmış 100 "Vaka" *gongan/koan* seçkisi (*Biyan Lu*/"Zümrüt Kayanın Yazıtları") *1111*

Jin D 1-4

Shanxi, Zhongguo/Çin: (1) Aynı adı taşıyan hegemonya devletinin başkenti *MÖ 11. yy./MÖ 632-453* arası, ˇZi Chan *MÖ 6. yy.*; (2) Çok sayıda hanedanın adı/Zhongguo/Çin'de kısmi imparatorlukların adı *3.-13. yy.*

Jingdezhen D 4

Jiangxi, Zhongguo/Çin: Porselen sanatının merkezi, Song İmparatoru Zhenzong tarafından kurulmuştur *11. yy.*

Jingzhou D 1-3

Hubei, Zhongguo/Çin: selef kentleri (1) → **Ying,** (2) → Jiangling

Jinhua D 4

Zhejiang, Zhongguo/Çin: Ticaret kenti, eklektik Konfüçyüsçü Jinhua Okulu *12.-13. yy.*; ˇLi Qingzhao *11. yy.*, +Dai Zhen *18. yy.*

Jinjiang D 4

Fujian, Zhongguo/Çin: *ˇLi Zhi *16. yy.*

Jinniushan T 2

Dongbei, Zhongguo/Çin: *Homo erectus* ile anatomik açıdan modern *Homo sapiens* arasında kalan geçiş türüne ait olan *200 KY* yaşında insan fosillerinin buluntu yeri; fosillerin "tipik Sinoid" niteliklere sahip olması, günümüz insanının Afrika menşeli olduğu hipotezinin karşı kanıtı olarak yorumlanmaktadır

Jintian(*cun*) D 4

Guangxi, Zhongguo/Çin: Taiping İsyanı'nın çıkış noktası *1851*

Jiuhua Shan ("*Dokuz Çiçek Dağı*") D 3, 4

Anhui, Zhongguo/Çin: Dört adet Buddhacı "Kutsal Dağ"dan biri, *4. yy.*'dan bu yana dinî merkez olagelmiştir.; ˇLi Bai *8. yy.*, ˇWang Yangming *16. yy.*

Johannesburg Ö 1

Transvaal, South Africa: Taung'daki *Australopithecus* buluntusunun ardından *1924* insanın menşeine dair araştırmaların (R. A. Dart çevresinde oluşmuş) merkezi kabul edilmektedir; ˇGandhi ("Tolstoy Çiftliği") *20. yy.*

Jōmon Bunka Ö 6

Nihon/Japonya: "İp Seramiği Kültürü" *MÖ 11.-3. yy.* arası, dünyanın ilk bilinen seramiği (halefi olmayan Üst Paleotik dönemdeki örnekler sayılmazsa) ve tarım öncesi köy benzeri yerleşimleriyle tanınan bölge, insan kültürlerinin lineer ilerlemediğine dair devrim niteliğinde arkeolojik kanıt; → *Fukui*

Jonang/Jo-nang G 3

Tsang/Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Buddhacı manastır *14. yy.*, *Jonangpa* öğretisinin felsefi merkezi (Asanga menşeli tartışmalı iddia: mutlak olanın gerçekliği ve deneyim dünyasının akıldışılığı); önemli temsilcileri: (+Dolbupa *14. yy.*), °+**Taranatha** *16.-17. yy.*

Jubeyl/Gubla/Byblos/Cübeyl Ö 3, 4, K 5

Phoinike/el-Lübnān: Dünyanın süreklilik arz eden en eski kentlerinden biri *MÖ 4. by.*, Kemet/Aigyptos ve Mesopotamia *MÖ 3. by.* ve Hellas *MÖ 1. by.* ile ticaret ilişkileri, Mısır'dan gelen yazı malzemesi papirüsün (*Byblos*) ticaret yeri, Fenike alfabesinin ilk örnekleri *MÖ 1050*

Juilly K 2

Paris yakınları, France: *Oratoriani* okulu *1611-1792*; ˇMalebranche, ˇR. Simon, (°B. Lamy) *17. yy.*, °Montesquieu *18. yy.*

Jura K 4

(1) Suisse/İsviçre: Bölge itibariyle yüksek sanayileşmeye sahip dağlık arazi, *Fédération Jurassienne* ("Anarşist Sosyalizm"), *1870* yılında *Saint-Imier*'de (merkezi *La-Chaux-de-Fonds*) kurulmuştur; ˇ**Rousseau** *18. yy.*, ˇBakunin, ˇ**Kropotkin** *19. yy.*, ˇ°Guillaume *19.-20. yy.*; (2) France: → Dole, *Pasteur *19. yy.*

Jurchen / Nüzhen / ("Curcen") Ö 5, D 4, 5

Dongbei, Zhongguo/Çin: Tungus (Mançu öncesi) popülasyon, Song rönesansı esnasında Kuzey Zhongguo/Çin'de hüküm süren Jin hanedanının taşıyıcıları, başkentleri Huining *1115*, Zhongdu/Beijing *1153* ve Kaifeng *1161-1233*; Çin yazısının Qidan [Hitan] tarafından asimile edilmesi modeline göre iki farklı hece-yazının yaratılması *1120* ve *1138*

Kābul/Kabil G 1, 2

Afgānistān: Aryan kent *MÖ 2. by.*, başkent oluşu *1776*; ˇel-Biruni *11. yy.*, ˇNanak *15.-16. yy.*, ˇel-Afgani *19. yy.*, ˇİkbal *20. yy.*

Kabwe / Broken Hills T 1-3, Ö 1

Lusaka yakınları, Zambia: Maden, bir *Homo heidelbergensis 125 KY bö (?)* kafatasının buluntu yeri (*1921*), Afrika'da bulunan ilk arkaik *Homo sapiens*

Kādis → Cādiz

Kaesŏng/ Kajing/ Song'ak G 5, D 5

Kyŏnggi-do, Han'guk/Kore: Kore kültürünün (Buddhacı, Şamancı ve Konfüçyüsçü gelenekleri birleştiren) "Ortaçağı" esnasında Koryo hanedanının başkenti *918/936-1392*, önemli kralı: Wang Kon *918-°943* arası; en ünlü Buddhacı manastır: *Kwibŏp-sa*, Song'aksan üzerinde (⁺Kyunkyo) *963*; Konfüçyüsçü "Devlet Okulu": *Kukcha-gam 992*, *Sŏnggyun-gwan* adıyla yerniden kurulması *1367*; hareketli metal baskı tipolarının kullanımı *1234*; (⁺Kyunyo *10. yy.*, ⁺Ch'oe Ch'ung, ilk Konfüçyüsçü özel akademi *Munhŏn-gondo*'nun kurucusu, *11. yy.*), ⁺T'aego, (⁺Naong, ⁺Yi Chehyon), ˇ"Üç Münzevi" *samŭn* Chong Mongju, Yi Saek ve Yi Sungin *14. yy.*, (*ˇSo Kyong-dok *15.-16. yy.*)

Kafkaslar → Kavkaz

Kafze → Qafza

Kagoshima D 5

Satsuma Han, Kyūshū, Nihon/Japonya: Liman kenti, Güneydoğu Asya ile Zhongguo/Çin arasında bağlantı, Avrupalı (Portekiz) gemilerin Nihon/Japonya'daki ilk demir attıkları yer *1543* (Kagoshima açıklarındaki Tanegashima adasında, ˇFrancisco de Xavier *1549-50*); Meiji restorasyonunun *1868* eleştirel destekçilerinin menşei ("Satsuma İsyanı" *1873*)

Kahire / el-Kāhire / al-Qāhira / el-Fustāt / Cairo **A** 6, **9, Ö 8, B 1, 4, 5,** G 5, **K 5**

Mısr: el-Fustat'ın Araplarca (askerî kamp olarak) kurulması *634*, Fatimiler tarafından el-Kahire adıyla (yönetim merkezi olarak) kurulması *969*, Memluk dönemi *1250*, Osmanlı dönemi *1517*, Britanya dönemi *1882-1953*; Memphis ve Aleksandreia/İskenderiye'nin ardından Mısr'daki kültürel merkez, *bilimsel kurumlar: el-Ezher 972* (üniversiteye dönüştürülmesi *13. yy.*), "Bilgelikler Evi" *Dārü'l-hikme 1005-1171*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ˇ°eş-**Şafi'i** *9. yy.*, ˇ°**İbn Heysem** *10.-11. yy.*, ˇNasır-ı Hüsrev *11. yy.*, °Halevi *12. yy.*, ˇ°**Maimonides** *12.-13. yy.*, ˇİbn Arabi, ˇİbnü'l-Baytar, ˇİbn Seb'in *13. yy.*, ˇİbn Teymiyye *14. yy.*, ˇ°**İbn Haldun** *14.-15. yy.*, ◊I. A. Luria *16. yy.*, ˇJ. Delmedigo *17. yy.*, ⁺J. Fourier *18.-19. yy.*, ˇel-Afgani, ˇChateaubriand, ˇFlaubert, ˇHaeckel, ˇSolov'ev, ˇR. Otto *19. yy.*, ˇ°Abduh *19.-20 yy.*, ⁺Evans-Pritchard, *W. D. Hamilton, ˇİkbal, ˇKang Youwei, ⁺Koyré, ˇTh. Mann, ⁺Massignon *20. yy.*; komşu bölge → *Iunu / Heliupolis*, ***Memphis***

Kaifeng/ Bian(zhou)/Dongjing ("Doğu Başkenti") **T 6,** 9, **D 1-4**

Henan, Zhongguo/Çin: "Büyük Kanal" *Da Yunhe* üzerindeki liman kenti, Bei-Song *960-1126* ve Jin *1161-1233* idaresinin "Beş Hanedan"ın *Wudai 907-60* başkenti; önemli hükümdar: İmparator Huizong *1101-26*; *bilimsel çalışmalar:* "Dokuz Klasik" *Jiu Jing*'in blok baskı yöntemiyle üretilen ilk baskısı *932-52*, *Taiping Yulan* ("Taiping Döneminin İmparatorluk Kitabı") *977-83*, *Cefu Yuangui* ("Edebiyat Külliyatı Kılavuzu") *1005-13*; İmparatorluğun, *Taipingxingguo* Manastırı'nda bulunan Buddhacı yazıların çevrilmesi ve "(Buddha)Dharma'nın Aktarılması"ndan sorumlu enstitüsü *980/983*, Yahudi sinagogu *1163*; *Zhi Dun *4. yy.*, *Li Ao, ˇHan Yu *8. yy.*; ◊ˇ**Cheng Hao,** ◊⁺**Cheng Yi,** ˇOuyang Xiu, ˇShen Kuo, ˇ°**Sima Guang,** ˇSu Shi, ◊Uich'on, ˇWang Anshi, *⁺**Zhang Zai** ve ˇ**Zhou Dunyi** *11. yy.*, ˇLi Qingzhao *11.-12. yy.*; ˇKang Youwei, ◊⁺Feng Youlan *20. yy.*; selefî kent, komşu bölge → **Daliang**

Kailās(h) / Kailāsa / Ti-se / Gang Rinpoche / Gangdisi Shan T 2, **G** 1, **5,** İ

Böyü/Tibet, Zhongguo/Çin: Birçok dinin "Kutsal Dağ"ı: Bön (Böyü/Tibet'in mitolojik kurucusunun göklerden yeryüzüne indiği yer), Hindudharma (Tanrı Şiva'nın ikamet yeri), Jainadharma (*Aṣṭapāda* olarak "Ak Esvaplılar" *S(h)vetāmbara*'nın beş "Kutsal Dağ"ından biri, ilk "Bent Hazırlayıcısı" *Tīrthan-kāra* Rishabhanatha'nın selamet yeri) ve Buddhadharma ("Dünyalar Dağı" Meru); ˇ°Padmasambhava ve ˇYeshe Tsogyel *8. yy.*, ˇMilarepa *11.-12. yy.*

Kaisareia / Caesarea Palaestinae / Qesari / Kayseriyye B 3

Yişrā'el: Roma vilayeti Syria Palaestina'nın başkenti *1. yy.*; ˇPaulos Apostolos *1. yy.*, ⁺Origenes, ˇIamblikhos *3. yy.*, *°Eusebios *3.-4. yy.*

Kaisareia Mazaka / Kayseri B 3

Kappadokia/Türkiye: *⁺°Basileios, kardeşleri *Nyssalı (günümüzde Nevşehir) Gregorios ve *Makrina (?), (ˇNazianzlı/Nenisili (günümüzde Viranşehir) Gregorios *4. yy.*

Kalaallit Nunaat / Grønland / Grönland T 1, K 5

Kāladi G 4

Periyār Irmağı üzerinde, Kerala, Bhārat/India: *S(h)ankara, efsanevi aktarıma göre *788*

Kalambo Falls Ö 1

Tanganyika Gölü kıyısında, Zambia: Paleolitik dönemden (*Acheuléen* taş gereçler) Demir Çağı'na (bitki ıslahı, ahşap gereçlerin kullanımı) kadar uzanan bir dönemden kalma bir dizi yerleşimin buluntu yeri (*1953*) *60 KY bö* ile *400*

Kal'atü'l-Muḍīk → Apameia / Qal'at al-Muḍīq

Kal'atu Şirkāt → Ashshur / Qal'at Shirqāt

Kal'atu İbn Selāme B 4

Frenda yakınları, el-Cezāir: ˇ**İbn Haldün** (inziva yeri) *14. yy.*

Kalibangan Ö 3, G 2

Rācastān, Bhārat/India: Bir Harappa ya da Indus (Vadisi) kültürünün, sonradan Aryanların "Kutsal Irmak" Sarasvati (*"Sindhu-Sarasvati Medeniyeti"*) üzerindeki yerleşim alanı olacak takdire şayan bir kentinin buluntu yeri

Kaliṅga Ö 5, G 4

Orissa - Āndhra Pradesh - Chhattisgarh, Bhārat/India: Maurya İmparatoru As(h)oka tarafından fethedilmesi ve Buddhadharma'ya kazandırılması *MÖ 260*; özgül bir yazı olan ve Bengal yazısından etkilenmiş *Kaliṅga-Oriyā*'nın yaratılması; +°**Dignaga** ve **Dharmakirti** *6.-7. yy.*

Kaliningrad → **Königsberg**

Kalkutta/Kolkātā/Kalikātā/**Calcutta** **T 6,** 8, B 5, **G 1, 3,** 5, **K 5**

Paschim Bangla/West Bengal, Bhārat/India: British India'daki entelektüel merkez *18.-20. yy.*, Britanya menşeli *East India Company*'nin yönetim merkezi *1690*, British India'nın başkenti *1773 / 1858-1912*, çok sayıdaki bilimsel ve kültürel kurumun merkezi: *Calcutta Madrasah 1781*, *Asiatic Society* (Sanskritçeden ve başlarda Persçe ve Arapçadan çeviriler) *1784*, *College of Fort William 1800-54*, *Hindu College 1817*, *Sanskrit College 1824*, *Brahmo Sama'* (R. Roy tarafından başlatılan, Hindu-dharma'nın "modernleştirici" reformu) *1828*, üniversite *1856*, *Mohammedan Literary Society* (Abdul Latif tarafından kurulmuştur) *1863*, Colombo'da *1891*'de kurulmuş olan *Mahābodhi Society*'nin *1892*'den itibaren merkezi (Buddha-dharma'nın "modernleştirici" reformu), Belur'daki *Rāmakrishna Math* ("Manastır") *and Mission 1897*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ˇ°**Jones,** +Colebrooke *18.-19. yy.*, ◊Csoma Körösi, ˇ**Roy,** ˇ°Ramakrishna, ˇDharmapala, ˇOlcott *19. yy.*, *°Tagore, *ˇVivekananda, *Aurobindo, *+K. C. Bhattacharya, ˇBesant *19.-20. yy.*, ◊+Dasgupta, ◊Eliade, ˇJung, ˇKang Youwei, (ˇOkakura Kakuzo), ˇR. Otto, +Radhakrishnan, +Raman, ◊Stcherbatsky, (◊Yamakami Sogen ve) +Wiener *20. yy.*; yakın bölgeler: *Chandernagore / Chandannagar*, Fransız dönemi *1687-1951*, ◊Anquetil-Duperron *18. yy.*; → *Belur*

Kalmyki(i)a / Kalmıkya Ö 5, G 5

Rossiia: Bağımsız Kalmık/Xal'mg Cumhuriyeti, Oyrat nüfusu yerleşimi, Rus topraklarına göç *1616*, kısmen Zhongguo/Çin'e geri dönüş *1771*; Avrupa'daki ilk Buddhacı topluluk; ˇ(R. ve) G. Forster *18. yy.*

Kamakura G 5, **D 5**

Tokyo yakınları, Nihon/Japonya; İmparatorluk başkenti Kyoto'nun dışındaki ilk askerî yönetimin ("Shogun") başkenti (Kamakura dönemi *1185-1333*), "Ortaçağ"da Nihon/Japonya'nın (Kyoto'nun yanı sıra) ikinci Buddhacı *Zen* merkezi (Samurai kültürüyle bağlantılı olarak); *°Eisai *12.-13. yy.* arası, +**Dogen,** +**Nichiren** *13. yy.*, ◊+Muso Soseki *13.-14. yy.*, ˇ°Suzuki Daisetsu *19.-20. yy.*, ˇ°Nishida Kitaro *20. yy.*

Kāmarūpa G 3

Assam, Bhārat/India: Hinducu ve Buddhacı Tantra kutsiyeti bölgesi; ˇXuanzang *7. yy.*, (ˇMadhava Kandali *14. yy.*), *Raghunatha *15. yy.*

Kambay → Khambāt

Kâmpūchéa / Kambuja *Des(h)a / Cambodia / Kamboçya* Ö 5, G 5

→ *Kmer*

Kana'an / Kenan → Phoinike, Filastīn / Palaestina

Kanauj / Kānyakubja / Jeruojushe G 2, D 1

Madhyamā Dis(h)/Uttar Pradesh, Bhārat/India: Kuzey Hindistan'daki Gupta sonrası devletlerin yönetim merkezi *5.-10. yy.*; önemli hükümdar: Harsha *612-°647* (Tang-Zhongguo/Çin ile kültürel temaslar *7.-8. yy.*, *Daode Jing*'in çevirisi); ˇ*Faxian 5. yy.*, ◊Dharmagupta *6. yy.*, °**Xuanzang** *7. yy.*, (ˇBhavabhuti *7.-8. yy.*), ˇHyech'o *8. yy.*, +**S(h)ri Harsha** *12. yy.*, ˇNanak, ˇVallabha *15.-16. yy.*

Kanazawa D 5

Ishikawa Ken, Nihon/Japonya: ˇBasho *17. yy.*, *Suzuki Daisetsu *19. yy.*, *+**Nishida** Kitaro *19.-20. yy.*

Kāñchīpura(m) / **Kāñcī(pura)** / Conjeeveram **T 6, G 1, 4, 5**

Tamil Nādu, Bhārat/India: Güney Hindistan'da yer alan olağanüstü entelektüel merkez (Sanskritçe ve Tamilce edebiyat, Buddhacı ve Hinducu din ve felsefe) *5.-11. yy.*; C(h)ola imparatorluklarının *MÖ 2. yy. / 10.-13. yy.* ve Pallava İmparatorluğu'nun *250-897* başkenti; (ˇMalanga Vatsayana, *Kāmasūtra*'nın yazarı, *2.-3. yy.*), ***Vatsayana** Pakshilasvamin *4.-5. yy.*,

*Bodhidharma (?), ⁺**Buddhaghosa,** ⁺Dhammapala *5. yy.*, *⁺**Dignaga** *5.-6. yy.*, *Vajrabodhi (?), ˇXuanzang (Hindistan gezisinin en güneydeki durağı) *7. yy.*, ⁺**S(h)ankara** *7.-8. yy.* (aktarıma göre Kanchipuram ya da Kedarnatha'da ölmüştür *820*), (⁺Yamunacarya), °**Ramanuja** *11. yy.*, ˇVallabha, ˇCaitanya *15.-16. yy.*, ˇR. Otto *20. yy.*

Kandahar → Gandhāra

Kandava/Kandau K 4

Tukums/Tuckum yakınları, Kurzeme/Kurland, Latvija: Rus dönemi *1710-1918*; *Külpe *19. yy.*

Kandiye → Herakleion

Kandy/Mahānuvāra G 4

Srī Lankā: Son bağımsız Sin(g)hal-Buddhacı krallığın başkenti *1592-1815*; Ayuthia'daki rahiplerin Buddhadharma restorasyonuna davet edilmesi (*Malwattevihāra*) *1751*; ˇMadame Blavatsky ve Olcott, ˇHaeckel *19. yy.*, ˇKang Youwei, ˇAmbedkar, ˇL. Woolf, ˇHesse, (ˇNyanatiloka/A. Gueth, ˇ°Nyanaponika/S. Feniger) *20. yy.*

Kanem-Bornu Ö 8

Çad - Nigeria: Ticaret devletleri (Mağrib ve Mısr ile temaslar), dönem dönem rakip ve müttefik olmuşlardır *9.-19. yy.* arası, İslâm'a geçiş *11. yy.*, altın çağı *14.-16. yy.*

Kanggye D 5

P'yŏngan-pukdo, Han'guk/Kore: ˇ°Yi Onjok *16. yy.*

Kanghwa-do D 5

S(e)ŏul yakınlarındaki Hwang-hae'de bir ada, Han'guk/Kore: Chongchok-san eteklerindeki *Ch'ŏndŭng-sa*'da, Han'guk/Kore'nin hâlâ ayakta olan en eski Buddhacı tapınağı *381*, kubbesi üzerindeki "Hatırat Sunağı", Koreli Tan'gun'un atasına atfedilmiştir; Moğol istilası esnasında Koryo yönetimin geri çekildiği bölge *1232-70*, *Haein-sa*'da saklanan Buddhacı külliyatın ("Üçlü Sepet" *Tripitaka Koreanum*) baskı kalıplarının üretildiği yer *1236-51*; °Chong Ch'ol *16. yy.*, ˇYun Sondo *17. yy.*, ˇ°Chong Chedu *18. yy.*

Kangjin D 5

Chŏlla-namdo, Han'guk/Kore: ˇ**Chong Yagyong** (*Tasan*) *19. yy.*

Kangnŭng D 5

Kangwŏn-do, Han'guk/Kore: *Ho Nansorhon *16. yy.*; yakın bölgeler: *Pukp'ong-ri/Ojuk'on*, (⁺°Sin Saimdang), *Yi I *16. yy.*

Kano Ö 8

Nigeria: Kent devlet, Hausaların ticari ve kültürel merkezi *12.-19. yy.*

Kansai Chihō D 5

Nihon/Japonya: → Osaka, **Kyoto** ve *Kōbe* kentleri etrafındaki bölge

Kantō Chihō D 5

Nihon/Japonya: Tokyo yakınlarındaki bölge → **Tōkyō**

Kanum/Kanam G 2, K 5

Kinnaur, Himāchal Pradesh, Bhārat/India: Tibet-Buddhacı manastır, ◊Csoma Körösi *19. yy.* Kānyakubja → Kan(n)auj

Kaoting D 4

Fujian, Zhongguo/Çin: ˇ°Zhu Xi *12. yy.* Kapilavastu/Kapilavatthu G 1, 3

Kos(h)ala/Uttar Pradesh, Bhārat/India: S(h)ākya cumhuriyetinin başkenti, **S(h)ākyamuni Buddha**'nın memleketi (aktarıma göre ˇ1 ile 29 yaşı arasında) *MÖ 6.* ya da *MÖ 5. yy.*; ˇFaxian *5. yy.*, ˇXuanzang *7. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*

Kāpis(h)ī/Kāpisī/Kapishakanish/Aleksandreia (en Parpamisadais/Hindukuş bölgesinde)/Bagrām G 2

Kabul yakınları, Afganistan: Perslerce kurulmuş kent *MÖ 6. yy.*, Büyük İskender tarafından fethi *MÖ 327*, Kuşan yönetim merkezi *1.-3. yy.*, Buddhacı *Mahāyāna* merkezi *7.-9. yy.*; ˇXuanzang *7. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*

Kapova Peshchera/Shul'gan Tash Ö 1

Ural, Rossiia: Paleolitik mağara resimlerinin doğudaki buluntu yeri *14 KY bö*

Kappadokia/Kapadokya B 3

Türkiye: ˇİskenderiyeli Klemens *2.-3. yy.*, "Kapadokyalı Kilise Hamileri" Kaisareialı (Kayseri) Basileios, Nyssalı (Nevşehir) Gregorios ve Nazianzlı (Viranşehir) Gregorios'un ve başta anılan iki haminin kız kardeşi Makrina'nın memleketleri *4. yy.*

Karabalgasun/Qara Balghas(s)un/Ordu Balık/Balıklık T 6, Ö 5, G 5

Orhon Vadisi, Monggol Ulus: Doğu Uygurların başkenti *744-840*; resmî olarak Manicilik dininin alınması *764*, Soğd, Türk ve Çin dilinde hazırlanmış bir yazıtla belgelenmiştir; yakın bölgeler: (1) Ötüken, Eski Türklerin günümüzde yeri bilinmeyen kutsal dağı, (2) Eski Türkçeyle yazılmış Orhun Anıtları'nın ("Orhon-Yenisey Yazıtları") buluntu *1889* yeri *7.-8. yy.*

Karakorum/Qara Qorum/Kelahelin T 6, G 5

Orhon Vadisi, Monggol Ulus: Cengiz Han'ın göçebe yerleşimi *1220*, haleflerinin (çevresi surla çevrilmiş vaziyetteki) yönetim merkezi *1235-60* (Cengiz Han ve oğullarının öğretilerinden oluşan metin: *Bilig*), (ˇPiano Carpini [Perugialı] ve Willem van Ruysbroek [Duinkerken yakınları] *13. yy.*); komşu bölge → *Erdene Zuu*

Karasuk Ö 6

Enisei üzerinde, Sibir', Rossiia: Bölgeye adını veren bir bozkır kültürünün (binek at yetiştirme ve tunç

üretimi) buluntu yeri, Güneybatı Asya'yla olduğu kadar Kuzey Zhongguo/Çin ile bağlantısı vardır (Shang kültürüne etkileri: atlı araba kullanımı) *MÖ 1300-700* arası, aynı bölgede yaşamış tarım yapan Afanaseva ve Tunç Çağı'ndaki Andronovo kültürlerinin halefi (*MÖ 3-2. by.* arası, bölgeye adını veren buluntu yerlerine Enisei'nin yukarı kısımlarında da rastlanır)

Karatepe Ö 4

Osmaniye yakınları, Türkiye: Geç Hitit dönemi kentinin (*Azitawadda*) buluntu yeri (*1946*), iki dil ve yazı sistemiyle kaleme alınmış yazıtlar (Fenike dönemi ve "Hiyeroglif Luvi" yazısı)

Karia Ö 4, B 4

Anadolu, Türkiye: *ˇHerodotos (*Halikarnassos*) *MÖ 5. yy.*, °Strabon (*Nysa / Sultanhisar*) *MÖ 1. yy.*

Karkamış / Karkemish Ö 3

Barak/Birecik yakınları, Türkiye ve Cerablus/Jarābulus, es-Sūriyye: Fırat Nehri üzerindeki bir geçitte bulunan ticaret kenti, Mesopotamia ve Anadolu arasındaki bağlantı, altın çağı Geç Hitit döneminde *MÖ 14.-8. yy.*

Karmel, Har / Cebelu Kermel T 1-3, Ö 1, 2

Yişrā'el: Afrika dışında yaşamış anatomik açıdan modern en eski *100 KY bö* insan fosilinin ve *Homo sapiens neanderthalensis* ile *Homo sapiens sapiens* türlerinin on binlerce yıl yan yana yaşadıklarına dair olağanüstü bir buluntu yeri *20. yy*: Neandertal → *Tab'un* ve *Kebara*, anatomik açıdan modern insanlar → *Qafza* ve *Skhūl*; Paleolitik dönemden Mezolitik kültüre fasılalı geçişin kanıtları *20-12 KY bö*

Karo Ö 5

Qamdo yakınları, Böyü/Tibet, Zhongguo/Çin: Neolitik (proto-Tibet?) yerleşim *MÖ 3000* (Yangshao kültürüyle olası temas?)

Karolta 1 Ö 1

South Australia/Güney Avustralya: Soyut mağara resimlerinin buluntu yeri ("Petroglif": hayvan izleri, nokta, çizgi ve dairelerin kazınması); tarihleme belirsiz *31 KY bö* ile *600* arası

Kartaca → *Carthago*

Kartārpur G 2

Pencāb, Bhārat/India: +°Nanak *16. yy.*

Kās / Heva B 5

Harezm/Özbekistan: "Ön Kent" → Birun, *el-Biruni *10. yy.*

Kāşgar / Kaşi G 5, D 1

Xiyu/Şarki Türkistan/Xinjiang, Zhongguo/Çin: İpek Yolu üzerinde vaha kenti, Buddhacı Güney Asya'yla bağlantı noktası *1.-8. yy.* arası: ˇFaxian, ˇKumarajiva *4. yy.*, ˇDharmagupta *6. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*; Türk dilinde İslâmi yazı kültürünün merkezi *11. yy.*: ˇYusuf Has Hacib, (ˇKaşgarlı Mahmud) *11. yy.*, (ˇMarco Polo *13. yy.*, ˇMahdum-i Azam [Ahmet Kazani] *15.-16. yy.*)

Katanda Ö 1

Kızıl Nil üzerinde, Lake Rutanzige/Edward ve Lake Albert arasında kalır, Kongo-Kinshasa: *75-90 KY* yaşında, zıpkın biçimli yontulmuş bir kemiğin (Avrupa'da kemik gereçlerin kullanımı *40 KY bö*'den itibaren) buluntu yeri

Kāthmāndu G 3

Nepāl(a): Başkent, *7. yy.*'da önem kazanan India-Tibet yolu üzerindeki Buddhacı ve Şivacı merkez (Buddhacı *Mahāyāna*'nın sayısız elyazmalarının saklanması); ˇAtis(h)a *11. yy.*, ˇAmbedkar *20. yy.*

Katuruka Ö 8

Bukoba yakınları, Tanzania: Son derece gelişmiş demir işleme yöntemlerine dair kanıtların buluntu yeri *MÖ 500*

Kaunas / Kowno / Kovno / Kauen K 4

Lietuva: Rus dönemi *1795-1918*; *Levinas *20. yy.*

Kaus(h)ambī / Kauśambī / Kosambī / Kosam Khirāji G 3

Madhyamā Dis(h)/Uttar Pradesh, Bhārat/India: Hastinapura'nın *MÖ 9. yy.*'da sel altında kalmasının ardından Kuru'ların yeni başkenti, Buddhacı felsefenin, Güney Asya'ya yayılmasında etkili olmuş erken dönem merkezlerinden; ˇMahavira ve Buddha *MÖ 6.-4. yy.* arası, +Asanga ve Vasubandhu *4. yy.* (?), ˇXuan-zang *7. yy.*

Kavkaz / Kaukasus / Caucasus / Kafkaslar T 2, 3, **K 5**

Karadeniz'le Hazar Denizi arasında kalan sıradağ, Rossiia - Sakartvelo - Hayastan - Azerbaycan: Rus *Entelijansiya*sının (Rus İmparatorluğu'nun genişlemesi bağlamında), çoğu Müslüman olan Kafkas bölgelerindeki ("medenileşmemiş") "doğal" kültürleri tartışması; ˇPuşkin, ˇ°Lermontov (Groznyi artalanındaki Valerik Irmağı yakınındaki muharebeye katılım, °Piatigorsk), ˇTolstoy (*Starogladovskaia*) *19. yy.*, ˇN. S. Trubetskoi *20. yy.*

Kayrevan / al-Qayravān / el-Kayravān / Kairouan T 9, B 1, 4

Tunis: Kuzeybatı Afrika Mağrib'in kültürel merkezi *670-1057*; ˇ°Israeli *10. yy.*

Kayseri → *Kaisareia Mazaka*

Kayseriyye → *Kaisareia*

Kazakistan / Qazaqstan / Kazakhstan B 5, G 5, K 5

Rus dönemi *18. yy.-1991*; → *Fārābi*

Kazan' T 6, B 1, K 5

Tataristan, Rossiia: "Altın Ordu"nun halefi bir kağanlığın başkenti *15. yy.*, Rus dönemi *1552*; üniversite (Tarih ve felsefe fakültesinde olağanüstü yetkinlikte bir "şarkiyatçılık" bölümü bulunur) *1804*; °+°Loba-

chevskii, ˇA. von Humboldt, ◊Tolstoy, ◊Lenin *19. yy.*, ◊S. L. Frank, *A. R. Luriia, +E. S. Ginzburg *20. yy.*

Kebāra, Mağāratu ("Mağara") T 2

Har Karmel [Cebelu Kermel], Yişrā'el: Neandertal fosillerinin buluntu yeri (*1960*) (İlave olarak bir alt çene ve hiyoid kemiği bulunmuş [*1983*] ve Neandertal insanının dil yetisine uygun sesler üretebildiğinin kanıtı olarak yorumlanmıştır) *60 KY bö*; Paleolitik ve Neolitik arasında (Natufiyen kültürü öncesi) bir geçiş dönemine adını veren buluntu yeri (*1931*): Söz konusu kültür (oraklarla) sistematik hasat yapmış, yabani tahıl saklamış, kalıcı evler inşa etmiş ve nihayetinde bitki ıslahının yanı sıra hayvan evcilleştirmiştir *20-12 KY bö*

Kedārnāth(a) G 2

Uttaranchal, Bhārat/India: S(h)iva kutsiyeti; °S(h)ankara *820* (efsanevi aktarıma göre), ˇBasava *12. yy.*, ˇVallabha *16. yy.*; yakın bölgeler: Gandhi Sarovar ("Gandhi Gölü"), Ghandi'nin küllerinin savrulduğu yer *1948*

Kehek B 5

Kum yakınları, İrān: ˇ**Molla Sadra** (inziva yeri) *17. yy.*

Kelders Cave → De Kelders Cave

Keilhau K 4

Rudolstadt yakınları, Thüringen, Deutschland: Köy yetiştirme yurdu, kurucusu: F. Fröbel *1817*; ◊J. Fröbel *19. yy.*

Kekaya G 2

Sapta Sindavaḥ/Pencāb, Pākistān: Aryan krallığı *MÖ 8.-4. yy.* (*?*); Uddalaka'nın Kral Ashvapati ile yürüttüğü münazara *MÖ 8.-6. yy.* arası (*?*)

Keltike B 2

Atlantik Okyanusu'ndan Karadeniz'e uzanan Kelt bölgesi (merkez bölge France - Česko) *MÖ 1. by.*, Helen ve Roma Akdeniz kültürlerinin "Barbar Hinterland"ı; *Druid*ler (rahip, hakim, sözel kültür aracılığıyla yaşam bilgeliği ve "doğa bilimlerine" vakıf öğretmen), İskenderiyeli Klemens'ten (*2.-3. yy.*) günümüz "Hint-Avrupa araştırmalarına" kadar Güney Asya'daki Brahmanlara benzetilmiştir, (Sicilyalı *MÖ 1. yy.*) Diodoros ho Sikeliotos'tan itibaren filozof olarak da adlandırılmışlardır, Hristiyanlığın Romalılaşmasıyla beraber Galya-Roma okullarına öğretmen (Autun, Bordeaux, Trier) ve (İrlanda) piskopos kurullarına üye olarak alınmışlardır; felsefe tarihi açısından en önemli Druid: Diviciacus *MÖ 1. yy.*

***Kemet** ("Kara Toprak")* T 4, **6, 8-11, Ö 3-5, 8, B 1-3**

Nil Vadisi'nin Eski Mısırcada karşılığı → *Mısr*

Ken'ān / Kenan → Phoinike

Kenya, Mount T 2, K 5

Kenya Devleti'ne adını veren dağ *1963*; *Kenyatta (Kikuyu) 19. yy.*; → *Rift Valley, Sevāhili*

Keralaputra / Cera / Malabār T 9, Ö 5, G 4

Kerala, Bhārat/India: Cera hanedanı altındaki "Üç [klasik Tamil] Krallığı'nın" *Trairajiva* en doğuda kalanı *MÖ 3-MS 5. yy.* arası, bağımsız bir Dravid dili olarak Malayalamı kullanmıştır *13. yy.*; kültürel altın çağları: Felsefe: +Kumarila, +Prabhakara ve *S(h)ankara (?) *7.-8. yy.*; Matematik ve gökbilimi: *Aryabhata *6. yy.* (?), "Kerala Okulu" *15. yy.*; tıp: Vagbhata *7. yy.*

Kerīme → Napata

Kerma / Karma an-Nuzul / Kermetü'n-Nüzul Ö 3

es-Sūdān: Kuşan İmparatorluğu'nun başkentlerinden birinin buluntu yeri (*1913*), altın çağı *MÖ 17.-16. yy.* arası

*Keşmir / Kās(h)mīr(a) / **Kāsmīra** / Kashmīr / Kha-che / Jiashimiluo* T 6, B 5, S 1, 2, 5

Pākistān - Bhārat/India: Olağanüstü (özgüllük, coğrafi tecrit ve bölgeler üzeri etkisi açısından Avrupa'daki Scotia/Scotland ile kıyaslanabilir) bir havaya sahip "felsefi vilayet", Buddhacı, Hinducu ve (daha az etkili olmakla beraber) İslâmi mistisizm ve felsefe için önem arz etmiştir; Buddhadharma: "Dördüncü Buddhacı Konsil" bölgesi (alternatif yer: Jalandhara) *2. yy.*, bölgede öne çıkan öğretiler: *Sarvāsti-vāda, Vijñāna-vāda, Tantra-yāna* ve *Nyāya-Vais(h)eshika*; *Caraka *2. yy.* (*?*), (+Sanghabhadra), ◊Vasubandhu (?), ◊Kumarajiva, ◊Buddhabhadra *4. yy.*, ◊Xuanzang, ˇPadmasambhava *7. yy.*, (+Dharmottara), ˇHyech'o *8. yy.*, ˇNaropa, ◊+Rinchen Zangpo *11. yy.*; Hindudharma: *Nyāya* (+Jayanta Bhatta *9. yy.*), Tamil Nadu'ya (Chidambaram) yayılmış *Shaiva* mistisizmi ve felsefesi ve *Tantra* dini; (+Utpala *9. yy.*), *+°**Abhinavagupta** *10.-11. yy.*, Lalla *14. yy.*; aktarıma göre Güney Hindistan'ın en önemli iki filozofunun ziyareti: S(h)ankara *7.-8. yy.* ve Ramanuja *11. yy.*; İslâm dönemi: Cihan-ara ve Dara Şükuh *17. yy.*; başkent → **Srīnagar;** Tibet ağırlıklı bölgeler → *Ngari, Ladākh, Zānskār*

Kevkev → Gao / Kawkaw Ö 8

Mali: Niger Irmağı üzerindeki başkent *8. yy.*; Songay'ın başkenti *11. / 15.-16. yy.*

Khalkis / Halkida Ö 4, B 3

Euboia/Evia, Hellas: Hellas'ın "Şarklılaşan" ve kolonileşen döneminin ticari ve kültürel merkezi *MÖ 8.-7. yy.* arası; ˇHesiodos *MÖ 8. yy.*, °Aristoteles *MÖ 4. yy.*

Khambhāt / Khambāyat / Cambay / Kambay B 5, G 2

Gücerāt, Bhārat/India: Kıtalararası ticaret limanı, İslâm'ın yayılmasında önemli bir rol oynayan Güneybatı ve Güneydoğu Aysa bağlantısı; (ˇMarco Polo *13. yy.*, ˇİbn Battuta *14. yy.*), +Yas(h)ovijaya *17. yy.*

Khams / Kham / Qam D 1

Doğu Tibet - Batı Sichuan - Kuzeybatı Yünnan, Zhongguo/Çin: Geleneksel Tibet bölgesi; önemli bilginler: *ˇYutok Yonten Gönpo *8.-9. yy.* (?) arası, *°Mikyö Dorje *16. yy.*; (*1933*'ten itibaren *Shangri-La* ütopyalarının konu edindiği yer)

Khios / Hios / Sakız Adası B 3, K 1

Ege Denizi'nde ada, Ionia, Hellas: ˇHomeros *MÖ 8. yy.* (?), *Khioslu Hippokrates *MÖ 5. yy.*

Khoisan / Hoysan / Khoikhoin (*"Hottentot"lar*) *ve San* (*"Bosjesmans / Bushmen"*) T 2, 3, **Ö** 2, **8**

Namibya - Güney Afrika: Binlerce yıl boyunca Doğu ve Güney Afrika'nın geniş alanlarına yayılmış (çoklu etnik kökene sahip) halk, Afrika'daki dört dil ailesinden biri, günümüzde Namibya ve Güney Afrika'nın kuzey bölgeleriyle kısıtlıdır

Khorat Ö 6

Muang Thai: Güneydoğu Asya'da bitki (pirinç) ıslahı ve hayvan ("Çin Avustralasya Üçlüsü": Köpek, domuz, kümes hayvanları) evcilleştirilmesi kültür geleneğine (*MÖ 3000-300* arası) sahip bir alanın buluntu yeri (*1966*'dan itibaren), tunç kullanımı *MÖ 1500*; önemli buluntu yerleri: *Non Nok Tha* ve *Ban Chiang*

Khyung Dzong D 1

Dangra Gölü kıyısında, Tibet, Zhongguo/Çin: Batı Tibetli Shang-Shung krallarının memleketi *3.-7. yy.* (*?*), aktarıma göre Bön yazıtlarının saklandığı yer *8. yy.*, yeniden keşfi *12. yy.*

Kıbrıs → *Kypros*

Kınnesrin / Qinnasrīn / Qenneshrīn / Khalkis B 3, G 5

es-Sūriyye: *Iamblikhos *3. yy.*; Süryani-Hristiyan manastır: Öğretilerinin ve bunu yeni Müslüman çevrelere tanıtmalarının çıkış noktası (Evrensel dahi Severus Sebokht etrafında gelişmiştir, Hint rakamlarının Güney Asya dışında ilk kez dile getirilmesi) *7. yy.*

Kıpçaklar B 5

Orta Asya - Doğu Avrupa: Türk nüfus, "Altın Ordu" *Zolotaia Orda* döneminde ve bunu takip eden kağanlıklarda baskın idari rol üstlenmişlerdir *13.-18. yy.*, İrān (Harezm) ve Mısr ile ticari ve kültürel (dinî ve edebî) temaslar

Kırgızistan / Kyrgyzstan / Kirgizi(i)a W 5, G 5

→ *Maveraünnehir*

Kırım / Krim / Krym K 5

Karadeniz/Çern(o)e More'de bir yarımada, Ukraina: ˇ"Filozof" Konstantinos *9. yy.*; Rus *Entelijansiya*sının (Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi bağlamında) "Şark Sorunu"nu tartışması: ˇPuşkin, ˇLeont'ev *19. yy.*, ˇTolstoy *19.-20. yy.*, ˇS. N. Bulgakov *20. yy.*

Kiakhta / Kjaxta / Kyakhta K 5

Buriatiia, Rossiia: Zhongguo/Çin ve Rossiia arası ticaret için, Nerchinsk *1689* ve Kiakhta *1727* antlaşmalarıyla belirlenmiş ticaret alanı (Rus tacir ve Ortodoks rahiplerin Beijing'e iltimaslı girişine imkân tanınması *18.-19. yy.* arası); ˇLesniewski *19. yy.*

Kiel K 4

Schleswig-Holstein, Deutschland: Danimarka dönemi *1733-1866*, üniversite *1665*; +Tetens *18. yy.*, (+°K. L. Reinhold *18.-19. yy.*), +Jhring, *+Planck, +Dilthey, ◊Boas, +Hertz *19. yy.*, +°Deussen ve ˇVivekananda *19.-20. yy.*, +Schlick *20. yy.*

Kielce K 4

Polska: Rus dönemi *1831-1918*; *Shcherbatskoi *19. yy.*

Kiho D 5

Han'guk/Kore: Kyonggi-do (S(e)oul yakınları) ve Ch'ungch'ong-do ("Kuş Dağı" *Choryŏng-san* geçidinin kuzeybatısı) vilayetlerinin geleneksel adı, Neo-Konfüçyüsçü Yi Yulgok (*Kiho-hakp'a*) öğretisine adını veren bölge, Yi Yulgok taraftarları tarafından başlatılmıştır, merkezleri: Koyang-S(e)oul yakınlarındaki Kwibong-san (ˇSong Ikp'il), S(e)oul'daki *Tobong-sŏwŏn* ve Ch'ungch'ong-namdo'daki Yon-san yakınlarında bulunan *Dunam-sŏwŏn 16.-17. yy.* arası; insan doğasının *li / i* ve *qi / ki* ilkeleri arasındaki ilişki üzerinde yürütülmüş Horak Tartışmasının yapıldığı yer (Ch'ungch'ong-do'daki Ho fraksiyonu, Kyonggi-do'daki Nak fraksiyonu) *18. yy.*

Kiïv / Kyiiv / Kyjiv / Kiev T 9, **B 1,** 4, **K 2,** 4

Ukraina: Güneybatı Asya, Batı ve Kuzey (Vaeringiar/Variagi) Avrupa ile Konstantinupolis arasındaki ticaret yollarının kesişme noktasında bulunan kültürel ve siyasi merkez; Rus Kiiv Knezliği [Dükalığı] merkezi *9. yy.-1240* ve kilise odağı (Hristiyanlığa geçiş *998*, önemli kilise alimleri: Ilarion *11. yy.*, "Filozof" Klim(ent) Smoliatich *12. yy.*); Litvanya-Leh dönemi *1362 / 1569-1648*, Rus dönemi *1654-1917*; akademi *1631*, üniversite *1834*; (◊+H. S. Skovoroda *18. yy.*), ˇStaël ve A. W. Schlegel, *Berdiaev, *Shpet, (*M. A. Bulgakov), ◊Petrazycki *19. yy.*, *ˇShvartsman/Shestov *19.-20. yy.*, +S. N. Bulgakov, ˇMasaryk *20. yy.*

Kilikia / Armenia Inferior / Kilikya B 3

Türkiye: ˇAinesidemos, ˇCicero *MÖ 1. yy.*, *Dioskorides, *Paulos Apostolos *1. yy.*, ˇ°Misisli Theodoros *4.-5. yy.*, (*Diogenes Laertios *3. yy.*), *Simplikios *5. yy.*, ˇAdelardus Bathensis *12. yy.*, ˇLlull *14. yy.*; → *Tarsus*

Kilve Kisivani Ö 8, G 5

Tanzania: Kıtalararası kent ticaret limanı *10.-16. yy.* arası (İbn Battuta'nın seyahatlerinin en güneydeki durağı *1330*, ˇVasco da Gama *1498*), → *Sevāhilī*

Kiriwina / Trobriand Islands K 5

Solomon Sea, Melanesia/Papua Niugini: ◊Malinowski *20. yy.*

Kirkcaldy K 2

Edinburgh yakınları, Scotland: *˅A. Smith (taşra evi) *18. yy.*

Kirkudbright K 2

Dumfries, Scotland: ˅Maxwell (Landsitz *Glenlair*) *19. yy.*

Kisār ʻĀkīl → *Ksār ʻĀqīl*

Kisese Ö 1

Tanzania: Paleolitik taş gereçlerin buluntu yeri *19 KY bö*, daha genç bir katmanda natüralist mağara resimleri bulunmuştur

Kīsh / Kīş / Tall al-Uhaymir / Tellü'l-Uhaymir Ö 3

Mesopotamia/ʻIrāk: Siyasi ve kültürel (önce Sümer, ardından Sümer-Akkad) merkez *MÖ 3. by.*; yakın bölgeler: *Cemdet Nasr*, erken dönem Sümer çiviyazı tabletlerinin buluntu yeri *MÖ 3000*

Kition / Kittim / Qart Hadasht ("Yeni Kent") B 3

Larnaka yakınları, Kypros: Fenike dönemi *MÖ 9. yy.*, Asurlular dönemi *MÖ 709*, Pers dönemi *MÖ 538*, Helen dönemi *MÖ 332*; *Kıbrıslı Zenon *MÖ 4. yy.*

Klasies River Mouth T 1, 2, Ö 1

Tsitsikama Coast, Cape Province, South Africa: Kaya evleri (deniz mahsülleri toplandığına dair kanıtlarla beraber) ve anatomik açıdan modern insanın erken dönem fosillerinin buluntu yeri (*1968*) *12570 KY bö*

Klazomenai / Urla B 3

Ionia/Türkiye: *+**Anaksagoras** *MÖ 5. yy.*

Kleve K 4

Niederrhein, Deutschland: Brandenburg-Prusya dönemi *16141795*; ˅Locke *17. yy.*, ˅Friedrich (II) der Große ve Voltaire *18. yy.*, ◊Moleschott *19. yy.*

Klingenbrunn K 4

Böhmerwald, Bayern, Deutschland: ˅Nietzsche (Bayreuth'tan inzivaya çekildiği yer) *19. yy.*

Kmer Ö 5, G 5

Kâmpŭchéa/Kamboçya: Avustralasya halkı, dil ve kültür bağlamında Monlarla akrabalıkları vardır, Monlardan (ve Chamlardan) farklı olarak *6. yy.*'dan Yeniçağ'a kadar kendi idaresi altında bir devlete sahip olmuşlardır; kültürel altın çağı, Brahmancı-Hinducu ve *Mahāyāna*-Buddhacı dönemi *12.-13. yy.* arası, → *Angkor*

Knidos / Reşadiye B 3

Karia/Türkiye: Pers dönemi *MÖ 540-469 / MÖ 386-334*: Bilimsel okullar merkezi (tıp, matematik) *MÖ 5.-4. yy.* arası, *+°**Eudoksos** *MÖ 4. yy.*

Knōs(s)os Ö 3

Krete: Giritli Minos kültürünü (*MÖ 2000-1450* arası) ve ardından gelen arkaik Miken kent ve yazı kültürü *MÖ 1450-MÖ 11. yy.* arası, (daha geç dönem bir sözcük-hece yazısı olan *Linear B*'nin deşifre edilmesi, *1952*); ilk saray inşası *MÖ 2000*, tarihe "Labirent" olarak geçmiştir; *Ainesidemos *MÖ 1. yy.*; yakın bölgeler: → *Herakleion*

Kobenhavn / Copenhagen / Kopenhag T 6, Ö 1, B 1, **K 3-5**

Danmark: Danimarka krallarının komşu Roskilde kenti örneğindeki kraliyet kenti *1443*, üniversite *1479*, Alman-Danimarka aydınlanmacı hareket (J. H. G. von Bernstorff etrafında kurulmuştur: ˅F. G. Klopstock, ˅C. Niebuhr) *18. yy.*; ˅Pufendorf, (˅T. Brahe) *17. yy.*, ˅Swedenborg, ◊˅°Tetens *18. yy.*, ◊+°Ørsted, *+°Thomsen *18.-19. yy.*, ˅Fichte, *°**Kierkegaard** *19. yy.*, (*+H. Høffding), *+°**Bohr** *19.-20. yy.*, ˅Kang Youwei, ◊Heisenberg, +Jakobson *20. yy.*

Kochi / Cochin G 4

Kerala, Bhārat/India: Kıtalararası ticaret limanı, Güneybatı Asya yerleşimleri (efsanevi aktarıma göre Yahudiler Hz. Süleyman'dan bu yana *MÖ 1000*, Süryani-Nesturi Thomasçı Kilise Hristiyanları *5. yy.* (*?*), Müslümanlar *8. yy.*), Portekiz dönemi (Fort Manuel, Güney Asya'daki ilk Avrupa kalesi) *1503*, Hollanda dönemi *1603*, Britanya dönemi *1795-1949*; (˅Marco Polo *13. yy.*), ˅Ricci *16. yy.*, ˅de Nobili *17. yy.*; yakın bölgeler: *Ernākulam* ve *Kodungallūr / Cranganur*, Yahudi, Thomasçı Kilise ve Müslüman yerleşimler *1. by.*

Kōchi (kent ve idari merkez) → *Tosa*

Koguryŏ / Gaojuli D 3

Han'guk/Kore - Dongbei, Zhongguo/Çin: "Üç [Kore] Krallık" *samguk*un en kuzeyde kalanı *MÖ 1.(?)/4. yy.-MS 668* arası; Çin yazı ve devlet kültürünü ilk üstlenen bölge, İpek Yolu'nun kuzey kanadı üzerinden ve Orta Asya'yla muhtemel ticari ve kültürel temaslar; başkentleri → *Ji'an* ve *P'yŏngyang*

Koḷamba / Colombo G 1, 4, K 5

Srī Lankā: Britanya idare merkezi *1656*, başkent *1948*; Buddhacı (dinî ve siyasi) restorasyon çabalarının merkezi *1873*, *Mahābodhi Society*'nin *1891*, *Young Men's Buddhist Association*'ın *1898* ve *World Fellowship of Buddhists*'in kurulması ("Küçük Araba" *Hīnayāna* kavramını, "Yaşlılar Öğretisi" *Theravāda* ile ikamet etme kararı) *1950*, geleneksel tıbbın korunması için bir *Āyurveda* enstitüsünün kurulması *1962*; ˅Dharmapala, ˅Madame Blavatsky ve Olcott *19.-20. yy.*, ˅L. Woolf, ˅Hesse, ˅R. Otto, ˅Ambedkar *20. yy.*

Kolhis → *Sakartvelo*

Kolkātā → Kalkutta

Kollam / Quilon / Elangkon G 4

Kerala, Bhārat/India: Antik dönemde kıtalararası ticaret limanı; Portekizlilerin *16. yy.*'da gelmelerinden

yüzlerce yıl önce Yahudi, Thomasçı ve Müslüman yerleşimler (˅Marco Polo *13. yy.*, ˅İbn Battuta *14. yy.*)

Kolophōn / Değirmendere B 3

Ionia/Türkiye: *Ksenophanes *MÖ 6. yy.*, ˘Epikuros *MÖ 4. yy.*

Komi → *Perm*

Kōnstantinupolis → İstanbul

Konya / Qūniya / Ikonion B 5

Lykaonia/Rūm/Türkiye: "Anadolu Selçuklu Devleti"nin [Rum Selçukları] başkenti *1081-1307*; ˅Cicero *MÖ 1. yy.*, Paulos Apostolos *1. yy.*, ˅İbn Arabi, ˘°**Celaleddin Rumi** *13. yy.*; komşu bölge → Çatal Höyük

Koobi Fora T 2, Ö 1

East Turkana, Kenya: *Australopithecus*, *Homo-habilis*, *Homo-ergaster* ve *Homo-rudolfensis* fosillerinin (taş gereçleriyle beraber) buluntu (*1969*) yeri *2,5-1 MY bö* (kısmen aynı dönemlerde yaşamış türler), bunların arasında bir de *Homo-rudolfensis* kafatası yer alır (KNM-ER 1470, *1,8 MY bö*), kafatasının şekli gelişmiş bir motor konuşma merkezinin (Broca alanı) ve insanın erken dönemde konuşma yetisini kazandığının bir emaresi olarak kabul edilmiştir

Koonalda Cave Ö 1

Nullarbor Plain, South Australia: Soyut mağara resimlerinin buluntu yeri ("Petroglifler": yılankavi çizgiler, ızgara şekilleri, eşmerkezli daireler) *24-14 KY bö*

Kore → ***Han'guk***

Korinthos B 3

Peloponnēsos, Hellas: Önemli Helen ticaret kenti (en bilinen kolonisi → Syrakusai *MÖ 733*), Makedon dönemi *MÖ 337*, Roma dönemi *MÖ 146*, Latin dönemi (Karolenj-Venedik dönemi) *1210-1395*; (˅Periandros *MÖ 7. yy.*), ˅Sokrates *MÖ 5. yy.* (?), ˘°Sinopeli **Diogenes**, ˘Ksenophanes *MÖ 4. yy.*, ˅Strabon *MÖ 1. yy.*, ˘Paulos Apostolos, ˅Plutarkhos *1. yy.*, ˘Galenos *2. yy.*, ˘°Moerbecka *13. yy.*; Argolis'teki komşu bölge: *Phl(e)ius*, "Pythagorasçı topluluğun" iltica yeri *MÖ 5.-4. yy.*, ⁺Phaidon, (*Timon) *MÖ 4. yy.*

Kos / İstanköy B 1-3

Ege Denizi'nde Dorik ada, Ionia, Hellas: *Asklēpieion* (tıp tanrısı Asklepios mabedi ve tıp kurumu): *⁺**Hippokrates** *MÖ 5. yy.*, ◊⁺Herophilos ve ◊⁺Erasistratos, °Berossos *MÖ 3. yy.* (?)

Kos(h)ala / Kośala G 3

Uttar Pradesh, Bhārat/India: Orta Ganga düzlüğünde yer alan, bölgeler üzeri hegemonya arzusundaki krallık (Buddha'nın memleketi S(h)akya üzerinde hakimiyet) *MÖ 6.-4. yy.* arası; yönetim merkezleri → Sāketa/Ayodhyā ve S(h)rāvastī

Kostanay / Qostanay / Kustanai K 5

Kazakistan: ˘Bakhtin (sürgün) *20. yy.*

Kostenki Ö 1

Voronezh'te, Don Irmağı üzerinde, Rossiia: Mamut kemiklerinden kurulmuş evler ve "Venüs heykelcikleri"yle Üst Paleolitik bir yerleşimin buluntu (*1879*) yeri *32-10 KY bö*

Koster Ö 7

Illinois, USA: *New Archeology*'nin örnek kazı alanı: süreç bağlamında (uzun süreleri kapsayacak biçimde), ekolojik (geniş bir alanı kapsayacak biçimde) ve sistematik (disiplinler arası); ABD'nin Ortabatı'sında arkaik dönemin kronolojisinin çıkarılması (*MÖ 7500* itibariyle), yerleşimin ve yabani bitkilerin ıslahının (*MÖ 3500* itibariyle) başlangıçlarının analiz edilmesi

Kow Swamp T 3, Ö 1

Murray Valley, Victoria, Australia: Üst Buzul Çağı'ndan kalma insan kalıntılarının en çok sayıda bulunduğu mezarlığın (*15-9 KY bö*) buluntu (*1967*) yeri (Anatomik açıdan modern insanın çokbölgeli gelişimini savunanlar tarafından "Java İnsanı"nın lineer torunu olarak yorumlanmıştır); *Aborigine*ler tarafından geri talep edilmiş ve yeniden defnedilmiştir; → *Mungo*

Kōyasan D 5

Wakayama Ken, Nihon/Japonya: Buddhacı tapınak dağı, Kukai tarafından *816* yılında, Hint-Çin menşeli *Mantra-dhāraṇī / Zhenyan* öğretisinin Japonya'da geliştirilmiş hali olan "Hakikat Sözleri"nin ("ezoterik") *Shin-gon-mikkyō* öğretisinin merkezi olarak kurulmuştur; Buddhacı yazılar külliyatının *Tripiṭaka / Issaikyō* birer nüshasının saklandığı yer; ⁺°**Kukai** *9. yy.*, ◊Nichiren *13. yy.*, ˅Basho *17. yy.*, ˅Jiun *18. yy.*, ˅R. Otto *20. yy.*

Kozhikode / Kalikod / Calicut G 4, 5

Kerala, Bhārat/India: Kıtalararası ticaret limanı (˅Marco Polo *13. yy.*, ˅İbn Battuta *14. yy.*), Afrika'dan dolaşıp Güney Asya'ya ulaşan deniz yolunun kaşifi Avrupalı Vasco da Gama'nın ilk durağı *1498*

Köke Qota / Hohhot G 5, D 1

Nei Menggu, Zhongguo/Çin: Tibet-Lamacı dinin Moğol merkezi, bilim (tıp) ve felsefe, Altan Han *1543-°1583* tarafından kurulmuştur: Buddhacı metinlerin Moğolcaya çevrilmesi (önemli çevirmenler: Ayusi Guosi ve Siregetü Guosi *16. yy.*), Altan Han'ın bir akrabası olan Dördüncü "Dalai Lama"nın (*1589-1616*) yetiştirilmesi ve tahta çıkarılması

Köln / Colonia T 9, **B 1, 4, K** 2, **4**

Niederrhein, Deutschland: Roma dönemi *MÖ 38-MS 464*; üniversite *1388-1797 / 1919*; ◊⁺°**Albertus** Magnus, ◊Moerbecka, ◊⁺**Thomas** Aquinas *13. yy.*, ◊⁺Meister Eckhart *13.-14. yy.*, °**Duns** Scotus *14. yy.*, ◊Cusanus, ◊Agricola *15. yy.*, *˘Agrippa *15.-16. yy.*, ◊⁺Lipsius *16. yy.*, *˘Schurman (*Dreiborn*), ◊Kir-

cher *17. yy.*, ˇF. Schlegel, ˇMarx, ˇEngels, ˇLange *19. yy.*, ◊+Aron, +Driesch, +N. Hartmann, +Kelsen, ˇMalraux, +Plessner, +Scheler, +Schmitt ve ˇE. Stein *20. yy.*

Königsberg / Kenigsberg / Królewiez / Kaliningrad **T 6, 8, B 1, K** 1, **2, 4**

Doğu Preußen/Rossiia: Alman dönemi *1255-1945*, "Deutscher Orden"in ["Töton Şövalyeleri"] büyük ustasının yönetim merkezi *1457-1525*, üniversite *1544*; (*J. Ch. Gottsched), *ˇHamann, ◊Herder *18. yy.*, *+°**Kant,** ˇFichte *18.-19. yy.*, +von **Baer,** ˇClausewitz, +Helmholtz, +**Herbart,** +Hilbert, ˇW. von Humboldt, ◊Kleist, ◊Stirner, (+°F. Ueberweg) ve ˇWagner *19. yy.*, ˇArendt, ˇTh. Mann, (+H. von Glasenapp, +A. Gehlen), +Lorenz *20. yy.*

Körös / Cris K 4

Háromszék/Dreistühle/Trei Scaune, Transilvania, România: *Csoma Körösi *18. yy.*

Krakow / Krakau T 9, B 4, K 2-4

Polska: Başkent *1320-1596*, Avusturya dönemi *1795-1809 / 1846-1918*; üniversite *1364*; ◊Copernicus *15. yy.*, ◊Menger, ˇJ. Conrad, *Malinowski *19. yy.*, *+°Ingarden *19.-20. yy.*, ˇLenin, ˇWittgenstein (savaşa katılım) *20. yy.*, ˇMilosz *20.-21. yy.*; yakın bölgeler: *Wadowice*, *(B. ve) E. Lask *19. yy.*

Kral'evec / Don'i Kral'evec K 4

Hrvatska: Macaristan-Avusturya dönemi (pek çok defa el değiştirmiştir) *1102-1918*; *R. Steiner *19. yy.*

Krete / Kriti / Girit / Creta / Candia Ö 3, B 3

Ege Denizi'ndeki en büyük ada, Hellas: En eski Helen kent ve yazı kültürlerine ev sahipliği yapan bölge *MÖ 2. by.:* → *Knosos*; Platon ve Aristoteles tarafından örnek olarak tarif edilmiş Polis [kent] anayasaları *MÖ 4. yy.*; Venedik dönemi *1210-1669:* → Herakleion/Candia

Kreuzlingen K 4

Konstanz Gölü üzerindeki Konstanz yakınları, Schweiz/İsviçre: *Bellevue* psikiyatri kliniği, *ˇ°Binswanger *19.-20. yy.*; *ziyaret edenler 20. yy.:* Buber, Foucault, Freud, Heidegger, Husserl, Scheler, (P. Häberlin, R. Kuhn ve H. Kunz)

Krim → *Kırım*

Krotōn/Crotone T 6, B 1-3

Megale Hellas/Calabria, Italia: Helen kolonisi *MÖ 710*, dinî ve siyasi Pythagorasçı topluluğun ilk merkezi *MÖ 6. yy.*; ˇ**Pythagoras** *MÖ 6. yy.*, ˇAlkmaion, *Philolaos *MÖ 5. yy.*

Krung Thep / Bangkok G 5, K 5

Muang Thai: Başkent *1782*; Buddhacı yazıtların Pali külliyatının revizyonu için (I. Rama altında) yapılan Buddhacı konsil *1788-89*, Mongkut tarafından kurulmuş Buddhacı reform tarikatı *Thammayuttika*'nın merkezi, *1837*; önemli kralı: IV. Mongkut/Rama *1851-°1868*

Ksār 'Āqīl / Kisār 'Ākīl T 2, 3

el-Lübnān: Anatomik açıdan (tartışmasız) modern insanın buluntu yeri *37 KY bö*

Ktesiphōn / Tyspwn / Tīsfūn / Hālīd / Tizpon / Tûsfûn / Medāin Ö 4, B 2, 5, G 5, K 1

Mesopotamia/'Irāk: Dicle Irmağı'nın karşı (sağ) kıyısında bulunan komşu kent Seleukeia/Seleukos ile beraber kültürlerarası ticaret merkezi, Part ve Sasanilerin yönetim merkezi *MÖ 129-MS 637* arası, önemli hükümdar: I. ve II. Xusro [Kyros/Hüsrev] *531-°579 / 590-°628*; Atina'daki *Akadēmeia*'nın kapanmasının ardından Helen filozofların iltica yeri: Damaskios ve Simplikios *530-32* (?); ˇMani *3. yy.*, ˇBorzūya *6. yy.*

Kuaiji Shan / Guiji Shan D 3

Shaoxing yakınları, Zhejiang, Zhongguo/Çin: Mitolojik dağ ve "Kültür Kahramanı" *Shengren Yu*'nun defin yeri, Buddhacı merkez *4. yy.*; (ˇQin Shi Huangdi *MÖ 3. yy.*), *ˇWang Chong *1. yy.*, ˇZhi Dun *4. yy.*, (◊Sungnang *6. yy.*), ˇJizang *6.-7. yy.*, *Dongshan Liangjie *9. yy.*, ˇ**Wang Yangming** *16. yy.*; → Shaoxing/Kuaiji

Kuang D 2

Wei/Henan, Zhongguo/Çin: ˇKong Zi *MÖ 5. yy.*

Kuça / Kuqa / Kucha / Kuche T 6, Ö 5, G 5, D 1

Xiyu/Xinjiang, Zhongguo/Çin: "İpek Yolu" üzerinde yer alan Tohar vaha kenti, Buddhacı merkez *3.-10. yy.*; Hint-Avrupa dil grubu içinde yer alan Hint Brahmi yazısıyla Toharca kaleme alınmış Buddhacı yazıtların buluntu (*1890*'lı yıllardan itibaren) yeri *6.-7. yy.*; *+**Kumarajiva** *4. yy.*, ˇDharmagupta *6. yy.*, ˇXuanzang *7. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*

Kūḍala Saṅgama G 4

Karnātaka, Bhārat/India: ˇ°Basava *12. yy.*

***el-Kuds / Kudüs / Yeruşālayim** / Hierusaleme / Ierusalem* **T 6, 9,** Ö **8, B,** K 5

Yişrā'el/Filastīn: Tektanrılı dinlerin (Musevilik, Hristiyanlık ve İslâm) "Kutsal Kenti"; ˇ**Isaiah** *MÖ 8. yy.*, ˇ**Jeremiah** *MÖ 7.-6. yy.*, °İsa, ˇPaulos Apostolos, ˇAleksandreialı Philon *1. yy.*, ˇOrigenes *3. yy.*, ˇ°Yaḥya b. Mansur (*Mar Saba* Manastırı) *8. yy.*, ˇSaadiah Gaon *10. yy.*, ˇNasır Hüsrev, ˇel-Gazali *11. yy.*, ˇMaimonides *12. yy.*, ˇİbn Arabi, ˇNahmanides, (ˇMarco Polo) *13. yy.*, ˇİbn Teymiyye *14. yy.*, *I. A. Luria, +Vital, (ˇIgnatius de Loyola), +Vesalius *16. yy.*, Chateaubriand, ˇFlaubert, ˇGogol', ˇOtto *19. yy.*, (+°H. Bergmann), +°**Buber,** ˇCorbin, ˇEinstein, +Hempel,

ˇİkbal, +Jonas, ˇKang Youwei, ˇTh. Mann, (+°G. Scholem), ˇShestov ve L. Strauss *20. yy.*

Kues/Cusa B 4

Moseltal, Deutschland: *Nicolaus Cusanus *15. yy.*

el-Kūfe/Kufe Ö 4, B 4, 5

el-Maşrık/'Irāk: Komşusu Hire (Kufî yazısı) etkisindeki Arap yazı kültürünün merkezi, kuruluşu *638*, Dördüncü Halife ve Birinci Şii İmamı Ali'nin yönetim merkezi *657-°661*, Basra'yla beraber, İslâm fıkıh mezheplerinin en özgürlükçüsü olan *Hanefiyye* [Hanefi] mezhebinin çıkış noktası *8. yy.*; *ˇ**Ebu Hanife** *7.-8. yy.*, (ˇEbu Musa Cābir b. Hayyan), ˇİbnü'l-Mukaffa, °Cafer-i Sadık *8. yy.*, *(?)◊el-Kindi, ◊et-Taberi *9. yy.*

Kuk Ö 2

Papua Niugini: Irmak suyunun bilinçli bir şekilde yönlendirilmesiyle bitkilerin doğal ortamları içerisinde ıslah edilmesinin bağımsız başlangıçlarından birinin buluntu (*1960*) yeri *MÖ 8000*

Kulca/Gulja/Kuldja/Almalık/Almalığ/Yining G 5

Ili-Tal, Xiyu/Xinjiang Uygur, Zhongguo/Çin: Moğol dönemi *1219-1760*, Çağatay Hanlığı'nın başkenti *13. yy.*, Oyratların kültürel merkezi *18. yy.* (Chengde'deki Buddhacı Gulja ana tapınağının taklidi *1764*)

Kulli Ö 3

Belucistān, Pākistān: Komşu Harappa kültürüyle temas halindeki karmaşık bir toplumun (*Kulli Complex*) gelişmesi *MÖ 3. by.*

Kumasi Ö 8

Ghana: Akan dil grubunun en büyük kesimini teşkil eden Ashanti konfederasyonunun başkenti *17. yy.-1896* arası; tropik yağmur ormanları bölgesinde olağanüstü bir kültür; (*K. Wiredu *20. yy.*)

Kumbum/sKu-'bum/Ta'er Si/Huangzhong G 5, D 1

Amdo/Pagnag/Köke Nuur/Qinghai ("Mavi Göl"), Zhongguo/Çin: Tibet-Buddhacı manastır, *1560* yılında Tsongkhapa'nın (**1357*) memleketinde kurulmuştur, bölgelerarası Tibet, Moğol ve Çin merkezi; komşu bölge (Tso Ngönpo/Köke Nuur kıyısında): Köke Qota'dan Altan Han'ın *Gelugpa* tarikatının piri Sonam Gyatso'yla buluşması *1577* ve ona "Dalai Lama" unvanını vermesi, Moğolların Buddhadharma'ya "İkinci [Din] Değişimi"nin başlangıçları; Moğol dönemi *1642*, Çin dönemi *1712*

Kŭmgang-san ("Elmas Dağları")/Yŏlban-san ("Nirvāṇa Dağları") D 3, 5

Kangwŏn-do, Han'guk/Kore: Han'guk/Kore'deki "Beş İşaret Dağı"nın doğuda kalanı, adını Buddhacı "Elmas Sutrası" *Vajra-sūtra/Kŭmgang-gyŏng*'den alır, Çin ve Kore yazın ve resminde birçok kez tasvir edilmiş dağlar; önemli Buddhacı (*Chan/Sŏn*) manastırı: *P'yohŏn-sa*; +Dhyanabhadra *14. yy.*, (°Muhak *15. yy.*), ◊Yi I *16. yy.*

Kundakunda/Kondakunde G 4

Anantapur yakınları, Āndhra Pradesh, Bhārat/India: *Kundakunda *3. yy.*

Kunlun Shan D 1

Xiyu/Xinjiang - Xizang (Böyü/Tibet), Zhongguo/Çin: Yüksek sıradağlar, Taocu aktarıma göre, Taocu tanrıların ilk ve en ünlü tanrıçası "Batı Kraliçe Ana" Xi Wangmu'nun cennet benzeri ikametgâhı

Kuqa → Kuça

Kurdufān/Kordofan Ö 8

es-Sūdān: Nübye devleti *16.-19. yy.*; Nijer-Kongo dil ailesinin kuzeydoğu alt koluna adını veren bölge

Kureika K 5

Enisei-Region, Sibir', Rossiia: Stalin'in son ve en uzun sürgün yeri (*1913-17*)

Kurtuba/Córdoba/Corduba **T 6,** 8, 9, **B 1,** 2, **4,** K 1

Baetica/Andalucía, España: Roma dönemi *MÖ 169-MS 475*, İslâm dönemi (el-Endelüs) *711-1238* (Emevi emir ve halifelerinin başkenti *756/929-1031*, Murabıtlar dönemi *1091*, Muvahhidler dönemi *1148-1238*), Avrupa'da olağanüstü bir kültürel, bilimsel ve felsefi merkez *10.-12. yy.* arası; (ˇCaesar ve Varro), *Seneca *MÖ 1. yy.*, *İbn Meserre *9. yy.*, *ˇ°Ebu'l-Kasım, *ˇ**İbn** Hazın *10.-11. yy.*, ˇ**Halevi,** ˇA. İbn Ezra *11.-12. yy.* arası, ˇM. İbn Ezra, *İbn Daud, *Maimonides, ˇİbn Zaddik, *ˇ**İbn Rüşd** ve ˇİbn Arabi *12. yy.*, *Cordovero *16. yy.* (?), °La Vega *17. yy.*, ˇW. von Humboldt *18. yy.*, ˇChateaubriand *19. yy.*, ˇKang Youwei, ˇİkbal *20. yy.*

***Kurukshetra**/Kurukṣetra* T 6, **G 1, 2**

Madhyamā Dis(h)/Haryāna (Thanesar içinde bir semt), Bhārat/India: Geç Veda döneminde "Brahman Bilgelerin Toprakları" *Brahmarshi Des(h)a 1000* ile *500* arası ("Hukukun Kılavuzu" *Dharma-sūtra* ve *Mahābhārata* Destanı gibi *Upanişad*ların yazılışı); *Mahābhārata*'ya göre Hastinapuralı Kuru/Kauravalar ve Indraprasthalı Pandavalar arasındaki savaşın *MÖ 1302* (*MÖ 9. yy.?*) muharebe alanı ve "Yüce Olanın [Krishna] Türküsü" *Bhagavad-gītā*'nın yeri; ˇUddalaka *MÖ 8.-6. yy.* arası (?), ˇGaudapada *7. yy.*, ˇNanak, ˇVallabha *15.-16. yy.*

el-Kusayru'l-kadīm → Leukos Limen

Kushāna/Kuṣāṇa/Kuşan İmparatorluğu Ö 2, 4, B 4, G 2, 5

Yuezhi [Yüeçi] halk grupları tarafından kurulmuş imparatorluk *MÖ 1.-MS 3. yy.* arası, Güney Asya tarihinde, aynı zamanda baskın bir Hint ve Orta Asya gücü olan yegâne imparatorluk; İrān, (Helenleşmiş) Roma ve Çin İmparatorluğu'yla ticari ilişkiler; Bud-

dhacı sanat (Gandhara ve Mathura üslubu), edebiyat ve felsefenin altın çağı, Buddhacı *Mahāyāna*'nın yerleşmesi (Keşmir Konsili) ve Orta Asya üzerinden Zhongguo/Çin'e yayılmasının başlangıçları; yönetim merkezleri → *Baktra/Belh*, *Kāpis(h)ī*, **Purushapura** ve **Mathura;** önemli hükümdarlar: Kanishka *1.-2. yy.*

Kus(h)inagara/Kuśinagara/Kusinārā/Kasia G 3

Malla/Uttar Pradesh, Bhārat/India: °Buddha ("sönüp gitme" *parinirvāṇa*) *MÖ 5.* ya da *MÖ 4. yy.*; ˇXuanzang, ˇYijing *7. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*

Kuş/Kūsh/Kashi/Nubia/Nubiya/Nübye Ö 3, 8, B 2

es-Sūdān: Afrika'nın Kemet/Aigyptos'un güneyinde kalan kısmında bilinen en eski devlet kuruluşu ve yazı kültürü, siyasi ve kültürel altın çağını Kerma (*MÖ 17.-16. yy.* arası), Napata (*MÖ 9.-3. yy.* arası), ve Meroe (*MÖ 3.-MS 4. yy.* arası) dönemlerinde yaşamıştır; Mısırlılaşması *MÖ 16.-11. yy.* arası, Kemet üzerinde hükümdarlığı (25. hanedan, *MÖ 8.-7. yy.* arası), Aksumlar tarafından fethi *4. yy.*, bağımsız Hristiyan devletler *6. yy.*

Kwangju/Hansŏng D 5

S(e)ŏul yakınlarında, Kyonggi-do, Han'guk/Kore: Çin yazı ve devlet kültürünün devralınması (Nanjing Dong-Jin hanedanıyla temaslar: Orta ya da Güney Asyalı Buddhacı misyoner Malananda'nın elçi gönderilmesi *384*) ve bunun Yamato-Nihon'a (Wang'in *405*) aktarılması döneminde Paekche'nin başkenti *4. yy.-475* arası; *Sirhak* ve *Sŏhak* aydınlarının (hedefi, "Batı" bilimleri ve Roma-Katolik Kilisesi yöneliminde Neo-Konfüçyüsçü felsefeyi "pragmatist" bir reforma tabi tutmak) çıkış noktası *18.-19. yy.* arası; ˇ°Ho Nansor-hon *16. yy.*, *ˇ**Chong Yagyong** *18.-19. yy.*

Kymē/Cumae/Cuma B 3

Megalē Hellas/Napoli yakınları, Italia: Italia'daki en eski Helen kolonisi (*Pithekussai/Ischia*'dan çıkışla) *MÖ 750*, altın çağı *MÖ 700-500* arası, "Sibiller"den birinin ikameti (efsaneye göre "Sibil Kitapları"ndan müteşekkil kâhin seçkisinin Roma'ya satılması *MÖ 6. yy.*), Helen yazı kültürünün Etrüsk ve Romalılara aktarılması, Roma dönemi *MÖ 334*

Kyŏngju/Qingzhou/Kŭmsŏng ("Altın Kent")/Tonggyŏng ("Doğunun Başkenti") T 6, **G 5, D 3, 5**

Kyŏngsang-pukdo, Han'guk/Kore: Sino-Kore kültürünün, *Buddhadharma/Fo Jia/Pulgyo*'nun baskın felsefe olduğu (*660-770* arası) ilk "Altın Çağı" esnasında Silla'nın başkenti *4. yy.-935*; önemli kraliçeler: Sondok ve Chindok *632-°647/647-°654*, önemli kral: Songdok *702-°737*; Konfüçyüsçü "Devlet (Yüksek) Okulu" *Kukhak 682/T'aehak-kam 750*; Asya'da günümüze kalmış en eski gözlemevi *Ch'ŏmsŏngdae 634*; (⁺Ad(a)o/Mukhoja, Orta Asyalı efsanevi Buddhacı misyoner *4.-5. yy.*), (⁺°Won'gwang *6.-7. yy.*), *Wonch'uk, ◊⁺**Wonhyo,** ◊Ui-sang, (⁺Chajang) *7. yy.*, (*⁺Sol Ch'ong *7.-8. yy.*), *ˇYi Onjok *15.-16. yy.*, *ˇCh'oe Cheu *19. yy.*; yakın bölgeler: *T'oham-san*, "Buddha ülkesi manastır tapınağı" *Pulguk-sa*'nın ve "Taş mağara yerleşimi" *Sŏkkuram*'ın bulunduğu tapınak dağı, dünyanın günümüze kalmış en eski (ahşap) blok baskısı *8. yy.*

Kyōto/Heiankyō/Jingdu **T 6,** 8, **G 5, D 5, K 5**

Kansai, Nihon/Japonya: İmparatorluk başkenti *794-1869*, hükümet merkezi (Heian dönemi) *794-1185*, Kamakura'yla *1185-1333* ve *16. yy.*'dan özellikle de *19. yy.*'dan itibaren giderek artan oranda Tokyo'yla beraber kültürel (sanatsal, yazınsal ve felsefi) merkez *9.-19. yy.*; *bilimsel kurumlar*: Devlet memurları için Konfüçyüsçü yüksekokul *Daigakuryō* (sadece Heian döneminde önemli olmuştur), felsefe tarihi açısından önemli Buddhacı manastırlar: *Kenninji 1205*, *Nanzenji 1291, Daitokuji 1315* ve *Myōshinji 1337*, *Horikawa Gaku* (Ito Jinsai'nin okulu) *17.-18. yy.*, *Kyoto Daigaku* ("Üniversite") *1897*, *Kyoto Gakuha* ("Kyoto Okulu", *Mahāyāna*-Buddhacı felsefenin, Avrupa'daki çağdaş akımlara koşut olarak yenilenmesi hareketi)

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ◊⁺**Kukai,** ⁺Saicho *8.-9. yy.*, ˇKi no Tsurayuki *9.-10. yy.*, ˇ**Murasaki** Shikibu (ve Sei Shonagon) *10.-11. yy.*, ⁺Eisai, ⁺°Honen, (◊⁺Myoe), *⁺°Shinran *12.-13. yy.*, *⁺°**Dogen** *13. yy.*, ◊⁺°Muso Soseki *14. yy.*, ˇZeami, *ˇIkkyu *14.-15. yy.*, ˇSen no Rikyu *16. yy.*, ◊⁺Fujiwara Seika, *⁺Hayashi Razan, (⁺Kang Han/Kyo Ko), ◊⁺Takuan Soho *16.-17. yy.*, *ˇKumazawa Banzan, *⁺°Yamazaki Ansai, *ˇ°Ito Jinsai, ◊Kaibara Ekiken, ˇBasho *17. yy.*, ◊Kamo no Mabuchi, ◊Aoki Kon'yo, ˇAndo Shoeki *18. yy.*, ◊⁺°Jiun Onko, ◊°Motoori Norinaga *18.-19. yy.*, °Sakuma Shozan, ⁺Nishi Amane, ˇOlcott *19. yy.*, *⁺°Imanishi Kinji, ⁺**Nishida** Kitaro, ◊Miki Kiyoshi, ⁺Watsuji Tetsuro, ⁺Tanabe Hajime, ⁺°Kuki Shuzo, ◊⁺°Yukawa Hideki, (◊⁺°Nishitani Keiji), ˇR. Otto, Einstein, Bohr (ve E. Spranger) *20. yy.*; komşu bölge → Hieizan ve *Omi*; *Uji:* ⁺Dogen (*Koshoji*) *13. yy.*, ⁺°Ingen (*Mampukuji:* Çin Ming kültürü [sanat ve tıp] ve *Zen* Buddhacı Ōbaku öğretisi merkezi) *17. yy.*

Kypros/Kıbrıs/Cyprus/Zypern B 3

Kent ve (Kiprominoik [Kıbrıs-Girit]) yazı kültürü *MÖ 1500*, Girit hece yazısı *MÖ 1100*; Helen Fenike kolonisi *MÖ 12./MÖ 9. yy.*; Asur dönemi *MÖ 709*, Mısır dönemi *MÖ 6. yy.*, Pers dönemi *MÖ 538-333* arası; *Kıbrıslı Zenon *MÖ 4. yy.*, ˇLlullus *13. yy.*

Kyrēnē/Şahhāt Ö 8, B 1-3

Kyrenaike/Lībiyā: Helen kolonisi *MÖ 631*, Pers hakimiyeti *MÖ 525-332* arası, otonom-demokratik *MÖ 440-331* arası, ˇHerodotos *MÖ 5. yy.*; *⁺°Theodoros ta-

rafından açılmış matematik okulu *MÖ 5.-4. yy.* arası: ˇPlaton *MÖ 4. yy.*; *+°**Aristippos** [Yaşlı], kızı ◊+Arete (ve bunun oğlu ◊+Aristippos [Genç]) *MÖ 4. yy.* etrafında oluşmuş "Hazcı" felsefe okulu *MÖ 5.-4. yy.* arası; *Eratosthenes, *Karneades *MÖ 3. yy.*

Kyzikos [Erdek yakınlarında eski bir Helen şehri (ed.n.)] B 3

Propontis/Marmara Denizi/Türkiye: Athenai'yle ittifak *MÖ 478-355* arası; +Eudoxos *MÖ 4. yy.*

La Brède, Château K 2

Bordeaux yakınları, France: *ˇMontesquieu *17.-18. yy.*

Ladākh / La-drags / Ladake G 2

Ngari(s)/Keşmīr: Tibet-Buddhacı kültüre sahip yüksek sıradağ, Tibet tarafından fethi *8. yy.*, Rinchen Zangpo tarafından manastırların kurulması *11. yy.*, dinî kültür rönesansı *16.-17. yy.* arası, önemli manastırlar → *Lāmayūrū*, Nyarma, (*Alchi*, *Manggyu* ve *Spituk*); ˇHyech'o *8. yy.*, ˇNanak, ˇVallabha *15.-16. yy.*, ◊Csoma Körösi *19. yy.*

el-Lāzıkiyye / Lazkiye / Latakia / Laodikeia B 5

Syria/es-Sūriyye: (*Laodikeialı Philonides *MÖ 3. yy.*); Şii Alevileri/Aleviyye'nin merkezi; komşu bölge → *Ugarit*

Laetoli T 2, Ö 1

Tanzania: Dik yürüyen *Hominid*e ait bugüne dek keşfedilen en eski (ayak) izinin buluntu (*1978*) yeri (*Australopithecus afarensis*in iki ayaklılığına dair kanıt olarak yorumlanmıştır) *3,5 MY bö*

La Ferassie Ö 1

Dordogne, France: *Abri* (mağara), bilinçli olarak (?) defnedilmiş Neandertal insanlarının (2 yetişkin, 5 çocuk) iskelet kalıntılarının yanı sıra soyut şekillerle süslenmiş bir antilop kürek kemiğinin buluntu (*1909*) yeri *50 KY bö*

La Flèche K 2, 4

Anjou/Pays de la Loire, France: *Collège royal* (Cizvitler tarafından idare edilmekteydi) *1603*; ◊Mersenne, ◊**Descartes** *17. yy.*, ˇ**Hume** *18. yy.*; yakın bölgeler: *Oizé*, *Mersenne *16. yy.*

Lagaş / el-Hibā' Ö 3

'Irāk: Arap-İran Körfezi'nde yer alan Sümer kent devleti, komşusu olan Girsu/Tellō/Tell Luh ikinci başkentidir, altın çağı *MÖ 25.-21. yy.* arası, önemli hükümdarı: Gudea *MÖ 21. yy.* (*Gudea İlahisi*'nde ideal bir hükümdar olarak tasvir edilmiştir); Girsu'nun günışığına çıkarılmasıyla (*1877*) Sümer kültürünün Akkad (Babil-Asur) kültürünün öncülü olduğu düşüncesi yayılmaya başlamıştır

La Haye (-Descartes) K 4

Touraine, France: *Descartes *16. yy.*

Lahore / Lāhor / Lāhawr / Lahor T 8, **B 5, G 1, 2,** K 5

Pencab, Pakistan: Babür hükümdarlarının ikamet ettiği yönetim merkezi *16.-17. yy.* arası, bağımsız bir Sih devletinin başkenti *180145*, Hinducu "Society of Aryans" reform hareketinin merkezi *Ārya Samāj 1877-1947* (Bombay'da kuruluşu *1875*), *Panjāb University 1882*; ˇel-Biruni *11. yy.*, ˇÇişti *12. yy.*, ˇNanak, ˇVallabha *15.-16. yy.*, ˇEkber *16. yy.*, (ˇ°Miyan Mir *16.-17. yy.*), ˇCihan-ara ve Dara Şükuh *17. yy.*, ˇKipling *19. yy.*, ◊+°İkbal *19.-20. yy.*, ˇR. Otto *20. yy.*

La Madeleine Ö 1

Dordogne, France: *Abri* (mağara), Avrupa'da Üst Paleolitik dönemin son ve aynı zamanda en önemli kültürüne adını veren buluntu yeri (*Magdalénien:* Mağara resimciliği ve kemik, fildişi ve boynuzdan, taşınabilir minik heykelcik üretiminin altın çağı) *16-10 KY bö*

La Mancha K 2

España: Cervantes'in *Don Quixote*'unda bahsedilen bölge *16. yy.*

Lāmayūrū G 2

Ngari(s)/Ladākh, Keşmīr: Padmasambhava'nın meditasyon için kullandığı mağara *8. yy.* (?), Tibet-Buddhacı manastır, Rinchen Zangpo tarafında kurulmuştur *11. yy.*; ˇNaropa *11. yy.*; rönesans dönemi *16. yy.*

Lambaréné K 5

Gabon: ˇ°Schweitzer *20. yy.* ("Orman Hastanesi" *1913*)

Lampāka G 2

Laghmān, Kāpis(h)ī yakınları, Afganistan: Buddhacı Maurya hükümdarı As(h)oka'nın Aramice dili ve yazısıyla kaleme aldırdığı toplumsal siyasi hükümler *MÖ 3. yy.*; ˇXuanzang *7. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*

Lampsakos / Lapseki B 3

Troas/Türkiye: (ˇPers satrabı Themistokles altında), °Anaxagoras *MÖ 5. yy.*, +Epikuros *MÖ 4. yy.*

Lamu Ö 8, G 5

Kenya: Birçok kıtalararası ticaret limanına (Lamu, Manda'daki Takwa, Pate'deki Siyu) ev sahipliği yapan mercan adaları, altın çağı *16.-18. yy.* arası; Arap, Fars ve Güney Asyalı tacirlerin hâkim olduğu Sevahili kültürünün Doğu Afrika kıyısı boyunca çıkış bölgesi *9. yy.*; en eski (taş) cami Pate'deki Shanga'da bulunur *850*

Langres K 4

Haute-Marne, France: *Diderot *18. yy.*

Lanling D 2

Shandong, Zhongguo/Çin: Chu tarafından ilhak *4. yy.*; entelektüel merkez *MÖ 3. yy.*: +°**Xun Zi,** ◊Han Fei (?), ◊Li Si

Lantian T 2

Xi'an yakınları, Zhongguo/Çin: *Homo-erectus* fosillerinin buluntu (*1963*) yeri *600 KY bö*; ˇLin Zongyuan, ˇWang Wei, ˇLiu Zhongyuan *8. yy.*

Lao Ö 5, G 5

Aynı adlı devletin [Lao(s)] yanı sıra komşu Muang Thai'de Dai dilini kullanan nüfus, önemli merkezler → *Chiang Mai* (edebiyat) ve *Luang Prabang* (sanat), Buddhacı kutsiyet

Lao Shan D 2

Qingdao yakınları, Shandong, Zhongguo/Çin: "Tanrı Adaları" *Shen Shan*'a bakan Taocu dağ, (ˇQin Shi Huangdi *MÖ 3. yy.,* ˇHan Wudi *MÖ 2. yy.*), ˇKang Youwei *20. yy.*

Laon K 4

Picardie, France: +Eriugena *9. yy.*, ˇAdelardus Bathensis, ◊Abaelardus *12. yy.*, ˇ°**Bodin** *16. yy.*, +Sartre *20. yy.*

Lapseki → Lampsakos

Laris(s)a B 3

Thessalia, Hellas: +°Gorgias (?), ◊Isokrates (?) *MÖ 5.-4. yy.*, °Hippokrates *MÖ 4. yy.*, *Larisalı Philon *MÖ 2. yy.*

La Salle K 5

Illinois, USA: P. Carus etrafında kurulan *Open Court Publishing Company*'de bilim ve din felsefesinde "monizm" çabalarının merkezi *1887*; ˇ°P. Carus, ˇSuzuki Daisetsu *19.-20. yy.* arası

Lascaux Ö 1

Les Eyzies yakınları, Dordogne, France: Olağanüstü mağara resimlerinin (birden fazla mekâna yayılmış, birbirleriyle ilintili olduğu anlaşılan ve aralarında hayvan imgelerinin, bir şaman olarak yorumlanan kuş başlı bir insan figürünün ve çok sayıda soyut işaretin yer aldığı 600 resim) buluntu (*1940*) yeri *15 KY bö*

Lāṭa Des(h)a / Desa K 1

Gücerat: *Latadeva *5.-6. yy.*, *Dharmagupta *6. yy.*; → *Bharūch*

Latvija / Latvi(i)a / Lettland / Letonya K 4

Lausanne K 4

Suisse/İsviçre: +Gesner *16. yy.*, (◊ˇE. Gibbon), *Constant, ˇMaistre *18. yy.*, ˇBüchner *19. yy.*, +**Pareto** *19.-20. yy.* arası, ◊Binswanger, ◊Schlick *20. yy.*

La Venta Ö 7

Golfo de Mexico: Olmeca halkının kült merkezi, toprak piramitler ve anıtsal taş heykeller *MÖ 800-400* arası; günışığına çıkarılması *1838*

Lebork / Lauenburg K 4

Pommern, Preußen/Polska: Alman dönemi *1341-1945*; *Sapir *19. yy.*

Le Havre K 4

Normandie, France: ◊Schopenhauer *19. yy.*, ◊Merleau-Ponty, +Sartre, +Aron *20. yy.*

Leiden K 2, 4

Holland, Nederland: En eski Hollanda üniversitesi, Willem van Oranje tarafından kurulması *1575*, Aydınlanma ruhunda bilimsel araştırmaların merkezi *17.-18. yy.* arası; +Lipsius *16. yy.*, (+°J. Arminius), ˇJakob Bernoulli, ◊Clauberg, ˇ**Descartes,** ◊Elisabeth von Böhmen, ◊+°Geulincx, ◊Grotius, ◊Huygens, ˇKnorr von Rosenroth, ◊Mandeville, ˇPufendorf ve ◊Tschirnhaus *17. yy.*, (*+°H. Boerhaave, ˇJ. Toland *17.-18. yy.*), ˇReimarus, ◊Haller, ◊ˇLa Mettrie, ◊d'Holbach, ˇLinné, ˇSwedenborg *18. yy.*, ˇSiebold, ◊Nishi Amane, (◊Tsuda Manichi) *19. yy.*, (◊+H. A. Lorentz *19.-20. yy.*), +Huizinga, +Einstein, ◊Dirac, (◊+N. Tinbergen), ˇK. Lorenz *20. yy.*; yakın bölgeler: *Rijnsburg*, ˇ**Spinoza** *17. yy.*

Leigudun D 2

Suizhou yakınları, Hubei, Zhongguo/Çin: Chu kültürünün (müzik enstürmanları, bilinen en eski bambu elyazmaları) buluntu (*1978*) yeri, *MÖ 5. yy.*

Leipzig **K 2, 4**

Sachsen, Deutschland: Üniversite *1409*, Tinbilimleri alanında Almanya'nın önemli merkezi *17.-19. yy.* (*19. yy.*'da Berlin'in yanı sıra), Almanca kaleme alınmış ilk bilimsel dergi: *Gesetz-Mäßige Gedancken oder Monats-Gespräche 1688*; ◊Regiomontanus *15. yy.*, ˇLuther, ◊Keckermann *16. yy.*, ◊Knorr von Rosenroth, *ˇLeibniz, ◊Pufendorf, *+**Thomasius** *17. yy.*, *C. G. Carus, ◊Fichte, ◊Goethe, ◊Lessing, ◊Novalis, (◊+J. J. Reiske), ◊Schelling, ˇSchiller, ◊F. Schlegel, ˇSwedenborg ve ◊Wolff *18. yy.*, ˇJean Paul *18.-19. yy.*, ◊+Avenarius, +Boltzmann, ◊Buber, ◊Cassirer, ◊Durkheim, ◊+°**Fechner,** ˇFrobenius, ◊Huizinga, ◊Husserl, ◊W. James, ◊Klages, ◊+Külpe, ◊+Lotze, ◊Masaryk, ◊G. H. Mead, +°Möbius, ◊Mori Ogai, ◊M. Müller, ◊Pavlov, ◊**Saussure,** ◊Twardowski, *Wagner, (◊+°E. M. Weber) ve ◊Windelband *19. yy.*, +°**Wundt** *19.-20. yy.*, (+E. Bloch), +°Driesch, +Gadamer, ˇHeidegger, +Heisenberg, ◊Lesniewski, ◊Losskii, ◊Malinowski, ◊Neurath, ◊Ortega y Gasset ve ˇRosenzweig *20. yy.*

Le Mas d 'Azil Ö 1

Pyrénées, France: Batı Avrupa'da Üst Paleolitik ile Neolitik çağlar arasındaki geçiş dönemine adını veren (*Azilien*) buluntu (*1887*) yeri (aralarında boyalı dere çakıllarının yer aldığı mikrolitik eserlere rastlanmıştır) *10-7 KY bö*

Lemberg → L'viv/**Lwōw**

Le Moustier T 1, 2, Ö 1

Les Eyzies yakınları, Dordogne, France: *Abris* (mağaralar), Orta Paleolitik bir kültüre adını veren (Alt Pa-

leolitik *Acheuléen* ile Üst Paleolitik *Aurignacien* arasındaki *Moustérien*) buluntu (*1908*) yerleri *200(?)-30 KY bö* arası, Neandertal ve *Homo ergaster* ile *Homo sapiens sapiens* arasındaki diğer geçiş türleri için karakteristiktir; (kesin olmamakla beraber) ölülerin bilinçli defnine işaret eden erken dönem kanıtlar

Leningrad → ***Sankt-Peterburg***

Leontinoi/Lentini B 3

Sikelia/Sicilia: Helen kenti *MÖ 729-214* arası; *Gorgias *MÖ 5. yy.*

Lesbos/Lesvos/Midilli B 3

Ege Denizi'nde Aeolic ada, Hellas: Arkaik şiir ve müziğin önemli kültürel merkezi (*°Alkaios ve Sappho) *MÖ 7.-6. yy.*, Pers dönemi *MÖ 545-478/MÖ 394 -332* arası; Kentler → *Eresos* ve Mytilēnē

Les Trois-Frères Ö 1

Vallée du Volp, Pyrénées, France: "Üç Kardeş" Bégouën tarafından *1914* tarihinde keşfedilmiş mağara resimlerinin bulunduğu mağara; aralarında başta büyücü, günümüzdeyse şaman olarak yorumlanan "hayvan-insan" ve yaralı (ve ağzı kanayan) bir ayının tasvir edildiği resimler de bulunmakta *10 KY bö*

Leszno/Lissa K 4

Polska: Polonya sürgünündeki "Bohemya-Moravya Kardeşliği" merkezi *16.-17. yy.*, +**Comenius** *17. yy.*; ˇElijah Ben Solomon *18. yy.*

Leukos Limen (*"Ak Liman"*)/*el-Kusayru'l-kadīm* W 2, G 5

Aigyptos/Mısr: Güney Asya'ya uzanan Ptolemaios Hanedanı-Roma ticaret yolu üzerindeki liman kenti (Güney Hindistanlı tacirlerin şirket şubeleri, Buddhacı rahiplerin mağara evleri) *MÖ 2.-MS 2. yy.* arası; ˇFlaubert *19. yy.*

Leuven/Louvain/Lovanium K 4

Brabant, Belgie: (Katolik) Üniversite *1426*, *Husserl-Archief 1938*; ◊Agricola *15. yy.*, ˇErasmus, +Vives, ◊Vesalius *16. yy.*, ◊+°Lipsius *16.-17. yy.*, (+C. Jansenius), ◊Ioannes a Sancto Thoma, ◊+Geulincx *17. yy.*, ◊Łukasiewicz, ˇMerleau-Ponty *20. yy.*

Levallois-Perret K 2

Paris, France: Taş Çağı'nda geliştirilmiş el çekiçleri üretme tekniğine adını veren buluntu (*19. yy.*) yeri

***Lhasa**/Lha-sa/Lasa* **T 6, G 1, 3, 5,** D 1, K 5

Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Siyasi ve kültürel merkez *7. yy.* itibariyle, "Büyük Tibet" krallarının *7.-9. yy.* ve "Dalai Lama"ların *17.-20. yy.* ikameti; önemli hükümdarları: Songtsen Gampo (kral *629-°650*), Batı Tibetli, Nepalli ve Çinli prenseslerle evlidir (*Mongsa* Tricham, Bön dini, *Belgsa* Bhrikuti *632* ve *Gyasa* Wengcheng *641*, ikisi de Buddhacı), Trisong Detsen (kral *755-°797*), Losang Gyatso ("Beşinci Dalai Lama" **1617-°1682*) ve Sanggye Gyatso (yönetici *1679-°1705*); ˇYeshe Tsogyel *8. yy.*, ˇAtis(h)a *11. yy.*, +**Tsongkhapa** *14.-15. yy.* arası, ˇDorzhiev, (◊Kawaguchi Ekai) *19.-20. yy.*, (◊Giuseppe Tucci *20. yy.*)

Lhod(r)ak/Lho-brag G 3

Güney Tibet, Zhongguo/Çin: *Marpa ve Milarepa *11. yy.*

Li/Lixiang D 2

Chu/Anhui (Henan'daki Luyi yakınları), Zhongguo/Çin: *Lao Zi *MÖ 7. yy.* (efsanevi)

Liady/Ljady/Ladi T 9, K 4

Belarus': +Shneur *19. yy.*

Liangzhou → *Wuwei*

Liangzhu Ö 6

Hangzhou yakınları, Zhongguo/Çin: Longshan kültürünün etki alanındaki Hemudu ve Majiabang kültürlerinin ardılı olan önemli bir geç Neolitik çağ kültürüne adını veren buluntu (*1936*) yeri *MÖ 3600-2000* arası: Hiyerarşik toplum yapısı, şaman ritüelleri (?), özelleşmiş zanaatkârlar (seramik, yeşim); önemli buluntu yerleri: Fanshan ve Yuyao yakınlarındaki Yaoshan

Liberec/Reichenberg K 4

Čechy, Česko: *Feigl *20. yy.*; yakın bölgeler: (1) *Neustadt an der Tafelfichte/Nové Město pod Smrkem*, *A. Baeumler *19. yy.*, (2) *Turnau/Turnov*, *Patocka *20. yy.*

Libyē/Libya/Lībiyā Ö 5, B 2

(1) Afrika'nın Helence adı; (2) *Kyrenaike*'nin Roma adı (Kirene); (3) Kuzeydoğu Afrika'da bir devlet, bağımsızlığı *1951*

Licchavi/Lichchhavi G 3

Videha/Bihār, Bhārat/India: Buddha dönemindeki cumhuriyet *MÖ 6.-4. yy.* arası, oligarşik (monarşi karşıtı ve Brachmancılık karşıtı) cumhuriyetlerin oluşturduğu Vrijji konfederasyonunun lider üyesi; Magadha ile beraber Gupta İmparatorluğu'nun ana toprakları *4. yy.*; başkent → Vais(h)ālī

Lidya → *Lydia*

Lietuva/Litwa/Litva/Lithuania/Litauen/Litvanya T 9, B 1, 4, **K 4**

"Büyük dükalık" (Baltık, Beyaz Rusya ve Ukrayna'da geniş topraklar) *1350-1772*, Hristiyanlığa geçiş *1387*, Polska ile "Lehistan-Litvanya Birliği" [Personal Union] *1386*, "Ülke Birleşimi" [Real Union] *1569*, Rossiia, Preußen ve Österreich arasında paylaşılması *17721918*, bağımsız cumhuriyet *1918-40/1991*; Aşkenaz [Yidiş/Aşkenazların konuştuğu dil (ed.n.)] kültürü merkezi *14./18. yy.-1940*, kültürel merkezi → *Vilnius*

Lijiang G 5

Yünnan, Zhongguo/Çin: (Proto) Tibet Naxi kültürünün merkezi (Buddhacı ve Taocu bileşenlere de saLip arkaik Bön dini, *2000* yıllık "Domba resimli yazısı")

Likya → *Lykia*

Lilybaion/Lilybaeum/Marsala B 3

Sicilia: Liman kenti (Carthago'yla ilişkili) ve kaplıca, ˇCicero *MÖ 1. yy.*, ˇPorphyrios *3. yy.*

Lima K 5

İspanya Krallığı'na bağlı Perú Valiliği *1535* ve Perú Cumhuriyeti'nin *1829* başkenti; üniversite (México'yla beraber "Yeni Dünya"daki ilk üniversite) *1551*, Kreol kültürü merkezi: °Guarnan *17. yy.* (?), (+◊J. C. Mariátegui), ◊+°Arguedas, +Ortega y Gasset, +Tarski *20. yy.*

Linchuan D 4

Shangdundu, Jiangxi, Zhongguo/Çin: *Liu Xie *5. yy.*, *Wang Anshi *11. yy.*

Lindos B 3

Rhodos, Hellas: (ˇKleobulos *MÖ 7.-6. yy.*), *ˇPanaitios *MÖ 2. yy.*

Lingnan D 4

Guangdong - Guangxi, Zhongguo/Çin: "Güney Dağları" *Nan Ling*'in güneyinde kalan bölge, → (*Nan*) *Yue*, *Tang*; *Huineng (*Xin-zhou*) *7. yy.*

Linji Yuan D 1, 3

Shijiazhuang yakınlarındaki Zhengding, Hebei, Zhongguo/Çin: *Chan*/*Zen*'in *Linji*/*Rinzai* öğretisine adını veren bölge, +°**Linji Yixuan** *9. yy.*

Linzi T 6, **D 1, 2**

Zibo yakınları, Shandong, Zhongguo/Çin: *Qi* devleti başkenti *MÖ 1100-221* arası, "Yüz Okul" *Bai Jia* döneminde entelektüel merkez *MÖ 6.-3. yy.* arası, Jixia Akademisi sırasında altın çağını yaşamıştır (Kral Wei tarafından kurulmuş, *Ji* kapılarının dışında bulunan buluşma noktası, *MÖ 356-°320*) *MÖ 4. -3. yy.* arası; *Huang-Lao Dao*'nun (Lao Zi ile Huang Di'ye atfedilen fikirlerin birleşimi) memleketlerinden biri *MÖ 3.-2. yy.* arası; ˇGuan Zi *MÖ 7. yy.*, ˇ**Kong Zi** *MÖ 6. yy.*, ˇSun Zi *MÖ 6.-5. yy.*, ˇ**Meng Zi** *MÖ 4. yy.*, (+Shen Dao *MÖ 4.-3. yy.*), +**Zou Yan,** +**Xun Zi** *MÖ 3. yy.*

Lisboa/el-Uşbūne/Lizbon T 9, **Ö 8,** B 4, **K 2**

Portugal: İslâm dönemi (el-Endelüs) *713-1147*; başkent *1256* ("Keşifler" döneminde altın çağını yaşamıştır *1420-1578*), üniversite *1290-1537*; deprem *1.11.1755*; *Petrus Hispanus I *13. yy.*, *ˇIsaac ve *Judah Ben Isaac Abrabanel *15. yy.*, *ˇ°Camöes, ˇMolina, *João de São Tomás *16. yy.*, °Suárez *17. yy.*, (*°F. Pessoa *19.-20. yy.*)

el-Liṣt → *Itjtowy*

Liujiang T 1-3

Liuzhou yakınları, Guangxi, Zhongguo/Çin: Doğu Asya'da, anatomik açıdan modern insana dair bugüne dek bulunan en eski fosilin buluntu yeri *67 KY bö* (?)

Liulihe Ö 6

Beijing, Zhongguo/Çin: Yan devletinin bir kenti, Hint Avrupa tipi, kollu tekerlere sahip bir savaş arabasının buluntu yeri *MÖ 1200*

Locarno K 4

Svizzera/İsviçre: ˇBakunin *19. yy.*; yakın bölgeler: *Ascona* (*Monte Verità*), *Eranos Toplantıları*, O. Froebe-Kapteyn ve C. G. Jung tarafından oluşturulmuştur *1933* (katılımcılar: Buber, Corbin, Eliade, K. Löwith, Massignon, R. Otto, Plessner, A. Portmann, Radin, G. Scholem, Schrödinger, D. T. Suzuki, P. Tillich, H. Weyl); *Muralto*, °Fromm *20. yy.*

Łódź K 4

Polska: *Radin *19. yy.*, +°Hessen, +Kotarbihski *20. yy.*

Lokroi/Locri B 3

Megale Hellas/Calabria, Italia: Aktarıma göre yazıya dökülmüş (katı) yasalara sahip en eski Helen kenti (yasa koyucu: Zaleukos) *MÖ 662*; *Timaios (Platon tarafından kurgulanmış filozof?) *MÖ 5. yy.*, ◊Eudoxos, ˇPlaton *MÖ 4. yy.*

London/Londra T 6, 8, Ö 1, **B 1, N**

England'ın *9./11. yy.* arası, Great Britain'ın *16. yy.*, *British Empire*'ın *17. yy.* ve *British Commonwealth of Nations*'ın *20. yy.* başkenti; uluslararası düzeyde önem kazanmış hukuksal metni: *Magna Charta libertatum 1215*, *Habeas Corpus Act 1679*, *Bill of Rights 1689*; entelektüel topluluklar ve bilimsel kurumlar: *Latitudinarists 17. yy.*, *Invisible College 1645/The Royal Society 1660*, ilk *Grand Lodge of Freemasonry*'nin kurulması *1717*, *British Museum* (*and Library*) *1753*, *University of London 1836/1900*, *School of Oriental* (*and African*) *Studies 1906*, *Fabian Society 1883*, *Bloomsbury Group 1907-30*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ˇA. İbn Ezra *12. yy.*, ◊+**Ockham,** (*ˇ°G. Chaucer, +Thomas Bradwardine) *14. yy.*, ˇPico della Mirandola *15. yy.*, *°T. More, ˇErasmus *15.-16. yy.*, ◊Agrippa, ˇVives, ˇBodin, ˇBruno *16. yy.*, *°**F. Bacon,** ˇ**Shakespeare** *16.-17. yy.*, +°Boyle, ˇComenius, (*ˇA. Conway), ˇGrotius, ◊+Harvey, ˇ**Hobbes,** ˇHuygens ve ˇLeibniz *17. yy.*, ˇ°**Newton,** ˇ**Locke,** *ˇShaftesbury, ˇ°Mandeville *17.-18. yy.*, ˇ**Berkeley,** ˇJohann Bernoulli, ˇBuffon, ˇ**Burke,** ˇChateaubriand, ˇ°Clarke, ˇG. Forster, ˇFranklin, ˇHaller, ˇHamann, ˇHelvetius, ˇJacobi, (ˇ°S. Johnson), *ˇJones, ˇLagrange, ˇMontesquieu, ˇPriestley, ˇRousseau, ˇA. Smith, ˇ°Swedenborg, ˇVoltaire, ˇWatt ve ˇ°Wollstonecraft *18. yy.*, *°**Bentham,** *°Colebrooke, ˇ°Godwin, *ˇByron, ˇA. ve ˇW. von Humboldt *18.-19. yy.* arası, ˇel-Afgani, +J. Austin, ◊Aurobindo, ˇBakunin, ˇBerzelius, *Besant, ˇ°Madame Blavatsky, *Bradley (*Clapham*), ˇÇernişevski, ˇ**Darwin,** ˇDosto-

yevski, ˇEmerson, ˇ°Engels, ˇFlaubert, *Guillaume, ˇHearn, ˇHerzen, ˇT. H. Huxley, ˇKropotkin, ˇLavrov, ◊Legge, ˇ°Lyell, *°McTaggart, ˇ°**Marx,** +Maxwell, ˇ°J. ve *ˇJ. S. **Mill,** *G. E. Moore, +M. Müller, *Newman, ˇR. Roy, ˇA. W. Schlegel, ◊Schopenhauer (*Wimbledon*), ˇSolov'ev, ˇStaël, ˇTocqueville, ˇTurgenyev, ◊Yan Fu, ˇWagner ve ˇMax Weber *19. yy.*; ˇJ. Conrad, ◊ˇGandhi, (ˇ°F. Hügel), ˇW. James, ˇKang Youwei, ˇOlcott, ˇ**Russell,** ˇSpencer, ◊ˇTagore, *ˇL. ve V. Woolf *19.-20. yy.*, ◊Ambedkar, ◊Anscombe, ˇAron, ˇBerlin, ˇDharmapala, ˇEliade, ◊+Evans-Pritchard, °Fenollosa, ˇ°S. L. Frank, °Freud, ◊+W. D. Hamilton, +Hayek, ˇHusserl, ˇİkbal, ◊Kenyatta, ˇKeynes, °Kipling, +Malinowski, ˇMoore, ˇLiang Qichao, ◊Natsume Soseki, *Needham, ˇNkrumah, ˇ°Orwell, +°**Popper,** ˇRadhakrishnan, °Ramsey, ˇSantayana, +Sellars, ◊L. Strauss, ˇG. Stein, ˇSun Yatsen, ˇSuzuki, +Tarski, *ˇTuring, ˇS. Weil, +Whitehead, ˇWittgenstein ve +von Wright *20. yy.*

Lonetal T 2, Ö 1

Ulm yakınları, Schwäbische Alb, Deutschland: Üst Paleolitik döneme ait olağanüstü heykelciklerin buluntu yeri *32 KY bö*; önemli mağaralar → *Hohlenstein-Stadel*, *Vogelwerd*

Longchang D 1, 4

Guizhou, Zhongguo/Çin: ˇWang Yangming (sürgün) *16. yy.*

Longhu Shan ("Ejderkaplan Dağı") D 4

Yingtan yakınları, Jiangxi, Zhongguo/Çin: Taocu "Semavi Usta" *tianshi*nin ikameti *3.(?)-20. yy.* (Aktarıma göre Zhang Ling'in büyüktorunlarından biri olan Zhang Sheng tarafından kurulmuştur)

Longshan Ö 6

Tai Shan yakınları, Shandong, Zhongguo/Çin: Kuzey Zhongguo/Çin'de büyük bir alanı kapsayan son Neolitik kültür geleneğine adını veren, ancak merkezden uzakta yer alan buluntu (*1928*) yeri *MÖ 3000-1700* arası, doğuda Shandong'dan batıda Gansu'ya ve güneyde Yangzi Irmağı'nın ötesine uzanır ve buralarda bölgelerarası temaslar kurmuştur, arkeologların bir kısmı tarafından varsayımsal olarak Çin'den gelen tarihyazımındaki "1000 Devlet" *Wan Guo*'yla ve (bölgesel olarak yan yana yer almalarına karşın, tarihsel açıdan müteakip sayılmamış) Xia, Shang ve Zhou'dan müteşekkil "Üç Hanedan"ın başlangıcıyla ilintilendirilmiştir; şamanlığın, prensliklerin, belirgin bir hiyerarşik toplum yapısının ve surlarla çevrelenmiş yerleşimlerin başlangıcına dair kanıtlar

Los Alamos K 3

New Mexico, USA: *Atomic Research Laboratory* ("Manhattan Project" *1943-45* J. R. Oppenheimer idaresi altında): ˇBohr, (Fermi), Feynman ve von Neumann *20. yy.*

Los Angeles K 3

California, USA: ˇAdorno, +Bertalanffy, ˇ°Bühler, +**Carnap,** +Church, (ˇA. Döblin), °Feynman, ˇHorkheimer, ˇKang Youwei, ˇLosskii, (+L. Marcuse), +°**Reichenbach,** +Russell, (+°A. Schönberg) ve +L. Strauss *20. yy.*; komşu bölge → *Pacific Palisades*, *Pasadena*

Lothal Ö 3, G 2

Gücerat, Bhārat/India: Indus/Sindhu ve Saravasti bölgeleri dışında Harappa ve Post-Harappa kültürüne ait bir kentin buluntu (*1950*) yeri *MÖ 2500-900*

Lu D 1

Shandong, Zhongguo/Çin: "Yüz Okul" *Bai Jia* dönemindeki küçük devlet ve **Kong Zi, Mo Zi** ve **Meng Zi**'nin memleketi *MÖ 6.-3. yy.* arası; başkent → **Qufu**

Lu Shan T 6, **G 5, D 1, 3, 4**

Jiangxi, Zhongguo/Çin: Dağlık arazi, Taocu, Buddhacı ve Konfüçyüsçü şair ve düşünürlerin buluşma yeri; Buddhacı "Doğu Ormanı Manastırı" *Donglin Si*, Huiyuan tarafından kuruluşu *384*, Neo-Konfüçyüsçü "Ak Geyik Mağarası Akademisi" *Bailudong Shuyuan*, Zhu Xi'nin eğitim verdiği ve Lu Xiangshan ile münazara yaptığı yer *1181*; "Kaplan Vadisi'nin Üç Kahkahacısı" *Huxi San Xiao:* ˇ°**Huiyuan** (Buddhacı), *ˇ°Tao Qian (Konfüçyüsçü) ve ˇLu Xiujing (Taocu), ◊Daosheng *4.-5. yy.*; ˇSima Qian *2. yy.*, ˇBuddhabhadra, ˇLu Xiujing *5. yy.*, ˇZhiyi *6. yy.*, ˇJianzhen, ˇLi Bai *8. yy.*, ˇSu Shi, °Zhou Dunyi *11. yy.*, +**Zhu Xi** ve ˇLu Xiangshan *12. yy.*, ˇKang Youwei *19. yy.*, ˇBuck *19.-20. yy.*, ˇMao Zedong ("Lu-Shan Konferansları") *1959/1970*

Luang Prabang/Louangphrabang G 5

Lao(s): Buddhacı Dai-Lao krallıklarının yönetim merkezi *14.-20. yy.*

Luba/Baluba K 5

Katanga, Congo-Kinshasa: Bantu nüfusu, kültüre özgül "Mantu Felsefesi" talebinin ilham kaynağı, ◊+Tempels, +Kagame *20. yy.*

Lucena/el-Yussāne/Alisana T 9, B 4

Sefārad/Endülüs, España: İslâm dönemi (el-Endelüs) *711-1240*; Sefarad Museviliğin Yahudi kenti ve kültürel merkezi ("Akademie" *Yeshiva* ile) *10001148* arası; ◊M. İbn Ezra, ◊Halevi *11. yy.*, ˇA. İbn Ezra, ˇİbn Daud, ˇMaimonides (?), ˇİbn Rüşd (sürgün) *12. yy.*

Lumbinī/Rummindei G 3

Nepāl(a): *Buddha *MÖ 6.* ya da *MÖ 5. yy.*, ˇXuanzang *7. yy.*; Maurya hükümdarı As(h)oka'nın *245* yılında inşa ettirdiği ve Buddha'nın doğum yerini teyit eden taş sütun yazıtının bulunmasıyla Buddha'nın mem-

leketinin yeniden keşfi *1896* ve tarihî gerçekliğinin teyidi

Lund K 2, 4

Sverige/İsveç: İskandinavya'da kurulmuş en eski Dominiken okulu (Andreas Simonis tarafından) *1222*, bölgeden (Roskilde'yle beraber) gelen saygın bilginler *de Dacia* ya da *Dacus* ilave adlarını alıp Paris ve Bologna'ya yerleşmiştir *13. yy.*, üniversite *1658*; ˇPufendorf *17. yy.*, ˇLinné *18. yy.*; → *Dacia*

Luofu Shan D 3

Guangdong, Zhongguo/Çin: ˇGe Hong *2.-3. yy.*, ˇKang Youwei *19. yy.*

Luoyang/Luoyi/**Chengzhou**/He'nan Fu **T 6, Ö 3, 6, G 5, D 1-4**

Henan, Zhongguo/Çin: Birçok hanedanın başkenti (ya da ortak başkenti) *MÖ 11.-MS 10. yy.* arası: (Xi-Zhou *MÖ 11. yy.-MÖ 771* arası), Dong-Zhou *MÖ 770-256*, Dong-Han *25--220*, Cao-Wei *220-65*, Xi-Jin *265-316*, Tuoba-Wei *493-534*, Sui ve Tang *581-907*; önemli hükümdarları: Zhou Gong *MÖ 11. yy.*, Cao Pi *220-26*, Wu Zetian (imparatoriçe) *684-705*; "Yeni Metin" ve "Eski Metin Öğretileri" *Jinwen* ve *Guwen-Xuepai* arasında "Beyaz Kaplan Salonu" *Baihu Guan*'da yürütülen münazaralar *79*, kağıdın icadı (Cai Lun tarafından) *105*, "Yaşlanan Yetenekler Topluluğu" *Qiying Hui* (muhafazakâr Neo-Konfüçyüsçü "Luoyang Çevresi") *11. yy.*; *Buddhacı Anıtlar:* "Ak At Tapınağı" *Baima Si* (aktarıma göre Zhongguo/Çin'deki en erken Buddhacı tapınak *68*), "Ejderha Kapısı Mağaraları" *Longmen Shiku 494-750*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ˇ**Lao Zi** ve ˇKong Zi *6. yy.* (?), *Jia Yi *3.* ile *2. yy.*, ◊Wang Chong *1. yy.*, ˇ°Ban Zhao, ˇZhang Heng *1.-2. yy.*, ˇZheng Xuan, ˇ°An Shigao *2. yy.*, °He Yan, ˇPei Wei, ˇ**Wang Bi,** ˇ°Xi Kang, ˇXiang Xiu ve ◊Zhi Qian *3. yy.*, ˇGuo Xiang, ˇDharmaraksha *3.-4. yy.*, ˇDaoan (?), ◊Huiyuan *4. yy.*, ˇBodhidharma *6. yy.* (?), °Dharmagupta, ˇShenxiu, ◊ˇXuan-zang, ˇYrjing *7. yy.*, ˇFazang (?), ˇJianzhen,ˇ-Liu Zhiji, ˇ**Shenhui** *7.-8. yy.*, ˇ°Amoghavajra, ˇDu Fu, ˇLi Bai, ˇWang Wei, ˇ°Vajrabodhi *8. yy.*, ˇ°Han Yu, ˇLi Ao *8.-9. yy.*, +Zongmi *9. yy.*, (+Du Guangting *9.-10. yy.*), +°**Cheng Hao,** *+**Cheng Yi,** ˇLi Qingzhao, ˇOuyang Xiu, ˇ**Sima Guang** ve ˇ°**Shao Yong** *11. yy.*, Li Ye *13. yy.*, ˇKang Youwei *20. yy.*

Luwia/Luvi Ulusu Ö 3

Anadolu/Türkiye: Hititlerle akraba bir Hint-Avrupa halkının yaşadığı bölge, Hurri yazısını Anadolu'ya aktarmışlardır *MÖ 1. by.*; Mezopotamya menşe'li bir çiviyazının (*MÖ 16. yy.*) yanı sıra Mısır kökenli bir hiyeroglif yazısının ("Hiyeroglif Luvi Yazısı" *MÖ 15. yy.*) kullanımı

el-Lübnān/Lübnan/Libanōn/Lebanon Ö 2, B, K 5

Güneybatı Asya'da, Akdeniz kıyısında yer alan sıradağ ve devlet, "Bereketli Hilâl"in bir parçası; Sümer mitolojisi uyarınca ˇGılgameş *MÖ 27. yy.* (?); → *Phoinike*, (*es-*)*Süriyye*

L'viv/**Lwów**/Lemberg T 9, **B 1, K 3, 4**

Galicia/Ukraina: Leh dönemi *1340-1772/1919-39*, Avusturya dönemi *1772-1918*; Doğu Galiçya/Batı Ukrayna'da çokkültürlü merkez, üniversite *1661* (Latince ve Almanca, eğitim dili Lehçe *1862-1939*); "Polnische Logik"in "Lvov-Varşova Okulu", Brentano'nun öğrencileri Twardowski ve Husserl tarafından başlatılmıştır *20. yy.* (*1. yarısı*); ˇMenger, ˇJ. Conrad, ˇBuber *19. yy.*, +°**Twardowski,** ◊+**Łukasiewicz,** (*ˇL. Fleck) *19.-20. yy.*, ◊+Ajdukiewicz, (◊J. M. Bochehski), ◊+Ingarden, ◊Kotarbihski, ◊Lesniewski ve ˇWittgenstein (savaşa katılım) *20. yy.*

Lydia/Lidya Ö 4, B 3

Anadolu/Türkiye: Krallık *MÖ 12. yy.-MÖ 546*, Asur hükümdarlığı altında *MÖ 7. yy.*, İyonya kentleri üzerinde hakimiyet *MÖ 560-546* arası, Pers satraplığı *MÖ 546-334* arası; doğuda Asur ve Med uygarlıklarının yanı sıra Aigyptos, batıdaysa İyonya kentleriyle yakın ekonomik ve kültürel temaslar *MÖ 7.-6. yy.*, "Eski Dünya"nın batısında para ticaretinin çıkış bölgesi (madenî para basımı); önemli hükümdarı: Kroisos [Krezüs veya Karun olarak da bilinir. ed.n.] *MÖ 560-546*, başkent → *Sarde(i)s*

Lykia/Likya Ö 4, B 3

Anadolu/Türkiye: Kentlerin, örnek teşkil edecek (*18. yy.* siyasetbilimcileri tarafından övgüyle söz edilir) bir federal anayasaya dayanarak oluşturduğu topluluk (*koinon*) [Patara Likya'nın en önemli kentiydi ve birliğin toplantıları bu şehirdeki mecliste gerçekleştirilirdi (ed.n.)] *MÖ 168*; ˇProklos *5. yy.*

Lykōnpolis/Saut/Asyūt B 2

Aigyptos/Mısr: *Plotinus *3. yy.* (?)

Lyon K 4

Rhône-Alpes, France: Kilise konsilleri *1245/1274*, üniversite *1808*; (+°Eirenaios *2.-3. yy.*), ˇAnselmus *11. yy.*, ˇAlbertus Magnus, ˇAlexandrus Halensis, °Bonaventura, Grosseteste, ˇHenricus Gandavensis, ˇMoerbeka *13. yy.*, ˇLlull *13. yy.*, ˇAgrippa, (ˇRabelais), ˇServeto, ˇBruno *16. yy.*, ˇLocke *17. yy.*, ◊Condillac *18. yy.*, *+Ampère, ˇCh. Fourier *18.-19. yy.*, ˇProudhon, ˇBakunin *19. yy.*, +Merleau-Ponty, ◊Fanon *20. yy.*

Ma'arra/Ma'arratü'n-Nu'mān B 5

es-Süriyye: *°el-Ma'arri, ˇNasır-ı Hüsrev *10.-11. yy.*

Macau/Macao/Aomen Ö 5, D 1, 4, K 5

Zhongguo/Çin: Portekiz dönemi *1557-1999* (ilk geliş-

leri *1513*), Zhongguo/Çin'de Avrupalıların kullanabileceği tek resmî ticaret limanı *16. yy.-1695*; ˇCamöes, ˇRicci *16. yy.*, ˋNoel *17.-18. yy.*

Macheng D 4

Hubei, Zhongguo/Çin: ˇ°Li Zhi *16. yy.*

Machu Picchu Ö 7

Cuzco yakınları, Perú: Adını aldığı dağın sırtına taraçalar biçiminde kurulmuş tapınma ve yerleşim hisarı, Avrupalılar tarafından ancak *1911* yılında keşfedilmiştir

Madagasikara / Madagascar / Madagaskar T 1, Ö 2, 8

Avustronezya kolonizasyonu, Indonesia menşeli denizciler Arap ve Doğu Afrikalı göçmenlerle beraber gelmiştir *1. by.*

Madhyama Dis(h) *(Dis)/Majjhima Des(h)a (Desa)/ Zhongguo/Çin ("Orta Ülke")* Ö 4, 5, **G 1-3,** 5

Haryāna - Uttar Pradesh - Bihār, Bhārat/India: Kurukshetra ve Doab (Yamuna ve Ganga ırmakları arasında yer alan topraklar), "Aryanlar Ülkesi" *Āryāvarta* ve geç Veda döneminde Brahman kültürünün merkez bölgesi *MÖ 1000-500* arası, erken dönem Buddhacı ve Jainacı metinlerde Prakrit dilindeki adı olan *Majjhima Des(h)a* ile "Doğu" *Prācya*'ya doğru genişlemiş ve böylelikle Güney Asya'nın büyük heterodoks felsefe hareketlerinin menşelerini de kapsamıştır, Brahmi yazısının yaratılması *MÖ 3. yy.*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: *Krishna ve ⁺Vyasa (mitolojik), ⁺Uddalaka ve ˇYajnavalkya ("Gizli Öğretiler" *Upanişad*ların "Bilge" *rishi*si *MÖ 8.-6. yy.?*), ⁺Kapila, **Badarayana, Jaimini,** Patanjali I, Gautama ve Kanada (en bilinen altı "Ortodoks" *āstika* "görüş" ya da "düşünce sistemi" *dars(h)anāni*nin "Öğreti Metinleri" *sūtrāni*nin yarı efsanevi yazarları *MÖ 7.-MS 4. yy. ?*), ⁺Yaska ve **Patanjali** II (dilbilimci *MÖ 5.* ve *MÖ 2. yy.?*), ⁺Parshva (*MÖ 8. yy.?*) ve **Mahavira, Gos(h)ala, Buddha,** Brihaspati ve Carvaka ("Ortodoks olmayan" *nāstika* düşünce sistemlerinin öncüsü *MÖ 6.-4. yy.* (*?*), ˇ**Kautilya** *MÖ 4.-3. yy.*, ˇAs(h)oka *MÖ 3. yy.*, ˇSus(h)ruta *1. yy.*, *Vasumitra, ˇAs(h)vaghosha *1.-2. yy.* arası, ˇAryadeva (?) *2.-3. yy.*, ˇHarivarman (?) *3. yy.*, ˇS(h)abarasvamin *4. yy.*, ˇ**Is(h)varakrishna** *4.-5. yy.*; merkez kent → **Mathurā**

Madras → Chennai

Madrid K 2, 3

España: Başkent *1606*, üniversite (Alcalá tarafından Madrid'e taşınmıştır) *1836*; ˇ°Las Casas, ˇVesalius *16. yy.*, ˇ°Cervantes, ˇ°Molina, ˇJuan de Santo Tomás *16.-17. yy.*, Gracián *17. yy.*, ˇSaint-Simon *18. yy.*, *Santayana, ◊Unamuno *19. yy.*, ⁺°Ramón y Cajal, *⁺°Ortega y Gasset *19.-20. yy.*, ˇKang Youwei, ˇMalraux, ◊Gaos *20. yy.*

Madurai */Madhurā* T 6, **G 1, 4,** K 5

Tamilākam/Tamil Nādu, Bhārat/India: Pandyaların antik kenti *MÖ 4.* (*?*)*-16. yy.*'a kadar, Tamilakam topraklarında Tamil kültürünün merkezi, "Edebî Akademi" *cankam*ın merkezi *2.-11. yy./1901*; ˇAndal, ˇManikkavacakar *9. yy.*(*?*), ˇVallabha, ˇCaitanya *15.-16. yy.*, ˇde Nobili *17. yy.*, (ˇC. G. Beschi/Viramamunivar *18. yy.*), ˇR. Otto *20. yy.*; yakın bölgeler: *Tiruvātavur:* *Manikkavacakar *9. yy.*; *Tiruch(ch)uli:* *Ramana *19. yy.*

Magadha G 1, 3, 5

Bihār, Bhārat/India: Kuzey Hindistan'daki en eski hegemonya imparatorluğu *MÖ 6.-4. yy.*, Buddha dönemindeki önemli hükümdarı: Bimbisara, başkentleri → *Rājagriha* ve *Pātaliputra*; Maurya ve Gupta imparatorluklarının merkez toprakları *MÖ 4.-2. yy.* ve *4.-6. yy.* arası; Buddhadharma'nın ilk dönemlerinin ve "Manastır" *vihāra / bihār*larının merkezî alanı (Günümüzde federal eyalet olan Bihār'a adını vermiştir)

Magyarorszâg / Hungaria / Ungarn / Macaristan Ö 1, 5, **K** 3, **4**

Fin-Ugor dil grubuna mensup bir nüfusun en batıdaki sürekli ikameti (Güney Ural Dağları'ndan *896* yılında göçle gelmişlerdir), Konstantinupolis ve Roma üzerinden temaslar nedeniyle Hristiyanlığa geçiş *1000*; krallığın Adriyatik'e kadar genişlemesi *12. yy.*, Habsburg ve Türk-Osmanlı olmak üzere ikiye ayrılması *1526-1699*, Avusturya Mutlakiyetçiliği *1699*, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu *1848*, cumhuriyet *1918*; kültürel altın çağları: *15. yy./1848-1935*

el-Mağrib / Mağrip T 8, 9, **Ö** 1, **8, B 1,** 2, **4,** K 5

(1) "Güneşin Battığı Yer" anlamında kullanılan ve "Eski Dünya"nın batı kesimini (Kuzeybatı Afrika ve Avrupa) tarif eden Arapça kelime ("Garp"/"Günbattı"), (2) dar anlamda (İslâm'ın İberya Yarımadası'ndan uzaklaştırılmasının ardından) Kuzeybatı Afrika'yla kısıtlıdır, (3) en dar anlamıyla Fas Krallığı'nın kendine verdiği ad; zıddı → *(el-)Maşrık*

Mağāratü's-Suhūl → as-Skhūl, Muğārat

Mağāratü't-Ṭāb'ūn → aṭ-Ṭāb'ūn, Mughārat

Mağāratü Kebāra → Kebāra

Mahād G 4

Mahārāshtra, Bhārat/India: Hinducu hukukun temel metni olan *Manu-Smriti*'nin "Modern Manu" Ambedkar tarafından yakılması *1927*

Maheshwar / Mahesvari / Māhismatt G 2

Madhya Pradesh, Bhārat/India: Avantilerin eski başkenti; Narmada üzerindeki komşu bölge: ◊S(h)ankara (Govinda yakınları) *7.-8. yy.* (?)

Mähren → Morava

Mailapura(m)/Mahilāropya/Mylapore/São Tomé T 6, G 1, 4

Chennai yakınları (günümüzde kentin güneyinde bir semt), Tamil Nādu: ˇVishnus(h)arman (kurmaca); Thomas Kilisesi merkezi (efsanevi aktarıma göre: °Thomas Apostolos *1. yy.*), ˇ°de Nobili *17. yy.*

Mainz T 9, K 4

Rheinland, Deutschland: Roma dönemi *MÖ 1.-MS 5. yy.* arası, siyasi altın çağı *13.-14. yy.*, Aşkenaz-Yahudi spritüelliği merkezi (Speyer ve Worms'la beraber) *12.-13. yy.*, üniversite *1477*, hareketli tipolarla kitap baskısının Avrupa'da icadı (J. Gutenberg) *1450*; "Mainzer Republik"in "Gesellschaft der Freunde der Freiheit und Gleichheit" tarafından açıklanması *1792-93*, G. Forster tarafından başlatılmıştır; ˇVesalius *16. yy.*, ˇKircher, ˇLeibniz *17. yy.*, ˇW. von Humboldt *18. yy.*, °Marty, *Reinach *19. yy.*

Majiabang Ö 6

Tai Hu yakınları, Zhejiang, Zhongguo/Çin: Yangzi'nin döküldüğü bölgede bulunan bir Neolitik kültüre (pirinç tarımı) adını veren buluntu (*1959*) yeri *MÖ 5000-3500* arası

Majjhimā Pāvā G 3

Magadha/Bihār, Bhārat/India: °Mahavira *MÖ 6.* ya da *MÖ 5. yy.*

Makedoni(i)a/Makedonija/Makedonya B 3, 4

Hellas - Bălgariia - Makedoniia: Antik Hellas'ın kuzey komşusu, Helen İmparatorluğu'yla dostluk dönemi *MÖ 478-168*, Roma dönemi *MÖ 148*, Bizans dönemi *395*, Slav dönemi "Slavların Balkanlar'a yerleşmeleri" *6. yy.*, Osmanlı dönemi *15.-19./20. yy.*; önemli hükümdarı: Büyük İskender *MÖ 4. yy.*; kültürel merkezleri → *Pella*, *Thessalonikē*, *Ohrid*

Mālaga/Mālaqa B 4

Endülüs, España: İslâm dönemi (el-Endelüs) *711-1487*; *İbn Cebīrūl *11. yy.*, *İbnü'l-Baytar *12. yy.*, °Ortega y Gasset *20. yy.*

Mala Tur'ia/Mala Tur'ja/Turza Mala K 4

Dolina yakınları, Galicia/Ukraina: °Lask (Przemysl yakınlarında Karpatlar Muharebesi) *20. yy.*

Malakunanja 2 Ö 1

Arnhem Land, Australia: Bugüne kadar Australia'da bulunan en eski insan kalıntılarının *60-45 KY bö* ve dünyadaki en eski biley taşlarının *35 KY bö* buluntu yeri

Malatya B 5

Doğu Anadolu, Türkiye: ˇ**İbn Arabi,** ˇCelaleddin Rumi, ˇKutbüddin Şirazi *13. yy.*

Mālava/Malwa Ö 4, 5, **G 1, 2**

Madhya Pradesh - Rācastān, Bhārat/India: Kültür tarihi açısından öne çıkan, Ganga düzlüğüyle Batı Hindistan arasındaki bölge, Deva-Nagari yazısının ortaya çıktığı bölge *7. yy.*; ˇXuanzang *7. yy.*; → *Avanti*, ***Ujjayinī***

Malaysia/Malezya G 5

Mali T 6, **Ö 8,** B 1, 4, K 5

(1) Niger Irınağı üzerindeki ticaret kenti, altın çağı İslâm'a geçişle eşzamanlı olmuştur *13.-16. yy.* arası, altın zenginliği ve Mekke ve el-Kahire'yle kurduğu kültürel temaslarıyla bilinir, önemli hükümdarı ve Mekke hacısı: Kankan Musa *14. yy.*, entelektüel merkezleri → *Timbuktu*, *Cenne*; (2) bağımsız devlet *1960*

Malindi Ö 8, G 5

Kenya: Kıtalararası ticaret limanı, Zheng He'nin yedinci deniz araştırma seferinde (*1430-33*) ulaştığı Afrika limanlarının en güneyde olanı, Vasco da Gama'nın Hint Okyanusu'nu aşmak üzere Güney Hindistan'a doğru yola çıktığı liman (Ahmed b. Macid rehberliğinde) *1498*; yakın bölgeler: *Gedi*, yönetim merkezi *13.-16. yy.*; → *Sevāhilī*

Malla G 3

Uttar Pradesh, Bhārat/India: Buddha'nın yaşadığı dönemde S(h)akya'ya komşu cumhuriyet, oligarşik (monarşi karşıtı ve Brahmancılık karşıtı) cumhuriyetlerin oluşturduğu Vrijji konfederasyonunun lider üyesi *6.* ile *4. yy.*

Mallorca/Mayūrqa/Mayorka B 4

Illes Balears, España: İslâm dönemi *903-1229*, Catalunya ve Languedoc-Roussillon (Montpellier) bölgelerine sahip bağımsız krallık *1262-1348* (İslâm bilimlerinin aktarılması); *+**Llullus** *13. yy.*, ˇBorges *20. yy.*; komşu adalar: *Eivissa/Ibiza*, ˇBenjamin *20. yy.*

Mal'ta T 2, Ö 1

Irkutsk yakınları, Sibir', Rossiia: Üst Paleolitik fosil ve gereçlerin buluntu (*1928*) yeri (Aynı döneme ait Doğu Avrupa'daki buluntularla kıyaslanabilir) *20 KY bö*

Man Ö 6

Hubei - Hunan, Zhongguo/Çin: Geleneksel Çin tarihyazımına göre güney bölgelerde yaşayan "barbar" nüfus, Chu devleti, *MÖ 2.-1. by.* arası

Manchester K 3

England: Sanayi Devrimi ve aşırı ekonomik liberalliğin merkezi (*Manchester School*) *18.-19. yy.*, üniversite *1851*; (+°J. Dalton *18.-19. Jh.*), ˇEngels, (PW. S. Jevons), °Aurobindo *19. yy.*, ˇBohr, ˇCanetti, ˇKenyatta, ˇNkruma, ˇOrwell (*Wigan*), +Polanyi, +Prior, +Rutherford, ˇTuring ve °Wittgenstein *20. yy.*; yakın bölgeler: *Warrington* (*Dissentig Academy 1757-86*), +Priestley *18. yy.*

Mançurya → *Manzhou*

Mandalay G 5

Myanmar: Bağımsız Burma Krallığı'nın son başkenti *1857-85*, "Beşinci Buddhacı Konsil" (Burma sayımı) *1868-71* (Buddhacı metinlerin Pali külliyatının 729 mermer levhaya kazınması); Britanya idare merkezi *1885-1948*; ˇOlcott *19. yy.*, ◊Orwell *20. yy.*

Maní ("Her Şey Bitti") Ö 7

Labná yakınları, Yucatán, México: *Autodafé 1562*, Piskopos Diego de Landa tarafından düzenlenmiştir: Mayalara ait tüm elyazmaları ("Yalanlar ve Şeytan'ın şeyleriyle dolu", ceylan derisine yazılmış im ve simgelerle dolu 27 rulo) ve 5000 "İdol"ün [İspanyollarca] yakılması; günümüze kalan bir Maya köy kronolojisinin menşei *Chilam Balam*, → *Chumayel*

Manila K 5

Philippines: Doğu ile Güneydoğu Asya'nın -yanı sıra Amerika'nın (her yıl Acapulco'ya doğru yola çıkan "Galeon de Manila", *1565-1790*)- arasında bulunan çokkültürlü (başta baskın olarak İslâm ve Çin kültürleri) bağlantı limanı *16. yy.*, İspanyol dönemi *1570*, ABD dönemi *1898-1916/1946*

Mantineia B 3

Arkadia, Peloponnèsos, Hellas: Örnek teşkil eden (demokratik) yasalara sahip kent devlet; ˇDiotima (Platoncu aktarıma göre) *MÖ 5. yy.*

Manzhou/Manzu/Manchu/Mançurya Ö 5, G 5, **D 5**

Dongbei/Manchuria, Zhongguo/Çin: Tunguz nüfusu, Curçenler soyundan, Moğol Yuan Hanedanı'nın ardından tüm Zhongguo/Çin'e hâkim ikinci yabancı hanedan olan Qing Hanedanı'nın taşıyıcıları *1644-1911*, önemli hükümdarı: Nurhachi *1586-°1626*; Buddhadharma'nın resmî din olarak Monggol Ulus'tan devralınması ve Mançucaya uyarlanmış Moğol yazısının kullanılması *1599/1632*; ˇMori Ogai *19.-20. yy.*, Imanishi Kinji *20. yy.*

Mao Shan D 4

Nanjing yakınları, Jiangsu, Zhongguo/Çin: Taocu dağlık arazi (önemli mekânlar: Jurong ve Jintan), *Dao Jiao*'nun *4. yy.*'dan itibaren entelektüel merkezi; (ˇYang Xi **330-°386*), ˘°Tao Hongjing *5.-6. yy.*, ("Mao Shan Hakkında Yazılar" *Maoshan Zhi 1328*), ˇKang Youwei *20. yy.*

Mapungubwe Ö 8

Transvaal, South Africa: (Great) Zimbabwe'nin selefi devletin siyasi ve kültürel merkezinin buluntu (*1832*) yeri, altın çağı *11.-13. yy.* arası: Tarım, madencilik, Sufale ve Kilve gibi liman kentleriyle ticaret (Çin porseleni bulunmuştur)

Marakeş → Marrākuş

Marburg K 4

Hessen, Deutschland: (En eski Protestan) Üniversite *1527*, "Yeni Kantçılık" akımının "Marburger Schule" okulu *19.-20. yy.*; ˇLuther (ve U. Zwingli), ˇBruno *16. yy.*, +Wolff, ◊Lomonosov *18. yy.*, ˘°Savigny *18.-19. yy.*, +°Lange, ◊Cassirer *19. yy.*, **+Cohen,** +°Natorp, *L. Strauss *19.-20. yy.*, ◊Arendt, ◊K. Barth, ◊S. L. Frank, *+Gadamer, ◊+N. **Hartmann, +Heidegger,** ◊Ingarden, ◊Jonas, ˇMiki, (◊M. J. Oakeshott), ◊Ortega y Gasset, +°Otto, (◊B. Pasternak ve) ˇTagore *20. yy.*

Mari/Tall Hariri/Tellü'l-Harīrī Ö 3

Ebu Kemāl yakınları, es-Sūriyye: Orta Fırat boylarında yer alan ticaret kenti *MÖ 3. by.-MÖ 1696* arası (Hammurabi tarafından yıkılmıştır), 20.000'den fazla Eski Babil çivizyazısı tableti içeren arşivin *MÖ 18. yy.* bulunması (*1934*)

Maroc/Morocco/Marokko/Fas → *(el-)Mağrib*

Marquesas T 1

Marrākuş/Marrakech/Marakeş T 6, Ö 8, **B 1, 4, 5**

el-Mağrib/Fas: Murabıtlar (*el-Murābıṭūn*) *1062-1147* ile Muvahhidlerin (*el-Muvahhidūn*) *11471269* başkenti, Fransız dönemi *1912-56*; ˘°**İbn Tufeyl,** ˘°**İbn Rüşd** *12. yy.*, ˇOrwell, ˇCanetti *20. yy.*

Marseille/Massalia/Massilia/Marsilya B 2

Gallia Narbonensis/Provence, France: İyonya kolonisi *MÖ 600*, Roma dönemi *MÖ 49*; ˇApameialı Poseidonius *MÖ 1. yy.*, (ˇ°S. İbn Tibbon *12.-13. yy.*), ˇArnaldus de Villa Nova, ˇLlull *14. yy.*, ˇBoyle *17. yy.*, °Ampère, ˘Conrad *19. yy.*, +Beauvoir, ˇS. Weil, ˇKojève *20. yy.*

Martaban/Mottama G 5

Myanmar: Liman kenti (Srī Lankā ve Güney Hindistan'la bağlantı); Buddhacı *Theravāda*'nın altın çağı *13.-14. yy.* arası

Martinique → *Fort-de-France*

Marv/Merv/Aleksandreia/Antiokheia Ö 4, B 5

Margu/Margiane/Horāsān, Türkmenistan: İpek Yolu üzerinde ticari ve kültürel merkez, Part dönemi *MÖ 2. yy.*, Sasani dönemi *3. yy.*, Arap dönemi *651*, Orta Asya'daki ilk Arap-İslâm merkez; *Borzūya *6. yy.* (?), ◊el-Farabi *9. yy.*, ˇNasır Hüsrev *11. yy.*, ˘el-Hayyam *12. yy.*; yakın bölgeler: *Mary* (halef kent) *1884*

Maskat/Muscat B 5

'Umān: Kıtalararası ticaret limanı (Güney Asya ve Doğu Afrika'yla bağlantı, Portekiz dönemi *1508-1650*); ilk İslâm'daki ilk "ayrılıkçılar" olan Haricîlerin *el-Havāric* merkezi *8. yy.*

el-Maşrık/Maşrık **T 8-11, B** 1, 2, 4, **5**

"Güneşin Doğduğu Yer" (*Oriens/Levante*/"Şark") anlamına gelen Arapça kelime; Doğu Akdeniz'le Arap-İran Körfezi'ni (Kuzeydoğu Afrika/Nil bölgesi ve Gü-

neybatı Asya'nın batı kesimleri, genellikle Anadolu ve İrân'ı içermez) kapsayan bölge; *el-hikmetü'l-maşrıkiyye:* Genellikle salt coğrafî anlamdaki "Şark bilgisi" olarak değil, "aydınlanmış varlık" anlamındaki asli kelime anlamıyla yorumlanır; → ***Bereketli Hilal/ (Fertile Crescent), "Nîl-Āmū Deryā Bölgesi";*** zıddı → (*el-*)*Mağrib*

Mātara G 4

Srī Lankā: Buddhadharma'nın entelektüel bir yenilenmesinin merkezi *18.-19. yy.*

Mathurā/Muttra **T 6,** Ö 4, **G 1, 2, 5**

Madhyamā Dis(h)/Uttar Pradesh, Bhārat/India: Buddhadharma'nın (gerçekçi *"Herşey vardır"* Öğretisi *Sarvāsti-vāda*) ve Jainadharma'nın erken dönem entelektüel merkezi ve Buddhacı ve Hinducu sanatın üslup merkezi *MÖ 2.-MS 6. yy.*; *__Krishna__ (mitolojik aktarıma göre); ˇMahavira ve Buddha *MÖ 6.-4. yy.* (?), (+Upagupta *MÖ 4. yy.*), ˇ__Patanjali__ II *MÖ 2. yy.* (?), ˇFaxian *5. yy.*, ˇXuanzang *7. yy.*, ˇRamanuja *11. yy.*, ˇNimbarka *12. yy.*, ˇVallabha *15.-16. yy.*, ˇR. ve J. Gosvamin *16.-17. yy.*, ˇKang Youwei *20. yy.*; yakın bölgeler: Krishna kült mekânları *Gokula* ve → *Vrindavana*

Matsue K 5

Shimane Ken, Nihon/Japonya: ˇHearn *19. yy.*

Matsusaka D 5

Mie Ken, Nihon/Japonya: *+__Motoori__ Norinaga *18. yy.*; komşu bölge → *Ise*

Matsushima Wan D 5

Sendai yakınları, Töhoku, Nihon/Japonya: Estetik açıdan büyüleyici adalara sahip deniz koyu; ˇMuso Soseki *14. yy.*, ˇBasho *17. yy.*

Maurya İmparatorluğu **S** 1, 3, **5**

En eski Güney Asya İmparatorluğu *MÖ 322-185*, ana toprakları Magadha, başkentiyse Pataliputra; önemli hükümdarları: C(h)andragupta *MÖ 322-300* arası ve As(h)oka *MÖ 268-°MÖ 232* arası

Maveraünnehir (*"Irmağın Öte Yanında Olan"*)/*Sugda*/*Sogdiane*/*Transoxania*/*Anxi* T 6, Ö 4, 5, **B 1,** 2, **4, 5, G 5,** K 1, 5

Orta Asya'nın batısı/Batı Türkistan/Özbekistan - Tacikistan - Kırgızistan - Kazakistan: Pers dönemi (I. Kyros) *MÖ 546*, Helen sürgünleri *MÖ 5.-4. yy.* arası, Büyük İskender tarafından fethi *MÖ 329*, Helen-Baktriya Krallığı dönemi *MÖ 260-140*, Arşaklı-Part dönemi *MÖ 2.-MS 2. yy.* arası, Yuezhi-Kuşan dönemi *MÖ 2.-MS 3. yy.* arası, Sasani dönemi *3.-7. yy.*, Türk dönemi *6. yy.*, Rus dönemi *1863*/*1895-1992* arası; İrân, India, Monggol Ulus ve Rossiia arasında kültürel aracılık bölgesi, Soğd dilinin İpek Yolu boyunca *lingua franca* olarak yaygınlaşması *1. by.* ve Part ve Soğd yazısının (her ikisi de Arami menşeli) Doğu Asya alfabelerinin şablonlarını oluşturması *7.-17. yy.*, Türkçenin Moğol, Büyük Timur ve Tatar imparatorlukları ve kağanlıklarında *lingua franca* olarak yaygınlaşması *13.-18. yy.*; dinler: Zerdüştçü Gnostisizm *6. yy.*, Buddhadharma *3. yy.* (altın çağı *7. yy.*), Manicilik *3. yy.*, Nesturi Hristiyanlık *6. yy.*, İslâm *7. yy.*; bilimsel altın çağını Samanîler *9.-10. yy.* ve Timur *14.-15. yy.* altında yaşamıştır; merkezleri → **Buhārā** ve Semerkand; Buddhacı felsefenin Zhongguo/Çin'e aktarılması: *An Shigao *2. yy.*, Kang Senghui *3. yy.* ve Fazang *7. yy.* (Soğd kökenli aileler); önemli Müslüman filozoflar: ***el-Farabi** ve ***İbn Sina** *9.-10. yy.*

Mawangdui D 2, 3

Chu/Changsha yakınları, Hunan, Zhongguo/Çin: Taocu ve tıbbi (ipeğe yazılı) metinlerin buluntu (*1972*) yeri *MÖ 3.-2. yy.* arası

Maya **Ö** 5, 7, K 5

México - Guatemala - Belize - Honduras: Columbus öncesi Amerika kıtasında önemli kentsel kültür ve tam geliştirilmiş yazısı olan yegâne yazı kültürü *MÖ 2.-MS 16. yy.*, buna ilave olarak astronomik ve matematik açıdan son derece gelişmiş bir takvim, klasik dönemi *200-900*, yeniden keşfi *1840*, daha önce "hiyeroglif yazısı" olarak yanlış tanımlanan yazı sisteminin logoheceli yapısının, etnolog I. V. Knorozov tarafından Leningrad'da çözülmesi *1952*

Meadowcroft Rocksheiter T 1

Pittsburgh yakınları, Pennsylvania, USA: Avcı-toplayıcı bir halkın çok katlı barınağının buluntu (*1973*) yeri *14 KY bö*(?) *MÖ 1700*, Kuzey Amerika'nın buzlarla kaplı bölgelerinin güneyinde bulunan en erken dönem (pre-Ciovis) taş el aletleriyle

Medāin → *Ktesiphōn*

Media/*Māda*/*Med Devleti*/*Medya* B 2

Asur İmparatorluğu'nun halefi, Pers İmparatorluğu'nunsa selefi Güneybatı Asya'daki devlet *MÖ 612-MS 550* arası, başkent → Ekbatana/Hemedān, Lydia'nın komşusu *MÖ 585-550* arası, İrān (Güney Asya?) menşeli, mitolojiden arındırılmış kozmoloji düşüncesinin, Medli "Büyücüler" [Medli rahiplere verilen *magoi* isminden dolayı daha sonraki dönemlerde bu rahiplere büyücü denmiştir. Bununla birlikte, eylemleri büyücülükten farklıdır (ed.n.)] aracılığıyla İyonyalı doğa bilimcilere aktarıldığı tahmin ediliyor

el-Medīnetü'l-Münevvere (*"Aydınlanmış Şehir"*)/*Medine* Ö 4, **B** 4, **5**

Hicāz, el-Arabiyyetü's-Su'ūdiyye: [Hz.] **Muhammed** peygamberin Mekke'den "göç"ünün *hicret* ardından sığındığı kent *622-°632*; İslâm "cemaati"nin *ümmet* ilk siyasi ve kültürel merkezi *622-64* ve İslâm hukuk biliminin *fıkh* doğum yeri; *Cafer-i Sadık, *+°__Malik__ b. Enes, °İmam Şafi'i *8. yy.*, ˇAhmed b. Hanbel *9. yy.*,

ˇel-Gazali *11. yy.*, ˇŞah Veliyyullah *18. yy.*; önemli hac mekânı → ***Mekke***

Mediterranea *("Dünya'nın Ortası")/Akdeniz Bölgesi* **A 6,** 8, 9, Ö 3 → 5, 8, **B, K 1,** 2, 5

Akdeniz'i çevreleyen bölge (*Thalassa hē esō/Mare Internum/Bahru'r-Rūm*): "Eski Dünya"nın batı kesiminin kültürel merkezi *MÖ 5.-MS 5. yy.* arası, "Bereketli Hilâl"in altın çağındaki "Nîl-Âmû Deryâ Bölgesi"nin yerini almış (*MÖ 10./MÖ 3. by.-5. yy.* arası) ve ardından, "İslâm Yurdu" *Dārü'l-İslām* dönemindeki kültürel altın çağında yine aynı bölge gelmiştir *700-1200*

Medzhibiz/Medžibiz/Miedzybóż/Medzhibozh T 9, K 4

Podolia/Ukraina: Karizmatik Hekim-Rabbi Israel Ben Eliezer/Ba'al Shem Tov *Besht °1706* etrafında oluşmuş) Hasidi hareketinin çıkış noktası; → *Mezhirich*

Meersburg K 4

Konstanz Gölü kıyısındaki Konstanz yakınları, Deutschland: (ˇ°A. von Droste-Hülshoff *19. yy.*), ˇ°Mauthner *20. yy.*

Megale Hellas*/Graecia Magna ("Büyük Yunanistan")* **W 1→3**

Güney Italia'da *MÖ 8. yy.*'dan itibaren Helen yerleşimlerine verilen Antik Çağ adı, Sokrates öncesi felsefenin ikinci (İyonya sonrası İtalyan ya da İtalyan-Sikelya) evresinin çıkış bölgesi, önemli şahsiyetler: Sisamlı **Pythagoras** ve Kolophonlu [Değirmendere] Ksenophanes *MÖ 6.-5. yy.*, Akragaslı **Empedokles, Parmenides** ve Elealı Zenon *MÖ 5. yy.*

Megâra B 3

Megaris, Hellas: Felsefe okulu (diyalektik, mantık), (Megâralı) Eukleides tarafından kurulmuştur *MÖ 380*; ˇAristippos, ˇPlaton *MÖ 4. yy.*, (◊⁺Stilpon *MÖ* 4.-*3. yy.* arası)

Mehrgarh Ö 2, 3, G 2

Belucistan, Pakistan: Güney Asya'da bağımsız biçimde olduğu tahmin edilen bitki ıslahının ve hayvanların evcilleştirilmesinin kanıtlarına dair önemli buluntu (*1974*) yeri *MÖ 7.-3. by.* arası; İndus Vadisi'ndeki Harappa kültürünün öncüsü

Mekke*/Mecca* **T 6,** Ö 4, **8, B 1, 4, 5,** K 5

Hicâz, el-'Arabiyyetü's-Su'ûdiyye: İslâm'ın dinî merkezi; *ˇ**Muhammed** [Hz.] *6.-7. yy.*, ˇMalik b. Enes, ˇEbu Hanife *8. yy.*, ˇİmam Şafi'i *8.-9. yy.*, ˇAhmed b. Hanbel, ˇHallac-ı Mansur *9. yy.*, ˇNasır-ı Hüsrev, ˇel-Gazali *11. yy.*, ˇİbn Arabi, ˇCelaleddin Rumi, ˇ°İbn Seb'in, ˇİbn Teymiyye *13. yy.*, ˇİbn Haldûn *14. yy.*, ˇNanak *15.-16. yy.*, ˇŞah Veliyyullah, ˇİbrahim Hakkı *18. yy.*, (ˇJ. L. Burckhardt), ˇSebzevari, ˇel-Afgani *19. yy.*

Meksika → **México**

Melaka/Malacca G 5

Malaysia: Kültürlerarası ticaret limanı *14.-19. yy.*, "China-town" *14. yy.*, İslâm dönemi ve İslâm'ın Güneydoğu Asya'ya yayılmasının merkezi *1414*, Portekiz dönemi *1511*, Hollanda dönemi *1641*, Britanya dönemi *1824-1957*; ˇLegge *19. yy.*

Melbourne K 3

Australia: Üniversite *1853*, Sydney'in felsefî aksi, "Kıta Avrupası" felsefesini (İdealizm, yaşam felsefesi, Fenomenoloji) ve Wittgenstein'ın geç dönem felsefesini örnek almıştır *20. yy.*, ˇMalinowski *20. yy.*

Memphis*/Men-nefer/Menfe/Mīt Rahīna* T 6, **Ö 3, 4,** 8, **B 1-3**

Kemet/Aigyptos: Yönetim merkezi ve olağanüstü kültürel ve dinî merkez *MÖ 3000-300* arası (yerini Aleksandreia'ya bırakmıştır), "Memphis İlahiyatı" (dünyanın Tanrı Ptah'ın zihinsel ve sözel bir eylemi sonucu yaratılması) *MÖ 26. yy.* (yeniden keşfi *MÖ 8. yy.*); (ˇ°Imhotep *MÖ 27. yy.*), ˇ**Ptahhotep** *MÖ 24. yy.*, ˇAmenemope *MÖ 12.-11. yy.*, ˇPythagoras *MÖ 6. yy.*, ˇHerodotos, ˇDemokritos (?) *MÖ 5. yy.*, ˇOnkhsheshonqy, (ˇBüyük İskender), ˇAnaksarkhos ve Pyrrhon *MÖ 4. yy.*

Meng D 2

Song/Henan, Zhongguo/Çin: *Zhuang Zi *MÖ 4. yy.*

Menri/sMan-ri G 3

Tsang/Merkez Tibet'in batısı, Zhongguo/Çin: Tibet'teki en önemli Bön manastırı, felsefe çalışmalarının merkezi, *1405* yılında Sherab Gyaltsen tarafından *1386*'da sel altında kalan *Yasru Bensakha* manastırının (kuruluşu *1072*) yerine inşa ettirilmiştir; Himachal Pradesh'te S(h)imla yakınlarındaki Dolanji'de bulunan sürgün manastırı *New Menri*, India *1959*

Merâğa B 1, 4, 5, G 5, K 1

Âzerbaycân, İrân: Moğol ilhanlarının ilk karargâhı *1258-65*, gözlemevi ve bununla ilintili, uluslararası bir ekibe sahip matematik ve gökbilimi enstitüsü, filozof Nasîrüddin Tûsi tarafından kurulmuştur; ◊Fahreddin er-Razi, ◊es-Sühreverdi *12. yy.*, ⁺**Tüsi,** ◊Kutbüddin Şirâzî *13. yy.*

Me'rib/Mariaba Ö 3, 4

el-Yemen: *Sebe*'nin başkenti *MÖ 1. by.-MS 6. yy.* arası

Mérida/Tihó Ö 7, K 5

México: Yucatán'ın başkenti *1542* (ˇ°Diego de Landa *16. yy.*, misyoner piskopos ve Mayaların yenilmesinin ve Maya kanunlarının, emri kendisince verilmiş yakılma eyleminin vakanüvisi: Maya yazısını alfabeye dökme denemesi); ˇNoguchi *20. yy.*

Mermbaka/Agia Triada B 4

Argos yakınları, Peloponnésos, Hellas: ˇMoerbecka *13. yy.*

Meriç → Hebros

Meroe/Meruvi **Ö** 4, 5, **8,** B 2

Kūş/es-Sūdān: Nübye'deki *Napata* Devleti'nin güneydeki merkezi *MÖ 6. yy.*, kendi devletinin başkenti ve Mısır ve Sahara'nın güneyinde Afrika'nın ilk yazılı kültürün merkezi *MÖ 270-MS 350*; ˇDemokritos *MÖ 5. yy.* (?)

Meru/Sumeru/Sineru T 2, **G** 1, **5,** D 1, İ

Mitolojik Hint kozmolojisine göre dünyanın merkezindeki "Kutsal Dağ"; → *Kailās(h)*, *Gunung Agung*, *Borobudur*

Meruvi → Meroe

Merv → Marv

Mesoamérica/Orta Amerika **T** 10, **11, Ö** 5, **7**

México - Guatemala - Belize - Honduras - El Salvador - Nicaragua: Columbus öncesi Amerika'da tarımsal, sosyopolitik, sanatsal ve bilimsel açıdan en gelişmiş (toplumun hiyerarşik katmanlara ayrılması, kentsel merkezler, *rebus* ilkesine göre hazırlanmış resimli yazı, mitoloji ve takvim temeline sahip kozmoloji anlayışı, son derece gelişmiş matematik) kültürlerin yaşadığı bölge için P. Kirchhof tarafından *1943* teklif edilen terim; oluşum evresi *MÖ 1300* ("Ana Kültürler": Olmeca ve Valle de Oaxaca), klasik evre *200-800* (kent merkezleri: Teotihuacán, Cholula, Monte Alban; Mayaların kent ve yazı kültürü), klasik sonrası evre *800-1519* (Tula'da Toltecaların ve akabinde Tenochtitlán/**México**'da Aztecaların hakimiyeti)

*Mesopotamia/Mezopotamya/**Māt Birīt Nārim*** (*"İki Nehir Arasındaki Yer"*) **A** 4-6, **8-11, Ö 2-5, B 1,** 2, **4, 5**

'Irāk - es-Sūriyye - Türkiye: el-Furat/Fırat ve Dicle ırmaklarının meydana getirdiği "İki Nehir Toprakları", "Bereketli Hilâl" ve "Nīl-Āmū Deryā Bölgesi" arasındaki merkez alan, dünyanın ilk kent ve yazı kültürlerinin yeri *MÖ 4. by.* (*2. yarısı*); Eksen Çağ'a dek (*MÖ 800-200* arası) Nil Vadisi'yle beraber kentsel medeniyetin baskın olduğu bölge (yazı, bilim, hukuk, mimari, sanat, teknik); İslâm döneminde ikinci kez dünyanın en önemli kültür bölgesi (Zhongguo/Çin ile beraber ve ilk altın çağından farklı olarak bu kez akademik bir disiplin düzeyine çıkmış felsefe alanını da içine katarak), *8.-12. yy.*; Güney ve Kuzey Mezopotamya için kullanılan geleneksel ad: Babylonia ve Assyria; arkeolojik araştırmaların başlaması *1842*

Meßkirch/Messkirch K 4

Schwaben, Baden, Deutschland: *Heidegger *19. yy.*

Meşhed → Tūs

Metapontion/Metaponto B 3

Taras yakınları, Megalé Hellas/Basilicata, Italia: Helen dönemi *MÖ 7. yy.*; °Pythagoras *MÖ 5. yy.*

Meudon K 2

Paris yakınları, France: Raissa Maritain-Oumancoff ve Jacques Maritain etrafında oluşan çevre *1923-39:* ˇBerdiaeff, Merleau-Ponty, (E. Gilson, G. Marcel, E. Mounier, P. Wust, M. Chagall, P. Claudel, J. Cocteau ve J. Green)

México, Ciudad de/Tenochtitlán - Tlatelolco/Meksika T 10, **Ö 7, K** 3, **5**

Estados Unidos Méxicanos: Tenochtitlán, Aztek Méxicalar tarafından başkent olarak kurulması *1325*, komşu kent Tlatelolco'nun dahil edilmesi *1473*, H. Cortés tarafından yıkılması *1521*, Ciudad de México adıyla yeniden inşası: Nueva España Krallığı *1536* ve México Cumhuriyeti'nin *1823* başkenti; Fransisken papazlarıyla Aztek rahipleri arasında, din alanında yürütülen ortak çalışmalar *1524*, Fransisken manastırı ve okulu *Santa Cruz de Tlatelolco 1533*, üniversite (Lima'dakiyle beraber Amerika'daki ilk üniversite) *1551*; araştırma amacıyla Teotihuacán ay piramidinin kenarlarından birine tünel açılmasıyla tarih yazan ve mitolojiden uzaklaşan arkeolojinin başlangıcı *1675*; "Yeni Dünya"daki olağanüstü kültürel ve bilimsel merkez, *16.-18. yy.* arası; (A. von Humboldt, *19. yy.:* "Yeni kıtanın kentlerinin hiçbiri, Birleşik Devletler de dahil olmak üzere, Meksika'nın başkentinin sahip olduğu büyüklükte ve kuvvette bilimsel kuruma sahip değil"); Latin Amerikalı bir sürgün hareketi olan *Filosofía de la liberación*'un (L. Zea etrafında) merkezi *20. yy.*; *ˇ°Tlacaelel *14.-15. yy.*, ◊Nezahualcoyotl *15. yy.*, ˇ°Sahagun *16. yy.*, ◊Ixtlilxóchite *16.-17. yy.*, ˇ°Juana de la Cruz *17. yy.*, ˇSaint-Simon *18. yy.*, ˇA. von Humboldt, ˇMadame Blavatsky *19. yy.*, ˇArguedas, ˇFromm, +°Gaos, ˇKang Youwei, (ˇ°O. Paz), *+°Rosenblueth, ˇSuzuki Daisetsu, °Troçki, ˇWhorf ve +Wiener *20. yy.*

Mezhirich/Mežirič Ö 1

Rosava ve Ros' ırmaklarının buluşma yeri, Ukraina: mamut kemiklerinden (200 hayvandan elde edilmiş 20 tonluk kemik kütlesi) inşa edilmiş beş anıtsal meskenle beraber Avrasyalı mamut avcılarının buluntu (*1965*) yeri, ticaret ve kült merkezi *18-13 KY bö*

Mezhirich(i)/Veliki Mežiriči/Miedzyrzecz/Mezrits Gadol/Meseritz T 9, K 4

Volhynia/Ukraina: Hasidi hareketin ilk entelektüel merkezi (*Besht*'in halefi "Vaiz" Maggid Dov Baer etrafında oluşmuştur) *18. yy.*, ◊Shneur, ˇMaimon *18. yy.*; → *Medzhibiz*

Mezopotamya → Mesopotamia

Mısr/Mizrayim/Kemet/Aigyptos/Aegyptus/Mısır T 4-6, 8-11, **Ö 2-5, B,** G 5

Kuzeydoğu Afrika: (Mezopotamya ile beraber) "Eski

Dünya"nın batı kesiminde yazı ve bilim kültürünün çıkış bölgelerinden biri *MÖ 4.-MS 1. by.* → *"Nīl-Āmū Deryā* Bölgesi"; Kuşi dönemi *MÖ 780-656* arası, Asurluların fetih seferleri *MÖ 671-655*, Pers dönemi *MÖ 525*, Helen dönemi *MÖ 332*, Roma dönemi *MÖ 48*, Bizans dönemi *395*, Arap dönemi *642*; Fatımi yönetiminin yeni merkezi el-Fustat/el-Kahire ile İslâm kültürünün altın çağı *969*, Eyyubi dönemi *1171* ve Memlûk dönemi *1250*; Osmanlı dönemi *1517*, Napoleon'un seferi *1798-1801* (Eski Mısır yazılarının J. F. Champollion tarafından deşifre edilmesi *1822*), Britanya dönemi *1881*, bağımsızlık *1938*

Mısr el-Cedide → *Iunu*

Miaodigou Ö 6

Sanmenxia yakınları, Henan, Zhongguo/Çin: "Sarı Irmak" *Huang He*'nin ortalarında yer alan Yangshao kültürüyle, erken dönem Longshan kültürü üzerinden doğrudan Dong-Zhou kültürü arasında bölgesel bir süreklilik olduğuna dair arkeolojik kanıtların buluntu (*1959*) yeri *MÖ 5000-1000* arası

Midilli → *Lesbos* (ada)

Midilli → Mytiléné

Mihintale G 4

Anurādhapura yakınları, Siṃhala/Srī Lānkā: Aktarıma göre, As(h)oka'nın erkek kardeşi ya da oğlu olan Mahinda'nın mağarası, yeğeni ya da kız kardeşi olduğu tahmin edilen Sanghamitta'yla beraber Buddhadharma'nın Srī Lankā'ya aktarılmasını sağlamıştır *246*

Milano/Mediolanum B 2, K 2

Gallia Transpadana/Lombardia, Italia: Batı Roma İmparatorluğu'nun yönetim ve kültürel merkezi *3.-5. yy.*; İmparator Constantinus Magnus'un Hoşgörü Kanunu *313*; Fransız dönemi *1499-1522/1796-1815*, İspanyol *15221706* ve Avusturya dönemleri *1706-96/1815-59*; (+°Ambrosius), ◊Augustinus *4. yy.*, ˇPetrarca *14. yy.*, ˇValla *15. yy.*, ˇLeonardo da Vinci *15.-16. yy.*, +Cardanus, ˇMontaigne *16. yy.*, *+°**Beccaria,** ˇ°Boscovich *18. yy.*, +Rosmini-Serbati *19. yy.*

Milētos/Balat T 6, **B 1-3,** K 1

Ionia/Türkiye: Helen (İyonya) felsefesinin başlangıç dönemlerindeki önemli kentsel merkez *MÖ 6. yy.*; Lidya ve Pers hükümdarlığı altında *MÖ 560-546* arası ve *MÖ 546-500* arası, "İyonya Ayaklanması"nın (*MÖ 500-494*) ardından yıkılmıştı, Roma dönemi *MÖ 2. yy.*; *+°Thales, *+Anaksimandros *MÖ 7.-6. yy.*, *+°**Anaksimenes,** ◊Pythagoras (?) *MÖ 6. yy.*, (*ˇHekataios *6.-5. yy.*), *Leukippos (?), *Aspasia *MÖ 5. yy.*, ˇPaulos Apostolos *1. yy.*

Milford K 2

Pennsylvania, USA: ˇ°**Peirce** (inziva yeri) *19.-20. yy.*

Miluo Jiang D 4

Hunan, Zhongguo/Çin: Irmak, °Qu Yuan *MÖ 3. yy.*

el-Minā'/Almina Ö 4, B 3

Phoinike/Samandağ yakınları, Türkiye: Orontes/Asi Irmağı'nın Akdeniz'e döküldüğü yerde yer alan Helen ticaret yerleşimi *MÖ 9.-7. yy.* arası: Finike yazısının Helen diline devralındığı yer olduğu tahmin ediliyor *MÖ 8. yy.*

Minden K 4

Westfalen, Deutschland: *Boas *19. yy.*

Mindroling/sMin-grol-gLing G 3

Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Tibet-Buddhacı Nvingmapa öğretisinin ("Yaşlılar Öğretisi", tekzip mercii: Padmasambhava) merkezi, Terdak Lingpa tarafından kurulması *1676*

Minobu D 5

Yamanashi Ken, Nihon/Japonya: Siyasi açıdan aktif Buddhacı Nichiren öğretisinin (*Nichiren Shugi*) dinî merkezi (*Kuonji*), +Nichiren *13. yy.*

Mississippi Ö 7

USA: Aşağı ve Orta Mississippi Vadisi'nden itibaren başlayan *Mound* kültürü *800-1500* arası, tarım (mısır, fasulye, pamuk) ve mimarlık (toprak piramitler) konusunda Mesoamérica etkisi, Hohokam kültürü tarafından taşınmıştır; → *Cahokia*, *Moundville*

Mitanni → *Hurri*

Mithilā T 6, **G 1, 3**

Videha/Trabhukti/Tirhūt/Bihār, Bhārat/India: (1) Günümüzde Darbhanga'nın yakınlarındaki kent, Buddha'nın hayatta olduğu dönemde oligarşik (monarşi karşıtı ve Brachmancılık karşıtı) cumhuriyetlerin oluşturduğu Videha ve Vrijji konfederasyonunun merkezi; ˇBuddha *MÖ 6.-4. yy.* arası; (2) *Nyāya felsefesinin 10.-11. yy.* ve erken dönem "Yeni Mantık" *Navya-Nyāya*'nın *13.-15. yy.* merkezî bölgesi (Nepal'in güney kısımları, Janakpur dâhil olmak üzere); ˇGautama *2. yy.* (?), +Kumarila (?), *+Prabhakara (?), +Mandana *7.-8. yy.*, ˇVacaspati Mis(h)ra *9. yy.*, *+°**Udayana** *10.-11. yy.*, *+**Ganges(h)a** *13.-14. yy.*, ◊Vasudeva, ◊**Raghunatha** *15. yy.*, ˇColebrooke *18. yy.*, ˇRoy *18.-19. yy.*, *Orwell *20. yy.*

Mito D 5

Kantō, Nihon/Japonya: Okul merkezi (*Mitogaku*) *17.-19. yy.*, *1720*'ye kadarki ilk evresinde çoğulcu ve özeleştirel yönelimli (önemli hocası: Ming-Zhongguo/Çin'den göç eden Zhu/Shu Shunsui *MÖ 17. yy.*), *1790*'dan itibaren olan ikinci evresinde giderek daha büyük oranda restorasyon ve milliyetçilik yönelimli

(Neo-Konfüçyüsçü felsefe *Shushigaku*'nun Şinto'yla ilintilendirilmesi, önemli bilgin: Fujita Yukoku ve Toko), ˇYoshida Shoin *19. yy.*

Mitteldeutschland / Orta Almanya K 4

Elbe Irmağı'nın orta boylarında bulunan ve merkezi "Halle-Leipzig kentleri" olan, sınai ve kültürel olarak ön plana çıkan bölgenin *19.* ve *20. yy.*'daki (*1. yarısı*) adı

Mitteleuropa / Central Europe / Merkezî Avrupa K 4

"Mittelland(e)"

Antik kültür tarihinin (kent, yazı ve bilim kültürünün erken dönemleri) merkezî bölgesine verilen öz ve yabancı ad: → (1) *Madhyamā Dis(h)*, (2) *Mediterranea*, (3) *Zhongguo / Çin* ve *Zhongyuan*

Mixteca Ö 5, 7

Oaxaca, México: Maya kültürünün klasik döneminin ardından, resim yazısı (*rebus* ilkesinin kullanılması) ve zanaat (altın işleme sanatı, çok renkli seramikler) anlamında Mesoamérica'nın en önemli bölgesel kültürü, altın çağı *900-1460* arası (Azteca tarafından fethedilmesinin ardından bunların kültürünü etkilemiştir)

Moche / Mochica Ö 7

Trujillo yakınlarındaki Valle de Moche, Perú: Bölgesel krallık ve çok sayıda kült merkezi, sulama kanalları ve metal işleme tekniklerine sahip önemli kültür *100-800* arası

Moçambique Ö 8

Mo(d)jokerto T 2

Jetis yakınları, Java: Bir *Homo erectus* (eski adlandırmaları: *Pithecanthropus robustus*, *Homo mod-jokertensis*) çocuğunun buluntu yeri *1,5 MY bö*

Mogadiisho / Maqdishū / Mogadişu Ö 8, G 5

Soomaaliya/Somali: Kıtalararası ticaret limanı, Doğu Afrika kıyılarında eski Arap ticaret kenti *10. yy.* (ˇİbn Battuta *14. yy.*)

Mogollon Ö 7

Arizona - New Mexico, USA: *Pueblo-Kultur 200-1400*, Anasazi ve Hohokam kültürleriyle yakın akrabalık

Moğolistan → *Mongġol Ulus*

Mohenjo Dāro / Müencu Dāru Ö 3, G 2

Sindh, Pākistān: Harappa ya da Indus (Vadisi) kültürünün planlı kentlerinin en anıtsal olanının buluntu yeri (altın çağı *MÖ 2300-1750* arası)

Mombasa Ö 8, G 5

Kenya: Kıtalararası ticaret limanı *11. yy.* (ˇİbn Battuta *14. yy.*); → *Sevahili*

Mon / Rmeñ Ö 5, G 5

Ramañña Desa/Myanmar - Muang Thai: Avustralasyalı (Kmerlerle akraba) popülasyon, Güney Asya kent ve yazı kültürünün yanı sıra Buddhacı *Theravāda*'nın Güneydoğu Asya'daki en eski temsilcileri *1. by.*, günümüzde etkin azınlık

Mongġol Ulus / Mengguguo / Mongolia / Moğolistan T 4, Ö 5, **G 5,** D 1, 5 Güney ve Güneybatı Asya'nın yanı sıra Doğu Avrupa ve Kuzeydoğu Afrika'ya uzanan Türk (*7.-20. yy.* arası) ve Moğol (*13.-18. yy.* arası) imparatorluklarının menşei; proto-Türklerle proto-Moğollar arasında aydınlatılamamış akrabalık ilişkisi (Altay dillerinin tipolojik benzerliklerini açıklamak için kullanılan eski genetik ve yeni "ticari"/"temasa dayalı" açıklamalar); Moğolların ve İslâm'ın *13.-14. yy.* arasındaki *Pax mongólica* [Moğol Barışı] dönemindeki iki büyük yayılmacı hareketin birleşimi: Çin teknolojisinin Güneybatı Asya'ya (ve ardından Avrupa'ya) ve Hellen-İslâmî matematik ve gökbiliminin Zhongguo/Çin'e yayılması; Moğolların Buddhadharma'ya "ilk [uzun sürmeyen] din değiştirme"si *13. yy.*, "ikinci din değiştirme"si *16.-17. yy.*, "İç Moğolistan" *Nei Menggu*'dan (Köke Qota) başlayarak ve Qing imparatorları tarafından Moğol çeviri edebiyatının *18. yy.*'da çoğaltılmasıyla sağlamlaştırılmıştır; Güney Asya ve Tibet metinlerinin önemli, menşeleri tam olarak belirlenememiş *Buddhacı filozofları ve yorumcuları:* Loda Chzhaltsan *13. yy.*, Robzhamba Sodnom Vanzhal, bir mantık kitabının yazarı ve Agvan Dandar Lkharamba *16.-17. yy.*, Chzhan-chzha Khu-tug-tu, Tibet-Moğol felsefi terim sözlüğünün yazarı, *18. yy.*, Agvan Baldan *19. yy.*

Montagnola K 4

Lugano yakınları, Svizzera/İsviçre: ˇ°Hesse, ˇTh. Mann, ˇHorkheimer *20. yy.*

Montaigne / Saint-Michel-de-Montaigne K 2

Dordogne, France: *ˇ°**Montaigne** *16. yy.*

Montauban K 2

Toulouse yakınları, Midi, France: ˇHobbes (Thomas de Martel'in konuğu olarak) *17. yy.*, *Gouges *18. yy.*

Montbeliard / Mömpelgard K 4

Franche-Comté, France: Württemberg dönemi *1397-1793:* Cuvier *18. yy.*, (*R. Thom), ˇFanon *20. yy.*

Monte Albán Ö 7

Oaxaca, México: Anıtsal kült merkezi, altın çağını Zapotecaların "federal başkenti" olarak yaşamıştır *500-900* arası, ardından Mixtecaların nekropolü olmuştur (Mesoamérica'nın en büyük altın hazinesi, keşfi *1932*)

Monte Verde T 1

Chile: "Yeni Dünya"da bulunan en eski kulübe kalıntılarının buluntu yeri *13 KY bö* (*?*)

Montecassino → Aquino

Montgomery K 5

Alabama, USA: Irk ayrımına karşı başarıyla yürütülen şiddetsiz direnişin gerçekleştirildiği yer (Martin Luther King önderliğinde) *1956*

Montmorency K 2

Paris yakınları, Val-d'Oise, France: ˇRousseau (Madame d'Épinay'in konuğu olarak), ˇDiderot, ˇd'Holbach *18. yy.*

Montpellier B 4

Languedoc, France: Aragon dönemi *1204*, Mallorca dönemi *1276*, Fransız dönemi *1349*; tıp okulu *12. yy.*, üniversite *1289*; ˇNahmanides (?), (+Alanus ab Insulis/de Lille, +Petrus Olivi), ◊+Arnaldus de Villa Nova, +Petrus Hispanus II (?) *13. yy.*, +**Llull** *13.-14. yy.*, ◊Petrarca *14. yy.*, (◊+Rabelais), ◊Gesner, ◊+Sanches *16. yy.*, ˇLocke *17. yy.*, *Comte *18. yy.*, +Gaos, ˇKoyré *20. yy.*

Montréal K 3

Quebec, Canada: *McGill University 1821*, *Université de Montréal 1876*; +Rutherford, ˇKang Youwei *19.-20. yy.*, +Jonas *20. yy.*

Morąg/Mohrungen K 4

Polska: Prusya dönemi *1525/1660-1918*; *Herder *18. yy.*

Morava/Mähren/Moravya K 4

Česko: Slav dönemi *6. yy.*, Büyük Moravya İmparatorluğu *836-906*, Slav havari ("Filozof") Konstantinos-Kyrillos ve Michael-Methodios tarafından Hristiyanlığa geçirilmiştir *9. yy.*; Avusturya dönemi *1423-1918*, Československo *1918-93*; *Comenius *16. yy.*; çok sayıda bilginin menşei bölge *19.-20. yy.* arası: Freud, Gödel, Husserl, Mach, Masaryk, Mendel ve Schumpeter

Moritanya → *Mūritâniyye*

Mos(s)i Ö 8

Burkina Faso - Ghana: Hiyerarşik yapıya sahip, istikrarlı yedi devlet ve çok sayıda kentsel yerleşimin popülasyonu *12.-19. yy.*; → *Ougadougou*

Moskva/Moskau/Moskova T 6, 8, Ö 5, **B 1,** 4, **K 2, 5**

Rossiia: Kiïv'e bağlı kilise, siyaset ve kültür merkezi, Vladimir ve Novgorod *14. yy.* (St. Petersburg *1711-1917*); üniversite *1755*, Şark dilleri/çalışmaları yapan *Lazarev* Enstitüsü *1814/1920*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ◊+Lomonosov *18. yy.*, *+°Çadayev, *ˇPuşkin *18.-19. yy.*, ◊Bakunin, ◊Belinskii, ***ˇDostoyevski,** ˇ°Gogol', *ˇHerzen, ˇA. von Humboldt, *ˇKireevskii, ˇLeont'ev, *Lermontov, ◊Rozanov, ˇStaël ve A. W. Schlegel, *+°**Solov'ev,** ˇ**Tolstoy** ve ◊ˇTurgenyev *19. yy.*, ◊+S. N. Bulgakov, ˇ°Fedorov, *+S. L. Frank, *+Il'in, *Jakobson, *°Kropotkin, ˇLesniewski, *+°Oparin, ˇShestov ve *+N. S. Trubetskoi *19.-20. yy.*, ˇ°Bakhtin, +Berdiaev, (ˇ°M. A. Bulgakov), ◊+Florenskii, *°E. S. Ginzburg, *Kojève, ˇ°Lenin, (◊+°A. F. Losev), ◊+°Luriia, *Prigogine, ◊+Shpet, ˇTroçki ve ◊+°**Vygotskii** *20. yy.*; *20. yy.'da felsefe konukları:* Beauvoir, Benjamin, Berlin, Dewey, Dirac, Gödel, Gramsci, Hu Shi, Kenyatta, ˇLukâcs, Malraux, Mao Zedong, Masaryk, Neurath, Nkrumah, Polanyi, ˇRadhakrishnan, Raman, Rolland, Russell, Sartre, Schrödinger ve Wittgenstein; komşu bölge → *Troitse-Sergieva Lavra*

Move Builders Ö 7

USA (East - Midwest): Kazı tepesi ve höyük kültürleri → *Adena*, *Hopewell*, *Mississippi*; ilk arkeolojik çalışmalar Jefferson tarafından yapılmıştır *1784*, → Charlottesville (*Monticello*)

Moundville Ö 7

Alabama, USA: Çok sayıda *mound*un (toprak piramitler, kazı tepeleri ya da höyükler) bulunduğu Mississippi kültürünün kült merkezi

Mozambik → *Moçambique*

Mtskheta/Mzcheta Ö 4

Tbilisi yakınları, Sakartvelo: Hristiyanlığa geçiş *4. yy.* ve Gürcü yazısının yaratılması esnasında *5. yy.* önemli siyasi ve kültürel merkez; ˇLermontov *19. yy.*

Muang Thai → *Thai*

Mūd(a)bidri G 4

Karnātaka, Bhārat/India: "gökbürümüş" (çıplak) Digambara-Jaina'nın dinî ve bilimsel merkezi, palmiye yaprağı üzerine yazılmış elyazmaları koleksiyonu, *17. yy.*

el-Muha/Mocha/Mocca Ö 8, B 5

el-Yemen: Kıtalararası ticaret limanı (kesin olmayan aktarıma göre kahvenin sūfî mistik Şeyh Şazili tarafından uyarıcı madde olarak Ityop'ya'dan getirilmesi *15. yy.*)

Mulhouse/Mülhausen K 4

Alsace, France: İsviçre federasyonuna bağlanması *1515-1798* arası; *Lambert (Mülhusino-Helveticus) *18. yy.*, ◊Schweitzer *19. yy.*

Multān/Mūlasthāna/Aleksandreia B 4, 5, G 2

Pencab, Pakistan: Büyük İskender'in ordusunu geri çektiği yer *MÖ 326*; İslâm'ın Güney Asya'daki en eski siyasi ve kültürel ayağı *712*, Güney Asya'nın en eski Sūfî merkezi (Sühreverdiyye sūfîsi Bahaeddin Zekeriyya tarafından kurulmuştur) *13. yy.*; ˇXuanzang *7. yy.*, ˇNanak *15.-16. yy.*

Mumbai/Bombay G 1, 4, K 5

Mahārāshtra, Bhārat/India: Pers yerleşimi *10. yy.*, Brianya dönemi *1661-1947* arası, *East India Company*'nin idare merkezi *1668* ve bunun akabinde Batı

Hindistan'ın en önemli (çok dilli) ticaret ve kültür merkezi, üniversite *1856*, "modernleşmiş" Hinducu bir reform hareketi olan "Society of Aryans" *Ārya Samāj*'ın (Dayananda Sarasvati tarafından kurulmuştur) ilk merkezi *1875-77*; *Kipling, ˇMadame Blavatsky ve Olcott, ˇHaeckel *19. yy.*, °˘**Ambedkar** *19.-20. yy.*, ˇİkbal, ˇR. Otto, ˇJung, ◊Stcherbatsky *20. yy.*

Mumun Ö 6

Han'guk/Kore: *MÖ 1500-300* yılları arasında büyük ihtimalle Tunguzlu göçmenler tarafından Zhongguo/Çin'in kuzeybatısından getirilmiş bir kültür: Kore Yarımadası'nda pirinç tarımı ve tunç işlemenin başlangıcı

Mungir(i)/Mudgagiri G 3

Bihār, Bhārat/India: Palaların yönetim merkezi *8.-12. yy.*; ˇNanak *15.-16. yy.*

Mungo, Lake T 1-3, Ö 1

Willandra Lakes, New South Wales, Australia: Arkaik (Zhongguo/Çin'den geldiği tahmin edilen) bir göçmenin (*Kow Swamp* ile kıyaslandığında) "kırılgan" iskeletinin buluntu yeri *30 KY bö*, bunlar arasında (*1968*) yakılmış bir kadın cesedi kalıntılarına rastlanmıştır (cesetlerin yakılmasına dair bugüne dek rastlanan en eski kanıt) *26 KY bö*

el-Murābitūn/Almoraviden/Murabıtlar Ö 8, B 4

el-Mağrib: Berberî "sınır kalesi (*ribāt*) sakinleri", İslâm içindeki bir reform hareketinin ve "Kara Afrika" ve Avrupa bölgelerini kapsayan (Nijer Irmağı'ndan Ebro'ya kadar) bir devletin taşıyıcıları *1061-1147*, başkent → *Marakeş*

Müritâniyye/Mūrītāniyā/Mauritanie/Moritanya Ö 8

Murtuna → *Perge*

Muziris/Muciri G 4

Kodungallūr ve Kochi yakınları, Kerala, Bhārat/India: Antik liman kenti, Aigyptos üzerinden Roma İmparatorluğu'yla ticaret ilişkileri, Güney Hindistan'ın doğu kıyısındaki Arikamedu/Poduke'yle kara bağlantısı *MÖ 1.-MS 2. yy.* arası

Müencu Dāru → *Mohenjo Dāro*

München/Münih B 4, K 2, 4

Bayern, Deutschland: Wittelsbachların idare merkezi *1255-1918*; önemli hükümdarları: Kaiser Ludwig der Bayer *1314/1328-°1347*, König Ludwig II von Bayern *1864-°1886*; üniversite (Landshut'tan München'e taşınmıştır) *1824*, sanat ve sanatçı merkezi *19. yy.-1933*, Nasyonel Sosyalizmin kuruluş yeri *1919*, "Münchner Phänomenologenkreis" (Th. Lipps ve A. Pfänder etrafında kurulmuştur) *20. yy.* (*1. yarısı*); ˘°**Marsilius** da Padova, ˘°**Ockham** *14. yy.*, ˇLambert *18. yy.*, *+°Baader, ˘°Jacobi *18.-19. yy.*, ˇel-Afgani, +Boltzmann, ◊F. Brentano, ◊Cassirer, ˇCousin, ◊Driesch, ◊Einstein, ◊Feuerbach, (+°J. von Görres), ◊Hertz, °Krause, ˘°Liebig, ◊Mori Ogai, +Oken, ◊Planck, +**Schelling,** °Siebold, ˇStaël, A. W. ve F. Schlegel *19. yy.*, *˘Scheler, ◊+Klages, ˘Th. Mann *19.-20. yy.*, ◊Benjamin, ˘Brecht, +Bühler, ◊+°Conrad-Martius, ◊S. L. Frank, +Frobenius, ◊Gadamer, ˇHeidegger, ◊+°Heisenberg, ◊Horkheimer, ◊İkbal, +°Külpe, ◊Lesniewski, °Mach, ˘Neurath, ◊Radin, ◊Reichenbach, ◊Reinach, ◊Rosenzweig, +Schmitt ve +°**Max Weber** *20. yy.*

Münster K 3

Westfalen, Deutschland: Prusya dönemi *1816-1945*, Galitzia prensesi Amalia etrafında oluşmuş erken dönem romantik çevre *1779-1806*, laikleşme ve "kültür savaşı" esnasındaki *19. yy.* ve Nasyonal Sosyalizm'in "Ötanazi Programı"na karşı çıkan Katolik direnişin merkezi *20. yy.*; üniversite *1780-1818/1902*; (ˇF. Hemsterhuis, ˇJacobi), °Hamann, ˇGoethe *18. yy.*, ◊F. Brentano *19. yy.*, +K. Barth, +E. Stein, ˘Łukasiewicz, (◊+°J. Pieper, +°H. Scholz, +°J. Ritter) *20. yy.*

Mürsiye/Murcia/Mursiyya B 4

España: İslâm dönemi (el-Endelüs) *831-1243:* *İbn Arabi *12. yy.*, *İbn Seb'in *13. yy.*

Mwene Mutapa/Monomotapa Ö 8

Zimbabwe - Mocambique: (Great) Zimbabwe'nin kuzeyindeki halef devleti *15. yy.-1917*, altın çağı *15.-16. yy.*; tarın, madencilik, Pers-Arap liman kentleri Sufale ve Kilve (Çin porseleni bulunmuştur), *1530* itibariyle ise Portekiz ticaret yerleşimleri Sete ve Tete ile ticaret

Myanma(r)/Burma/Birma/Suvannabhūmi Ö 2, **G 5,** K 5

+Buddhadatta (efsanevi aktarıma göre) *5. yy.*; → *Mon, Pyu, Bagan*

Mykene/Mykenai/Miken Ö 3

Peloponnésos, Hellas: Yazılı olarak belgelenmiş en eski Helen kent ve yazı kültürü olan Mikenlere adını veren merkez *MÖ 16.-12. yy.* arası (yazının çözülmesi, *Linear B* yazısı, *1952*); mitolojik aktarıma göre *Agamemnon, Iphigeneia, Orestes ve Elektra

Myohyang-san/Sŏ-san (*"Batı Dağı"*) D 3, 5

P'yŏngan-do, Han'guk/Kore: Kore'nin "Beş İşaret Dağı"nın en batıda olanı, önemli Buddhacı manastır: *Pohyon-sa*; ˘°Sosan *16.-17. yy.*

Mystras/Mistra B 4

Sparté yakınları, Peloponnésos, Hellas: Haçlı Seferi kalesi *1249*, Bizans dönemi *1262*, Mora "Despotluğu"nun başkenti ve Helen-Bizans kültürünün önemli entelektüel merkezi *1348-1459*; ˘°**Plethon,** ◊Bessarion *15. yy.*

Mytiléné/Mitilini/Midilli B 3

Lesbos, Hellas: (ˇPittakos, Alkaios ve Sappho *MÖ 7.-6. yy.* arası), +Aristoteles, ◊+Theophrastos, +Epikuros *MÖ 4. yy.*, ˇCicero *MÖ 1. yy.*

Nabataia / Arabia Petraea Ö 4, B 3

Cezîretü'l-'Arab: Ticaret gücü *MÖ 4.-MS 3. yy.* arası, Roma dönemi *106*; Arami-Süryani ve Helen-Roma kültürünün Arap Yarımadası'na aktarılması, Arami yazısının üstlenilmesi *MÖ 200*; başkent → *Petra*

Na-Dene / Na-Dine Ö 2, 7

Canada - USA: "Yeni Dünya"da ikinci büyük Columbus öncesi dil ailesi (*Amerind*'in ardından ve Inuit'ten önce), Kuzeydoğu Asya'dan göç tarihi *10-14 KY*, kısmen günümüz ABD'sinin güneybatısına devam etmeleri *500-1000* yıl önce, → *Navajo*

Nag' Hammādī / Nec' Hammādī Ö 4

Mısr: Apokrif Hristiyan ve Yeni Platoncu-Hermetik (Hermes Trismegistos'a ait olduğu düşünülen) metinlerin ve Helen ve Kıpti dillerinden yapılmış çevirilerinin yer aldığı gnostik kütüphanenin buluntu (*1945*) yeri *3.-4. yy.*

Nāgārjunakonda / Vijayapuri G 1, 4

S(h)rīparvata(m), Āndhra Pradesh, Bhārat/India: Bölgesel bir devletin başkenti *2.-3. yy.*, yeniden keşfi *1926*, baraj gölü altında kalması *1956*; ⁺Nagarjuna *2.-3. yy.* (?)

Nagasaki / Changqi D 5, K 5

Kyūshū, Nihon/Japonya: Dış ticaret limanı, Zhongguo/Çin ve Güneydoğu Asya'yla bağlantı, Avrupa'yla (Portekiz) ilk olarak *1571*; lisanslı tek dış ticaret limanı, Çin ve Hollanda gemileriyle kısıtlı *1641-1858*; "Hollanda Çalışmaları" *Rangaku* ve "Batı Çalışmaları" ***Yōgaku***'nun çıkış noktası (başta tıp, ikincil olaraksa gökbilimi, coğrafya ve savaş teknolojisi olmak üzere Avrupa bilimlerinin ve bu disiplinlerarası bilimlerle ilintili bilgi alanlarının alımlanması) *17.-19. yy.*; ◊Kaibara Ekiken, (⁺Daozhe Choyuan/Doja Cho-gen), ◊Bankei Yotaku, ⁺Ingen, (˘E. Kaempfer) *17. yy.*, ◊Aoki Kon'yo, ˘Miura Baien, (◊Hiraga Gennai) *18. yy.*, (˘H. Doeft, *°Shizuki Tadao *18.-19. yy.*), ˘Siebold, ◊Ogata Koan *19. yy.*; yakın bölgeler: *Unzen*, ˘Buck *20. yy.*

Nāgpur G 1

Mahārāshtra, Bhārat/India: ˘Colebrooke *18. yy.*; *Buddhist Conversion Movement*, Ambedkar tarafından başlatılmıştır *1956:* 200.000 "Dokunulmaz" S(h)ūdra/"Tanrı Çocukları" *Harijan*'ın Buddhadharma'ya geçişi; komşu bölge → *Sevagram*

Nairobi Ö 8, K 5

Kenya: Başkent *1905 / 1963*; ˘Kenyatta, ⁺°Oruka *20. yy.*

Naksan-sa D 5

Sokch'o yakınları, Kangwŏn-do, Han'guk/Kore: Buddhacı manastır, Uisang tarafından kurulması *671*; ˘Wonhyo *7. yy.*

Nālandā T 6, G 1, 3, 5, D 1

Magadha/Bihār, Bhārat/India: ˘Mahavira ve Gos(h)ala (ayrılık yerleri mi?), ˘Buddha *MÖ 6.-4. yy.*; ağırlıklı Buddhacı manastır üniversitesi *5.-13. yy.*, Müslüman birlikler tarafından büyük oranda yıkılmıştır *1193*, yeniden keşfi *19. yy.*, kazıyla açığa çıkarılması *1915*; Doğu Asyalı Hint hacıların ana hedefi *5.-11. yy.*; ⁺Nagarjuna *2. yy.* (?), ⁺Asanga ve Vasubandhu *4. yy.* (?), ˘Bhartrihari (?), ◊Faxian, (◊Gunamati), ◊Sthiramati *5. yy.*, ⁺Bhavaviveka, ⁺**Dignaga,** ⁺Dharmapala *6. yy.*, ⁺**Candrakirti,** ⁺**Dharmakirti,** (⁺S(h)ilabhadra, ◊Thönmi Sambotha), ◊⁺**Xuanzang,** ◊Yijing, ◊Vajrabodhi *7. yy.*, ⁺S(h)antideva, ⁺S(h)antarakshita, ⁺Padmasambhava (?), (◊⁺Kamalas(h)ila) *8. yy.*, ◊Atis(h)a *10.-11. yy.* (?), ⁺Naropa, ◊Marpa *11. yy.*

Namazga Tepe Ö 3

Aşkabat yakınları, Türkmenistan: Orta Asya'daki en eski kent kültürlerine sebep olan kültürler dizisine adını veren buluntu (*1950*) yeri *MÖ 5.-2. by.* arası

Namibia / Namibya Ö 1, 8

Nan Ling Ö 6, D 4

Hunan - Guangdong/Guangxi, Zhongguo/Çin: "Kuzey Çin" *Han Ren* ve "Güney Çin" *Tang Ren* arasındaki geleneksel ayrım hattı; *Lingnan:* Nan Ling'in güneyindeki bölge

Nanchang / Longxing / Hongzhou D 1, 4

Jiangxi, Zhongguo/Çin: ◊Linji Yixuan *9. yy.*, ˘Zhou Dunyi *11. yy.*, ˘Li Qingzhao, ˘**Zhu Xi** *12. yy.*, ˘**Wang Yangıning,** ˘Wang Gen, ˘Ricci *16. yy.*, ˘Xiong Shili *19.-20. yy.*

Nancy / Nanzig K 4

Lothringen/Lorraine, France: Üniversite *1572*, Fransız dönemi *1766*; *Poincare, ˘Freud *19. yy.*

Nangnang / Lolang D 3

P'yŏngan-do - Hwanghae-do, Han'guk: Han'guk/Kore'deki en önemli Çin komutanlığı (*P'yong-yang* etrafındaki bölgede) *MÖ 108-MS 313*

Nan Hai ("Güney Denizi") D 3-5

Zhongguo/Çin: (1) "Güney Çin Denizi" *Nan Hai* etrafındaki bölge (Viêt Nam'ın kuzey bölgeleri dahil); (2) → ***Guangzhou***

Nanjing ("Güney Başkenti")/Jinling/**Jiankang**/Jianye **T 6, G 5, D 1, 3-5**

Jiangsu, Zhongguo/Çin: Birçok hanedanın başkenti (ya da ikincil başkenti) *3.-20. yy.* arası: Wu *222→280*, "Güney Hanedanları" *Nanchao 317→589* (Dong-Jin *317→420*, Liang *502→57*), Ming *1368→1421*; "Büyük Barışın Semavi Krallığı" *Taiping Tianguo*'nun *1853→64* ve Halk Cumhuriyeti'nin *1927→37* başkenti; önemli imparatorları: Liang Wudi *502→49*,

Taizu *1368→99*, Yongle (*Yongle* Dadian/Ansiklopedi) *1402→24*; önemli imparator eşleri: Ma ve Xu *14.-15. yy.*; *5. yy.*'dan itibaren Buddhacı merkez: Qixia Shan kıyısında "Akşam Bulutlarının Mekânı Manastırı" *Qixia Si 483*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ˇZhi Qian, ˇ°Kang Senghui *3. yy.*, ˇZhi Dun, ˇGe Hong (ve Yang Xi) *4. yy.*, ˇDaosheng, ˇFaxian, ˇ°Buddhabhadra, *˘Tao Hongjing ve ˇLu Xiujing *5. yy.*, ˇLiu Xie *5.-6. yy.*, ˇBodhidharma, *Jizang, ˇ**Paramartha,** (ˇShen Yue ve) ⁺Zhiyi *6. yy.*, ˇ°Wang Anshi *11. yy.*, ˇLi Qingzhao, ˇZhu Xi *12. yy.*, ˇQin Jiushao *13. yy.*, ˇChong Mong-ju ve Yi Sun-gin *14. yy.*, ˇ**Wang Yangming,** ⁺Wang Ji, ˇGu Yanwu, ˇLi Shizhen, ⁺Li Zhi *16. yy.*, *°Jiao Hong, ˇLi Zhizao ve ˘ˇRicci *16.-17. yy.*, ˇGu Yanwu, ˇHuang Zongxi *17. yy.*, *˘ˇ°Liu Zhi *17.-18. yy.*, ˇWang Tao, ˇZhang Zhidong *19. yy.*, ◊Lu Xun *19.-20. yy.*, ˇSun Yixian, ⁺Liang Qichao, ˇXiong Shili, ⁺Buck, Dewey ve Driesch *20. yy.*

Nanping/Jianpu D 4

Fujian, Zhongguo/Çin: ◊Zhu Xi *12 yy.*

Nanyang D 3

Henan, Zhongguo/Çin: *He Yan *2. yy.*

Napata/Kerīme Ö 3, 8

Kūṣ/es-Sūdān: Mısır'ın güneyindeki sınır kenti *MÖ 1500*, Kuş İmparatorluğu'nun (Kerma'dan sonra, Meruvi'den önceki) merkezi *MÖ 9.-3. yy.*

Napoli/Neapolis T 9, **B 1,** 4, **K 2,** 3

Italia: "Yeni Kent" anlamına gelir ve komşu Helen kolonisi olan Kyme tarafından kurulmuştur *MÖ 5. yy.*; Norman-Sicilya dönemi *1139→1282*, İspanyol dönemi *1542-1707/1735-99*; üniversite *1224*; ⁺Philodemos *1. yy.*, ◊Thomas Aquinas, ◊Arnaldus de Villa Nova, ˇLlull *13. yy.*, ˇGeorgios Trapezuntios, ˇValla *15. yy.*, ˇI. ve ˇ°J. Abrabanel *15.-16. yy.*, ˇErasmus, ◊Bruno, ˇCervantes, ˇCampanella, ◊de Nobili *16. yy.*, ˇHarvey, ˇLeibniz *17. yy.*, *˘ˇ°Vico *17.-18. yy.*, °Shaftesbury, ˇMontesquieu, ˇWinckelmann, ˇLessing, ˇGoethe *18. yy.*, ˇA. ve W. von Humboldt, ˇF. Schlegel, ˇGogol', ˇFlaubert, ˇBakunin, ˇDriesch *19. yy.*, ⁺°Croce *19.-20. yy.*, ˇUexküll, ˇDasgupta *20. yy.*

Nara/Heijōkyō/Nailang **G 5, D 5**

Yamato/Nihon/Japonya: İmparatorluk başkenti ve ilk kentsel merkez (Çin başkenti Chang'an örneğine uygun olarak) *710-84*, devlet görevlileri için Konfüçyüsçü yüksekokul *Daigakuryō* ve Buddhacı tapınak okulları, baskın felsefi öğretiler: (1) Nagarjuna, Aryadeva ve Kumarajiva'dan türemiş "Üç Öğreti" *Sanlun/Sanron*, (2) Vasubandhu, Dharmapala ve Xuanzang'ın türevi "Bilinç Öğretisi" *Vijñāna-vāda/Fa-xiang/Hossō*, (3) As(h)vagosha ve Fazang'ın türevi "Çiçek Kemeri" *Avataṃsaka/Huayan/Ke-gon*; (⁺Zenshu, ⁺Bodhisena), ⁺°Ganjin, ◊⁺Saicho, ◊**Kukai** *8. yy.*, ◊Muso Soseki *13. yy.*, *˘ˇZeami *14. yy.*, ˇBasho *17. yy.*; → *Asuka*, *Yamato*

Narbonne/Narbo/Erbūne T 9, B 4

Languedoc, France: Roma vilayet başkenti *MÖ 118*, Vizigot yönetim merkezi *462*, İslâm dönemi *719-759*, Fransız dönemi *1607*; France'taki belgelenmiş en eski Yahudi yerleşimi *471*, önemli entelektüel Yahudi merkezi ("Akademie" *Yeshiva*) *11.-13. yy.*; ˇPlinius Maior *1.yy.*, ˇA. İbn Ezra *12. yy.*, (⁺°Petrus Olivi *13. yy.*)

Narek Manastırı B 5

Hayastan/Türkiye: Ermeni manastır okulu, ⁺°Grigor Narekac'i *10.-11. yy.* arası

Nariokotome T 2, Ö 1

Turkana Gölü'nün batıdaki yan ırmağı, Kenya: Eski dönemlere ait bir insanın (12 yaşında bir *Homo ergaster*) şu ana dek keşfedilmiş en eksiksiz iskeletinin buluntu (*1984*) yeri, *Turkana Newcomer* olarak adlandırılmıştır, *1,6 MY bö*

Narthang/sNar-tang G 3

Shigatse yakınları, Tsang/Batı Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Manastır matbaası: Tibet-Buddhacı külliyatın Narthang baskısının ahşap baskı plakaları *1730-42*

en-Nāṣıra/Nâsıra/Nazerat/Nazareth T 2, B 3

el-Celil, Yişrā'el: *ˇ[Hz.] **İsa** *MÖ 1.-MS 1. yy.* arası; komşu bölge → *Kafze*

Naṣībīn(a)/Nisibis/Nusaybin Ö 4, B 4

Türkiye: Arami dönemi *MÖ 10. yy.*, sık sık değişen Asur, Babil, Pers, Helen, Part, Ermeni, Roma ve bölgesel Suriye hükümdarlıkları, Sasani dönemi *363*, Arap dönemi *640*; Nesturi okul merkezi (Urhoy/Edessa/Urfalı Narsai etrafında oluşan "Persler Okulu") *489-540/830*

Naṭūf, Wādī an-/Vādi'n-Natūf Ö 1

Filastīn: Paleolitik ve Neolitik kültürler arasındaki geçiş evresine adını veren (ve Kebara kültürünü takip eden) buluntu yeri: Hayvan evcilleştirmesinin ve bitki ıslahının başlangıçları, taştan örülmüş yuvarlak evlerle köy yerleşimlerinin kurulması, karmaşık defin törenleri ve atalara saygıya dair kanıtlar *12,5-10 KY bö*

Naukratis/Kom Ge'if Ö 4, B 3

Kemet/Aigyptos: Helen ticaret kolonisi, Miletos tarafından kuruluşu *MÖ 650*, Kemet'te dönem dönem sadece Helenlerin kullanımına açık ticaret kenti; ˇSolon, ˇPythagoras (?) *MÖ 6. yy.*, ˇHerodotos, ˇDemokritos *MÖ 5. yy.*

Naumburg → Schulpforta

Navadvīpa/Nadīyā G 1, **3**

Paschim Bangla/West Bengal, Bhārat/India: Pala ve Senaların yönetim merkezlerinden biri *8.-13. yy.*; "Yeni Mantık" *Navya-Nyāya* merkezi *16.-17 yy.*; *Caitanya *15. yy.*, *+Vasudeva, ˇNanak *15.-16. yy.*, +**Raghunatha** *16. yy.*, *◊Gadadhara *17. yy.*

Navajo Ö 7

Arizona, USA: Na-Dene dil ailesine ait nüfus, kutup dönencesi altındaki bölgeden Kuzey Amerika kıtasının batısının subtropik bölgelerine göç *1000-1500* arası, burada yerleşik *Pueblo Indian* nüfusuyla etnik ve kültürel bağlar

Nazca Ö 7

Perú: Sanat tarihi açısından öne çıkan Columbus öncesi kültür *MÖ 100-MS 700* arası: Binlerce metrekare büyüklüğünde, çöl toprağına çizilmiş hayvan resimleri, geometrik figürler ve binlerce kilometre uzunluğunda düz çizgiler (Jeoglif/kazılmış resimler), uçaklar tarafından keşfi *1930*; çokrenkli seramik

Ndongo Ö 8

Angola: Bantu Krallığı, altın çağı (demircilik ve ahşap yontma sanatı) *16. yy.-1618* (Portekiz tarafından fethedilmiştir)

Neandert(h)al T 2, 3

Düsseldorf yakınları, Deutschland: "Feldhofer Kirche" mağarası, arkaik ve modern insan (*Homo heidelbergensis* ve *Homo sapiens sapiens*) arasında bir geçiş türü olan (*40-100 KY* yaşında) ve Güneybatı Asya'yla Avrupa'da yaygın bir *Homo sapiens neanderthalensis* fosiline adını veren buluntu (*1856*) yeri *200-30 KY bö* (*100-30 KY bö* komşu bölgesi ve muhtemelen *Homo sapiens sapiens* ile kültürel temas halindeydi); dönemin tıp otoritesi R. Virchov tarafından *Arthritis chronica deformans*tan mustarip olarak; hayvanbilimci, Darwin taraftarı ve "vülger materyalist" K. Vogt tarafındansa bir gerizekalının kafatası olarak sınıflandırılmıştır; arkaik bir insanın kalıntıları olarak tanınması *1886* tarihinden itibaren (Namur yakınlarındaki Spy'da Neandertal buluntuları)

Nec' Hammādī → *Nag' Hammādī*

Nederland/The Netherlands/Niederlande/Pays Bas/Hollanda T 6, 9, B 1, 4, N

Habsburg-Avusturya dönemi *1477*, İspanyol dönemi *1555*, bağımsızlık mücadelesi *1566-1648*; batı kısmı → *Holland*; güney kısmı *1648-1830* → *Belgie/Belgique*

Nekhen/Hierakōnpolis/el-Kevmü'l-aḥmer Ö 3

Kemet/el-Balyanā yakınları, Mısr: Hanedan ve tarihyazımı öncesinde varolmuş bir Yukarı Mısır krallığının başkenti *MÖ 30. yy.*; erken dönem hiyeroglif yazıtların buluntu yeri

Neokaisareia/Niksar B 3

Lykos Irmağı/Kelkit Çayı üzerinde, Pontos/Türkiye: Büyük Basileios'un ailesinin, erkek kardeşi Nyssalı Gregorios ve kız kardeşi Makrina'nın memleketi *4. yy.*; Iris/Yeşilırmak üzerindeki komşu bölge: *Annesi(s)*, Makrina ve Basileios'un manastırları, °Makrina *4. yy.*

Nepāl(a) **G 1, 3,** 5

Nerchinsk/Nibuchu K 5

Sibir', Rossiia: Rus kenti *1654*, Zhongguo/Çin ile Rossiia arasında antlaşma (Zhongguo/Çin ilk kez Avrupa'da bulunan, kuzeydoğu Asyalı olmayan bir imparatorluğu kendine denk bir ortak olarak kabul etmiştir; sözleşme dilleri: Çince, Mançu, Moğolca ve Latince, Cizvit tercümanlarla) *1689*; ˇÇernişevski *19. yy.*

Neuburg an der Donau K 4

Bayern, Deutschland: Descartes'ın rüya gecesi (?), *10.-11. Kasım 1619*

Nevel' K 4

Region Smolensk, Rossiia: Bakhtin (ve V. N. Voloshinov) çevresinde oluşmuş kültür bilimsel çevre *1918-20*

Nevers K 4

Bourgogne, France: +Mersenne *17. yy.*, +Taine *19. yy.*

Nevşehir → Nyssa

New Haven K 3

Connecticut, New England, USA: *Yale University 1701/1718*; (+°L. Bloomfield), +Cassirer, +°Hanson, +Hempel, ˇJung, +°Malinowski, +°**Sapir,** +Sellars ve ◊+Whorf *20. yy.*

New London K 3

Connecticut, New England, USA: +Langer (*CT College of Women*) *20. yy.*

"New World"/"Nuevo Mundo"/"Yeni Dünya" **T 1**-3, 6, 8-11, **Ö** 2, 5, **7, K 2, 3, 5,** Ş

Bundan *13* (ya da *35* ?) *KY* önce insanlar tarafından yerleşilen Amerika kıtasına, *16. yy.*'da Columbus'un Atlantik Okyanusu'nu geçtiğinde bilindik Asya değil de Avrupalılar tarafından bilinmeyen yeni bir kıta olduğunun anlaşılmasıyla verilen ad; → ***America***

New York T 8, 9, **K 2, 3, 5**

USA: Ticaret ve kültür metropolü; *Federalist Papers* (Cumhuriyetçi eyaletlerin örgütlenme biçimi üzerine; karşıtları: A. Hamilton ve J. Madison) *1787-88*; bilimsel kurumlar: *Columbia University 1754*, *Barnard College 1889*, *New School for Social Research 1919* (*University in Exile 1933*, École libre *1942*)

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ˇChateaubriand *18. yy.*; °Paine, ˇTocqueville, *W. James, ˇJ. Fröbel, ˇBakunin, ˇBlavatsky, ˇT. H. Huxley *19. yy.*; *+°Benedict, +**Boas,** *+Langer, ◊~~Olcott, ◊Sapir *19.-20. yy.*; ˇAdorno, ◊Ambedkar, (+G. Anders), +**Arendt,** ˇBerlin, ◊Buck, +°Cassirer, ◊Chisholm, +**Dewey,** ◊Feng Youlan, +Fenollosa, +Feynman, ˇFromm, +A. Gurwitsch, *Hanson, ◊Hayek, +Hempel, ˇHorkheimer, ◊+Hu Shi, +Jakobson, +°Jonas, +Koyré, (ˇ°S. Kracauer, ˇR. Kroner), +**Lévi-Strauss,** ˇLosskii, +H. Marcuse, +Maritain, ◊+°M. Mead, ˇMilosz, +°E. Nagel, +Plessner, ◊+°Post, ◊°Radin, +°Schütz, +L. Strauss, +Suzuki Daisetsu, °J. B. Watson, +°Wertheimer, *ziyaretçiler*: Beauvoir, Kang Youwei, Th. Mann, Masaryk, G. Stein, Sartre, Sun Yat-sen, Troçki, Max Weber, S. Weil, Whorf ve Wittgenstein *20. yy.*

New Zealand/Aotearoa/Yeni Zelanda T 1, K 3

Newport K 3

Rhode Island, New England, USA: ˇBerkeley *18. yy.*, ˇW. James *19. yy.*, +Kelsen *20. yy.*

Ngandong T 2, 3

Solo/Bengawan Vadisi, Java: Geç dönem *Homo erectus*un ("Solo man/Java man/Asya Neandertali") buluntu (*1931*) yeri *100 KY bö*, *Homo sapiens sapiens*in çok-bölgeli gelişimi hipotezinin temsilcileri tarafından onun erken dönem geçiş formu olarak yorumlanmıştır

Ngari/mNga'-ris/Ali ("Küçük Tibet") G 2, 3

Batı Tibet (Purang ve → *Guge*) ve Keşmīr, Himachal Pradesh (Spiti) ve Kuzeybatı Nepal'deki (Ladakh ve Zanskar) siyasi (*840-1841*) ve kültürel açıdan Tibet baskınlığı gösteren bölgeler

Nısır/Nıssır Ö 3

Kurdistān, Īrān: Dağ, Babil Tufanı mitosuna göre Shuruppaklı Utanapiştim'in gemisinin karaya oturduğu yer

Niah Caves T 2, Ö 1

Sarawak, Borneo, Malaysia: Anatomik açıdan modern *Homo sapiens*in Doğu Asya'daki bilinen en eski fosilinin buluntu (*1958*) yeri *40-30 KY bö*

Niasvizh/Nieswiez/Nesvizh K 4

Minsk ile Baranovichi arasında, Belarus: Litvanya-Leh dönemi *14.-18. yy.*, Rus dönemi *1654-1706/1772*; ˇMaimon *18. yy.*; yakın bölgeler: *Sukoviborg*, *Maimon *18. yy.*

Niaux Ö 1

Pyrénées, France: Anıtsal bir *Salon Noir* (kömürle çizilmiş, yetişkin ve çocukların ayak izleriyle süslenmiş) içinde bulunan mağara resimlerinin buluntu (*1906*) yeri *13 KY bö*

Nigeria/Nijerya Ö 1, 8, K 5

***Nihon** Koku/Riben(guo)/Japan/Japonya* T 1, 2, 6, 8, 11, Ö 5, 6, **G 5, D 5, K 5,** Ş

(1) Çin yazısı ve devlet kültürünün Han'guk/Kore üzerinden getirilmesi *5. yy.* (*Buddhadharma/Fo Jia/Pulgyo/**Bukkyō***'nun Zhongguo/Çin ve Han'guk/Kore'deki oluşum aşamasında); (2) Buddhacı felsefenin hac ve eğitim seyahatleri aracılığıyla doğrudan Zhongguo/Çin'den etkin biçimde alımlanması *7.-9./12.-13. yy.* (Sui ve Tang'ın yanı sıra Songlar altındaki altın çağlarında), önemli öğretiler: Nara'daki *"Salt Bilinç* Öğretisi" *Vijñāna-vāda/Faxiang Zong/Hossō Shū 7. yy.*, Hieizan'da *Tiantai/Tendai* ve Koyasan'da "Hakikat Sözlerinin Öğretisi" *Mantra-dhārant/Zhenyan/Shingon 9. yy.*, Kichijozan'da (*Eiheiji*) *Caodong Chan/Sōtō Zen 13. yy.*; önemli filozoflar: **Kukai** (*Shingon*) ve **Dogen** (*Zen*); "Saf Ülke" *Sukhavatī/Jingtu/Jōdo* halk dini hareketi ve Shinran ve Nichiren tarafından yürütülen Japonya'ya özgü gelişimi *12.-13. yy.*; (3) Sino-Kore ve Çin kültürünün Han'guk/Kore'deki askerî istilanın akabinde (*1592-98*) ve Zhongguo/Çin'de Ming Hanedanı'nın çözülme evresinde (*17. yy.*) yeniden alımlanması, Koreli savaş esirleri ve Çin sürgünleri tarafından teşvik edilmiş ve akabinde bilim ve felsefe alanında altın çağ *17.-18. yy.* (**Edo** dönemi) yaşanmıştır: Neo-Konfüçyüsçü felsefenin iki ana kolu olan *Zhu Xi Xue/Shushigaku* ve (*Wang*) *Yangming Xue/Yōmeigaku*'nun da alımlanması, akabinde Konfüçyüsçü, Buddhacı ve ülkenin kendi mirası olan Şinto geleneklerin tarihsel ve metin bağlamında eleştirel olarak işlenmesi ve pragmatik bir yönelimle ampirik bilimlere yoğunlaşılması Zhongguo/Çin ve Han'guk/Kore'dekine benzer bir yol izlemiştir; metin eleştirisi yürüten önemli Konfüçyüsçü filozoflar: **Ito Jinsai** ve **Ogyu Sorai,** edebiyat bilimci Buddhadharma araştırmacısı: Ülkedeki aktarımları ("Coğrafya" *Kokugaku*) edebiyat bilimi açısından inceleyen öncü Jiun: Motoori Norinaga, bir doğa dini olan Şinto'nun ulusal bir devlet ideolojisine dönüştürülmesinin merkezi (Şintoizm) → *Mito*, felsefi anlamda önemli Buddhacı öğretiler: *Linji Chan/Rinzai Zen* (önemli öğretmenler: Takuan ve Hakuin), pragmatik yönelimli ampirik araştırma merkezleri ("Hollanda bilimleri" ve "Batı bilimleri" tarafından teşvik edilmiştir *Rangaku* ve *Yōgaku*) Nagasaki, Osaka ve Edo'da yer almıştır; (4) *1854* tarihinde "ülkenin açılması" ***Kaikoku***'nun ardından "Medeniyet ve Aydınlanma" *bummei kaika* sloganı altında "Batı" bilimleri, felsefesi ve siyasetinin kapsamlı biçimde alımlanması, sürgündeki Çinli aydınların sığınma yeri ve alımlama ve örnek arayışının yönünün değişmesi (Nihon/Japonya, ülke içindeki gelenekleri "Av-

rupa Modernizmi" ile birleştiren Zhongguo/Çin'deki restorasyon ve genel olarak Güney Asya'daki bağımsızlık çabalarına örnek teşkil etmiştir), felsefenin "Kyoto Okulu"nda yaşadığı kısa süreli altın çağ *20. yy.* (geleneksel Buddhacı fenomen analizi ve spekülasyonun, Avrupa'daki Akılcılık eleştirel akımların örneğinde yenilenmesi; önemli filozoflar: **Nishida** ve Watsuji)

Nikopolis/Preveze B 3

Epeiros, Hellas: Roma kenti *MÖ 30*; +°Epiktetos *2. yy.*

Niksar → Neokaisareia

"Nīl-Āmū Deryā/Oxos Bölgesi" **T 6,** 8→**11, Ö 2-5, B,** G 5

Kuzeydoğu Afrika → Güneybatı Asya: Kültürtarihsel açıdan önemli ve Āmū Deryā/Oxos ve Sir Derya/Iaxartes ırmakları arasında her türlü etnik ve bölgesel farklılığa (ağırlıklı olarak "Sami" yani Afro-Asya ve İrân nüfusları) karşın ticari ve kültürel açıdan yakın ilişki halinde bulunan bölgelerin yer aldığı Orta Asya'nın batısındaki topraklar için kullanılan Avrupa merkezli "Orta Doğu", "Yakın Şark" ve "Ön Asya" tabirleri yerine, M. G. S. Hodgson tarafından *1958* tarihinde önerilen "Nil'den Oxos'a" tanımı: "Eski Dünya"nın batısında iki kez kültürel merkez olmuştur (1): dünyanın en eski kent, yazı ve bilim kültürünün ve tüm alfabetik dillerin menşei olarak *MÖ 3000* yılıyla Eksen Çağ (*MÖ 500*) arasında ve (2) "modern" (kuram ve ampirik bilgiyi birleştiren) doğa bilimlerinin erken dönem merkezi olarak İslâm'ın *700-1200* yılları arasındaki entelektüel altın çağında; → ***Dārū'l-İslām, Bereketli Hilal/Fertile Crescent,*** *(el-) Maşrık, Maveraünnehir/Transoxania, Mediterranea*

Ninewells K 2

Chirnside yakınları, Berwickshire, Scotland: ˇHume (malikane) *18. yy.*

Ningbo/Mingzhou D 1, 4, 5

Zhejiang, Zhongguo/Çin: Liman kenti (Han'guk/Kore ve Nihon/Japonya ile bağlantı kapısı); anıtsal özel kütüphane *Tianyi Ge 1566*; ˇSaicho, ˇKukai *9. yy.*, ˇWang Anshi *11. yy.*, ˇLi Qingzhao, ˇEisai *12. yy.*, ˇDogen *13. yy.*, ˇHuang Zongxi *17. yy.*, ˇZhang Xuecheng *18. yy.*

Ninua/Nīnevā/Nineveh/Ninova/Tellü'n-Nebī Yūnus T 6, Ö 4, B 2

Dicle'nin doğu kıyısında, el-Mevsıl/Musul'un karşısı, 'Irāk: Asur İmparatorluğu'nun başkenti *MÖ 704 -612* arası; Ashshurbaniapli'nin (Assurbanipal) kütüphanesi, 25.000 çiviyazısı tabletiyle "Eksen Çağ"ın erken dönemlerinden kalan en kapsamlı kütüphane, kazılarda bulunması *1850*

Nippur/Nuffar Ö 3

Mesopotamia/'Irāk: Sümerlerin bölgeler üzeri dinî merkezi, Tanrı Enlil'in kült mekânı *MÖ 3.-MS. 1. by.* (*1. yarısı*); bir yazıcılar okulu ve Sümer çiviyazısıyla kaleme alınmış çok sayıda edebî metnin buluntu (*1889*) yeri; yakın bölgeler: *Tellu Ebī Salābīh*, Sümer dili ve çiziyazısıyla yazılmış bilinen en eski edebî eserlerin buluntu (*1960*) yeri *MÖ 2700*; Shuruppak/*Tellü'l-fe're*, "Babil Tufanı"nın yaşandığı kent, kurtarıcı gemiyi inşa eden Utanapiştim *MÖ 2. by.* (eski Sümer yazıları *MÖ 3. by.*), +Shuruppak *MÖ 25. yy.*

Nisā/Nesā Ö 4

Aşkabat yakınları, Türkmenistan: Partların ilk başkenti *MÖ 3. yy.*, Part dilinde yazılmış kil tabletlerden müteşekkil bir idari arşivin buluntu (*1930*) yeri; → *Parthava*

Nīşāpūr/Nev-Şābūr/Nişabur T 6, **B 1, 4, 5,** K 1

Horāsān, İrân: Sasani yönetim merkezi *5.-6. yy.*, kültürel merkez *9.-13. yy.*; *Borzūya *6. yy.* (?), °el-'Amiri *10. yy.*, ˇNasır-ı Hüsrev, +el-Maverdi, *°el-Hayyam *11. yy.*, ◊+el-Gazali *11.-12. yy.*, ◊Çişti *12. yy.*, ˇCelaleddin Rumi, ◊et-Tusi *13. yy.*; komşu bölge → Tūs ve Meşhed

Niuheliang Ö 6

Dongbei, Zhongguo/Çin: Hongshan kültürünün önemli buluntu (*1979*) yeri, gelişmiş bir şaman kültürüne *wu wenhua* (yeşimtaşından mitolojik ejderha ve domuz figürleri) sahip tapınaklar, Zhongguo/Çin'de büyük salon ve yan binalardan müteşekkil en eski bina kompleksi *MÖ 3500* (*?*)

Niutou Shan ("Öküz Başı Dağı") D 3

Nanjing yakınları, Jiangsu, Zhongguo/Çin: Birçok öğretiyi birbirine bağlayan Buddhacı "Öküz Başı Okulu" *Niutou Zong*'a adını veren dağ (+Farong, ◊+Fazhi *7. yy.*)

Nivnice K 4

Uhersky/Ungarisch Brod yakınları, Morava, Česko; *Comenius *16. yy.*

Nogent-sur-Seine B 4

Champagne, France: Rahibe manastırı *Le Paraclet* (Ferreux-Quincey'de) *1122-1792*, Abaelardus tarafından kurulmuştur, ˇ°Heloissa *12. yy.*

Nok Ö 1, 8

Kafa(n)chan yakınları, Nigeria: (1) Üst Paleolitik *Atérien* kültürünün *50-30 KY bö*, (2) incelikli baş yontularının görüldüğü ("Afrika'ya özgü") terrakotta plastiklerinin *MÖ 500* buluntu yeri, Sahra Çölü'nün güneyinde demir işleme sanatının çıkış noktası *MÖ 500*; önemli buluntu yeri → *Taruga*

Norge/Norway/Norveç T 1, Ö 5, K 3, 4

Northumberland K 2

Pennsylvania, USA: ˇ°Priestley *18.-19. yy.*

Noto Hantō D 5

Yarımada, Ishikawa Ken, Nihon/Japonya: ⁺Nishida Kitaro (*Nanao*) *19. yy.*; → *Soji ji*

Nourlangie Rock Ö 1

Kakadu, Arnhem Land, Australia: 20.000 yıllık mağara resimleri, röntgen üslubunda (*x-ray style*: bir insan ya da hayvan vücudunun hem konturları hem de iç organlarının aynı anda gösterilmesi) olanlar *2000* yıllık

Nové Mesto nad Báhon / Bágújhely / Waag-Neustadtl K 4

Slovensko/Slovakia: Avusturya dönemi ("Yukarı Macaristan") *1526-1919*; *E. Nagel *20. yy.*

Nowy Sącz/Neusandez K 4

Krakow yakınları, Galicia/Polska: *Menger *19. yy.*

Noyon Uul / Noin Ula G 5

Monggol Ulus: Xiongnu mezar yeri *1. yy.*, geleneksel Çin *Zhou* üslubunda donatılmıştır, arkaik Zhongguo/Çin'in Kuzey Asya'daki kültürel etkilerinin büyüklüğünü gösteren kanıt

Numazu D 5

Suruga/Shizuoka Ken, Nihon/Japonya: Kyoto ile Edo/Tokyo arasında uzanan "Doğu Denizi Geçidi" *Tōkaidō* üzerindeki posta istasyonu; *⁺°**Hakuin** (*Hara*) *17.-18. yy.*

Numidya Ö 5, B 2

Tunis - el-Cezāir: Carthago'nun komşusu Afrikalı krallık *MÖ 200*, Roma dönemi *MÖ 46-MS 5. yy.* arası, Carthago ve Roma'nın etkisinde gelişmiş kent ve yazı kültürü (Numidya-Libra yazısı, Tifinağ yazısı olarak Tevarık/Tuaregler tarafından hâlen kullanılmaktadır); → **Hippo** Regius

Nunamira / Bluff Cave Ö 1

Tasmania, Australia: (Güney Amerika yerleşiminden evvel) İnsanın dünya üzerindeki en güney noktadaki yerleşimi *30-12 KY bö* arası; Darwin-glass nesnelerin (Darwin kraterini açan *700 KY* yaşında bir göktaşından yapılmış) buluntu yeri *23 KY bö*

Nusaybin → Naṣībīn(a)

Nübye → Kuş

Nürnberg K 4

Franken, Deutschland: ˇMarsilius da Padova *14. yy.*, ˇBessarion, ˇRegiomontanus *15. yy.*, ˇParacelsus *16. yy.*, ˇHarvey *17. yy.*, ⁺**Hegel** *19. yy.*, ˇPlessner, ˇSchmitt, °Horkheimer *20. yy.*; yakın bölgeler: (1) *Altdorf*, üniversite *16231809*, ◊Leibniz *17. yy.*; (2) → Erlangen, üniversite *1743*; (3) *Rechenberg*, ˇ°Feuerbach *19. yy.*

Nyalam / gNya'-nang / Nielamu G 3

Güney Tibet, Zhongguo/Çin: ˇMilarepa (inziva yeri) *12. yy.*

Nyarma G 2

Leh yakınları, Ngari(s)/Ladākh, Keşmīr: Buddhacı manastır, Rinchen Zangpo tarafından kurulması *11. yy.*; ˇNaropa *11. yy.* (?); Gelugpa'nın halefî manastır *1410:* Tikze/Khrirtse

Nyetang / sNye-tang G 3

Lhasa yakınları, Üst Merkez Tibet/Ortatibet, Zhongguo/Çin: Manastır vadisi; °Atis(h)a,°Naropa (?) *11. yy.*, ◊Tsongkhapa *14. yy.*

Nyssa/Nevşehir B 3

Kappadokia/Türkiye: ˇ°Gregorios ho Nysses *4. yy.*

Oates K 4

Essex, England: (Francis Masham'ın kır evi), ˇCudworth/Masham, ˇ°**Locke** *17.-18. yy.*

Oaxaca Ö 2, 7

México: Plato, Mesoamérica kültürlerinin kültür tarihi açısından merkezî bölgesi; Mitla'daki Guila Naquitz kaya mağaralarında, yerleşime yol açan bitki ıslahına (balkabağı) dair erken dönem izler *MÖ 7000*; Zapotecalarda Mesoamérica menşeili takvim bilimleri ve yazı gelişimine (*rebus* ilkesine göre hazırlanmış resimli yazılar ve takvim kayıtları için soyut imler) dair en eski kanıtlar *MÖ 500*; Mixtecalar arasında resimli yazının doruk noktası *900-1400*; olağanüstü bir kült ve siyaset merkezi → *Monte Alban*; ˇKang Youwei *20. yy.*

Occidens / Garp (Hesperia / el-Mağrib / "Günbattı") T4→11, **B 1-4, K,** Ş

Batı Avrupa ve Kuzeybatı Afrika: Roma İmparatorluğu'nun *MÖ 2. yy.*'da Hellas'tan Asya'ya genişlemesiyle, imparatorluğun batıda kalan kısmı için kullanılan tabirin anlamı zamanla daralarak Latincedeki *Occidens / Okzident* ve Almanca [Türkçe] karşılığı "Abendland [Garp]" sözcüğüyle Avrupa'yı (anakronistik biçimde felsefe ve bilim tarihi bağlamında Hellas'ı da kapsamıştır) ve diğer yandansa Arapça karşılığı olan (*el-*)*Mağrib*'le Kuzeybatı Afrika'yı tarif etmek için kullanılmıştır; zıt kavramı → *Oriens*

Ockham / Oak Hamlet B 4

Surrey, London yakınları, England: *Ockham *13. yy.*

Odantapuri / Uddandapura / Bihār-Şerīf G 3

Magadha/Bihār, Bhārat/India: ˇMahavira *MÖ 6.-5. yy.*; Buddhacı manastır üniversitesi *760-1193*, Buddhadharma'nın Tibet'e aktarılması (Samye Manastırı için örnek teşkil etmiştir), ˇS(h)antarakshita *8. yy.*, ◊Atis(h)a *11. yy.*

Odes(s)a K 5

"Karadeniz" *Çern(o)e More* kıyısındaki liman kenti, Ukraina: Rus dönemi *1791*, "Yeni Rus Üniversitesi"

1865; ˇPuşkin, ◊Fedorov, +Mendeleev, ◊Troçki *19. yy.*, ◊Bakhtin *20. yy.*

Ohrid / Ochrida / Achrida B 4

Makedoniia: Slav edebiyatının en eski başlangıç noktası (Glagol alfabesiyle), "Slav havariler" Konstantinos-Kyrillos ve Michael-Methodios'un yanı sıra öğrencileri Kliment Slovenskii/Ohridskii tarafından kurulması *9.-10. yy.* arası

Oirad / Diāgūn Gar / Jung(g)ar / Zhungaer / Dzungar / Oyrat(lar) Ö 5, G 5

Junggar Pendi/Dzungaria, Monggol Ulus-Zhongguo/Çin-Kazakistan: Batı Moğol kavimleri, *14. yy.*'da bir konfederasyon biçiminde birleşmişlerdir, Tibet-Buddhacılık *1620*, Tibet'te egemenlik talepleri *17.-18. yy.* arası; önemli bilginleri: Zaya Bandit, Oyrat yazısının mucidi *1648*; önemli yönetim merkezi → *Kulca*

Ojibwa / Anishinabe / Chippewa K 5

Canada - USA: Avcı-toplayıcı kavim; Anishinabe (öz adlandırma) dilinden kültür bilimlerine geçen ve bir kişi ya da bir grubun belli bazı hayvan, bitki ya da diğer doğa görüngüleriyle kurduğu soybilimsel ya da başka türden iltimaslı ilişkilerini tanımlamak için kullanılan *Totem* (*oteman*) kavramı; ˇL. H. Morgan *19. yy.*, ˇRadin *20. yy.*

Oksan-sŏwŏn D 5

An'gang yakınları, Kyŏngsang-pukdo, Han'guk/Kore: Tosan-sŏwŏn'un yanı sıra Han'guk/Kore'deki Neo-Konfüçyüsçü felsefenin en önemli kırsal (özel) akademisi, Yi Onjok'un adına kurulmuştur (doğum yeri Yangdong ve inziva yeri Tongnaktang'ın yakınlarında) *1572*

Olbia / Borysthenes B 2

Skythia/Mikolāiv yakınları, Ukraina: İyonya ticaret kenti *MÖ 6. yy.*, Herodotos'un İskitlere yaptığı araştırma gezisindeki ana üssü *MÖ 5. yy.*, (*Bion ve Sphairos Borysthenites *MÖ 4.-3. yy.*, Prusalı Dion *1. yy.*)

Oldenburg K 4

Niedersachsen, Deutschland: *Herbart *18. yy.*, *Jaspers *19. yy.*

Olduvai Gorge T 2, Ö 1

Tanzania: Bilinen en geniş insan fosil ve eserlerinin buluntu (*1913*) yeri *2 MY-10 KY bö* arası: Aynı zamanda *Paranthropos boisei* (*Nutcracker man*, *1959*) ve *Homo habilis*in buluntu (*1968*) yeri *1,8 MY bö*; insan tarafından kullanılan en eski taş gereçlerine adını veren buluntu yeri (*Oldowan people tools*) *2-1 MY bö*, bunların ötesinde insanlar tarafından kurulmuş en eski barınağın buluntu yeri *1,75 MY bö*; önemli araştırmacılar (*1931*'den itibaren): Louis S. B. ve Mary Douglas Leakey

Olmeca Ö 5, 7

Golfo de México: Mesoamérica'da eski bir kompleks kültür *MÖ 1300-400* arası (arkeolojik keşfi *1930*); çokbölgeli köken hipotezinin ortaya atılması öncesinde tüm Orta Amerika medeniyetlerinin "ana kültürü" kabul edilmiştir, resimli yazı ve takvim bilimlerinin başlangıcı; kült merkezleri (sırayla) → *San Lorenzo*, *La Venta*, *Tres Zapotes*

Olomouc / Olmütz K 4

Morava, Česko: Üniversite *1569-1855*; ˇBakunin, ◊Husserl *19. yy.*, ˇWittgenstein (savaşa katılım) *20. yy.*

Olympia / Olimbia B 3

Peloponnesos, Hellas: Zeus ve Hera'nın pan-Helen kült yeri, Olimpiyat Oyunları *MÖ 776-MS 394* arası; Herodotos'un okumaları *MÖ 444*, Sofist Gorgias'ın konuşması *MÖ 406*, ˇEmpedokles, ˇHippias *MÖ 5. yy.*, ˇPlaton *MÖ 360*; yeniden keşfi *1776*; yakın bölgeler: *Skillos*, ˇKsenophanes *MÖ 4. yy.*

Olympos / Olimbos B 3

Thessalia, Hellas: Hellas'taki en yüksek dağ kütlesi, tanrıların mitolojik meskeni

Omi D 5

Shiga Ken, Nihon/Japonya: Kyoto ve Hieizan'ın hemen yakınlarındaki Biwa Ko (Gölü) etrafındaki bölge; ˇShotoku Taishi *6. yy.*, *Saicho *8. yy.*, (+Enchin *9. yy.*), ◊Dogen, ◊Nichiren *13. yy.*,◊ˇIkkyu *15. yy.*, ˇSen no Rikyu *16. yy.*, *ˇ°**Nakae** Toju, ◊Kumazawa Banzan, ˇBasho *17. yy.*

Omo Valley T 1-3, Ö 1

Rift Valley, Ityop'ya: Turkana Gölü'nü besleyen ana arter: Omo River, yan kolu: Kibish River; *Australopithecus*, *Homo habilis* ve *Homo rudolfensis* fosillerinin buluntu (*1969*) yeri *3-1 MY bö*; Kibish bölgesi: Geç Arkaik ve erken Modern Homo-sapiens fosillerinin bulunması (*1967*) *130 KY bö*

Omsk K 5

Sibir', Rossiia: ˇDostoyevski (ceza kolonisi) *19. yy.*

Optina Pustyn' (*Optaların yerleşimi*) K 2

Kozel'sk yakınları, Kaluga bölgesi, Rossiia: Erkek ve kadın manastırı *14. yy.* (kapandığı dönemler *1724-64 / 1923-88*), Rus-Ortodoks dininin başlangıç noktası (önemli *Startsi:* Makarii ve Amvrosii *19. yy.*); ˇGogol', ˇKireevskii, ˇDostoyevski, ˇSolov'ev, ˇLeont'ev *19. yy.*, ˇTolstoy *19.-20. yy.*

Orange B 4

Provence, France: Üniversite *1365-1792*; ˇ°**Gersonides** *14. yy.*

Ordu Balık → *Karabalgasun*

Orel K 2

Şehir ve Bölge, Rossiia: *Turgenyev (*Spasskoe*), *Danilevskii (*Oberets*), *S. N. Bulgakov (*Livny*), *Bakhtin *19. yy.*

Oresme B 4

Bayeux yakınları, Normandie, France: *Nicolaus Oresmius *14. yy.* (?)

Orhon / Orkhon T 6, Ö 5, G 5

Irmak, Monggol Ulus: Eski Türk kağanlıklarının *552 / 683*, en eski Uygur İmparatorluğu'nun *744-840* ve Cengiz Han'ın Büyük Moğol İmparatorluğu'nun merkez bölgesi *13. yy.*; Eski Türkçeyle yazılmış yazıtların buluntu *1889* yeri ("Orhon-Yenisey Yazıtları" *7.-8. yy.* arası, bilinen en eski Türk yazısı örneği, Soğd dili üzerinden Aramiceye dayandırılabilir, V. Thomsen tarafından *1893* yılında deşifre edilmiştir); → *Karabalgasun*, *Karakorum*

Oriens / Şark (Anatole / el-Maşrık / Levante / "Gündoğdu" / Anadolu) T 4-11, **B**

Güneydoğu Avrupa, Güneybatı Asya ve Kuzeydoğu Afrika; Batı Avrupa ve Kuzeybatı Afrika: Roma İmparatorluğu'nun *MÖ 2. yy.*'da Hellas'tan Asya'ya genişlemesiyle, imparatorluğun doğuda kalan kısmı (Hellas dâhil olmak üzere) için kullanılmış olan ve Güneydoğu Avrupa'nın Ortodoks ("Doğu") Kilisesi'ne bağlılığını açıklayan ve/veya Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kalan bölgeleri için *20. yy.*'a dek kullanılmaya devam edilegelmiş kavram (İngilizcesi: *Near East*); → *Anatole*, ***Bereketli Hilal (Fertile Crescent)***, *(el-)Maşrık*, ***"Nīl-Āmū Deryā Bölgesi"***; zıt kavramı → *Occidens*; *bkz. Giriş bölümü*

Orleans / Cenabum B 2, K 4

Carnutum/Centre, France: Kelt büyücülerin buluşma yeri *MÖ 1. yy.*; üniversite (hukuk bilimleri merkezi) *13. yy.*; ˇChristine de Pisan *14.-15. yy.*, ◊Reuchlin *15. yy.*, ◊Calvin, ◊Grotius *16. yy.*

Orsha / Orsa K 4

Belarus': *Vygotskii *19. yy.*

Orta Amerika → Mesoamérica

Ōsaka / Naniwa D 5

Kansai, Nihon/Japonya: İlk altın çağını Zhongguo/Çin ve Han'guk/Kore ile ticaret amacıyla liman kenti olarak yaşamıştır *7.-8. yy.*, *16. yy.*'dan itibaren "Batı Japonya" *Nishi Nihon / Japonya'nın* baskın ticaret kenti ve medeniyet kültürünün merkezi; *bilimsel kurumlar: Kaitokudo* (Neo-Konfüçyüsçü "Tacirler Okulu") *1724-1869*, *Osaka Daigaku* (Ogata Koan tarafından *1838* yılında kurulmuş bir tıp ve "Hollanda çalışmaları" okulu olan *Tekijuku*'nun halefî kurum *1931*; ˇShotoku Taishi *6. yy.*, ˇIkkyu *15. yy.*, ˇSen no Rikyu *16. yy.*, °Basho *17. yy.*, *ˇ°Tominaga Nakamoto, ◊+Jiun Onko *18. yy.*, ˇ°**Yamagata** Banto *18.-19. yy.*, ◊+Ogata Koan, ◊Nishi Amane, *Orikuchi Shinobu *19. yy.*, +Yukawa Hideki *20. yy.*

Osmanlı İmparatorluğu / Osmanisches Reich T 9, B 5, K 4 Güneybatı Asya - Kuzey Afrika - Güneydoğu Avrupa *1300-1922*

Ougadougou / Wagadigu Ö 8

Burkina Faso: Mosilerin merkezî krallığı *15.-19. yy.*

Oxford / Oxonia T 6, **B 1, 4, K** 2, 3, **5**

England: Britanya adalarındaki önemli felsefe ve bilim merkezi *12.-14. yy.*, üniversite *12. yy.*, *Colleges 13. yy.*, *Bibliotheca Bodleiana 1598*, *Invisible College 1645*; önemli eğitim kurumları: Oxford Calculatores/Merton School (Richard ve Roger Swineshead etrafında teşekkül etmiştir) *13.-14. yy.*, *Oxford Movement* (kilise, felsefe ve ilahiyat reform hareketi) *19. yy.*, *Oxford Philosophy / Ordinary Language Philosophy 20. yy.*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ◊+Grosseteste *12.-13. yy.*, ◊+°R. **Bacon,** ◊+Kilwardby, (+John Peckham) *13. yy.*, ◊+**Duns Scotus,** ◊+Burlaeus *13.-14. yy.*, ◊+**Ockham,** (+T. Bradwardine, +J. Wycliffe) *14. yy.*, ◊T. More, ˇErasmus *15.-16. yy.*, +Vives, ˇBruno *16. yy.*, ◊ˇ-Fludd *16.-17. yy.*, ◊Hobbes, +**Boyle,** +Harvey, ◊**Locke,** ˇH. More, +°Pococke *17. yy.*, ◊Bentham, °Berkeley, ◊Constant, ◊Jones, ˇLinne, +Priestley, ˇReimarus, ◊A. Smith ve ˇSwedenborg *18. yy.*, ◊Bachofen, ˇT. H. Huxley, +°Legge, ◊Lyell, ◊Nanjio Bunyiu, ˇNewman, ˇWang Tao ve ˇVivekananda *19. yy.*, +°M. Müller, ◊ˇ°Bradley, ˇRussell, (+E. B. Tylor) *19.-20. yy.*, +Adorno, ◊+Anscombe, ◊+J. L. **Austin,** ◊+Berlin, +Cassirer, ◊+Collingwood, (◊Dennett), ◊+°Evans-Pritchard, ◊+Grice, +°W. D. Hamilton, ◊Han-son, (◊+R. M. Hare), +W. James, ˇNeurath, ˇPolanyi, ◊Popper, +Prior, ◊+Quine, +Radhakrishnan, ˇRaman, ◊Rawls, ◊+**Ryle,** ˇSantayana, +Schrödinger, (◊Searle), ◊Sellars, ˇG. Stein, ˇWittgenstein ve +von Wright *20. yy.*, (◊+P. F. Strawson ve B. Williams *20.-21. yy.*); yakın bölgeler: *Great Tew*, Vikont Falkland etrafındaki aydınlanmacı çevre (*Tew Circle*), ˇHobbes *17. yy.*

Oxyrhynchos / Per Medhed / el-Behnesā Ö 4

Aigyptos/Mısr: Oxyrhynchos papirüslerinin (Helen, Latin, Kıpti ve Arap dillerinde) buluntu (*1897*) yeri *MÖ 4.-MS 7. yy.*

Oyo Ö 8

Nigeria: Yoruba kent devleti *1000*, bölgeler üzeri impartorluk *16501760*

Ōzu D 5

Iyo/Ehime Ken, Shikoku, Nihon/Japonya: ˇNakae Toju *17. yy.*

Österreich/Avusturya Ö 1, B 1-4, **K 2-5**

Habsburg dönemi *1282-1918*, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu tacının taşıyıcısı (kesintilerle) *1298-1806*, akabinde çok halklı bir "Orta Avrupa" devletine ve bölgesel bir cumhuriyete dönüşmüştür *1918*, → **Wien**

Özbekistan / Uzbekiston B 5, G 5, K 5

◊A. R. Luriia *20. yy.*: Kırgızistan ile dağlık sınır bölgesindeki okuma yazması olmayanlar arasında yapılan antropolojik saha araştırması (Ichkari kadınları), Lévy-Bruhl'un "ilkel" toplumlarda mantıklı düşüncenin mümkün olmadığı görüşünün terk edilmesi *1931-32*; → *Maveraünnehir*

Pacific Palisades K 3

Los Angeles yakınları, California, USA: İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'dan kaçan entelektüel göçmenlerin sığınma yeri (tercih edilen buluşma noktası: L. Feuchtwanger'e ait *Villa Aurora 1943-°1958*), ˇAdorno, ˇHorkheimer, ˇBrecht, ˇTh. (ve ˇH.) Mann, (ˇA. Huxley, L. Marcuse, A. Schönberg, F. ve A. Werfel); hemen yakınlarında: *Hollywood*

Padmāvāti G 2

Mālava/Gwalior yakınları, Madhya Pradesh, Bhārat/India: ˇUddyotakara *6.-7. yy.*

Padova / Patavium / Padua T 6, **B 1, 4, K** 1, **2**

Veneto, Italia: Üniversite *1222*, Rönesans'ın kültürel ve bilimsel başlangıç noktalarından *14.-16. yy.* arası; (*°Livius *MÖ 1.-MS 1. yy.* arası), ◊Albertus Magnus, *Marsilius da Padova *13. yy.*, ˇPetrarca *14. yy.*, ◊Cusanus, (+°N. Vernia), +Alemanno, +E. Delmedigo, ◊Pico della Mirandola *15. yy.*, ˇCampanella ◊Cardanus, °**Copernicus,** ˇErasmus, ˇMontaigne, ◊+**Vesalius,** (*+°J. Zabarella) *16. yy.*, +**Galilei,** ◊Harvey *16.-17. yy.*, ◊J. Delmedigo, ◊Jungius *17. yy.*, ˇSwedenborg *18. yy.*, +Volta, +Rosmini-Serbati, ˇW. James *19. yy.*, +°Benussi *20. yy.*

Paekche / Baiji / Kudara D 3

Han'guk/Kore: "Üç [Kore] Krallığı" *Samguk*'un güneybatıda kalanı, Çin yazı ve devlet kültürünün devralınması sırasında bunların Nihon/Japonya'daki Yamato'ya aktarılmasında önemli rol üstlenmiştir: Wang'ın *405*, en ünlü sefareti *538* ya da *552* (*Buddhadharma / Pulgyo / Bukkyō*'nun Nihon/Japonya'ya girişinin resmî tarihi); başkentler → Kwangju, (Ungjin/Kongju) ve *Puyŏ*

Paektu-san / Changbai Shan T 2, Ö 6, **D** 3, **5**

Hamgyŏng-do, Han'guk/Kore - Dongbei, Zhongguo/Çin: Kore'nin kuruluş mitoslarındaki en etkileyici dağ (Kore halkının atası ve ilk Kore devleti olan Choson'un kurucusu Tan'gun'un menşei *MÖ 2333*), Han'guk/Kore'nin "Beş İşaret Dağı"nın kuzeyde kalanı

Paharpur / Somapura G 3

Bangladesh: Palalar tarafından desteklenen ve Doğu Bengal'in en önemli Buddhacı manastır üniversitesi *8.-12. yy.* arası

Pakistan (*"Pakların Ülkesi"*) T 6, 10, Ö 2-5, B 1, 2, 4, 5, **G 1, 2, 5,** K 5

Güney Asya: İslâm devleti *1947*; → *Gandhāra*, *Harappā*, *Pencāb*, *Sapta Sindhavah*

Pāla G 3

Bihār - Bangla, Bhārat/India - Bangladesh: Kuzeydoğu Hindistan'daki son bağımsız bölgeler üzeri krallık *750-1162* arası, **Nālanda,** Odantapuri ve Vikramas(h)ila manastır üniversitelerinin desteklenmesi (Buddhacı felsefenin Güney Asya'daki son altın çağı ve Tibet'e aktarılması); kısmen "Büyük Tibet"in hâkimiyet talepleri altında olmuştur *8. yy.* (*2. yarısı*); başkentler → *Gaur*, *Mungir*, **Navadvīpa**

Palaistine / Palaestina → *Filastīn*

Palembang / Pelimban / S(h)rivijaya T 6, G 5

Sumat(e)ra: *S(h)rivijaya* deniz ticareti imparatorluğunun büyük ihtimalle başkenti °**Yijing** (Guangzhou'dan getirilmiş bir çevirmen ekibiyle beraber) *7. yy.*; İslâm dönemi *1500*, İslâmi bir reform hareketinin merkezi (Yemenli Gazali çevirmeni Abdüssamed tarafından başlatılmıştır) *18. yy.*; → *S(h)rivijaya*

Palenque Ö 7

Chiapas, México: Bir yazıt piramidi ve Mesoamérica'nın hanedan tarihinin (*431-799*) en uzun yazılı kaydının yer aldığı Maya kentsel kült merkezi; *13.-14. yy.*'dan kalma bir almanak olan (*1985* tarihinde yeniden ortaya çıkmış) *Codex Grolier*'in (New York) menşei olduğu öne sürülen bölge

Palermo / Balarm B 4

Sicilia/Sikilliyye: İslâm dönemi *831-1072*, Norman dönemi *1072-1194*, Hohenstaufen Hanedanı dönemi *1194-1268:* kültürlerarası etkileşimin altın çağı (Bizans-Müslüman-Latin) *10.-13. yy.*, önemli hükümdarı: Friedrich II von Hohenstaufen *1198-°1250*; üniversite *1637*; (ˇel-İdrisī *12. yy.*), ˇFibonacci *12.-13. yy.* (?), ˇ°Michael Scotus *13. yy.*, ˇArnaldus de Villa Nova *14. yy.*

Pallava Ö 5, G 4

Āndhra Pradesh - Tamil Nādu, Bhārat/India: Güney Hindistan krallığı *250-897*, kültürel etkileri Hindistan'ın ötesinde Srī Lankā ve Güneydoğu Asya'ya kadar uzanmıştır (Pallava-Grantha alfabesi *4. yy.*), Zhongguo/Çin ile temaslar *7. yy.*, altın çağı *7.-8. yy.* arası, entelektüel merkezi Kanchipuram; S(h)iva kültü ve Bhakti kutsiyetinin desteklenmesi; → *Cōḷa* / *C(h)ōḷamaṇḍala(m)*

Palmyra → *Tedmür*

Panadura K 5

Srī Lankā: Buddhacı rahiplerle (Mohottiwatte Gunananda yönetiminde) Hristiyan misyonerler (*Wesleyan Methodist Mission*'da görevli David de Silva yönetiminde) arasında din konulu münazaralar *1873*, tartışmaların başlangıç noktasında Buddhacı "tözsüzlük/ruhun yokluğu" *anātman* öğretisi yer almıştır

Pāṇḍya G 4

Tamilākam/Tamil Nādu, Bhārat/India: "Üç [klasik Tamil] Krallık" *Trairājiva*'nın merkezdeki, en eski ve en uzun soluklusu olan *MÖ 4.* (*?*) ile *16. yy.* arası; siyasi ve kültürel merkezi → ***Madurai***

Panlongcheng Ö 6

Wuhan yakınları, Hubei, Zhongguo/Çin: "Shang üslubunda" bir kentin buluntu (*1963*) yeri, Erligang kültürünün Yangzi bölgesine dek uzandığının kanıtı olarak kabul edilmiştir *MÖ 15.-14. yy.*

Papua Niugini / Papua New Guinea / Papua Yeni Gine T 1, 2, **Ö** 1, **2**

Pasifik Okyanusu: İlk yerleşim *50 KY bö* (?), bitki ıslahının bağımsız olarak başlaması *MÖ 8000*, dil çeşitliliği; → *Kuk*

Paraguay → *Guarani*

Paranal, Cerro İ

Desierto de Atacama, Chile: "Avrupa Güney Yarımküre Gözlemevi"nin [ESO] dev teleskopu *1962*

Parasnāth(a) / Summeya G 3

Jhārkand, Bhārat/India: Jaina'nın "Kutsal Dağ"ı; °Pars(h)va *8. yy.* (?)

Parhae / Bohai D 5

Dongbei, Zhongguo/Çin - Han'guk/Kore: Koguryola-rın Kore ve Çin halef devleti *698-926*

Paris T 6, 8, 9, Ö 8, **B 1, 4,** N

France: Avrupa'nın önemli felsefe merkezlerinden *13.-20. yy.* arası; *bilimsel kurumlar: Abbaye et École de Saint-Victor* (Guilelmus de Campellis/Guillaume de Champeaux tarafından kurulmuştur, altın çağını Hugo ve Ricardus de Sancto Victore etrafında yaşamıştır *12. yy.*), üniversite (*Sorbonne*) *1200*, *Librairie du Roi / Bibliothèque nationale 1367 / 1792*, *Collège du Roi / de France 1529*, *Académie française 1635*, *Académie des sciences 1666*, *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers 1751-72*, *Groupe des idéologues 1780-1820*, *École normale supérieure 1794*, *Académie des sciences morales et politiques 1795*, *École nationale des langues orientales vivantes 1795*, *Code civil des Français / Code Napoléon 1804*, *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization UNESCO 1946*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: (efsanevi: ⁺°Dionysios Areopagita *1. yy.*), (˅Iulianos Apostata *4. yy.*), ◊⁺**Abaelardus,** (˅Bernard de Clairvaux), ◊Grosseteste, *˅Heloissa, ⁺°Petrus Lombardus *12. yy.*, ⁺Aegidius Romanus, ◊⁺Albertus Magnus, ◊⁺°Alexandrus Halensis, ˅Arnaldus de Villa Nova, ◊⁺Rogerus Bacon, ◊⁺Boethius Dacus, ◊⁺Bonaventura, ◊⁺Henricus Gandavensis, ◊⁺Ioannes Dacus, ◊⁺Kilwardby, ◊Moerbecka, ◊⁺Sigerus, ◊⁺Simon Dacus ve ◊⁺**Thomas** Aquinas *13. yy.*, ◊⁺Dietrich von Freiberg, ◊⁺**Duns Scotus,** ◊⁺Eckehardus, (◊⁺Godefridus de Fontibus/de Fontaines), ⁺Llull, ◊⁺Martinus Dacus *13.-14. yy.*, ◊⁺Albertus Parvus, ◊⁺Buridanus, ◊⁺Burlaeus, (◊⁺Gregorios Arminensis/da Rimini), ⁺Marsilius da Padova, ◊⁺Nicolaus Oresmius, (◊⁺Durandus de Sancto Porciano/St-Pourçain, Nicolaus de Altricuria/d'Autrecourt ve Petrus de Alliaco/d'Ailly) *14. yy.*, ˅Christine de Pisan *14.-15. yy.*, ˅Cusanus, *Alemanno, ◊Reuchlin, ◊Pico della Mirandola, ◊Erasmus *15. yy.*, ◊Agrippa, ˅F. Bacon, ˅Bodin, ⁺Bruno, ◊Calvin, ◊Gesner, ˅Montaigne, ◊⁺°**Ramus,** ◊Serveto, ◊Vesalius, ◊⁺Vitoria ve ◊Vives *16. yy.*, ˅Grotius *16.-17. yy.*, *⁺Arnauld, ˅Bayle, ˅Beccaria, ˅Johann Bernoulli, ˅°Campanella, ˅Cavendish, ◊Clauberg, ˅**Descartes,** ◊˅Fénelon, ˅°Gassendi, ˅**Hobbes,** ˅Huygens, ˅**Leibniz,** ˅**Locke,** ◊˅°Mersenne, *˅°Molière, ˅°**Pascal,** ◊˅R. Simon ve ˅Tschirnhaus *17. yy.*, *°**Malebranche,** ˅°Fontenelle, *˅°**Voltaire** *17.-18. yy.*, *°d'Alembert, ˅Boscovich, ˅°Buffon, ˅Burke, °**Condillac,** ˅°**Condorcet,** ˅°**Diderot,** *Du Châtelet, °G. Forster, ˅Franklin, ˅°Gouges, ˅Haller, *˅Helvétius, ˅Herder, ◊˅°d'Holbach, ˅**Hume,** ˅Jefferson, ˅W. Jones, ◊˅La Mettrie, *°Lavoisier, ˅Linné, ˅Maupertius, ◊˅°**Montesquieu,** ˅Priestley, ◊Quesnay, ˅**Rousseau,** ˅A. Smith, ˅Swedenborg, ˅Watt ve ˅Wollstonecraft *18. yy.*, *˅°Anquetil-Duperron, ◊⁺Cabanis, ˅°Chateaubriand, ˅°Constant, ˅⁺°Cuvier, ◊⁺°J. Fourier, ˅A. ve W. von Humboldt, ˅°Lagrange, ◊⁺°Lamarck, ˅°Laplace, ˅°**Maine de Biran,** ˅Paine, *˅°**Saint-Simon** ve *˅°**Staël** *18.-19. yy.*, ˅Abduh, ˅el-Afgani, ⁺Ampère, ˅J. Austin, *Avenarius, ◊Bachofen, ˅Bakunin, ⁺◊°Bernard, ˅Berzelius, *⁺°Burnouf, ˅°**Comte,** *⁺Cousin, ˅Du Bois-Reymond, *Duhem, ˅Emerson, ˅Engels, ˅Flaubert, ˅°Ch. Fourier, ˅Freud, (˅°V. Gioberti), ˅Gogol', ˅Hegel, ˅°Herzen, ˅Jacobi, ˅Kleist, ˅Krause, ˅°Lavrov, ◊Liebig, ◊Lovejoy, ˅Lyell, ˅**Marx,** ˅J. R. Mayer, ◊Mendeleev, ◊M. Müller, ˅Oken, *Pareto, ˅Pasteur, ˅Peirce, ˅°**Proudhon,** ◊⁺°Renan, ˅Savigny, ˅Saussure, ˅A. W. ve ◊F. Schlegel, ˅Spencer, ◊⁺°Taine, ˅**Tocqueville,** ˅Tolstoy, ˅°Turgenyev, ˅Vogt, ˅Volta, ˅Wagner ve ˅Wang Tao *19. yy.*, *⁺°**Bergson,** ˅Besant, ◊⁺°S. N. Bulgakov, ◊⁺M. Curie, ◊⁺°Durkheim, ˅Guillaume, ˅Kropotkin, (*˅°G. Marcel), *⁺Maritain, ◊⁺°Massignon, ◊⁺°**Poincaré,** ˅⁺Rolland, ◊Schweitzer, ˅°Sorel ve ˅°G. Stein *19.-20. yy.*, ˅Arendt, *⁺°Aron, ⁺°Bachelard, (˅°G. Bataille, ◊⁺°R. Barthes), *°**Beauvoir,** ˅Benjamin, ⁺Berdiaev, ˅Camus, ˅Canetti,

◊Césaire, *˘°Corbin, (*˘°G. Deleuze), +Diop, ˘Einstein, ˘Eliade, ◊+°Foucault, +S. L. Frank, ˘Gadamer, ˘Gaos, (*+E. Gilson), ◊+°Griaule, ˘A. Gurwitsch, ˘Heidegger, ˘Hilbert, ˘Horkheimer, ˘Husserl, ◊Ingarden, ˘İkbal, ˘W. James, ˘Kang Youwei, ˘Keyserling, ◊+˘Kojève, ◊+°Koyré, ◊Kuki, (˘°Lacan), ˘Lenin, ˘Liang Qichao, *°Lévinas, ◊+**Lévi-Strauss,** *+°Lévy-Bruhl, ˘°Losskii, *˘°Marraux, +H. Marcuse, ◊+°**Merleau-Ponty,** ◊Miki Kiyoshi, ◊˘Milosz, ˘Natsume Soseki, ˘Ortega y Gasset, ˘Orwell, ◊Patocka, ˘Peano, ◊+Piaget, ˘Radhakrishnan, ◊Rosenblueth, ˘Santayana, *+°**Sartre,** ˘Schütz, ◊Sellars, ◊+Senghor, +°Shestov, ˘°Sperber, ◊L. Strauss, +Tarski, ˘Troçki, +Unamuno, ˘Watsuji ve *S. Weil *20. yy.*, (◊+P. Ricoeur, ◊+F. Jacob, ◊+°J. Baudrillard, ◊+J. Derrida *20.-21. yy.*)

Parnassos B 3

Hellas'ın merkezindeki Delphoi yakınları, mitosa göre Oidipos'un babası Laios'u öldürdüğü yol çatı "Üç Yol" *Triodos*; Romalı şairler tarafından ilham perilerinin mekânı olarak yüceltilmiştir

Pārsa / Persepolis / Taht-ı Cemşid Ö 4, B 2

Şīrāz yakınları, Fārs, Īrān: Ahamenişlerin yazlık mesken ve kült merkezleri, Büyük Darius tarafından *MÖ 518* yılında inşa ettirilmiş, Büyük İskender tarafından *MÖ 330* yılında yerle bir edilmiştir; (˘C. Niebuhr *1770*; Persepolis yazıtlarının çözülmesiyle Mezopotamya çiviyazılarının deşifre edilmeye başlanması, en genç çiviyazıyla, alfabetik eski Pers yazısıyla kaleme alınmıştır, G. F. Grotefend tarafından Göttingen'de çözülmüştür *1803*)

Pārsa / Persis / Fārs / Persia / Pers / Īrān T 4, Ö 4, 5, 8, B **1,** 2, 4, **5,** G 5

İlk Pers (Ahameniş) imparatorluğuna adını veren çekirdek bölge *MÖ 550-330* arası, önemli hükümdarları: Büyük Küros/Kuruş (II) *MÖ 558-°530* arası ve Büyük Darius/Darayavauş (I) *MÖ 522-°486* arası; Pers şiirinin altın çağında merkezî bölge olmuştur *13.-14. yy.*; genel bir kavram olarak tüm İran'ı kapsayan ifade

Parthava / Parthia / Anxi Ö 4, 5, B 2, **G 5**

Īrān - Orta Asya: Pers satraplığı *MÖ 6. yy.*, Arşakiler altındaki bölgeler üzeri bir İran imparatorluğunun çekirdek bölgesi *MÖ 247-MS 224* arası: oluşum aşamasındaki İpek yolu aracılığıyla Doğu ve Güney Asya'yla ticari ve kültürel temaslar (Zerdüştçü Gnostisizm, Buddhadharma ve Aramice yazının aktarılması) ve Roma İmparatorluğu'yla temaslar (Part Savaşları); *An Shigao *2. yy.*

Pas du Miroir Ö 1

Dordogne, France: Olağanüstü derece iyi saklanmış bir Üst Paleolitik müzik enstrümanı olan (altı delikli) bir flütün buluntu yeri, *10 KY bö (?)*

Pasadena K 3

Los Angeles yakınları, California, USA: *California Institute of Technology (Caltech) 1891*; ˘Einstein, +Feynman, +°**Delbrück,** (+L. C. Pauling) *20. yy.*

Pātaliputra / Pātaliputta / Pali(m)bothra / Pātnā **S 1, 3,** 5, K 1

Magadha/Bihār, Bhārat/India: Magadha'nın (*MÖ 4. yy.*), Maurya imparatorluklarının (*MÖ 4.-MÖ 2. yy.* arası) ve Guptaların (*4.-6. yy.*) yanı sıra aralarda yer alan çok sayıda hanedanın ve bölgesel devletin siyasi ve kültürel merkezi; önemli hükümdarları: C(h)andragupta Maurya *MÖ 322-300* arası, As(h)oka *MÖ 268-°232* arası, C(h)andra Gupta I *320-°340* ve C(h)andra Gupta II *380-°415*; "Üçüncü Buddhacı Konsil" (külliyatın "Öğretinin sistemleştirici metinleri" *abhidharma*yı kapsayacak şekilde genişletilmesi, gerçekçi *Sarvāsti-vāda*'nın bölünmesinin başlangıcı *MÖ 250*; ˘Mahavira ve Buddha *MÖ 6.-4. yy.* arası, ˘**Kautilya,** ˘Vishnus(h)arman (kesin olmayan), (˘Megasthenes) *MÖ 4.-3. yy.*, ◊Nagasena *MÖ 2. yy.* (?), ˘Aryadeva *2.-3. yy.* (?), ˘**Umasvati** *3.-4. yy.*, ◊Faxian *5. yy.*, ◊Latadeva *5.-6. yy.*, ˘Paramartha *6. yy.* (?), ˘Xuanzang *7. yy.*, ˘Nanak *15.-16. yy.*, ◊Roy *18. yy.*; Pataliputra'yla aynı ya da komşu bölge: *Kusumapura*, ˘**Aryabhata** *5.-6. yy.*

Pātan/Anahilapātaka/Anhilavāda G 1, 2

Gücerāt, Bhārat/India: Bölgesel bir devletin başkenti *943-12. yy.*, önemli hükümdarı: Kumarapala *12. yy.*; Gücerat ve Racastan'da Jaina kültürünün altın çağında "Beyaz Cübbeli" *S(h)vetāmbara*ların merkezi *11.-12. yy.*; hasım Jaina öğretileri arasında münazara (*S(h)vetāmbara* Jines(h)vana'nın galibiyeti) *1024*; ˘**Hemacandra** *12. yy.*, ˘Vallabha *15.-16. yy.*; yakın bölgeler: *Radhanpur*, *Yas(h)ovijaya *17. yy.* (?)

Pavia / Papia / Ticinum B 2, 4

Gallia Transpadana/Lombardia, Italia: Doğu Got kralı Büyük Theoderich'in ikametgâhlarından biri *493-526*; üniversite *1361*; ˘°Boethius *6. yy.*, *Lanfrancus *11. yy.*, ˘Valla, ◊Agricola *15. yy.*, ˘Erasmus, ◊+Agrippa, *+Cardanus *16. yy.*, ◊Beccaria, +Boscovich *18. yy.*, +Volta *18.-19. yy.*, (+°C. Golgi *19.-20. yy.*)

Pazırık Ö 6, B 2

Altay/Sibir', Rossiia: Güneydoğu Avrupa (Helen-İskit sanat üslubu), Güneybatı Asya (bilinen en eski "Pers Halısı") ve Kuzey Zhongguo/Çin ile (ipek, ayna) ticari ilişkiler içinde olan bir "Altay-İskit" bozkır göçmen kültürüne ait höyüklerin buluntu (*1929*) yeri MÖ *5.-3. yy.*

Pedra Furada TI

Piaui, Brasil: Boyalı bir mağaranın (*1970*) *12 KY bö (?)* ve tarihi kesinleşmemiş olan ateş ocaklarının (*33 KY bö?*) buluntu yeri

Peiligang Ö 2

Xinzheng yakınları, Henan, Zhongguo/Çin: Doğu Asya'da bitki ıslahı (darı) ve hayvanların evcilleştirilmesi işlerini başarmış, bilinen ilk Neolitik kültüre adını veren buluntu yeri *MÖ 6500*

Peinan Ö 6

Taiwan, Zhongguo/Çin: Bir proto-Avustronezya kültürünün buluntu yeri (mezar gömüleri: aletler ve ziynetler) *MÖ 3000*

Peking → **Beijing**

Pella / Agii Apostoli B 3

Makedonia, Hellas: Başkent *MÖ 4. yy.-MÖ 168* arası; °Euripides *MÖ 5. yy.* (?); (*Büyük İskender), ⁺Aristoteles ve Theophrastos, ˅Anaksarkhos *MÖ 4. yy.*

Pencab / Panjāb / Pancāp / Punjab ("Beş Sular") G 2

Pākistān - Bhārat/India: "Beş Sular", Sindhu/Indus Irmağı'nın beş büyük yan kolundan meydana gelmiştir, "Yedi Sular" *Sapta Sindhavah*'ın merkez bölgesi, İslâm dönemi *1206*; Sihlerin çekirdek bölgesi *16. yy.*

Pengdoushan Ö 2

Lixian yakınları, Hunan, Zhongguo/Çin: Doğu Asya'da pirinç ıslahına dair şimdiye kadar keşfedilen en eski emarelerin buluntu (*1988*) yeri, tarihlendirme *MÖ 8000*

Penglai / Dengzhou D 5

Shandong, Zhongguo/Çin: Taocu hac yeri (˅Qin Shi Huangdi *MÖ 3. yy.*, ˅Han Wudi *MÖ 2. yy.*); Japon sefirlerin Zhongguo/Çin'e giderken izledikleri ilk (kuzeydeki) rota üzerindeki liman *3.* (*?*) ve *7. yy.*

Pergamon / Bergama B 3

Mysia/Asia Minor/Türkiye: Bağımsız krallık *MÖ 280*, Roma dönemi *MÖ 129*; *Asklepieion MÖ 4. yy.*, anıtsal kütüphane *MÖ 2. yy.*; Helen-Roma dönemine ait olağanüstü entelektüel merkez (Aleksandreia'nın yanı sıra) *MÖ 3.-MS 4. yy.*; ⁺Pergeli Apollonios *MÖ 3. yy.*, (⁺Krates Mallotes), ◊⁺Panaitios *MÖ 2. yy.*, *⁺**Galenos** *2. yy.*

Perge / Murtuna B 3

Pamphylia/Türkiye: Pergamon dönemi *MÖ 188*; *Apollonios *MÖ 3. yy.*, ˅Paulos Apostolos *1. yy.*

Perm Ö 5, K 5

Ural, Rossiia: Stefan Permskii'nin misyonerlik bölgesi, Komiler için örnek teşkil edecek alfabetik bir yazının yaratılması ("Zyrianlar"/"Syrjanlar"; tasarım temeli: Kiril yazısı, ses imleri için örnek: geleneksel iyelik imleri *Tamga*) *14. yy.*; ˅Herzen (sürgün) *19. yy.*

Persia → *Pārsa*, *Īrān*

Perú / Piruw T 10, Ö 7, K 5

Peşāver → **Perushapura**

Petra B 3

Arabia Petraea/el-Ürdün: Nabatilerin başkenti; ˅Origenes *3. yy.*, ˅Nestorios (sürgün) *5. yy.*; → *Nabataia*

Petralona T 2

Thessalonike yakınları, Hellas: Bir *Homo heidelbergensis* kafatasının buluntu (*1960*) yeri *400 KY bö* (*?*)

Pforta → Schulpforta

Philadelphia K 2, 3

Pennsylvania, USA: Kuzey Amerika'da kültürel merkez *18. yy.*, *University of Pennsylvania 1740*, *Bağımsızlık Bildirgesi 1776*; ˅Chateaubriand, ˅°Franklin, ˅**Jefferson,** ˅**Paine** *18. yy.*, ˅A. von Humboldt *19. yy.*, ⁺Chisholm, *◊Chomsky, ⁺Goodman, ˅Kang Youwei, ⁺Köhler, *M. Mead, ◊⁺Nkrumah, ⁺Oruka, ⁺Feng Youlan, ⁺Raman, ⁺Russell ve ˅Sapir *20. yy.*

Philippines / Pilipinas / Filipinler Ö 2, 5, G 5, K 5

Phoinike / Phoenicia / Kina'an / Kana'an / Fenike / Kenan **Ö 3-5**

el-Lübnān - es-Sūriyye: Önemli deniz ticareti bölgesi *MÖ 3. by.-MÖ 4. yy.* arası; Mısır, Suriye ve Mezopotamya yazı, hukuk ve kent kültürünün tüm Akdeniz havzasına aktarılması, Fenike alfabesi *MÖ 1050* (proto-Suriye/proto-Kenan alfabenin geliştirilmesi sonucu *MÖ 1800*, Helen ve Latin kültür bölgelerindeki tüm alfabetik dillerin "ana yazısı"); → ***Bereketli Hilal (Fertile Crescent), "Nīl-Āmū Deryā Bölgesi"***, *Filastīn*, *es-Sūriyye*

Phrygie / Phrygia / Frigya Ö 4, B 3

Anadolu/Türkiye: İmparatorluk *MÖ 740-695* arası, önemli (ve mitleştirilmiş) hükümdarı: II. Midas *MÖ 738-696* arası; *Epiktetos (*Hierapolis*) *1. yy.*

Pietermaritzburg K 5

South Africa: Durban-Pretoria tren hattı üzerinde istasyon: Gandhi'nin birinci sınıf vagondan atılması *1893*

Pisa B 4, K 1

Toscana, Italia: Üniversite *1343*, Floransa dönemi *1406*; *°Burgundius Pisanus *12. yy.*, *°Fibonacci *12.-13. yy.*, ˅Llullus *13. yy.*, ˅Dante, ˅Ockham *14. yy.*, ˅Montaigne *16. yy.*, *⁺**Galilei** *16.-17. yy.*, ˅Staël ve A. W. Schlegel, ˅Byron *19. yy.*

Pithekussai / Aenaria / Ischia B 3

Napoli Körfezi'nde ada, Megale Hellas/Italia: Eski Helen ticaret kolonisi, Khalkis (*Euboia*) tarafından kuruluşu *MÖ 8. yy.* (*1. yarısı*), bir volkan patlamasının ardından *Kyme*'nin inşası *MÖ 750*; eski Fenike-Helen belgelerinin buluntu yeri; ˅Bakunin, ˅Croce *20. yy.*

Pittsburgh K 3

Pennsylvania, USA: *University of Pittsburgh 1787*, *Duquesne University 1878*, *Carnegie-Mellon Uni-*

versity 1900; *G. Stein *19. yy.*, ˇMasaryk, +°Sellars, +Hempel *20. yy.*, (+A. Grünbaum *20.-21. yy.*)

Plettenberg K 4

Sauerland, Westfalen, Deutschland: *ˇ°Schmitt *19.-20. yy.*

Podbrzezie Dolne / Nieder-Siegersdorf K 4

Śląsk'taki Kożuchów/Freystadt yakınları, Polska: ˇ°S. Maimon *18. yy.*

Podolia / Podillia / Podole T 9, K 4

Ukraina: Litvanya-Leh dönemi *1366*, Osmanlı dönemi *1672*, Leh dönemi *1696*, Avusturya ve Rus dönemi *1772-1918*; Hasidi hareketinin çıkış noktası *17. yy.*, → *Medzhibiz*

Pogil-do D 5

Nam-hae'de bir ada, Han'guk/Kore: ˇ°Yun Sondo *17. yy.*

Poissy K 2

Paris yakınları, France: ˇChristine de Pisan *15. yy.* (?), ˇRamus (din münazarası) *1561*

Poitiers B 4

Poitou, France: Kültürel merkez *6.-15. yy.*, üniversite *1432*; (*+°Gilbert(us) Porretanus/de Poitiers *11.-12. yy.*), ˇReuchlin *15. yy.*, ◊Descartes *17. yy.*, +Taine *19. yy.*, *Foucault, +Lévinas *20. yy.*

Polgasduwa ("Hindistan Cevizi Adası") G 4

Galle yakınlarındaki Ratgama Lagünü, Srī Lankā: Alman Buddhacı manastır *Island Hermitage* (Nyanatiloka/A. Gueth tarafından kurulmuştur) *1911-51*

Polonnaruwa / Polonnaruva / Pulatthinagara G 1, 4, 5

Srī Lankā: Başkent *11.-13. yy.*, Buddhacı kültürün Myanmar ve Muang Thai'ye aktarılması; arkeolojik olarak yeniden bulunması *20. yy.*; (+Sariputta *12. yy.*)

Polska / Polen / Pol'sha / Polonia / Polonya T 9, B 1, 4, K 1-4

Hıristiyalığa ve Roma'ya geçiş *966*, Lietuva'yla birleşmesi (Baltık Denizi, Belarus' ve Ukraina'da toprakların genişlemesi): Lehistan-Litvanya Birliği" [Personal Union] *1386*, "Ülke Birleşimi" [Real Union] *1569*; topraklarının Preußen, Österreich ve Rossiia arasında paylaştırılması *1772-1918*; Avrupa'daki ilk yazılı anayasa *3.5.1791*; günümüzde varlığını sürdüren devlet bölgesi *1945*; felsefe merkezleri → Krakow, **Lwów,** Warszawa

Pŏmŏ-sa D 5

Pusan yakınları, Kyŏngsang-namdo, Han'guk/Kore: Buddhacı *Huayan / Hwaŏm manastırı*, Uisang tarafından kurulmuştur *678*; ˇSosan *16. yy.*, (ˇO Sangsun *20. yy.*)

Pondichéry → Puduchcheri

Porbender G 2

Gücerāt, Bhārat/India: *Gandhi *19. yy.*

Port Bou / Portbou K 3

Catalunya, España, İspanya-Fransa sınırı üzerinde: °Benjamin *20. yy.*

Port-Royal des Champs K 2

Paris yakınlarındaki Vallée de Chevreuse, France: Cistersium manastırı *1204-1710*, *17. yy.*'da "Jansenci" reform manastırı (Angélique Arnauld'un idaresi altında; Paris şubesi, Faubourg Saint-Jacques: Port-Royal de Paris *1625-48*), Antoine **Arnauld** ve Blaise **Pascal** etrafında oluşmuş felsefe çevresi, reform pedagojisi *Petites-Écoles* (*Grammaire et Logique de Port-Royal*; +C. Lancelot, ◊J. Racine; kapatılması *1660*)

Portugal B 4, K 2, 5

İslâm dönemi (el-Endelüs) *712-11. yy. / 1139*; Afrikalı (*1415*) ve küresel (*1498 / 1500*) sömürgeci devlet *15.-20. yy.*

Potsdam 2 K 4

Berlin yakınları, Brandenburg, Deutschland: Yönetim ve garnizon kenti *17. yy.*, Aydınlanma döneminin başlangıç noktası *18. yy.*; °**Friedrich** (II) der Große, *W. von Humboldt, ˇKleist *18. yy.*, *ˇHelmholtz, *Haeckel, *Windelband *19. yy.*, ˇKang Youwei *20. yy.*; → **Berlin** (*Akademie der Wissenschaften 18. yy.*)

Poznań / Posen K 4

Polska: Üniversite *1919*; ˇMaimon *18. yy.*, (*J. Gebser, ◊J. M. Bocheński), ˇK. Lorenz, +Ajdukiewicz *20. yy.*

Praha / Prag T 9, **B 1,** 4, **K 2**-4

Čechy/Böhmen, Česko: Üniversite *1348* (Almanca ve Çekçe olmak üzere iki dilli *1882-1938*); ◊Albertus Parvus *13. yy.*, (ˇJ. Hus), ˇPetrarca *14.-15. yy.*, ˇBruno *16. yy.*, (ˇ°T. Brahe *16.-17. yy.*), ˇKepler, ˇBöhme, ˇHarvey, ˇ°J. Delmedigo *17. yy.*, ˇLeibniz *17.-18. yy.*, ˇNoël *18. yy.*, *+°**Bolzano** *18.-19. yy.*, ˇHegel, ˇW. von Humboldt, ˇBakunin, +**Mach,** ◊Menger, ◊Stumpf, ◊Mauthner, *Kelsen, ˇW. James *19. yy.*, +°Marty, +ˇ°Masaryk, (*ˇH. Bergmann), *ˇWertheimer, (ˇ°F. Kafka) *19.-20. yy.*, ˇS. N. Bulgakov, +Carnap, +Einstein, +Ph. Frank, (+°G. Gentzen), ˇHessen, ˇHusserl, ˇJakobson, +Kelsen, +Losskii, ˇMalraux, ◊+°Mukarovsky, ◊+°Patocka, ˇQuine, ◊Radin ve ˇN. S. Trubetzkoy *20. yy.*

Prambanan G 5

Yogyakarta yakınları, Java: Anıtsal Şivacı tapınak *9. yy.*

Prayāga → Allahābād

Přerov / Prerau K 4

Morava, Česko: "Bohemyalı Kardeşler"in merkezi *16.-18. yy.*, ◊+**Comenius** *16. yy.*

Preslav / Veliki Preslav B 4

Bălgariia: İlk Bulgar krallığının başkenti *893-972* ve ilk otonom Slav patriarklığın idare merkezi; Kiril al-

fabesinin (Helen ve Glagotik yazı temelinde Kliment Ohridskii tarafından) yaratılması *9. yy.*

Preußen / Borussia / Prusya K 2, 4

Deutschland - Polska - Rossiia: "Töton Şövalyeleri"nin hakimiyet bölgesi *1226*, Polonya yönetimi altında yer alan dükalık *1525*, Brandenburg dönemi *1618/1660*, krallık *1701-1871*, Alman İmparatorluğu'nun en kapsamlı toprakları ("Maas'tan Memel'e kadar") *1871*, dağılması *1945*; "Töton Şövalyeleri"nin büyük üstadlarının ikametgâhı → **Königsberg** *1466*, Prusya kralının ikametgâhı → **Berlin** ve Potsdam *18. yy.*

Přibor / Freiberg K 4

Morava, Česko: *Freud *19. yy.*

Princeton **K 3**

New Jersey, USA: Üniversite *1756/1896*, *Institute for Advanced Study 1930*; ⁺Arendt, ˇBohr, ⁺Carnap, ◊⁺Church, ˇ°**Einstein,** ◊Feynman, ⁺°**Gödel,** ⁺°Hempel, ⁺Köhler, ⁺Koyré, (⁺S. A. Kripke), ⁺Kuhn, ⁺Th. Mann, ⁺Maritain, ⁺von **Neumann,** ⁺Post, ˇQuine, ◊⁺Rawls, ⁺Russell, ⁺Tarski, ◊Turing (ve ˇH. Weyl) *20. yy.*

Prostějov / Prossnitz K 4

Morava, Česko: *Husserl *19. yy.*

Providence K 2

Rhode Island, USA: Kentin kurulması ve aynı zamanda tüm dinlerin mensuplarının bireysel dinî özgürlüğünün Roger Williams tarafından ilanı *1636*; *Brown University 1764*, ⁺°Chisholm *20. yy.*; komşu bölge → Newport

Ptolemais hē hermeion / el-Menşiye / el-Menşā B 2

Aigyptos/Mısr: *Ptolemaios *2. yy.* (?)

Pu D 2

Wei/Henan, Zhongguo/Çin: ˇKong Zi *MÖ 5. yy.*

Puduchcheri / Pondichéry / Pondicherry G 4, K 5

Tamilākam, Bhārat/India: Fransız dönemi *1674-1954*; ◊Anquetil Duperon *18. yy.*, ⁺°Aurobindo *20. yy.* (kültürlerarası aşram *1910*, "Ana" olarak saygı gösterilen Mira Richard tarafından yönetilmiştir *1926-°1973*)

Pueblo Dwellers Ö 7

USA (Southwest): Birbirlerine komşu (çok katlı inşa edilmiş) odalardan müteşekkil "köy" *pueblos* sakinleri; Mesoamérica'dan gelen kültürel etkiler, → *Anasazi*, *Ho-hokam*, *Hopi*, *Mogollon*, *Navajo*

Puerto Plata K 5

Santo Domingo/La Española/República Dominicana: İspanyol dönemi *1492-1821*; ˇ**Las Casas** *16. yy.*

Pukhan-san / Samgak-san D 3

S(e)ŏul yakınları, Han'guk/Kore: Han'guk/Kore'nin "Beş İşaret Dağı"nın ortada yer alanı

Pumbedita / Pīrūz Şāvūr / el-Enbār T 9

Babylönia/'Irāk: Önemli Yahudi "Akademi" *Yeşiva 259-9. yy.* (Bağdād'a göç), altın çağı *3.-7. yy.*; → ***Bābil/Babylōnia***

Puri / Puruşottama G 1

Kalinga/Orissa, Bhārat/India: ˇS(h)ankara (bunun kurduğu dört Pan-Hint manastırların en doğuda yer alanı) *7.-8. yy.*, ˇRamanuja *11. yy.*, ˇ°Caitanya, ˇNanak, ˇVallabha *15.-16. yy.*

Purushapura / Purusapura / Peşāver T 6, **G 1, 2, 5**

Gandhāra/Pākistān: Kuşan İmparatorluğu'nun yönetim merkezi *1.-3. yy.*; ˇCaraka, ˇAs(h)vaghosha, ˇVasumitra *1.-2. yy.*, (⁺Maitreyanatha *3.-4. yy.?*), ***°**Asanga,* ***°**Vasubandhu *4. yy.*, ˇFaxian *5. yy.*, ˇXuanzang *7. yy.*, ˇNanak *15.-16. yy.*

Pushkinskie Gory / Mikhailovskoe K 2

Region Pskov, Rossiia: Puşkin'e babasından kalan topraklar ve sürgün yeri *19. yy.*

Pusŏk-sa D 5

Sobaek-san, Yongju yakınları, Kyŏngsang-pukdo, Han'guk/Kore: Buddhacı *Huayan / Hwaŏm manastırı*, Uisang tarafından kuruluşu *676*

Putuo Shan D 3, 5

Ningbo yakınları, Zhejiang, Zhongguo/Çin: Zhejiang'dan (*Ningbo*) Han'guk/Kore ve Nihon/Japonya'ya giden deniz yolu üzerindeki hac adası, Buddhacı dört "Kutsal Dağ"dan bir tanesi, "Merhamet Tanrıçası"nın tapınağı Avalokites(h)vara/Guanyin/Kwan-seum/Kannon; ˇYinyuan Longqi *17. yy.*, ˇKang Youwei *20. yy.*

Puy-de-Dôme K 4

Clermont-Ferrand yakınlarında dağ, Auvergne, France: Pascal'ın talimatları doğrultusunda hava basıncının yüksekliğe bağlı değişmesine dair yürütülen deney *1648*

Puyang / Diqiu D 2

Henan, Zhongguo/Çin: Küçük devlet Wei'nin başkenti *MÖ 629-254*; ˇ**Kong Zi** *MÖ 5. yy.*

Puyŏ / Sabi D 5

Ch'ungch'ŏng-namdo, Han'guk/Kore: Paekchelerin son başkenti *538-606* (Buddhacı sanatın Kore'deki erken dönem altın çağı, Nihon/Japonya'ya aktarılması)

P'yŏngyang / Wanggŏmsŏng / Sŏyang ("*Batı Başkenti*") O 3, 5

P'yŏngan-namdo, Han'guk/Kore: En eski Kore kuruluş mitosu uyarınca Choson devletinin yarı ilahi kurucusu Tan'gun'un başkenti *MÖ 2333*, Çin-Konfüçyüsçü aktarıma göre ("Klasikler Belgeler" *Shu Jing*) Zhou'lu Wu Wang'ın Shang vasallarından olan

Jizi/Kija tarafından kurulmuştur *MÖ 11. yy.*; Wiman Choson'un başkenti *MÖ 2. yy.*, Çin Lelang/Nangnang garnizonunun son başkenti *MÖ 108-MS 313* arası, Koguryoların son başkenti *427-668*, Choson/Kuzey Kore'nin başkenti *1948*

Pyu / Piao Ö 5, G 5

Myanmar: Burmalılarla akraba nüfus, Güney Asya kent ve yazı kültürünün (Hindudharma ve Buddhadharma) Myanmar bölgesindeki ilk taşıyıcılarından *MÖ 2. yy.*(?) *MÖ 832*, günümüzde etnik azınlık konumundadırlar

Qafza, Jabal / Cebelu Kafze / Qafzeh T 2

en-Nāsıra/Nasıra yakınları, Filastīn: Anatomik açıdan modern *Homo sapiens*lerin Afrika dışındaki (*as-Skhūl* ile beraber) en eski buluntu (*1933*) yeri *100 KY bö* (bilinçli defin törenine ait kanıtlarla)

Qanbaliq → **Beijing**

Qi D 2

Shandong, Zhongguo/Çin: "Qi'li Prens Huan" Qi Huan Gong *MÖ 685-643* ve "Yüz Okul" *Bai Jia MÖ 6.-3. yy.* zamanında varolmuş hakim devlet, başkent → **Linzi,** *MÖ 7. yy.*'dan itibaren yürütülmüş yasal reformların ve *MÖ 3. yy.*'dan itibaren varolan Yin-Yang felsefesinin çıkış bölgesi

Qi Shan / "Çatal Dağ" Ö 6

Shaanxi, Zhongguo/Çin: Zhou hanedanının (Zhouyuan) menşei *11. yy.*

Qidan / Kitan / Kitai / Cathay Ö 5, D 5

Dongbei, Zhongguo/Çin: Moğol-Tunguz halk, Liao Hanedanının temsilcileri *907-1125* (yönetim merkezi: Beijing *927*), ardılı Kuzey Çinli yabancı hanedanların yolunu açmıştır; Çin alfabesine dayanan iki heceyazının yaratılması *920/924*; halef devleti Orta Asya'daki Kara-Kitai/Xi-Liao/Kara Hıtay (Balasagun) *1128-1218*

Qijia Ö 6

Lanzhou yakınları, Gansu, Zhongguo/Çin: Zhongguo/Çin'de bugüne dek bilinen en eski tunç kültürüne adını veren buluntu (*1924*) yeri *MÖ 2000*; Xi-Zhou döneminde at ve koyun yetiştirilmesi *MÖ 11.-8. yy.*; Sibirya ve Orta Asya kültürleriyle temaslar

Qin D 2

Shaanxi, Zhongguo/Çin: "Yüz Okul" *Bai Jia* döneminde varolmuş hegemonya devleti *MÖ 6.-3. yy.*, *Fa Jia* ("Yasa Okulu"/"Yasacılık") ile beraber baskın felsefe, İlk ("İmparatorluğu" birleştiren) Çin imparatorluk hanedanlarının memleketi *MÖ 221-206* arası

Qingcheng Shan D 3

Chengdu-Dujiangyan yakınları, Sichuan, Zhongguo/Çin: Taocu dağ, "Semavi Usta" *Tianshi*'nin ilk ikameti: ˇZhang Ling *3. yy.*

Qingdao / Tsingtau / Seitō K 5

Shandong, Zhongguo/Çin: Almanlar tarafından kiralanmış bölge, Alman-Çin Üniversitesi *1897-1914* (ˇR. Wilhelm *1899-1921*), ˇR. Otto, °Kang Youwei *20. yy.*

Qizhou/Qichun D 4

Hubei, Zhongguo/Çin: ◊+Huineng ve ◊Shenxiu (*Shuangfeng Shan*) *7. yy.*, ˇQin Jiushao *13. yy.*, *°Li Shizhen *16. yy.*

Qostanay → *Kostanay*

Quanzhou / Khānju / Zeytūn G 5, D 1, 4

Fujian, Zhongguo/Çin: Denizaşırı liman (Marco Polo'nun bir Pers gemisiyle dönüş yolculuğu *1291*, İbn Battuta'nın Çin seyahatinin başlangıç noktası *1345*); (*7. yy.*'dan kalma aktarımlar uyarınca) "Ruhlar Dağı" Ling Shan üzerindeki "İslâm'ın Kutsal Mezarları" *Yisilanjiao Shengmu*

Qufu T 6, **D 1, 2**

Shandong, Zhongguo/Çin: Lu'ların başkenti *MÖ 1100-256* arası; ˇGuan Zi *MÖ 7. yy.*, +°**Kong Zi** *MÖ 6.-5. yy.* arası (devlet anıtı *Kongmiao MÖ 2. yy.*), ◊Meng Zi *MÖ 4. yy.* (?), ˇWang Gen *16. yy.*, ˇKang Youwei, ˇMao Zedong *20. yy.*

Quiche / K'iche' Ö 7, K 5

Guatemala: Yüsek plato Maya nüfusu; Columbus öncesi Mesoamérica'ya dair önemli edebî kanıtlar: *Popol Vuh* ("Aklın Kitabı"), K'iche' Mayaların mitolojik ve tarihsel aktarımları, kayıp logoheceli kanunlar ve (komşu Santa Cruz yakınlarında bulunan ve Pedro de Alvarado tarafından *1524*'te yıkılan K'iche' başkenti Utatlānlı) rahipler tarafından geleneklerini kurtarmak için (K'iche' dilinde ancak Latin alfabesiyle) kaleme alınmış sözel aktarımlara dayanır

Quito Ö 7

Ecuador: Amerikan yerlilerinin oluşturduğu bir konfederasyonun başkenti *15. yy.*, Inca devleti ve yol ağının kuzey kısmında yer alan idare merkezi *1487-1534*, ˇA. von Humboldt *19. yy.*

Quynh Dôi D 5

Vinh yakınları, Nghe An, Viêt Nam: *Ho Xuan Huong'un ailesi *18. yy.*

Rājagriha / Rājagrha / Rājagaha / Rājgir G 3

Magadha/Bihār, Bhārat/India: Magadha İmparatorluğu'nun yönetim merkezi *MÖ 6.-4. yy.* arası, Buddha'nın yaşadığı dönemde önemli kral *rāja*lar: Bimbisara; +Mahavira ve **Buddha** (pek çok defa yönetim merkezi olmuştur) *MÖ 6.-4. yy.*; "Birinci Buddhacı Konsil", Buddha'nın ölümünün bir yıl ardından gerçekleştirilmiştir ("Öğreti Konuşmaları" *sūtrāni*nin

kaleme alınmaya başlanması); Çine *kutsal yolculuğa çıkanlar:* Faxian *5. yy.*, Xuanzang, Yijing *7. yy.* ve Hyech'o *8. yy.*; yakın bölgeler: "Akbaba Zirvesi" *Gridhrakūta*, Buddha'nın pek çok defa inzivaya çekildiği yer

Rāmes(h)vara(m) / Rāmeśvara / Rāmeswaram / Adam's Bridge / Âdem Köprüsü G 4

Tamil Nādu, Bhārat/India: Pamban Adası üzerindeki Hinducu ve Müslüman hac yeri; *Hacılar:* S(h)ankara *7. yy.* (?), Ramanuja *11. yy.*, Madhva *13. yy.*, Nanak, Vallabha ve Caitanya *15.-16. yy.*

Rangpur G 3

Bangladesh: ˇNanak *15.-16. yy.*, ˇRoy *19. yy.*

Rapanui / Isla de Pascua / Easter Island / Paaseiland / Paskalya Adası T 1

Pasifik Okyanusu'nda ada: İki aşamalı olarak Avustronezya nüfusu tarafından iskan edilmiştir *400 / 900* (*?*), *1722* yılının Paskalya Pazarında Avrupalılar (Hollandalılar) tarafından keşfedilmiştir, kültürün altın çağı (volkanik tüften yontulmuş anıtsal figürler *moai*) *12.-17. yy.*, oluşum zamanı (adanın *1722*'deki keşfinin öncesi mi sonrası mı olduğu), ilhamı, yapı ve işlevi (hatırlamaya yarayan işaret ya da sözcük-heceyazısı olup olmadığı?) belirsiz "hiyeroglif" benzeri işaretler

Rashīd → er-Reşīd

Ratnagiri G 1

Kalinga/Cuthak yakınları, Orissa, Bhārat/India: *12. yy.*'a dek Buddhacılığın hakim olduğu bir bölgeye etki eden Buddhacı manastır, kuruluşu *5. yy.*, altın çağı *7.-12. yy.* arası; +Dignaga *6. yy.* (?)

Regensburg T 9

Bayern, Deutschland: Doğuda Hazar Denizi ve Karadeniz ile batıda Ren ve Rhône vadileri arasındaki Ortaçağ ticaret yolu üzerinde yer alan köprü kent; Aşkenaz-Yahudi ruhaniliğinin merkezi (Judah Ben Samuel he-Hasid etrafında °*1217*) *12.-13. yy.*; ˇAlbertus Magnus (piskopos) *13. yy.*, ˇParacelsus *16. yy.*, °Kepler, ˇHarvey *17. yy.*

Re's Şemrā → Ugarit

Reşadiye → Knidos

er-Reşīd / Rosetta / Fort Saint-Julien Ö 4

Mısr: Hem Mısır hem de Helen dilinde kaleme alınmış (hiyeroglif ve demotik yazı) bir taş yazıtın (*Pierre de Rosette*) buluntu (*1799*) yeri *MÖ 196*, eski Mısır yazısının J. F. Champollion tarafından *1822*'de çözülmesinin temelini oluşturmuştur

Reting / Rva-sgreng / Lieting G 1

Orta Tibet, Zhongguo/Çin: Manastır, Atis(h)a'nın öğrencisi Drom Tön/'Bromston tarafından kuruluşu *1057*, ˇTsongkhapa *14.-15. yy.*

Rey / Ragha(i) B *1, 2, 4, 5*, G *5*

Media/İrān: Günümüzde Tehrān'ın bir semti; ◊et-Taberi *9. yy.*, *°Ebu Bekr er-Razi *9.-10. yy.*, ˇel-'Amiri, ˇel-Biruni (?) *10. yy.*, *ˇ°İbn Miskeveyh *10.-11. yy.*, ˇİbn Sina *11. yy.*, *Fahreddin er-Razi *12. yy.*

Rheinsberg K 4

Brandenburg, Deutschland: ˇFriedrich (II) der Große *18. yy.*

Rhodope / Rodopi B 3

Thrake/Hellas - Bulgariia: Dionysos Kahininin bulunduğu dağlık bölge (mitolojik aktarıma göre Lydia'yla beraber Dionysos kültünün menşelerinden biri), ˇHerodotos *MÖ 5. yy.*

R(h)odos B 3

Ege Denizi'nde bulunan aynı adlı ada üzerindeki kent, Hellas: Roma dönemi *MÖ 164*; +°Eudemos *MÖ 4.-3. yy.*, +**Panaitios** (*Lindos*) *MÖ 2. yy.*, +**Poseidonios,** (◊Caesar), ◊Cicero, ◊Lucretius *MÖ 1. yy.*

R(h)ōmania / Rumeli B 5

Kendilerine *Rhōmaioi* diyen halk tarafından Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'na verilen ad; → *Rūm*, *Rūm-ili*, *Romania*

Ribemont K 4

Saint-Quentin yakınları, Picardie, France: *Condorcet *18. yy.*

Riga K 2, 4

Livland/Latvija: İsveç dönemi *1621-1710*, Rus dönemi *1710-1918 / 1940-91*, Almanca konuşan "üst tabaka" *1201-1918*; Kant'ın *Kritik der reinen Vernunft* [Saf Aklın Eleştirisi] eserinin yayımlanma yeri *1781*; ˇHamann, ˇHerder *18. yy.*, ˇWagner, (*W. Ostwald), *N. Hartmann *19. yy.*, *Berlin *20. yy.*

Robbeneiland / Robben Island K 5

South Africa: Hollanda, Britanya ve Güney Afrika tarafından kullanılan hapishane adası *1658-1996* (ˇ**N.** Mandela *20. yy.*)

Rochester K 5

New York, USA: Üniversite *1850*, ilk "siyahi" gazete *North Star / Frederick Douglass's Paper*'ın yayınlanma yeri *1847-60*, spiritüel hareketin menşei (*Rochester rappings*) *1848*; ˇ°L. H. **Morgan** *19. yy.*, (ˇ°S. B. Anthony, *Woman-Suffrage* hareketinin başkahramanı, *19.-20. yy.*)

Roma / Rhōmē / Rūmiye **A 4, 6,** 8-11, Ö 5, 8, **B 1-4, K 1, 2,** 5

Italia: Etrüskler tarafından kurulmuş kent *MÖ 650* (aktarıma göre *MÖ 753*), Roma yazı kültürünün başlangıçları *MÖ 600*, *Res publica MÖ 509* (*?*), teamül hukukunun kanunlaşması ("Oniki Levha Kanunları" *lex duodecim tabularum*) *MÖ 450*; Kartaca'yla yürü-

tülen savaş ilişkileri sonucunda Güneybatı Asya toplum, hukuk ve (tarım) ekonomi anlayışıyla doğrudan temaslar (*MÖ 6.-2. yy.* arası) ve Akdeniz'de büyük bir kuvvet olma yolundaki atılımlar *MÖ 264*, "Helenofili" [Helen-severlik] ve Roma hukukunun Stoa felsefesiyle birleştirilmesinin (Scipio Africanus Minor etrafında oluşan "Scipio Çevresi" içinde) başlangıçları *MÖ 2. yy.*; *Imperium Romanum MÖ 27-MS 476* arası (başkentin Konstantinupolis/*Secunda Roma*'ya, Batı Roma imparatorlarının idare merkezlerinin Mediolanum/Milano ve Ravenna'ya taşınması *4. yy.*); "Nīl-Āmū Deryā Bölgesi"nden gelen kültür, din ve felsefenin (büyük oranda Helenler üzerinden) alımlanmasının yanı sıra klasik (ve tarihsel açıdan benzersiz) hukuk bilimleri eğitimi *MÖ 1.-MS 3. yy.* arası; (önemli hukuk filozofları: Iuventius Celsus Filius, Gaius, Iulianus, Papinianus, Iulius Paulus ve Ulpianus *2.-3. yy.*); (Roma-katolik) papaların (*1. yy.*) ve kilise devletlerinin ikametgâhı (*756-1870*), üniversite *1303*, kültürel rönesansın (Firenze'yle beraber) *15.-16. yy.* ve Katolik karşı reformasyonun *16.-17. yy.* merkezi, yükselişe geçen Eski Çağ bilimleriyle estetik klasik dönemin merkezi *18.-19. yy.*; *"filozof imparatorlar"*: Marcus Aurelius *2. yy.*, Iulianus Apostata (Roma'da ikameti yoktur) *4. yy.*; *"Filozof papalar"*: Gerbertus Aureliacensis/Silvester II *10.-11. yy.*, Petrus Hispanus II/Ioannes XXI *13. yy.*, Enea Silvio Piccolomini/Pius II *15. yy.*, Leo XIII (*Rerum novarum* ansiklopedisiyle Katolik sosyal felsefenin kurucusu *1891*)

Profesyonel filozoflar ve diğer önemli aydınlar: (ˇKrates Mallotes), ˇPolybios, Athenai'den gelen filozof heyeti (*MÖ 156-155* arası): Diogenes Babylonios (*Stoa*), Karneades (*Akadēmeia*), Kritolaos (*Peripatos*) ve Kartacalı Kleitomakhos (refakatçisi?), +Panaitios *MÖ 2. yy.*, ˇ**Cicero,** ˇDiviciacus, ◊Iuba II, ˇLucretius (?), +Philodemos, +Larisalı Philon, ˇPoseidonios, ◊ˇStrabon, ˇVergilius ve ˇVitruvius *MÖ 1. yy.*, ˇOvidius *1.* ile *1. yy.* arası, ˇ°Paulos Apostolos, ˇAleksandreialı Philon, ˇPlinius Maior, ˇPlutarchos, ˇ°**Seneca** *1. yy.*, (ˇPlinius Minor), ◊+Epiktetos, ˇTacitus *1.-2. yy.*, (*°Justinus), ˇAleksandreialı Klemens, ˇNumenios (?) *2. yy.*, ˇ°**Galenos,** ˇ**Sextos Empeirikos** (?) *2.-3. yy.*, ˇOrigenes, +**Plotinos** *3. yy.*, ˇ°Porphyrios, ˇIamblichos *3.-4. yy.*, ˇAugustinus *4. yy.*, *Boethius *5. yy.*, ˇCassiodorus *6. yy.*, °Konstantinos-Kyrillos *9. yy.*, ˇLanfrancus, ˇAnselmus *11. yy.*, ˇA. İbn Ezra *12. yy.*, *Aegidius Romanus, ˇAlexandrus Halensis, ˇBonaventura, ˇMichael Scotus, ˇMoerbecka, ˇThomas Aquinas *13. yy.*, ˇLlullus *13.-14. yy.*, ˇArnaldus de Villa Nova, ˇMarsilius da Padova, ˇPetrarca *14. yy.*, ˇAgricola, ˇBessarion, ˇ°Georgios Trapezuntios, ˇCusanus, ˇPico della Mirandola, ˇ°Regiomontanus ve *°Valla *15. yy.*, ˇ°**Bruno,** ˇ°Cardanus, ◊Copernicus, ˇErasmus, ◊Lipsius, ˇLeonardo da Vinci, ˇLuther, ˇMontaigne, ◊Ricci, ◊Sanches ve +**Suárez** *16. yy.*, ˇCampanella, ◊de Nobili *16.-17. yy.*, ˇDescartes, ˇ**Galilei** (yargılanması *1633*), +°Kircher, ˇHobbes, ˇHarvey, ˇLeibniz *17. yy.*, ˇNoel, ˇMontesquieu, +Boscovich, ˇBuffon, ˇWinckelmann, ˇSwedenborg, ˇGoethe *18. yy.*, ◊Benussi, ˇChateaubriand, ˇEmerson, ˇFlaubert, ˇGogol', ˇA. ve ˇW. von Humboldt, +°Moleschott, ˇKrause, ˇNewman, ˇNietzsche, ˇRenan, ˇRolland, +Rosmini-Serbati, ˇRückert, ˇA. W. ve F. Schlegel, ˇShestov, ˇStaël ve ˇTurgenyev *19. yy.*, ˇCroce, ˇTh. Mann *19.-20. yy.*, ˇKang Youwei, ˇ°Santayana, ˇ°Gramsci, ˇHeidegger (ve ˇK. Löwith), ˇİkbal, ◊Kagame, ˇTagore ve ˇTempels *20. yy.*, (°B. Williams *21. yy.*)

Roma ("Cygany"/"Çingene") K 5

Bas(s)arabia/Moldova - Ukraina: Sinti ve Romanlar, Avrupa'da ilk olarak *1422*'de belgelenmiştir; ˇPuşkin *19. yy.*

România/Rumänien/Romanya Ö 3-5, B 2, 5, **K 4**

Roma dönemi (Dacia) *106-270*, Got dönemi *3.-4. yy.*, kısmen Slav *7. yy.*, Osmanlı dönemi *1460*, Rus dönemi *1829-66*; → *Rhōmania*, *Transilvania*

Rong ve *Di* Ö 6

Kuzeydoğu ve Kuzey Zhongguo/Çin: Geleneksel Çin tarih yazımına göre eski dönem Zhou'lara komşu "barbar" nüfus *MÖ 2.-1. by.* arası

Roskilde B 4

Kobenhavn yakınları, Danmark: Danimarka krallarının ikametgâhı *11. yy.-1443*; Dominiken manastırı *1231* (Danimarkalı ve Güney İsveçli saygın bilginler *de Dacia* ya da *Dacus* ilave adlarını alıp Paris ve Bologna'ya yerleşmiştir), ˇMartinus Dacus *13. yy.*; → *Dacia*

Rossi(i)a/Rossija/Rusya T 6, 8-11, Ö 1, 2, 5, 6, **B 1,** 2, **4,** 5, G 5, **K 2-5**

Rossiiskaia Imperiia/Federatsiia: Türkiye ile birlikte Avrupa ve Asya'da geniş topraklara sahip ülke

Rostock K 4

Mecklenburg, Deutschland: Üniversite *1419*; °Grotius, ◊ˇJungius *17. yy.*, ˇSwedenborg, ◊Tetens *18. yy.*, +Jhring, ˇE. von Hartmann *19. yy.*, ˇ+Schlick *20. yy.*

Rotterdam K 4

Holland, Nederland: *Erasmus *15. yy.*, ˇGrotius, ˇLocke, ˇCavendish, *Mandeville *17. yy.*, +°**Bayle** *17.-18. yy.*, *Brouwer (*Overschie*) *19. yy.*

Rouen K 2, 4

Normandie, France: ˇA. İbn Ezra *12. yy.*, ˇNicolaus Oresmius *14. yy.*, ˇPascal, *Fontenelle *17. yy.*, ˇStaël ve A. W. Schlegel, *°Flaubert, ◊Hearn *19. yy.*, +Beauvoir *20. yy.*

Rueil

Paris yakınları, Val d'Oise, France: °Cabanis *19. yy.*

er-Ruhā / Şanlıurfa → *Urhoy*

Rūm / Bilādü'r-Rūm T 8, B 5

Romalı, Bizanslı ve bunlarla ilintilendirilen Hristiyanlar (*Rum Ortodoks*) (1) ve aynı zamanda Bizans İmparatorluğu (*Rhōmania*) (2) için kullanılan Arapça ve Türkçe tabir, dar anlamda *Anadolu*

Rūm-ili / Rūmeli B 5

Balkanlar/Güneydoğu Avrupa: İmparatorluğun Avrupa'da kalan (önceden Doğu Roma/Bizans'a ait) kısmı için kullanılan Osmanlıca tabir

Rusya → *Rossiia*

Rwanda Ö 8, K 5

Sadoshima D 5

Niigata Ken, Nihon/Japonya: ˇKukai *9. yy.* (?), Nichir *13. yy.* ve Zeamilerin *14. yy.* sürgün edildiği ada

Safed → *Zefat*

eṣ-Ṣaḥrā' / Sahara / Sahra (*"Çöl"*) T 2, **Ö 2,** 5, **8**

Neolitik kültür bölgesi: Bitki ıslahı ve (Kuzey Afrika'dan ithal edildiği tahmin edilen?) sığırların nemli bir dönemde evcilleştirilmesi *MÖ 7.-MS 3. by.* arası, bu süreçle bağlantılı olarak Nil-Sahra ve Afrika-Asya (Hamito-Semitik) dil ailesinin yayılım alanı, kuraklık dönemi sürecinde Sahra kültürleri Nil Vadisi ve Sudan'a kaymıştır; → *Ahaggar*, *Tassili*

Saint-Acheul Ö 1

Amiens, Picardie, France: Paleolitik taş gereçlerin (simetrik biçimde yontulmuş, zihinsel bir model olduğunun kanıtı?), bölgeye adını veren buluntu (*1850*) yeri, öncelikle *Homo erectus* ve *ergaster* için karakteristik özellikler (*Acheuleen: Olduvai*'de, daha *1,5 MY bö*, Güneybatı Asya'da (*el-'Ubeydiyye*) *1 MY bö*, Avrupa'da *500-100 KY bö*)

Saint-Cesaire Ö 1

Saintes yakınları, Charante, France: Neandertal fosillerinin buluntu yeri *36 KY bö*, Üst Paleolitik *Aurignacien* gereçleriyle beraber, anatomik açıdan modern "Cro-Magnon İnsanı"nın araç gereç tekniğinin taklit edilmesi olarak yorumlanmıştır

Saint-Denis K 2

Paris yakınları, France: Paris kenti azizi Dionysius Areopagita onuruna inşa edilmiş manastır ve manastır okulu *625*; ˇAbelard *12. yy.*

Saint Elias, Mount T 1, İ

Alaska - Canada: Kuzeybatı Amerika'nın Yeniçağ'daki Avrupalı kaşifleri ve Danimarkalı V. Bering (Rus hizmetinde) tarafından *16.7.1741* tarihinde keşfedilmiş dağ

Saint-Julien K 4

Lyon yakınları, France: *Bernard *19. yy.*

Saint-Maur-des-Fossés K 4

Paris, Val-de-Marne, France: +Senghor *20. yy.*

Sais / Ṣāü'l-ḥacer Ö 4, B 3

Kemet/Aigyptos: 24. ve 26. hanedanların yönetim merkezi *MÖ 8.-6. yy.* arası, önemli hükümdarı: Psamtek (Psammetikhos I) *MÖ 664-°610* arası; Tanrıça Neith kutsiyeti (Helenler tarafından Athena'yla eş tutulmuştur); Helen kültürünün "Şarklılaşma evresinde" (tacir ve paralı askerler üzerinden) Hellas ile temaslar; ˇSolon *MÖ 7.-6. yy.*, ˇHerodotos *MÖ 5. yy.*

Saka / Shaka / Śaka / Sai / Indo-Skythai (*"Hint-İskit"*) / *Sakalar / İskitler* Ö 6, B 2

İran nüfusu, Orta Asya, Güneybatı Asya ve Güney Asya'nın kuzeybatı kesimlerinde devlet kurulması, sentezleyici kültürler *MÖ 1.-MS 1. yy.* arası; → *Gandhāra*, *Hoten*

Sakai D 5

Osaka yakınları, Kansai, Nihon/Japonya: Liman kenti, altın çağı *15.-16. yy.* arası (Ming-Zhongguo/Çin ve Han'guk/Kore ile ticari temaslar), çay kültürü ve felsefesi *chadō*nun merkezi, önemli "Çay Ustaları" *sokyu:* Sen no Rikyu, (Tsuda Sokyu ve Imai Sokyu) *16. yy.*; ˇIkkyu *15. yy.*

Sakartvelo / Sak'art'velo / Georgia / Gruziia / Gurcistan Ö 4, 5, B 2, 4, 5

Antik bölgeler: Kolkhis (Helen etki alanı *MÖ 7. yy.*, mitolojik aktarımlara göre: *Medea) ve Iberia (İran etki alanı *MÖ 6. yy.*); Hristiyanlığa geçiş *4. yy.* ve Gürcü yazısının yaratılması *5. yy.*; "Altın Çağ" *980-1250*, "Gümüş Çağ" *1500-1800*, Rus dönemi *1783/1801-1991*

Sāketa → **Ayodhyā**

Sakya / Sa-skya / Sajia T 6, **G 1, 3, 5, D 1**

Tsang/Batı-Orta Tibet, Zhongguo/Çin: *Sakyapa* öğretisinin önemli Tibet-Buddhacı manastırı ve felsefe merkezi (Dharmakirti'ye dayanan bilişsel psikoloji ve mantık), çevirmen Drogmi'nin öğrencilerinden olan Könchog Gyelpo tarafından kuruluşu *1073*, siyasi ve kültürel altın çağı *12. yy.*; ˇAtis(h)a *11. yy.*, +**Sakya Pandita** ve ◊+Pagpa Pandita *12. yy.*, ◊Tsongkhapa *14. yy.*

Salamanca T 6, B 1, **K 2,** 5

Castilla, España: Üniversite *1218*, İspanyol *Siglo de oro* çerçevesinde Avrupa'daki önemli bir felsefe öğretim merkezi *16. yy.*; +°**Vitoria,** ◊+**Suárez,** ◊+Báñez, ◊Molina, ˇTeresa de Ávila *16. yy.*, ◊Calderon *17. yy.*, +°Unamuno *19.-20. yy.*

Saldanha / Elandsfontain T 1

Hopefield yakınları, Cape Province, South Africa: Arkaik bir *Homo sapiens* kafatasının buluntu (*1953*) yeri *300 KY bö*

Salerno B 4

Campania, Italia: Norman-Sicilya dönemi *1077-1282*, model teşkil edecek bir tıp fakültesine sahip üniversite *1231*; ˇConstantinus Africanus *11. yy.*, ˇAdelardus Bathensis *12. yy.*, ˇPetrus Hispanus I *13. yy.*, ˇArnaldus de Villa Nova (*Regimen Sanitatis Salernitatum*'un yazarı) *13.-14. yy.*; yakın bölgeler: *Vatolla*, ˇVico *17. yy.*

Salzburg K 4

Österreich: Üniversite *1623*, önemli bir müzik kültürü merkezi (*ˇMozart) *18. yy.*; +Hayek *20. yy.*

Samoa K 5

Pasifik Okyanusu'nda ada grubu: Avustronezya nüfusu yerleşimi *MÖ 1400* (*?*); antropolojik çalışma konusu *20. yy.*, ˇM. Mead (Tau Adası) *1925-26/ 1936-39:* saldırganlık ve psikolojik cinsiyet farklılıklarının kültüre bağımlı olduğu savı, insanların "medeniyet öncesi doğal dönemde" barışçıl, hoşgörülü ve cinsel özgürlüklere sahip olacaklarına dair Neo-Rousseaucu (D. Freedman tarafından metodoloji ve içerik açısından revize edilmiştir *1983*) teze dair sözde kanıtlar; → *Yanomani*

Samos/Sisam B 3

Ege Denizi'nde ada, Ionia/Hellas: Anıtsal tapınak kompleksi *Heraion*, "Şark" (Güneybatı Asya ve Mısır) ile Helen sanat ve kültürünün "Şarklılaşma evresindeki" karşılaşması *MÖ 750-650* arası; ˇAisopos, ***Pythagoras*** *MÖ 6. yy.*, ˇHerodotos, ˇMelissos, ˇPerikles, ˇSokrates *MÖ 5. yy.*, *Epikuros, *Aristarkhos *MÖ 4. yy.*

Samye/bSam-yas/Samyaii G 1, 3, D 1

Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Tibet'teki ilk Buddhacı manastır, S(h)antarakshita ve Padmasambhava *775* tarafından Hint manastırı *Odantapuri* örneğince kurulmuştur; Hintli Tantrayāna rahibi Kamalas(h)ila ile Dunhuang'dan Çinli bir Chan/Zen rahibi arasındaki münazara (sonucunda aydınlanmanın tedricî yapısını savunan Hint öğretisi, ani aydınlanmayı ileri süren Chan tezine galip gelmiştir) *792*; ◊Tsongkhapa *14. yy.*

San Augustin Ö 7

Colombia: And Dağları'nda kompleks bir kültürün buluntu yeri (anıtsal tapınak yapıları ya da höyükleri) *MÖ 500* ile *1500* arası

San Francisco K 5

California, USA: ABD'nin Pasifik Okyanusu'ndaki en önemli ticaret limanı *19.-20. yy.*; ˇJ. Fröbel, ˇBakunin, ˇG. Stein (*Oakland*) *19. yy.*, ˇLosskii (*Palo Alto*) *20. yy.*; komşu bölge → *Berkeley*

San José Mogote Ö 7

Monte Albán yakınları, Oaxaca, México: Olmeca Bölgesi (San-José evresi *MÖ 1150-850* arası) dışında bir Mesoamérican kültürünün yapılandırıcı evresine ait buluntu (*1966*) yeri, erken dönem piktogramlarla Zapotecaların kült merkezi

San Lorenzo Ö 7

Golfo de México: Olmecaların kült merkezi *MÖ 1100-900* arası ve *MÖ 600-400* arası (Mesoamérica kültürlerinin yapılanma döneminde)

San Pablito Ö 7

Sierra de Puebla, México: Geleneksel "kağıt üreticileri kenti"; incir ağacı kabuğundan kağıt elde edilmesi

Sānchī/Sāñci/Kākanāda G 2

Madhya Pradesh, Bhārat/India: Maurya Kralı As(h)oka tarafından inşa ettirilmiş eski Stupa *MÖ 3. yy.*, Güney Asya'da ve Harappa/Indus (Vadisi) kültür alanı dışında günümüze kalmış en eski taş binalardan birisi, yeniden keşfi *1818*, restorasyonu *1912*; ˇMahinda ve Sanghamitta *MÖ 3. yy.* (?), ˇJung *20. yy.*

Sangju D 5

Kyŏngsang-pukdo, Han'guk/Kore: Kadın şamanlar *mudang*ların, Neo-Konfüçyüsçü felsefenin Han'guk/Kore'deki ilk temsilcilerinden biri olan An Hyang tarafından takibata uğratılması, *1273*

Sangri/Zangs-ri G 3

Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Buddhacı rahibe manastırı; ˇ°Machig Labdrön *11.-12. yy.*

Sangrian T 2, 3

Surakarta/Solo, Java: Çok sayıda *Homo erectus* ("Java man/Solo man") fosilinin buluntu (*1969*) bölgesi *1,7 MY bö* (*?*)

Sāni/Sa-ni G 2

Zānskār, Keşmīr: *Kanika* Manastırı (*8. yy. ?*), adını, manastırı kuran Kuşan Kralı Kanishka'dan almıştır (*2. yy.*); ˇPadmasambhava *8. yy.* (?), ˇNaropa *11. yy.*

Sankt Gallen B 4

Schweiz/İsviçre: Benedikten manastırı *719/747-1805*, erken dönem Alman yazı kültürünün başlangıç noktalarından biri *9.-11. yy.*; ˇ°Notker Labeo *10.-11. yy.*, ˇParacelsus *16. yy.*

Sankt-Peterburg */Saint Petersburg/Petrograd* (*1914-24*)*/Leningrad* (*1924-91*) **A 6,** 9, **B 1, K 2-5**

Rossiia: Başkent *1711-1918*, önemli çarlar: Petr Velikii ("Büyük Petro") ve Ekaterina Velikaia ("Büyük Katharina") *17.-18. yy.*; akademi *1725*, üniversite *1819*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: ◊+D. Bernoulli, ˇDiderot, +°Euler, ◊G. Forster, +°Lomonosov *18. yy.*, ˇShneur *18.-19. yy.*, (*L. Andreas-Salomé), +von **Baer,** ◊ˇBakunin, ˇ°Belinskii, *Cantor, ◊ˇÇernişevski, ◊ˇ°**Dostoyevski,** ˇ°Gogol', ˇA. von Humboldt, °Kireevskii, ˇKropotkin, ◊+Lavrov, ˇLermontov, ˇLobachevskii, ˇde Maistre, ◊ˇ°Puşkin, ˇA. W. Schlegel, +**So-**

lov'ev, ˇStaël ve ˇTurgenyev *19. yy.*, ˇDorzhiev, ⁺S. L. Frank, ˇLenin, ◊Lesniewski, ◊⁺Losskii, ◊⁺°Mendeleev, ˇ°Mikhailovskii, ◊⁺°Pavlov, ⁺Petrazycki, ˇRozanov, ◊⁺**Shcherbatskoi,** ˇShestov ve ˇ**Tolstoy** *19.-20. yy.*, ◊ˇBakhtin, ˇBerdiaev, ˇBerlin, ◊N. Hartmann, ◊⁺Hessen, ˇMarraux, ˇMasaryk, ˇMilosz, ˇRussell, ˇTroçki, ⁺Vygotskii ve ˇWittgenstein *20. yy.*

Santa Cruz del Quiché Ö 7

Guatemala: *Popol Vuh*'un (*K'iche*lerin "Meclis Kitabı") *1555* yılında kağıda döküldüğü yer, yaklaşık *1700* yılında komşu Santo Tomás Chichicastengo bölgesinde üretilmiş kopyası günümüze kalmıştır; → *Quiché*

Santarém Ö 7

Amazonia, Brasil: Güney Amerika'da erken dönem seramiklerin (Perú'dan bin yıl önce) buluntu yeri *4000*

Santpoort K 4

Haarlem yakınları, Holland, Nederland: ˇDescartes *17. yy.*

Sanxingdui Ö 6

Chengdu yakınlarındaki Guangshan, Sichuan, Zhongguo/Çin: Kent içindeki kült merkezi *28.* ile *11. yy.* arası, büyük oranda bağımsız bir bölgesel kültürün buluntu (*1929*/*1986*) yeri (yeşim ve tunç eserler), arkeoloji tarafından tarihsel olarak selefi kabul edilen Shu Devletiyle ilintilendirilmiştir

Sapta Sindhavah (*"Yedi Sular"*) Ö 2, 3, **G** 1, **2**

Pakistan - Bhārat/India: Kuzeybatıda Kābil Irmağı'nın orta kısmı, güneydoğuda yan kolları ve (sonradan kuruyan) Sarasvati Irmağı'nın çevrelediği bölge, Hint-Aryanların Güney Asya'daki ilk yerleşim bölgesi, *Veda*'nın (*Rigveda* ilâhileri) ilk metinlerinin oluşum bölgesi *MÖ 1500-1000* arası; ardından kısaltılarak Pencab/Punjab ("Beş Sular") adını almıştır; ˇBharata ve Vyasa (mitolojik); ˇ**Panini** *MÖ 5.-4. yy.* arası; → *Gandhāra*, *Kekaya*, ***Kurukshetra***

Sakālibe/*Slavia* T 9

Slav ülkelerine verilen Yahudi ve Latin ad

Saqqaq T 1

Kalaallit Nunaat: Inuit/Kalaallitlerin Kuzeydoğu Kanada ve Grønland'daki Thule öncesi bir kültürün buluntu yeri *MÖ 4.-1. by.* arası, Grønland'ın en eski (başta kesintilerle) yerleşimi *MÖ 3. by.*

Saray-Bātū/*Sarāy el-Kadīm*/*Starii Sarai* (*"Eski Saray"*) W 1, 4

Astrahan yakınları, Rossiia: Kültürlerarası ticaret merkezi ve "Altın Ordu" *Zolotaia Orda*'nın ilk başkenti *1242-1480*, Batu Han tarafından kurulmuştur; (ˇPiano Carpini [Perugialı] ve Willem van Ruysbroek [Duinkerken yakınları] *13. yy.*), ˇet-Teftazani, (ˇİbn Battuta) *14. yy.*

Saray-Berke/*Sarāy el-Cedīd*/*Novii Sarai* (*"Yeni Saray"*) B 1, 4

Volgograd yakınları, Rossiia: Kültürlerarası ticaret merkezi ve "Altın Ordu" *Zolotaia Orda*'nın ikinci başkenti *1340-1395*/*1480*, Berke Han tarafından kurulmuştur *1260* (?), altın çağı *14. yy.*

Saraqusta → Zaragoza

Sarasvatī Ö 3, 4, **G** 1, **2**

Haryāna - Rācastān, Bhārat/India: Sindhu/Indus ve Ganga ırmaklarının yanı sıra, *Veda*'nın en önemli "tanrısal" ırmağı; (ırmak tanrıçasıyla eş görülen) sanatlar (müzik ve retorik) ve bilimler tanrıçası, mitolojik aktarıma göre Sanskrit dilini ve Brahmi yazısını bulan tanrıça; ˇVyasa (mitolojik); → *Kalibangam* (*"Sindhu-Sarasvati Medeniyeti"*)

Sarde(i)s/*Sparda*/*Gediz* B 2, 3

Lydia/Türkiye: Lidyalıların *MÖ 700* ve bunları izleyen Pers Satraplığı Sparda'nın başkenti *MÖ 546-334* arası; *Alkman *MÖ 7. yy.* (?), ˇAisopos, ˇSolon *MÖ 6. yy.*, ˇKsenophanes *MÖ 5. yy.*, ˇPolybios *MÖ 2. yy.*, ◊Arkesilaos *MÖ 4. yy.*, ˇPlutarkhos *1. yy.*

Sārnāth/Sāranātha G 1, 3

Varānasī yakınları, Uttar Pradesh, Bhārat/India: "Kâhinler Korusu" ya da "Ceylanlar Korusu" *Rishipatana*/*Isipatana*, **Buddha**'nın "Dört Soylu Hakikat" ve dolayısıyla "Öğreti Tekerleğinin İlk Dönüşü" *dharma-cakra-pravartana* hakkındaki ilk öğreti sohbetlerinin yeri *MÖ 6.* ya da *MÖ 5. yy.*, üzerinde "Öğreti Tekerleği" rölyefi yer alan *As(h)oka Sütunu MÖ 3. yy.*; Çin*e kutsal yolculuğa çıkanlar:* Faxian *5. yy.*, Xuanzang, Yijing *7. yy.* ve Hyech'o *8. yy.*

Sárospatak K 4

Magyarország: ⁺Comenius *17. yy.*

Saurāshṭra/*S(a)urāṣṭra* Ö 5, **G** 1, **2**

Gücerāt, Bhārat/India: Kathiawar Yarımadası ve burada kurulmuş devletlerin tarihsel adı; Jainadharma merkezi; *Baratha I *6. yy.*, *S(h)antideva *7. yy.*, ⁺Yas(h)ovijaya *17. yy.* (?)

Saylac/*Zeila*/*Zeyla'* Ö 8

Cibuti yakınları, Somali: Liman kenti, Arapların Kuzeydoğu Afrika kıyısıyla bağlantı bölgesi *9.-19. yy.*

Schlesien → *Śląsk*

Schöningen Ö 1

Helmstedt yakınları, Niedersachsen, Deutschland: Bugüne dek bilinen en eski ahşap kalıntıların (kızılçamdan mızraklar) buluntu (*1994*) yeri *400 KY bö*

Schulpforta/Pforta K 4

Naumburg yakınları, Sachsen-Anhalt, Deutschland: Protestan eyalet okulu *1543*; öğrecileri arasında: (F. G. Klopstock, G. E. Schulze), Fichte, Möbius *18. yy.*, (L. Ranke), Deussen, Nietzsche *19. yy.*

Schweiz / Suisse / Svizzera / Svizra / İsviçre T 6, **B 1,** 4, **K 2-5**

Scotia / Scotland / İskoçya Ö 5, **B 1, 4, K 2,** 3

Ireland - Great Britain: (1) *Scotia*, Scotilerin İrlanda Adası'ndan Britanya'ya geçmeleriyle taşınmış ad, İrlanda (Scotus Eriugena) ve İskoç (Duns Scotus) menşe'li ve memleketi belirlenemeyen (Michael Scotus) filozoflar için coğrafi bir göbek adı olarak *Scotus*'un kullanılması; (2) *Scotland*, (Ortaçağda Ireland ile beraber) olağanüstü bir havaya sahip (orijinalliği, coğrafi yalıtılmışlığı ve yayılımı ile Güney Asya'daki Keşmīr ile kıyaslanabilir) "felsefe vilayeti"; ilk İrlandalı-İskoç rahiplerin büyücüler arasından seçilmesi; *Scottish Philosophy: common sense* [aklıselim] ile tanınan felsefe yönelimi *18.-20. yy.*, merkezleri → Aberdeen, **Edinburgh,** Glasgow ve (Australia'da) Sydney

Sebe' / Sheba / Sebe Ö 3-5, 8

el-Yemen: Krallık ve bölgeler üzeri ticaret gücü *MÖ 1. by.-MS 6. yy.* arası; proto-Arap ("Güney Semitik") yazı kültürü *MÖ 10. yy.* (C. Niebuhr tarafından yeniden keşfi *18. yy.*), Afrika'daki komşu bölgeler üzerinde kültürel etkiler *MÖ 5.-MS 6. yy.* arası, özellikle Etiyopya'nın imparatorluk döneminde *4.-6. yy.* arası

Sebzevār B 5

Horāsān, Īrān: *+°Sebzevari *18.-19. yy.*

Sefārad T 9

İberya Yarımadası'nın geleneksel Yahudi adı; → *(el-)Endelüs*

Selānik → *Thessalonike*

Selçuk → Ephesos

Seleukeia / Tellu 'Umar B 2, G 5

Mesopotamia/'Irāk: *Ktesiphon / Tīsfūn*'un, Dicle Irmağı'nın karşı kıyısında yer alan kardeş şehri, Seleukos İmparatorluğu'nun doğudaki yönetim merkezi *MÖ 312-63* arası; *Diogenes Babylonios *MÖ 3. yy.*, (+Tarsuslu Arkemedos, *Seleukeialı Apollodoros *MÖ 2. yy.*)

Sembirān G 5

Bali, Indonesia: Antik ticaret limanı, Kharoshthi yazı imlerinin ve Güney Hindistan dolaylarındaki Arikamedu buluntuları benzeri Hint-Roma kalıntılarının buluntu (*1989*) yeri *1.-2. yy.*

Semerkand / Samarkand / Marakanda / Semerkant Ö 4, **B 5,** G 5, K 1

Maveraünnehir, Özbekistan: İpek Yolu üzerinde ticari ve kültürel merkez, Pers vilayeti Soğd/Sogdiane'nin başkenti *MÖ 4. yy.*, İslâm dönemi *712*, Timur Lenk ve halefi Timurilerin başkenti (altın çağı) *1369-1500*; üniversite ve gözlemevi *1420 / 1425*; ˇXuanzang *7. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*, ˇ°el-Matüridi *10. yy.*, ˇel-Hayyam *11. yy.*, ˇFahreddin er-Razi, ◊Çişti *12. yy.*, ˇCelaleddin Rumi *13. yy.*, ˇ°et-Taftazani *14. yy.*, ˇ°**Uluğ Beg,** +°el-Kaşi *15. yy.*

Semey / Semipalatinsk G 5

Kazakistan: ˇDostoyevski (mecburi askerî hizmet) *19. yy.*

Sendai K 5

Tōhoku, Nihon/Japonya: Kıta Avrupası felsefesinin *20. yy.*'da Nihon/Japonya'ya giriş yaptığı üçüncü merkez (Tokyo ve Kyoto'nun yanı sıra); ˇBasho *17. yy.*, ◊Lu Xun, +Tanabe Hajime, ˇEinstein, (+E. Herrigel, K. Löwith ve K. Singer) *20. yy.*

Sénégal / Sounougal Ö 7, K 5

Sera / Se-ra / Sela G 3

Lhasa yakınları, Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: +Tsongkhapa *14.-15. yy.*; Ganden ve Drepung'la beraber üç büyük Tibet-Buddhacı manastırdan biri, Tsongkhapa'nın öğrencisi Jamyang Chöje tarafından kuruluşu *1419*

Sergiev Posad → *Troitse Sergieva Lavra*

Serkhar Guthok G 3

Lhodrak, Tibet, Zhongguo/Çin: Üzerinde Milarepa tarafından inşa ettirilmiş bir savunma kalesinin yer aldığı Marpa'nın arazisi *1080*; Kagyüpa Manastırı, Milarepa'nın öğrencisi Dakpo Gampopa tarafından kuruluşu *12. yy.*

Šeteniai / Szetejnie K 4

Kedainiai yakınları, Lietuva: Rus dönemi *1793-1915*; *Milosz *20. yy.*

Sevagram G 1

Wardha yakınları, Maharashtra, Bhārat/India: ˇGandhi: "Hakikate Tutunma" *satya-graha* hareketi aşramı ve ikinci ana merkezi *1936*

Sevāhilī / Swāhili ("Coastal") Ö 8

Doğu Afrika: "Sahil Sakinleri"nin *Sevāhilī* kültürü (Bantu dili, Arap yazısı, İslâm dini), 1000 yıl boyunca, göçle gelen Arap, Pers (*Şirāzi*) ve Güneydoğu Asyalı ("Hintli") tacirler tarafından kentsel merkezlerle donatılmıştır: → *Lamu*, *Malindi*, *Mombasa*, *Zanzibar*, *Kilve*, *Süfale*

Sevilla → İşbîliye

S(h)ākala → Siālkot

S(h)ākya / Śākya / Sākiya G 3

Kos(h)ala/Uttar Pradesh, Bhārat/India: Buddha'nın memleketi olan cumhuriyet (ilave adı: "Shakya Bilgesi" *Śākyamuni*); Kos(h)ala idaresi altında, aynı zamanda oligarşik (monarşi karşıtı ve Brachmancılık karşıtı) cumhuriyetlerin oluşturduğu (Buddhacı rahipler tarikatı için örgütlenme modeli) Vrijji konfederasyonunun üyesi, başkent → Kapilavastu

S(h)ālātūra / Śālātūra G 2

Atak(a) yakınları, Gandhāra/Pākistān: ***Panini** *MÖ 5.* veya *MÖ 4. yy.*

Shanbei Ö 6

Hunan, Zhongguo/Çin: Yangzi Irmağı'nın ortalarında yer alan Neolitik bir pirinç kültürüne adını veren buluntu yeri

Shang Ö 3, 6

Henan, Zhongguo/Çin: Çin tarihyazımının erken döneminde (tunç çağı) idare için mücadele veren çok sayıda bölgesel feodal devletten biri, sonradan bu dönemin "Üç Hanedan"ının ortasındaki olarak tasnif edilmiştir *MÖ 16.-11. yy.*, idare merkezleri → *Shangqiu*, *Erlitou* (*?*), *Erligang* ve *Yin*; Zhongguo/Çin'de tunç çağının ve yazı kültürünün başlangıcı; "Yüz Okul" *Bai Jia* döneminde bölgesel halef devlet *MÖ 6.-3. yy.* arası → *Song*

Shang D 2

Qin/Shaanxi, Zhongguo/Çin: ˘°Shang Yang'a verilmiş topraklar *4. yy.*

Shanghai T 8, D 1, 4, K 5

Zhongguo/Çin: *19. yy.*'dan itibaren Zhongguo/Çin'in, toprakları dışında büyük uluslararası şubelere sahip en büyük ticaret ve liman kenti *1842-1949*; Batı dilleri ve bilimleri yüksekokulu *1863*; ˘°Wang Tao *19. yy.*, ˘Liang Qichao *19.-20. yy.*, ˘Buck, ◊Feng Youlan, ◊⁺Hu Shi, ˘Kang Youwei, *Li Zhengdao, ˘°Lu Xun, ˘Mao Zedong, ˘Qiu Jin, ˇRussell ve ˘Sun Yixian *20. yy.*

Shangqiu / Juyang D 2

Henan, Zhongguo/Çin: Shang hanedanının ilk başkenti *MÖ 16. yy.*, bölgesel halef devleti olan Song'un başkenti *MÖ 1100-286* arası; ˇKong Zi *5. yy.* (?); komşu bölge → *Yingtian*

Shānīdār / Şānīdār Ö 1

Kürdistan, 'Irāk: Görünüşe göre çiçeklerle defnedilmiş, yürüme ve görme engelli bir Neandertal erkeğinin mezarının buluntu (mağara, *1953*) yeri *50 KY bö* (mezardaki polenlerin nereden geldiğine dair tartışmalar)

S(h)ānti Niketan / Śānti Niketan ("Barışın Meskeni") S 3

Paschim Bangla, Bhārat/India: ⁺Tagore, ˇGandhi *20. yy.:* Bir aşramın *1901* ve kültürlerarası bir üniversitenin kurulması *Vis(h)va Bhārati 1922*

Shanyang → Jiaozuo

Shaoguan / Shaozhou D 3

Guangdong, Zhongguo/Çin: ˘Han Yu *8.-9. yy.*, ˘Wang Yangming, ˘Ricci *16. yy.*; komşu bölge → Caoxi

Shaoshan(chong) D 4

Xiangtan yakınları, Hunan, Zhongguo/Çin: *Mao Zedong *19. yy.*

Shaoxing / Yuezhou / Kuaiji / Guiji T 6, **D 3-5**

Zhejiang, Zhongguo/Çin: Yue Devleti başkenti *MÖ 1100-476*; "Orkide Pavyonu" *Lanting:* şair atışması (kaligrafi ustası Wang Xizhi yönetimi altında) *353*; *˘Wang Chong *1. yy.*, ⁺Daoan, ◊Jianzhen *8. yy.*, *Chengguan *8 yy.*, ˇLi Qingzhao *12. yy.*, ⁺**Wang Yangming,** *⁺Wang Ji *15.-16. yy.*, ◊⁺Wang Gen *16. yy.*, ⁺**Huang Zongxi** (*Zhengren* akademisi) *17. yy.*, *Zhang Xuecheng *18. yy.*, *⁺Lu Xun *19.-20. yy.*, °Qiu Jin *20. yy.*; komşu bölge → Kuaiji Shan; Shangyu, *˘**Wang Chong** *1. yy.*

S(h)atrunjaya / Śatruṃjaya G 2

Saurāshtra/Gücerāt, Bhārat/India: Jainaların "Kutsal Dağ"ı *MÖ 200*

Shenyang / Mukden D 5

Liaoning, Zhongguo/Çin: Qing hanedanını sürdüren Mançuların başkenti, *1625-44*; ˇLiang Qichao *20. yy.*

Shigatse / gZhis-kartse / Rigaze G 3

Tsang/Batı-Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Tsangların geleneksel başkenti; *Tashilhunpo* manastırı, kuruluşu *1447,* Tsongklıapa'nın öğrencisi ve yeğeni Gendün Drup tarafından kurulmuştur, sonradan ilk Dalai Lama ilan edilmiştir; *Panchen Rin-poche* ("Panchen Lama") ikameti, Tsongkhapa öğrencisi Khedrup Je'nin reenkarnasyonu; (ˇS. Turner *1784*)

Shigu Shan D 4

Hunan'daki Heng Shan yakınları, Zhongguo/Çin: "Taş Davullar Akademisi" *Shigu Shuyuan*'a adını veren dağ *997 / 1035*

Shixia Ö 6

Guangdong, Zhongguo/Çin: Bir Longshanoi kültürüne ait buluntu (*1972*) yeri *MÖ 2800*, söz konusu kültürün ırmak vadileri boyunca Güney Zhongguo/Çin'e yayıldığının kanıtı

Shklov/Szklów T 9, K 4

Belarus': Litvanya ve Leh dönemi *1320-1722*; Yahudi "aydınlanması" *Haskala*'nın Rossiia'daki ilk merkezi (Joshua Zeitlin ve bunun kütüphanesi etrafında), ˇShneur *18. yy.*

Shona / Mashona Ö 8

Zimbabwe - Mocambique: Bantu halkları, Güney Afrika'da "Maden Ocağı Devletleri" taşıyıcısı *11.-19. yy.*; → *Mapungubwe*, *Zimbabwe*, *Mwene Mutapu*

Shor Thoghay / Shortugai / Şortugay Ö 3

Afganistan: Āmū Deryā/Oxos Irmağı üzerinde Indus Vadisi'ndeki Harappa kültürüyle temas halinde olan bir yerleşimin buluntu (*1970*) yeri *MÖ 3.-2. by.* arası

Shouchun D 2

Shouxian, Anhui, Zhongguo/Çin: Chu'ların son baş-

kenti *MÖ 241-223* arası, Huainan'ın başkenti *MÖ 202-122* arası; ˇLiu An *MÖ 2. yy.*

Shqipëria / Albania / Arnavutluk B 3

S(h)ravan(a) Belgola / Śravaṇa Beḷgoḷa G 4

Hassan yakınları, Karnātaka, Bhārat/India: Jaina'nın Güney Hindistan'daki en eski yerleşimi, aktarıma göre Mathuralı Bhadrabaku tarafından yüönetilmiş ve Jainadharma'ya geçmiş Maurya hükümdarı C(h)andragupta tarafından desteklenmiştir *MÖ 300*

S(h)rāvastī / Śrāvastī / Sāvatthī / Set Mahet G 3

Uttar Pradesh, Bhārat/India: Kos(h)alaların bulunduğu kentlerden biri *MÖ 6.-4. yy.*; +**Mahavira,** +°Gos(h)ala ve +**Buddha** ("Jeta'nın [Prens] Korusu" *Jetavana*'da yağmur zamanlarında en sık kaldığı yer) *MÖ 6.-4. yy.*; ˇFaxian *5. yy.*, Xuanzang *7. yy.* ve Hyech'o *8. yy.*

S(h)rīnagara → **Srinagar**

S(h)ringeri / **Śṛṇgeri** T 6, **G 1, 4**

Karnātak, Bhārat/India: +**S(h)ankara** (dört Pan-Hint manastırın en güneyde kalanı) *7.-8. yy.*; *Advaita-Vedānta*'nın merkezi, Vijayanagara İmparatorluğu tarafından desteklenmiştir (*14.-16. yy.*): +**Madhava** *14. yy.*, ˇCaitanya *15.-16. yy.*

S(h)rīparvata(m) / Śrīparvata G 4

Āndhra Pradesh, Bhārat/India: S(h)ris(h)aila(m) ve Nagarjunakonda çevresindeki bölge, Buddhacı kutsiyetin altın çağı *3. yy.*, +Nagarjuna ve Aryadeva *2.-3. yy.* (?)

S(h)rīperumbūdūr / Śrīperumbūdūr G 1, 4

Tamil Nādu, Bhārat/India: *Ramanuja *11. yy.*

S(h)rīraṅga(m) / Śrīraṅga G 4

Tamilākam/Tamil Nādu, Bhārat/India: Vişnucu tapınak kenti; °Andal *9. yy.* (?), (+Yamunacarya *11. yy.*), +°**Ramanuja** *11.-12. yy.*, ˇMadhva *13. yy.*, ˇNanak, Vallabha ve Caitanya *15.-16. yy.*; Kaveri'nin güneyde kalan karşı kıyısında → Tiruch(ch)irapalli

S(h)rīs(h)aila(m) / Śrīsaila G 4

S(h)rīparvata(m), Āndhra Pradesh, Bhārat/India: °Nagarjuna *2.-3. yy.* (?), ˇS(h)ankara *7. yy.* (?), ˇBasava *12. yy.*, ˇVallabha *15.-16. yy.*

S(h)rīvijaya / Śrīvijaya / Shilifoshi / Sanfoqi T 6, G 5

Sumat(e)ra: Deniz ticareti imparatorluğu (Doğu ve Güney Asya arasında ticari ve kültürel köprü ayaklarından, Nalanda manastır üniversitesiyle temaslar) *7.-13. yy.* arası, Güney Hint C(h)ola'nın işgali *1025*; muhtemel başkenti → *Palembang*

S(h)rivilliputūr / Śrivilliputūr G 4

Tamil Nādu, Bhārat/India: (+Periyalvar), *Andal *9. yy.*

Shu ve *Ba* Ö 5, D 2

Sichuan, Zhongguo/Çin: Shang ve Zhou dönemlerinin bağımsız bölgesel devletleri *MÖ 2.-1. by.* arası, Qin tarafından fethi *MÖ 316*; Sichuan vilayetinin bugüne kalan adı ("Üç İmparatorluk" *San Guo* döneminde Shu Devleti *221-263*); karakteristik arkeolojik buluntu yeri → *Sangxingdui*

Shuihudi D 2, 3

Yunıneng yakınları, Hubei, Zhongguo/Çin: *MÖ 3.-2. yy.*'dan kalma büyüsel ve dinî içerikli bambu yazmaların buluntu (*1975*) yeri

Shuruppak → *Nippur*

Shushenskoe K 5

Enisei boyunda, Sibir', Rossiia: ˇLenin (sürgün) *19. yy.*

Sığacık → Teos

Siālkot / Siyalkut/S(h)ākala / Śākala / Sāgala / Euthymēdia G 1, 2

Pencab, Pākistān: Helen-Hint kral Menandros/Milinda'nın *MÖ 2. yy.* ve Ak Hun (*Huna*) hükümdarı Mihirakula'nın yönetim kenti *6. yy.*; +**Nagasena** (Milinda'nın muhatabı) *MÖ 2. yy.*, +**Vasubandhu** *4. yy.*, ◊Xuanzang *7. yy.*, ˇNanak *15.-16. yy.*, ◊Sirhindi *16. yy.*, *İkbal *19. yy.*

Sibir' T 2, Ö 1, 2, 6, B 2, G 5, **K 5**

Rossiiskaia Federatsiia

Sikelia / Sicilia / Şikilliyye / Sicilya B 1-4

Helen ve Kartaca kolonisi *MÖ 750*, Roma dönemi *MÖ 250-MS 450*, Arap dönemi *827-1072*; Megale Hellas ile beraber Sokrates öncesi Helen felsefesinin ikinci, İyonya sonrası, İtalyan ve Sikelya evresinin bölgesi *MÖ 5. yy.*

Silla / Xinluo / Shiragi D 3

Han'guk/Kore: Çin yazı ve devlet kültürünün alımlanması sırasında "Üç [Kore] Krallık" *samguk*un en güneydoğuda kalanı *4. yy.-668* arası ve tüm Kore Yarımadası'nı birleştiren ilk devlet *668-936*, Zhongguo/Çin ile ticari ve kültürel temaslar, Güney ve Güneybatı Asya ve Nihon/Japonya; başkent → **Kyŏngju**

Sils Maria / Segl Maria K 4

Engadin/Engiadina, Schweiz/Svizra/İsviçre: ˇ**Nietzsche** *19. yy.*, ˇAdorno, Benjamin, Hesse, Lukács, Th. Mann ve Plessner *20. yy.*; (yakın bölgeler: *Celerina*, °A. Ree *20. yy.*)

Simbirsk / Ul'ianovsk (*1924-91*) B 1

Volga Irmağı üzerinde, Rossiia: *Lenin, ◊Rozanov *19. yy.*

***Siṃhala** / Sinhala → Srī Lankā*

Sinay / Sinā' / Sinai Ö 3-5

Mısr: (1) Yarımada: Eski bir alfabetik yazının (Proto-Sinai) buluntu *MÖ 17. yy.* yeri, madenciler tarafından doğrudan Kemet ya da dolaylı yoldan Ken'an üzerinden hayata geçirilmiştir; (2) Musa kanunlarının dağı → *Cebelu Musa*

Sinōpē/Sinop B 3

Pontos/Türkiye: Miletos kolonisi *MÖ 7. yy.*, Pontus krallarının ikametgâhı *MÖ 150*, Roma dönemi *MÖ 70*; ˇPerikles *MÖ 5. yy.*, *Diogenes *MÖ 4. yy.*, (*Markion *1. yy.*)

Sīrāf/Ṭāhirī Ö 8, B 5, G 5

Irān: İran Körfezi'ndeki yer alan liman kenti ("Denizci Sinbad" masal figürünün memleketi), Güney Asya ve Doğu Afrika'yla kıtalararası ticaret *8.-10./12. yy.*, → *Sevāhili*; *es-Sirafī *10. yy.*

Sirhind B 5, G 2

Pencab, Bhārat/India: *Nakşibendi* sūfī tarikatının doğduğu yer *17. yy.*; *ˇ°**Sirhindi** *16.-17. yy.*

Sisam → Samos

Sīstān/Sestān/Sicistān/Harauvatish/Arachōsia B 5

Īrān - Afganistan: *es-Sicistani *el-Mantıkī*, (*Ebu Ya'kub es-Sicistani) *10. yy.*, *Çişti *12. yy.*

Si Thammarat/Nakhon S(r)i Thammarat/Ligor G 5

Muang Thai: Liman kenti, Buddhacı *Theravāda*'nın Srī Lankā'dan Angkor ve Sukhothai'ye aktarılması *13. yy.*

Siyalk, Tappe/Tepe-i Siyelk Ö 3

Kāşān yakınları, Īrān: Mesopotamya ile Orta Asya arasındaki ticaret yolu üzerindeki yerleşim *MÖ 6.-3. by.* arası, Proto-Elam yazı imlerinin buluntu (*1933*) yeri *MÖ 3. by.*

as-Skhūl, Muğārat/Mağāratü's-Suhūl ("Mağara") T 2

Har Karmel [Cebelu Kermel], Yişrā'el: Anatomik açıdan modern *Homo sapiens* fosillerinin Afrika dışındaki bilinen (Kafze'yle beraber) en eski buluntu (*1929*) yeri *100 KY bö* (*20. yy.*'da Avrupalı "Cro-Magnon İnsanı"nın atası olarak yorumlanmıştır; ölülerin bilinçli defin törenlerine dair bulgular)

Skjølden K 3

Bergen yakınları, Norge: ˇWittgenstein (inziva yeri) *20. yy.*

Skythia/İskitya/İskit illeri Ö 6, B 2

(Īrān) İskitlerinin (Skythai) Karadeniz'in kuzeybatısındaki Güney Ukrayna'da yer alan merkez bölgesi *MÖ 7.-3. yy.* arası (Kırım Yarımadası'nda *MS 2. yy.*'a kadar), Herodotos tarafından bulunup tarif edilmesi *MÖ 5. yy.*; etnik/kültürel açıdan Güney Sibir'deki Enisei (→ *Pazırık*) boyundaki "Altay İskitleri" (*MÖ 5.-3. yy.* arası) ve Orta Asya ile Güney Asya'nın kuzeybatısındaki "Hint İskitleri" (→ *Saka*) ile akrabalık (*MÖ 2.-MS 2. yy.*)

Śląsk/Slezko/Schlesien/Silezya K 4

Polska: Avusturya dönemi *1526*, büyük oranda Prusya dönemi *1742-1918*, dönem dönem ve kısmen Çek dönemi

Sławnikowice/Kieslingswalde K 4

Schlesien/Śląsk, Polska: *ˇTschirnhaus *17.-18. yy.*

Smyrna/İzmir B 3

Ionia/Türkiye: Helen kolonisi *MÖ 9. yy.1923* arası; ***Homeros** *MÖ 8. yy.* (?), ˇCicero *MÖ 1. yy.*, ˇGalenos *2. yy.*, ˇByron, ˇJ. Fröbel *19. yy.*

Snaketown Ö 7

Arizona, USA: Hohokam kültürünün en önemli buluntu (*1964*) yeri (Mesoamérican kültürleriyle temaslar)

Society Islands/Iles de la Société/Tuamoto T1

Royal Society keşif seferi esnasında, buraya adını veren J. Cook tarafından ziyaret edilmiştir *1769*, Avustralasya-Polinezya menşeli *tabu* kavramının antropolojik alımlanması; en önemli ada: Tahiti

Soğd/Sogdianē → *Maveraünnehir*

Sōjiji D 5

Monzen yakınları, Noto Hantō, Ishikawa Ken, Nihon/Japonya: Buddhacı *Caodong Chan/Sōtō Zen*'in Nihon/Japonya'daki (Eiheiji'nin yanı sıra) ikinci merkezi *1321*, Yokohama'ya taşınması *1911*

Soloi/Viranşehir B 3

Kilikia/Türkiye; *Chrysippos *3. yy.*

Solomon Islands T 1

Soloveckie Ostrova K 5

"Beyaz Deniz" *Beloe More*'de adalar, Rossiia: °Florenskii *20. yy.*

Soltau K 4

Lüneburger Heide, Deutschland: İkinci Dünya Savaşı esnasında Yahudi savaş esirleri kampı, ˇLévinas *20. yy.*

Song T 11, D 2, 4

Henan, Zhongguo/Çin: (1) Shang hanedanının bölgesel halef devleti *MÖ 1100-286* arası, başkent → Shangqiu; ˇKong Zi, ˇ**Mo Zi** *MÖ 5. yy.*, *Hui Shi, ˇ**Meng Zi,** *ˇ**Zhuang Zi** *MÖ 4. yy.*; (2) Zhongguo/Çin'deki "rönesans dönemi" sırasında kültürel açıdan öne çıkan hanedan *960-1279*, başkentler → **Kaifeng** ve ***Hangzhou***

Song Shan/Zhong Yue K 1, D 3, 4

Henan, Zhongguo/Çin: Taocu "Ortanın İşaret Dağı", Buddhacı manastır *Shaolin Si 496:* ˇ**Bodhidharma** *6. yy.*, ◊Dongshan Liangjie *9. yy.*; Neo-Konfüçyüsçü *Songyang* akademisi *11. yy.*, *Dengfeng Guanxingtai* gözlemevi *1276*; ˇKang Youwei *20. yy.*

Songay/Songhai Ö 8

Mali: Nijer bölgesindeki en gelişmiş ticaret devleti, İslâm'a geçiş ve altın çağı *15.-16. yy.*; önemli kentsel merkez → *Gao/Kev*; önemli hükümdarı: Sonni 'Ali Ber *15. yy.*

Soomaaliya / Somalia / Somali Ö 8, G 5

Sosu-sŏwŏn / Paegundong-sŏwŏn D 5

P'unggi yakınları Sunhŭng, Kyŏngsang-pukdo, Han'guk/Kore: Han'guk/Kore'de Neo-Konfüçyüsçü felsefenin en eski kırsal (özel) akademisi, Yi Hwang tarafından kuruluşu *1543*, Neo-Konfüçyüsçü felsefenin Han'guk/Kore'deki öncüsü Hyang'a adanmıştır (*13.-14. yy.*)

Sŏul / Seoul / **Hanyang** / Seul T 6, G 5, **D 5,** K 5

Kiho/Kyŏnggi-do, Han'guk/Kore: Başkent *1392*, Konfüçyüsçü devlet akademisi *Sŏnggyun-gwan* ("Tamamlanmışlık ve Eşitliğin Fırça Korusu") *1398*; önemli kral: Sejong *1418-°1450*, *Han'gŭl* alfabetik yazısının mucidi *1443*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: (⁺°Chong Tojon *14. yy.*, ◊⁺Kim Chongjik *15. yy.*), *˘Chong Ch'ol, ◊⁺Sosan, ˘Yi Onjok, ◊⁺**Yi Hwang,** ◊⁺°**Yi I,** (◊⁺Song Hon) *16. yy.*, ˘Yun Sondo, (◊⁺Kim Changsaeng) *16.-17. yy.*, *˘Chong Chedu, (◊⁺Song Siyol) *17. yy.*, (◊⁺Yi Kan, ◊⁺Han Wonjin, ˘Yi Ik *17.-18. yy.*, An Chŏngbok *18. yy.*), ◊⁺°Chong Yagyong *18.-19. yy.*, ˘Han Pongwan *20. yy.*; komşu bölge → Kwangju ve *Pukhan-san*; Yangju-gun'daki *Hoeam-sa*, ⁺Dhyanabhadra, (⁺Muhak, ◊Kiwa) *14. yy.*; Yangju-gun'daki *Ko-san*, ˘Yun Sondo *17. yy.*; *Suwon*, ˘Chong Yagyong *17.-18. yy.*

South Africa / Suid-Afrika / Güney Afrika T 1-3, **Ö** 1, 2, **8, K 5**

***South Asia** / Jambūdvīpa / Indike / India / Hind(ūstān) / Tianzhu / Güney Asya* **T, Ö 2-5, B** 1, 2, 4, **5, G, D 1, K 1, 5,** Ş

(1) **Harappa** kültürü, Indus Vadisi ve komşu bölgelerde gelişmiş kent ve yazı kültürü, altın çağı *MÖ 2500-1750* arası (yazıda kesintisiz ilerleme olmamıştır, sonradan ortaya çıkan Dravid ve *MÖ 1500*'de beliren Aryan kültürlerle aralarındaki ilişki belirlenememiştir); (2) *MÖ 4. yy.*'a kadar eksiksiz, Miladi takvime geçişten sonraki ilk yüzyıla kadarsa sözel olarak aktarılmış, din, ritüeller, büyü ve mitoloji içeren, bilim öncesi ve felsefe öncesi içeriğe sahip ve kapsamlı, geniş bir alana yayılmış "Bilgi" ***Veda*** külliyatı *MÖ 1500-500, MÖ 6.* ya da *MÖ 5. yy.* itibariyle (tarihler tartışmalıdır) radikal epistemolojik, ontolojik ve etik düşünceler (*Upanişad*lar, *Bagavad-gītā* ve **Buddha**'nın yanı sıra bunun Jainacı ve Ajivikacı öncülü ve çağdaşlarının "Öğreti Sohbetleri" *Sūtrāni*), uzun süre sadece ya da ağırlıklı olarak şifahi yolla aktarılmıştır (Buddhacı yazıların Pali külliyatının Srī Lankā'da kağıda dökülmesi *MÖ 1. yy.*); (3) ***Buddhacı felsefenin baskın olduğu ve altın çağını*** yaşadığı dönemde (*2.-7. yy.* arası) öne çıkan öğretiler: "Yaşlılar Öğretisi" *Theravāda* (küçültücü yabancı ifadesiyle: "Küçük Araba" *Hīnayāna*), gerçekçi *Sarvāsti-vāda*, nominalist *Sautrāntika*, "Hiçlik Öğretisi" (yani varlıkların "Tözsüzlüğü") *S(h)ūnya-vāda* ile bağlantılı olarak "Orta (Yolun) Öğretisi" *Mādhyamika* ve idealist "Bilinç Öğretisi" *Vijñāna-vāda* ile bağlantılı "Yoga Disiplini" *Yogācāra*; ve **Nagarjuna, Vasubandhu** ve **Dharmakirti** gibi olağanüstü düşünürler; (4) Güney Asya'nın "altın çağı"nda yaşanan Gupta evresinde ***Brahmancı felsefenin yenilenmesi ve sistematikleşmesi*** *4.-6. yy.*, altı büyük öğreti sistemi ("Altı Görüş" *Shaḍḍars(h)anāni*) içinde baskın olanlar *Sāṅkhya*, *Nyāya* ve *Vais(h)eshika* ve önemli dil filozofu olarak **Bhartrihari;** dinî nitelikli reform hareketleriyle yeni altın çağlar (Buddhacı epistemoloji ve ontolojinin eleştirel biçimde ele alınması temelinde) *7.-14. yy.*, başta gerçekçi-hermenötik *Mīmāṃsā* felsefesiyle beraber, sonradan sadece idealist *Vedānta*'yla, "Yeni Mantık" *Navya-Nyāya* ve Hinducu (Şivacı ve Vişnucu) mistisizm baskın akım haline gelmiş ve bu öğretilerin en güçlü temsilcileri de **S(h)ankara** (*7.-8. yy.?*), **Abhinavagupta** (*10.-11. yy.*) ve **Ganges(h)a** (*13.-14. yy.*) kabul edilmiştir; (5) Güneydoğu Asya *1. by.*, Zhongguo/Çin *4.-8. yy.* ve Tibet *7.-11. yy.* tarafından alımlanmasının ardından Buddhadharma'nın Güney Asya altkıtasından silinmesi *12. yy.*, buna karşılık, Müslüman bilginler tarafından geliştirilmiş Helen ("Ion") bilimleri (tıp, gökbilimi, matematik) ve "Sūfī" felsefesiyle (önemli bilgin: **Şah Veliyyullah** *18. yy.*) bağlantılı olarak **İslâm**'ın yayılması *8.-18. yy.* arası; (6) Güney Asya edebiyat, bilim, felsefe ve dininin (*18. yy.*) ve akabinde yerli dinî, toplumsal, siyasi ve felsefî **yenilenme hareketlerinin** (*19.-20. yy.* arası) (destekleyenler: **Roy** ve **Gandhi**) Avrupalı araştırmacılarca tarih ve metin-eleştirel biçimde alımlanması ve kaleme alınması; (7) Güney Asya'da önemli bilim (ve bilimadamları): Dilbilimi (**Panini** *MÖ 5.-4. yy.*), tıp (Caraka ve Sus(h)ruta *1. yy.?*) ve gökbilimiyle bağlantılı olarak matematik (Aryabhata *5.-6. yy.* ve **Bhaskara** II *12. yy.*); bölgeler üzeri imparatorluklar (ve önemli hükümdarları) → *Maurya MÖ 4.-2. yy.* ve *Gupta 4.-6. yy.*, *Babür 16.-18. yy.* ve *British Empire 18. yy.-1947* (Orta Asya ve Avrupa menşeli yabancı hükümdarlıklar); felsefe tarihi açısından önemli kabul edilen diğer bölgeler üzeri imparatorluk ve hanedanlar → *Magadha MÖ 6.-4. yy.*, *Harsha* (→ *Kanauj*) *7. yy.* ve → kuzeydoğuda, *Pāla 8.-12. yy.*, → kuzeybatıda, *Kushāna 1.-3. yy.*, → güneyde *Pallava 3.-9. yy.* ve *Vijaya(nagara) 14.-16. yy.*; bağımsız devletler → *Nepāl* ve *Drukyül*, *Bhārat / India* ve *Pākistān 1947*, *Srī Lankā 1948* ve *Bangladesh 1972*; bilim ve felsefe tarihi açısından öne çıkan bölgeler → kuzeyde (batıdan doğuya doğru) ***Kās(h)mīra / Keşmir,*** *Gandhāra*, *Sap-*

ta Sindhavah, ***Madhyamā Dish, Mithilā*** ve *Magadha*, Orta Hindistan'da *Saurāshtra*, *Avanti/Mālava* ve ***Āndhra Des(h)a,*** güneyde *Kerala*, ***Tamilākam*** ve ***Simhala***/*Srī Lankā*

South Bend K 3

Indiana, USA: *University of Notre Dame 1842* (*20. yy.*'da ABD'nin en önemli *Department of Philosophy* [Felsefe Bölümü]'ne sahip Katolik üniversitesi), +Maritain *20. yy.*

Southeast Asia/Güneydoğu Asya T 4, 6, Ö 2, 5, 6, G 5, D 1, 5, K 5, Ş

→ *Austro-Asia*

Southwest Asia/Güneybatı Asya **T, Ö 1-5,** 8, **B,** G 5, K 1, 5

→ ***Bereketli Hilal (Fertile Crescent), "Nīl-Āmū Deryā-Bölgesi",*** *Maşrık/Oriens* ("Ön Asya"/"Middle East/Orta Doğu")

Spartē/Sparta/Sparti B 3

Lakōnia, Peloponnesos, Hellas: (˘Lykurgos *MÖ 11.-8. yy.?*), ˘Alkman *MÖ 7. yy.*, (˘Khilon), ˘Anaksimandros (?) *MÖ 6. yy.*; +Hippias *MÖ 5. yy.*, ˘Ksenophanes *MÖ 4. yy.*, ˘Plutarkhos *1. yy.*; komşu bölge → Mystras

Spiti G 2

Himāchal Pradesh, Bhārat/India: Tibet-Buddhacı kültüre ev sahipliği yapmış yüksek dağlık bölge, önemli manastır: *Tabo*, Rinchen Zangpo tarafından kurulmuştur *11. yy.* (?)

Srbi(i)a/Srbija/Serbia/Sırbistan K 5

*Srī Lankā/Śrī Laṅkā/**Siṃhala**(dvīpa)/Sin(g)hala/Ilaṅkai/Shiziguo/Ceylon/Seylan* T 4, 6, Ö 5, **G 1, 4, 5,** K 5

Kuzey Hint Majjhima Des(h)a'dan gelen Hint-Aryan kolonizasyon *MÖ 5.-3. yy.* arası (mitolojik olarak *Rāmāyana* destanında anlatılmıştır); Buddhacı *Theravāda*'nın merkezi, aktarıma göre As(h)oka'nın kardeşi ya da oğlu olan Mahinda ve bunun yeğeni ya da kızı olan Sanghamitta tarafından hayata geçirilmiştir *MÖ 3. yy.*; altın çağları *5.-7./12. yy.*, Güney Hindistan, Güneydoğu ve Doğu Asya'ya yayılım; rahiplerin Bagan (Myanmar) *1071* ve Ayuthia'dan (Muang Thai) *1753* geri çağrılmalarıyla yenilenme, reform hareketi ("Buddhacı Modernizm"/"Siyasi Budizm") *19.-20. yy.*; kültürel merkezler → **Anurādhapura** *3.* ile *10. yy.* arası, *Polonnaruwa 11.-13. yy.*, *Kandy 16.-19. yy.*, *Kolamba 19.-20. yy.*; Portekizlerin kıyı istilası *16. yy.*, Hollanda dönemi *1656*, Britanya dönemi *1796-1948*

Srīnagar/S(h)rīnagara/Śrīnagara/Śrīnagarī T 6, Ö 4, B 5, G 1, 2

Kāşmīr: Başkent, Buddhacı aktarıma göre As(h)oka tarafından kurulmuştur *MÖ 3. yy.*; °Xuanzang *7. yy.*, *+**Abhinavagupta,** ˘Ramanuja *11. yy.*, ˘Lalla *14. yy.*, ˘Nanak *15.-16. yy.*, ˘Akbar *16. yy.*, ˘Dara Şükuh ve Cihan-ara *17. yy.*; komşu kent: Parihasapura

Sri Pāda/Sri Pāda/Smanalakanda/Cebelü'r-Ruhūn/Adam's Peak/Âdem Tepesi G 4

Srī Lankā/Ilankai: Budist, Hinduist, Müslüman ve Thomasçı Hristiyanların "Kutsal Dağ" (dinlere bağlı olarak Buddha, S(h)iva, Adem ya da Havari Thomas'ın "ayak izi")

Stageiros/Stag(e)ira B 3

Makedonia, Hellas: *+Aristoteles, ◊+Theophrastos *MÖ 4. yy.*

Stara Rudna/Alt-Raudten K 4

Śląsk'taki Lubin/Lüben yakınları, Polska: *Knorr von Rosenroth *17. yy.*

Staraia Russa K 2

Novgorod bölgesi, Rossiia: ˘Dostoyevski (kır evi) *19. yy.*

Sterkfontein Ö 1

Johannesburg yakınları, South Africa: Çok sayıda *Australopithecina* fosilinin (*1936/1947*) *2,5 MY bö*, eksiksiz bir *Homo-habilis* kafatasının (*1970*) (yanındaki, *Oldowan people* [halkı] gereçleri ve *Acheulian* el baltaları arasında kalan geçiş dönemine ait taş gereçler, leş toplayıcılıktan hayvan avcılığına geçişin kanıtı olarak yorumlanmıştır) *1,5 MY bö* ve bir *Australopithecus* iskeletinin (*1998*) ("Little Foot", aynı anda hem dik yürüme hem de ağaçlara tırmanabilme yeteneğinin kanıtı olarak yorumlanmıştır) *3,5 MY bö* buluntu yeri; yakın bölgeler: *Swartkrans*, *Australopithecus ergaster* ve *Homo ergaster* fosillerinin buluntu (*1948*) yeri *2-1 MY bö* ve aynı zamanda erken dönem ateş kullanımının (tartışmalı) emareleri kabul edilmiştir *1,5 MY bö* (?)

Stilo K 2

Calabria, Italia: *Campanella *16. yy.*

Stockholm B 1, K 2

Sverige: Başkent *1634*, önemli kraliçe: Kristina Wasa *1632-54* (Katolik Kilisesi'ne geçiş ve görevi iade); Bilimler Akademisi *1739*; ˘Grotius, °Descartes, ˘Pufendorf *17. yy.*, *˘**Swedenborg** *17.-18. yy.*, ˘Linné *18. yy.*, ◊+°Berzelius, ˘Staël ve A.W. Schlegel, ˘Bakunin *19. yy.*, ˘Kang Youwei, °Wiener *20. yy.*; (kişiler dizininde belirtilmiş) Nobel Ödülü sahipleri: *Filozoflar:* Bergson *1927*, Russell *1950*, Schweitzer *1952* (Oslo'da), Sartre (reddetmiştir) *1964*, Hayek *1974*; *doğabilimci filozoflar:* M. Curie *1903* (P. Curie ve A. H. Becquerel ile beraber)/*1911*, Pavlov *1904*, Ramón y Cajal (ve C. Golgi) *1906*, Rutherford *1908*, Planck *1918*, Einstein *1921*, Bohr *1922*, Raman *1930*, Heisenberg *1932*, Dirac ve Schrödinger *1933*, Yukawa *1949*, Yang ve Lee

1957, Feynman *1965*, Delbrück *1969*, Lorenz *1973*, Prigogine *1977*; *yazar filozoflar:* Kipling *1907*, Tagore *1913*, Rolland *1915*, Th. Mann *1929*, Buck *1938*, Hesse *1946*, Camus *1957*, Canetti *1981*, Milosz *1980*; (kişiler dizininde yer almayan ödül sahibi: R. Eucken *1908*)

Strasbourg/Straßburg/Strassburg B 4, K 4

Alsace/Elsaß, France: Alman dönemi *5. yy.-1681/1871-1918:* Üniversite *1621:* ⁺Meister Eckhart *14. yy.*, ˇCalvin, ◊Gesner *16. yy.*, ◊Goethe, ˇHerder *18. yy.*, ◊Büchner, ◊P. Carus, ◊Natorp, ˇMax Weber *19. yy.*, ◊⁺Schweitzer, (*⁺°J. Hering) *19.-20. yy.*, ◊Bühler, ⁺°Simmel, ◊Lévinas *20. yy.*

Stratford-upon-Avon K 2

England: *°**Shakespeare** *16.-17. yy.*

Stresa K 4

Lombardia, Italia: ˘°Rosmini-Serbati, ˇNietzsche *19. yy.*

Stuttgart K 4

Württemberg, Deutschland: (*Yüksek*) *Karlsschule* [*Okulu*] *1770-94*; ˇReuchlin *15.-16. yy.*, ◊˘Schiller, *Hegel, ◊Cuvier *18. yy.*, ˇRückert, ˇVogt, ˇD. F. Strauß, ˇPeirce, *Horkheimer, (˘°I. H. Fichte) *19. yy.*, ˇLuxemburg, ◊S. L. Frank, ◊Musil, ◊⁺Reichenbach, ◊Reinach, ˇR. Steiner, ⁺Schrödinger *20. yy.*

es-Sūdān/Sudan **Ö** 2-5, **8,** B 2, K 5

(1) *Bilādü's-Sūdān:* Kuzey Afrika'da Sahra Çölü ile tropik yağmur ormanları arasında kalan bölge; (2) Nil Irmağı'nın üst kısımlarında bir devlet, → *Kūş*

Sukhothai/Sukhodaya G 5

Muang Thai: Bir Thai krallığının başkenti *1260-1378/1438* (Buddhacı *Theravāda*'nın, Sin(g)halli rahip Udumbara Mahasami'nin öğrencisi Mon rahibi Sumana tarafından getirilmesi,), ˇLū T'ai *14. yy.*

Sulzbach K 4

Mainfranken, Deutschland: ˘°Knorr von Rosenroth, ˇLeibniz *17. yy.*

Sumat(e)ra Ö 5, G 5

Indonesia: ⁺Atis(h)a *10.-11. yy.* (?); → *Aceh*, *S(h)rīvijaya*

Sumer/Shumeru/Kienger/Sümer **Ö 3,** 5

Mesopotamia/'Irāk: Dünyanın bilinen en eski kent ve yazı kültürü *MÖ 4. by.*, altın çağı *MÖ 3. by.*; Akadlarla siyasi ve kültürel bağlar (Sümer ve Akad) *MÖ 2500*, Sümer çiviyazısının *70* yılına kadar kullanıldığı bilinmekte; Sümer kültürünün, Akad kültürünün öncesinde ortaya çıkmış bir kent ve yazı kültürü olduğunun keşfi, Lagaş'ın başkenti Girsu'nun günışığına çıkarılmasıyla başlamıştır, *1877*, Sümer dilinin, Akad dilinden (Babil-Asur) bağımsız bir lisan olarak tanımlanması *1905* (bir hipoteze göre proto-Dravid)

Sungir' T 2, Ö 1

Vladimir yakınları, Rossiia: Çok sayıda *Aurignacien* gereçlerin ve 60 yaşında bir erkeğe, bir kız ve bir erkek çocuğa ait (1000'den fazla fildişi boncuklarla) süslenmiş mezarın da bulunduğu bir üst Paleolitik dönem yerleşiminin olağanüstü buluntu yeri (Sosyal statünün evlatlara da aktarılabildiğinin bir kanıtı olarak yorumlanmıştır) *25 KY bö*

Suomi/Fin(n)land/Finlandiya K 3

Ṣūr/Tyros/Sor/Sur Ö 4, 8, **B** 2, **3**

Phoinike/el-Lübnān: Ticaret kenti, Kition ve Carthago'nun ana kenti; Helen dönemi *MÖ 32*, Roma dönemi *MÖ 64*, Arap dönemi *638*; ˇSankhuniathon *MÖ 10.-4. yy.*(?) arası, ˇPythagoras *MÖ 6. yy.*(?), ˇHerodotos, ˇDemokritos(?) *MÖ 5. yy.*, (ˇBüyük İskender), ˇAnaksarkhos ve Pyrrhon *MÖ 4. yy.*, ˇİsa (Sur ve Sidon/Saydūn/Sayda bölgeleri), ˇHavari Paulos *1. yy.*, *Ulpianus *2. yy.*(?), *Porphyrios(?), °Origenes(?) *3. yy.*, (*Fromentios/Aba Salama, Ityop'ya'nın ilk piskoposu, *4. yy.*); yakın bölgeler: *Saydā/Sidōn/Siduna*

Sura T 9

Babylōnia/'Irāk: Önemli Yahudi akademisi Yeşiva *2.-10. yy.* (Bağdād'a taşınması), altın çağı *8.-10. yy.*; → ***Bābil/Babylōnia***

Surakarta/Solo T 6, G 5, K 5

Java: Bir prensliğin yönetim merkezi ve (Yogyakarta'nın yanı sıra) adanın kültürel (kültürlerarası) merkezi *18.-20. yy.*; önemli prens: *⁺°Mangkunegara IV *19. yy.*; yakın bölgeler: Solo/Bengawan Vadisi'nde bir "Java man" ya da "Solo man" insanının buluntu yeri, → *Trinil*, *Sangirān*, *Ngandong*

Surat/Surāt/Sūrat B 5, G 1, 2, K 5

Gücerāt, Bhārat/India: Babürlülerin Batı Hindistan'daki ticaret limanı *1553*; Hindistan'daki en eski Britanya ticaret yerleşimi *1612*; Zerdüştçü Parsîlerin merkezi; ˇNanak, ˇVallabha *15.-16. yy.*, ◊Anquetil-Duperron *18. yy.*

es-Sūriyye/Suriye T 4-6, 8, 9, **Ö 1-5,** 8, **B,** G 5

"Bereketli Hilâl" (antik çağda batıda Akdeniz, doğuda Arap Çölü, kuzeyde Fırat Havzası ve güneyde Filastīn/Yişra'el tarafından çevrelenmiş alan; dar alanda Şam çevresi) içinde kalan bölge); Arami dönemi *MÖ 2.-1. by.* arası, Asur dönemi *MÖ 9. yy.*, Pers dönemi *MÖ 6. yy.*, Helen dönemi *MÖ 4. yy.*, Roma dönemi *MÖ 64*, Bizans dönemi *395*, Arap-İslâm dönemi *634*, Arap Yarımadası dışındaki ilk halifelik (Emeviler) *661-750*, bölgesel devlet *1944*; Kemet'le bağlantılı olarak alfabetik yazıların menşei ve bunların doğu (Arami) ve batı (Fenike-Helen) gelişim çizgilerine ayrıldığı yer *MÖ 18.-6. yy.* arası; Kemet'le beraber Roma İmparatorluğu'nun ekonomik ve kültürel açıdan en önemli

bölgesi *2.-5. yy.:* Suriyeli imparator (→ *Emesa*) *2. yy.*, Roma hukuk biliminin (→ *Berytos*), Yeni-Pythagorasçı ve Yeni-Platoncu felsefenin (→ Apameia) ve erken dönem Hristiyan ilahiyatı ve kültür felsefesinin (→ *Antiokheia, Urhoy*) merkezi; Helen bilim ve felsefesinin İrân'a (Sasaniler altında) ve İslâm bölgelerine (Abbasiler altında) aktarılması *3.-9. yy.*, Helen-İslâm felsefesinin önemli merkezleri → Harran, Halep, Şam; → ***Bereketli Hilal (Fertile Crescent), "Nîl-Âmû Deryâ Bölgesi",*** *Aram, Assyria, Filastîn* (*Syria Palaestina*), *el-Lübnan, Phoinike* (*Syria Phoenice*)

Sūsa → *Hadrumetum / Iustinianupolis*

Sūsh(a) / Shushim / Susa Ö 3, B 2

Hūzistān, İrân: Elamların *MÖ 3.-1. by.* ve Pers İmparatorluğu'nun *MÖ 6.-4. yy.* başkenti; Babil'den getirilmiş bir dikit üzerinde yer alan *Codex Hammurapi*'nin [Hammurabi Kanunları] (*MÖ 17. yy.*) buluntu (*1902*) yeri; (˘Themistokles *MÖ 5. yy.*), (˘Büyük İskender, °Kalanos), ˘Anaksarkhos ve Pyrrhon *MÖ 4. yy.*, ˘el-Hallac *10. yy.*

Suzhou / Wu(xian) **D** 1, 2, **4,** 5

Jiangsu, Zhongguo/Çin: Wu (*MÖ 514-473* arası), ardından Yue devletlerinin (*MÖ 473-306* arası) başkenti; bilim ve siyasette (Donglin Akademisi'nin halefi *Fushe*; *1628*; *Han Xue* ve *Kaozheng Xue*) reformcu ve restoratif çabaların başlangıcı *17.-18. yy.*; ˘Sun Wu *MÖ 5.-4. yy.*, ˘Jianzhen/Ganjin *7. yy.*, ˘Sima Guang, ˘Shen Kuo *11. yy.*, ˘Yang Hui *13. yy.*, *Gu Yanwu (*Kun Shan*), ˘Huang Zongxi *17. yy.*, *˘Hui Dong *17.-18. yy.*; yakın bölgeler: *Zhitang* (*°Tanyang Zi, Taocu kadın filozof, *16. yy.*)

Süfāle / Sofala Ö 8

Moçambique: Güney Afrika'nın en eski kıtalararası ticaret limanı, Araplar tarafından *915*, Persler tarafından *1020* ve Portekizliler tarafından *1480* tarihinden itibaren kullanılmıştır; Kilve Sultanlığı'nın uç karakolu *14.-15. yy.*; Shona devletlerinden gelen altın ve Zhongguo/Çin'den porselen ticareti

Sühreverd B 5

Cibāl, İrân: (*Ebu'n-Necib es-Sühreverdi, ağırlıklı olarak Güney Asya'da yaygın olan *Sühreverdiyye* sûfî tarikatının kurucusu *11. yy.*, *Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdi ve) *Yahya es-**Sühreverdi** *12. yy.*

Sümer → *Sumer*

Sverige / S(ch)weden / İsveç Ö 5, B 1, 4, **K 2,** 5 → *Dacia*

Swāhili (*"Coastal"* → *Sevāhilī*

Swanscombe Ö 1

Kent, England: Arkaik bir kadın fosilin *300 KY bö* (*?*) yanı sıra taşlaşmış bir denizkestanesiyle süslenmiş birtaş gerecin (Arkaik insanın estetik anlayışının kanıtı olarak yorumlanmıştır) buluntu (*1935*) yeri

Sydney K 3

New South Wales, Australia: Britanya ceza kolonisi *1788*, kıtanın akademik merkezi, üniversite *1850*; (*S. Alexander, °W. S. Jevons *19. yy.*), ˘T. H. Huxley, +°**Anderson,** ˘Russell *20. yy.*, (+D. M. Armstrong *20.-21. yy.*)

Syrakusai / Syracusae / Siracusa / Sirakuza B 3

Sikelia / Sicilia: Korinthos kolonisi *MÖ 733*, ada üzerindeki önemli Helen kenti, Roma dönemi *MÖ 212*, altın çağı (Hieron I hükümdarlığı altında) *MÖ 5. yy.*; ˘Aiskhylos, ˘Ksenophanes *MÖ 5. yy.*, ˘Aristippos, ˘**Platon,** ˘Speusippos *MÖ 4. yy.*, *°**Arkhimedes** *MÖ 3. yy.*, ˘Paulos Apostolos *1. yy.*, ˘Adelardus Bathensis *12. yy.*

Syria → *(es-)Sūriyye*

Syros / Siros B 3

Ege Denizi'ndeki Kyklades adası, Hellas: ˘Pherekydes *MÖ 6. yy.*

Szekely / Siculi / S(z)ekler Ö 5

Transilvania, România: Magyarlarla ittifak kurmuş Fin-Ugor ve Bulgar-Türk nüfus, yerleşim *9. yy.* (yanlarında getirdikleri değer: Orhon-Türk "Run" yazısıyla akraba bir yazı sistemi); → *Transilvania*

Şahhāt → Kyrēnē

Şam → Dimaşk

Şānīdār → *Shānīdār*

Şanlıurfa → *Urhoy*

Şarkī Türkistan (*"Doğu Türkistan"*) → *Xiyu* (Çin "Batı Toprakları")

Şınkīt / Shinqīt / Chinguetti Ö 8

Mūrītāniyā / [Moritanya]: Afrika'nın Sahra Çölü'nün güneyinde kalan bölgelerine yayılımı olan entelektüel Müslüman bölge (kadınların eğitimi ve toplum üzerindeki etkileriyle tanınır) *14. yy.* (önemli şair, hukukçu ve mantıkçı: İbn Razga °*1730*)

Şili → *Chile*

Şīrāz / Şiraz T 6, 11, **Ö 8, B 1, 4, 5,** G 5

Fārs, İrân: Kültürel merkez (onursal adı: "İlim Evi" *Dārü'l-'İlm*), altın çağını Moğol ve Timur yönetimi *13.-15. yy.*, Safeviler altında *16.-17. yy.* ve Kerim Han Zend'in başkenti olarak yaşamıştır *1750-°1779*; *Şirazi, *°**Sa'di,** (˘el-Beydavi) *13. yy.*, *°**Hafız** *14. yy.*, +ed-Devvani *15. yy.*, *+**Molla Sadra** *16.-17. yy.*; komşu bölge → *Pārsa / Persepolis, Siraf* (kıtalararası liman kenti, → *Sevāhilī*)

Şortugay → *Shor Thoghay*

Tabennēsē G 5

Dendera yakınları, Mısr: en eski Hristiyan manastır, Pachomios tarafından kurulmuştur *320*

eṭ-Ṭaberiyye → *Tiberias*

aṭ-Ṭāb'ūn, Mughārat/Mağāratü'ṭ-Ṭāb'ūn ("Mağara")/Me'arat Tiv'on T 2

Har Karmel [Cebelü'l-Kermel], Yişrā'el: *Homo neanderthalensis* fosillerinin buluntu (*1929*) yeri *200 KY bö*, *100-50 KY bö* hemen yakınlarında (Suhūl ve Kafze'de) anatomik açıdan modern insanlar yaşamaktaydı

Tacikistan/Tojikiston/Toçikiston/Tajikistan T 2, B 4, 5, G 5

Taehan/South Korea → ***Han'guk/Kore***

Taforalt Ö 1

el-Mağrib/Fas: Bir dizi geç dönem Paleolitik ("İberya-Mağrib") kalıntıların buluntu (mağara) yeri *22-12 KY bö*, büyük bir mezarlıkla beraber *12 KY bö*

Tahran → Tehrān

Tai Shan/Dong Yue T 2, Ö 3, 6, **D 1-3,** 5

Lu/Shandong, Zhongguo/Çin: Taocu "Doğunun İşaret Dağı", Zhongguo/Çin'in "Kutsal Dağların Atası", çok sayıda imparator, memur ve aydının hac yeri: (mitolojik aktarıma göre Shun *MÖ 3. by.*), Kong Zi *MÖ 5. yy.*, (Qin Shi Huangdi *MÖ 3. yy.*), (Han Wudi), Sima Qian *MÖ 2. yy.*, (Tang Gaozong *7. yy.*), Li Bai *8. yy.* ve Kang Youwei *20. yy.*

Taï, Grotte du Ö 1

Valence yakınları, Rhône-Alpes, France: Üst Paleolitik dönemden kalma, üzerinde 1000 çentik bulunan bir kemik parçasının buluntu yeri *12 KY bö*, "Arkaik-astronomik ay takvimi" olarak yorumlanmıştır

Taibei/Taipei D 4

Taiwan, Zhongguo/Çin: ˇMori Ogai *19. yy.*, ˇ°Hu Shi *20. yy.*

Taiwan T 1, Ö 2, 6, D 4

Taiyuan D 3

Shanxi, Zhongguo/Çin: Tang hanedanının menşei (*618-907*); *Xuanzhong* manastırı: Buddhacı "Saf Ülke" *Jingtu* öğretisinin merkezi; ˇWang Wei *8. yy.*, ˇDai Zhen *18. yy.*, ˇZhang Zhidong *19. yy.*

Taizhou D 4

Huainan, Jiangsu, Zhongguo/Çin: Wang Yangming geleneğindeki Konfüçyüsçü Taizhou okuluna (ortak kurucusu Wang Gen) adını veren bölge *16.-17. yy.*; ˇYang Hui *13. yy.*, ˇ°Wang Gen *16. yy.*

Tajín/El Tajín Ö 7

Veracruz, Golfo de México: Kült merkezi (rölyeflerle süslenmiş "oyun alanları"), altın çağı *500-900* (Mesoamérica'nın birçok kültürünün bir araya gelmesiyle ortaya çıkan etkilerden meydana gelmiştir)

Takachihonomine T 2, Ö 6, D 5

Kyūshū, Nihon/Japonya: Japon mitolojisine göre (*8. yy.*), güneş tanrıçası Amaterasu'nun torunu Ninigi no Mikoto ve Japon imparatorluk ailesi ve halkın atalarından müteşekkil maiyetinin gökten ineceği yer

Takshas(h)ilā → *Taxila*

Talas/Tarāz/Dzambul/Cambul G 5

Irmak, Kazakistan - Kırgızistan: ˇXuanzang *7. yy.*; Bir Müslüman-Tibet ordusunun, Koreli general Gao Xianzhi idaresi altındaki Çin ordusunu mağlup ettiği bölge *751*, Zhongguo/Çin'in Orta Asya'nın batısındaki siyasi etkisinin sonu ve Çinlilerin Orta Asya üzerinden Hindistan'a yaptıkları hac seyahatlerinin azalması, Orta Asya'nın doğusunda İslâm etkisinin baskın hale gelmesi ve kağıt üretiminin "Eski Dünya"nın batı kısmında yaygınlaşması

Tallinn/Reval K 4

Eesti: Rus dönemi *1721-1917/1940-91*, Almanca konuşan "üst tabaka" *1346-1918*; ◊Baer, ◊Uexküll, *Köhler *19. yy.*

Talwandi/Telvendi/Nankānā Sāhib G 2

Pencāb, Pākistān: *Nanak *15. yy.*

Tamiḷāka(m) *(Tamil Yurdu)* Ö 5, **G** 1, **4**

Tamil Nādu, Bhārat/India: Dravid dil ve yazı eserlerinin en eski ve en bol miktarda yer aldığı kültür bölgesi: *Tolkāppiyam* (1600 aforizmada Tamil grameri ve şiiri) *MÖ 1. yy.* (metin redaksiyonu *5. yy.*); "edebiyat akademileri" *cankam 2.-11. yy.*; "üç [klasik] Krallık" *Trairājiva:* Pandya, Cera/Kerala ve C(h)ola; kültürel merkezi → ***Madurai***

Tamlūk/Tāmralipti G 1, 3, 5

Paschim Bangla, Bhārat/India: +Mahavira ve Gos(h)ala *MÖ 6.-5. yy.*; Maurya döneminden itibaren bölgeler üzeri liman kenti *MÖ 4. yy.*, Pataliputra'dan başlayan bir "Kral Yolu"nun son durağı, Güneydoğu Asya ve Zhongguo/Çin ile ticaret; ˇFaxian *5. yy.*, Xuanzang ve Yijing *7. yy.*

Tancheng/Donghai D 3

Shandong, Zhongguo/Çin: ˇGuo Xiang *4. yy.*

Tang İmparatorluğu T 11, G 5, D 1, 3

Zhongguo/Çin: (1) Tang Hanedanı (yarı Türk menşeli) zamanındaki Zhongguo/Çin *618-907*, estetik kültür ve aynı zamanda Zhongguo/Çin'de *Buddhadharma/Fo Jia*'nın "altın çağı" için kullanılan tarihsel ad, başkentleri → **Chang'an** ve **Luoyang;** (2) buradan yola çıkarak Güney Zhongguo/Çin'deki (*Lingnan*), (büyük oranda Tang döneminde göç ederek gelmiş)

"Han Çinlileri"nin kendilerine verdikleri ad: "Tang insanları" *Tang Ren*

Tang-gud ("Tangutlar")/Tanggū/Minia G 5, D 3

Ningxia, Zhongguo/Çin: Kuzeydoğu Tibetli nüfus, Xi-Xia devletinin taşıyıcıları (*982/1038-1227*), resmî din olarak Buddhadharma'nın kabulü *1038* ve Çin ve Qidan yazısı örneğinde hazırlanmış bir yazı *1036*; başkent → *Xinqing*

Tanshishan Ö 6

Fuzhou yakınları, Fujian, Zhongguo/Çin: Longshan kültürüne ait bir çiftliğin buluntu (*1954*) yeri *MÖ 3. by.*; söz konusu kültürün kıyı şeridi boyunca ve ırmak vadileri içinden Güney Zhongguo/Çin'e kadar yayıldığının kanıtı

Tanzania T 1-3, **Ö** 1, 2, **8, G 5,** K 5

Taoqiu D 2

Shandong, Zhongguo/Çin: Küçük bir devlet olan Cao'nun başkenti *1100* ile *487*; ˇKong Zi *5. yy.*

Tara/Hill of Tara/Temair Breg B 2

An Uaimh yakınları, Ireland/Eire: Kelt büyücülerin "kutsal dağı", bölgeler üzeri hükümdarlık hakkına sahip bir krallığın taç giyme ve yönetim merkezi *5.-6. yy.*; komşu bölge Boyne kültürünün (New Grange) anıtsal dikmetaşları *MÖ 4. by.*

Tarangambādi/Tranquebar/Dansborg G 4, K 5

Tamil Nādu, Bhārat/India: Danimarka kolonisi *1616*, Britanya dönemi *1845-1947*; Hindistan'daki ilk Protestan misyonerlik kurumu ("Halle Misyonerliği") *1706*, Güney Asya'daki en eski kız okulu *1707*, Tamil dilinde baskı yapan ilk matbaa *1712*; ˇ°Ziegenbalg *18. yy.*

Taras/Tarentum/Taranto B 3

Megale Hellas/Apulia/Puglia, Italia: Sparta kolonisi *MÖ 706*; kültürel altın çağı *MÖ 4. yy.*, Pythagorasçıların (Kroton'un ardından) ikinci önemli merkezi; +Philolaos, *°Arkhytas *MÖ 5.-4. yy.*, ◊Eudoksos, ˇPlaton *MÖ 4. yy.*

Tārnovo/Veliko Tārnovo/Tırnova B 4, G 5

Bălgariia: İkinci Bulgar Krallığı'nın başkenti ve kültürel merkezi *1185-1393*, Osmanlı dönemi *1393-1877*

Tarsos/Tarsus B 3

Kilikia/Türkiye: Helen kolonisi *MÖ 8. yy.*, Roma dönemi *MÖ 67*; ˇCicero *MÖ 1. yy.*, *Paulos Apostolos *1. yy.*, ˇTheodoros von Mopsuestia *4. yy.*, (*Theodorus Cantuarensis/von Canterbury *7. yy.*), ˇAdelardus Bathensis *12. yy.*

Tārtāria Ö 3

Transilvania, România: Üzerine kazınmış (soyut ve piktografik) imlerin yer aldığı fırınlanmamış kil tabletlerin buluntu yeri *MÖ 5000*

Tartessos/Huelva (?) B 2

Iberia/España: Ticaret kenti (Tyros, Carthago ve Hellas ile temaslar) *MÖ 8.-6. yy.* arası

Tartu/Dorpat/Derpt K 4

Eesti: İsveç dönemi *1625-1704*, Rus dönemi *1704-1917/1940-91*; üniversite *1632-1710/1802* (Almanca konuşulan dönem *1802-89:* "Doğu'nun Heidelberg'i"); ◊+°von **Baer,** (◊J. E. Erdmann, ◊W. Ostwald), ◊Külpe *19. yy.*, ◊Keyserling, ◊Uexküll, ◊N. Hartmann, ˇMilosz *20. yy.*

Taruga Ö 8

Nigeria: Nok kültürüne ait en önemli buluntu yeri (metalurji ve seramik) *MÖ 5. yy.*

Tassili n'Ajjer/Tāssīlī Nāccer Ö 8

eş-Ṣaḥrā', el-Cezāir: Neolitik kültür bölgesi (sığırların evcilleştirilmesi, mağara resimleri) *MÖ 7.-2. by.* arası

Tata Ö 1

Budapest yakınları, Magyarország: Üzerinde bulunan doğal yatay yarığa ilave olarak kazınan bir dikey çizgiyle haç işareti oluşturulan bir mamut dişinin buluntu (*1958*) yer *100 KY bö*, insanların simge anlayışının erken dönemdeki kanıtı olarak yorumlanmıştır

Taung Ö 1

Harts Valley, South Africa: Bir *Australopithecus africanus* (çocuk kafatası: "Taung bebeği") en eski buluntu (*1924*) yeri *2,3 MY bö*; Darwin'in, insanlığın Afrika'da zamanla evrimleştiğine dair hipotezinin ilk ampirik kanıtı, insan evriminin Afrika'ya taşınmasının başlangıcı

*Taxila/Takshas(h)ilā/**Taksasilā**/Taksila* **Ö** 4, B 1, 2, 4, **G 1, 2, 5,** K 1

Gandhāra/Rāwalpindi yakınları, Pākistān: Güney, Güneybatı ve Orta Asya kültürlerinin kesişim noktasında yer alan entelektüel merkez, altın çağı *MÖ 7.-MS 3. yy.*; ˇ**Panini** *MÖ 5.-4. yy.*, (ˇBüyük İskender, ˇOnesikritos), ˇAnaksarkhos ve Pyrrhon (çıplak "Jimno-Sofistler", Brahmancı ya da Jainacı bilgelerle tartışmalar; Helenleşmiş adlar: Dandamis ve Kalanos *MÖ 326*), ˇ**Kautilya** *MÖ 4.-3. yy.*, ˇAs(h)oka *MÖ 3. yy.*, (ˇKemerhisarlı Apollonios ve efsanevi aktarıma göre Thomas Apostolos *1. yy.*), ˇFaxian *5. yy.*, ˇBhaskara I (?), ˇXuanzang *7. yy.*; → *Gandhara*

Tay Phuong/Cau Lau D 3

Thach That, Ha Tay, Viêt Nam: Buddhacı tapınak kompleksi *chua 3.(?)/8. yy.*

Tbilis(s)i/T'bilisi/Tiflis K 5

Sakartvelo: Rus dönemi *1801-1991*; ˇPuşkin, ˇLermontov, ˇTolstoy, ˇMadame Blavatsky, °Danilevskii *19. yy.*, ◊Florenskii, ◊Koyré, (*+°D. N. Uznadze) *19.-20. yy.*, ˇN. S. Trubetskoi *20. yy.*; komşu bölge → *Mtskheta*

Tebrīz / Tebriz B 5

Āzerbaycān, Īrān: Moğol kağanlıklarının başkenti *1265-1307:* ˇNasır Hüsrev *11. yy.*, (ˇMarco Polo *13. yy.*), ˇ°Reşidüddin, ˇ°Şirazî *13.-14. yy.* arası

Těchobuz K 4

Čechy, Česko: ˇBolzano (Prag'daki profesörlükten vaktinden önce emekli edilmesi sonrası inziva yeri) *19. yy.*

Tedmür / Palmyra Ö 4, 5, B 3

es-Sūriyye: Mezopotamya ile Akdeniz arasında yer alan bir İpek Yolu kolu üzerindeki vaha kenti (Roma İmparatorluğu), altın çağı (Arami yazısının yayılması ve gelişmesi) *MÖ 1.-3. yy.* arası; (*+Kassios Longios *3. yy.*), ˇMadame Blavatsky *19. yy.*

Tehrān / Tahran T 8, B 5, K 5

Īrān: Başkent *1788*; ◊Csoma Körösi, ˇel-Afgani *19. yy.*, ◊Koyré, +Corbin *20. yy.*; komşu bölge (bugün kentin bir semti) → *Rayy*

Tehuacán Ö 2

Vadi, Puebla, México: Mesoamérica'da bitki ıslahının ilk kanıtlarının buluntu (*1960*) yeri: Avokado, balbakağı, biber *MÖ 6000*, fasulye *MÖ 5000*, mısır *MÖ 3500* (*MÖ 5000?*); kil kaplar *MÖ 2800*

Tekirdağ / Rhaidestos / Rodosto G 5

Thrake/Türkiye: ˇSymeon Seth (inziva yeri) *11. yy.*; (*M. Namık Kemal *19. yy.*)

Tekrur / Futa Toro Ö 8

Senegal: İslâm'ı resmî din olarak kabul eden ilk Batı Afrika devleti *11. yy.*, dönem dönem Gana, Mali ve Fulani hükümdarlıkları hakimiyetinde olmuştur

Tellu Ebī Hureyre → Abū Hurayra, Tall

Tellu Ebī Şehrayn → Eridu

Tellu Mardīh → Ebla / Tall Mardīkh

Tellü'l-Harīrī → Mari / Tall Hariri

Tellü'l-Mukayyar → Ur / Tall al-Muqayyar

Tellü'n-Nebī Yūnus → Ninua

Tellü'l-Uhaymir → Kīsh / Tall al-Uhaymir

Tellu 'Umar → Seleukeia

Tenerife / Teneriffa Ö 1

Taknara/Islas Canarias ("Köpek Adaları"): Mauretania Kralı Iubas II'nin bilimsel keşif gezisi *MÖ 1. / 1. yy.*, ˇA. von Humboldt ve Haeckel (Pico del Teide'ye tırmanışlar) *1799* ve *1867*, ˇKöhler ("Büyük insansı maymunlarda zekanın kullanımı") *1914-20*; komşu ada: *Fuerteventura*, ˇUnamuno (sınırdışı edilme) *1924*

Teng D 2

Shandong, Zhongguo/Çin: Aynı adlı küçük bir devletin başkenti *MÖ 11.-4. yy.* arası; ˇMeng Zi, ˇXu Xing *MÖ 4. yy.*

Tenochtitlán → **México**

Teos / Sığacık B 3

Ionia/Seferihisar yakınları, Türkiye: Pers dönemi *MÖ 543-479 / MÖ 386-334* arası; (*Anakreon *MÖ 6. yy.*), (*Nausiphanes), ˇEpikuros *MÖ 4. yy.*

Teotihuacán Ö 5, 7

Valle de México: Mesoamérica kültürlerinin klasik dönemlerinde baskın kent devleti, bölgeler üzeri bir ticaret imparatorluğunun evrenin oluşumundan ilham alan bir plan uyarınca satranç tahtası gibi inşa edilmiş anıtsal merkezi, nüfusu 150.000'den fazla (500 yılı civarında dünyanın en büyük kenti), altın çağı *200-650*; *Ixtlilxochitl *16. yy.*

Teozacoalco Ö 7

Mixteca Alta, México: Bölgesel prenslerin *Codex Zouche-Nuttall*'da belgelenmesi (London); kent haritası *Mapa de Teozacoalco*, İspanyol kralının yardımcısının görevlendirmesiyle basılmış *Relaciones Geográficas* için İspanyol süslemelerle donatılmıştır *1580* (yayınlanma tarihi *1949*)

Tepe-i 'Ali Kuş → 'Ali Kosh, Tappe

Tepe-i Malyān → Anshan / Tappe Malyān

Tepe-i Siyelk → Siyalk, Tappe

Tepe-i Yahyā → Yahyā, Tappe

Terdrom / gTer-khrom G 1

Drigung yakınları, Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Termal kaynaklar, Yeshe Tsogyel'in meditasyon mağaraları, başta Padmasambhava'yla beraber, ardından Nepalli bir arkadaşıyla, *8. yy.*; yakın bölgeler: *Drikung Thel* manastırı *1179*, ◊Tsongkhapa (tıp) *14. yy.*

Termez → Tirmiz G 5

Ternopil' / Tarnopol K 4

Podolia/Galicia, Ukraina: Leh dönemi *1540-1772 / 1920-39*, Avusturya dönemi *1772-1918*, Rus/Ukrayna dönemi *1939*; °Krochmal, *Ajdukiewicz *19. yy.*

Terra Amata Ö 1

Nice, France: Avrupa'da (mevsimlik olarak kullanılan) bugüne kadar bilinen (ancak tartışmalı) en eski kulübe yerleşiminin kanıtlarının buluntu (*1965*) yeri *400 KY bö*

Teshik Tash / Teşik Taş T 2

Özbekistan: Altı çift keçi boynuzuyla çevrelenmiş bir Neandertal bebeği iskeletinin buluntu (*1938*) yeri *70 KY bö*, bilinçli defin töreninin kanıtı olarak yorumlanmıştır

Teso dos Bichos Ö 7

Ilha de Marajó, Amazonia, Brasil: Karmaşık bir tarım toplumunun yaşandığı bir köyün buluntu yeri *400-1300*

Texcoco Ö 7

Valle de México: Entelektüel, edebî ve sanatsal merkez *15.-16. yy.*; kitapların yakılması *1540*, "Yeni Dünya"nın ilk matbaasının kurucusu tarafından emredilmiştir *1539*, Fray Juan de Zumárraga (ilk México piskoposu *1533*); *ᵛ°Nezahualcoyotl ve Nezahualpilli *15.-16. yy.*, ᵛ°Ixtlilxochitl *17. yy.*

Thagaste / Şūk Ahras B 3

Africa (Proconsularis)/el-Cezāir: *Augustinus *4. yy.*; yakın bölgeler: *Madaura / Madaurus*, ◊Augustinus *4. yy.*

Thai (*"Özgür"*) G 5, K 5

8. yy.'da Güneybatı Zhongguo/Çin'den Güneydoğu Asya'ya göç etmiş Tai dilini konuşan nüfusun en büyüğü, günümüzde ağırlıklı olarak Muang Thai/Prathet Thai/Thailand/Siam'da bulunmaktadır; yerli Mon'ların kent ve yazı kültürlerinin alımlanması ve Güneybatı Zhongguo/Çin'den alınan "Halk Budizmi"nin *9. yy.*'dan itibaren kurumsallaşmış *Theravāda*'ya eklenmesi, *13. yy.*'dan itibaren Srī Lankālı rahiplerle doğrudan temaslar ve karşılıklı alışveriş

Thānes(w)ar / Sthānvis(h)vara / Sthāneshvara B 5, G 2

Kurukshetra/Haryāna, Bhārat/India: Buddhacı Kral I. Harsha'nın yönetim merkezi *606-47*; ᵛXuanzang *7. yy.*, ᵛel-Biruni *11. yy.*

Thaton / Suddhammavati G 5

Myanmar: Monların kültürel (Theravāda-Buddhacı) merkezi *1./6. yy.-1057*, Bagan tarafından fethi ve Myanmar'daki kültürel merkez olarak ortadan kaldırılması

Thebai / Thiva / Theben / Teb B 3

Boiōtia, Hellas: Mitolojik aktarıma göre Fenikeli Kadmos tarafından kurulmuştur (Fenike yazısının Hellas'a aktarılması), önemli mitolojik şahsiyetlerin menşei ya da ikametgâhı: *Herakles, ᵛNiobe, *ᵛOidipos ve *°Antigone; ⁺Philolaos *MÖ 5.-4. yy.*, (*Krates *MÖ 4. yy.*), ᵛMoerbecka *13. yy.*

Thebai → ***Vāsıt***

Thessalonike / Thessaloniki / Selānik T 9, B 5, K 2

Makedonia, Hellas: Roma ve erken dönem Bizans imparatorluklarında ticari ve kültürel merkez *146* ile *8. yy.* arası; Osmanlı dönemi *1430-1912:* Bayern (*1470*), España (*1492*), Italia (*1493*) ve Portugal'dan (*1493*) Yahudi göçmenlerin merkezi ve Yahudi bilgeliğinin Güneybatı Asya'yla Avrupa arasındaki geçişini sağlayan köprü ayağı; ᵛCicero (sürgün) *1. yy.*, ᵛPaulos Apostolos *1. yy.*, *Konstantinos-Kyrillos *9. yy.*, ᵛCaro *16. yy.*, (*Kemal Atatürk), ᵛLeont'ev *19. yy.*, ᵛZiya Gökalp *20. yy.*

Thrake / Thraki / Thracia / Trakya B 2, 3

Hellas - Türkiye - Bălgariia - Makedoniia: Helen koloni bölgesi *750*, Roma eyaleti *45*; önemli kentler → Abdera ve Byzantion/Kōnstantinupolis; *Orpheus (?); *Aisopos *6. yy.*, ᵛHerodotos, ᵛPerikles *5. yy.*

Thūle TI

Kalaallit Nunaat/Grønland: Massalia/Marseille'den gelen Helenli bir denizci olan Pytheas'tan bu yana (*4. yy.*) dünyanın kuzeybatısındaki son topraklar (Pytheas'a göre: Norveç), Vikingler tarafından Grönland'a taşınması *10. yy.*; "Thule Kültürü": En genç Inuit/Kalaallit kültürü için Avrupa'da kullanılan ad, Alaska'dan yola çıkış *900*, Grönland'a varış *1000*

Thurioi/Turio B 3

Megalé Hellas/Calabria, Italia: Perikles'in inisiyatifiyle örnek bir Pan-Helen koloni olarak kurulmuştur *443*, kurucular arasında ᵛEmpedokles ve ᵛ°Herodotos(?) bulunur, demokratik anayasanın yazarı: Protagoras

Tırnova → *Tārnovo*

Tiahuanaco / Tiwanuku Ö 7

Titicaca Gölü kıyısında, Bolivia: And Dağları'ndaki en eski kentsel yerleşimlerden biri *100-1100*, bölgeler üzeri bir imparatorluğun siyasi, kült ve kültürel merkezi, altın çağı *375-725*

Tiantai Shan / Ch'önt'ae-san / Tendaisan ("Gök Terasları Dağı") **G 5, D 1, 3-5**

Zhejiang, Zhongguo/Çin: Dağlık arazi, Buddhacı Tiantai/Ch'önt'ae/Tendai öğretisine adını vermiş bölge (kanun metni: *Fahua* Jing/"İyi Yasa Lotusu *Sutra*sı"); ⁺**Zhiyi** *6. yy.*, (ᵛHanshan ve Shide *7. yy.?*), ᵛJianzhen *8. yy.*, ◊Saicho *9. yy.*, ◊Uich'on *11. yy.*, ◊Eisai *12. yy.*, ◊Dogen *13. yy.*, ᵛKang Youwei *20. yy.*

Tiantong Si / Jingde Si D 5

Ningbo yakınlarındaki Taibai Shan boyunda, Zhejiang, Zhongguo/Çin: *Chan / Zen* manastırı *757*; yakın bölgeler: *As(h)oka-vihāra / Ayuwang Si* manastırı *425:* ◊Eisai *12. yy.* ve ◊Dogen *13. yy.* (her iki manastırda)

Tiberias / et-Taberiyye / Teveryā T 9

Yişrā'el: Yahudi öğretisinin Filastīn'deki merkezi *2.-12. yy.*; ᵛSaadiah Gaon *9. yy.* (?)

Tibet* → *Böyü

Tighen(n)if / Ternifine T 2

el-Cezāir: *Acheuléen* el gereçleriyle beraber *Homo erectus* fosillerinin buluntu (*1955*) yeri *700 KY bö*

Tikal Ö 7

Guatemala: Maya yerleşimi *MÖ 600-MS 900* arası, altın çağı *550-900* esnasında en büyük Maya kentlerinden biri, gün ışığına çıkarılması *1956*

Tilantongo Ö 7

Mixteca Alta, México: Prenslerin ikametgâhı, ilk üç hanedanın *Codex Vindobonensis Mexicanus I* (Viyana) içinde belgelenmesi *720-1350*

Tilimsān / Tlemcen / Agadir B 4

el-Cezāir: İspanyol Müslümanların geçişinin ardından el-Cezāir'deki kültürel (Müslüman ve Yahudi) merkez *12. / 13. yy.*; yakın bölgeler: *el-'Ubbad*, +İbn Haldūn *14. yy.*

Tillo / Aydınlar B 5

Siirt yakınları, Doğu Anadolu, Türkiye: ˇ°[Erzurumlu] İbrahim Hakkı *18. yy.*

Timbuktu / Tombouctou / Tinbüktü T 6, **Ö 8,** B 1, 4

Mali: Niger Irmağı üzerinde ticaret kenti, Mali ve Songay krallıklarının entelektüel Müslüman menşei (el-Kahire ile temaslar; önemli bilgin: Mobido Muhammed) *14.-16. yy.*; Fas dönemi *1591*; (ˇİbn Battuta *14. yy.*, ˇSaint-Exupéry *20. yy.*)

Tirmiz / Termez / Tarmita G 5

Baktria/Özbekistan: Budizmin Orta Asya'daki en eski merkezlerinden (Baktriya dillerine çevirisi, komşu bölge Kara Tepe'den Dharmamitra tarafından yapılmıştır *MÖ 1. yy.*); ˇXuanzang *7. yy.*

Tiruch(ch)irāpalli / Trichinopoly / Uraiyūr / Uragapura G 4

Tamil Nādu, Bhārat/India: Pallava, C(h)ola ve Vijayanagara krallıklarının bölgesel yönetim merkezi *7.-17. yy.*; *Buddhadatta *5. yy.*, ˇde Nobili *18. yy.*, *Raman *19. yy.*; Kaveri'nin karşı, kuzey kıyısında → S(h)rīrañgam

Tirumalapura(m) / Trimalaya G 4

Tamil Nādu, Bhārat/India: *Dharmakirti *7. yy.*

Tirune(l)veli / S(h)alivatī G 4

Tamil Nādu, Bhārat/India: ˇNammalvar *7.-9. yy.* (*?*), *Jnanaprakas(h)a *16. yy.*

Tise → *Kailās(h)*

Tīsfūn → *Ktesiphōn*

Tizimín Ö 7

Yucatán, México: Bir Maya köy tarihçesi olan *Chilam Balam*'ın yazıldığı yer, → *Chumayel*

Tlatelolco → **México**

Toharistān / Tocharia Ö 5, B 2

Özbekistan - Tacikistan - Afganistan: "Gerçek Toharlar" tabir edilen Yuezhilerin yerleşim bölgesi, *MÖ 2.* ile *3. yy.* arası; "sözde Toharlar" ile karıştırılmamalıdır, Kuça ve Turfan çevresindeki bölgede Hint Brahmi yazısının geliştirilmiş hâliyle kaleme alınmış "Tohar" edebiyatının taşıyıcıları *6.-8. yy.*

Tōkyō / Edo / Dongjing / Jianghu T 6, **D 5, K 5**

Kantō, Nihon/Japonya: Tokugawa Şogunluğu'nun başkenti *1603*, imparatorluk başkenti *1869*; *17. yy.*'dan itibaren Nihon/Japonya'da kentsel kültürün, *19. yy.*'da Meiji restorasyonunun ve *20. yy.*'da Doğu Asya'daki milliyetçi genişleme politikasının merkezi; *bilimsel kurumlar:* Şogunluk akademisi *Shōheizaka Gakumonsho* (*Yushima Seidō*) *1690-1871* (Hayashi ailesinin Neo-Konfüçyüsçü özel akademisinin halefi kurum *1630*), *Tōkyō Daigaku 1877* ("Batı Çalışmaları Enstitüsü" *Yōgakusho*'nun halefi kurum *1855*), "Felsefe Okulu" *Tetsugakukan 1887* (Inoue Enryo tarafından kurulmuştur, halefi kurum: *Tōyō Daigaku*), *Waseda Daigaku 1882 / 1902* ve *Keiō Daigaku 1910* ("Hollanda Çalışmaları" Akademisi *Rangaku*'nun *1858* ve "Batı Çalışmaları" *Yōgaku*'nun *1863* halefi kurum, Fukuzawa Yukichi tarafından kurulmuştur) *Filozoflar ve diğer önemli aydınlar:* ˇBankei Yotaku, ˇBasho, +°**Hayashi Razan,** ˇIngen, ˇKaibara Ekiken, +°**Takuan Soho,** ◊+Yamaga Soko, (ve +°Zhu Shunsui) *17. yy.*, ˇ°Seki Takakazu, *+ˇ°**Ogyu Sorai,** *+°Aoki Kon'yo *17.-18. yy.*, +°Kamo no Mabuchi *18. yy.*, (*ˇ°Sugita Gempaku *18.-19. yy.*), (+L. Busse), +Fenollosa, ◊+°Nishi Amane, ◊Noguchi Hideyo, ◊+°Ogata Koan, ˇOlcott, ◊+Sakuma Shozan, ˇSiebold ve ˇ°Yoshida Shoin *19. yy.*, °Hearn, (◊+Inoue Tetsujiro), ˇLiang Qichao, ˇKang Youwei, (+R. von Koeber), *◊Kuki Shuzo, ◊ˇ°**Mori Ogai,** +°Nanjo Bun'yu, *+°Natsume Soseki, ◊+Nishida Kitaro, ˇSun Yixian/Nakayama, ◊+Suzuki Daisetsu, *Tanabe Hajime ve *+°Tanaka Odo *19.-20. yy.*, ˇBohr, +Dewey, ˇEinstein, (ˇHe Zhen, ˇLiu Shipei), ◊Lu Xun, +°Miki Kiyoshi, ◊+Orikuchi Shinobu, ˇR. Otto, (ˇO. Paz), ˇQiu Jin, (+E. Spranger, +°Th. Sternberg), ˇTagore, ◊+°**Watsuji Tetsuro,** *Yukawa Hideki ve ◊Zhang Junmai *20. yy.*

Toledo → *Tuleytula*

Toling / mTho-lding / Tolingmath / Tsamda / Zhada G 1, 2, 5

Guge, Batı Tibet, Zhongguo/Çin: Buddhacı manastır: Batı Tibet'te kültürel merkez, +**Rinchen Zangpo** *10.-11. yy.*, +Atis(h)a *11. yy.*

Tolteca Ö 7

México: Mesoamérica kültürlerinin klasik sonrası döneminde Aztecaların öncülü devlet *9. yy.-1179*, başkent → *Tula*; Chichén Itzá'yla henüz açıklanamamış bağlantı (fetih?) *987*

Tomi(s) / Constanta B 2

Thrake/Moesia/Romānia: Miletos kolonisi *MÖ 6. yy.*, Roma-Bizans dönemi *MÖ 15-MS 600* arası; ˇ°Ovidius *1. yy.*

Tomsk K 5

Ob' üzerinde, Sibir', Rossiia: Sibir'deki en eski üniversite *1888*, Çar ve Sovyetler döneminde tercih edilen

sürgün yeri: ˇBakunin, ˇP. A. (ve A. A.) Kropotkin *19. yy.*, ⁺Hessen, ⁺°Shpet *20. yy.*

Tonga T 1

Tong'an D 4

Fujian, Zhongguo/Çin: ˇZhu Xi *12. yy.*

T'ongdo-sa D 5

Yangsan yakınları, Kyŏngsang-namdo, Han'guk/Kore: Anıtsl manastır, Chajang tarafından Zhongguo/Çin'den döndükten sonra kurulmuştur *646*, Han'guk/Kore'deki Buddhacı manastırlar arasındaki "Üç Elmas"ın *triratna / sambo* ilki; ˇUisang *7. yy.*; yakın bölgeler: *Ch'ongsongsan*, ˇCh'oe Cheu *19. yy.*

Tongsamdong Ö 6

Kyŏngsang-namdo, Han'guk/Kore: Japon Jōmon kültürüne ait seramiklerin, Koreli Chŭlmun kültürünün nesneleriyle beraber buluntu yeri, Han'guk/Kore ve Nihon/Japonya arasındaki ilişkiye dair en eski kanıtlar *MÖ 4500-1500* arası

Torino K 2

Piemonte, Italia: Savoie (Prensliği) *1560* ve Sardegna-Piemonte/Italia başkenti *1720-1865*, *Risorgimento* hareketinin başlangıç noktası *19. yy.*, üniversite *1440/1720*; ⁺Agrippa *16. yy.*, ˇRousseau, ˇHume *18. yy.*, ˇde Maistre *18.-19. yy.*, (*V. Gioberti), ˇRosmini-Serbati, ⁺Moleschott, ◊⁺Pareto, ˇNietzsche *19. yy.*, ◊⁺°Peano *19.-20. yy.*, ◊Gramsci *20. yy.*

Toronto K 3

Ontario, Canada: Üniversite *1827*; ⁺Raman, ⁺Maritain, (⁺E. Gilson, ⁺°M. McLuhan) *20. yy.*

Torralba ve *Ambrona* Ö 1

Sierra de Guadarrama, España: Büyük vahşi hayvanların (fil, at, gergedan) sürek avıyla avlandığına ve hayvanların sistematik biçimde kesildiğine dair kanıtların bulunduğu komşu buluntu (*1961*) yeri *400-200 KY bö*

Torun / Thorn K 4

Polska: *Kopernik/Koppernigk/Copernicus *15. yy.*, ⁺Ingarden *20. yy.*

Tosa D 5

Kōchi Ken, Shikoku, Nihon/Japonya: ˇKukai *8.-9. yy.*, ˇKi no Tsurayuki *10. yy.*, ˇHonen *13. yy.*, ˇMuso Soseki *14. yy.*; Neo-Konfüçyüsçü "Güney Çalışmaları Okulu" *Nangakuha 1548* (Zen rahibi Minamimura Baiken tarafından kurulmuştur, öğrencisi Tani Jichu yönetimi altında laikleşmiştir *17. yy.*, Meiji restorasyonu için yol gösterici olmuştur *19. yy.*): ◊Yamazaki Ansai *17. yy.*, ˇSakuma Shozan *19. yy.*

Tosan-sŏwŏn D 5

Andong-gun, Kyŏngsang-pukdo, Han'guk/Kore: Neo-Konfüçyüsçü felsefenin Han'guk/Kore'deki en önemli kırsal (özel) akademisi, **Yi Hwang** tarafından, doğum yeri olan *On'gye-ri / T'oegye-dong* yakınlarında kurulmuştur *1557*, ˇYi I *1558*

Toulouse T 9, K 2

Midi-Pyrénnées, France: "Dominiken tarikatı" *Ordo Fratrum Praedicatorum*'un kurulması (Dominicus de Caleruega tarafından) *1215*, üniversite *1229*; ⁺Petrus Hispanus II (?), ˇBurlaeus *14. yy.*, ◊Serveto, ◊⁺Bodin, ◊Montaigne, ⁺Bruno *16. yy.*, ⁺°**Sanches** *16.-17. yy.*, ˇBayle, (ˇP. de Fermat) *17. yy.*, ˇA. Smith *18. yy.*, ⁺Aron, ⁺°Maritain *20. yy.*

Tours B 4, K 4

Touraine, Centre, France: ⁺Alcuinus *8.-9. yy.*, (◊Hrabanus Maurus *9. yy.*, *⁺Berengarius Turonensis/de Tours *11. yy.*), ⁺Roscelinus *11.-12. yy.*, (ˇBernardus Silvestris), ˇAdelardus Bathensis *12. yy.*, ⁺Senghor *20. yy.*; komşu bölge (*Touraine*): *Loches*, ⁺Roscelinus ve ◊Abaelardus *11. yy.*; → *Amboise*, Leonardo da Vinci *16. yy.*; → *La Haye*, *Descartes *16. yy.*

Trabzon → *Trapezus*

Trakya → *Thrake*

Tranquebar → *Tarangambadi*

Transoxania → *Maveraünnehir*

Transilvania / Erdély / Siebenbürgen Ö 5, K 4

Romania: Roma dönemi (*Dacia*) *106-270*, Osmanlı dönemi *1432/1526-1686*, Avusturya-Macaristan dönemi *1686-1918*; Magyar (*9. yy.*), Szekler (*9. yy.*) ve Siebenbürger Sachsen'in (*12. yy.*) meydana getirdiği ve Osmanlı fethi ve Kilise reformasyonundan itibaren örnek bir etnik-kültürel dinî hoşgörü geleneği (*13. yy.* itibariyle göç ile gelmiş Ortodoks Rumenlere de olmak üzere) geliştirmiş "Üç Ulus Birliği" *1437*: "Dört alımlanmış dinin toprakları" (Kalvinci, Lutherci, Katolik ve teslisi reddeden Üniteryan mezhepler), → *Turda*

Trapezus / Trabzon B 5

Pontos/Türkiye: Roma-Bizans dönemi *MÖ 64*, bağımsız imparatorluk *1204-1461*, Osmanlı dönemi *1461*; ˇKsenophanes *MÖ 5. yy.*, (⁺Arrnenia'da Anili Anania Shirakac'i *7. yy.*, ˇMarco Polo *13. yy.*), *Georgios Trapezuntios'un ailesi *14. yy.*, *Bessarion, (*Kanuni Sultan Süleyman/"Muhteşem") *15. yy.*

Tres Zapotes Ö 7

Veracruz, Golfo de Mexico: Olmecaların kült merkezi, Olmeca kültürünün geç dönemlerindeki altın çağı *MÖ 400-MS 100* arası; üzerinde takvim bulunan en eski Mesoamérican taş sütunun buluntu yeri (*3. 9. 32*)

Trešt / Tzriesch K 4

Morava, Česko: *Schumpeter *19. yy.*

Trier / Augusta Treverorum K 4

Moseltal, Deutschland: Roma dönemi *MÖ 16-MS 475*, Kelt-Roma okul merkezi *4. yy.*, üniversite *1473-1798*;

(⁺Lactantius, *Ambrosius *4. yy.*), ⁺Dietrich von Freiberg *13.-14. yy.*, *Marx *19. yy.*, ˇSartre (savaş esiri) *20. yy.*

Trieste / Triest / Trst K 4

Italia: Avusturya dönemi *1382-1918*; °Winckelmann *18. yy.*, *Benussi *19. yy.*, (ˇJ. Joyce *20. yy.*); yakın bölgeler: *Duino*, °Boltzmann, (ˇR. M. Rilke) *20. yy.*

Trinil T 2

Solo/Bengawan Vadisi, Java: Bir *Homo erectus* fosilinin ilk buluntu (*1891*) yeri *500 KY bö*, fosili keşfeden Hollandalı hekim Eugène Dubois tarafından "dik yürüyen insansı maymun" *Anthropopithecus erectus Haeckel* olarak tarif edilmiştir (Haeckel tarafından öne sürülen, insanın Doğu Afrika ile Doğu Asya arasında yer alan batmış bir kıtada evrimleştiği savına eklemlenir); Avrupa dışında bulunan en eski insan fosilinin buluntu yeri, insan evrimi araştırmalarının "Avrupa merkezli" olmaktan çıkmaya başlaması)

Troia / Ilios / Truva / Hilarsik Ö 3, B 3

Troas/Türkiye: Hitit kenti Vilusa (?); Homeros'un *Ilias* destanının geçtiği *MÖ 1200* (*?*) yer; ˇHomeros *MÖ 720* (*?*)

Troitse Sergieva Lavra / Monastyr' B 5

Moskva yakınları, Rossiia: "Teslis manastırı", Sergei von Radonezh tarafından kuruluşu *1340*, Moskva Büyük Prensliği'nin dinî ve kültürel merkezi *15.-18. yy.*, "Banliyö" *Sergiev Posad*; (ˇStefan Permskii *14. yy.*), ◊Solov'ev, °Leont'ev *19. yy.*, °Rozanov *20. yy.*

Trondheim/Drontheim K 4

Norge: *Kongelike Norske Videnskabers Selskap / Norveç Kraliyet Bilimler Topluluğu 1760*, Topluluğun, özgür irade hakkında sorduğu ödüllü soru *1838*, Schopenhauer tarafından kazanılmıştır; °Prior *20. yy.*

Troyes T 9

Champagne, France: Fuar kenti; Aşkenaz-Yahudi ruhaniyetinin merkezi (Rashi/Solomon ben Isaac etrafında **1040*) *11.-12. yy.*; ⁺Alcuinus *8. yy.*, ⁺Durkheim *19. yy.*

Truva → *Troia*

Tsagaan Suburga (*"Ak Stupa"*) G 5

Bağarin/Bairin, Nei Menggu, Zhongguo/Çin: Ligdan Han'ın ikameti *1604-°1634*; Tibet-Buddhacı külliyatın ilk bölümünün (*Kangyur*) Moğolcaya çevrilmesi *1628-29* (önemli çevirmen: Sharba Qutughtu; ikinci bölümün çevirisi [*Tengyur*] İmparator Qianlong tarafından yaptırılmıştır *1742-49*)

Tsaparang / Tsa-pa-rang rDzong / Zarenzong G 2

Guge, Batı Tibet, Zhongguo/Çin: Kültürel altın çağı esnasında Batı Tibet'in başkenti *10.-11. yy.*; ⁺Rinchen Zangpo *10.-11. yy.*, ⁺Atis(h)a *11. yy.*; (ˇAntônio de Andrade SJ, Tibet'teki ilk Avrupalı *1624*)

Tsurpu/mTshur-phu/Chubu G *2*

Tsang/Batı Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Naropa, Marpa ve Milarepa'dan yola çıkan ve Tibetçi Buddhadharma içinde yer alan Kagyupz öğretisinin ("Kara takkeliler") ana manastırı (ana yayılma bölgesi: Khams), Tsang kralları için danışmanlık işlevi; önemli felsefe hocası: ⁺Mikyö Dorje (*8. Karmapa*) *16. yy.* (?)

Tsushima K 5

Han'guk/Kore Boğazı'nda ada, Nihon/Japonya: Rus-Japon Savaşı'nda deniz muharebesi *1905:* Yeniçağ'da Asyalı bir devletin ilk kez bir Avrupalı kuvvete üstün gelmesi

Tsuwano K 5

Chōshūl/Yamaguchi Ken, Nihon/Japonya: *Nishi Amane, *Mori Ogai *19. yy.*

Tu Shan Ö 6

Hefei yakınları, Anhui, Zhongguo/Çin: Mitolojik aktarıma göre, Xia hanedanının kurucusu "kültür kahramanı" *Shengren Yu*'nun memleketi ve toprak prenslerinin toplanma yeri *MÖ 3. by.*

Tula Ö 7

México: Toltecaların başkenti *920-1179*; *⁺Quetzalcoatl *10. yy.* (*7*)

Tuleytula / Toledo / Toletum **T 9, B** 1, **4**

Castilla, España: İslâm dönemi (el-Endelüs) *712-1085*; *Ciudad de las tres culturas* [Üç kültürün şehri (ed.n.)] (Müslüman-Yahudi-Hristiyan) *11.-13. yy.*; başkent *1087-1561*, önemli başpiskoposlar: Raimundus *1225-°1252*, → *Jiménez de Cisneros *1495-°1517*, önemli kral: Alfonso (X) el Sabio *1252-°1284*; ˇ**Halevi** *11. yy.*, ˇ°**Gerardus Cremonensis,** ˇGundissalinus, ˇ°**İbn Daud,** ˇIoannes Hispanus, ◊Maimonides (?) ve ˇPetrus Venerabilis *12. yy.*, ˇMichael Scotus *13. yy.*, *Caro (?), ˇI. ve J. Abrabanel *15. yy.*, ˇTeresa de Ávila *16. yy.*, ◊Gracián *17. yy.*, ˇW. von Humboldt *18. yy.*, ˇKang Youwei *20. yy.*

Tunguzlar → *Evenki*

Tunis / Tunus T 6, Ö 8, **B** 1, **4,** K 1

Aynı adlı devletin (*Tunis*) başkenti (*Tūnis / Tunisie*), İslâm dönemi *670*; *Studium* (Arapça ve İbranicenin yanı sıra İslâm ve Yahudi din ve felsefeleri öğretilmiştir), Dominiken tarikatı tarafından kurulmuştur *1250*; *Constantinus Africanus *11. yy.* (?), ˇİbn Arabi, ˇFibonacci *12. yy.*, ˇİbn Seb'in *13. yy.*, ˇ°**Llull** *13.-14. yy.*, *ˇ**İbn Haldūn** *14. yy.*, ˇFlaubert, ◊Abduh *19. yy.*, ˇFanon *20. yy.*; komşu bölge → *Carthago*

Turda / Torda / Thorenburg K 4

Cluj-Napoca/Kolozsvar/Klausenburg yakınları, Transilvania, România: "Üç Ulus"un (Magyarlar, Szeklerler, Siebenbürger Sachsenler) eyalet meclisleri *1438*

(birliğin teyidi), *1557* (Yeniçağ Avrupa'sında ilk kez din özgürlüğünün açıklanması, Osmanlı idaresi altında olmuştur); → *Transilvania*

Turfan / Turpan / Tulufan / Xizhou T 6, Ö 5, **G 5,** D 1

Xiyu/Şarki Türkistan/Xinjiang, Zhongguo/Çin: İpek Yolu üzerindeki vaha kenti, Çin ve Uygur hakimiyeti altında Buddhacı ve Manici kültürün merkezi *6.-13. yy.*; "Turfan parçaları"nın (özellikle dinî ve tıbbi içerikli, Buddhacı ve Manici menşee sahip, ve aralarında "Toharca" ve Hint Brahman yazının da bulunduğu çeşitli dil ve alfabelerle yazılmış) buluntu *1902-12* yeri; ˇDharmagupta *6. yy.*, ˇXuanzang *7. yy.*, ˇSingqu Seli Tutung *10. yy.*; komşu bölge → *Gaochang*

Turi K 3

Bari yakınları, Puglia, Italia: ˇGramsci (*carcere*) *20. yy.*

Turkana, Lake / Lake Rudolf T 1-3, Ö 1

Rift Valley, Kenya: İnsanlığın başlangıç tarihinden kalma fosillerin olağanüstü buluntu yeri: *Australopithecus anamensis* (*anam* = "Göl") *4 MY bö*, *Homo rudolfensis* ve *Homo ergaster* ("Çalışan İnsan") *2,5-1,6 MY bö*; önemli buluntu yerleri → *Koobi Fora* (*Turkana East*) ve *Nariokotome* (*Turkana West*); hemen kuzeyinde yer alan bölge → *Omo*

Tūs B 1, 4, 5

Horāsān, İrān: Kültürel merkez *9.-11. yy.*, "önemli eğitim kurumlarıyla ünlü, hatta aşırı eğitim verildiği şüphesi uyandıran kent" (Goethe, *Batı-Doğu Divanı*, *1819*); (°Harun er-Reşid *9. yy.*), ˇ°Firdevsi, *ˇ°el-Gazali *11. yy.*, *et-Tusi *13. yy.*; yakın bölgeler: Meşhed (İmam Rıza'nın kabri etrafındaki Şii hac yeri *°817*), ◊Mir Damad *16. yy.*, ◊+Sebzevari *19. yy.*; → **Nīšāpūr**

Tusculum B 3

Latium/Frascati yakınları, Lazio, Italia: ˇCicero (kır evi) *MÖ 1. yy.*

Tututepec Ö 7

Mixteca de la Costa, Oaxaca, México: Prenslik ikametgâhı, *1032*'ye kadar kanıtlanabiliyor, birçok Mixteka hiyeroglifinde belgelenmiştir

Tübingen K 2, 4

Württemberg, Deutschland: Üniversite *1476*, Evangelik manastır okulu *1536*; (+°G. Biel *15. yy.*), Reuchlin, ◊Kepler *16. yy.*, (◊F. Ch. Oetinger), ◊Haller, ◊Schelling, ◊Hegel, ˇFichte *18. yy.*, ◊ˇ°Hölderlin *18.-19. yy.*, ◊+D. F. Strauß, ◊J. R. Mayer, ◊Wundt, ◊+L. Büchner, ◊Deussen, ◊F. Brentano, ˇHesse *19. yy.*, ◊Otto, ◊K. Barth, ◊Köhler, (◊M. J. Oakeshott, +°E. Bloch) *20. yy.*

Türk / Tujue / (el-)Etrāk / Türkler Ö 5, B 5, G 5, D 3

Doğu Asya'dan çıkıp Orta ve Güneybatı Asya üzerinden Kuzeydoğu Hindistan, Kuzeydoğu Afrika ve Doğu Avrupa'ya kadar uzanan ve hanedanlık esasıyla imparatorluklar kuran nüfus, *7. yy.*'dan itibaren Türk dilinde yazı kültürüne sahiptir, Kuzeydoğu Hindistan'dan Doğu Avrupa'ya kadar Manici gnostisizmin, Nestoryen Hristiyanlığın ve Orta Asya'yla Zhongguo/Çin'de Buddhadharına'nın ve İslâm'ın (Orta Asya'ya yayılması *10. yy.*) destekleyicisi; Doğu ve Orta Asya'da erken dönem devlet ve imparatorluklar (→ *Orhon*, *Uyg(h)ur*, *Xianbei*, *Xiongnu* ve *Xiyu / Sharqi Türkistan*); Zhongguo/Çin'de (Tuoba-Wei, Tang), Güneybatı Asya'da (Selçuklular, Gazneliler, → *Rum*, → *Osmanlı İmparatorluğu*), Mısır'da (Memlükler) ve Doğu Avrupa'da (*Hazarlar*, *Kıpçaklar*) çeşitli hanedan ve devletlerin kurucusu; Moğol ve Moğol sonrası (Timur ve Tatar) imparatorluk ve kağanlıklarda (kıtalararası *lingua franca* olarak Türkçe ve/ya Farsça) idari işlevler yüklenmişlerdir *13.-18. yy.*; günümüzde Türk (dili) ağırlıklı devletler: Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkiye, Türkmenistan ve Özbekistan

Türkiye T 9, B, G 5, N

Osmanlı İmparatorluğu'nun çekirdek bölgesinde yer alan bölgesel selef devlet *1919 / 1923*

Türkmenistan / Turkmenostan Ö 4, B 4, 5

→ *Harezm*, *Horāsān*

Tyros → *Sūr*

al-'Ubaydiyya / el-'Ubeydiyye / 'Ubēdiye / Ubeidiyeh T 2

'Emeq ha-Yarden/Ürdün Vadisi, Yişrā'el: Erken dönem arkaik insan fosillerinin buluntu yeri *1 MY bö*

Uç / Uchchh / Ucch B 5, G 2

Pencab, Pakistan: *Sūfî Kādiriye* tarikatının başlangıç bölgesi (Güney Asya'ya Seyyid Muhammed Gavs tarafından getirilmiştir) *15.-16. yy.*

Udlpi / Udupa / Udupi G 1, 4

Karnātaka, Bhārat/India: *+°**Madhva** *13.-14. yy.*, ˇVallabha, ˇCaitanya *15.-16. yy.*

Udyāna / Uddiyāna G 2

Swāt, Pakistan: Buddhacı kültürün serpildiği bölge, Gandhara ve Keşmīr'in komşu bölgesi *MÖ 2. yy.*, Buddhacı *Tantra-yāna*'nın başlangıcı *4.-8. yy.* Tibet'e yayılmıştır; ˇFaxian *5. yy.*, ˇXuanzang *7. yy.*, *Padmasambhava, ˇHyech'o *8. yy.*

Uganda Ö 8, K 5

Ugarit / Uğārīt / Ra's Shamra / Re's Şemrā Ö 3

Phoinike/el-Lāzıkiyye yakınları, es-Sūriyye: Liman kenti, alfabetik bir çiviyazısının ve kentin Doğu Akdeniz havzasında büyük bir ticari güç olduğu altın çağından kalma, ağırlıklı olarak Akad dilinde kaleme alınmış çeşitli edebî metinlerin buluntu (*1930*) yeri *MÖ 15.-12. yy.* arası

***Ujjayinī** / Ujjain / Ozene* **T 6,** Ö 4, **B 5, G 1, 2, 5, K 1**

Avanti/Mālava/Madhya Pradesh, Bhārat/India: Avanti İmparatorluğu'nun başkenti *MÖ 6.-4. yy.*, Maurya döne-

miyle Guptaların "altın çağı" ve Gupta sonrası dönem arasında önemli entelektüel merkez (gökbilimi [Hint gökbiliminin sıfır meridyeninin Ujjayini'den geçmesi], matematik ve edebiyat, Brahman ve Buddhacı felsefe) *MÖ 4.-MS 7. yy.* arası; ˇAs(h)oka, *Mahinda ve Sanghamitta *MÖ 3. yy.*, *+°**Bhartrihari,** ˇ**Kalidasa,** *Paramartha *5. yy.*, (ˇVarahamihira *6. yy.*), ˇBrahmagupta, ˇSiddhasena, ˇXuanzang (?) *7. yy.*, ˇ**Bhaskara** II *12. yy.*, ˇNanak, Vallabha ve Caitanya *15.-16. yy.*

Ukraina / Ukraïna / Ukrayna T 9, Ö 1, 2, **B** 1, 2, **4, K** 2, **4,** 5 → *Skythia*, *Krim*, *Roma* (*"Cygany"*)

Ulaan Baatar / Ih Hüree ot / Urga / Ulan Batur G 5

Monggol Ulus: Tibet-Buddhacı din birliğinin Monggol Ulus'taki din büyüğünün ikametgâhı *1778-1924*; ˇShcherbatskoi *20. yy.*

Ulaan Ude / Ulan-Ude / Verkhne Udinsk G 5

Buriatiia, Rossiia: Kışlık yerleşim olarak Rus Kazakları tarafından kurulmuştur *1689*; Rus Federasyonu içindeki en büyük Tibet-Buddhacı din birliği olan Moğol Buryatların siyasi, bilimsel (tıp) ve kültürel merkezi; ˇShcherbatskoi, °Dorzhiev *20 yy.*

Ulm K 4

Württemberg, Deutschland: (°H. Seuse *14. yy.*), ˇKepler *17. yy.*, *Einstein *19. yy.*

Uluru / Ayers Rock T 1, 2, Ö 1, K 5, İ

Australia: *Aborigin*lerin "Kutsal Dağ"ı, Avrupalılar tarafından ilk kez *1872*'de keşfedilmiştir, dünyanın en büyük yekpare kaya parçası

'Umān / Oman / Umman Ö 3, 8, **B** 4, **5,** G 5

Cezīretü'l-'Arab: ◊es-Sirafī *10 yy.*; → *Zanzibar*

Uppsala K 2, 5

Sverige: Üniversite *1477*; ˇSwedenborg *17.-18. yy.*, +°**Línne** *18. yy.*, ◊+Berzelius *19. yy.*, ˇKang Youwei, +Jakobson, ˇFoucault, ◊Oruka *20. yy.*

Ur / Tall al-Muqayyar / Tellü'l-Mukayyar Ö 3

en-Nāsiriyye yakınları, 'Irāk: *MÖ 3. by.*'da İran Körfezi kıyısındaki önemli Sümer kenti, altın çağları *MÖ 21.-20. yy.* arası ve *MÖ 6. yy.*; günümüze kadar yazılı olarak gelen en eski kanun metinleri (*Codex Ur-Nammu*) *MÖ 21. yy.*; Tevrat'taki aktarıma göre Halkın Babası (*Patriarch*) İbrahim'in memleketi (*MÖ 19.-17. yy.* arası)

Urartu / Ararat / Ağrı Dağı Ö 3

Türkiye - Hayastan: Ahit'te yer alan Tufan'ın ardından Nuh'un Gemisi'nin karaya oturduğu yer; Urartu İmparatorluğu, altın çağı (metinler ağırlıklı olarak Süryani çiviyazısıyla) *MÖ 9.-7 yy.*

el-Urdunn / Jordan(ien) / Ürdün Ö 2, 4, B 3 → *Nabataia*

Urhoy / Orrhoe / Edessa / er-Ruhā / Şanlıurfa Ö 4, B 3, 4

Osroēne, Syria/Türkiye: Helen dönemi *MÖ 331*, bir Osroēne-Süryani krallığın başkenti *MÖ 132-MS 300* arası, dönem dönem Roma, Sasani *4. yy.*, İslâm dönemi *638*; Süryani-Hristiyan yazı kültürünün entelektüel merkezi (Osroēne resmî dilinin, Süryani yazı dili haline gelmesi), *+Bardesanes *2. yy.*; "Persler Okulu" (önemli öğretmenler: "Çevirmen" Hiba, Ma'na Şirazi, Narsai) *4. yy.-489* (*Nusaybin / Nisibis*'e göç)

Urla → Klazomenai

Uruk / Unug / Erek / el-Verkā' Ö 3

es-Semāve yakınları, 'Irāk: Erken dönem önemli Sümer kenti *MÖ 4. by.* (*5. yy.*'a kadar süren yerleşim), altın çağı *MÖ 3. by.*, önemli hükümdarı: Gılgamış *MÖ 2700*; arkeolojik olarak kanıtlanmış gökbilimi okulu, en eski (kategorize edilmiş) olaylar listesinin ("Liste bilimleri") buluntu yeri *MÖ 3. by.*

USA / ABD T 11, **K 2, 3,** 5, Ş

Uluslararası alanda anlam kazanmış hukuk açıklamaları: *Virginia Bill of Rights* [*Virginia Haklar Beyannamesi*] (Charlottesville) *1776*, *Declaration of Independence* [*Bağımsızlık Bildirisi*] (Philadelphia) *1776*, *Universal Declaration of Human Rights* [*Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi*] (*Birleşmiş Milletler*, New York) *1948*

Utrecht K 4

Holland, Nederland: Üniversite *1636*; ˇSchurman, (+°Henricus Regius) *17. yy.*, ◊Moleschott *19. yy.*, +Plessner *20. yy.*

Uxmal Ö 7

Yucatán, México: Geç klasik dönem Maya kültürünün temsilî kent merkezi, altın çağı *800-1000*

Uyg(h)ur / Uig(h)ur(en) / Weiwuerzu Ö 5, G 5, D 1

Monggol Ulus - Xinjiang Uygur, Zhongguo/Çin: Günümüzde Monggol Ulus sınırları içinde kalan bir devlete sahip Türk nüfusu (başkent Karabalgasun) *744-840*, Manici dinin *764* ve Soğd yazısının alımlanması (ancak Çin yazısı örneğine göre dikey sütunlar halinde), Kırgızlar tarafından yerlerinden edilmişlerdir, tarımsal halef devletler Gansu (Zhangye) ve Turfan'da (Qocho) kurulmuştur, buradaki Buddhacı kültürün üstlenilmesi; Cengiz Han altında barışçıl yaşama geçilmesinin ardından Moğol imparatorluklarında üst düzey idari roller üstlenmişlerdir (Soğd-Uygur yazısının Moğol diline uyarlanması); Kaşgar ve Balasagun'da akraba nüfusların birleşip devlet kurması; İslâm'a geçiş *842-1130*

Ürdün → *el-Urdunn*

Ümmü'l-Kays → Gadara

Vādī 'Amūd → *'Amūd, Wādī*

Vādī Halfā K 5

es-Sūdān: Nil Irmağı üzerinde, ikinci kayalık boğazın hemen altında yer altındaki liman, Avrupalı aydınların Nil üzerindeki gezinti rotalarının güneydeki son istasyonu *19.-20. yy.*, ˇFlaubert *19. yy.*, ˇTh. Mann *20. yy.*

Vādi'l-Hicāra → *Guadalajara*

Vādi'n-Natūf → *Natūf, Wādī an-*

Vadodara/Baroda G 2

Gücerāt, Bhārat/India: ˇAurobindo *19.-20. yy.*, ˇAmbedkar *20. yy.*; yakın bölgeler: *Darbhavati*, °Yas(h)ovijaya *17. yy.* (?)

Vais(h)ālī/Vaiśālī/Vesālī G 3

Videha/Bihār, Bhārat/India: Licchavi Cumhuriyeti'nin ve Licchavilerin baskın olduğu Vrijji Konfederasyonu'nun başkenti *MÖ 6.-4. yy.* arası; +**Mahavira,** Gos(h)ala ve Buddha *MÖ 6.-4. yy.*; "İkinci Buddhacı Konsil" Buddha'nın ölümünde 100 ya da 110 yıl sonra (*Theravāda* ve *Mahāsaṅghika* öğretilerinin ayrılmasının ilk adımları); °Ananda *MÖ 5.* ya da *MÖ 4. yy.*, ˇFaxian *5. yy.*, ˇXuanzang, ˇYijing *7. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*; yakın bölgeler: *Kundagrama*, *Mahavira *MÖ 6.* ya da *MÖ 5. yy.*; → *Videha*

Valabhī/Vālā T 6, **G 1, 2, 5**

Saurāshtra/Gücerāt, Bhārat/India: Bir "Jaina Konsili"nin yapıldığı yer (Jaina yazıları kanonunun tesbit edilmesi) *5.* ya da *6. yy.*; Gupta sonrası Maitraka Devleti'nin başkenti *470-770*; Buddhacı manastır üniversitesi (Nalanda ile rekabet) *490-780*, "Bilinç öğretisi" *Vijñāna-vāda*'nın merkezi; ˇBhartrihari *5. yy.* (?), (+Gunamati), *+°**Sthiramati** *5.-6. yy.*, +Bhavaviveka *6. yy.*, ˇBhaskara I, ˇXuanzang, ˇYijing (?), ◊Vajrabodhi *7. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*

Valdivia Ö 7

Ecuador: And bölgesinde bilinen en eski seramik kültürüne adını veren buluntu yeri *MÖ 3000*

Valencia → el-Belensiyye

Valladolid K 2

Castilla, España: Residenzstadt *13.-17. yy.*, üniversite *1346*; (°C. Colón/Columbus), +Vitoria, *+Báñez, ˇLas Casas (Ginés de Sepúlveda ile münazara *1550*), +Suárez, ˇTeresa de Ávila *16. yy.*, ˇCervantes *17. yy.*

Vārāṇasī/Benares/Kās(h)ī/Kāśī T 6, **G 1, 3,** 5

Uttar Pradesh, Bhārat/India: Geç Vedacı Kas(h)i Krallığı'nın başkenti *MÖ 8.-5.*/*MÖ 4. yy.* arası, Buddha zamanında Magadha tarafından fethedildi; entelektüel merkez *MÖ 800-MS 20. yy.* arası: Brahmancı felsefenin oluşum evresi (erken dönem *Upanişad*lar) *MÖ 8.-5. yy.*, Buddhadharma'nın başlangıçları *4.-12. yy.*, Brahmancı-Hinducu felsefenin yenilenmesi *7.-12.*/*15.-20. yy.*: *Central Hindu College 1898*/*Hindu University 1916*

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: *Pars(h)va *MÖ 8. yy.*, +**Uddalaka** ve **Yajnavalkya** *MÖ 8.-6. yy.* (?) arası, +Mahavira ve Buddha *MÖ 6.-4. yy.*, ˇSus(h)ruta *1. yy.*, *+Kanada *2.-3. yy.* (?), ˇFaxian *5. yy.*, ˇXuanzang, ˇYijing *7. yy.*, ◊S(h)ankara *7.-8. yy.*, ˇHyech'o *8. yy.*, +S(h)ri Harsha(?),ˇBasava *12. yy.*, *Kebir *15. yy.*, ˇNanak, ˇCaitanya, ˇ°Vallabha *15.-16. yy.*, ◊Yas(h)ovijaya *17. yy.* (?), ◊Roy *18. yy.*, ˇOlcott, ˇBesant *19.-20. yy.*, ˇKang Youwei, ˇJung, +Radhkrishan *20. yy.*

Vāsıt/*Thêbai*/*el-Uksur*/*Luxor-Karnak* **A 6,** Ö 3, 8, **B** 1, **2**

Kemet/Aigyptos: Siyasi ve kültürel merkez (kesintilerle) *MÖ 22. yy.-MÖ 664* arası (Assyria tarafından fethedilmiştir); *ˇAmenemhet I, ˇ**Khety** (?) *MÖ 20. yy.*, +Ani *MÖ 15.-14. yy.*, *ˇAkhenaton *MÖ 14. yy.*, ˇFlaubert *19. yy.*, ˇKang Youwei, ˇJung, ˇThomas Mann *20. yy.*

Venezia/*Venedik* T 9, **B 4,** 5, K 4

Italia: Liman kenti, Doğu Akdeniz'deki hâkim ticaret gücü *9.-18. yy.*, parlak dönemi *12.-15. yy.*, Bizans, İslâm ve Yahudi edebiyatının Avrupa'ya aktarılması, Yahudi (hukuki ve Kabbalacı) metinlerin baskı yeri *1565*/*1570*; ˇKonstantinos-Kyrillos *9. yy.*, ˇPetrarca, *Cristina/Christine da Pizzano *14. yy.*, ˇValla, ˇGeorgios Trapezuntios, ˇBessarion *15. yy.*, +E. Delmedigo, ˇ°I ve ˇJ. Abrabanel, ˇErasmus, ˇVesalius, ˇMontaigne, ˇBruno *16. yy.*, ˇJ. Delmedigo, ˇDescartes, ˇHarvey *17. yy.*, ˇMontesquieu, ˇRousseau *18. yy.*, ˇByron, °Wagner, ˇNietzsche *19. yy.*, ˇTh. Mann *19.-20. yy.*, ˇMalraux *20. yy.*

Venezuela Ö 7, K 5

Ventoux, Mont B 4

Vaucluse, Provence, France: Petrarca tarafından *1336* tırmanılmış ve "Olimpo" diye uğruna şarkı söylenmiştir

el-Verkā' → *Uruk*

Verneuil-sur-Seine K 2

Paris yakınları, France: *Tocqueville *19. yy.*

Versailles K 2

Paris yakınları, France: Fransız kralların ikameti *1682-1789*; *ˇ°Quesnay *17.-18. yy.*, ˇTocqueville *19. yy.*, ˇMaritain, ˇKeynes *20. yy.*

Vesīc B 5

Maveraünnehir'deki Fārāb/Kazakistan: *el-Farabi *9. yy.*

Vézelay K 4

Bourgogne, France: *°Rolland *19. yy.*

Vidarbha/*Berār* G 2

Mahārāshtra, Bhārat/India: *Nagarjuna *2. yy.* (?)

Videha G 3

Bihār, Bhārat/India: Krallık *MÖ 8-6. yy.* (*?*) arası; önemli kral: Janaka; ⁺**Uddalaka** ve **Yajnavalkya** *MÖ 8.-6. yy.* (*?*); → **Mithilā,** Vais(h)ālī

Viêt Nam/(*Nan Yue*)/*Giao Chi* (*Jiaozi*)/*An Nam*/*Dai Viêt* Ö 5, 6, **G 5, D** 1, 3, **5,** K 5

Çin vilayeti *MÖ 111-MS 968*/*1413-27*; kuzeyde (Nan Yue) *MÖ 2. yy.*'dan itibaren Çin yazı kültürü, güneyde (Champa) *2. yy.*'dan itibaren Hint yazı kültürü; *19. yy.*'a kadar felsefî yönelimini Zhongguo/Çin'den almıştır: "Üç Öğreti/Din" *san jiao*/*tam giao* (Konfüçyüsçü: *ru*/*nho giao*, Taocu: *dao*/*dao*, Buddhacı: *fo*/*phât*), baskın Buddhacı gelenek *Chan*/*Thiên*, erken dönem Buddhacı misyonerler: *°Kang Senghui *3. yy.* ve ˇ°Vinitaruci *6. yy.*; "Altın çağı" (Le hanedanının ileri dönemleri) *1428-1527*, en erken dönemde alfabeye dökülmüş sesli dil ("Ülke dili" *Quôc ngu'*, diyakritik imlerle Latin yazısına, Alexandre de Rhodes tarafından *1651*)

Vijayanagara → Hampi

Vikramas(h)ilā/Vikramaśilā G 3

Bihār, Bhārat/India: Buddhacı manastır üniversitesi *8. yy.-1193*, Buddhacı *Tantrayāna* ve bunun Tibet'e aktarılmasının merkezi, altın çağı *11. yy.*; (⁺Jnanagarbha *8. yy.*), ⁺Atis(h)a, ◊Naropa *10. yy.*, ⁺Ratnakirti, (◊Drogmi) *11. yy.*

Viliuisk K 5

Lena Irmağı'nın bir yan kolu (Viliui) üzerindeki kent, Sibir', Rossiia: ˇÇernişevski (sürgün) *19. yy.*

Villeneuve K 4

Lac Léman kıyısında, Suisse/İsviçre: ˇRolland, ˇTagore, ˇGandhi *20. yy.*

Vilnius/*Vilnjus*/*Wilno*/*Wilna* T 9, B 1, 4, **K** 2, **4**

Lietuva: Litvanya ve Litvanya-Leh dönemlerinde siyasi, dinî ve kültürel merkez *1323-1772*, Rus dönemi *1772-1915*; kültürel altın çağı *16.-17. yy.* (Leh-Latin dönemi: "Baltık Denizi'nin Roma'sı") ve *18.-19. yy.* (Yidiş-İbranice: "Kuzey'in Yerūshālayim'i"), üniversite *1579*, Yahudi "aydınlanması" *Haskala*'nın merkezi *18. yy.*; ˇJ. Delmedigo *17. yy.*, ⁺°**Eliah Ben Solomon,** ˇShneur, ˇCabanis, ⁺G. Forster *18. yy.*, *A. Gurwitsch, ˇBakhtin, ◊ˇMilosz *20. yy.*

Vincennes K 2

Paris yakınları, Val-de-Marne, France: ˇDiderot, ˇRousseau, (ˇMarquis de Sade) *18. yy.*, ˇKojève, (*⁺J.-F. Lyotard) *20. yy.*

Viranşehir → Soloi

Vitebsk/Vicebsk/Vitsebsk K 2, 4

Belarus': Litvanya ve Leh dönemleri *1320-1772*; *Petrazycki (*Kollontaevo*), *Losskii (*Kreslavka*) *19. yy.*; **Bakhtin** etrafında oluşmuş edebiyat ve kültür bilimsel çevre (V. N. Voloshinov ve P. N. Medvedev) *1920-24*; (ˇM. Z. Shagal/Chagall, El' Lissitskii ve K. S. Malevich ile beraber sanat akademisinin kuruluşu *1919*)

Viterbo B 4

Lazio, Italia: Romalı papaların ikameti *1257-81*; *ˇBonaventura, °Kilwardby, ˇMoerbecka, ˇ°Petrus Hispanus I, ˇThomas Aquinas *13. yy.*, ˇMontaigne *16. yy.*

Vivarium B 3

Scylletium/Squillace yakınları, Bruttium/Calabria, Italia: manastır içinde bir yaşama ve çalışma topluluğu, ⁺°Cassiodorus tarafından kurulmuştur *6. yy.*

Viyana → **Wien**

Vix B 2

Châtillon-sur-Seine yakınları, Bourgogne, France: Megale Hellas'taki Helen Akdeniz kolonileriyle Kuzeybatı Avrupa arasında uzanan ticaret yolu üzerindeki Mont Lassois eteklerindeki Kelt kenti *6. yy.*

Vladivostok K 5

Sibir', Rossiia: ˇMasaryk, (°O. E. Mandelshtam), ˇGödel, ˇBrecht *20. yy.*

Vogelherd Ö 1

Ulm yakınlarındaki Lonetal, Deutschland: Taşınabilir küçük plastiklerin buluntu (*1931*) yeri: Mamut dişlerinden yontulmuş, üzerinde vücut ayrıntıları (kürk) ve soyut biçimlerin yer aldığı hayvan figürleri *32 KY bö*; komşu bölge → *Hohlenstein*

Vol(h)ynia/*Volyn'*/*Wolyn* T 9, K 4

Ukraina: Leh dönemi *1569*, Rus dönemi *1793-1918*; Hasidi hareketinin merkezi bölgesi *18. yy.*, → *Mezhirich*

Vouziers K 4

Ardennes, France: *Taine *19. yy.*

Vṛjji/*Vrjji*/*Vajji* G 3

Bihār, Bhārat/India: Ganga Irmağı'nın ortalarında oligarşik (monarşi karşıtı ve Brahmancılık karşıtı) cumhuriyetlerin oluşturduğu konfederasyon *MÖ 6.-4. yy.* arası, Licchaviler tarafından hakimiyet altına alınmıştır; başkentleri → Vais(h)ālī ve **Mithilā**

Vrindāvan/Vṛṇḍāvana G 2

Mathura yakınları, Uttar Pradesh, Bhārat/India: ˇKrishna (mitolojik aktarıma göre); ˇRamanuja *11. yy.*, ˇNimbarka *12. yy.*, (ˇMira Bai), ˇNanak, ˇCaitanya *15.-16. yy.*, ˇR. ve J. Gosvamin *16.-17. yy.*

Wajak T 2

Java: Anatomik açıdan modern *Homo sapiens*in kafataslarının buluntu yeri *10 KY bö* (*?*)

Wamba Ö 1

Djolu yakınları, Congo-Kinshasa: (Hayatta kalmış az sayıdaki) "cüce şempanze" *Bonobo*ların incelenmesi

için Kyoto Üniversitesi tarafından kurulmuş istasyon *1973*

Wan Guo ("10000 Devlet") Ö 6

Zhongguo/Çin: Geleneksel Çin tarihyazımı kavramı, modern arkeoloji tarafından Longshan kültürünün çok sayıda etkileşimli ve giderek artan oranda sosyal kademeli yerleşimleriyle ilintilendirilmiştir *MÖ 3000-1700* arası

Warszawa/Warschau/Varşova B 1, **K** 3, **4**

Polska: Başkent *1596*, Rus dönemi *1864-1915*, Alman dönemi *191518/1940-45*; ˇHamann, ˇFichte *18. yy.*; *M. Sklodowska-Curie, (*O. E. Mandelshtam) *19. yy.*, ˇLuxemburg, *+°Kotarbihski *19.-20. yy.*, +°Ajdukiewicz, ˇFoucault, +Hessen, +Ingarden, ˇKojève, (◊+L. Kolakowski), +°**Lesniewski, *Łukasiewicz,** ˇMilosz, +°Petrazycki, ◊Quine ve *+Tarski *20. yy.*

Wartburg K 4

Thüringen, Deutschland: ˇLuther (İncil çevirisi) *16. yy.*; özgür düşünceli öğrenci reform hareketinin Wartburg şenlikleri (ˇFries ve Oken) *1817*

Washington K 3

District of Columbia, USA: Başkent ve (hukuk tarihi açısından önemli kabul edilen) *Supreme Court*'un bulunduğu kent *1800*; *Georgetown University* (ABD'deki en eski Katolik üniversite) *1789*, *Library of Congress 1800*; ˇJefferson *18.-19. yy.*, ˇA. von Humboldt, ˇSarmiento, ˇOlcott *19. yy.*, ˇBenedict, ˇBerlin, *Church, +Fromm, (ˇ°O. W. Holmes jr.), ˇHu Shi, ˇKang Youwei, ˇLiang Qichao, ˇTh. Mann, ˇH. Marcuse, ˇMasaryk, ˇM. Mead, ˇMilosz, °von Neumann, ˇSun Yatsen (ve ˇ°E. Warren) *20. yy.*; komşu bölge → *Bethesda Maryland*

Wei D 2, 3

Zhongguo/Çin: (1) Wei: "Yüz Okul" *Bai Jia* dönemindeki küçük devlet *MÖ 6.-3. yy.* arası, *Sun Zi *MÖ 6. yy.*, *ˇYang Zhu *MÖ 5.-4. yy.*, başkent → Diqiu/Puyang, ˇ**Kong Zi** *MÖ 5. yy.*; (2) Wei/Liang: Jin'in halefi üç devletin en kudretli olanı *MÖ 403-225*, başkent → **Daliang,** Kral Hui idaresi altında entelektüel merkez *MÖ 369-319*, *ˇShang Yang, +**Hui Shi** ve **Meng Zi** *MÖ 4. yy.*; (3) çok sayıda hanedan/kısmî imparatorluğun adı, öne çıkanlar: (a) Wei, "Üç İmparatorluk" *San Guo*'nun biri *220-265*, başkent → **Luoyang,** (b) Bei-Weiya da Tuoba-Wei *386-534*, başkentleri → Datong ve **Luoyang**

Weimar **K 2, 4**

Thüringen, Deutschland: Sachsen-Weimar'ın idare merkezi *1572-1918*, Alman klasik edebiyatının merkezi ("Weimarcı Klasik") *1786* (Goethe'nin İtalya gezisi) ile *1805* (Schiller'in ölümü) arası, (ˇ°Ch. M. Wieland), ˇ°**Goethe,** ˇ°**Herder,** ˇ°**Schiller** *18.-19. yy.*; *Goethe ve Schiller döneminde, felsefe tarihi açısından öneme sahip ziyaretçiler (1775-1832):* Berzelius, Constant, Cousin, Fichte, (Amalia von Galitzin), Hegel, (H. Heine, F. Hemsterhuis), Hölderlin, A. ve W. von Humboldt, Jacobi, ˇJean Paul, Kleist, (J. K. Lavater, Johannes Müller, Napoléon), Novalis, Ørsted, (ˇK. L. Reinhold), Schelling, A. W. ve F. Schlegel, (ˇJohanna ve) A. Schopenhauer, Staël, (H. F. K. von Stein, Rahel Varnhagen, J. H. Voss, F. A. Wolf); ˇR. Steiner *19. yy.*, ˇ°Nietzsche *19.-20. yy.*; "Bauhaus" (W. Gropius tarafından kurulmuştur) *1919-1925*

Weißenfels / Weissenfels K 4

Sachsen-Anhalt, Deutschland: ˇ°**Novalis** *18.-19. yy.*, ˇF. Schlegel *19. yy.*

Welbeck Abbey K 2

Nottinghamshire, The Midlands, England: Cavendish ailesinin kır evi, Newcastle Birinci Dükü William Cavendish ve Newcastle Düşesi Margaret Cavendish etrafında oluşmuş bilimsel çevre (*Newcastle Circle*), *17. yy.*; ˇ°M. Cavendish ve ˇHobbes *17. yy.*; komşu bölge → Hardwick Hall

Westport K 2

Wiltshire'daki Malmesbury yakınları, England: *Hobbes *16. yy.*

Wethersfield K 3

Hartford yakınları Connecticut, USA: ˇ°Whorf *20. yy.*

Wien / Vindobona/Viyana T 6, **B 1, K 2-5**

Österreich: Habsburg yönetim merkezi *13. yy.-1918* arası; üniversite *1365* (ilk rektörü Albertus Parvus ("Küçük"), Humboldt modeli uyarınca gerçekleştirilmiş reform *1848*), Şark Dilleri Akademisi *1754*, bilimsel ve felsefî altın çağı *1870-1938*, "Wiener Kreis" [Viyana Çevresi]: (1) *1908-12* (Machçı bilim felsefesi), (2) *1922-38* ("mantıkçı pozitivizm")

Filozoflar ve diğer önemli aydınlar: °Marcus Aurelius *2. yy.* (?), ◊+Regiomontanus *15. yy.*, ˇParacelsus *16. yy.*, ˇHarvey, +Lipsius *17. yy.*, ˇLeibniz *17.-18. yy.*, ˇMontesquieu, ˇHume, ˇLessing, ◊Baader, ˇBeccaria *18. yy.*, ◊von Baer, *+**Boltzmann,** +F. **Brentano,** *Buber, ˇJ. Fröbel, ˇGogol', ◊Haeckel, ˇHegel, ˇA. ve ˇW. von Humboldt, ◊Husserl, ˇJhering, ◊+Masaryk, ◊+Meinong, ◊Mendel, ˇRückert, ˇA. W. ve F. Schlegel, ˇStaël, ◊Stcherbatsky, ˇG. Stein, ◊R. Steiner ve *+Twardowski *19. yy.*, *+Ph. Frank, ◊ˇ**Freud,** *ˇHayek, ◊+Kelsen, (*+°V. Kraft), ◊+**Mach,** +°Menger, (*ˇ°K. E. Neumann), *ˇ**Neurath,** *+Schrödinger, ◊ˇSchumpeter, *ˇSchütz ve *ˇ**Wittgenstein** *19.-20. yy.*, ◊Adorno, (◊A. J. Ayer), ˇBenjamin, *+Bertalanffy, ˇBrouwer, +Bühler, ◊Canetti, +**Carnap,** ◊+Gödel, ◊Hempel, ◊Ingarden, ˇC. G. Jung, ˇKang Youwei, ◊Keyserling, ◊Langer, ◊Les-

niewski, *+Lorenz, ˇLukács, ˇMalraux, ◊ˇMusil, *Popper, ˇQuine, ˇRamsey, +°Schlick, ◊Sperber, ˇTarski, ˇTroçki, +°N. S. Trubetzkoy, ◊Von Wright, +Max Weber ve ◊Wertheimer *20. yy.*

Wieuwerd K 4

Friesland, Nederland: ˇ°Schurman *17. yy.*

Willendorf in der Wachau Ö 1

Tuna Irmağı üzerindeki Krems yakınları, Österreich: Üst Paleolitik dönemden kalma çok sayıda eserin arasında yer alan bir "Venüs heykelciği"nin (*30 KY bö*) buluntu (*1908*) yeri *42-28 KY bö*

Winnebago K 5

Wisconsin (ve Nebraska), USA: Amerika yerlisi nüfus (bizon avcılığı, tarım, *Medicine Dance Society*); ◊**Radin** ("ilkel" toplumlarda felsefe arayışı, görüştüğü kişiler: Warudjāxega/"Düşen Yıldırım"/Jasper ve Hāgaga/"Big Winnebago"/Sam Blowsnake) *20. yy.*

Wittenberg / Lutherstadt Wittenberg **K 2, 4**

Sachsen-Anhalt, Deutschland: Üniversite *1502-1817*, Protestan reformun başlangıç noktası *1517*; +**Luther,** (+°Ph. Melanchthon), +Bruno, ◊Keckermann *16. yy.*, ◊Knorr von Rosenroth *17. yy.*, ◊+Reimarus, ◊+Amo, ◊Lessing, ◊Fichte, ◊Novalis *18. yy.*

Wolfenbüttel K 4, 5

Niedersachsen, Deutschland: Welflerin idare merkezi *1283-1753*, Braunschweig-Wolfenbüttel prensliğinin kültürel merkezi *1671-1918: Herzog-August-Bibliothek 1572*, prensliğin kütüphanecileri: **Leibniz** *1691-1716* ve **Lessing** *1770-1781*; ˇJungius *17. yy.*, ˇAmo, ˇJacobi *18. yy.*, ˇKöhler *19.-20. yy.*

Woolsthorpe K 2

Grantham yakınları, Lincolnshire, England: ˇNewton (kır evi) *17. yy.*

Worms T 9

Pfalz, Deutschland: Üst Ren bölgesinde yer alan ekonomik ve siyasi merkez *1.-16. yy.*, Eşkenaz-Yahudi ruhaniyetin merkezi (Speyer ve Mainz ile beraber) *11.-13. yy.*; ˇBessarion *15. yy.*, ˇLuther *16. yy.*, ˇNatorp *19. yy.*

Worpswede K 4

Bremen yakınları, Niedersachsen, Deutschland: Sanatçı kolonisi (O. ve P. Modersohn-Becker etrafında) kuruluşu *1889*

Wounded Knee K 5

Creek, South Dakota, USA: (*1876*'da *Sioux*ların Montana'daki Little Bighorn River boyunda Birleşik Devletler birliklerini *U.S.-Troopers* 200 asker öldürerek yenmelerinin ardından) 200'den fazla *Sioux*nun katledildiği yer *1890*, "Yeni Dünya"nın ilk (Kızılderili-Amerika) kolonicilerinin özgürlük mücadelesi anıtı

Wrington K 2

Somerset, England: *Locke *17. yy.*

Wrocław / Breslau K 4

Śląsk, Polska: *13. yy.*'dan itibaren Alman kolonisi, Bohemya/Çek dönemi *1335*, Avusturya dönemi *1526*, Prusya dönemi *1742-1945*; reformasyon *1523*, üniversite *1702*; (*°Angelus Silesius),*Wolff *17. yy.*, ˇLessing, *Schleiermacher, ˇMaimon *18. yy.*, *Cassirer, °Clausewitz, ◊Cohen, +Dilthey, ◊Pavlov ve *E. Stein *19. yy.*, ◊Gadamer, +Otto, ˇLuxemburg, +Schrödinger *20. yy.*

Wu D 2, 3

Zhongguo/Çin: (1) "Yüz Okul" *Bai Jia* döneminde güneybatıda yer alan devlet, Yue tarafında ilhak *MÖ 473*, başkent → *Wu / Suzhou*; (2) "Üç İmparatorluk" *San Guo*'dan biri *222-280*, başkentler → *Wuchang / Wuhan* ve *Jianye / **Nanjing***

Wucheng Ö 3, 6

Ganjiang Irmağı üzerinde (batı kıyısı), Jiangxi, Zhongguo/Çin: Shang dönemine ait bir kent ve yazı kültürüne adını veren buluntu (*1973*) yeri *MÖ 13. yy.*; Erligang kültürünün yayılma alanına ve ırmak vadileri boyunca Yangzi'nin güneyine kadar uzanan Yin-/Anyang-kültürüne geçişe dair kanıt; doğu yakasında → *Xin'gan*

Wucheng/Dongwu D 2

Hebei, Zhongguo/Çin: "Pingyuan Prensi" Zhao Sheng etrafında gelişmiş entelektüel merkez *MÖ 270-250* arası: [Gongsun Long, +Xun Zi, +Zou Yan *MÖ 3. yy.*

Wudang Shan / Xuan Yue D 4

Hubei, Zhongguo/Çin: Taocu dağlık arazi, *Yuzhen Gong*: "Gölge Boksu" *Taijiquan*'ın ustasının tapınağı, Zhang Sanfeng, *1417*; (ˇChen Tuan *10. yy.*) ˇ**Li Shizhen** *6. yy.*

Wuhan / Wuchang D 3, 4

Hubei, Zhongguo/Çin: Wu devletinin bir dönem başkentliğini yapmıştır *3. yy.*; ˇZhi Qian *3. yy.*, ˇLi Shizhen *16. yy.*, ˇZhang Xue-cheng *18. yy.*, ˇZhang Zhidong *19.-20. yy.*

Wuppertal K 4

Westfalen, Deutschland: Sanayi kenti ("Almanya'nın Manchester'ı"), birden fazla yerleşimin bir araya gelmesiyle oluşmuştur *1929*; *Engels (*Barmen*), *Carnap (*Ronsdorf*) *19. yy.*

Wutai Shan ("Beş Teras Dağı")/Pañcas(h)ika ("Beş Zirve")/Qingliang Shan ("Berrak ve Soğuk Dağ") D 3

Shanxi, Zhongguo/Çin: Dağlık arazi, Buddhacı dört "kutsal dağ"dan biri, "Bilgelik Tanrısı" *Mañjus(h)rī / Wenshu Pusa*'ya adanmıştır; *7. yy.*'dan itibaren tüm Asya'ya yönelik hac yeri (Orta ve Güney Asya'dan, Han'guk/Kore ve Nihon/Japonya'dan, Tibet ve Monggol Ulus'a kadar rahipler gelmiştir), "Saf Ülke" *Jin-*

gtu öğretisinin başlangıç noktası *⁺Tanluan *5. yy.*, (⁺Buddhapala *7. yy.*), ⁺Amoghavajra, °Hyech'o/Huichao *8. yy.* (?), ⁺Chengguan *8.-9. yy.*, ⁺Zongmi, ◊Ennin *9. yy.*

Wuwei / Guzang / Liangzhou D 3

Gansu, Zhongguo/Çin: İpek Yolu üzerinde ticaret kenti, üç Liang hanedanının başkenti *317-439*, Tibet dönemi *8.-9. yy.*, komşusu olan ve *840* yılında Uygurlar tarafından fethedilen Ganzhou/Zangye'yle beraber Tibetçe-Türkçe çevirilerin merkezi *9.-10. yy.*, Tanggu dönemi *11.-13. yy.*; ˇKumarajiva, ◊Sengzhao *4.-5. yy.*, ˇAmoghavajra *8. yy.*, ˇSakya Pandita ve Pagpa Pandita (Kubilay Han'la karşılaşma), (ˇMarco Polo) *13. yy.*

Wuxi D 4

Jiangsu, Zhongguo/Çin: Ortodoks Konfüçyüsçü "Saf Tartışmalar" *qingyi*nin yürütülebilmesi için kurulmuş "Doğu Ormanı Akademisi" *Donglin Shuyuan*'ın bulunduğu yer (Gu Xiancheng tarafından kurulmuştur *1604*), Bei-Song döneminden bir özel okulun devamı olarak

Wuyi Shan T 6, **D 1, 4**

Fujian, Zhongguo/Çin: Dağlık arazi; Wufu köyünde **Zhu Xi** tarafından kurulmuş *Wuyi Jingshe* okulu *12. yy.*, geç Nan-Song döneminde "Kıpkızıl Güneş Akademisi" *Ziyang Shuyuan* adını almıştır, Zhu Xi'nin Neo-Konfüçyüsçü öğretisinin merkezi, konumu nedeniyle "Wuyi Okulu" *Wuyi Xue* adını taşır ("Eski Konfüçyüsçü" "Tai Dağı Okulu" *Tai Shan Xue*'den uzaklaşmıştır); ˇLu Xiangshan (*Chongan*) *12. yy.*

Wuzhou D 4

Guangxi, Zhongguo/Çin: ˇWang Yangming *16. yy.*

Würzburg K 4

Mainfranken, Bayern, Deutschland: Üniversite *1582:* ⁺Albertus Magnus, ˇDietrich von Freiberg *13. yy.*, ⁺Kircher *17. yy.*, *Siebold *18. yy.*, ◊von Baer, ˇMadame Blavatsky, ◊⁺F. Brentano, ◊Haeckel, ◊Marty, ◊Oken, (⁺C. Röntgen), ◊Rückert, ˇSchelling, ◊⁺Stumpf ve ˇWagner *19. yy.*, ⁺Külpe *19.-20. yy.*, *Heisenberg, ◊⁺Bühler, ◊Wertheimer *20. yy.*

Wybalenna Ö 1, K 5

Flinders Island, Australia - Tasmania: Hayatta kalan son "Tazmanyalı"lar (10.000 yıl boyunca Avustralya'yla ya da dünyanın kalan kısmıyla herhangi bir teması olmadan gelişmiş Paleolitik kültüre sahip avcı toplayıcı nüfus); Oyster Cove'a göç *1847*, son Tazmanyalı kadının ölümü *1876*; Emita "mezarlığı"

Xia Ö 6

Henan - Shaanxi (?), Zhongguo/Çin: Çin tarihyazımının erken döneminde (Tunç Çağı) bölgede iktidar savaşı sürdüren birçok bölgesel feodal devletten biri, sonradan "Üç Hanedan"ın (Xia, Shang, Zhou) ilki olarak bu döneme yerleştirilmiştir *MÖ 21.-16. yy.* arası; arkeolojik açıdan "Üç Hanedan"ın, en az buluntu elde edilmiş olanı, yönetim merkezi → *Erlitou* (?); efsanevi kurucusu: Yu

Xiajiadian Ö 6

Dongbei, Zhongguo/Çin: Geç bir Neolitik kültüre (at ve koyun yetiştiriciliği) adını veren buluntu yeri *MÖ 2200-600* arası

Xiamen / Amoy D 4

Fujian, Zhongguo/Çin: Denizaşırı liman; (ˇLu Zhuangzhang), *Qiu Jin *19. yy.*, ˇLu Xun *20. yy.*

Xi'an → **Chang'an** *Xianbei* D 3

Monggol Ulus - Zhongguo/Çin: Proto-Türk nüfuslar *MÖ 1.* ile *6. yy.* arası, "Onaltı Devlet" *Shiliuguo* döneminde Kuzey Zhongguo/Çin'de kısa süre yaşamış birçok hanedanın *302-439* ve Tuoba-Weilerin *386-534* taşıyıcısı halk

Xiang Shan ("Fil Dağı") D 4

Shangrao yakınları, Jiangxi, Zhongguo/Çin: *⁺Lu Jiuyuan/Xiangshan *12. yy.*

Xiangyang / Xiangzhou D 3

Xiangfan, Hubei, Zhongguo/Çin: *Buddhadharma / Fo Jia*'nın Zhongguo/Çin'deki oluşum sürecindeki merkezi *3.-6. yy.*; ˇDaoan, ˇHuiyuan *4. yy.*, ˇZhiyi *6. yy.*, *Shenhui *7. yy.*, ˇDu Fu *8. yy.*, ◊Zongmi, ˇLi Ao *9. yy.*

Xianyang D 1, **2**

Shaanxi, Zhongguo/Çin: *Qin*'in ("Savaşan Devlet" *Zhan Guo* ve tamamı Çin olan ilk imparatorluk hanedanı) başkenti *MÖ 350-206* arası, "100 Düşünce Okulu" *Bai Jia* döneminin sonlarında "yasa koyucu" *Fa Jia*'nın merkezi: ˇ**Shang Yang** *MÖ 4. yy.*, ˇXun Zi, ˇLü Buwei, ˇ°**Han Fei,** ˇ°Li Si *MÖ 3. yy.*, *Ban Zhao *1. yy.*

Xin'gan Ö 6

Ganjiang boyunda (doğu kıyısı), Jiangxi, Zhongguo/Çin: Wucheng kültürünün buluntu (*1989*) yeri *MÖ 13. yy.*, Yin/Anyang'ın yanı sıra Zhongguo/Çin'deki geç Shang dönemine ait en zengin buluntu yeri; Kuzey Zhongguo/Çin'den bölgesel olarak bağımsız alımlama ve kültürel etkilenmenin kanıtı; batı kıyısında → *Wu-cheng*

Xingzi / Nankang D 4

Jiangxi, Zhongguo/Çin: ˇLiu Xie *5. yy.*, ˇZhu Xi *12. yy.*

Xinle Ö 6

Dongbei, Zhongguo/Çin: Neolitik bir kültüre (darı ekimi) adını veren buluntu yeri *7000* ile *5000* arası, Han'guk/Kore'deki *Chŭlmun* kültürüyle benzerlik taşır

Xiongnu (*"Hunlar"*) D 3

Zhongguo/Çin (Kuzey-Kuzeybatı): Proto-Moğol ve Proto-Türk nüfus *MÖ 3.-MS 5. yy.* arası, Xiongnular

tarafından ele geçirilmiş ve kısmen bunların hakimiyetlerinde bulunan Doğu Asya'daki İpek Yolu nedeniyle Çin İmparatorluğu'yla kronik bir rekabet içinde olmuştur, *MÖ 2. yy.*'daki Han Döneminden itibaren kısmi Çinlileşme, "Onaltı Devlet" *Shiliu Guo* döneminde *302-439* Kuzey Zhongguo/Çin'de çok sayıda, kısa ömürlü hanedanların taşıyıcısı olmuşlardır; Batı Hunlarla etnik akrabalıkları olduğu konusu kanıtlanamamıştır

Xiyu (*"Batı Toprakları"*)/*Şarki* (*Doğu/Sino-)Türkistan/Serindia* Ö 4-6, **G 5, D 1**

Xinjiang/Zhongguo/Çin: Birbiriyle iletişim ve rekabet halinde olan ve birbirinin dışlamaya çalışan çok sayıda halkın Hint-Avrupalılar (Yuezhi, Saka, "Toharlar"), Proto-Türkler ve Proto-Moğollar (Xiongnu), Çinliler (eski konuklar: Qin'li Kral Mu *623* (?), Zhang Qian *MÖ 139-126*), Tibetliler, Türkler (Uygur), Moğolların (Oyratlar) yanı sıra dinî içerikli yazılı kültürlerin (ve Hint-Buddhacı *MÖ 3.* ile *10. yy.* arası, Çin dönemi *MÖ 2.-MS 9. yy.* ve sürekli olarak *18. yy.*'dan itibaren, Tibet-Buddhacı *8.-9. yy.* ve Moğol idaresi altında yeniden *17.-18. yy.*, İslâm dönemi *10. yy.* sonrası, bununla beraber *1. by.*'da Buddhacı ana etkiye paralel olarak İrân, Part ve Soğd menşeli Zerdüştçü, Manici ve Süryani-Nesturi etkiler) yaşadığı Orta Asya'daki bölge; bir tarafta Güney ve Güneybatı Asya, India ve İrân, diğer taraftaysa Kuzey Zhongguo/Çin'deki büyük kent ve yazı kültürleri arasındaki ticaret yolları ağı üzerindeki konumu nedeniyle eşsiz bir kıtalararası vaha kültürü; önemli merkezler → *Kaşi/Kāşgar*, Hoten, Kuça, *Turfan*

Xochimilco Ö 7

Valle de Mexico: *Codex Borbonicus* (*Palais Bourbon*, Paris *1826*), Aztecaların klasik dinî kitabının menşei; ˇSahagún *16. yy.*

Xue D 2

Qi/Shandong, Zhongguo/Çin: "Prens Mengehang" Tian Wen etrafında gelişmiş entelektüel çevre, ⁺Xun Zi *3. yy.*

Xuzhou/Pengcheng D 3

Jiangsu, Zhongguo/Çin: Zhongguo/Çin'de belgelenmiş en eski Buddhacı topluluk *65*; *Liu Zhiji *7. yy.*

Yādavagiri/Yādavādri G 4

Karnātaka, Bhārat/India: Ramanuja'nın, yüz yıl boyunca Jainacı olmuş bir bölgedeki Vişnucu misyonerlik uğraşları *12. yy.*

Yahyā, Tappe/Tepe-i Yahyā Ö 3

İrān: Mesopotamia ile Indus Vadisi arasındaki ticaret yolu üzerinde kalan, Proto-Elamcı ve ardından Elamcı bir yerleşimin buluntu (*1968*) yeri *MÖ 3.-1. by.*

Yamato no Kuni D 5

Nara Ken, Nihon/Japonya: Sonradan başkent olacak olan Nara'nın çevresi (geniş anlamda tüm Nihon/Japonya ve Çin kültüründen ayrılan kültürün adı), tarih öncesi "Höyük"/*Kofun* döneminde siyasi kültürel merkez *300-710* (imparatorluk sarayı *Yamato Chōtei*'nin her bir hükümdarın ölümünden sonra taşınması), Çin yazı ve devlet kültürünün alımlanmasının başlangıcı: ⁺Wani *5. yy.*

Yan D 2

Hebei - Liaodong, Zhongguo/Çin: "Yüz Okul" *Bai Jia* dönemindeki en önemli kuzey devleti *MÖ 6.-3. yy.*, Qin tarafından fethi *MÖ 222*, başkent: Yanjing (Beijing bölgesinde)

Yan'an D 1

Shaanxi, Zhongguo/Çin: Mao Zedong önderliğindeki "Uzun Yürüyüş"ün ardından Komünist Parti'nin ana karargâhı *1936-47*

Yangdang Shan D 4

Zhejiang, Zhongguo/Çin: "Büyük Güğüm/Büyük Ayı Mağarası" *Beidou Dong:* ˇZhu Xi *12. yy.*

Yangon/Rangoon K 5

Myanmar: Buddhacı *Theravāda*'nın restorasyonunun merkezi *20. yy.*, *Burma Research Society 1910*, "Altıncı Buddhacı Konsil" *1954-56* (Buddha'nın *parinirvāna*sından *2500* yıl sonra); ˇOlcott *19. yy.*, ˇR. Otto, ˇOrwell, ˇAmbedkar *20. yy.*

Yangshao Ö 6

Luoyang yakınları, Henan, Zhongguo/Çin: "Altın Irmak" *Huang He* çevresindeki "Orta Plato" *Zhongguan*'da yer alan bir Neolitik (anaerkil?) köy kültürüne adını veren buluntu (*1921*) yeri *MÖ 5000-3000* arası, stilize, "tipik Çin" tarzı eserlerle (bunlar arasında soyut ideografiler ve somut piktografik imler yer alır, ancak sonraki yazı imleriyle aralarında bağlantı kurulamamıştır), Longshan kültürü tarafından örtülmüştür; en karakteristik köy → *Banpo*

Yangzhai/Junzhou/Yuxian D 2

Henan, Zhongguo/Çin: Han Devleti'nin başkenti *MÖ 403-375*; *Lü Buwei *MÖ 3. yy.*; ˇLi Ye *13. yy.*

Yangzhou/Jiangdu D 1, 3, 5

Jiangsu, Zhongguo/Çin: "Büyük Kanal" üzerindeki denizaşırı liman, altın çağı *7.-9. yy.*; ˇDong Zhongshu *MÖ 2. yy.*, ⁺Zhiyi *6. yy.*, ˇJizang *6.-7. yy.*, ˇYijing *7. yy.*, *ˇJianzhen/Ganjin *7.-8. yy.*, (ˇMarco Polo *13. yy.*), ˇHui Dong, ˇDai Zhen *18. yy.*, (ˇWei Yuan *19. yy.*)

Yanomani/Yanoama K 5

Venezuela - Brasil: Sosyal-biyoloji ve sosyal-Darwinizm yönelimli antropolog ve insanbilimciler (N. A. Chagnon, J. Neel) tarafından manipüle edilmiş "bilimsel saha araştırması objesi" Amerikan yerlisi nüfus *20. yy.* (*2. yarısı*), "uygarlık öncesi doğal durumda" yaşanan vahşiliği ve erkeksi şiddetin yanı sıra insanların eşitsizliğini belgeleyen sözde kanıtlar (P. Tierney tarafından eleştirel bir revizyona tabi tutulmuştur *2000*); → *Samoa*

Yanya → *Iōannina*

Yaoxian/Huayuan D 3

Shaanxi, Zhongguo/Çin: *ˇSun Simiao *6.-7. yy.*, komşu Yaowang Shan'da *14. yy.*'dan itibaren tanrısal "Hekim Kral" olarak saygı görmüştür

Yarlung/Yar-klungs/Yaerlong G 3

Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Vadi (ve Tsangpo/Brahmaputra Irmağı'nın yan kolu), "Büyük Tibet" krallık hanedanının menşei *630-842*

Yayo T 2

Çad: *Homo erectus* fosillerinin buluntu yeri *2 MY bö* (*?*); yakın bölgeler: *Bahru'l-Gazāl*, *Australopithecus* (*bahrelghazali*) fosilinin bulunması (*1995*) *3 MY bö*(*?*) Doğu Afrika'da daha önce yapılmış keşfilerin 2500 km batısında (insanların, Doğu ve Güney Afrika dışında ortaya çıkması ihtimali)

Yayoi Bunka Ö 6

Nihon/Japonya: Pirinç ekimi, metal işleme ve Zhongguo/Çin ve Han'guk/Kore ile sürekli ticari temas kültürü *MÖ 300-MS 300* arası, Tokyo yakınlarında, buraya adını veren buluntu yeri (*1884*)

Ye(cheng)/Linzhang D 3

Hebei (Anyang yakınları, Henan), Zhongguo/Çin: "16 Devlet" *Shiliu Guo* ve "Kuzey ve Güney Hanedanları" *Nanbei Chao* dönemlerinde birçok hanedana başkentlik yapmıştır *4.-6. yy.*, *Buddhadharma/Fo Jia*'nın Zhongguo/Çin'de yerleşmesi; edebiyat akademisi *Wenlin Guan 572*; +Daoan, ◊Huiyuan *4. yy.*

el-Yemen/Yemen **Ö** 3-5, **8,** B 2, 5

Yen Tu' D 1, 5

Uông Bi, Quang Ninh, Viêt Nam: "Bambu Korusu"/Truc-Lâm öğretisinin *Chan/Thien Merkezi*, Kral Tran Nhan Tong ve patriyark Phap Loa ve Huyen Quang tarafından hayata geçirilmiştir *13.-14. yy.*; ˇTran Thai Tong *13. yy.* (?), °Tran Nhan Tong *14. yy.*

Yenisey → Enisei

Yerīḥō/Jericho/Rīḥā/Eriha Ö 2

Filastīn: "Bereketli Hilâl" bölgesinde yer alan ve bir duvarla çevrili yerleşimlerin en eskisi *MÖ 8. yy.*; bitki ıslahı ve hayvanların evcilleştirilmesinden (*MÖ 9. by.*) kentleşme sürecine (*MÖ 3.-1. by.*) dek bir yerleşimin gelişiminin araştırılması için son derece önemli bir arkeolojik alan; (ˇEli(y)a ve Elis(h)a *MÖ 9. yy.*), ˇİsa *1. yy.*

Yerushālayim → el-Kuds

Yi Ö 6

Shandong - Jiangsu - Anhui, Zhongguo/Çin: Geleneksel Çin tarihyazımına göre doğu bölgelerindeki "barbar" nüfuslar, *MÖ 2.-1. by.*

Yi/Lolo Ö 5

Sichuan - Yunnan - Guizhou, Zhongguo/Çin: gelişmiş ikili bir toplum yapısına sahip bir Avustralasya nüfusu, Tibet-Burma dili ve anlaşıldığı kadarıyla kendilerine ait bir hece-yazıları bulunmaktaydı; merkezi: Sichuan'daki Liangshan

Yin **Ö** 3, **6**

Anyang yakınları, Henan, Zhongguo/Çin: Shang hanedanının son başkenti, *MÖ 13.-11. yy.* arası, *MÖ 12. yy.*'dan kalma olan ve Çin yazısının bugüne dek bulunan en eski kanıtı (kemik üzerine kazınmış kahin yazıtları *jiaguwen*) "Yin Kalıntıları" *Yinxu*'nun buluntu (*1049/1899/1927-37*) yeri,

Yinchuan/Xingqing G 5

Ningxia, Zhongguo/Çin: Kuzeydoğu Tibet "Tangutları" *Tanggud* ve Çinlileşmiş Xi-Xia devletlerinin (*982/1038-1227*) başkenti *1020*, *14. yy.*'dan bu yana Müslüman olan Hui/Dungan'ın başkenti *1958*; (°Cengiz Han *1227*)

Ying D 1, **2**

Jiangling/Jingzhou yakınları, Hubei, Zhongguo/Çin: "Kültür kahramanı" *Shengren Yu*'nun efsanevi ikameti *3. by.*; Chu devletinin başkenti *689* ile *278*; ˇQu Yuan *4. yy.*, +Xun Zi *3. yy.*; yakın bölgeler: *Zhangjia Shan*, tıp ve hukuk bilgileri içeren bambu el yazmalarının buluntu (*1983*) yeri *2. yy.*

Yingtian D 4

Shangqiu yakınları, Henan, Zhongguo/Çin: Bei-Songların "Güney Başkenti" *Nanjing 1014*, Neo-Konfüçyüsçü akademi (okul olarak Qi Tongwen tarafından kurulmuştur *1009*)

Yişrā'el/Israel/İsrail **T** 2, 4-6, **9,** Ö 1-5, B, K 5

Filastīn: Ahit'teki aktarıma göre İbrahim'in Ur'dan yola çıkıp Harran üzerinden Filastīn ve Kemet/Mizrayim'e yürümesi *MÖ 2. by.*, Kemet'ten sürgün ve Sina Dağı'nda Musa yasaları *MÖ 1200*, Kral Davud *MÖ 1000*, birinci "Babil Sürgünü" (sınır dışı edilme) *MÖ 6. yy.-MÖ 538*, büyük peygamberler zamanı *MÖ 8.-6. yy.* arası, "Eski Ahit"in ana yazılarının (*Torah* ve büyük peygamber kitapları) elden geçirilmesi dönemi *MÖ 6.-5. yy.* arası, "Yeni Ahit" içindeki dört İncil'in redaksiyonu *70-100* arası, ikinci "Babil Sürgünü" (göç) *1./2. yy.*, ağırlıklı olarak Roma ve Sasani imparatorluklarının ticaret yolları boyunca tüm "Eski Dünya"ya ve nihayetinde Müslüman devletlere yayılma; Filastīn'deki entelektüel merkezler: Yeruşalayim *MÖ 1. by./20. yy.*, Tiberias *2.-12. yy.*, Zefat *16. yy.*; → *Filastīn*, ***Fertile Crescent [Bereketli Hilal], "Nīl-Āmū Deryā Bölgesi"***

Yogyakarta/Jogjakarta K 5

Java: Bir prensliğin yönetim merkezi *18.-20. yy.* ve (Surakarta ile beraber) adanın kültürlerarası merkezi, Republik Indonesia'nın bağımsızlık şavaşı esnasındaki hükümet merkezi *1945-49*, "Beş (toplum ve devlet felsefesi içerikli) Düstur" *Pancas(h)ila*'nın Sukarno tarafından açıklanması *1945-49*; ˇHaeckel *19. yy.*; komşu bölge → *Borobudur*, *Prambanan*

Yokohama / Hengbin K 5

Tokyo yakınlarında liman kenti, Nihon/Japonya: Avrupalı tüccar ve Çinli mültecilerin ikameti *19.-20. yy.*; ˇBakunin, ˇHearn, ˇKang Youwei, voicott *19. yy.*, ˇSun Yixian/Nakayama, ˇLiang Qichao *19.-20. yy.*, ˇQiu Jin *20. yy.*

Yŏngnam D 5

Han'guk/Kore: Kyongsang-do vilayetinin geleneksel adı, "Kuş Dağı" *Choryōng-san* geçidinin güneydoğusu, Yi Hwang'ın Neo-Konfüçyüsçü öğretisine adının veren bölge

Yongzhou/Lingling D 3

Hunan, Zhongguo/Çin: ˇLiu Zongyuan *9. yy.*, ˇZhou Dunyi *11. yy.*

York / Eburacum B 4

England: ˇPapinianus, (Iulius Paulus) ve Ulpianus *3. yy.* (?), *Alcuinus *8. yy.*

Yoruba Ö 8

Nigeria - Benin - Tongo: *11. yy.*'dan itibaren kent-devletler birliği, Avrupa sömürgeciliği öncesi Afrika'da, Sahra'nın güneyindeki en yoğun kentsel merkez, → *Ife*, *Oyo*, *Ibadan*

Youxi D 4

Fujian, Zhongguo/Çin: *Zhu Xi *12. yy.*

Yuanmou T 1-3

Yunnan, Zhongguo/Çin: Tartışmalı tarihlere sahip *Homo erectus* fosillerinin buluntu yeri *1700-700 KY bö*

Yue / Vièt / Nan-Yue Ö 6, D 1, 5

Zhongguo/Çin - Vièt Nam: Zhejiang (*MÖ 6.-4. yy.*) ve Guangdong'dan (*MÖ 3.-2. yy.*) çıkıp, nihayetinde Fujian (*7. yy.*'a dek) ve Kuzey Vièt Nam'daki geri çekilme bölgeleriyle kısıtlı kalan genişlemeci devletler kurmuş Avustralasya popülasyonu; başkentleri → Shaoxing/Yuezhou, Suzhou, Fuzhou, ***Guangzhou*** ve **Ha Nôi**

Yuelu Shan D 4

Changsha yakınları, Hunan, Zhongguo/Çin: Neo-Konfüçyüsçü Yuelu akademisine adının veren dağ *976*, *1925*'ten itibaren Hunan Üniversitesi; +Zhu Xi *12. yy.*

Yuezhi / Yüeçi ("Tochar(o)i" / Toharlar) Ö 6, B 2

Gansu, Zhongguo/Çin - Orta Asya - Gandhāra, Pākistān: Hint-Avrupa nüfusu, Gansu'daki *Xiongnu*lar tarafından *MÖ 176* yılında Orta Asya'ya sıkıştırılmıştır, Orta Asya ve Güney Asya'nın kuzeybatısında Kuşan İmparatorluğu'nun taşıyıcısı olmuşlardır *MÖ 2.-MS 3. yy.* arası; Turfan ve Kuça'daki "Tohar" dili konuşanlarla karıştırılmamalıdır, Soğd topraklarındaki (İranlı?) "Tochar(o)i"larla aynı olup olmadıkları tartışmalıdır; Yuezhi menşeli filozoflar: Zhi Qian *3. yy.* ve Zhi Dun *4. yy.*

Yulgok-ri D 5

P'aju yakınları, Kyŏnggi-do, Han'guk/Kore: **Yi I/Yulgok**'a adını veren inziva yeri *16. yy.*; yakın bölgeler: Yi I mezarının yakınındaki *Chaun-sŏwŏn* (akademisi)

*Yunanistan → **Hellas***

Yuquan Shan ("Yeşim Pınarı Dağı") D 3

Zhangling yakınları, Hubei, Zhongguo/Çin: Bir *Caodong*/Sōtō öğretisi olan *Yuquan Si*'nin Chan/Zen manastırı; ˇZhiyi *6. yy.*, ˇShenxiu *7. yy.*

el-Yussāne → Lucena

Yuyao D 1, 4, 5

Zhejiang, Zhongguo/Çin: *+**Wang Yangming** *15.-16. yy.*, ◊*Wang Ji 16. yy.*; tarih araştırmaları *Dong-Zhejiang Xue*'nin "Doğu Zhejiang Okulu" merkezi: *ˇ°**Huang Zongxi** *17. yy.*

Zabolotiv / Zablotów / Sabolotow K 4

Podolia, Ukraina: Leh dönemi *1540-1772 / 1920-39*, Avusturya dönemi *1772-1918*; *Sperber *20. yy.*

Ẓafār / Sephar Ö 8, B 5

Yarīm yakınları, el-Yemen: Arap Yarımadası'nın güneyinde (San'ā' *4. yy.*'da ikame edene dek) yer alan Himyer ticaret devletinin (Muson rüzgârlarıyla Güney Asya'ya gemi seyahatinin keşfinin ardından, Arap Yarımadası'nın hâkim ticaret devleti olarak San'ā' öne çıkmıştır) başkenti *MÖ 115-MS 525*, eski Arap ("Sebe", Yahudi ve Hristiyan) yazı kültürlerinin, Etiyopya iktidar talepleri altında Aksum'a iletilmesi *4.-6. yy.*

Zafarraya Ö 1

Málaga yakınları, Andalucía, España: Şimdiye dek keşfedilen en geç dönem Neandertal mağaralarının buluntu yeri *30 KY bö* (sadece Orta Paleolitik dönemden kalma Moustérien eserler, aynı dönemde yaşamış anatomik açıdan modern insanın geliştirdiği Üst Paleolitik *Aurignacien* kültürü tarafından bozulmamıştır)

Zagreb / Agram K 4

Hrvatska: ˇSolov'ev *19. yy.*, ˇSperber *20. yy.*

Zambia → Kabwe

Zamość K 4

Polska: Rus dönemi *1795-1917*; *Luxemburg *19. yy.*

Zānskār / Zangs-dkar G 2

Keşmīr: Yüksek dağlık bölge; Kuşan İmparatorluğu'nun etkisi altında *2. yy.*'dan (?) itibaren Buddhacı, *10. yy.*'dan itibaren Tibet-Buddhacı, önemli manastır ve meditasyon mağaraları: Phugthal, Sani ve Zangla; ˇPadmasambhava (Keşmīr mütekabili Madarava'yla beraber) *8. yy.*, ˇRinchen Zangpo, Naropa, Marpa ve Milarepa *11. yy.*, ◊Csoma Körösi *19. yy.*

Zanzibar / Zencibār / Zengibar Ö 8, K 5

Tanzania: Aynı adlı ada üzerindeki Pers-Afrika liman kenti *10. yy.*; Umman sultanı hükümdarlığı altında Arap köle ticaretinin merkezi olmuştur *18.-19. yy.*; → *Sevāhilī*

Zapoteca Ö 5, 7

Oaxaca, México: Mesoamérica kültürlerinin kuruluş ve

klasik dönemlerinde önemli bir kültür (*rebus* ilkesiyle yazı geliştirme çabalarının başlangıcı *MÖ 500-200* arası); merkezi → *Monte Alban*; *1200* yılından itibaren komşu Mixtecalar tarafından yerinden edilmiş ve bastırılmıştır; Zapoteca-Mixteca karma kültürünün temsil niteliğine sahip merkezi: Mitla

Zaragoza/Saraqusṭa T 9, B 1, 4

Aragón, España: İslâm dönemi (el-Endelüs) *712-1118*, üniversite *1474*; ◊İbn Cebīrūl, *İbn Bacce *11. yy.*, ˇ°Crescas *14.-15. yy.*, ˇGracián *17. yy.*, ◊+Ramón y Cajal *19. yy.*, +Gaos, ˇOrwell *20. yy.*

Zefat/Ṣafad/Safed T 9, B 5

Celil, Yişrā'el: Yahudiliğin, Filastīn ve Osmanlı İmparatorluğu içindeki önemli entelektüel merkezi (*Kabbala* ve *Halaka*/hukuk bilimleri) *16. yy.*, Güneybatı Asya'da hareketli (İbranice) tipolarla en eski kitap baskısı *1577*; *+°Cordovero, +°Caro, +°**I.A. Luria,** *+Vital *16. yy.*

Zeyla' → *Saylac*

Zeytūn → *Quanzhou*

Zhalu/Zhwa-lu/Shalu G 3

Tsang/Batı Merkez Tibet, Zhongguo/Çin: Buddhacı manastır *1040*, altın çağı *13.-14. yy.*, Tibet-Buddhacı küllliyatın ("[Buddha'nın] Öğretiler Çevirisi" *Kangyur*, 108 cilt ve "Tefsirlerin Çevirisi" *Tangyur*, 225 cilt halinde) Butön idaresi altında nihai redaksiyonu *13. yy.*; ˇAtis(h)a *11. yy.*, ◊Tsongkhapa *14. yy.*

Zhangzhou D 4, 5

Fujian, Zhongguo/Çin: ˇZhu Xi *12. yy.*, ˇWang Yangming *16. yy.*

Zhao D 2

Zhongguo/Çin: Jin'in halefi devletlerden biri *MÖ 453-228* arası, başkent *MÖ 386-228* arası → *Handan*; *Xun Zi *MÖ 4. yy.*, ˇLü Buwei *MÖ 3. yy.*

Zhaoqing/Xiuning D 4, K 5

Guangdong, Zhongguo/Çin: ˇRicci (Buddhacı "Semavi Huzur Manastırı" *Tianping Si*'de ikamet) *16. yy.*, ˇWang Fuzhi *17. yy.*

Zheng D 2

Henan, Zhongguo/Çin: Aynı adlı devletin *MÖ 806-375* ve Han Devleti'nin başkenti *MÖ 375-230*; Zhongguo/Çin'de (ceza hukuku) kanun metinlerinin, Zi Chan tarafından bilinen en eski yazıya (tunç kaplar üzerine) dökülmüş hali *MÖ 536*; ˇKong Zi *MÖ 5. yy.*, *Han Fei *MÖ 3. yy.*

Zhengding → Linji Yuan

Zhenjiang/Runzhou D 4

Jiangsu, Zhongguo/Çin: *Liu Xie *5. yy.*, ˇ°Shen Kuo *11. yy.*, ˇBuck *19.-20. yy.*

Zhongguo/Çin *("Orta Ülke")/Chūgoku/Cīna/Chīn/eṣ-Ṣīn/Çin* T, Ö 2-6, B 5, **G, D, K** 1, **5,** Ş

Önemli dönem ve hanedanlıklar: (1) Farklı menşeilerde bitki ıslahı ve hayvan evcilleştirmesinin başlangıcı ve çeşitli kültür geleneklerinin geniş alanlı olarak etkileşimi ***Quxi leixing*** *MÖ 7000-2500* arası; (2) Efsanevi imparator ve "kültür kahramanı" *shengren* ve yarı efsanevi **Xia** Hanedanı zamanındaki Longshan kültürünün, etrafı duvarlarla çevrili, sosyal basamaklara sahip "10.000 devlet" döneminin başlangıcı *MÖ 3000-1700*; (3) **Shang** *MÖ 1700-1050* arası: yazı kültürlerinin başlangıcı; (4) **Zhou** hanedanının Konfüçyüsçü "ideal hükümdarları" ve erken "klasik metinlerin" yazarlarının (Wen Wang, Zhou Gong) dönemi *MÖ 11. yy.*; (5) "100 Düşünce Okulu" ***Bai Jia*** dönemi *MÖ 6.-3. yy.* arası, tarihyazımında "Bahar ve Güz"/*Chunqiu* dönemi (*MÖ 722-481* arası) ve "Savaşan Devletler" *Zhan Guo* dönemi (*MÖ 480-221* arası) olarak bilinir; altı önemli "okul" (ve bunları kuran düşünürler): (a) "Yumuşak Okul" ya da "Alimler Okulu" *Ru Jia* ("Konfüçyüsçülük": Kong Zi, Meng Zi, Xun Zi), (b) "Yasa Okulu" *Fa Jia* ("Yasacılık": Han Fei), (c) "Yol Okulu" *Dao Jia* ("Taoculuk": Lao Zi, Zhuang Zi), (d) "Mo Okulu" *Mo Jia* (Mo Zi), (e) "Adlar Okulu" *Ming Jia* ("Mantık Okulu": Hui Shi), (f) *Yin-Yang Jia* ("Kozmolojik Okul": Zou Yan); imparatorluğun birleşmesi ve yasakoyucu *Fa Jia*'nın "İlk İmparator" Qin Shi Huangdi tarafından mutlaklaştırılması *MÖ 221-°210* arası; (6) **Han** *MÖ 202-220* arası: *Fa Jia*'nın yasacı anlayışıyla *Yin-Yang Jia*'nın kozmolojik fikirlerinin birleştirilmesiyle Konfüçyüsçü *Ru Jia*'nın devlet felsefesi olarak öne çıkması, dinî "Halk Taoculuğu" *Dao Jiao*'nun, "semavi ustalar" *Tianshi*'nin yönetimi altında, popülist bir karşıt akım olarak meydana gelmesi, (7) "Üç İmparatorluk" ***San Guo*** *220-265*: "Ortaçağ" benzeri bir geçiş döneminin başlaması ve dinî, mistik ve estetik ideallerin, önemli hareketlerin (ve düşünürlerin) altın çağı: "Karanlık Okul" *Xuan Xue* (Wang Bi) ve "Bambu Korusunun Yedi Bilgesi" *Zhulin Qi Xian* (Xi Kang), *Buddhadharma/Fo* Jia'nın alımlanmaya başlaması, (8) "Güney ve Kuzey Hanedanları" ***Nanbei Chao*** *317-589*, Doğu Asya'daki oluşum aşamasında *Fo Jia*'nın destekçisi: Chang'an'da Hou-Qin *384-417*, Datong ve Luoyang'da Tuoba-Wei *398-534*, Nanjing'de Dong-Jin *317-420* ve Liang *502-557*, Güney Asya menşeli önemli bilginler: Kumarajiva ve Paramartha ("Dört Büyük Çevirmen"in yaşlı iki tanesi), Huiyuan ve Zhiyi (iki erken dönem Çinli *Fo Jia* bilgesi) ve Faxian (en eski ünlü "Hint Gezgini"); (9) **Tang** *618-907*, Zhongguo/Çin'de estetik kültürün altın çağı, aynı zamanda *Fo-Jia* felsefesinin, bunun Güney Asya'da (Xuanzang ve Yi-jing) öğretilmesi ve *Phât Gia* olarak Viêt Nam'a, *Pulgyo* olarak Han'guk/Kore'ye ve *Bukkyō* olarak Nihon/Japonya'ya aktarılması, Zhongguo/Çin, Han'guk/Kore ve Nihon/Japonya'da yaygın olan önemli öğretiler (ve bunları temsil eden düşünürler): (a) "Çiçek Kemeri" *Avataṃsaka/Huayan* (Fazang)/*Hwaŏm* (Uisang)/*Kegon*, (b) *Tiantai(Zhiyi)/Ch'ŏnt'ae* (Uich'on)/*Tendai* (Saicho),

(c) "Saf Ülke" *Sukhavatī*/*Jingtu* (Huiyuan)/*Chŏngt'o*/*Jōdo* (Honen ve Shinran), (d) "Saf Bilinç" *Vijñāna-mātratā*/*Weishi* (Xuanzang)/Yuishiki'shū (Dosho), (e) *Dhyāna*/*Jhāna* (Bodhidharma)/Chan (Huineng, Shenhui ve Zongmi)/Sōn (Chinul)/Zen, (f) *Chan*'ın dalları: *Caodong* (Caoshan Benji ve Dongshan Liang-jie)/*Sōtō* (Dogen) ve *Linji* (Linji Yixuan)/*Imje* (T'aego)/*Rinzai* (Eisai ve Hakuin); (10) **Song** *960-1279*, Zhongguo/Çin'de Neo-Konfüçyüsçü felsefenin, bilim ve sanatların "rönesansı": "Kuzey Song" *Bei-Song*'ların "Beş Ustası" *Wu Zi* ("Neo-Konfüçyüsçü"): Cheng Hao ve Cheng Yi (kardeşler), Shao Yong, Zhang Zai ve Zhou Dunyi, "Güney Song" *Nan-Song*'un önemli filozofları ve Neo-Konfüçyüsçü felsefeyi sistematikleştiren kişiler ("İlke Okulu" *Li Xue* ya da *Cheng-Zhu Xue*): Zhu Xi, rakibi ve "Kalp Okulu" *Xin Xue* ya da *Lu-Wang Xue*'nun kurucusu: Lu Xiangshan, önemli bilimadamları: Sima Guang ("Kuzey Song'ların altıncı ustası", tarihçi), Shen Kuo (evrensel dahi), Li Ye, Qin Jiushao ve Yong Hui (matematikçi); (11) **Yuan** *1264-1368:* Tibet Buddhadharma'sının Moğol imparatorlar tarafından desteklenmesi, önemli Tibetli alimler: Sakya Pandita ve Pagpa Pandita; (12) **Ming** *1368-1644*: Zhu Xi'nin Neo-Konfüçyüsçü felsefesinin "devlet felsefesi" olarak yerleşmesi ve "Doğa İlkeleri Okulu" *Sŏngni-hak* olarak Han'guk/Kore'ye (önemli alimler: Yi Hwang ve Yi I) ve "Zhu-Xi Okulu" *Shushigaku* olarak Nihon/Japonya'ya yayılması (temsilcisi: Fujiwara Seika ve Hayashi Razan), aynı zamanda Neo-Konfüçyüsçü felsefenin ikinci, Ortodoks olmayan "Kalp Okulu" dalının Wang Yangming altında yaşadığı altın çağ, *Yangmyŏng-hak* (Chong Chedu) olarak Han'guk/Kore'ye ve *Yōmeigaku* (Nakae Toju) olarak Nihon/Japonya'ya yayılması, farmakolojik bilgilerin Li Shizen tarafından derlenmesi; (13) **Qing** (Manzhou) *1644-1911*: Aktarılmış olan bilgilerin anıtsal ansiklopedilerde toplanması ve saklanması; bunların, *Han Xue* (Han dönemi çalışmaları) ve "Denetim ve Kanıtlar Okulu" *Khaozheng Xue*'de (önemli bilgin: Dai Zhen) tarihsel ve metin eleştirel tartışmalara açılması ve pragmatik bir çabayla, kısmen Cizvit misyonerler (Ricci) aracılığıyla Çin'e ulaşan Avrupa bilimleriyle ampirik araştırmaların başlangıcı (destekçisi: Yan Yuan), Han'guk/Kore ve Nihon/Japonya'da buna paralel reform çabaları; (14) *20. yy.*: Devrim niteliğinde toplumsal ve siyasi yenilenme hareketleri, felsefî olarak Kang Youwei tarafından desteklenmiş, siyasi iktidar olaraksa Mao Zedong tarafından hayata geçirilmiştir

Zhongli D 2

Chu/Huainan, Anhui, Zhongguo/Çin: °Zhuang Zi *MÖ 4. yy.*

Zhongnan Shan D 3

Qin-Ling Sıradağları'nda, Xi'an yakınlarında dağlık arazi, Shaanxi, Zhongguo/Çin: (1) Sınır bekçisi Yin Xi'nin Batı'ya göç eden "Lao Zi"yi izlediği ileri sürülen "yüksek gözlem noktası" (*Hangu Guan*); (2) Guifeng: +°**Zongmi** *9. yy.*; (3) *Zhixiang Si:* ◊Uisang *7. yy.*

Zhongshan D 2

Hebei, Zhongguo/Çin: Aynı adlı bölgesel devletlerin başkenti *MÖ 5.-1. yy.* arası: (1) Pingshan yakınlarındaki Lingshou: ˇGongsun Long *MÖ 3. yy.*; (2) Gu/Dingxian: *MÖ 1. yy.*'dan kalma Konfüçyüsçü metinlerin buluntu (*1973*) yeri

Zhongshan/Xiangshan D 4

Guangdong, Zhongguo/Çin: *Sun Yixian/Zhongshan *19. yy.*

Zhongyuan (*"Orta Düzlük"*) T 10, **Ö** 3, **6, D** 1, **2,** 4

Zhongguo/Çin: "Sarı Irmak" *Huang He*'nin orta kısımlarını kapsayan düzlük (tanım değişkenlik gösterir), geleneksel Çin haritacılığına göre bütün kültürel yeniliklerin ana bölgesi

Zhou Ö 3, 6, D 2

Shaanxi - Gansu - Shanxi - Henan, Zhongguo/Çin: Çin tarihyazımının erken döneminde (Tunç Çağı) iktidar mücadelesi sürdürmüş çok sayıda bölgesel feodal devletten biri, sonradan "Üç Hanedan"dan (Xia, Shang, Zhou) biri olarak bu döneme yerleştirilmiştir *MÖ 1050-249* arası; menşei: Qi Shan, yönetim merkezleri: Xi'an (Xi-Zhou) yakınlarındaki Feng ve Hao/Zhongzhou ve Luoyi/Luoyang/Chengzhou (Dong-Zhou); önemli hükümdarları, Konfüçyüsçü felsefede ideal şahsiyetlere yüceltilmiştir: Wen Wang, Wu Wang ve **Zhou Gong**

Zhoukoudian T 1-3

Beijing yakınları, Zhongguo/Çin: "Ejder Kemiği Dağı" *Longgu Shan* buluntu yeri (*1921* itibariyle, başta J. G. Andersson idaresi altında), *yüzlerce KY* boyunca hayvanlar ve insanlar tarafından kullanılmış mağaralar; *Lower Cave:* şimdiye dek bulunmuş en çok sayıda *Homo erectus* fosili (40'tan fazla), *200-500 KY* yaşında, bunlar arasında (*1929*) bir "Peking man" *Sinanthropos pekinensis* kafatası (bulan Pei Wenzhong) ve yemek pişirmek amacıyla ateş kullanımına dair (tartışmalı) kanıtlar, *500 KY* yaşında; *Upper Cave: Homo sapiens* fosillerinin buluntu (*1933*) yeri, *17-34 KY* yaşında, bunun ötesinde bilinçli defin törenlerine dair ipuçları (mezar ziynetleri)

Zhovkva/Zholkva/Żółkiew K 4

Galicia/Ukraina: Leh dönemi *1340-1772*/*1919-39*, Avusturya dönemi *1772-1918:* ˇElijah Ben Solomon *18. yy.*, +Krochmal *19. yy.*

Zimbabwe/*Zimbabve* Ö 8

(1) Güneydoğu Afrika'da yer alan anıtsal, etrafı taş duvarlarla (en eski duvar parçaları *8. yy.*) çevrili yerleşim ve "Showa Madencilik Devleti"nin merkezi *Great Zimbabwe 12.-15. yy.*; (2) bağımsız devlet *1980*

Zolotaia Orda → *Altın Orda*

Zou(cheng) D 2

Lu/Shandong, Zhongguo/Çin: *Meng Zi *MÖ 4. yy.*

Zouyi D 2

Lu/Shandong, Zhongguo/Çin: *Kong Zi *MÖ 6. yy.*

Zürich K 4

Schweiz/İsviçre: Zwingli reformasyonunun merkezi *1522*, üniversite *1833* (ilk rektörü: Oken), ETH *1855*; *ᵕ°Gesner, ᵕRamus *16. yy.*, (⁺J. J. Bodmer, *ᵕJ. H. Pestalozzi), ᵕFichte, ᵕGoethe, ᵕW. von Humboldt *18. yy.*, (*ᵕ°J. K. Lavater *18.-19. yy.*), ◊⁺*°Avenarius, ᵕBakunin, ◊Buber, ⁺J. Burckhardt, ◊Cantor, °J. Fröbel, ᵕKropotkin, ◊⁺Lange, ᵕLavrov, ◊Luxemburg, ᵕNietzsche, *°Oken, ᵕD. F. Strauß, ᵕWagner, ⁺Windelband ve ⁺Wundt *19. yy.*, (*⁺°A. Stadler, ⁺H. Minkowski), ◊⁺Einstein *19.-20. yy.*, ◊Binswanger, ᵕ°F. Brentano, ᵕ°Canetti, (ᵕ°F. W. Förster), °A. Gurwitsch, ⁺Heidegger, ᵕ°Il'in, ᵕImanishi, ᵕ°C. G. Jung, (°Fritz Kaufmann), ᵕ°Klages, ᵕKuki, ᵕLenin, ◊Lesniewski, ᵕ°Th. Mann, ᵕMusil, ◊von Neumann, (⁺W. Pauli), ◊Piaget, ⁺Plessner, ᵕSchlick, ⁺Schrödinger, ᵕTroçki, (⁺H. Weyl ve ⁺E. Zermelo) *20. yy.*

Ülke Adları

(Genel olarak bilinen ve Türkçe yazılışları sadece asgari sapma gösteren ülke adları listeye alınmamıştır)

Kendi adı	Türkçe Karşılığı
el-'Arabiyyetü's-Su'udiyye	Suudi Arabistan
Azerbaycan/Azerbaijan	Azerbaycan
Bharat(a)/India	Hindistan
Belarus'	Beyaz Rusya
Belgique/België	Belçika
Böyü/Bod-Yul	Tibet
Catalunya	Katalonya
Cechy	Bohemya
Cesko	Çekistan
Colombia	Kolombiya
Dongbei	Mançurya
Eesti	Estonya
España	İspanya
Filastin	Filistin
France	Fransa
Great Britain/United Kingdom	Büyük Britanya/Birleşik Krallık
Han'guk/Chosn/Taehan	Kore/Kuzey Kore/Güney Kore
Hayastan	Ermenistan
Hellas/Ellas	Yunanistan
Hrvatska	Hırvatistan
Ityop'ya	Etiyopya
el-Cezair/Algerie	Cezayir
Kampuchea	Kamboçya
Kemet	(Antik) Mısır
Kypros/Kıbrıs	Kıbrıs
Latvija	Letonya
Lietuva	Litvanya
el-Lübnan	Lübnan
Manzhou	Mançurya
el-Mağrib/Maroc	Fas
Magyarorszag	Macaristan
Mısr	Mısır
Monggol Ulus	Moğolistan
Morava	Moravya

Muang Thai	Tayland
Myanmar	Birma/Burma
Nederland	Hollanda
Nei Menggu	İç Moğolistan
Nihon	Japonya
Norge	Norveç
Polska	Polonya
Prathet Thai	Tayland
Kazakistan	Qazaqstan
Romania	Romanya
Rossiia/Rossija Sakartvelo	Rusya
Shqipëria	Arnavutluk
Śląsk	Silezya
South Africa/Suid-Afrika	Güney Afrika
Srbiia/Sribija	Sırbistan
Sri Lanka	Seylon (tarihi)
Suomi/Finland	Finlandiya
es-Suriyye	Suriye
Sverige	İsveç
Toçikiston/Tojikiston	Tacikistan
Tunis/Tunisie	Tunus
Türkiye	Türkiye
ʻUman	Umman
el-Ürdünn	Ürdün
Vlaanderen	Flandre
el-Yemen	Yemen
Yişra'el	İsrail
Zimbabwe	Zimbabve

Türkçe Karşılığı	Kendi adı
(Antik) Mısır	Kemet
Arnavutluk	Shqipëria
Azerbaycan	Azerbaycan/Azerbaijan
Belçika	Belgique/België
Beyaz Rusya	Belarus'
Birma/Burma	Myanmar
Bohemya	Cechy
Büyük Britanya/Birleşik Krallık	Great Britain/United Kingdom
Cezayir	el-Cezair/Algerie
Çekistan	Cesko
Ermenistan	Hayastan
Estonya	Eesti
Etiyopya	Ityop'ya
Fas	el-Mağrib/Maroc
Filistin	Filastin
Finlandiya	Suomi/Finland
Flandre	Vlaanderen
Fransa	France
Güney Afrika	South Africa/Suid-Afrika
Hırvatistan	Hrvatska
Hindistan	Bharat(a)/India
Hollanda	Nederland
İç Moğolistan	Nei Menggu
İspanya	España
İsrail	Yişra'el
İsveç	Sverige
Japonya	Nihon
Kamboçya	Kampuchea
Katalonya	Catalunya
Kazakistan	Qazaqstan
Kıbrıs	Kypros/Kıbrıs
Kolombiya	Colombia
Kore/Kuzey Kore/Güney Kore	Han'guk/Chosn/Taehan
Letonya	Latvija
Litvanya	Lietuva
Lübnan	el-Lübnan
Macaristan	Magyarorszag
Mançurya	Dongbei
Mançurya	Manzhou
Mısır	Mısr

Moğolistan	Monggol Ulus
Moravya	Morava
Norveç	Norge
Polonya	Polska
Romanya	Romania
Rusya	Rossiia/Rossija Sakartvelo
Seylon (tarihî)	Sri Lanka
Sırbistan	Srbiia/Sribija
Silezya	Śląsk
Suriye	es-Suriyye
Suudi Arabistan	el-'Arabiyyetü's-Su'udiyye
Tacikistan	Toçikiston/Tojikiston
Tayland	Muang Thai
Tayland	Prathet Thai
Tibet	Böyü/Bod-Yul
Tunus	Tunis/Tunisie
Türkiye	Türkiye
Umman	'Uman
Ürdün	el-Ürdünn
Yemen	el-Yemen
Yunanistan	Hellas/Ellas
Zimbabve	Zimbabwe

"Düşünmenin Mekânları ve Yolları" eşi benzeri olmayan bir eser: Dünyanın dört bir yanındaki felsefe akımlarını kapsayan, insanlığın fikir tarihini 41 ayrı haritayla görselleştiren ve felsefenin bugüne dek göz ardı edilen coğrafya boyutunun tarihine dair cevaplar sunan bir atlas.

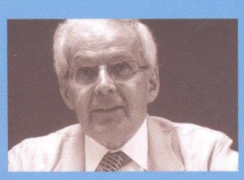
Bu atlas felsefenin soyut bir kavramdan fazlası olduğunu gösteriyor. Bunu olabilecek en görsel biçimde yapabilmek için çok sayıda harita ve diyagram yardımıyla "düşünmenin mekânlarını ve yollarını" gözler önüne seriyor ve başlangıcından günümüze, Afrika'dan "Orta Ülke" Zhongguo'ya dek insanlığın fikir tarihini nakış gibi işliyor.

Felsefe ve bunun temsilcilerinin kavranması, Elmar Holenstein'ın bu kitabı hazırlarken önem verdiği unsurlardan sadece biri. Yazar bunun ötesinde kültürler arası fikir alışverişine, dünyanın çeşitli köşelerini birbirine bağlayan ilişkiler ağına ağırlık vermiştir. Felsefe öğretileri, birbirinden yalıtılmış hâlde incelenemez, gelişir ve çevrelerine bağlı olarak değişirler. Nitekim "Avrupa felsefesi" tabir edilen yönelim, sadece Hellas'tan çıkıp Roma üzerinden Paris, Oxford ya da Königsberg'e ulaşmamış, asıl önemli kazanımlarını Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika gibi "yan yollara" sapmasıyla edinmiştir.

Haritalar ve bunlara eşlik eden metinler, düşüncenin tarihini bir kez de farklı bir perspektiften değerlendirmeye davet ediyor. Dünyanın tüm kara parçalarının eşit bir bakış açısıyla değerlendirildiği bu kitapta, Avrupa merkezli adlardan vazgeçilmiş, yabancı adlandırmalar yerine özgün adlar tercih edilmiştir. Dolayısıyla mesela Ön Asya bu kitapta Güneybatı Asya, Kore ise Han'guk olarak adlandırılmıştır.

"Düşünmenin mekânlarına ve yollarına" doğru çıkılan bu seyahate biri kişileri, diğeriyse yerleri kapsayan iki geniş dizin eşlik ediyor. Felsefenin tüm mekânları ile büyük küçük tüm düşünürlerin ömürlerini geçirdiği yerlerin ayrıntılı biçimde yer aldığı bu dizinler uzmanlara bir kaynak metin, felsefeyle yeni ilgilenenlereyse birer bilgi hazinesi sunuyor.

"Eğitimli bir aklı coğrafyadan daha iyi işleyen ve yetiştiren başka bir kavram yoktur."
Immanuel Kant

Elmar Holenstein (d. 7 Ocak 1937, St. Gallen-İsviçre) Louvain/Leuven, Heidelberg ve Zürich üniversitelerinde felsefe, psikoloji ve dilbilimi alanlarında eğitim aldı (1964-1972). Edmund Husserl'in fenomenolojisi üzerine yaptığı çalışma ile doktor (1970), "Roman Jakobson'un Fenomenolojik Yapısalcılığı" başlıklı çalışması ile doçent (1976) oldu. Bochum-Ruhr Üniversitesi'nde ve Zürich ETH'da felsefe profesörü olarak görev yaptı. 2002 yılında emekliye ayrıldığından beri Japonya, Yokohama'da hayatını sürdüren Holenstein'ın eserleri Çince, İngilizce, İspanyolca ve İtalyancaya çevrildi.

9 786059 125147